

ಮುಗ್ಧೇದೇಸಂಹಿತೆ

ಭಾಗ-೯

ಪ್ರಥಮಾಸ್ಥ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

ಪ್ರಥಮ ಮಂಡಲದ ಸೂಕ್ತಗಳು ೧೧೩-೧೨೦

ಶ್ರೀ. ಕಾಮನೋಜ್ಜಯ್ಯ
7.12.66

ಶ್ರೀ ಜಯಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ವೇದರತ್ನಮಾಲಾ

ಸಂಖ್ಯೆ—೯

RIG-VEDA

ಸಾ ಯಂ ಐ ಭಾ ವ್ಯ ಸ ಮೇ ತಾ

ಋಗ್ವೇದಸಂಹಿತಾ

(ಕರ್ಣಾಟಕ ಭಾಷಾರ್ಥಸುವಾದಿನಿವರಣೆಗಳೊಡನೆ)

ಭಾಗ—೯

ಪ್ರಥಮಾಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು.

ಪ್ರಥಮ ಮಂಡಲದ ಸೂಕ್ತಗಳು ೧೧೩-೧೨೧

Translated with Exhaustive Critical Notes

by

Asthana Mahavidwan

H. P. VENKATA RAO,

Editor.

Printed at

SREE SHARADA PRESS

MYSORE.

1950

Published by the gracious permission of

His Highness

Sri Jayachamarajendra Wodeyar Bahadur,

G.C.B., G.C.S.I., Maharaja of Mysore.

ಯದುವಂಶಪಯಃಪಾರಾವಾಸುಧಾಕರರೂ ಸತ್ಯಂಪ್ರದಾಯವೈದಿಕವಿದ್ಯಾವರ್ಧಕರೂ
ಮೈಸೂರು ದೇಶವನ್ನಾಳುವ ಧರ್ಮಪ್ರಭುಗಳೂ ಅದ ಶ್ರೀಮನ್ನಹಾರಾಜ
ಶ್ರೀ ಜಯಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ಒಡೆಯರ್ ಬಹದ್ದೂರ್,
ಜೆ.ಸಿ.ಬಿ., ಜಿ.ಸಿ.ಎಸ್.ಐ. ರವರು.

ಸಂಕೇತಾಕ್ಷರಗಳೆ ನಿವರಣೆಯು.

ಅಥ. ಸಂ.—ಅರ್ಥವೇದಸಂಹಿತಾ
 ಅಸ. ಸೂ.—ಆಸಸ್ತಂಬಶ್ರುತಸೂತ್ರ
 ಅಸ. ಧ. ಸೂ.—ಆಸಸ್ತಂಬ ಧರ್ಮ ಸೂತ್ರ
 ಅಸ. ಸ. ಸೂ.—ಆಸಸ್ತಂಬ ಪರಿಭಾಷಾಸೂತ್ರ
 ಆ. ಸೂ. ಅಥವಾ ಆ. ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರುತಸೂತ್ರ
 ಉ. ಸೂ.—ಉಣಾದಿ ಸೂತ್ರ
 ಋ. ಸಂ.—ಋಗ್ವೇದ ಸಂಹಿತಾ
 ಐ. ಆ.—ಐತರೇಯಾರಣ್ಯಕ
 ಐ. ಉ.—ಐತರೋಯೋಪನಿಷತ್
 ಐ. ಬ್ರಾ.—ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ
 ಛಾ. ಉ.—ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್
 ಜೈ. ಪೂ. ಸೂ.—ಜೈಮಿನೀಯ ಪೂರ್ವಮಿಮಾಂಸಾ ಸೂತ್ರ
 ಜೈ. ನ್ಯಾ. ವಿ.—ಜೈಮಿನೀಯ ನ್ಯಾಯಮಾಲಾವಿಸ್ತರ
 ತಾ. ಬ್ರಾ.—ತಾಂಡ್ಯಮಹಾಬ್ರಾಹ್ಮಣ
 ತೈ. ಆ.—ತೈತ್ತಿರೀಯ ಆರಣ್ಯಕ
 ತೈ. ಬ್ರಾ.—ತೈತ್ತಿರೀಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ
 ತೈ. ಸಂ.—ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತಾ
 ನಿ.—ನಿರುಕ್ತ, ನಿಘಂಟು
 ಪಾ. ಸೂ.—ಪಾಣಿನೀಯ ಸೂತ್ರ
 ಪಾ. ಶಿ.—ಪಾಣಿನೀಯ ಶಿಕ್ಷಾ
 ಫಿ. ಅಥವಾ ಫಿ. ಸೂ.—ಫಿಟ್ ಸೂತ್ರ
 ಬ್ರ. ಸೂ.—ಬ್ರಹ್ಮ ಸೂತ್ರ
 ಮ. ಭಾ.—ಮಹಾಭಾರತ
 ಮ. ಸ್ಮೃ.—ಮನು ಸ್ಮೃತಿ
 ಮೈ. ಸಂ.—ಮೈತ್ರಾಯಣೀಯಸಂಹಿತಾ
 ಯಾ. ಸ್ಮೃ.—ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯ ಸ್ಮೃತಿ
 ವಾ. ಸಂ.—ವಾಡಸನೇಯ ಸಂಹಿತಾ
 ವಾ. ಪು.—ವಾಯುಪುರಾಣ
 ವಿ. ಪು.—ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣ
 ವೇ. ಸೂ.—ವೇದಾಂತ ಸೂತ್ರ
 ಶ. ಬ್ರಾ.—ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣ
 ನಾ. ಸಂ.—ನಾಮವೇದ ಸಂಹಿತಾ ಇತ್ಯಾದಿ.

ವೇದಪ್ರಕಟನಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ನಿಯಮಿತವಾಗಿರುವ
ವೇದವಿಮರ್ಶನವಿದ್ವನ್ಮಂಡಲಿ

ಅಧ್ಯಕ್ಷರು :

ಶ್ರೀ ಜಗದ್ಗುರು ನಾಗಲಿಂಗೇಶರಿಪ್ರಾಜಕಾಚಾರ್ಯ ಪೀಠಾಧ್ಯಕ್ಷರಾದ
ಶಿಲ್ಪಿಸಿದ್ಧಾಂತಿ ಶಿವಯೋಗಿ ಶ್ರೀ ಸಿದ್ಧಲಿಂಗಸ್ವಾಮಿಗಳವರು.

Translator & Editor :

ಅಸ್ಥಾನ ಮಹಾವಿದ್ವಾನ್ H. P. ವೆಂಕಟರಾವ್

ಸಹಾಯಕವಿದ್ವನ್ಮಂಡಲಿ

1. ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| ಜಿ. ವಿಷ್ಣುಮೂರ್ತಿಭಟ್ಟರು, ವ್ಯಾಕರಣವಿದ್ವಾನ್, ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾರಾಜರವರ
ಸಂಸ್ಕೃತಮಹಾಪಾಠಶಾಲಾ, ಮೈಸೂರು.
2. ಅಸ್ಥಾನ ವಿದ್ವಾನ್ ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| H. ಗಂಗಾಧರಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು, ಜ್ಯೋತಿಷ ವಿದ್ವಾನ್
ಮತ್ತು ಕರ್ಣಾಟಕ ಭಾಷಾಪಂಡಿತರು,
3. ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| ಶ್ರೀನಿವಾಸಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು, ಬುಗ್ಗೆದ ಘನಪಾಠಿಗಳು.
4. ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| ಹಿಟ್ಟವಳ್ಳಿ ಬಿಳಿಗಿರಿರಂಗಾಚಾರ್ಯರು, ಶ್ರುತ ವಿದ್ವಾನ್.
5. ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| ಹಿಟ್ಟವಳ್ಳಿ ದೇವರಭಟ್ಟರು, ಮೀಮಾಂಸಾದರ್ಶನ ಪಂಡಿತರು.
6. ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| G. N. ಚಕ್ರವರ್ತಿ M. A.
Professor of Sanskrit. St. Philomina's College, Mysore.
7. ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| ವೆಂಕಟರಮಣಾಚಾರ್, M. A., B. T., ಸಾಹಿತ್ಯವಿದ್ವಾನ್.
8. ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| S. ರಂಗನಾಥನ್, ಸಾಹಿತ್ಯವಿದ್ವಾನ್, ಅರಮನೆ ಸರಸ್ವತಿ ಭಂಡಾರ.
9. ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| ಪುತ್ತೂರು ಅನಂತಕೃಷ್ಣಮಾಚಾರ್, ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿದ್ವಾನ್,
Govt. Oriental Research Institute, Mysore.
10. ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| S. ಸೀತಾರಾಮಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು, ಲಿಟರೇ ಪಂಡಿತರು.
Govt. Oriental Research Institute, Mysore.

ಶ್ರೀ ಜಗದ್ಗುರು ನಾಗಲಿಂಗಪರಮಾಚಾರ್ಯ ಪೀಠಾಧ್ಯಕ್ಷರಾದ
ಶಿಲ್ಪಿಸಿದ್ಧಾಂತಿ ಶಿವಯೋಗಿ ಶ್ರೀ ಸಿದ್ಧಲಿಂಗಸ್ವಾಮಿಗಳವರು
ವೇದವಿಮರ್ಶನ ವಿದ್ವನ್ಮಂಡಲಿಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷರು

ಪೀಠಿಕೆ

ಋತ್ಸಂಹಿತೆಯ ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಮಂಡಲದ ೧೧೩ ರಿಂದ ೧೨೧ ರ ವರೆಗೆ ೯ ಸೂಕ್ತಗಳಿವೆ. ರಾತ್ರೈಷಸ್ಸುಗಳು, ರುದ್ರ, ಸೂರ್ಯ, ಅಶ್ವಿನೀ, ಇಂದ್ರ ಇವರು ಈ ಸೂಕ್ತಗಳ ದೇವತೆಗಳು. ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಅರ್ಧಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅಧಿಕಭಾಗವು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಪರವಾಗಿದೆ. ಅಶ್ವಿನೀದೇವತಾಕವಾದ ಋಕ್ಕುಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ವಿವರಣೆಯು ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಈ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸೂಕ್ತಗಳೆಲ್ಲವೂ ಉಪಾಖ್ಯಾನಮಯವಾಗಿದೆ. ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಯು ಈ ಎಲ್ಲಾ ಉಪಾಖ್ಯಾನಗಳನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ನಾನಾ ವಿಧದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಕಥೆಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಇವರಿಗಿಂತಲೂ ಈಚಿನವರಾದರೂ ಸಹ ಇವರ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಅನೇಕ ಅಂಶಗಳು ಸಾಯಣ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಭಾಗದ ವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಧಾರಾಳವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಇವರ ಭಾಷ್ಯವು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಉಪಲಬ್ಧವಾಗದಿರುವುದು ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ನಷ್ಟವಾಗಿದೆ.

ಹದಿನಾಲ್ಕನೇ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಸಾಯಣರಿಗಿಂತಲೂ ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಯು ಪ್ರಾಚೀನರೆಂಬುದು ನಿರ್ವಿವಾದವಾದ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ. ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಬರೆದಿರುವ ಹರಿಸ್ವಾಮಿಯು ಇವರ ಶಿಷ್ಯನೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಆಧಾರಗಳಿವೆ.

ಶ್ರೀಮತೋಽವಂತಿನಾಥಸ್ಯ ವಿಕ್ರಮಸ್ಯ ಕ್ಷಿತಿಶಿತಿತುಃ |

ಧರ್ಮಾಧ್ಯಕ್ಷೋ ಹರಿಸ್ವಾಮಿಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಂ ಕುರ್ವೇ ಯಥಾಮತಿ ||

ಅವಂತಿನಾಥನೂ, ಚಕ್ರವರ್ತಿಯೂ ಆದ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಯಾಧ್ಯಕ್ಷರವಿಯನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಿರುವವನೂ ಹರಿಸ್ವಾಮಿಯೆಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳವನೂ ಆದ ನಾನು ಯಥಾಮತಿ ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ವ್ಯಾಖ್ಯೆಯನ್ನು ಬರೆಯುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಹರಿಸ್ವಾಮಿಯು ತನ್ನ ಭಾಷ್ಯದ ಉಪೋದ್ಘಾತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಮತ್ತು—

ಯಃ ಸಮ್ರಾಟ್ ಕೃತನಾನ್ ಸಹ ಸೋಮಸಂಸ್ಥಾಸ್ತಥರ್ಕಶ್ರುತಿಂ |

ವ್ಯಾಖ್ಯಾಂ ಕೃತ್ಯಾಧ್ಯಾಪಯನ್ತಾಂ ಶ್ರೀ ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮ್ಯಸ್ತಿ ಮೇ ಗುರುಃ ||

ಸೋಮಯಾಗಗಳ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಮತ್ತು ಋಗ್ವೇದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಬರೆದಿರುವವರೂ, ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರುಗಳೆಲ್ಲಾ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯೂ ಆದ ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ನನ್ನ ಗುರುಗಳು ಎಂದು ಹರಿಸ್ವಾಮಿಯು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಹರಿಸ್ವಾಮಿಯ ಕಾಲವೂ ಸಹ ಅವನ ವಾಕ್ಯದಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಯದಾ ದೀ (=ಬ್ಲಾ) ನಾಂ ಕಲೇರ್ಜಗ್ನುಃ ಪರ್ತಿಶಚ್ಚಿತಕಾನಿ ವೈ |

ಚತ್ವಾರಿಂಶತ್ಸಮಾಶ್ಚಾನ್ಯಾಸ್ತದಾ ಭಾಷ್ಯಮಿದಂ ಕೃತಂ ||

ಕಲಿವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರುಸಾವಿರದ ಅರುಣೋದಯವತ್ತು ವರ್ಷಗಳು ಕಳೆದಾಗ ನಾನು ಈ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಬರೆದೆನು ಎಂದು ತನ್ನ ಕಾಲವನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಇದರಿಂದ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಸಂಶೋಧಕರ ಗಣನೆಯಂತೆ ಕ್ರಿ. ಶ. ೫೩೮ ನೇ ವರ್ಷವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಳವಕ್ಕೆ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿದ್ದ ಯಶೋಧರ್ಮನೇ ಹರಿಸ್ವಾಮಿಗೆ

ಆಶ್ರಯದಾತನಾದ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನಾಗಿರಬೇಕು. ಯಶೋಧರ್ಮನು ಕ್ರಿ. ಶ. ೫೩೮ ರಲ್ಲಿ ಹೂಣರನ್ನು ಗೆದ್ದು ತನ್ನ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸುಸಂಘಟಿತವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ಅವನ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಹರಿಸ್ವಾಮಿಯು ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ೫೩೮ ರಲ್ಲಿ ಬರೆದಿರಬೇಕು. ಇವನಿಗೆ ಗುರುಗಳಾದ ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಕ್ರಿ. ಶ. ಐದನೆಯ ಶತಮಾನದ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಆರನೆಯ ಶತಮಾನದ ಆರಂಭದಲ್ಲಾಗಲಿ ಇದ್ದಿರಬೇಕೆಂದು ಮೇಲಿನ ಆಧಾರಗಳಿಂದ ಹೇಳಬಹುದು.

[ಯಶೋಧರ್ಮನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನೆಂಬುದೂ, ಇವನು ಕ್ರಿ. ಶ. ಆರನೆಯ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನೆಂಬುದೂ Harsha By Radhakumuda Mukherji, ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.]

ಎಂಟನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಉಷೋದೇವತಾಕವಾದ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ ಜ್ಯೋತಿಃ, ಭಾಸ್ವತೀ ನೇತ್ರೀ ಸೂನ್ಯತಾನಾಂ, ಏಷಾ ದಿವೋ ದುಹಿತಾ, ಯಾವಯದ್ವೇಷಾ ಮತಸಾ ಮತೇಜಾಃ, ಇತ್ಯಾದಿ ವರ್ಣನೆಗಳಿಂದ ಸಮಸ್ತವಾದ ಗ್ರಹನಕ್ಷತ್ರಾದಿಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠಳೂ, ತೇಜಸ್ವಿನಿಯೂ, ಪ್ರಿಯಸತ್ಯಾತ್ಮಕಗಳಾದ ವಾಗ್ವೈವಹಾರಗಳಿಗೆ ಕಾರಣಭೂತಳೂ, ದ್ಯುಲೋಕೋತ್ಪನ್ನಳೂ, ಸಮಸ್ತ ಭೂತಗಳಿಗೂ ಜೈತನ್ಯದಾತಳೂ ಆದ ಉಷೋದೇವಿಯು ಸ್ತುತಳಾಗಿದ್ದಾಳೆ.

ಮತ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಉಷೋದೇವತಾಕವಾದ ಸೂಕ್ತಗಳು ಇಪ್ಪತ್ತಕ್ಕಿಂತ ಅಧಿಕವಾಗಿದೆ. ನೂರಾರು ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಈ ದೇವತೆಯ ವರ್ಣನೆಯೂ, ಸ್ತುತಿಯೂ ಸೂಕ್ತದ್ರಷ್ಟೃವಿನ ಕವಿತಾಪ್ರತಿಭೆಯನ್ನು ಬೆಳಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಪುನಃಪುನರ್ಜಾಯಮಾನಾ ಪುರಾಣೇ, ದೇವೀ ಯುವತಿಃ, ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವ ಹರ್ಷದೊಡನೆ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ವ್ಯಾಕುಲವೂ ಮಿಶ್ರಿತವಾಗಿದೆ. ಲೋಕಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಜೈತನ್ಯವನ್ನೂ, ಬೆಳಕನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟು ಜೀವಕಳೆಯನ್ನು ತುಂಬತಕ್ಕ ಉಷಸ್ಸಿನ ಸೊಬಗು ಮತ್ತು ಸೌಂದರ್ಯಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಅನಂದಾನುಭವವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ನಿತ್ಯವಾಗಿ ತಾರುಣ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನೇ ಹೊಂದಿರುವ ಉಷಸ್ಸಿನ ಎದುರಿಗೇ ಮಾನವಾದಿ ಸಕಲಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಸಹ ಅಲ್ಪಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ವಾರ್ಧಿಕ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಮೃತರಾಗುವ ಭಾವನೆಯಲ್ಲಿ ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಉದ್ವೇಗವೂ ತೋರುತ್ತದೆ. ಸೌಂದರ್ಯಾನುಭವದೊಡನೆ ಸದ್ಯದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವೂ ಜೊತೆಗೂಡಿದೆ. ಉಷೋದೇವತೆಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ಪ್ರೊ|| ಮಾಕ್ಸ್ ಮುಲ್ಲರ್ ಎಂಬ ಆಗ್ಲಪಂಡಿತನು ಹೇಳಿರುವ ವಿಮರ್ಶಾತ್ಮಕವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳು ಗಮನಾರ್ಹವಾದುದರಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಉದಹರಿಸಿದೆ.

“ The dawn, which to us is merely a beautiful sight, was to the early gazer and thinker, the broblem of all problems. It was the unknown land from whence rose every day those bright emblemess of a divine power which left in the mind of man the first impression and intimation of another world, of power above, of order and wisdom. What we simply call the sun-rise, brought before their eyes every day, the riddle of the riddles, the riddle of existence. The days of their life sprang from that dark abyss which

every morning seemed instinct with light and life, Their Youth, their manhood, their old age, all were to the she Vedic bards the gift of that heavenly mother who appeared bright, young, unchanged, immortal every morning while everything else seemed to grow old, to change and drop and at last to set, never to return. It was there, in that bright chamber, that, as their poets said, mornings and days were spun, or under a different image, where mornings and days were nourished, where life or time was drawn ont''

[Lectures ou the Science of Language. Vol. II P. 481-482]

ಉಷಸ್ಸು ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಪ್ರಿಯತಮಳಾದ ಪತ್ನಿಯೆಂದು ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಯೋಷಾಃ ; ೭-೭೫-೫) ಸೂರ್ಯಮಾತೆಯೆಂದು ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ಅಜೀಜನನ್ ಸೂರ್ಯಂ ; ೭-೭೮-೩) ವರ್ಣಿತಳಾಗಿ ದ್ದಾಳೆ. ೧-೧೧೩-೨ ; ೧೦-೧೨೭-೩ ; ೧-೧೨೪-೮ ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ರಾತ್ರಿಯ ಸಹೋದರಿಯೆಂದೂ, ೧-೧೨೩-೫ ರಲ್ಲಿ ಭಗಸ್ಯ ಸ್ವಸಾ ವರುಣಸ್ಯ ಜಾಮಿಃ | ಭಗನ ಸಹೋದರಿ ಮತ್ತು ವರುಣನಿಗೆ ನಿಕಟವಾದ ಬಂಧುವೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಸಂಬಂಧಗಳಂತೆಯೇ ಉಷಸ್ಸಿಗೂ, ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಇರತಕ್ಕ ಸಂಬಂಧವೂ ಸಹ ಅತ್ಯಂತ ನಿಕಟವಾದುದು. ದಿವೋ ದುಹಿತೋಷಸಾ ಸಚೇಥೇ | (೧-೧೮೩-೨), ಸಖಾಭೂದಶ್ವಿನೋರುಷಾಃ | (೪-೫೨-೩) ಉತ ಸಖಾಸ್ಯಶ್ವಿನೋಃ (೪-೫೨-೩) ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಗಳು ಉಷಸ್ಸಿಗೂ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಇರತಕ್ಕ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ

ಈ ಅಧ್ಯಾಯದ ಐದು ಸೂಕ್ತಗಳು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತಾಪರವಾಗಿವೆ. ಈ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವ ಸೂಕ್ತಗಳು ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಒಟ್ಟು ಐವತ್ತಕ್ಕೆ ಮೇಲ್ಪಟ್ಟು ಇವೆ. ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ದ್ವಿಗುಣಾತ್ಮಕವಾದ ಸ್ವರೂಪವು ಇವರ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ. ಇವರಿಗೆ ಹೋಲಿಸತಕ್ಕ ವಸ್ತುಗಳೂ ಸಹ ಈ ರೂಪವುಳ್ಳವಾಗಿಯೇ ಇವೆ. ಗ್ರಾನಾಣೇವ, ಗೃಧ್ರೇವ, ಬ್ರಹ್ಮಾಣೇವ (೨-೩೯-೧) ಮೇನೇ ಇವಃ ತನ್ವಾ ೩ ಶುಂಭಮಾನೇ ದಂಪತೀವ ಕೃತುವಿದಾ ಜನೇಷು (೨-೩೯-೨) ಶೃಂಗೇವ, ಶಘಾವಿವ, ಚಕ್ರವಾಕೇವ (೨-೩೯-೩) ಹಸ್ತಾವಿವ, ಪಾದೇವ (೫) ಓಷ್ಠಾವಿವ, ನಾಸೇವ, ಕರ್ಣಾವಿವ (೬) ಹೀಗೆ ಉಭಯಾತ್ಮಕವಾದ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಅವರನ್ನು ಹೋಲಿಸಿದೆ. ಅವರು ಯಾವಾಗಲೂ ಯುವಕರೆಂದೂ (೭-೬೭-೧೦); ಪ್ರಾಚೀನರೆಂದೂ (೬-೬೨-೫); ಸುಂದರ ರೆಂದೂ (೬-೬೨-೫), ಮಧುವರ್ಣವುಳ್ಳವರೆಂದೂ (೮-೨೬-೬) ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಗಳೆಂದೂ (೮-೨೨-೪) ಅತ್ಯಂತ ವೀರ್ಯವುಳ್ಳವರೆಂದೂ (೬-೬೨-೫) ಹೀಗೆಯೇ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿಯೂ ವರ್ಣಿತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಇವರ ನಾನಾ ಗುಣಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸತಕ್ಕ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಋಕ್ಕುಗಳ ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಇವರ ಮಹಿಮೆಯು ವಿಶದವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಅನಂತವಾದ ಗುಣಗಳ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವೇನೆಂದರೆ—ಇವರು ಆಪತ್ತಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದ ಭಕ್ತರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದೂ ಮತ್ತು ಅವರಿಗೆ ಅಪೇಕ್ಷಿತಗಳಾದ ಸಂಪತ್ತನ್ನೊದಗಿಸುವುದೂ ಆಗಿದೆ. ಇಂದ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ತಮ್ಮ ಭಕ್ತರಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿದರೂ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಸಹಾಯವು ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಿಶೇಷರೀತಿಯದಾಗಿದೆ. ಇಂದ್ರಾದಿಗಳು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ತೊಂದರೆಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದ ಭಕ್ತರನ್ನು ಮಾತ್ರ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಬಿಡಿಸಿ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ನೀಡುವುದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದರೂ, ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ಆಪತ್ತುಗಳನ್ನೂ ಬಿಡಿಸಿ ತಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ನೀಡುವುದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಇವರು ಸಾಗರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ದೇವತೆಗಳಾದುದರಿಂದ ನೌಕಾ ವಿಪತ್ತಿನಿಂದ ತೊಂದರೆಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದ ತುಗ್ಗುವುತನಾದ ಭುಜ್ಯುವನ್ನು ಉತ್ತಮವಾದ ನೌಕೆಯನ್ನೊದಗಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸಿದರು. ಇವರು ದೇವವೈದ್ಯರಾದುದರಿಂದ ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ವ್ಯಾಧಿಗಳಿಂದ ನರಳುತ್ತಿದ್ದ ಭಕ್ತರನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸಿದರು. ಇವರಿಂದ ಈ ವಿಧವಾದ ಸಹಾಯವನ್ನು ಪಡೆದು ವಾರ್ಧ್ಯಾಕ್ಯದ ನಾಶವಾಗಿ ಯೌವನವನ್ನು ಪಡೆದ ಚೈವಾನನೆಂಬ ಋಷಿಯ ಕಥೆಯು ಶತಸಂಖ್ಯಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ವಿಮದ, ಅತ್ರಿ ಮೊದಲಾದ ನೂರಾರು ಭಕ್ತರೊಂದಿಗೆ ಇದ್ದು ಅವರಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿದ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳು ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿವೆ.

ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಋತಪಾಃ (೧-೧೧೩-೧೨) ಎಂಬ ಉಷಸ್ಸಿನ ವಿಶೇಷಣವೂ ಋತಾಯನ್ (೧-೧೧೩-೨೨) ಎಂಬ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವರ್ಣನೆಯೂ ಅವರವರ ಪರಸ್ಪರವಾದ ಸಮಾನಧರ್ಮವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತವೆ. ಋತಪಾಃ ಎಂದರೆ ಸತ್ಯಸ್ಯ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ವಾ ಸಾಲಯುತ್ರೀ | ಸತ್ಯದ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞದ ರಕ್ಷಕಳು ಎಂದರ್ಥ. ಋತಾಯನ್ ಎಂದರೆ ಸತ್ಯಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛೆನ್ ಸತ್ಯಾತ್ಮರಾಗಿಯೂ ಸತ್ಯವ್ಯವಹಾರವುಳ್ಳವರಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವರು ಎಂದರ್ಥ.

ಋತ ಶಬ್ದವು ಭೌತಿಕವಾದುದೂ, ನೈತಿಕವಾದುದೂ ಆದ ವಿಶ್ವನಿಯಮವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಅದಿತ್ಯರಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನರಾದ ಮಿತ್ರಾವರುಣರು ಈ ನಿಯಮದ ಪಾಲಕರು. ಈ ನಿಯಮದ ಪಾಲನದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ನಿಯಮದಿಂದ ವಿಶ್ವವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವುದರಲ್ಲಿಯೂ ಮಿತ್ರಾವರುಣರ ಸ್ಥಾನವೇನೆಂಬುದನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಎರಡನೇ ಅಷ್ಟಕದ ಎರಡನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿರುವುದು. ಉಷೋದೇವತೆಯೂ, ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೂ ಈ ನಿಯಮವನ್ನು ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ತಾವು ಅನುಸರಿಸಿ ಲೋಕದ ಅನುಸರಣೆಗೂ ಯಾವ ವಿಧದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಮಾಡುತ್ತಾರೆಂಬುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ದ್ವಾದಶಾರಂ ನಹಿ ತಜ್ಜರಾಯ ವರ್ವರ್ತಿ ಚಕ್ರಂ ಪರಿ ದ್ಯಾಮೃತಸ್ಯ |

ಆ ಪುತ್ರಾ ಅಗ್ನೇ ಮಿಥುನಾಸೋ ಅತ್ರ ಸಪ್ತ ಶತಾನಿ ವಿಂಶತಿಶ್ಚ ತಸ್ಥಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೪-೧೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ಅರೆಗಳುಳ್ಳ (ತಿಂಗಳು) ಋತವೆಂಬ ಚಕ್ರವು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸತತವಾಗಿ ಪರಿಭ್ರಮಣ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ಋತದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಉಷಸ್ಸು ನಿಯಮದಿಂದ ಅನುಸರಿಸುತ್ತಿರುವುದನ್ನು—

ಋತಸ್ಯ ದೇವೀಃ ಸದಸೋ ಬುಧಾನಾ ಗನಾಂ ನ ಸರ್ಗಾ ಉಷಸೋ ಜರಂತೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೪-೫೧-೮)

ಋತಸ್ಯ ಯೋಷಾ ನ ಮಿನಾತಿ ಧಾಮಾಹರಹರ್ನಿಷ್ಯತಮಾಚರಂತೀ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೩-೯)

ಋತಸ್ಯ ಪಂಥಾಮನ್ವೇತಿ ಸಾಧು ಪ್ರಜಾನತೀವ ನ ದಿಶೋ ಮಿನಾತಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೪-೩)

ಋತಸ್ಯ ಬುಧ್ನ ಉಷಸಾಮಿಷಣ್ಯಸ್ತೃಷಾ ಮಹೀ ರೋದಸೀ ಆ ವಿವೇಶ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೬೧-೭)

ಮೊದಲಾದ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಉಷಸ್ಸು ಋತದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ನುಸರಿಸುವುದೂ, ಪ್ರತಿದಿನವೂ ವಿಚ್ಛಿತ್ತಿಯಿಲ್ಲದೇ ಋತಾನುಯಾಯಿಯಾಗಿ ತನ್ನ ನಿಯಮವನ್ನು ಪಾಲಿಸುವುದೂ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇದೇ ಋತದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ನುಸರಿಸಬೇಕೆಂದು,

ಉಷ ನೋ ವಾ ಜಿನೀವಸೂ ಯಾತಮೃತಸ್ಯ ಪಥಿಭಿಃ |

ಯೇಭಿಸ್ತೃಪ್ತಂ ವೃಷಣಾ ತ್ರಾಸಪಸ್ಯವಂ ಮಹೇ ಹ್ವತ್ರಾಯೆ ಜಿನ್ನಥಃ |

(ಋ. ಸೂ. ೮-೨೨-೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ತನಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಋತದ ಪಥವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಉಷಸ್ಸಿಗೂ, ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಸಾಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಸಂಬಂಧವಿದೆ.

ಯಹ್ನೀ ಋತಸ್ಯ ಮಾತರಾ (೧-೧೪೨-೭) ಸುಪ್ರತೀಕೆ ವಯೋ ವೃಧಾ ಯಹ್ನೀ ಋತಸ್ಯ ಮಾತರಾ | (೫-೫-೬) ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಋತಕ್ಕೆ ಮಾತೃಗಳಾದ ರಾತ್ರೃಷಸ್ಸುಗಳ ಅವಿರ್ಭಾವದೊಡನೆಯೇ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಆಗಮನವೂ ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವುದು.

ನೈವದ್ವಸ್ತ್ರಾ ಮನೋಯುಜಾ ರಥೇನ ಪೃಥುಪಾಜಸಾ |

ಸಚೇಫೇ ಅಶ್ವಿನೋಷಸಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೫೩-೨)

ಆಶ್ವರ್ಯಕರವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ರಥಗಳಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಉಷಸ್ಸುಗಳ ಮಾರ್ಗವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಂತಹ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರ ಬೋಧಯೋಷೋ ಅಶ್ವಿನಾ | (೮-೯-೧೭) ಎಂಬ ನಾಕ್ಕದಿಂದ ಉಷಸ್ಸು ಪ್ರಾರ್ಥಿತಳಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ಅಬೋಧ್ಯಗ್ನಿರ್ಜ್ವಾ ಉದೇತಿ ಸೂರ್ಯೋ ವ್ಯುರಿ ಷಾಶ್ಚಂದ್ರಾ ಮಹ್ಯಾಘೋ ಅರ್ಚಿಷಾ | ಆಯುಕ್ವಾತಾ ಮಶ್ವಿನಾ ಯಾತವೇ ರಥಂ ಪ್ರಾಸಾವೀದ್ಯೇವಃ ಸವಿತಾ ಜಗತ್ಪೈಥಕ್ | (ಋ. ಸಂ. ೧-೫೭-೧) ಎಂಬ ಋಕ್ತನಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ, ಉಷಸ್ಸು ಇವರುಗಳ ಉದಯಕ್ಕೂ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಆಗಮನಕ್ಕೂ ಕಾಲಿಕಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಹೀಗೆ ಭೌತಿಕವಾದ

ವಿಶ್ವವ್ಯವಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಋತದ ನಿಯಮವನ್ನೂ ಈ ನಿಯಮಪಾಲನೆಯಲ್ಲಿ ಜಾಗರೂಕರಾಗಿರುವ ಉಷಸ್ಸು ಮತ್ತು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಕರ್ತವ್ಯತತ್ಪರತೆಯನ್ನೂ ಋತಪಾಠ, ಋತಾಯಾನ್ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಋತದ ನೈತಿಕನಿಯಮದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ಈ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರಾನರುಣರ ಅಧ್ಯಕ್ಷತೆಯನ್ನೂ ಮುಂದಿನ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಲಾಗುವುದು.

ಆತಿವ್ರಾಚೀನವೂ, ಅತಿಗಹನವೂ, ಅತಿವಿಸ್ತಾರವೂ, ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೂ, ಮೂಲಭೂತವೂ ಆದ ಇಂತಹ ಋಗ್ವೇದಸಂಹಿತೆಯನ್ನು ಸರಳವಾದ ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ವಿನುರ್ಶಾನುವಾದಸಹಿತವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದು ಸುಲಭವಾದ ಕೆಲಸವಲ್ಲ. ಆದರೂ ಇಂತಹ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯದಿಂದ ಪಂಡಿತಸಾಮಾನ್ಯರಾದ ಸಕಲ ಜನರೂ ಜ್ಞಾನಾಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದು ಈಶ್ವರಾನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾಗಲೆಂಬ ಘನವಾದ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಕರ್ನಾಟಕ ಸಿಂಹಾಸನಾಧೀಶ್ವರರೂ, ವೇದವಿದ್ಯಾಭಿಮಾನಿಗಳೂ, ಸ್ವಯಂಪಂಡಿತರೂ, ಪ್ರಜಾನುರಾಗಿಗಳೂ, ದೈವಭಕ್ತಿತತ್ಪರರೂ ಆದ ಶ್ರೀ ಜಯಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ಒಡೆಯರ್ ಬಹದ್ದೂರ್ ಜಿ.ಸಿ.ಬಿ., ಜಿ.ಸಿ.ಎಸ್.ಐ. ಮಹಾಸ್ವಭುವರ್ಯರು ಬಹುಪ್ರವೃತ್ತಾಧ್ಯವಾದ ಈ ಗ್ರಂಥಪ್ರಕಟನೆಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಉದರಾಶ್ರಯದಿಂದ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು ಕರ್ನಾಟಕ ಜನಕೋಟಿಯ ಸುಕೃತವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಇಂತಹ ಉದಾರಮತಿಗಳಾದ ನಮ್ಮ ಪ್ರಭುವರ್ಯರಿಗೂ, ಅವರ ಕುಟುಂಬಕ್ಕೂ (ವೇದಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿಮುಖ್ಯವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಗಾಯತ್ರೀ ಎಂಬ ಮಂತ್ರನಾಮಾಂಕಿತರಾದ) ರಾಜಕುಮಾರಿಗೂ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಜಾಕೋಟಿಗೂ ಸಹ ವೇದಪುರುಷನಾದ ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ಐಹಿಕ ಫಲಗಳಾದ ಆಯುರಾರೋಗೈಶ್ವರ್ಯಾದಿ ಸಕಲಸಂಪತ್ತನ್ನೂ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾದ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನೂ ಇತೋಽಪ್ಯುತಿಶಯವಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಮೈಸೂರು
ವಿಕ್ಯತಿನಾಮ ಸಂ|| ಚೈತ್ರ ಶುದ್ಧ ಪ್ರಥಮಾ ಭಾನುವಾರ
19—3—1950

ಆನುವಾದಕ :
ದೊ. ಪಿ. ವೆಂಕಟರಾವ್,
ಅಸ್ಥಾನ ಮಹಾವಿದ್ವಾನ್.

|| ಶ್ರೀಃ ||

ವಿಷಯಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ

ಪ್ರಥಮಾಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು
ಪ್ರಥಮಮಂಡಲದ ಸೂಕ್ತಗಳು ೧೧೩-೧೨೧

ಪುಟಸಂಖ್ಯೆ

೧೧೩ ಇದಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಎಂಬ ನೂರ ಹದಿಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ ಮತ್ತು ಪುಷ್ಪದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	2
ಉಷಃಕಾಲದ ಉತ್ಪತ್ತಿವಿಚಾರ ಇತ್ಯಾದಿ	3
ರಾತ್ರಿ ಮತ್ತು ಉಷಸ್ಸುಗಳ ಸಮಾನತ್ವಾಸಮಾನತ್ವವಿಚಾರ	13
ರಾತ್ರಿ ಮತ್ತು ಉಷಸ್ಸುಗಳ ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನತೆಗಳು	20
ವಿಸದೃಶಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಾರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	34
ಪರಾಯತೀನಾಂ, ಆಯತೀನಾಂ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥಾನುವಾದವಿವರಣೆ	42
ಉಷಃಕಾಲದ ಭೂತಭವಿಷ್ಯದ್ವರ್ತಮಾನಕಾಲಗಳ ವ್ಯಾಪ್ತಿತ್ವವು	54
ಸುಮ್ಮಾವರೀ ಸೂನ್ಯತಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆ	59
ಉಷ್ಣಿನ ವರ್ತಮಾನ ಭೂತಕಾಲಗಳ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧವು	73
ಅಸು ಶಬ್ದಾರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	77
ಅಸ್ಮೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಏಳು ನಿಭಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ ವಿಚಾರ ಮತ್ತು ಉದಾಹರಣೆಗಳು	82
ಅದಿತೀರನೀಕಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥಾನುವಾದ	92

೧೧೪ ಇಮಾ ರುದ್ರಾಯ ಎಂಬ ನೂರಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವು	97
ಪುಷ್ಪದೇವತಾಛಂದಸ್ಸುಗಳು	98
ರುದ್ರಶಬ್ದನಿರ್ವಚನ ಇತ್ಯಾದಿ	101
ಕ್ಷಯದ್ವೀರ ಶಬ್ದಾರ್ಥವಿವರಣೆ	101
ಮನುನಿನ ವಿಷಯ	107
ವರಾಹ ಶಬ್ದಾರ್ಥದ ವಿಚಾರ	120
ಅಂಗಿರಸರಿಗೂ ವರಾಹರೆಂದು ಹೆಸರು	121

ರುದ್ರನು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತಂದೆಯೆಂಬ ವಿಚಾರ	126
ಅಯ್ಯುಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥಾನುವಾದ ವಿವರಣೆ	134
ದ್ವಿಬರ್ಹ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿಚಾರ	143

೧೧೫ ಚಿತ್ರಂ ದೇವಾನಾಂ ಎಂಬ ನೂರ ಹದಿನೈದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ	149
ಋಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	150
ಸೂರ್ಯನೇ ಚರಾಚರಾತ್ಮಕವಾದ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪನಾಗಿರುವನೆಂಬ ವಿಚಾರ	153
ಯುಗ ಶಬ್ದಾರ್ಥವಿವರಣೆ	157
ಸೂರ್ಯನ ಕುದುರೆಗಳ ಮಹಿಮೆ	161
ಸೂರ್ಯನ ಉದಯಾಸ್ತಗಳ ಮಹಿಮೆ	165

೧೧೬ ನಾಸತ್ಯಾಭ್ಯಾಂ ಎಂಬ ನೂರಹದಿನಾರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ	177
ಋಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	178
ಕಕ್ಷೀನಾನ್ ಎಂಬ ಋಷಿಯ ಜನ್ಮಕಥನ ಇತ್ಯಾದಿ	180
ವಿಮುಡನೆಂಬ ರಾಜರ್ಷಿಯ ವಿಚಾರ	181
ಬರ್ಹಿಶ್ಯಶಬ್ದಾರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	182
ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ವಾಹನವಾದ ರಾಸಭವು ದೇವತೆಗಳ ಪಂದ್ಯದಲ್ಲಿ ಗೆದ್ದ ವಿಚಾರ	187
ಇಂದ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳ ವಿಧವಿಧವಾದ ವಾಹನಗಳು	188
ಸೂರ್ಯಪುತ್ರಿಯಾದ ಸೂರ್ಯಾದೇವಿಯ ಸ್ವಯಂವರ ವಿಚಾರ	189
ತುಗ್ರನೆಂಬ ರಾಜನ ವಿಷಯ	193
ಭುಜ್ಯುವೆಂಬ ತುಗ್ರಪುತ್ರನನ್ನು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಸಮುದ್ರಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಿಸಿದ ವಿಚಾರ	194
ಸಮುದ್ರಶಬ್ದನಿರ್ವಚನ ಇತ್ಯಾದಿ	201
ಪೇದುನೆಂಬ ರಾಜನಿಗೆ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಬಿಳಿ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟ ವಿಚಾರ	209
ಪಜ್ರಾ ಎಂದು ಅಂಗಿರಸರಿಗೆ ಹೆಸರಿರುವ ವಿಚಾರ	215
ಕಕ್ಷೀನಾನ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿ	215
ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಕುದುರೆಯ ಗೊರಸಿನಿಂದ ಮದ್ಯವನ್ನು ಸ್ರವಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದ ವಿಚಾರ	216
ಪುರಂಧಿ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥಾನುವಾದ ವಿವರಣೆ	216

ಅತ್ತಿಯೆಂಬ ಋಷಿಯನ್ನು ಅಸುರರು ತುಷಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ದಹಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಶೀತೋದಕದಿಂದ ಆ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಆರಿಸಿ ಅವನನ್ನು ಕಾಪಾಡಿದ ವಿಚಾರ	222
ಸ್ವಸ್ತಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥವಿವರಣೆ	225
ಗೋತಮನೆಂಬ ಋಷಿಯು ಬಾಯಾರಿಕೆಯಿಂದ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಜಲಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲು ಅವರು ದೂರದೇಶದಲ್ಲಿದ್ದ ಒಂದು ನೀರಿನ ಭಾವಿಯನ್ನೇ ಅವನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ತಂದುಕೊಟ್ಟು ಅವನ ದಾಹೋಪಶಮನಮಾಡಿದ ವಿಚಾರ	230
ಚೈವನನೆಂಬ ಋಷಿಯು ವಾರ್ಧಕ್ಯದಿಂದ ತೊಂದರೆಪಡುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆ ಗಳು ನೋಡಿ ಅವನಿಗೆ ಯೌವನವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದ ವಿಚಾರ	233
ನಿರ್ಜನವಾದ ಕಾಡಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಭಾವಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದ ವಂದನನೆಂಬ ಋಷಿಯನ್ನು ಭಾವಿಯಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿ ರಕ್ಷಿಸಿದ ವಿಚಾರ	239
ದಧೀಚಋಷಿಯ ವೃತ್ತಾಂತ. ದಧೀಚಋಷಿಯು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮಧು ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಪದೇಶಿಸಿದ ವಿಚಾರ	245
ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಯು ಹೇಳಿರುವ ಇತಿಹಾಸ	247
ದಧೀಚಋಷಿಗೆ ಅಶ್ವಶಿರಸ್ಸು ಹೇಗೆ ಬಂದಿತೆಂಬ ವಿಚಾರ	247
ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ Wilson ಪಂಡಿತನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ	248
ವಧ್ರಿಮತೀ ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀಗೆ ಹಿರಣ್ಯಹಸ್ತನೆಂಬ ಪುತ್ರನನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿದ ವಿಚಾರ	252
ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಚಟಕಸದೃಶ (ಗುಬ್ಬಿಟ್ಟ) ಪಕ್ಷಿಯನ್ನು ತೋಳನ ಬಾಯಿನಿಂದ ಬಿಡಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸಿದ ವಿಚಾರ	255
ವೃಕ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿವರಣೆ	257
ಅಗಸ್ತ್ಯಪುರೋಹಿತನಾದ ಖೇಲನೆಂಬ ರಾಜನ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ನಿಶ್ವಲಾ ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀಯ ಕತ್ತರಿಸಿಹೋದ ಕಾಲನ್ನು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಸರಿಮಾಡಿದ ವಿಚಾರ	262
ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ವಾಹನವಾದ ರಾಸಭವು ತೋಳನ ರೂಪದಿಂದಿರುವಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಋಜ್ರಾಶ್ವನೆಂಬುವನು ನೂರು ಅಡುಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಅಹಾರವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದ ರಿಂದ ಕೋಪಗೊಂಡ ಅವನ ತಂದೆಯು ಋಜ್ರಾಶ್ವನನ್ನು ಕುರುಡನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಅವನಿಗೆ ಪೂರ್ವದಂತೆ ಕಣ್ಣುಬರುವಂತೆ ಮಾಡಿದ ವಿಚಾರ	266
ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥವು ದೇವತೆಗಳ ಸ್ಪರ್ಧೆಯಲ್ಲಿ ಗೆದ್ದ ವಿಚಾರ	271
ದಿವೋದಾಸನ ವೃತ್ತಾಂತ	276

ಜಹ್ನು ಮಹರ್ಷಿಯ ಪುತ್ನಿಯಾದ ಜಾಹ್ನವೀ ಎಂಬುವಳಿಗೆ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಆನುಗ್ರಹಮಾಡಿದ ವಿಚಾರ	280
ಜಾಹ್ನವೀದೇವತೆಗಳು ಪೃಥುಶ್ರವಸ್ಸೆಂಬ ರಾಜನನ್ನೂ ವಶನೆಂಬುವನನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸಿದ ವಿಷಯ	284
ಶರಣೆಂಬ ಋಷಿಯು ಬಾಯಾರಿಕೆಯಿಂದ ಪರಿತಪಿಸುತ್ತಾ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿದ ಆಳವಾದ ಬಾವಿಯಲ್ಲಿರುವ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯಲು ಸಮರ್ಥನಾಗಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಲು ಅವರು ಬಂದು ಭಾವಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ನೀರು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಉಕ್ಕಿಬರುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಶರಣ ದಾಹವನ್ನು ಶಮನಮಾಡಿದರೆಂಬ ವಿಚಾರ	289
ಶಯೋನೆಂಬ ಋಷಿಯ ಬಂಜೆಯಾಗಿದ್ದ ಹಸುವನ್ನು ಕರುವು ಹಾಕುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಹಾಲು ಕರೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದ ವಿಚಾರ	293
ವಿಶ್ವಕೇನೆಂಬ ರಾಜನ ಮಗನಾದ ವಿಷ್ಣ್ವಾಸಿ ಎಂಬುವನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿರು ವಾಗ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಅವನನ್ನು ಹುಡುಕಿ ತಂದು ಅವನ ತಂದೆಗೆ ಕೊಟ್ಟರೆಂಬ ವಿಚಾರ	294
ಅಸುರರಿಂದ ಭಾವಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ ಹತ್ತು ದಿನಗಳ ವರೆಗೂ ದುಃಖಪಡುತ್ತಿದ್ದ ರೇಭ ಎಂಬ ಋಷಿಯನ್ನು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಭಾವಿಯಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿ ರಕ್ಷಿಸಿದ ವಿಚಾರ	298
೧೧೭ ಮಧ್ವಃ ಸೋಮಸ್ಯ ಎಂಬ ನೂರ ಹದಿನೇಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	302
ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ಯಾಸೋಗವು	308
ಋಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	309
ದ್ಯುಸ್ಥಾನದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳದೇ ಪ್ರಥಮಸ್ಥಾನವು	315
ವಸಾತಿಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	316
ಪಂಚಜನಶಬ್ದಾರ್ಥವಿವರಣೆ	321
ರೇಭನೆಂಬ ಋಷಿಯನ್ನು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ನೀರಿನಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿ ರಕ್ಷಿಸಿದ ವಿಚಾರ	324
ವಂದನ ಋಷಿಯನ್ನು ಬಾವಿಯಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿ ರಕ್ಷಿಸಿದ ವಿಚಾರ	329
ವಿಷ್ಣು ಪುನಂಬುವನನ್ನು ಕರೆತಂದು ಅವನ ತಂದೆಯಾದ ವಿಶ್ವಕನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದ ವಿಚಾರ ಮತ್ತು ಘೋಷಾ ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀಗೆ ಪತಿಯನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಟ್ಟ ವಿಚಾರ	337
ಕುಷ್ಮರೋಗದಿಂದ ನರಳುತ್ತಿದ್ದ ಶ್ಯಾಮನೆಂಬ ಋಷಿಗೆ ರೋಗಪರಿಹಾರಮಾಡಿ ರಕ್ಷಿಸಿದ ವಿಚಾರ—ನೃಷದಪುತ್ರನಾದ ಕಣ್ಣುಕಾಣಿಸದ ಕಣ್ಣನೆಂಬ ಋಷಿಗೆ ಕಣ್ಣನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ರಕ್ಷಿಸಿದ ವಿಚಾರ	341

ಪೇದುವೆಂಬ ರಾಜನಿಗೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಬಿಳಿ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟ ವಿಚಾರ	346
ಅಗಸ್ತ್ಯ ಪುರೋಹಿತನಾದ ಪೇಲನೆಂಬ ರಾಜನ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ವಿಶ್ವಲೇ ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀಗೆ ಕತ್ತರಿಸಿಹೋದ ಕಾಲನ್ನು ಸಂಪಡಿಸಿದ ವಿಚಾರ ಮತ್ತು ಅಗಸ್ತ್ಯ ವಸಿಷ್ಠ ಋಷಿಗಳ ಜನ್ಮಕಥನವು	355
ರೇಭನನ್ನು ಭಾವಿಯಿಂದ ಎತ್ತಿ ರಕ್ಷಿಸಿದ ವಿಚಾರ	360
ವೃದ್ಧನಾಗಿದ್ದ ಚೈವನ ಋಷಿಯನ್ನು ಪುನಃ ಯುವಕನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ ವಿಚಾರ, ಸೂರ್ಯಪುತ್ರಿಯು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥವನ್ನು ಏರಿದಳೆಂಬ ವಿಷಯ	365
ತುಗ್ರಪುತ್ರನಾದ ಭುಜ್ಯುವನ್ನು ಸಮುದ್ರದಿಂದ ಕಾಪಾಡಿ ಕರೆತಂದ ವಿಚಾರ	369
ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ವರ್ತಿಕಾ ಎಂಬ ಪಕ್ಷಿಯನ್ನು ತೋಳನ ಬಾಯಿನಿಂದ ಬಿಡಿಸಿದ ವಿಚಾರ	377
ವಿಶ್ವಾಂಜನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ವಧಿಸಿದ ವಿಚಾರ	378
ಅಂಧನಾದ ಋಷಿಶ್ವರನೆಂಬ ಋಷಿಗೆ ಕಣ್ಣು ಕಾಣುವಂತೆ ಮಾಡಿದ ವಿಷಯ	382
ಸೀಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥಾನುವಾದ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	389
ಶಯುವೆಂಬ ಋಷಿಯ ಗೊಡ್ಡಾದ ಹಸುವು ಹಾಲುಕರೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದ ವಿಚಾರ	393
ಅಸುರರಿಂದ ಅಸಹ್ಯತಳಾದ ವಿಮದ ಎಂಬುವನ ಪತ್ನಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿ ಕರೆತಂದ ವಿಚಾರ	394
ದಧೀಚಿ ಋಷಿಯು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮಧುವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದ ವಿಚಾರ	401
ವಧ್ರಿಮತೀ ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀಗೆ ಹಿರಣ್ಯಹಸ್ತನೆಂಬ ಪುತ್ರನನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದ ವಿಚಾರ	408
೧೧೮ ಆ ನಾಂ ರಥಃ ಎಂಬ ನೂರ ಹದಿನೆಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತವಿನಿಯೋಗ ಮತ್ತು ಋಷಿದೇವತಾ ಭಂದಸ್ಸುಗಳು	415
ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥ ವರ್ಣನೆ ಇತ್ಯಾದಿ	417
ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ನಂದನ, ರೇಭ, ಭುಜ್ಯು, ಚೈವನ ಮುಂತಾದವರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದ ವಿಚಾರ	433
ಅಂಧನಾದ ಕಣ್ಣು ಋಷಿಗೆ ಕಣ್ಣು ಕಾಣುವಂತೆ ಮಾಡಿದ ವಿಚಾರ	436
ಶಯುವೆಂಬ ಋಷಿಯ ಹಸುವನ್ನು ಹಾಲು ಕರೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಿ, ವರ್ತಿಕಾ ಪಕ್ಷಿ ಯನ್ನು ತೋಳನ ಬಾಯಿನಿಂದ ಬಿಡಿಸಿ, ವಿಶ್ವಲೇ ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀಗೆ ಕತ್ತರಿಸಿಹೋ ಗಿದ್ದ ಕಾಲಿಗೆ ಬೇರೆ ಕಾಲನ್ನು ಜೋಡಿಸಿ ನಿರ್ವಹಿಸಿದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಅನೇಕ ಸಾಹಸಕೃತ್ಯಗಳು	440
ಪೇದುವೆಂಬ ರಾಜನಿಗೆ ಶ್ವೇತಾಶ್ವವನ್ನು ಕೊಟ್ಟ ವಿಚಾರ	443

೧೧೯ ಆ ನಾಂ ರಥಂ ಪುರುಮಾಯಾ ಎಂಬ ನೂರಹತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ ಮತ್ತು ಋಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	452
ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥದ ಮಹಿಮೆ ಇತ್ಯಾದಿ	455
ಭುಜ್ಯವನ್ನಾ ದಿವೋದಾಸನನ್ನಾ ರಕ್ಷಿಸಿದ ವಿಚಾರ	467
ಸೂರ್ಯಪುತ್ರಿಯು ಸ್ವಯಂಪ್ರೇರಿತಳಾಗಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥವನ್ನು ಏರಿದ ವಿಚಾರ	471
ರೇಭನೆಂಬ ಋಷಿಯನ್ನು ಬಾವಿಯಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿ ರಕ್ಷಿಸಿದ ವಿಚಾರ	475
ನಂದನ ಋಷಿಯ ಜೀರ್ಣವಾದ ಶರೀರವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ ಅವನನ್ನು ಯೌವನವು ಳ್ಳವನಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದ ವಿಚಾರ—ನಾಮದೇವ ಋಷಿಯನ್ನು ತಾಯಿಯ ಗರ್ಭದಿಂದ ಜನಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದ ವಿಚಾರ	479
ಸಮುದ್ರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಹೋಗುತ್ತಿದ್ದ ಭುಜ್ಯವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದ ವಿಚಾರ	484
ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಜೇನು ನೋಣಗಳಿಗೆ ಮಧುವು ಸಿಕ್ಕುವಂತೆ ಮಾಡಿದ ವಿಚಾರ	488
ಕಕ್ಷೀನಾನ್ ಎಂಬ ಋಷಿಯು ಮೂವತ್ತಮೂರು ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಅಂಗಿರಸವಂಶಸ್ಥರಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖನೆಂಬ ವಿಚಾರ	489
ಪೇಡು ರಾಜನಿಗೆ ಒಂದು ದಿವ್ಯಾಶ್ವವನ್ನು ಕೊಟ್ಟ ವಿಚಾರ	493

೧೨೦ ಕಾ ರಾಧದ್ವೀತ್ಯಾ ಎಂಬ ನೂರ ಇಪ್ಪತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ, ಛಂದೋ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	496
ಋಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	498
ಋಜ್ರಾಶ್ವನು ಅಂಧನಾಗಿದ್ದಾಗ ದೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನಕ್ಕಾಗಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದ ವಿಚಾರ	517
ವೃಕ ಶಬ್ದದ ನಾನಾರ್ಥಗಳು	520
ಸ್ತನಾಭುಜಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	524
ವಾಜಿನೀವತಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	530

೧೨೧ ಕದಿತ್ಥಾ ನೈಃ ಎಂಬ ನೂರ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ ಮತ್ತು ಋಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	537
ಗೋ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿವರಣೆ	544
ಇಂದ್ರನು ಹೆಣ್ಣುಕುದುರೆಯಲ್ಲಿ ಗೋವು ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದ ವಿಚಾರ	546
ಪಯಃ ಶಬ್ದಾರ್ಥಾನುವಾದ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	558
ಸ್ವೇದುವಹ್ಯ ಶಬ್ದಾರ್ಥಾನುವಾದ ಇತ್ಯಾದಿ	562

ಅದ್ವಿವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	580
ಫಲಿಗ, ಶುಷ್ಕ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆ	581
ತ್ಯಸ್ಯವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟ ವಿಚಾರ	589
ಏತಶ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿವರಣೆ	593
ನಾಜಸ್ರಮಹಃ, ಸಧಮಾದಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆ	601

ವಿಷಯಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ ಸಮಾಪ್ತವು.

॥ ಶ್ರೀ ಗಣಾಧಿಪತಯೇ ನಮಃ ॥

ವಾಗೀಶಾಧ್ಯಾಃ ಸುಮನಸಃ ಸರ್ವಾರ್ಥಾನಾಮುಪಕ್ರಮೇ |
ಯಂ ನತ್ಯಾ ಕೃತಕೃತ್ಯಾಃ ಸ್ತುತುಂ ನಮಾಮಿ ಗಜಾನನಂ ||
ಯಸ್ಯ ನಿಶ್ಚಸಿತಂ ವೇದಾ ಯೋ ವೇದೇಭ್ಯೋಽಪಿಲಂ ಜಗತ್ |
ನಿರ್ಮಮೇ ತಮಹಂ ವಂದೇ ವಿದ್ಯಾತಿರ್ಥಮಹೇಶ್ವರಂ ||
ವೇದಃ ಶಿವಃ ಶಿವೋ ವೇದೋ ವೇದಾಧ್ಯಾಯಾ ಸದಾಶಿವಃ |
ತಸ್ಮಾತ್ಸರ್ವಪ್ರಯತ್ನೇನ ವೇದಮೇವ ಸದಾ ಜಪೇತ್ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಸಹಿತಾ

ಯುಗ್ಮೇದಸಂಹಿತಾ

ಭಾಗ—೯

॥ ಪ್ರಥಮಾಷ್ಟಕೇ ೮ ಸ್ತವೋ ೮ ಧ್ಯಾಯಃ ॥

ಮೊದಲನೆಯ ಅಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು
ಪ್ರಥಮಮಂಡಲದಲ್ಲಿ

ನೂರಹದಿಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

॥ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ॥

ಇತ್ಥಂ ಸಪ್ತಮಮಧ್ಯಾಯಂ ನಾಖ್ಯಾಯಾಷ್ಟಮೋಽಧ್ಯಾಯೋ ನ್ಯಾಖ್ಯಾತುಮಾರಭ್ಯತೇ |
ಪ್ರಥಮೇ ಮಂಡಲೇ ಷೋಡಶೇನುವಾಕೇ ಸಪ್ತ ಸೂಕ್ತಾನಿ ಗತಾನಿ | ಇದಮಿತಿ ವಿಂಶತ್ಯೈಚಮಷ್ಟಮಂ
ಸೂಕ್ತಂ ಅತ್ರಾನುಕ್ರಮ್ಯತೇ | ಇದಂ ವಿಂಶತಿರುಷಸ್ಯಂ ದ್ವಿತೀಯೋಽರ್ಧಾರ್ಚಾರ್ಚೋ ರಾತ್ರೀಶ್ಲೇಷಿ | ಋಷಿಶ್ಲಾ
ಘ್ಯಸ್ಮಾದಿತಿ ಪರಿಭಾಷಯಾನುವೃತ್ತೇರಾಂಗಿರಸಃ ಕುಶ್ಲ ಋಷಿಃ | ಅನಾದೇಶಪರಿಭಾಷಯಾ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್
ಛಂದಃ | ಉಷಾ ದೇವತಾ ದ್ವಿತೀಯಸ್ಯಾರ್ಧಾರ್ಚಸ್ಯ ರಾತ್ರಿರಪಿ || ಪ್ರಾತರನುವಾಕ ಉಷಸ್ಯೇ ಕ್ರತಾ
ತ್ರೈಷ್ಟುಭೇ ಛಂದಸ್ಯೇತತ್ಸೂಕ್ತಂ | ಸೂತ್ರೀತಂ ಚ | ಇದಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಪೃಥೂ ರಥ ಇತಿ ಸೂಕ್ತೇ |
ಅ. ೪-೧೪ | ಇತಿ || ಅಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರೇ ಚೇದಂ ಸೂಕ್ತಂ ಪ್ರಾತರನುವಾಕಾತಿದೇಶಾತ್ ||

ಅನುವಾದವು—ಇದುವರೆಗೆ ಏಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಅರ್ಥಾನುವಾದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಈಗ ಎಂಟನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವೆವು. ಪ್ರಥಮಮಂಡಲದಲ್ಲಿರ ವ ಹದಿನಾರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಏಳು ಸೂಕ್ತಗಳು ಮುಗಿದಿರುವವು. ಈಗ ನಾವು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವ ಇದಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು ಎಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಇದಂ ವಿಂಶತಿರುಷಸ್ಯಂ ದ್ವಿತೀಯೋಽರ್ಧಚಾರ್ತೇಶ್ವೇತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಅಂಗಿರಸಪುತ್ರನಾದ ಕುತ್ಸನು ಋಷಿಯು. ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ಸು ಉಷೋದೇವತೆಯು. ಪ್ರಥಮ ಋಕ್ಕಿನ ಉತ್ತರಾರ್ಧವು ರಾತ್ರಿ ದೇವತಾಕವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು. ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರ ಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಪಸ್ಯಕ್ರತುಸಂಬಂಧವಾದ ತಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ಸಿನ ಋಕ್ಕುಗಳ ಪಠನಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶೌತಸೂತ್ರದ ಇದಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಪೃಥೂ ರಥ ಇತಿ ಸೂಕ್ತೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಅ. ೪-೧೪). ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಆಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿಯೂ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದು.

ಸೂಕ್ತ—೧೧೩

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೬ || ಸೂಕ್ತ—೧೧೩ ||

|| ಅಪ್ಯಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ ೮ || ವರ್ಗ—೧, ೨, ೩, ೪ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ—೨೦ ||

|| ಋಷಿ—ಕುತ್ಸ ಅಂಗಿರಸಃ ||

|| ದೇವತಾ—೧, ೧-೨ ಪಾದಾಃ ; ೨-೨೦ ಉಷಾಃ ||

೧, ೩-೪ ಪಾದಾಃ ಉಷಾ ರಾತ್ರಿಶ್ಚ ||

|| ಭಂದಃ—ಪಂಕ್ತಿಃ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಇದಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ ಜ್ಯೋತಿರಾಗಾಚ್ಚಿತ್ರಃ ಪ್ರಕೇತೋ
ಅಜನಿಷ್ಟ ವಿಭ್ವಾ |

ಯಥಾ ಪ್ರಸೂತಾ ಸವಿತುಃ ಸವಾಯ್ ಏವಾ ರಾತ್ರುಷಸೇ
ಯೋನಿಮಾರ್ಯಕ್ || ೧ ||

|| ಸದಪಾಠಃ ||

ಇದಂ | ಶ್ರೇಷ್ಠಂ | ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ | ಜ್ಯೋತಿಃ | ಆ | ಅಗಾತ್ | ಚಿತ್ರಃ | ಪ್ರ-

ಕೇತಃ | ಅಜನಿಷ್ವ | ವಿಽ ಭ್ವಾ |

ಯಥಾ | ಪ್ರಸೂತಾ | ಸನಿತುಃ | ಸನಾಯ | ಏವ | ರಾತ್ರೀ | ಉಷಸೇ |

ಯೋನಿಂ | ಅರೈಕ್ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ ಗೃಹನಕ್ಷತ್ರಾದೀನಾಂ ದ್ಯೋತಮಾನಾನಾಂ ಮಧ್ಯೆ ಇದಮುಷಅಖ್ಯಂ ಜ್ಯೋತಿಃ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ | ಪ್ರಶಸ್ಯತಮಂ | ಅಸ್ಯ ಕೋಽತಿಶಯ ಇತಿ ಚೇತ್ ಉಚ್ಯತೇ | ನಕ್ಷತ್ರಾದಿಕಂ ಜ್ಯೋತಿಃ ಸ್ವಾತ್ಮಾನಮೇವ ಪ್ರಕಾಶಯತಿ ನಾನ್ಯತ್ | ಚಂದ್ರಸ್ತು ಯದ್ಯಪ್ಯನ್ಯತ್ರೈಕಾಶಯತಿ ತಥಾಪಿ ನ ವಿಸ್ಪಷ್ಟ- ಪ್ರಕಾಶಃ | ಔಷಸಂ ತು ಜ್ಯೋತಿಯುಗಪದೇವ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತೋಽಂಧಕಾರನಿರಾಕರಣೇನ ವಿಶೇಷೇಣ ಪ್ರಕಾಶಕಂ | ಅತಃ ಪ್ರಶಸ್ಯತಮಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತಾದೃಶಂ ಜ್ಯೋತಿರಾಗಾತ್ | ಪೂರ್ವಸ್ಯಾಂ ದಿಶ್ಯಾಗಮತ್ | ಅಗತೇ ಚ ತಸ್ಮಿನ್ ಚಿತ್ರಶ್ಚಾ ಯನೀಯಃ ಪ್ರಕೇತೋಽಂಧಕಾರಾವೃತಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯ ಪದಾರ್ಥಸ್ಯ ಪ್ರಜ್ಞಾ- ಪಕಸ್ತದೀಯೋ ರಶ್ಮಿರ್ವಿಭ್ವಾ ವಿಭುರ್ವ್ಯಾಪ್ತಃ ಸನ್ನಜನಿಷ್ವ | ಪ್ರಾದುರಭೂತ್ | ಕಿಂಚಿ | ಯಥಾ ರಾತ್ರೀ ರಾತ್ರಿಃ ಸ್ವಯಂ ಸನಿತುಃ ಸೂರ್ಯಪ್ರಕಾಶಾತ್ಪ್ರಸೂತಾ ಉತ್ಪನ್ನಾ | ಸೂರ್ಯೋ ಹೃಸ್ತಂ ಗಚ್ಛನ್ ರಾತ್ರಿಂ ಜನಯತಿ | ತಸ್ಮಿನ್ನ ನಸ್ತಮಿತೇ ರಾತ್ರೇರುತ್ಪತ್ತೈಭಾವಾತ್ | ಏವಮೇವ ರಾತ್ರಿರಪ್ಯುಷಸೇ ಸನಾಯೋಷಸ ಉತ್ಪತ್ತಯೇ ತದರ್ಥಂ ಯೋನಿಂ ಸ್ಥಾನಂ ಸ್ವಕೀಯಾಪರಭಾಗಲಕ್ಷಣಮಾರೈಕ್ | ಅರೇಚಿತವತೀ | ಕಲ್ಪಿತವತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ ಪ್ರಸೂತಾ ರಾತ್ರಿಸಕಾಶಾದುತ್ಪನ್ನೋಷಾಃ ಸನಿತುಃ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಸನಾಯ ಪ್ರಸನಾಯ ಜನ್ಮನೇ ಯಥಾ ಭವತಿ ಏವಂ ರಾತ್ರಿರಪ್ಯುಷಸ ಉಷಸೋ ಯಜ್ಞನ್ಮ ತದರ್ಥಂ ಯೋನಿಂ ಸ್ವಾಪರಭಾಗಲಕ್ಷಣಂ ಸ್ಥಾನಂ ಕೃತವತೀ | ಅತ್ರ ನಿರುಕ್ತಂ | ಇದಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ ಜ್ಯೋತಿರಾಗಮತ್ ಚಿತ್ರಂ ಪ್ರಕೇತನಂ ಪ್ರಜ್ಞಾತತಮಮಜನಿಷ್ವ ವಿಭೂತತಮಂ ಯಥಾ ಪ್ರಸೂತಾ ಸನಿತುಃ ಪ್ರಸನಾಯ : ರಾತ್ರಿರಾದಿತ್ಯಸ್ಯೈವಂ ರಾತ್ರ್ಯುಷಸೇ ಯೋನಿಮರಿಚಿತ್ಸ್ಥಾನಂ | ನಿ. ೨-೧೯ | ಇತಿ || ಶ್ರೇಷ್ಠಂ | ಪ್ರಶಸ್ಯತಮಾದಾತಿಶಾಯಿನಿಕ ಇಷ್ಟನ್ | ಪ್ರಶಸ್ಯಸ್ಯ ಶ್ರಃ | ಪಾ. ೫-೩-೬೦ | ಇತಿ ಶ್ರಾದೇಶಃ | ಪ್ರಕೃತ್ಯೈಕಾಚ್ | ಪಾ. ೬-೪-೧೬೩ | ಇತಿ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವಾಟ್ಟಿಲೋಪಾಭಾವಃ | ಅಗಾತ್ | ಏತೇರ್ಲುಙ್ಗೋರ್ಣೋ ಗಾ ಲುಙ್ಗೇತಿ ಗಾದೇಶಃ | ಗಾತಿರ್ಗೇತಿ ಸಿಚೋ ಲುಕ್ | ಪ್ರಕೇತಃ | ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ |

ಅಂತರ್ಭಾವನಿತೇಣ್ಯರ್ಥಾತ್ಪ್ರಮಾಣಿ ಘೃತಾಃ | ಥಾಥಾದಿನೋತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅಜನಿಷ್ಠ | ಜನೀ
ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವನೇ | ಲುಜಂ ಸಿಚೆ ಇಡಾಗಮಃ | ವಿಭ್ವಾ | ವಿಪ್ರಸಂಭ್ಯೋ ಡ್ವಸಂಜ್ಞಾಯಾಮಿತಿ ಭವತೇ-
ರ್ಡುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತ್ಯಾದಿನಾ ಸೋರಾಕಾರಾದೇಶಃ | ಓಃ ಸುಪೀತಿ ಯೆಣಾದೇಶಸ್ಯ ನೆ
ಭೂಸುಧಿಯೋರಿತಿ ಪ್ರತಿಷೇಧೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಛಂದಸ್ಸುಭಯಧೇತಿಯೆಣಾದೇಶಃ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾದ್ಯು-
ದಾತ್ತತ್ವಂ | ಯದ್ವಾ ವಿಪೂರ್ವಾಭ್ಯವತೇರಾಣಾದಿಕೋ ಡುನ್ವತ್ಯಯಃ | ನಿತ್ವಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ |
ಪ್ರಸೂತಾ | ಪೂಜ್ ಪ್ರಾಣಿಪ್ರಸವೇ | ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ | ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿವ್ವರತ್ವಂ |
ಸನಾಯ | ಛಂದಸಿ ಜವಸನೌ ವಕ್ತವ್ಯೌ | ಪಾ. ೩-೩-೫೬-೪ | ಇತಿ ನಿಸಾತನಾದಚ್ | ಚಿತ್ವಾದಂತೋ
ದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅಣೋಽಪ್ರಗೃಹ್ಯಸ್ಯಾನುನಾಸಿಕ ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಮುಕಾರಃ ಸಾನುನಾಸಿಕಃ | ಏವ |
ನಿಸಾತಸ್ಯ ಚೇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘಃ | ರಾತ್ರೀ ರಾತ್ರೇಶ್ವಾಜಸಾವಿತಿ ಜೀರ್ಘ | ಯಸ್ಯೇತಿ
ಚೇತೀಕಾರಲೋಪಃ | ಅರೈಕ್ | ರಿಚಿರ್ ವಿರೇಚಿನೇ | ಲಜ್ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ |
ಲಘೂಪಧಗುಣೇ ಹಲ್ವಾಽಭ್ಯು ಇತಿ ತಿಲೋಪಃ | ವರ್ಣನ್ಯಾಪತ್ತೌ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಏಕಾರಸ್ಯ ಏಕಾರಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ—ಗ್ರಹನಕ್ಷತ್ರಾದಿಗಳ ಮಧ್ಯೆ | ಇದಂ—ಈ (ಉಪಸ್ಥಂಭ) | ಶ್ರೇಷ್ಠಂ—ಅತಿ ಶ್ರೇಷ್ಠ
ವಾದ | ಜ್ಯೋತಿಃ—ತೇಜೋರಾಶಿಯು | ಅಗಾತ್—(ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ) ಉದಿಸಿತು | (ಅದು ಉದಿಸಿದಾಗ) |
ಚಿತ್ರಃ—ವಿಚಿತ್ರವಾದ | ಪ್ರಕೇತಃ—(ಅಂಧಕಾರಾವೃತವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು) ದೃಷ್ಟಿಗೋಚರವಾಗುವಂತೆ
ಮಾಡುವ (ರಶ್ಮಿಗಳು) | ವಿಭ್ವಾ—ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿ | ಅಜನಿಷ್ಠ—ಉತ್ಪನ್ನವಾಯಿತು | ರಾತ್ರೀ—ರಾತ್ರಿಯು |
ಯಥಾ—ಹೇಗೆ | ಸವಿತುಃ—ಸೂರ್ಯನಿಂದ | ಪ್ರಸೂತಾ—ಉತ್ಪನ್ನವಾಯಿತೋ | ಏವಾ—ಅದೇ ಪ್ರಕಾರ
ವಾಗಿ (ರಾತ್ರಿಯೂ ಕೂಡ) | ಉಪಷೇ—ಉಪಸ್ಥಿತ | ಸನಾಯ—ಉತ್ಪತ್ತಿಗಾಗಿ | ಯೋನಿಂ—ಉತ್ಪತ್ತಿ
ಸ್ಥಾನವನ್ನು (ರಾತ್ರಿಯ ಕಡೆಯ ಭಾಗವನ್ನು | ಅರೈಕ್—ಕಲ್ಪಿಸಿತು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಗ್ರಹನಕ್ಷತ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ (ಉಪಸ್ಥಂಭ) ತೇಜೋರಾಶಿಯು ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಉದಯಿಸಿತು.
ಅಂಧಕಾರಾವೃತವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ದೃಷ್ಟಿಗೋಚರವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ಈ ಉಪಸ್ಥಿತ
ರಶ್ಮಿಗಳು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿತು. ರಾತ್ರಿಯು ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಹೇಗೆ ಉತ್ಪನ್ನವಾಯಿತೋ ಹಾಗೆ
ಉಪಃಕಾಲದ ಉದಯಕ್ಕಾಗಿ ರಾತ್ರಿಯು ತನ್ನ ಕಡೆಯ ಯಾಮವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿತು

English Translation

This most excellent luminary of all luminaries has arrived; the
wonderful and diffusive manifester (of all things) has been born; in like
manner as night is the offspring of the sun, so she becomes the birth-place
of the dawn.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಇದಂ ಜ್ಯೋತಿಃ—ಗ್ರಹನಕ್ಷತ್ರಾದೀನಾಂ ದ್ಯೋತನಾನಾನಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಉಪಅಖ್ಯಂ ಜ್ಯೋತಿಃ ಪ್ರಶಸ್ತಮಮ್ | ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ ಗ್ರಹಗಳೂ ನಕ್ಷತ್ರಗಳೂ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಪ್ರಕಾಶವು ತಮ್ಮನ್ನು ತಾವೇ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತವೆ. ಇತರ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯು ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಚಂದ್ರನ ಪ್ರಕಾಶವು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕಾಣುವಂತೆ ಮಾಡುವುದಾದರೂ ಅದರಿಂದ ವಸ್ತುಜ್ಞಾನವು ಅಷ್ಟು ಜೆನ್ನಾಗಿ ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ವಸ್ತುಗಳೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣಿಸುವುದರಿಂದ ಚಂದ್ರ ಮತ್ತು ನಕ್ಷತ್ರ ಇವುಗಳ ತೇಜಸ್ವಿಗಿಂತಲೂ ಉಷಸ್ಸಿನ ಪ್ರಕಾಶವು ಬಹಳ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಅತಿಶಯವಾಗಿರುವುದು. ಉಷಸ್ಸಿನ ಪ್ರಕಾಶವು ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಕೊಂಚಮಟ್ಟಿಗಾದರೂ ಉಂಟಾದ ಕೂಡಲೆ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಇರುವ ಅಂಧಕಾರವೆಲ್ಲವೂ ಆ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ತೊಲಗಿಹೋಗುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಉಷಸ್ಸಿನ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು (ಶ್ರೇಷ್ಠಂ-ಪ್ರಶಸ್ತಮಮ್) ಗೃಹನಕ್ಷತ್ರಾದಿಗಳ ತೇಜಸ್ವಿಗಿಂತಲೂ ಅತ್ಯಧಿಕವೆಂದು ನ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಧರ್ಮವಾದ ತೇಜಸ್ಸಿಗೂ, ಧರ್ಮಿಯಾದ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ವಸ್ತುವಿಗೂ ಅಭೇದವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ ಜ್ಯೋತಿಃ— ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗವು ಇರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಕೇತಃ—ಕೇತಃ ಕೇತುಃ ಎಂಬ ಹನ್ನೊಂದು ಪ್ರಜ್ಞಾನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಕೇತಃ ಶಬ್ದವು (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಪ್ರ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕಾರಣ ಪ್ರಕೃಷ್ಟಜ್ಞಾನವು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಕೇತಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಜ್ಞಾನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೇತಃ ಪ್ರಕೃಷ್ಟಜ್ಞಾನಂ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿನರಿಸಿ ಚಿತ್ರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪೂಜ್ಯವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ಉಷಸ್ಸು ಉದ್ಗತನಾದ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ಪೂಜ್ಯನಾದ ಸರ್ವವನ್ನೂ ಗೋಚರವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಉತ್ತಮವಾದ ಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಪ್ರಕಾಶವು ಉಂಟಾಗುವುದರಿಂದ ಪ್ರಶಸ್ತಮನಾದ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಯಥಾ ಪ್ರಸೂತಾ ಸವಿತುಸ್ಸನಾಯ ಏವಾ ರಾತ್ರೃಷಸೇ ಯೋನಿಮಾರ್ಶ್ವಕ್—ಸೂರ್ಯನು ಅಸ್ತನಾದ ನಂತರ ರಾತ್ರಿಯ ಉತ್ಪತ್ತಿಕಾಲವಾಗಿರುವುದು. ಇದರಿಂದ ರಾತ್ರಿಯು ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಇದರಂತೆಯೇ ರಾತ್ರಿಯು ಕಳೆದಮೇಲೆ ಉಷಃಕಾಲವು ಉಂಟಾಗುವುದರಿಂದ ರಾತ್ರಿಯೂ ಕೂಡ ಉಷಸ್ಸಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣಭೂತವಾಗಿರುವುದು. ಎಂದರೆ ಸೂರ್ಯನಿಂದ ರಾತ್ರಿಯು ಉತ್ಪನ್ನವಾದಂತೆ ರಾತ್ರಿಯಿಂದ ಉಷಸ್ಸು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಅಥವಾ ಉಷಸ್ಸು ಉದ್ಗತನಾದ ನಂತರ ಸೂರ್ಯನ ಉದಯವು ಆಗುವುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯನ (ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ) ಉದಯಕ್ಕೆ ಉಷಸ್ಸು ಕಾರಣವಾಗಿರುವ ಹಾಗೆ, ರಾತ್ರಿಯೂ ಕೂಡ ಉಷಸ್ಸಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿನರಿಸಿರುವರು. ಈ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವೂ ಎರಡು ಭಾಷ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೇ ಸಮನಾಗಿರುವುದು:

ಯಾಸ್ಕರು ಈ ಋಕ್ಸಿಗೆ ಈ ರೀತಿ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು—

ಇದಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ ಜ್ಯೋತಿರಗಮತ್ | ಚಿತ್ರಂ ಪ್ರಕೇತನಂ ಪ್ರಜ್ಞಾತತಮಮಜನಿಷ್ಠ
ನಿಭೂತತಮಂ ಯಥಾ ಪ್ರಸೂತಾ ಸನಿತುಃ ಪ್ರಸನಾಯ ರಾತ್ರೀರಾದಿತ್ಯಸ್ಯ | ಏವಂ ರಾತ್ರ್ಯು-
ಷಸೇ ಯೋನಿಮರಿಚತ್ ಸ್ಥಾನಂ | ಸ್ತ್ರೀಯೋನಿರಭಿಯುತ ಏನಾಂ ಗರ್ಭಃ ||

(ನಿ. ೨-೧೯)

ರಾತ್ರೀರಪರಃ ಕಾಲ ಉಷ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ ಎಂಬ ವಚನಾನುಸಾರವಾಗಿ ರಾತ್ರಿಯ ಕೊನೆಯ ಭಾಗವು ಎಂದರೆ ಸೂರ್ಯೋದಯಕ್ಕೆ ಮುಂಚಿತವಾದ ಕಾಲವು ಉಷಃಕಾಲವೆನಿಸುವುದು. ಈ ಉಷಃಕಾಲದ ತೇಜಸ್ಸು ಎಂದರೆ ಬೆಳಕು ಎಲ್ಲಾ ಬೆಳಕುಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದದ್ದು. ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಪ್ರಕಾಶಯುತವಾದವು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ಬೆಳಕು ಬಹಳ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗಿರುವುದು. ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಬೆಳಕು ನಕ್ಷತ್ರಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರವೇ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತಾ ಇತರ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಬೆಳಕಿನಿಂದ ಇತರ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ನೋಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಚಂದ್ರನ ಬೆಳಕು ಶೀತಳವಾಗಿದ್ದರೂ ಹೆಚ್ಚುಪ್ರಕಾಶವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಉಷಃಕಾಲದ ಬೆಳಕು ಸೂರ್ಯನ ಬೆಳಕಿನಂತೆ ತೀಕ್ಷ್ಣವೂ ಅಲ್ಲ, ಚಂದ್ರನ ಪ್ರಕಾಶದಂತೆ ಶೀತಳವೂ ಅಲ್ಲ, ಅಸ್ಪಷ್ಟವೂ ಅಲ್ಲ. ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುವನ್ನೂ ಬಹಳ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಈ ಉಷಃಕಾಲದ ಪ್ರಕಾಶವು ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರನಕ್ಷತ್ರಾದಿಗಳ ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು. ಇದಲ್ಲದೆ ಈ ಉಷಃಕಾಲದ ಪ್ರಕಾಶವು ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಎಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹರಡಿ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬಹು ಆಹ್ಲಾದಕರವಾಗಿರುವುದು. ಇಂತಹ ಉಷಃಕಾಲದ ಉದಯವು ಈಗ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಇದು ಈ ಋಕ್ಸಿನ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದ ಅನುವಾದವು.

ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು ಮುಳುಗಿದನಂತರ ರಾತ್ರಿಯು ಉಂಟಾಗುವುದು. ರಾತ್ರಿಯು ಕಳೆದನಂತರ ಉಷಃಕಾಲವೂ, ಉಷಃಕಾಲಾನಂತರ ಸೂರ್ಯೋದಯವೂ ಉಂಟಾಗುವುದು. ಈ ರೀತಿ ಒಂದಾಗುತ್ತಲೊಂದು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಒಂದರ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಒಂದು ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು. ಹೇಗೆಂದರೆ ಸೂರ್ಯನು ಅಸ್ತನಾದನಂತರ ರಾತ್ರಿಯು ಉಂಟಾಗುವುದರಿಂದ ರಾತ್ರಿಯ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಸೂರ್ಯನು ಕಾರಣನು ಎಂದರೆ ಸೂರ್ಯನಿಂದ ರಾತ್ರಿಯ ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಂಟಾಗುವುದು. ಅದರಂತೆಯೇ ರಾತ್ರಿಯಿಂದ ಉಷಃಕಾಲದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವುದು. ಉಷಃಕಾಲದಿಂದ ಸೂರ್ಯನ ಉದಯವಾಗುವುದು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇ ಈ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ—ರಾತ್ರಿಯು ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಹೇಗೆ ಉತ್ಪನ್ನವಾಯಿತೋ ಹಾಗೆ ರಾತ್ರಿಯಿಂದ ಉಷಃಕಾಲವು ಆವಿರ್ಭವಿಸಿತು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿರುವುದು.

ಪ್ರಕೇತಃ—ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ | ಅಂಧಕಾರಾವೃತಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯ ಪದಾರ್ಥಸ್ಯ ಪ್ರಜ್ಞಾಪಕಃ | ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ ಕಾಣಿಸದಿರುವ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಬೆಳಕಿನಿಂದ ಕಾಣುವಂತೆ ಮಾಡುವ.

ನಿಭ್ನಾ—ನಿಭುವ್ಯಾಪ್ತಃ | ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ, ಆವರಿಸಿರುವ.

ಸನಾಯ—ಉತ್ಪತ್ತಯೇ | ಹುಟ್ಟುವುದಕ್ಕೆ, ಉದಯಿಸುವುದಕ್ಕೆ

ಯೋನಿಃ—ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನವು, ಕಾರಣಭೂತವಾದುದು.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಶ್ರೇಷ್ಠಮ್—ಅತಿಶಯೇನ ಪ್ರಶಸ್ತಃ ಶ್ರೇಷ್ಠಃ ಪ್ರಶಸ್ತಃ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಅತಿಶಾಯನೇ ತಮಬಿಷ್ಣುನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಷ್ಠನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪರವಾದಾಗ ಪ್ರಶಸ್ತಸ್ಯ ಶ್ವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಶಸ್ತಃ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶ್ವಾದೇಶ. ಟಿಲೋಪ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ, ಪ್ರಕೃತ್ಯೈಕಾಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕಾಚಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಗುಣ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಕ್ಷಾದುದರಿಂದ ಇನ್ವಿತ್ಯಾದಿ-ರ್ನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತ ರೂಪ.

ಅಗಾತ್—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತೆಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಇಣೋ ಗಾ ಲುಜ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗಾ ಆದೇಶ. ಚ್ಲಿಗೆ ಸಿಚಾದೇಶ ಬಂದಾಗ ಗಾತಿಸ್ಥಾಘಾಪಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಆಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಕೇತಃ—ಪ್ರ ಉಪಸರ್ಗ. ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಪ್ರೇರಣಾ ತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವನಿಕಾರ್ಥಕ ವಾದ ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಘೞ್ ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧೆಗೆ ಗುಣ. ಗತಿಸಮಾಸವಾದಾಗ ಧಾಢಘೞ್ಕ್ತಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಸದಾಂತೋದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಜನಿಷ್ಯ—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಚ್ಲೇಃ ಸಿಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚಾದೇಶ. ಅರ್ಧಧಾತುಕಸ್ಯೇಡ್ಯಲಾದೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೩೫) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ. ಅದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಿಚ್ಚಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ವ. ಆಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಸಕಾರನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಷ್ವತ್ವ. ಅಜನಿಷ್ಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜ್ಜತಿಜಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಭ್ವಾ—ವಿ ಉಪಸರ್ಗ. ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ವಿ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ವಿಪ್ರಸಂಭ್ಯೋ ಡ್ವಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಡುಪ್ರತ್ಯಯ. ವಿಭು ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನ ಸು ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ವಿಭೂ+ಆ ಎಂದಿರುವಾಗ ಓಃ ಸುಪಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಯಣಾದೇಶ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ನ ಭೂ ಸುಧಿಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಷೇಧವು ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದರೆ ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಯಣಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ವಿಪೂರ್ವಕವಾದ

ಭೂಧಾತುವಿಗೆ ಔಣಾದಿಕವಾದ ಡುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರೂಪಸಿದ್ಧಿ ಮೊದಲಿನಂತೆಯೇ ಆದರೂ ಪ್ರತ್ಯಯನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬ ಅನುಶಾಸನದಿಂದಲೇ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಸೂತಾ—ಪ್ರ ಉಪಸರ್ಗ. ಪೂಜ್ ಪ್ರಾಣಿಪ್ರಸವೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣೆಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತ್ವಾದೇಃ ಷಃ ಸಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆದಿಗೆ ಸತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಆದಂತವಾದುದರಿಂದ ಟಾಪ್. ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಪ್ರ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸನಾಯ—ಛಂದಸಿ ಜವಸವಾ ವಕ್ತವ್ಯಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೫೬-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಸಾತಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಪೂಧಾತುವಿಗೆ ಅಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅಣೋಽಸ್ಯಗೃಹ್ಯಸ್ಯಾನುನಾಸಿಕಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೪-೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಆಕಾರವು ಅನುನಾಸಿಕವಾಗುತ್ತದೆ.

ಏನ—ಚಾದಯೋಽಸತ್ಯೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಸಾತಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದರಿಂದ ನಿಸಾತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ.

ರಾತ್ರೀ—ರಾತ್ರೀಶ್ಚಾಜಸೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೩೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ರಾತ್ರಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜೋಷ್. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸುಪರವಾದಾಗ ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲೋಪ.

ಅರೈಕ್—ರಿಚರ್ ವಿರೇಚನೇ ಧಾತು. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್. ಇತೆತ್ತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕರಣಕ್ಕೆ (ಶ್ವನ್) ಲುಕ್. ಪುಗಂತೆಲಘೂಸಧಸ್ಯ ಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ತಿಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗುಣ. ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಲಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅಸ್ಯಕ್ತ ತಿಪ್ತಿಗೆ ಲೋಪ. ಚೋಃಕುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಣವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಏಕಾರಕ್ಕೆ ಣಕಾರ. ಅರೈಕ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಅತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ತಿಜ್ಜತಿಜಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ರುಶದ್ವತ್ಸಾ ರುಶತೀ ಶ್ವೇತ್ಯಾಗಾದಾರ್ಯಗು ಕೃಷ್ಣಾ ಸದನಾ-
ನ್ಯಸ್ಯಾಃ |

ಸಮಾನಬಂಧೂ ಅನ್ಯತೇ ಅನೂಚೀ ದ್ಯಾವಾ ವರ್ಣಂ ಚರತ
ಆಮಿನಾನೇ || ೨ ||

|| ಪದನಾ ತಃ ||

ರುಶತ್ ೨ ವತ್ಸಾ | ರುಶತೀ | ಶ್ವೇತ್ಯಾ | ಆ | ಅಗಾತ್ | ಅರೈಕ್ | ಊಂ ಇತಿ |
ಕೃಷ್ಣಾ | ಸದನಾನಿ | ಅಸ್ಯಾಃ |

ಸಮಾನಬಂಧೂ ಇತಿ ಸಮಾನ ೨ ಬಂಧೂ | ಅನ್ಯತೇ ಇತಿ | ಅನೂಚೀ ಇತಿ |
ದ್ಯಾವಾ | ವರ್ಣಂ | ಚರತಃ | ಆಮಿನಾನೇ ಇತ್ಯಾ ೨ ಮಿನಾನೇ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಶ್ವೇತ್ಯೇತ್ಯುಷಸೋ ನಾಮಧೇಯಂ | ರುಶತೀ ದೀಪ್ತಾ ಶ್ವೇತ್ಯಾ ಶ್ವೇತವರ್ಣೋಷಾ ರುಶದ್ವತ್ಸಾ
ರುಶದ್ವೀಪ್ತಃ ಸೂರ್ಯೋ ವತ್ಸೋ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ತಥೋಕ್ತಾ | ಯಥಾ ಮಾತುಃ ಸಮೀಪೇ ವತ್ಸಃ
ಸಂಚರತಿ | ಏವಮುಷಸಃ ಸಮೀಪೇ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ನಿತ್ಯಮವಸ್ಥಾನಾತ್ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ | ಅಥವಾ ಯಥಾ
ವತ್ಸೋ ಮಾತುಃ ಸ್ತನ್ಯಂ ರಸಂ ಪಿಬನ್ತರತಿ | ಏವಮುಷಸೋಽವಶ್ಯಾಯಾಖ್ಯಂ ರಸಂ ಪಿಬನ್ತತ್ಸ
ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ತಾದೃಶೀ ಸತ್ಯಾಗಾತ್ | ಆಗತವತೀ ಆಗತವತೀ | ಅಗತಾಯಾ ಅಸ್ಯಾ ಉಷಸಃ ಕೃಷ್ಣಾ
ಕೃಷ್ಣವರ್ಣಾ ರಾತ್ರೀ ಸದನಾನಿ ಸ್ಥಾನಾನಿ ಸ್ವಕೀಯಾಂತ್ಯಾರ್ಥಯಾಮಲಕ್ಷಣಾನ್ಯರೈಕ್ | ಅರೇಚಿತವತೀ |
ಕಲ್ಪಿತವತೀ | ದತ್ತವತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಉ ಇತ್ಯೇತತ್ಪಾದಪೂರಣಂ | ಅಪಿ ಚೈತೇ ರಾತ್ರ್ಯುಷಸಾ ಸಮಾನ-
ಬಂಧೂ ಸಮಾನೇನ್ಯೇಕೇನ ಸೂರ್ಯಾಖ್ಯೇನ ಬಂಧುನಾ ಸಖ್ಯಾ ಯುಕ್ತೇ | ಯದ್ವಾ | ಸೂರ್ಯೇಣ ಸಹ

ಸಂಬದ್ಧೇ | ಯಥೋಷಾ ಉದೇಷ್ಯತಾ ಸೂರ್ಯೇಣ ಸಂಬದ್ಧಾ ಏವಂ ರಾತ್ರಿರಹ್ಯಸ್ತಂಯತಾ ಸೂರ್ಯೇಣ ಸಂಬದ್ಧಾ | ಅಮೃತೇ ಮರಣರಹಿತೇ ಕಾಲಾತ್ಮಕತಯಾ ನಿತ್ಯತ್ವಾತ್ ಅನೂಚೀ ಅನ್ವೇಷಂತ್ಯಾ | ಪ್ರಥಮಂ ರಾತ್ರಿಃ ಪಶ್ಚಾದೃಷಾ ಇತ್ಯನೇನ ಕ್ರಮೇಣ ಗಚ್ಛಂತ್ಯಾ | ಯದ್ವಾ ಸೂರ್ಯ-ಗತ್ಯನುಸಾರೇಣ ಗಚ್ಛಂತ್ಯಾ | ಏವಂಭೂತೇ ವರ್ಣಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ರೂಪಮಾಮಿನಾನೇ | ಜರಯಂತ್ಯಾ | ಯದ್ವಾ ಸ್ವಕೀಯಂ ರೂಪಂ ಹಿಂಸಂತ್ಯಾ | ಉಪಸಾ ನೈಶಂ ತನೋ ನಿವರ್ತ್ಯತೇ ಪ್ರಕಾಶಾತ್ಮಕಮುಪಸೋ ರೂಪಂ ರಾತ್ರಾ | ಏವಂವಿಧೇ ಸತ್ಯಾ ದ್ಯಾವಾ ದ್ಯೋತಮಾನೇ ಚರತಃ | ಪ್ರತಿವಿವಸಮಾವರ್ತೇತೇ | ಯದ್ವಾ | ದ್ಯಾವಾ ನಭಸಾಂತರಿಕ್ಷಮಾರ್ಗೇಣ ಚರತಃ | ಪ್ರತಿವಿವಸಂ ಗಚ್ಛತಃ | ಅತ್ರ ನಿರುಕ್ತಂ | ರುಶದ್ವತ್ಸಾ ಸೂರ್ಯವತ್ಸಾ ರುಶದಿತಿ ವರ್ಣನಾಮ ರೋಚಿತೇರ್ಜ್ವಲತಿಕರ್ಮಣಃ | ಸೂರ್ಯಮಸ್ಯಾ ವತ್ಸಮಾದ ಸಾಹಚರ್ಯಾದ್ರಸಹರಣಾದ್ವಾ | ರುಶತೀ ಶ್ವೇತ್ಯಾಗಾತ್ | ಶ್ವೇತ್ಯಾ ಶ್ವೇತ-ತೇರರಿಚತ್ವಷ್ಟಾ ಸದನಾನ್ಯಸ್ಯಾಃ ಕೃಷ್ಣವರ್ಣಾ ರಾತ್ರಿಃ ಕೃಷ್ಣಂ ಕೃಷ್ಣತೇರ್ನಿಕೃಷ್ಣೋ ವರ್ಣಃ | ಅಭೈನೇ ಸಂಸ್ತೌತಿ ಸಮಾನಬಂಧೂ ಸಮಾನಬಂಧನೇ ಅಮೃತೇ ಅಮರಣಧರ್ಮಾಣಾವನೂಚೀ ಅನೂಚ್ಯಾವಿತರೇತರಮಭಿಪ್ರೇತ್ಯ ದ್ಯಾವಾ ವರ್ಣಂ ಚರತಸ್ತೇ ಏವ ದ್ಯಾವಾ ದ್ಯೋತನಾದಪಿ ನಾ ದ್ಯಾವಾ ಚರತಸ್ತಯಾ ಸಹ ಚರತೇ ಇತಿ ಸ್ಯಾದಾಮಿನಾನೇ ಅಮಿನ್ವಾನೇ ಅನ್ಯೋನ್ಯಸ್ಯಾಧ್ಯಾತ್ಮಂ ಕುರ್ವಾಣೇ | ನಿ. ೨-೨೦ | ಅತಿ | ಶ್ವೇತ್ಯಾ | ಶ್ವಿತಾ ವರ್ಣೇ | ಅಸ್ಮಾನ್ವ್ಯಂತಾದಚೋ ಯದಿತಿ ಭಾವೇ ಯತ್ | ಚಲೋಪೇ | ಅರ್ಶಾದಿತ್ಯಾನ್ಮತ್ತೇಫಿಣೀಯೋಽಚ್ | ಅಮೃತೇ | ಮೃತಂ ಮರಣಮನಯೋ-ರ್ನಾಸ್ತೀತಿ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ನೌಚೋ ಜರಮರಮಿತ್ರಮೃತಾ ಇತ್ಯುಕ್ತರಪದಾದ್ಯದಾತ್ಮತ್ವಂ | ಅನೂಚೀ | ಅನುಪೂರ್ವಾದಂಚಿತೇರ್ಉತ್ಪತ್ತಿಗತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ಷಿನ್ | ಅನಿದಿತಾಮಿತಿ ನಲೋಪಃ | ಅಂಚಿತೇಶ್ಲೋಕೇ-ಸಂಖ್ಯಾನಮಿತಿ ಜಾ಼ೇ | ಅಚಿ ಇತ್ಯಕಾರಲೋಪೇ ಚಾವಿತಿ ದೀರ್ಘಃ | ಅನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಚ ಯತ್ರೋ-ದಾತ್ತಲೋಪ ಇತಿ ಜಾ಼ೇ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರ್ಉಕ್ | ಅಮಿನಾನೇ | ಮಿರ್ಜಾ ಹೀಸಾಯಾಂ | ಕ್ರಿಯ್ಯಾದಿಕಃ | ಶಾನಜಿ ಮಿನಾತೇರ್ನಿಗಮ ಇತಿ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ರುಶತೀ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ | ಶ್ವೇತ್ಯಾ—ಶ್ವೇತವರ್ಣವುಳ್ಳ ಉಪಸ್ಥ | ರುಶದ್ವತ್ಸಾ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನ ನಾದ ಸೂರ್ಯನೇ ವತ್ಸನಾಗಿ ಉಳ್ಳದ್ದಾಗಿ | ಆಗಾತ್—ಉದಿಸಿತು | ಕೃಷ್ಣಾ—ಕೃಷ್ಣವರ್ಣವಾದ ರಾತ್ರಿಯು | ಅಸ್ಯಾಃ—ಈ ಉಪಸ್ಥಿಗೆ | ಸದನಾನಿ—(ರಾತ್ರಿಯ ಕಡೆಯ ಅರ್ಧ ಯಾಮವನ್ನು) ಜನ್ಮಸ್ಥಾನವನ್ನಾಗಿ | ಅರೈಕ್ ಉ—ಕಲ್ಪಿಸಿತು | ಏತೇ—ಈ ರಾತ್ರಿ ಮತ್ತು ಉಪಸ್ಥಗಳು | ಸಮಾನ ಬಂಧೂ—: ಮಾನನಾದ (ಸೂರ್ಯನು) ಬಂಧು ಉಳ್ಳವರಾಗಿ (ಸೂರ್ಯನೊಡನೆ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳವರಾಗಿ) | ಅಮೃತೇ—ನಿತ್ಯರಾಗಿ | ಅನೂಚೀ—ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಅನುಸರಿಸುವವರಾಗಿ (ರಾತ್ರಿಯಾದಮೇಲೆ ಉಪಸ್ಥ ಮತ್ತು ಪುನಃ ಪುನಃ ಅದೇ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ) | ವರ್ಣಂ—(ಪದಾರ್ಥಗಳ) ರೂಪವನ್ನು | ಅಮಿನಾನೇ—ಜರಾಯುಕ್ತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವವುಗಳಾಗಿ (ಸಮಯವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾ) | ದ್ಯಾವಾ—(ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಾ | ಚರತಃ—ಪ್ರತಿವಿವಸವೂ ಸಂಚರಿಸುತ್ತವೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಮಾತೃಭೂತನಾದ ಉಷಸ್ಸು ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿ ಕೃಷ್ಣವರ್ಣನಾದ ರಾತ್ರಿಯ ಕಡೆಯ ಯಾನು ದಿಂದ ಜನಿಸಿತು. ಈ ರಾತ್ರಿ ಉಷಸ್ಸುಗಳೆರಡೂ ಸೂರ್ಯನೊಡನೆ ನಿಕಟಸಂಬಂಧವುಳ್ಳವು (ರಾತ್ರಿಯು ಸೂರ್ಯನ ನಾದ ಮೇಲೂ ಉಷಸ್ಸು ಸೂರ್ಯೋದಯಕ್ಕೆ ನೊದಲೂ ಬರುತ್ತವೆ); ಕಾಲರೂಪವಾದುದರಿಂದ ನಿತ್ಯವಾದುವು; ಎರಡೂ ಒಂದೇ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತವೆ, (ರಾತ್ರಿಯನಂತರ ಉಷಸ್ಸು); ಪರಸ್ಪರ (ಉಷಸ್ಸು ಅಂಧಕಾರವನ್ನೂ ರಾತ್ರಿಯು ಪ್ರಕಾಶವನ್ನೂ) ರೂಪನಾಶ ಮಾಡುತ್ತವೆ; ಅಥವಾ ಇವುಗಳ ಗತಿಯಿಂದ ಸದಾರ್ಥಗಳ ರೂಪವು ಜರಾ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತವೆ (ಸವೆಯುತ್ತವೆ); ಈ ರೀತಿ ಇವೆರಡೂ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುತ್ತವೆ.

English Translation.

The white-shining dawn, the parent of the Sun has arrived; dark night has sought her own abode; both allied to the same (sun); immortal, succeeding to each other and mutually effacing each other's complexion, they traverse the heavens.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಶ್ವೇತ್ಯಾ—ವಿಭಾವರೀ, ಸೂನೇರೀ ಎಂಬ ಹದಿನಾರು ಉಪೋನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಉಷಸ್ಸೆಂದು ಅರ್ಥವು. **ಶ್ವೇತ್ಯಾ—ಶ್ವೇತವರ್ಣಾ** ಸಾಯಣರು ಶುಭ್ರವಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಯಾಸ್ಕರೂ, **ಶ್ವೇತ್ಯಾಗಾತ್ ಶ್ವೇತ್ಯಾ ಶ್ವೇತಪೇಃ ಧಾತೋಃ ಶ್ವೇತವರ್ಣೇತ್ಯರ್ಥಃ** ಶ್ವೇತತಿ ಎಂಬ ಭವಾದಿಗಣದ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಶ್ವೇತ್ಯಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಶ್ವೇತವರ್ಣವುಳ್ಳದ್ದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ರುಶದ್ವತ್ಸಾ—ರುಶ ದೀಪ್ತಃ ಸೂರ್ಯೋ ವತ್ಸೋ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ವತ್ಸ (ಮಗು)ವನ್ನಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವುದು. ತಾಯಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಮಗುವು ಸುಳಿದಾಡುವುದು ಲೋಕರೂಢಿಯಾಗಿರುವುದು. ಇದನ್ನನುಸರಿಸಿ ಉಷಸ್ಸಿನ ವತ್ಸನಾಗಿ ಸೂರ್ಯನು ಉಷಸ್ಸಿನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಇರುವನು. ಉಷಸ್ಸಿಗೂ ಸೂರ್ಯನಿಗೂ ಮಾತಾಪುತ್ರಭಾವವು ಉಷಸ್ಸಿನ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದು, ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವುದು ಎಂಬ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ನಿಮಿತ್ತಮಾಡಿಕೊಂಡು ಉಂಟಾಗಿರುವುದು. ಸಾಯಣರು ಮಗುವು ತಾಯಿಯ ಸ್ತನ್ಯವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿ ಎಂದು ವಿವರಿಸುವಂತೆ, ಸೂರ್ಯನೂ ಉಷಸ್ಸಿನ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ಹೊಂದಿ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿ ಇರುವನೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—

ರುಶದ್ವತ್ಸಾ ಸೂರ್ಯವತ್ಸಾ | ರುಶದಿತಿ ವರ್ಣನಾಮ | ರೋಚಿತೇಜ್ವಲತಿಕರ್ಮಣಃ |
ಸೂರ್ಯಮಸ್ಯಾ ವತ್ಸಮಾಹ ಸಾಹಚರ್ಯೋತ್ ರಸಹರಣಾದ್ವಾ ||

(ನಿ. ೨-೨೦)

ರುಶದ್ವತ್ಸಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ ಸೂರ್ಯನೆಂಬ ಮಗುವುಳ್ಳದ್ದು. ಕಾಂತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ರುಚಧಾತುವಿನಿಂದ ರುಶತ್ ಎಂಬ ಪದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆಯೇ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಉಷಸ್ಸಿನ (ಪುತ್ರತ್ವ) ವತ್ಸಭಾವವನ್ನು ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಮತ್ತು ಇವರು ಇದಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅರ್ಥದ ದೃಢತ್ವಕ್ಕಾಗಿ ರುಶದ್ವತ್ಸಾ ಎಂಬ ಎರಡನೆಯ ಋಕ್ಕು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿರುವುದು. ರಾತ್ರಿಯ ಕೊನೆಯ ಭಾಗವು ಉಷಸ್ಸೆಂದು ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುವುದು ಎಂದು ಉಷಃಕಾಲವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಮಾಡಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಸಾಯಣರೂ ಯಾಸ್ಕರೂ ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡಿರುವಂತೆಯೇ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಉಷಸ್ಸಿನ ಪುತ್ರತ್ವವನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿರುವುದಲ್ಲದೆ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಹೇಳಿರುವರು. ಮತ್ತು ಏತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ನಾಳ್ಯವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿರುವರು—

ವತ್ಸ ಇತ್ಯಾದಿತ್ಯ ಉಚ್ಯತೇ | ಸ ಹ್ಯುಷಸೋ ವತ್ಸಸ್ಥಾನೀಯಃ ಅಪತ್ಯತ್ನಾತ್ | ಶ್ರುತೇರ್ಧರ್ಶನಾತ್ | ಏನಂ ಹಿ ಶ್ರುತೌ ಶ್ರುತಯತೇ—ಪ್ರಜಾಪತೀರ್ವೈ ಸ್ಥಾಂ ದುಹಿತರನುಭ್ಯಧ್ಯಾಯತ್ ದಿನಮಿತ್ಯನ್ಯ ಅಹುರುಷಸಮಿತ್ಯನ್ಯೇ | ತಾಮೃತೋ ಭೂತ್ಯಾ ರೋಹಿತಂ ಭೂತಾನುಭ್ಯತ್ (ಐ. ಬ್ರಾ. ೩-೩೩) ಇತ್ಯೇವಮಾದ್ಯುಪಕ್ರಮ್ಯ ತದ್ವಾ ಇದಂ ಪ್ರಜಾಪತೇ ರೇತಸ್ಸಿಕ್ತಮಧಾ-ವತ್ತದಪ್ಸರೋಽಭವತ್ (ಐ. ಬ್ರಾ. ೩-೩೩) ಇತಿ ಚ | ತದಗ್ನಿನಾ ವೈಶ್ವಾನರೇಣ ಸರ್ಯಾದ-ಭುಃ ತಂ ಮರುತೋಽಧೂನ್ಯ | ತದಗ್ನಿರ್ವೈಶ್ವಾನರಃ ಪ್ರಜ್ಯಾವಯತ್ | ತಸ್ಯ ಯದ್ರೇತಸಃ ಪ್ರಥಮಮುದದೀಹ್ಯತ ತದಸಾನಾದಿತ್ಯೋಽಭವತ್ (ಐ. ಬ್ರಾ. ೪-೩೪) ಇತ್ಯೇವಂ ಪ್ರಜಾಪತೇಃ ಸಕಾಶಾದುಷಸಿ ಜಾತೇ ಅದಿತ್ಯ ಇತಿ ಶ್ರುತಯತೇ | ಅತಶ್ಚೋಪಪನ್ನಮಸ್ಯ ತದಪತ್ಯತ್ನಂ ||

ಏತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ೩-೩೩ ಮತ್ತು ೪-೩೪ ಋಷಿ ಖಂಡಗಳಲ್ಲಿ ಅದಿತ್ಯನು ಉಷಸ್ಸಿನ ಪುತ್ರನೆಂಬುವುದಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಜಾಪತಿಯಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ತಾನೇ ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿರುವ ತನ್ನ ಪುತ್ರಿಯಾದ ದಿನ ಎಂಬವಳನ್ನೇ ಅಥವಾ ಉಷಸ್ಸೆಂಬವಳನ್ನೇ ಭೋಗಿಸಲು ಪ್ರವೃತ್ತನಾಗಿ ಜಿಂಕೆಯ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದನು. ಆ ಸ್ತ್ರೀಯೂ ಕೂಡ ಬೊಟ್ಟುಗಳುಳ್ಳ ಜಿಂಕೆಯ ರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸಿದಾಗ ಬ್ರಹ್ಮನ ವೀರ್ಯವು ನೀರಿನ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿತು ವೈಶ್ವಾನರನಾಗಿಯು ಅದನ್ನು ಧರಿಸಿದನು. ಮರುತ್ತುಗಳೂ ವೈಶ್ವಾನರನೂ ಕೂಡ ಅದನ್ನು ಬೇರೆಯ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿದರು. ಬ್ರಹ್ಮನ ರೇತಸ್ಸಿನ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ ಮೊದಲನೆಯ ಭಾಗವು ಅದಿತ್ಯನ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿತು. ಪ್ರಜಾಪತಿಯಿಂದ ಉಷಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅದಿತ್ಯನು ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಉಷಸ್ಸಿನ ಪುತ್ರತ್ವವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಇರುವರು. ಮತ್ತು ಇವರು ಯದ್ವಾ ಪ್ರಾತಃ ಪ್ರಾತಃ ಉಷಸಃ ಸಕಾಶಾದಾದಿತ್ಯೋ ಜಾಯತೇ ತದಭಿಪ್ರಾಯಮಸ್ಯಾಽಪತ್ಯತ್ನಂ—ಪ್ರತಿದಿನ ಪ್ರಾತಃಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ಉದಯವೂ ಕೂಡ ಉಷಸ್ಸಿನಿಂದಲೇ ಆಗುವುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯನು ಉಷಸ್ಸಿನ ವತ್ಸನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಈ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಉಷಸ್ಸಿನ ಪುತ್ರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಕೃಷ್ಣಾ ಸದನಾನಿ ಅಸ್ಯಾಃ ಅರೈಕ್—ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದಿಂದ ಇರುವ ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ರಾತ್ರಿಯು-ತನ್ನ ಕೊನೆಯ ಯಾಮದಲ್ಲಿ ಇರುವಂತೆ ಉಷಸ್ಸಿಗೆ ವಸತಿಯನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ ತಾನು ಉಷಸ್ಸಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನವಾಗಿರುವುದು.

ಇದೆಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಈ ಅಂಶವನ್ನೇ ರಾತ್ರೈಷಸೇ ಯೋನಿಮಾರ್ಕೈಕ್ ಎಂಬುದಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ. ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ—

ಕೃಷ್ಣಾ ಸದನಾನ್ಯಸ್ಯಾಃ ಅರಿಚೇಕ್ | ಕೃಷ್ಣವರ್ಣಾ ರಾತ್ರಿಃ | ಕೃಷ್ಣಾ | ಕೃಷ್ಣಂ ಕೃಷ್ಯತೇ-

ರ್ನಿಕೃಷ್ಣೋ ವರ್ಣಃ

ಎಂಬುದಾಗಿ ಈ ಅಂಶವು ವಿವೃತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಅನ್ವತೇ—ಮೃತವೆಂದರೆ ಮರಣವು ಮರಣವಿಲ್ಲದವರಾದ ಎಂದರೆ ನಾಶವಿಲ್ಲದ ರಾತ್ರಿಯೂ ಉಷಸ್ಸೂ ಆಮೃತಶಬ್ದದಿಂದ ವ್ಯವಹೃತರಾಗಿರುವರು.

ಅನೂಚೀ—ಅನ್ವಗಚ್ಛಂತ್ಯಾ | ರಾತ್ರಿ ಮತ್ತು ಉಷಸ್ಸುಗಳು ಎರಡೂ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಗಮನವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವರು. ಮೊದಲು ರಾತ್ರಿಯೂ, ಅಥವಾ ಉಷಸ್ಸು ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ, ಮೊದಲು ಉಷಸು ಅನಂತರ ರಾತ್ರಿಯೂ ಎಂಬ ಕ್ರಮದಿಂದಲೂ ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಅನುಸರಿಸಿ ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವರ್ದು ಅಥವಾ ಇವರು ಸೂರ್ಯನ ಗಮನವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವರು ಎಂದೂ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಸಮಾನಬಂಧೂ —ರಾತ್ರಿಯೂ, ಉಷಸ್ಸೂ ಕೂಡ ಸೂರ್ಯನೊಬ್ಬನನ್ನೇ ಬಂಧುವನ್ನಾಗಿ ಹೊಂದಿರು ವರು. ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯನ ಉದಯಾಸ್ತಗಳನ್ನು ಸಂಬಂಧಿಸಿಕೊಂಡು ಇರುವರು ಉಷಸ್ಸು ಸೂರ್ಯನ ಉದಯ ದಿಂದ ಸಂಬಂಧವಾಗಿರುವುದು. ರಾತ್ರಿಯು ಸೂರ್ಯನ ಅಸ್ತದಿಂದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು. ಇದರಿಂದ ಸಮಾನಬಂಧುತ್ವವೂ ಇವರಿಗೆ ಈರಿತಿಯಾಗಿ ಇರುವುದು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿರುವರು. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಸಮಾನಬಂಧೂ-ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಮಾನಬಂಧವೇ—ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ನಿಯಮವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು. ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು. ಸಮಾನ ಬಂಧೂ—ಉಭೇ ರಾತ್ರೈಷಸೀ ರಾತ್ರಿಯು ಮತ್ತು ಉಷಸ್ಸುಗಳು ಒಂದೇ ಸಮಾನಾದ ಬಂಧುವನ್ನು ಅಥವಾ ಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವರು ಎಂದು ಹೇಳಿ ಸಮಾನ ಬಂಧುತ್ವವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.—

ಸಮಾನೋ ಬಂಧುರ್ಯೋಸ್ತೇ ಸಮಾನಬಂಧೂ | ಪ್ರಜಾಪತಿಪತಿರ್ಹಿ ರಾತ್ರೈಷಸೋಃ

ಸಮಾನಬಂಧುಃ ಜನಯಿತ್ಯತ್ಪಾತ್ | ಅದಿತೋ ವಾ | ಸ ಹಿ ಜನಯಿತ್ಯತ್ತೇನ ರಾತ್ರೇರ್ಬಂಧುಃ |

ಜನ್ಯತ್ಯೇನ ಉಷಸಃ | ಜನಯಿತ್ಯತ್ತೇನ ವಾ ಉಭಯೋಃ ಸ ಹ್ಯಸ್ತಮಯೇನ ರಾತ್ರಿಂ

ಜನಯತಿ, ಉದಯೇನ ಚೋಷಸಂ |

ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು. ರಾತ್ರಿ ಮತ್ತು ಉಷಸ್ಸೆಂಬ ಇಬ್ಬರೂ ಒಂದೇ ಸಮಾನಾದ ಬಂಧುವನ್ನು ಹೊಂದಿರು ವರು. ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ರಾತ್ರೈಷಸ್ಸುಗಳ ಉತ್ಪಾದಕನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ ಬಂಧುವಾಗಿರುವನು. ಅಥವಾ ಅದಿತ್ಯನು ರಾತ್ರಿಯ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ, ಕಾರಣನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ರಾತ್ರಿಗೆ ಬಂಧುವೂ, ತಾನು ಉಷಸ್ಸಿನ ಅನಂತರ ಉದಯವನ್ನು

ಹೊಂದುವುದರಿಂದ ಉಪಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬಂಧುವೂ, ಆಗಿರುವನೆಂಬ ಈ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಆದಿತ್ಯನು ರಾತ್ರಿಜನಕನೂ, ಉಷೋಜನ್ಯನೂ ಆಗಿರುವನು. ರಾತ್ರಿಯ ಉದಯವು ಆದಿತ್ಯನ ಅಸ್ತದಿಂದ ಆಗುವುದು. ಉಪಸ್ಥಿತನ ಉದಯದಿಂದ ತಾನು ಉದಿತನಾಗುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ದ್ಯಾವಾ ವರ್ಣಂ ಚರತೆ ಅಮಿನಾನೇ—ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರೂ, ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ, ನಿರುಕ್ತ ಕಾರರೂಬೇರೆ ಬೇರೆಯ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು. ಆಜ್ಞಾ ಉಪಸರ್ಗದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಮಿಶ್ರ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಅಮಿನಾನೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಹಿಂಸಾರ್ಥಕವಾಗಿರುವುದು. ಈ ಅಮಿನಾನೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ವರ್ಣಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದದೊಡನೆ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಿ ವರ್ಣಂ ಅಮಿನಾನೇ ರಾತ್ರೃಷಸೀ ದ್ಯಾವಾ ಚರತಃ ರಾತ್ರಿಯ ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣವನ್ನು ಉಪಸ್ಥಿತನ ಶುಭ್ರವಾದ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದಲೂ, ಉಪಸ್ಥಿತನ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ರಾತ್ರಿಯು ತನ್ನ ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದಿಂದಲೂ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾ ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಮತ್ತು ಈ ರಾತ್ರೃಷಸ್ಸುಗಳು ಪ್ರಾಣಿಗಳ ವರ್ಣಂ—ರೂಪವನ್ನು ಅಮಿನಾನೇ ಹಿಂಸೆಮಾಡುತ್ತಾ. ದ್ಯಾವಾ ಚರತಃ—ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವರು ಎಂಬ ಈ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಶರೀರದ ಆಕಾರದ ಬದಲಾವಣೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಮುಷ್ಪನ್ನೂ ಉಂಟು ಮಾಡುತ್ತಾ ಸಂಚರಿಸುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವೂ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು—

ದ್ಯುತೇರ್ದೀಪ್ಯತೇರ್ವಾ ದೀಪ್ಯರ್ಥಸ್ಯೇದಂ ರೂಪಂ | ಸ್ವೇನ ಸ್ವೇನ ತೇಜಸಾ ದೀಪ್ತೇ |

ಶುಕ್ಲಂ ಕೃಷ್ಣಂ ಚ ಆತ್ತೀಯಂ ವರ್ಣಂ ಚರತಃ ಗಚ್ಛತಃ ಪ್ರಾಪ್ನುತಃ |

ದ್ಯುತೀ ದೀಪ್ತಾ, ದೀಪೀ ದೀಪ್ತಾ ಎಂಬ ದೀಪ್ತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಧಾತುವಿನಿಂದ ದ್ಯಾವಾ ಎಂದು ರೂಪವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದು. ರಾತ್ರಿ ಮತ್ತು ಉಪಸ್ಥಿತಗಳು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕಪ್ಪಾದ ಮತ್ತು ಶುಭ್ರವಾದ ಕಾಂತಿಗಳಿಂದ ಇರುವರು ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು.

ದ್ಯಾವೇತಿ ದಿವಃ ಪರ್ಯಾಯಃ ತೃತೀಯೈಕವಚನಾಂತಶ್ಚ ದಿನಾ ಸಹ ಮಹತ್ತ್ವಾದಿನಾ ಗುಣೇನ ಸ್ಪರ್ಧಮಾನೇ ದಿನಾ ವಾ ಅನುಗ್ರಹಮಾಣೇ ಸ್ವಂ ಸ್ವಂ ವರ್ಣಂ ಪ್ರಾಪ್ನುತಃ |

ದ್ಯಾವಾ ಎಂಬ ಪದವು ತೃತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿಯ ಏಕವಚನಾಂತವಾಗಿರುವುದು. ಇದು ದಿವಃ ಅಂತರಿಕ್ಷ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶಬ್ದಗಳ ಪರ್ಯಾಯಶಬ್ದವಾಗಿರುವುದು. ಈ ರಾತ್ರೃಷಸ್ಸುಗಳು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವ ಮಹತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಅದರೊಡನೆ ಸ್ಪರ್ಧಮಾಡುತ್ತಿರುವವು. ಅಥವಾ ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಪ್ರಕಾಶರೂಪದಿಂದ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಹೊಂದಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ವರ್ಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವು ಎಂದು ಎರಡನೆಯ ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು.

ದ್ಯೌರ್ಹಿ ತಮಸಾ ಜ್ಯೋತಿಷಶ್ಚಾತ್ಮನೈವದಾನೇನ ನಾ ಅನುಗೃಹ್ಣಾತಿ ರಾತ್ರೃಷಸೋಃ |

ಅಂತರಿಕ್ಷವು ತನ್ನಲ್ಲಿರುವ ಕತ್ತಲೆ ಮತ್ತು ಪ್ರಕಾಶಗಳೆಂಬ ಎರಡನ್ನೂ ಈ ರಾತ್ರೃಷಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಅನುಗೃಹಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಈ ರಾತ್ರೃಷಸ್ಸುಗಳು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ವರ್ಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿ ಇರುವುವು ಎಂದು ಮೂರನೆಯ ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು. ಅಮಿನಾನೇ ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿರುವಂತೆಯೇ ಇವರೂ ಹೇಳಿರುವರು.

ಅಮಿನಾನೇ—ಅಜ್ಞಾಪದಾರ್ಥೇ ಮೀರ್ಜ್ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಈಷತ್ ಹಿಂಸತ್ಯಾ | ರಾತ್ರಿಹ್ಯುಷಸೋ ರೂಪಂ ಜ್ಯೋತಿರೀಷದ್ಧಿನಸ್ತಿ | ಉಷಾ ಅಸಿ ರಾತ್ರೇಸ್ತಮಃ ||

ರಾತ್ರೃಷಸ್ಸುಗಳು ಅನ್ಯೋನ್ಯವಾಗಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ರೂಪಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವರು. ಎಂದರೆ ರಾತ್ರಿಯ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಉಷಸ್ಸು, ಉಷಸ್ಸಿನ ಬೆಳಕನ್ನು ರಾತ್ರಿಯು ನಾಶಮಾಡುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಬೇರೆ ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಅಮಿನಾನೇ ಇತ್ಯಾಕಾರೋ ಅಧ್ಯರ್ಥೇ | ಮಿನತಿರಸಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತ್ ಕರೋತ್ಯರ್ಥಃ | ಆತ್ಮೀಯಂ ರೂಪಂ ದಿವ ಉಪರಿ ಕುರ್ವಾಣೇ |

ಅಮಿನಾನೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಆಕಾರವು ಅಧಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇರುವುದು. ಮೀರ್ಜ್ ಛಾತುವು ಮಾಡುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇರುವುದು. ಇದರಿಂದ ರಾತ್ರಿ ಮತ್ತು ಉಷಸ್ಸುಗಳು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ರೂಪಗಳಿಂದ ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು ಮೀರಿ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವುವು ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—

ದ್ಯಾವಾ ವರ್ಣಂ ಚರತಃ—ದ್ಯಾವೌ ತೇ ಏವ ದ್ಯೋತನಾತ್ ಅಸಿ ನಾ ದ್ಯಾವಾ ಚರತಃ ತಯಾ ಸಹ ಚರತ ಇತಿ ಸ್ಯಾತ್ ಅಮಿನಾನೇ ಅಮಿನ್ವಾನೇ ಅನ್ಯೋನ್ಯಸ್ಯಾಧ್ಯಾತ್ಮಂ ಕುರ್ವಾಣೇ |

(ನಿ. ೨-೨೦)

ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಅಮಿನಾನೇ—ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಒಬ್ಬರನ್ನು ಮೀರಿ ಇನ್ನೊಬ್ಬರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ರೂಪಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ಅಮಿನಾನೇ ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಜ್ ಉಪಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಅಧಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿರುವರು. (ನಿ. ೫-೭)

ಪುರು ತ್ವಾ ದಾಶ್ವಾ ವೋಚೇರಿರಗ್ನೇ ತವ ಸ್ವಿದಾ | ತೋದಸ್ಯೇವ ಶರಣ ಆ ಮಹಸ್ಯ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೫೦-೧)

ಇಲ್ಲಿ ಆ ಮಹತಃ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ ಅಧಿ ಮಹತಃ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

|| ಪಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ರುಶದ್ವತ್ಸಾ—ರುಶನ್ ಪತ್ಯಃ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ರುಶದ್ವತ್ಸಾ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಸ್ವಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಸ್ವಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶ್ವೇತ್ಯಾ—ಶ್ವೇತಾ ವರ್ಣೇ ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರತೋರುನಾಗ ಹೇತುಮತಿ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್ ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ **ಅಚೋಯೇತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಣೇರನಿಟಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಲೋಪ. ಣಿಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ **ಪುಗಂತಲ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ. ಶ್ವೇತಮಸ್ಯಾ ಅಸ್ತಿ ಎಂಬರ್ಥ ವಿನಿಶ್ಚಯವಾದುದಾಗ **ಅರ್ಚಾದಿಭ್ಯೋಽಚ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ಪರ್ಥಕನಾದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಯಸ್ಯೇತಿಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾಸಲೋಪ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ **ಅಜಾಬೈತಪ್ಪಾಸ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೪) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಟಾಪ್. **ಚಿತಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಗಾತ್ | ಆದೈಕ್—ಹಿಂದಿನ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ.

ಸದನಾನಿ—ಸೀದಂತಿ ಅಸ್ತಿಸ್ ಇತಿ ಸದನಂ | ಸದಾಲ್ಯ ವಿಶರಣ ಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು. ಧಾತು. ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಯುಪೋರನಾಕೌ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಾದೇಶ. **ಅತಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಮಾನಬಂಧೂ—ಸಮಾನಃ ಬಂಧುಃ ಯಯೇಷ್ಟೇ. ಸಮಾನಬಂಧೂ. ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದ ಸ್ವಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಮೃತೇ—ಮೃತಂ ಮರಣಮನಯೋರ್ನಾಸ್ತೀತಿ ಅಮೃತೇ. ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸ. **ನೇಳೋಜರಮರಮಿತ್ರವೃತಾಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವಾಗಿ ಉತ್ತರ ಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅನೂಚೇ—ಅನು ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕನಾದ ಅಂಚುಧಾತುವಿಗೆ **ಯುತ್ಥಿಕ್ ದೈಧ್ಯಕ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಅನಿಧಿತಾಂ ಹಲ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ಅಂಚತೇಶ್ಲೋಪಸಂಖ್ಯಾಸಂ** ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಜೀಪ್. ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಚಿಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಉಪಾಕಾರನಕಾರವುಳ್ಳ ಅಂಚಧಾತುವು ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ **ಚ್** (ಪಾ. ಸೂ.

೬-೩-೧೩೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಅನುದಾತ್ತವಾದ ಜೀವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಉದಾತ್ತವಾದ ಧಾತು ಅಕಾರ ಲೋಪವಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಚ ಯತೋದಾತ್ತಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀವಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿವಚನ ಟ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್.

ಚರತಃ—ಚರ ಗತಿಭಕ್ಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ತಿಜ್ಜು ತಿಜಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅನಿನಾನೇ—ಮಿಜಾ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಕ್ರಾೃದಿ. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ಶಾನ್‌ಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪರವಾದಾಗ ಮಿನಾನಾತೇರ್ನಿಗಮೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಕ್ರಾೃದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ವಿಕರಣ. ಚಿತ್‌ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಸಮಾನೋ ಅಧ್ವಾ ಸ್ವಸ್ರೋರನಂತಸ್ತಮನ್ಯಾನ್ಯಾ ಚರತೋ

ದೇವಶಿಷ್ಯೇ |

ನ ಮೇಘೇತೇ ನ ತಸ್ಥತುಃ ಸುಮೇಕೇ ನಕ್ತೋಷಾಸಾ ಸಮ-

ನಸಾ ವಿರೋಪೇ || ೩ ||

|| ಪದಸಾಹ ||

ಸಮಾನಃ | ಅಧ್ವಾ | ಸ್ವಸ್ರೋಃ | ಅನಂತಃ | ತಂ | ಅನ್ಯಾಃ ಅನ್ಯಾ | ಚರತಃ |

ದೇವಶಿಷ್ಟೇ ಇತಿ ದೇವಶಿಷ್ಟೇ |

ನ | ಮೇಘೇತೇ ಇತಿ | ನ | ತಸ್ತತುಃ | ಸುಮೇಕೇ ಇತಿ ಸುಮೇಕೇ | ನಕ್ರೋ-

ಷಸಾ | ಸಮನಸಾ | ವಿರೂಪೇ ಇತಿ ವಿರೂಪೇ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸ್ವಸ್ರೋರ್ಭಗಿನೋ ರಾತ್ರೃಷಸೋರಧ್ವಾ ಸಂಚರಣಸಾಧನಭೂತೋ ಮಾರ್ಗಃ ಸಮಾನಃ ಏಕಃ ಏವ | ಯೇನೈವಾಕಾಶಮಾರ್ಗೇಣೋಷಾ ನಿರ್ಗಚ್ಛತಿ ತೇನೈವ ರಾತ್ರಿರಪಿ | ಸ ಚ ಮಾರ್ಗೋಽನಂತೋಽವಸಾನರಹಿತಃ | ತಂ ಮಾರ್ಗಂ ದೇವಶಿಷ್ಟೇ ದೇವೇನ ದ್ಯೋತಮಾನೇನ ಸೂರ್ಯೋಜಾನುಶಿಷ್ಟೇ ಶಿಕ್ಷಿತೇ ಸತ್ಯಾವನ್ಯಾನ್ಯಾ ಏಕೈಕಾ ಚರತಃ | ಕ್ರಮೇಣ ಗಚ್ಛತಃ | ಅಪಿ ಚ ಸುಮೇಕೇ ಶೋಭನಮೇಹನೇ ಸರ್ವೇಷಾಮುತ್ಪಾದಕತ್ವಾತ್ ಶೋಭನಪ್ರಜನನೇ ನಕ್ರೋಷಾಸಾ ರಾತ್ರಿರುಷಾಶ್ಚ ವಿರೂಪೇ ತಮುಃಪ್ರಕಾಶಲಕ್ಷಣಾಭ್ಯಾಂ ವಿರುದ್ಧರೂಪಾಭ್ಯಾಂ ಯುಕ್ತೇ ಅಪಿ ಸಮನಸಾ ಸಮಾನಮನಸ್ಸೇ ಏಕಮತ್ಯಂ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಸತ್ಯಾ ನ ಮೇಘೇತೇ | ಪರಸ್ಪರಂ ನ ಹಿಂಸ್ರತಃ | ತಥಾ ನ ತಸ್ತತುಃ | ಕ್ವಚಿದಪಿ ನ ತಿಷ್ಠತಃ | ಸರ್ವದಾ ಲೋಕಾನುಗ್ರಹಾರ್ಥಂ ಗಚ್ಛತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ಅನ್ಯಾನ್ಯಾ | ಕರ್ಮವ್ಯತಿಹಾರೇ ಸರ್ವನಾನ್ಮೋಹೋ ಭವತ ಇತಿ ವಕ್ತವ್ಯಂ ಸಮಾಸವಚ್ಛ ಬಹುಲಂ | ಮ. ೮-೧-೧೨-೧೧ | ಇತ್ಯನ್ಯಶಬ್ದಸ್ಯ ದ್ವಿಭಾವಃ | ತಸ್ಯ ಪರಮಾನ್ಪ್ರೇಡಿತಮಿತ್ಯಾನ್ಪ್ರೇಡಿತಸಂಜ್ಞಾಯಾಮನುದಾತ್ತಂ ಚೇತ್ಯಾನ್ಪ್ರೇಡಿತಾನುದಾತ್ತತ್ವಂ | ದೇವಶಿಷ್ಟೇ | ಶಾಸು ಅನುಶಿಷ್ಟಾ | ಆಸ್ಮಾತ್ಪರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ | ಯಸ್ಯ ನಿಭಾಷೇತೀಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಶಾಸ ಇದರ್ಜಹಲೋಃ | ಸಾ. ೬-೪-೩೪ | ಇತ್ಯುಪಧಾಯಾ ಇತ್ಯಂ | ಶಾಸಿವಸಿಘಸೀನಾಂ ಚೇತಿ ಷತ್ತ್ವಂ | ತೃತೀಯಾ ಕರ್ಮಣೇತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಮೇಘೇತೇ | ಮಿಥ್ಯ ಮೇಘ ಮೇಧಾಹಿಂಸನಯೋಃ | ಭಾವಾದಿಕಃ | ಅನುದಾತ್ತೇತ್ | ಸುಮೇಕೇ | ಮಿಹ ಸೇಚಿನೇ | ಭಾವೇ ಘಾಙ್ | ಶೋಭನೋ ಮೇಹೋ ಯಯೋಸ್ತೇ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಕಕಾರಃ | ಉತ್ತರಪದಸ್ಯ ಇಂತ್ಸ್ರೇಣಾದ್ಯು-ದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅದ್ಯುದಾತ್ತಂ ದ್ವ್ಯಚ್ಛಂದಸೀತ್ಯುತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ನಕ್ರೋಷಾಸಾ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೀರಾಕಾರಃ | ಅನ್ಯೇಷಾಮಸಿ ದ್ವ್ಯಶ್ಚ ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಮುಪಧಾದೀರ್ಘಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಸ್ವಸೋಃ—ಸೋದರಿಯರಾದ ರಾತ್ರೃಷಸ್ಸುಗಳಿಗೆ | ಅಧ್ವಾ—ಸಂಚಾರಮಾರ್ಗವು | ಸಮಾನಃ—
ಸಮಾನವಾದುದು (ಮತ್ತು) | ಅನಂತಃ—ಅಂತರಹಿತವಾದುದು | ತಂ—ಆ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ | ದೇವಶಿಷ್ಟೇ—
ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಶಿಕ್ಷಿತರಾಗಿ | ಅನ್ಯಾನ್ಯಾ—ಒಬ್ಬರಾದ ಮೇಲೊಬ್ಬರು ಕ್ರಮವಾಗಿ | ಚರತಃ—ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾರೆ |
ಸುಮೇಕೇ—ಸಮಸ್ತಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೂ ಉತ್ಪಾದಕರಾದ | ಸಕ್ರೋಷಾಸಾ—ರಾತ್ರಿ ಮತ್ತು ಉಷಸ್ಸುಗಳು |
ವಿರೂಪೇ—ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳವರಾದರೂ | ಸಮನಸಾ—ಏಕಮನಸ್ಸರಾಗಿ | ನ ಮೇಘೇತೇ—
ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ನಿರೋಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ಹಾಗೂ) | ನ ತಸ್ಥತುಃ—ಒಂದೆಡೆಯಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲುವುದೂ ಇಲ್ಲ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ರಾತ್ರೃಷಸ್ಸುಗಳೆರಡಕ್ಕೂ ಸಂಚಾರಮಾರ್ಗವೊಂದೇ ; ಅದು ಅಂತರಹಿತವಾದುದು ; ಇಬ್ಬರೂ ಸೂರ್ಯನಿಂದ
ಶಿಕ್ಷಿತರಾಗಿ ಒಂದೇ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾರೆ ; ರೂಪ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾದರೂ, ಇಬ್ಬರ ಉದ್ದಿಷ್ಟಕಾರ್ಯವೂ ಒಂದೇ.
ಅದುದರಿಂದ, ಸಮಸ್ತ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗುತ್ತಾದಕರಾಗಿ, ಒಬ್ಬರಿಗೊಬ್ಬರು ಅಡ್ಡಿ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ ; ಒಂದೆಡೆಯಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲದೇ
ಯಾವಾಗಲೂ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ.

English Translation.

The path of the sisters is unending; they travel it alternately, guided
by the radiant (sun); combined in purpose, though of different forms,
night and dawn, giving birth (to all things), obstruct not each other,
neither do they stand still.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸ್ವಸೋಃ—ಭಗಿನೋಃ—ರಾತ್ರೃಷಸೋಃ | ರಾತ್ರೃಷಸೌ ಹ್ಯೇಕೇನ ಪ್ರಜಾಪತಿನಾ ಆದಿತ್ಯೇನ
ನಾ ಜನ್ಯೇತೇ ಇತಿ ಉಪಪನ್ನಮನಯೋರ್ಭಗಿನೀತ್ವಂ | ರಾತ್ರಿ ಮತ್ತು ಉಷಸ್ಸು ಇವರು ಇಬ್ಬರೂ ಬ್ರಹ್ಮನು
ಅಥವಾ ಆದಿತ್ಯನು ಎಂಬ ಒಬ್ಬನಿಂದಲೇ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವರಾದಕಾರಣ ಭಗಿನಿಯರು (ಸೋದರಿ)
ಆಗಿರುವರು. ಅಥವಾ ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಒಂದೇ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವರಾದ್ದರಿಂದ ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಅಕ್ಕತಂಗಿಯರೆಂದು
ಹೇಳಲ್ಪಡುವರು.

ದೇವಶಿಷ್ಟೇ—ಶಾಸಿತೃ ಶುದ್ಧೋಪಿ ಸಾಮೆರ್ಥ್ಯಾತ್ ಸೋಪಸರ್ಗಾರ್ಥೋ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ | ಸರ್ವ
ಪ್ರಾಣಿನಾಮುಪಕಾರಾಯ ದೇವೈರನುಶಿಷ್ಟೇ | ಅನುಜ್ಞಾತೇ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಉಪಸರ್ಗಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವ
ಶಾಸು ಧಾತುವು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೂ ಅದಕ್ಕೆ ಉಪಸರ್ಗದಿಂದ ಕೂಡಿದಾಗ ಬೋಧಿಸುವ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ
ಹೇಳಬೇಕು. ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಉಪಕಾರವನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ದೇವತೆಗಳು ಅನುಜ್ಞೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರು

ವರು. ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಲೋಕೋಪಕಾರವನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ನಿರತರಾಗಿರುವರು ಎಂದು ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಸಾಯಣರು ದೇವೇನೆ—ದ್ಯೋತಮಾನೇನೆ ಸೂರ್ಯೇಣ ಅನುಶಿಷ್ಟೇ ಶಿಕ್ಷಿತೇ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾಗಿ ಇರುವ ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಶಿಕ್ಷಿತರಾಗಿರುವ ರಾತ್ರಿಯೂ ಮತ್ತು ಉಷಸ್ಸೂ ಕೂಡ ಒಂದೇ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವರು. ರಾತ್ರಿಯು ಸಂಚರಿಸಿದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿಯೇ ಉಷಸ್ಸೂ ಕೂಡ ಸಂಚರಿಸುವುದು. ಪುನಃ ಉಷಸ್ಸು ಸಂಚರಿಸಿದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ರಾತ್ರಿಯು ಸಂಚರಿಸುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ವಿರೂಪೇ ಸಮನಸಾ ನ ಮೇಥೇತೆ—ರಾತ್ರಿಯು ತಮೋರೂಪದಿಂದ ಇರುವುದು. ಉಷಸ್ಸು ತನ್ನ ಪ್ರಕಾಶರೂಪದಿಂದ ಇರುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಇವರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಸಮಾನವಾದ ವರ್ಣವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೇ ವಿರೂಪೇ ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಈ ರಾತ್ರಿಯೂ ಮತ್ತು ಉಷಸ್ಸೂ ಕೂಡ ಲೋಕೋಪಕಾರಮಾಡುವ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಗಿ ಒಂದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವರಾಗಿರುವರು. ಆದರೂ ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಒಂದೇ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರದೆ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿಯೇ ಇರುವರು. ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಅನುಸರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿರುವರು. ಎಂದರೆ ಹಗಲಾದಮೇಲೆ ರಾತ್ರಿಯೂ ರಾತ್ರಿಯಾದಮೇಲೆ ಉಷಃಕಾಲವೂ ಒಂದನ್ನೊಂದು ಅನುಸರಿಸಿ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವುದು. ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳು ಮೇಥಫಾತುವು ಆಕ್ರೋಶವನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವದಾ ಬೇಜಾರಿಲ್ಲದೆ ಕೆಲಸಮಾಡುವವರು. ಇನ್ನೊಬ್ಬರಮೇಲೆ ಸಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಆಕ್ರೋಶಮಾಡುವಂತೆ ಇವರು ಆಕ್ರೋಶಮಾಡದೆ ಇರುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಸುಮೇಕೇ—ಮೇಕಶಬ್ದಃ ಮುಖವಚನೇ ಇತಿ ಕೇಚಿದಾಹುಃ | ಸುಮುಖ್ಯಾ | ಸೃಷ್ಟೇಃ ಪ್ರಥಮಾಃ ಸಂವತ್ಸರಃ ಮೇಕ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ ಇತ್ಯನ್ಯೇ | ತಥಾಹಿ | ಮೇಕಸ್ಸಂವತ್ಸರಃ ಋತವೋ ಮೇಕಪುತ್ರಾ ಇತಿ ಪೌರಾಣಿಕಾಃ ಸ್ಮರಂತಿ | ಶೋಭನೋ ಮೇಕೋ ಯಯೋಃ ಸಂಬಂಧೀ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲಜನ್ಯತಯಾ ತೇ ಸುಮೇಕೇ | ಆದ್ಯ ಸಂವತ್ಸರಸೃಷ್ಟೇ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳು ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿರುವ ಸುಮೇಕೇ—ಶೋಭನಮೇಹನೇ ಸರ್ವೇಷಾಮುತ್ಪಾದಕತ್ವಾತ್ ಶೋಭನ ಪ್ರಜನನೇ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡಲು ಮುಖ ಸಾಧನವಾದ ಉತ್ತಮವಾದ ಇಂದ್ರಿಯವನ್ನು ಇವರು ಹೊಂದಿರುವರು ಎಂಬ ಅರ್ಥಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಇವರು ಮೇಕಶಬ್ದವು ಮುಖವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಕಾರಣ ಸುಂದರವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳವರು ಎಂತಲೂ, ಪೌರಾಣಿಕ ಮತದವರು ಸೃಷ್ಟಿಯಾದ ಮೊದಲನೆಯವರ್ಷವನ್ನು ಮೇಕಶಬ್ದದಿಂದ ವ್ಯವಹಾರಮಾಡಿ ವಸಂತಾದಿಯುತುಗಳು ಮೇಕಪುತ್ರರೆಂದು ಹೇಳುವುದನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ, ರಾತ್ರೃಷಸ್ಸುಗಳು ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದ ಮೊದಲನೆಯ ಸಂವತ್ಸರದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟರಾಗಿರುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಅನ್ಯಾನ್ಯಾ—ಏಕೈಕಾ | ಕರ್ಮವೃತ್ತಿಹಾರೇ ಸರ್ವನಾಮ್ನೋ ವ್ವೇ ಭವತ ಇತಿ ವಕ್ತವ್ಯಂ ಸಮಾಸವಚ್ಚ ಬಹುಲಂ ಅನ್ಯಶಬ್ದವು | ಸರ್ವನಾಮಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿ ಪರಸ್ಪರಕರ್ಮಾಚರಣರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವಾಗ ದ್ವಿರುಕ್ತವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಸಮಾಸವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ

ಅನ್ಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದ್ವಿರುಕ್ತಿಯು ಬಂದಿರುವುದು. ರಾತ್ರೃಷಸ್ಸುಗಳು ಇಬ್ಬರೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರದೆ ಒಂಟೊಂಟಿಯಾಗಿರುವರು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು—ಅನ್ಯಾನ್ಯಾ ಶಬ್ದಃ ಪರಸ್ಪರಪರ್ಯಾಯಃ ತೃತೀಯೈಕವಚನಾಂತಶ್ಚ | ಪರಸ್ಪರಸಂಬಂಧೇ ಚರತಃ ಗಚ್ಛತಃ | ಅನ್ಯಾನ್ಯಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಸ್ಪರ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಪರ್ಯಾಯಪದವಾಗಿರುವುದು. ಇದು ತೃತೀಯಾವಚನಾಂತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ರಾತ್ರೃಷಸ್ಸುಗಳು ಒಬ್ಬರ ಸಂಗಡ ಇನ್ನೊಬ್ಬರು ಕೆಲಸಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಸಂಚರಿಸುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವಿನಿರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

|| ಸ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅನಂತಃ—ನ ವಿದ್ಯತೇ ಅಂತಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅನಂತಃ ನೞ್ ಸುಭ್ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅನ್ಯಾನ್ಯಾ—ಕರ್ಮವ್ಯತಿಹಾರೇ ಸರ್ವನಾನ್ನೋ ದ್ವೇ ಭವತಃ ಇತಿ ವಕ್ತವ್ಯಂ ಸಮಾಸವಚ್ಛೇ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೨-೧೧) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ವ್ಯತಿಹಾರದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದ್ವಿಭಾವ. ಸಮಾಸ ವದ್ಭಾವಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಸುಪೋ ಧಾತುಪ್ರಾತಿಪದಿಕಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುಬ್ಬಾಲ್ಪಾ ಆಗುತ್ತದೆ. ತಸ್ಯಪರಮಾವ್ರೇಡಿತಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿಭಾವಬಂದಾಗ ಪರರೂಪಕ್ಕೆ ಆಮ್ರೇಡಿತಸಂಜ್ಞೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಅನುದಾತ್ತಂಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಮ್ರೇಡಿತಕ್ಕೆ ಅನುದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೇವಶಿಷ್ಟೇ—ಶಾಸು ಅನುಶಿಷ್ಟೌ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯವಿಭಾಷಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಣ್ಣಿಷೇಢ ಬರುತ್ತದೆ. ಶಾಸ ಇದರ್ಜ್ಹಲೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧೆಗೆ ಇತ್ಯ. ಶಾಸಿವಸಿಘ್ನೀನಾಂ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ವ. ಷಕಾರವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯತಕಾರಕ್ಕೆ ಷ್ಪತ್ವದಿಂದ ಟಕಾರಾದೇಶ. ದೇವೇನ ಶಿಷ್ಟಃ ದೇವಶಿಷ್ಟಃ ತಸ್ಮಿನ್ ದೇವಶಿಷ್ಟಃ. ತೃತೀಯಾ ಕರ್ಮಣಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮೇಘೇತೇ—ಮಿಥ್ಯ ಮೇಘ್ಯ ಮೇಧಾಹಿಂಸನಯೋಃ ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ಅನುದೇಶ್ವೇತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಜಾತ ಅತ್ಮನೇಪದಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಆತಾಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಿತ ಅತ್ಮನೇ ಪದಾನಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಗೆ ಏತ್ವ. ಆತೋ ಜಾತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೧) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಇಯಾದೇಶ. ಲೋಪೋ-ವ್ಯೋರ್ವಲಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯಕಾರಲೋಪ ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತಸ್ಥತುಃ—ಷ್ಠಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷದ್ವಿವಚನರೂಪ. ತಿಜ್ಜತಿಜಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಮೇಕೇ—ಮಹ ಸೇಚನೇ. ಧಾತು. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ಘಂ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಮೇಹಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಶೋಭನಃ ಮೇಹಃ ಯಯೋಸ್ತೇ ಸುಮೇಕೇ. ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಣವ್ಯಕ್ತಿಯದಿಂದ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಕಕಾರಾದೇಶ. ಮೇಹಶಬ್ದವು ಇಲ್ಲಿ ತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೌತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಂ ದ್ವೈಚ್ಛಂ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರ ಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ವಿಭಕ್ತಿ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ.

ನಕ್ತೋಷಸಾ—ನಕ್ತಂ ಚ ಉಷಾಶ್ಚ ನಕ್ತೋಷಸೌ. ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ (ಔ) ಆಕಾರಾದೇಶ. ಅನ್ಯೇಷಾಮಸಿ ದ್ವೈತ್ಯತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಉಪಧಾ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಮಾನಸಾ—ಸಮಾನಂ ನುನಃ ಯಯೋಸ್ತೇ ಸಮಾನಸೌ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಬರುವೀದೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಿರೂಪೇ—ನಿರುದ್ಧಂ ರೂಪಂ ಯಯೋಸ್ತೇ ನಿರೂಪೇ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. || ೩ ||

ಅನಿಶ್ಚಯಃ

|| ಸಂಹಿತಾವಾಕಃ ||

ಭಾಸ್ವತೀ ನೇತ್ರೀ ಸೂನ್ಯತಾನಾಮಚೇತಿ ಚಿತ್ರಾ ವಿ ದುರೋ
ನ ಆವಃ |

ಪ್ರಾಪ್ಯಾರ್ಜಗದ್ವ್ಯು ನೋ ರಾಯೋ ಅಖ್ಯದುಷಾ ಅಜೀ-
ಗರ್ಭವನಾನಿ ವಿಶ್ವಾ || ೪ ||

|| ಸದಮಾತಃ ||

ಭಾಸ್ವತೀ | ನೇತ್ರೀ | ಸೂನೃತಾನಾಂ | ಅಚೇತಿ | ಚಿತ್ರಾ | ನಿ | ದುರಃ | ನಃ |

ಅನರಿತ್ಯಾನಃ |

ಪ್ರಾ ಅರ್ಪ್ಯ | ಜಗತ್ | ನಿ | ಉಂ ಇತಿ | ನಃ | ರಾಯಃ | ಅಖ್ಯತ್ | ಉಷಾಃ |

ಅಜೀಗಃ | ಭುವನಾನಿ | ನಿಶ್ವಾ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಭಾಸ್ವತೀ ವಿಶಿಷ್ಟಪ್ರಕಾಶನಯುಕ್ತಾ | ಸೂನೃತೇತಿ ವಾಚ್ಯಮು | ಸೂನೃತಾನಾಂ ವಾಚಾಂ
ನೇತ್ರೈಶ್ಚಾದಯಿತ್ರೀ | ಉಷಸಃ ಪ್ರಾಧುರ್ಭಾವಾನಂತರಂ ಹಿ ಸತುಪಕ್ರಿಮ್ಯಗಾದಯಃ ಸರ್ವೇ ಶಬ್ದಂ
ಕುರ್ವಂತಿ | ಏವಂಭೂತೋಷಾ ಅಚೇತಿ | ಅಸ್ಮಾಭಿರಜ್ಞಾಯಿ | ಚಿತ್ರಾ ಚಾಯನೀಯಾ ಜ್ಞಾತಾ ಸಾ
ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ದುರೋ ದ್ವಾರಾಣಿ ತಮಸಾ ತಿರೋಹಿತಾನಿ ನ್ಯಾವಃ | ವ್ಯವೃಣೋತ್ | ಯಥಾಸ್ಮಾಭಿದ್ಯು-
ತ್ಯಂತೇ ತಥಾ ತನೋ ನಿವಾರ್ಯ ಪ್ರಕಾಶಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಸಿ ಚ ಜಗತ್ಸರ್ವಂ ಭುವನಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ
ಪ್ರಕಾಶಂ ಗಮಯಿತ್ವಾ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ರಾಯೋ ಧನಾನಿ ವ್ಯಖ್ಯತ್ | ವಿಶಿಷ್ಟಪ್ರಕಾಶನಯುಕ್ತಾನ್ಯ-
ಕರೋತ್ | ಉ ಇತ್ಯೇತತ್ಪಾದಪೂರಣಂ | ಸೃಷೋಷಾವಿಶ್ವಾ ಭುವನಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಭುವನಾನಿ ತಮಸಾ
ತಿರೋಹಿತತ್ವೇನಾವಿದ್ಯಮಾನಕಲ್ಪಾನ್ಯಜೀಗಃ | ಉದ್ಗಿರತಿ | ಸ್ವಮುಖಾನ್ನಿರ್ಗಮಯತಿ | ಸ್ವಕೀಯೇನ
ಪ್ರಕಾಶೇನ ತನೋ ನಿಃಸಾರ್ಯ ಪುನರುತ್ಪನ್ನಾನೀವ ಕರೋತೀತ್ಯರ್ಥಃ || ನೇತ್ರೀ | ಷೇಞ್ ಪ್ರಾಪಣೇ |
ತ್ವಚ್ | ಋನ್ನೇಭ್ಯೋ ಜೇಷ್ | ಉದಾತ್ತೇಯಣೋ ಹಲ್ವಾನ್ವಾದಿತಿ ಜಾಲೇ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅಚೇತಿ |
ಚಿತ್ರೀಸಂಜ್ಞಾ ನೇ | ದುರಃ | ದ್ವಾರಶಬ್ದಸ್ಯ ರಯೇರ್ಮತಾಬಹುಲಂ | ಸಾ. ೬-೧-೩೭-೬ | ಇತಿ ಬಹುಲ-
ವಚನಾತ್ಪ್ರಸಾರಣಂ | ಅವಃ | ವೃಷ್ ವರಣೇ | ಲುಜು ಮಂತ್ರೇ ಘಸೇತಿ ಚ್ಲೇಲ್ವಾಕ್ | ಗುಣಃ |
ಹಲ್ವಾಬ್ಬಿ ಇತಿ ತಿಲೋಪಃ | ಛಂದಸ್ಯಪಿ ವೃಶ್ಯತೆ ಇತ್ಯಾಡಾಗಮಃ | ಪ್ರಾಪ್ಯ | ಋ ಗತಾ |
ಪಾವರ್ತಿಹ್ರೀತ್ಯಾದಿನಾ ಪುಕ್ | ಸಮಾಸೇನ ಇವಾನೇ ಕ್ವೋ ಲ್ಯಪ್ | ಅಖ್ಯತ್ | ಖ್ಯಾ ಪ್ರಕಥನೇ |
ಉಜ್ಯಸ್ಯತಿವಕ್ರೀತ್ಯಾದಿನಾ ಜ್ಲೇರಜಾದೇಶಃ | ಅಜೀಗಃ | ಗ್ವ ನಿಗರಣೇ | ಲಜು ತಪಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ
ವಿಕರಣಸ್ಯ ತ್ವಃ | ದ್ವಿವಚನೋರದತ್ತಹಲಾದಿಶೇಷಾಃ | ಅರ್ತಿಸಪತ್ನೋಕ್ಷ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತ್ಯ-
ಭ್ಯಾಸಸ್ಯೇತ್ವಂ | ಛಂದಸಃ ಈಕಾರಃ | ಯದ್ವಾ | ಅಸ್ಮಾಣ್ಣ್ಯಂತಾಲ್ವಾಜು ಚೇಜ್ ದ್ವಿಭಾವಸನ್ನದ್ಭಾವೇತ್ಯ-
ದೀರ್ಘಾಃ | ಛಂದಸಶ್ಚ ಜೋ ಲೋಪಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಭಾಸ್ವತೀ—ಪ್ರಕಾಶಯುಕ್ತಳಾದ | ಸೊನ್ನತಾನಾಂ—ವಾಕ್ಯಗಳ | ನೇತ್ರೀ—ಉತ್ಪಾದಕಳಾದ ಉಷಸ್ಸು | ಅಚೇತಿ—(ನಮ್ಮಿಂದ) ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತಾಳೆ | ಚಿತ್ತಾ—ನಾನಾವರ್ಣಿಗಳಾದ ಅವಳು | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಮುರಃ—(ಅಂಧಕಾರದಿಂದ ತಿರೋಹಿತವಾಗಿದ್ದ) ದ್ವಾರಗಳನ್ನು | ವಿ ಅವಃ—ತೆರೆದಳು (ಮತ್ತೂ) | ಜಗತ್—(ಸಮಸ್ತ) ಪ್ರಪಂಚವನ್ನೂ | ಪ್ರಾಪ್ಯೇ—ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಿ | ನಃ—ನಮ್ಮ | ರಾಯಃ—ಧನವನ್ನು | ವಿ ಅಖ್ಯಿತ್ ಉ—ಪ್ರಕಾಶಯುಕ್ತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದಳು (ಅಂಥಾ) | ಉಷಾಃ—ಉಷಸ್ಸು | ವಿಶ್ವಾ ಭುವನಾನಿ—(ತಮಸ್ಸಿನಿಂದ ಅವೃತವಾಗಿದ್ದ) ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನೂ | ಅಜೀಗಃ—ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುತ್ತಾಳೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಪ್ರಕಾಶಮಾನಳಾದ ಉಷಸ್ಸು (ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಬೆಳಗಾದ ಮೇಲೆಯೇ ಶಬ್ದಮಾಡಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವುದರಿಂದ) ಶಬ್ದದ ಜನಯತ್ರಿಯಾಗಿ ನಮಗೆ ಗೋಚರವಾಗುತ್ತಾಳೆ; ಅಂಧಕಾರದಿಂದ ತಿರೋಹಿತವಾಗಿದ್ದ ದ್ವಾರಗಳನ್ನು ಕಾಣುವಂತೆಮಾಡಿ, ನಮ್ಮ ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತಾಳೆ; (ತಮಸ್ಸಿನಿಂದಾವೃತವಾಗಿ ನಷ್ಟಪ್ರಾಯವಾಗಿದ್ದ) ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನೂ ಪ್ರಕಟಪಡಿಸುತ್ತಾಳೆ.

English Translation.

Brilliant guide of the speakers of truth, the many-tinted dawn, is recognised by us; she has opened our doors; having illuminated the world, she has made our riches manifest. Ushas gives back all the regions (that had been swallowed up by night.)

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸೊನ್ನತಾನಾಂ ನೇತ್ರೀ—ವಾಚಾಂ ಉತ್ಪಾದಯಿತ್ರೀ | ಸೊನ್ನತಾ ಶಬ್ದವು ಹದಿನಾರು ಉಷಸ್ಸಿನ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೧೯) ಯೂ, ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಅನ್ವನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ವಾಚಾನುಗಳಲ್ಲಿ ಇದು ಪಠಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ವಾಕ್ಯೇಂದು ಅರ್ಥಬೋಧಕವಾಗಿರುವುದು. ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪಶು ಪಕ್ಷಿ ಮೃಗಗಳೆಲ್ಲವೂ ಕೂಡ ಶಬ್ದಮಾಡಲು ಉಪಕ್ರಮಮಾಡುವಕಾರಣ ಉಷಸ್ಸು ಮಾತನಾಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅಚೇತಿ—ಚೇತ್ಯತೇ ಜ್ಞಾಯತೇ ದೃಶ್ಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಉಷಸ್ಸು ನಮಗೆ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಬುದ್ಧಿಯ ಬಲವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿ ಜ್ಞಾನವಂತರನ್ನಾಗಿಯೂ ಮಾಡುವುದು. ಎಲ್ಲವೂ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವಂತೆಮಾಡಿ ತಿಳಿಸುವುದು.

ನಃ ದುರಃ ವಿ ಆವಃ—ಸರ್ವಾರ್ಥಾನಾಂ ದೃಶಾಂ ವಾಗ್ವಾಽರಾಣಿ ನಃ ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ವಿವೃಣೋತಿ ಪ್ರಕಾಶಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಉಷಃಕಾಲವು ಪದಾರ್ಥಗಳು ಎಲ್ಲವೂ ಗೋಚರವಾಗುವಂತೆ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿ ಮಾತನಾಡುವ ಮತ್ತು ವ್ಯವಹಾರಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯು ಪ್ರಕಟವಾಗುವಹಾಗೆ ಮಾಡುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ಪ್ರಾಸ್ಯಾರಾಯಃ ಅಖ್ಯತ್ ವಿಶ್ವಾ ಅಜೀಗಃ—ತೇಷು ತೇಷು ವ್ಯಾಪಾರೇಷು ಕೃತ್ಸಂ ಜಗತ್ ಪ್ರವತ್ಯ | ವಿವಿಧಂ ಖ್ಯಾಪಿತವತೀ | ಜಗತಿರತ್ರ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತ್ ಗತ್ಯರ್ಥಃ | ಯೋ ನಾಂ ದೂತೋ ನ ಧಿಷ್ಠ್ಯಾ (ಋ. ಸಂ. ೭-೬೭-೧) ಇತಿ ಯಥಾ | ಉಷಸ್ಸು—ಜಗತ್ತು ಎಲ್ಲವೂ ಆಯಾಯ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವ ಹಾಗೆ ಪ್ರವರ್ತನೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿ ಜಗತ್ತಿನ ವೈವಿಧ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಕಟಮಾಡಿರುವುದು—ಉಷಾಃ ಗಚ್ಛತಿ (ಪ್ರಪಂಚ) ಲೋಕಗಳು ಎಲ್ಲವೂ ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಿದ್ದಕಾರಣ ಇಲ್ಲದಂತೆ (ಅಸತ್ಯವುಗಳಾಗಿ) ಇದ್ದವುಗಳನ್ನು ಉಷಸ್ಸು ತನ್ನ ಪ್ರಕಾಶಗಳಿಂದ ಪುನಃ ಉತ್ಪನ್ನವಾದಂತೆಮಾಡಿ ಬೇತನಗೊಳಿಸಿರುವುದು. ನಮಗೆ ಧನವು ಸಿಕ್ಕುವ ಮಾರ್ಗಗಳು ತಿಳಿಯುವ ಹಾಗೆ ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು. ಈ ವಿಧವಾದ ಉಪಕಾರವನ್ನು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಉಷಸ್ಸು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ತಾನೇ ತಾನಾಗಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು ಎಂದು ಸ್ಯಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

|| ಸ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಭಾಸ್ವತೀ—ಭಾಃ ಅಸ್ಯಾ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಭಾಸ್ವತೀ. ಮತುಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದುಪಥೆಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮಾದುಸಧಾಯಾಶ್ಚ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಸ. ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಜೀಪ್.

ನೇತ್ರೀ—ಣೇಜ್ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಕೋನಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ ನತ್ಸ. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕೆಗೆ ಗುಣ. ನೇತ್ರ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಋದಂತನಾದುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವತೋರುವಾಗ ಋನ್ನೇಭ್ಯೋಜೀಪ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಪ್. ಯಣಾದೇಶ. ತೃಚ್ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದಾಗ ಉದಾತ್ತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಯಣಾದೇಶ ಬಂದುದರಿಂದ ಅದರ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಜೀಪಿಗೆ ಉದಾತ್ತ-ಯೋಣೋಹಲ್ ಪೂರ್ವಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಜೀತಿ—ಚಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲುಜ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿನ್ ಭಾವಕರ್ಮಣೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಲಿಗೆ ಚಿಣಾದೇಶ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೋಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಚಿಣೋಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿಣಿನ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅಜೀತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮೇರಃ—ದ್ವಾರ್ ಶಬ್ದ. ರಯೇರ್ವತೌ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೭-೬) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲ-
ವಚನದಿಂದ ಇದಕ್ಕೂ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಛೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦೮) ಸೂತ್ರದಿಂದ
ಪೂರ್ವರೂಪ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅವಃ—ವೃಜ್ ವರಣೇ ಧಾತು. ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತೆತ್ತ್ ಸೂತ್ರ
ದಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ ಚ್ಛಿ ಬಂದಾಗ ಮಂತ್ರೇಘಸಹ್ವರ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್.
ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕೆಗೆ ಗುಣ. ಉರಣ್ವಪರಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ರ ಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಲಂತದ
ಪರದಲ್ಲಿ ಅಸೃಕ್ ತಿಸ್ ಬಂದುದರಿಂದ ಹಲಜ್ಯಾಭ್ಯೋ ದೀರ್ಘಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಅದಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಜಾದಿಯಾಗದಿದ್ದರೂ ಛಂದಸ್ಸುಸಿದ್ಧತ್ಯತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮ.
ರೇಘಕ್ಕೆ ಖರವಸಾನಯೋರ್ವಿಸರ್ಜನೀಯಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಸರ್ಗ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜ್ಜ ತಿಜಃ
ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಾಪ್ಯಾ—ಮ ಗತೌ ಧಾತು. ಹೇತುಮತಿ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್.
ಅರ್ತಿಹ್ರೀ ವ್ರೀ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಪುಕಾಗಮ. ಣಿಜಂತದಮೇಲೆ ಕ್ವಾಪ್ತ
ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಪ್ರ-ಉಪಸರ್ಗದೊಡನೆ ಸಮಾಸವಾದುದರಿಂದ ಸಮಾಸೇಽನೌಪೂರ್ವೇಕ್ವೋಲ್ಯಪ್ (ಪಾ. ಸೂ.
೭-೧-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲ್ಯಬಾದೇಶ. ಕೇರನಿಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚೆಗೆ
ಲೋಪ. ಅನ್ಯೇಷಾಮಸಿ ದೃತ್ಯತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಾಯಃ ಊದಿದಂಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ
ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಖ್ಯತ್—ಖ್ಯಾ ಪ್ರಕಥನೇ. ಧಾತು. ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತೆತ್ತ್
ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಚ್ಛಿ ಲುಜ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಚ್ಛಿ ಏಕರಣ ಬಂದಾಗ ಅಸ್ಯ ತಿವಕ್ತಿ ಖ್ಯಾತಿ-
ಭ್ಯೋಣ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಜಾದೇಶ. ಇದು ಜಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇದನ್ನು
ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಅತೋಲೋಪೇ ಇಟಿ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ.
ಅಂಗಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಜೀಗಃ—ಗ್ಞ ನಿಗರಣೇ. ಧಾತು. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಹಿಂದಿನಂತೆ
ಇಕಾರಲೋಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕರಣಕ್ಕೆ (ಶ್ವಾ) ಶ್ವ ಆದೇಶ. ಶ್ವಾ ಎಂಬುದರಿಂದ
ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಉರತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸ ಋಕಾರಕ್ಕೆ ಅತ್ವ. ರಪರವಾಗಿ
ಬಂದಾಗ ಆದಿಹಲ್ಶೇಷ. ಅರ್ತಿಪಿಪತ್ಯೋತ್ತ್ವ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೭) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದ
ರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ವ. ಛಂದಸವಾಗಿ ಅದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ ಅಥವಾ ಇದೇ ಧಾತುವಿಗೆ

ಣಿಚ್ ನಾಡಿದಾಗ ಣ್ಯಂತದಮೇಲೆ ಲುಜ್ ಚಿತ್ರಿದುಸ್ತು—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿಗ್ಗೆ ಚಜಾದೇಶ. ಚಜಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಥಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಸನ್ನಲ್ಲಘುನಿ ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನ್ನದ್ಭಾವ ಬರುವುದರಿಂದ ಸನ್ಯತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೯) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ದೀರ್ಘೋಲಘೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಚಜಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿಞಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಜಿಹ್ವಾಶ್ಚೈ | ಚರಿತವೇ | ಮಘೋನ್ಯಾಭೋಗಯ | ಇಷ್ಟಯೇ |
ರಾಯ ಉ ತ್ವಂ |

ದಭ್ರಂ ಪಶ್ಯದ್ಭ್ಯ ಉರ್ವಿಯಾ ವಿಚಕ್ಷ ಉಷಾ ಅಜೀಗರ್ಭುನ-
ನಾನಿ ನಿಶ್ವಾ || ೫ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಜಿಹ್ವಾಶ್ಚೈ | ಚರಿತವೇ | ಮಘೋನೀ | ಅಭೋಗಯೇ | ಇಷ್ಟಯೇ |
ರಾಯೇ | ಉಂ ಇತಿ | ತ್ವಂ |

ದಭ್ರಂ | ಪಶ್ಯತ್‌ಭ್ಯಃ | ಉರ್ವಿಯಾ | ವಿಚಕ್ಷೇ | ಉಷಾಃ | ಅಜೀಗಃ |
ಭುನನಾನಿ | ನಿಶ್ವಾ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಮಘೋನೀತ್ಯುಷಸೋ ನಾಮಧೇಯಂ | ಮಘೋನೀ ಧನವತ್ಯುಷಾ ಜಿಹ್ಮಶ್ಯೇ ಜಿಹ್ಮಂ ವಕ್ರಂ
ಶಯಾನಾಯ ಪುರುಷಾಯ ಚರಿತವೇ ಚರಿತುಂ ಶಯನಾದುತ್ತಾಯ ಸ್ವಾಪೇಕ್ಷಿತಂ ಪ್ರತಿ ಗಂತುಂ
ವ್ಯುಚ್ಛಂತೀ ಭವತಿ | ತ್ವಂ | ಅಯಮೇಕಶಬ್ದಪರ್ಯಾಯಃ ಸರ್ವನಾಮಶಬ್ದಃ | ಯದಾಹ ತ್ವ ಇತಿ
ವಿನಿಗ್ರಹಾರ್ಥೀಯಂ ಸರ್ವನಾಮಾನುದಾತ್ತಂ | ನಿ. ೧-೭ | ಇತಿ | ತ್ವಮೇಕಂ ಪ್ರತ್ಯಾಭೋಗಯ
ಅಭೋಗ್ಯಾಯ ಶಬ್ದಾದಿವಿಷಯಾರ್ಥಂ | ತಥಾಪರಂ ಪ್ರತೀಷ್ಟಯೇ ಯಾಗಾರ್ಥಂ | ತಥಾನ್ಯಂ ಪ್ರತಿ
ರಾಯೇ ಧನಾರ್ಥಂ ಚ ವ್ಯುಚ್ಛಂತೀತಿ ಶೇಷಃ | ಉಶಬ್ದಶ್ಚಾರ್ಥೇ | ಅಸಿ ಚ ದಭ್ರಮಲ್ಪಂ ಪಶ್ಯದ್ಭ್ಯೋಽಂಧ-
ಕಾರಾವೃತತ್ವೇನೇಷದ್ವೈತ್ಯುಚ್ಛಂತ್ಯೋ ಮನುಷ್ಯೇಭ್ಯೋ ವಿಚಿಕ್ಷೇವಿಶಿಷ್ಟಪ್ರಕಾರಾಯ ವ್ಯುಚ್ಛಂತ್ಯುರ್ವಿಯಾ
ಉರ್ವೀ ವಿಸ್ತೀರ್ಣೋಷಾಃ ಸರ್ವಾಣಿ ಭೂತಜಾತಾನಿ ತಮಸಾ ತಿರೋಹಿತಾನಿ ಪ್ರಕಾಶದಾನೇನೋದ್ಗೀ-
ರ್ಣಾನೀವ ಕರೋತಿ || ಜಿಹ್ಮಶ್ಯೇ | ಶೀರ್ಷ ಸ್ಪಷ್ಟೇ | ಜಿಹ್ಮಂ ಶೇತ ಇತಿ ಜಿಹ್ಮಶೀಃ | ಕ್ಷಿಪ್ತೇತಿ ಕ್ಷಿಪ್ |
ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಏರನೇಕಾಚಿ ಇತಿ ಯಣ್ | ಉದಾತ್ತಸ್ವರತಯೋರ್ಯಣ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇಃ
ಸ್ವರತತ್ವಂ | ಅಭೋಗಯೇ | ಅಭೋಗಶಬ್ದಚ್ಚತುರ್ಥ್ಯೇಕವಚನೇ ಯಕಾರೋಪಜನಃ | ಯದ್ವಾ ||
ಅಜ್ ಪೂರ್ವಾದ್ಭುಜೇರ್ಬಹುಲವಚನಾದೌಣಾದಿಕಃ ಕಿಪ್ರತ್ಯಯಃ ಕುತ್ವಂ ಚ | ಉರ್ವಿಯಾ | ಇಯಾ-
ಡಿಯಾಜೀಕಾರಾಣಾಮುಪಸಂಖ್ಯಾನಂ | ಪಾ. ೭-೧-೩೯-೧ | ಇತ್ಯುರ್ವೀಶಬ್ದಾದುತ್ತರಸ್ಯ ಸೋರ್ಡಿ-
ಯಾಜಾದೇಶಃ | ವಿಚಿಕ್ಷೇ | ಚಿಕ್ಷಿಜ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ನಾಚಿ | ವಿಪೂರ್ವಾದ್ವಾತ್ಪದವಾದಿಲಕ್ಷಣೋ
ಭಾವೇ ಕ್ಷಿಪ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಮಘೋನೀ—ಉದಾರಳಾದ ಉಷಸ್ಸು | ಜಿಹ್ಮಶ್ಯೇ—ವಕ್ರ ವಕ್ರವಾಗಿ ಮಲಗಿ ನಿದ್ರಿಸುತ್ತಿರುವ
ಮನುಷ್ಯನನ್ನು | ಚರಿತವೇ—ಎದ್ದು ಸಂಚರಿಸಲು (ಸಹಾಯಕಳಾಗುತ್ತಾ) | ತ್ವಂ—ಒಬ್ಬನನ್ನು | ಅ
ಭೋಗಯೇ—ವಿಷಯಸುಖಕ್ಕೋಸ್ಕರ | (ತ್ವಂ—ಮತ್ತೊಬ್ಬನನ್ನು) | ಇಷ್ಟಯೇ—ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವುದ
ಕ್ಕೋಸ್ಕರ | (ತ್ವಂ—ಮತ್ತೊಬ್ಬನನ್ನು) | ರಾಯೇ—ಧನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಮತ್ತು ಸದಭ್ರಂ—ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ
(ಅಂಧಕಾರದಿಂದ) | ಪಶ್ಯದ್ಭ್ಯಃ—ಕಾಣಿಸುವವರಿಗೆ | ವಿಚಿಕ್ಷೇ—ಜಿನ್ನಾಗಿ ಕಾಣಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ |
ಉಷಾಃ—ಉಷಸ್ಸು | ವಿಶ್ವಾ ಭುವನಾನಿ—ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತನ್ನೂ | ಅಜೀಗಃ—ಪ್ರಕಟಪಡಿಸುತ್ತಾಳೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಉಷಸ್ಸು ವಕ್ರ ವಕ್ರವಾಗಿ ಮಲಗಿ ನಿದ್ರಿಸುತ್ತಿರುವ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಎಬ್ಬಿಸಿ, ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರನ್ನು ಒಂದೊಂದು
ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಎಂದರೆ—ಒಬ್ಬನನ್ನು ವಿಷಯಸುಖಭೋಗಕ್ಕೆ, ಒಬ್ಬನನ್ನು ದ್ರವ್ಯ ಸಂಪಾದನೆಗೆ, ಮತ್ತೊಬ್ಬನನ್ನು ಯಾಗಾ
ದಿಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ. ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣಿಸುವ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣಿಸುವುದಕ್ಕೂ ಸಹಾ
ಯಕಳಾಗಿ (ತಮಸ್ಸಿನಿಂದ ಅವ್ಯತವಾದ) ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತನ್ನೂ ಉದ್ಗಾರಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಾಳೆ.

English Translation.

The opulent (dawn) arouses to exertion the man bowed down in sleep,—one man to enjoyments, another to devotion, another to (the acquirement of) wealth; she has enabled those who were almost sightless to see distinctly. The expansive Ushas has given back all the regions.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಮಘೋನೀ—ಧನವತೀ ಉಷಾಃ ಮೊದಲಾದ ೨೮ ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಮಘಶಬ್ದವು (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮಘವೆಂದರೆ ಧನವೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಧನವುಳ್ಳದ್ದು ಆದಕಾರಣ ಧನವತೀ ಉಷಾಃ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ನೂನಂ ಸಾ ತೇ ಪ್ರತಿ ವರಂ ಜರಿತ್ರೇ ದುಹೀಯದಿಂವ್ರ ದಕ್ಷಿಣಾ ಮಘೋನೀ (ಋ, ಸಂ. ೨-೧೧-೨೧) ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಮಘೋನೀ (ನಿ. ೧-೭) ಪದಕ್ಕೆ ಮಘಮಿತಿ ಧನನಾಮ-ಭೇದಂ ಮಂಹತೇರ್ಧಾನಕರ್ಮಣಃ ಎಂದು ಯಾಸ್ಕರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು. ಮಘಾ ಶಬ್ದವು ಹದಿನಾರು ಉಪಸ್ಥಾನ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ಜಿಹ್ಮಶ್ಯೇ ಚರಿತನೇ—ಜಿಹ್ಮಂ ಶೇತೇ ಇತಿ ಜಿಹ್ಮಶೀಃ | ಜಿಹ್ಮ ಶಬ್ದವು ಕುಟಿಲವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ವಕ್ರವಾಗಿ ಹಸ್ತಪಾದವಿಕ್ಷೇಪದಿಂದ ಮಲಗಿರುವವನು ಜಿಹ್ಮಶೀಯಾಗಿರುವನು. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಮಲಗಿರುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಸೋಮಾರಿಗೂ ಸಂಚರಿಸಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯು ಉಂಟಾಗುವಂತೆ ಉತ್ಸಾಹವನ್ನು ಉಪಸ್ಥಾಪಿಸಿಕೊಡುವುದು.

ತ್ವಂ—ಅಯಮೇಕಶಬ್ದಸರ್ವಾರ್ಥಃ ಸರ್ವನಾಮಶಬ್ದಃ | ಯದಾಹ—ತ್ವ ಇತಿ ವಿನಿಗ್ರಹಾರ್ಥೀಯಂ ಸರ್ವನಾಮಾನುದಾತ್ತಂ (ನಿ. ೧-೯) ಇತಿ ಏಕಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತ್ವ ಎಂಬ ಪದವು ಏಕ (ಒಂದು) ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸರ್ವಾರ್ಥಪದವಾಗಿರುವುದು. ಇದು ಸರ್ವನಾಮಪದಗಳ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದು. ಇದು ಅನುದಾತ್ತಪದವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದು. ಅರ್ಧನಾಮೇತ್ಯೇಕೇ ಈ ಶಬ್ದವು ಅರ್ಧಭಾಗವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಎಂದು ಕೆಲವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು. ನಿಸಾತ ಇತ್ಯೇಕೇ | ತ್ವ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ನಿಸಾತವು (ಅವ್ಯಯವು) ಎಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು.

ಋಚಾಂ ತ್ವಃ ಪ್ರೋಷಮಾಸ್ತೇ ಪುಪುಷ್ಠಾನ್ ಗಾಯತ್ರಂ ತ್ವೋ ಗಾಯತಿ ಶಕ್ವರೀಷು |

• ಬ್ರಹ್ಮಾ ತ್ವೋ ವದತಿ ಜಾತವಿದ್ಯಾಂ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಮಾತ್ರಾಂ ನಿಮಿಮಾತ ಉ ತ್ವಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೭೧-೧೧)

ಇಲ್ಲಿ ತ್ವಃ ಎಂಬ ಪದವು ಏಕಃ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅದ್ದರಿಂದ ಉಪಸ್ಥಾನ ಎಂಬುವದು ತಾನು ಒಂದೇ ಆಗಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಕೆಲಸಮಾಡದಿರುವ ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ವಕ್ರವಾಗಿ ಮಲಗಿರುವವನಿಗೂ ಸಂಚರಿಸುವಂತೆ ಉತ್ಸಾಹ

ವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು. ವಿಷಯೋಪಯೋಗವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವಂತೆ ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಗೆ ಇಚ್ಛೆಯನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡುವುದು. ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ಉಪಕಾಲವಾದ ಕೂಡಲೇ ಯಾಗಮಾಡಲು ಪ್ರವೃತ್ತನಾಗುವನು. ಧನಿಕನು ತನಗೆ ಬೇಕಾಗಿರುವ ಧನವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಮಾಡಲು ಯತ್ನವುಳ್ಳವನಾಗುವನು. ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಆಯಾಯ ಜನರಿಗೆ ಅವರವರ ಸಂಕಲ್ಪಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವ ಉಪಸ್ಥಿತಿ ಉಗತ್ತೆಲ್ಲದರಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ದಭ್ರಂ ಸಶದ್ಭ್ಯಃ ಉರ್ವಿಯಾ ವಿಚಕ್ಷೇ ದಭ್ರಂ—ಅಲ್ಪಂ ದಭ್ರಮರ್ಭಕಮಿತ್ಯಲ್ಪಸ್ಯ | ದಭ್ರಂ ದಭ್ರೋತೇಃ ಸುದವ್ಭಂ ಭವತಿ | ಉಪೋಪ ಮೇ ಸರಾ ಮೃಶ ಮಾ ಮೇ ದಭ್ರಾಣಿ ಮನ್ಯಥಾಃ | ಸರ್ವಾಹಮಸ್ಮಿ ರೋಮತಾ ಗಾಂಧಾರೀಣಾಮಿವಾವಿಕಾ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೬-೭) ದಭ್ರ ಶಬ್ದವು (ನಿ.೨-೨೦) ಅಲ್ಪವೆಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ಯಾಸ್ಮರು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಉಪೋಪ ಮೇ ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವರು. ಆದ್ದರಿಂದ ದಭ್ರವೆಂದರೆ ಅಲ್ಪವೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ ವಸ್ತುಗಳ ಸ್ವರೂಪವು ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಯದಿರುವಾಗ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಅಲ್ಪಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವುಗಳಾಗಿ ತೋರುವುವು. ಹೀಗೆ ತಮಸ್ಸಿನಿಂದ ಆಚ್ಛಾದಿತವಾಗಿರುವ ಜಗತ್ತು ಅಲ್ಪ ಪ್ರಮಾಣವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದನ್ನು ಉಪಸ್ಥಿತಿ ತನ್ನ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ದೊಡ್ಡದಾಗಿರುವ ಹಾಗೆ ಅದರ ನಿಜವಾದ ರೀತಿಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸುವುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಜಿಹ್ವಶ್ಚೇ—ಶೀರ್ಷ್ ಸ್ವಪ್ನೇ. ಧಾತು. ಜಿಹ್ವಂ ಶೇತೇ ಇತಿ ಜಿಹ್ವಶ್ಚೇ. ಕ್ಷಿಪ್ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ಷಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಸದಾತ್ ಕೃತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನ ಜ್ಞೇ ಪರವಾದಾಗ ಏಕನೇಕಾಚಿಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಣ್. ಉದಾತ್ತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಯಣ್ ಬಂದುದರಿಂದ ಅದರ ಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಣಿಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚರಿತವೇ—ಚರ ಗತಿಭಕ್ಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ತುಮನರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಸೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ತವೇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆರ್ಥಧಾತುಕಸ್ಯೇಡ್ವಲಾದೇಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಡಾಗಮ. ಇಷ್ಟಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಪ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಏಕಂತವಾದ ಕೃದಂತವಾದುದರಿಂದ ಕೃನ್ಮೇಜಂತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಭೋಗಯೇ—ಅಭೋಗ ಶಬ್ದ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಯಕಾರ ಅಂತಾಗಮವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಅರ್ಜುಪಸರ್ಗ. ಭುಜ ಪಾಲನಾಭ್ಯವಹಾರಯೋಃ ಧಾತು. ಉಣಾದಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲ ವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಔಣಾದಿಕವಾದ ಕಿಪ್ರತ್ಯಯ. ತತ್ಸನ್ನಿಯೋಗದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ಪ. ಅಭೋಗಿ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಚತುರ್ಥೀವಿಭಕ್ತಿ ಜ್ಞೇ ಪರವಾದಾಗ ಘೋರ್ಜಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ಅಯಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಗಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಗತಿ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇಷ್ಟಯೇ—ಇಸು ಇಚ್ಛಾಯಾಂ. ಧಾತು. ಕ್ತಿ ಚ್ಚ್ಚಾಚಿ: ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಷಕಾರ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಸ್ಪೃತ್ವ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ರಾಯೇ—ಊಡಿದಂ ಸದಾದಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತ್ಯಯೈ—ದೃಶಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪಾಘ್ರಾಧ್ಮಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಶ್ಯಾದೇಶ. ಶಪ್ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಉರ್ವಿಯಾ—ಉರ್ವಿ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಇಯೋಡಿಯಾಜೀಕಾರಾಣಾಮುಪಸಂಖ್ಯಾನಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯-೧) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಡಿಯಾಚಾದೇಶ. ಡಿತ್ವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಟಿಗೆ (ಈ) ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಚಕ್ಷೇ—ವಿ ಉಪಸರ್ಗ. ಚಕ್ಷಜ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಧಾತು. ವಿ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಪ್ (ಪಾ. ೨೨-೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ವಿಚಕ್ಷ್ಣ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಗತಿಕಾರತೋಪಸದಾತ್ ಕೃತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ವಿಶ್ವಾ—ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಜಸಿಗೆ ಶಿ ಅದೇಶ ಬಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಶೇಶ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ. || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ ||

ಕ್ಷತ್ರಾಯ ತ್ವಂ ಶ್ರವಸೇ ತ್ವಂ ಮಹೀಯಾ ಇಷ್ಟಯೇ ತ್ವಮ-

ರ್ಥಮಿವ ತ್ವಮಿತ್ಯೈ |

ವಿಸದೃಶಾ ಜೀವಿತಾಭಿಪ್ರಚಕ್ಷ ಉಷಾ ಅಜೀಗರ್ಭವನಾನಿ

ವಿಶ್ವಾ || ೬ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಕ್ಷತ್ರಾಯ | ತ್ವಂ | ಶ್ರವಸೇ | ತ್ವಂ | ಮಹೀಯೈ | ಇಷ್ಟಯೇ | ತ್ವಂ | ಅರ್ಥಂ-
ಇನ | ತ್ವಂ | ಇತ್ಯೈ |

ವಿಸದ್ಯಶಾ | ಜೀವಿತಾ | ಅಭಿಪ್ರಚಕ್ಷೇ | ಉಷಾಃ | ಅಜೀಗಃ | ಭುವನಾನಿ |

ವಿಶ್ವಾ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಕ್ಷತ್ರಾಯ | ಧನನಾನ್ಯತತ್ | ಧನಾರ್ಥಂ ತ್ವಮೇಕಂ ಪ್ರತ್ಯುಷಾ ವ್ಯುಚ್ಛಂತೀತಿ ಶೇಷಃ | ತಥಾ
ಶ್ರವಶೇಷಾರ್ಥಂ ತ್ವಮೇಕಂ ಪ್ರತಿ ಮಹೀಯೈ ಮಹತ್ಯೈ ಇಷ್ಟಯೈಗ್ನಿ ಸ್ತೋಮಾದಿಮಹಾಯಜ್ಞಾರ್ಥಂ
ತ್ವಮೇಕಂ ಪ್ರತಿ ವ್ಯುಚ್ಛಂತೀ | ತಥಾರ್ಥಮಿವಾಪೇಕ್ಷಿತಮರ್ಥಂ ಪ್ರತೀತ್ಯೈ ಗಮನಾರ್ಥಂ ತ್ವಮೇಕಂ ಪ್ರತಿ
ವ್ಯುಚ್ಛಂತೀ | ಅಸಿ. ಚಿ ವಿಸದ್ಯಶಾ ವಿಲಕ್ಷಣಾನಿ ನಾನಾರೂಪಾಣಿ ಜೀವಿತಾ ಜೀವಿತಾನಿ ಜೀವನೋಪಾಯ-
ಭೂತಾನಿ ಕೃಷಿವಾಣಿ ಜ್ಯಾದೀನ್ಯಭಿಪ್ರಚಕ್ಷ ಆಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಪ್ರಕಾಶಯಿತುಂ ವ್ಯುಚ್ಛಂತ್ಯುಷಾಃ ಸರ್ವಾಣಿ
ಭೂತಜಾತಾನಿ ತಮಸ್ತಾನಿಗೀರ್ಣಾನ್ಯಜೀಗಃ | ಪ್ರಕಾಶನೇನೋದ್ದೀರ್ಣಾನೀವಾಕರೋತ್ || ತ್ವಂ | ತ್ವಸ-
ಮಸಿನುನೇಮೇತ್ಯನುಚ್ಛಾನಿ | ಫಿ. ೪-೧೦ | ಇತಿ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಮಹೀಯೈ | ಮಹ್ಯೈ |
ಮಹೇರಿನ್ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯ ಇತಿವ್ರತೈಃ | ಕೃದಿಕಾರಾದಕ್ರಿನ ಇತಿ ಜಾಃ | ಉದಾತ್ತಯೇನ ಇತಿ
ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಛಾಂದಸ ಈಕಾರೋಪಪಜನಃ | ಯದ್ವಾ ಮಹೀಶಬ್ದಾದುತ್ತರಸ್ಯ ಚತುರ್ಥ್ಯೇಕ-
ವಚನಸ್ಯ ಯಾದಾಪಃ | ಪಾ. ೭-೩-೧೧೩ | ಇತಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಯಾದಾಗಮಃ | ಛಾಂದಸಮಂತೋ-
ದಾತ್ತತ್ವಂ | ವಿಸದ್ಯಶಾ | ತ್ಯದಾದಿಷು ದೈಶೋನಾಲೋಚನೇ ಕೌಚ್ಚೀತ್ಯತ್ರ ಸಮಾನಾನ್ಯಯೋಶ್ಚ |
ಪಾ. ೩-೨-೩೦-೧ | ಇತಿ ವಚನಾದ್ವೈಶೇಃ ಕೌಚ್ | ಸಮಾನಸ್ಯ ಛಂದಸೀತಿ ಸಭಾವಃ | ವಿಗತಸಾದ್ವಶ್ಯಾನಿ
ವಿಸದ್ಯಶಾನಿ | ಶೇಷಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತಿ ಶೇಲೋಪಃ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ |
ಅಭಿಪ್ರಚಕ್ಷೇ | ಚಕ್ಷೇಸ್ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಿತಿ ಸೇನ್ವತ್ಯಯಃ | ಸ್ತೋಃ ಸಂಯೋಗಾದ್ಯೋರಿತಿ ಕಲೋಪಃ
ಕತ್ವಪತ್ಯೇ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ತ್ವಂ—ಒಬ್ಬನನ್ನು | ಕ್ಷತ್ರಾಯ—ದ್ರವ್ಯಕ್ಕೋಸ್ಕರವೂ | ತ್ವಂ—ಮತ್ತೊಬ್ಬನನ್ನು | ಶ್ರವಸೇ—
ಅನ್ನಕ್ಕೋಸ್ಕರವೂ | ತ್ವಂ—ಮತ್ತೊಬ್ಬನನ್ನು | ಮಹೀಯೈ—ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ (ಅಗ್ನಿ ಸ್ವೋನಾದಿ) |
ಇಷ್ಟಯೇ—ಯಾಗಗಳಿಗೋಸ್ಕರವೂ | ತ್ವಂ—ಮತ್ತೊಬ್ಬನನ್ನು | ಅರ್ಥಮಿವ—ಅಭೀಪ್ಸಿತವಾದ ಪದಾರ್ಥ
ನನ್ನು ಕುರಿತು | ಇತ್ಯೈ—ಹೊರಡುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರವೂ | ವಿಸದೃಶಾ—ನಾನಾ ವಿಧವಾದ | ಜೀವಿತಾ—
ಉದ್ಯೋಗಗಳನ್ನು | ಅಭಿಪ್ರಚಕ್ಷೇ—ಜಿನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವುದಕ್ಕೂ (ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಾ) | ಉಷಾಃ—
ಉಷಸ್ಸು | ವಿಶ್ವಾ ಭುವನಾನಿ—(ಅಂಧಕಾರಾವೃತವಾದ) ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಸಂಚವನ್ನೂ | ಅಜೀಗಃ—ಪುನಃ ವ್ಯಕ್ತ
ಪಡಿಸುತ್ತಾಳೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಜನರು, ದ್ರವ್ಯ, ಅನ್ನ, ಯಾಗಾದಿಗಳು ಮತ್ತಿತರ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳು, ಇವುಗಳ ಸಾಧನೆಗಾಗಿ ಮತ್ತು ಅವರವರ
ಉದ್ಯೋಗಗಳನ್ನು ಅವಲಂಭಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಉಷಸ್ಸು, ಜನರನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಾ (ಅಂಧಕಾರಾವೃತವಾಗಿ ನಷ್ಟ
ಪ್ರಾಯವಾಗಿದ್ದ) ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತನ್ನೂ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾಳೆ.

English Translation.

The dawn rouses one man to acquire wealth, another to earn food,
another to achieve greatness, another to sacrifices, another to his own
(pursuits), another to activity, and lights all men to their various means of
maintaining life. Ushas has given back all the regions.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಕ್ಷತ್ರಾಯ—ಮಘಂ, ರೇಕ್ಷಃ ಎಂಬ ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕ್ಷತ್ರೇ ಶಬ್ದವು
ಧನವಾಚಿಯಾಗಿರುವುದು. ಧನವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ಶ್ರವಸೇ—ಶ್ರವಸ್ ಶಬ್ದವು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಧನವಾಚಿಯಾಗಿರು
ವುದು. ಈ ಶಬ್ದವು ಯಶಸ್ಸು, ಅಥವಾ ಕೀರ್ತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ, ಅನ್ನ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯುಕ್ತ
ವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರ ವೋ ಮಹೇ ಮನ್ದ ಮಾನಾಯಾಂ ಧಸೋರ್ಚಾ ವಿಶ್ವಾನರಾಯ ವಿಶ್ವಾಭುವೇ |

ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಯಸ್ಯ ಸುನುಖಂ ಸಹೋ ಮಹಿ ಶ್ರವೋ ನೃವೃಂ ಚ ರೋದಸೀ ಸಪರ್ಯತಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೫೦-೧).

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ—ಮಹಚ್ಛತ್ರವಣೀಯಂ ಯತಃ (ನಿ. ೧೧-೧೦) ಶ್ರವಸ್ ಶಬ್ದವು ಕೀರ್ತಿವಾಚಕವಾಗಿರುವುದು.

ಅಮಂದಾನೋಮಾರ್ ಪ್ರ ಭರೇ ಮನೀಷಾ ಸಿಂಧಾವಧಿಕ್ಷಿಯತೋ ಭಾವ್ಯಸ್ಯ |

ಯಾ ಮೇ ಸಹಸ್ರಮಮಿಮಿತ ಸನಾತನೋರಾಜಾ ಶ್ರವ ಇಚ್ಛಮಾನಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೨೬-೧).

ಇಲ್ಲಿಯೂ—ಶ್ರವಃ ಪ್ರಶಂಸಾಂ ಇಚ್ಛಮಾನಃ (ನಿ. ೯-೧೧) ಎಂದರೆ ಶ್ರವಸ್ ಶಬ್ದವು ಕೀರ್ತಿವಾಚಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ

ಉತ ಸ್ಥಾನಂ ನಸ್ರಮಥಿಂ ನ ತಾಯುಮನುಕ್ರೋಶನ್ತಿ ಕ್ಷಿತಯೋ ಭರೇಷು |

ನೀಚಾಯಮಾನಂ ಜಸುರಿಂ ನ ಶ್ಯೇನಂ ಶ್ರವಶ್ಚಾಚ್ಛ ಪಶುಮಚ್ಛ ಯೂಥಮ್ ||

(ಮು. ಸಂ. ೪-೨೮-೫).

ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ—ಶ್ರವಶ್ಚಾಚ್ಛ ಪಶುಮಚ್ಛ ಯೂಥಂ | ಶ್ರವಶ್ಚಾಪಿ ಪಶುಮಚ್ಛ ಯೂಥಂ ಪ್ರಶಂಸಾಂ ಚ | (ನಿ. ೪-೨೪) ಶ್ರವಸ್ ಶಬ್ದವು ಕೀರ್ತಿವಾಚಕವಾಗಿರುವುದು.

ಅಸಪ್ರಾಣಾಸಃ ಶವಸಾನಮಚ್ಛೇಂದ್ರಂ ಸುಚಕ್ರೇ ರಥ್ಯಾಸೋ ಅಶ್ವಾಃ |

ಅಭಿ ಶ್ರವ ಋಷ್ಯಂತೋ ವಹೇಯುರ್ನೂ ಚಿನ್ಮ ವಾಯೋರಮೃತಂ ವಿದಸ್ಯೇತ್ ||

(ಮು. ಸಂ. ೬-೩೭-೩).

ಇಲ್ಲಿ—ಶ್ರವ ಇತ್ಯನ್ಮನಾಮ ಶ್ರವಯತ ಇತಿ ಸತಃ ವಾಯೋಶ್ವಾಸ್ಯ ಭಕ್ಷೋ ನ ವಿದಸ್ಯೇದಿತಿ | (ನಿ. ೧೦-೩) ಶ್ರವಃ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ವನೇಬ ಅರ್ಥವಿರುವುದು. ಈ ಉದಾಹರಣೆಗಳಿಂದ ಶ್ರವಸ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳು ಇರುವ ಕಾರಣ. ಸಾಯಣರು ಅನ್ವಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ವಿಸದೃಶಾ--ವಿಗತಸಾಧೃಶ್ಯಾನಿ | ವಿಲಕ್ಷಣಾನಿ ನಾನಾರೂಪಾಣಿ | ಉಷಃಕಾಲವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಕೂಡಲೆ ಧನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವವನು, ಅನ್ನಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರಮಪಡುವವನು, ದೊಡ್ಡದಾದ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡುವವನು, ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿರುವ ಇಷ್ಟಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು, ಜೀವನೋಪಾಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವವನು ಇವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಉತ್ಸಾಹವೂ, ಜ್ಞಾನವೂ, ಉಂಟಾಗುವುದು. ಇದು ಉಷಸ್ಸಿನ ಪ್ರಭಾವವಾಗಿರುವ ಕಾರಣ. ಎಲ್ಲಾ ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಉಷಸ್ಸು ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಪ್ರಾತಃಕಾಲವಾಗಿ ಬೆಳಕಾದ ಕೂಡಲೆ ಜನರು ನಾನಾವಿಧವಾದ ಅವರವರ ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತರಾಗುವರು. ಇದೆಲ್ಲವೂ ಉಷಸ್ಸಿನ ಪ್ರಭಾವವೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಕ್ಷತ್ರಾಯ—ಕ್ಷತ್ರವೆಂಬುದು ಅವೃತ್ತನ್ನಪ್ರಾತಿಪದಿಕ. ಧನದ ಹೆಸರು. ಸಿಂಹೋಂತ ಉದಾತ್ತಃ (ಫಿ. ಸೂ. ೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ತ್ವಮ್—ಯುಷ್ಮಚ್ಛಬ್ದ. ಪ್ರಥಮಾ ಸುವಿಗೆ ಅನಾದೇಶ. (ನುಪಯಂತಕ್ಕೆ ತ್ವಮಾದೇಶ) ಅದಿಗೆ ಶೇಷೇಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ. ತ್ವ ಸಮಸಿಮ ಸೇಮೇತ್ಯನುಚ್ಛಾನಿ (ಫಿ. ಸೂ. ೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶ್ರವಣೇ—ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ ಧಾತು. ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅನಾದೇಶ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನರೂಪ.

ಮಹೀಯೈ—ಮಹೈ ಎಂದು ರೂಪವಾಗಬೇಕು. ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯ ಇನ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೫೭) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಮಹಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವವಿನ್ನಮಾಡಿದಾಗ ಇಕಾರಾಂತ ಕೃದಂತವಾದುದರಿಂದ **ಕೃದಿಕಾರಾದಕ್ತಿನಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೪೫-೧ ಗ) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಷ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಮಹೀ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನ ಜೀ ಪರವಾದಾಗ ಆಟಾಗಮ. **ಅಟಶ್ಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಮಧ್ಯೆ ಈಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಮಹೀಯೈ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಉದಾತ್ತ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಯಣಾದೇಶ ಬಂದುದರಿಂದ ಅದರ ಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ **ಉದಾತ್ತೇ-ಯಣೋ ಹಲ್ ಪ್ರೂರ್ವಾತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಮಹೀ ಶಬ್ದದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವ್ಯತ್ಯಯವಾಗಿ ಯಾಡಾಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೧೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಾಡಾಗಮ. ಆಗ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು.

ಅರ್ಥಂ—ಋ ಗತಾ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕ ಧಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ತಿಗೆ ಗುಣ. ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಇತ್ಯೈ—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ತೀನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾ ಧ್ವದಲ್ಲಿ ಕ್ತೀನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಕ್ತೀಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ರೂಪವಾದಾಗ **ಉದಾತ್ತೇಯಣೋ ಹಲ್ ಪ್ರೂರ್ವಾತ್** ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಸದೃಶಾ—ತ್ಯದಾದಿಷು ದೃಶೋ ನಾಲೋಚನೇ ಕಳ್ಜ್ಜ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೪) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಮಾನಾನ್ಯಯೋಶ್ಚ ಎಂಬ ವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಸಮಾನ ಶಬ್ದ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ, ದೃಶಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ ಧಾತು ವಿಗೆ ಕಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಮಾನಸ್ಯ ಛಂದಸ್ಯಮೂರ್ಧ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಭಾವ. ಸದೃಶ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಗತ ಸಾದೃಶ್ಯಾನಿ ವಿಸದೃಶಾನಿ ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಜಸ್ತಿಗೆ ಶಿ ಅದೇಶ ಬಂದು ರೂಪವಾದಾಗ **ಶೇಶ್ಚಂಪಸಿ ಬಹುಲಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾನವಾದುದರಿಂದ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. (ಹೀಗೆಯೇ ಜೀವಿತಾನಿ ಎಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಶಿಗೆ ಲೋಪಬಂದು ಜೀವಿತಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗಿದೆ.)

ಅಭಿ ಪ್ರಚಕ್ಷೇ—ಅಭಿ ಉಪಸರ್ಗ. ಚಕ್ಷಿಜ್ಞಾ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ನಾಚಿ ಧಾತು. ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕಾರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ತುಮನರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ತುಮನರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಸೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ಕೋಃ ಸಂಯೋಗಾದ್ಯೋರಂತೇ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಕಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಚಷ್+ಸೇ ಎಂದಿರುವಾಗ ಷಢೋಃ ಕಃ ಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಷಕಾರಕ್ಕೆ ಕತ್ವ. ಕಕಾರನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಅದೇಶ ಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಷತ್ವ. ಅಭಿಚಕ್ಷೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಕೃನ್ಮೇ ಜಂತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಜಂತವಾದ ಕೃದಂತವಾದುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಏಷಾ ದಿವೋ ದುಹಿತಾ ಪ್ರತ್ಯದರ್ಶಿ ವೃಚ್ಛಂತೀ ಯುವತಿಃ

ಶುಕ್ರವಾಸಾಃ |

ವಿಶ್ವಸ್ಯೇಶಾನಾ ಪಾರ್ಥಿವಸ್ಯ ವಸ್ತು ಉಷೋ ಅದ್ಯೇಹ ಸುಭಗೇ

ವೃಚ್ಛ || ೬ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಏಷಾ | ದಿವಃ | ದುಹಿತಾ | ಪ್ರತಿ | ಅದರ್ಶಿ | ವಿಽಉಚ್ಛಂತೀ | ಯುವತಿಃ |

ಶುಕ್ರವಾಸಾಃ |

ವಿಶ್ವಸ್ಯ | ಈಶಾನಾ | ಪಾರ್ಥಿವಸ್ಯ | ವಸ್ತುಃ | ಉಷಃ | ಅದ್ಯ | ಇಹ | ಸುಽಭಗೇ |

ಏ | ಉಚ್ಛ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ದಿವೋ ದುಹಿತಾ ವೈವೋ ದುಹಿತೃಸ್ಥಾನೀಯಾ | ತಸ್ಯ ಹಿ ಪೂರ್ವಾರ್ಥ ಉಷಾ
ಉತ್ಪದ್ಯತೇ | ಸೃಷಾ ವ್ಯುಚ್ಛಂತೀ ತನೋ ವರ್ಜಯಂತೀ ಪ್ರತ್ಯದರ್ಶಿ | ಸರ್ವೇ ಪ್ರಾಣಭಿದ್ಯಷ್ಟಾಭೂತ್ |
ಕೇದೃಶೀ ಸಾ | ಯುವತಿಯಾವಯಿತ್ರೀ ಫಲಾನಾಂ ಪುರುಷೈಃ ಪ್ರಾಪಯಿತ್ರೀ ನಿತ್ಯಯಾವನೋ-
ಪೇತಾ ವಾ ಶುಕ್ರವಾಸಾಃ ಶ್ವೇತವಸನಾ ನಿರ್ಮಲದೀಪ್ತಿರ್ವಾ ತಥಾ ನಿಶ್ಚಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯ ಸಾರ್ಥವಸ್ಯ
ಸೃಥಿವ್ಯಾಃ ಸಂಬಂಧಿನೋ ವಸ್ತೋ ಧನಸ್ಯೇಶಾನೇಶ್ವರೀ | ಹೇ ಸುಭಗೇ ಶೋಭನಧನ ಉಷಃ
ತಾದೃಶೀ ತ್ವಮದ್ಯಾಸ್ತಿನಾಂ ಇಹಾಸ್ತಿನೇವಯಜನದೇಶೇ ವ್ಯುಚ್ಛಂತೀ | ತಮಾಂಸಿ ವಿನಾಸಯೇ | ವರ್ಜ-
ಯೇತ್ಯರ್ಥಃ || ದಿವಃ ಊದಿದಮಿತಿ ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ವ್ಯುಚ್ಛಂತೀ | ಉಚ್ಛೇ ವಿನಾಸೇ |
ವಿನಾಸೋ ವರ್ಜನಂ | ತೌದಾದಿಕಃ | ಯುವತಿಃ | ಯೂನಸ್ತಿಃ | ಪಾ. ೪-೧-೭೭ | ಶುಕ್ರವಾಸಾಃ |
ವಸ ಆಚ್ಛಾದನೇ | ವಸ್ತೇ ಸರ್ವಮಾಚ್ಛಾದಯಂತೀತಿ ಪ್ರಕಾಶೋ ವಾಸಃ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದೇ-
ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಈಶಾನಾ | ಈಶ ಐಶ್ವರ್ಯೇ | ಅದಾದಿತ್ವಾಚ್ಛೇಪೋ ಲುಕ್ | ಅನುದಾತ್ತೇತ್ಯಾಲ್ಪ-
ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ | ಸಾರ್ಥವಸ್ಯ | ಸೃಥಿವ್ಯಾ ಇತಿ ಪ್ರಾಗ್ವೈಯೋ-
ಽನ್ಯತ್ಯಯಃ | ವಸ್ತುಃ | ಲಿಂಗವ್ಯತ್ಯಯಃ | ಘೋರ್ಜಾತಿತಿ ಗುಣಸ್ಯ ಜಸಾದಿಷು ಭಂದಸಿ ನಾವಚನಮಿತಿ
ವಿಕಲ್ಪಿತತ್ವಾದಭಾವೇ ಯಜಾದೇಶಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯುವತಿಃ—ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಫಲಗಳನ್ನು ದೊರಕಿಸುವವಳೂ ಅಥವಾ ನಿತ್ಯಯೌವನಯುಕ್ತಳೂ |
ಶುಕ್ರವಾಸಾಃ—ಶ್ವೇತವಸ್ತ್ರ ಧಾರಿಣಿಯೂ ಅಥವಾ ಶುಭ್ರಕಾಂತಿಯುತಳೂ | ನಿಶ್ಚಸ್ಯ—ಸಮಸ್ತವಾದ |
ಸಾರ್ಥವಸ್ಯ—ಭೂಸಂಬಂಧವಾದ | ವಸ್ತುಃ—ದ್ರವ್ಯಕ್ಕೆ | ಈಶಾನಾ—ಈಶ್ವರಿಯೂ ಆದ | ದಿವೋ ದು-
ಹಿತಾ—ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಪುತ್ರಿಯಾದ | ವಿನಾ—ಈ ಉಪಸ್ತು | ವ್ಯುಚ್ಛಂತೀ—ತನುಸ್ಸನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವವಳಾಗಿ |
ಪ್ರತ್ಯದರ್ಶಿ—ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಗೋಚರಿಸಿದಳು | ಸುಭಗೇ—ಮಂಗಳಕರವಾದ ಧನಯುಕ್ತಳಾದ | ಉಷಃ—
ಎಲೈ ಉಷೋ ದೇವತೆಯೇ (ನೀನು) | ಅದೃಶ—ಈಗ | ಇಹ—ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ | ವ್ಯುಚ್ಛೇ—ತನುಸ್ಸನ್ನು
ನಿವಾರಿಸು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ನಿರ್ಮಲಕಾಂತಿಯುಕ್ತಳೂ, ನಿತ್ಯ ಯೌವನಯುಕ್ತಳೂ, ಭೂಸಂಬಂಧವಾದ ಸಮಸ್ತ ಐಶ್ವರ್ಯಕ್ಕೂ ಯಜ-
ಮಾನಿಯೂ, ಅಂತರಿಕ್ಷಕ್ಕೆ ದುಹಿತೃಪ್ರಾಯಳೂ ಆದ ಉಷೋದೇವತೆಯು ತನೋ ನಿವಾರಕಳಾಗಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಕಾಣಿಸು-
ತ್ತಾಳೆ. ಇಂತಹ ಎಲೈ ಉಷೋ ದೇವತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿ ಈ ಯಾಗಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ, ಈಗ ಅಂಧಕಾರವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸು-

English Translation.

The daughter of heaven, young, white-robed, the mistress of all earthly treasure, is beheld dissipating the darkness. Auspicious Ushas, shine upon us to-day in this (hall of sacrifice.)

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ದಿವಃ ದುಹಿತಾ—ವೈಷ್ಣೋ ದುಹಿತೈಸ್ಥಾನೀಯಾ | ಉಷೋ ದೇವತೆಯು ನಿತ್ಯ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಪುತ್ರಿಯಾಗಿರುವಳು. ದುಹಿತೈಶ್ಚಿದ ಅರ್ಥವನ್ನು ದುಹಿತಾ ದುಹಿತಾ ದೂರೇ ಹಿತಾ ದೋಗ್ಧೇರ್ನಾ (ನಿ. ೩-೪) ಸ್ತ್ರೀಯು ಯಾವನಿಗೆ ದಾನವಾಗಿ ಕೊಡಲ್ಪಡುವಳೋ ಅವನಿಗೆ ದುಃಖವನ್ನೂ ಹಿತವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುವಳು, ಅಥವಾ ತಂದೆತಾಯಿಗಳಿಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ದೂರದಲ್ಲಿರುವವಳಾದರೂ ಹಿತವನ್ನು ಕೊಡುವವಳಾದ ಕಾರಣ ದುಹಿತಾ ಎಂದು ಹೆಸರನ್ನು ಹೊಂದಿ ಇರುವಳು ಎಂದು ಯಾಸ್ಕರು ವಿನಿಶ್ಚಯಿಸಿರುವರು. ಸ್ವರ್ಗವು ಬಹಳ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಸ್ವರ್ಗದ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಉಷಸ್ಸು ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಇತರ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಜ್ಞಾನರೂಪವಾದ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಸ್ವರ್ಗದ ಪುತ್ರಿಯಾಗಿರುವಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿನಿಶ್ಚಯಿಸಿರುವರು.

ಶುಕ್ರವಾಸಾಃ—ವಸ್ತೇ ಸರ್ವಮಾಚ್ಯಾದಯತೀತಿ ಪ್ರಕಾಶೋ ವಾಸಃ | ಶ್ವೇತವಸನಾ ನಿರ್ಮಲ-ದೀಪ್ತೀರ್ನಾ | ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಮುಚ್ಚುವುದರಿಂದ ಹೊದೆಯುವ, ಉಡುವ ವಸ್ತ್ರವು ವಾಸಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಾಗಿರುವುದು. ಉಷಸ್ಸು ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಕೊಳೆಯೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಶುಭ್ರವಾದ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವ ಕಾರಣ ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ವಸ್ತ್ರವುಳ್ಳದ್ದೆಂದೂ, ಅಥವಾ ಶುಭ್ರವಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳದ್ದೆಂದೂ ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಯುವತಿಃ—ಯೌವಯಿತ್ರೀ ಫಲಾನಾಂ ಪುರುಷೈಃ ಪ್ರಾಪಯಿತ್ರೀ | ನಿತ್ಯಯೌವನೋಪೇತಾ ನಾ | ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನೂ ಅಥವಾ ಫಲವನ್ನೂ ಆಯಾಯ ಪುರುಷರು ಹೊಂದುವಂತೆ ನರ್ತಿಸುವವಳು. ಅಥವಾ ಯಾವಾಗಲೂ ಯೌವನದಿಂದ ಕೂಡಿದವಳು. ಯುವತಿಯಾಗಿರುವವಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ಸುಭಗೇ—ಶೋಭನಧನವತಿ | ಉತ್ತಮವಾದ ಧನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವಳು ಭಗೇ ಶಬ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಧನಸಾಮಗ್ರಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ನೂನಂ ಸಾ ತೇ ಪ್ರತಿ ವರಂ ಜರಿತ್ರೇ ದುಹೀಯದಿಂದ್ರ ದಕ್ಷಿಣಾ ಮಘೋನೀ |

ಶಿಷ್ಠಾ ಸ್ತೋತೃಭ್ಯೋ ಮಾತಿ ಧಗ್ನುಗೋ ನೋ ಬೃಹದ್ವದೇಮ ವಿದೇಥೇ ಸುವೀರಾಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೧೧-೨೧).

ಇಲ್ಲಿ ಭಗೋ ನಃ | ಧನಂ ನೋ ಅಸ್ತು ಎಂದು ಭಗಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧನವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಿರುವರು. ಭಗ ಶಬ್ದವು ಸೂರ್ಯ, ಧರ್ಮ, ಧನ, ಸ್ತ್ರೀ ಅನೆಯವ, ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದಾಗಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಧನವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ದಿವಃ ಉದಿದಂ ಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. **ಅನರ್ಥ**—ದೃಶಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣ್ಯಲ್ಲಿ ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚ್ಚಿ ವಿಕರಣ ಬಂದಾಗ ಚಿಣ್ ಭಾವಕರ್ಮಣೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಚಿಣಾದೇಶ. ತನ್ನಿ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಚಿಣೋ ಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿಣ್ಣಿನ ಪರಿಧಲ್ಲಿರುವ ತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಅಂಗೆಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ತಿಜಂತಫಿಠಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವ್ಯುಚ್ಛಂತೀ—ಉಘೀ ವಿನಾಸೇ. ಧಾತು. ತುದಾದಿ. ವಿನಾಸವೆಂದರೆ ನರ್ಜನ (ಬಿಡುವಿಕೆ) ಎಂದರ್ಥ. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಘೇ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವಕ್ಕೆ ತುಕಾಗಮ ಅದಕ್ಕೆ ಶ್ವತ್ವದಿಂದ ಚಕಾರಾದೇಶ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ವಿನಕ್ಷಾನಾದಿದಾಗ ಉಗಿತೆತ್ವ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೋಪ್. ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ತುದಾದಿಗೆ ಶ ವಿಕರಣ ಬರುವುದರಿಂದ ವಿಕರಣಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ವಿ ಎಂಬ ಗತಿಯೊಡನೆ ಸಮಾಸ ವಾದಾಗ ಕೃದುತ್ವರಸದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯುನತಿಃ—ಯುನನ್ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ವಿನಕ್ಷಾನಾದಿದಾಗ ಯೂನಸ್ತಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ವಾದಿಷ್ಟ ಸರ್ವನಾನುಸ್ಮಾನೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪದಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ ನಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾಂತಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ ೮-೨-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ ವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶುಕ್ರವಾಸಾಃ—ನಸ ಆಚ್ಛಾದನೇ. ಧಾತು. ವಸ್ತೇ ಸರ್ವಮಾಚ್ಛಾದಯತಿ ಇತಿ ಪ್ರಕಾಶಃ ವಾಸಃ ಘೌಘ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅತಃ ಉಪಧಾಯಾಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಶುಕ್ರಃ ವಾಸಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಪೂರ್ವಪದಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಈಶಾನಾ—ಈಶ ಉಚ್ಚಾರ್ಯ. ಧಾತು. ಆದಾದಿ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶನ್ ಪ್ರಾಪ್ತ ವಾದಾಗ ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶನಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಅಜಾದ್ಯತೆಷ್ವಾಪ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಟಾಪ್. ಧಾತುವು ಅನುದಾತ್ತೇತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇದರ ಪರದಲ್ಲಿ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಬಂದುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನು ದಾತ್ತಿತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಪಾರ್ಥಿವಸ್ಯ—ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ಇದಮ್. ಪಾರ್ಥಿವಮ್. ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಇಾಇಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೮೫-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾಗ್ ದೀವ್ಯತೀಯವಾದ ಅಇಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತದ್ಧಿತೇಷ್ಟಚಾಮಾದೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ. ಇನ್ವಿತ್ಯಾದಿನಿರ್ವಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಷಷ್ಠೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ವಸ್ಯಃ—ನಸು ಶಬ್ದ ನಿತ್ಯನಪುಂಸಕ ಶಬ್ದ. ವ್ಯತ್ಯಯೋಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಂಗವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಪುಲ್ಲಿಂಗವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಷಷ್ಠೀಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಘೋರ್ಜಾತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೂ ಜಸಾದಿಸು ಛಂದಸಿ ನಾ ವಚನಮ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ವಿಕಲ್ಪನೆಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗ ಯಣಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಭಗೇ—ಶೋಭನಂ ಭಗಂ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ. ಸುಭಗಾ ಸಂಬುಧ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃಚ್ಛೇ—ಉಚ್ಛಿ ವಿವಾಸೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ಸಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಅತೋಹೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಂದಿರುವ ಹಿಗೆ ಲೋಪ- ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೭ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಪರಾಯತೀನಾಮನ್ವೇತಿ ಪಾಥ ಆಯತೀನಾಂ ಪ್ರಥಮಾ

ಶಶ್ವತೀನಾಂ |

ವೃಚ್ಛಂತೀ ಜೀವಮುದೀರಯನ್ಮೃಷಾ ಮೃತಂ ಕಂ ಚನ

ಬೋಧಯಂತೀ || ೮ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಪರಾಯತೀನಾಂ | ಅನು | ಏತಿ | ಪಾಠಃ | ಆಯತೀನಾಂ | ಪ್ರಥಮಾ |

ಶಶ್ವತೀನಾಂ |

ವಿಽಉಚ್ಛಂತೀ | ಜೀವಂ | ಉತ್ ಕುರಯಂತೀ | ಉಷಾಃ | ಮೃತಂ | ಕಂ |

ಚನ | ಬೋಧಯಂತೀ || ೮ ||

|| ಸಾಯಂಜಿಹಾಸ್ವಂ ||

ಪರಾಯತೀನಾಂ ಪರಾಗಚ್ಛಂತೀನಾಮುತೀತಾನಾಮುಷಸಾಂ ಸಂಬಂಧಿ ಪಾಠೋಽಂತರಿಷ್ಟ್ಯಕ-
ದೇಶಲಕ್ಷಣಂ ಸ್ಥಾನಂ | ಪಾಠೋಽಂತರಿಷ್ಟಂ ಪಥಾ ವಾಖ್ಯಾತಂ | ನಿ. ೬-೭ | ಇತಿ ಯಾಸ್ತುಃ |
ಅದ್ಯತನ್ಯುಷಾ ಅನ್ವೇತಿ | ಅನುಗಚ್ಛತಿ | ಆತೀತಾ ಉಷಸೋ ಯಥಾ ವೃಷ್ಟಾ ಏವಮೇವೈಷಾಹಿ
ವೃಚ್ಛತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಶಠಾಯತೀನಾಮಾಗಚ್ಛಂತೀನಾಂ ಶಶ್ವತೀನಾಂ ಬಹ್ವೀನಾಮುಷಸಾಂ ಪ್ರಥಮಾದ್ಯಾ
ಭವತಿ | ಏಷಾ ಯಥಾ ವರ್ತತ ಏವಮೇವಾಗಾಮಿನೋಽಪ್ಯುಷಸ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ತಾದೃಶೀ ವೃಚ್ಛಂತೀ
ತನೋ ವರ್ಜಯಂತೀ ಜೀವಂ ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ಜೀವಾತ್ಮಾನಮುದೀರಯಂತೀ ಶಯನಾಪೂರ್ವ್ಯಂ
ಪ್ರೇರಯಂತ್ಯುಷಾ ಮೃತಂ ಸ್ವಾಪಸಮಯೇ ಸ್ತೋನೇಂದ್ರಿಯತ್ವಾನ್ಮೃತಮಿವ ಸಂತಂ ಕಂ ಚನ ಕಮಹಿ
ಪುರುಷಂ ಬೋಧಯಂತೀ ಪುನರಿಂದ್ರಿಯಪ್ರವೇಶೇನ ಚೇತನಂ ಕುರ್ವತೀ ಪ್ರವರ್ತತ ಇತಿ ಶೇಷಃ ||
ಪರಾಯತೀನಾಂ | ಇಣ್ ಗತಾ | ಲಟಃ ಶತ್ಯ | ಇಣೋ ಯಣ್ | ಉಗಿತಶ್ವೇತಿ ಜೀಃ | ಜ್ಯಾಶ್ವಂದಸಿ
ಬಹುಲಮಿತಿ ನಾಮ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಉಷಾಃ—ಉಷಸ್ಸು | ಪರಾಯತೀನಾಂ—ಕಳೆದುಹೋದ ಉಷಃಕಾಲಗಳ | ಪಾಠಃ—ಮಾರ್ಗ
ವನ್ನೇ | ಅನ್ವೇತಿ—ಅನುಸರಿಸುತ್ತದೆ | ಆಯತೀನಾಂ—ಮುಂದೆ ಬರುವ | ಶಶ್ವತೀನಾಂ—ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾದ
ಉಷಃಕಾಲಗಳಿಗೂ | ಪ್ರಥಮಾ—ಮೊದಲನೆಯದು ಆಗಿರುವುದು | ವೃಚ್ಛಂತೀ—ತಮಸ್ಸನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ
ಉಷಸ್ಸು | ಮೃತಂ—(ನಿದ್ರೆಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ) ಮೃತವ್ರಾಯನಾದ | ಕಂಚಿನ ಜೀವಂ—ಯಾವನೊಬ್ಬ
ಪುರುಷನನ್ನು (ಅಥವಾ ಪ್ರಾಣಿಯನ್ನು) | ಉದೀರಯಂತೀ—ಹಾಸಿಗೆಯಿಂದ ಎಬ್ಬಿಸಿ | ಬೋಧಯಂತೀ—
ಜಾಗೃತವಾದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳುಳ್ಳವನನ್ನಾಗಿ (ಮಾಡುತ್ತದೆ).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಈಗಿನ ಉಷಸ್ಸು, ಹಿಂದೆ ಕಳೆದುಹೋದ ಅನೇಕ ಉಷಸ್ಸುಗಳ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತದೆ (ಅಂದರೆ ಅವುಗಳಂತೆ ತಾನೂ ತಮೋನಿವಾರಕವಾಗಿದೆ) ಮತ್ತು ಮುಂದೆ ಬರುವ ಅಸಂಖ್ಯಾತ ಉಷಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ನೊದಲನೆಯದಾಗಿದೆ (ಮುಂದೆ ಬರುವವೂ ಕೂಡ ಇದರಂತೆ ತಮೋನಿವಾರಕಗಳೇ ಆಗಿರುತ್ತವೆ) ಕತ್ತಲನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ, ಉಷಸ್ಸು, ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು (ಹಾಸಿಗೆಯಿಂದ) ಎಬ್ಬಿಸಿ, (ನಿದ್ರಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಮೃತಪ್ರಾಯರಾದ) ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರಿಗೂ, ಜೀತನವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ.

English Translation.

Following the path of the mornings that have passed, and first of the endless mornings that are to come, Ushas, the disperser of darkness, arouses living beings, and awakens every one (that lay) as dead.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪರಾಯತೀನಾಂ ಸಾಥಃ—ಅಂತರಿಕ್ಷೈಕದೇಶಲಕ್ಷಣಂ ಸ್ಥಾನಂ | ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಒಂದು ಭಾಗವೆಂಬ ಪ್ರದೇಶವು. ಸಾಥಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅನೇಕಾರ್ಥವಾಗಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಗವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಸಾಥೋಂತರಿಕ್ಷಂ ಪಥಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಂ ಎಂದು (ನಿ. ೬-೭) ಯಾಸ್ಯರು ಸಾಥಸ್ ಶಬ್ದವು ಅಂತರಿಕ್ಷವಾಚಕವಾಗಿ ಇರುವುದು ಪಂಥಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಈ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವೂ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿ, ಈ ಶಬ್ದವು ಅನೇಕಾರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವರು—

ಯತ್ರ ಚಕ್ರರಮೃತಾ ಗಾತುಮಸ್ಮೈ ಶ್ಯೇನೋ ನ ದೀಯನ್ನೈತಿ ಸಾಥಃ |

ಪ್ರತಿ ನಾಂ ಸೂರ ಉದಿತೇ ವಿಧೇಮ ನೋಭಿಮಿತ್ರಾವರುಣೋತ ಹವ್ಯೈಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೬೩-೫).

ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿರುವ ಸಾಥಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅಂತರಿಕ್ಷವಾಚಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಉಸಾವಸ್ಯ ಜ ತ್ಮನ್ಯಾ ಸಮಂಜನ್ನೇವಾನಾಂ ಸಾಥ ಋತುಥಾ ಹವೀಂಃ |

ವನಸ್ಪತಿಃ ತಮಿತಾ ದೇವೋ ಅಗ್ನಿಃ ಸ್ವದಂತು ಹವ್ಯಂ ಮಧುನಾ ಘೃತೇನ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೦-೧೦).

ಇಲ್ಲಿ ಸಾಥಃ ಎಂದರೆ ಅನ್ನವೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಉಷಸ್ಸು ಸೂರ್ಯೋದಯಕ್ಕಿಂತ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗುವುದರಿಂದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ದಿನವೂ ಆಯಾಯ ಸೂರ್ಯೋದಯಕ್ಕಿಂತ ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ಉದಿತವಾಗುವುದು. ಇದರಿಂದ ಇದು ಹಿಂದಿನ ಉಷಸ್ಸುಗಳಿಗಿಂತ ಈಚಿನದಾಗಿರುವುದಾದರೂ ಹಿಂದೆ ಕಳೆದುಹೋದ ಉಷಸ್ಸುಗಳಂತೆ ಅವುಗಳ ಹಾಗೆಯೇ ಕಳೆದುಹೋಗುವಕಾರಣ ಅವುಗಳು ಅಂತರಿಕ್ಷಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿಹೋಗುವುದನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಇದೂ ನಾಶವಾಗುವುದು.

ಪ್ರಥಮಾ ಆಯತೀನಾಂ—ಆಗಚ್ಛಂತೀನಾಂ ಪ್ರಥಮಾ ಆದ್ಯಾ ಭವತಿ | ಆಗಾಮಿಯಾಗಿ ಮುಂದೆ ಬರುವ ಉಪಸ್ಥಗಲಿಕ್ಕೂ ಈಗತಾನೇ ಉದಯವಾಗಿ ಬರುತ್ತಿರುವ ಉಪಸ್ಥ ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ ಎಂದರ್ಥವು ಸ್ಕಂದಪ್ರಾಮಿಗಳು—ಪರಾಯತೀನಾಂ ಪರಾಗಚ್ಛಂತೀನಾಂ ಗನಾದಿಜಾತೀನಾಮನುಗಚ್ಛತಿ ಪಂಥಾನಃ | ಆಗಚ್ಛಂತೀನಾಂ ಚ ಪ್ರಥಮಾ ಬಹ್ವೀನಾಂ ನಿತ್ಯಾನಾಂ ವಾ | ಯಾಶ್ಚ ದೂರವರ್ತಿನೋ ಗನಾದಿಜಾತೆಯೋ ಯಾಶ್ಚ ಸನ್ನಿಕ್ಯಷ್ಟಾಃ ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿತ್ವಾತ್ ತಾಸ್ತರ್ವಾ ಅನುಗಚ್ಛಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಉಪಸ್ಥ ಎಲ್ಲದರಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದರಿಂದ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಮತ್ತು ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಇರುವ ನಿತ್ಯಪದಾರ್ಥಗಳ ವರ್ತನೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಗನಾದಿ ಜಾತಿಗಳು ಆಯಾಯ ವ್ಯಕ್ತಿಗತವಾಗಿ ಇರುವುದಾದರೂ ವ್ಯಕ್ತಿನಾಶದಿಂದ ತಾನೂ ನಾಶವಾಗುವಂತೆ ನಾಶವಾಗುವ ವಸ್ತುಗಳ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವುದು. ಮತ್ತು ಅನಶಿಷ್ಯನಾದ ವಸ್ತುಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು.

ಜೀವಮುದೀರಯಂತೀ ಮೃತಂ ಚೋಧಯಂತೀ—ಜೀವಾತ್ಮಾನಂ ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ಶಯನಾದೋರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರೇರಯಂತೀ ಉಷಾಃ ಮೃತಮಿವ ಸಂತಂ ಪುರುಷಂ ಪುನರಿಂದ್ರಿಯಪ್ರವೇಶೇನ ಚೇತನಂ ಕುರ್ವತೀ ಪ್ರವರ್ತತೀ | ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ ಉಪಸ್ಥ ಸುಖದಿಂದ ಹಾಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮಲಗಿರುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಜೀವಾತ್ಮನನ್ನು ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸುವುದೂ, ಮತ್ತು ಮೃತನಾದವನಂತೆ ನಿಶ್ಚೇಷ್ಟನಾಗಿ ಮಲಗಿ ನಿದ್ರಿಸುತ್ತಿರುವ ಯಾವ ಪ್ರಾಣಿಯಾದರೂ ಅದನ್ನು ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸಿ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಅವುಗಳ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪರಾಯತೀನಾಮ್—ಪರಾ ಉಪಸರ್ಗ. ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಟಃ ಶತ್ವಶಾನಚ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶತ್ವಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಇಣೋಯೇಣ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಯಣಾದೇಶ. ಯತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀತ್ವವಿವಕ್ಷಾಮಾಡಿದಾಗ ಶತ್ಯ ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ ಉಗಿತೆತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಐಪ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಪರಾಯತೀ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ವೀಬಹುವಚನ ಅಮ್ ಪರವಾದಾಗ ಹ್ರಸ್ವನಾದ್ಯಾಪೋನುಟ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಡಾಗಮ. ಜ್ಯಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ನಾಮ ಬಂದುದರಿಂದ ಜ್ಯಾಚ್ಛಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಉಗಾತ್ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಏತಿ—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಆದಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉದೀರಯಂತೀ—ಈರ ಕ್ಷೇಪೇ, ಧಾತು. ಚುರಾದಿ. ಸತ್ಯಾಪಸಾಶ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಣಿಚ್. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ವಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಪ್ ಏಕರಣ. ತನ್ನಿ ಮಿತ್ತವಾಗಿ

ಣಿಚ್ಚಿಗೆ ಗುಣ. ಆಯಾದೇಶ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಉಗಿತತ್ವ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನುನಾಗಮ. ಣಿಚ್ ಸ್ವರದಿಂದ ರೇಘೋತ್ತರಾಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತಾಸ್ಯನುನಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮೃತಮ್—ಮೃಜ್ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗೇ. ಧಾತು. ನಿಷ್ಠಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಬೋಧಯಂತೀ—ಬುಧಅನಗಮನೇ. ಧಾತು. ಹೇತುಮತಿಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಜೀಪ್. ಣಿಚ್ ಸ್ವರದಿಂದ ಧಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೮ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಉ॒ಷೋ॑ ಯ॒ದಗ್ನಿಂ॑ ಸ॒ಮಿಧೇ॑ ಚ॒ಕರ್ಥ॑ ವಿ ಯದಾ॒ವಶ್ಚ॑ಕ್ಷ॒ಸಾ

ಸೂರ್ಯ॑ಸ್ಯ |

ಯನ್ಮಾ॑ನು॒ಷಾನ್ಯ॑ಕ್ಷ್ಯ॒ಮಾಣಾ॑ ಅ॒ಜೀಗ॑ಸ್ತದ್ದೇ॒ವೇಷು॑ ಚ॒ಕ್ಮಷೇ॑

ಭ॒ದ್ರಮ॑ಪ್ಸಃ || ೯ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಉ॒ಷಃ | ಯತ್ | ಅ॒ಗ್ನಿಂ | ಸಂ॑ ಇ॒ಧೇ | ಚ॒ಕರ್ಥ॑ | ವಿ | ಯತ್ | ಆ॒ವಃ | ಚ॒ಕ್ಷ॑ಸಾ |

ಸೂರ್ಯ॑ಸ್ಯ |

ಯತ್ | ಮಾನುಷಾನ್ | ಯಕ್ಷಮಾಣಾನ್ | ಅಜೀಗ್ರಿತಿ | ತತ್ | ದೇವೇಷು |

ಚಕೃಷೇ | ಭದ್ರಂ | ಅಸ್ತಃ || ೯ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಉಷಸ್ತಮಗ್ನಿಂ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಿರೂಪಂ ಸಮಿಧೇ ಸಮಿಂಧನಾಯ ಪ್ರಜ್ವಲನಾರ್ಥಂ ಯಚ್ಚ ಕರ್ಥ ಕೃತವತೀ | ಉಷಃಕಾಲೇ ಹೃಗ್ನಯೋ ಹೋಮಾರ್ಥಮುಪಸಮಿಧ್ಯಂತೇ | ಅಸಿ ಚ ತಮಸಾ ತಿರೋಹಿತಂ ಜಗತ್ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಚಕ್ಷುಸಾ ಪ್ರಕಾಶೇನ ಯದ್ವ್ಯಾವಃ ವ್ಯವೃಣೋಃ ತಮಸಾ ವಿಶ್ಲಿಷ್ಟಮುಕರೋಃ | ತಥಾ ಮಾನುಷಾನ್ಮನೋಃ ಪ್ರತ್ಯಾನ್ಮನುಷ್ಯಾನ್ಯಕ್ಷಮಾಣಾನ್ಯಾಗಂ ಕರಿಷ್ಯತಸ್ತ್ವಂ ಯದೇಜೀಗಃ ಪೂರ್ವಂ ತಮಸಾ ಗ್ರಸ್ತಾನ್ಪ್ರಕಾಶೇನೋದ್ಗೀರ್ಣಾನಿವಾಕರೋಃ | ಹೇ ಉಷೋ ದೇವೇಷು ಮಧ್ಯೇ ತ್ವಮೇವ ಭದ್ರಂ ಭಜನೀಯಂ ತದೇತತ್ತಿವಿಧಮಸ್ತಃ ಕರ್ಮ ಚಕೃಷೇ | ಕೃತವತೀ || ಅವಃ | ವೃಷಾ ವರಣೇ | ಲುಜಾ ಮಂತ್ರೇ ಘಸೇತಿ ಚ್ಲೇರ್ಲುಕ್ | ಗುಣೇ ಹಲ್ವಾಭ್ಯ ಇತಿ ಸಿಲೋಪಃ | ಛಂದಸ್ಯಪಿ ದೃಶ್ಯತೆ ಇತ್ಯಾಡಾಗಮಃ | ಮಾನುಷಾನ್ | ಮನೋಜಾರ್ತಾವಚ್ಯತೌ ಸುಕ್ಷೇತ್ಯಚ್ಚಾಷುಗಾಗಮಶ್ಚ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹೇ ಉಷಃ—ಎಲೈ ಉಷಸ್ಸೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಅಗ್ನಿಂ—ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಿ ಅಗ್ನಿಗಳನ್ನು | ಸಮಿಧೇ (ಸಮಿಧಾದಿಗಳಿಂದ) ಜ್ವಲಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ | ಯತ್—ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ | ಚಕರ್ಥ—ಉಂಟುಮಾಡಿದೆಯೋ | ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಚಕ್ಷುಸಾ—ಸೂರ್ಯನ ಕಾಂತಿಯಿಂದ | ಯತ್—ಏತಕ್ಕೋಸ್ಕರ | ನಿ ಅವಃ—(ತಮಸ್ಸಿನಿಂದಾವೃತವಾದ ಜಗತ್ತನ್ನು) ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದೆಯೋ (ಹಾಗೆಯೇ) | ಯಕ್ಷಮಾಣಾನ್—ಯಾಗ ಮಾಡುವ | ಮಾನುಷಾನ್—ಮನುಷ್ಯರನ್ನು | ಯತ್ ಅಜೀಗಃ—ಏತಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಕಾರ್ಯತತ್ಪರರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದೆಯೋ | ತತ್—ಅದುದರಿಂದ | ದೇವೇಷು—ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ (ನೀನೇ) | ಭದ್ರಂ—ಮಂಗಳಕರವಾದ | ಅಸ್ತಃ—(ಈ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಮೂರುನಿಧವಾದ) ಕರ್ಮಗಳನ್ನು | ಚಕೃಷೇ—ಮಾಡಿದ್ದೀಯೆ.

|| ಭಾನಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಉಷಸ್ಸೇ, ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ನೀನೇ, ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಿ ಅಗ್ನಿಗಳ ಜ್ವಲನಕಾರ್ಯ, ತಮಸ್ಸಿನಿಂದ ಅವೃತವಾಗಿದ್ದ ಸಮಸ್ತಪ್ರಪಂಚದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಯಜ್ಞಕರ್ತೃಗಳಾದ ಮನುಷ್ಯರ ಕಾರ್ಯತತ್ಪರತೆ, ಎಂಬ ಮೂರು ಶುಭ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿರುವವಳು.

English Translation

Ushas, inasmuch as you have caused the sacred fire to be kindled, inasmuch as you have lighted the world with the light of the sun, inasmuch as you have wakened men to perform sacrifice, you have done good service to the gods.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅಪ್ನಃ—ಅಪ್ನ ಶಬ್ದವು ಹದಿನಾರು ರೂಪನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೧೩) ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಕರ್ಮನಾಮಗಳ (ನಿ. ೩-೨) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಉಷಸ್ಸು ತಾನು ಉದಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದಕೂಡಲೇ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಹೋಮಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಜ್ವಲಮಾಡಿಸುವುದು, ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ ಕಾಣಿಸದೆ ಇರುವಂತೆ ಮರೆಯಾಗಿರುವ ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಕಾಣಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು, ಯಾಗಮಾಡುವವರು ಮತ್ತು ಇತರರೂ ಎಲ್ಲರೂ ಕತ್ತಲೆಯ ತೊಂದರೆಯಿಂದ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಆಯಾಯ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಜಾಗರೂಕರಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು, ಎಂಬ ಈ ಮೂರು ವಿಧ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪೂಜ್ಯತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತದೆ.

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯ ಮತ್ತು ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳ ಭಾಷ್ಯಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಒಂದೇ ಆಗಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಇವೆರಡು ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪದಗಳ ಅನ್ವಯಕ್ರಮವು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವುದು. ಉಷಸಿ ಹ್ಯುದಿತಾಯ ಅಗ್ನಿ-ಹೋತ್ರೇಣ ಆಹವನೀಯಂ ಸಮಿಂಧಯಂತಿ ನಾನುದಿತಾಯಾಂ ಅತಸ್ತಮುಷಾ ಏವ ಸಮಿಂಧವತೀತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ಉಷಸ್ಸು ಉದಯವಾದ ಕೂಡಲೇ ಅಗ್ನಿ ಹೋತ್ರವನ್ನು ಆಚರಿಸುವವರು ಆಹವನೀಯವೆಂಬ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವರು. ಉಷಸ್ಸು ಉದಯವಾಗುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸುವುದಿಲ್ಲವಾದಕಾರಣ ಉಷಸ್ಸು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉದ್ದೀಪನೆಮಾಡಿಸುವುದು ಎಂದು ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಹೇಳಿರುವರು. ಮತ್ತು ಉಷಸೋ ಹಿ ಪ್ರಕಾಶಃ ಸೂರ್ಯಾತ್ ಉದೇಷ್ಯತಃ ಪ್ರಭವತಿ ಉಷಸ್ಸಿನ ಪ್ರಕಾಶವು ಉದಯಿಸುತ್ತಿರುವ ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಉಂಟಾಗುವುದು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಉಷಃಕಾಲೇ ಹೋಮಾರ್ಥಮುಪಸಮಿಂಧಂತೇಹ್ಯಗ್ನಯಃ | ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಕಾಶೇನ ತಮಸಾ ವಿಶ್ಲಿಷ್ಟಮಕರೋಃ | ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹೋಮಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉದ್ದೀಪನೆಮಾಡುವರು. ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದಲೇ ಉಷಸ್ಸು ಕತ್ತಲೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಂತೆಮಾಡುವುದು ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಉಷಃ—ಸಂಬುದ್ಧಿಯರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಮಿಧೇ—ಸಮಾ ಉಪಸರ್ಗ ಇಂಥದ್ದೀ ದೀಪ್ತಿ. ಧಾತು. ಕೈಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಗತಿಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಗತಿಕಾ-
ರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೈತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೈದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.
ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಚಕರ್ಥೇ—ಡುಕ್ಯಜ್ ಕರಣೇ. ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ಕೈಸೃಭ್ಯವ್—(ಪಾ.
ಸೂ. ೬-೨-೧೩) ಎಂದು ನಿಯಮಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯತ್ ಎಂದು ಹಿಂದೆ
ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಪಾತ್ಯೈರ್ಯದ್ಯದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ.
ಪ್ರತ್ಯಯ ಲಿಪ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ
ಬರುತ್ತದೆ.

ಆವಃ—ವೃಜ್ ನರಣೇ. ಧಾತು. ಲುಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತೆಶ್ಚ ಎಂಬು
ದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಮಂತ್ರೇ ಘನದ್ವರ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಜಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ
ಚ್ಚಿಗೆ ಲುಕ್. ಸಿಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಕಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು
ವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ಉರಣ್ರಸರಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—(ಪಾ. ಸೂ.
೬-೧-೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪೃಕ್ತವಾದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಭಂದಸ್ಯಪಿದ್ಯಶ್ಯತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೩)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜಾದಿಯಾಗಿದ್ದರೂ ಆಡಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಂದಿನಂತೆ ತಿಜಂತ ನಿಘಾತ
ಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಚಕ್ಷಸಾ—ಚಕ್ಷಿಜ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ. ಧಾತು. ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಾ
ರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯ ಅಸುನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತ್ಯಾದಿನಿರ್ವಿತ್ಯಮ್
(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತ್ವತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಮಾನುಷಾನ್—ಮನೋಃ ಅಪತ್ಯಾನಿ ಪುನಾಂಸಃ ಮಾನುಷಾಃ ಮನೋಜಾರ್ತವಾಚ್ಯತೌ ಸುಕ್ ಚ
(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತತ್ಸಂನಿಯೋಗದಿಂದ ಸುಕಾಗಮ. ತದ್ವಿತೇಷ್ಟಚಾ
ಮಾದೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ
ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಯಕ್ಷಮಾಣಾನ್—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಷು ಧಾತು. ಲೃಛರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲೃಟಃ ಸದ್ವಾ
(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಾನ್‌ಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ಯತಾಸೀಲ್ಪಲಟೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ಯ ಏಕರಣ.
ಚೋಃಕುಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವ. ಚರ್ತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಕತ್ವನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಪತ್ವ. ಅನೇಮುಕ್
(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಮುಕಾಗಮ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ತಸ್ಯಾನುದಾತ್ತೇತ್—

(ಸಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಅದಕ್ಕೆ ಅಕಾರ ಪರವಾದುದರಿಂದ ದೀರ್ಘಾದಟೆ ಸಮಾನಪಾದೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ. ಆತೋಽಟನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಹಿಂದಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುನಾಸಿಕತ್ವ. || ೯ ||

|| ಸಂ ಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಕಿ॒ಯಾ॒ತ್ಯಾ ಯ॒ತ್ಸಮ॒ಯಾ ಭ॑ವಾ॒ತಿ ಯಾ ವ್ಯಾ॒ಷುರ್ಯಾ॑ಶ್ಚ
ನೂ॒ನಂ ವ್ಯ॒ಚ್ಛಾನ್ |

ಅ॒ನು ಪೂ॑ರ್ವಾಃ ಕೃ॒ಪತೇ॑ ವಾ॒ನಶಾ॒ನಾ ಪ್ರ॒ದೀ॑ಧ್ಯಾ॒ನಾ ಜೋ॑ಷ್-
ಮ॒ನ್ಯಾಭಿ॑ರೇತಿ || ೧೦ ||

ಪದಪಾಠಃ ||

ಕಿ॒ಯ॒ತಿ | ಅ | ಯತ್ | ಸಮ॒ಯಾ | ಭ॑ವಾ॒ತಿ | ಯಾಃ | ವಿ॒ಽ ಉ॒ಷುಃ | ಯಾಃ |
ಚ | ನೂ॒ನಂ | ವಿ॒ಽ ಉ॒ಚ್ಛಾನ್ |

ಅ॒ನು | ಪೂ॑ರ್ವಾಃ | ಕೃ॒ಪ॒ತೇ | ವಾ॒ನ॒ಶಾ॒ನಾ | ಪ್ರ॒ದೀ॑ಧ್ಯಾ॒ನಾ | ಜೋ॑ಷಂ |
ಅ॒ನ್ಯಾ॒ಭಿಃ | ಏ॒ತಿ || ೧೦ ||

|| ಸಾಯುಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸಮಯೇತ್ಯವ್ಯಯಂ ಸಮೀಪವಚನಂ | ಉಷಾಃ ಸಮಯಾ ಭವತಿ ಸಮೀಪಸ್ಯ ಭವತೀತಿ
ಯದೇತತ್ ಕಿತ್ತಿಯತಿ ಕಾಲೇ ಪ್ರವೃತ್ತಂ ಪರಿಸಮಾಪ್ತಂ ನೇತ್ಯಾಕಾರಃ ಪ್ರಕ್ಷಾರ್ಥಃ | ಏತದುತ್ತಂ ಭವತಿ |
ಉಷಾ ಯೇನ ಕಾಲೇನ ಸಂಯುಕ್ತಾ ಸ ಕಾಲಃ ಕಿಯಾನ್ ತಸ್ಯ ಕಾಲಸ್ಯ ಕಿಂ ಪರಿಮಾಣಮಿತಿ |
ಅನೇನೋಷಸೋನಂತತ್ವಮುಕ್ತಂ | ತದೇವ ಸ್ಪಷ್ಟೀಕರೋತಿ | ಪುರಾ ಯಾ ಉಷಸೋ ವ್ಯೂಷಾಃ
ವ್ಯೂಷಾಃ ಸಂಜಾತಾಃ | ನೂನಮವಶ್ಯಮಿತಃ ಪರಂ ಯಾಶ್ಚೋಷಸೋ ವ್ಯುಚ್ಛಾನ್ | ವ್ಯುಚ್ಛಂತಿ ವ್ಯೂಷಾ
ಭವಿಷ್ಯಂತಿ | ತತ್ರ ಪೂರ್ವಾ ವ್ಯೂಷಾ ಅತೀತಾ ಉಷಸೋ ನಾವಶಾನಾ ಕಾಮಯಮಾನೇದಾನೀಂ
ವರ್ತಮಾನೋಷಾ ಅನು ಕೃಪತೇ | ಅನುಕಲ್ಪತೇ | ಸಮರ್ಥಾ ಭವತಿ | ಅತೀತಾ ಉಷಸೋ ಯಥಾ
ಪ್ರಕಾಶಮಕುರ್ವನ್ ತದ್ವದೇಷಾಪಿ ಪ್ರಕಾಶಂ ಕರೋತಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ಪ್ರದೀಧ್ಯಾನಾ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ
ದೀಪ್ಯಮಾನೋಷಾ ಅನ್ಯಾಭಿರಾಗಾವಿನೀಭಿರುಷೋಭಿರ್ಜೋಷಂ ಸಹ್ಯತಿ | ಸಂಗಚ್ಛತೇ | ಅಗಾಮಿ-
ನ್ಯೋಽಪ್ಯೇತದೀಯಂ ಪ್ರಕಾಶಮನುಕುರ್ವಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ || ಕಿಯತಿ | ಕಿಂ ಪರಿಮಾಣಮಸ್ಯ | ಕಿಮಿ-
ದಂಭ್ಯಾಂ ವೋ ಘಃ | ಪಾ. ೫-೨-೪೦ | ಇತಿ ಘತ್ವವಿಧಾನಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತ್ತಿಮಶಬ್ದಾದಪಿ ಪರಿಮಾ-
ಣಾರ್ಥೇ ವತುಬ್ಜಕಾರಸ್ಯ ಘತ್ವಂ | ಇದಂಕಿನೋರೀಶ್ವರೇ | ಪಾ. ೬-೩-೯೦ | ಇತಿ ಕಿಮಃ ಕೀಅದೇಶಃ |
ಘಸ್ಯೇಯಾದೇಶೇ ಯಸ್ಯೇತಿ ಲೋಪಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಾಡ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ | ಛಾಂದಸಃ ಸಾಂಹಿತಿಕೋ
ದೀರ್ಘಃ | ಭವತಿ | ಲೇಟ್ಯಾಡಾಗಮಃ | ವ್ಯೂಷಾಃ | ವಿಪೂರ್ವೋ ವಸತಿವ್ಯುಚ್ಛೇನೇ ವರ್ತತೇ |
ಲಿಟ್ಟುಸಿ ಕಿತ್ತೇ ಯಜಾದಿತ್ವಾತ್ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ದ್ವಿರ್ವಚನಾದಿ | ವ್ಯುಚ್ಛಾನ್ | ಉಚ್ಛೇ ವಿವಾಸೇ |
ವಿವಾಸೋ ವರ್ಜನಂ | ಲೇಟ್ಯಾಡಾಗಮಃ | ಸಂಯೋಗಾಂತಸ್ಯ ಲೋಪಃ | ಕೃಪತೇ | ಕೃಪಾ
ಸಾಮರ್ಥ್ಯೇ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶಃ | ನಾವಶಾನಾ | ವಶ ಕಾಂತಾ | ಅಸ್ಮಾದ್ಯಜ್ಞಲುಗಂತಾತ್ತಾಚ್ಛೇಲಿಕ-
ಶ್ಚಾನಶ್ | ಪ್ರದೀಧ್ಯಾನಾ | ದೀರ್ಘೀ ದೀಪ್ತಿದೇವನಯೋಃ | ಲಟಃ ಶಾನಶ್ | ಅದಾದಿತ್ವಾಚ್ಛೇಪೋ
ಲುಕ್ | ಜಕ್ಷಿತ್ಯಾದಯಃ | ಷಡಿತ್ಯಭ್ಯಸ್ತಸಂಜ್ಞಾಯಾಮಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿರಿತ್ಯಾದ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ |
ಗತಿಸಮಾಸೇ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಉಷಾಃ—ಉಷಸ್ಸು | ಸಮಯಾ ಭವತಿ—ಸಮೀಪಸ್ಥವಾಗಿದೆ (ಎಂಬುದು) | ಯತ್—
ಯಾವುದೋ (ಅದು) | ಕಿಯತಿ ಅ—ಯಾವ ಕಾಲದಿಂದ? | ಯಾಃ—ಯಾವ ಉಷಃಕಾಲಗಳು | ವ್ಯೂಷಾಃ—
ಕಳೆದುಹೋದುವೋ | ನೂನಂ—ಅವಶ್ಯವಾಗಿ | ಯಾಃ ಚ—ಯಾವ ಉಷಃಕಾಲಗಳು | ವ್ಯುಚ್ಛಾನ್—
ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆಯೋ | (ತತ್ರ—ಅವುಗಳ ಮಧ್ಯೆ) | ಪೂರ್ವಾಃ—ಮೊದಲಿನವು (ಕಳೆದುಹೋದುವು) ಗಳನ್ನು |
ನಾವಶಾನಾಃ—ಅಪೇಕ್ಷೆ ಉಳ್ಳವುಗಳಾಗಿ (ಈಗಿನ ಉಷಸ್ಸುಗಳು) | ಅನು ಕೃಪತೇ—ಅನುಕರಿಸುತ್ತವೆ |
ಪ್ರದೀಧ್ಯಮಾನಾ—ವಿಶೇಷಪ್ರಕಾಶಯುಕ್ತವಾದ ಉಷಸ್ಸು | ಅನ್ಯಾಭಿಃ ಜೋಷಂ—(ಮುಂದೆ ಬರುವ) ಇತರ
ಉಷಸ್ಸುಗಳೊಡನೆ | ಏತಿ—ನೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

ಉಷಸ್ಸು ಯಾವಕಾಲದಿಂದ ಈ ರೀತಿ ಇದೆ ? ವಿಶೇಷ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ ಉಷಸ್ಸು (ಬೆಳಕುಕೊಡಬೇಕೆಂಬ) ಅಪೇಕ್ಷೆ ಉಳ್ಳದ್ದಾಗಿ, ಕಳೆದುಹೋದ ಉಷಸ್ಸುಗಳ ಕ್ರಮವನ್ನನುಸರಿಸಿ (ಕೆಲಸಮಾಡುತ್ತಾ) ಬರುವ ಉಷಸ್ಸುಗಳೊಡನೆ ಮುಂದುವರಿಯುತ್ತದೆ.

English Translation.

For how long a period is it that the dawns have risen ? for how long a period will they rise ? still desirous to bring us light, Ushas pursues the functions of those that have gone before, and shinning brightly, proceeds with the others (that are to follow.)

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಅನುಕೃಪತೇ—ಅನುಕಲ್ಪತೇ ಸಮರ್ಥಾ ಭವತಿ | ಉಷಸ್ಸುಗಳು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಸೂರ್ಯನ ಉದಯ ಕ್ಷಿಂತ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಉದಯವಾಗುವ ಕಾರಣದಿಂದ ಇವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅತೀತ ಅಂದರೆ ಕಳೆದುಹೋದವುಗಳು, ವರ್ತಮಾನ ಅಂದರೆ ಆಯಾಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿರುವವುಗಳು, ಆಗಾಮಿ ಅಂದರೆ ಮುಂದೆ ಬರತಕ್ಕವುಗಳು ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿ ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುವುವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಕಳೆದುಹೋಗಿರುವ ಉಷಸ್ಸಿನ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಈಗ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಉಷಸ್ಸು ತನ್ನ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಅನುಕರಿಸಲು ಸಮರ್ಥವಾಗುವುದು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅತೀತ ವರ್ತಮಾನ ಉಷಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಕಾಶದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಾದೃಶ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವರು. ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು, ಅರ್ಚಿತ ಗಾಯತಿ ಎಂಬ ನಲವತ್ತುನಾಲ್ಕು ಅರ್ಚಿತ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಕೃಪಾಧಾತುವನ್ನು ಪಾಠಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೯) ಅನುಕೃಪತೇ ಎಂದರೆ ಪೂಜಿಸುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಯೆಚ್ಚೆ ಉಷಸ್ಸು ದಿತಾಯಾಂ ಸ್ತೋತಾರಃ ಸ್ತುವಂತಿ ತದುವಾ ಏವ ಸ್ತೋತೀತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ಉಷಸ್ಸು ಉದಿತವಾದ ಕೂಡಲೇ ಆಯಾಯ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವವರು ಸ್ತುತಿಸುವುದಾದ್ದೂ ಉಷಸ್ಸಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದಾಗಿ ಉಷಃಕಾಲವೇ ಸ್ತುತಿಸುವುದಂತೆ (ಉಪಚಾರವನ್ನು) ಔಪಚಾರಿಕಪ್ರಯೋಗವೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿರುವರು. ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಈ ಎರಡು ಭಾಷ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅರ್ಥದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಆಕಾರೋಽತ್ರ ಸಾದಪೂರಣಃ | ನೂನಮಪಿಸಾದಪೂರಣಃ | ಆಕಾರವು ವಾಕ್ಯಪೂರ್ತಿಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದರಂತೆಯೇ ನೂನಂ ಎಂಬುದೂ ವಾಕ್ಯಪೂರ್ತಿಗಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದದ್ದು ಎಂದು ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿರುವುದು. ಸಾಯಣರು—ಆಕಾರಃ ಪ್ರಶ್ನಾರ್ಥಃ | ಉಷಾ ಯೇನ ಕಾಲೇನ ಸಂಯುಕ್ತಾ ಸ ಕಾಲಃ ಕಿರ್ಯಾ ಕಿಂ ಪರಿಮಾಣಂ ಇತಿ | ಆಕಾರವು ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದಾಗಿರುವುದು. ಇದರಿಂದ (ಉಷಃಕಾಲದಿಂದ) ಉಷಃಕಾಲದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕಾಲದ ಪ್ರಮಾಣವು ಗೋಚರವಾಗತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಅನಂತವಾಗಿರುವ ಉಷಃಕಾಲದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಪ್ರಕಾರಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ವಾವಶಾನಾ—ಕಾಮಯಮಾನಾ | ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ, ವಾವಶಾನಾ, ವಶ ಕಾಂತಾ, ವಾಶ್ರ ಶಬ್ದನೇ ಇತ್ಯನಯೋರನ್ಯತರಸ್ಯೇದಂ ರೂಪಂ ಕಾಮಯಮಾನಾ ಶಬ್ದಂ ವಾ ಕುರ್ವಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಯಚ್ಚ ಉಷಸ್ಕುದಿತಾಯಾಂ ಕಾಮಯಂತೇ ಶಬ್ದಂ ವಾ ಕುರ್ವಂತೀ ತದುಷಸ್ಯೇ-ವೋಪಚರ್ಯತೇ | ಕಾಂತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ವಶಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲೀ, ಶಬ್ದಮಾಡುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ವಾಶ್ರಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲೀ ವಾವಶಾನಾ ಎಂದು ಶಬ್ದರೂಪವಾಗುವುದು. ಇದರಿಂದ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿರುವುದು ಅಥವಾ ಉಷಃಕಾಲವನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವಂತೆ ಇರುವ ಉಷಸ್ಸಿನ ರಮಣೀಯತೆಯೂ, ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಚರಿಸುವ ಸ್ತೋತ್ರಪಠನ ಪಾಠನಾದಿಗಳೂ ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಉಷಸ್ಸಿನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸುತ್ತವೆ. ಎಂದು ಸ್ಕಂದಪುರಾಣವು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಕೀಯತಿ—ಕಿಮ್ ಪರಿಮಾಣಂ ಅಸ್ಯ ಇತಿ ಕಿಯಾನ್ ಕಿಮಿಬಂಭ್ಯಾಂ ವೋಘಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಘತ್ವವಿಧಾನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಕಿಮ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಪರಿಮಾಣಾರ್ಥತೋರುವಾಗ ನತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ತತ್ಸಂನಿಯೋಗದಿಂದ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಘತ್ವ. ಇದು ಪರವಾದಾಗ ಇದಂಕಿಮೋರೀಶ್ಕೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿಮ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕೇ ಆದೇಶ. ಅಯನೇಯಿಾ— (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಘ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಇಯಾದೇಶ. ಇಯತ್ ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರೂಪವಾಗು ತ್ತದೆ. ಅಜಾದಿಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ ಯಸ್ಯೇತಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಭೂತವಾದ ಕೀ ಎಂಬುದರ ಈಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಕೀಯತ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಸ್ವರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರದಿಂದ ಕಕಾರೋತ್ತರ ಇಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಮಧ್ಯೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭವಾತಿ—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ರತ್ಯಯ ಲೇಟೋ-ಡಾಟ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಗುಣ ಅನಾದೇಶ. ಯದ್ವೋಗ ವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ್, ತಿಪ್ ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವ್ಯಾಪುಃ—ವಿಪೂರ್ವಕವಾದ ವಸ ಧಾತುವು ವ್ಯುಚ್ಛನ್ನಾರ್ಥ (ವಿನಾಸ) ದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಮೈಪದಾನಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಝಿಗೆ ಉಸಾದೇಶ. ಅಸಂಯೋಗಾ-ಲ್ಲಿಟ್ ಕಿತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕಿತ್ವಾದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ವಸಧಾತುವು ಯಜಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ವಚಿಸ್ವಸಿಯೇಜಾದೀನಾಂ ಕಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಲಿಣ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಶಾಸಿನಸಿ-ಘಸೀನಾಂ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ವ. ಯಾಃ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಯಚ್ಚಬ್ದಸಂಬಂಧ

ವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೃತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರತೀಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವ್ಯುಚ್ಛಾನ್—ಉಚ್ಛೇಷಿಣೀ. ಧಾತು. ನಿವಾಸವೆಂದರೆ ವರ್ಜನ (ಬಿಡುವಿಕೆ) ಎಂದರ್ಥ. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರೋಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಇತಶ್ಚಲೋಪಃ ಪರಸ್ಮೈ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯ ಇಕಾರಲೋಪ. ಲೇಟೋಽಂತಾಟ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಸಂಯೋಗಾಂತಸ್ಯ ಲೋಪಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತ್ಯ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತುದಾದಿಭ್ಯಃ ಶಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶವಿಕರಣ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಯಚ್ಚಬ್ಧಸಂಬಂಧ ವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಕರಣಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಕೃಪತೇ—ಕೃಪಾ ಸಾಮರ್ಥ್ಯೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಟೀತೇ-ಅತ್ತನೇಪದಾನಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಟಿಗೆ ಏತ್ಯ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ಪಿಗೆ ಶವಿಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಪಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಿತ್ವಾತಿರೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧೆಗೆ ಗುಣಾದಿಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಜಂತಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಾನಶಾನಾ—ನಶ ಕಾಂತಾ ಧಾತು. ಧಾತೋರೇಕಾಚಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಭೃಶಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಜಾ ಬಂದಾಗ ಯಜೋಚಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಯಜ್ಞಲುಜಂತದ ಮೇಲೆ ತಾಚ್ಛೇಲ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಾಚ್ಛೇಲ್ಯವಯೋವಚನೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಾನಶ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಜ್ಞನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಅದಂತವಾದುದರಿಂದ ಟಾಪ್. ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರದೀಧ್ಯಾನಾ—ದೀಧೀರ್ಜ ದೀಪ್ತಿದೇವನಯೋಃ ಧಾತು ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಶ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಪ್ಪಿಗೆ ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್. ಯಣಾದೇಶ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಟಾಪ್. ಜಕ್ಷಿತ್ಯಾದಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಧಾತುವು ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಜಕ್ಷಿತ್ಯಾದಯಃ ಪಠಿತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭಸ್ತಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರ ಎಂಬ ಗತಿಯೊಡನೆ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೦ ||

|| ಸಂಹಿತಾನಾಥ ||

ಈಯುಷ್ಯೇ ಯೇ ಪೂರ್ವತರಾಮಪಶ್ಯನ್ಮುಚ್ಛಂತೀಮುಷಸಂ
ಮರ್ತ್ಯಾಸಃ |

ಅಸ್ಮಾಭಿರೂ ನು ಪ್ರತಿಚಕ್ಷ್ಯಾಭೂದೋ ತೇ ಯಂತಿ ಯೇ
ಅಪರೀಷು ಪಶ್ಯಾನ್ || ೧೧ ||

|| ಪದವಾಳ ||

ಈಯುಃ | ತೇ | ಯೇ | ಪೂರ್ವತರಾಂ | ಅಪಶ್ಯನ್ | ಏಽಉಚ್ಛಂತೀಂ |
ಉಷಸಂ | ಮರ್ತ್ಯಾಸಃ |

ಅಸ್ಮಾಭಿಃ | ಉಂ ಇತಿ | ನು | ಪ್ರತಿಚಕ್ಷ್ಮಿ | ಅಭೂತ್ | ಓ ಇತಿ | ತೇ |
ಯಂತಿ | ಯೇ | ಅಪರೀಷು | ಪಶ್ಯಾನ್ || ೧೧ ||

|| ಸಾಯಜಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯೇ ಮರ್ತ್ಯಾಸೋ ಮರಣಧರ್ಮಾಣೋ ಮನುಷ್ಯಾ ವ್ಯುಚ್ಛಂತೀಂ ವಿನಾಸಯಂತೀಂ ಪೂರ್ವ-
ತರಾಮತಿತಯೇನ ಪೂರ್ವಾಂ ವಿಸ್ತೃತ್ವಾ ಮುಷಸಮಪಶ್ಯನ್ ದೃಷ್ಟವಂತಃ ತೇ ಮನುಷ್ಯಾ ಈಯುಃ |
ಗತಾಃ | ತಥಾಸ್ಮಾಭಿರಸಿ ನು ಇದಾನೀಂ ಪ್ರತಿಚಕ್ಷ್ಯಾ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಾಭೂತ್ | ಜಾತಾ | ತಥಾ-
ಪರೀಷು ಭಾವಿನೀಷು ರಾತ್ರಿಷು ಯೇ ಮನುಷ್ಯಾ ವಿನಾಸಮುಷಸಂ ಪಶ್ಯಾನ್ ಪಶ್ಯಂತಿ ತೇ | ಅ ಉ ಇತಿ
ನಿಪಾತದ್ವಯಸಮುದಾಯಃ | ತತ್ರ ಉ ಇತ್ಯೇತದವಧಾರಣೇ | ಏನ ಯಂತಿ | ಅಗಚ್ಛಂತೈವ |
ಕಾಲತ್ರಯೇಽಪ್ಯೇಷಾ ವ್ಯಾಪ್ಯೇ ವರ್ತತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ಈಯುಃ | ಇತ್ ಗತಾ | ಲಿಬ್ಯುಸೀಣೋ ಯಜಿತಿ
ಯೇಣಾದೇಶಃ | ದ್ವಿವಚನೇಽಪಿ ತಸ್ಯ ಸ್ಥಾನಿವದ್ಭಾವಾದ್ವಿಭಾವೇ ದೀರ್ಘ ಇಣಃ ಕಿತಿ |
ಪಾ. ೭-೪-೬೯ | ಇತ್ಯಭ್ಯಾಸದೀರ್ಘತ್ವಂ | ತೇ | ಯುಷ್ಮತ್ತತ್ತತಃ ಸಾದಮಿತಿ ಸಕಾರಸ್ಯ
ಷತ್ತ್ವಂ ಷ್ವತ್ವಂ ಚ | ಮರ್ತ್ಯಾಸಃ | ಅಜ್ಜಸೇರಸುಕ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯೇ ಮರ್ತ್ಯಾಃ—ಯಾವ ಮನುಷ್ಯರು | ಉಚ್ಛಂತೀಂ—ಉದಯಿಸುತ್ತಿರುವ | ಪೂರ್ವ-
ತರಾಂ—ಅತ್ಯಂತಪುರಾತನವಾದ | ಉಷಸಂ—ಉಷಸ್ಸನ್ನು | ಅಸತ್ಯಃ—ನೋಡಿದರೋ | ತೇ—ಅವರು
ಈಯುಃ—ಮೃತರಾದರು; | (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) | ಅಸ್ಮಾಭಿಃ ಉ—ನಮ್ಮಿಂದಲೂ (ಉಷಸ್ಸು) | ನು—
ಈಗ | ಪ್ರತಿಚಕ್ಷ್ಮ್ಯ—ಜಿನ್ನಾಗಿ ಪರಿದೃಶ್ಯಮಾನನಾಗಿ | ಅಭೂತ್—ಅಯಿತು (ಹಾಗೆಯೇ) | ಅಸರೀಷು—
ಮುಂದೆ ಬರುವ ರಾತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ | ಯೇ—ಯಾವ ಮನುಷ್ಯರು | ಸಶ್ಯಾಃ—(ಈ ಉಷಸ್ಸನ್ನು) ನೋಡು-
ತ್ತಾರೋ | ತೇ—ಅವರು | ಆಯಂತಿ ಉ—ಬಂದೇಬರುತ್ತಾರೆ (ಮುಂದೆ ಉತ್ಪನ್ನರಾಗುತ್ತಾರೆ.)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಪುರಾತನವಾದ ಎಂದರೆ ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉದಯಿಸಿದ್ದ ಉಷಸ್ಸನ್ನು ನೋಡಿದ ಮನುಷ್ಯರು ಈಗ ಇಲ್ಲಿ;
ಈಗ ಉದಯಿಸುತ್ತಿರುವ ಉಷಸ್ಸು ನಮಗೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ; ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಉದಯಿಸುವ ಉಷಸ್ಸನ್ನು ನೋಡುವ
ಮನುಷ್ಯರು ಮುಂದೆ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾರೆ (ಅಂದರೆ ಉಷಸ್ಸು ಭೂತಭವಿಷ್ಯದ್ವರ್ತಮಾನಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಈರೀತಿ ದೃಶ್ಯ
ಮಾನನಾಗಿ ನಿತ್ಯವಾಗಿದೆ.)

English Translation.

Those mortals who beheld the pristine Ushas dawning have passed
away; to us she is now visible, and they approach who may behold her in
aftertimes.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಯೇ ಮರ್ತ್ಯಾಃ ವೈಚ್ಛಂತೀಂ ಪೂರ್ವತರಾಂ ಉಷಸಂ ಅಸತ್ಯಃ ತೇ ಈಯುಃ | ಅಸ್ಮಾಭಿಃ
ನು ಪ್ರತಿಚಕ್ಷ್ಮ್ಯ ಅಭೂತ್ | ಮರಣವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯರು ಹಿಂದೆ ಉದಯವಾಗಿ ತನ್ನ
ರಮಣೀಯತೆಯನ್ನು ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ವ್ಯಕ್ತಮಾಡಿರುವ ಉಷಸ್ಸುಗಳನ್ನೂ ನೋಡಿ ಆನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿದರು.
ಮತ್ತು ಅದು ತನ್ನ ಸೊಬಗನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಕಳೆದುಹೋದ ಹಾಗೆ ಇವರೂ ಕೂಡ ಕಾಲವಾದರು. ವರ್ತಮಾನಕಾಲ
ವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿರುವ ಈ ಉಷಃಕಾಲದ (ಮನೋಹರತ್ವವನ್ನು) ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿ ನಾವುಗಳು
ಆನಂದಪಡುತ್ತೇವೆ. ಮುಂದೆ ಉದಯವಾಗುವ ಉಷಸ್ಸನ್ನು ನೋಡಿ ಆನಂದಿಸುವ ಮನುಷ್ಯರು ಮುಂದೆ ಹುಟ್ಟು-
ತ್ತಾರೆ. ಈ ರೀತಿ ಉಷಸ್ಸು ಮೂರು ಕಾಲಗಳನ್ನೂ ಅನುಸರಿಸಿ ಉದಯವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದೂ ಕಾಲತ್ರಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ
ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದು ಎಂದೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಮರಣವನ್ನು ಹೊಂದುವವರಾದರೂ ಮನುಷ್ಯರು ಅತೀತಾನಾಗತ
ವರ್ತಮಾನವೆಂಬ ಮೂರು ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಉಷಸ್ಸಿನ ಆನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವವರಾದಕಾರಣ
ಉಷಸ್ಸಿನ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯೂ ಆಯಾಯ ಕಾಲಾನುಗುಣವಾಗಿ ಆಯಾಯ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗುವದೆಂಬ
ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಅತೀಶೈರ್ವರ್ತಮಾನೈರಾಗಾಮಿಭಿಶ್ಚ ಸರ್ವೈರ್ಮಾನುಷ್ಠೈರುಷಾ ದೈಶ್ಯತೇ ನಾಸ್ಮದಾದಿವತ್ ಕೃತ್ವದೇವ ಇತಿ ಸಮಸ್ತಾರ್ಥಃ | ಉಷಃಕಾಲವನ್ನು ಹಿಂದೆ ಇದ್ದ ಮನುಷ್ಯರೂ ನೋಡಿ ಆನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿದರು. ಈಗ ಇರುವವರೂ ನೋಡಿ ಆನಂದಿಸುತ್ತಿರುವರು. ಇದರಂತೆಯೇ ಮುಂದೆ ಉತ್ಪನ್ನರಾಗುವವರೂ ನೋಡಿ ಆನಂದಿಸುವರು. ಅದ್ದರಿಂದ ನಾವು ಅನಿತ್ಯರಾದ ಕಾರಣ ಕೆಲವರು ಮಾತ್ರ ಉಷಃಕಾಲವನ್ನು ನೋಡುವರು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಉಷಸ್ಸು ಸರ್ವರಿಗೂ ಗೋಚರವಾಗುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಮರ್ತ್ಯಾಸಃ—ಮಾನುಷ್ಯಾಃ ನರಃ. ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ನಾನುಗಳಲ್ಲಿ ಮರ್ತ್ಯಶಬ್ದವು (ನಿ. ೩-೮) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮರ್ತ್ಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮನುಷ್ಯರೆಂದು ಅರ್ಥವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಸೂತ್ರಿಯಾ ||

ಈಯುಃ—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು, ಅದಾದಿ. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಮೈಪದಾನಾಂ— (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಝಿಗೆ ಉಪಾದೇಶ. ಅಜಾದಿಪ್ರತ್ಯಯಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಇಣೋಯಣ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಯಣಾದೇಶ. ದ್ವಿತ್ವಮಾಡುವಾಗ ದ್ವಿವಚನೇಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ಥಾನಿವದ್ಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತ್ವ ಬಂದಾಗ ದೀರ್ಘಇಣಃ ಕಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಈಯುಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪೂರ್ವತರಾಂ—ಅತಿಶಯೇನ ಪೂರ್ವಾ ಪೂರ್ವತರಾ ತಾಮ್. ದ್ವಿವಚನವಿಭಜ್ಯೋ— (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ತರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಪಶ್ಯನ್—ದೃಶಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ಯದ್ವ್ಯಕ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರತೀಕೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮರ್ತ್ಯಾಸಃ—ಮರ್ತ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜಸ್ ಪರನಾದಾಗ ಅಜ್ಜಸೇರಸುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುಕಾಗಮ. ಅಂತ್ಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗ.

ಪ್ರತಿಚಕ್ಷ್ಯಾ—ಚಕ್ಷಿಜ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ನಾಚಿ. ಧಾತು. ಇಲ್ಲಿ ದರ್ಶನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಕರ್ಮಣಿ ಯಲ್ಲಿ ಋಹಲೋಣ್ಯತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣ್ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಅಜಾದ್ಯತ-ಷ್ಪಾಪ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಾಪ್.

ಯಂತಿ—ಇಹ ಗೌ ಧಾತು. ಅದಾದಿ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿಗೆ ಅಂತಾದೇಶ ಬಂದಾಗ ಇಣೋಯಣ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಣಾದೇಶ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಶ್ಯಾನ್—ದೃಶಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ ಧಾತು ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಂತಾದೇಶಬಂದಾಗ ಇತೆಶ್ಚ ಲೋಪಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪಾಘ್ರಾ-ಧ್ಮಾಸ್ಥಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಸ್ ವಿಕರಣ ಬಂದಾಗ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಪಶ್ಯಾದೇಶ. ಲೇಟೋ-ಜಾಟೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಸಂಯೋಗಾಂತಸ್ಯ ಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪಶ್ಯಾನ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯೇ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಯಚ್ಚಬ್ಧ ಸಂಬಂಧ ನಿರುವುದರಿಂದ ಯಷ್ಟ್ಯತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದುವದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಬಂದುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇಶ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. || ೧೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯಾವಯದ್ವೇಷಾಽಯತಸಾಽಯತೇಜಾಃ ಸುನ್ನಾವರೇ ಸೂನ್ಯತಾ
ಈರಯಂತೀ |

ಸುಮಂಗಲೀರ್ಬಿಭ್ರತೀ ದೇವವೀತಿಮಿಹಾದ್ಯೋಷಃ ಶ್ರೇಷ್ಠತಮಾ
ವೈಚ್ಛ || ೧೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯವಯತ್ವೇಷಾಃ | ಯತಸಾಃ | ಯತೇಜಾಃ | ಸುನ್ನಾವರೇ |
ಸೂನ್ಯತಾಃ | ಈರಯಂತೀ |

ಸುಮಂಗಲೀಃ | ಬಿಭ್ರತೀ | ದೇವವೀತಿಂ | ಇಹ | ಅದ್ಯ | ಉಷಃ |

ಶ್ರೇಷ್ಠತಮಾ | ವಿ | ಉಚ್ಛ | || ೧೨ ||

|| ಸಾಯಂಜಾಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯಾವಯದ್ವೇಷಾಃ | ಯಾವಯಂತಿ ಅಸ್ತುತಃ ಪೃಥಕ್ಪೃಥಾಕಾ ದ್ವೇಷಾಂಸಿ ದ್ವೇಷ್ವಾಣಿ
ರಾಕ್ಷಸಾದೀನಿ ಯಯಾ ಸಾ ತಥೋಕ್ತಾ | ನ ಹ್ಯುಷಸಿ ಜಾತಾಯಾಂ ರಾಕ್ಷಸಾದಯೋಽವತಿಷ್ಯಂತೇ
ಯತಸ್ತೇ ನಿಶಾಚರಾಃ | ಋತಪಾ ಋತಸ್ಯ ಸತ್ಯಸ್ಯ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ನಾ ಸಾಲಯಿತ್ರೀ ಋತೇಜಾ
ಯಜ್ಞಾರ್ಥಂ ಪ್ರಾದುರ್ಭೂತಾ | ಸತ್ಯಾಮುಷಸ್ಯಹನಿ ಯಾಗಾ ಅನುಷ್ಠೀಯಂತೇ ಅತೋ
ಯಜ್ಞಾರ್ಥಂ ಜಾತೇತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ಸುಮ್ನಾವರೀ | ಸುಮ್ನಾಮಿತಿ ಸುಖನಾಮ | ತದ್ವತೀ ಸೂನೃತಾಃ |
ನಾಜ್ಞಾಮೃತತ್ | ಸಶುಪ್ತಿಸ್ತನ್ನಗಾದೀನಾಂ ವಚಾಂಸೀರಯಂತೀ ಪ್ರೇರಯಂತ್ಯುತ್ಪಾದಯಂತೀ
ಸುಮಂಗಲೀಃ ಸುಮಂಗಲೋಪೇತಾ | ಪತ್ಯಾ ಕದಾಚಿದಪಿ ನ ವಿಯುಕ್ತೇತ್ಯರ್ಥಃ | ದೇವವೀತಿಂ
ದೇವೈಃ ಕಾಮಯಮಾನಂ ಯಜ್ಞಂ ಬಿಭ್ರತೀ ಧಾರಯಂತೀ ಹೇ ಉಷಃ ಶ್ರೇಷ್ಠತಮೋಕ್ತೇನ ಪ್ರಕಾರೇ-
ಣಾತಿಪ್ರಶಸ್ತಾ ತ್ವಮಿಹಾಸ್ತಿನ್ದೇವಯಜನದೇವೇಽದ್ಯಾಸ್ತಿನ್ಯಾಗಸಮಯೇ ವೃಚ್ಚಿ | ವಿನಾಸಯ ||
ಯಾವಯದ್ವೇಷಾಃ | ಯು ಮಿಶ್ರಣಾಮಿಶ್ರಣಯೋಃ | ಅಸ್ಮಾಣ್ಣ್ಯಂತಾಲ್ಲಟಃ ಶತ್ರು | ತಸ್ಯ ಛಂದಸ್ಯು-
ಭಯಭೇತ್ಯಾರ್ಥಧಾತುಕತ್ವಾದದುಪದೇಶಾಲ್ಪಸಾರ್ವಧಾತು ಕಾನುದಾತ್ತತ್ವಾಭಾವಾತ್ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಏವ
ತಿಷ್ಯತೇ | ಪುನರ್ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಸ ಏವ ಸ್ವರಃ | ಛಂದಸಃ ಪದಕಾಲೋನೋ ಹ್ರಸ್ವಃ | ಋತಪಾಃ |
ಋತಂ ಸಾತಿ ರಕ್ಷತೀತ್ಪ್ರತಪಾಃ | ಸಾ ರಕ್ಷಣೀ | ವಿಚ್ | ಋತೇಜಾಃ | ಋತೇ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ
ಜಾಯತೇ ಇತ್ಯೇತೇಜಾಃ | ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ | ಜನಸನಖನಕ್ರಮಗಮೋ ವಿಹಿ | ವಿಡ್ವನೋರನು-
ನಾಸಿಕಸ್ಯಾದಿತ್ಯಾತ್ಮಂ | ತತ್ಪುರುಷೇ ಕೃತಿ ಬಹುಲಮಿತ್ಯಲಂಕಾರ | ಸುಮ್ನಾವರೀ | ಛಂದಸೀವನಿಸಾವಿತಿ
ಮತ್ಪರ್ಥೀಯೋ ವನಿಪ್ | ವನೋ ರ ಚೇತಿ ಜೀಪ್ ನಕಾರಸ್ಯ ರೇಫಾದೇಶಶ್ಚ | ಅನ್ಯೇಷಾಮಸಿ ದೃಶ್ಯತ
ಇತಿ ದೀರ್ಘಃ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಪ್ರತ್ಯಯಾದ್ಯು ದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸುಮಂಗಲೀಃ | ಸುಮಂಗಲಾತ್ಸಂಜ್ಞಾ ಯಾಂ |
ಪಾ. ೪-೧-೪೦ | ಇತಿ ಗೌರಾದಿಷು ಪಾಠಾತ್ ಜೀಪ್ | ಸರ್ವೇ ವಿಧಯಶ್ಚಂದಸಿ ವಿಕಲ್ಪ್ಯಂತೇ ಇತಿ
ಹಲ್ವಾಬ್ಬಿ ಇತಿ ಸುಲೋಪಸ್ಯ ವಿಕಲ್ಪಿತತ್ವಾದಭಾವೇ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗೌ | ದೇವವೀತಿಂ | ವೀ ಗತಿ-
ಪ್ರಜನಕಾಂತ್ಯಸನಖಾದನೇಷು | ದೇವೈರ್ವೀಯತೇ ಕಾಮೃತ ಇತಿ ದೇವವೀತಿಯೌಷ್ಠಃ |
ಕರ್ಮಣಿ ಕ್ತಿನ | ದಾಸೀಭಾರಾದಿತ್ಯಾತ್ಮಾರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯಾವಯದ್ವೇಷಾಃ—ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ವಿಫಲಗೊಳಿಸುವ ಎಂದರೆ ನಾಶಮಾಡುವ | ಋತಪಾಃ—
ಸತ್ಯವನ್ನು, ಯಜ್ಞವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ | ಋತೇಜಾಃ—ಯಾಗಗಳಿಗೋಸ್ಕರ ಜನಿಸಿರುವ | ಸುಮ್ನಾವರೀ—ಸುಖ

ವುಳ್ಳ, (ಸುಖವನ್ನಂಟುಮಾಡುವ) | ಸೂನೈತಾಃ—ಒಳ್ಳೆಯ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು | ಈರಯಂತೀ—(ಪಶುಪತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ) ಹೊರಡಿಸುವ | ಸುಮಂಗಲೀಃ—ಸೌಮ್ಯಗಲ್ಲುಯುಕ್ತಳಾದ | ವೇವವೀತಿಂ—ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಕಾವ್ಯವಾದ ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು | ಬಿಭ್ರತೀ—ಧರಿಸಿರುವ | ದೇ ಉಷಃ—ಎಲೈ ಉಷಸ್ಸೇ (ಉಷೋ ದೇವತೆಯೇ) | ಶ್ರೀಷ್ಠತಮಾ—(ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ) ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠಳಾದ (ನೀನು) | ಇಹ—ಈ ಯಾಗ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ | ಅದ್ಯ—ಈಗ (ಯಾಗಸಮಯದಲ್ಲಿ) | ವೃಚ್ಛಿ—ಪ್ರಕಾಶಿಸು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಉಷಸ್ಸು ರಾಕ್ಷಸ ನಾಶಕಳು; (ನಿಶಾಚರರಾದ ರಾಕ್ಷಸರು ಬೆಳಗಾದ ಮೇಲೆ ಹೊರಹೊರಡುವುದಿಲ್ಲ) ಯಾಗಗಳಿಗೋಸ್ಕರ ಜನಿಸಿರುವವಳು; (ಬೆಳಗಾದ ಮೇಲೆಯೇ ಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ) ಒಳ್ಳೆಯ ಶಬ್ದಗಳುಂಟಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವಳು; ಸುಮಂಗಲಿಯು; (ಪತಿಯಿಂದ ವಿಯೋಗವೇ ಇಲ್ಲ) ಸುಖಿಯು; ದೇವಕಾವ್ಯವಾದ ಯಜ್ಞಧಾರಕಳು; ಈ ರೀತಿ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠಳಾದ ಉಷಸ್ಸು ಈಗ ನಮ್ಮ ಯಾಗಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಉದಯಿಸಲಿ.

English Translation.

The beings hostile (to acts of devotion) now withdraw, for she is the protectress of sacred rites, who is manifested for their performance; she is the giver of happiness, the awakener of pleasant voices, the enjoyer of felicity, and provider of food for the gods: most excellent Ushas, dawn to-day on this (sacrificial hall.)

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಯಾನಯದ್ವೇಷಾಃ—ಯಾನಯಂತಿ ಅಸ್ತತ್ವಃ ಸೃಥಕ್ ಕೃತಾನಿ ದ್ವೇಷಾಂಸಿ ದ್ವೇಷ್ಟಾಣಿ ರಾಕ್ಷಸಾದೀನಿ ಯಯಾ ಸಾ | ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ದ್ವೇಷಮಾಡಿ ಹಿಂಸೆಪಡಿಸುವ ರಾಕ್ಷಸರೇ ಮೊದಲಾದವರು ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಸಂಚರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವರಾದಕಾರಣ ಉಷಸ್ಸು ತನ್ನ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಅವರನ್ನು ಬೇರೆಯಾಗಿ ಇರಿಸಿರುವುದು. ಉಷಃಕಾಲವು ಬಂದ ಒಡನೆಯೇ ರಾಕ್ಷಸರೇ ಮೊದಲಾದವರು ಅಡಗಿ ಹೋಗುವರು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಋತಸಾಃ—ಋತಸ್ಯ ಸತ್ಯಸ್ಯ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ನಾ ಸಾಲಯಿತ್ರೀ—ಸತ್ಯವನ್ನೂ ಮತ್ತು ಯಜ್ಞವನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಋತ ಶಬ್ದವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೪) ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಋತಶಬ್ದವು ಸತ್ಯ ಬೋಧಕವಾಗಿಯೂ ಯಜ್ಞ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದೆಂದೂ ಹೇಳಿ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟಿರುವರು—

ನ ಯಾತನ ಇಂದ್ರ ಜೂಜುವುರ್ನೋ ನ ವಂದನಾ ಶನಿಷ್ಠ ನೇದ್ಯಾಭಿಃ |

ಸ ಶರ್ಧದರ್ಯೋ ವಿಷುಣಸ್ಯ ಜಂತೋರ್ಮಾ ಶಿಶ್ನದೇನಾ ಅಸಿ ಗುರ್ಯುತಂ ನಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೨೧-೫)

ಈ ಋಕ್ಮಿನಲ್ಲಿ ಋತ ಶಬ್ದವು ಸತ್ಯ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಸತ್ಯಂ ನಾ ಯಜ್ಞಂ ನಾ (ನಿ. ೪-೧೯) ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು.

ತನೂನಪಾತ್ಯಥ ಋತಸ್ಯ ಯಾನಾನ್ಮಧ್ಯಾ ಸಮಂಜಸ್ತನ್ಮದಯಾ ಸುಜಿಹ್ವ |

ಮನ್ಮಾನಿ ಧೀಭಿರುತ ಯಜ್ಞ ಮೃಂಧನ್ದೇವತ್ರಾ ಚ ಕೃಣುಹ್ಯಧ್ವರಂ ನಃ ||

(ನಿ. ೮-೭) ಮತ್ತು (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೦-೨)

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಮಿನಲ್ಲಿಯೂ

ದೇವೇಭ್ಯೋ ವನಸ್ತೇ ಹವೀಂಸಿ ಹಿರಣ್ಯಸರ್ಣಿ ಸ್ರತಿವಸ್ತೇ ಅರ್ಥಮ್ |

ಸ್ರದಕ್ಷಿಣದ್ರಶನಯಾ ನಿಯೋಯ ಋತಸ್ಯ ವಕ್ಷಿ ಪಥಿಭೀ ರಜಿಷ್ವೈಃ ||

(ನಿ. ೮-೨೦)

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಮಿನಲ್ಲಿಯೂ ಋತ ಶಬ್ದವು ಯಜ್ಞವಾಚಕವಾಗಿರುವುದು.

ಋತೇಜಾಃ—ಯಜ್ಞಾರ್ಥಂ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತಾ | ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವವರು ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಉಪಸ್ಥಾನವನ್ನು ಉದಯವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು. ಉಪಕಾಲವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದನಂತರ ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಗಳು ನಡೆಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆಯಾದಕಾರಣ ಯಜ್ಞಾಚರಣೆಗಾಗಿಯೇ ಉಪಸ್ಥಾನವನ್ನು ಉದಯವಾಗಿರುತ್ತದೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ. ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳು—

ಋತಶಬ್ದೋತ್ರ ಅದಿತ್ಯವಚನಃ | ಸಂಚಮ್ಯಾಶ್ಚ ಸ್ಥಾನೇ ಸಸ್ತಮಿಾ | ಅದಿತ್ಯಾಜ್ಜನಿತ್ರಿ |

ಋತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅದಿತ್ಯನೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಸಂಚಮಿಾ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಸ್ತಮಿಾ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಉಪಸ್ಥಾನ ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಇರುವರು.

ಸುಮ್ನಾ ವರೀ—ಸುಮ್ನಾಮಿತಿ ಸುಖನಾಮ | ತದ್ವತೀ | ವಿಭಾವರೀ ಸೂನರೀ ಭಾಸ್ವತೀ ಎಂಬ ಹದಿನಾರು ಉಷೋನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸುಮ್ನಾವರೀ ಎಂಬ ಪದವು (ನಿ. ೨-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಸ್ಥಾನವು ಅರ್ಥವು. ಸುಮ್ನಾ ಶಬ್ದವು ಶಿಂಖಾತಾ ಶತರಾ ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತು ಸುಖನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೩) ಸುಮ್ನಾ ಎಂದರೆ ಸುಖವೆಂದು ಅರ್ಥವು, ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ಸುಖಕರೀ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಸುಖವನ್ನು ಉಪಕಾಲವು ಉಂಟುಮಾಡುವುದೆಂದು ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಸೂನೃತಾ ಈರಯಂತೀ—ನಾಜ್ಞಾನೈತತ್ | ನಾಕ್ ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಸೂನೃತಾ ಎಂಬ ಪದವು ಉಷೋನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಯೂ ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಸೂನೃತ ಶಬ್ದವು ನಾಕ್ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ,—ಸೂನೃತಾ ನಾಚಿಃ ಈರಯಂತೀ ಪ್ರೇರಯಂತೀ | ಉಷ ಉದಯೋತ್ತರಕಾಲಂ ಹಿ ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ವಚಿಃ ಪ್ರವರ್ತಂತೇ | ಅತಃ ಸೈವ ತಾಃ ಪ್ರೇರಯಂತೀತಿ ವ್ಯಪದಿಶ್ಯತೇ | ಉಷಃಕಾಲದ ಉದಯವು ಉತ್ಪನ್ನವಾದಕೂಡಲೆ ಪಶುಪಕ್ಷಿ ವೃಗಗಳೇ ಮೊದಲಾದವೆಲ್ಲವೂ ಧ್ವನಿನಿಮಾಡಲು ಉಪಕ್ರಮಮಾಡುವುದರಿಂದ (ಉಷಃಕಾಲವೇ) ಉಷಸ್ಸೇ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಮಾತನಾಡುವಂತೆ ಪ್ರೇರಿಸುವುದು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಸುಮಂಗಲೀಃ—ಸುಷ್ಕ ಮಂಗಲಯೋಪೇತಾ | ಪತ್ಯಾ ಕದಾಚಿದಪಿ ನ ವಿಯುಕ್ತಾ | ಉತ್ತಮವಾದ ಮಂಗಳಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು. ಉಷಸ್ಸು ಯಾವಾಗಲೂ ತನ್ನ ಪತಿಯನ್ನು ಎಡಬಿಡದೆ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವುದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ಯಾಸ್ಮರು—

ಕನಿಕ್ರದಜ್ಜನುಷಂ ಪ್ರಬ್ರುವಾಣಿ ಇಯೇತಿ ನಾಚಮರಿತೇವ ನಾನಂ |

ಸುಮಂಗಲಶ್ಚ ಶಕುನೇ ಭವಾಸಿ ಮಾ ತ್ವಾ ಕಾ ಚಿದಭಿಭಾ ವಿಶ್ವಾ ವಿದತ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೪೨-೧)

ಎಂದು ಋಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಮಂಗಲ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ (ನಿ ೯-೫) ಸುಮಂಗಲಶ್ಚ ಶಕುನೇ ಭವಕಲ್ಯಾಣ ಮಂಗಲಃ | ಮಂಗಲಂ ಗಿರತೇಃ ಗೃಣಾತ್ಯರ್ಥೇ | ಗಿರತೈನರ್ಥಾನಿತಿ ವಾ | ಅಂಗಲಮಂಗವತ್ | ಮಜ್ಜಯೇತಿ ಪಾಪಕಮಿತಿ ನೈರುಕ್ತಾಃ | ಮಾಂ ಗಚ್ಛಂತಿತಿ ವಾ | ಮಾ ಚ ತ್ವಾ ಕಾಚಿದಭಿಭೂತಿಃ ಸರ್ವತೋ ವಿದತ್ || ಸುಮಂಗಲ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕಲ್ಯಾಣಮಂಗಲವೆಂಬುದಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಮಂಗಲ ಶಬ್ದವು ಗಿರತಿ ಅನರ್ಥಾನ್ ತೊಂದರೆಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಪಾಪವನ್ನು ಮುಳುಗಿಸಿ ನಾಶಮಾಡುವುದು ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಹೇಳುವರು. ಅಥವಾ ಇದು ಒಳ್ಳೆಯದಾದ್ದರಿಂದ ಯಾವಾಗಲೂ ನನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಬಂದು ಸೇರಲಿ ಅಥವಾ ನಿನಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಪರಾಭವವುಂಟಾಗದಂತೆ ಮಾಡಲಿ ಎಂಬರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಂಗಲವೆಂದು ಹೆಸರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಯಾವಯದ್ವೇಷಾಃ—ಯು ಮಿಶ್ರಣಾಮಿಶ್ರಣಯೋಃ ಧಾತು ಅದಾದಿ. ಹೇತುಮತಿ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಣಿಚ್. ಣಿಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅಚೋಽಙ್ಲಾತಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ. ಆನಾದೇಶ. ಯಾವಿ ಎಂಬ ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶವ್‌ವಿಕರಣ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಚಿಗೆ ಗುಣ ಅಯಾದೇಶ. ಅತೋಗುಣೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸರರೂಪ. ಯಾವಯತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಭಂದಸ್ಯುಭಯಥಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶತ್ವವಿಗೆ ಅರ್ಧಧಾತುಕ ಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದರಿಂದ

ಅದುಪದೇಶನಿಬಂಧನವಾಗಿ ಬರುವ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ತ ಸ್ವರವು ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ ಸತಿಶಿಷ್ಟಸ್ವರ ಬಲೀ-
ಯಸ್ತೈಮ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರವೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಯಕಾರೋತ್ತರ ಅಕಾರವು ಉದಾತ್ತ
ವಾಗುತ್ತದೆ. ಯಾವಯಂತಿ ದ್ವೀಷಾಂಸಿ ಯಯಾ ಸಾ ಯಾವಯದ್ವೀಷಾಃ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಪೂರ್ವ-
ಪದಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಪದಕಾಲದಲ್ಲಿ
ಯವಯತ್ ದ್ವೀಷಾಃ ಎಂದು ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ.

ಋತಪಾಃ—ಋತಂ ಪಾತಿ ರಕ್ಷತಿ ಇತಿ ಋತಪಾಃ ಪಾ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಆತೋ ಮನಿನ್-
ಕ್ವನಿಬ್ಬನಿಪಶ್ವ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಲ್ಲಿ ಚಕಾರದಿಂದ ವಿಚ್ ಅನುಕ್ರಷ್ಟ
ವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಕಾರಾಂತ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಋತೇಜಾಃ—ಋತೇ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಜಾಯತೇ ಇತಿ ಋತೇಜಾಃ. ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು
ಜನಸನಖನಕ್ರಮಗಮೋ ವಿಟ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪರನಾದಾಗ
ವಿಡ್ವನೋರನುನಾಸಿಕಸ್ಯಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಆತ್ಮ. ಅಂತಾದೇಶವಾಗಿ ಬರು
ತ್ತದೆ. ತತ್ಪುರುಷೇ ಕೃತಿಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಸಪ್ತಮಿಗೆ ಅಲುಕ್.
ಹಿಂದೆಯೂ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಗತಿಕಾರಕೋಪಸದಾತ್ ಕೃತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ
ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಮ್ನಾವರೀ—ಸುಮ್ನಂ ಸುಖಂ ಅಸ್ಯ ಆಸ್ತಿ ಇತಿ ಸುಮ್ನಾವರೀ. ಛಂದಸೀವನಿಸೌ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ
ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ವನಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸುಮ್ನವನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀತ್ವವಿವಕ್ಷಾ ಮಾಡಿದಾಗ ವನೋರಚಿ
(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಪ್. ತತ್ಸಂನಿಯೋಗದಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರೇಫಾದೇಶ ಅನ್ಯೇಷಾಮಸಿ-
ದೃಶ್ಯತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ವನಿಸ್ ಪಿತ್ತಾದರೂ ನೃತ್ಯಯದಿಂದ
ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಈರಯಂತೀ—ಈರ ಗತೌ ಪ್ರೇರಣೇ ಚ. ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಸಾರ ತೋರುವಾಗ ಣಿಚ್.
ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಉಗಿತಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಪ್. ಣಿಚ್ ಸ್ವರ
ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಮಂಗಲೀಃ—ಸುಮಂಗಲಾತ್ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೪೧. ಗ) ಎಂದು ಗೌರಾದಿ
ಯಲ್ಲಿ ಪಾಠಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಜ್ಞಾದಲ್ಲಿ ಜೀಷ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಸುಮಂಗಲೀಃ+ಸು ಎಂದಿರುವಾಗ ಸರ್ವೇ ವಿಧ-
ಯಶ್ಚಂದಸಿ ವಿಕಲ್ಪಾಂತೇ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಸುಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಸಜುಷೋರುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ರುತ್ಸವೂ ಖರವಸಾನಯೋರ್ವಿಪರ್ಜನಿಯಃ
ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ವಿಸರ್ಗವೂ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೇವವೀತಿಮ್—ವೀ ಗತಿಪ್ರಜನಕಾಂತ್ಯಶನಮಾದನೇಷು ಥಾತು. ದೇವೈರ್ವೀಯತೇ ಕಾಮೃತೇ ಇತಿ ದೇವವೀತಿಃ ಯಜ್ಞಃ ಸ್ತಿಯಾಂಕ್ತಿನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಾಸೀಭಾರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾದುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಶಶ್ವತ್ಪುರೋಷಾ ವೈವಾಸ ದೇವ್ಯಥೋ ಅದ್ಯೇದಂ ವ್ಯಾವೋ
ಮಘೋನೀ |

ಅಥೋ ವೈಚ್ಛಾದುತ್ತರಾ ಅನು ದ್ಯಾನಜರಾಮೃತಾ ಚರತಿ
ಸ್ವಧಾಭಿಃ || ೧೩ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಶಶ್ವತ್ | ಪುರಾ | ಉಷಾಃ | ವಿ | ಉವಾಸ | ದೇವೀ | ಅಥೋ ಇತಿ | ಅದ್ಯ |
ಇದಂ | ವಿ | ಆನಃ | ಮಘೋನೀ |

ಅಥೋ ಇತಿ | ವಿ | ಉಚ್ಛಾತ್ | ಉತ್ ೨ ತರಾನ್ | ಅನು | ದ್ಯಾನ್ | ಅಜರಾ |
ಅನ್ಯತಾ | ಚರತಿ | ಸ್ವಧಾಭಿಃ || ೧೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ದೇವೀ ದೇವನತೀಲೋಷಾಃ ಪುರಾ ಪೂರ್ವಸ್ಥಿನ್ಕಾಲೇ ಶಶ್ವನ್ನಿತ್ಯಂ ಸಂತತಂ ವ್ಯವಾಸ |
ವ್ಯಾಚ್ಛತ್ | ಅಥೋ ಅನಂತರಮದ್ಯಾಸ್ಥಿನ್ಕಾಲೇ ಮಘೋನೀ ಧನವತ್ಯುಷಾಸ್ತಮಸಾ ತಿರೋಹಿತಮಿದಂ
ಸರ್ವಂ ಜಗದ್ವ್ಯಾಃ | ವಿನಾಸಿತಂ ಪ್ರಕಾಶನೇನ ತಮಸಾ ವಿಯುಕ್ತಮಕರೋತ್ | ಅಥೋ ಅನಂತರ-
ಮುತ್ತರಾನೂರ್ಧ್ವತರಾನ್ಭಾವಿನೋ ದ್ಯೂನ್ ದಿವಸಾನನುಲಕ್ಷ್ಯಾಗಾಮಿಷ್ವಪಿ ದಿವಸೇಷು ವ್ಯಾಚ್ಛತ್
ವ್ಯಾಚ್ಛತಿ | ವಿನಾಸಯತಿ | ಅತಃ ಕಾಲತ್ರಯವ್ಯಾಪಿನೀ ಸೋಷಾ ಅಜರಾ ಜರಾರಹಿತಾ ಸರ್ವದೈಕರೂ-
ಪಾಮೃತಾ ಮರಣರಹಿತಾ ಚ ಸತೀ ಸ್ವಧಾಭಿರಾತ್ಮೀಯೈಸ್ತೇಜೋಭಿಃ ಸಹ ಚರತಿ | ವರ್ತತೇ ||
ಉವಾಸ | ನಸ ನಿವಾಸೇ | ಲಿಟ್ಟಭ್ಯಾಸಸ್ಯೋಭಯೇಷಾಮಿತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಅವಃ |
ತಸ್ಮಾದೇವ ಧಾತೋರ್ಲಜಾ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಹಲ್ಲ್ಯಾಭ್ಯ ಇತಿ ತಿಲೋಪಃ |
ಭಂದಸ್ಯಪಿ ದೃಶ್ಯತ ಇತ್ಯಾಡಾಗಮಃ | ಉಚ್ಛತ್ | ಲೇಟ್ಯಾಡಾಗಮಃ | ಉತ್ತರಾನ್ | ದೀರ್ಘಾದಟಿ
ಸಮಾನಸಾದ ಇತಿ ನಕಾರಸ್ಯ ರುತ್ವಂ | ಆತೋಽಟಿ ನಿತ್ಯಮಿತಿ ಸಾನುನಾಸಿಕ ಆಕಾರಃ | ಅನು | ಅನು-
ರ್ಲಕ್ಷಣೇ | ಸಾ. ೧-೪-೮೪ | ಇತ್ಯೇನೋಃ ಕರ್ಮಪ್ರವಚನೀಯತ್ವಂ | ಅಜರಾ ಅಮೃತಾ | ತತ್ರ
ಬಹುವ್ರೀಹೌ ನಳೋ ಜರಮರಮಿತ್ರಮೃತಾ ಇತ್ಯುತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ದೇವೀ ಉಷಾಃ—ಉಷೋದೇವಿಯು | ಪುರಾ—ಪೂರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಶಶ್ವತ್—ನಿರಂತರವೂ |
ವ್ಯವಾಸ—ಉದಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು | ಅಥೋ—ಅನಂತರ | ಅದ್ಯ—ಈಗ (ವರ್ತಮಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ) | ಮಘೋನೀ—
ಸಂಪದ್ಯುಕ್ತಳಾದ ಉಷಸ್ಸು | ಇದಂ—(ತಮಸ್ಸಿನಿಂದ ಅವೃತವಾದ) ಈ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತನ್ನೂ | ವ್ಯಾಃ—
ತನೋರಹಿತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದಳು | ಅಥೋ—ಅನಂತರ | ಉತ್ತರಾನ್—ಮುಂದೆ ಬರುವ | ದ್ಯೂನ್—
ದಿವಸಗಳನ್ನು | ಅನು ವ್ಯಾಚ್ಛತ್—ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತಾಳೆ | ಅಜರಾ—(ಆದುದರಿಂದ) ಜರಾರಹಿತಳಾದ |
ಅಮೃತಾ—ಅಮರಳಾದ ಉಷಸ್ಸು | ಸ್ವಧಾಭಿಃ—(ತನ್ನ) ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ (ಯುಕ್ತಳಾಗಿ) | ಚರತಿ—
ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾಳೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಉಷೋದೇವಿಯು ಪೂರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಉದಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು ; ಸಂಪತ್ತಿಗಾಶ್ರಯಳಾದ ಆ ದೇವತೆಯು
ಈಗಲೂ ಈ ಪ್ರಸಂಚದಲ್ಲಿ ಉದಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ ; ಮುಂದೆಯೂ, ಬರುವ ದಿನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಬೀರುತ್ತಾಳೆ ;
ಜರಾಮರಣರಹಿತಳಾದ ಉಷಸ್ಸು ತೇಜೋಯುಕ್ತಳಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾಳೆ.

English Translation.

The divine Ushas-dawned continually in former times; the source of wealth, she still rises on this (world); so will she give light hereafter, through future days, for, exempt from decay or death, she goes on in her splendour.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ದೇವೀ ಉಷಾಃ—ದೇವನಶೀಲಾ | ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಎಂದರೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನಳಾದ ಉಷೋದೇವಿಯು—ಎಂದು ಅರ್ಥವು | ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಉಷಾಃ ಕಸ್ಮಾದುಚ್ಛೇತಿತಿ ಸತ್ಯಾ ರಾತ್ರೇರಪರಃಕಾಲಃ | (ನಿ. ೨-೧೯) ಉಚ್ಛೇದಿ ವಿನಾಸೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಉಚ್ಛೇತಿ ತನೂಂಸಿ ವಿನಾಸಯತಿ ಕತ್ತಲೆಗಳನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಎಂದು ಉಷಶಬ್ದದ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ರಾತ್ರಿಯ ಕೊನೆಯ ಭಾಗದ ಕಾಲವು ಉಷಸ್ಸೆಂದು ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಮತ್ತು— ಈ ಉಷಸ್ಸು ಉದಯವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಕಳೆದುಹೋಗುವುದು ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಉದಹರಿಸಿರುವರು—

ಅಪೋಷಾ ಅನಸಃ ಸರತ್ಸಂಪಿಷ್ಠಾದಹ ಬಿಭ್ಯುಷೀ |

ನಿಯತ್ಸೀಂ ಶಿಶ್ನುಥದ್ವೃಷಾ ||

(ಮು. ಸಂ. ೪-೩೦-೧೦)

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಪಾಸರದುಷಾ ಅನಸಃ ಸಂಪಿಷ್ಠಾನ್ಮೇಘಾತ್ ಬಿಭ್ಯುಷೀ | (ನಿ. ೧೧-೪೮) ವಾಯುವಿನಿಂದ ಓಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮೇಘಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ವಾಯುವು ತನ್ನನ್ನೂ ಓಡಿಸುವುದೆಂದು ಹೆದರಿಕೆಯಿಂದ ಉಷಃಕಾಲವೂ ತಾನಾಗಿ (ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಮರೆಮಾಡಿಕೊಂಡಿತು) ಕಳೆದುಹೋಯಿತು ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಏತದಸ್ಯಾ ಅನಶ್ಯಯೇ ಸುಸಂಪಿಷ್ಠಂ ವಿಸಾಶ್ಯಾ |

ಸಸಾರ ಸೀಂ ಪರಾವತಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೪-೩೦-೧೧)

ಏತದಸ್ಯಾ ಅನಶ್ಯಯೇ ವಿಮುಕ್ತಸಾಶಿ ಸಸಾರೋಷಾಃ ಪರಾವತಃ ಪ್ರೇರಿತವತಃ ಪರಾಗತಾದ್ಯಾ (ನಿ. ೧೧-೪೮) (ಉದಕಭಾವಕ್ಕೆ) ನೀರಿನ ರೂಪಕ್ಕೆ ಪರಿವರ್ತಿತವಾಗಿರುವ ಮೇಘವನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾ ಹೇಳುವ ಈ ವಚನದಲ್ಲಿ ವಾಯುವಿನಿಂದ ಉಷಸ್ಸಿನ ರಥವು ಮೇಘದ ಆಶ್ರಯದಿಂದ ಇದ್ದು ವಾಯುವಿನ ವೇಗದಿಂದ ಶಿಥಿಲವಾದ ಸಂಧಿಬಂಧಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಇರುವುದು ಎಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಉಷಸ್ಸು ಮಧ್ಯಸ್ಥಾನದೇವತೆಯೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ಉಷಾಃ | ಉಷಾ ವಷ್ವೇಃ ಕಾಂತಿಕರ್ಮಣಃ ಉಚ್ಛೇದೇರಿತರಾ ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾ | ವಶ ಕಾಂತಾ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳದ್ದು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಷಶಬ್ದದ ರೂಪವು ಉಂಟಾಗಿರುವುದು. ಅಥವಾ ಉಚ್ಛೇದೇರಿತರಾ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಉಷಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ರೂಪವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗುವುದು. ಮೇಘದಲ್ಲಿರುವ ಉದಕಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರುವಂತೆ ತಳ್ಳುತ್ತದೆ ಎಂದು ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಅರ್ಥ ಮಾಡಿರುವರು. ಮತ್ತು ಇದರಿಂದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ ರೂಪದಿಂದ ದ್ಯುಸ್ಥಾನದೇವತೆಯಾಗಿರುವ ಉಷಸ್ಸು, ಬೇರೆ ಯಾಗಿರುವುದು. ಇದರಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪವು ಇರುವುದು. ಯಥೋಕ್ತಂ—ತದ್ವಾ ಇದಂ ವಿಕಲ್ಪೇನ ದ್ಯುಸ್ಥಾನಾಯಾಃ ಯಾ ಪುನರಿತರಾ ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾ ಉಷಾಃ ನ ತಸ್ಯಾಃ ವಿಕಲ್ಪಃ ಕಿಂ ತರ್ಹಿ ಉಚ್ಛೇದೇರಿತರಾ ಸಾ ವಿನಾಸ ನಾರ್ಥಸ್ಯ ವಿನಾಸಯತಿ ಉದಕಾನಿ ವಿನಾಸ್ಯತೇ ವಾ ಮೇಘಾಃ ಮಧ್ಯಮೇನೇತಿ. (ನಿ. ೧೨-೭).

ವಿನಾಸನಾರೂಪನಾದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಉಚ್ಛೇದಾತುವಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ ಶಬ್ದಬೋಧ್ಯವಾದ ಉಷಸ್ಸು ಮೇಘ ದಲ್ಲಿರುವ ಉದಕಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವುದಾಗಿ ಮಧ್ಯಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ (ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ದೇವತಾ ರೂಪದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರು ವುದು ಎಂದು ವಿಕಲ್ಪವು ಇರುವುದು.

ಉಷಸ್ತಚ್ಚಿತ್ರಮಾ ಭರಾಸ್ತಭ್ಯಂ ವಾಜಿನೀವತಿ |

ಯೇನ ತೋಕಂ ಚ ತನಯಂ ಚ ಧಾಮಹೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೨-೧೩)

ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾದ ಧನಸಶುಪುತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವಂತೆ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ.

ಏತಾ ಉ ತ್ಯಾ ಉಷಸಃ ಕೇತುಮಕ್ರತ ಪೂರ್ವೇ ಅರ್ಥೇ ರಜಸೋ ಭಾನುಮಂಜತೇ |

ನಿಷ್ಕುಣ್ಣಾನಾ ಅಯುಧಾನೀನ ದೃಷ್ಟವಃ ಪ್ರತಿ ಗಾಮೋ ಽರುಷೀರ್ಯಂತಿ ಮಾತರಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೨-೧)

ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವೇ ಅರ್ಥೇ ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕಸ್ಯ | ಪೂರ್ವಾರ್ಧ ವೆಂದರೆ ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕವೆಂದೂ, ಕೇತುಮಕ್ರತ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕೇತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಜ್ಞಾನ ವೆಂದೂ, ಗಾವಃ ಎಂಬುವುದಕ್ಕೆ ಕಿರಣಗಳೆಂದೂ, ಅರ್ಥ ಮಾಡಿ, ಸೂರ್ಯನಿಂದಲೇ ಪ್ರಕಾಶನನ್ನು ಹೊಂದುವ ಈ ಉಷೋದೇವಿಯು ಎರಡು ರೂಪಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವಳೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಸ್ವಧಾಭಿಃ—ಅತ್ತೀಯೈಸ್ತೇಜೋಭಿಃ | ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಸ್ವಧಾ ಶಬ್ದವು— ಇಷ್ಟತ್ತಿಂಟು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ನೂರೊಂದು ಉದಕ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ, (ನಿ. ೨-೨೪) ಪಠಿತ ವಾಗಿರುವುದಾದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಸಾಯಿಣರೂ ಸ್ಯಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ಕೂಡ ತೇಜಸ್ಸೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿನಿರಿಸಿರುವರು.

ಮಘೋನೀ ಉಷಾಃ—(ಧನವತೀ,) ಈ ಶಬ್ದಗಳೂ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಉಷೋವಾಚಕಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿಲ್ಲ ದಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಉಷಸ್ಸೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ದ್ಯೂಕ್—ದಿವಸಾ ದಿನಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವು | ನಿರುಕ್ತಕಾರರು-ದ್ಯುರಿತ್ಯಹೋ ನಾಮಧೇಯಂ ದ್ಯೋತತ ಇತಿ ಸತಃ | (ನಿ. ೧-೭) ದ್ಯು ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳದ್ದೆಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಹಗಲು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಎಂದೂ, ಹನ್ನೆರಡು ಅಹರ್ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೧) ದ್ಯು ಶಬ್ದವು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಹಗಲು ಎಂದೂ, ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ,—

ತ್ವಮಗ್ನೇ ದ್ಯುಭಿಷ್ಟಮಾಶುಶುಷ್ಣೇತ್ಸಮಧ್ಯಸ್ತಮಶ್ಮನಸ್ತರಿ |

ತ್ವಂ ವನೇಭ್ಯಸ್ತಮೋಷಧೀಭ್ಯಸ್ತುಂ ನೃಣಾಂ ನೃಪತೇ ಜಾಯಸೇ ಶುಚಿಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೨-೧-೧)

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ದ್ಯುಭಿಃ-ಅಹೋಭಿಃ (ನಿ. ೬-೧) ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಉವಾಸ—ವಸ ನಿವಾಸೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಕೈಪದಾನಾಂ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಪಿಗೆ ಣಲಾದೇಶ. ಲಿಣೈಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಆದಿಹಲ್ಶೇಷ. ಲಿಟ್ಟಭ್ಯಾಸಸ್ಯೋಭಯೇಷಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಅತೆಉಪಧಾಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಆವಃ—ವಸ ನಿವಾಸೇ ಧಾತು. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತೆಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸೃಕ್ತವಾದ ತಿಪ್ಪಿಗೆ ಲೋಪ. ಛಂದಸ್ಯಪಿ ದೃಶ್ಯತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಧಾತುಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗ. ಆವಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಚ್ಚಾತ್—ಉಭೀ ವಿವಾಸೇ. ಧಾತು ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತೆಶ್ಚ ಲೋಪಃ ಪ—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಲೇಟೋಡಾಟೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉತ್ತರಾನ್—ಅತಿಶಯಾರ್ಥತೋರುವಾಗ ಉತಿಗೆ ದ್ವಿವಚನವಿಭಜ್ಯೋಪ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ತರಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ದ್ವಿವಚನಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಉತ್ತರಾನ್+ಅನು ಎಂದಿರುವಾಗ ದೀರ್ಘಾದಟಿಸಮಾನಪಾದೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ. ಆತೋಽಟಿಸಿತ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಅನುನಾಸಿಕವಿಶಿಷ್ಟ ಆಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅನು—ಅನುರ್ಲಕ್ಷಣೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಪ್ರವಚನೀಯ ಸಂಜ್ಞೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಕರ್ಮಪ್ರವಚನೀಯಯುಕ್ತೇ ದ್ವಿತೀಯಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೩-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಾನ್ ದ್ವಯನ್ ಎಂದು ದ್ವಿತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದಿದೆ.

ಅಜರಾ | ಅವೃತಾ—ನ ವಿದ್ಯತೇ ಜರಾ ಯಸ್ಯಾ ಸಾ ಅಜರಾ. ಹೀಗೆಯೇ ಅವೃತಾ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಾಸ. ಬಹುವ್ರೀಹಿಸ್ವರವು ಬಾಧಿತವಾಗಿ ನೆಚ್ಚೋ ಜರಮರಮಿತ್ರಮೃತಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚರತಿ—ಚರ ಗತಿಭಕ್ಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ವ್ಯೃಂ ಇಜ್ಜಾಭಿದ್ವಿವ ಆತಾಸ್ವದ್ಯಾದಪ ಕೃಷ್ಣಾಂ ನಿರ್ಣಿಜಂ
ದೇವ್ಯಾವಃ |

ಪ್ರಬೋಧಯಂತ್ಯರುಣೇಭಿರಶ್ವೈರೋಷಾ ಯಾತಿ ಸುಯುಜಾ
ರಥೇನ || ೧೪ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ವಿ | ಅಂಜಿಽಭಿಃ | ದಿವಃ | ಆತಾಸು | ಅದ್ಯಾತ್ | ಅಪ | ಕೃಷ್ಣಾಂ | ನಿಃಽನಿಜಂ |
ದೇವೀ | ಆನರಿತ್ಯಾವಃ |

ಪ್ರಬೋಧಯಂತೀ | ಅರುಣೇಭಿಃ | ಅಶ್ವೈಃ | ಆ | ಉಷಾಃ | ಯಾತಿ |
ಸುಽಯುಜಾ | ರಥೇನ || ೧೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ದಿವೋ ನಭಸಃ ಸಂಬಂಧಿನೀಷ್ಠಾತಾಸು | ದಿಜ್ಞಾನ್ಮೃತತ್ | ಆತತಾಸು ವಿಸ್ತೀರ್ಣಾಸು ದಿಕ್ಷೂಷಾ
ಅಂಜಿಭಿರ್ವ್ಯಂಜಕೈಃ ಪ್ರಕಾಶಕೈಸ್ತೇಜೋಭಿರ್ವ್ಯದ್ಯೌತ್ | ವಿದ್ಯೋತತೇ | ಪ್ರಕಾಶತೇ | ಸೈಷಾ ದೇವೀ
ದೇವನಶೀಲಾ ಕೃಷ್ಣಾಂ ನಿರ್ಣಿಜಂ | ನಿರ್ಣಿಗತಿ ರೂಪನಾಮ | ರಾತ್ರಿಕೃತಂ ಕೃಷ್ಣಂ ರೂಪಮಸಾವಃ |
ಅಪಾವೃಣೋತ್ | ಪ್ರಕಾಶೇನ ತಿರಸ್ಕೃತವತೀ | ಅಪಿ ಚಾರುಣೀಭಿರರುಣೈರ್ಲೋಹಿತವರ್ಣೈರಶ್ವೈರ್ವ್ಯಾ-
ಪನಶೀಲೈಃ ಸ್ವಕೀಯೈಃ ಕಿರಣೈಸ್ತುರಗೈರ್ವಾ ಸುಯುಜಾ ಸಮ್ಯಗ್ಮುಕ್ತೇನ ರಥೇನೋಷಾ ಆ ಯಾತಿ |
ಆಗಚ್ಛತಿ | ಕಿಂ ಕುರ್ವತೀ | ಪ್ರಬೋಧಯಂತೀ ಸುಸ್ತಾನ್ಪ್ರಾಣಿನಃ ಪ್ರಬುದ್ಧಾನ್ಕುರ್ವತೀ || ಅದ್ಯೌತ್ |
ದ್ಯುತ ದೀಪ್ತಾ | ಲುಜ್ | ದ್ಯುದ್ಭ್ಯೋ ಲುಜಾ | ಪಾ. ೧-೩-೯೧ | ಇತಿ ಪರಸ್ಪೃಶದಂ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ
ಜ್ಲೇರ್ಲಾಫ್ | ಗುಣೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ವೃದ್ಧಿಶ್ಚಾಂದಸೀ | ಯದ್ವಾ | ದ್ಯು ಅಭಿಗಮನೇ | ಆದಾದಿಕಃ | ಉಶೋ
ವೃದ್ಧಿರ್ಲುಕಿ ಹಲಿ | ಪಾ. ೭-೩-೮೯ | ಇತಿ ವೃದ್ಧಿಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಉಷಸ್ಸು) ದಿವಃ—ಅಂತರಿಕ್ಷದ | ಆತತಾಸು—ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ | ಅಂಜಿಭಿಃ—ಪ್ರಕಾಶಕವಾದ ತೇಜಸ್ಸಿ-
ನಿಂದ | ವಿ ಅದ್ಯೌತ್—ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತದೆ | ದೇವೀ—ಪ್ರಕಾಶನಶೀಲಳಾದ ಉಷಸ್ಸು | ಕೃಷ್ಣಾಂ
ನಿರ್ಣಿಜಂ—ಕೃಷ್ಣರೂಪವನ್ನು (ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು) | ಅಪಿ ಅವಃ—ಪರಿಹರಿಸಿದಳು | ಅರುಣೇಭಿಃ—ರಕ್ತ-
ವರ್ಣವಾದ | ಅಶ್ವೈಃ—ವ್ಯಾಪಕಗಳಾದ ಕಿರಣಗಳಿಂದ (ಅಶ್ವಗಳಿಂದ) | ಸುಯುಜಾ—ಯುಕ್ತವಾದ | ರಥೇನ-
ರಥದಿಂದ | ಪ್ರಬೋಧಯಂತೀ—(ಮಲಗಿರುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು) ಎಬ್ಬಿಸುತ್ತಾ | ಆ ಯಾತಿ—ಬರುತ್ತಾಳೆ.

|| ಭಾನಾರ್ಥ ||

ಉಷಸ್ಸು ಅಂತರಿಕ್ಷದ ನಾನಾಮೂಲಗಳನ್ನೂ ತನ್ನ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತಾಳೆ; ರಾತ್ರಿ ಸಂಬಂಧವಾದ
ಕೃಷ್ಣರೂಪವನ್ನು (ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು) ಪ್ರಕಾಶನಶೀಲಳಾದ ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ. ರಕ್ತವರ್ಣವಾದ ಅಶ್ವಗಳಿಂದ
ಯುಕ್ತವಾದ ರಥದಲ್ಲಿ ಬಂದು ನಿದ್ರಿಸುತ್ತಿರುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸುತ್ತಾಳೆ.

English Translation.

The divine Ushas lights up with her beams the quarters of the
heavens; she has thrown off her gloomy form, and awaking (those who
sleep), comes in her car, drawn by purple steeds.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಆತತಾಸು—ಆತತಾಸು ವಿಸ್ತೀರ್ಣಾಸು ದಿಕ್ಷು | ಆತಾಃ, ಆಶಾಃ, ಉಪರಾಃ, ಎಂಬ ಎಂಟುದಿಜ್ಞ ಮ-
ಗಳಲ್ಲಿ ಆತಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು (ನಿ. ೨-೧೬) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ದಿಕ್ಕುಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವು.

ನಿರ್ಣಿಜಮ್—ರೂಪಮ್ | ನಿರ್ಣಿಕ್ ವಮ್: ಎಂಬ ಹದಿನಾರು ರೂಪನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದವು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೩) ರೂಪ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಅರುಣೇಭಿಃ ಅಶ್ವೈಃ—ಅರುಣೈಃ ಲೋಹಿತವರ್ಣೈಃ ವ್ಯಾಪನಶೀಲೈಃ ಸ್ವಕೀಯೈಃ ಕಿರಣೈಃ ತುರಗೈರ್ವಾ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ ಮತ್ತು ವ್ಯಾಪಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದ್ದಾದ ತನ್ನ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ. **ಅರುಣ್ಯೋ ಗಾವ ಉಷಸಃ** (ನಿ. ೨-೨೮) ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದಿಂದಕೂಡಿರುವ ಗೋವುಗಳು ಅಥವಾ ಕಿರಣಗಳು ಉಷಸ್ಸಿಗೆ ವಾಹನವಾಗಿರುವವು ಎಂದು ಯಾಸ್ಕರು ಹೇಳಿರುವರು. ಉಷೋದೇವಿಯು ತನ್ನ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿ ದಿಕ್ಕುಗಳೆಲ್ಲದರಲ್ಲಿಯೂ ಹರಡಿ, ರಾತ್ರಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ ಜಗತ್ತಿನ ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣದ ರೂಪವನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತಾ ತನ್ನ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣವುಳ್ಳ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ ಅಥವಾ ಕೆಂಪಾದಕಿರಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ರಥದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾ ಬರುತ್ತಿರುವಳು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಂಜಿಭಿಃ—ಅಂಜೂ ವ್ಯಕ್ತಿಮ್ರಕ್ಷಣಕಾಂಕ್ಷಿಗತಿಷು. ಧಾತು. ಔಣಾದಿಕ ಇ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತ್ವತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ದಿನಃ—ಉಡಿದಂಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅದ್ಯೌತ್—ದ್ಯೌತ ದೀಪ್ತ. ಧಾತು. ಲುಜ್. ಇದು ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾದರೂ ದ್ಯೌದ್ಯೌಃ ಲುಜ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೯೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಜ್‌ನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪರಸ್ಮೈಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಜ್ಲಿ ಲುಜ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜ್ಲಿವಿಕರಣ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ ವ್ಯತ್ಯಯೋಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್. ಇತಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಪಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥ—(ಪಾ. ೭-೩-೮೪) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಗುಣವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವೃದ್ಧಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ದ್ಯೌ ಅಭಿಗಮನೇ ಧಾತು ಅದಾದಿ. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್. ಇತಶ್ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಉತೋವೃದ್ಧಿರ್ಲುಕಿಕರಣಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅದ್ಯೌತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಬೋಧಯಂತೀ—ಬುಧ ಅವಗಮನೇ. ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರತೋರುವುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಣಿಜಂತದಮೇಲೆ ಲಠರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಚಿಗೆ ಗುಣ ಅಯಾದೇಶ. **ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—**(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಣಿಚ್‌ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ ಉಗಿತಶ್ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಜೋಪ್.

ಅರುಣೇಭಿಃ—ಅರುಣ+ಭಿಃ ಎಂದಿರುವಾಗ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೦) ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಭಿಸ್ಸಿಗೆ ಐಸ್‌ಭಾವಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುವಚನೇ. ರುಲೈತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ಯ.

ಯಾತಿ—ಯಾ ಸ್ತ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿಕವಚನರೂಪ. ಅತಿಜಂತಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಯುಜಾ—ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ. ಧಾತು. ಸಂಪದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ವಿಪ್. ಸುಯುಜ್ ಶಬ್ದ. ತೃತೀಯಾ ವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. ನೆಇ ಸುಭ್ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಉತ್ತರ ಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಆವಹಂತೀ ಪೋಷ್ಯಾ ನಾರ್ಯಾಣಿ ಚಿತ್ರಂ ಕೇತುಂ ಕೃಣುತೇ
ಚೇಕಿತಾನಾ |

ಈಯುಷೀಣಾಮುಪಮಾ ಶಶ್ವತೀನಾಂ ವಿಭಾತೀನಾಂ ಪ್ರಥ-
ಮೋಷಾ ವ್ಯಶ್ವೇತ್ || ೧೫ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಆವಹಂತೀ | ಪೋಷ್ಯಾ | ನಾರ್ಯಾಣಿ | ಚಿತ್ರಂ | ಕೇತುಂ | ಕೃಣುತೇ |
ಚೇಕಿತಾನಾ |

ಈಯುಷೀಣಾಂ | ಉಪಮಾ | ಶಶ್ವತೀನಾಂ | ವಿಭಾತೀನಾಂ | ಪ್ರಥಮಾ |
ಉಷಾಃ | ನಿ | ವ್ಯಶ್ವೇತ್ || ೧೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ದೇವಾನಾಂ ಹವಿಃಸ್ವಾವಹಂತೀತ್ಯೇಷೋಷಸೋ ಯಾಜ್ಯಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಆ ದ್ಯಾಂ
ತನೋಷಿ ರಶ್ಮಿಭಿರಾವಹಂತೀ ಪೋಷ್ಯಾ ನಾರ್ಯಾಣಿ ನ ತಾ ಅವಾ ರೇಣುಕಕಾಟೋ ಅಶ್ನುತೇ |
ಅ. ೬-೧೪ | ಇತಿ ||

ಪೋಷ್ಯಾ ಯಾವಜ್ಜೀವಂ ಪೋಷಣಸಮರ್ಥಾನಿ ನಾರ್ಯಾಣಿ ವರಣೇಯಾನಿ ಧನಾನ್ಯಾವ-
ಹಂತೈಸ್ತುಭ್ಯಮಾನಯಂತೀ ಚೇಕಿತಾನಾ ಸರ್ವಂ ಜನಂ ಪ್ರಜ್ಞಾಪಯಂತುಷಾಶ್ಚಿತ್ರಂ ವಿಚಿತ್ರಮಾಶ್ಚ-
ರ್ಯಭೂತಂ ಚಾಯನೀಯಂ ನಾ ಕೇತುಂ ಪ್ರಜ್ಞಾಪಕಂ ರಶ್ಮಿಂ ಕೃತ್ಸ್ಮಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶನಸಮರ್ಥಂ
ಕೃಣುತೇ | ಸ್ವಾತ್ಮನಃ ಪ್ರಕಾಶಾತ್ಕುರುತೇ | ಸೈಷೇಯುಷೀಣಾಂ ಗಮನವತೀನಾಂ ಪೂರ್ವನಿಷ್ಪನ್ನಾನಾಂ
ಶತ್ವತೀನಾಂ ಬಹ್ವೀನಾಮುಷಸಾಮುಷಮಾ ಉಪ ಸಮೀಪೇ ನಿರ್ಮಿತೋಪಮಾನಭೂತಾ ನಾ ವಿಭಾತಿನಾಂ
ವಿಶೇಷೇಣ ಪ್ರಕಾಶಮಾನಾನಾಮಾಗಾಮಿನೀನಾಮುಷಸಾಂ ಪ್ರಥಮಾದ್ಯಾ ಏವಂಭೂತೋಷಾ ವ್ಯಶ್ಚೈತ್ |
ತೇಜಸಾ ಪ್ರವೃದ್ಧಾಸೀತ್ || ಪೋಷ್ಯಾ | ಪುಷ ಪುಷ್ಪಾ | ಪೋಷಣಂ ಪೋಷಃ | ಭಾವೇ ಘೃಷ್ |
ತತ್ರ ಭವಾನಿ | ಭವೇ ಭಂದಸೀತಿ ಯತ್ | ಯತೋಽನಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಶೇಷ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲ
ಮಿತಿ ಶೇಲೋಪಃ | ನಾರ್ಯಾಣಿ | ವೃಜ್ ಸಂಭಕ್ತಾ | ಖುಹಲೋರ್ಣ್ಯತ್ | ಈಡವಂದವೃಶಂಸ-
ದುಹಾಂ ಣ್ಯತ ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಚೇಕಿತಾನಾ | ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ | ಅಸ್ಮಾದ್ಯಜಂತಾಲ್ಲಟಃ ಶಾನಚ್ |
ಭಂದಸ್ಯುಭಯಥೇತಿ ತಸ್ಯಾರ್ಥಧಾತುಕತ್ವಾದತೋಲೋಪಯೋಗೋಪ | ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿತ್ಯಾದ್ಯು-
ದಾತ್ತತ್ವಂ | ಈಯುಷೀಣಾಂ | ಇಣ್ ಗತಾ | ಲಟಃ ಕ್ವಸುಃ | ದ್ವಿಭಾವಾದಿ | ಉಗಿತಶ್ಚೇತಿ ಜೋಸ್ |
ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಇಣೋ ಯಣ್ಣಿತಿ ಯಣಾದೇಶಃ | ದೀರ್ಘ ಇಣಃ ಕಿತಿತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯ
ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಶಾಸಿವಸಿಘಸೀನಾಂ ಚೇತಿ ಷತ್ವಂ | ಜೋಪ್ಪುಸಾ ಪಿತ್ವಾದನುದಾತ್ತಾ | ವಿಭಾತೀನಾಂ |
ಭಾ ದೀಪ್ತಾ | ಅಸ್ಮಾಚ್ಚಿತ್ರಂತಾತ್ಪೂರ್ವವತ್ ಜೋಸ್ | ಜ್ಯಾಶ್ಚಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತಿ ನಾಮ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ |
ವಿಶ್ವೈತ್ | ಟುಹಿತ್ವಿ ಗತಿವೃದ್ಧ್ಯೋಃ | ಲಜ್ಞ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಗುಣೇ ಕೃತೇ
ವೃತ್ಯಯೇನೈತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಪೋಷ್ಯಾ—ಪೋಷಕಗಳಾದ | ನಾರ್ಯಾಣಿ—ವರಣೇಯವಾದ ಧನವನ್ನು | ಅವಹಂತೀ—ತರುವ |
ಚೇಕಿತಾನಾ—(ಅಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ) ಜ್ಞಾನದಾಯಕಳಾದ | ಉಷಾಃ—ಉಷಸ್ಸು (ಉಷೋದೇವತೆಯು) | ಚಿತ್ರಂ—
ವಿಚಿತ್ರವಾದ | ಕೇತುಂ—ಜ್ಞಾಪಕವಾದ ರಶ್ಮಿಯನ್ನು | ಕೃಣುತೇ—ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾಳೆ | ಈಯು-
ಷೀಣಾಂ—ಹಿಂದೆ ಕಳೆದುಹೋದ | ಶತ್ವತೀನಾಂ—ಅನೇಕ ಉಷಸ್ಸುಗಳ | ಉಪಮಾ—ಸಮೀಪವರ್ತಿ
ಯಾಗಿಯೂ | ವಿಭಾತೀನಾಂ—ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ (ಮುಂದೆ ಬರುವ ಉಷಸ್ಸುಗಳ) | ಪ್ರಥಮಾ—
ಮೊದಲನೆಯವಳಾಗಿಯೂ ಬರುವ (ಉಷಸ್ಸು) | ವ್ಯಶ್ಚೈತ್—ತೇಜೋಯುಕ್ತಳಾಗಿ ಈಗ (ಉದಿಸಿದಳು) |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

(ತನ್ನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ) ಜೀವನಾಧಾರವಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು ತರುವವಳೂ, (ಸುಪ್ತರಾಗಿ ಜ್ಞಾನರಹಿತರಾದವರಿಗೆ) ಜ್ಞಾನದಾಯಕಳೂ, ಅದ ಉಪಸ್ಸು ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಬೀರುತ್ತಾಳೆ. ಕಳೆದುದೋ ಅನೇಕ ಉಪಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಸಮಾನಳೂ, ಮುಂದೆ ಬರುವ ದೇದೀಪ್ಯಮಾನವಾದ ಉಪಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಅದ್ಯಳೂ ಅಗಿ ಈಗ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ.

English Translation.

Bringing with her life-sustaining blessings, and giving consciousness (to the unconscious), she imparts (to the world) her wonderful radiance. The similitude of the numerous dawns that have gone by, the first of the brilliant (dawns that are to come), Ushas has to-day appeared.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಕೇತುಂ ಕೃಣುತೇ—ಪ್ರಜ್ಞಾಪಕಂ ರಶ್ಮಿಂ | ಲೋಕನೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ ಕಿರಣವನ್ನು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಕೇತುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನ, ಕರ್ಮ, ರಶ್ಮಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳು ಇರುವುವೆಂದು ಹೇಳಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವರು. ಕೇತಃ ಕೇತುಃ ಚೇತಃ ಎಂಬ ಹನ್ನೊಂದು ಪ್ರಜ್ಞಾನಾನುಗಳಲ್ಲಿ ಕೇತುಶಬ್ದವು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ—

ನವೋನವೋ ಭವತಿ ಜಾಯಮಾನೋಽಹ್ನಾಂ ಕೇತುರುಷಸಾನೇತ್ಯಗ್ರಂ ||

ಭಾಗಂ ದೇವೇಭ್ಯೋ ವಿ ದಧಾತ್ಯಾಯುಃ ಪ್ರ ಚಂದ್ರಮಾಸ್ತಿರತೇ ದೀರ್ಘಮಾಯುಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೮೫-೧೯)

ಅಹ್ನಾಂ ಕೇತುರುಷಸಾನೇತ್ಯಗ್ರಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕೇತು ಶಬ್ದವು ಅಹ್ನಃ ಕರ್ತಾ ಸೂರ್ಯಃ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಕೇತುಶಬ್ದವು ಕರ್ಮಕರ್ತೃರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ.

ಏತಾ ಉ ತ್ಯಾ ಉಷಸಃ ಕೇತುಮುಕ್ತತ ಪೂರ್ವೇ ಅರ್ಧೇ ರಜಸೋ ಭಾನುಮಾಜ್ಞತೇ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೯೨-೧)

ಈ ಋಕ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಕೇತು ಶಬ್ದವು ಪ್ರಜ್ಞಾನರೂಪವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಉದುತ್ತಂ ಜಾತನೇದಸಂ ದೇವಂ ವಹಂತಿ ಕೇತವಃ |

ದೈಶೇ ವಿಶ್ವಾಯ ಸೂರ್ಯಂ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧-೫೦-೧)

ಇಲ್ಲಿ ಕೇತನ:-ರಶ್ಮಯಃ ಎಂದು ಕೇತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಶ್ಮಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಉಷಸ್ಸು ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸುವ ಅಥವಾ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ತನ್ನ ರಶ್ಮಿಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸಿ ಜಗತ್ತನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಚಿತ್ರಂ—ವಿಚಿತ್ರನಾಶ್ಚ ಯುರ್ಭೂತಂ ಜಾಯೇನೀಯಂ ನಾ| ಚಿತ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾಗಿರುವುದು. ಅಥವಾ ಪೂಜ್ಯನಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವು—

ಉಷಸ್ತು ಚಿತ್ರಮಾ ಭರಾಸ್ಮಭ್ಯಂ ನಾಜಿನೀವತಿ |

ಯೇನ ತೋಕಂ ಚ ತನಯಂ ಚ ಧಾಮಹೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೨-೧೩)

ಚಿತ್ರಂ ದೇವಾನಾಮುಪಗಾಧನೀಕಂ ಚಕ್ಷುರ್ಮಿತ್ರಸ್ಯ ವರುಣಸ್ಯಾಗ್ನೇಃ |

ಅಸ್ಮಾ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಅಂತರಿಕ್ಷಂ ಸೂರ್ಯ ಆತ್ಮಾ ಜಗತಸ್ತಸ್ತುಷ್ಕ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೫-೧)

ಎಂಬ ಈ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರ ಶಬ್ದವು ಪೂಜ್ಯನೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಈಯುಷೀಣಾಂ ಉಪಮಾ ಶತ್ವತೀನಾಂ—ಶತ್ವದಿತಿ ಬಹುನಾಮಾ | ಗನ್ಧೀಣಾಂ ಬಹ್ಮೀನಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಉಪಮಾನಭೂತಾ | ಆತ್ಮಂತೋತ್ಪ್ರಾಪ್ತೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಶತ್ವತ್ ಎಂಬ ಪದವು ಬಹು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಕಳೆದುಹೋದ ಅನೇಕ ಉಷಸ್ಸುಗಳಿಗೂ ಈ ವರ್ತಮಾನಕಾಲದ ಉಷಸ್ಸು ಉಪಮಾನವಾಗಿರುವುದು. ಎಂದರೆ ಉಪಮಾನವನ್ನು ಕೊಡುವ ಸಮಾರ್ಥವು ಯಾವಾಗಲೂ ಅಧಿಕವಾದ ಗುಣವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಅಧಿಕವಾಗುತ್ತಿರುವ ಉಷಸ್ಸಿಗೆ ವರ್ತಮಾನಕಾಲದ ಉಷಸ್ಸನ್ನು ಹೋಲಿಸುವುದರಿಂದ ಉಪಮಾನವಾದ ಉಷಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ ಕಾಂತಿಯೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಅತಿಶಯವು ಎಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಹಿಂದೆ ಕಳೆದು ಹೋದ ಉಷಕಾಲಗಳೂ ಈಗಿನಂತೆಯೇ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿದ್ದವು. ಮುಂದೆ ಬರುವ ಉಷಕಾಲಗಳೂ ಹೀಗೆಯೇ ಇರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅವಹಂತೀ—ವಹ ಪ್ರಾಪಣೀ. ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ವಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಜೀವ್. ಲಸಾರ್ವ ಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೋಷ್ಯಾ—ಪುಷ ಪುಷ್ಪಾ ಧಾತು. ಪೋಷಣಂ ಪೋಷಃ (ಪುಷ್ಪಿಯಾಗುವಿಕೆ) ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಘರ್ಜಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧೆಗೆ ಗುಣ. ಪೋಷೇ ಭವಾನಿ ಪೋಷ್ಯಾಣಿ. ಭವೇ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪ. ಯತೋಽನಾವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತ.

ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಶಿ ಆದೇಶ (ಶಸ್ತಿಗೆ) ಬಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಚೇತ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ.

ವಾಯೋಣಿ—ವೃಜ್ ಸಂಭಕ್ತಾ. ಧಾತು. ಋಹಲೋರ್ಣ್ಯತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಣ್ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಣಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಚೋಷ್ಣಾತಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಋಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ. ಉರಣ್ರಪರಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ರಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ತಿತ್ ಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಈಡವಂದ ವೃಶಂಸದುಹಾಂ ಣ್ಯತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಕೈಣುತೇ—ಕೈವಿ ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋಶ್ಚ ಧಾತು. ಇದಿತೋನುಮ್ ಧಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮು. ಧಿನ್ವಿಕೈಣ್ಯೋರಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಕಾರ ಅಂತಾದೇಶ. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ವಿಕವಚನರೂಪ. ಅತಿಜಂತಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಈಯುಷೀಣಾಂ—ಇಣ್ ಗತೌ. ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ ಕ್ವಸುಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕ್ವಸುರಾದೇಶ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ದ್ವಿತ್ವ. ಇ ಇ+ವಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ವಿನಕ್ಷಾಮಾಡಿದಾಗ ಉಗಿತಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಪ್. ಅಜಾದಿಪ್ರತ್ಯಯಸರವಾದುದರಿಂದ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ವಸೋಃಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಸುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಅಜಾದಿಪ್ರತ್ಯಯ ಧಾತುವಿಗೆ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಇಣೋಯಣ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಣಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ದೀರ್ಘಇಣಿಃ-ಕಿತಿ-(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಶಾಸಿವಸಿಘಸೀನಾಂಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ವ. ಈಯುಷೀ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಷಷ್ಠೀಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ನದ್ಯಂತನಿಬಂಧನವಾಗಿ ನುಟ್. ಜೀಪ್ ಸುಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ವಾಸುಪ್ಪಿತೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ವವಾಗುತ್ತದೆ. ವಸುವಿನ ಸ್ವರದಿಂದ ಉಕಾರ ಉದಾತ್ವವಾಗುತ್ತದೆ.

ಚೇರಿತಾನಾ—ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು. ಧಾತೋರೇಕಾಚಿಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜ್. ಸನ್ಯಜೋಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಹಲಾದಿಶೇಷ ಬಂದಾಗ ಕುಹೋಶ್ಚುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಯಜಂತದಮೇಲೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾಸಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಂದಸ್ಕು-ಭಯಥಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಆರ್ಥಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅತೋಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಯಸ್ಯಹಲಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ವ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಭಾತೀನಾಮ್—ಭಾ ದೀಪ್ತಾ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಜೀಪ್. ಜ್ಯಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ನಾಮ್ ಬಂದುದರಿಂದ ಜ್ಯಾಶ್ಚ ಛಂದಸಿ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾಮಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಶ್ವೈತ್—ಟುಟಿಶ್ಚಿ ಗತಿನೈದ್ಧ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಲಜ್ಞಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ತಿಪ್‌ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ ಬಂದಾಗ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಏಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಉದೀದ್ವಂ ಜೀವೋ ಅಸುರ್ನ ಆಗಾದಪ ಪ್ರಾಗಾತ್ತಮ

ಆ ಜ್ಯೋತಿರೇತಿ |

ಆರೈಕ್ಪಂಥಾಂ ಯಾತವೇ ಸೂರ್ಯಾಗನ್ಮ ಯತ್ರ ಪ್ರತಿರಂತ

ಆಯುಃ || ೧೬ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಉತ್ | ಈದ್ವಂ | ಜೀವ | ಅಸುಃ | ನಃ | ಆ | ಅಗಾತ್ | ಅಪ | ಪ್ರ | ಅಗಾತ್ |

ತಮಃ | ಆ | ಜ್ಯೋತಿಃ | ಏತಿ |

ಅರೈಕ್ | ಪಂಥಾಂ | ಯಾತವೇ | ಸೂರ್ಯಾಯ | ಅಗನ್ಮ | ಯತ್ರ | ಪ್ರತಿ-

ರಂತೇ | ಆಯುಃ || ೧೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಮನುಷ್ಯಾ ಉದೀರ್ಧ್ವಂ | ಶಯನಂ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯೋದ್ಗಚ್ಛತ | ನೋಽಸ್ತಾಕಮಸುಃ ಶರೀರಸ್ಯ
ಪ್ರೇರಯಿತಾ ಜೀವೋ ಜೀವಾತ್ಮಾಗಾತ್ | ಆಗತವಾನ್ | ತನೋಽಪಸ್ತಾಗಾತ್ | ಅಪಕ್ರಾಂತಂ |
ಉಪಸಃ ಪ್ರಕಾಶೇ ಸತಿ ಸರ್ವಜೀವನವ್ಯಾಪಾರಯೋಗಃ | ತಸ್ಮಾತ್ಪರಮಾತ್ಮರೂಪತಯಾ ಸ ಚ ಜೀವಸ್ತ-
ದೇವ ಜ್ಯೋತಿರೈತಿ | ಆಗಚ್ಛತಿ | ಸೂರ್ಯಾಯ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಸಂಥಾಂ ಮಾರ್ಗಮಾರ್ಗೈಕ್ | ವಿವಿಕ್ತೀ-
ಕರೋತಿ | ಯಾತನೇ ಗಮನಾಯ | ತಸ್ಮಿನ್ನೇಶೇಽಗನ್ತು ಗಚ್ಛಾಮೋ ಯತ್ರ ಯಸ್ಮಿನ್ನೇಶ ಆಯುಃ |
ಅನ್ನನಾಮೃತತ್ | ಅನ್ನಂ ಪ್ರತಿರಂತೇ | ಪ್ರಪೂರ್ವಸ್ತಿರತಿರ್ವರ್ಧನಾರ್ಥಃ | ಉದಾರಾ ದಾನೇನ ಪ್ರವ-
ರ್ಧಯಂತಿ || ಈರ್ಧ್ವಂ | ಈರ ಗತ್ | ಆದಾದಿಕೋಽನುದಾತ್ತೇತ್ | ಅರೈಕ್ | ರಿಚಿರ್ ವಿರೇಚನೇ |
ಲಜಾ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಗುಣೇ ವ್ಯತ್ಯಯೇನೈತ್ಯಂ | ಸಂಥಾಂ | ದ್ವಿತೀಯಾಯಾ-
ಮಸಿ ಪಥಿಮಥ್ಯಭುಕ್ತಾಮಾದಿತಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾತ್ಯಂ | ಅಗನ್ತು | ಗಮೇರ್ಲಜಾ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ
ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ನೋಽಶ್ಚ | ಸಾ. ೪-೨-೬೫ | ಇತಿ ಮುಕಾರಸ್ಯ ನಕಾರಃ ||

|| ಪ್ರತಿಸವಾರ್ಥ ||

(ಹೇ ಮನುಷ್ಯಾಃ—ಎಲೈ ಮನುಷ್ಯರೇ) | ಉದೀರ್ಧ್ವಂ—(ಹಾಸಿಗೆಯಿಂದ) ಏಳಿ | ನಃ—ನಮಗೆ |
ಅಸುಃ—ಪ್ರೇರಕನಾದ | ಜೀವಃ—(ಜ್ಯೋತಿಸ್ವರೂಪನಾದ) ಜೀವಾತ್ಮನು | ಆಗಾತ್—ಬಂದಿದ್ದಾನೆ |
ತಮಃ—ಅಂಧಕಾರವು | ಅಪಸ್ತಾಗತ್—ಹೊರಟುಹೋಯಿತು | ಜ್ಯೋತಿಃ—ಬೆಳಕು | ಆ ಏತಿ—ಬರುತ್ತದೆ |
ಸೂರ್ಯಾಯ—ಸೂರ್ಯನಿಗೆ | ಯಾತನೇ—ಸಂಚಾರಕ್ಕೆ | ಸಂಥಾಂ—ಮಾರ್ಗವನ್ನು | ಅರೈಕ್—
ಬಿಡಿಸುತ್ತದೆ | ಯತ್ರ—ಎಲ್ಲಿ | ಆಯುಃ—ಅನ್ನವನ್ನು | ಪ್ರತಿರಂತೇ—ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುತ್ತಾರೆಯೋ |
(ತತ್ರ—ಅಲ್ಲಿ) | ಅಗನ್ತು—ಹೋಗೋಣ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಮನುಷ್ಯರೇ, ಏಳಿ; ನಮಗೆ ಪ್ರೇರಕನಾದ ಜೀವಾತ್ಮನು ಆಗಮಿಸಿದ್ದಾನೆ; (ಬೆಳಕಾದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಾಣಿ
ಗಳೆಲ್ಲವೂ ಕಾರ್ಯೋನ್ಮುಖರಾಗುತ್ತಾರೆ) ಕತ್ತಲೆಯು ಹೋಗಿದೆ; ಬೆಳಗಾಗಿದೆ; ಸೂರ್ಯನ ಮಾರ್ಗವು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ;
ಅನ್ನಸಿಗುವ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೋಗೋಣ.

English Translation

Arise; inspiring life revives; darkness has departed; light approaches.
Ushas has opened the road for the sun to travel: let us repair to where
they distribute food.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅಯುಃ—ಅಂಧಃ, ವಾಚಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಅನ್ನನಾನುಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಅಯುಃ ಎಂಬ ಪದವು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಯುಸ್ಸೆಂದರೆ ಅನ್ನವೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಈ ಋಕ್ಮನಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿರುವ ಅರ್ಥವು ಋತ್ವಿಜರಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರ ಪುತ್ರಪೌತ್ರ ರಾಗಲಿ ಉಪೋದೇವತೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಾರ್ಥನಾರೂಪವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಈಗ ಉಷಃಕಾಲವು ಪ್ರಾಪ್ತ ವಾಗಿರುವುದು. ಕತ್ತಲೆಯು ಕಳೆದುಹೋಗಿ ಉಷಸ್ಸಿನ ಪ್ರಕಾಶವು ಅಧಿಕವಾಗಿ ಉಂಟಾಗಿರುವುದು. ಮೃತರಂತೆ ನಿಶ್ಚೇಷ್ಟರಾಗಿದ್ದ ನಮ್ಮ ಜೀವಸ್ಥಾನೀಯನಾದ ಪ್ರಾಣವು ಕ್ರಿಯೋನ್ಮುಖವಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಷಸ್ಸು ಉದಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು. ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಣಸ್ಥಾನೀಯನಾಗಿ ಇರುವ ಉಷಸ್ಸು ಈಗ ಉದಯವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸಂಚರಿಸುವ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಿದೆ. ಸೂರ್ಯನ ಉದಯದಿಂದ ಉಷಸ್ಸು ಮುಗಿಯುವುದರಿಂದ ಅಧ್ವರ್ಯುವೇ ಮೊದಲಾದ ಋತ್ವಿಜರು ಸೋಮವೇ ಮೊದಲಾದ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನವನ್ನು ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುತ್ತಿರುವರೆಂದು ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ಉಷಸ್ಸಿನ ಪ್ರಕಾಶವು ಉಂಟಾದ ಕೂಡಲೆ ಪ್ರಾಣಿಗಳೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ವ್ಯವಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಉಂಟಾಗಿರುವುದು. ಈ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಜೀವಜ್ಯೋತಿಯ ಪ್ರಕಾಶವು ಬೆಳಗುತ್ತದೆ. ಉಷಸ್ಸು ಸೂರ್ಯನ ಸಂಚಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಸರಿಮಾಡಿ ಇರುವುದು. ಅದ್ದರಿಂದ ಉತ್ತಮನಾದ ಮನುಷ್ಯಳವರು ಯಾವ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಅನ್ನವನ್ನು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ದಾನಮಾಡುವರೋ ಅಲ್ಲಿಗೆ ನಾವುಗಳು ಹೋಗೋಣ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಸುರ್ನ ಆಗಾತ್—ಅಸುರಿತಿ ಪ್ರಾಣನಾಮ | ಅಸುಃ—ಶರೀರಸ್ಯ ಪ್ರೇರಯಿತಾ ಅಸು ಶಬ್ದವು ಪ್ರಾಣವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಎಂದು ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—ಅಸು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಣವೆಂತಲೂ ಪ್ರಜ್ಞಾ ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಕ್ಕೂ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವರು—

ತದದ್ಯ ವಾಚಃ ಪ್ರಥಮಂ ಮಸೀಯ ಯೇನಾಸುರಾ ಅಭಿ ದೇವಾ ಅಸಾಮ |

ಊರ್ಜಾದ ಉತ ಯಜ್ಞಿಯಾಸಃ ಪಂಚ ಜನಾ ಮಮ ಹೋತ್ರಂ ಜುಷಧ್ವಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೫೩-೪)

ಮತ್ತು—

ಅಸುರಾಃ ಅಸುರತಾಃ ಸ್ಥಾನೇಷ್ಟಸ್ತಾಃ ಸ್ಥಾನೇಭ್ಯ ಇತಿ ವಾ | ಅಸಿ ವಾ ಅಸುರಿತಿ ಪ್ರಾಣನಾಮಾಸ್ತಃ |

ಶರೀರೇ ಭವತಿ ತೇನ ತದ್ವಂತಃ | ಅಸೋರಸುರಾನಸ್ಯ ಜತೆ ತದಸುರಾಣಾಮಸುರತ್ವಂ ||

ಇತಿ ವಿಜ್ಞಾಯತೇ

(ನಿ. ೩-೮)

ಇಲ್ಲಿ ಅಸುಶಬ್ದವು ಪ್ರಾಣವಾಚಿಯಾಗಿರುವುದೆಂದು ವಿನಿರಸಿರುವರು.

ಉದೀರತಾಮವರ ಉತ್ಪ್ರರಾಸ ಉನ್ನದ್ಯಮಾಃ ಪಿತರಃ ಸೋಮ್ಯಾಸಃ |

ಅಸುಂ ಯ ಈಯುರವೃಕಾ ಋತಜ್ಞಾಸ್ತೇ ನೋಽವಂತು ಪಿತರೋ ಹವೇಷು ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೫-೧)

ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅಸು ಶಬ್ದವು ಪ್ರಾಣವಾಚಿಯಾಗಿರುವುದು. (ನಿ. ೧೧-೧೯)

ಅಸುರಿತಿ ಪ್ರಜ್ಞಾನಾಮ ಅಸ್ಯ ತೈನರ್ಥಾ ಅಸ್ತಾಶ್ಚಾಸ್ಯಾಮರ್ಥಾಃ ||

(ನಿ ೧೦-೩೪)

ಅಸು ಶಬ್ದವು ಪ್ರಜ್ಞಾ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಪ್ರಜ್ಞೆಯು ಅನರ್ಥವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದು. ಪ್ರಜ್ಞಾವಂತರಾದವರ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಗೆಳಿಸಿಕ್ಕದಿರುವುದು ಯಾವುದೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು. ಇವೆರಡು ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ, ಪ್ರಜ್ಞಾ ಎಂಬ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ ಸಾಯಣರೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಈರ್ಥಂ—ಈರ ಗತೌ. ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಅನುದಾತ್ತೇತ್. ಲೋಟಮಧ್ಯಮವುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಧ್ವಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಿತಆತ್ಮನೇ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏತ್ಯ ಬಂದಾಗ ಸವಾಭ್ಯಾಂನಾಮೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಾದೇಶ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಆಗಾತ್—ಆಜ್ ಉಪಸರ್ಗ. ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಉಜ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಇಣೋಗಾಲುಜ್ಞಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗಾದೇಶ. ಗಾತಿಸ್ಥಾ ಘುಪಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೭) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಚ್ಚಿಗೆ ಲುಕ್. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಆರೈಕ್—ರಿಚಿರ್ ವೀಚನೇ ಧಾತು. ಛಂದಸಿಲುಜ್ಞಿಲಜ್ಞಿಲಿಟಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಜ್. ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಬಂದಾಗ ಇತೆಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಬಹುಲಂಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ತಿಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಚೋಃಕುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ವೃತ್ಯಯದಿಂದ ಏಕಾರಕ್ಕೆ ಏಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಿಂದೆ ಏತಿ ಎಂದು ತಿಜಂತವಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜ್ಜ ತಿಜಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨೮) ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅತಿಜಃ ಎಂದು ಪರ್ಯುದಾಸಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪಂಥಾಂ—ಪಥಿನ್ ಶಬ್ದ. ದ್ವಿತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಪಥಿಮಭ್ಯು-
ಭುಕ್ವಾಮಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಭೋನ್ಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೮೨)
ಸೂತ್ರದಿಂದ ನ್ಕಾದೇಶ. ಪನ್ಕಾಮ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯಾತೇನೇ—ಯಾ ಪ್ರಾಸಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ತುಮನರ್ಥದಲ್ಲಿ ತುಮರ್ಥೇಸೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯)
ಎಂಬುದರಿಂದ ತವೇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ
ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಗನ್ತ—ಗಮ್‌ಲ್ಯ ಗತೌ. ಧಾತು. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಭಾಂದಸವಾಗಿ ಲಜ್. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದ
ರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ಮಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯಂಜಾತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ
ಲೋಪ. ಮೋಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಮಕಾರಪರವಾದುದರಿಂದ
ನಕಾರಾದೇಶ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತ
ವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತಿರಂತೇ—ತಿರ ವೃದ್ಧಾ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ ನಿಸಾತ್ಯೈರ್ಯದ್ಯದಿ—
(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ ಅದುವದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿ ಲಸಾರ್ವ
ಧಾತುಕವು ಬಂದುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ಮವಾಗುವುದ
ರಿಂದ ವಿಕರಣಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. || ೧೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಸ್ಯೂಮನಾ ವಾಚ ಉದಿಯರ್ತಿ ವಹ್ನಿಃ ಸ್ತವಾನೋ ರೇಭ

ಉಷಸೋ ವಿಭಾತಿಃ |

ಅದ್ಯಾ ತದುಚ್ಚ ಗೃಣತೇ ಮಘೋನ್ಯಸ್ಮೈ ಆಯುರ್ನಿ ದಿದೀಹಿ

ಪ್ರಜಾವತ್ || ೧೭ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಸ್ಯೂಮನಾ | ನಾಚಃ | ಉತ್ | ಇಯರ್ತಿ | ವಹ್ನಿಃ | ಸ್ತವಾನಃ | ರೇಭಃ |

ಉಷಸಃ | ವಿಽ ಭಾತೀಃ |

ಅದ್ಯ | ತತ್ | ಉಚ್ಛ | ಗೃಣತೇ | ಮಘೋನಿ | ಅಸ್ಮೇ ಇತಿ | ಆಯುಃ |

ನಿ | ದಿದೀಹಿ | ಪ್ರಜಾಽನತ್ || ೧೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ವಹ್ನಿಃ ಸ್ತೋತ್ರಾಣಾಂ ಪೋಥಾ ರೇಭಃ | ಸ್ತೋತ್ರೈನಾನ್ಯೇತತ್ | ಸ್ತೋತೋಷಸೋ ವಿಭಾತೀ-
ಸ್ತಮಸೋಽಪನೋದನೇನ ಪ್ರಕಾಶಮಾನಾ ಉಷೋದೇವತಾಃ ಸ್ತವಾನಃ ಸ್ತವನ್ ನಾಚೋ ವೇದ-
ರೂಪಾಯಾಃ ಸಂಬಂಧೀನಿ ಸ್ಯೂಮನಾ ಸ್ಯೂಮಾನ್ಯನುಸ್ಯೂತಾನಿ ಸಂತತಾನ್ಯುಕ್ತಾನ್ಯುದಿಯರ್ತಿ |
ಉದ್ಗಮಯತಿ | ಉಚ್ಚಾರಯತಿ | ಅತೋ ಹೇ ಮಘೋನಿ ಮಘವತ್ಯುಷಃ ಅದ್ಯಾಸ್ಥಿನ್ನಮಯೇ
ಗೃಣತೇ ಸ್ತವತೇ ತಸ್ಮೈ ಪುರುಷಾಯ ತದುಚ್ಛ | ದೃಷ್ಟಿನಿರೋಧಕತಯಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ನೈಶಂ ತನೋ
ನಿನಾಸಯ | ವರ್ಜಯ | ಅಸ್ಮೇ ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ಚ ಪ್ರಜಾವತ್ ಪ್ರಜಾಭಿಃ ಪುತ್ರಪಾತ್ರಾದಿಭಿರ್ಯುಕ್ತಮಾ-
ಯುರನ್ನಂ ನಿ ದಿದೀಹಿ | ನಿತರಾಂ ಪ್ರಕಾಶಯ | ದೀದೇತಿಶ್ಚಾಂದಸೋ ದೀಪ್ತಿಕರ್ಮಾ | ಪ್ರಯಚ್ಛೇ-
ತ್ಯರ್ಥಃ || ಸ್ಯೂಮನಾ | ಸಿವು ತಂತುಸಂತಾನೇ | ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದೃಶ್ಯಂತ ಇತಿ ದೃತಿಗ್ರಹಣಸ್ಯ
ಸರ್ವೋಪಾಧಿವ್ಯಭಿಚಾರಾರ್ಥತ್ವಾರ್ಥಮನಿ | ಭೋಃ ಶೂಡಿತ್ಯೋಟ್ | ಅಜಯಾಜಯಾರಾಂ
ಚೋಪಸಂಖ್ಯಾನಂ | ಮ. ೭-೧-೩೯-೧ | ಇತಿ ನಿಭಕ್ತೇರಾಜಾದೇಶಃ | ಯದ್ವಾ ಔಣಾದಿಕೋ ಭಾವೇ
ಮಹ | ಪಾಮಾದಿಲಕ್ಷಣೋ ಮತ್ಸರ್ಥೀಯೋ ನಃ | ಬಂಧನಯುಕ್ತಾನೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಶೇಶ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲ-
ಮಿತಿ ಶೇಲೋಪಃ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ನಾಚಃ | ಸಾನೇಕಾಚ ಇತಿ ಜಸ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ |
ಇಯರ್ತಿ | ಋ ಗತಾ | ಜೌಹೋತ್ಯಾದಿಕಃ | ಅರ್ತಿಸಿಪರ್ಕೋಽಶ್ವೇತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯೇತ್ವಂ | ಸ್ತವಾನಃ |
ಷ್ವಾಃ ಸ್ತುತಾ | ಶಾನಚ್ಯದಾದಿತ್ವಾಚ್ಛಪೋ ಲುಕ್ | ತಸ್ಯ ಭಂದಸ್ಯ ಭಯಥೇತ್ಯಾರ್ಥಧಾತುಕತ್ವೇನ
ಜೌತ್ವಾಭಾವಾದ್ಗುಣಾವಾದೇಶಾ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ವಿಭಾತೀಃ | ಶತುರನುಮೋ
ನದ್ಯಜಾದೀ ಇತಿ ಜೋಪ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಗೃಣತೇ | ಗ್ನಾ ಶಬ್ದೇ | ಕ್ರಿಯಾದಿಕಃ | ಪ್ವಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ |
ಪೂರ್ವೋಕ್ತೇನ ಸೂತ್ರೇಣ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅಸ್ಮೇ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಚತುರ್ಥಾಃ ಶೇ-
ಅದೇಶಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ವಹ್ನಿಃ—ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ | ರೇಭಃ—ಸ್ತೋತ್ರವು | ವಿಭಾತಿಃ—ಅಂಧಕಾರನಾಶದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ | ಉಷಸಃ—ಉಷಸ್ಸಿನ ದೇವತೆಗಳನ್ನು | ಸ್ತವಾನಃ—ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾ | ವಾಚಃ—ವೇದಸಂಬಂಧವಾದ | ಸ್ಯಾಮನಾ—ಉಕ್ತಗಳನ್ನು (ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು) | ಉದಿಯರ್ತಿ—ಉಚ್ಚರಿಸುತ್ತಾನೆ | (ಆದ್ದರಿಂದ) | ಮಘೋನಿ—ಸಂಪದ್ಯುಕ್ತಳಾದ ಎಲೈ ಉಷೋದೇವಿಯೇ | ಅದ್ಯ—ಈಗ | ಗೃಣತೇ—ಸ್ತೋತ್ರವಿಗಿ | ತತ್ ಉಚ್ಛ—(ದೃಷ್ಟಿನಿರೋಧಕವಾದ) ಆ ತಮಸ್ಸನ್ನು ಪರಿಹರಿಸು | | ಅಸ್ಮೀ—ನಮಗೂ | ಪ್ರಜಾವತ್—ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಸಂತಾನಸಹಿತವಾದ | ಆಯುಃ—ಅನ್ನವನ್ನು | ನಿ ದಿದೀಹಿ—ಜಿನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸು (ಅನುಗ್ರಹಿಸು.)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಸ್ತೋತ್ರವು ದೇವೀಪ್ರಮಾನಳಾದ ಉಷಸ್ಸನ್ನು ವೈದಿಕವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸಂಪದ್ಯುಕ್ತಳಾದ ಎಲೈ ಉಷೋದೇವಿಯೇ, ಆಂತಹ ಸ್ತೋತ್ರವಿಗಾಗಿ ತಮಸ್ಸನ್ನು ಪರಿಹರಿಸು. ನಮಗೂ ಪ್ರಜಾಸಹಿತವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡು.

English Translation

The offerer of praise, the reciter of praise, celebrating the brilliant Ushas, repeats the well-connected words (of the *Veda*). Possessor of affluence, dawn to-day upon him who praise you ; bestow upon us food, whence progeny may be obtained.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸ್ಯಾಮನಾ—ಸುಖನಾಮ | ಇಪ್ಪತ್ತು ಸುಖನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಸ್ಯಾಮನ ಶಬ್ದವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸುಖವೆಂದು ಅರ್ಥ.

ರೇಭಃ—ಸ್ತೋತ್ರನಾಮೈತತ್ | ಸ್ತುತಿಮಾಡುವವನು, ಜರಿತಾ, ಕಾರುಃ ಮೊದಲಾದ ಹದಿನೂರು ಸ್ತೋತ್ರನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ರೇಭಃ (ನಿ. ೩-೧೯) ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಸಾಯಣರು ಸ್ಯಾಮನಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ಯಾಮಾನಿ ಅನುಸ್ಯೂತಾನಿ ಸಂಗತಾನಿ ಉಕ್ಥಾನಿ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವಾಗ ಸ್ತೋತ್ರದ ವಚನಗಳು ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಸೇರಿ ಜಿನ್ನಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವವು. ಹೀಗಿರುವ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರವಾದವನು ಪಠಿಸುವನೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು. ಸ್ತುಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಸ್ಯಾಮನಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸುಖವಚನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸುಖೇನ ಅಕ್ಲೇಶೇನ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಾ ವಾಚಃ ಉದಿಯರ್ತಿ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವೇದವಾಕ್ಯವನ್ನು ಸುಖವಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರವಾದವನು ಪಠಿಸುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಆತ್ಮನ IX 6

ಏವಾಯಂ ಪರೋಕ್ಷರೂಪೇಣ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇಣ ವ್ಯಪದೇಶಃ ಹೋತ್ರಾಖ್ಯಂ ಋತ್ವಿಕ್ ಕುತ್ಸನಾಮಾ
ವಾ ಋಷಿಃ ಉದ್ಯಮಯತಿ ಉಚ್ಚಾರಯತಿ | ಈ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿರುವ ತನ್ನನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಪರೋಕ್ಷದಿಂದ
ನಿರ್ದೇಶಮಾಡಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಹೋತ್ರವಾಗಿರುವ ಕುತ್ಸಯುಷಿಯೇ ಈ ಸ್ತುತಿ
ಯನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಮತ್ತು ರೇಭಃ—ಸ್ತೋತ್ರವಾದವನೂ, ವಹ್ನಿಃ—
ವಹನ ಸಮರ್ಥತ್ವಾತ್ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳನ್ನು ವಹಿಸುವ ಸಮರ್ಥನಾದ ಅಗ್ನಿಯೂ ಕೂಡ ಉಪಸ್ಥಿತ ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ
ಪ್ರಕಾಶಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಮಾಡುವರು ಎಂದು ಉಪಸ್ಥಿತ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಅಸ್ಮೇ—ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ಚ | ಸ್ತೋತ್ರವಾದವರಿಗೂ, ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರಾದವರಿಗೂ, ಕೂಡ ಪುತ್ರ
ಪೌತ್ರಾದಿಗಳನ್ನೂ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸು ಎಂದು ಉಪೋದೇವತೆಯ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದು
ಎಂದು ಇಬ್ಬರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾರರೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಅಸ್ಮೇ ಎಂಬ ಪದವು ಎಲ್ಲಾ
ವಿಭಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದಾದರೂ ಆಯಾಯ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನು
ಆಯಾಯ ಪ್ರಕರಣಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಬೋಧಿಸುತ್ತಿರುವುದು ಎಂದು ವಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ ಆಯಾಯ ಉದಾಹರಣೆಗಳಲ್ಲಿ
ಆಯಾಯ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ತೋರಿಸಿರುವರು—

(೧) ಅಸ್ಮೇ ತೇ ಬಂಧುಃ | ವಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಅಸ್ಮೇ ಇತ್ಯೇತತ್ಪದಂ ಸರ್ವವಿಭಕ್ತ್ಯಂತಂ | ತಸ್ಮಾದನೇಕಾರ್ಥಂ | ಏಕಮೇವ ಹ್ಯೇತಚ್ಛಬ್ದರೂಪಂ
ಸಪ್ತಸ್ವಪಿ ವಿಭಕ್ತ್ಯರ್ಥೇಷು ವರ್ತತೇ | ಪ್ರಕರಣಾದಿವಶಾತ್ ತಸ್ಯ ನಿಯಮೋ ಭವತಿ | ತದ್ಯಥಾ—
ಪ್ರಥಮಾಯಾಸ್ತಾವತ್—ಅಸ್ಮೇ ತೇ ಬಂಧುಃ | ವಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಎಂದರೆ ಅಸ್ಮೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಏಳು
ವಿಭಕ್ತಿಗಳ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಎಂದರೆ ಆಯಾ ಪ್ರಕರಣಾನುಸಾರ
ವಾಗಿ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಏಳು ವಿಭಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಹೇಗೆಂದರೆ—ಅಸ್ಮೇ
ತೇ ಬಂಧುಃ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಯಂ—ನಾವು ಎಂದರ್ಥವಿರುವುದು. ಇದು ಪ್ರಥಮಾ
ವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆಯು.

(೨) ಅಸ್ಮೇ ಯಾತಂ ನಾಸತ್ಯಾ ಸಜೋಷಾಃ | ಅಸ್ಮಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ದ್ವಿತೀಯಾಯಾಸ್ತಾವತ್—ಅಸ್ಮೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯಾದ ಅಸ್ಮಾನ್—ನಮ್ಮನ್ನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು
ಈ ಅರ್ಥದ ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ—

ಅ ಶ್ಯೇನಸ್ಯ ಜವಸಾ ನೂತನೇನಾಸ್ಮೇ ಯಾತಂ ನಾಸತ್ಯಾ ಸಜೋಷಾಃ |

ಹನೇ ಹಿ ನಾಮುಶ್ಚಿನಾ ರಾತಹವ್ಯಃ ಶಶ್ವತ್ತಮಾಯಾ ಉಷಸೋ ವ್ಯುಷ್ಪಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೮-೧೧೧).

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವರು. ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿರುವ ಅಸ್ಮೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಸ್ಮಾನ್—ನಮ್ಮನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು.

(೩) ಅಸ್ಮೀ ಸಮಾನೇಭಿವೃಷಭ ಪೌಂಸ್ಯೇಭಿಃ | ಅಸ್ಮಾಭಿರಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ತೃತೀಯಾಯಾಸ್ತಾವತ್—ಇಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮೀ ಎಂದರೆ ಅಸ್ಮಾಭಿಃ-ನಮ್ಮಿಂದ ಎಂದು ತೃತೀಯಾವಿಭಕ್ತೃರ್ಥವು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—

ಭೂರಿ ಚಕರ್ಥ ಯುಜ್ಯೇಭಿರಸ್ಮೀ ಸಮಾನೇಭಿವೃಷಭ ಪೌಂಸ್ಯೇಭಿಃ |

ಭೂರೀಣಿ ಹಿ ಕೃಣಿವಾಮಾ ಶವಿಷ್ಯೇಂದ್ರ ಕೃತ್ವಾ ಮರುತೋ ಯದ್ವಶಾಮ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೫-೭).

ಎಂಬ ಋಕ್ನನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮೀ ಎಂದರೆ ಅಸ್ಮಾಭಿಃ-ನಮ್ಮಿಂದ ಎಂದರ್ಥವು.

(೪) ಅಸ್ಮೀ ಪ್ರಯಂಧಿ ಮಘವನ್ಮಜೀಷಿನ್ | ಅಸ್ಮಭ್ಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಚತುರ್ಥಾಸ್ತಾವತ್—ಇಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮೀ ಎಂದರೆ ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ-ನಮಗಾಗಿ ಎಂದು ಚತುರ್ಥವಿಭಕ್ತೃರ್ಥವು. ಉದಾಹರಣೆ—

ಅಸ್ಮೀ ಪ್ರ ಯಂಧಿ ಮಘವನ್ಮಜೀಷಿನ್ನಿಂದ್ರ ರಾಯೋ ವಿಶ್ವವಾರಸ್ಯ ಭೂರೀಃ |

ಅಸ್ಮೀ ಶತಂ ಶರದೋ ಜೀವಸೇ ಧಾ ಅಸ್ಮೀ ನೀರಾಙ್ಗುತ್ವತ ಇಂದ್ರ ಶಿಪಿನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೩೬-೧೦).

ಎಂಬ ಋಕ್ನಲ್ಲಿರುವ ಅಸ್ಮೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ-ನಮಗಾಗಿ ಎಂದು ಚತುರ್ಥವಿಭಕ್ತೃರ್ಥವು.

(೫) ಅಸ್ಮೀ ಆರಾಚ್ಛಿದ್ವೇಷಃ ಸನುತರ್ಯುಯೋತು | ಅಸ್ಮದಿತ್ಯರ್ಥಃ |

ಪಂಚಮ್ಯಾಸ್ತಾವತ್—ಇಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮೀ ಎಂದರೆ ಅಸ್ಮತ್-ನಮ್ಮ ದೆಶೆಯಿಂದ ಎಂದರ್ಥವು. ಉದಾಹರಣೆ—

ತಸ್ಯ ವಯಂ ಸುಮತೌ ಯಜ್ಞಯಸ್ಯಾಪಿ ಭದ್ರೇ ಸಾಮನಸೇ ಸ್ಯಾಮ |

ಸ ಸುತ್ರಾನಾ ಸ್ತವಾ ಇಂದ್ರೋ ಅಸ್ಮೀ ಆರಾಚ್ಛಿದ್ವೇಷಃ ಸನುತರ್ಯುಯೋತು ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೪೭-೧೩).

ಎಂಬ ಋಕ್ನಲ್ಲಿರುವ ಅಸ್ಮೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಸ್ಮತ್ ನಮ್ಮ ದೆಶೆಯಿಂದ ಎಂದು ಪಂಚಮಾವಿಭಕ್ತೃರ್ಥವು.

(೬) ಊರ್ವ ಇವ ಪಪ್ರಥೇ ಕಾನೋ ಅಸ್ಮೀ | ಅಸ್ಮಾಕಮಿತ್ಯರ್ಥಃ |

ಷಷ್ಠ್ಯಾಸ್ತಾವತ್—ಇಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮೀ ಎಂದರೆ ಅಸ್ಮಾಕಂ-ನಮಗೆ ಎಂದರ್ಥವು. ಈ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಗಾಗಿ—

ಆ ನೋ ಭರ ಭಗಮಿಂದ್ರ ದ್ಯುಮಂತಂ ನಿ ತೇ ದೇಷ್ವಸ್ಯ ಧೀಮಹಿ ಪ್ರರೀಕೇ |

ಊರ್ವ ಇವ ಪಪ್ರಥೇ ಕಾನೋ ಅಸ್ಮೀ ತಮಾ ಪೃಣ ವಸುಪತೇ ವಸೂನಾಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೩೧-೧೯).

ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿರುವ ಅಸ್ಮೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಸ್ಮಾಕಂ-ನಮ್ಮ ನಮಗೆ ಎಂದು ಷಷ್ಠವಿಭಕ್ತೃರ್ಥವು.

(೭) ಅಸ್ಮೇ ಧತ್ತ ವಸವೋ ವಸೂನಿ | ಅಸ್ಮಾಸ್ತಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಸಪ್ತಮ್ಯಾಸ್ತಾವತ್—ಇಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮೇ ಎಂದರೆ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವು. ಉದಾಹರಣೆ—

ಅಗ್ನೇ ವಾಜಸ್ಯ ಗೋಮತ ಈಶಾನಃ ಸಹಸೋ ಯಹೋ |

ಅಸ್ಮೇ ಧೇಹಿ ಜಾತನೇದೋ ಮಹಿ ಶ್ರವಃ ||

(ಋ ಸಂ. ೧-೭೯-೪).

ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿರುವ ಅಸ್ಮೇ-ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಸ್ಮಾಸು-ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಎಂದು ಸಪ್ತಮಿವಿಭಕ್ತ್ಯರ್ಥವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸ್ಯಾಮನಾ—ಸಿವು ತಂತುಸಂತಾನೇ. ಧಾತು. ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಸಿ ದೃಶ್ಯಂತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೫) ಎಂಬಲ್ಲಿ ದೃಶಿಗ್ರಹಣವು ಎಲ್ಲಾವಿಶೇಷಗಳಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಕಾರ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಪ್ರತಿಸಾದಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಧಾತು ವಿಗೂ ಮನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದುಪರವಾದಾಗ ಚ್ಚೋಶೂತ್ ಅನುನಾಸಿಕೇಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಉಠಾದೇಶ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಯಣ್. ಸ್ಯಾಮನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಜ್ಯಾಜಯಾರಾಂ ಚೋಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್ (ಪಾ. ಮ. ೭-೧-೩೯-೧) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಜಾದೇಶ. ಅಥವಾ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಟೇಣಾದಿಕವಾದ ಮಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಿಂದಿ ನಂತೆ ಉಠಾದೇಶ. ಸ್ಯೋಮ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಎಂದು ಮತ್ಸರ್ಥವಿವಕ್ಷಾನುಮಾದಿದಾಗ, ಪಾಮಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಲೋಮಾದಿಸಾಮಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೦೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ಯಾಮನ ಎಂದು ರೂಪವಾಗು ತ್ತದೆ. ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಶಸ್ತಿಗೆ ಶಿ ಅದೇಶ ಬಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಶೇಶ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ. ಬಂಧನದಿಂದ ಕೂಡಿದವುಗಳು ಎಂದರ್ಥ. ದ್ವಿತೀಯಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಆದ್ಯ ದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಾಚಿಃ—ಸಾವೇಕಾಚೆಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಇಯತಿಃ—ಋ ಗತೌ ಧಾತು. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಜಹೋತ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಲುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಲು ಏಕರಣ ಶ್ಲೌ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅರ್ತಿಪಿತೃರ್ಯಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ಧಾತು ಋಕಾರಕ್ಕೆ ತಿಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ರಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಭ್ಯಾಸಸ್ಯಾಸವರ್ಣೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೮) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಇಯಜಾದೇಶ. ಇಯತಿಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ತನಾನೇ—ಷ್ಠುಷ್ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಿಪ್ರೆಭ್ಯತಿಭ್ಯಃ ಶಸಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಸ್ತಿಗೆ ಲುಕ್. **ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥಾ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಥ ಧಾತುಕ ಸಂಜ್ಞೆಯು ಬರುವುದರಿಂದ **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಹಿತ್** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಜಿತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗ ತನ್ನಿ ಮಿತ್ತ ವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಗುಣ. ಅನಾದೇಶ. ಶಾನಚ್ ಚಿತ್ತಾದರೂ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಉಚ್ಛೇ—ಉಛೀ ವಿನಾಸೇ. ಧಾತು. ಲೋಟೌ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗೃಣತೇ—ಗೃಣ ಶಬ್ದೇ ಧಾತು. ಕ್ರಾೃದಿ. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. **ಟಿತೇತೃನೇಪದಾ**—ಸೂತ್ರ ದಿಂದ ಟಿಗೆ ಏತ್ವ. **ಸ್ವಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ. **ಕ್ರಾೃದಿಭ್ಯ** ಶ್ನಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ನಾ ಏಕರಣ. **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಹಿತ್** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶತ್ಯವಿಗೆ ಜಿತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ **ಶ್ನಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಋಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದ ರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ಗೃಣತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ನುಮಾರಹಿತವಾದ ಶತ್ಯವಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ಅಜಾದಿಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದುದರಿಂದ **ಶತುರನುನೋ ನದ್ಯಜಾದೀ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಭಾತೀಃ—ಭಾ ದೀಪ್ತೌ. ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. **ಉಗಿತಶ್ಚ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಜೀಪ್. ನುಮಾರಹಿತವಾದ ಶತ್ಯವಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ಜೀಪ್ ಬಂದುದರಿಂದ ಹಿಂದಿನಂತೆ **ಶತುರನುನೋ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಪಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಸ್ಮೇ—ಅಸ್ಮದ್ ಶಬ್ದ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ **ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಶೇ ಆದೇಶ. **ಶೇಷೇಲೋಪಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೯೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಪರ್ಯಂತದ ಪರಕ್ಕೆ ಲೋಪಬರುತ್ತದೆ. || ೧೭ ||

|| ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ ||

ಯಾ ಗೋಮತೀರುಷಸಃ ಸರ್ವವೀರಾ ವೃಚ್ಛಂತಿ ದಾಶುಷೇ
ಮರ್ತ್ಯಾಯ |

ನಾಯೋರಿವ ಸೂನ್ಯತಾನಾಮುದರ್ಕೇ ತಾ ಅಶ್ವದಾ ಅಶ್ವ-
ವತ್ಸೋಮಸುತ್ವಾ || ೧೮ ||

|| ಪದಸಾರಃ ||

ಯಾಃ | ಗೋಃ ಮತೀಃ | ಉಷಸಃ | ಸರ್ವಃ ವೀರಾಃ | ವಿಃ ಉಚ್ಛಂತಿ | ದಾಶುಷೇ |
ಮರ್ತ್ಯಾಯ |

ನಾಯೋಃ ಇವ | ಸೂನ್ಯತಾನಾಂ | ಉತ್ಃ ಅರ್ಕೇ | ತಾಃ | ಅಶ್ವಃ ದಾಃ |
ಅಶ್ವವತ್ಃ | ಸೋಮಃ ಸುತ್ವಾ || ೧೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ದಾಶುಷೇ ಹವೀಂಸಿ ದತ್ತವತೇ ಮರ್ತ್ಯಾಯ ಮನುಷ್ಯಾಯ ಯಜಮಾನಾಯ ಗೋಮತೀ-
ಗೋಮತ್ಯೋ ಬಹುಭಿರ್ಗೋಭಿಯುಕ್ತಾಃ ಸರ್ವವೀರಾಃ ಸರ್ವೈಃ ಸರಣಸಮರ್ಥೈವೀರೈಃ ಶೂರೈ-
ಯುಕ್ತಾ ಯಾ ಉಷಸೋ ವೃಚ್ಛಂತಿ | ತನೋ ವರ್ಜಯಂತಿ ನಾಯೋರಿವ ನಾಯುವಚ್ಛೀಘ್ರಂ
ಪ್ರವರ್ತಮಾನಾನಾಂ ಸೂನ್ಯತಾನಾಂ ಸ್ತುತಿರೂಪಾಣಾಂ ನಾಚಾಮುದರ್ಕೇ ಸಮಾಸ್ತಾವಶ್ವದಾ
ಅಶ್ವಾನಾಂ ದಾಶ್ರೀಸ್ತಾ ಉಷಸಃ ಸೋಮಸುತ್ವಾ ಸೋಮಾನಾಮಭಿಷೋತಾ ಯಜಮಾನೋಽಶ್ವವತ್ಃ |
ವ್ಯಾಪ್ನೋತು || ದಾಶುಷೇ | ದಾಶ್ವ ದಾನೇ | ದಾಶ್ವಾನ್ಸಾಹ್ವಾನಿತಿ ಕ್ವಸುಪ್ರತ್ಯಯಾಂತೋ ನಿಸಾತ್ಯತೇ |
ಚತುರ್ಥ್ಯೇಕವಚನೇ ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮಿತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಶಾಸಿವಸಿಘಸೀನಾಂ ಚೇತಿ ಷತ್ತ್ವಂ |
ಅಶ್ವವತ್ಃ | ಅಶ್ವಾ ವ್ಯಾಪ್ತಾ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಪರಸ್ಪೃಶದಂ | ಲೇಟ್ಯಡಾಗಮಃ | ಇತಕ್ಕ ಲೋಪಃ
ಇತೀಕಾರಲೋಪಃ | ಸೋಮಸುತ್ವಾ | ಸುಷ್ಠಾ ಅಭಿಷವೇ | ಅನೈಭ್ಯೋಽಪಿ ದೃಶ್ಯಂತ ಇತಿ ಕ್ವನಿಷ್ಠ |
ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯ ಪೀಡೀತಿ ತುಕ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ದಾಶುಷೇ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ | ಮರ್ತ್ಯಾಯೆ—ಮನುಷ್ಯನಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಗೋಮುತೀಃ—ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ | ಸರ್ವವೀರಾಃ—ಎಲ್ಲಾ ಸಮರ್ಥರಿಂದಲೂ ಯುಕ್ತರಾದ | ಯಾಃ ಉಷಸಃ—ಯಾವ ಉಷಸ್ಸುಗಳು | ನಾಯೋರಿವ—ವಾಯುವಿನಂತೆ (ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ) | ಸೂನ್ಯತಾನಾಂ—ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳು | ಉದರ್ಕೇ—ಮುಗಿದಮೇಲೆ | ಅಶ್ವದಾಃ—ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಕೊಡುವವೋ | ತಾಃ—ಅಂತಹ ಉಷಸ್ಸುಗಳು | ಸೋಮಸುತಾ—ಸೋಮರಸವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವ ಯಜಮಾನನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ | ಅಶ್ವವತ್—ಬರಲಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನರಾದ ಜನರು ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಉಷೋದೇವತೆಯನ್ನು ಬೇಗಬೇಗನೆ ಪಠಿಸುವ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸುವರು. ಅವರ ಸ್ತೋತ್ರವು ಮುಗಿದ ಬಳಿಕ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರಿಗೆ ಅಶ್ವಾದಿಧನಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವ ಉಷೋದೇವತೆಯು ಸೋಮರಸವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ ಯಜಮಾನನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರಲಿ.

English Translation.

May he who has offered the libation obtain, upon the conclusion of his praises, (enunciated), like the wind, (with speed), (the favour of) those Ushasas who are givers of horses, and of cattle, and of progeny, and who shed light upon the mortal presenting to them (offerings).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ದಾಶುಷೇ—ಹವೀಂಷಿ ದತ್ತವತೇ | ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ದಾಶ್ವಾಃ ಸಾಹ್ವಾಃ ಮಿಥ್ಯಾಂಶ್ಚ ಎಂದು ನಿಪಾತಿತವಾಗಿರುವುದು- ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ದಾಶುಷೇ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ದತ್ತವತೇ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ,

ಧಾತಾ ದದಾತು ದಾಶುಷೇ ಪ್ರಾಚೀ ಜೀವಾತುಮುಕ್ತತಾಂ |

ವಯಂ ದೇವಸ್ಯ ಧೀಮಹಿ ಸುಮತಿಂ ಸತ್ಯಧರ್ಮಣಃ ||

(ಅಥ. ಸಂ. ೭-೧೭-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸುವರು.

ದಾಶುಷೇ ಮರ್ತ್ಯಾಯೆ—ದಾಶ್ವಾನಿತಿ ಯಜಮಾನನಾಮ ಶಾಕಪೂಣಿನಾ ಪಠಿತಂ | ತಾದರ್ಭ್ಯೇ ಚಿತುರ್ಥೇ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಮಾನುಷ್ಯಸ್ಯ ಚಾರ್ಥಾಯ | ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು-ದಾಶ್ವಾಃ ಎಂಬುದು ಯಜಮಾನನ ನಾಮವೆಂದು ಶಾಕಪೂಣಿನಿಯ ಮತವೆಂದು ಹೇಳುವರು.

ಗೋಮತೀಃ—ಗೋಮತೈಃ ಬಹುಭಿರ್ಗೋಭಿರ್ಯುಕ್ತಾಃ | ಉಷಸ್ಸುಗಳು ಬಹಳ ಗೋವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವವುಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಅರುಣೋ ಗಾವ ಉಷಸಾಂ ಎಂದು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಪ್ರಕಾರ ಅರುಣೇಭಿಃ ಸ್ವಾಭಿಃ ಗೋಭಿಃ ಗೋಮತೈಃ ಕೆಂವು ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ ಗೋವುಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ರಥಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಉಷಸ್ಸುಗಳು ಗೋವುಗಳುಳ್ಳವರೆಂದು ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಗೋಶಬ್ದವು ಪೃಥಿವೀ, ಗೋವಿನ ಚರ್ಮ, ಶ್ಲೇಷ್ಮ, ಧನುಸ್ಸಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಮಾರ್ವೀ (ಚ್ಯಾ), ಆದಿತ್ಯ ಕಿರಣ, ಎಂದು ಅನೇಕ ಅರ್ಥಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅರ್ಥಕ್ಕೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ.

ಸರ್ವವೀರಾಃ—ಸರ್ವೈಃ ಸರಣಸಮರ್ಥೈಃ ವೀರೈಃ ಶೂರೈಃ ಯುಕ್ತಾಃ ಎಲ್ಲಾ ವಿಧದಲ್ಲಿಯೂ ಮುನ್ನುಗ್ಗುತ್ತಿರುವ ಬಲವುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಧೈರ್ಯಶಾಲಿಗಳಾದ ಮನುಷ್ಯರಿಂದ ಉಷಸ್ಸುಗಳು ಕೂಡಿರುವುವು.

ಉದರ್ಕೇ—ಸಮಾಪ್ತಾ | ಮುಗಿಯುವಿಕೆ ಎಂದು ಸೂನ್ಯತಾನಾಮುದರ್ಕೇ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ ಉದರ್ಕಇತ್ಯುಚ್ಛವ ಉಚ್ಯತೇ ಯಾದೃಕ್ ವಾಯೋಃ....ಕಾದಿ ವಾಚಾಂ ಉದ್ಭವೇ ಪ್ರಭಾತವೇಲಾಯಾಂ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ವಾಯುವಿನ ವೇಗದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಂತೆ ಇರುವ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ನಿರಂತರವಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳ ಪ್ರಭಾತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ಹೇಳಿರುವರು. ಹೋತೃಗಳು ಉಷಃಕಾಲಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಎದ್ದು ಯಾಗಶಾಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ವೇಗದಿಂದ ಪಠಿಸುತ್ತಿರುವರು. ಆದಕಾರಣ ಉಷಃಕಾಲವು ಕಳೆದನಂತರ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಪ್ರಭಾತಕಾಲವೂ ಸಹ ಸ್ತೋತ್ರವಾಕ್ಯಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಯುಳ್ಳವುಗಳಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅಶ್ವದಾಃ—ಅಶ್ವಾನಾಂ ದಾತ್ರೀಃ | ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಉಷಸ್ಸುಗಳು ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಕೊಡುವುವು ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ, ಉಷಸ್ಸುಗಳು ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಯಷ್ಟೈಃ ಅಶ್ವಾನ್ ದಾತ್ರೀಃ ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುವವರಿಗೂ, ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರಿಗೂ, ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುವು ಅಥವಾ ದಕ್ಷಿಣಾದಾನೇ ಅಶ್ವಸ್ಯಾಪಿ ದಾನ ವಿಧಾನಾತ್ ಅಶ್ವದಾ ಇತಿ ಸೋಮಸುತೈನೋ ವಿಶೇಷಣಂ ನೋಷಸಾಂ | ಅಶ್ವಸ್ಯ ದಾತಾ ಯಜಮಾನಃ | ದಕ್ಷಿಣೆಯನ್ನು ಕೊಡುವಾಗ ಅಶ್ವವನ್ನು ದಾನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವ ಯಾಗಮಾಡುವವರೂ ಅಶ್ವದಾತ್ಯಗಳಾಗಿರುವರು, ಅಶ್ವದಾ ಎಂಬ ಪದವು ಉಷಸ್ಸಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಜಮಾನನು ಅಶ್ವದಾನಕರ್ತನು ಎಂದು ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಗೋಮತೀ—ಗಾವಃ ಆಸಾಂ ಸಂತಿ. ಗೋಮತೈಃ ತದಸ್ಯಾಸ್ತೈಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಷ್ ಪ್ರಸ್ಯಯ. ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಜಸ ಪರವಾದಾಗ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸರ್ವವೀರಾಃ—ಸರ್ವೇ ವೀರಾಃ ಯಾಸಾಂ ತಾಃ ಸರ್ವವೀರಾಃ ಬಹುವ್ರೀಹಾ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೈಚ್ಛಿಂತಿ—ಉಭೀ ವಿನಾಸೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಯಾಃ ಎಂದು ಯಚ್ಛಬ್ಧಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶ ವಿಕರಣ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ದಾಶುಷೇ—ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ. ಧಾತು. ದಾಶ್ವಾನ್ ಸಾಹ್ವಾನ್ ಮೀಡ್ವಾಂತ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಸು ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿಸವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಛ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಶಾಸಿವಸಿಘಸೀನಾಂಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಉಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಶ್ವದಾಃ—ಅಶ್ವಾನ್ ದದಾತಿ ಇತಿ ಅಶ್ವದಾಃ ತಾಃ ಅಶ್ವದಾಃ ಆತೋಮನಿನ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸ ವಾದಾಗ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಶ್ವವತ್—ಅಶೂ ವ್ಯಾವೃ. ಧಾತು. ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾದರೂ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಸ್ಮೈಪದಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಶ್ಚ ಲೋಪಃ ಪರಸ್ಮೈಪದೇಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಲೇಟೋಽ-ಡಾಟಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಡಾಗಮ. ಸ್ವಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವ ವಿಕರಣ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ವಿಕರಣ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ ಅವಾದೇಶ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೋಮಸುತ್ಯಾ—ಸುಷ್ ಅಭಿಷರ್ವೇ. ಧಾತು. ಅನ್ಯೋಭ್ಯೋಽಪಿ ದೃಶ್ಯಂತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವನಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲಶಕ್ವತದ್ವಿತೀ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕಕಾರ ಇತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತ್ವಾದೇಃ ಷಃ ಸಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಆದಿಗೆ ಸತ್ವ. ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯ ಪಿತಿ ಕೃತಿ ತುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವಕ್ಕೆ ತುಕಾಗಮ. ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತಾನಯವವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೮ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಮಾತಾ ದೇವಾನಾಂ ಮದಿತೇರನೀಕಂ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಕೇತುರ್ಬೃಹತೀ
ವಿ ಭಾಹಿ |

ಪ್ರಶಸ್ತಿ ಕೃತ್ ಬ್ರಹ್ಮಣೇ ನೋ ವ್ಯುಚ್ಛಾ ನೋ ಜನೇ ಜನಯ
ವಿಶ್ವವಾರೇ || ೧೯ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಮಾತಾ | ದೇವಾನಾಂ | ಅದಿತೇಃ | ಅನೀಕಂ | ಯಜ್ಞಸ್ಯ | ಕೇತುಃ | ಬೃಹತೀ |
ವಿ | ಭಾಹಿ |

ಪ್ರಶಸ್ತಿ ಕೃತ್ | ಬ್ರಹ್ಮಣೇ | ನಃ | ವಿ | ಉಚ್ಛಾ | ಆ | ನಃ | ಜನೇ | ಜನಯ |
ವಿಶ್ವವಾರೇ || ೧೯ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಉಷಸ್ತಂ ದೇವಾನಾಂ ಮಾತಾ ಜನನೀ | ಉಷಸಿ ಸರ್ವೇ ದೇವಾಃ ಸ್ತುತ್ಯಾ ಪ್ರಚೋ-
ಧ್ಯಂತೇ ಅತಃ ಸಾ ತಜ್ಜನನವತೀತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ಅತ ಏವಾದಿತೇದೇವಾನಾಂ ಮಾತುರನೀಕಂ
ಪ್ರತ್ಯನೀಕಂ ಪ್ರತಿಸ್ಪರ್ಧಿನೀ ತ್ವನಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ದೀವ್ಯಂತೀತಿ ದೇವಾ ರಶ್ಮಯಃ | ತೇಷಾಂ
ನಿರ್ಮಾತ್ರೀ ಅದಿತೇರಖಂಡನೀಯಾಯಾ ಭೂನೇರನೀಕಂ ಮುಖಂ | ಯಥೇಂದ್ರಿಯಾಶ್ರಯತ್ವಾ-
ನ್ಮುಖಂ ಪ್ರಕಾಶಕಂ ಏವಮುಷಾ ಭೂನೇಃ ಪ್ರಕಾಶಯಿತ್ರೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಕೇತುಃ ಕೇತಯಿತ್ರೀ
ಜ್ಞಾಪಯಿತ್ರೀ ಬೃಹತೀ ಮಹತೀ ಸತೀ ವಿ ಭಾಹಿ | ಪ್ರಕಾಶಯಸ್ವ | ಅಸಿ ಚ ಪ್ರಶಸ್ತಿ ಕೃತ್ ಸಮ್ಯಕ್
ಸ್ತುತಮಿತಿ ಪ್ರಶಂಸನಂ ಕುರ್ವತೀ ನೋಽಸ್ತದೀಯಾಯಾ ಬ್ರಹ್ಮಣೇ ಮಂತ್ರರೂಪಾಯ ಸ್ತೋತ್ರಾಯ
ವ್ಯುಚ್ಛಾ | ವಿನಾಸಯ | ತದನಂತರಂ ಹೇ ವಿಶ್ವವಾರೇ ಸರ್ವೈರ್ವರಣೀಯ ಉಷೋ ನೋಽಸ್ಮಾನ್ ಜನೇ
ಜನಸದ ಅಜನಯ | ಆಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಯ | ಅವಸ್ಥಾಪಯೇತ್ಯರ್ಥಃ || ಬೃಹತೀ |

ಬೃಹನ್ಮಹತೋರುಪಸಂಖ್ಯಾನಮಿತಿ ಜೋಪ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಪ್ರಶಸ್ತಿಕೃತ್ | ಶನ್ಯ ಸ್ತುತಾ | ಭಾವೇ
ಕ್ರಿನ್ | ತಿತುತ್ರೇತೀಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಅನಿದಿತಾಮಿತಿ ನಲೋಪಃ | ತಸ್ಮಿನ್ನಪಪದೇ ಕರೋತೇ | ಕ್ವಿಷ್ಟೇತಿ
ಕ್ವಿನ್ | ಜನಯ | ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ | ಚೈಚ್ಯಪಧಾವೃದ್ಧಿಃ | ಜನೀಜ್ಞಾಪ್ತಸುರಂಜೋಮಂ-
ತಾಶ್ಚ | ಧಾ. ೧೯, ೬೩-೬೭ | ಇತಿ ಮಿತ್ಯೇ ಮಿತಾಂ ಹ್ರಸ್ವ ಇತಿ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ ಉಷಃ ತ್ವಂ—ಎಲೈ ಉಷೋದೇವತೆಯೇ ನೀನು) | ದೇವಾನಾಂ—ಎಲ್ಲದೇವತೆಗಳಿಗೂ (ರಶ್ಮಿ
ಗಳಿಗೂ) | ಮಾತಾ—ಜನನಿಯು (ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನವು) | ಅದಿತೇ—ದೇವಮಾತೆಯಾದ ಅದಿತಿಗೆ (ಅಖಂಡ-
ನೀಯವಾದ ಭೂಮಿಗೆ) | ಅನೀಕಂ—ಪ್ರತಿಸ್ಪರ್ಧಿಯು (ಮುಖದಂತಿರುವವಳು) | ಯಜ್ಞಸ್ಯ—ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು |
ಕೇತುಃ—ಜ್ಞಾಪಿಸುವವಳು (ಇಂತಹ ನೀನು) | ಬೃಹತೀ—ಬೃಹದಾಕಾರಳಾಗಿ | ವಿಭಾಹಿ ಚಿನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸು |
ಪ್ರಶಸ್ತಿಕೃತ್—ಸ್ತೋತ್ರಗಳ ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವವಳಾಗಿ | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಬ್ರಹ್ಮಣೇ—ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಕೇಳು
ವುದಕ್ಕಾಗಿ | ವ್ಯಚ್ಛ—ಉದಿಸು (ಆನಂತರ) | ನಿಶ್ವವಾರೇ—ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಅಪೇಕ್ಷಣೀಯಳಾದ ಎಲೈ
ಉಷೋದೇವತೆಯೇ (ನೀನು) | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಜನೇ—ಜನಗಳಲ್ಲಿ | ಆ ಜನಯ ಮುಖಂಡರನ್ನಾಗಿ
ಮಾಡು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಉಷೋ ದೇವಿಯೇ, ನೀನು ಎಲ್ಲಾದೇವತೆಗಳಿಗೂ (ರಶ್ಮಿಗಳಿಗೂ) ಮಾತೃವು; ಅದಿತಿಗೆ ಪ್ರತಿಸ್ಪ
ರ್ಧಿಯು; (ಭೂಮಿಗೆ ಮುಖಪ್ರಾಯಳು); ಯಜ್ಞಪ್ರಕಾಶಕಳು; ಇಂತಹ ನೀನು ಬೃಹದಾಕಾರಳಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸು.
ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯವನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿ, ನಮಗಾಗಿ ಉದಿಸು; ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಅಪೇಕ್ಷಣೀಯಳಾದ ನೀನು ನಮ್ಮನ್ನು ಜನ
ಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು.

English Translation.

Mother of the gods, rival of Aditi, illuminator of the sacrifice,
mighty Ushas, shine forth ; approving of our prayer, dawn upon us.
you are cherished by all ; make us eminent among the people.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಮಾತಾ ದೇವಾನಾಂ—ಹೇ ಉಷಃ ತ್ವಂ ದೇವಾನಾಂ ಜನನೀ | ಉಷಸ್ಸು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಜನನಿಯಾಗಿ
ರುವಳು. ಉಷಸ್ಸಿನ ಉದಯವಾದ ಕೂಡಲೆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಮಾಡುವ ಋತ್ವಿಕೃಗಳು ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆ
ಗಳನ್ನು ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸುವುದರಿಂದ ದೇವಮಾತೃತ್ವವು ಉಷಸ್ಸಿಗೆ ಉಪಪನ್ನವಾಗಿರುವುದು.

ದೇವಶಬ್ದೇನಾತ್ರ ಅದಿತ್ಯಾ ಉಚ್ಯಂತೇ | ತೇಷಾಂ ಹಿ ಮಾತಾ ಉಷಾಃ | ಪ್ರತಿಮಾಸಂ ಚ
ಅದಿತ್ಯಭೇದಂ ಅಂಗೀಕೃತ್ಯ ಬಹುವಚನಂ ||

(ಸ್ಯಂ. ಭಾ.)

ದೇವ ಶಬ್ದದಿಂದ ಅದಿತ್ಯರೆಂದೂ, ಅದಿತ್ಯರಿಗೆ ಉಷಸ್ಸು ಜನನಿಯಾಗಿರುವಳೆಂದೂ, (ಅದಿತ್ಯೋದಯಕ್ಕಿಂತ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಉಷಸ್ಸಿನ ಉದಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ) ಪ್ರತಿ ತಿಂಗಳಿನಲ್ಲಿಯೂ ಅದಿತ್ಯರ ಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ದೇವಾನಾಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುವಚನವು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದೆಂದೂ ಸ್ಯಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಅದಿತೇರನೀಕಂ—ದೇವಾನಾಂ ಮಾತುಃ ಅನೀಕಂ ಪ್ರತ್ಯನೀಕಂ ಪ್ರತಿಸ್ಪರ್ಧಿನೀ | ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಥವಾ ಅದಿತ್ಯರಿಗೆ ಜನನಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದಿತಿದೇವಿಗೆ ಪ್ರತಿಸ್ಪರ್ಧಿಯಾಗಿರುವಳು. ಗುಣ ಅಥವಾ ಕ್ರಿಯಾರೂಪವಾದ ಧರ್ಮವನ್ನು ಪುರಸ್ಕರಿಸಿ ಉಪಮಾದ್ಯಲಂಕಾರಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಚನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಕಾವ್ಯಶೈಲಿಯನ್ನು ಬಹಳ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಹೋಲುವ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಉಷಸ್ಸಿಗೆ ದೇವಮಾತೃತ್ವನಿರೂಪಣದಂತೆ, ಅದಿತ್ಯನೀಕತ್ವವೂ ಉಕ್ತವಾಗಿ ಇರುವುದು. ಅಥವಾ ಪ್ರಕಾಶಕಳಾಗಿ ಇರುವುದರಿಂದ ದೇವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಶ್ಮಿಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಹೀಗೆ ಇರುವುದರಿಂದ ರಶ್ಮಿಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಉಷಸ್ಸಿಗೆ ದೇವಮಾತೃತ್ವವು ಉಂಟಾಗಿರುವುದು ಇದರಹಾಗೆಯೇ ಅದಿತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆಖಂಡನೀಯವಾಗಿರುವ ಭೂಮಿಯು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಈ ಭೂಮಿಗೆ ಮುಖದಂತೆ ಉಷಸ್ಸು ಇರುವುದು. ಇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದರಿಂದ ಅನೀಕಂ ಶಬ್ದವು ಮುಖ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದಾಗಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಮಾಡುವುದು ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ವಿವರಣೆಯು.

ಅದಿತಶಬ್ದೇನ ಅತ್ರ ಅದೀನಕತ್ವಾತ್ ಸಮಗ್ರಜ್ಯೋತಿರುಚ್ಯತೇ | ಅನೀಕಶಬ್ದೋಽಸಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ
ನೀಕಂ ಇತಿವತ್ ಸಮೂಹವಚನಂ | ಅದೀನಸ್ಯ ಸಮಗ್ರಸ್ಯ ಪ್ರಕಾಶಾಖ್ಯಸ್ಯ ಜ್ಯೋತಿಷಃ
ಸಮೂಹಃ | ಅಥವಾ ಅನೀಕಶಬ್ದಃ ಸ್ವಾಂಗಮುಖವಚನಃ ಇಹಾಗ್ರತ್ವಸಾಮಾನ್ಯಾತ್ ಉಷಸಿ
ಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ | ಅದೀನಸ್ಯ ಸಮಗ್ರಸ್ಯ ಅಹರ್ಲಕ್ಷಣಸ್ಯ ಜ್ಯೋತಿಷಃ ಮುಖಭೂತೇತ್ಯರ್ಥಃ
(ಸ್ಯಂ. ಭಾ.).

ಅದಿತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಅದೀನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಅನೀಕ ಶಬ್ದವು (ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾನೀಕ) ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಸಮೂಹ ಎಂಬಂತೆ ಸಮೂಹವಾಚಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಅದಿತೇರನೀಕಂ—ಎಂದರೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ (ಪ್ರಕಾಶದಸಮೂಹ) ಪ್ರಕಾಶವೆಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ತೇಜಸ್ಸಿನ ಸಮೂಹವೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಅನೀಕ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲಾ ಅವಯವಗಳಿಂದಲೂ ಪೂರ್ಣವಾದ ಮುಖವೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಉಷಸ್ಸು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಉಷಸ್ಸೆಂಬುವುದು ಜ್ಯೋತೀರೂಪದಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವ ಅಹಸ್ಸೆಂಬ ಪ್ರಕಾಶದ ಮುಖವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಸ್ಯಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಕೇತುಃ—ಕೇತು ಶಬ್ದವು ಜ್ಞಾನವಾಚಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದೆಂದು ಅರ್ಥವು.

ಬ್ರಹ್ಮಣೇ—ಮನ್ತ್ರರೂಪಾಯ ಸ್ತೋತ್ರಾಯ | ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯): ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಧನವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಆದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರು ಪಠಿಸುವ ಸ್ತೋತ್ರವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಯಜ್ಞಸ್ಯ—ಯಜ ದೇವವೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಷು ಧಾತು. **ಯಜಯಾಚಯತ—**(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಬೃಹತೀ—ಉಗಿತಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಜೇಷ್ಠ ಬಂದಾಗ **ಬೃಹನ್ತ-**ಕತೋರುಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಜೇಷ್ಠಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಸುವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲೋಪ.

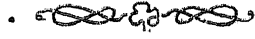
ಭಾಹಿ—ಭಾ ದೀಪ್ತ ಧಾತು. ಲೋಙ್ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಶಸ್ತಿ ಕೃತ್—ಶಂಸು ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂಕ್ರಿನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾ ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತಿತುತ್ವಫಸಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. **ಅನಿದಿತಾಂ ಹಲ ಉಪಧಾಯಾಃ—**(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರಶಸ್ತಿ ಎಂಬುದು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಡುಕೃತ್ ಕರಣೇ. ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ವಿಪ್‌ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯ ಪಿತಿ ಕೃತಿ ತುಕ್—**(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ತುಕಾಗಮ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ವರಸದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಚ್ಚೇ—ಉಛೀ ವಿನಾಸೇ. ಧಾತು. ತುದಾದಿ. ಲೋಙ್ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜನಯೆ—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ. ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರತೋರುವುದರಿಂದ **ಹೇತುಮತಿಚೆ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್ ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ. **ಜನೀಜ್ಯಾಷ್‌ಕ್ವಸುರಂಜೋಮಂತಾಶ್ಚ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಮಿತ್‌ಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ **ಮಿತಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪುನಃ ಉಪಧಾಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. **ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ** ಸಿಪ್ಪಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ ಬಂದಾಗ ಶಪ್ಪಿನ ಅಕಾರ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ **ಅತೋಹೇಃ—**(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಶಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಚ್ಚಿಗೆ ಗುಣ. ಆಯಾದೇಶ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವವಾರೇ - ವಿಶ್ವೈಃ ಪ್ರಿಯತೇ ಇತಿ ವಿಶ್ವವಾರಾ. ವೃಜ್ಞವರಣೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣೀಯಲ್ಲಿ ಘಂ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಚೋಷಾತಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಋಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ. ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚ - (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೯ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯಚ್ಚಿತ್ರಮಪ್ ಉಷಸೋ ವಹಂತೀಜಾನಾಯ ಶಶಮಾನಾಯ
ಭದ್ರಂ |

ತನ್ನೋ ಮಿತ್ರೋ ವರುಣೋ ಮಾಮಹಂತಾಮದೀತಿಃ ಸಿಂಧುಃ
ಪೃಥಿವೀ ಉತ ದ್ಯೌಃ || ೨೦ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯತ್ | ಚಿತ್ರಂ | ಅಪ್ಃ | ಉಷಸಃ | ವಹಂತಿ | ಈಜಾನಾಯ | ಶಶಮಾನಾಯ |
ಭದ್ರಂ |

ತತ್ | ನಃ | ಮಿತ್ರಃ | ವರುಣಃ | ಮಮಹಂತಾಂ | ಅದೀತಿಃ | ಸಿಂಧುಃ | ಪೃಥಿವೀ |
ಉತ | ದ್ಯೌಃ || ೨೦ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಚಿತ್ರಂ ಚಾಯನೀಯಮಪ್ ಅಪ್ತವ್ಯಂ ಯದ್ಧನಮುಷಸೋ ವಹಂತಿ ಅನಯಂತಿ
ಈಜಾನಾಯ ಹವಿರ್ಭಿರಿಷ್ಟವತೇ ಶಶಮಾನಾಯ ಸ್ತುತಿಭಿಃ ಸಂಭಜಮಾನಾಯ ಪುರುಷಾಯ ಭದ್ರಂ
ಭಜನೀಯಂ ತದ್ಭವತೀತಿ ಶೇಷಃ | ಯದನೇನ ಸೂಕ್ತೇನಾಸ್ಮಾಭಿಃ ಪ್ರಾರ್ಥಿತಂ ತನ್ನಿತ್ರಾದಯಃ ಪಟಾ
ದೇವತಾ ಮಾಮಹಂತಾಂ | ಪೂಜಿತಂ ಕುರ್ವಂತು || ಅಪಃ | ಅಪ್ಸ್ವಾ ನ್ಯಾಪ್ತಾ | ಅಪಃ ಕರ್ಮಾಖ್ಯಾಯಾಂ

ಹ್ರಸ್ವೋ ನುಟ್ಟ ವೇತಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣಾದಕರ್ಮಾಖ್ಯಾಯಾಮಸ್ಯಸುನ್ | ಧಾತೋರ್ಹ್ರಸ್ವೋ ನುಡಾಗ-
ಮತ್ | ಈಜಾನಾಯ | ಯಜತೇತ್ಯಂದಸಿ ಲಿಟ್ | ಲಿಟಃ ಕಾನಜ್ಞಾ | ವಚಿಸ್ವಪೀತ್ಯಾದಿನಾ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ |
ದ್ವಿವರ್ಚನಾದಿ | ಶಶಮಾನಾಯ | ಶಶ ಪ್ಲುತಗತಾ | ತಾಪ್ಫೀಲಿಕಶ್ಚಾನಶ್ | ತಸ್ಯ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕತ್ವಾ-
ಭಾವಾದದುಪದೇಶಾಲ್ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಸ್ವರಾಭಾವೇ ಚಿತ್ಸ್ರರ ಏವ ಶಿಷ್ಯತೇ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಚಿತ್ರಂ—ವಿಚಿತ್ರನಾದ | ಅಪ್ತಃ—ಹೊಂದಲ್ಪಡಬೇಕಾದ | ಯತಃ—ಯಾವ ಧನವನ್ನು |
ಉಷಸಃ—ಉಷೋದೇವತೆಗಳು | ವಹಂತಿ—ಹೊತ್ತು ತರುತ್ತಾರೋ (ಅದು) | ಈಜಾನಾಯ—ಹವಿರಾದಿ
ಗಳಿಂದ ಯಜ್ಞಮಾಡುವವನಿಗೂ | ಶಶಮಾನಾಯ—ಸ್ತುತಿಸುವವನಿಗೂ | ಭದ್ರಂ—ಮಂಗಳಕರ (ವಾಗು
ತ್ತದೆ) | ನಃ—ನಮ್ಮ | ತತ್—(ಈ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ) ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು | ಮಿತ್ರಃ—ಮಿತ್ರನೂ |
ವರುಣಃ—ವರುಣನೂ | ಅದಿತಿಃ—ಅದಿತಿಯೂ | ಸಿಂಧುಃ—ಸಾಗರಾಧಿದೇವತೆಯೂ | ಪೃಥಿವೀ—
ಭೂಮಿಯೂ | ಉತ—ಮತ್ತು | ದ್ಯೌಃ—ಅಂತರಿಕ್ಷವೂ (ಸ್ವರ್ಗಾಧಿದೇವತೆಯೂ) | ಮಮಹಂತಾಂ—
ರಕ್ಷಿಸಲಿ (ಮನ್ನಿಸಲಿ).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಉಷಸ್ಸುಗಳು ತರುವ ಎಲ್ಲರೂ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಧನವು ಯಾಗ ಮತ್ತು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರಿಗೆ ಮಂಗಳ
ವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಈ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಅಥವಾ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಮಿತ್ರ, ವರುಣ,
ಅದಿತಿ, ಸಿಂಧು, ಭೂ ಮತ್ತು ಅಂತರಿಕ್ಷದೇವತೆಗಳು ರಕ್ಷಿಸಲಿ (ಮನ್ನಿಸಲಿ).

English Translation.

Whatever valuable wealth the Ushasas convey, is beneficial to the
sacrificer and to the praiser. May Mitra, Varuna, Aditi,—ocean, earth
and heaven, be favourable to this our prayer.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅಪ್ತಃ—ಅಪ್ತವ್ಯಂ ಹೊಂದಲರ್ಹವಾದದ್ದು, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಬೇಕಾದದ್ದು. ಅಪ್ತಶಬ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತಾರು
ಕರ್ಮವಾಚಕಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೨) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಚಿತ್ರಂ—ಚಾಯನೀಯಂ ಪೂಜ್ಯವಾದದ್ದು. ಚಿತ್ರಶಬ್ದವು (ನಿ. ೧೨-೧೩ ಮತ್ತು ೧೨-೨) ಚಾಯನೀಯಂ
ಮಂಹನೀಯಂ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ.

ಶಶಮಾನಾಯ—ಸ್ತುತಿಭಿಃ ಸಂಭಜಮಾನಾಯ ಪುರುಷಾಯ | ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡಿ
ಸೇವಿಸುವ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಎಂದರೆ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಶಶಮಾನಃ ಶಂಸಮಾನಃ |

ಶಶಮಾನ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ (ನಿ. ೬-೮) ಶಂಸಮಾನ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಯೋ ನಾಂ ಯಜ್ಞೈಃ ಶಶಮಾನೋ ಹ ದಾಶತಿ ಇತ್ಯಪಿ ನಿಗಮೋ ಭವತಿ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ—

ಯೋ ನಾಂ ಯಜ್ಞೈಃ ಶಶಮಾನೋ ಹ ದಾಶತಿ ಕವಿರ್ಹೋತಾ ಯಜತಿ ಮನ್ಮಸಾಧನಃ |

ಉಪಾಹ ತಂ ಗಚ್ಛತೋ ವೀಥೋ ಅಧ್ವರಮಚ್ಛಾ ಗಿರಃ ಸುಮತಿಂ ಗಂತಮಸ್ತಯೂ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೫೧-೭)

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಯನ್ನು ಉದಹರಿಸಿರುವರು.

ಭದ್ರಂ—ಭಜನೀಯಂ ಹೊಂದಲು ಅರ್ಹವಾದದ್ದು. ಉಷೋದೇವತೆಯು ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಯಾಗ ಮಾಡುವವನಿಗೂ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವನಿಗೂ ಹೊಂದಲು ಅರ್ಹವಾದ ಧನವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆ. ಈ ಉಷೋದೇವಿಯ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ಸೂಕ್ತದ ಪಠನಿಂದ ಮಿತ್ರ, ವರಃಣ, ಅದಿತಿ, ಸಮುದ್ರದ ಅಭಿಮಾನದೇವತೆಯು, ಭೂಮಿ, ಅಂತರಿಕ್ಷ, ಇವುಗಳು ನಮಗೆ ನಮ್ಮ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿ ನಮಗೆ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಶ್ವಃ—ಅಪ್ಪಲ್ಯ ವ್ಯಾಪ್ತಾ ಧಾತು. ಅಶಃ ಕರ್ಮಾಖ್ಯಾಯಾಂ ಹ್ರಸ್ವೋ ನುಟಿ ಚೇನಾ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಣಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣವಿರುವುದರಿಂದ ಅಕರ್ಮಾಖ್ಯದಲ್ಲಿ (ಕರ್ಮಾರ್ಥವಿಲ್ಲ ದಿದ್ದರೂ) ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ತತ್ಸಂನಿಯೋಗವಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ. ನುಡಾಗಮ. ಅಶ್ವಸ್ ಶಬ್ದ ವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಷ್ಟಾತ್ಯಾದಿನಿರ್ವಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಹಂತಿ—ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಪಾತ್ಯೈರ್ಯದ್ಯದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದುಪಸೇಶ ಪರ ದಲ್ಲಿ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಬಂದುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನು—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದ ರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಈಜಾನಾಯು—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣವಾನೇಷು. ಧಾತು. ಛಾ ದಸಿಕವಾದ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ ಲಿಟಃ ಕಾನಜ್ಞಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕಾನಜ್ ಆದೇಶ. ವಚಿಸ್ವಪಿಯೇಜಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಸ್ಕ ಸಾರಣ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಆದಿಹಲ್ವಚ್ ಲೋಪ ಸರ್ವಣದೀರ್ಘ. ಈಜಾನ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಂತೋದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಶಶಮಾನಾಯು—ಶಶ ಪ್ಲುತಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ತಾಚ್ಛೀಲ್ಯಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ತಾಚ್ಛೀಲ್ಯವಯೋ- ವ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಾನಶ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಸ್ ಏಕರಣ. ಅನೇಮುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಂತಾಂಗಕ್ಕೆ ಮುಕಾಗಮ.

ಚಾನಶ್ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವಾಗದಿದ್ದರಿಂದ ಅದುಪದೇಶ ನಿಬಂಧನವಾದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ತಸ್ವರವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರವೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಚತುರ್ಥೀರೂಪ.

ಭದ್ರಮ್—ಭದಿ ಕಲ್ಯಾಣೇ ಸುಖೇಚ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕ ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಉಳಿದ ಶಬ್ದಗಳು ಹಿಂದೆ ವ್ಯುತ್ಪಾತಗಳಾಗಿವೆ. || ೨೦ ||

ನೂರಹದಿನೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತ ಸಮಾಪ್ತವು.

ನೂರಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಇಮಾ ರುದ್ರಾಯೇತ್ಯೇಕಾದಶರ್ಚೆಂ ನವಮಂ ಸೂಕ್ತಂ ಕುತ್ಸಸ್ಯಾರ್ಷಂ | ದಶಮ್ಯೇಕಾದಶ್ಯಾ ತ್ರಿಷ್ಟುಭಾ | ಶಿಷ್ಟಾ ನವ ಜಗತ್ಯಃ | ರುದ್ರೋ ದೇವತಾ | ತಥಾ ಚಾನುಕ್ರಾಂತಂ | ಇಮಾ ಏಕಾದಶ ರೌದ್ರಂ ದ್ವಿತ್ರಿಷ್ಟುಬಂತಮಿತಿ || ಶೂಲಗವಾದಿಷು ರುದ್ರದೇವತೈಷು ಕರ್ಮಸ್ಥನೇನ ಸೂಕ್ತೇನ ದಿಗುಪಸ್ಥೇಯಾ | ತಥಾ ಚ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ಕದ್ರುದ್ರಾಯೇಮಾ ರುದ್ರಾಯಾ ತೇ ಪಿತರಿಮಾ ರುದ್ರಾಯ ಸ್ಥಿರಧನ್ವನೇ ಗಿರ ಇತಿ ಸರ್ವರುದ್ರಯಜ್ಞೇಷು ದಿಶಾಮುಪಸ್ಥಾನಂ | ಅ. ಗ್ಯ. ೪-೯-೨೧ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಇಮಾ ರುದ್ರಾಯ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಹದಿನೂರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವುವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಕುತ್ಸನು ಋಷಿಯು. ರುದ್ರನು ದೇವತೆಯು ಈ ಸೂಕ್ತದ ಹತ್ತು ಮತ್ತು ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಋಕ್ಕುಗಳು ತ್ರಿಷ್ಟುಪಾಂಭಂದಸ್ಥಿನವು. ಉಳಿದ ಋಕ್ಕುಗಳು ಜಗದೇ ಭಂದಸ್ಥಿನವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಇಮಾ ಏಕಾದಶ ರೌದ್ರಂ ದ್ವಿತ್ರಿಷ್ಟುಬಂತಮಿತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಶೂಲಗವ ಮೊದಲಾದ ರುದ್ರದೇವತಾಸಂಬಂಧವಾದ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಉಪಸ್ಥಾನಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನ ಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರದ—ಕದ್ರುದ್ರಾಯೇಮಾ ರುದ್ರಾಯಾ ತೇ ಪಿತರಿಮಾ ರುದ್ರಾಯ ಸ್ಥಿರಧನ್ವನೇ ಗಿರ ಇತಿ ಸರ್ವರುದ್ರಯಜ್ಞೇಷು ದಿಶಾಮುಪಸ್ಥಾನಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ಗ್ಯ. ೪-೯-೨೧)

ಸೂಕ್ತ—೧೧೪

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೬ || ಸೂಕ್ತ—೧೧೪ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ ೮ || ವರ್ಗ—೫, ೬ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಪಂಕ್ತಿ—೧೧ ||

|| ಯುಷಿಃ—ಕುತ್ಸ ಅಂಗಿರಸಃ ||

|| ದೇವತಾ—ರುದ್ರಃ ||

|| ಛಂದಃ—೧೯. ಜಗತಿಃ | ೧೦-೧೧ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಇಮಾ ರುದ್ರಾಯ ತವಸೇ ಕಪರ್ದಿನೇ ಕ್ಷಯದ್ವೀರಾಯ ಪ್ರ
ಭರಾಮಹೇ ಮತೀಃ |

ಯಥಾ ಶನುಸದ್ವಿಪದೇ ಚತುಷ್ಟದೇ ವಿಶ್ವಂ ಪುಷ್ಪಂ ಗ್ರಾಮೇ
ಅಸ್ಮಿನ್ನನಾತುರಂ || ೧ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಇಮಾಃ | ರುದ್ರಾಯ | ತವಸೇ | ಕಪರ್ದಿನೇ | ಕ್ಷಯತ್ ವೀರಾಯ | ಪ್ರ
ಭರಾಮಹೇ | ಮತೀಃ |

ಯಥಾ | ಶಂ | ಅಸತ್ | ದ್ವಿಪದೇ | ಚತುಃಪದೇ | ವಿಶ್ವಂ | ಪುಷ್ಪಂ |
ಗ್ರಾಮೇ | ಅಸ್ಮಿನ್ | ಅನಾತುರಂ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ರುದ್ರಾಯ | ರೋದಯತಿ ಸರ್ವಮಂತಿಕಾಲ ಇತಿ ರುದ್ರಃ | ಯದ್ವಾ ರುತ್ನಂಸಾರಾಖ್ಯಂ
ದುಃಖಂ | ತದ್ವಾ ವಯತ್ಯಪಗಮಯತಿ ವಿನಾಶಯತೀತಿ ರುದ್ರಃ | ಯದ್ವಾ | ರುತಃ ಶಬ್ದರೂಪಾ
ಉಪನಿಷದಃ | ತಾಭಿದ್ರೂಪಯತೇ ಗಮ್ಯತೇ ಪ್ರತಿಸಾದ್ಯತೇ ಇತಿ ರುದ್ರಃ | ಯದ್ವಾ | ರುತ್ ಶಬ್ದಾತ್ಪ್ರಕಾ ವಾಣೀ
ತತ್ಪ್ರತಿಸಾದ್ಯತೈವಿದ್ಯಾ ನಾ | ತಾಮುಪಾಸಕೇಭ್ಯೋ ರಾತಿ ದದಾತೀತಿ ರುದ್ರಃ | ಯದ್ವಾ | ರುಣಿದ್ಯಾವೃ-
ಣೋತೀತಿ ರುದಂಧಕಾರಾದಿ | ತದ್ವಾಣಾತಿ ವಿದಾರಯತೀತಿ ರುದ್ರಃ | ಯದ್ವಾ | ಕದಾಚಿದ್ವೇವಸುರ-
ಸಂಗ್ರಾಮೋಗ್ನಾತ್ಪ್ರಕೋ ರುದ್ರೋ ದೇವೈರ್ನಿಕ್ಷಿಪ್ತಂ ಧನಮಪಹೃತ್ಯ ನಿರಗಾತ್ | ಅಸುರಾಞ್ಚಾತ್ಮಾ
ದೇವಾ ಏನಮನ್ವಿಸ್ಯ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಧನಮಪಾಹರನ್ | ತದಾನೀಮರುದತ್ | ತಸ್ಮಾದ್ರುದ್ರ ಇತ್ಯಾಖ್ಯಾಯತೇ |
ತಥಾ ಚ ತೈತ್ತಿರೀಯಕಂ | ಸೋಽರೋದೀದ್ಯದರೋದೀತ್ತದ್ರುದ್ರೈ ರುದ್ರತ್ವಂ | ತೈ. ಸಂ. ೧-೫-೧-೧ |
ಇತಿ | ತಸ್ಮೈ ರುದ್ರಾಯ ಮತೀರ್ಮನನೀಯಾ ಇಮಾ ಸ್ತುತೀಃ ಪ್ರ ಭರಾಮಹೇ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ
ನಿಷ್ಪಾದಯಾಮಃ | ಕೀದೃಶಾಯ | ತವಸೇ ಪ್ರವೃದ್ಧಾಯ ಕಪರ್ದಿನೇ ಜಟಿಲಾಯ ಕ್ಷಯದ್ವೀರಾಯ
ಕ್ಷಯಂತೋ ವಿನಶ್ಯಂತೋ ವೀರಾ ಯಸ್ಮಿನ್ ತಾದೃಶಾಯ | ಯದ್ವಾ | ಕ್ಷಯತಿರೈಶ್ವರ್ಯಕರ್ಮಾ |
ಕ್ಷಯಂತಃ ಪ್ರಾಪ್ತೈಶ್ವರ್ಯಾ ವೀರಾ ಮರುದ್ಗಣಾಃ ಪುತ್ರಾ ಯಸ್ಯ ತಸ್ಮೈ | ಯಥಾ ಯೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ
ಶಂ ಶಮನೀಯಾನಾಂ ರೋಗಾಣಾಮುಪಶಮನಂ ದ್ವಿಸದೇಽಸ್ಮದೀಯಾಯ ಮನುಷ್ಯಾಯ ಚತುಷ್ಟದೇ
ಗನಾಶ್ಚಪ್ರಭೃತಯೇ ಚಾಸತ್ | ಭವೇತ್ ತೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ ಸ್ತುತೀಃ ಕುರ್ಮ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತೋಽಸ್ಮಿ-
ನ್ನಸ್ಮದೀಯೇ ಗ್ರಾಮೇ ವರ್ತಮಾನಂ ನಿಶ್ಚಂ ಸರ್ವಂ ಪ್ರಾಣಿಜಾತಮನಾತುರಂ | ಆತುರಾ ರುಗ್ಲಾಃ | ತೈ
ರಹಿತಂ ಸತ್ ಪುಷ್ಪಂ ಪ್ರವೃದ್ಧಂ ಭವತು || ರುದ್ರಾಯ | ರೋದೇರ್ಣಿಲುಕ್ಚ | ಉ. ೨-೨೨ | ಇತಿ ರಕ್
ತವಸೇ | ತವತಿರ್ವದ್ಯರ್ಥಃ | ಸೌತ್ರೋ ಧಾತುಃ | ಔಣಾದಿಕೋಽಸಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಕ್ಷಯದ್ವೀರಾಯ |
ಕ್ಷಿ ಕ್ಷಯೇ | ಲಟಃ ಶತ್ | ಭಂದಸ್ಯ ಭಯಭೇತಿ ಶತುರಾರ್ಥಧಾತುಕತ್ವೇನಾದುಪದೇಶಾಲ್ಪಸಾರ್ವಧಾತು-
ಕಾನುದಾತ್ತತ್ವಾಭಾವಾತ್ತಸ್ಯೈವ ಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಬಹುನೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಅಸತ್
ಅಸ ಭುನಿ | ಲೇಟೈಡಾಗಮಃ | ಇತಶ್ಚ ಲೋಪ ಇತೀಕಾರಲೋಪಃ | ದ್ವಿಸದೇ | ದ್ವಾ ಪಾದಾವಸ್ಯ |
ಸಂಖ್ಯಾಸುಪೂರ್ವಸ್ಯೇತಿ ಪಾದಶಬ್ದಸ್ಯಾಂತ್ಯಲೋಪಃ ಸಮಾಸಾಂತಃ | ಚತುರ್ಥ್ಯೇಕವಚನೇ ಭಸಂಜ್ಞಾ-
ಯಾಂ ಪಾದಃ ಪದಿತಿ ಪದ್ಭಾವಃ | ಏಕದೇಶನಿಕೃತಸ್ಯಾನನ್ಯತ್ವಾತ್ | ಪರಿ. ೩೭ | ದ್ವಿತ್ರಿಭ್ಯಾಂ ಪಾದ್ವನ್ಮೂರ್ಧ್ವ
ಸು ಬಹುನೀಹಾವಿತ್ಯುಕ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಚತುಷ್ಟದೇ | ಸ್ವರವರ್ಜಂ ಪೂರ್ವವತ್ | ಬಹುನೀಹೌ
ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಪೂರ್ವಪದಂ ಚ ನ್ತಃ ಸಂಖ್ಯಾಯಾಃ | ಫಿ. ೨-೫ | ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ತವಸೇ—ಪ್ರವೃದ್ಧನಾದ (ಶಕ್ತಿವಂತನಾದ) ವನೂ | ಕಪರ್ದಿನೇ—(ಶಿರಸ್ಸಿನ)ಲ್ಲಿ ಜಟೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿರು
ವವನೂ | ಕ್ಷಯದ್ವೀರಾಯ—(ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ) ಶತ್ರುವೀರರನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನೂ ಅಥವಾ ಐಶ್ವರ್ಯಯುಕ್ತರೂ
ವೀರರೂ ಆದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳನ್ನೇ ಪುತ್ರರನ್ನಾಗಿ ಪಡೆದಿರುವವನೂ ಆದ | ರುದ್ರಾಯ—(ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ)

ಸಮಸ್ತರನ್ನೂ ದುಃಖದಿಂದ) ಅಳುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಅಥವಾ ಸಂಸಾರದುಃಖವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ, ಅಥವಾ ಶಬ್ದಗಳ ರೂಪದಿಂದಿರುವ ಉಪನಿಷದಾದಿಗಳಿಂದ ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ ಎಂದರೆ ಉಪನಿಷತ್ತಪಾದ್ಯನಾದ, ಅಥವಾ ವಾಗಾತ್ಮಕನಾದ ಆತ್ಮವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ, ಅಥವಾ ತನ್ನನ್ನು ಉಪಾಸನೆಮಾಡುವ ಭಕ್ತರಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ, ಅಥವಾ ಅಂಧಕಾರವನ್ನು ಸರಿಹರಿಸುವವನಾದ, ಅಥವಾ (ಒಂದಾನೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೇವಾಸುರರಿಗೆ ನಡೆದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಆಗ್ನಾತ್ಮಕನಾದ ಈ ರುದ್ರನು ದೇವತೆಗಳು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಇಟ್ಟಿದ್ದ ಧನವನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋದನು. ದೇವತೆಗಳು ಅಸುರರನ್ನು ಜಯಿಸಿದ ಬಳಿಕ ಈ ರುದ್ರನನ್ನು ಹುಡುಕಿ ಅವನು ಅಪಹರಿಸಿದ್ದ ಧನವನ್ನು ಅವನಿಂದ ಕಿತ್ತುಕೊಂಡರು. ಆಗ ರುದ್ರನು ದುಃಖದಿಂದ ರೋದನಮಾಡಿದನು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ರುದ್ರನೆಂದರೆ) ರೋದನಮಾಡಿದವನೂ ಆದ ರುದ್ರನೆಂಬ ದೇವತೆಗೆ | ಇಮಾಃ ಮತೀಃ— ನಮ್ಮ ಮನಃಪೂರ್ವಕವಾದ ಈ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು | ಪ್ರ ಭರಾಮಹೇ—(ಭಕ್ತಿಯಿಂದ) ಅರ್ಪಿಸುತ್ತೇವೆ | ಯಥಾ—(ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ) ಈ ರೀತಿ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವುದರಿಂದ | ದ್ವಿಪದೇ—(ಎರಡು ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ) ಮನುಷ್ಯರಾದ ನಮಗೂ | ಚತುಷ್ಪದೇ—ನಾಲ್ಕು ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಗೋವುಗಳು, ಅಶ್ವಗಳೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ | ಶಂ—ರೋಗಾದ್ಯುಪದ್ರವರಹಿತವಾದ ಸುಖವು | ಅಸತ್—ಉಂಟಾಗುವುದೋ (ನುತ್ತಾ) | ಅಸ್ಮಿನ್ ಗ್ರಾಮೇ—(ನಾವು ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿರುವ) ಈ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿರುವ | ವಿಶ್ವಂ—(ಮನುಷ್ಯರಾದಿಯಾದ) ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿವರ್ಗವು | ಅನಾತುರಂ—ರೋಗರಹಿತವಾಗಿಯೂ | ಪುಷ್ಪಂ—ಪುಷ್ಪಿಯುಕ್ತವಾಗಿಯೂ ಆಗುವುದೋ (ಅಂತಹ ರುದ್ರನಿಗೆ ನಾವು ಈ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸೋಣ)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಮಹಾಶಕ್ತಿಯುತನೂ, ಶಿರಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಜಟೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವನೂ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುವೀರರನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡುವವನೂ ಅಥವಾ ಐಶ್ವರ್ಯಯುಕ್ತರಾದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪುತ್ರರನ್ನಾಗಿ ಪಡೆದಿರುವವನೂ ಆದ ರುದ್ರನೆಂಬ ದೇವತೆಗೆ ನಾವು ಈ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಮರ್ಪಿಸುತ್ತೇವೆ. ಈ ರೀತಿ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವುದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯರಿಗೂ, ಗೋವು ಮೊದಲಾದ ಪಶುಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ರೋಗಾದ್ಯುಪದ್ರವಗಳಿಲ್ಲದಂತೆ ಸುಖವುಂಟಾಗುವುದು ಮತ್ತು ಈ ನಮ್ಮ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರಾದಿಯಾದ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ರೋಗರಹಿತವಾಗಿಯೂ ಪುಷ್ಪಿಯುಕ್ತವಾಗಿಯೂ ಆಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಾವು ಈ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ರುದ್ರನಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸುವೆವು.

English Translation.

We offer these praises to the mighty Rudra, with the braided hair, the destroyer of heroes, in order that health may be enjoyed by bipeds, and quadrupeds, and that all beings in this village may be (well) nourished and exempt from disease.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ರುದ್ರಾಯ—ಸಾಯಣರು ರುದ್ರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆರು ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ರುದ್ರಶಬ್ದವು ರುದ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಣಿಜಂತದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದು. ಯಾಸ್ಯರು ರುದ್ರೋ ರೌತೀತಿ ಸತಃ ರೋರೂಯ-ಮಾಣೋ ದ್ರವತೀತಿ ನಾ ರೋದಯತೇರ್ವಾ | ರುದ್ರನೆಂದರೆ ರೌತಿ-ಸ್ತನಯಿತ್ನು ಶಬ್ದಂ ಕರೋತಿ ಇತಿ ರುದ್ರಃ ಮೇಘದ ಗುಡುಗಿನಹಾಗೆ ಧ್ವನಿಮಾಡುವವನು ರೋರೂಯಮಾಣೋ ದ್ರವತಿ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಮೇಘದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಓಡುವವನು. ರೋದಯತೇರ್ವಾ ಶತ್ರುಗಳು ಅಳುವಹಾಗೆ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಅವರು ಅಳುವಂತೆ ಮಾಡುವವನು. ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಮತ್ತು ಯದರುದ್ರತ್ ತದ್ರುದ್ರತ್ವಂ ಇವನು ತನ್ನ ತಂದೆಯಾದ ಪ್ರಜಾಪತಿಗೆ ಬಾಣಗಳಿಂದ ಪೆಟ್ಟುಗಳು ಬಿದ್ದಾಗ ಅವನನ್ನು ನೋಡಿ ವ್ಯಸನಪಟ್ಟು ಅತ್ತನು ಎಂದು ಕತೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಯೂ ಅಥವಾ ಮೈತ್ರಾಯಣೀಯಶಾಖಾಭೇದ ಗತವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಯೂ ಯದರೋದೀತ್ ತದ್ರುದ್ರಸ್ಯ ರುದ್ರತ್ವಮ್ ಇವನು (ಅತ್ತಕಾರಣ) ರೋದನಮಾಡಿದ ಕಾರಣ ರುದ್ರನಾಗಿರುವನು ಎಂದು (ನಿ. ೧೦. ೭) ರುದ್ರಶಬ್ದಾರ್ಥನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು. ಸಾಯಣರು ರುದ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದು ಇದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬೇರೆ ವಿಧವಾಗಿರುವುದು ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ ಅಳುವಂತೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ ಅಥವಾ ಸಂಸಾರವೆಂಬ ದುಃಖವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ, ಅಥವಾ ಶಬ್ದರೂಪವಾದ ಉಪನಿಷತ್ತಿನಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅಥವಾ ಆತ್ಮವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಆತ್ಮವಿದ್ಯೋಪಾಸಕರಿಗೆ ಉಪದೇಶಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ, ಅಥವಾ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಆವರಿಸುವ ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯಂತೆ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಆವರಿಸುವ ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ, ರುದ್ರನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ರುತ್ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥದಿಂದ ಉಂಟಾಗಿರುವ ಅರ್ಥಭೇದಪ್ರದರ್ಶನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ರುದ್ರಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಮತ್ತು ಐತಿಹಾಸಿಕ ಮತದಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವ ಇತಿಹಾಸಕ್ಕೆನುಗುಣವಾಗಿ ರುದಿರ್ ಅಶ್ರುನಿಮೋಚನೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ ರುದ್ರಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೋ ರೋದಿದ್ಯದರೋದೀತ್ತದ್ರುದ್ರಸ್ಯ ರುದ್ರತ್ವಂ (ತೈ. ಸಂ. ೧-೫-೧-೧) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿವಚನೋಪನ್ಯಾಸಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಇದರಿಂದ ರುದ್ರನ ಮಹಿಮೆಯೂ, ರುದ್ರನಿಗೆ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಕಾರುಣ್ಯವೂ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮತೀಃ—ಮನನೀಯಾಃ | ಅರ್ಚೇತಿ, ಗಾಯೇತಿ ಮೊದಲಾದ ನಲವತ್ತು ನಾಲ್ಕು ಅರ್ಚೇತಿ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಮನ್ಯತೇ ಎಂಬ ಪದವು (ನಿ. ೩-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪೂಜಾರ್ಹವಾದ ಅಥವಾ ಸ್ತುತೃವಾದ ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ತವಸೇ—ಪ್ರವೃದ್ಧಾಯ—ಓಜಃ, ಪಾಜಃ ಎಂಬ ಇವೃತ್ತಿಂಟು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ತವಸ್ ಎಂಬ ಪದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಬಲವುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ (ನಿ. ೩-೯).

ಕ್ಷಯದ್ವೀರಾಯ—ಕ್ಷಯಂತೋ ವಿನಶ್ಯಂತೋ ವೀರಾ ಯಸ್ಮಿ ಕಾದ್ಯಶಾಯ | ಯದ್ವಾ

ಕ್ಷಯಂತಃ ಪ್ರಾಪ್ತೈಶ್ಚರ್ಯಾಃ ನೀರಾಃ ಮರುದ್ಗಣಾಃ ಯಸ್ಯ, ನೀರರನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ ಅಥವಾ ಏಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಮರುದ್ಗಣವನ್ನು ಪುತ್ರರನ್ನಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವವನು ಎಂದು ರುದ್ರನ ವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ ಸಾಯಣರು ಈ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿರುವಂತೆಯೇ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ—

ಕ್ಷಯದ್ವೀರಾಯೇತಿ—ಕ್ಷಿ ನಿವಾಸಗತ್ಯೋಃ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಕ್ಷಿಯತೇರ್ವಾ ಗತಿಕರ್ಮಣೋ ರೂಪಂ ಶುದ್ಧೋಽಪಿ ಚಾತ್ರ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತ್ ಅಭಿಪೂರ್ವಾರ್ಥೇ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಂ | ನೀರಾಣಾಮಪಿ ಶತ್ಕೂಣಾನುಭಿ ಗಂತಾ ಕ್ಷಯದ್ವೀರಾಃ ಆತ್ಮೀಯಾನಾಂ ನೀರಾಣಾಂ ಅಭಿಪ್ರೇತೇಷು ನಿವಾಸಯಿತಾ ಕ್ಷಯದ್ವೀರಾಃ ||

ಕ್ಷಯದ್ವೀರ ಶಬ್ದಗತವಾದ ಕ್ಷಯತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ನಿವಾಸ, ಗತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಕ್ಷಿ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಉಂಟಾಗಿ ಅಭಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರುವ ಅರ್ಥವನ್ನು (ಇದು ಕೇವಲವಾಗಿದ್ದರೂ) ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದ ಕ್ಷಯದ್ವೀರಾಃ—ನೀರರಾದ ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಎದುರಾಗಿ ಹೋರಾಡುವವನು ಅಥವಾ ನೀರರಾದ ತನ್ನ ಆಶ್ರಿತರನ್ನು ಸರಿಯಾದ ಸ್ಥಾನಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ಇರಿಸುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಶಂ—ಶಿಂಬಾತಾ, ಶತೆರಾ ಮೊದಲಾದ ಇವುತ್ತು ಸುಖ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೧೩) ಶಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸುಖವೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಯಾಸ್ವರು ಶಂಯೋಃ ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ವಚನ ಮಾಡುವಾಗ ಶಂ ಶಮನಂ ಚ ರೋಗಾಣಾಂ ರೋಗಗಳ ಉಪಶಾಂತಿಯು, ಸುಖವಾಗಿ ಇರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸುಖವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ—

ಅನ್ನಿದನುಮತೇ ತ್ವಂ ಮನ್ಯಾಸೈ ಶಂ ಚ ನಸ್ತೃಧಿ |

ಕ್ರುತ್ವೇ ದಕ್ಷಾಯ ನೋ ಹಿ ನು ಪ್ರಣ ಆಯೋಷಿ ತಾರಿಷಃ ||

(ವಾ. ಸಂ. ೩೪-೮).

ಎಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿರುವರು.

ದ್ವಿಪದೇ—ದ್ವೌ ಪಾದಾವಸ್ಯ ಎರಡು ಪಾದಗಳುಳ್ಳವರು. ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಯಥಾ ಶಂ ಅಸತ್—ಅಸತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅಸ ಭುವಿ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಉಂಟಾಗಿರುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ ಭವೇತ್—ಆಗುವುದು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಭವತಿ—ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ದ್ವಿಪಾದಗಳುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯರೂ ಮತ್ತು ಚತುಷ್ಪಾದಗಳುಳ್ಳ ಪಶುಗಳೂ, ಇವರುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ನಮ್ಮ ವಸತಿಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ ರೋಗವಿಲ್ಲದವಾಗಿ ಸುಖದಿಂದ ಇರುವಂತೆ ರುದ್ರನು ಅನಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡುವ ಹಾಗಿ ನಾವು ರುದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇವೆ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ರುದ್ರಾಯೆ—ರುದಿರ್ ಅಶ್ರುವಿನೋಚನೆ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ರೋದೇರ್ಣೆಲುಕ್ ಚೆ (ಉ. ಸೂ. ೨-೧೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ತನಸೇ—ತನ ಧಾತುವು ವೃದ್ಧ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಟೆಣಾದಿಕವಾದ ಅಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿರೂಪ.

ಕ್ಷಯದ್ವೀರಾಯೆ—ಕ್ಷಿ ಕ್ಷಯೇ ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಪ್ ಎಕರಣ. ತನ್ನಿ ಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕಿಗೆ ಗುಣ. ಅಯಾದೇಶ. **ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥಾ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶತ್ಯವಿಗೆ ಅರ್ಥಧಾತುಕ ಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಅದುಪದೇಶನಿಬಂಧನವಾದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ತತ್ವವು ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ ಅದರ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಕ್ಷಯತಃ ವೀರಾಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ಕ್ಷಯದ್ವೀರಃ ತಸ್ಮೈ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನರೂಪ.

ಭರಾಮಹೇ—ಭೃಜ್ ಭರಣೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಥಾ—ನಿಸಾತಸ್ಯಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸತ್—ಅಸ ಭುನಿ. ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಇತತ್ಕಲೋಪಃ ಪಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮು. ಯಥಾ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರಕ್ಕೆ ನಿಸಾತೈರ್ಯದ್ಯದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ದ್ವಿಪದೇ—ದ್ವೌ ಪಾದಾವಸ್ಯ ದ್ವಿಪಾತ್. **ಸಂಖ್ಯಾಸುಪೂರ್ವಸ್ಯ** (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೪-೧೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪಾದಶಬ್ದದ ಅಂತ್ಯಲೋಪವು ಸಮಾಸಾಂತವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಪಾದಃ ಪತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪಾದಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಪದಾದೇಶ. **ಏಕದೇಶವಿಕೃತಮನನ್ಯವತ್** (ಪರಿಭಾ. ೩೭) ಏಕದೇಶದಲ್ಲಿ ವಿಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು ಬೇರೆಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ವಚನವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಪಾತ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹೇಳಿರುವ ದ್ವಿತ್ರಿಭ್ಯಾಂ ಪಾದ್ವನ್ ಮೂರ್ಧಸು ಬಹುವ್ರೀಹೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರವು ಇಲ್ಲಿಯೂ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚತುಷ್ಪದೇ—ಚತ್ವಾರಃ ಪಾದಾಃ ಅಸ್ಯ. ಚತುಷ್ಪಾತ್. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಸಂಖ್ಯಾಪೂರ್ವಪದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಮಾ ಸ ಅಂತ್ಯಲೋಪ. ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಪದಾದೇಶ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್

(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ ಶಬ್ದವು ರೇಫಾಂತವಾದುದರಿಂದ ನೃಃ ಸಂಖ್ಯಾಯಾಃ (ಫಿ. ಸೂ. ೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪುಷ್ಪಮ್—ಪುಷ ಪುಷ್ಪ ಧಾತು. ನಿಷ್ಪಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ಪುತ್ವದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯತಕಾರಕ್ಕೆ ಟತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕ ವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅನಾತುರಮ್—ನ ವಿದ್ಯತೇ ಆತುರಃ ಯಸ್ಯ. ಅನಾತುರಃ ನ ಇತ್ ಸುಭ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ಮಿನ್—ಊಡಿದಂಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಮೃಳಾ ನೋ ರುದ್ರೋತ ನೋ ಮಯಸ್ಕೃಧಿ ಕ್ಷಯದ್ವೀರಾಯ

ನಮಸಾ ವಿಧೇಮ ತೇ |

ಯಚ್ಚಂ ಚ ಯೋಶ್ಚ ಮನುರಾಯೇಜೇ ಪಿತಾ ತದಶ್ಯಾಮ ತವ

ರುದ್ರ ಪ್ರಣೀತಿಷು || ೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಮೃಳ | ನಃ | ರುದ್ರ | ಉತ | ನಃ | ಮಯಃ | ಕೃಧಿ | ಕ್ಷಯತ್ ವೀರಾಯ |

ನಮಸಾ | ವಿಧೇಮ | ತೇ ||

ಯತ್ | ಶಂ | ಚ | ಯೋಃ | ಚ | ಮನುಃ | ಆ ಯೇಜೇ | ಪಿತಾ | ತತ್ |

ಅಶ್ಯಾಮ | ತವ | ರುದ್ರ | ಪ್ರಣೀತಿಷು || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ರುದ್ರದೇವತೈಃ ಪಶೌ ವಪಾಪುರೋಡಾಶಯೋರ್ಮೃಗಾ ನೋ ರುದ್ರೇತ್ಯಾದಿಕೇ ದ್ವೇ
ಅನುವಾಕ್ಯೇ | ತಥಾ ಚ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ಮೃಗಾ ನೋ ರುದ್ರೋತ ನೋ ಮಯಸ್ಕೃಧೀತಿ ದ್ವೇ ಆ ತೇ
ಸಿತರ್ಮರುತಾಂ ಸುಮ್ಮಮೇತು | ಅ. ೩-೮ | ಇತಿ ||

ಹೇ ರುದ್ರ ನೋಽಸ್ಮಭ್ಯಮಸ್ತದರ್ಥಂ ಮೃಳ | ತ್ವಂ ಸುಖಯಿತಾ ಭವ | ಉತಾಪಿ ಚ
ತದನಂತರಂ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಮಯಃ ಸುಖಂ ಕೃಧಿ | ಕುರು | ವಯಂ ಚಿ ಪ್ಲಯದ್ವೀರಾಯ ಪ್ಲಪಿತ-
ಸರ್ವವೀರಂ ಪ್ರಾಪ್ತೈಶ್ಚರ್ಯೈರ್ಮರುದ್ಧಿಯುಕ್ತಂ ನಾ ತೇ ತ್ವಾಂ ನಮಸಾ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣೇನಾನ್ನೇನ
ನಮಸ್ಕಾರೇಣ ನಾ ವಿಧೇಮ | ಪರಿಚೀರೇಮ | ವಿಧತಿಃ ಪರಿಚೀರಣಕರ್ಮಾ | ಅಪಿ ಚಿ | ಪಿತೋತ್ಪಾದಕೋ
ಮನುಃ ಸ್ವಕೀಯಾಭ್ಯಃ ಪ್ರಜಾಭ್ಯಃ ಶಂ ರೋಗಾಣಾಂ ಶಮನಂ ಯೋಶ್ಚ ಭಯಾನಾಂ ಯಾವನಂ ಚ
ಯದೇತದ್ವೈಯಮಾಯೇಚಿ ದೇವೇಭ್ಯಃ ಸಕಾಶಾತ್ಪ್ರಾಪ್ಯ ದತ್ತವಾನ್ ಹೇ ರುದ್ರ ತವ ಪ್ರಣೇತಿಷು
ಪ್ರಕೃಷ್ಟನಯನೇಷು ಸತ್ಸು ತದ್ವೈಯಮಾಶ್ಯಮ | ವ್ಯಾಪ್ನುಯಾಮ || ಮೃಳ | ಮೃಡ ಸುಖನೇ |
ತಾದಾದಿಕಃ | ದ್ವೈಚೋಽತಸ್ತಜ ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘಃ | ಕೃಧಿ | ಕರೋತೇಲೋಟಿ ಬಹುಲಂ
ಭಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಶ್ರುಶ್ರುಣುಪ್ಸ್ಯಕೃವೃಭ್ಯಶ್ಚಂದಸೀತಿ ಹೇರ್ಥಿಃ | ಅತಃ ಕೃಕಮೀತಿ
ಮಯಸೋ ವಿಸರ್ಜನೀಯಸ್ಯ ಸತ್ವಂ | ಪ್ಲಯದ್ವೀರಾಯ | ಕ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಮಿತಿ ಕರ್ಮಣಃ
ಸಂಪ್ರದಾನತ್ವಾಚ್ಚತುರ್ಥೀ | ವಿಧೇಮ | ವಿಧ ವಿಧಾನೇ | ತಾದಾದಿಕಃ | ಆಯೇಜೇ | ಯಜ ದೇವ-
ಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಷು | ಲಿಟಿ ಸಂಜ್ಞಾಪೂರ್ವಕಸ್ಯ ವಿಧೇರನಿತ್ಯತ್ವಾತ್ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಭಾವ ಏತ್ಯಾ
ಭ್ಯಾಸಲೋಪೌ | ಅಶ್ಯಾಮ | ಅಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಪರಸ್ಮೈಪದಂ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ
ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹೇ ರುದ್ರ—ಎಲೈ ರುದ್ರನೇ | ನಃ—ನಮಗೆ | ಮೃಳ—ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡು | ಉತ—
ಮತ್ತೂ | ನಃ—ನಮಗೆ | ಮಯಃ ಕೃಧಿ—ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡು | (ವಯಂ ಚಿ—ನಾವೂ ಕೂಡ) |
ಪ್ಲಯದ್ವೀರಾಯ—ನಾಶಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ವೀರರುಳ್ಳ | ತೇ—ನಿನಗೆ (ಅಥವಾ ನಿನ್ನನ್ನು) | ನಮಸಾ—ಹವಿರಾದಿ
ಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ನಮಸ್ಕಾರಗಳಿಂದ (ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ) | ವಿಧೇಮ—ಸೇವೆಮಾಡೋಣ (ಮತ್ತು) |
ಹೇ ರುದ್ರ—ಎಲೈ ರುದ್ರನೇ | ಪಿತಾ—(ನಮ್ಮ) ಉತ್ಪಾದಕನಾದ | ಮನುಃ—ಮನುವು (ತನ್ನವರಾದ
ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ) | ಶಂ—ರೋಗಾದ್ಯುಪಶಮನವು | ಯೋಶ್ಚ—ಭಯರಾಹಿತ್ಯವು ಎಂಬ | ಯತ್—ಯಾವ
(ಎರಡನ್ನೂ) | ಆ ಯೇಜೇ—ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಪಡೆದು ಕೊಟ್ಟನೋ | ತತ್—ಅವುಗಳನ್ನು | ತವ—ನಿನ್ನಲ್ಲಿ |
ಪ್ರಣೇತಿಷು—(ನಾನು) ನಿಟ್ಟು ದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳವರಾಗಲು | ಅಶ್ಯಾಮ—(ನಿನ್ನಿಂದ) ಪಡೆಯೋಣ.

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

ಎಲೈ ರುದ್ರನೇ, ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಪ್ರಸನ್ನನಾಗು; ನಮಗೆ ಸುಖವನ್ನಂಟುಮಾಡು; ನಾವೂ ಕೂಡ ಹವಿರಾದಿಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ನಮಸ್ಕಾರಗಳಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತೇವೆ; ನಮಗೆಲ್ಲರಿಗೂ ಮೂಲಪುರುಷನಾದ ಮನುವು ಯಾವ ರೋಗಾದ್ಯಪಶಮನ ಮತ್ತು ಭಯರಾಹಿತ್ಯಗಳನ್ನು, ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಪಡೆದು ನಮಗೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದನೋ, ಅವೆರಡನ್ನೂ ನಿನ್ನನ್ನೇ ನಂಬಿರುವ ನಮಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸು.

English Translation

Be gracious to us, Rudra; grant us happiness, for we worship the destroyer of heroes with oblations; and by your directions, Rudra, may we obtain that freedom from disease and exemption from dangers which our progenitor, Manu, bestowed upon us, (having obtained them from the gods.)

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ರುದ್ರದೇವತಾಸಂಬಂಧವಾದ ವಸಾಪುರೋಡಾಶಹೋಮಗಳಲ್ಲಿ ಮೃಳಾ ನೋ ರುದ್ರ ಎಂದು ಮೊದಲಾದ ಎರಡು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಮೃಳಾನೋ ರುದ್ರೋತ ನೋ ಮಯಸ್ಕೃಧೀತಿ ದ್ವೇ ಆ ತೇ ಸಿತರ್ಮರುತಾಂ ಸುಮ್ಮನೇತು ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು (ಆ. ೩-೮).

ಮಯೇ—ಸುಖಂ | ಸುಖವು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಮಯೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಇಷ್ಟತ್ತು ಸುಖನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ಕ್ಷಯದ್ವೀರಾಯ—ಕ್ಷಪಿತಸರ್ವವೀರಂ ಪ್ರಾಪ್ತೈಶ್ಚೈರ್ಯೈಃ ಮರುದ್ಭಿಯುಕ್ತಂ ನಾ | ಈ ಪದದ ಅರ್ಥವು ಹಿಂದಿನ ಋಕ್ತೆನಲ್ಲಿಯೇ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವೀರರನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ಬಲವುಳ್ಳ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ—

ಇಮಾ ರುದ್ರಾಯ ಸ್ಥಿರಧನ್ವನೇ ಗಿರಃ ಕ್ಷಿಪ್ರೇಷವೇ ದೇವಾಯ ಸ್ವಧಾನ್ವೇ |

ಅಷಾಞ್ಡಾಯ ಸಹಮಾನಾಯ ವೇಧಸೇ ತಿಗ್ಮಾಯುಧಾಯ ಭರತಾ ಶೃಣೋತು ನಃ ||

(ನಿ. ೧೦-೭) ಮತ್ತು (ಮ. ಸಂ. ೭-೪೬-೧).

ಈ ಋಕ್ತನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ—

ದ್ವೇಧ ಧನ್ವನೇ—ದ್ವೇಧವಾದ ಧನುಸ್ಸುಳ್ಳವನಾದ | ಕ್ಷಿಪ್ರೇಷವೇ—ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಬಾಣಗಳನ್ನು ಬಿಡುವವನಾದ | ದೇವಾಯ—ದಾನಾದಿ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾದ | ಸ್ವಧಾನ್ವೇ—ಅನ್ನವುಳ್ಳವನಾದ | ಅಷಾಞ್ಡಾಯ—

ಇತರರಿಂದ ತಿರಸ್ಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದದಿರುವ | ಸಹಮಾನಾಯ—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಯಾಪಾಗಲೂ ತಿರಸ್ಕರಿಸುವವನಾದ |
ತಿಗ್ಮಾಯುಧಾಯ—ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಆಯುಧವುಳ್ಳವನಾದ | ರುದ್ರಾಯ—ರುದ್ರನಿಗಾಗಿ | ಇಮಾ ಗಿರಃ—
ಈ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಮರುತ್ತುಗಳು ರುದ್ರಪುತ್ರರೆಂಬ
ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—

ಪ್ರ ಯೇ ಶುಷ್ಕಂತೇ ಜನಯೋ ನ ಸಪ್ತಯೋ ಯಾಮಸ್ತದ್ರಸ್ಯ ಸೂನವಃ ಸುದಂಸಸಃ |
ರೋದಸೀ ಹಿ ಮರುತಶ್ಚಕ್ರೀ ವೃಧೇ ಮದಂತಿ ವೀರಾ ವಿದಘೇಷು ಘೃಷ್ವಯಃ ||

(ಋ ಸಂ. ೧-೮೫-೧).

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಮರುತ್ತುಗಳು ರುದ್ರಪುತ್ರರೆಂದೂ ಈ ಮರುತ್ತುಗಳ ಪೈಶಿಷ್ಯವೂ ಅತಿಶಯ
ವಾಗಿರುವುದೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ

ಮೃಳೆ—ತೈಂ ಸುಖಯಿತಾ ಭವ | ನೀನು ಸುಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡು. ಮೃಳೆ ಸುಖನೇ ಎಂಬ
ಧಾತುವಿನಿಂದ ಸುಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಮೃಳೆ ಶಬ್ದದಿಂದ ರುದ್ರನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ
ಮಯಸ್ತ್ಯಧಿ—ಸುಖಂ ಕುರು ಸುಖವನ್ನು ಕೊಡು ಎಂದು ಕೇಳುವುದು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ದುಷ್ಟ
ನಿಗ್ರಹವೂ, ಆತ್ಮತರಕ್ಷಣೆಯೂ ರುದ್ರನಿಂದ ಆಗುವುದೆಂದು ರುದ್ರನ ಮಹತ್ತ್ವವು ಅತಿಶಯವಾಗಿರುವುದೆಂದು
ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವುದು.

ಮನುರಾ ಯಜೇ ಪಿತಾ—ಪಿತಾ ಮನುಃ—ತಂದೆಯಾದ ಮನುವು, ಶಂ ಚ ರೋಗಾಣಾಂ ಶಮನಂ,
ರೋಗಗಳ ಉಪಶಾಂತಿರೂಪವಾದ ಸುಖವನ್ನೂ, ಯೋಶ್ವ ಭಯಾನಾಂ ಯಾವನಂ ಚಿ, ಭಯವು ಉಂಟಾಗದಂತೆ
ಇರುವಿಕೆಯನ್ನೂ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಹೊಂದಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಯಾಗಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸಿರುವನು ಎಂದ ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿರು
ವರು. ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳು ಇದೇ ರೀತಿಯಾದ ಅರ್ಥವು ಬರುವಂತೆ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಿ ಶಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ
ಹಿಂದಿನಿಂದಲೂ ಉಂಟಾಗಿ ಬಂದಿರುವ ರೋಗಗಳ ಉಪಶಾಂತಿಯೆಂದೂ, ಯೋಶ್ವ ಎಂಬುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂದೆ
ಉಂಟಾಗಬಹುದಾದ ಅನಿಷ್ಟಗಳ ದೇವತೆಯಿಂದ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವಿಕೆಯನ್ನೂ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಮನುವು ತನ್ನ
ಪ್ರಜೆಗಳಿಗಾಗಿ ಇವೆರಡನ್ನು ರುದ್ರನನ್ನು ಯಾಗದಿಂದ ಪೂಜಿಸಿ ಹೊಂದಿರುವನೆಂದು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಮನುಃ—ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಮನುವಿನ ಹೆಸರು ಅನೇಕಕಡೆ ಪಠಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ಹೆಚ್ಚು ವಿವರಣೆ ಎಲ್ಲಿಯೂ
ದೊರಕುವುದಿಲ್ಲ. ಮನುವು ಮಾನವ ಕುಲಕ್ಕೆ ಮೂಲಪುರುಷನೆಂದೂ ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನಕ್ರಮದಲ್ಲಿ
ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನೆಂದೂ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಇವನು ತನ್ನ ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಹಂಚಿಕೊಡುವಾಗ ಇವನ
ಕಿರಿಯುಗನಾದ ನಾಭಾನೇದಿಷ್ಠನೆಂಬುವನು ಗುರುಕುಲದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯದಿಂದ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದುದ
ರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಯಾವ ದಯಾಭಾಗವೂ ದೊರಕಲಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಅವನು ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮುಗಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದು ತಂದೆ
ಯನ್ನು ತನ್ನ ದಾಯಭಾಗಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡಲು ಇವನನ್ನು—ಅಂಗಿರಾಮುಷಿಗಳು ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ
ಅವರಿಗೆ ಕೆಲವು ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಉಪದೇಶಮಾಡಿದರೆ ಅವರು ನಿನಗೆ ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಧನವನ್ನು ಕೊಡುವರೆಂದು

ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸಿದನು. ಈ ವೃತ್ತಾಂತವು ಏತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ, ಯಜುರ್ವೇದತೈತ್ತಿರೀಯಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ವಿವರಿಸಿರುವುದು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಈ ಮನುವು ಮಾಡಿದ ಯಜ್ಞವು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಮನುವು ಮಾಡಿದ ಯಜ್ಞದ ವಿಷಯವು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಈ ಮನುವಿನ ವಿಷಯವು ಋಗ್ವೇದ ದಲ್ಲಲ್ಲದೆ ಅಥರ್ವವೇದ (೧೪-೨-೪೧) ತೈತ್ತಿರೀಯಸಂಹಿತಾ (೧-೫-೧-೩; ೭-೫-೧೫-೩; ೨-೫-೯-೧; ೨-೬-೭-೧; ೩-೩-೨-೧; ೫-೪-೧೦-೫; ೬-೬-೬-೧; ಕಾಶಕಸಂಹಿತಾ (೮-೧೫) ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣ (೧-೧-೪-೧೪) ಜೈಮಿನೀಯ ಉಪನಿಷದ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣ (೩-೧೫-೨) ಮೊದಲಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ಮನುವಿಗೆ ವಿನಸ್ತಾನ್ (ಮ. ಸಂ. ೮-೫೨-೧) ಎಂದೂ ವಿನಸ್ತಾಂತನ (ಬೃ. ದೇವತೆ) ಮಗನಾದದ ರಿಂದ ವೈವಸ್ವತನಿಂದೂ (ಅಥ. ೮-೧೦-೨೪; ಶತ ಬ್ರ. ೧೩-೪-೩-೩) ಸರ್ವಾರ್ಥ ಎಂಬ ಎಂಬುವನು ವಂಶಸ್ಥ ನಾದುದರಿಂದ ಸಾವರ್ಣಿ ಎಂದೂ, ಸಂವರಣನ ವಂಶಸ್ಥನಾದುದರಿಂದ ಸಾಂವರಣಿ (ಮ. ಸಂ. ೮-೫೧-೧) ಎಂದೂ ಅನೇಕ ಹೆಸರುಗಳಿವೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಮೃಳಿ—ಮೃಡ ಸುಖನೇ ಧಾತು ತುದಾದಿ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ಪಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಶ ವಿಕರಣ. ಅತೋರೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಲೋಪ. ಶ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಜಿಡ್ವದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ದ್ವೈಚೋಽತಸ್ತೀಚಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವು ದ್ವೈಚ್ಛವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕೃಧಿ—ಡುಕ್ಯಜ್ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ಪಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಶ್ರುಕ್ಯಣುಪ್ಪೇವೈಚ್ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕ್ಕೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಮಯಃ ಕೃಧಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅತಃ ಕೈಕಮಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೪೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಯಸಿನ ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಸತ್ಪಬರುತ್ತದೆ.

ಕ್ಷಯಾದ್ವೀರಾಯ—ಇದರ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯು ಹಿಂದಿನ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಸೃತವಾಗಿದೆ. ಕ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೩೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರದಾನಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಚತುರ್ಥಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಧೇಮ—ವಿಧ ವಿಧಾನೇ. ಧಾತು. ತುದಾದಿ. ವಿಧಿಲಿಜ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ದುಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ಯಂಜಾತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಲೋಪ. ತುದಾದಿಭ್ಯಃ ಶಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೭) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶ ವಿಕರಣ. ಲಿಜಿಗೆ ಯಾಸುಟಾಗಮ ಬಂದಾಗ ಆತೋಯೇಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಯಾದೇಶ. ಗುಣ. ಯಲೋಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಯೇಜೇ—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣ ದಾನೇಷು. ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಲಿಟಸ್ತರುಯೋರೇಶಿರೇಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇರೇಚ್ ಆದೇಶ. ಸಂಜ್ಞಾಪೂರ್ವಕೋ ವಿಧಿರನಿತ್ಯಃ ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ದ್ವಿಸ್ತ. ಯಯಚ್+ಏ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅತಏಕಹಲ್ಮಧ್ಯೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸ ಲೋಪವೂ ಧಾತುವಿನ ಚಾರಕ್ಕೆ ಏತ್ಯವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಚಕಾರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಚಿನಾಯೋಗೋ ಪ್ರಥಮಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋ ದಾತ್ತಪದವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜಾಚೋದಾತ್ತವತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಅ) ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಶ್ಯಾಮ—ಅಶಾ ನ್ಯಾಪ್ತ ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಸ್ಮೈಪದವಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಧಿಲಿಜ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷದಲ್ಲಿ ಮಸ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ಯಂ ಜಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಲೋಪ ಯಾಸುಟ್ಪರಸ್ಮೈ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಜಿಗೆ ಯಾಸುಟಾಗಮ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಣೇತಿಸು—ಣೇಜ್ ಪ್ರಾಸಣೇ ಧಾತು. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂಕ್ರಿಸ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಪ್ತಮಿಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಶ್ಯಾಮ ತೇ ಸುನುತಿಂ ದೇವಯಜ್ಯಯಾ ಕ್ಷಯದ್ವೀರಸ್ಯ ತವ
ರುದ್ರ ಮಿಾಥ್ವಃ |

ಸುನ್ನಾಯನ್ನಿ ದ್ವಿತೋ ಅಸ್ಮಾಕ್ತಮಾ ಚರಾರಿಷ್ವವೀರಾ ಜುಹ-
ವಾಮ ತೇ ಹವಿಃ || ೩ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅಶ್ಯಾಮು | ತೇ | ಸುಮತಿಂ | ದೇವಯಜ್ಯಯಾ | ಕ್ಷಯತಕವೀರಸ್ಯ | ತನ |
ರುದ್ರ | ಮಿಾಥ್ವಃ ||

ಸುಮ್ಮಯನ್ | ಇತ್ | ವಿಶಃ | ಅಸ್ಮಾಕಂ | ಆ | ಚರ | ಅರಿಷ್ಟವೀರಾಃ |
ಜುಹವಾಮು | ತೇ | ಹವಿಃ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಮಿಾಥ್ವಃ ಸೇಕ್ತಃ ಕಾಮಾಭಿವರ್ಷಕ ನಿತ್ಯತರುಣ ನಾ ರುದ್ರ ಕ್ಷಯದ್ವೀರಸ್ಯ ಕ್ಷಪಿತಪ್ರತಿ-
ಪಕ್ಷಸ್ಯ ಮರುದ್ಧಿಯುಕ್ತಸ್ಯ ನಾ ತವ ಸುಮತಿಂ ಶೋಭನಾಂ ಕಲ್ಯಾಣೇಮನುಗ್ರಹಾತ್ಮಿಕಾಂ ಬುದ್ಧಿಂ
ತೇ ತ್ವತ್ಸಂಬಂಧಿನೋ ವಯಂ ದೇವಯಜ್ಯಯಾ ದೇವಯಾಗೇನ ತ್ವದ್ದೇವತೈನ ಯಜ್ಞೇನಾಶ್ಯಾಮು |
ಪ್ರಾಪ್ನವಾಮು | ತ್ವಂ ಚಾಸ್ಮಾಕಂ ವಿಶಃ ಪ್ರಜಾ ಅಭಿಲಕ್ಷ್ಯಾಚರ | ಆಗಚ್ಛ | ಕಿಂ ಕುರ್ವನ್ | ಸುಮ್ಮಾ-
ಯನ್ನಿತ್ | ಸುಮ್ಮಮಿತಿ ಸುಖನಾಮ | ತಾಸಾಂ ಪ್ರಜಾನಾಂ ಸುಖಮಿಚ್ಛನ್ನೇವ | ಸುಖಪ್ರದ ಏವ
ಭವೇತ್ಯರ್ಥಃ | ತತೋ ವಯಮರಿಷ್ಟವೀರಾಃ | ವೀರ್ಯಾಜ್ಞಾಯಂತೆ ಇತಿ ವೀರಾಃ ಪ್ರಜಾಃ | ಅರಿಷ್ಟಾ
ಅಹಂಸಿತಾ ವೀರಾ ಯೇಷಾಂ ತಥಾಭೂತಾಃ ಸಂತಪ್ತೇ ತುಭ್ಯಂ ಹವಿಶ್ವರುಪುರೋಡಾಶಾದಿಕಂ
ಜುಹವಾಮು | ಚೋದಿತ ಅಧಾರೇ ಪ್ರಕ್ಷಿಸಾಮು || ಸುಮತಿಂ | ಮತಿರ್ಮನನಂ | ಶೋಭನಂ ಮನನಂ
ಯಸ್ಯಾಂ ಬುದ್ಧೌ ಸಾ ಸುಮತಿಃ | ನೆಚ್ಚುಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ದೇವಯಜ್ಯಯಾ |
ಛಂದಸಿ ನಿಷ್ಪರ್ಯೇತ್ಯಾದೌ ಯಜೇರ್ಯಪ್ರತ್ಯಯೋ ನಿಪಾತ್ಯತೇ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗತಾ ಚ | ಮಿಾಥ್ವಃ | ಮಿಹ
ಸೇಚನೇ | ದಾಸ್ಯಾನ್ ಸಾಹ್ಯಾನ್ ಮಿಾಥ್ವಾನಿತಿ ಕ್ವಸುಪ್ರತ್ಯಯಾಂತೋ ನಿಪಾತಿತಃ | ಸಂಬುದ್ಧೌ
ಮತುವಸೋ ರುರಿತಿ ರುತ್ವಂ | ಸುಮ್ಮಾಯನ್ | ಸುಮ್ಮಂ ಪರೇಷಾಮಿಚ್ಛತಿ | ಛಂದಸಿ ಪರೇಚ್ಛಾ-
ಯಾನುಪೀತಿ ಕೈಚ್ | ನ ಛಂದಸ್ಯಪುತ್ರಸ್ಯೇತೀತ್ಯದೀರ್ಘಯೋರ್ನಿಷೇಧಃ | ದೇವಸುಮ್ಮಯೋರ್ಯಜುಷಿ
ಕಾಠಕೇ | ಸಾ. ೭-೪-೩೪ | ಇತಿ ವಿಧೀಯಮಾನಮಾತ್ಮಂ ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾತ್ರಾಪಿ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಮಿಾಥ್ವಃ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದನಾದ ಅಥವಾ ನಿತ್ಯತರುಣನಾದ | ರುದ್ರ—ಎಲೈ ರುದ್ರನೇ | ಕ್ಷಯದ್ವೀರಸ್ಯ—
ಪ್ರತಿಪಕ್ಷನಾಶಕನಾದ ಅಥವಾ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ | ತವ—ನಿನ್ನ | ಸುಮತಿಂ—ಅನುಗ್ರಹಾತ್ಮಕ
ವಾದ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು | ತೇ—ನಿನ್ನವರಾದ (ನಾವು) | ದೇವಯಜ್ಯಯಾ—ದೇವತೋದ್ದೇಶಕವಾದ ಯಾಗ
ಗಳಿಂದ | ಅಶ್ಯಾಮು—ಪಡೆಯೋಣ | (ತ್ವಂ ಚ—ನೀನೂ) | ಅಸ್ಮಾಕಂ—ನಮ್ಮ | ವಿಶಃ—ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು

ಉದ್ದೇಶಿಸಿ | ಸುಮ್ನಾಯನ್ ಇತ್—ಸುಖವನ್ನೇ ಕೊಡುವವನಾಗಿ | ಆ ಚರ—ಬಾ (ಅನಂತರ ನಾವು) |
ಅರಿಷ್ಟವೀರಾಃ—ದುಃಖರಹಿತರಾದ ಪ್ರಜೆಗಳುಳ್ಳವರಾಗಿ | ತೇ—ನಿನಗೆ | ದಪಿಃ—ಚರಾದಿಗಳನ್ನು |
ಜುಹ್ವಾಮು—ಹೋಮಮಾಡುತ್ತೇನೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದನಾದ ಎಲೈ ರುದ್ರನೇ, ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಧ್ವಂಸಕನಾದ ನಿನ್ನ ಅನುಗ್ರಹವು ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳಾದ ನಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಇರಲಿ; ನಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಸುಖವನ್ನೇ ಉಂಟುಮಾಡುವವನಾಗಿ ಬಾ; ದುಃಖರಹಿತರಾದ ಪ್ರಜೆಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತರಾದ ನಾವೂ ನಿನಗೆ ಚರಪುರೋಡಾಶಾದಿಗಳನ್ನು ಹೋಮಮಾಡುತ್ತೇನೆ.

English Translation.

Rudra, showerer (of benefits), may we obtain, through our worship of the gods, the favour of you, the destroyer of heroes: come to our posterity, purposing to promote their happiness, while we, having, 'our sons in safety,' offer you oblations.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಮಿಥ್ಯಾಃ—ಕಾಮಾಭಿವರ್ಷಕ ನಿತ್ಯತರುಣೋ ವಾ | ತನ್ನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದವರಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಅಭಿಲಾಷೆಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವವನು ಅಥವಾ ಯಾವಾಗಲೂ ಭೋಗವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಬಹುದಾದ ಯೌವನದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು ರುದ್ರನು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಹೇಳುವರು. ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳು ಮಿಹ ಸೇಚನೇ ಸೇಚನಮಾಡುವುದು (ಸುಂಸುವುದು) ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಮಿಹ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಮಿಥ್ಯ ಶಬ್ದವು ಉಂಟಾಗಿ ವೃಷ್ಟಿಲಕ್ಷಣೇನ ಉಪಕೇನ ಸೇಕ್ತಃ ಮಳೆಯರೂಪನಾದ ನೀರುಗಳಿಂದ ಸಿಂಸಡಿಸುವವನು ಎಂದೂ ಅಥವಾ ಧನನಾನ್ನೋ ಮಿಥ್ಯಶಬ್ದಸ್ಯ ಮತ್ವಂತಸ್ಯ ಇದಂ ಛಾಂದಸಂ ರೂಪಂ ಧನವನ್ನಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಮಿಥ್ಯ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು. ಆದರೂ ಧನವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಮಿಥ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮತುಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ಧನವುಳ್ಳವನು ರುದ್ರನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಸುಮತಿಂ—ಮತಿರ್ಮನನಂ | ಶೋಭನಂ ಮನನಂ ಯಸ್ಯಾಂ ಬುದ್ಧೌ ಸಾ ಸುಮತಿಃ | ಶೋಭನಾಂ ಕಲ್ಯಾಣೇನಾನುಗ್ರಹಾತ್ಮಿಕಾಂ ಬುದ್ಧಿಂ | ಮನನ ಎಂದರೆ ನಿಶ್ಚಯಜ್ಞಾನವು. ಒಳ್ಳೆಯದು ಆಗ ಬೇಕೆಂದು ದೃಢವಾದ ಸಂಕಲ್ಪವುಳ್ಳ ಬುದ್ಧಿಯು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ನಮಗೆಲ್ಲರಿಗೂ ಒಳ್ಳೆಯದು ಆಗಬೇಕೆಂದೂ ನಮ್ಮ ನಮಸ್ಕಾರಗಳನ್ನು ನಮ್ಮ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳನ್ನೂ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದು ರುದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಸುಮತಿ ಶಬ್ದವು—

ವೈಶ್ವಾನರಸ್ಯ ಸುಮತೌ ಸ್ಯಾಮ ರಾಜಾ ಹಿ ಕಂ ಭುವನಾನಾಮುಭಿಶ್ರೀಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೯೪-೧)

(ನಿ ೭-೭೭) ಎಂಬ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿಯೂ. ಇನ್ನೂ ಇತರ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಲ್ಯಾಣೇ ಮುತೀ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತನಾಗಿರುತ್ತದೆ—

ಧಾತಾ ದದಾತು ದಾತುನೇ ಸ್ತಾಚೀಂ ಜೀನಾತುಮಕ್ಷಿತಾಂ |

ವಯಂ ದೇವಸ್ಯ ಸುಮತಿಂ ಸತ್ಯಧರ್ಮಣಃ ||

(ಅಥ. ಸಂ. ೭-೧೭-೨)

ಅಂಗಿರಸೋ ನಃ ಪಿತರೋ ನವಗ್ವಾ ಅಥರ್ವಾಣೋ ಭೃಗವಃ ಸೋಮ್ಯಾಸಃ |

ತೇಷಾಂ ವಯಂ ಸುಮತೌ ಯಜ್ಞಿಯಾನಾಮಸಿ ಭದ್ರೇ ಸೌಮನಸೇ ಸ್ಯಾಮು ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೪-೩)

ಸುಮ್ನಾಯ್—ಸುಮ್ಮೇ ಶಬ್ದವು ಇಷ್ಟತ್ತು ಸುಖನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಕ್ತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸುಖನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ರುದ್ರನು ತನಗೆ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ ನನುಸ್ತಾರಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸುವವರಿಗೂ ಅನರ ಮಕ್ಕಳುಗಳಿಗೂ ಸುಖವು ಉಂಟಾಗುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ಅರಿಷ್ಟವೀರಾಃ—ಅರಿಷ್ಟಾ ಅಹಿಂಸಿತಾ ವೀರಾ ಯೇಷಾಂ ತಥಾಭೂತಾಃ | ವೀರ್ಯಾತ್ ಜಾಯಂತ ಇತಿ ವೀರಾಃ ಪ್ರಜಾಃ | ವೀರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆಯಾಯ ವೈಶ್ವತ್ತಿಗಳಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯೇ ಅರ್ಥಗಳಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಇಲ್ಲಿ ವೀರ್ಯದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನರಾಗುವ ಕಾರಣ (ಪುತ್ರರು) ಪ್ರಜೆಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರೂ ಹೀಗೆಯೇ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ—

ಶಿಕ್ಷಾ ಸ್ತೋತೃಭ್ಯೋ ಮಾತಿ ದಗ್ಧಗೋ ನೋ ಬೃಹದ್ವದೇಮ ವಿದಥೇ ಸುವೀರಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೧೧-೨೧)

ಮಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸಿರುವರು. ಇಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಪುತ್ರರೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಹಿಂಸೆಯು ಆಗಬಾರದೆಂದು ರುದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಅರಿಷ್ಟವೀರಾಃ—ಅಹಿಂಸಿತಪುತ್ರಪೌತ್ರಾಃ ಹಿಂಸೆಗೆ ಒಳಗಾಗದಿರುವ ಮಕ್ಕಳು ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳು ಉಳ್ಳವರಾಗಿ ನಾವು ಇರೋಣ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಇದ್ವಿಶಃ—ಪ್ರಜಾಃ | ನಿಪಾತಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುವು. ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದವು ಗಳಾಗಿ ವಾಕ್ಯದ ಪೂರ್ಣಗಾಗಿಯೇ ಇರುವುವು. ಇಲ್ಲಿ ಇತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸಾದಸೂರ್ತಿಗಾಗಿ ಇರುವುದು. ಸಾಯಣರು ವಿಶಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಜೆಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಅಸ್ಮಾಕಂ—ನಮ್ಮ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಅಭಿಲಕ್ಷ್ಯ ನೋಡಿ ಎಂದರೆ ರುದ್ರನು ನಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ನೋಡಿ ಅನುಗ್ರಹಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ಹೀಗೆಯೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರೂ ವಿಶಃ—ಮನುಷ್ಯಾನಸ್ಮಾಕಂ ಸಂಬಂಧಿನಃ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದೀನಾಂ ಋತ್ವಿಜೋ ವಾ ಪ್ರತಿ ಆಚರ | ಮನುಷ್ಯರಾದ ನಮ್ಮನ್ನು, ನಮಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಮಕ್ಕಳು ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳುಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಋತ್ವಿಗ್ವನರನ್ನೂ ನೋಡಿ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡಲಿ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಶ್ಯಾಮು—ಪಾಡಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯು ಹಿಂದಿನ ಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ವೈತದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಮುತಿಂ—ಮನ ಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ತಿನ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶೋಭನಂ ಮನಸಂ ಯಾತ್ಯಾಂ ಬುದ್ಧೌ ಸಾ ಸುಮುತಿಃ. **ನಿಘ್ನಸುಭ್ಯಾಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಅಂತೋಷಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ದೇವಯಜ್ಯಯಾ—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣವಾನ್ಯೇಷು. ಧಾತು. ಛಂದಸಿ ನಿಷ್ಪರ್ಕ್ಕ— (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಯ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗತ್ವವೂ ನಿಸ್ಸಾತಿತವಾಗಿದೆ. **ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತ್ವತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಮಿಾಢ್ಯಃ—ಮಿಹ ಸೇಚನೇ. ಧಾತು. **ವಾಶ್ಯಾನ್ ಸಾಹ್ಯಾನ್ ಮಿಾಢ್ಯಾಂತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಸುಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಸ್ಸಾತಿತವಾಗಿದೆ. **ಮಿಾಢ್ಯನ್** ಶಬ್ದ. ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ **ಮತುವಸೋರುಃ**—**ಸಂಬುದ್ಧೌ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ರುತ್ವ. **ಖರವಸಾನಯೋರ್ವಿಪರ್ಜನೀಯಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೧೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಪರ್ಜ. **ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಮ್ನಾಯನ್—ಸುಮ್ನಂ ಪರೇಷಾಂ ಇಚ್ಛತಿ ಸುಮ್ನಾಯತಿ. ಛಂದಸಿ ಪರೇಚ್ಛಾಯಾಮಪಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರೇಚ್ಛಾದಲ್ಲಿಯೂ ಕೃಚ್. **ನ ಛಂದಸ್ಯ ಪುತ್ರಸ್ಯ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೩೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಈತ್ವದೀರ್ಘಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ದೇವಸುಮ್ನಾಯೋರ್ಯಜುಷಿ ಕಾಶಕೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೩೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಧಿಸಲ್ಪಡುವ ಅತ್ಯವು ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಕೃಜಂತವು ಸನಾದ್ಯಂತಾಧಾತವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚರ—ಚರ ಗತಿಭಕ್ಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ನುಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರಿಷ್ಟವೀರಾಃ—ಅರಿಷ್ಟಾಃ ವೀರಾಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಅರಿಷ್ಟವೀರಾಃ. **ಬಹುಪ್ರೀಡ್ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವ** ಸದಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜುಹವಾಮು—ಹು ದಾನಾದನಯೋಃ ಧಾತು. **ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಲೂಕಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಲೂ ಏಕವಚನ. ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತ್ವೇಷಂ ವಯಂ ರುದ್ರಂ ಯಜ್ಞಸಾಧಂ ವಂಕುಂ ಕವಿಮವಸೇ ನಿ
ಹ್ವಯಾಮಹೇ |

ಆರೇ ಅಸ್ಮದ್ವೈವ್ಯಂ ಹೇಳೋ ಅಸ್ಯತು ಸುಮತಿಮಿದ್ವಯ-
ಮಸ್ಯಾ ವೃಣೇಮಹೇ || ೪ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತ್ವೇಷಂ | ವಯಂ | ರುದ್ರಂ | ಯಜ್ಞಸಾಧಂ | ವಂಕುಂ | ಕವಿಂ | ಅವಸೇ |
ನಿ | ಹ್ವಯಾಮಹೇ |

ಆರೇ | ಅಸ್ಮತ್ | ದೈವ್ಯಂ | ಹೇಳಃ | ಅಸ್ಯತು | ಸುಮತಿಂ | ಇತ್ | ವಯಂ |
ಅಸ್ಯ | ಆ | ವೃಣೇಮಹೇ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅವಸೇ ರಕ್ಷಣಾಯ ರುದ್ರಂ ಮಹಾದೇವಂ ನಿಹ್ವಯಾಮಹೇ | ನಿತರಾಮಾಹ್ವಯಾಮುಃ |
ಕೀದೃಶಂ | ತ್ವೇಷಂ ದೀಪ್ತಂ ಯಜ್ಞಸಾಧಂ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಸಾಧಯಿತಾರಂ | ಏಷ ಹಿ ಯಜ್ಞಂ ಸ್ವಿಷ್ಟಂ
ಕರೋತಿ | ತಥಾ ಚ ತೈತ್ತಿರೀಯಕೇ ದೇವಾ ನೈ ಯಜ್ಞಾದ್ರುದ್ರಮಂತರಾಯನ್ನಿತ್ಯುಪಕ್ರಮ್ಯಾಮ್ನಾತಂ |
ಸ್ವಿಷ್ಟಂ ನೈ ನ ಇದಂ ಭವಿಷ್ಯತಿ ಯದಿಮಂ ರಾಧಯಿಷ್ಯಾಮ ಇತಿ ತತ್ಸ್ವಿಷ್ಟಕೃತಃ ಸ್ವಿಷ್ಟಕೃತ್ತ್ವಂ | ಶ್ರೈ.ಸಂ.
೨-೬ ೮-೩ | ಇತಿ | ವಂಕುಂ | ಕುಟಿಲಗಂತಾರಂ ಕವಿಂ ಕ್ರಾಂತದರ್ಶಿನಂ | ಸ ಚ ರುದ್ರೋ ದೈವ್ಯಂ
ದೇವಸ್ಯ ದ್ಯೋತಮಾನಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿನಂ ಹೇಳಃ ಕ್ರೋಧಮಸ್ಮದಾರೇಸ್ಮತ್ಪ್ರೋ ಮೂರದೇಶೇಸ್ಯತು |
ಪ್ರೇರಯತು | ಅಸ್ಯ ಮಹಾದೇವಸ್ಯ ಸುಮತಿಮಿತ್ ಶೋಭನಾಮನುಗ್ರಹರೂಪಾಂ ಬುದ್ಧಿಮೇವ
ವಯಮಾ ವೃಣೇಮಹೇ | ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಸಂಭಜಾಮಹೇ || ಯಜ್ಞಸಾಧಂ | ಯಜ್ಞಂ ಸಾಧಯತೀತಿ
ಯಜ್ಞಸಾತ್ | ಸಿದ್ಧ ಸಂರಾದ್ಧಾ | ಸಿದ್ಧತೇರಸಾರಲಾಕಿಕ ಇತ್ಯಾತ್ಮಂ | ಯದ್ವಾ | ರಾಧ ಸಾಧ ಸಂಸಿದ್ಧಾ |
ಅಸ್ಮಾಣ್ವ್ಯಂತಾತ್ ಕ್ವಿಪ್ | ವಂಕುಂ | ವಕಿ ಕಾಟಿಲ್ಲೇ | ಔಣಾದಿಕ ಉಪ್ರತ್ಯಯಃ | ನಿಹ್ವಯಾಮಹೇ |

ನಿಸಮುಪವಿಭ್ಯೋ ಹ್ವ ಇತ್ಯಾತ್ಮನೇಪದಂ | ದೈವ್ಯಂ | ದೇವಾದ್ಯಾಞಾಞಾ | ಪಾ. ೪-೧-೮೫-೩ | ಇತಿ
ಪ್ರಾಗ್ವೈವ್ಯತೀಯೋ ಯೌಞಾ | ಅಸ್ಯತು | ಅಸು ಪ್ಲೇಸಣೇ | ದೈವಾದಿಕಃ | ವೃಣೇಮಹೇ | ವೃಜ್
ಸಂಭಕ್ತಾ | ಕ್ರೈಯಾದಿಕಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ತ್ವೇಷಂ—ದೇವೀಷ್ಯಮಾನನಾದ | ಯಜ್ಞಸಾಧಂ—ಯಜ್ಞಸಾಧಕನಾದ | ವಂಕುಂ—ವಕ್ರ
ಗಮನನಾದ | ಕಪಿಂ—ಹಿಂದೆ ಕಳೆದುದನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ | ರುದ್ರಂ—ರುದ್ರನನ್ನು | ಅವಸೇ—(ನಮ್ಮ)
ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ | ನಿ ಹ್ವಯಾಮಯೇ—ಆಹ್ವಾನಿಸೋಣ (ಆ ರುದ್ರನು) | ದೈವ್ಯಂ—ದೇವತಾಸಂಬಂಧವಾದ |
ಹೇಳಿಕೆ—ಕ್ರೋಧವನ್ನು | ಅಸ್ಮತ್—ನಮ್ಮಿಂದ | ಅರೇ—ಬಹಳ ದೂರದಲ್ಲಿ | ಅಸ್ಯತು—(ಇರುವಂತೆ)
ಪ್ರೇರಿಸಲಿ | ಅಸ್ಯ—ಈ ರುದ್ರನ | ಸುಮತಿಮಿತ್—ಅನುಗ್ರಹರೂಪವಾದ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನೇ | ವಯಂ—
ನಾವು | ಆ ವೃಣೇಮಹೇ—ಭಜಿಸೋಣ. (ಅಪೇಕ್ಷಿಸೋಣ)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಉಜ್ವಲಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನೂ, ಯಜ್ಞಸಾಧಕನೂ, ವಕ್ರಗತಿಯುಳ್ಳವನೂ ಭೂತಭವಿಷ್ಯದ್ವಾನ್ವಾನಿಯೂ ಆದ
ರುದ್ರನನ್ನು ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸೋಣ. (ಪ್ರಾರ್ಥಿತನಾದ) ರುದ್ರನು ದೇವತೆಗಳ ಕ್ರೋಧವನ್ನೂ ನಮ್ಮಿಂದ ದೂರ
ಇಡಲಿ. ನಾವು ಆತನ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನೇ ಭಜಿಸೋಣ. (ಬಯಸೋಣ)

English Translation.

We invoke for our preservation the illustrious Rudra, the accom-
plisher of sacrifices, the tortuous, the wise ; may he remove far from us his
celestial wrath for we earnestly solicit his favour.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಯಜ್ಞಸಾಧವಾ—ಯಜ್ಞಂ ಸಾಧಯೇತಿತಿ ಯಜ್ಞಸಾತ್ | ಯಜ್ಞವು ನಡೆಯದಂತೆ ವಿಘ್ನಗಳನ್ನು
ಒದಗಿಸುವ ಯಜ್ಞಕಂಟಕರನ್ನು ನಿಗ್ರಹಮಾಡಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಸಾಯಂಜರು
ರುದ್ರನು ಯಜ್ಞವನ್ನು ನಿರ್ವಿಘ್ನವಾಗಿ ನಡೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿನೂತಿ ಏಷ ಹಿ ಯಜ್ಞಂ
ಸ್ತಿಷ್ಠಂ ಕರೋತಿ ಈ ರುದ್ರನು ಯಜ್ಞವು ಸರಿಯಾದ ರೀತಿಯಿಂದ ನಡೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುವನು. ತ್ವಿತ್ತೀಯ
ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ರುದ್ರನ ಪೈಶಿಷ್ಯವು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ವಿನೂತಿ—

ದೇವಾ ನೈ ಯಜ್ಞಾದ್ರುದ್ರಮನ್ತರಾರ್ಯ ಇತ್ಯಾದ್ಯುಪಕ್ರಮ್ಯ ಸ್ತಿಷ್ಠಂ ನೈ ನ ಇದಂ
ಭವಿಷ್ಯತಿ ಯದಿಮಂ ರಾಧಯಿಷ್ಯಾಮ ಇತಿ ತತ್ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪ್ತಕೃತಃ ಸ್ತಿಷ್ಠಕೃತ್ತ್ವಂ ||

(ತೈ. ಸಂ. ೨-೬-೮-೩)

ರುದ್ರನನ್ನು ನಾವುಗಳು ಸೇವಿಸುವುದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಗಳು ಸುಹುತಗಲಾಗಿರುವುವು ಎಂದು (ತೈತ್ತಿರೀಯ) ವಚನವನ್ನು ವಿನಯಿಸುವರು.

ವಂಕುಂ—ಕುಟಿಲಗಂಕಾರಂ ಅಸುರನನ್ನು ಮೋಹಗೊಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಅಥವಾ ನಿಗ್ರಹ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ವಕ್ರವಾದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು—**ವಂಕುಶಬ್ದೋತ್ತೇ ವಕಿ ಕೌಟಿಲ್ಯೇ ಇತ್ಯಸ್ಯ ವಕ್ರಗಾಮಿ** ವಂಕು ಶಬ್ದವು ವಕಿ ಕೌಟಿಲ್ಯೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಕಾರಣ ವಕ್ರವಾದ ಗಮನವುಳ್ಳವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿನಯಿಸಿ.

ಯತ್ತುದತ್ತೂರ ಏತಶಂ ವಂಕೂ ವಾರಸ್ಯ ಪರ್ಜಿನಾ

(ಋ. ಸಂ. ೪-೧-೧೧)

ಎಂಬ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವರು—

ಕವಿಂ—ಕ್ರಾಂತದರ್ಶಿನಮ್ (ಸಾ. ಭಾ.) ಸುರಿಯಾದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ತೋರಿಸುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಕವಿ ಶಬ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ಮೇಧಾವಿನಾನುಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮೇಧಾವಿಯು ಎಂದು ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ಹೇಳಿ—ಕ್ರೋಧಂ | ಕೋಪವನ್ನು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಹೇಳಿ ಶಬ್ದವು ಹರಕ ಹೃಣಿ ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೊಂದು ಕ್ರೋಧನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕ್ರೋಧವೆಂದು ಹೇಳಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ವಿನಯಿಸಿ ದೈನ್ಯಂ ಹೇಳಿ ಕ್ರೋಧನಾಮೈತತ್ ದೇವಾನಾಂ ಸ್ವಭೂತಂ ಕ್ರೋಧಂ ಅಸ್ಯತು ಕ್ಷಿತತು ಯಥಾ ಅಸ್ಯಭ್ಯಂ ದೇವಾಃ ನ ಕ್ರುಧ್ಯೇಯುಃ ತಥಾ ಕರೋತು ಹೇಳಿ | ಎಂಬ ಪದವು ಕ್ರೋಧ ಎಂದು ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಇರುವುದು. ದೇವತೆಗಳು ನಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಕೋಪಮಾಡದಂತೆ ನಮಗೆ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ರುದ್ರನು ಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಸುಮತಿಮಿತ್—ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇತ್ ಶಬ್ದವು ಏವ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇರುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿ ಸುಮತಿಮೇವ—ಶೋಭನಮೇವ (ಒಳ್ಳೆಯದೇ) ಮಂಗಳವೇ ರುದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹರೂಪವಾದ ಬುದ್ಧಿಯು. ಇದು ನಮ್ಮ ಏಕಯದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವಂತೆ ನಾವು ರುದ್ರನನ್ನು ಬೇಡುತ್ತೇವೆ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

|| ಸ್ವಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ತ್ತೇಷಂ—ತ್ವೀ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ಪಚಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯಜ್ಞಸಾಧಂ—ಯಜ್ಞಂ ಸಾಧಯತಿ ಇತಿ ಯಜ್ಞಸಾತ್. ಓಧೂ ಸಂರಾಧೌ ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕ ವ್ಯಾಪಾರತೋರುವಾಗ ಹೇತುಮತಿಚೆ (ಸಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಷಚ್. ಸಿದ್ಧ್ಯಂತೇರಪಾರಲೌಕಿಕೇ (ಸಾ. ಸೂ. ೬-೧-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಷಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಆತ್ಮ. ಅಥವಾ ರಾಧ ಸಾಧ. ಸಂಸಿದ್ಧೌ ಧಾತು.

ಇದಕ್ಕೆ ಏಜಂತದಮೇಲೆ ಕೈವಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ಕೃತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೈದುತ್ವರಸದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ವಂಕುಂ—ವಕಿ ಕೌಟಿಲ್ಯೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕವಾದ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಿತೋನುಮ್‌ಧಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೫೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನುಮಾಗಮ. ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ ಪರಸವರ್ಣ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅವಸೇ—ಅವ ರಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಸರ್ವಧಾತುನಿಬಂಧನವಾದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ನಿ ಹ್ವಯಾಮಹೇ—ಹ್ವೇಜಾ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ. ಧಾತು. ನಿಸಮುಪೇನಿಭ್ಯೋ ಹ್ವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೩೦). ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿತ್ಯಾತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲಟಾಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಹಿಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಏತಪ್ರತ್ಯನೇಪ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಟಿಗೆ ಏತ್ವ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಏಕಾರಕ್ಕೆ ಆಯಾದೇಶ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೈವ್ಯಂ—ದೇವಸ್ಯ ಇದಮ್ ದೈವ್ಯಮ್. ದೇವಾದ್ಯೇಞಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೨೫-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾಗ್ವೈವ್ಯತೀಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯೇಸ್ಯೇತಿಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರ ಲೋಪ. ತದ್ವಿತೀಷ್ವಚಾಮಾದೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ. ಇತ್ಯಾದಿನಿರ್ವೃತ್ತಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹೇಳೇ—ಹೇಡ್ಯ ಅನಾದರೇ. ಧಾತು. ಔಣಾದಿಕ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಸ್ಯತು—ಅಸು ಕ್ಷೇಪಣೇ. ಧಾತು. ದಿವಾದಿ. ಲೋಟಾಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಏರುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ವ. ದಿನಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಯನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಯನ್ ವಿಕರಣ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃಣೀಮಹೇ—ವೃಜ್ ಸಂಭಕ್ತಾ. ಧಾತು. ಕ್ರ್ಯಾದಿ. ಲಟಾಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಹಿಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಿಗೆ ಏತ್ವಕ್ರ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ನಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ನಾ ವಿಕರಣ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಹಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಹಿಜ್ ಐತ್ತಾಗುವುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಈಹಲ್ಯಘೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಈತ್ವ. ಏಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಐತ್ತಾದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ದಿವೋ ವರಾಹಮರುಷಂ ಕಪರ್ದಿನಂ ತ್ವೇಷಂ ರೂಪಂ ನಮಸಾ
ನಿ ಹ್ವಯಾನುಹೇ |

ಹಸ್ತೇ ಬಿಭ್ರದ್ಭೇಷಜಾ ವಾರ್ಯಾಣಿ ಶರ್ಮ ವರ್ಮ ಭರ್ದಿರ-
ಸ್ತುಭ್ಯಂ ಯುಂಸತ್ || ೫ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ದಿವಃ | ವರಾಹಂ | ಅರುಷಂ | ಕಪರ್ದಿನಂ | ತ್ವೇಷಂ | ರೂಪಂ | ನಮಸಾ | ನಿ |
ಹ್ವಯಾನುಹೇ |

ಹಸ್ತೇ | ಬಿಭ್ರತ್ | ಭೇಷಜಾ | ವಾರ್ಯಾಣಿ | ಶರ್ಮ | ವರ್ಮ | ಭರ್ದಿಃ |
ಅಸ್ತುಭ್ಯಂ | ಯುಂಸತ್ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ವರಾಹಂ ವರಾಹಾರಮುತ್ಪ್ರಾಪ್ತಭೋಜನಂ | ಯದ್ವಾ | ವರಾಹವದ್ವೈಧಾಂಗಂ | ಅರುಷಮಾ-
ರೋಚಮಾನಂ ಕಪರ್ದಿನಂ ಜಲಾಭಿಯುಕ್ತಂ ತ್ವೇಷಂ ತೇಜಸಾ ದೀಪ್ಯಮಾನಂ ರೂಪಂ ನಿರೂಪ-
ಣೀಯಂ ವೇದಾಂತ್ಯೈರಧಿಗಮ್ಯಂ ಏವಂಭೂತಂ ರುದ್ರಂ ನಮಸಾ ಹರ್ಷಿರ್ವಕ್ತವೇನಾನ್ನೇನ ನಮಸ್ಕಾರೇಣ
ನಾ ದಿವೋ ದ್ಯುಲೋಕಸಕಾಶಾನ್ನಿ ಹ್ವಯಾನುಹೇ | ನಿತರಾಮಾಹ್ವಯಾನುಃ | ಸ ಅಹೂತೋ ರುದ್ರೋ
ಹಸ್ತೇ ಸ್ವಕೀಯೇ ಬಾಹೌ ವಾರ್ಯಾಣಿ ಸರ್ವೈರ್ವರಣೀಯಾನಿ ಭೇಷಜಾ ಭೈಷಜ್ಯಾನಿ ರೋಗಶಮನ-
ಹೇತುಭೂತಾನಿ ಬಿಭ್ರತ್ ಧಾರಯನ್ ಅಸ್ತುಭ್ಯಂ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಶರ್ಮಾರೋಗ್ಯಲಕ್ಷಣಂ ಸುಖಂ
ವರ್ಮಾಯುಧಾನಾಂ ನಿನಾರಕಂ ಕವಚಂ ಭರ್ದಿಃ | ಗೃಹನಾನ್ಮತತ್ | ಗೃಹಂ ಚ ಯುಂಸತ್ |
ಪ್ರಯಚ್ಛತು || ಬಿಭ್ರತ್ | ಡುಭ್ಯಾನ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ | ಔಹೋತ್ಯಾದಿಕಃ | ಲಟಃ ಶತ್ವ |

ಭೃಗಾಮಿದಿತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯೇತ್ತ್ವಂ | ಭೇಷಜಾ | ಭಿಷಜ್ ಚಿಕಿತ್ಸಾಯಾಂ | ಕಂಡ್ವಾದಿಃ | ಪಚಾದ್ಯಚ್ |
 ಅತೋಲೋಪಯಲೋಪಾ | ಸುಮಂಗಲಭೇಷಜಾಚ್ಚ | ಪಾ. ೪-೧-೩೦ | ಇತಿ ನಿಪಾತನಾದ್ರೂಪಸಿದ್ಧಿಃ |
 ಶೇಷ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತಿ ಶೇರ್ಲೋಪಃ | ವಾಯೋಣಿ | ನೃಜ್ ಸಂಭಕ್ತಾ | ಋಹಲೋರ್ಣ್ಯತ್ |
 ಈಡವಂದೇತ್ಯಾದ್ಯದಾತ್ರೇತ್ತ್ವಂ | ಭರ್ಧಿಃ | ಉಭೃದಿರ್ ದೀಪ್ತಿದೇವನಯೋಃ | ಭೃದ್ಯತೇ ದೀಪ್ಯತೇ
 ಸುವರ್ಣಾದಿಭಿರ್ಧನೈಃ ಪ್ರಕಾಶ್ಯತೇ ಇತಿ ಭರ್ಧಿಗೃಹಂ | ಅರ್ಚಿತುಚಿಹುಸ್ಯಪಿಞಾದಿಭರ್ಧಿಭ್ಯ ಇಸಿಃ |
 ಯಂಸತ್ | ಯಮ ಉಪರಮೇ | ಲೇಟ್ವಿಡಾಗಮಃ | ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟೀತಿ ಸಿಪ್ | ಇತಶ್ಚ ಲೋಪ
 ಇತೀಕಾರಲೋಪಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ವರಾಹಂ—ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಆಹಾರವುಳ್ಳ ಅಥವಾ ದೈವಾಂಗನಾದ | ಅರುಷಂ—ಕಾಂತಿಯುಕ್ತನಾದ |
 ಕಪರ್ಧಿನಂ—ಜಟಾಧಾರಿಯಾದ | ತ್ವೇಷಂ—ತೇಜೋಯುಕ್ತನಾದ | ರೂಪಂ—ವೇದಾದಿಗಳಿಂದ ಅಧಿಗಮ್ಯ
 ನಾದ (ರುದ್ರನನ್ನು) | ನಮಸಾ—ನಮಸ್ಕಾರಾದಿಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಹರ್ವಿಲಕ್ಷಣರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನರ್ಪಿಸುವುದ
 ಕ್ಕಾಗಿ | ದಿವಸಿ—ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಿಂದ | ನಿ ಹ್ವಯಾಮುಹೇ—ಆಹ್ವಾನಿಸೋಣ. (ಆಹೂತನಾದ ರುದ್ರನು) |
 ಹಸ್ತೇ—ತನ್ನ ಕೈಯಲ್ಲಿ | ವಾರ್ಯಾಣಿ—ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಬೇಕಾದ | ಭೇಷಜಾ—ಓಷಧಿಗಳನ್ನು | ಬಿಭ್ರತ್—
 ಧರಿಸಿದವನಾಗಿ | ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ—(ಸ್ತೋತ್ರಗಳಾದ) ನಮಗೆ | ಶರ್ಮ—ಆರೋಗ್ಯರೂಪವಾದ ಸುಖವನ್ನೂ |
 ವರ್ಮ—ರಕ್ಷಕನಾದ ಕವಚಾದಿಗಳನ್ನೂ | ಭರ್ಧಿಃ—ವಾಸಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಮನೆಯನ್ನೂ | ಯಂಸತ್—
 ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ದೈವಾಂಗನೂ, ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಆಹಾರಯುಕ್ತನೂ, (ಒಳ್ಳೆಯ) ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನೂ, ಜಟಾಧಾರಿಯೂ,
 ಮಹಾತೇಜಸ್ವಿಯೂ, ವೇದೈಕಗಮ್ಯನೂ ಆದ ರುದ್ರನನ್ನು ನಮಸ್ಕಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ದೇವಲೋಕದಿಂದ ಆಹ್ವಾನಿ
 ಸೋಣ. (ನಮ್ಮಿಂದ ಆಹೂತನಾದ ರುದ್ರನು) ತನ್ನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಓಷಧಿಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ (ಬಂದು), ನಮಗೆ ಆರೋಗ್ಯ
 ರಕ್ಷಕಗಳಾದ ಕವಚಾದಿ ಆಯುಧಗಳನ್ನೂ, ವಾಸಗೃಹಗಳನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ.

English Translation.

We invoke from heaven, with reverence, him who has excellent food
 who is radiant, and has braided hair, who is brilliant, and is to be ascer
 tained (by sacred study), holding in his hands excellent medicaments : may
 he grant us health, defensive armour, and a (secure) dwelling.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವರಾಹಂ—ವರಾಹಾರಂ ಉತ್ಕೃಷ್ಟಭೋಜನಂ ! ರುದ್ರನು ಉತ್ತಮವಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ಭೋಜನ ಮಾಡುವನು ಅಥವಾ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಭೋಜನಮಾಡುವವನು ಅಥವಾ ವರಾಹವತ್ ದೃಢಾಂಗಂ ವರಾಹ (ಕಾಡುಹಂದಿ) ದ ಶರೀರದ ಹಾಗೆ ದೃಢವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಸ್ತುಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು—ವರಾಹನಾಮಾಸುರಃ ತತ್ಸದೃಶಃ ವರಾಹನೆಂಬ ಅಸುರನಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು ರುದ್ರನು. ಅಥವಾ ವರಾಹ ಇತಿ ಮೇಘನಾಮ ತತ್ಸದೃಶಮ್ ಏಕದೇಶಸಾದೃಶ್ಯೇನ ಜೈಷ್ಠ ಸಮಸ್ತಸಾದೃಶ್ಯ ವ್ಯಪದೇಶಃ ರುದ್ರಸ್ಯ ನೀಲತ್ವಾತ್ ಕಂಠೋ ಮೇಘಸದೃಶಃ | ಮೇಘಸದೃಶಕಂಠಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ವರಾಹ ಶಬ್ದವು ಮೂವತ್ತಾರು ಮೇಘನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೧) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವರಾಹಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೇಘ ನೆಂದು ಅರ್ಥ. ಉಪಮಾನೋಪಮೇಯಗಳಿಗೆ ಸಮಗ್ರವಾದ ರೀತಿಯಿಂದ ಸಾದೃಶ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವಂತೆ ಏಕದೇಶ (ಒಂದು ಅಂಶದಲ್ಲಿ) ದಲ್ಲಿ ಹೋಲಿಕೆಯನ್ನು ಹೇಳುವಕಾರಣ ರುದ್ರನ ಕಂಠಕ್ಕೆ ಮೇಘವನ್ನು ಹೋಲಿಸಿದೆ. ರುದ್ರನ ಕಂಠವು ಕಪ್ಪಾಗಿ ಮೇಘದ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಕಾರಣ ಗುಣವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತಮಾಡಿಕೊಂಡು ವರಾಹ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೇಘಕ್ಕೆ ಸದೃಶವಾದ ಕಂಠವನ್ನು ರುದ್ರನು ಹೊಂದಿ ಇರುವನು. ಆದ್ದರಿಂದ ವರಾಹ ಶಬ್ದವ್ಯಸದಿಷ್ಟನಾಗಿರುವನು. ಅಥವಾ ವರಾಹಃ ಸೂಕರ ಉಚ್ಯತೇ ತದಾಕಾರಂ ದೇವತಾ ಹಿ ತಂ ತನಾಕಾರಂ ಮಹಾಭಾಗ್ಯ-ಯೋಗಾತ್ ಭಜತೇ | ಅತಃ ಉಪಪನ್ನೋ ಹಿ ರುದ್ರಸ್ಯ ವರಾಹಾಕಾರವ್ಯಪದೇಶಃ | ವರಾಹ ಶಬ್ದವು ಸೂಕರ (ಹಂದಿ) ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಶಕ್ತಿ ಪ್ರಭಾವದಿಂದಲೂ ತಪಸ್ಸಿನ ಸಿದ್ಧಿಯಿಂದಲೂ ತನಗೆ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಆಕಾರಗಳನ್ನೂ ಧರಿಸುವ ಕಾರಣ ರುದ್ರನೂ ಕೂಡ ವರಾಹದ ಆಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವನು ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—

ವರಾಹೋ ಮೇಘೋ ಭವತಿ | ವರಾಹಾರಃ ವರಮಾಹಾರಮಾಹಾರ್ಷೀಃ ಇತಿ ಚ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ ||

(ನಿ. ೫-೪)

ವರಾಹ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೇಘನೆಂಬುದಾಗಿಯೂ, ವರಂ ಅಹರತೀತಿ ವರಾಹಃ ವರಂ | ಮೂಲಂ ವಹತೀತಿ ವರಾಹಃ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ ಬೇರುಗಳನ್ನು (ಗಿಡ್ಡಿಗಳನ್ನು) ಮೇಲಕ್ಕೆ ತೆಗೆಯುವುದರಿಂದ ವರಾಹನೆನಿಸಿರುವುದು. ಅಥವಾ ಉದಕವನ್ನು ತರುವುದರಿಂದ ವರಾಹನೆನಿಸುವುದು ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಅಸ್ಯೇದು ಮಾತುಃ ಸವನೇಷು ಸದ್ಯೋ ಮಹಃ ಹಿತುಂ ಪಪಿವಾಚ್ಚಾರ್ವಣ್ಣಾ |

ಮುಷಾಯದ್ವಿಷ್ಟುಃ ಪಚತಂ ಸಹೀರ್ಯೋ ನಿಧ್ಯದ್ವರಾಹಂ ತಿರೋ ಅದ್ರಿಮಸ್ತಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೧-೭)

ಈ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವರಾಹ ಶಬ್ದವು ಮೇಘವಾಚಕವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವೇತ್ತಾ ವಿಷ್ಣುರಾಭರದುರುಕ್ಮಮಸ್ತೀಷಿತಃ |

ಶತಂ ಮಾಹಿಷ್ಠಾ ಹ್ವೀರಪಾಕಮೋದನಂ ವರಾಹಮಿಂದ್ರ ಏಮುಷಂ ||

(ಋ ಸಂ. ೮-೭೭-೧೦)

ಅಯಮಪೀತರೋ ವರಾಹ ಏತಸ್ಮಾದೇವ ಬೃಹತಿ ಮೂಲಾನಿ ವರಂ ವರಂ ಮೂಲಂ
ಬೃಹತೀತಿ ನಾ || (ನಿ. ೫-೪).

ವರಾಹ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥದ ನಿರ್ವಚನಕ್ರಮವೂ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿ ಈ ಋಕ್ಮನ್ನು ಉದಹರಿಸಿರುವ ನಿರುಕ್ತಕಾರರೂ ವರಾಹ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಸುರನೆಂಬ ಅರ್ಥವೂ ಇರುವುದೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ವರಮಾಹಾರ ಮಾಹಾರ್ಷೀಃ ಎಂದು ಮೈತ್ರಾಯಣೀಯ ಬ್ರಹ್ಮಣವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿರುವರು. ಮತ್ತು—

ಅಂಗಿರಸೋಽಸಿ ವರಾಹಾ ಉಚ್ಯಂತೇ—ಅಂಗಿರಾ ಋಷಿಗಳೂ ವರಾಹ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯರಾಗಿರುವರು ಎಂದು ವರಾಹಶಬ್ದಾರ್ಥ ನಿರ್ವಚನಮಾಡಿ—

ಸ ಈಂ ಸತ್ಯೇಭಿಃ ಸಖಿಭಿಃ ಶುಚಿಬ್ಧಿಗೋಧಾಯಸಂ ವಿ ಧನಸೈರದರ್ಶಃ |

ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತಿರ್ವ್ಯಷಭಿರ್ವರಾಹೈರ್ಘರ್ಮಸ್ತೇದೇಭಿದ್ರವಿಣಂ ವ್ಯಾನತಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೬೭-೭)

ಈ ಋಕ್ಮಿನಲ್ಲಿ ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳೂ ವರಾಹ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯರಾಗಿರುವರು.

ಏ ತತ್ತೈನ್ನ ಯೋಜನಮಚೀತಿ ಸಸ್ವರ್ಹ ಯನ್ಮರುತೋ ಗೋತಮೋ ವಃ |

ಸಶ್ಯಕ್ ಹಿರಣ್ಯಚಕ್ರಾನಯೋದಂಷ್ಟ್ರಾ ವಿಧಾವತೋ ವರಾಹರ್ಹಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೮೪-೫)

ಅಥಾಹ್ಯೇತೆ ಮಾಧ್ಯಮಕಾ ದೇವಗಣಾ ವರಾಹವ ಉಚ್ಯಂತೇ ಮಾಧ್ಯಸ್ಥಾನದೇವತೆಗಳು (ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವ ದೇವತೆಗಳು) ವರಾಹವಃ ಎಂದು ವ್ಯವದಿಷ್ಟರಾಗುವರು ಎಂದು ಹೇಳಿ ಈ ಋಕ್ಮನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುವ ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳು ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ, ಸಾಯಣರು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವರಾಹ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಈ ಋಕ್ಮಿನಲ್ಲಿ ವರಾಹ ಶಬ್ದವು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು, ಮಾಧ್ಯಮಕಾಃ ದೇವಗಣಾಃ ವರಾಹವಃ ಎಂಬುವದಕ್ಕೆ ತೇ ಸಸ್ತು ಸಸ್ತು ಮರುತಾಂ ಗಣಾಃ ಎಂದು ಮರುದ್ಗುಣವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಬಹುವಚನವು ಉಪಪತ್ತಿಯಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು. ಏಕದೇವತಾ ವಿಷಯೋಪಿ ಕದಾಚಿತ್ ವರಾಹಶಬ್ದಃ ಭವತ್ಯೇವ ನಲವತ್ತೊಂಭತ್ತು ಮಂದಿ ಇರುವ ಮರುತ್ಯುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವರಾಹವಃ ಎಂದು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವಂತೆ, ಏಕದೇವತಾ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವರಾಹಶಬ್ದವು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ದಿವ್ಯೋ ವರಾಹಂ ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಮನ್ನೇ ಉದಹರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಅರುಷಂ—ಅರೋಚಮಾನಂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವನು ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ, ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು—
ಅರುಷತಿರ್ಗತಿಕರ್ಮಾ ಗಂತಾರಂ ಶತ್ಕೂ ಯಜ್ಞಾ ವಾ ಪ್ರತಿ | ಗಮನವೆಂದು ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದಾದ ಕಾರಣ
ಅರುಷ ಪದವು ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಎದುರಾಗಿ ಹೋಗುವವನು ಅಥವಾ ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ಹೋಗುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು
ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ರೂಪಂ—ನಿರೂಪಣೀಯಂ ವೇದಾಂತೈರಧಿಗಮ್ಯಂ ರುದ್ರನ ಸ್ವರೂಪವು ವೇದವೇದಾಂತಗಳಿಂದ
(ವಿಚಾರ) ವಿಮರ್ಶಮಾಡಲ್ಪಡ ವುದಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಅದರಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಕಾರಣ ರುದ್ರನು
ವೇದಾಂತಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ ಆಕಾರವುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು
ಅಂತರ್ಜೀತ ಮತ್ತೈರ್ಭೋ ರೂಪಶಬ್ದೋ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ | ಮಹಾಭಾಗ್ಯಯೋಗಾದನೇಕಪ್ರಕಾರೈಃ ರೂಪೈಃ
ರೂಪವಂತಂ ಇಲ್ಲಿ ರೂಪಶಬ್ದವು ಮತುಬರ್ಥದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಾಗಿ ರೂಪವಂತನೆಂದು ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದಾದ ಕಾರಣ
ರುದ್ರನು ತನ್ನ ನಿರತಿಶಯವಾದ ತಪಸ್ಸು, ಮತ್ತು ಪುಣ್ಯ ಇವುಗಳಿಂದ ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಆಕಾರಗಳಿಂದ ಮೆರೆಯು
ತ್ತಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು.

ನಮಸಾ—ನಮಸ್ಕಾರಗಳಿಂದಲೂ ಅಥವಾ ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಆರ್ಪಿಸುವುದರಿಂದಲೂ
ರುದ್ರನನ್ನು ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬರುವಂತೆ ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವವು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವಂತೆಯೇ
ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ನಮಶ್ಚಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತಿ ಎಂದು ವಿಶೇಷಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ವಾಯೋಣಿ ಭೇಷಜಾ ಹಸ್ತೇ ಬಿಭ್ರತ್—ರುದ್ರನು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸ್ಮೃಹಣೀಯವಾದ ರೋಗಗಳನ್ನು
ನಾಶಪಡಿಸಲು ತಕ್ಕ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವ ಔಷಧಿಗಳನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ತನ್ನ ಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ
ಸುಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವನು. ಆದ್ದರಿಂದ ರುದ್ರನು ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬಂದು ನಮಗೆ ಸುಖವನ್ನು ಉಂಟು
ಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ರುದ್ರನು ಓಷಧಿಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯೆಂದು—

ಸಹಸ್ರಂ ತೇ ಸ್ತಪಿನಾತ ಭೇಷಜಾ ಮಾನಸ್ತೋಕೇಷು ತನಯೇಷು ರೀರಿಷಃ |

ಓಷಧೀನಾಂ ಸತಯೇ ನಮಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೪೬-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು.

ವರ್ಮ—ವರ್ಮಾತ್ರ ಕವಚಮುಚ್ಯತೇ | ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ
ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ಕವಚವೆಂದು—ಅಯುಧಾನಾಂ ನಿವಾರಕಂ ಶತ್ರುಗಳು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ ಅಯುಧಗಳಿಂದ
ಅಪಾಯವು ಉಂಟಾಗದಂತೆ ರಕ್ಷಿಸುವ ಕವಚವನ್ನು ರುದ್ರನು ನಮಗೆ ಪ್ರೀತನಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು
ರುದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಭರ್ಥಿ:—ಗಯೆ: ಕೃದೇ: ನೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಿರಡು ಗೃಹನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದವು (ನಿ. ೨-೧೧) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಗೃಹವೆಂದು ಅರ್ಥ. ನಾವು ಸುಖವಾಗಿ ವಾಸಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಗೃಹವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು ರುದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ನರಾಹಂ ಅರುಷಂ ಕಪರ್ದಿನಂ ತ್ರೇಷಂ ರೂಪಂ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಸಾದಿಕವಾದ ಪ್ರಭಾವವುಳ್ಳ ರುದ್ರನನ್ನು ನಮಸ್ಕಾರ ಮತ್ತು ಹವಿಸ್ಸುಗಳ ಅರ್ಪಣೆಗಳಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ, ರೋಗ ಶಾಂತಿಯನ್ನೂ ಸುಖವನ್ನೂ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಯಾವ ವಿಧವಾದ (ತೊಂದರೆ) ಅಪಾಯವೂ ಆಗದಿರುವ ಕವಚವನ್ನೂ ವಾಸಮಾಡುವ ವಸತಿಯನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲು ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ರುದ್ರನು ತನ್ನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದವರಿಗೆ ಇವುಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವನೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದಾಗಿರುತ್ತದೆ.

|| ಸ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ದೀವಿ:—ಉಡಿದಂಶದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕಪರ್ದಿನಂ:—ಕಪರ್ಧಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಕಪರ್ದಿನಃ. ಆತಃಕಪರ್ದಿನೋ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಇಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಬಿಭ್ರತ್:—ಡುಭೃಜ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ವಪ್ರತ್ಯಯ. ಶ್ಲೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಭೃಜಾಮಿತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೬) ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ವ. ಸಾರ್ವ-ಧಾತುಕಮಸಿತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶತ್ವವಿಗೆ ಜೌದ್ವದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಣಾದೇಶ. ನಾಭ್ಯಸ್ತಾಚ್ಚತುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭೇಷಜಾ:—ಭಿಷ. ಚಿಕಿತ್ಸಾಯಾಂ. ಧಾತು. ಕಣ್ಣಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿದೆ ಕಂಡ್ವಾದಿಭ್ಯೋಯಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್. ಪಚಾದಿಯು ಆಕೃತಿಗಣವಾದುದರಿಂದ ಆದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯಹಲಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಲೋಪ. ಅತೋಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪ. ಇದು ಸುಮಂಗಲಭೇಷಜಾಚ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೩೦) ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ನಿಪಾತನಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ನವುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಶಿ ಅದೇಶ ಬಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಶೇಷ್ಯಂವಸಿ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಗೆ ಲೋಪ.

ನಾರ್ಯಾಣಿ:—ವೃಜ್ ಸಂಭಕ್ತೌ. ಧಾತು. ಮೃದಲೋಚ್ಛ್ರೀತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಞ್ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಚೋಞ್ಞಾತಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮುಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ. ಉರಬ್ರಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ರಸರನಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಆರ್ತಕುಸ್ವಾಜ್ಞಾನುಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ತಿತ್ಸ್ವರವು ಸ್ವಾಪ್ತವಾದರೆ ಈಡವೆಂದೆ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭರ್ತೃಃ—ಉಭೃದಿರ್ ದೀಪ್ತಿದೇವನಯೋಃ ಧಾತು. ಭೃದ್ಯತೇ ದೀಪ್ಯತೇ ಸುವರ್ಣಾದಿಭಿರ್ಧನೈಃ ಪ್ರಕಾಶ್ಯತೇ ಇತಿ ಭರ್ತೃಃ ಗೃಹಂ (ಚಿನ್ನ ಮುಂತಾದ ದ್ರವ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸಲ್ಪಡುವುದು ಮನೆ). ಅರ್ಚಿ ಶುಚಿ ಹು ಸ್ಯುತಿ ಚ್ಚಾದಿಚ್ಛೇದಿಭ್ಯಃ ಇಸೀ (ಉ. ಸೂ. ೨-೨೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿ ಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಗೆ ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಂಸತ್—ಯಮ ಉಪರಮೇ. ಧಾತು. ಲೇಟಾಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತತ್ಪ್ರಲೋಪಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಲೇಟೋಽಡಾಟೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ. ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೪) ಸಿಸ್ ವಿಕರಣ. ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ ಅತಿಹಂತದಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಇದಂ ಸಿತ್ರೇ ಮರುತಾಮುಚ್ಯತೇ ವಚಃ ಸ್ವಾದೋಃ ಸ್ವಾದೀಯೋ
ರುದ್ರಾಯ ವರ್ಧನಂ |
ರಾಸ್ವ ಚ ನೋ ಅನ್ಮತ ಮರ್ತಭೋಜನಂ ತ್ಮನೇ ತೋಕಾಯ
ತನಯಾಯ ಮೃಳ || ೬ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಇದಂ | ಸಿತ್ರೇ | ಮರುತಾಂ | ಉಚ್ಯತೇ | ವಚಃ | ಸ್ವಾದೋಃ | ಸ್ವಾದೀಯಃ |
ರುದ್ರಾಯ | ವರ್ಧನಂ |
ರಾಸ್ವ | ಚ | ನಃ | ಅನ್ಮತ | ಮರ್ತಃ ಭೋಜನಂ | ತ್ಮನೇ | ತೋಕಾಯ |
ತನಯಾಯ | ಮೃಳ || ೬ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ ||

ಇದಂ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಂ ವಚೋ ಮರುತಾನೋಕ್ತೋನಸಂಚಾಶತ್ಸಂಖ್ಯಾಕಾನಾಂ ದೇವ-
ವಿಶೇಷಾಣಾಂ ಪಿತ್ರೇ ಜನಕಾಯ ರುದ್ರಾಯೇತ್ಯರಾಯೋಚ್ಯತೇ | ಉಚ್ಚಾರ್ಯತೇ | ಕೀದೃಶಂ |
ಸ್ವಾದೋಃ ಸ್ವಾದೀಯೋ ರಸವತೋ ಮಧುಘೃತಾದೇರಸಿ ಸ್ವಾದುತರಂ | ಅತಿಶಯೇನ ಹರ್ಷಜನಕ-
ನಿತ್ಯರ್ಥಃ | ವರ್ಧನಂ ಸ್ತುತ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರವರ್ಧಕಂ | ಸ್ತೋತ್ರೇಣ ಹಿ ದೇವತಾ ಹೃಷ್ವಾ ಸತೀ ಪ್ರವರ್ಧತೇ |
ರುದ್ರಸ್ಯ ಚ ಮರುತಾಂ ಪಿತೃತ್ವಮೇವಮಾಖ್ಯಾಯತೇ | ಪುರಾ ಕದಾಚಿದಿಂದ್ರೋಽಸುರಾಂಗಳ್ವಾಗಾಯ |
ತದಾನೀಂ ದಿತಿರಸುರಮಾತೇಂಪ್ರಹನನಸಮರ್ಥಂ ಪುತ್ರಂ ಕಾಮಯಮಾನಾ ತಸಸಾ ಭರ್ತುಃ ಸಕಾಶಾ-
ದ್ಭರ್ತಂ ಲೇಭೇ | ಇಮಂ ವೃತ್ತಾಂತಮವಗಚ್ಛನ್ನಿಂದ್ರೋ ವಜ್ರಹಸ್ತಃ ಸನ್ ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪೋ ಭೂತ್ಯಾ
ತಸ್ಯಾ ಉದರಂ ಪ್ರವಿಶ್ಯ ತಂ ಗರ್ಭಂ ಸಪ್ತಧಾ ಬಿಭೇದ | ಪುನರಪ್ಯೇಕೈಕಂ ಸಪ್ತಖಂಡಮಕರೋತ್ | ತೇ
ಸರ್ವೇ ಗರ್ಭೈಕದೇಶಾ ಯೋನೇರ್ನಿರ್ಗತ್ಯಾರೂಢನ್ | ಏತಸ್ಮಿನ್ನವಸರೇ ಲೀಲಾರ್ಥಂ ಗಚ್ಛಂತೌ
ಸಾರ್ವತೀಪರಮೇಶ್ವರಾನಿಮಾನ್ದದೃಶತುಃ | ಮಹೇಶಂ ಪ್ರತಿ ಸಾರ್ವತ್ಯೇವಮವೋಚತ್ | ಇಮೇ
ಮಾಂಸಖಂಡಾ ಯಥಾ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಪುತ್ರಾಃ ಸಂಪದ್ಯಂತಾಮೇವಂ ತ್ವಯಾ ಕಾರ್ಯಂ ಮಯಿ
ಚೇತ್ವೀತಿರಸ್ತೀತಿ | ಸ ಚ ಮಹೇಶ್ವರಸ್ತಾನನ್ನಮಾನರೂಪಾನ್ ಸಮಾನವಯಸಃ ಸಮಾನಾಲಂಕಾರಾ-
ನ್ಪುತ್ರಾನ್ಯತ್ಯಾ ಗೌರ್ಯೈ ಪ್ರದದೌ ತನೇಮೇ ಪುತ್ರಾಃ ಸಂತ್ಪಿತಿ | ಅತಃ ಸರ್ವೇಷು ಮಾರುತೇಷು
ಸೂಕ್ತೇಷು ಮರುತೋ ರುದ್ರಪುತ್ರಾ ಇತಿ ಸ್ತೂಯಂತೇ | ರೌದ್ರೇಷು ಚ ಮರುತಾಂ ಪಿತಾ ರುದ್ರ ಇತಿ |
ಅಸಿ ಚ ಹೇ ಅಮೃತ ಮರಣರಹಿತ ರುದ್ರ ಮರ್ತಭೋಜನಂ ಮರ್ತಾನಾಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಭೋಗ-
ಪರ್ಯಾಪ್ತಮನ್ನಂ ನೋಽಸ್ಮಭ್ಯಂ ರಾಸ್ವ | ಪ್ರಯಚ್ಛ | ತಥಾ ತ್ಮನೇ ಆತ್ಮನೇ | ದ್ವಿತೀಯಾರ್ಥೇ
ಚತುರ್ಥೇ | ಮಾಂ | ತೋಕಾಯ ತೋಕಂ ಪುತ್ರಂ ತನಯಾಯ ತನಯಂ ತತ್ಪುತ್ರಂ ಚ ಮೃಳ |
ಸುಖಯ || ಪಿತ್ರೇ | ಉದಾತ್ತಯಣಿ ಇತಿ ನಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ರಾಸ್ವ | ರಾ ದಾನೇ | ವೃತ್ಯಯೇನಾ-
ತ್ಮನೇಸದಂ | ತ್ಮನೇ | ಮಂತ್ರೇಷ್ಟಾಜ್ಯಾದೇರಾತ್ಮನ ಇತ್ಯತ್ರಾಜೋಽನ್ಯತ್ರಾಪಿ ಭಂದಸಿ ದೃಶ್ಯತೇ |
ಕಾ. ೬-೪-೧೪೧-೧ | ಇತಿ ವಚನಾದಾತ್ಮನ ಆಕಾರಲೋಪಃ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಸ್ವಾದೋಃ—ರಸವತ್ತಾದ ಮಧುಘೃತಾದಿಗಳಿಗಿಂತ | ಸ್ವಾದೀಯಃ—ರಸವತ್ತಾದ (ರುಚಿಕರವಾದ,
ಹರ್ಷಕರವಾದ) | ವರ್ಧನಂ—ಪ್ರವರ್ಧಕವಾದ | ಇದಂ ವಚಃ—ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ಈ ವಾಕ್ಯವು | ಮರುತಾಂ—
ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳಿಗೆ | ಪಿತ್ರೇ—ಜನಕನಾದ | ರುದ್ರಾಯ—ರುದ್ರನಿಗೋಸ್ಕರ | ಉಚ್ಯತೇ—ಉಚ್ಚರಿಸ
ಲ್ಪಡುತ್ತದೆ | ಅಮೃತ—ಮರಣರಹಿತನಾದ ಎಲೈ ರುದ್ರನೇ | ಮರ್ತಭೋಜನಂ—ಮನುಷ್ಯರಿಂದ ಭೋಗ್ಯ
ವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು | ನಃ—ನಮಗೆ | ರಾಸ್ವ—ಕೊಡು | (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) | ತ್ಮನೇ—ನನ್ನನ್ನೂ |
ತೋಕಾಯ—(ನನ್ನ) ಮಗನನ್ನೂ | ತನಯಾಯ—(ಅವನ) ಮಗನನ್ನೂ (ನನ್ನ ಮೊಮ್ಮಗನನ್ನೂ) |
ಮೃಳ—ಸುಖಿಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಮರುಪ್ರೀತ್ಯವಾದ ರುದ್ರನಿಗೋಷ್ಕರ ಮಧ್ವಾದಿಗಳಿಗಿಂತ ರುಚಿಕರವಾದ ಈ ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸೋಣ. ಅಮರನಾದ ಎಲೈ ರುದ್ರನೇ, ನಮಗೆ ಮನುಷ್ಯಭೋಗ್ಯವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡು. (ಹಾಗೆಯೇ) ನನಗೂ, ನನ್ನ ಮಕ್ಕಳು ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳುಗಳಿಗೂ ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡು.

English Translation.

This praise, the sweetest of the sweet, and cause of increase (to the reciter), is addressed to Rudra, the father of the Maruts: immortal Rudra grant us food sufficient for mortals, and bestow happiness on me, my son and my grandson.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಮರುತಾಂ ಹಿತ್ರೇ—ಮರುದ್ವೇನತೆಗಳು ನಲವತ್ತೊಂಭತ್ತು ಮಂದಿ ಇರುವರು ಮರುದ್ವೇನತೆಗಳ ಜನಕನಾದ ರುದ್ರನಿಗೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವು ಇಂದ್ರನು ಅಸುರರನ್ನು ಜಯಿಸಿದಾಗ ಅಸುರಮಾತೆಯಾದ ದಿತಿಯು ಇಂದ್ರನನ್ನು ನಿಗ್ರಹಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥನಾದ ಪುತ್ರನನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಆಚರಿಸಿ ತನ್ನ ಪತಿಯು ಸೇವೆಯಿಂದ ಗರ್ಭವತಿಯಾದಳು. ಇಂದ್ರನು ಈ ವರ್ತಮಾನವನ್ನು ತಿಳಿದು ಮಾತೃಸೇವೆಯನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ನೆಪದಿಂದ ದಿತಿಯ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಾ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಆಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿ ತನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧ ಸಹಿತನಾಗಿ ದಿತಿಯ ಉದರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಆಗರ್ಭವನ್ನು ಮೊದಲು ಏಳು ಭಾಗವಾಗಿಯೂ, ಅನಂತರ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದನ್ನು ಮತ್ತೆ ಏಳು ಏಳು ಚೂರುಗಳನ್ನಾಗಿ ಎಂದರೆ ಒಟ್ಟು ನಲವತ್ತೊಂಭತ್ತು ಚೂರುಗಳಾಗಿ ಸೀಳಿದನು. ಇದರಿಂದ ಆ ಗರ್ಭದ ಚೂರುಗಳು ಉದರದಿಂದ ಹೊರಗಡೆಗೆ ಜಾರಿ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿರುವುದನ್ನು ಲೋಕಾನುಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ ಪಾರ್ವತೀಪರಮೇಶ್ವರರು ನೋಡಿದರು. ಆಗ ಪಾರ್ವತಿಯು ಆ ಮಾಂಸಖಂಡಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದಯೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ತನ್ನ ಪತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಇವುಗಳೆಲ್ಲ (ಜೀವ) ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಜೀವಿಸುವಹಾಗೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಎಂದು ಬೇಡಿಕೊಂಡಕಾರಣ ಪರಮೇಶ್ವರನು ಆ ನಲವತ್ತೊಂಭತ್ತು ಮಾಂಸಖಂಡಗಳೂ ಒಂದೇಸಮನಾದ ರೂಪ, ಅಲಂಕಾರ, ವಯಸ್ಸು ಉಳ್ಳ ಪುತ್ರರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು. ಮತ್ತು ಇವರು ನಿನ್ನ ಮಕ್ಕಳು ಎಂದು ಪಾರ್ವತಿಗೆ ಹೇಳಿದನು. ಈ ಇತಿಹಾಸದಿಂದ ಮರುತ್ತುಗಳು ರುದ್ರ ಪುತ್ರರೆಂದೂ, ರುದ್ರನು ಮರುತ್ರಿತನೆಂದೂ ಆಯಾಯ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಾದೋಃ ಸ್ವಾದೀಯಃ—ರಸವತೋ ಮಧುಘೃತಾದೇರಪಿ ಸ್ವಾದುತರಂ | ಅತಿಶಯೇನ ಹರ್ಷಜನಕಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಈ ಪದವು ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಂ ವಚಃ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಭೋಜನಮಾಡುವವರು; ಅಥವಾ ಭಕ್ತ್ಯಭೋಜ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವವರು ಮಧುರವಾದ ಫಲ, ಮಧು (ಜೇನು) ಇವುಗಳು ಹಿತವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಿಯವಾಗಿಯೂ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸಂತೋಷವನ್ನು

ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದಾಗಿರುವಂತೆ ದೇವತೆಯ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ಅಥವಾ ದೇವತೆಯನ್ನು ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ವಚನವೂ ಆಯಾಯ ದೇವತೆಗೆ ತನ್ನ ಭಕ್ತನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಸಂತೋಷವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಧನಂ ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ವೃಧು ವೃದ್ಧೌ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರವರ್ಧಕಂ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಚನವು ಸ್ತುತ್ಯವಾದ ದೇವತೆಯ ಅಥವಾ ಸ್ತುತಿಗೆ ವಿಷಯವಾದ ವಸ್ತುವಿನ (ಮಹಿಮೆ) ಗುಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಮಾಡುವುದರ ಮೂಲಕ ಸ್ತುತ್ಯವಸ್ತುವಿನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸಂತೋಷವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದು. ಇದರಿಂದ ದೇವತೆಯು ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಕೇಳಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವನಿಗೆ ಪ್ರಸನ್ನವಾಗುವುದು. ಸ್ತೋತ್ರೇಣ ಹಿ ದೇವತಾ ಹೃಷ್ಣಾ ಸತೀ ಪ್ರವರ್ಧತೇ ಎಂದು ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಸಾಯಣರು ವರ್ಧನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹೇಳಿರುವರು. ಸ್ತುಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ಕೂಡ ಸ್ತುತಿರ್ಹಿ ದೇವಾನಾಂ ವೃದ್ಧಿಕರೀ—ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಸ್ತುತಿಯು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಬಲವನ್ನು ಹೆಚ್ಚುಮಾಡುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ಮರ್ತ ಭೋಜನಂ—ಮರಣಧರ್ಮವುಳ್ಳವರಾದ ಮನುಷ್ಯರು ಮರ್ತರೆನಿಸಿರುವರು. ಇವರಿಗೆ ಭೋಗ್ಯವಸ್ತುವು (ಅನ್ನವು) ದೊರೆಯುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಬೇಕೆಂದು ರುದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಸ್ತುಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು—ಭೋಜನ ಶಬ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮರ್ತಭೋಜನಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಭೋಗಸಾಧನವಾದ ಧನವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ತ್ಮನೇ—ಆತ್ಮನೇ, ದ್ವಿತೀಯಾರ್ಥೇ ಚತುರ್ಥೇ | ಇಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಥೇ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ತನ್ನನ್ನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಆತ್ಮ (ತಾನು) ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದವು ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು—

ಕತರಾ ಪೂರ್ವಾ ಕತರಾಪರಾಯೋಃ ಕಥಾ ಜಾತೇ ಕವಯಃ ಕೋ ವಿ ನೇದ |

ವಿಶ್ವಂ ತ್ಮನಾ ಬಿಭೃತೋ ಯದ್ವ ನಾಮ ವಿ ವರ್ತೇತೇ ಅಹನೀ ಚಕ್ರಿಯೇವ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೮೫-೧)

ಇಲ್ಲಿ ತ್ಮನಾ—ಆತ್ಮನಾ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯು ಇರುವುದು.

ತನ್ನ ಸ್ತೂರಿಪಮದ್ಭುತಂ ಪುರು ನಾರಂ ಪುರು ತ್ಮನಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೮೨-೧೦)

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪುರು ಹ್ವಾತ್ಮನಾ ಬತ್ಮನಾ ಎಂದು ವಿವರಣೆಯು ಇರುವುದು.

ರಾಕಾಮಹಂ ಸುಹವಾಂ ಸುಷ್ಪತೀ ಹುನೇ ಕೃಣೋತು ನಃ ಸುಭಗಾ ಬೋಧತು ತ್ಮನಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೩೨-೪)

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ತ್ಮನಾ ಎಂಬ ಪದವು ಆತ್ಮನಾ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ನಿರುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ತನಯಾಯ—ತೋಕಾಯ ! ತೋಕಂ ಪುತ್ರಂ, ತನಯಂ ತತ್ಪುತ್ರಂ ತೋಕವಂದರೆ ಮಗನು. ತನಯನೆಂದರೆ ಮಗನ ಮಗನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ತುಕ್, ತೋಕ, ತನಯ ಎಂಬ ಹದಿನೈದು ಅಪತ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೨) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮಗನೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಆದರೆ—

ಸಹಸ್ರಂ ತೇ ಸ್ತಸಿವಾತ ಭೇಷಜಾ ಮಾ ನಸ್ತೋಕೇಷು ತನಯೇಷು ರೀರಿಷಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೪೬-೩)

ಯೇನ ತೋಕಂ ಚ ತನಯಂ ಚ ಧಾಮಹೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೨-೧೩)

ಈ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ತೋಕ, ತನಯ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪುತ್ರರು, ಪೌತ್ರರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಇದನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಹೀಗೆಯೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ರುದ್ರನನ್ನು ಸೇವಿಸುವ ನಮ್ಮ ಪುತ್ರರು, ಪೌತ್ರರು ಎಂದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ರುದ್ರನು ಸುಖಕರನಾಗಿರಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಓತ್ರೇ—ಓತ್ಯ ಶಬ್ದವು ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯವಾಗಿ ಉಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ನಿಸ್ಪಾತವಾಗಿದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ವಿಭಕ್ತಿ ಜೇ ಪರವಾದಾಗ, ಯಣಾದೇಶ. ಉದಾತ್ತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಯಣಾದೇಶ! ಬಂದು ಅದರ ಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಯಣೋಹಲ್ ಪೂರ್ವಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಚ್ಯತೇ—ನಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಿಗೆ ಏತ್ಯ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕೇಯಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕ್. ವಚಿಸ್ವರಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವರ್ಧನಂ—ವೃಧು ವೃದ್ಧಾ ಧಾತು. ಲೃಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯುವೋರನಾಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆನಾದೇಶ. ತನ್ನಿ ಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಉತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಾಸ್ಯ—ರಾ ದಾನೇ. ಧಾತು. ವೃತ್ಯಯೋಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇ ಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಧಾಸಃ ಸೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೇ ಆದೇಶ ಬಂದಾಗ ಸವಾಭ್ಯಾಂ ನಾಮೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಸ. ಪಾದಾದಿ ಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವೃತ್ಯಯದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅನ್ಯತೆ—ನ ವಿದ್ಯತೇ ವೃತಂ ಮರಣಂ ಯಸ್ಯ ಅವೃತಃ. ಸಂಬುಧಿಯಲ್ಲಿ ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮರ್ತಭೋಜನಂ—ಮರ್ತಾನಾಂ ಭೋಜನಂ ಮರ್ತಭೋಜನಮ್. ಭುಜ ಪಾಲನಾಭ್ಯವಹಾರಯೋಃ ಧಾತು. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯುವೋರನಾಕೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಾದೇಶ. ಲಿತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ಕೃತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತ್ಮನೇ—ಆತ್ಮನ್ ಶಬ್ದ. ಚತುರ್ಥಿಃ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಮಂತ್ರೇಷ್ಟಾಜ್ಯಾದೇರಾತ್ಮನಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೧) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆಜ್ಞೋನ್ಯತ್ರಾಪಿ ಛಂದಸಿ ದೃಶ್ಯತೇ (ಕಾ. ೬-೪-೧೪೧-೧) ಎಂಬ ವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಆಕಾರ ಲೋಪ.

ಮೃಳೆ—ಮೃಡ ಸುಖನೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದರೂಪ. ಅತಿಜಂತದಸ್ವರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಮಾ ನೋ ಮಹಾಂತಮುತ ಮಾ ನೋ ಅರ್ಭಕಂ ಮಾ ನ

ಉಕ್ಷಂತಮುತ ಮಾ ನ ಉಕ್ತಿತಂ |

ಮಾ ನೋ ವಧೀಃ ಪಿತರಂ ಮೋತ ಮೂತರಂ ಮಾ ನಃ ಪ್ರಿಯಾ-

ಸ್ತನ್ಮೋ ರುದ್ರ ರೀರಿಷಃ || ೭ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಮಾ | ನಃ | ಮಹಾಂತಂ | ಉತ | ಮಾ | ನಃ | ಅರ್ಭಕಂ | ಮಾ | ನಃ |

ಉಕ್ತಂತಂ | ಉತ | ಮಾ | ನಃ | ಉಕ್ತಿತಂ |

ಮಾ | ನಃ | ವಧೀಃ | ಪಿತರಂ | ಮಾ | ಉತ | ಮಾತರಂ | ಮಾ | ನಃ |

ಪ್ರಿಯಾಃ | ತನ್ವಃ | ರುದ್ರ | ರಿರಿಷಃ || ೭ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ರುದ್ರ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಮಧ್ಯೇ ಮಹಾಂತಂ ವೃದ್ಧಂ ಮಾ ವಧೀಃ | ಮಾ ಹಿಂಸೀಃ | ಉತಾಪಿ ಚ ನೋಽಸ್ಮಾಕಮರ್ಭಕಂ ಬಾಲಂ ಮಾ ಹಿಂಸೀಃ | ತಥಾ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಮಧ್ಯ ಉಕ್ತಂತಂ ಸೇಕ್ತಾರಂ ಮಧ್ಯವಯಸ್ಕಂ ಯುನಾನಂ ಮಾ ವಧೀಃ | ಉತಾಪಿ ಚ ನೋಽಸ್ಮಾಕಮುಕ್ತಿತಂ ಗರ್ಭರೂಪೇಣ ಸ್ತ್ರೀಷು ನಿಷಿಕ್ತಮಸತ್ಯಂ ಮಾ ವಧೀಃ | ತಥಾ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಪಿತರಂ ಜನಕಂ ಮಾ ವಧೀಃ | ಉತಾಪಿ ಚ ಮಾತರಂ ಜನನೀಂ ಮಾ ವಧೀಃ | ತಥಾ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಪ್ರಿಯಾಃ ಸ್ನೇಹವಿಷಯಾಸ್ತನ್ವಃ ಶರೀರಾಣಿ ತನೂಷು ಭವಾಃ ಪ್ರಜಾ ವಾ ಹೇ ರುದ್ರ ಮಾ ರಿರಿಷಃ | ಮಾ ಹಿಂಸೀಃ || ವಧೀಃ | ಹಂತೇರ್ಮಾಜು ಲುಜು ಚೇತಿ ವಧಾದೇಶಃ | ಸ ಚಾದಂತಃ | ಸಿಚಿ ಇಟ್ | ಅತೋ ಲೋಪಸ್ಯ ಸ್ಥಾನಿವದ್ಭಾವಾದ್ವೈದ್ಯಭಾವಃ | ರಿರಿಷಃ | ರಿಷ ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ಣ್ಯಂತಾಲ್ಪುಜು ಚಿಜು ಣಿಲೋಪೋಪ-
ಧಾಹ್ರಸ್ತತ್ಪಾದೀನಿ | ಛಾಂದಸಃ ಪದಕಾಲೋನೋಽಭ್ಯಾಸಹ್ರಸ್ವಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹೇ ರುದ್ರ—ಎಲೈ ರುದ್ರನೇ | ನಃ—ನಮ್ಮಲ್ಲಿ | ಮಹಾಂತಂ—ವೃದ್ಧನನ್ನು (ದೊಡ್ಡವನನ್ನು) | ಮಾ ವಧೀಃ—ಹಿಂಸಿಸಬೇಡ (ವಧಿಸಬೇಡ) | ಉತ—ಮತ್ತು | ನಃ ಅರ್ಭಕಂ—ನಮ್ಮ ಬಾಲಕನನ್ನು | ಮಾ (ವಧೀಃ)—ಹಿಂಸಿಸಬೇಡ | ನಃ ಉಕ್ತಂತಂ—ಪ್ರಜಾಕಾರಕರಾದ ಯುವಕರನ್ನು | ಮಾ (ವಧೀಃ)—ಹಿಂಸಿಸಬೇಡ | ಉತ—ಮತ್ತು | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಉಕ್ತಿತಂ—ಗರ್ಭದಲ್ಲಿರುವ ಶಿಶುಗಳನ್ನು | ಮಾ (ವಧೀಃ)—ಹಿಂಸಿಸಬೇಡ | ನಃ ಪಿತರಂ—ನಮ್ಮ ಜನಕನನ್ನು | ಮಾ (ವಧೀಃ—ಹಿಂಸಿಸಬೇಡ) | ಉತ—ಮತ್ತು | ಮಾತರಂ ಮಾ (ವಧೀಃ)—ತಾಯಿಯನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಬೇಡ | ನಃ ಪ್ರಿಯಾಃ—ನನುಗೆ ಪ್ರಿಯರಾದ | ತನ್ವಃ—ಶರೀರಧಾರಿಗಳಾದ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು | ಮಾ ರಿರಿಷಃ—ಹಿಂಸಿಸಬೇಡ.

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

ಎಲೈ ರುದ್ರನೇ, ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ವೃದ್ಧರು, ಬಾಲಕರು, ಪ್ರಜೋತ್ಪಾದಕರಾದ ಯುವಕರು, ಗರ್ಭಸ್ಥ ಶಿಶುಗಳು, ಪಿತೃ, ಮಾತೃ ಮತ್ತು ಇಷ್ಟಮಿತ್ರರು, ಯಾರನ್ನೂ ನಡೆನಾಡಬೇಡ.

English Translation.

Injure not, Rudra, those amongst us who are old or young, who are capable of begetting, or who are begotten, nor a father, nor a mother, nor afflict our precious persons.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ತೆನ್ನೆ:—ಶರೀರಾಣಿ ತನುಷು ಭವಾಃ ಪ್ರಜಾ ವಾ | ತನೂಃ (ಶರೀರವನ್ನು) ಎಂದು ಏಕವಚನವನ್ನು ಹೇಳುವುದಾಗಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ತೆನ್ನೆಃ ಎಂದು ಬಹುವಚನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಶರೀರಗಳು ಅಥವಾ ಶರೀರದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನರಾದ ಪ್ರಜೆಗಳು.

ಅರ್ಭಕಂ—ಬಾಲಮ್—ಅರ್ಭಕ ಶಬ್ದವು ಋಹ, ಹ್ರಸ್ವಃ, ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೊಂದು ಹ್ರಸ್ವನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಪವೆಂದು ಅರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪವೆಂದರೆ ಇನ್ನೂ ವಯಸ್ಸಾಗಿಲ್ಲದ ಬಾಲಕನೆಂದರ್ಥವು.

ರುದ್ರ—ಈ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ವಚನಮಾಡುವಾಗ ರೋದಯತೀತಿ ರುದ್ರಃ ಅಳುವಂತೆ ಮಾಡುವನಾದುದರಿಂದ ರುದ್ರನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಮತ್ತು ತಮಸಾ ಜಗದಂತಕಂ ತಮೋಗುಣವನ್ನು ಪ್ರಾಧಾನ್ಯದಿಂದ ಅನುಸರಿಸಿ ರುದ್ರನು ಜಗತ್ತನ್ನು ಲಯಮಾಡುವನು. ಆದ್ದರಿಂದ ರುದ್ರನನ್ನು ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರೂ ನಮಸ್ಕಾರಾದಿಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸುವವರೂ ಕೂಡ ನಮಸ್ಕರಾದ ನಮ್ಮನ್ನೂ ನಮ್ಮ ಬಾಲಕರನ್ನೂ, ಯೌವನದಲ್ಲಿ ಇದ್ದುಕೊಂಡು ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವ ನಮ್ಮ ಸಂಬಂಧಿಗಳನ್ನೂ, ಮತ್ತು ನಮ್ಮ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಸ್ಥರಾಗಿ ಇರುವ ಶಿಶುಗಳನ್ನೂ ನಮ್ಮ ತುಯಿತಂದೆಗಳನ್ನೂ ನಮ್ಮ ಪ್ರೀತಿಸಾತ್ವವಾದ ಶರೀರವನ್ನು ಕೂಡ, ಹಿಂಸೆ ಮಾಡದೆ ರುದ್ರನು ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಉಕ್ಷಂತಂ, ಉಕ್ರಿತಂ—ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಉಕ್ಷ ಸೇಚನೇ ಎಂಬ ಸೇಚನಾರ್ಥದಲ್ಲಿರುವ ಉಕ್ಷಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನಗಳಾಗಿರುವುವು. **ಉಕ್ಷಂತಂ** ಎಂದು ವರ್ತಮಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇರುವ ರೂಪವಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ರೇತಸ್ಸೇಕ್ತಾರಂ ರೇತಸನ್ನು ಸೇಚನಮಾಡುವವನು, ಯೌವನದಿಂದ ಇರುವವನು ಎಂದು **ಉಕ್ಷಂತಂ** ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ **ಉಕ್ರಿತಂ** ಶಬ್ದವೂ ಹೀಗೆಯೇ ಅರ್ಥನಿರ್ವಚನೆ ಮಾಡುವಾಗ ಮುಂದೆ ಹುಟ್ಟಬೇಕಾಗಿ ಈಗ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿರುವ ಶಿಶುವು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತದೆ.

॥ ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ॥

ಉಕ್ತಂತಂ—ಉಕ್ತ ಸೇಚನೆ. ಧಾತು. ಲಙ್ ಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—
(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತದಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯು
ತ್ತದೆ. ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ನುಮಾಗಮ. ಉಕ್ತಮ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಪಾ (ಪಾ. ಸೂ.
೩-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅರ್ಧಧಾತುಕಸ್ಯೇಡ್ವಲಾದೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ
ಇಡಾಗಮ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಧೀಃ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಲುಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ
ಇತಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಲುಜಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೪೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ವಧಾದೇಶ.
ಇದು ಅದಂತ ಚ್ಚಿಲುಜಾ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಚ್ಚಿ ವಿಕರಣ ಬಂದಾಗ ಚ್ಚೇಃ ಸಿಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪೪) ಎಂಬುದ
ರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಸಿಚ್ ಆದೇಶ. ಅರ್ಧಧಾತುಕಸ್ಯೇಡ್ವಲಾದೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ. ಅತೋ ಲೋಪಃ
(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಧ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಅಂತ್ಯಾಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸಿಪ್ಪಿಗೆ ಅಸ್ತಿ ಸಿಚೋಽಪ್ಯಕ್ತೇ
(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಈಡಾಗಮ. ಇಟಿಈಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಟ್ಟಿನ
ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಸಿಚ್ಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗ. ನ ಮಾಜ್ ಯೋಗೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೪)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತನ್ವಃ—ಉದಾತ್ತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಯಣಾದೇಶ ಬಂದು ಅದರ ಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಉವಾತ್ತ-
ಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಣಃ ಸ್ವರಿತೋನುದಾತ್ತಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪.) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ
ಬರುತ್ತದೆ.

ರೀರಿಷಃ—ರಿಸ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಷೆಜಂತದಮೇಲೆ ಲುಜ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಬಂದಾಗ
ಇತಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಷಿತ್ರಿದ್ವೈಸ್ತುಭ್ಯಃ ಕರ್ತರಿ ಚಿಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಚ್ಚಿಗೆ ಚಜಾದೇಶ. ಚಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಷಿಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ
ಧಾತುವಿನ ಲಘುಪಥಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಷೇರನಿಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಷಿಚ್ಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಜಾಚಿಚ್ಯು-
ಪಥಾಯಾಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾಹ್ರಸ್ವ. ಸನ್ವಲ್ಪಘುನಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೯೩)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನ್ವದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ದೀರ್ಘೋ ಲಘೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ
ದೀರ್ಘ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಪದಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ನ ಮಾಜ್ ಯೋಗೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಕ್ಕೆ
ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ॥ ೭ ॥

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಮಾ ನಸ್ತೋಕೇ ತನಯೇ ಮಾ ನ ಆಯೌ ಮಾ ನೋ ಗೋಷು

ಮಾ ನೋ ಅಶ್ವೇಷು ರಿರಿಷಃ |

ವೀರಾನ್ಮಾ ನೋ ರುದ್ರ ಭಾಮಿತೋ ವಧೀರ್ಹವಿಷ್ಮಂತಃ ಸದ-

ಮಿತ್ವಾ ಹವಾಮಹೇ || ೮ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಮಾ | ನಃ | ತೋಕೇ | ತನಯೇ | ಮಾ | ನಃ | ಆಯೌ | ಮಾ | ನಃ | ಗೋಷು |

ಮಾ | ನಃ | ಅಶ್ವೇಷು | ರಿರಿಷಃ |

ವೀರಾನ್ | ಮಾ | ನಃ | ರುದ್ರ | ಭಾಮಿತಃ | ವಧೀಃ | ಹವಿಷ್ಮಂತಃ | ಸದಂ |

ಇತ್ | ತ್ವಾ | ಹವಾಮಹೇ || ೮ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ರುದ್ರ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ತೋಕಾದಿವಿಷಯೇ ಮಾ ರಿರಿಷಃ | ಮಾ ಹಿಂಸೀಃ | ತೋಕಶಬ್ದಃ ಪುತ್ರವಾಚೀ | ತನಯಸ್ತತ್ಪುತ್ರಃ | ಆಯುರಿತ್ಯಂತೋದಾತ್ತೋ ಮನುಷ್ಯನಾಮ | ಪುತ್ರಪುತ್ರವ್ಯತಿರಿಕ್ತೋ ಯೋಽಸ್ಮದೀಯೋ ಮನುಷ್ಯಸ್ತಸ್ಮಿನ್ ಗೋಷು ಪಶ್ಯಾದಿಷ್ಟಶ್ವೇಷು ಚ ಮಾ ರಿರಿಷಃ | ಹಿಂಸಾಂ ಮಾ ಕೃಥಾಃ | ತಥಾ ಹೇ ರುದ್ರ ವೀರಾನ್ ವಿಕ್ರಾಂತಾನ್ ಶೌರ್ಯೋಪೇತಾನಸ್ಮದೀಯಾನ್ ಭಾಮಿತಃ ಕ್ರುದ್ಧಃ ಸನ್ ಮಾ ವಧೀಃ | ಮಾ ಹಿಂಸೀಃ | ವಯಂ ಚ ಹವಿಷ್ಮಂತೋ ಹವಿರ್ಭಿಯುಕ್ತಾಃ ಸಂತಃ ಸದಮಿತ್ ಸರ್ವದೈವ ತ್ವಾಂ ಹವಾಮಹೇ | ಅಹ್ವಯಾಮಹೇ || ಆಯೌ | ಇತ್ ಗತೌ | ಭಂದಸೀಣ ಇತ್ಯುಣ್ವಿತ್ಯಯಃ | ಭಾಮಿತಃ | ಭಾಮು ಕ್ರೋಧೇ ಕ್ರೋಧಿಕರಣೇ ಚೀತಿ ಕರ್ತರಿ ಕ್ತಃ | ಹವಾಮಹೇ | ಹ್ಯೇಷೋಽಽಽಽ ಲಿಟಿ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಹೇರುಪ್ರ—ಎಲೈ ರುದ್ರನೇ | ನಃ ತೋಕೇ—ನಮ್ಮ ಪುತ್ರರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ (ಪುತ್ರರನ್ನು) |
ಮಾ ರಿರಿಷಃ—ಹಿಂಸಿಸಬೇಡ | ತನಯೇ ಮಾ—ಮೊಮ್ಮಗನಲ್ಲಿ (ನ್ನು) ಹಿಂಸಿಸಬೇಡ | ನಃ ಆಯೌ ಮಾ—
ನಮ್ಮವರಾದ ಜನರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಬೇಡ | ನಃ ಗೋಷು—ನಮ್ಮ ಗೋವುಗಳನ್ನು | ನಃ ಅಶ್ವೇಷು ಮಾ—
ನಮ್ಮ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಬೇಡ | ನಃ ವೀರಾಃ—ನಮ್ಮ ವೀರರನ್ನೂ | ಭಾಮಿತೇ—ಕೃದ್ಧನಾಗಿ |
ಮಾ ವಧೀಃ—ವಧಿಸಬೇಡ | (ವಯಂ ಚ—ನಾವೂಕೂಡ) | ಹವಿಷ್ಮಂತೇ—ಹವಿರಾದಿಯುಕ್ತರಾಗಿ |
ಸದಮಿತ್—ಯಾವಾಗಲೂ | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಹವಾಮಹೇ—(ಆಹ್ವಾನಿಸಿ) ಪೂಜಿಸುತ್ತೇವೆ.

|| ಭಾನಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ರುದ್ರನೇ, ನಮ್ಮ ಪುತ್ರ, ಪೌತ್ರ, ಇತರ ಜನ, ಗೋವುಗಳು, ಅಶ್ವಗಳು, ವೀರರು, ಯಾರನ್ನೂ
ಕೃದ್ಧನಾಗಿ ವಧಿಸಬೇಡ. ನಾವೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಹವಿರಾದಿಗಳಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸಿ ಪೂಜಿಸುತ್ತೇವೆ.

English Translation

Harm us not, Rudra, in our sons or grandsons, or other male descendants, nor in our cattle, nor in our horses; inflamed with anger, kill not our valiant men, for we, presenting clarified butter, perpetually invoke you.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಆಯೌ—ಆಯುಃ ಎಂಬುವ ಶಬ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಅನ್ನನಾನುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪಠಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಆಯುಸ್ ಜೀವಿತಕಾಲವಾಚಕವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಆದರೆ ಸಾಯಣರು—ಆಯುರಿತಿ ಅಂತೋದಾತ್ತಃ ಮನುಷ್ಯನಾಮ, ಪುತ್ರಪೌತ್ರವ್ಯತಿರಿಕ್ತೋ ಯೋ ಅಸ್ಮದೀಯಃ ಮನುಷ್ಯಸ್ತಸ್ಮಿನ್ | ಆಯುಶ್ಯಬ್ದವು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯವಾಚಕವಾಗಿರುವುದು. ಪುತ್ರರು ಪೌತ್ರರು ಇವರಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವ ನಮ್ಮ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಮನುಷ್ಯನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಆಯುಶ್ಯಬ್ದವು ಮನುಷ್ಯವಾಚಕಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೮) ಆಯವಃ ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಪರಿಪಾಠಾರ್ಥ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು. ಆಯುಶ್ಯಬ್ದವು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ವಿಧವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು—

ಮಾ ನೋ ಮಿತ್ರೋ ನರುಣೋ ಅರ್ಯಮಾಯುರಿಂದ್ರ ಋಭುಕ್ಷಾ ಮರುತಃ ಪರಿ ಖ್ಯಾನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೨-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಮನಲ್ಲಿ ಆಯುಃ ಸತತಗಂತಾ ವಾಯುಃ—ಯಾನಾಗಲೂ ಚಲಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ವಾಯುವು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು—

ಯಮೃತ್ವಿಜೋ ವೃಜನೇ ಮಾನುಷಾಸಃ ಪ್ರಯಸ್ಸಂತ ಅಯಮೋ ಜೀಜನಂತ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೦-೩)

ಏತಾನಿ ವಾಮಶ್ವಿನಾ ವೀರ್ಯಾಣಿ ಪ್ರ ಪೂರ್ವ್ಯಾಣ್ಯಾಯಮೋಽಮೋಚನ್

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೭-೨೫)

ಈ ಋಕ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಆಯಮೋ ಮಾನುಷಾಃ—ಮಾನುಷ್ಯರು ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿರುವರು.

ಸಮಮಾಯುಃ ಪ್ರ ಸೂ ತಿರ ಕೃಧೀ ಸಹಸ್ರಸಾಮೃಷಿಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೦-೧೧)

ಅಹೇಳೆಮಾನೋ ನರುಣೇಹ ಬೋಧ್ಯುರುಶಂಸ ಮಾ ಸ ಆಯುಃ ಪ್ರ ಮೋಷೀಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೪-೧೧)

ಸ್ರಾಯುಸ್ತಾರಿಷ್ಟಂ ನೀ ರಪಾಂಸಿ ವೃಕ್ಷತಂ ಸೇಧತಂ ಪ್ಲೇಷೋ ಭವತಂ ಸಚಾಭುನಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೩೪-೧೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಆಯುರ್ಜೀವಿತಂ ಎಂದು ಆಯುಶ್ಚಬ್ದಕ್ಕೆ ಜೀವಿತವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ತೇ ನೋ ಮಿತ್ರೋ ನರುಣೋ ಅರ್ಯಮಾಯುರಿಂದ್ರ ಋಭುಕ್ಷಾ ಮರುತೋ ಜುಷಂತ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೪೧-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಮನಲ್ಲಿ ಆಯುಃಶಬ್ದವು ಅನ್ನವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು.

ಈ ಋಕ್ಮನಲ್ಲಿಯೂ ಹಿಂದಿನ ಋಕ್ಮನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆಯೇ ರುದ್ರನನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸಪ್ತನ್ಯಂತಪದಗಳಿಲ್ಲದ್ದು ವಿಷಯಸಪ್ತಮಾ ಎಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ರುದ್ರನಿಂದ ಆಯಾಯ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂಸೆಯು ಉಂಟಾಗಬಾರದೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಬೋಧಿತವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಸಾಯಣರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಸ್ವಂದಸ್ಪಾಮಿಗಳು ಸಪ್ತಮಾವಿಭಕ್ತಿಯು ದ್ವಿತೀಯಾ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿರುವುದು ಆದ್ದರಿಂದ ತೋಕಂ ತನಯಂ ಮಾನಧೀಃ ಪುತ್ರ ಪೌತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಹಿಂಸೆಮಾಡಬೇಡ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ಭಾಮಿತಃ—ಕ್ರುದ್ಧಃ | ಕ್ರೋಧವುಳ್ಳವನು. ರೇಳಿತೆ ಹೇಳಿತೆ ಎಂಬ ಹತ್ತು ಕ್ರೂರತೀಕರ್ಮವಾಚಕಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಮಿತೇ (ನಿ. ೩-೯) ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ಭಾಮಿ ಕ್ರೋಧೇ) ಕ್ರೋಧಾರ್ಥಕವಾದ

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಉಪ ತೇ ಸ್ತೋಮಾನ್ವಶುಪಾ ಇವಾಕರಂ ರಾಸ್ವಾ ಪಿತರ್ಮರುತಾಂ
ಸುನ್ನುಮಸ್ಮೇ |

ಭದ್ರಾ ಹಿ ತೇ ಸುಮತಿರ್ಮೃಳಯತ್ತಮಾಥಾ ವಯಮವ ಇತ್ತೇ
ವೃಣೀಮಹೇ || ೯ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಉಪ | ತೇ | ಸ್ತೋಮಾನ್ | ಪಶುಪಾಃ ೨ ಇವ | ಆ | ಅಕರಂ | ರಾಸ್ವಾ | ಪಿತಃ |
ಮರುತಾಂ | ಸುನ್ನುಂ | ಅಸ್ಮೇ ಇತಿ |

ಭದ್ರಾ | ಹಿ | ತೇ | ಸು ೨ ಮತಿಃ | ಮೃಳಯತ್ ೨ ತಮಾ | ಅಥ | ವಯಂ |
ಅವಃ | ಇತ್ | ತೇ | ವೃಣೀಮಹೇ || ೯ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ದೇವಸುನಾಂ ಹವಿಃಷು ರುದ್ರಸ್ಯ ಪಶುಪತೇರ್ಯಾಗ ಉಪ ತೇ ಸ್ತೋಮಾನಿತ್ಯಾದಿಕೇ
ಯಾಜ್ಯಾನುನಾಕೈಃ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಉಪ ತೇ ಸ್ತೋಮಾನ್ ಪಶುಪಾ ಇವಾಕರಮಿತಿ ದ್ವೇ |
ಅ. ೪-೧೧ | ಇತಿ ||

ಹೇ ರುದ್ರ ಸ್ತೋಮಾನ್ ಸ್ತುತಿರೂಪಾನ್ಮಂತ್ರಾನ್ ತೇ ತುಭ್ಯಮುಪಾಕರಂ | ಉಪಾಕರೋಮಿ |
ಸಮರ್ಪಯಾಮಿ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಪಶುಪಾ ಇವ | ಯಥಾ ಪಶೂನಾಂ ಪಾಲಯಿತಾ ಗೋಪಃ
ಪ್ರಾತಃಕಾಲೇ ಸ್ವಸ್ತೈ ಸಮರ್ಪಿತಾನ್ವಶೂನ್ ಸಾಯಂಕಾಲೇ ಸ್ವಾಮಿಭ್ಯಃ ಪ್ರತ್ಯರ್ಪಯತಿ ಏವಂ
ತ್ವತ್ಸಕಾಶಾಲ್ವಬ್ಧಾನ್ ಸ್ತುತಿರೂಪಾನ್ಮಂತ್ರಾನ್ ಸ್ತುತಿಸಾಧನತಯಾ ತುಭ್ಯಂ ಪ್ರತ್ಯರ್ಪಯಾಮಿತ್ಯರ್ಥಃ |
ಹೇ ಮರುತಾಂ ಪಿತರ್ಮರುತ್ಸಂಜ್ಞಾನಾಂ ದೇವಾನಾಮುತ್ಪಾದಕ ರುದ್ರ ನೋಽಸ್ಮಭ್ಯಂ ಸುನ್ನುಂ

ಸುಖಂ ರಾಸ್ವ | ದೇಹಿ | ಅಪಿ ಚ ತೇ ತ್ವದೀಯಾ ಸುಮತಿಃ ಕಲ್ಯಾಣೇ ಬುದ್ಧಿವ್ಯುತ್ಥಯತ್ತಮಾತಿ-
ಶಯೇನ ಸುಖಯುತ್ಥತಮಾ | ಅತ ಏವ ಭದ್ರಾ ಭಜನೀಯಾ ಹಿ | ಯಸ್ಮಾದೇವಂ ತಸ್ಮಾದಥಾ-
ನಂತರಂ ವಯಂ ತೇ ತ್ವದೀಯಮವೋ ರಕ್ಷಣಂ ವೃಣೀಮಹೇ | ಸಂಭಜಾಮಹೇ || ಅಕರಂ |
ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ಜಲಜ್ಜಲಿಟ ಇತಿ ವರ್ತಮಾನೇ ಲುಜ್ಜ | ಕೃಮ್ಯದ್ಭರುಹಿಭ್ಯ ಇತಿ ಚ್ಛೇರಜಾದೇಶಃ |
ಋದ್ಭರೋಽಜಾ ಗುಣಃ | ಪಿತರ್ಮರುತಾಂ | ಪರಮಹಿ ಛಂದಸೀತಿ ಪರಸ್ಯಾಃ ಷಷ್ಠಾಃ ಪೂರ್ವಾ-
ಮಂತ್ರಿತಾನುಪ್ರವೇಶೇ ಸತ್ಯಾಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚೇತಿ ಪದದ್ವಯಮಪ್ಯನುದಾತ್ತಂ | ಅಸ್ಮೇ | ಸುಪಾಂ
ಸುಲುಗಿತಿ ಚತುರ್ಥೀಬಹುವಚನಸ್ಯ ಶೇಷದೇಶಃ | ಮೃಳಯತ್ತಮಾ | ಮೃಡ ಸುಖನೇ | ಅಸ್ಮಾಣ್ಣ್ಯಂ-
ತಾಲ್ಲಟಃ ಶತ್ವ | ತಸ್ಯ ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥೇತ್ಯಾರ್ಥಾತುಕಾಲ್ಪಸಾರ್ವಥಾತುಕಾನುದಾತ್ತತ್ವಾಭಾವೇ
ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹೇ ರುದ್ರ—ಎಲೈ ರುದ್ರನೇ | ಸ್ತೋಮಾರ್ಥ—ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು | ಪಶುಪಾ ಇವ—
ಗೋಪಾಲಕನಂತೆ (ಬೆಳಗ್ಗೆ ಅಟ್ಟಿಕೊಂಡುಹೋದ ಪಶುಗಳನ್ನು ಸಾಯಂಕಾಲ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವಂತೆ,
ನಿನ್ನಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು) | ತೇ—ನಿನಗೇ | ಉಪ ಅ ಅಕರಂ—ಸಮರ್ಪಿಸುತ್ತೇನೆ |
ಹೇ ಮರುತಾಂ ಸಿತಃ—ಎಲೈ ಮರುತ್ಪಿತವೇ | ಅಸ್ಮೇ—ನಮಗೆ | ಸುಮ್ಮಂ—ಸುಖವನ್ನು | ರಾಸ್ವ—
ಕೊಡು | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಸುಮತಿಃ—ಮಂಗಳಕರವಾದ ಅಥವಾ ಅನುಗ್ರಹರೂಪವಾದ ಬುದ್ಧಿಯು | ಮೃಳ-
ಯತ್ತಮಾ—ಅತ್ಯಂತ ಸುಖಕಾರಿಯು | ಭದ್ರಾ ಹಿ—ಭಜನೀಯವೂ ಅಗಿರುವುದಷ್ಟೆ | ಅಥ—(ಆದುದರಿಂದಲೇ)
ಅನಂತರವೇ | ವಯಂ—ನಾವು | ತೇ ಅವಃ—ನಿನ್ನ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು | ವೃಣೀಮಹೇ—ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇನೆ
(ಬಯಸುತ್ತೇನೆ)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ರುದ್ರನೇ, ಗೋಪಾಲಕನು ಬೆಳಗಿನ ಹೊತ್ತು ಅಟ್ಟಿಕೊಂಡುಹೋದ ಪಶುಗಳನ್ನು ಸಾಯಂಕಾಲ
ಯಜಮಾನನಿಗೆ ತಂದು ಒಪ್ಪಿಸುವಂತೆ ನಿನ್ನಿಂದ ಪಡೆದ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ನಿನಗೇ ಸಮರ್ಪಿಸುತ್ತೇನೆ.
ಎಲೈ ಮರುತ್ಪಿತವೇ, ನಮಗೆ ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡು. ನಿನ್ನ ಅನುಗ್ರಹವು ಅತ್ಯಂತ ಸುಖಹೇತುವೂ ಮಂಗಳಕರವೂ
ಆದುದರಿಂದ, ನಾವು ನಿನ್ನ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ.

English Translation.

I restore to you, the praises (derived from you), as a shepherd
(returns his sheep to their owner); father of the Maruts, bestow happiness
upon me; your auspicious benignity is the cause of successive delight,
therefore we especially solicit your protection.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸುನ್ನುಂ—ಸುಖಂ | ಸುನ್ನು ಶಬ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತು ಸುಖನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸುನ್ನು ನೆಂದರೆ ಸುಖವೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಪಶುಸಾ ಇವ ಉಪ ಆ ಅಕರಂ—ಸ್ತುತಿರೂಪಾ ಮನ್ತ್ರಾ ಉಪಾಕರೋಮಿ ಸಮರ್ಪಯಾಮಿ | ಪಶುಗಳನ್ನು (ಹಸುಗಳನ್ನು) ರಕ್ಷಿಸುವವನು ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಯಾಯ ಪಶುಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತನ್ನ ಸ್ವಾಧೀನಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಮೇಯಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದನಂತರ ಸಾಯಂಕಾಲಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಅವರವರ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಅವರವರ ವಶಕ್ಕೆ ಪುನಃ ತಲಪಿಸುವನು. ಇದರಂತೆಯೇ ರುದ್ರನ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರಗಳೂ ಆಯಾಯ ದೇವತಾಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರಗಳೂ ಕೂಡ ಆಯಾಯ ದೇವತಾನುಗ್ರಹದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿತಗಳಾಗಿ ಆಯಾಯ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ತುತಿಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ವಿನಿಯೋಗವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಇದರಂತೆಯೇ ರುದ್ರದೇವತಾಕವಾದ ಮಂತ್ರಗಳೂ ರುದ್ರನ ಸ್ತುತಿಯಲ್ಲಿ ಪರ್ಯವಸಿತವಾಗಿ ಯಾಗಮಾಡುವವರಿಂದಲೂ ಪೂಜಾದಿಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವವರಿಂದಲೂ ಉಪಾದೇಯವಾಗಿರುತ್ತವೆಯಾದಕಾರಣ ರುದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಗೆ ಗೋಚರವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ರುದ್ರನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತೇವೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಇದರಿಂದ ರುದ್ರನು ಆಯಾಯ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸುವ ಸ್ಥಾನವಾಗಿರುವನು. ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ—ಭವತಸ್ಸಮೀಪೇ ಕೃತವಾನಹಂ ಭವತ್ಸನ್ನಿಧೌ ಸರ್ವಾ ಉಚ್ಚರಿತವಾ ನಿನ್ನ ಸನ್ನಿಧಿಯಿಂದ ಲಬ್ಧವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು ನಿನ್ನ ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಉಚ್ಚರಿಸಿ ಇರುವೆನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಮರುತಾಂ ಪಿತೇ—ಎಂದು ಮರುಪ್ರಿತ್ಯತ್ವವು ೧-೧೧೪-೬ನೇ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ವಿವೃತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಸುಮತಿಃ ಮೃಳಯತ್ತಮಾ—ಅತಿಶಯೇನ ಸುಖಯಿತ್ಯತಮಾ | ಇತರರಿಗೆ ಮಂಗಳಾಶಂಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ರುದ್ರನ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಬುದ್ಧಿಯು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸುಖಜನಕವಾಗಿಯೂ ಪೂಜ್ಯವಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಮೃಡ ಸುಖನೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಮೃಳಯತ್ ಶಬ್ದವು ಸುಖವಾಚಿಯಾಗಿರುವುದು. ಈ ಶಬ್ದವು ಪೂಜಾರ್ಥಕವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದೆಂದು ಹೇಳಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವರು.

ಪ್ರೇತ್ರಸ್ಯ ಪತಿನಾ ವಯಂ ಹಿತೇನೇವ ಜಯಾಮಸಿ |

ಗಾಮಶ್ಚಂ ಪೋಷಯಿತ್ವಾ ಸ ನೋ ಮೃಳಾತಿ ದೃಶೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೪-೫೭-೧)

ಇಲ್ಲಿ ಮೃಳಿವಾರ್ತನಕರ್ಮ ವಾ ಪೂಜಾಕರ್ಮ ವಾ | (ನಿ. ೧೦-೧೫) ಮೃಳಾತಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ದಾನಕರ್ಮ ಅಥವಾ ಪೂಜಾಕರ್ಮವೆಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ಪ್ರೇತ್ರಸ್ಯ ಪತೇ ಮಧುಮಂತಮೂರ್ಮಿಂ ಧೇನುರಿವ ಪಯೋ ಅಸ್ಮಾಸು ಧುಕ್ಷ್ವ |

ಮಧುಶ್ಚತಂ ಘೃತಮಿವ ಸುಪೂತಮೃತಸ್ಯ ನಃ ಪತಯೋ ಮೃಳಯಂತು ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೮-೯-೨)

ವ್ಯುಳಯತಿರುಪದಯಾಕರ್ಮಾ ಪೂಜಾಕರ್ಮಾ ವಾ

(ನಿ. ೧೦-೧೬)

ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ-ವ್ಯುಳಯತುವು ಸುಖವಾಚೆಯಾಗಿರುವುದು ಅಥವಾ ಪೂಜಾರ್ಥಕವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ರುಪ್ಯನ ಬುದ್ಧಿಯು ನಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದಾಗಿರಲಿ. ಅಂತಹ ಬುದ್ಧಿಯು ನಮಗೆ ಪೂಜಾರ್ಥವಾಗಿಯೂ ಸುಖಕರವಾಗಿಯೂ ಪರಿಣಮಿಸಲಿ ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪಶುಪಾಞನ—ಪಶೂನ್ ಪಾತಿ ಇತಿ ಪಶುಪಾಞ. ಪಾ ರಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಆತೋಮನಿನ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃದುತ್ತರಸದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಕರಂ—ಡುಕ್ಯಣ್ ಕರಣೇ. ಧಾತು. **ಛಂದಸಿಲುಜ್ಲಜ್ಲಲಿಟಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಜ್. ಉತ್ತಮವುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಿಪ್ಪಿಗೆ ತೆಸಥಸ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನಾದೇಶ. ಜ್ಲಿಲುಜ್ಲ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜ್ಲಿ ವಿಕರಣ ಬಂದಾಗ ಕೃಮ್ಯದ್ವರುಹಿಭ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜಾದೇಶ. ಜಿತ್ತಾದರೂ **ಯದ್ಯಶೋಜಾಗುಣಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಋಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಉರಣ್ರಪರಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ರಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಾಸ್ವ—ರಾ ಆದಾನೇ ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಆತ್ಮನೇ ಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಥಾಸಿಗೆ ಸೇ ಆದೇಶ ಬಂದಾಗ **ಸನಾಭ್ಯಾಂ ನಾಮೌ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವತ್ಸ. ತಿಜಂತದಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದುಪದೇಶದಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪಿತಃ ಮರುತಾಮ್—ಪರಮಸಿ ಚ್ಚಂದಸಿ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಪಿತಃ ಎಂಬ ಆಮಂತ್ರಿತದ ಅವಯವವು ಮುಂದಿರುವ ಮರುತಾಮ್ ಎಂಬುದೂ ಆಗುವುದರಿಂದ ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪದದ್ವಯಕ್ಕೂ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ಮೀ—ಅಸ್ಮದ್ ಶಬ್ದ. ಚತುರ್ಥೀ ಬಹುವಚನ ಭ್ಯಸ್ಪರವಾದಾಗ **ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಶೇ ಆದೇಶ. ಶೇಷೇಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಪರ್ಯಂತದ ಸರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ಸಾನೇಕಾಚಿಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

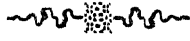
ಭದ್ರಾ—ಭದಿ ಕಲ್ಯಾಣೇ ಸುಖೇ ಚ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಟೇಣಾದಿಕ ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಟಾಪ್.

ವ್ಯುಳಯತ್ತಮಾ—ವೃದ ಸುಖನೇ, ಧಾತು. **ಹೇತುಮತಿ ಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಣ್ಯಂತದಮೇಲೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಚ್ಚಿಗೆ ಗುಣ. ಆಯಾದೇಶ. **ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥಾ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಧಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ.

ಬರುವುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) 'ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ತತ್ವ ಸ್ವರ ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅದು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಶಯೇನ ಮೃಳಯಂತೀ. ಮೃಳಯತ್ತನಾ. ಅತಿಶಾಯೇನೇತಮಬಿಷ್ಣುನೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಮಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಟಾಪ್.

ಅಥ—ನಿಸಾತಸ್ಯಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃಣೇನುಹೇ—ವೃಣ್ ಸಂಭಕ್ತೌ. ಧಾತು. ಕ್ರೌದಿ. ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಹಿಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಿಗೆ ಏತ್ಯ. ಶ್ವಾವಿಕರಣ. ಈಹಲ್ಯಘೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಈತ್ಯ. ನಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೯ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಆರೇ ತೇ ಗೋಷ್ಠಮುತ ಪುರುಷಘ್ನಂ ಕ್ಷಯದ್ವೀರ ಸುನ್ಮ-

ಮಸ್ಮೇ ತೇ ಅಸ್ತು |

ಮೃಳಾ ಚ ನೋ ಅಧಿ ಚ ಬ್ರೂಹಿ ದೇವಾಧಾ ಚ ನಃ ಶರ್ಮ

ಯಚ್ಛ ದ್ವಿಬರ್ಹಾಃ || ೧೦ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಆರೇ | ತೇ | ಗೋಷ್ಠಂ | ಉತ | ಪುರುಷಘ್ನಂ | ಕ್ಷಯತ್ವೇರ |

ಸುನ್ಮಂ | ಅಸ್ಮೇ ಇತಿ | ತೇ | ಅಸ್ತು |

ಮೃಳ | ಚ | ನಃ | ಅಧಿ | ಚ | ಬ್ರೂಹಿ | ದೇವ | ಅಧಿ | ಚ | ನಃ | ಶರ್ಮ |

ಯಚ್ಛ | ದ್ವಿಬರ್ಹಾಃ || ೧೦ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಹ್ವಯದ್ವೀರ ಕ್ವಪಿತಸರ್ವಶತ್ರುಜನ ರುದ್ರ ತೇ ತ್ವದೀಯಂ ಗೋಘ್ನಂ ಯದ್ಗೋಹನನಂ
ಯದ್ವಾ ಗೋಹನನಸಾಧನಮಾಯುಧಂ | ಉತಾಸಿ ಚ ಪುರುಷಘ್ನಂ ಪುರುಷಹನನಂ ತತ್ಸಾಧನ-
ಮಾಯುಧಂ ನಾ ತದಭಯಮಾರೇ ದೂರೇಸ್ತತ್ತೋ ನಿಪ್ರಕೃಷ್ಟದೇಶೇ ಭವತು | ಅಸ್ಮೇ ಅಸ್ಮಾಸು
ತೇ ತ್ವದೀಯಂ ಸುಮ್ಮಂ ಸುಖಮಸ್ತು | ಭವತು | ಅಸಿ ಚ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಮೃಳೆ | ಸುಖಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥಂ
ಪ್ರಸನ್ನೋ ಭವ | ಹೇ ದೇವ ದ್ಯೋತಮಾನ ರುದ್ರ ನೋಽಸ್ಮಾನಧಿ ಬ್ರೂಹಿ ಚ | ಅಧಿವಚನಂ ಪಕ್ಷಪಾತೇನ
ವಚನಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಯಾಧಿ ಬ್ರೂಯಾತ್ | ತೈ. ಸಂ. ೨-೫-೧೧-೯ | ಇತಿ ಯಥಾ | ಅಧಚಾಥಾನಂತರಂ
ಚ ದ್ವಿಬರ್ಹಾ ದ್ವಯೋಃ ಸ್ಥಾನಯೋಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಮಂತರಿಕ್ಷೇ ಚ ಪರಿವೃಥಃ | ಯದ್ವಾ | ದ್ವಯೋರ್ದಕ್ಷಿ-
ಣೋತ್ತರಮಾರ್ಗಯೋರ್ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಣೋರ್ವಾ ಪರಿವೃಥಃ ಸ್ವಾಮಿಾ | ಸ ತ್ವಂ ನೋಽಸ್ತುಭ್ಯಂ ಶರ್ಮ
ಸುಖಂ ಯಚ್ಛ | ದೇಹಿ || ಗೋಘ್ನಂ | ಹನ ಹಿಂಸಾಗತೋಃ | ಅಸ್ಮಾದ್ಭಿರ್ವಾ ಕವಿಧಾನಮಿತಿ ಭಾವೇ
ಕರಣೇ ನಾ ಕಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಗಮಹನೇತ್ಯುಪಧಾಲೋಪಃ | ಹೋ ಹಂತೇರಿತಿ ಕುತ್ವಂ | ದ್ವಿಬರ್ಹಾಃ |
ವೃಹ ವೃಹಿ ವೃದ್ಧಾ | ದ್ವಯೋಃ ಸ್ಥಾನಯೋರ್ದಹತೇ ಪ್ರವರ್ಧತೆ ಇತಿ ದ್ವಿಬರ್ಹಾಃ | ಅಸುನ್ |
ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹೇ ಹ್ವಯದ್ವೀರ—ಎಲೈ ಶತ್ರುನಾಶಕನಾದ ರುದ್ರನೇ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಗೋಘ್ನಂ—ಗೋಹನನ
ಸಾಧನವಾದ ಆಯುಧವೂ | ಉತ—ಮತ್ತು | ಪುರುಷಘ್ನಂ—ಪುರುಷರನ್ನು ವಧಿಸುವ ಆಯುಧವೂ |
ಆರೇ—(ನಮ್ಮಿಂದ) ಬಹಳ ದೂರದಲ್ಲಿ (ಇರಲಿ) | ಅಸ್ಮೇ—ನಮ್ಮಲ್ಲಿ | ತೇ—ನಿನ್ನ (ನಿನ್ನಿಂದ ಅನುಗ್ರಹ
ಸಲ್ಪಡುವ) | ಸುಮ್ಮಂ—ಸುಖವು | ಅಸ್ತು—ಇರಲಿ (ಮತ್ತು) | ನಃ ಮೃಳೆ—ನಮಗೆ ಸುಖಸಾಧನನಾಗು |
ದೇವ—ಎಲೈ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ರುದ್ರನೇ | ನಃ ಅಧಿ ಬ್ರೂಹಿ ಚ—ನಮ್ಮ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಮಾತನಾಡು |
ಅಧ ಚ—ಅನಂತರ | ದ್ವಿಬರ್ಹಾಃ—ಪೃಥಿವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಸ್ವಾಮಿಯಾದ (ಅಥವಾ ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಕರ್ಮಮಾರ್ಗ
ಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ) ನೀನು | ನಃ—ನಮಗೆ | ಶರ್ಮ—ಸುಖವನ್ನು | ಯಚ್ಛ—ಕೊಡು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಶತ್ರುನಾಶಕನಾದ ಎಲೈ ರುದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಗೋಹನನ ಮತ್ತು ಪುರುಷರನ್ನು ವಧಿಸುವ ಸಾಧನವಾದ ಆಯುಧ
ಗಳು ನಮ್ಮಿಂದ ದೂರ ಇರಲಿ. ನಮಗೆ ಸುಖವುಂಟಾಗಲಿ; ನಮ್ಮ ಸುಖಸಾಧನನಾಗು; ಎಲೈ ದೇವ, ನಮ್ಮ ಪಕ್ಷ
ಹಿಡಿದು ಮಾತನಾಡು; ಪೃಥಿವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳಿಗೆ ಅಥವಾ ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಗಳೆರಡಕ್ಕೂ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ನೀನು ನಮಗೆ
ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡು.

English Translation.

Destroyer of heroes. may your cow-killing or man-slaying (weapon)
be far away, and let the felicity granted by you be ours; favour us; speak,

brilliant hero, in our behalf, and grant us, you who are mighty over the two (realms of heaven and earth), prosperity.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಕ್ಷಯದ್ವೀರ—ಕ್ಷಪಿತಸರ್ವಶತ್ರುಜನ | ಶತ್ರುಜನರನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಾಶಮಾಡುವವನು ರುದ್ರನು ಎಂಬ ಇದೇ ಮೊದಲಾದ ಕ್ಷಯದ್ವೀರ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯು ೧-೧೧೪-೨-೩ ನೇ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವಿವೃತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ರುದ್ರನ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಗೋಹನನ, ಪುರುಷಹನನ ಇವುಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಆಯುಧವು ದೂರದಲ್ಲಿ ಇಡುವುದರಿಂದ ರುದ್ರನ ಪ್ರಸನ್ನತೆಯು ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಲಿ ಎಂದೂ, ರುದ್ರನು ಸುಖವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದೂ, ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಮತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಯಾಧಿಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಯಾತ್ (ತೈ. ಸಂ. ೨-೫-೧೧-೯) ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗಾಗಿ ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು ಎಂಬ ಶ್ರುತಿವಚನದ ಪ್ರಕಾರ ರುದ್ರನು ತನ್ನ ವಿಶ್ವಾಸವನ್ನು ತೋರಿಸುವ ವಚನವೂ ನಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವುದು.

ದ್ವಿಬರ್ಹಾಃ—ಪೃಥಿವೀ ಮತ್ತು ಅಂತರಿಕ್ಷವೆಂಬ ಎರಡು ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾಗಿರುವವನು. ಅಥವಾ ದಕ್ಷಿಣಮಾರ್ಗ ಉತ್ತರಮಾರ್ಗಗಳೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಜ್ಞಾನಮಾರ್ಗ ಮತ್ತು ಕರ್ಮಮಾರ್ಗ ಇವುಗಳನ್ನು ಇತರರಿಂದ ಬಾಧಕವು ಬರದಂತೆ ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾ ಆಯಾಯ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಆಯಾಯ ಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಾದಿಗಳು ಲಭಿಸುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಮಾಡುವ ಪ್ರಭುವಾದವನು ರುದ್ರನು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು—
ದ್ವಿಬರ್ಹಾಃ—ಬೃಂಹಿವೃದ್ಧ್ಯರ್ಥಃ ಯಷ್ಟುಃ ಸ್ತೋತುಶ್ಚ ದ್ವಯೋಃ ವರ್ಧಯಿತಾ ಬೃಂಹ್ ಧಾತುವು ವೃದ್ಧಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ರುದ್ರನು ಯಜ್ಞಮಾಡುವವನಿಗೂ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವನಿಗೂ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವನು ಅಥವಾ ಯಜ್ಞಸಂಗ್ರಾಮಯೋರ್ವೀರ್ಯೇಣ ಮಧ್ಯಮೋತ್ತಮಯೋರ್ವಾರೂಪೇಣ | ರುದ್ರೋ ಹಿ ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನೀಯಾಃ ಸ್ತ ಆಪ್ರವೃದ್ಧೋ ದಿವ್ಯಾದಿತ್ಯಾ ಶಕ್ನೋತಿಪ್ರಭೂತಾ ರಸಾ ಪ್ರತಿಗ್ರಹೀತುಂ | ಅಂತರಿಕ್ಷೇ ಆಪ್ರವೃದ್ಧಃ ಶಕ್ನೋತಿ ಚ ವರ್ಧಯಿತುಂ ಆತ ಉಪಪನ್ನಮಸ್ಯ ದ್ವಿಬರ್ಹತ್ವಂ | ಯಜ್ಞ ಮತ್ತು ಯುಧ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ತನ್ನ ಆಶ್ರಿತರಿಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಿರುವನು. ಇದರಿಂದ ದ್ವಿಬರ್ಹನಾಗಿರುವನು; ರುದ್ರನು ಮಧ್ಯಸ್ಥಾನ (ಅಂತರಿಕ್ಷ) ದೇವತೆಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆದಿತ್ಯರೂಪದಿಂದ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯಿತವಾದ (ರೂಪದಿಂದ) ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ರಸವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವವನು ಮತ್ತು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವನು. ಆದ್ದರಿಂದ ರುದ್ರನು
ದ್ವಿಬರ್ಹಾಃ—ಎರಡು ವಿಧದಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. **ದ್ವಯೋಃ ಸ್ಥಾನಯೋಃ ಬರ್ಹತೇ ಪ್ರವರ್ಧತೇ ಇತಿ ದ್ವಿಬರ್ಹಾಃ—**ಎಂದು ದ್ವಿಬರ್ಹಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಚನಪ್ರಕಾರವು ಎರಡು ಭಾಷ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವಿಧವಾಗಿ ವಿವೃತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಗೋಘ್ನಂ—ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಸಾಧನಭೂತವಾದ ಆಯುಧವೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಗೋಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪಶುವೆಂಬ ಸಾಮಾನ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. **ಪಶೂನಾಂ ಪತೆಯೇ** ಎಂದು ಶ್ರುತಿವಚನದ ಪ್ರಕಾರ ರುದ್ರನು ಪಶುಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾಗಿ ಅವುಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವನು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ ಈ ಸೂಕ್ತದ ೮ ನೇ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ **ಮಾನೋ ಗೋಷು ಮಾನೋ ಅಶ್ವೇಷು ರೀರಿಷಃ**—ನಮ್ಮ ಗೋವುಗಳನ್ನು ನಮ್ಮ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಬೇಡ ಎಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿರುವುದು. ಅದುದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಗೋವುಗಳನ್ನೇಮೊದಲಾದ ಪಶುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹಾನಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡದೆ ರಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಇಲ್ಲಿ ಭಾಸವಾಗುವುದು.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಗೋಘ್ನಮ್—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತೋಃ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಘೌಘರ್ಥೇ ಕವಿಧಾನಮ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಭಾವ ಅಥವಾ ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ **ಗಮಹನಜನ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಲೋಪ. **ಹೋಹಂತೇ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೫೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಹನ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ಸ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಕೃದುತ್ಪರಪದವಾಗಿ ಕಾರಕಪೂರ್ವಪದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ **ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಪೂರುಷಘ್ನಮ್ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ಸಮಾನ.

ಕ್ಷಯದ್ವೀರ—ಕ್ಷಯಂತೋ ವೀರಾಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸಃ ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ತು—ಅಸ ಭುವಿ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮೃಳ—ಮೃಡ ಸುಖನೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಕರಣ (ಶ) ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ದ್ವ್ಯಚ್ಚವಾದುದರಿಂದ ದ್ವ್ಯಚೋತಸ್ತಿಜಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೫.) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬ್ರೂಹಿ—ಬ್ರೂಞ್ ನೃಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಚ್ಚ—ದಾಣ್ ದಾನೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ಪಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ ಬಂದಾಗ ಶವ್ವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ **ಸಾಘ್ರಾಧ್ಯಾಸ್ಥಾ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಯಚ್ಚಾದೇಶ. **ಅತೋ ಹೇಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಲೋಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದ್ವಿಬರ್ಹಾಃ—ಬೃಹ ಬೃಹಿ ವೃದ್ಧಾ ಧಾತು ದ್ವಯೋಃ ಸ್ಥಾನಯೋಃ ಬರ್ಹತೇ ಪ್ರವರ್ಧತೇ ಇತಿ ದ್ವಿಬರ್ಹಾಃ | **ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯಃ ಅಸುನ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪುಗಂತೆಲಘೋಪದಸ್ಯಚಿ

(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಇತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಗತಿಕಾರಕೋಪಸದಾತ್ ಕೃತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನಾಂತ ರೂಪ. || ೧೦ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅವೋಚಾಮ ನಮೋ ಅಸ್ಮಾ ಅವಸ್ಯವಃ ಶೃಣೋತು ನೋ
ಹವಂ ರುದ್ರೋ ಮರುತ್ವಾನ್ |
ತನ್ನೋ ಮಿತ್ರೋ ವರುಣೋ ಮಾನುಹಂತಾಮದಿತಿಃ ಸಿಂಧುಃ
ಪೃಥಿವೀ ಉತ ದ್ಯೌಃ || ೧೧ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅವೋಚಾಮ | ನಮಃ | ಅಸ್ಮೈ | ಅವಸ್ಯವಃ | ಶೃಣೋತು | ನಃ | ಹವಂ |
ರುದ್ರಃ | ಮರುತ್ವಾನ್ |
ತತ್ | ನಃ | ಮಿತ್ರಃ | ವರುಣಃ | ಮಾನುಹಂತಾಂ | ಅದಿತಿಃ | ಸಿಂಧುಃ | ಪೃಥಿವೀ |
ಉತ | ದ್ಯೌಃ || ೧೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅವಸ್ಯವೋಽವೋಽನ್ನಂ ರಕ್ಷಣಂ ನೇಚ್ಛಂತೋ ವಯಮವೋಚಾಮ | ಏತತ್ಸೂಕ್ತರೂಪಂ
ಸ್ತೋತ್ರಮನಾದಿಷ್ಟ | ಅಸ್ಮೈ ರುದ್ರಾಯ ನಮೋ ನಮಸ್ಕಾರೋಽಸ್ತು | ಮರುತ್ವಾನ್ಮರುದ್ಭಿಃ ಸ್ವಕೀಯೈಃ
ಪುತ್ರೈರ್ಯುಕ್ತೋ ರುದ್ರಶ್ಚ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಹವಮಾಹ್ವಾನಂ ಶೃಣೋತು | ಸ್ವೀಕರೋತು | ಯದಸ್ಮಾಭಿ-
ರುಕ್ತಂ ನೋಽಸ್ಮದೀಯಂ ತತ್ಸರ್ವಂ ಮಿತ್ರಾದಯಃ ಷಡ್ದೇವತಾ ಮಮಹಂತಾಂ | ಪ್ರಾಜಯಂತು |
ಉತಶಬ್ದೋಽಸ್ಯರ್ಥೇ || ಅವೋಚಾಮ | ಬ್ರೂಞ್ ವಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ | ಲುಜ್ ಬ್ರುವೋ ವಚಿ |
ಅಸ್ಯ ತಿವಕ್ತೀತ್ಯಾದಿನಾ ಚ್ಛೇರಜಾದೇಶಃ | ವಚಿ ಉಮಿತ್ಯುಮಾಗಮಃ | ಅವಸ್ಯವಃ | ಅವ ರಕ್ಷಣೇ |
ಭಾವೋಽನು | ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ | ಕ್ಯಾಚ್ಛೇಂದಸೀತ್ಯುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಹವಂ | ಭಾವೋಽನುಪಸರ್ಗ-
ಸ್ಯೇತ್ಯಪ್ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಚ | ಮರುತ್ವಾನ್ | ರುಯ ಇತಿ ಮತುಪೋ ವತ್ಸಂ | ತಸಾ ಮತ್ಸರ್ಥ ಇತಿ
ಭತ್ವೇನ ಪದತ್ವಾಭಾವಾಜ್ಜಶ್ಚಾಭಾವಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅವಸ್ಯವಃ—ರಕ್ಷಣಾಪೇಕ್ಷಿಗಳಾದ ನಾವು | ಅವೋಚಾಮ—ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸಿದೆವು | ಅಸ್ಮೈ—
ಈ ರುದ್ರನಿಗೆ | ನಮಃ—ನಮಸ್ಕಾರವು | ಮರುತ್ವಾನ್—ಮರುತ್ತುಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ | ರುದ್ರಃ—
ರುದ್ರನು | ನಃ ಹವಂ—ನಮ್ಮ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು | ಶೃಣೋತು—ಕೇಳಿ ಅಂಗೀಕರಿಸಲಿ | ನಃ ತತ್—ನಮ್ಮಿಂದ
ಉಕ್ತವಾದ ಈ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು | ಮಿತ್ರಃ—ಮಿತ್ರನು | ವರುಣಃ—ವರುಣನು | ಅದಿತಿಃ—ದೇವಮಾತೆ
ಯಾದ ಅದಿತಿಯು | ಸಿಂಧುಃ—ಸಾಗರಾಧಿದೇವತೆಯು | ಪೃಥಿವೀ—ಪೃಥಿವ್ಯಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯು |
ಉತ—ಮತ್ತು | ದ್ಯೌಃ—ಸ್ವರ್ಗಾಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಯು ಸಹ | ಮಮಹಂತಾಂ—ಮನ್ನಿಸಿ ಸಂರಕ್ಷಿಸಲಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ರುದ್ರನ ರಕ್ಷಣಾಪೇಕ್ಷಿಗಳಾದ ನಾವು ಈ ಪ್ರಕಾರ ಸ್ತುತಿಸಿದೆವು. ರುದ್ರನಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರವಿರಲಿ. ಮರುದ್ಯುಕ್ತ
ನಾದ ರುದ್ರನು ನಮ್ಮ ಈ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲಿ. ಮತ್ತು ನಮ್ಮ ಈ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಮಿತ್ರ, ವರುಣ, ಅದಿತಿ,
ಸಾಗರಾಧಿದೇವತೆ, ಪೃಥಿವೀ, ಸ್ವರ್ಗಾಧಿದೇವತೆ, ಇವರುಗಳು ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಯುಕ್ತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಿ.

English Translation.

Desirous of protection, we have said, reverence be to him ; may
Rudra, with the Maruts, hear our invocation ; and may Mitra, Varuna,
Aditi-ocean, earth, and heaven be favourable to this our prayer.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅವಸ್ಯವಃ—ಅವಃ ಅನ್ನಂ ರಕ್ಷಣಂ ನಾ | ಅವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಅನ್ನನಾನುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವಃ ಎಂದರೆ ಅನ್ನವೆಂದು ಅರ್ಥವು.

ಏನಾ ತ್ವಾರ್ಚೆನ್ನವಸೇ ವಂದಮಾನಃ ಸೋಮಸ್ಯೇವಾಂಶುಂ ಪ್ರತಿ ಜಾಗರಾಹಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೪೯-೫)

ಅವಸೇ ಅವನಾಯೆ—ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅವಸೇ-ಎಂಬುವ ಪದವು ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಅನ್ನಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿಯೂ ನಾವು ಈ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿರುವೆವು. ತನ್ನ ಪುತ್ರರಾದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿರುವ ರುದ್ರನು ನಮ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಮಿತ್ರೋ ವರುಣೋ ಮಮಹಂತಾಂ—ವರುಣನೂ ಮಿತ್ರನೂ, ಅದಿತಿಯೂ, ಸಿಂಧುವೂ, ಪೃಥಿವಿಯೂ, ಅಂತರಿಕ್ಷವೂ ಎಂಬ ಆರು ಜನ ದೇವತೆಗಳೂ ನಾವು ಸ್ತುತಿಮಾಡುವುದನ್ನು ಕೇಳಿ ನಮಗೆ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಅಥವಾ ಮಹ ಪೂಜಾರ್ಯಾಂ ಎಂಬ ಪೂಜಾರ್ಥಕವಾದ ಮಹ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಮಮಹಂತಾಂ ಎಂಬ ರೂಪವು ಆಗಿರುವುದು. ಈ ಸ್ತೋತ್ರವು ದೇವತೆಗಳ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಆನಂದವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಗೌರವಾಪ್ತವಾಗಿರಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅವೋಚಾಮು—ಬ್ರೂಣ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ನಾಚಿ. ಧಾತು. ಲುಜ್. ಬ್ರುವೋ ವಚಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೫೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ವಚಿ ಆದೇಶ. ಚ್ಚಿ ವಿಕರಣ ಬಂದಾಗ ಅಸ್ಯತಿವಕ್ತಿಖ್ಯಾತಿಭ್ಯೋಽಜ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಜಾದೇಶ. ವಚಿಲುಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಮಾಗಮ. ಮಿದಚೋಂತ್ಯಾತ್ವೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಾಚ್ಚಿನಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಗುಣ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತೋದೀಘೋಯೇಷಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮು ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅದಂತಾಂಗಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅವಸ್ಯವಃ—ಅವ ರಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯ ಅಸುನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅವಃ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛತಿ ಅವಸ್ಯತಿ ಸುಪೇತ್ಯನಃಕೃಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸನಾದ್ಯಂತಾ ಧಾತೇವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ. ಕೃಜಂತದಮೇಲೆ ಕ್ಯಾಚ್ಚೆಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತೋಲೋಪಃ

(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್ಛಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅವಸ್ಯ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಜನ್ ಪರವಾದಾಗ ಜಸಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೦೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅನಾದೇಶ.

ಶೃಣೋತು—ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪ. ಶ್ರುನಃ ಶೃಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಶ್ರು ಆದೇಶ. ಶ್ರು ಏಕರಣ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅದಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಋಕಾರದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಣತ್ವ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕರಣಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಹವಮ್—ಹ್ವೇಜ್ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ. ಧಾತು. ಭಾವೇನುಪಸರ್ಗಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಅಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ; ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. **ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಛಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ ಬಂದಾಗ ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅದಕ್ಕೆ ಗುಣ ಅನಾದೇಶ. ಅಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಾ ಸುಪ್ಪಿತಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಮರುತ್ವಾನ್—ಮರುತಃ ಅಸ್ಯ ಸಂತಿ ಇತಿ ಮರುತ್ವಾನ್. **ತದಸ್ಯಾಸ್ತಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಝಯಃ** (ಪಾ. ೮-೨-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ನತ್ವಬರುತ್ತದೆ. **ತಸೌ ಮತ್ವರ್ಥೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪದಸಂಜ್ಞೆಗೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ ಝಲಾಂ ಜಶೋಂತೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಜತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾದಾಗ ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ ನುನಾಗಮ. ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪವು ಅಸಿದ್ಧವಾಗುವುದರಿಂದ ನಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. || ೧೧ ||

ನೂರಹದಿನಾಲ್ಕನೇ ಸೂಕ್ತವು ಸಮಾಪ್ತವು.

ನೂರಹದಿನೈದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಚಿತ್ರಮಿತಿ ಷಡ್ಯಚಿಂ ದಶಮಂ ಸೂಕ್ತಂ ಕುತ್ಸಸ್ತಾಷ್ವಂ ತ್ರೈಷ್ಟುಭಂ ಸೂರ್ಯದೇವತಾಕಂ |
ತಥಾ ಚಾನುಕ್ರಾಂತಂ | ಚಿತ್ರಂ ಷಟ್ ಸೌರ್ಯಮಿತಿ || ಅತ್ತಿನಶಸ್ತ್ರೇ ಸೂರ್ಯೋದಯಾದೂರ್ಧ್ವಂ
ಸೌರ್ಯಾಣಿ ಸೂಕ್ತಾನಿ ಶಂಸನೀಯಾನಿ | ತತ್ರೇದಂ ಸೂಕ್ತಂ ಶಂಸನೀಯಂ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಚಿತ್ರಂ
ದೇವಾನಾಂ ನಮೋ ಮಿತ್ರಸ್ಯ | ಅ. ೬-೫ | ಇತಿ || ಅದಿತಸ್ತಿಸ್ತು ಋಚಿಃ ಸೌರ್ಯಸ್ಯ ಪಶೋರ್ವಪಾ-
ಪುರೋಡಾಶದವಿಷಾಂ ಕ್ರಮೇಣಾನುವಾಕ್ಯಾಃ | ತತೋ ದ್ವೇ ವಸಾಪುರೋಡಾಶಯೋರ್ಯಾಜ್ಯೇ | ತಥಾ
ಚ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ಚಿತ್ರಂ ದೇವಾನಾಮುದಗಾದನೀಕಮಿತಿ ಪಂಚ ಶಂ ನೋ ಭವ ಚಕ್ಷಸಾ ಶಂ ನೋ ಅಹ್ನಾ |
ಅ. ೬-೮ | ಇತಿ || ಅತಿಮೂರ್ತಿನಾನ್ಮೈಕಾಹೇ ಶುನಾಸೀರ್ಯೇ ಪರ್ವಣಿ ಚ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಹವಿಷ್ಠಿತ್ರಂ
ದೇವಾನಾಮಿತ್ಯೇಷಾ ಯಾಜ್ಯಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ ತರಣಿರ್ವಿಶ್ವದರ್ಶತಶ್ಚಿತ್ರಂ ದೇವಾನಾಮುದಗಾದನೀಕಮಿತಿ
ಯಾಜ್ಯಾನುವಾಕ್ಯಾಃ | ಅ. ೯-೮ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಚಿತ್ರಂ ದೇವಾನಾಂ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಹದಿನಾರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಹತ್ತನೆಯ
ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಆರು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವುವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಕುತ್ಸನು ಋಷಿಯು, ಸೂರ್ಯನು ದೇವತೆಯು,
ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ಸು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ-ಚಿತ್ರಂ ಷಟ್ ಸೌರ್ಯಂ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಅತ್ತಿನಶಸ್ತ್ರ
ಮಂತ್ರವತನ ಮಾಡುವಾಗ ಸೂರ್ಯೋದಯಾನಂತರ ಸೂರ್ಯಸಂಬಂಧವಾದ ಸೂಕ್ತಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವಾಗ ಈ
ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಚಿತ್ರಂ ದೇವಾನಾಂ ನಮೋ ಮಿತ್ರಸ್ಯ ಎಂಬ
ಸೂಕ್ತದಿಂದ ವಿದ್ಯತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೬-೫) ಈ ಸೂತ್ರದ ಮೊದಲನೆಯ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಸೂರ್ಯ
ಸಂಬಂಧವಾದ ಪಶುಹೋಮದಲ್ಲಿ ವಸಾಪುರೋಡಾಶಗಳನ್ನು ಹೋಮಮಾಡುವಾಗ ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾಮಂತ್ರಗಳ
ನ್ನಾಗಿಯೂ ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಯಾಜ್ಯಾಮಂತ್ರಗಳನ್ನಾಗಿಯೂ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವ
ಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಚಿತ್ರಂ ದೇವಾನಾಮುದಗಾದನೀಕಮಿತಿ ಪಂಚ ಶಂ ನೋ ಭವ ಚಕ್ಷಸಾ ಶಂ
ನೋ ಅಹ್ನಾ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವುದು. ಮತ್ತು ಅತಿಮೂರ್ತಿ ಎಂಬ ಏಕಾಹೇಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಶುನಾ
ಸೀರವೆಂಬ ಹೋಮಮಾಡುವಾಗ ಸೂರ್ಯದೇವತೆಗೆ ಚಿತ್ರಂ ದೇವಾನಾಂ ಎಂಬ ಒಂದು ಋಕ್ಕನ್ನು ಯಾಜ್ಯಾ
ಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ-ತರಣಿರ್ವಿಶ್ವದರ್ಶತಶ್ಚಿತ್ರಂ ದೇವಾನಾ-
ಮುದಗಾದನೀಕಮಿತಿ ಯಾಜ್ಯಾನುವಾಕ್ಯಾಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು.

ಸೂಕ್ತ—೧೧೫

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೬ || ಸೂಕ್ತ—೧೧೫ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ ೮ || ವರ್ಗ—೭ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಪಂಕ್ತಿ—೬ ||

|| ಋಷಿಃ—ಕೃತ್ವ ಆಂಗಿರಸಃ ||

|| ದೇವತಾ—ಸೂರ್ಯಃ ||

|| ಭಂದಃ—ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಚಿತ್ರಂ ದೇವಾನಾಮುದಗಾದನೀಕಂ ಚಕ್ಷುರ್ಮಿತ್ರಸ್ಯ ವರುಣ-
ಸ್ಯಾಗ್ನೇಃ |

ಆಪ್ರಾ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಅಂತರಿಕ್ಷಂ ಸೂರ್ಯ ಆತ್ಮಾ ಜಗತ್-
ಸ್ತಸ್ಥುಷಶ್ಚ || ೧ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಚಿತ್ರಂ | ದೇವಾನಾಂ | ಉತ್ | ಅಗಾತ್ | ಅನೀಕಂ | ಚಕ್ಷುಃ | ಮಿತ್ರಸ್ಯ |
ವರುಣಸ್ಯ | ಅಗ್ನೇಃ |

ಆ | ಅಪ್ರಾಃ | ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಇತಿ | ಅಂತರಿಕ್ಷಂ | ಸೂರ್ಯಃ | ಆತ್ಮಾ |
ಜಗತಃ | ತಸ್ಥುಷಃ | ಚ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ದೇವಾನಾಂ | ದೀವ್ಯಂತೀತಿ ದೇವಾ ರಶ್ಮಯಃ | ತೇಷಾಂ ದೇವಜನಾನಾಮೇವ ವಾನೀಕಂ
ತೇಜಃಸಮೂಹರೂಪಂ ಚಿತ್ರಮಾಶ್ವರ್ಯಕರಂ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಮಂಡಲಮುದಗಾತ್ | ಉದಯಾಚಲಂ
ಪ್ರಾಪ್ತಮಾಸೀತ್ | ಕೀದೃಶಂ | ಮಿತ್ರಸ್ಯ ವರುಣಸ್ಯಾಗ್ನೀಶ್ಚ | ಉಪಲಕ್ಷಣಮೇತತ್ | ತದುಪಲಕ್ಷಿ-
ತಾನಾಂ ಜಗತಾಂ ಚಕ್ಷುಃ ಪ್ರಕಾಶಕಂ | ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯಸ್ಥಾನೀಯಂ ನಾ | ಉದಯಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಚ
ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ದಿವಂ ಪೃಥಿವೀಮಂತರಿಕ್ಷಂ ಚಾಪ್ರಾಃ | ಸ್ವಕೀಯೇನ ತೇಜಸಾ ಅ ಸಮಂತಾದಪೂರ-
ಯತ್ | ಈದೃಗ್ಭೂತಮಂಡಲಾಂತರ್ವರ್ತೀ ಸೂರ್ಯೋಽಂತರ್ಯಾಮಿತಯಾ ಸರ್ವಸ್ಯ ಪ್ರೇರಕಃ
ಪರಮಾತ್ಮಾ ಜಗತೋ ಜಂಗಮಸ್ಯ ತಸ್ಥುಷಃ ಸ್ಥಾವರಸ್ಯ ಚಾತ್ಮಾ ಸ್ವರೂಪಭೂತಃ | ಸ ಹಿ ಸರ್ವಸ್ಯ
ಸ್ಥಾವರಜಂಗಮಾತ್ಮಕಸ್ಯ ಕಾರ್ಯವರ್ಗಸ್ಯ ಕಾರಣಂ | ಕಾರಣಾಚ್ಛೇ ಕಾರ್ಯಂ ನಾತಿರಿಚ್ಯತೇ | ತಥಾ
ಚ ಸಾರಮರ್ಷಂ ಸೂತ್ರಂ | ತದನನ್ಯತ್ಸಮಾರಂಭಣಶಬ್ದಾದಿಭ್ಯ ಇತಿ | ನೇದಾಂ. ೨-೧-೧೪ | ಇತಿ ||
ಯದ್ವಾ | ಸ್ಥಾವರಜಂಗಮಾತ್ಮಕಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಿಜಾತಸ್ಯ ಜೀವಾತ್ಮಾ | ಉದಿತೇ ಹಿ ಸೂರ್ಯೇ
ಮೃತಪ್ರಾಯಂ ಸರ್ವಂ ಜಗತ್ಪುನಶ್ಚೇತನಯುಕ್ತಂ ಸದುಪಲಭ್ಯತೇ | ತಥಾ ಚ ಶ್ಲೋಕೇ | ಯೋಽ-
ಸೌತಪನ್ನದೇತಿ ಸ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಭೂತಾನಾಂ ಪ್ರಾಣಾನಾದಾಯೋದೇತೀತಿ | ತೈ. ಅ. ೧-೧೪-೧ | ಇತಿ ||
ಅಪ್ರಾಃ | ಪ್ರಾ ಪೂರಣೇ | ಲಜಾ ಪುರುಷವ್ಯತ್ಯಯಃ | ಅದಾದಿತ್ಯಾಚ್ಛೇವೋ ಲುಕ್ | ಜಗತಃ |
ಗಮೇದ್ವೇ ಚ | ಪಾ. ೩-೩-೧೭೮-೩ | ಇತಿ ಕ್ವಿಬ್ಧಿವರ್ಚನಂ ಚ | ಗಮಃ ಕ್ವಾವಿತ್ಯನುನಾಸಿಕ-
ಲೋಪಃ | ತಸ್ಥುಷಃ | ತಿಷ್ಠತೇರ್ಲಿಟಃ ಕ್ವಸುಃ | ದ್ವಿವರ್ಚನೇ ಶಪೂರ್ವಾಃ ಖಯಃ | ಪಷ್ಯೇಕವಚನೇ
ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮಿತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಅತೋ ಲೋಪ ಇಟಿ ಚೇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ |
ಶಾಸಿವಸೀತಿ ಷತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ದೇವಾನಾಂ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ರಶ್ಮಿಗಳ | ಅನೀಕಂ—ಸಮೂಹರೂಪವಾದ | ಚಿತ್ರಂ—
ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ | ಮಿತ್ರಸ್ಯ ವರುಣಸ್ಯ ಅಗ್ನೀಃ—ಮಿತ್ರ, ವರುಣ, ಅಗ್ನಿ (ಇವುಗಳಿಂದ ಸಹಿತವಾದ
ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ) | ಚಕ್ಷುಃ—ಚಕ್ಷೂರೂಪವಾದ (ಸೂರ್ಯಮಂಡಲವು) | ಉದಗಾತ್—ಉದಿಸಿತು (ಉದಿಸಿದ
ನಂತರ) | ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ—ಸ್ವರ್ಗ, ಭೂಮಿಗಳನ್ನಾ | ಅಂತರಿಕ್ಷಂ ಚ—ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನಾ | ಅ
ಅಪ್ರಾಃ—ಎಲ್ಲೆಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿತು | ಸೂರ್ಯಃ—ಮಂಡಲಾಂತರ್ವರ್ತಿಯಾದ ಸೂರ್ಯನು | ಜಗ-
ತಃ—ಚಲಿಸುವ (ಮತ್ತು) | ತಸ್ಥುಷಃ ಚ—ಸ್ಥಾವರವಾದ (ಚಲಿಸದಿರುವ) ಪ್ರಪಂಚದ | ಅತ್ಮಾ—ಸ್ವರೂಪ
ಭೂತನು (ಪ್ರೇರಕನಾಗಿರುವನು)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಅತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದುದೂ ಮಿತ್ರ, ವರುಣ, ಅಗ್ನಿಯೇ ಆದಿಯಾದ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೂ, ಕಣ್ಣಿನಂತಿ
ರುವುದೂ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಕಿರಣಗಳ ಸಮೂಹವೆಂಬ ಸೂರ್ಯಮಂಡಲವು ಉದಿಸಿ, ಸ್ವರ್ಗಭೂಮ್ಯಾಕಾಶಗಳನ್ನು

ವ್ಯಾಪಿಸಿದೆ. ಆ ಮಂಡಲಾಂತರ್ವರ್ತಿಯಾದ ಸೂರ್ಯನು ಚರಾಚರಾತ್ಮಕವಾದ ಈ ಜಗತ್ತಿಗೆ (ಅಂತರ್ಯಾಮಿ ಯಾಗಿ ಪ್ರೇರಕನಾದುದರಿಂದ) ಸ್ವರೂಪಭೂತನು.

English Translation.

The wonderful host of rays has risen ; the eye of Mitra, Varuna, and Agni ; the sun, the soul of all that moves or is immoveable, has filled (with his glory) the heaven, the earth and the firmament.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ದೇವಾನಾಂ—ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳುಳ್ಳ ದಿವ್ಯ ಧಾತುವಿಗೆ ಕಾಂತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ದೀವ್ಯಂತಿ—ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು ಎಂದು ದೇವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ರಶ್ಮಿ-ಕಿರಣ ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಅವ ಯವಾರ್ಥವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಧರ್ಮಮಾತ್ರವನ್ನು ಅರ್ಥವನ್ನಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸುವಾಗ ರಶ್ಮಿ ಎಂತಲೂ ಅವಯವವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಅವಯವಿಯನ್ನು ವಿವಕ್ಷಾಮಾಡಿದಾಗ ಪ್ರಕಾಶಮಾನರಾದ ದೇವತೆಗಳು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು.

ಅನೀಕಂ—ಸಮೂಹಃ | ಅನೀಕ ಶಬ್ದವು—

ಮಾತಾ ದೇವಾನಾಮದಿತೇರನೀಕಂ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಕೇತುರ್ಬೃಹತೀ ವಿ ಭಾಹಿ |

(ಋ. ಸಂ ೧-೧೧೩-೧೯)

ಎಂಬ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ **ಅನೀಕಂ**—ಪ್ರತಿಸ್ಪರ್ಧಿ, **ಅನೀಕಂ ಮುಖಂ** ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನೇಕಾರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದು. ಕಾವ್ಯಶೈಲಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿರುವ ಸೂರ್ಯನ ಮತ್ತು ಉದಯಕಾಲದ ವರ್ಣನಾಪರವಾದ ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳು ಉದಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುವು ಎಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಬೆಳಗುವ ಕಿರಣಗಳ ಸಮೂಹವು ಉದಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು. ಮತ್ತು ಈ ಸಮೂಹವು ಅನಿರ್ವಚನೀಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿರುವುದು.

ಚಿತ್ರಂ—ವಿಚಿತ್ರಂ ಅಶ್ವರ್ಯಕರಂ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಚಿತ್ರಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಇದರಿಂದ ಸೂರ್ಯೋದಯ ವರ್ಣನೆಯಾದರೆ ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತಿಯೂ, ಸೂರ್ಯನ ವರ್ಣನೆಯು ಅದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು ರಶ್ಮಿಗಳ ಸಮೂಹವಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವ ಕಾರಣ ರೂಪಕಾಲಂಕಾರವೂ ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಚಕ್ಷುರ್ನಿತ್ಯಸ್ಯ ವರುಣಸ್ಯಾಗ್ನೇ-ಮಿತ್ರ, ವರುಣ, ಅಗ್ನಿ ಎಂಬ ಈ ಮೂರು ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಈ ಪದಾರ್ಥಸಾಮಾನ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿ ತಿಳಿಯತಕ್ಕ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯವೇ ಸೂರ್ಯನಾಗಿರುವನೆಂದು ಉಪಲಕ್ಷಣದ ರೀತಿಯಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಸೂರ್ಯನು ರಶ್ಮಿಗಳ

ಸಮೂಹವೆಂದು ಪ್ರಥಮವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿ ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಮಿತ್ರಾಗ್ನಿ ವರುಣರ ಅಥವಾ ಜಗತ್ತಿನ ಕಣ್ಣು ಎಂದು ಪ್ರತಿಪತ್ತಿವಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ಆ ಅಪ್ರಾಃ—ಪೂರಣಾರ್ಥಕವಾದ ಪ್ರಾ ಧಾತುವಿನ ರೂಪವಾದ ಪ್ರಾ ಶಬ್ದದ ಸಂಗಡ ಆ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು ಸೇರಿ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಇದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳು ಮತ್ತು ಪುಣ್ಯವಂತರೂ ಆದ ತಪಸ್ವಿಗಳ ಸಮೂಹವಾಗಿರುವ ಈ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಚಕ್ಷುಸ್ಸಾನ್ವಿತನೂ ಚರಸ್ಥಿರಾತ್ಮಕವಾದ ಪ್ರಪಂಚದ ಆತ್ಮನೂ ಆಗಿರುವ ಸೂರ್ಯನು ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಭೂಮಿ, ಅಂತರಿಕ್ಷ ಮತ್ತು ಸ್ವರ್ಗ ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ (ತುಂಬಿ ಇರುವನು) ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವನು. ಎಂದರೆ ಸೂರ್ಯನು ಉದಯಿಸಿ ಸಮಸ್ತ ಲೋಕವನ್ನು ತನ್ನ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವನು ಎಂಬಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸೂರ್ಯ ಆತ್ಮಾ ಜಗತಸ್ತಸ್ಮಿಷತ್—ಕಾಂತಿಸಮೂಹವಾಗಿರುವ (ಸೂರ್ಯನು) ಮಂಡಲದಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರುವವನಾದರೂ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಇರುವ ಕಾರಣ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿ ಆಯಾಯ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಆಯಾಯ ಕಾಲಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಮಾಡುವಂತೆ ಪ್ರೇರಿಸುವವನಾಗಿರುವನು. ಅದ್ದರಿಂದಲೇ ಚರನಾದ (ಸಂಚರಿಸುವ) ಮತ್ತು ಸ್ಥಿರವಾದ (ಸಂಚರಿಸದಿರುವ) ರೂಪವುಳ್ಳ ಕಾರ್ಯವರ್ಗದ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣನಾಗಿ ಇರುವನು. ಕಾರಣರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಇರುವ ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವು ಕಾಲದೇಶಾದಿಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಕಾರ್ಯವಾಗಿರುವುದು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವೇದಾಂತಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವ ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಗಳು **ತದದನ್ಯತ್ವಮಾರಂಭಣಶಬ್ದಾದಿಭ್ಯಃ** ಎಂಬ ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹೇಳಿರುವರು. ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದು ಕಾರ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯಾಗಿರದೆ ಕಾರ್ಯ ಕಾರಣಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವು ಇರುವುದು ಎಂದು ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ. ಈ ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಸೂರ್ಯನು ಸರಮಾತ್ಮನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಒಂದು ಅರ್ಥ. ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯನು ಉದಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಕೂಡಲೆ ಮೃತನಂತೆ ನಿಶ್ಚೇಷ್ಟವಾಗಿ ಯಾವ ಕಾರ್ಯವನ್ನೂ ಮಾಡಲು ಜ್ಞಾನವೂ ಶಕ್ತಿಯೂ ಇಲ್ಲದ್ದಾಗಿರುವ ಚರಸ್ಥಿರರೂಪವಾದ ಜಗತ್ತು ಜ್ಞಾನ ಶಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ಕಾರಣ ಜೀವನಂತೆ ಇರುವನು **ಯೋಽಸೌ ತಸನ್ನದೇತಿ ಸ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಭೂತಾನಾಂ ಪ್ರಾಣನಾದಾಯೋದೇತಿ** (ತೈ. ಆ. ೧-೧೪-೧) ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯೂ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿರುವುದು. ಸೂರ್ಯನು ಲೋಕವೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ತನ್ನ ಉದಯಾಸ್ತಗಳಿಂದ ಜೀತನಾ ಜೀತನವುಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೂ ಜೀವಾತ್ಮನೂ ಆಗಿರುವನೆಂದು ಸೂರ್ಯನ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಈ ಮುಕ್ತಿಯಿಂದ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ಇದಲ್ಲದೆ ಈಗಿನ ವಿಜ್ಞಾನಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಕಾರವಾಗಿಯೂ (scientific view) ಸೂರ್ಯನೇ ಈ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿರುವ ಸಮಸ್ತ ವಸ್ತುಗಳ ಚಲನವಲನಗಳಿಗೂ ಕಾರಣನು. ಸೂರ್ಯನಿಂದಲೇ ನಾವು ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ (energy) ಪಡೆಯುತ್ತೇನೆ. ಪ್ರಾಣಿವರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಚಲನವಲನಾದಿಗಳಿಗೂ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ವಾಯುವಿನ ಚಲನ, ಮೇಘಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ, ವೃಷ್ಟಿವರ್ಷಣ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೂ, ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಎಡಬಿಡದೆ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಸಸ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿ, ನದಿಗಳ ಪ್ರವಾಹರೂಪವಾದ ಚಲನ. ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೂ ಸೂರ್ಯನು ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳೇ ಕಾರಣವು. ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಕಾಶವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ

ಈ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಗಾಢನಾದ ಅಂಧಕಾರವು ಅವರಿಸುವುದಲ್ಲದೆ ಒಂದು ಹುಲ್ಲುಕಡ್ಡಿಯ ಚಲನವು ಸಹ ನಡೆಯಲಾರದು. ಅದುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯ ಅತ್ಯಾ ಜಗತ್ಸ್ತಸ್ಥಿಷತ್ಯ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ The sun is the source of all energies so far as this world (earth) is concerned ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ದೇವಾನಾಂ—ದೀವ್ಯಂತಿ ಇತಿ ದೇವಾಃ ದಿವು ಕಾಂತ್ಯಾದಿಷು. ಧಾತು. ನಂದಿಗ್ರಹಪಚಾದಿಭ್ಯಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧೇಗೆ ಗುಣ. ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಷ್ಠೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಗಾತ್—ಇನ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಲ್ಲಿ ತಿಸ್. ಇತಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಇಣೋ ಗಾ ಲುಜ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗಾದೇಶ ಗಾತಿಸ್ಥಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚ್ಚಿಗೆ ಲುಕ್. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ಮಾಃ—ಅಜ್ ಉಪಸರ್ಗ. ಪ್ರಾ ಪೂರಣೇ. ಧಾತು. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯ ದಿಂದ ಸಿವ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಇತಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರ ಲೋಪ. ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

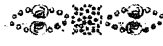
ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ—ದ್ಯೌಶ್ಚ ಪೃಥಿವೀ ಚ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೌ. ದಿವೋ ದ್ಯಾವಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ದಿವ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದ್ಯಾವಾದೇಶ. ಉಭೇ ವನಸ್ತತ್ಯಾದಿಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಭಯಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ದ್ವಿವಚನಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್.

ಸೂರ್ಯಃ—ಸರತಿ ಆಕಾಶೇ ಇತಿ ಸೂರ್ಯಃ. ಸ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ರಾಜಸೂಯಸೂರ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಬಂತವಾಗಿ ನಿಸಾತಿಸವಾಗಿದೆ.

ಜಗತಃ—ಗಮ್‌ಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಗಮೇದ್ವೇಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೮-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿವಚನ. ಗಮಃ ಕ್ವಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅನುನಾಸಿಕಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಕುಹೋಶ್ಚಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚುತ್ವ. ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯಃಸಿತಿಕ್ವತಿ ತುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೧) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ತುಕಾಗಮ. ಜಗತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಷ್ಠೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ತಸ್ಮಿಷಃ—ಷ್ಠಾ ಗತಿ ನಿವೃತ್ತೌ. ಧಾತು. ಕ್ವಸುಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟೆಗೆ ಕ್ವಸುರಾದೇಶ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಶರ್ಪೂರ್ವಾಃ ಖಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ

ಅಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ತಕಾರಶೇಷ. ಹ್ರಸ್ವಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವ. ತಸ್ಥಿವಸ್ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಷಷ್ಠೀ ಏಕವಚನ ಸರನಾದಾಗ ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಆತೋಲೋಪಇಟಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಶಾಸಿವಸಿಘಸೀನಾಂ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಸುವಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಷಪ್ಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಉಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶ್ಲೋಕಃ ||

ಸೂರ್ಯೋ ದೇವೀಮುಷಸಂ ರೋಚಮಾನಾಂ ಮರ್ಯೋ ನ

ಯೋಷಾಮುಭ್ಯೇತಿ ಪಶ್ಚಾತ್ |

ಯತ್ರಾ ನರೋ ದೇವಯಂತೋ ಯುಗಾನಿ ವಿತನ್ವತೇ ಪ್ರತಿ

ಭದ್ರಾಯ ಭದ್ರಂ || ೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಸೂರ್ಯಃ | ದೇವೀಂ | ಉಷಸಂ | ರೋಚಮಾನಾಂ | ಮರ್ಯಃ | ನ | ಯೋಷಾಂ |

ಅಭಿ | ಏತಿ | ಪಶ್ಚಾತ್ |

ಯತ್ರ | ನರಃ | ದೇವಯಂತಃ | ಯುಗಾನಿ | ವಿತನ್ವತೇ | ಪ್ರತಿ |

ಭದ್ರಾಯ | ಭದ್ರಂ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸೂರ್ಯೋ ದೇವೀಂ ದಾನಾದಿಗುಣಯುಕ್ತಾಂ ರೋಚಮಾನಾಂ ದೀಪ್ಯಮಾನಾಮುಷಸಂ
ಪಶ್ಚಾದಭ್ಯೇತಿ | ಉಷಸಃ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಾನಂತರಂ ತಾಮುಭಿಲಕ್ಷ್ಯ ಗಚ್ಛತಿ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ |
ಮರ್ಯೋ ನ ಯೋಷಾಂ | ಯಥಾ ಕಶ್ಚಿನ್ನನುಷ್ಯಃ ಶೋಭನಾವಯವಾಂ ಗಚ್ಛಂತೀಂ ಯುವತಿಂ
ಸ್ತ್ರಿಯಂ ಸತತಮನುಗಚ್ಛತಿ ತದ್ವತ್ | ಯತ್ರ ಯಸ್ಯಾಮುಷಸಿ ಜಾತಾಯಾಂ ದೇವಯಂತೋ
ದೇವಂ ದ್ಯೋತಮಾನಂ ಸೂರ್ಯಂ ಯಷ್ಟುಮಿಚ್ಛಂತೋ ನರೋ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ನೇತಾರೋ
ಯಜಮಾನಾ ಯುಗಾಣಿ | ಯುಗಶಬ್ದಃ ಕಾಲವಾಚೀ | ತೇನ ಚ ತತ್ರ ಕರ್ತವ್ಯಾಣಿ ಕರ್ಮಾಣಿ
ಲಕ್ಷ್ಯಂತೇ ಯಥಾ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾವಿತಿ | ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದೀನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ವಿತನ್ವತೇ | ವಿಸ್ತಾರ
ಯಂತಿ | ಯದ್ವಾ | ದೇವಯಂತೋ ದೇವಯಾಗಾರ್ಥಂ ಧನಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛಂತೋ ಯಜಮಾನಪು-
ರುಷಾ ಯುಗಾಣಿ ಹಲಾವಯವಭೂತಾನಿ ಕರ್ಷಣಾಯ ವಿತನ್ವತೇ ಪ್ರಸಾರಯಂತಿ | ತಾಮುಷಸಮು-
ನುಗಚ್ಛತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಏವಂವಿಧಂ ಭದ್ರಂ ಕಲ್ಯಾಣಂ ಸೂರ್ಯಂ ಪ್ರತಿ ಭದ್ರಾಯ ಕಲ್ಯಾಣರೂಪಾಯ
ಕರ್ಮಫಲಾಯ ಸ್ತುತು ಇತಿ ಶೇಷಃ | ಯದ್ವಾ | ದೇವಯಂತೋ ದೇವಕಾಮಾ ಯಜಮಾನಾ
ಯುಗಾಣಿ ಯುಗ್ಮಾಣಿ ಭೂತ್ವಾ ಪತ್ನೀಭಿಃ ಸಹಿತಾಃ ಸಂತೋ ಭದ್ರಂ ಕಲ್ಯಾಣಮಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಕಂ ಕರ್ಮ
ಭದ್ರಾಯ ತತ್ಪಲಾರ್ಥಂ ಪ್ರತಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಯಸ್ಯಾಮುಷಸಿ ಪ್ರವೃತ್ತಾಯಾಂ ವಿತನ್ವತೇ | ವಿಸ್ತಾರಯಂತಿ ||
ಮರ್ಯಃ | ಮೃಜ್ಞಃ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗೇ | ಛಂದಸಿ ನಿಷ್ಪರ್ಯೇತ್ಯಾದೌ ಯತ್ರೈತ್ಯಯಾಂತೋ ನಿಸಾತ್ಯತೇ |
ಯತೋಽನಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ | ಯುಗಾಣಿ | ಯುಜೇಃ ಕಮಣಿ ಘೃಷ್ಠ | ಯುಗಶಬ್ದಃ
ಕಾಲವಿಶೇಷೇ ರಥಾದ್ಯುಪಕರಣೇ ಚ | ಕಾ. ೬-೧-೧೬೦ | ಇತ್ಯುಚ್ಛಾದಿಸು ಪಾಠಾದ್ಭಾಷ್ಯವೋಽಂ-
ತೋದಾತ್ತತ್ವಂ ಚ | ವಿತನ್ವತೇ | ತನು ವಿಸ್ತಾರೇ | ತನಾದಿಕ್ಯುಚ್ಛಾಃ ಉಃ | ಸಹೇತಿ ಯೋಗವಿಭಾಗಾ-
ತ್ತಿಜೋಪಸರ್ಗಸ್ಯ ಸಮಾಸೇ ಸತಿ ಸಮಾಸಸ್ಯೇತ್ಯಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯತ್ರ—ಯಾವ ಉಷಸ್ಸು ಉದಿಸಿದರೆ | ದೇವಯನ್ತಃ—ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಪೂಜಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ
ಅಥವಾ ದೇವಯಾಗಗಳಿಗಾಗಿ ಧನವನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಅಥವಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ | ನರಃ—
ಯಜ್ಞಗಳ ಯಜಮಾನರು | ಯುಗಾಣಿ—ಕಾಲವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾದಿಯಾಗಗಳನ್ನು |
ವಿತನ್ವತೇ—ವಿಸ್ತರಿಸುತ್ತಾರೋ ಅಂತಹ ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಮರ್ಯಃ—ಯಾವನಾದರೊಬ್ಬ ಪುರುಷನು | ಯೋಷಾಂ
ನ—ಸುಂದರಿಯಾದ ಯುವತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಅಥವಾ ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ಹೋಗುವಂತೆ | ಸೂರ್ಯಃ—ಸೂರ್ಯನು |
ರೋಚಮಾನಾಂ—ಕಾಂತಿಯುಕ್ತಳಾದ | ಉಷಸಂ ದೇವೀಂ—ಉಷೋದೇವತೆಯನ್ನು | ಪಶ್ಚಾತ್
ಅಭ್ಯೇತಿ—ಅನುಸರಿಸುತ್ತಾನೆ (ಉಷಸ್ಸಿನ ಉದಯವಾದನಂತರ ಸೂರ್ಯನು ಉದಯಿಸುತ್ತಾನೆ) | ಭದ್ರಂ ಪ್ರತಿ—
(ಈ ರೀತಿ ಇರುವ) ಮಂಗಳಕರನಾದ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಕುರಿತು | ಭದ್ರಾಯ—ಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕಾಗಿ (ಸ್ತುತಿಸೋಣ).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಉಷಸ್ಸಿನ ಉದಯವಾದೊಡನೆಯೇ ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳು ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಯಾಗಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸಲಿಚ್ಛೆ ಯುಳ್ಳವರಾಗಿ, ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾದಿಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸುಂದರಳಾದ ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ಪುರುಷನು ಹಿಂಬಾಲಿಸುವಂತೆ ಸೂರ್ಯನು ಕಾಂತಿಯುಕ್ತಳಾದ ಉಷಸ್ಸನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇಂತಹ ಮಂಗಳಕರನಾದ ಸೂರ್ಯನನ್ನು (ನಮ್ಮ) ಕಲ್ಪಣಕೋಸ್ಕರ ಭಜಿಸೋಣ.

English Translation.

The sun follows the divine and brilliant Ushas, as a man (follows a young and elegant) woman; at which season, pious men perform (the ceremonies established for) ages, worshipping the auspicious (sun), for the sake of good (reward)

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಮರ್ಯಾದೆ ನ ಯೋಷಾಂ—ಮನುಷ್ಯಾಃ ನರಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮರ್ಯಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮರ್ಯಾ ಶಬ್ದವು ಮನುಷ್ಯ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. (ನಿ. ೩-೭) ಮತ್ತು (ನಿ. ೪-೨) ಮರ್ಯಾ ಇತಿ ಮನುಷ್ಯನಾಮ ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವು ಇರುತ್ತದೆ. ಮನುಷ್ಯನು ಸುಂದರಿಯಾದ ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ನೋಡಿ ಅವಳನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ಹೋಗುವಂತೆ ಸೂರ್ಯನು ಉಷಸ್ಸನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವನು. ಉಷಃಕಾಲವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿ ಉದಯವಾದನಂತರ ಸೂರ್ಯನ ಉದಯವು ಆಗುವ ಕಾರಣ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಕಾಮುಕನಾದ ಪುರುಷನ ರೀತಿಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ದೇವೀಂ ರೋಚಮಾನಾಂ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಗಳು ಉಷಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಗುಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುತ್ತವೆ.

ದೇವಯಂತಃ—ದೇವಶಬ್ದವು ಈ ಪ್ರಕರಣಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯವಾಚಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ದೇವನಾದ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಕುರಿತು ಯಾಗಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವರು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಅಥವಾ ಇತರ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಅಥವಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಬಹುದೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ನರಃ—ಯಜ್ಞ ಸ್ಯ ನೇತಾರೋ ಯಜಮಾನಾಃ | ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಯಜಮಾನರು. ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೮) ನರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯರು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಯುಗಾನಿ ವಿತನ್ತೇ—ಯುಗಶಬ್ದವು ಕಾಲವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಇದರಿಂದ ಆಯಾಯ ಕಾಲಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿರುವ ಕರ್ತವ್ಯಗಳಾದ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾದಿಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ, ಅಗ್ನಿ ಹೋತ್ರಾದಿಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರುಗಳು ಆಚರಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು. ದೇವಯಂತಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ

ದೇವಯಾಗಾರ್ಥಂ ಧನಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛಂತಃ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಮಾಡಿ ಯಜ್ಞಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಧನವನ್ನು ಅನೇಕ್ಷಿಸುವ ಯಾಗಶೀಲರು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಯುಗಾನ್ತಿ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಹಲಾವಯವಭೂತಾನಿ ಕರ್ಷಣಾಯ! ವ್ಯವಸಾಯಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ನೇಗಿಲು ಮುಂತಾದ ಉಪಕರಣಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಅನಂತರ ವ್ಯವಹಾರೋಪಯುಕ್ತವಾದ ಧನಲಾಭನಿಮಿತ್ತವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವವರು ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥ. ದೇವಯಂತಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ದೇವಕಾಮಾಃ ಯಜಮಾನಾಃ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಸೇವಿಸಿ ಅವರ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಅನೇಕ್ಷಿಸುವ ಯಜಮಾನರು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಈ ಯಜಮಾನರು ಯುಗಾನ್ತಿ—ಯುಗಶಬ್ದಃ ಕಾಲವಿಶೇಷೇ ರಥಾದ್ಯುಪಕರಣೇ ಚ! ಯುಗ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಕಾಲವಿಶೇಷ ಬೋಧಕವಾಗಿಯೂ, ಅಥವಾ ರಥಾದಿ ಉಪ (ಉಪಕರಣ) ಸಾಮಗ್ರೀ ಬೋಧಕವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಯುಗಾನ್ತಿ ಭೂತ್ಯಾ—ಸತ್ತೀಭಿಃ ಸಹಿತಾಸ್ಸಂತಃ ತನ್ಮು ಸತ್ತಿಯರೊಡನೆ ಕಲ್ಯಾಣಕರವಾದ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಯಾಯ ಫಲಪನ್ನೂ ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆಯಾಯ ಉಷಃಕಾಲವು ಉದಿತವಾದ ಕೂಡಲೆ ಆಚರಿಸುವರು ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಭದ್ರಂ ಭದ್ರಾಯ ವಿಕೃತೇ—ಭದ್ರಶಬ್ದಗಳು ಎರಡೂ ಕಲ್ಯಾಣವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುವು. ಒಂದು ಭದ್ರಶಬ್ದವೂ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದು. ಮಂಗಳವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಕುರಿತು ಯಜ್ಞಮಾಡುವುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿ ಮಂಗಳಕರವಾದ ಫಲವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ರೋಚಮಾನಾಂ—ರುಚಿ ದೀಪ್ತಃ. ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನ್‌ಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶನ್ ವಿಕರಣ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘುಪಥಿಗೆ ಗುಣ. ಅನೇಮುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಮುಕಾಗಮ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಮರ್ಯಃ—ಮೃಜ್ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗೇ. ಧಾತು. ಛಂದಸಿನಿಷ್ಟಕೈದೇವ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಯತೋನಾವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಏತಿ—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಶ್ಚಾತ್—ಸಶ್ಚಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೩೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪಶ್ಚಭಾವವೂ ಅಸ್ತಾತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ವಿಸಯದಲ್ಲಿ ಆತಿ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ.

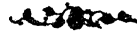
ಯತ್ರ-ನಿಸಾತಸ್ಯಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ನರಃ—ನೃ ನಯೇ. ಧಾತು. ಖೊದೋರಪ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ದೇವಯಂತಃ—ದೇವಾನ್ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛತಿ ದೇವಯತಿ. ಸುಪೆ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್. ನ ಛಂದಸ್ಯಪುತ್ರಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇತ್ವದೀರ್ಘ ನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದೇವಯತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಯುಗಾನ್—ಯುಜರ್ ಯೋಗೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಘೞ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯುಗಶಬ್ದಃ ಕಾಲವಿಶೇಷೇ ರಥಾದ್ಯುಪಕರಣೇ ಚ (ಕಾ. ೬-೧-೧೬೦) ಎಂದು ಉಂಭಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಠಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದರಿಂದಲೇ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಚಜೋಃ ಕುಘಿಣ್ಯತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವದಿಂದ ಗಕಾರಾದೇಶ.

ವಿತನ್ವತೇ—ತನ್ವ ವಿಸ್ತಾರೇ. ಧಾತು. ಲಟಾಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನೇಪದೇಷ್ಟನತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಝಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅತಾದೇಶ. ಟಿಗೆ ಏತ್ವ. ತನಾದಿಕೃಚ್ ಭೃಲುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ವಿಕರಣ. ಪ್ರತ್ಯಯವು ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಹಿತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಜಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಣಾದೇಶ. ಯತ್ರ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಸಾತ್ಯೈರ್ಯದ್ಯದಿ— (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ವಿ ಎಂಬುದರೊಡನೆ (ಉಪಸರ್ಗ) ಸಹ ಸುಪಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧-೪) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಯೋಗವಿಭಾಗಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸಹ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಿಜಂತದೊಡನೆ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಸಮಾಸಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಭದ್ರಾ ಅಶ್ವಾ ಹರಿತಃ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಚಿತ್ರಾ ಏತಗ್ವಾ ಅನುಮಾ-

ದ್ಯಾಸಃ |

ನಮಸ್ಯಂತೋ ದಿವ ಆ ಪೃಷ್ಠಮಸ್ಥುಃ ಪರಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ

ಯಂತಿ ಸದ್ಯಃ || ೩ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಭದ್ರಾಃ | ಅಶ್ವಾಃ | ಹರಿತಃ | ಸೂರ್ಯಸ್ಯ | ಚಿತ್ರಾಃ | ಏತಃ | ಗ್ವಾಃ | ಅನುಮಾ-
ದ್ಯಾಸಃ |

ನಮಸ್ಯಂತಃ | ದಿವಃ | ಆ | ಪೃಷ್ಠಂ | ಅಸ್ಥುಃ | ಪರಿ | ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಇತಿ |
ಯಂತಿ | ಸದ್ಯಃ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಭದ್ರಾಃ ಕಲ್ಯಾಣಾಃ | ಅಶ್ವಾಃ ಏತಃ | ಇತ್ಯೇತದುಭಯನುಶ್ಚನಾಮು | ತತ್ಪ್ರೇಮಂ ಕ್ರಿಯಾಪರಂ
ಯೋಜನೀಯಂ | ಅಶ್ವಾಸ್ತುರಗಾ ವ್ಯಾಪನಶೀಲಾ ನಾ ಹರಿತೋ ಹರ್ತಾರಶ್ಚಿತ್ರಾ ವಿಚಿತ್ರಾವಯನಾ
ಅನುಮಾದ್ಯಾಸೋನುಕ್ರಮೇಣ ಸರ್ವೇ ಸ್ತುತ್ಯಾ ಮಾದನೀಯಾಃ ಏವಂಭೂತಾಃ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ-
ತಗ್ವಾ ಅಶ್ವಾಃ | ಯದ್ವಾ | ಏತಂ ಗಂತವ್ಯಂ ಮಾರ್ಗಂ ಗಂತಾರೋಶ್ವಾಃ | ಏತಂ ಶಬಲವರ್ಣಂ
ನಾ ಪ್ರಾಪ್ನುವಂತೋಶ್ವಾಃ | ನಮಸ್ಯಂತೋಸ್ತಾಭಿನಮಸ್ಯಮಾನಾಃ ಸಂತೋ ದಿವೋಂತರಿ-
ಕ್ಷಸ್ಯ ಪೃಷ್ಠಮುಪರಿಪ್ರದೇಶಂ ಪೂರ್ವಭಾಗಲಕ್ಷಣಮಾಸ್ಥುಃ | ಆತಿಷ್ಠಂತಿ | ಪ್ರಾಪ್ನುವಂತಿ | ಯದ್ವಾ |
ಹರಿತೋ ರಸಹರಣಶೀಲಾ ರತ್ನಯೋ ಭದ್ರಾದಿಲಕ್ಷಣವಿಶಿಷ್ಟಾ ದಿವಃ ಪೃಷ್ಠಂ ನಭಃಸ್ಥಲಮಾತಿಷ್ಠಂತಿ |
ಅಸ್ಥಾಯ ಚ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೌ ಸದ್ಯಸ್ತದಾನೀಮೇವೈಕೇನಾಹ್ನಾ ಪರಿ ಯಂತಿ | ಪರಿತೋ
ಗಚ್ಛಂತಿ | ವ್ಯಾಪ್ನುವಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ || ಅಶ್ವಾಃ | ಅಶೂ ವ್ಯಾಸ್ತಾ | ಅಶಿಪ್ರಸೀತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ಷಿನ್ |
ಏತಗ್ವಾಃ | ಇಣ್ ಗತೌ | ಅಸಿಹಸೀತ್ಯಾದಿನಾ ಕರ್ಮಣಿ ತನ್ವತ್ಯಯಃ | ಗಮೇರೌಣಾದಿಕೋ ಭಾವೇ
ಡ್ವಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಏತಮೇತವ್ಯಂ ಪ್ರತಿ ಗ್ನೋ ಗಮನಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ತಥೋಕ್ತಾಃ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ
ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ನಂ | ಅನುಮಾದ್ಯಾಸಃ | ಮದಿ ಸ್ತುತೌ | ಅಸ್ಮಾಣ್ಣ್ಯಂತಾದಚೋ ಯತ್ |
ಯತೋನಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ನಮಸ್ಯಂತಃ | ನಮೋವರಿವ ಇತಿ ಪೂಜಾರ್ಥೇ ಕೃಚ್ |
ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಕರ್ಮಣಿ ಕರ್ತೃಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಅಸ್ಥುಃ | ತಿಷ್ಠತೇಶ್ಚಾಂದಸೋ ವರ್ತಮಾನೇ ಲುಜ್ | ಗಾತಿ-
ಸ್ಥೇತಿ ಸಿಚೋ ಲುಕ್ | ಆತ ಇತಿ ರ್ಝೀರ್ಜುಸ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಭದ್ರಾಃ—ಮಂಗಳಕರಗಳಾದ | ಹರಿತಃ—ಹರಿದ್ವರ್ಣವುಳ್ಳ | ಚಿತ್ರಾಃ—ವಿಚಿತ್ರ ಅವಯವಗಳುಳ್ಳ |
ಅನುಮಾದ್ಯಾಸಃ—ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸ್ತುತ್ಯಗಳಾದ | ಅಶ್ವಾಃ—ವೇಗಶಾಲಿಗಳಾದ | ಸೂರ್ಯಸ್ಯ—ಸೂರ್ಯನ |
ಏತಗ್ವಾಃ—ಅಶ್ವಗಳು | ನಮಸ್ಯಂತಃ—(ನಮ್ನಿಂದ) ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟವುಗಳಾಗಿ | ದಿವಃ ಪೃಷ್ಠಂ—ಅಂತರಿಕ್ಷದ

ಮೇಲ್ಭಾಗವನ್ನು (ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ) | ಅ ತಸ್ತುಃ—ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತವೆ (ಸಂಚರಿಸುತ್ತವೆ) | ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ—
ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶಗಳನ್ನು | ಸದ್ಯಃ—ಆಗಲೇ (ಒಂದೇ ದಿನದಲ್ಲಿ) | ಪರಿ ಯಂತಿ—ಸುತ್ತುತ್ತವೆ.

|| ಭಾನಾರ್ಥ ||

ಸೂರ್ಯನ ಕುದುರೆಗಳು ಮಂಗಳಕರವಾದವು. ವಿಚಿತ್ರವಯವುಳ್ಳವು; ವೇಗವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ
ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವು, ನಮ್ಮಿಂದ ಸ್ತುತೃವಾದವು. ಸೂರ್ಯನ ಇಂತಹ ಹರಿದ್ವರ್ಣಯುಕ್ತವಾದ ಅಶ್ವಗಳು (ಕುದುರೆಗಳು)
ನಮ್ಮಿಂದ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಆಕಾಶದ ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿ (ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ) ಇರುತ್ತವೆ. ಈ ಅಶ್ವಗಳು ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶ
ಗಳನ್ನು ಒಂದೇ ದಿನದಲ್ಲಿ ಸುತ್ತುಬರುವವು.

English Translation.

The auspicious, swift horses of the sun, well-limbed, road-traversing,
who merit to be pleased with praise, revered by us, have ascended to
the summit of the sky, and quickly circumambulate earth and heaven.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅಶ್ವಾಃ—ತುರಗಾಃ | ಅಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತಾ | ವ್ಯಾಪನಾಶೀಲಾ ನಾ | ವೇಗವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವವುಗಳು
ಅಥವಾ ವ್ಯಾಪಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವುಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಏತಗ್ವಾಃ—ಏತಂ ಗಂತವ್ಯಂ ಮಾರ್ಗಂ ಗಂತಾರೋ ಅಶ್ವಾಃ | ಏತಾಂ ಶಬಲವರ್ಣಂ ನಾ ಪ್ರಾಪ್ತ-
ವಂತೋ ಅಶ್ವಾಃ | ಮುಂದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗಿರುವ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹೋಗುವವುಗಳಾದ್ದರಿಂದ ಕುದುರೆಗಳು ಎಂದೂ
ಅಥವಾ ಏತಶಬ್ದವು ಬೇರೆಬೇರೆಯಾದ (ಹಳದಿ, ಕೆಂಪು, ಬಿಳಿ) ವರ್ಣಗಳು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವಕಾರಣ
ಅನೇಕ ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕುದುರೆಗಳು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವು. ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು—

ಏತಗ್ವ ಇತ್ಯಶ್ವನಾಮಾನ್ಯತ್ರ ಇಹ ತು ಅಶ್ವೇನ ಪಾನರುಕ್ತ್ಯಪ್ರಸಂಗಾತ್ ಕ್ರಿಯಾಶಬ್ದಃ |

ಅತೀತೇಷ್ಟಹಸ್ಸು ಮಾರ್ಗಸ್ಯ ಗಂತಾರಃ ||

ಏತಗ್ವ ಶಬ್ದವು ಬೇರೆಯ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಅಶ್ವನಾಚಿಯಾಗಿ ಇರುವುದು. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ (ಅಶ್ವ) ಕುದುರೆ ಎಂದು
ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡುವುದಾದರೆ ದ್ವಿರುಕ್ತಿಯು ಆಗುವಕಾರಣ ಈ ಶಬ್ದವು ಕ್ರಿಯಾನಾಚಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. (ಕಳೆದು
ಹೋಗಿರುವ) ಹಿಂದಿನ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರಮಾಡಿದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿಯೇ ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕವುಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು
ಹೇಳಿರುವರು.

ಅನುಮಾದ್ಯಾಸಃ—ಮದತಿರರ್ಚಿತಿಕರ್ಮಾ ಅನುಷ್ಠತ್ಯಾಃ | ಮದ ಧಾತುವು ನಲವತ್ತನಾಲ್ಕು
ಅರ್ಚತಿ ಮೊದಲಾದ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಚಿತಿಕರ್ಮಾಣಃ (ನಿ. ೩-೧೯) ಎಂದು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ತೋತ್ರ
ಮಾಡಲು ತಕ್ಕವುಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವು. (ಸ್ತುತೃಗಳು)

ದಿವಃ ಸೃಷ್ಟಂ ಆ ತಸ್ಮುಃ—ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಯ ಪೂರ್ವಭಾಗಲಕ್ಷಣಂ ಉಪರಿ ಪ್ರದೇಶಂ ಪ್ರಾಪ್ತುಮಂತಿ ಯದ್ವಾ ಹರಿತಃ ರಸಹರಣಶೀಲಾಃ ರಶ್ಮಯಃ ಭದ್ರಾ ಲಕ್ಷಣವಿಶಿಷ್ಟಾಃ ನಭಸ್ಥಲಮಾಕ್ರಮಂತಿ | ನಮಸ್ಕಾರಾರ್ಹಗಳಾಗಿಯೂ, ವ್ಯಾಪಿಸುವವುಗಳಾಗಿಯೂ, ಸ್ತುತ್ಯರ್ಹಗಳಾಗಿಯೂ, ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಬಣ್ಣಗಳು ಉಳ್ಳವುಗಳಾಗಿಯೂ, ಆಯಾಯ ಗಂತವ್ಯಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ನಿಯತವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವವುಗಳಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಸೂರ್ಯನ ಕುದುರೆಗಳು ಎಂದರ್ಥವು. ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳು ನೀರನ್ನು ಹೀರುವವುಗಳಾಗಿ ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿ ಭೂಮ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸೂರ್ಯನ ಉದಯವಾದ ಕೂಡಲೆ ವ್ಯಾಪಿಸುವವು. ಈ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ವಿಶೇಷಣಗಳು ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳು ಮತ್ತು ಕುದುರೆಗಳು ಎಂಬ ಎರಡಕ್ಕೂ ಸಮನಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಹೀಗೆ ಇರುವ ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ರಥದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು ತನ್ನ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾ ಕಾಲನಿಯಾ ಮಕನಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಶ್ವಾಃ—ಅಶ್ವಾ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿ. ಧಾತು. ಅಶಿಪ್ತುಷಿಕ್—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇನ್ದ್ರಿಯಾದಿನಿರ್ವೃತ್ತಿಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಏತಗ್ವಾಃ—ಇತ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಅಸಿದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ತನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕಿಗೆ ಗುಣ. ಏತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಗಮಲ್ಪ ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಔಣಾದಿಕವಾದ ಡ್ವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಡಿತ್ವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಟಿಗೆ ಲೋಪ. ಗ್ವ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಏತಮ್ ಏತವ್ಯಮ್ ಪ್ರತಿ ಗ್ವೋ ಗಮನಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಏತಗ್ವಾಃ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅನುಮಾದ್ಯಾಸಃ—ಮದಿ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಹೇತುಮತಿ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧೆಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಮದಿ ಎಂಬ ಅಜಂತಕ್ಕೆ ಅಚೋ ಯತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೇರನಿಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್ಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಯತೋಽನಾವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅನು ಎಂಬ ಗತಿಯೊಡನೆ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಆಜ್ಜಸೇರಸುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುಕಾಗಮ.

ನಮಸ್ಯಂತಃ—ಪೂಜಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ನಮೋವರಿವಶ್ಚಿತ್ರಜಃ ಕೃಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಣಿ

ಯಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಸ್ ವಿಕರಣ ಅತೋ ಗುಣೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಕೃಚ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ದಿನಃ—ಊಡಿದಂ ಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ತುಃ—ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಷ್ಮಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ ಧಾತುವಿಗೆ ಛಂದಸಿ ಲುಜ್‌ಲಜ್‌ಲಿಟಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಜ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಲ್ಲಿ ರ್ಬು ಬಂದಾಗ ಆತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಜುಸಾದೇಶ. ಗಾತಿಸ್ಥಾಘು—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಲಿಗೆ ಸಿಚಾದೇಶ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಉಸ್ಯಪದಾಂತಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅಸ್ತುಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಂತಿ—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ರ್ಬಿಗೆ ಅಂತಾದೇಶ ಬಂದಾಗ ಇಣೋ ಯಣ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಯಣಾದೇಶ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತತ್ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ದೇವತ್ವಂ ತನ್ಮಹಿತ್ವಂ ಮಧ್ಯಾ ಕರ್ತೋರ್ವಿತತಂ

ಸಂ ಜಭಾರ |

ಯದೇದಯುಕ್ತ ಹರಿತಃ ಸಧಸ್ಥಾದಾದ್ರಾತ್ರೀ ವಾಸಸ್ತನುತೇ

ಸಿಮಸ್ಮೈ || ೪ ||

|| ಪದಮಾತಃ ||

ತತಃ | ಸೂರ್ಯಸ್ಯ | ದೇವತತ್ವಂ | ತತಃ | ಮಹಿತತ್ವಂ | ಮಧ್ಯಾ | ಕರ್ತೋಃ |

ವಿತತಂ | ಸಂ | ಜಭಾರ |

ಯದಾ | ಇತ್ | ಅಯುಕ್ತ | ಹರಿತಃ | ಸಧಸ್ಥಾತ್ | ಆತ್ | ರಾತ್ರೀ |

ವಾಸಃ | ತನುತೇ | ಸಿಮಸ್ತೈ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಸರ್ವಪ್ರೇರಕಸ್ಯಾದಿತ್ಯಸ್ಯ ತದ್ದೇವತ್ವಮಿಶ್ವರತ್ವಂ | ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಮಿತಿ ಯಾವತ್ | ಮಹಿತ್ವಂ ಮಹತ್ತ್ವಂ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಂ ಚ ತದೇವ | ತಚ್ಚ ಬ್ರಹ್ಮತೀರ್ಯಚ್ಚ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಹರಃ | ಯತ್ಕರ್ತೋಃ | ಕರ್ಮನಾನ್ಯತತ್ | ಪ್ರಾರಬ್ಧಾಪರಿಸಮಾಪ್ತಸ್ಯ ಕೃಷ್ಯಾದಿಲಕ್ಷಣಸ್ಯ ಕರ್ಮಣೋ ಮಧ್ಯಾ ಮಧ್ಯೇಪರಿ- ಸಮಾಪ್ತ ಏವ ತಸ್ಮಿನ್ನರ್ಮಣಿ ವಿತತಂ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ ಸ್ವಕೀಯಂ ರಶ್ಮಿಜಾಲಮಸ್ತಂ ಗಚ್ಛನ್ ಸೂರ್ಯಃ ಸಂ ಜಭಾರ ಅಸ್ಮಾಲ್ಲೋಕಾತ್ಸ್ವಾತ್ಮನ್ಯುಪಸಂಹರತಿ | ಕರ್ಮಕರಶ್ಚ ಪ್ರವೃತ್ತಮಪರಿಸಮಾಪ್ತಮೇವ ವಿಸೃಜತ್ಯಸ್ತಂ ಯಂತಂ ಸೂರ್ಯಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ | ಈದೃಶಂ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಂ ಮಹಿಮಾನಂ ಚ ಸೂರ್ಯವ್ಯತಿ- ರಿಕ್ತಸ್ಯ ಕಸ್ಯಾಸ್ತಿ | ನ ಕಸ್ಯಾಪಿ | ಸೂರ್ಯ ಏವೇದೃಶಂ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಂ ಮಹಿಮಾನಂ ಚಾವಗಾಹತೇ | ಅಪಿ ಚ | ಇದಿತ್ಯವಧಾರಣೇ | ಯದೇದ್ಯಸ್ಮಿನ್ನೇವ ಕಾಲೇ ಹರಿತೋ ರಸಹರಣಶೀಲಾನ್ವರಶ್ಮೀನ್ ಹರಿದ್ವರ್ಣಾನಶ್ಚಾನ್ವಾ ಸಧಸ್ಥಾತ್ಸಹಸ್ಥಾನಾದಸ್ಮಾತ್ಪಾರ್ಥಿವಾಲ್ಲೋಕಾದಾಯಾಯುಕ್ತ | ಅನ್ಯತ್ರ ಸಂಯುಕ್ತಾನ್ವರೋತಿ | ಯದ್ವಾ | ಯುಜಿಃ ಕೇವಲೋಽಪಿ ವಿಪೂರ್ವೋ ದೃಷ್ಟವ್ಯಃ | ಯದೈವಾಸೌ ಸ್ವರಶ್ಮೀನಶ್ಚಾನ್ವಾ ಸಧಸ್ಥಾತ್ | ಸಹ ತಿಷ್ಠಂತ್ಯಸ್ಮಿನ್ನಿತಿ ಸಧಸ್ಥೋ ರಥಃ | ತಸ್ಮಾದಯುಕ್ತ | ಅಮುಂಚತ್ | ಆತ್ ಅನಂತರಮೇವ ರಾತ್ರೀ ನಿಶಾ ವಾಸ ಆಚ್ಛಾದಯಿತ್ವ ತಮಃ ಸಿಮಸ್ತೈ | ಸಿಮಶಬ್ದಃ ಸರ್ವಶಬ್ದ- ಪರ್ಯಾಯಃ | ಸಪ್ತಮ್ಯರ್ಥೇ ಚತುರ್ಥೇ | ಸರ್ವಸ್ಮಿನ್ ಲೋಕೇ ತನುತೇ | ವಿಸ್ತಾರಯತಿ | ಯದ್ವಾ | ವಾಸೋ ವಾಸರಮಹಃ | ತತ್ಸರ್ವಸ್ಮಾದಸ್ಮಾಲ್ಲೋಕಾದಪನೀಯ ರಾತ್ರೀ ತನುಸ್ತನುತೇ | ಅತ್ರ ನಿರುಕ್ತಂ | ತತ್ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ದೇವತ್ವಂ ತನ್ನಹಿತ್ವಂ ಮಧ್ಯೇ ಯತ್ಕರ್ಮಣಾಂ ಕ್ರಿಯಮಾಣಾನಾಂ ವಿತತಂ ಸಂಹಿಯತೇ ಯದಾಸಾವಯುಕ್ತ ಹರಣಾನಾದಿತ್ಯರಶ್ಮೀನ್ದರಿತೋಽಶ್ವಾನಿತಿ ವಾಘ ರಾತ್ರೀ ವಾಸಸ್ತನುತೇ ಸಿಮಸ್ತೈ ವಾಸರಮಹರವಯುವತೀ ಸರ್ವಸ್ಮಾತ್ | ನಿ. ೪-೧೧ | ಇತಿ | ಮಹಿತ್ವಂ | ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ ಔಣಾದಿಕ ಇನ್ವತ್ಯಯಃ | ತಸ್ಯ ಭಾವಸ್ತುತಲಾ | ಪಾ. ೫-೧-೧೧೯ | ಮಧ್ಯಾ | ಮಧ್ಯಶಬ್ದಾತ್ಪ್ರವೃತ್ತಮ್ಯೇಕವಚನಸ್ಯ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಡಾದೇಶಃ | ಕರ್ತೋಃ | ಕರೋತೇರಾಣಾದಿಕಸ್ತುನ್ವತ್ಯಯಃ | ವಿತತಂ | ವಿಪೂರ್ವಾತ್-

ನೋತೇಃ ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ | ಉದಿತ್ವೇನ ಕ್ವಾಪ್ರತ್ಯಯೇ ಇಹೋ ವಿಕಲ್ಪನಾದ್ಯಸ್ಯ ವಿಭಾಷೇತೀಷ್ಟ್ರತಿ-
ಷೇಧಃ | ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಜಭಾರ | ಹೃಗ್ರಹೋರ್ಭ ಇತಿ ಭತ್ವಂ | ಅಯುಕ್ತ |
ಯುಜೇರ್ಲುಂಜಾ ರ್ಘುಲೋ ರ್ಘುಲೀತಿ ಸಿಚೋ ಲೋಪಃ | ಸಧಸ್ಥಾತ್ | ಘೃಣಾರ್ಥೇ ಕವಿಧಾನಮಿತ್ಯಧಿಕ-
ರಣೇ ಕಪ್ರತ್ಯಯೇ | ಸಧ ಮಾಧಸ್ಥಯೋಶ್ವಂದಸೀತಿ ಸಧಾದೇಶಃ | ದಾಸೀಭಾರಾದಿತ್ವಾತ್ಪೂರ್ವಪದಪ್ರ-
ಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ರಾತ್ರೀ | ರಾತ್ರೇಶ್ವಾಜಸಾವಿತಿ ಜೀರ್ಷ್ |

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯತ್—ಯಾವುದರಿಂದ | ಕರ್ತೋಃ—ಕೃಷ್ಯಾದಿಕರ್ಮಗಳ | ಮಧ್ಯಾ—ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ | ವಿತೆ-
ತಂ—ವಿಸ್ತೃತವಾದ (ತನ್ನ ಕಿರಣಗಳನ್ನು) | ಸಂಜಭಾರ—(ತನ್ನಲ್ಲಿ) ಉಪಸಂಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವನೋ | ತತ್—
ಅದೇ | ಸೂರ್ಯಸ್ಯ—ಸೂರ್ಯನ | ದೇವತ್ವಂ—ಸ್ವಾಮಿತ್ವವು (ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು) | ತತ್—ಅದೇ |
ಮಹಿತ್ವಂ—ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವು | ಯದಾ—ಯಾವಾಗ | ಹರಿತಃ—(ಹರಿದ್ವರ್ಣದ ತನ್ನ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಅಥವಾ)
ಕಿರಣಗಳನ್ನು | ಸಧಸ್ಥಾತ್—(ತನಗೂ ಅವುಗಳಿಗೂ) ಸಹಸ್ಥಾನವಾಗಿದ್ದ (ಈ ಭೂಮಿಯಿಂದ ಸೆಳೆದುಕೊಂಡು) |
ಅಯುಕ್ತ—(ಅನ್ಯತ್ರ) ಸಂಯೋಜನೆ ಮಾಡಿದನೋ | ಆತ್ ಇತ್—ಆಗಲೇ | ರಾತ್ರೀ—ರಾತ್ರಿಯು |
ನಾಸಃ—ಆಚ್ಛಾದನೆಮಾಡುವ ತಮಸ್ಸನ್ನು | ಸಿಮುಸ್ಮೈ—ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ | ತನುತೇ—ಹರಡುತ್ತದೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಸೂರ್ಯನು ತನ್ನ ಕಿರಣಗಳನ್ನು (ತನ್ನಲ್ಲಿ) ಉಪಸಂಹರಿಸಿಕೊಂಡನೆಂದರೆ, ಅಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಕೃಷ್ಯಾದಿ
ಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲವೂ (ಹಾಗೆಯೇ ಉಳಿಯುತ್ತವೆ.) ಅದೇ ಸೂರ್ಯನ ಸ್ವಾಮಿತ್ವ, ಅದೇ (ಅವನ) ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ ಮತ್ತು
(ಅವನು) ಈ ಭೂಲೋಕದಿಂದ ಕಿರಣಗಳನ್ನು ಸೆಳೆದುಕೊಂಡ ಮೇಲೆ ರಾತ್ರಿಯು ಅಂಧಕಾರವನ್ನು ಬೀರುವುದು.

English Translation

Such is the divinity, such is the majesty of the sun, that when he
has set, he has withdrawn (into himself) the diffused (light which had
been shed) upon the unfinished task ; when he has unyoked his coursers
from his car, then night extends the veiling darkness over all.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಮಧ್ಯಾ ಕರ್ತೋಃ—ಮಧ್ಯೇ ಅಪರಿಸಮಾಪ್ತ ಏವ ತಸ್ಮಿನ್ ಕರ್ಮಣಿ | ಕರ್ತೋಃ—ಕರ್ಮ-
ನಾನ್ಯೇತತ್ ಪ್ರಾರಬ್ಧಾಪರಿಸಮಾಪ್ತಸ್ಯ ಕೃಷ್ಯಾದಿಲಕ್ಷಣಸ್ಯ ಕರ್ಮಣಃ | ಕರ್ತೋಃ ಎಂಬ ಪದವು ಅಸ್ತಃ,
ಅಪಃ ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೨) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮವೆಂದು ಅರ್ಥ. ಸೂರ್ಯನು
ತನ್ನ ಕಿರಣಗಳನ್ನು ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡುವಾಗ (ಪ್ರಜೆಗಳು) ಜನಗಳು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಆಯಾಯ ಕರ್ಮಗಳ

ಅರ್ಥದಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ಅಂದರೆ ಪೂರ್ತಿಯಾಗದಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸದೆ ಅಸ್ತಂಗತನಾಗುವನು. ಇದನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ವ್ಯವಸಾಯ ಮಾಡುವವನೇ ಮೊದಲಾಗಿ ಆಯಾಯ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವವರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ನಿಲ್ಲಿಸುವರು. ಸೂರ್ಯನು ಅಸ್ತನಾದ ಕೂಡಲೆ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಅಷ್ಟಕ್ಕೇ ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯಾಗಿರುವುದು. ಇದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾರಾಂತರದಿಂದ ವರ್ಣಿಸಿರುತ್ತದೆ. ಸೂರ್ಯನು ಉದಯವಾದ ಕಾಲ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಸರ್ವತೋಮುಖವಾಗಿ ಭೂವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳು ತುಂಬುವಂತೆ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ತನ್ನ ಕಿರಣಗಳನ್ನು ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಅಸ್ತಕಾಲದ ಕ್ಷಣಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದು ವ್ಯಾಪಿಸಿದ ಹಾಗೆ ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು, ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಪ್ರೇರಿಸುವ ಸರ್ವಸ್ವತಂತ್ರನಾದ ಈಶ್ವರಭಾವದಿಂದ ಇರುವ ಅವನಿಗೆ ಸಮನಾದ ಮಹಿಮೆಯಾಗಿ ಅವನ ಸ್ವತಂತ್ರತೆಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸುವುದು. ಇದರಂತೆಯೇ ಆಯಾಯ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಮನುಷ್ಯರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಸೂರ್ಯನು ಅಸ್ತನಾದ ಕಾರಣ ನಿಲ್ಲಿಸುವರು. ತನ್ನ ಉದಯಾಸ್ತಗಳಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಒಂದು ಶಿಸ್ತಿನಿಂದ ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾಗಿರುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿರುವ ಸೂರ್ಯನ ಮಹಿಮೆಯು ಅತ್ಯದ್ಭುತವಾಗಿರುವುದು. ಈ ವಿಧವಾದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವು ಇತರ ದೇವತೆಗಳು ಯಾರಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಇವನ್ನು ತತ್ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ದೇವತ್ವಂ ತನ್ನಹಿತ್ವಂ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ವಿಶದಪಡಿಸುವುದು.

ಹರಿತಃ ಸಧಸ್ಥಾದಯುಕ್ತಃ—ಸೂರ್ಯನು ಉದಕಗಳನ್ನು ಹೀರುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ತನ್ನ ಕಿರಣಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ತನ್ನ ರಥದ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಈ ಭೂಲೋಕದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿ ಬೇರೆಯ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದ ಕಾರಣ ಸೂರ್ಯನ ರಥವು ಬೇರೆಯ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವುದು. ಆಗ ರಾತ್ರಿಯು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಆವರಿಸುವ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಹರಡುವುದು. ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಹಗಲನ್ನು ಓಡಿಸುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಯಾಸ್ಕರು—

ತತ್ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ದೇವತ್ವಂ ತನ್ನಹಿತ್ವಂ ಮಧ್ಯೇ ಯತ್ಕರ್ಮಣಾಂ ಕ್ರಿಯಮಾಣಾಂ ನಿತತಂ ಸಂಹ್ರಿಯತೇ | ಯದಾಸಾವಯುಕ್ತ ಹರಣಾನಾದಿತ್ಯರಶ್ಮೀ ಹರಿತೋಽಶ್ವಾನಿತಿ ವಾ | ಅಥ ರಾತ್ರೀ ವಾಸಸ್ತನುತೇ ಸಿಮಸ್ತೈ ವೇಸರ ಮಹರವಯುವತೀ ಸರ್ವಸ್ಮಾದ್ ಅಪಿ ವೋಽಮಾರ್ಥೇ ಸ್ಯಾದ್ರಾತ್ರೀವ ವಾಸಸ್ತನುತ ಇತಿ || (ನಿ ೪-೧೧).

ಸೂರ್ಯನು ಉದಕಗಳನ್ನು ಹೀರುವ ತನ್ನ ಕಿರಣಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ ಹಾಗೆ ತಡೆದು ಆ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವುದೂ, ಇದನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಜನರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಪೂರ್ತಿ ಮಾಡದೆ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವಂತೆ ತಾನು ಅಸ್ತನಾಗುವುದು ಎಂಬ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವೂ ಮಹಿಮೆಯೂ ಸೂರ್ಯನೊಬ್ಬನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವೇ ಇರುವುದು. ಇತರ ಯಾವ ದೇವತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಇದು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ರಾತ್ರಿಯು ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬೆಳಕನ್ನು ಬೀರುವ ಹಗಲನ್ನು ಓಡಿಸುತ್ತಾ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕಾಣಿಸದಂತೆ ಮಾಡುವ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಹರಡುವುದು. ಎಂದು ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು.

ಸದಸ್ಥಾತ್—ಸಹ ತಿಷ್ಠಂತೈಸ್ತೀ ಇತಿ ಸದಸ್ಥಾತ್ ರಥಃ | ಇದರ ಸಂಗಡಲೇ ಕುದುರೆಗಳು ಇರುವ ರಥವು ಸದಸ್ಥಾತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಾಗಿರುವುದು.

ಸಿಮುಸ್ಮೈ—ಸಿಮುಶಬ್ದಃ ಸರ್ವಸರ್ವಾಯಃ ಸಪ್ತಮ್ಯರ್ಥೇ ಚತುರ್ಥೀ | ಸಿಮುಶಬ್ದವು ಸರ್ವಶಬ್ದದ ಸರ್ವಾಯವಾಗಿರುವುದು. ಇದರಮೇಲೆ ಸಪ್ತಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಥೀವಿಭಕ್ತಿಯು ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ಎಲ್ಲದರಲ್ಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ನಾಸಃ—ಅಚ್ಛಾದಯಿತ್ವತಮಃ | ನಾಸೋ ನಾಸರಂ ಅಹಃ (ಸಾ. ಬಾ.) ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಆವರಿಸುವ ಕತ್ತಲೆ, ನಾಸರಶಬ್ದಸರ್ವಾಯವಾದ ಹಗಲು ಎಂದು ಎರಡು ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಸ್ತಂಧಸ್ತಾಮಿಗಳು—

ಅತ್ ತದೈವ ಚ ರಾತ್ರೀನಾಸಃ ನಾಸಶಬ್ದೋತ್ರ ಕ್ರಿಯಾಶಬ್ದಃ ವಸ ಅಚ್ಛಾದನ ಇತ್ಯಸ್ಯ | ವಸ್ತ್ರ ವಚನೋ ವಾ | ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾಚ್ಚ ಕೃಷ್ಣಂ ನಾಸ ಅಹ ನಾನ್ಯನ್ | ತತ್ಸಾರೂಪ್ಯಾಚ್ಚ ತಮಸಿ ಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ | ಕೃತ್ಸೈಸ್ಯ ಜಗತಃ ಅಚ್ಛಾದಯಿತ್ವ ಕೃಷ್ಣವಾಸಸ್ವರೂಪಂ ವಾ ತಮಃ |

ಅತ್ ಎಂಬುವುದಕ್ಕೆ ಆಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ನಾಸನ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಸ ಅಚ್ಛಾದನೇ, ಆವರಣ (ಮುಚ್ಚುವಿಕೆ) ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ ರೂಪವೆಂದು ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯು ಇರುವುದರಿಂದ ವಸ್ತ್ರವೆಂದು ಅರ್ಥ. ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಮುಚ್ಚುವುದಾದರೂ ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣದ ಬಟ್ಟೆಯು ಮಾತ್ರವೇ ಇಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿರುವುದು. ಇತರ ವರ್ಣದ ವಸ್ತ್ರವು ಕಪ್ಪುಬಟ್ಟೆಯಂತೆ ಆವಾರಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆವಾರಕವೆಂಬ ಕ್ರಿಯೆ ಅಥವಾ ಧರ್ಮದ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ತಮಃ ಎಂದರೆ ಕತ್ತಲೆಯು ಕೃಷ್ಣವಾಸಃ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಉಪಸ್ಥಿತಿಯಾಗಿರುವಕಾರಣ ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಕಾಣಿಸದಂತೆ ಮಾಡುವ ಕಪ್ಪು ಬಟ್ಟೆಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಕತ್ತಲೆಯು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಮಹಿತ್ವಮ್—ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕವಾದ ಇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಮಹಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಮಹೇಃಭಾವಃ ಮಹಿತ್ವಮ್ ತಸ್ಯಭಾವಸ್ತ್ವತಲೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತ್ವಪ್ರತ್ಯಯ. ದೇವತ್ವಮ್ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮಧ್ಯಾ—ಮಧ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಪ್ತಮೀ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಡಾದೇಶ. ಡಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಟಿಲೋಪ, ಮಧ್ಯಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕರ್ತೋಃ—ಡುಕೃ ಇೌ ಕರಣೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕವಾದ ಉನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕಿಗೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ಉರಣ್ರಪರಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಇತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಸ್ವರೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ನಿತತಮ್—ವಿ ಉಪಸರ್ಗ. ತನು ವಿಸ್ತಾರೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ನಿಷ್ಕಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಪ್ರತ್ಯಯ. ಉದಿತೋ ನಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಾಪ್ರತ್ಯಯ ಸರನಾದಾಗ ಇಟ್ ವಿಕಲ್ಪ ವಿಧಾನನಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಯಸ್ಯ ವಿಭಾಷಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಡಾಗನು ನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶವನ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅನುನಾಸಿಕ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಗತಿರಸಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯.) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ವಿ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಭಾರ—ಹೃಜ್ ಹರಣೇ. ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ಪಿಗೆ ಪರಸ್ಪ್ರಪದಾನಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಣಲಾದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಉರದತ್ತ. ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಕುಹೋಶ್ಚುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚುತ್ವ. ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ. ಹೃಗ್ರಹೋರ್ಭತ್ಪಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಭಕಾರಾದೇಶ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಯುಕ್ತ—ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ. ಧಾತು. ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಚ್ಲೇಃ ಸಿಚ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಿಚಾದೇಶ ಬಂದಾಗ ರ್ಝಲೋ ರ್ಝಲಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಚೋಃ ಕುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೦.) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವ. ಖರಿ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೪-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚತ್ವದಿಂದ ಕತ್ವ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗನು. ಯದಾ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಸಾತ್ಯೈರ್ಯದ್ಯದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತೀಕೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಡಾಗನು ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಧಸ್ಥಾತ್—ಷ್ಠಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತಾ. ಧಾತು. ಘೌರ್ಭೇ ಕವಿಧಾನಮ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕಪ್ರತ್ಯಯ. ಆತೋಲೋಪಇಟಿಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸಹ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಧಮಾದಸ್ಥಯೋತ್ಪಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಷ್ಠಾ ಧಾತು ಸರನಾದುದರಿಂದ ಸಧ ಎಂಬ ಅದೇಶ. ದಾಸೀಭಾರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ವರಪದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರವು ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಾತ್ರೀ—ರಾತ್ರೇಶ್ವಾ ಜಸೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೩೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಜೋಪ್ ಬರುತ್ತದೆ.

ತನುಶೇ—ತನು ವಿಸ್ತಾರೇ. ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತನ್ಮಿತ್ರಸ್ಯ ವರುಣಸ್ಯಾಭಿಚಕ್ಷೇ ಸೂರ್ಯೋ ರೂಪಂ ಕೃಣುತೇ
ದ್ಯೋರುಪಸ್ಥೇ |

ಅನಂತಮನ್ಯದ್ರುಶದಸ್ಯ ಪಾಜಃ ಕೃಷ್ಣಮನ್ಯದ್ರಿತಿಃ ಸಂ ಭ-
ರಂತಿ || ೫ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತತ್ | ಮಿತ್ರಸ್ಯ | ವರುಣಸ್ಯ | ಅಭಿಚಕ್ಷೇ | ಸೂರ್ಯಃ | ರೂಪಂ | ಕೃಣುತೇ |
ದ್ಯೋಃ | ಉಪಸ್ಥೇ |

ಅನಂತಂ | ಅನ್ಯತ್ | ರುಶತ್ | ಅಸ್ಯ | ಪಾಜಃ | ಕೃಷ್ಣಂ | ಅನ್ಯತ್ | ದ್ರಿತಿಃ |
ಸಂ | ಭರಂತಿ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ತತ್ತದಾನೀಮುಪಯಸಮಯೇ ಮಿತ್ರಸ್ಯ ವರುಣಸ್ಯ ತದುಭಯೋಪಲಕ್ಷಿತಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗ-
ತೋಽಭಿಚಕ್ಷ ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಪ್ರಕಾಶನಾಯ ದ್ಯೋರ್ನಭಸ ಉಪಸ್ಥ ಉಪಸ್ಥಾನೇ ಮಧ್ಯೇ ಸೂರ್ಯಃ
ಸರ್ವಸ್ಯ ಪ್ರೇರಕಃ ಸವಿತಾ ರೂಪಂ ಸರ್ವಸ್ಯ ನಿರೂಪಕಂ ಪ್ರಕಾಶಕಂ ತೇಜಃ ಕೃಣುತೇ | ಕರೋತಿ | ಅಪಿ
ಚಾಸ್ಯ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಹರಿತೋ ರಸಹರಣಶೀಲಾ ರತ್ನಯೋ ಹರಿಬೃಣಾ ಅಶ್ವಾ ನಾನಂತಮವಸಾನರಹಿತಂ
ಕೃತ್ಸ್ನಸ್ಯ ಜಗತೋ ವ್ಯಾಪಕಂ ರುಶದ್ವಿಪ್ಯಮಾನಂ ಶ್ವೇತವರ್ಣಂ ಪಾಜಃ | ಬಲನಾನ್ಮೃತತ್ |
ಬಲಯುಕ್ತಮತಿಬಲಸ್ಯಾಪಿ ನೈಶಸ್ಯ ತಮಸೋ ನಿನಾರಣೇ ಸಮರ್ಥಮನ್ಯತ್ತಮಸೋ ನಿಲಕ್ಷಣಂ ತೇಜಃ
ಸಂ ಭರಂತಿ | ಅಹನಿ ಸ್ವಕೀಯಾಗಮನೇನ ನಿಷ್ಪಾದಯಂತಿ | ತಥಾ ಕೃಷ್ಣಂ ಕೃಷ್ಣವರ್ಣಮನ್ಯತ್ತಮಃ
ಸ್ವಕೀಯಾಪಗಮನೇನ ರಾತ್ರ್ | ಅಸ್ಯ ರತ್ನಯೋಽಪ್ಯೇವಂ ಕುರ್ವಂತಿ ಕಿಮು ಪಕ್ತವ್ಯಂ ತಸ್ಯ
ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಮಿತಿ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಸ್ತುತಿಃ || ಅಭಿಚಕ್ಷೇ | ಸಂಪದಾದಿಲಕ್ಷಣೋ ಭಾವೇ ಕ್ವಿಪ್ ಕೃದುತ್ತರ-

ಸದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ದ್ಯೋಃ | ಜಸಿಜಸೋಶ್ಚ | ಸಾ. ೬-೧-೧೧೦ | ಇತಿ ಪೂರ್ವರೂಪತಾ | ಉಪಸ್ಥೇ |
ಘೃಣಾರ್ಥೇ ಕವಿಧಾನಮಿತಿ ಕಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಮರುದ್ವೈಧಾದಿತ್ವಾತ್ಪೂರ್ವಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸಾಜಃ |
ಸಾತಿ ರಕ್ಷತೀತಿ ಸಾಜೋ ಬಲಂ | ಸಾತೇರ್ಬಲೇ ಜುಟ್ಟ | ಉ. ೪-೨೦೨ | ಇತ್ಯೇಸುನ್ ಜುಡಾಗಮಶ್ಚ |
ಭಾಂದಸೋ ಮತ್ಪರ್ಥೀಯಸ್ಯ ವಿನೋ ಲೋಪಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ತತ್—ಆಗ (ಉದಯಕಾಲದಲ್ಲಿ) | ಮಿತ್ರಸ್ಯ ವರುಣಸ್ಯ—ಮಿತ್ರ, ವರುಣ ಇವರೇ ಆದಿಯಾದ
ಜಗತ್ತನ್ನೂ | ಅಭಿಚೇಕ್ಷೇ—ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಲು | ದ್ಯೋಃ ಉಪಸ್ಥೇ—ಆಕಾಶದ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ |
ಸೂರ್ಯಃ—(ಸರ್ವಪ್ರೇರಕನಾದ) ಸೂರ್ಯನು | ರೂಪಂ—ಪ್ರಕಾಶಕವಾದ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು | ಕೃಣುತೇ—
ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾನೆ | (ಅಪಿ ಚ—ಮತ್ತೂ) | ಅಸ್ಯ—ಈ ಸೂರ್ಯನ | ಹರಿತಃ—ರಸಹರಣಶೀಲನಾದ
ಕಿರಣಗಳು (ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯನ ಅಶ್ವಗಳು) | ಅನಂತಂ—ಅನಂತವಾದ (ಈ ಜಗತ್ತನ್ನೂ) | ರುಶತ್—
ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವ | ಸಾಜಃ—ಬಲಯುಕ್ತವಾದ | ಅನ್ಯತ್—ತಮಸ್ಸಿಗೆ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು | ಸಂ
ಭರಂತಿ—(ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ) ತುಂಬುತ್ತವೆ (ಹಾಗೆಯೇ) | ಕೃಷ್ಣಂ—ಕೃಷ್ಣವರ್ಣವಾದ (ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣವುಳ್ಳ) |
ಅನ್ಯತ್—ತಮಸ್ಸನ್ನು (ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು) | ಸಂ ಭರಂತಿ—ತಾವು ಹೊರಟುಹೋದ ಮೇಲೆ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಕಿರಣ
ಗಳು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಉದಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು ಮಿತ್ರ, ವರುಣ ಇವರುಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಈ ಜಗತ್ತನ್ನು
ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಆಕಾಶದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಇವನ ಕಿರಣಗಳೇ ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ಜಗತ್ಪ್ರ
ಕಾಶಕವಾದ (ತಮಸ್ಸನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ) ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಬೆಳಕನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ. ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ತಾವು
ಹೊರಟುಹೋಗುವುದರಿಂದ ಅಂಧಕಾರವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ.

English Translation.

The sun, is the sight of Mitra and Varuna, displays his form
(of brightness) in the middle of the heavens, and his rays extend, on one
hand, his infinite and brilliant power, or, on the other (by their
departure), bring on the blackness of night.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸೂರ್ಯಃ—ಸರ್ವಸ್ಯ ಪ್ರೇರಕಃ ಸವಿತಾ | ತನ್ನ ಉದಯದಿಂದ ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಜ್ಞಾನಕ್ರಿಯೆಗಳಿಂದ
ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಆಯಾ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಿಸುವವನಾದ ಸವಿತೃಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ದೇವನು. ಅಥವಾ
ಸರತೀತಿ ಸೂರ್ಯಃ | ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನಾದ್ದರಿಂದ ಸೂರ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವನು.

ರೂಪಂ ಕೃಣುತೇ—ಸರ್ವಸ್ಯ ನಿರೂಪಕಂ ಪ್ರಕಾಶಕಂ ತೇಜಃ ಕರೋತಿ | ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವ ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಉದಯಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಮಿತ್ರನೂ ಮತ್ತು ವರುಣನೂ ಎಂಬ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜಗತ್ತಿನ ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕಾಗಿ ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹರಡುವನು.

ಮಿತ್ರಃ—ಪ್ರಮಿತೇಸ್ತ್ರಾಯತೇ ಮರಣವಾಗದಂತೆ ರಕ್ಷಿಸುವವನು ಅಥವಾ ಸಮ್ಮಿನ್ನಾನೋ ದ್ರವತೀತಿ ವಾ—ಸಮಸ್ತತೋ ಮಿನ್ನಾನಃ ಉದಕೇನ ದ್ರವತಿ ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕೇ ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕದಲ್ಲಿ ಉದಕದಿಂದ ಸಿಂಪಡಿಸುವವನು—ಅಥವಾ ಮೇದಯತೇರ್ವಾ ಸ್ನೇಹಾರ್ಥಸ್ಯ ಸರ್ವಂ ಹೃಸಾವುದಕೇನ ಸ್ನೇಹಯತಿ ಸರ್ವವನ್ನೂ ಉದಕದಿಂದ ಸ್ನೇಹವುಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವವನು ಎಂದು ಮಿತ್ರಶಬ್ದದ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಿವರಿಸಿ—

ಮಿತ್ರೋ ಜನಾ ಯಾತಯತಿ ಬ್ರುವಾಣೋ ಮಿತ್ರೋ ದಾಧಾರ ಪೃಥಿವೀಮುತ ದ್ಯಾಂ |

ಮಿತ್ರಃ ಕೃಷ್ಣೀರನಿಮಿಷಾಭಿಚಷ್ಟೇ ಮಿತ್ರಾಯ ಹವ್ಯಂ ಘೃತವಜ್ಜು ಹೋತ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೫೯-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಮಿತ್ರನು ಪ್ರಪಂಚವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಧರಿಸಿರುವನು. ಜನರನ್ನು ಕೃಷ್ಣಾದಿಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವನು. ಮತ್ತು ವೃಷ್ಟಾದಿಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಉಪಕಾರವನ್ನು ಮಾಡುವನು ಎಂದು ಮಿತ್ರನ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡಿರುವರು. (ನಿ. ೧೦-೨೨) ಮತ್ತು,

ವರುಣಃ—ಮೇಘಜಾಲೇನ ವಿಯತ್ ವೃಣೋತಿ ಮೇಘಗಳ ಸಮೂಹದಿಂದ ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು ಆವರಿಸುವವನು ಎಂದು ವರುಣಶಬ್ದದ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿ

ನೀಚೀನಬಾರಂ ವರುಣಃ ಕಬಂಧಂ ಪ್ರ ಸಸರ್ಜ ರೋದಸೀ ಅಂತರಿಕ್ಷಂ |

ತೇನ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಭುವನಸ್ಯ ರಾಜಾ ಯವಂ ನ ವೃಷ್ಟಿವ್ಯುನತ್ತಿ ಭೂಮಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೮೫-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಮೇಘಮಧೋಬಿಲಂ ಕೃತ್ವಾ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೌ ಚಾಂತರಿಕ್ಷಂ ಚ ಮಹತ್ತ್ವೀನ ಯವಮಿವ ವೃಷ್ಟಿವ್ಯುನತ್ತಿ ಭೂಮಿಂ ಮೇಘವನ್ನು ಅಧೋಮುಖವುಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿಸಿ ಭೂಮ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳ ಮಹತ್ತ್ವಕ್ಕಾಗಿ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವನು ಎಂದು ವರುಣನ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. (ನಿ. ೧೦-೪)

ಪಾಜಃ—ಬಲಯುಕ್ತಃ | ಓಜಃ ಶವಃ ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಜಃಶಬ್ದವು (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪಾಜಃ ಎಂದರೆ ಬಲವೆಂದು ಅರ್ಥವು.

ರುಶತ್—ರುಶದಿತಿ ವರ್ಣನಾಮ | ರೋಚತೇರ್ಜ್ಜಲತಿಕರ್ಮಣಃ ಎಂದು ಕಾಂತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ರುಚ್ಛಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ರುಶತ್ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ದೀಪ್ಯಮಾನಂ ಶ್ವೇತವರ್ಣಂ—ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ಅಥವಾ ಬಿಳಿಯ ವರ್ಣವುಳ್ಳ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಹರಿತಃ—ಮೂವತ್ತೇಳು ನದೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹರಿತ ಶಬ್ದವು (ನಿ. ೨-೨೪) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದಿಷ್ಟೋಪಯೋಜನಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹರಿತ ಅದಿತ್ಯಸ್ಯ (ನಿ. ೨-೨೮) ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಾಯಣರು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಸಹರಣಶೀಲಾಃ ರಶ್ಮಯಃ ಹರಿದ್ವರ್ಣಾಃ ಅಶ್ವಾ ವಾ ಉದಕವನ್ನು ಶೋಷಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಕಿರಣಗಳು ಅಥವಾ ಹಸರು ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ ಸೂರ್ಯನ ಕುದುರೆಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು.

ಅನಂತಂ ಪಾಜಃ ಸಂಭರಂತಿ—ಬಲವೆಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಪಾಜಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರುಶತ್ ಶಬ್ದವು ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳು ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವ ಶುಭ್ರವಾದ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ತುಂಬಿ ಅತಿಶಯವಾದ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿಯಿಂದಂಟಾದ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಕಿರಣಗಳು ತಮ್ಮ ಆಗಮನದಿಂದ ನಾಶಪಡಿಸಿ ಬೆಳಕನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗೂ ಬೀರುತ್ತವೆ.

ಕೃಷ್ಣಮನ್ಯತ್—ಕೃಷ್ಣವರ್ಣಂ ಅನ್ಯತ್ ತಮಃ ಸ್ವಕೀಯಾಪಗಮನೇನ ರಾತ್ರೌ | ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳು ರಾತ್ರಿಯ ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶವಾಗುವಂತೆ ತಮ್ಮ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡುತ್ತಾ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುವು. ಸೂರ್ಯನು ತನ್ನ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾ ತೇಜಸ್ಸಿನ ರೂಪದಿಂದ ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವನು ರಾತ್ರಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಾನು ಅಸ್ತನಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಹಗಲಿನ ಪ್ರಕಾಶಮಯವಾದ ರೂಪಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವ ಕೆಪ್ಪುಬಣ್ಣದ ರೂಪಾಂತರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವಂತೆ ತನ್ನ ಕಿರಣಗಳನ್ನು ಉಪಸಂಹಾರಮಾಡಿ ಕೊಳ್ಳುವನು. (ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವನು.) ಇವನ ಕಿರಣಗಳು ಈ ರೀತಿಯಾದ ಅಹೋರಾತ್ರಗಳ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಉಂಟಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಕಾರಣ ಇಂತಹ ಕಿರಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಸೂರ್ಯನ ಮಹಿಮೆಯು ನಿರತಿಶಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಸೂರ್ಯನ ರಶ್ಮಿಗಳು ರಸಹರಣಶೀಲವಾದವುಗಳೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—

ಕೃಷ್ಣಂ ನಿಯಾನಂ ಹರಯಸ್ಸಪರ್ಣಾ ಅಪೋ ವಸಾನಾ ದಿವಮುತ್ಪತಂತಿ |

(ಯ. ಸಂ. ೧-೧೬೪-೪೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಸ ಏಷ ಭಗವಾನಾದಿತ್ಯಃ ಯದಾ ಜಗದನುಗ್ರಹಾಯ ಗರ್ಭಮುದಕಮಾತ್ಮ-ನ್ಯಾಧಿತ್ಸುರುತ್ತರಾಯಣಂ ಪ್ರತಿಸಿದ್ಯತೇ ತದೈತೇ ತಸ್ಯ ರಶ್ಮಯಃ ಹರಯಃ ರಸಹರಣಾಃ ಪೂಜ್ಯನಾದ ಆದಿತ್ಯನು ಜಗತ್ತಿನ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಉದಕವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಮಾಡುವ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಉತ್ತರಾಯಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದಾಗ ಅವನ ಕಿರಣಗಳು ಉದಕಗಳನ್ನು ಹೀರುತ್ತವೆ. ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. (ನಿ. ೭-೨೪)

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಭಿಚಕ್ಷೇ—ಚಕ್ಷಿಜ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ. ಧಾತು. ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಪ್ (ನಾ. ೨೨೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ವಿಪ್. ಅಭಿಚಕ್ಷ್ಮಿ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಗತಿಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಕೃಣುತೇ—ಕೃವಿ ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋಶ್ಚ. ಧಾತು. ಇದಿತೋ ನುಮ್‌ಧಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. **ಧಿನ್ನಿ ಕೃಣ್ವೋರಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುವಿಕರಣ. ಅಕಾರ ಅಂತಾದೇಶ. **ಅತೋಲೋಪಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪ. ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾನಿನವದ್ಭಾವನಿರು ವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಪಸ್ಥೇ—ಸ್ಮಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ. ಧಾತು. ಘೃಣಾರ್ಥೇ ಕನಿಧಾನಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅತೋಲೋಪ ಇಟಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪ. **ಗತಿನಂತರಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಗತಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಮರುದ್ವೈಧಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದ್ಯೋಃ—ದ್ಯೋಃ ಶಬ್ದ. ಸ್ವಪ್ನಿ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಜಿಸಿಜಸೋಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗ.

ರುಶತ್—ರುಶ ದೀಪ್ತೌ. ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ವಪ್ರತ್ಯಯ. **ತುದಾದಿಭ್ಯಃ ಶಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶವಿಕರಣ. ಅದುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಬಂದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸಾಜಃ—ಸಾತಿ ರಕ್ಷತಿ ಇತಿ ಸಾಜಃ ಬಲಮ್. ಸಾ ರಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. **ಪಾತೇರ್ಬಲೇ ಜುಟೀಚಿ** (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿಗೆ ಜುಟಾಗಮ. ಸಾಜನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. **ಸಾಜಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ** ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ **ಅಸ್ಮಾಯಾಮೇ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿನ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅದಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ಇತ್ಯಾನ್ದಿನಿತ್ಯಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಅದ್ವೈದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭರಂತಿ—ಭೃಣ್ ಭರಣೇ ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಙ್ ||

ಅದ್ಯಾ ದೇವಾ ಉದಿತಾ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ನಿರಂಹಸಃ ಪಿಪೃತಾ ನಿರ-
ವದ್ಯಾತ್ |

ತನ್ನೋ ಮಿತ್ರೋ ವರುಣೋ ಮಾಮಹಂತಾಮದಿತಿಃ ಸಿಂಧುಃ
ಪೃಥಿವೀ ಉತ ದ್ಯೌಃ || ೬ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅದ್ಯ | ದೇವಾಃ | ಉತ ಇತಾ | ಸೂರ್ಯಸ್ಯ | ನಿಃ | ಅಂಹಸಃ | ಪಿಪೃತ |
ನಿಃ | ಅವದ್ಯಾತ್ |

ತತ್ | ನಃ | ಮಿತ್ರಃ | ವರುಣಃ | ಮಮಹಂತಾಂ | ಅದಿತಿಃ | ಸಿಂಧುಃ | ಪೃಥಿವೀ |
ಉತ | ದ್ಯೌಃ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ದೇವಾ ದ್ಯೋತಮಾನಾಃ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಯಃ ಅದ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ಥಾಲೇ ಸೂರ್ಯಸ್ಯಾದಿತ್ಯ-
ಸ್ಯೋದಿತಾ ಉದಿತಾವುದಯೇ ಸತೀತಸ್ತತಃ ಪ್ರಸರಂತೋ ಯೋಯಮಸ್ಮಾನಂಹಸಃ ಪಾಪಾನ್ನಿಷ್ಟಿಪೃತ |
ನಿಷ್ಕೃಷ್ಯ ಪಾಲಯತ | ಯದಿದಮಸ್ಮಾಭಿರುಕ್ತಂ ನೋಽಸ್ಮದೀಯಂ ತನ್ನಿತ್ರಾದಯಃ ಷಡ್ದೇವತಾ
ಮಮಹಂತಾಂ | ಪ್ರಾಜಯಂತು | ಅನುಮನ್ಯಂತಾಂ | ರಕ್ಷಂತಿತಿ ಯಾವತ್ | ಮಿತ್ರಃ ಪ್ರನಿಾತೇಸ್ತ್ರಾಯ-
ಕೋಽಹರಭಿಮಾನೀ ದೇವಃ | ವರುಣೋಽನಿಷ್ಠಾನಾಂ ನಿನಾರಯಿತಾ ರಾತ್ರೈಭಿಮಾನೀ | ಅದಿತಿರಖಂಡ-
ನೀಯಾದೀನಾ ನಾ ದೇವಮಾತಾ | ಸಿಂಧುಃ ಸ್ಯಂದನಶೀಲೋದಕಾಭಿಮಾನೀ ದೇವತಾ | ಪೃಥಿವೀ
ಭೂಲೋಕಸ್ಯಾಧಿಪ್ತಾತ್ರೀ ದ್ಯೌದ್ಯುಲೋಕಸ್ಯ | ಉತಶಬ್ದಃ ಸಮುಚ್ಚೇಯೇ || ಅದ್ಯ | ನಿಸಾತಸ್ಯ
ಚೇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಉದಿತಾ | ಉತ್ಪನ್ನಾವದೇತೇರ್ಭಾವೇ ಕ್ತಿನ್ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ
ಡಾದೇಶಃ | ತಾದೌ ಚೇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಪಿಪೃತ | ಪ್ಲಾ ಪಾಲನಪೂರಣಯೋಃ | ಪೃ ಇತ್ಯೇಕೇ |

ಲೋಟಿ ಜುಹೋತ್ಯಾ ದಿತ್ವಾ ಚೈವ ಶ್ಲಃ | ದ್ವಿರ್ವಚನೋರದತ್ವಹಲಾದಿಶೇಷಾಃ | ಅರ್ತಿಸಪತ್ರ್ಯೋ-
ಶ್ಚೈತ್ಯೈಭ್ಯಾ ಸಸ್ಯೇತ್ವಂ | ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಪಿದಿತಿ ತಶಬ್ದಸ್ಯ ಜಾತ್ವೇ ಸತಿ ಋಚಿ ತುನುಘೋತ್ಯಾದಿನಾ
ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘಾಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹೇ ದೇವಾಃ—ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ ಎಲೈ ರಶ್ಮಿಗಳೇ | ಅದ್ಯ—ಈಗ | ಸೂರ್ಯಸ್ಯ—ಸೂರ್ಯನ |
ಉದಿತಾ—ಉದಯವಾಗಲು (ನೀವು ನಮ್ಮನ್ನು) | ಅಂಹಸಃ—ಪಾಪಗಳಿಂದ | ನಿಃ ಪಿಪ್ಯತೆ—ವಿವೇಚನೆ
ಮಾಡಿ ಕಾಪಾಡಿರಿ | ನಃ—ನಮ್ಮ | ತತ್—ಈ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ಮಿತ್ರಃ—ಮಿತ್ರನೂ | ವರುಣಃ—
ವರುಣನೂ | ಅದಿತಿಃ—ಅದಿತಿಯೂ | ಸಿಂಧುಃ—ಸಾಗರಾಧಿದೇವತೆಯೂ | ಪೃಥಿವೀ—ಭೂಮಿಯೂ |
ಉತ—ಮತ್ತು | ದ್ಯೌಃ—ಸ್ವರ್ಗಾಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಯೂ | ಮಮಹಂತಾಂ—ಗೌರವಿಸಿ ಕಾಪಾಡಲಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ದೇವೀಪ್ಯಮಾನವಾದ ಎಲೈ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಗಳೇ, ಸೂರ್ಯನ ಉದಯವಾದ ಕೂಡಲೇ (ನೀವು ನಮ್ಮನ್ನು)
ಪಾಪಗಳಿಂದ ಸೆಳೆದು ಕಾಪಾಡುತ್ತೀರಿ. ನಮ್ಮ ಈ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಮಿತ್ರ, ವರುಣ, ಅದಿತಿ, ಪೃಥಿವೀ, ಸಿಂಧು,
ಮತ್ತು ಅಂತರಿಕ್ಷ ದೇವತೆಗಳು ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಯುಕ್ತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಿ.

English Translation.

This day, gods, with the rising of the sun, deliver us from heinous
sins; and may Mitra, Varuna, Aditi,—ocean, earth, and heaven, be
favourable to this our prayer.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ದೇವಾಃ—ದ್ಯೋತಮಾನಾಃ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಯಃ | ದಿವ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ದೇವಶಬ್ದಕ್ಕೆ
ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ ಅಥವಾ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳು
ಸೂರ್ಯೋದಯಾನಂತರ ತಮ್ಮ ಪ್ರಕಾಶವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಅತಿಶಯವಾಗಿರುವಂತೆ ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತಾ ಇರುತ್ತವೆ. ಈ ಪ್ರಕಾಶ
ವಾಗಿ ತಮ್ಮ ಕಾಂತಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಸರಿಸುತ್ತಿರುವ ಸೂರ್ಯನ ರಶ್ಮಿಗಳು ನಮ್ಮ ಪಾತಕಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡಲಿ
ಎಂದು ಅಶಂಕನೆಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ—

ಮಿತ್ರ—ಪ್ರಮಿತೇಷ್ಟಾಯಕಃ ಮರಣದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವ ಅಹರಭಿಮಾನಿಯಾದ ಮಿತ್ರನೂ, ಅನಿಷ್ಟಗಳನ್ನು
ನಿವಾರಣಮಾಡುವ ರಾತ್ರೈಭಿಮಾನಿಯಾದ ವರುಣನೂ, ದೇವಮಾತೆಯಾದ ಅದಿತಿಯೂ, ಉದಕಾಭಿಮಾನಿಯಾದ

ಸಮುದ್ರನೂ, ಭೂಮಿಯೂ, ಮತ್ತು ಅಂತರಿಕ್ಷವೂ ಕೂಡ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಿರುವ ನಮ್ಮಗಳ ಪಾಪಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ ಎಂದು ಆಶಂಸನೆಯು ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅದ್ಯು—ನಿಪಾತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೇವಾಃ—ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉದಿತಾ—ಉತ್ ಉಪಸರ್ಗ. ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ತಿನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ತಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಪ್ತಮಿ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಡಾದೇಶ. ಡಿತ್ತದಿಂದ ಟಿಗೆ (ಇಕಾರ) ಲೋಪ. ತಾದಾಚಿನಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಗತಿಗೆ (ಉತ್) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಿಪ್ಪತೆ—ಪ್ತ ಸಾಲನಪೂರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಪೃ ಎಂದು ಕೆಲವರು ಹ್ರಸ್ವಾಂತವಾಗಿ ಪಾಠಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಲೋಟೋಲಜ್ಜತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಜ್ಜದ್ಭಾವ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ತೆಸ್ಥೆಸ್ಥೆ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ತ ಆದೇಶ. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಲಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಲಃ ವಿಕರಣ. ಶ್ಲಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಉರತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸ ಋಕಾರಕ್ಕೆ ಅತ್ವ. ರಪರವಾಗಿ ಬಂದಾಗ ಹಲಾದಿ ಶೇಷ. ಅರ್ತಿಸಿಪತ್ಯೋಕ್ತ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಮಹಿತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಜೆದ್ವದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಋಚಿತುನುಘ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ನಿಘಾತ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅವದ್ಯಾತ್—ನದ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ. ಧಾತು. ಅವದ್ಯಪಣ್ಯವರ್ಯಾ ಗರ್ಹ್ಯ ಪಣಿತವ್ಯ—ನಿರೋಧೇಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯದಂತವಾಗಿ ಗರ್ಹಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ನಿಸಾತವಾಗಿದೆ. ನೆಞ್ ಸುಭ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಚಮಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. || ೬ ||

ನೂರಹದಿನೈದನೆಯ ಸೂಕ್ತ ಸಮಾಪ್ತವು.

ನೂರಹದಿನಾರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಸಪ್ತದಶೇನುವಾಕೇ ಸಂಚಿ ಸೂಕ್ತಾನಿ | ತತ್ರ ನಾಸತ್ಯಾಭ್ಯಾಮಿತಿ ಸಂಚಿನಿಶತ್ಯಚಂ
ಪ್ರಥಮಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಉಶಿಕ್ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮಂಗರಾಜಸ್ಯ ಮಹಿಷ್ಯಾ ದಾಸ್ಯಾಂ ದೀರ್ಘತಮಸೋತ್ಪಾದಿತಃ
ಕಕ್ಷೀವಾನಸ್ಯ ಸೂಕ್ತಸ್ಯ ಋಷಿಃ | ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಃ | ಅಶ್ವಿನೌ ದೇವತಾ | ತಥಾ ಚಾನುಕ್ರಾಂತಂ |
ನಾಸತ್ಯಾಭ್ಯಾಂ ಸಂಚಾಧಿಕಾ ಕಕ್ಷೀವಾನ್ದೀರ್ಘತಮಸ ಉಶಿಕ್ಸುಸೂತ ಅಶ್ವಿನಂ ನಾ ಇತಿ | ತುಹ್ಯಾದಿ-
ಪರಿಭಾಷಯೇದಮಾದೀನಿ ಸಂಚಿ ಸೂಕ್ತಾನ್ಯಶ್ವಿದೇವತ್ಯಾನಿ || ಪ್ರಾತರನುವಾಕಸ್ಯಾಶ್ವಿನೇ ಕೃತೌ
ತ್ರೈಷ್ಟುಭೇ ಭಂದಸೀದಮಾದೀನಿ ತ್ರೀಣಿ ಸೂಕ್ತಾನಿ | ಅಥಾಶ್ವಿನ ಇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ಗ್ರಾವಾಣೇವ
ನಾಸತ್ಯಾಭ್ಯಾಮಿತಿ ತ್ರೀಣಿ | ಅ. ೪-೧೫ | ಇತಿ || ಅಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರೇ ಚೈತಾನಿ ಶಸ್ಯಾನಿ ಪ್ರಾತರನುವಾಕನ್ಯಾ-
ಯೇನ | ಅ. ೬-೫ | ಇತ್ಯೆತಿದಿಷ್ಟತ್ವಾತ್ ||

ಅನುವಾದವು—ನಾಸತ್ಯಾಭ್ಯಾಂ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಹದಿನೇಳನೆಯ ಅನುವಾಕವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದು.
ಈ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ (೧೧೬-೧೨೦) ಐದು ಸೂಕ್ತಗಳಿರುವವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ನಾಸತ್ಯಾಭ್ಯಾಂ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು
ಮೊದಲನೆಯದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು ಅಂಗರಾಜನ ಪತ್ನಿಯ ದಾಸಿಯಾದ ಉಶಿಕ್
ಎಂಬುವಳಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘತಮಾಃ ಎಂಬ ಋಷಿಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾದ ಕಕ್ಷೀವಾನ್ ಎಂಬುವನು ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಋಷಿಯು
ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ ದೇವತೆಯು. ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ಸು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ನಾಸತ್ಯಾಭ್ಯಾಂ
ಸಂಚಾಧಿಕಾ ಕಕ್ಷೀವಾನ್ದೀರ್ಘತಮಸ ಉಶಿಕ್ಸುಸೂತ ಅಶ್ವಿನಂ ನಾ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ
ತು ಹಿ ಎಂದು ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಮುಂದಿನ ಒಟ್ಟು ಐದು ಸೂಕ್ತಗಳು
ಅಶ್ವಿನೀದೇವತಾಕವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನಕ್ರತುಸಂಬಂಧವಾದ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್
ಭಂದಸ್ಸಿನ ಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಮೂರು ಸೂಕ್ತಗಳ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಅಥಾಶ್ವಿನ
ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಗ್ರಾವಾಣೇವ ನಾಸತ್ಯಾಭ್ಯಾಮಿತಿ ತ್ರೀಣಿ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಅ. ೪-೧೫)
ಮತ್ತು ಅಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವಾಗ ಈ ಸೂಕ್ತಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು
ಅಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವುದು (ಅ. ೬-೫).

ಸೂಕ್ತ—೧೧೬

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೭ || ಸೂಕ್ತ—೧೧೬ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ ಲ || ವರ್ಗ—೮, ೯, ೧೦, ೧೧, ೧೨ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಪಂಕ್ತಿ—೨೫ ||

|| ಋಷಿಃ—ಕಪ್ಪೇವಾನ್ ದೈರ್ಘತಮಃ ಔಶಿಜಃ ||

|| ದೇವತಾ—ಅಶ್ವಿನಾ ||

|| ಭಂದಃ—ತ್ರಿಷ್ಠುಪ್ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ನಾಸತ್ಯಾಭ್ಯಾಂ ಬರ್ಹಿರೀವ ಪ್ರ ವೃಂಜೇ ಸ್ತೋಮಾ ಇಯ-

ಮೃಭ್ರಿಯೇವ ನಾತಃ |

ಯಾವರ್ಭಗಾಯ ವಿಮದಾಯ ಜಾಯಾಂ ಸೇನಾಜುನಾ ನ್ಯೂ-

ಹತೂ ರಥೇನ || ೧ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ನಾಸತ್ಯಾಭ್ಯಾಂ | ಬರ್ಹಿಃ ಇವ | ಪ್ರ | ವೃಂಜೇ | ಸ್ತೋಮಾನ್ | ಇಯಮಿ |

ಅಭ್ರಿಯಾ ಇವ | ನಾತಃ |

ಯಾ | ಅವರ್ಭಗಾಯ | ವಿಮದಾಯ | ಜಾಯಾಂ | ಸೇನಾ ಜುನಾ | ನಿ -

ಊಹತುಃ | ರಥೇನ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಬರ್ಹಿರಿವ ಯಥಾ ಕಶ್ಚಿದ್ವಿಜಮಾನೋ ಯಾಗಾರ್ಥಂ ಬರ್ಹಿಃ ಪ್ರ ವೃಂಜೇ ಪ್ರಕರ್ಷಣಾ-
 ನ್ಯೂನಾನತಿರಿಕ್ತಂ ಯಾಗಾಯ ಸರ್ಯಾಪ್ತಂ ದರ್ಭಂ ವೃಂಕ್ತೇ ಭಿನತ್ತಿ | ಸಂಸಾದಯತೀತಿ ಯಾವತ್ |
 ಏವಮಹಂ ನಾಸತ್ಯಾಭ್ಯಾಮುತ್ಪಿಭ್ಯಾಂ ಸ್ತೋಮಾನ್ ಸ್ತುತೀರಿಯಮಿ | ಸಂಸಾದಯಾಮಿ | ಏತದೇವ
 ವಿಶದೀಕ್ರಿಯತೇ | ಅಭ್ರಿಯೇವ ಯಥಾಭ್ರಿಯಾಣ್ಯಭ್ರೇಷು ಮೇಘೇಷ್ವವಸ್ಥಿತಾನ್ಯುದಕಾನಿ ವಾತೋ
 ವಾಯುರ್ವರ್ಷಣಾರ್ಥಂ ಬಹುಶಃ ಪ್ರೇರಯತಿ ಏವಮಹಮುತ್ಪಿಭ್ಯಾಂ ಸ್ತೋತ್ರಾಣೀಯಮಿ |
 ಬಹುಶಃ ಪ್ರೇರಯಾಮಿ | ಕೀದೃಶಾವತ್ತಿನೌ | ಅರ್ಭಗಾಯ ಜಾಲಾಯ ಸ್ವಯಂವರಲಬ್ಧಭಾರ್ಯಾಯ
 ವಿಮದಾಯೈತತ್ಸಂಜ್ಞಾಯ ರಾಜರ್ಷಯೇ ಮಧ್ಯೇಮಾಗಂ ಸ್ವಯಂವರಾರ್ಥಮಾಗತ್ಯೆಸ್ತಾಮಲಭ-
 ಮಾನೈರನ್ಯೈರ್ನೃಪೈಃ ಸಹ ಯೋದ್ಧುಮಶಕ್ನುವತೀಽಪಿ ತಸ್ಮೈ ಸೇನಾಜುವಾ ಶತ್ರುಸೇನಾಯಾಃ
 ಪ್ರೇರಕೇಣ ಶತ್ರುಭಿದುಷ್ಪ್ರಾಪೇಣ ರಥೇನ ಯಾವತ್ತಿನೌ ಜಾಯಾಂ ಭಾರ್ಯಾಂ ಪರೈರನುಕ್ರಾಂತಾಂ
 ನ್ಯೂಹತುಃ ಶತ್ರುನ್ನಿಹತ್ಯ ತದೀಯಂ ಗೃಹಂ ಪ್ರಾಪಯಾಮಾಸತುಃ | ತಾಭ್ಯಾಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ||
 ನಾಸತ್ಯಾಭ್ಯಾಂ | ಸತ್ಸು ಭವಾ ಸತ್ಯಾ | ನ ಸತ್ಯಾವಸತ್ಯಾ | ನ ಅಸತ್ಯಾ ನಾಸತ್ಯಾ | ನಭ್ರಾಣ್ಯಸಾದಿತ್ಯಾದಿನಾ
 ನೌಃ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವಃ | ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ವೃಂಜೇ | ವೃಜೀ ವರ್ಜನೇ | ಆದಾದಿಕಃ |
 ಇದಿತ್ವಾನ್ಮಮ್ | ಲೋಪಸ್ತು ಅತ್ಯನೇಸದೇಷ್ಟಿತಿ ತಲೋಪಃ | ಇಯಮಿ | ಋ ಗತಾ | ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಕಃ |
 ಅರ್ತಿಹಿಸತ್ಯೋಶ್ವೇಶ್ವೇಶ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯೇತ್ವಂ | ಅಭ್ಯಾಸಸ್ಯಾಸವರ್ಣ ಇತೀಯಜ್ | ಅಭ್ರಿಯೇವ | ಸಮುದ್ರಾ-
 ಭ್ರಾಢ್ಯ ಇತಿ ಭವಾರ್ಥೇ ಘಃ | ಘಸ್ಯೇಯಾದೇಶಃ | ಶೇಶ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತಿ ಶೇಲೋಪಃ |
 ಅರ್ಭಗಾಯ | ಅರ್ತಿಗ್ಯಾಭ್ಯಾಂ ಭನ್ | ಉ. ೩-೧೫ | ಇತ್ಯರ್ತೇರ್ಭನ್ | ಅರ್ಭ ಏವಾರ್ಭಕಃ |
 ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಕನ್ | ಸಾ. ೫-೩-೮೭ | ಭಾಂದಸೋ ಗಕಾರಃ | ಅಸರ ಆಹ | ಅರ್ಭಮಲ್ಪಂ ಗಾಯತಿ
 ಶಬ್ದಯತೀತ್ಯರ್ಥಗಃ | ಕೈ ಗೈ ಶಬ್ದೇ | ಗಾಪೋಷ್ಯಕ್ | ಸಾ. ೩-೨-೮ | ಆತೋ ಲೋಪ ಇಟಿ
 ಚೇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ | ತದೇತತ್ಪದಕೃತಃ ಶಾಕಲ್ಯಸ್ಯಾಭಿಮತಂ | ಸೇನಾಜುವಾ | ಜು ಇತಿ ಸೌತ್ರೋ
 ಧಾತುರ್ಗತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಸ್ಮಾದಂತರ್ಭಾವಿತೆಣ್ಯಾರ್ಥಾತ್ ಕ್ವಿಬ್ಜಚಿಪ್ರಚ್ಛೀತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ವಿಬ್ಜೀಘೌ |
 ತನ್ನಾದಿತ್ವಾದುವಜ್ | ಸಾ. ೬-೪-೭೭-೧ | ನ್ಯೂಹತುಃ | ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ | ಲಿಟೈತುಸಿ ಯಜಾದಿತ್ಯಾ-
 ತ್ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಯದ್ವೃತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಮಿತಿ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅರ್ಭಗಾಯ—ಯುವಕನಾದ | ವಿಮದಾಯ—ವಿಮದನೆಂಬವನಿಗೆ | ಸೇನಾಜುವಾ—(ಶತ್ರುಗಳ)
 ಸೈನ್ಯವನ್ನೋಡಿಸುವ | ರಥೇನ—ರಥದಿಂದ | ಯೆಹ—ಯಾವ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು | ಜಾಯಾಂ—ಸತ್ವಿ
 ಯನ್ನು | ನ್ಯೂಹತುಃ—(ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ವಧಿಸಿ ಅವನ ಮನೆಗೆ) ಸೇರಿಸಿದರೋ (ಅಂತಹ) | ನಾಸತ್ಯಾಭ್ಯಾಂ—
 (ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೆ) ನಾಸತ್ಯರಿಬ್ಬರಿಗೆ | ಬರ್ಹಿಃ—(ಯಜಮಾನನು ಯಾಗಕ್ಕಾಗಿ) ಸಮಿತ್ತುಗಳನ್ನು |

ಪ್ರ ವೃಂಜೇ ಇವ—ಕತ್ತರಿಸಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವಂತೆ(ಮತ್ತು) | ವಾಯು—ವಾಯುವು | ಅಭಿಯೋ ಇವ—ಮೇಘ
ದಲ್ಲಿರುವ ಉದಕವನ್ನು (ಮಳೆಸುರಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಸೇರಿಸುವಂತೆ) | ಸ್ತೋಮಾ—ಈ ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು |
ಇಯೇರ್ನಿ—ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತೇನೆ.

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಶತ್ರುಗಳನ್ನೋಡಿಸಿ, ಯುವಕನಾದ ವಿಮದನಿಗೆ, ಅವನ ಪತ್ನಿಯನ್ನು ತಮ್ಮ ರಥದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು
ತಂದು ಒಪ್ಪಿಸಿದ ನಾಸತ್ಯಗೋಸ್ಕರ (ಅಪ್ಪಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೋಸ್ಕರ) ಯಾಗಕ್ಕಾಗಿ (ಯಜಮಾನನು) ಸಮಿತ್ತುಗಳ
ಕತ್ತರಿಸಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವಂತೆಯೂ, (ಮಳೆಸುರಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ) ವಾಯುವು ಮೇಘಗಳನ್ನು ಒಂದೆಡೆ ಸೇರಿಸು
ವಂತೆಯೂ ಈ ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತೇನೆ. (ರಚಿಸಿ ಪಠಿಸುತ್ತೇನೆ)

English Translation

In like manner as a worshipper strews the sacred grass for the
Nasatyas, so do I urge on their laudations, as the wind drives on the
clouds: they, who gave a bride to the youthful Vimada, and bore her
away in their car, outstripping the rival host.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಸೂಕ್ತದ ಋಷಿಯಾದ ಕಕ್ಷೇವಾನ್ ಎಂಬ ಋಷಿಯು ದೀರ್ಘತಮಸ್ ಎಂಬ ಋಷಿಗೆ ಉಶಿಕ್
ಎಂಬುವಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಪುತ್ರನು. ಈ ಉಶಿಕ್ ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀಯು ಕಳಿಂಗರಾಜನ ರಾಣಿಯ ಪರಿಚಾರಿಕೆಯಾಗಿದ್ದ
ಕೆಂದೂ ಕಳಿಂಗರಾಜನು ತನಗೆ ಪುತ್ರನಾಗಬೇಕೆಂಬ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯನ್ನು ದೀರ್ಘತಮಸ್ ಎಂಬ ಋಷಿಯ
ಸಂಗಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಕಳುಹಿಸಿದನೆಂದೂ ಆಗ ರಾಜನ ಪತ್ನಿಯು ಅದಕ್ಕೆ ಇಷ್ಟಪಡದೆ ಗೂಢವಾಗಿ ತನಗೆ ಬದಲಾಗಿ ತನ್ನ
ದಾಸಿಯಾದ ಉಶಿಕ್ ಎಂಬುವಳನ್ನು ಋಷಿಯ ಬಳಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಲು ಅವಳಿಗೆ ದೀರ್ಘತಮಋಷಿಯಿಂದ ಈ ಕಕ್ಷೇವಾನ್
ಎಂಬ ಪುತ್ರನು ಜನಿಸಿದನೆಂದೂ ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಕಕ್ಷೇವಾನ್ ಋಷಿಯು ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ
ಜನಿಸಿದರೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೆಂದೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವನು. ಈ ಋಷಿಯು ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನ
ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವರಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಸಿದ್ಧನೆಂದು—

ಏವಂ ವೈ ಪರ ಅಠ್ವಾರಃ ಕಕ್ಷೇವಾ ಔಶಿಜೋ ವೀತಹವ್ಯಃ ಶ್ರಾಯಸಸ್ತ್ರಸದಸ್ಯಃ ಸೌರುಕುತ್ಸಃ
ಪ್ರಜಾಕಾಮಾ ಅಚಿನ್ತತ ||

(ತೈ. ಸಂ. ೫-೬-೫-೩)

ಎಂದು ಯಜುರ್ವೇದದ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಋಷಿಯು ಮಂತ್ರರಚನೆ
ಯಲ್ಲಿಯೂ ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿಯೂ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಸಿದ್ಧನು. ಈ ಋಷಿಯು ಋಗ್ವೇದದ

ಪ್ರಥಮಮಂಡಲದ ೧೧೬-೧೨೫ ನೆಯ ಸೂಕ್ತಗಳಿಗೂ (ಒಟ್ಟು ೧೦೬ ಋಕ್ಕುಗಳು) ೧೨೬ ನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ೧-೫ ಋಕ್ಕುಗಳಿಗೂ (೫ ಋಕ್ಕು) ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ೭೪ ನೆಯ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೂ (೯ ಋಕ್ಕುಗಳು) ಒಟ್ಟು ೧೬೦ ಋಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಋಷಿಯಾಗಿರುವನು. ಈ ಋಷಿಯ ಹೆಸರು ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೬-೨; ೧-೧೨೬-೩; ೬-೨೬-೧; ೭-೯-೧೦; ೧೧-೨೫-೧೦; ೧-೧೧೭-೬; ೧-೫೧-೧೩; ೧-೧೧೬-೭; ೯-೭೪-೮; ೧-೧೨೬-೪; ೧-೧೮-೧; ೧-೧೧೨-೧೧; ೧೦-೬೧-೧೬; ೧೦-೧೪೩-೧ ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತನಾಗಿರುವುದು.

ವಿಮದಾಯುಃ—ವಿಮದನೆಂಬುವನು ಒಬ್ಬ ರಾಜರ್ಷಿಯು. ಈ ಋಷಿಯು ಋಗ್ವೇದದ ಹತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲದ ೨೦-೨೬ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿರುವ ಒಟ್ಟು ೬೬ ಋಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಋಷಿಯು. ಈ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಋ. ಸಂ. ೧೦-೨೦-೧೦; ೧೦-೨೭-೭ ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಮದಋಷಿಯು ಮತ್ತು ಅವನ ವಂಶದ ವಿಷಯವು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಅಥರ್ವಣವೇದ ೪-೨೯-೪; ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ೫-೫-೧ ಈ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಿಮದಋಷಿಯ ಹೆಸರು ಪಠಿತನಾಗಿರುವುದು. ಶತ್ರುರಾಜರಿಂದ ಅಪಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಈ ವಿಮದನ ಪತ್ನಿಯನ್ನು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯಿಸಿ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಂದುಕೊಟ್ಟರೆಂದು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು. ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಈ ವಿಮದನ ಹೆಸರು ಋ. ಸಂ. ೧-೫೧-೩; ೧-೧೧೨-೧೯; ೧-೧೧೬-೧; ೧-೧೧೭-೨೦; ೮-೯-೧೫; ೧೦-೩೯-೭; ೧೦-೬೫-೧೨; ೧೦-೨೦-೧೦; ೧೦-೨೩-೭; ೧೦-೨೩-೬; ೧೦-೨೪-೪ ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತನಾಗಿರುವುದು.

ನಾಸತ್ಯಾಭ್ಯಾಂ—ಅಶ್ವಿನೀ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳಿಗಾಗಿ ಎಂದು ಸಾಯಣರು, ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿರುವರು.

ಅಶ್ವಿನೋರೇಕೋ ನಾಸತ್ಯನಾಮಾ ದಸ್ರನಾಮಾ ಅಪರಃ ಸಾಹಚರ್ಯಾತ್ಸನ್ಯತರನಾಮ್ನಾಸಿ ಉಭಯೋರಭಿಧಾನಂ |

ನ ವಾ ಅಸತ್ಯಾ ಸತ್ಯಾವೇವ ನಾಸತ್ಯಾ ನಾಸತ್ಯೋರರ್ಥಾಯ ||

ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಿಗೆ ನಾಸತ್ಯನೆಂದೂ ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಗೆ ದಸ್ರನೆಂದೂ ಹೆಸರು ಇರುವುದು. ಇವರು ಯಾವಾಗಲೂ ಇಬ್ಬರೂ ಒಬ್ಬರನ್ನು ಒಬ್ಬರು ಎಡಬಿಡದೆ ಜೊತೆಯಾಗಿಯೇ ಸಂಚರಿಸುವರು. ಮತ್ತು ನಾಸಮಾಡುತ್ತಿರುವರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರ ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳಿದ ಕೂಡಲೇ ಇಬ್ಬರು ಎಂದು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಸುಲಭವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದು. ಅಸತ್ಯ ಎಂದರೆ ಸತ್ಯವಲ್ಲದ್ದು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಅಸತ್ಯವಲ್ಲದ್ದು ಸತ್ಯವೆಂದು ಎರಡು ನಿಷೇಧಗಳಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗಾಗಿ ಸ್ತುತಿಯು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು ಎಂದು ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ **ಸತ್ಯ ಭವಾ ಸತ್ಯಾ | ನ ಸತ್ಯಾ ಅಸತ್ಯಾ | ನ ಅಸತ್ಯಾ ನಾಸತ್ಯಾ** ಸತ್ಪುರುಷರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರುವವರು ಸತ್ಯರು ಎನಿಸುವರು. ಇವರಿಗೆ ವೃತಿರಾಧವರು ಅಸತ್ಯರು. ಈ ಅಸತ್ಯರಾಗಿರುವವರಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದವರು ನಾಸತ್ಯರಾಗಿರುವರು ಎಂದು ನಾಸತ್ಯ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಯಾಸ್ವರು—

ಸತ್ಯಾವೇವ ನಾಸತ್ಯಾವಿತ್ಯಾರ್ಥವಾಭಃ ಸತ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಣೀತಾರಾವಿತ್ಯಾಗ್ರಾಯಣಃ ನಾಸಿಕಾಪ್ರಭವಾ ಬಭೂವತುರಿತಿ ನಾ || (ನಿ. ೬-೧೩)

ಕಾರಣವಾಭನೆಂಬವನು—ಯಾವಾಗಲೂ ಅಸತ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವವರಲ್ಲವಾದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೆ ನಾಸತ್ಯರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು ಎಂದು ಹೇಳುವನು. ಆಗ್ರಾಯಣನೆಂಬವನು—ಯಜ್ಞಗಳು ನಡೆಯುವಂತೆಯೂ, ಉದಕವು ದೊರೆಯುವಂತೆಯೂ ಮಾಡುವ ಕಾರಣ ಇವರಿಗೆ ನಾಸತ್ಯರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು ಎಂದು ಹೇಳುವನು. ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಸೂರ್ಯನು ಕುದುರೆಯ ಆಕಾರದಿಂದ ಇದ್ದ ಸಂಜ್ಞಾದೇವಿಯೊಡನೆ ವಿಹರಿಸುವಾಗ (ಮೂಗಿನಿಂದಲೇ) ನಾಸಿಕೆಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನರಾದ ಕಾರಣ ಇವರು ನಾಸತ್ಯರೆಂದು ಹೇಳುವರು.

ಬರ್ಹಿಃ ಇವ ಪ್ರ ವ್ಯಂಜೇ—ಯೋಗಾರ್ಥಂ ಬರ್ಹಿಃ ಪರ್ಯಾಪ್ತಂ ದರ್ಭಂ ವ್ಯಂಕ್ತೇ ಛಿನತ್ತಿ ಸಂಪಾದಯತಿ ಏವಮಹಂ ಅಶ್ವಿಭ್ಯಾಂ ಸ್ತುತಿಃ ಸಂಪಾದಯಾಮಿ | ಹದಿನಾರು ಅಂತರಿಕ್ಷನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೧೦) ನೂರೊಂದು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬರ್ಹಿಶ್ಚ ಬ್ದವು (ನಿ. ೨-೨೪) ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು. ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ದರ್ಭೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವಂತೆ ನನ್ನ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಸ್ತುತಿಗಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವೆನು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಅದರೆ ಯಾಸ್ಕರು—

ಬರ್ಹಿಃ—ಪರಿಬರ್ಹಣಾತ್ ಪರಿಚ್ಛೇದನಾತ್ ದರ್ಭೆಯು ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದಕ್ಕೆ ಬರ್ಹಿಸ್ಸೆಂದು ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ—

ಪ್ರಾಚೀನಂ ಬರ್ಹಿಃ ಪ್ರದಿಶಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ವಸೋರಸ್ಯಾ ವೃಜ್ಯತೇ ಅಗ್ರೇ ಅಹ್ನಾಂ |

ವ್ಯು ಪ್ರಥತೇ ವಿತರಂ ವರೀಯೋ ದೇವೇಭ್ಯೋ ಅದಿತಯೇ ಸ್ಯೋನಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೦-೪)

ಪ್ರಾಚೀನಂ ಬರ್ಹಿಃ ಪ್ರದಿಶಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ವಸನಾಯಾಸ್ಯಾಃ ಪ್ರವೃಜ್ಯತೇ ಅಗ್ರೇ ಅಹ್ನಾಂ ಬರ್ಹಿಃ ಪೂರ್ವಾರ್ಹೇ ತದ್ವಿಪ್ರಥತೇ ವಿತರಂ ವಿಕೀರ್ಣತರಮಿತಿ ನಾ ವಿಸ್ತೀರ್ಣತರಮಿತಿ ನಾ ವರೀಯೋ ವರತರಮುರುತರಂ ನಾ ದೇವೇಭ್ಯಶ್ಚಾ ದಿತಯೇ ಚ ಸ್ಯೋನಂ | ಸ್ಯೋನಮಿತಿ ಸುಖನಾಮ ಸ್ಯತೇರವಸ್ಯಂತ್ಯೇತತ್ ಸೇವಿತವ್ಯಂ ಭವತೀತಿ ನಾ || (ನಿ. ೮-೯)

ಪ್ರಾಚೀನಂ ಬರ್ಹಿಃ ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ದೇವತೆಗಳು ಮತ್ತು ಅದಿತಿಯು ಯಜ್ಞಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞವೇದಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಬಂದು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಅಸನವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ದರ್ಭೆಗಳನ್ನು ಒಂದೇ ಸಮನಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿ ಒಂದರ ಮೇಲೊಂದು ಪದರದಂತೆ (ಮೆತ್ತಗಿರುವಂತೆ) ಮೂರು ಪದರಗಳನ್ನು ಹಾಸಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವರು. ಈ ರೀತಿ ಹರಡಿರುವ ದರ್ಭೆಯ ಚೂರುಗಳು ಬರ್ಹಿಸ್ಸೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತವೆಯೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ ಇರುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಬರ್ಹಿರಿವ ಪ್ರವ್ಯಂಜೇ ಎಂದು ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟೃವಾದ ಋಷಿಯು ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವುದರಿಂದ ಇವ ಎಂದು ಉಪಮೆಯು ತೋರುವುದು. ಇದರಿಂದ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನು ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ (ನ್ಯೂನಾಧಿಕ ಭಾವವಿಲ್ಲದಂತೆ) ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆ ಇಲ್ಲದ ಹಾಗೆ ದರ್ಭೆಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಉಪಯೋಗವನ್ನು ಮಾಡುವ ಹಾಗೆ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸುವ ಈ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ತಕ್ಕಮಟ್ಟಿಗೆ ಅಂದರೆ ನ್ಯೂನಾಧಿಕಭಾವವಿಲ್ಲದಂತೆ ಹೇಳುವೆನು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಅಭಿಯೇವ ನಾತಃ—ಮೇಘೇಷು ಅನಸ್ಥಿತಾನಿ ಉದಕಾನಿ ವಾಯುರಿವ—ಮೇಘಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವ ನೀರುಗಳನ್ನೇ ವಾಯುವು ಮಳೆಯು ಹುಯ್ಯುವಂತೆ ಪ್ರೇರಿಸುವ ಹಾಗೆ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಬಹಳ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಹೇಳುವೆನು ಮತ್ತು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನರು ಪಠಿಸುವಂತೆ ಪ್ರೇರಿಸುವೆನು.

ಅರ್ಭಗಾಯಂ—ವಿಮದಾಯಂ ಜಾಲಾಯಂ ಸ್ವಯಂವರಲಬ್ಧಭಾರ್ಯಾಯಂ ವಿಮದಸಂಜ್ಞಾಯಂ ರಾಜರ್ಷಯೇ—ವಿಮದನೆಂಬ ರಾಜರ್ಷಿಯು ಸ್ವಯಂವರಕ್ಕಾಗಿ ಹೋಗಿರುವಾಗ ಸ್ವಯಂವರದಲ್ಲಿ ರಾಜಪುತ್ರಿಯು ವಿಮದನೆಂಬ ರಾಜನನ್ನು ವರಿಸಿದಳು. ಅವನು ಅವಳನ್ನು ವಿವಾಹಮಾಡಿಕೊಂಡು ಬರುವಾಗ ಮಧ್ಯಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸ್ವಯಂವರಕ್ಕಾಗಿ ಬಂದು ತಮಗೆ ಈ ರಾಜಪುತ್ರಿಯು ಲಾಭವಾಗದಿರುವ ಕಾರಣ ಈ ವಿಮದನ ಸಂಗಡ ಇತರ ರಾಜರು ಯುದ್ಧಮಾಡಲು ಎದುರಾದರು. ಆಗ ವಿಮದನು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು,

ಅಗ್ನಿಮಿಾಳೇ ಭುಜಾಯಂವಿಷ್ವಮ್ || (ಋ. ೧೦-೨೦-೨)

ಎಂಬ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಮಾಡಿದನು. ಇದರಿಂದ ಪ್ರಸನ್ನರಾದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಲು ಅಶಕ್ತನಾದ ಇವನಿಗಾಗಿ ತಾವೇ ಶತ್ರುಗಳ ಸಂಗಡ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಇವನನ್ನು ಇವನ ಪತ್ನಿಯೊಡನೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಂದರು ಎಂದು ಇತಿಹಾಸವು ಗಮ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯಾಭಿಃ ಪತ್ತೀರ್ವಿಮದಾಯಂ ನ್ಯೂಹಥುರಾ ಘ ನಾ ಯಾಭಿರರುಣೇರಶಿಕ್ಷತಮ್ |

ಯಾಭಿಃ ಸುದಾಸ ಊಹಥುಸ್ಸದೇವ್ಯಂ ೧ ತಾಭಿರೂಷು ಊತಿಭಿರಶ್ವಿನಾ ಗತಮ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೨-೧೯)

ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಈ ಇತಿಹಾಸವು ಸೂಚಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಅರ್ಭಗಃ—ಅರ್ಭಮಲ್ಪಂ ಗಾಯತಿ ಶಬ್ದಯತೀತ್ಯರ್ಭಗಃ ಅರ್ಭಕ ಶಬ್ದವು ಹನ್ನೊಂದು ಹ್ರಸ್ವ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಮಾಡುವ ಕಾರಣ (ಅರ್ಭಕನು) ಅರ್ಭಗ ಎಂದು ಬಾಲಕನಿಗೆ ಹೆಸರು.

ಸೇನಾಜುನಾ—ಶತ್ರುಸೇನಾಯಾಃ ಪ್ರೇರಕೇಣ—ಶತ್ರುಭಿಃ ದುಷ್ಪ್ರಾಪೇಣ | ಶತ್ರುಸೇನೆಯನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವ ಅಂದರೆ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಹೊಂದಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ ರಥದಿಂದ ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ, ಸೇನಾಜುನಾ ಸೇನೆಯಾ ಸಹ ಗಂತ್ರಾ ಸ್ವಸೇನಾಪರಿವೃತೇನ ಸೇನೆಯ ಸಂಗಡ ಸಂಚರಿಸುವ ಅಂದರೆ ತಮ್ಮ ಸೇನೆಯಿಂದ ಸುತ್ತುವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ರಥದಿಂದ ಎಂದು ಸ್ಯಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ನಾಸತ್ಯಾಭ್ಯಾಂ—ಸತ್ಯ ಭವೌ ಸತ್ಯಾ. ನ ಸತ್ಯಾ ಅಸತ್ಯಾ. ನ ಅಸತ್ಯಾ ನಾಸತ್ಯಾ. ನಭ್ರಾನ್ ನಸಾತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಜ್ಞಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ. (ನಜ್ಞಿನ ನಕಾರಕ್ಕೆ

ಸಲೋಪೋನಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪಬರುವುದಿಲ್ಲ.) ತತ್ಪುರುಷೇತುಲ್ಯಾರ್ಥ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃಜ್ಞೇ—ವೃಜೇ ವರ್ಜನೇ. ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಇದಿತೋನುಮ್‌ಧಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನುಮಾಗಮ. ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರಪರಸರ್ವಣ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಿತಅತ್ಮನೇ-ಸದಾನಾಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಗೆ ಏತ್ತ. ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಲೋಪಸ್ತು ಅತ್ಮನೇಪದೇಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಯದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ವೃಜ್ಞೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇಯಮಿ—ಋ ಗತೌ ಧಾತು. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಮಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಲುಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶ್ಲು ಏಕರಣ. ಶ್ಲಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅರ್ತಿಸಿ-ಪತ್ಯೋಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ತ. ರಪರವಾಗಿ ಬಂದಾಗ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಧಾತು ಋಕಾರಕ್ಕೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಭ್ಯಾಸಸ್ಯಾಸವರ್ಣೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸ ಇವರ್ಣಕ್ಕೆ ಇಯಜಾದೇಶ. ಇಯಮಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಭ್ರಿಯೇವ—ಅಭ್ರಾತ್ ಭವಾನಿ ಅಭ್ರಿಯಾನಿ. ಸಮುದ್ರಾಭ್ರಾದ್ಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಯಾದೇಶ. ನಪುಂಸಕ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಶಿ ಅದೇಶ ಬಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಶೇಶ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಇಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅರ್ಭಗಾಯೆ—ಋ ಗತೌ ಧಾತು. ಅರ್ತಿಗ್ಯಾಭ್ಯಾಂ ಭನ್ (ಉ. ಸೂ. ೩-೪೩೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಭನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿ ಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಅರ್ಭ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. (ಶಿಶು ಎಂದರ್ಥ) ಅರ್ಭ ಏನ ಅರ್ಭಕಃ. ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಕನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೮೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಕ್ಕೆ ಛಂದಸವಾಗಿ ಗಕಾರಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇನ್ದಿತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಬೇರೆ ರೀತಿಯಿಂದ ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು ನಿರ್ವಚನಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅರ್ಭ ಮಲ್ಪಂ ಗಾಯತಿ ಶಬ್ದಯತಿ ಅರ್ಭಗಃ. ಕೈ ಗೈ ಶಬ್ದೇ. ಧಾತು. ಗಾಪೋಷ್ಯಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಟಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅತೋಲೋಪಇಟಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಈ ಮತವು ಪದವನ್ನು ಮಾಡಿರುವ ಶಾಕಲ್ಯರಿಗೆ ಅಭಿಮತವಾದುದು.

ಸೇನಾಜುನಾ—ಜು ಧಾತುವು ಸೌತ್ರವಾಗಿ (ಸೂತ್ರನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿ) ಗತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಹೇರಣಾತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಧಾತು. ಕೈಬ್‌ವಚಿಪ್ರಚ್ಛಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೮-೧) ಸರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ದೀರ್ಘವೂ ಬರುತ್ತವೆ. ತನ್ಯಾದೀನಾಮುಪಸಂಖ್ಯಾನಂ (ಪಾ. ಸೂ.

೬-೪-೭೭-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದು ತನ್ನಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾದುದರಿಂದ ಉವಜಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಗತಿಕಾರ-
ಕೋಪಸದಾತ್‌ಕೃತ್ (ಪಾ. ಮೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನ್ಯೂಹತುಃ—ನಿ ಉಪಸರ್ಗ. ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಕೃ-
ಪದಾನಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅತುಸಾದೇಶ. ಅಸಂಯೋಗಾಲ್ಲಿಟ್‌ಕಿತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಕಿತ್ವಾದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ವಚಿಸ್ವಪಿಯಜಾದೀನಾಂ ಕಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಲಿಣ್ಮಿತ್ತವಾದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ.
ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಸರ್ವಣದೀರ್ಘ. ಯೌ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಯಚ್ಚಬ್ಧಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೃತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಂ
(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಕಾರ ಉದಾತ್ತ
ವಾಗುತ್ತದೆ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಚಃ ||

ವೀಳುಪತ್ಮಭಿರಾಶುಹೇಮಭಿರ್ವಾ ದೇವಾನಾಂ ವಾ ಜೂತಿಭಿಃ
ಶಾಶದಾನಾ |

ತದ್ರಾಸಭೋ ನಾಸತ್ಯಾ ಸಹಸ್ರಮಾಜಾ ಯಮಸ್ಯ ಪ್ರಧನೇ
ಜಿಗಾಯ || ೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ವೀಳುಪತ್ಮಃ ಭಿಃ | ಆಶುಹೇಮಃ ಭಿಃ | ವಾ | ದೇವಾನಾಂ | ವಾ | ಜೂತಿಃ ಭಿಃ |
ಶಾಶದಾನಾ |

ತತ್ | ರಾಸಭಃ | ನಾಸತ್ಯಾ | ಸಹಸ್ರಂ | ಆಜಾ | ಯಮಸ್ಯ | ಪ್ರಧನೇ |
ಜಿಗಾಯ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ವೀಳುಸತ್ತೆಭಿಃ | ವೀಡ್ವಿತಿ ಬಲನಾಮ | ಬಲವದುತ್ಪತ್ತೇಃ | ಅಶುಹೇಮುಭಿಃ | ಶೀಘ್ರಗಮನೈಃ |
ವಾಶಬ್ದಃ | ಸಮುಚ್ಚಯೇ | ಹೇ ನಾಸತ್ಯಾವತ್ತಿನಾ ಏವಂಭೂತೈರಶ್ಚೈಶ್ಚ ದೇವಾನಾಮಿಂದ್ರಾದೀನಾಂ
ಜೂತಿಭಿಃ ಪ್ರೇರಣೈಶ್ಚ ಶಾಶದಾನಾ ಶಾಶದ್ಯಮಾನಯೋರತ್ಯರ್ಥಂ ಪ್ರೇರ್ಯಮಾಣಯೋರ್ವಯೋ-
ರ್ವಾಹನಭೂತೋ ಯೋ ರಾಸಭಃ ಪ್ರಜಾಪತಿನಾ ದತ್ತಃ | ಸ ಯಮಸ್ಯ ವೈವಸ್ವತಸ್ಯ ಪ್ರೀತಿಕರೇ ಪ್ರಥನೇ
ಪ್ರೇರಣಾಧನೋಪೇತ ಅಜಾ ಅಜಾ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ತಚ್ಛತ್ರುಜಾಂ ಸಹಸ್ರಂ ಜಿಗಾಯ | ಜಿತವಾನ್ |
ವೈವಸ್ವತೋ ಹಿ ಬಹೂನಾಂ ಮರಣಹೇತುನಾ ಸಂಗ್ರಾಮೇಣ ತುಷ್ಠೋ ಭವತಿ | ಯದ್ವಾ | ಜೇತವ್ಯತ್ವೇನ
ಪ್ರಜಾಪತಿನಾ ನಿಹಿತಮೃಗ್ನಹಸ್ರಂ ಶೀಘ್ರಗಮನಯುಕ್ತೋ ರಾಸಭೋ ಜಿಗಾಯ | ಜಯೇನಾಲಭತ |
ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋ ದೇವೇಭ್ಯಃ ಪೂರ್ವಮೇವಾಜಿಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಯುನಾಂ ಜಯಂ ಪ್ರಾಪಯಾಮಾಸ | ತಥಾ
ಚಾಸ್ತಿನೈರ್ಭೇ ಪ್ರಜಾಪತಿರ್ವೈ ಸೋಮಾಯ ರಾಜ್ಞೇ ದುಹಿತರಂ ಪ್ರಾಯಚ್ಛತ್ | ಐ. ಬ್ರಾ. ೪-೭ | ಇತ್ಯಾ-
ದಿಕಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಮನುಸಂಧೇಯಂ || ವೀಳುಸತ್ತೆಭಿಃ | ವೀಳು ಬಲವತ್ಪತ್ತಂತೀತಿ ವೀಳುಸತ್ತ್ವಾನಃ | ಅಶು
ಹೇಮುಭಿಃ | ಅಶು ಶೀಘ್ರಂ ಹಿಂತ್ವಂತಿ ಗಚ್ಛಂತೀತ್ಯಾಶುಹೇಮಾನಃ | ತೈಃ | ಹಿ ಗತೌ ವೃದ್ಧೌ ಚ | ಅನ್ಯೇ-
ಭ್ಯೋಽಪಿ ದೃಶ್ಯಂತ ಇತಿ ಮನಿನ್ | ಕೃದುತ್ತರಸದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಜೂತಿಭಿಃ | ಊತಿಯೂತಿಜೂತಿ-
ತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ತಿನ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಶಾಶದಾನಾ | ಶದ್ಯ ಶಾತನೇ | ಅತ್ರ ಗತ್ಯರ್ಥೋ ಧಾತೂನಾಮನೇಕಾರ್ಥ-
ತ್ವಾತ್ | ಅಸ್ಮಾದ್ಯಜಂತಾಲ್ಲಟಃ ಶಾನಚ್ | ತಸ್ಯ ಭಂದಸ್ಯ ಭಯರ್ಥೇತ್ಯಾರ್ಥಧಾತುಕತ್ವಾತ್ ಶ್ಯನಭಾವಃ |
ಅತೋಲೋಪಯೋಲೋಪೌ | ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿರಿತ್ಯಾದ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಪಷ್ಪಾಃ
ಪೂರ್ವಸವರ್ಣಾದೀರ್ಘಃ | ಅಜಾ | ತೇನೈವ ಸೂತ್ರೇಣ ಡಾದೇಶಃ | ಜಿಗಾಯ | ಜಿ ಜಯೇ | ಸನ್-
ಲಿಟೋರ್ಜೇರಿತ್ಯಭ್ಯಾಸಾದುತ್ತರಸ್ಯ ಕುತ್ವಂ ಗಕಾರಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ವೀಳುಸತ್ತೆಭಿಃ—ಬಲಿಷ್ಠವಾದ | ವಾ—ಮತ್ತು | ಅಶುಹೇಮುಭಿಃ—ಶೀಘ್ರಗಾಮಿಗಳಾದ (ಅಶ್ವಗಳಿಂದ
ಯುಕ್ತರಾದ) | ನಾಸತ್ಯಾ—ನಾಸತ್ಯರೇ | ದೇವಾನಾಂ—ಇಂದ್ರಾದಿಗಳ | ಜೂತಿಭಿಃ—ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಗಳಿಂದ |
ಶಾಶದಾನಾ—ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರೇರಿತವಾದ | ರಾಸಭಃ—(ನಿಮ್ಮ ವಾಹನವಾದ) ಕತ್ತಿಯು | ಯಮಸ್ಯ—
ಯಮನಿಗೆ (ಪ್ರೀತಿಕರವಾದ) | ಪ್ರಥನೇ—ವಿಶೇಷ ಧನಯುಕ್ತವಾದ | ಅಜಾ—ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ | ತತ್—
ಅ (ಶತ್ರುಗಳ) | ಸಹಸ್ರಂ—ಸಾವಿರವನ್ನು | ಜಿಗಾಯ—ಜಯಿಸಿತು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ಮತ್ತು ಶೀಘ್ರಗಾಮಿಗಳಾದ ಅಶ್ವಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತರಾದ, ಎಲೈ ಅಶ್ವನಿದೇವತೆಗಳೇ,
ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ ನಿಮ್ಮಿಂದ ಪ್ರೇರಿತವಾದ (ನಿಮ್ಮ ವಾಹನವಾದ) ಕತ್ತಿಯು, ಯಮನಿಗೆ
(ಪ್ರೀತಿಕರವಾದ)ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿತು.

English Translation.

Nasatyas, borne by strong and rapid (steeds) and (urged) by the encouragements of the gods, the ass of you, thus instigated, overcame a thousand (enemies) in conflict, in the war grateful to Yama.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವೀಳುಪತ್ತಭಿಃ—ವೀಳು ಬಲವತ್ ಪತಂತೀತಿ ವೀಳುಪತ್ತಾನಃ | ವೀಳು ಶಬ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಬಲವೆಂದು ಅರ್ಥ. ಬಲವುಳ್ಳವುಗಳಾಗಿ ಹಾರುವವುಗಳಾಗಿರುವ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ವೀಳಿತಿ ಬಲನಾಮ ಬಲವದುತ್ತಪ್ತನೈಃ ವೀಳು ಎಂದರೆ ಬಲಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ಅಶುಹೇಮುಭಿಃ—ಶೀಘ್ರಗಮನೈಃ | ಅಶು ಶೀಘ್ರಂ ಹಿಂತ್ವಂತಿ ಗಚ್ಛಂತೀತಿ ಅಶುಹೇಮಾನಃ ವೇಗವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವವುಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಶಾಶದಾನಾ—ಶಾಶದ್ಯಮಾನಯೋಃ ಅತ್ಯಂತಂ ಪ್ರೇರ್ಯಮಾಣಯೋಃ ಯುವಯೋಃ ವಾಹನ ಭೂತಃ | ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಡುವ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳಾದ ನಿಮ್ಮ ವಾಹನವು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಶಾತನವೆಂದರೆ ಕತ್ತರಿಸುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಶದ್ಯ ಧಾತುವಿನಿಂದ. ಯಜರ್ಥದಲ್ಲಿ (ಯಜರ್ಥವು ಅನೇಕಾವರ್ತಿ ಅಥವಾ ಅತಿಶಯ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ) ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಶಾಶದಾನ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಧಾತೂನಾಂ ಅನೇಕಾರ್ಥತ್ವಂ ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳು ಬಹಳವಿರುವುವು. ಎಂಬ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೬-೧೬) ಶಾಶದಾನಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶಾಶಾದ್ಯಮಾನಃ ಎಂಬ ಅರ್ಥದ ವಿನರಣೆ ಇರುವುದು. ಮತ್ತು

ಅಭಿ ಸಿಧ್ಮೋ ಅಜಿಗಾದಸ್ಯ ಶತ್ರುನ್ ವಿತಿಗ್ಮೀನ ವೃಷಭೇಣಾ ಪುರೋಽಭೇತ್ |

ಸಂವಜ್ರೇಣಾಸ್ಯಜದ್ವೃತ್ರಮಿಂದ್ರಃ ಪ್ರಃಸ್ವಾಂ ಮತಿಮತಿರಚ್ಛಾಶದಾನಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧-೩೩-೧೩)

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಕೊಟ್ಟು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭೇದಸರೂಪವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದು.

ರಾಸಭಃ ಪ್ರಧನೇ ಆಜಾ ತತ್ ಸಹಸ್ರಂ ಜಿಗಾಯ ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಅವನ ವಾಹನವಾದ ಕತ್ತಿಯು ಇಂದ್ರನೇ ನೊಡಲಾದ ದೇವತೆಗಳು ಪ್ರೇರಿಸಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಮೇಲಕ್ಕೆ

ಹಾರುತ್ತಿರುವ ಮತ್ತು ವೇಗವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಕುದುರೆಗಳಿಂದಲೂ ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾಗಿ (ಹೆಚ್ಚಾದ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿಕೊಡುವ,) ಯಮನಿಗೆ ಸಂತೋಷವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ಪಣವಾಗಿ ಇರಿಸಿದ್ದ ಸಾವಿರ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಜಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಕೊಟ್ಟಿತು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಆಜಿ ಶಬ್ದವೂ ರಣಃ ವಿನಾಕ್ ಎಂಬ ನಲವತ್ತನಾಲ್ಕು ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಆಜಿ ಶಬ್ದ ಮತ್ತು ಪ್ರಧನ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯು (ನಿ. ೯-೨೩) ಯಾಸ್ಯರಿಂದ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. ಉದಾಹರಣೆ—

ಸ್ಯಕ್ರಂದಯನ್ನುಪಯಂತ ಏನಮೇಹಯನ್ ವೃಷಭಂ ಮಧ್ಯ ಆಜೇಃ |

ತೇನ ಸೂಭವಂ ಶತವತ್ಸಹಸ್ರಂ ಗವಾಂ ಮುದ್ಗಲಃ ಪ್ರಧನೇ ಜಿಗಾಯ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೧೦೨-೫)

ಸ್ಯಕ್ರಂದಯನ್ನುಪಯಂತ ಏನಮಿತಿ ನ್ಯಾಖ್ಯಾತಂ | ಅಮೇಹಯನ್ ವೃಷಭಂ ಮಧ್ಯ ಆಜೇ-

ರಾಜಯನಸ್ಯಾಜವನಸ್ಯೇತಿ ವಾ, ತೇನ ತಂ ಸೂಭವಂ ರಾಜಾನಂ | ಭರ್ವತಿರತ್ತಿಕರ್ಮಾ ||

ತದ್ವಾ ಸೂಭವಂ ಸಹಸ್ರಂ ಗವಾಂ ಮುದ್ಗಲಃ ಪ್ರಧನೇ ಜಿಗಾಯ | ಪ್ರಧನ ಇತಿ

ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮ ಪ್ರಕೀರ್ಣಾನ್ಯಸ್ಮಿನ್ ಧನಾನಿ ಭವಂತಿ ||

ಈ ಉದಾಹರಣೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಧನ ಆಜಿ ಶಬ್ದಗಳು (ಸಂಗ್ರಾಮ) ಯುದ್ಧ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತವೆ.

ಹರೀ ಇಂದ್ರಸ್ಯ, | ರೋಹಿತೋಽಗ್ನೇಃ, | ಹರಿತ ಅದಿತ್ಯಸ್ಯ | ರಾಸಭಾವತ್ಪಿನೋಃ | ಅಜಾಃ

ಪೂಷ್ಠಃ | ಪೃಷತ್ಯೋ ಮರುತಾಂ | ಅರುಣೋ ಗಾವ ಉಷಸಃ | ಶ್ವಾನಾಃ ಸವಿತುಃ |

ವಿಶ್ವರೂಪಾ ಬೃಹಸ್ಪತೇಃ | ನಿಯುತೋ ನಾಯೋರಿತಿ ದಶಾದಿಷ್ಟೋಪಯೋಜನಾನಿ ||

(ನಿ. ೨-೨೮)

ಎಂದು ಆಯಾಯ ದೇವತೆಗಳ ವಾಹನಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಾಸಭೌ ಎರಡು ಕತ್ತಿಗಳು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಸಾಯಣರು ಸಹಸ್ರಂ ಜಿಗಾಯ ಸಾವಿರ ಋಕ್ಕುನ್ನು ಗೆದ್ದಿತು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವಿವರಿಸುವಾಗ ಪ್ರಜಾಪತಿರ್ವೈ ಸೋಮಾಯ ರಾಜ್ಞೇ ದುಹಿತರಂ ಸ್ತ್ರಾಯಚ್ಛತ್ ಎಂಬ (ಐ. ಬ್ರಾ. ೪-೭) ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಅತ್ರ ಪ್ರಜಾಪತಿರ್ವೈ ಸೋಮಾಯ ರಾಜ್ಞೇ (ಐ. ಬ್ರಾ. ೪-೭-೧) ಇತ್ಯಾದ್ಯೈತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಧೀತಮಿಹಾಪ್ಯಾಕೃಷ್ಣವ್ಯಂ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ರಾಜನಾದ ಸೋಮನಿಗೆ ತನ್ನ ಮಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು ಎಂಬ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಹೇಳುವ ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಬೇಕು ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು. ಮತ್ತು ಅದೆಲ್ಲವನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವರು—

ಪ್ರಜಾಪತಿಃ ಸವಿತುಃ ದುಹಿತರಂ ಸೂರ್ಯಾಂ ಸೋಮಾಯ ರಾಜ್ಞೇ ಸ್ತ್ರಾಯಚ್ಛತ್ | ಯೇ ತ್ವನ್ಯೇ

ದೇವಾಃ ತಾಂ ವರಯಿತುಮಾಗಚ್ಛನ್ | ತೇಭ್ಯೋ ವಿನಾಹಾದಸಂತರವ್ಯಕ್ಸಹಸ್ರಮದದಾತ್ |

ಯದೇತದಾಶ್ವಿನಂ ನಾಮ ತಸ್ಮಿನ್ ದೇವಾ ವಿನಾದಮಕುರ್ವನ್ | ಮಮೇದಮಸ್ತು
ಮಮೇದಮಸ್ತುತಿ | ತೇಬ್ರುವನ್ | ಅಜಿಂ ಧಾವಾಮ | ಯೋ ನೋ ಜೇಷ್ಠತಿ ತಸ್ಯೇದಂ
ಭವಿಷ್ಯತೀತಿ | ತೇಗ್ನೇಗ್ನಹಪತೇರುಸರ್ಯಾದಿತ್ಯಂ ಕಾಷ್ಠಾಂ ಕೃತ್ವಾಭಿಧಾವನ್ |
ಕಾಷ್ಠಾ ಅಜ್ಯಂತ ಉಚ್ಯತೇ | ಅಶ್ವತೇರೀರಥೇನಾಗ್ನಿರಾಜಿಮಧಾವತ್ | ಗೋಭಿರರುಣೈರುಷಾಃ |
ಹರಿರಥೇನೇಂದ್ರಃ ಗರ್ಜಭರಥೇನಾಶ್ವಿನೌ | ತತ್ರಾಶ್ವಿನಾವಜಯತಾಮ್ | ಇತಿ ||

ಬ್ರಹ್ಮನು ಸವಿತೃದೇವನ ಸೂರ್ಯಾ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಮಗಳನ್ನು ರಾಜನಾದ ಸೋಮನಿಗೆ ವಿನಾಹಮಾಡಿಕೊಟ್ಟನು. ಆಗ ಇತರ ದೇವತೆಗಳು ಅವಳನ್ನು ವರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಂದರು. ಅವನು ವಿನಾಹವಾದನಂತರ ಅವರಿಗೆ ಒಂದು ಸಾವಿರ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು. ಈ ಋಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಆಶ್ವಿನ ಎಂದು ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದು. ಈ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದ ದೇವತೆಗಳು ನನಗೆ ಬೇಕು, ತನಗೆ ಬೇಕು ಎಂದು ವಿನಾದವನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಅನಂತರದ ಅವರು ಈ ಋಕ್ಕುಗಳು, (ಸ್ವರ್ಧೆಯಲ್ಲಿ) ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಗೆದ್ದವರಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಲಿ ಎಂದು ತಮ್ಮಲ್ಲಿಯೇ ನಿರ್ಣಯವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಅನಂತರದ ಅವರು ಗೃಹಪತಿಯಾದ ಅಗ್ನಿಯ ಮೇಲುಗಡೆಯಲ್ಲಿ ಆದಿತ್ಯನವರಿಗೆ ಹೋಗುವುದೇ ಯುದ್ಧದ ಕೊನೆಯೆಂದು ನಿಷ್ಕರ್ಷೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಯುದ್ಧಮಾಡಲು ಉಪಕ್ರಮವನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಆಗ ಅಗ್ನಿಯು ಹೇಸರಗತ್ತೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿರುವ ರಥದಿಂದ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಬಂದನು. ಉಷಸ್ಸು ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ ರಥದಿಂದ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಬಂದಳು. ಇಂದ್ರನು ಹರೀ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ ರಥದಿಂದ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಬಂದನು. ಕತ್ತಿಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ ರಥದಿಂದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಬಂದರು. ಆಗ ನಡೆದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಜಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದರು. ಒಂದು ಸಾವಿರ ಋಕ್ಕುಗಳು ಅವರಿಗೆ ದೊರೆತವು. ಇದರಿಂದ ಈ ಋಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಆಶ್ವಿನ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಎಂದು ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಮತ್ತು ಆಜಾ—ಅಶ್ವಾದೇರ್ಧಾವನಭೂಮಿರಾಜಿರುಚ್ಯತೇ ಕುದುರೆಯೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಓಡುವ ಪ್ರದೇಶವು ಆಜಿ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಆಜಿ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಯಮಸ್ಯ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ತಮಸಾಂ ಯಮನಾದ್ಯಮಃ ಆದಿತ್ಯ ಇಹೋಚ್ಯತೇ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನಾದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಯಮ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆದಿತ್ಯನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು.

ತಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿನ್ಯಾಂ | ಕಃ ಪುನರಾದಿತ್ಯಸ್ಯಾಜಿಸಂಬಂಧಃ ಉಚ್ಯತೇ | ಆದಿತ್ಯಸ್ತಸ್ಯಾ ಅಂತಃ
ಆಸೀತ್ | ತಥಾಹಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ | ತೇಗ್ನೇಗ್ನಹಪತೇರುಸರ್ಯಾದಿತ್ಯಂ ಕಾಷ್ಠಾಮಕುರ್ವತ
(ಐ. ಬಾ. ೪-೭-೪)

ಆಜಿ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಾದ ಯುದ್ಧಕ್ಕೂ ಆದಿತ್ಯನಿಗೂ ಉಂಟಾಗಿರುವ ಸಂಬಂಧವು ಯಾವುದು ಎಂದು ಹೇಳುವ ಏತರೇ ಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಕೊಟ್ಟು ಇರುವರು. ಪ್ರಥಮೇ—ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂಗ್ರಾಮ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಅಗ್ನಾದಿಭಿಃ ಸಹ ಸಂಸ್ಪರ್ಧಾಯಾಂ ಅಗ್ನಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ಸ್ಪರ್ಧೆ ಮಾಡಿರುವ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವೀಳುಪತ್ನೈಃ—ವೀಳು ಬಲವತ್ ಪತಂತೀತಿ ವೀಳುಪತ್ನಾನಃ. ಪತ್ನೌ ಗತೌ ಧಾತು. ಅನ್ಯೇ-
ಭ್ಯೋಽಪಿ ದೃಶ್ಯಂತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತ್ಯಾದಿನಿರ್ಧಾರಂ ಸೂತ್ರ
ದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಶುರೇನುಭಿಃ—ಅಶು ಶೀಘ್ರಂ ಹಿಂಸ್ತಂತಿ ಗಚ್ಛಂತೀತಿ ಅಶುರೇನುನಃ. ಹಿ ಗತೌ ವೃದ್ಧೌ ಚ ಧಾತು
ಹಿಂದಿನಂತೆ ಮನಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಗುಣ. ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಕೃದುತ್ತರ
ಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಜೂತಿಭಿಃ—ಉತಿಯೂತಿಜೂತಿಸಾತಿಹೇತಿಕೀರ್ತಯಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಕ್ರಿಸ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರವು ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಜು ಎಂಬುದು ಸೌತ್ರಧಾತುವೆಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದೆ.

ಶಾಶದಾನಾ—ಶದ್ ಲ್ಪ ಶಾತನೇ. ಧಾತು. ಧಾತೂನಾನುನೇಕಾರ್ಥತ್ವಮ್ ಎಂದು ಧಾತುಗಳಿಗೆ
ಅನೇಕಾರ್ಥಸ್ವೀಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಗತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಧಾತೋರೇಕಾಚಃ—
(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸನ್ಯಜೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಆದಿಹಲ್ ಶೇಷಬಂದಾಗ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘೋಽಕಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೮೩) ಎಂಬುದರಿಂದ
ದೀರ್ಘ. ಸನಾದ್ಯಂತಾಧಾತವಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಾಶದ್ಯ ಎಂಬ ಯಜಂತವು ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ.
ಇದಕ್ಕೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಕ್ಕೆ ಛಂದಸ್ಸುಭಯಥಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಆರ್ಥಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಶಪ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಸ್ಯಹಲಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಯಜಂತ ಯಕಾರಕ್ಕೂ ಅತೋಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದರ ಅಕಾರಕ್ಕೂ ಲೋಪ.
ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ಥಿತಿ
ದ್ವಿವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣ ದೀರ್ಘ
ಬರುತ್ತದೆ.

ನಾಸತ್ಯಾ—ನ ಅಸತ್ಯಾ ನಾ ಸತ್ಯಾ. ನಭ್ರಾಣ್ ನಪಾತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಸಂಬೋಧನಾ
ದ್ವಿವಚನಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯಚಿ
(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಜಾ—ಅಜಿ ಶಬ್ದ ಯುದ್ಧಾರ್ಥಕವಾದುದು. ಇದಕ್ಕೂ ಸಪ್ತಮಿ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ
ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಡಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಡಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಟಿಗೆ (ಇ) ಲೋಪ. ಉದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿ
ಸ್ವರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಯೂ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯಮಸ್ಯ—ಯಮ ಉಪರಮೇ. ಧಾತು. ಯಮಯತೀತಿ ಯಮಃ. ಪಚಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಆಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಷ್ವಿವಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಜಿಗಾಯ—ಜಿ ಜಯೇ. ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ಪಿಗೆ ಪರಸ್ಮೈಪದಾನಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಲಾದೇಶ. ಅಚೋಷ್ಣಾತಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ ಲಿಙ್ ಮಿತ್ತನಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಸನ್‌ಲಿಟೋರ್ಜೀಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದ ಪರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವ. ಆಯಾದೇಶ. ಅತಿಜಂತದಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತುಗ್ರೋ ಹ ಭುಜ್ಯಮುಶ್ವಿನೋದಮೇಘೇ ರಯಿಂ ನ ಕಶ್ಚಿನ್ಮ-
ಮೌವಾ ಅನಾಹಾಃ |

ತಮೂಹಧುನೌಭಿರಾತ್ಮನ್ವತೀಭಿರಂತರಿಕ್ಷಪ್ರದ್ಭಿರಪೋದ-
ಕಾಭಿಃ || ೩ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತುಗ್ರಃ | ಹ | ಭುಜ್ಯಂ | ಅಶ್ವಿನಾ | ಉದಃ ಮೇಘೇ | ರಯಿಂ | ನ | ಕಃ |

ಚಿತ್ | ಮಮ್ವಾ ವಾನ್ | ಅನ | ಅಹಾಃ |

ತಂ | ಉಹಧುಃ | ನೌಭಿಃ | ಆತ್ಮನ್ವತೀಭಿಃ | ಅಂತರಿಕ್ಷಪ್ರತ್ಭಿಃ |

ಅಸಃ ಉದಕಾಭಿಃ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅತ್ರೇಯಮಾಖ್ಯಾಯಿಕಾ | ತುಗ್ರೋ ನಾಮಾಶ್ವಿನೋಃ ಪ್ರಿಯಃ ಕಶ್ಚಿದ್ರಾಜರ್ಷಿಃ | ಸ ಚ
 ದ್ವೀಪಾಂತರವರ್ತಿಭಿಃ ಶತ್ರುಭಿರತ್ಯಂತಮುಪದ್ರುತಃ ಸನ್ ತೇಷಾಂ ಜಯಾಯ ಸ್ವಪುತ್ರಂ ಭುಜ್ಯಂ
 ಸೇನಯಾ ಸಹ ನಾನಾ ಪ್ರಾಹೈಷೀತ್ | ಸಾ ಚ ನೌರ್ಮಧ್ಯೇ ಸಮುದ್ರಮತಿದೂರಂ ಗತಾ ವಾಯುವಶೇನ
 ಭಿನ್ನಾಸೀತ್ | ತದಾನೀಂ ಸ ಭುಜ್ಯಃ ಶೀಘ್ರಮಶ್ವಿನೌ ತುಷ್ಪಾವ | ತಾ ಚ ಸ್ತುತಾ ಸೇನಯಾ ಸಹಿತ-
 ಮಾತ್ತೀಯಾಸು ನೌಷ್ವಾರೋಪ್ಯ ಪಿತುಸ್ತುಗ್ರಸ್ಯ ಸಮಾಪಂ ತ್ರಿಭಿರಹೋರಾತ್ಮೈಃ ಪ್ರಾಪಯಾಮಾಸತುರಿತಿ |
 ಅಯಮರ್ಥ ಇದಮಾದಿಕೇನ ತೃಚೇನ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತೇ | ಹಶಬ್ದಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ | ತುಗ್ರಃ ಖಲು ಪೂರ್ವಂ
 ಶತ್ರುಭಿಃ ಸೀಡಿತಃ ಸನ್ ತಜ್ಜ ಯಾರ್ಥಮುದಮೇಘೇ | ಉದಕೈರ್ಮಿಹ್ಯತೇ ಸಿಚ್ಯತ ಇತ್ಯುದಕಮೇಘಃ
 ಸಮುದ್ರಃ | ತಸ್ಮಿನ್ಭುಜ್ಯಮೇತತ್ಸಂಜ್ಞಂ ಪ್ರಿಯಂ ಪುತ್ರಮನಾಹಾಃ | ನಾನಾ ಗಂತುಂ ಪರ್ಯತ್ಯಾಪ್ತೇತ್ |
 ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಮಮೃನಾನ್ ಮ್ನಿಯಮಾಣಃ ಸನ್ನನಲೋಭೀ ಕಶ್ಚಿನ್ನನುಷ್ಠೋ ರಯಿಂ ನ |
 ಯಥಾ ಧನಂ ಪರಿತ್ಯಜತಿ ತದ್ವತ್ | ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ತಂ ಚ ಭುಜ್ಯಂ ಮಧ್ಯೇಸಮುದ್ರಂ ನಿಮಗ್ನಂ
 ನೌಭಿಃ ಪಿತೃಸಮಾಪಮೂಹಥುಃ | ಯುವಾಂ ಪ್ರಾಪಿತವಂತೌ | ಕೀದೃಶೀಭಿಃ | ಆತ್ಮನ್ವತೀಭಿರಾ-
 ತ್ಮೀಯಾಭಿಃ | ಯುವಯೋಃ ಸ್ವಭೂತಾಭಿರಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ದೃತಿರಾತ್ಮಾ | ಧಾರಣವತೀಭಿರಿತ್ಯರ್ಥಃ |
 ಅಂತರಿಕ್ಷಪ್ರದ್ವಿರ ತಿಸ್ವಚ್ಛತ್ವಾದಂತರಿಕ್ಷೇ ಜಲಸ್ಯೋಪರಿಷ್ಠಾದೇವ ಗಂತ್ರಿಭಿಃ ಅಪೋದಕಾಭಿಃ | ಸುಶಿಷ್ಟ-
 ತ್ವಾದಪಗತೋದಕಾಭಿಃ | ಅಪ್ರವಿಷ್ಟೋದಕಾಭಿರಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಉದಮೇಘೇ | ಮಿಹ ಸೇಚನೇ | ಕರ್ಮಣಿ
 ಘೃಣ್ | ನ್ಯಂಕ್ವಾದೀನಾಂ ಚ | ಸಾ. ೭-೩-೫೩ | ಇತಿ ಕುತ್ವಂ | ಉದಕಸ್ಯೋದಕ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ |
 ಸಾ. ೭-೩-೫೭ | ಥಾಥಾದಿನೋತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಮಮೃನಾನ್ | ಮೃಜ್ ಪ್ರಾಣಿತ್ಯಾಗೇ | ಲಿಟಃ
 ಕ್ವಸುಃ | ಕ್ರಾದಿನಿಯಮಾತ್ರಾಪ್ತಸ್ಯೇಟೋ ವಸ್ತೇಕಾಜಾಢ್ಯಸಾಮಿತಿ ನಿಯಮಾದಭಾವಃ | ಅಹಾಃ | ಓಹಾಕ್
 ತ್ಯಾಗೇ | ಲುಜಾ | ತಿಪಿ ಚ್ಲೇಃ ಸಿಚ್ | ಆಗಮಾನುಶಾಸನಸ್ಯಾನಿತ್ಯತ್ವಾದ್ಗಿಹೌ ನ ಕ್ರಿಯೇತೇ | ಬಹುಲಂ
 ಛಂದಸೀತೀಡಭಾವಃ | ಹಲ್ ಜ್ಯಾಭ್ಯಾ ಇತಿ ತಿಲೋಪಃ | ರುತ್ವವಿಸರ್ಗೌ | ಯದ್ವಾ | ಮಂತ್ರೇ ಘಸೇತಿ
 ಚ್ಲೇರ್ಲುಕ್ | ಚ್ಲೇರ್ಲುಕ್ಪದ್ವಾದಿಣ್ ನ ಕ್ರಿಯೇತೇ | ನೌಭಿಃ | ಸಾವೇಕಾಚಿ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ |
 ಆತ್ಮನ್ವತೀಭಿಃ | ಆತ್ಮನೋ ಮತುಸ್ | ಮಾದುಪಧಾಯಾ ಇತಿ ವತ್ತ್ವಂ | ಅನೋ ನುಡಿತಿ ನುಟ್ |
 ನಲೋಪಃ | ಹ್ರಸ್ವನುಡ್ಭ್ಯಾಂ ಮತುಬಿತಿ ಮತುಪ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅಂತರಿಕ್ಷಪ್ರದ್ವಿಃ | ಪುಜ್ ಗತೌ |
 ಕ್ವಿಷ್ಟೇತಿ ಕ್ವಿಪ್ ||

|| ಪ್ರತಿಸದಾರ್ಥ ||

ತುಗ್ರಃ—ತುಗ್ರನೆಂಬ (ರಾಜರ್ಷಿಯು) ವನು (ಶತ್ರುಜಯಾರ್ಥವಾಗಿ) | ಉದಮೇಘೇ—ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ |
 ಭುಜ್ಯಂ—ಭುಜ್ಯನೆಂಬ ತನ್ನ ಪುತ್ರನನ್ನು | ಮಮೃನಾನ್—ಮರಣೋನ್ಮುಖನಾದ | ಕಶ್ಚಿತ್—(ಲೋಭಿಯಾದ)
 ಒಬ್ಬ ಪುರುಷನು | ರಯಿಂ ನ—ಧನವನ್ನು (ಅತಿಕ್ಲೇಶದಿಂದ) ಬಿಟ್ಟುಹೋಗುವಂತೆ | ಅನಾಹಾಃ ಹ—ಕಳುಹಿಸಿದ

ನಷ್ಟೆ | (ಅಶ್ವಿನೌ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ) | ತಂ—(ಸಮುದ್ರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗುತ್ತಿದ್ದ) ಆ ಭುಜ್ಯುವನ್ನು |
ಅತ್ಯುನ್ನತೀಭಿಃ—ಸ್ವರ್ಕೀಯವಾದ | ಅಂತರಿಕ್ಷಪುಷ್ಪಿಃ—ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ (ನೀರಿನ ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿಯೇ) ಚಲಿಸುವ |
ಅಪೋದಕಾಭಿಃ—(ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ) ನೀರು ಪ್ರವೇಶಿಸದೇ ಇರುವ | ನೌಭಿಃ—ನಾನೆಗಳಿಂದ |
ಊಹಘ್ನಿಃ—(ತಂದೆಯ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ) ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋದಿರಪ್ಪೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ತುಗ್ರನೆಂಬುವನು (ತನ್ನನ್ನು ಪೀಡಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ) ಮಗನಾದ ಭುಜ್ಯುವನ್ನು
ಸಮುದ್ರದ ಮೇಲೆ, ಮರಣೋನ್ಮುಖನಾದ (ಲೋಭಿಯಾದ) ಪುರುಷನು ಧನವನ್ನು (ಬಹಳ ಕ್ಲೇಶದಿಂದ ಕೊಡುವಂತೆ)
ಕಳುಹಿಸಿದಾಗ, (ಸಮುದ್ರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗುತ್ತಿದ್ದ) ಅವನನ್ನು, ಸರ್ವದಾ ತೇಲುತ್ತಿರುವ, ನೀರು (ಒಳಗೆ)
ಪ್ರವೇಶಿಸದೇ ಇರುವ, ನಿಮ್ಮ (ಸ್ವಂತ) ಹಡಗುಗಳಲ್ಲಿ (ಅವನ ತಂದೆಯ ಹತ್ತಿರ) ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿಬಿಟ್ಟಿರಪ್ಪೆ.

English Translation.

Tugra, verily, Aswins, sent (his son) Bhujyu to sea, as a dying man
parts with his riches; but you brought him back in vessels of your own,
floating over the ocean, and keeping out the waters.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ತುಗ್ರನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರಿಯನಾದ ರಾಜರ್ಷಿಯು ತನ್ನ ಶತ್ರುಗಳು
ದ್ವೀಪಾಂತರದಲ್ಲಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಅವರು ಕೊಡುವ ತೊಂದರೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸಲಾರದೆ ಅವರಿಂದ ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ
ನಾಗಿ ಅವರನ್ನು ನಿಗ್ರಹಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತನ್ನ ಮಗನಾದ ಭುಜ್ಯುವನ್ನು ಸೇನೆಯೊಡನೆ ದ್ವೀಪಾಂತರಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಿದನು.
ಭುಜ್ಯುವು ಸೇನಾಸಹಿತನಾಗಿ ದ್ವೀಪಾಂತರಕ್ಕೆ ಸಮುದ್ರದ ಮೇಲೆ (ಹಡಗಿನಲ್ಲಿ) ನಾವೆಯಿಂದ ಪ್ರಯಾಣಮಾಡುವಾಗ
ಅವನ ನಾವೆಯು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನವಾಯಿತು. ಆಗ ತುಗ್ರನ ಮಗನಾದ ಭುಜ್ಯುವು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಬೇಗ
ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿದನು. ಇವನ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಪ್ರಸನ್ನರಾದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಸೇನಾಸಹಿತನಾಗಿರುವ
ಭುಜ್ಯುವನ್ನು ತಮ್ಮ ನಾನೆಗಳ ಮೇಲೆ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ಮೂರು ದಿವಸಗಳು ಅಹೋರಾತ್ರಿಗಳೂ ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ
(ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ) ಕೊಂಚವೂ ವಿಶ್ರಾಂತಿ ಇಲ್ಲದಂತೆ ಪ್ರಯಾಣಮಾಡಿ ಇವನ ತಂದೆಯಾದ ತುಗ್ರರಾಜನ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ
ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು ಸೇರಿಸಿದರು ಎಂಬ ಇತಿಹಾಸವು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ.

ತುಗ್ರಃ—ತುಗ್ರನೆಂಬುವನು ಒಬ್ಬ ರಾಜನು. ಇವನು ಭುಜ್ಯುವೆಂಬುವನ ತಂದೆಯೆಂದು ಮುಗ್ಧೇದದ
ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೬-೩; ೧-೧೧೭-೪; ೬-೬೨-೬ ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ತುಗ್ರಪುತ್ರನೆಂದು ಭುಜ್ಯುವನ್ನು
ಕರೆಯುವಾಗ ತುಗ್ರನೆಂಬ ಹೆಸರು ಋ. ಸಂ. ೮-೩-೨೩; ೮-೭೪-೧೪; ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ತುಗ್ರನೆಂಬ
IX 13

ಹೆಸರು ೧-೧೧೭-೧೫; ೧-೧೧೮-೬; ೧-೧೧೯-೫; ೧-೧೨೦-೬; ೭-೫-೨೨; ೧೦-೨೯-೪ ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದು. ಋ. ಸಂ. ೬-೨೦-೮; ೬-೨೬-೪; ೧೦-೪೯-೪ ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ತುಗ್ರನು ಬೇರೆ ವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗಿರಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಇವನು ಇಂದ್ರನ ಶತ್ರುವೆಂದು ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತೆ.

ಭುಜ್ಯಂ—ಭುಜ್ಯವೆಂಬುವನು ತುಗ್ರ ಎಂಬುವನ ಪುತ್ರನೆಂದೂ ಇವನು ಸಮುದ್ರಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ಹಡಗಿನ ನಾಶದಿಂದ) ಮುಳುಗಿಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಇವನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿ ಕರೆತಂದರೆಂದೂ ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ—

ಯಾಭಿರಂತಕಂ ಜಸಮಾನಮಾರಣೇ ಭುಜ್ಯಂ ಯಾಭಿರವ್ಯಥಿಭಿರ್ಜಿಜಿನ್ನಥುಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೭-೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ತನಲ್ಲಿ—ಭುಜ್ಯಂ ಸರ್ವಸ್ಯ ಸಾಲಕಮೇತತ್ಸಂಜ್ಞಂ ಸಮುದ್ರಮಧ್ಯೇ ನಿಮಗ್ನಂ ತುಗ್ರಸ್ಯ ಪುತ್ರಂ ರಾಜರ್ಷಿಂ ಎಂದರೆ ಸರ್ವರನ್ನೂ ಕಾಪಾಡತಕ್ಕ ತುಗ್ರನೆಂಬ ರಾಜನ ಮಗನಾದ ಭುಜ್ಯವೆಂಬ ರಾಜರ್ಷಿಯು ಸಮುದ್ರಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ರಕ್ಷಿಸಿದರೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು.

ಯಾಭಿಃ ತಂತಾತೀ ಭವಥೋ ದೇದಾಶುಸೇ ಭುಜ್ಯಂ ಯಾಭಿರವಥೋ ಯಾಭಿರದ್ರಿಗುಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೭-೭)

ಈ ಋಕ್ತನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ—ಭುಜ್ಯಂ ತುಗ್ರಸ್ಯ ಪುತ್ರಮವಥಃ ತುಗ್ರನ ಪುತ್ರನಾದ ಭುಜ್ಯವನ್ನು ಕಾಪಾಡಿದಿರಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು.

ಯುವಂ ತುಗ್ರ್ಯಾಯ ಪೂರ್ವೈಭಿರೇವೈಃ ಪುನರ್ಮುನ್ಯಾಭವತಂ ಯುವಾನಾ |

ಯುವಂ ಭುಜ್ಯಮರ್ಣಸೋ ನಿಃಸಮುದ್ರಾದ್ವಿಭಿರಾಹಥುರ್ಬ್ರಜ್ರೇಭಿರಶ್ವೈಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೭-೧೪)

ಇಲ್ಲಿಯೂ—ಯುವಾಂ ಸಮುದ್ರಮಧ್ಯೇ ಸೇನಯಾ ಸಹ ನಿಮಗ್ನಂ ಭುಜ್ಯಂ ತುಗ್ರಸ್ಯ ಪುತ್ರಮರ್ಣ ಸೋಽರ್ಣಸ್ವತಃ ಪ್ರೌಢೋದಕಯುಕ್ತಾತ್ಸಮುದ್ರಾವಂಬುರಾಶೇಃ ಸಕಾಶಾತ್ ಋಜ್ರೇಭಿಃ ಶೀಘ್ರಗತಿಯುಕ್ತೈರಶ್ವೈಶ್ಚ ನಿರಾಹಥುಃ ನಿರ್ಗಮಯ್ಯ ಪಿತೃಸಮಾಸಂ ಸ್ತಾಪಿತವಂತಾ || ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಾದ ನೀವು ಸಮುದ್ರಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಸೇನೆಯೊಡನೆ ಮುಳುಗಿಹೋಗುತ್ತಿರುವ ತುಗ್ರನ ಪುತ್ರನಾದ ಭುಜ್ಯವೆಂಬ ರಾಜಪುತ್ರನನ್ನು ಅಗಾಧವಾದ ಸಮುದ್ರದಿಂದ ಮುಳುಗದಂತೆ ಕಾಪಾಡಿ ನೇಗಗಮನವುಳ್ಳ ಅಶ್ವಗಳಿಂದ (ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ ರಥದಿಂದ) ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು ಅವನ ತಂದೆಯ ಸಮಾಸಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟಿರಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು.

ಯುವಂ ಭುಜ್ಯಂ ಭರಮಾಣಂ ನಿಭಿರ್ಗತಂ ಸ್ವಯುಕ್ತಿಭಿರ್ನಿವಹಂತಾ ಪಿತೃಭ್ಯ ಆ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೯-೪)

ತಾ ಭುಜ್ಯಂ ನಿಭಿರದ್ಭ್ಯಃ ಸಮುದ್ರಾತ್ಪ್ರಗೃಹ್ಯ ಸೂನುಮೂಹಫೂ ರಜೋಭಿಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೬೨-೬)

ಉ ತ್ಯಂ ಭುಜ್ಯಮುಶ್ನಿನಾ ಸಖಾಯೋ ಮಧ್ಯೇ ಜಹುದುರೇವಾಸಃ ಸಮುದ್ರೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೬೮-೭)

ಯುವಂ ಭುಜ್ಯಮವನಿದ್ಧಂ ಸಮುದ್ರ ಉದೂಹಫುರಣಸೋ ಅಸ್ತಿಧಾನ್ಯಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೬೯-೭)

ಯುವಂ ಹ ಭುಜ್ಯಂ ಯುವನುಶ್ನಿನಾ ವಶಂ ಯುವಂ ಶಿಂಜಾರಮುಶನಾಮುಸಾರಥುಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೪೦-೭)

ಭುಜ್ಯಮಂದಸಃ ಪಿಪ್ಪಥೋ ನಿರಶ್ನಿನಾ ಶ್ಯಾವಂ ಪುತ್ರಂ ವದ್ರಿಮತ್ಯಾ ಅಜಿನ್ಯತಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೬೫-೧೨)

ಯುವಂ ಭುಜ್ಯಂ ಸಮುದ್ರ ಆ ರಜಸಃ ಸಾರ ಈಂಖಿತಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೪೩-೫)

ಈ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ತುಗ್ರಪುತ್ರನಾದ ಭುಜ್ಯವನ್ನು ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಮುಳಗದಂತೆ ಕಾಪಾಡಿದ
ರೆಂಬ ಅರ್ಥವೇ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ಸ್ತಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ಈ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ—

ಉತತ್ಯಂ ಭುಜ್ಯಮುಶ್ನಿನಾ || (ಋ. ವೇ. ೭-೬೮-೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ,

ಯಾಭಿರಂತಕಂ ಜಸಮಾನಮಾರಣೇ ಭುಜ್ಯಂ ಯಾಭಿರವ್ಯಥಿಭಿರ್ಜಿಜಿನ್ಯಥುಃ |

ಯಾಭಿಃ ಕರ್ಕಂಧುಂ ವಯ್ಯಂ ಚ ಜಿನ್ಯಥಸ್ತಾಭಿರೂಷು ಊತಿಭಿರಶ್ನಿನಾಗತಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೨-೬)

ಯಾಭಿಶ್ಯಂತಾತೀ ಭವಥೋ ದದಾಶುಷೇ ಭುಜ್ಯಂ ಯಾಭಿರವಥೋ ಯಾಭಿರದ್ರಿಗುಂ |

ಓಮ್ಯಾವತೀಂ ಸುಭರಾಮೃತಸ್ತುಭಂ ತಾಭಿರೂಷು ಊತಿಭಿರಶ್ನಿನಾಗತಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೨-೭)

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಉದಹರಿಸಿರುವರು.

ತುಗ್ರಃ—ತುಗ್ರ ಇತಿ ಸೋಯಮಿತ್ಯಭಿಸಂಬಂಧಾತ್ ಸಿತೈಶಬ್ದೀನೇದಂ ಪುತ್ರಸ್ಯಾಭಿಧಾನಂ | ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ತುಗ್ರ ಎಂಬ ಪದವು ತುಗ್ರಪುತ್ರನಾದ ಭುಜ್ಯವೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಪರ್ಯಾಯ ಪರವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಯಲ್ಲಿ ಸೋಯಂ ಎಂದು ವ್ಯವಹಾರವು ಇರುವಂತೆ, ಪಿತಾಪುತ್ರರ ಅಭೇದಾತ್ರಯದಿಂದ ಸಿತೈವಾಚಕವಾದ ತುಗ್ರಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ಪುತ್ರನಾದ ಭುಜ್ಯವನ್ನೂ ಇಲ್ಲಿ ತುಗ್ರಪದದಿಂದಲೇ ಪರಾಮರ್ಶಮಾಡಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಇರುತ್ತದೆ. ತುಗ್ರಪುತ್ರನೆಂದು ಅರ್ಥ. ಇದು ಭುಜ್ಯ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವಕಾರಣ ಭುಜ್ಯವು ತುಗ್ರಪುತ್ರನಾಗಿರುವನು.

ಉದನೋಘೇ—ಉದಕೈರ್ಮಿಹ್ಯತೇ ಸಿಚ್ಯತೇ ಇತಿ ಉದನೋಘಃ ಸಮುದ್ರಃ ಉದಕಗಳಿಂದ ಸಿಂಸಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಉದನೋಘ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಮುದ್ರವು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ರಯಿಂ ನ—ರಯಿಶಬ್ದವು ನೂರೊಂದು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೧೪) ಮತ್ತು ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದು. ಮತ್ತು—

ನೂ ಚ ಪುರಾ ಚ ಸದನಂ ರಯಿಣಾಂ ಜಾತಸ್ಯ ಚ ಜಾಯಮಾನಸ್ಯ ಚ ಹ್ರಾಂ |

ಸತಶ್ಚ ಗೋಸಾಂ ಭವತಶ್ಚ ಭೂರೇರ್ದೇನಾ ಅಗ್ನಿಂ ಧಾರಯನ್ ದ್ರವಿಣೋದಾಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೬-೭)

ಈ ಮುಕ್ತವನ್ನು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಉದಾಹರಣೆಕೊಟ್ಟು, ರಯಿರಿತಿ ಧನಾಮ ರಾತೇರ್ಧಾನಕರ್ಮಣಃ (ನಿ. ೪-೧೭) ರಾ ದಾನೇ ಎಂಬ ದಾನಾರ್ಥಕವಾದ ರಾ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ರಯಿಶಬ್ದವು ಧನವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಮಮ್ಯವಾನ್—ಮರಣೋನ್ಮುಖನಾದವನು ಧನವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತನಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಆಸೆಯು ಇದ್ದರೂ ಧನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸಾಯುವಂತೆ ತುಗ್ರರಾಜನು ತನ್ನ ಮಗನಾದ ಭುಜ್ಯವನ್ನು ಒಹು ಕಷ್ಟದಿಂದ ಸಮುದ್ರ ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಿದನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅತ್ಯನ್ತೀಭಿಃ—ಅತ್ಯೀಯಾಭಿಃ ಯದ್ವಾ ಧೃತಿರಾತ್ಮಾ ಧಾರಣಾವತೀಭಿರಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತ್ಯೀರ್ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮದಾಗಿರುವ ನಾವೆಗಳಿಂದ ಭಜ್ಯವನ್ನು ವಿಪತ್ತಿನಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿದರು ಎಂದೂ, ಅಥವಾ ಅತ್ಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧೃತಿ ಅಥವಾ ಧೈರ್ಯವೆಂದು ಅರ್ಥವಾದಕಾರಣ ವಿಪತ್ತಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದ ಭುಜ್ಯವು ಎದೆಗೆಡದಂತೆ ಅವನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಧೈರ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ನಾವೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೂರಿಸಿಕೊಂಡು ರಕ್ಷಿಸಿದರು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಅಂತರಿಕ್ಷವೃದ್ಧಿಃ—ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ನಾವೆಗಳು ಬಹಳ ನಿರ್ಮಲವಾಗಿ ಇರುವವುಗಳಾದುದರಿಂದಲೂ ಬಹಳ ಹಗುರವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ನೀರಿನ ಮೇಲುಗಡೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಸಂಚರಿಸುವವುಗಳಾಗಿದ್ದವು.

ಅಪೋದಕಾಭಿಃ-ಸುಶ್ಲಿಷ್ಠತ್ವಾತ್ ಅಪಗತೋದಕಾಭಿಃ ಅಪ್ರವಿಷ್ಟೋದಕಾಭಿರಿತ್ಯರ್ಥಃ| ಕೊಂಚವೂ ರಂಧ್ರವು ಬಿಡದಂತೆ ಜೆನ್ನಾಗಿ ನಾವೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿರುವುದರಿಂದ ನೀರು ಸ್ವಲ್ಪವೂ ನಾವೆಯೊಳಗೆ ಬರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಅರ್ಥ. ಈ ಮೂರು ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದಲೂ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ನಾವೆಯ (ಉತ್ತಮತ್ವವು) ಇರತಕ್ಕ ಸ್ಥಿತಿಯು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವುದು. ಮತ್ತು ಈ ಋಕ್ತನ ಮುಂದಿನ ಮಂತ್ರವೂ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ನಾವೆಯ ವರ್ಣನಾಪರವಾಗಿರುವುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಉದಮೇಘೇ-ಉದಕ್ಕೆರ್ಮಿಹ್ಯತೇ ಇತಿ ಉದಮೇಘಃ. ಮಿಹ ಸೇಚನೇ. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಘೌರ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ನೈಜ್ಞಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ನೈಜ್ಞಾದಿ-ದೀನಾಂ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೫೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕುತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಂತರತನ್ಯಾದಿಂದ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಘಕಾರಾದೇಶ. ಉದಕಸ್ಯೋದಃ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಜ್ಞಾತೋರುವಾಗ ಉದಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉಪಾದೇಶ. ಧಾಥಘೌರ್ ಕ್ತಾ--(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಮಮೃವಾನ್-ಮೃಜ್ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ವಿವಕ್ಷಾಮಾಡಿದಾಗ ಕ್ವಸುಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕ್ವಸು ಆದೇಶ. ಕ್ವಸೃಭ್ಯ--(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೩) ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಯಮಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೂ ವಸ್ತೇಕಾಚಾಢ್ಯಸಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪುನಃ ನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಉರತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಅತ್ವ ಬಂದಾಗ ಆದಿಹಲ್‌ಶೇಷ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಕೆತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಋಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾದಾಗ ಅತ್ವ ಸಂತಸ್ಯಚಾ--ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ. ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ ನುನಾಗಮ. ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ--ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ. ಸಂಯೋಗಾಂತ ಲೋಪದಿಂದ ಸಕಾರಲೋಪ. ಇದು ಅಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಹಾಃ-ಓಹಾಕ್ ತ್ಯಾಗೇ. ಧಾತು. ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತೆಶ್ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಚ್ಲೇಃಸಿಚ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಚ್ಲಿಗೆ ಸಿಚಾದೇಶ. ಅಗಮಾನುಶಾಸನಮನಿತ್ಯಂ ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ಯಮರಮ--(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕ್ ಈಟಾಗಮಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚ್ಚಿಗೆ ಇಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ--ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಪ್ಯಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸಿಚ್ಚಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅಹಾಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಮಂತ್ರೇಘಸಹ್ವರ--(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಲಿಗೆ ಲುಕ್. ಅದು ಲುಕ್ಪಾದುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಊಹಘಃ-ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಅಥುಸಾದೇಶ. ಅಸಂಯೋಗಾಲಿಟ್‌ಕಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕೆತ್ವಾದೀಶವಿರುವುದರಿಂದ ವಚಿಸ್ಪಿಯೆಜಾದೀನಾಂ ಕಿತಿ

(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನೌಭಿಃ—ನೌ ಶಬ್ದ. ತೃತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಏಕಾಚಾದುದರಿಂದ ಸಾವೇಕಾಚಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಆತ್ಮನ್ವತೀಭಿಃ—ಆತ್ಮನ್ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ತದಸ್ಯಾಸ್ತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಮಾದುಸಧಾಯಾಶ್ಚ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದುಸಧೆಯ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಮತುಸಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಾದೇಶ. ನಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾಂತಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಲೋಪ. ಅನೋನುಟಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಸಿಗೆ ನುಟಾಗಮ. ಟೆತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯವಯವನಾಗುತ್ತದೆ. ಹ್ರಸ್ವನುಡ್ಭಾಂ ಮತುಸ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಟಿನ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಮತುಸಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಉಗಿತತ್ವ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಪ್. ತೃತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಂತರಿಕ್ಷಪ್ರುದ್ವಿಃ—ಪ್ರಜ್ ಗತೌ. ಧಾತು ಕ್ವಿಪ್‌ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯಪಿತಿಕ್ಯತಿತುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ತುಕಾಗಮ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್‌ಕೃತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತಿ॒ಸ್ರಃ ಕ್ವ॑ಪ॒ಸ್ತ್ರಿರ॑ಹಾ॒ತಿವ್ರ॑ಜ॒ದ್ಭಿರ್ನಾ॑ಸ॒ತ್ಯಾ ಭು॒ಜ್ಯು॑ಮೂ॒ಹಧುಃ॑
ಪ॒ತಂಗೈಃ॑ ।

ಸ॒ಮುದ್ರ॑ಸ್ಯ ಧ॒ನ್ವನ್ನಾ॑ದ್ರ್ಯಸ್ಯ ಪಾ॒ರೇ ತ್ರಿ॒ಭೀ ರ॒ಥೈಃ ಶ॒ತಪ॑ದ್ಭಿಃ
ಷ॒ಳಶ್ವೈಃ॑ || ೪ ||

॥ ಪದಪಾಠಃ ॥

ತಿಸ್ರಃ | ಕ್ಷಪಃ | ತ್ರಿಃ | ಅಹಾ | ಅತಿವ್ರಜತ್ ೨ ಭಿಃ | ನಾಸತ್ಯಾ | ಭುಜ್ಯಂ |
ಉಹಥುಃ | ಸತಂಗೈಃ |

ಸಮುದ್ರಸ್ಯ | ಧನ್ವನ್ | ಅದ್ರ್ವಸ್ಯ | ಸಾರೇ | ತ್ರಿ ೨ ಭಿಃ | ರಥೈಃ | ಶತಪತ್ ೨ ಭಿಃ |

ಷಟ್ ೨ ಅಶ್ವೈಃ || ೪ ||

॥ ಸಾಯಂಜಭಾಷ್ಯಂ ॥

ಹೇ ನಾಸತ್ಯಾ ಸೇನಯಾ ಸಹೋದಕೇ ನಿಮಗ್ನಂ ಭುಜ್ಯಂ ತಿಸ್ರಃ ಕ್ಷಪಸ್ತಿಸಂಖ್ಯಾಕಾ
ರಾತ್ರೀಸ್ತಿರಹಾ ತ್ರಿನಾರಮಾವೃತ್ತಾನ್ಯಹಾನಿ ಚಾತಿವ್ರಜದ್ವಿರತಿಕ್ರಮ್ಯ ಗಚ್ಛದ್ವಿರೇತಾವಂತಂ ಕಾಲಮತಿ-
ನ್ಯಾಪ್ಯ ವರ್ತಮಾನ್ಯಃ ಸತಂಗೈಃ ಸತದ್ವಿಸ್ತಿಭಿಸ್ತಿಸಂಖ್ಯಾಕೈ ರಥೈರೂಹಥುಃ | ಯುನಾಮೂಢವಂತಾ |
ಕ್ಷೇತಿ ಚೇತ್ ಉಚ್ಯತೇ | ಸಮುದ್ರಸ್ಯಾಂಬುರಾಶೇರ್ಮಧ್ಯೇ ಧನ್ವನ್ ಧನ್ವನಿ ಜಲವರ್ಜಿತೇ ಪ್ರದೇಶೇ |
ಅದ್ರ್ವಸ್ಯೋದಕೇನಾದ್ರೀಭೂತಸ್ಯ ಸಮುದ್ರಸ್ಯ ಸಾರೇ ತೀರದೇಶೇ ಚ | ಕಥಂಭೂತೈ ರಥೈಃ |
ಶತಪದ್ಭಿಃ | ಶತಸಂಖ್ಯಾಕೈಶ್ಚಕ್ರಲಕ್ಷಣೈಃ ಸಾದ್ಯುರುಪೇತೈಃ | ಷಳಶ್ವೈಃ | ಷಡ್ವಿರಶ್ವೈರ್ಯುಕ್ತೈಃ ||
ತಿಸ್ರಃ | ತ್ರಿಚತುರೋಃ ಸ್ತ್ರಿಯಾಮಿತಿ ತ್ರಿಶಬ್ದಸ್ಯ ತಿಸ್ರಾದೇಶಃ | ಸ ಚಾಂತೋದಾತ್ತೇ | ಅಚಿ ರ ಋತ
ಇತಿ ರೇಫಾದೇಶ ಉದಾತ್ತಯಣೋ ಹಲ್ನಾನಾದಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಕ್ಷಪಃ | ವಿಭಕ್ತ್ಯಂತಸ್ಯ
ಛಾಂದಸಂ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ | ಯದ್ವಾ | ಶಸ್ಯಾತ ಇತಿ ಯೋಗವಿಭಾಗಾದಧಾತೋರಸ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ | ಅಹಾ |
ಶೇಶ್ಚಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತಿ ಶೇಲೋಪಃ | ಸತಂಗೈಃ | ಪತ್ನೈ ಗತಾ | ಪತೇರಂಗಚ್ | ಉ. ೧-೧೧೮ |
ಧನ್ವನ್ | ಧರ್ವಿಗತ್ಯರ್ಥಃ | ಇದಿತ್ವಾನ್ಮಮ್ | ಕನಿನ್ಯುವೃಷೀತ್ಯಾದಿನಾ ಕನಿನ್ | ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ
ಸಪ್ತಮ್ಯಾ ಲುಕ್ | ಶತಪದ್ಭಿಃ | ಶತಂ ಸಾದಾ ಯೇಷಾಂ | ಸಂಖ್ಯಾಸುಪೂರ್ವಸ್ಯೇತಿ ಸಾದಶಬ್ದಸ್ಯಾಂತ್ಯ-
ಲೋಪಃ ಸಮಾಸಾಂತಃ | ಅಯಸ್ಕಯಾದಿಶ್ವೇನ ಭತ್ಯಾತ್ವಾದಃ ಪದಿತಿ ಪದ್ಭಾವಃ | ಯದ್ವಾ |
ಸಾದಸಮಾನಾರ್ಥಃ ಪಚ್ಛಬ್ಧಃ ಪ್ರಕೃತ್ಯಂತರಂ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಂ ||

॥ ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ॥

ಹೇ ನಾಸತ್ಯಾ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಭುಜ್ಯಂ—(ಸೇನೆಯೊಡನೆ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದ್ದ)
ಭುಜ್ಯವನ್ನು | ತಿಸ್ರಃ ಕ್ಷಪಃ—ಮೂರು ರಾತ್ರಿ (ಮತ್ತು) | ತ್ರಿರಹಾ—ಮೂರು ಹಗಲುಗಳನ್ನು |
ಅತಿ ವ್ರಜದ್ಭಿಃ—ಮಾರಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ | ಸತಂಗೈಃ—ವೇಗವಾದ ಗಮನವುಳ್ಳ | ಶತಪದ್ಭಿಃ—ನೂರು

(ಚಕ್ರರೂಪವಾದ) ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ | ಷಳಶ್ವೈಃ—ಆರು ಕುದುರೆಗಳನ್ನೂ ಕಟ್ಟಿದ್ದ | ತ್ರಿಭಿಃ ರಥೈಃ—ಮೂರು ರಥಗಳಿಂದ | ಸಮುದ್ರಸ್ಯ—ಸಮುದ್ರದ | ಧನ್ವೇ—ಜಲರಹಿತವಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ | ಅದ್ರ್ವಸ್ಯ—ಜಲಾವೃವಾದ | ಸಮುದ್ರಸ್ಯ—ಸಮುದ್ರದ | ಪಾರೀ—ತೀರಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ | ಊಹಘಃ—ಕರೆದು ಕೊಂಡು ಹೋದಿರಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಮೂರು ಹಗಲು ಮೂರು ರಾತ್ರಿಗಳ ಕಾಲ ಏಕಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ವೇಗವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ನೂರು ಚಕ್ರಗಳುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಆರು ಕುದುರೆಗಳುಳ್ಳ ಮೂರು ರಥಗಳಲ್ಲಿ, (ಸೇನಾಸಮೇತನಾಗಿ ಮುಳುಗಿದ್ದ) ಭುಜ್ಯವನ್ನು, ಸಮುದ್ರಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಜಲರಹಿತವಾದ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಸಮುದ್ರದತೀರಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕರೆದುಕೊಂಡುಹೋದಿರಿ.

English Translation

Three nights and three days, Nasatyas, have you conveyed Bhujyu in three rapid, revolving cars, having a hundred wheels, and drawn by six horses, along the dry shore of the sea.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ತಿಸ್ರಃ ಕ್ಷಪಃ—ತ್ರಿಸಂಖ್ಯಾಕಾ ರಾತ್ರಿಃ | ಶ್ಯಾನೀ, ಶರ್ವರೀ ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತುಮೂರು ರಾತ್ರಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ಷಪಶಬ್ದವು (ನಿ. ೨-೧೮) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕ್ಷಪಃ ಎಂದರೆ ರಾತ್ರಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಪತಂಜ್ಞಿಃ—ಪತದ್ವಿಃ | ಅತ್ಯಃ ಹಯಃ ಎಂಬಿವೇ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಅಶ್ವನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೭) ಪತಂಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪತಂಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಶ್ವನೆಂದು ಅರ್ಥವಾದರೂ ಸಾಯಣರು ಪತದ್ವಿಃ—ಸಂಚಾರಮಾಡುವ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಧನ್ವನ್—ಜಲವರ್ಜಿತೇ ಪ್ರದೇಶೇ. ಅಂಬರಂ ವಿಯತ್ ಮೊದಲಾದ ಹದಿನಾರು ಅಂತರಿಕ್ಷನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಧನ್ವಶಬ್ದವು (ನಿ. ೨-೧೦) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಧನ್ವನ್ ಎಂದರೆ ಅಂತರಿಕ್ಷವೆಂದು ಅರ್ಥ. ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ, ಸ್ತುಂದಸ್ವಾಮಿಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ನಿರುದಕಪ್ರದೇಶ—ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತದೆ. ಯಾಸ್ಮರು—ಧನ್ವಾಂತರಿಕ್ಷಂ ಧನ್ವಂತೈಸ್ತಾದಾಪಃ | ಉದಕಗಳು ಇದರಿಂದ ಹೊರಗೆ ಹೊರಡುತ್ತವೆ. ಆದಕಾರಣ ಅಂತರಿಕ್ಷವು ಧನ್ವ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ,

ಯಃ ಪರಸ್ಯಾಃ ಪರಾವತ್ಸಿರೋ ಧನ್ವಾತಿ ರೋಚತೇ | ಸ ನಃ ಪರ್ಷದತಿ ದ್ವಿಷಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೮೭-೨)

ಎಂದು ಈ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿರುವರು.

ಸಮುದ್ರಸ್ಯ—ಅಂಬುರಾಶೇಃ | ಉದಕಗಳ ರಾಶಿಯು ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಅರ್ಥಮಾಡಿ—

ತತ್ರ ಸಮುದ್ರ ಇತ್ಯೇತತ್ ಸಾರ್ಥವೇನ ಸಮುದ್ರೇಣ ಸಂದಿಹ್ಯತೇ | ಸಮುದ್ರಃ ಕಸ್ಮಾತ್
ಸಮುತ್ ದ್ರವಂತ್ಯಸ್ಮಾದಾಸಃ ಸಮಭಿದ್ರವಂತ್ಯೇನಮಾಸಃ ಸಂನೋದಂತೇಽಸ್ಮಿನ್ ಭೂತಾನಿ
ಸಮುದಕೋ ಭವತಿ ಸಮುನತ್ತೀತಿ ನಾ | (ನಿ ೨-೧೦)

ಎಂದು ಸಮುದ್ರಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ವಿಮರ್ಶಮಾಡಿರುವರು. ಹದಿನಾರು ಅಂತರಿಕ್ಷಪರ್ಯಾಯ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಸೃಥಿವೀ ಎಂಬ ಪದವೂ ಸಮುದ್ರ ಎಂಬ ಪದವೂ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಅದರಲ್ಲಿ ಸಮುದ್ರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜಲರಾಶಿಯೆಂಬ ಅರ್ಥವು ರೂಢಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಸಮುದ್ರವೆಂದರೆ ಅಂತರಿಕ್ಷವೇ, ಭೂಮಿಯೇ ಅಥವಾ ಸಮುದ್ರವೇ ಎಂದು ಸಂದೇಹಕ್ಕೆ ಆಸ್ಪದವಾಗಿರುವುದು. ಉದಕಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಬಂದು ಸೇರುವವು, ಅಥವಾ, ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಈ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಸಂತೋಷ ದಿಂದಿರುವವು, ಅಥವಾ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ದ್ರವಿಸುತ್ತಿರುವವು ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ವಿವರಣೆಯಿಂದ ಸಮುದ್ರ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಮಾಡಿ, ಇರುವರು ಸಮುದ್ರ ಶಬ್ದವು ಮೇಘವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಇತರ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಅಶ್ವಮಿನಾಧುಕ್ಷದ್ಭೂನಿಮಂತರಿಕ್ಷಮತೂರ್ತೇ ಬದ್ಧಂ ಸವಿತಾ ಸಮುದ್ರಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೪೯-೧)

ತಸ್ಯಾಃ ಸಮುದ್ರಾ ಅಧಿ ನಿ ಕ್ಷರಂತಿ ತೇನ ಜೀವಂತಿ ಪ್ರದಿಶತ್ವತಸ್ಯಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೪-೪೨)

ಸಮುದಿತಾ ಸಮುದ್ರಃ ಮೇಘಃ, ಸಮುದ್ರಾ ಅಧಿವಿಕ್ಷರಂತಿ ವರ್ಷಂತಿ ಮೇಘಃ | ಮೇಘವು ಉದಯನಾಯಿತು ಎಂದರೆ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರಿತು. ಮೇಘಗಳು ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸಿದವು ಎಂದು ಸಮುದ್ರ ಪದವು ಅಂತರಿಕ್ಷ ಮತ್ತು ಮೇಘ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಇದರಂತೆ,

ಮಹಸ್ಸಮುದ್ರಂ ವರುಣಸ್ತಿರೋ ದಧೇ ಧೀರಾ ಇಚ್ಛೇಕುರ್ಧರುಣೇಷ್ವಾರಭಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೯-೭೩-೩)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಮುದ್ರಶಬ್ದವು ಆದಿತ್ಯನಾಚಕವಾಗಿರುವುದು.

ಸಮುದ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರೂಢಿ ಮತ್ತು ಅವಯವಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಆದಿತ್ಯ, ಮೇಘ, ಜಲರಾಶಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳು ಉಪಸ್ಥಿತವಾದರೆ ಒಂದೊಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಆಯಾಯ ಪ್ರಕರಣಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಯೋಗಾದ್ರೂಢಿರ್ಬಲೀಯಸೀ ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸಮುದ್ರ ಎಂದರೆ ಜಲರಾಶಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಸೇನೆಯೊಡನೆ ಸಮುದ್ರದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗುತ್ತಿರುವ ಭುಜ್ಯುವೆಂಬ ರಾಜಪುತ್ರನನ್ನು ಮೂರು ದಿನಗಳು (ಪೂರ್ಣವಾಗಿ) ಹಗಲು ರಾತ್ರಿಗಳೂ ಕೂಡ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ಸಂಚಾರಮಾಡುವ ವೇಗಶಾಲಿಯಾದ ತಮ್ಮ ನಾವೆಗಳಿಂದ ನೀರಿನ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವ ಮರುಭೂಮಿಯಹಾಗೆ ಇರುವ ಸಮುದ್ರದ

ದಡವನ್ನು ಸೇರುವಂತೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿದರು. ಇವರ ರಥಕ್ಕೆ ಬಹಳ ಚಕ್ರಗಳಿದ್ದವೆಂದೂ ಆರು ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ್ದರೆಂದೂ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಭುಜ್ಯುನಿನ್ನೊಡನೆ ಈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಬರುವಾಗ ಇವರು ಮೂರು ಜನರ ಮೂರು ರಥಗಳು ದಡಕ್ಕೆ ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಬಂದವು ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುತ್ತದೆ.

ಶತಪದ್ಧಿಃ—ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ **ಶತಸಂಖ್ಯಾಕೈಃ ಚಕ್ರಲಕ್ಷಣೈಃ ಪಾದೈರುಪೇತ್ಯೈಃ** | ನೂರು ಸಂಖ್ಯೆಗಳುಳ್ಳ (ಚಕ್ರಗಳೆಂಬ ಪಾದಗಳಿಂದ) ಚಕ್ರಗಳು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥಕ್ಕೆ ಇತ್ತು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿರುವರು. **ಶತಶ್ಲಾತ್ರ ಬಹುನಾಮ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾಚ್ಚಾತ್ರ ಬಹುತ್ವೇ ವರ್ತತೇ** | ಪಾದಶಬ್ದೋಪಸಿ ಚಕ್ರಪಾದವಚನಃ **ತ್ರಿಚಕ್ರಪಾದೈರಿತ್ಯರ್ಥಃ** | ಶತ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಇಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಬಹಳ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಪಾದ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಚಕ್ರ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೂರು ಚಕ್ರಗಳುಳ್ಳ ರಥವು ಎಂದು ಸ್ಪಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಶತಪದ್ಧಿಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ—ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಮಾಡುವ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿರುವರು

ಕ್ಷೌಂ ತ್ರೀ ಚಕ್ರಾ ತ್ರಿವೃತೋ ರಥಸ್ಯ ಕ್ಷೌಂ ತ್ರಯೋ ವಂಧುರೋ ಯೇ ಸನೀಳಾಃ |

ಕದಾ ಯೋಗೋ ವಾಜಿನೋ ರಾಸಭಸ್ಯ ಯೇನ ಯಜ್ಞಂ ನಾಸತ್ಯೋಪಯಾಥಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೩೪-೯)

ಇಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥಕ್ಕೆ ಮೂರು ಚಕ್ರಗಳಿರುವವು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಭುಜ್ಯುಂ—ಈ ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆಯು ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೂರನೆಯ ಋಕ್ವಿನ ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿರುವುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ತಿಸ್ರಃ—ತ್ರಿಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಜಸ ಪರವಾದಾಗ ತ್ರಿಚಿತುರೋಃ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ತಿಸ್ರ ಚತಸ್ರ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಸ್ರಾದೇಶ. ಅದು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಜಸಿ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೧೦೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ **ಅಚಿರ ಋತಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೦೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ರೇಫಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಉದಾತ್ತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಯಣಾದೇಶ ಬಂದುದರಿಂದ **ಉದಾತ್ತಯಣೋಹಲ್-ಪೂರ್ವಾತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕ್ಷಪಃ—ಕ್ಷಪಾ ಎಂಬುದು ರಾತ್ರಿವಾಚಕ ಶಬ್ದ. ಆಕಾರಾಂತ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ. ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಕ್ಷಪಾಃ ಎಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ವಿಭಕ್ತ್ಯಂತಕ್ಕೆ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಇದಕ್ಕೆ ಶಸ ಪರವಾದಾಗ **ಆತೋಧಾತೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೦) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆತಃ ಎಂದು ಯೋಗವಿಭಾಗಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಅಥಾತುನಾದರೂ ಇದರ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯಿಂದಲೇ ರೂಪಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ತ್ರಿಃ—ತ್ರಿರಾವೃತ್ತಾನಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವಕ್ಷಾಮಾಡಿದಾದ **ದ್ವಿತ್ರಿಚಿತುರ್ಭ್ಯಃ ಸುಚ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೪-೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಲ್ಲಿ ಉಳಿಯುವ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗ.

ಅಹಾ—ಅಹಾನಿ ಎಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಶೇಶ್ವಂದಸಿಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗಿ ಲೋಪ.

ಅತಿವ್ರಜದ್ವಿಃ—ಅತಿಕ್ರಮ್ಯ ವ್ರಜಂತಃ ತೈಃ ವ್ರಜ ಗತೌ ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದುಪದೇಶದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ತರ ಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ನಾಸತ್ಯಾ—ಸಂಜೋಧನೆಯಲ್ಲಿ ದ್ವಿವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವ ಸರ್ವಣದೀರ್ಘ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಆಷ್ಟಮಿಕ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪತಜ್ಞಿಃ—ಪತ್ ಲೈ ಗತೌ. ಧಾತು. ಪತೇರಜ್ಞಿ ಚ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಅಂಗಚ್ಛ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಧನ್ವನ್—ಧವಿ ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಿತೋನುಮ್ ಧಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಕನಿನ್ಯಯ ವೃಷಿ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೫೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧನ್ವನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಪ್ತಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಪಾ. (ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್.

ಶತಪದ್ವಿಃ—ಶತಂ ಪಾದಾ ಯೇಷಾಮ್ ಶತಪಾದಃ | ಸಂಖ್ಯಾ ಸುಪೂರ್ವಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೪-೧೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪಾದಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಂತ್ಯಲೋಪವು ಸಮಾಸಾಂತವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಭಿಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಅಯಸ್ತಯಾದೀನಿ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ ಪಾದಃ ಪತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪಾದ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪದ್ ಎಂಬ ಅದೇಶ. ಅಥವಾ ಪಾದ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಕೊಡತಕ್ಕ ಪದ್ ಎಂಬ ಬೇರೊಂದು ಶಬ್ದವೇ ಇದೆಯೆಂದು ಊಹಿಸಬೇಕು.

ಷಡಶ್ವೈಃ—ಷಟ್ ಅಶ್ವಾಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಷಡಶ್ವಾಃ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅನಾರಂಭಣೇ ತದವೀರಯೇಧಾಮನಾಸ್ಥಾನೇ ಅಗ್ರಭಣೇ
ಸಮುದ್ರೇ |

ಯದತ್ತಿನಾ ಉಹಧುರ್ಭುಜ್ಯಮಸ್ತಂ ಶತಾರಿತ್ರಾಂ ನಾವಮಾ-
ತಸ್ಥಿವಾಂಸಂ || ೫ ||

|| ಸದಪಾಠಃ ||

ಅನಾರಂಭಣೇ | ತತ್ | ಅವೀರಯೇಧಾಂ | ಅನಾಸ್ಥಾನೇ | ಅಗ್ರಭಣೇ |
ಸಮುದ್ರೇ |

ಯತ್ | ಅತ್ತಿನಾ | ಉಹಧುಃ | ಭುಜ್ಯಂ | ಅಸ್ತಂ | ಶತ ಶತಾರಿತ್ರಾಂ | ನಾವಂ |
ಆತಸ್ಥಿವಾಂಸಂ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅತ್ತಿನಾ ಅನಾರಂಭಣ ಆಲಂಬನರಹಿತೇ ಸಮುದ್ರೇ ತತ್ಕರ್ಮಾವೀರಯೇಧಾಂ | ವಿಕ್ರಾಂತಂ
ಕೃತವಂತಾ ಯುವಾಂ | ಅನಾರಂಭಣತ್ವಮೇವ ಸ್ಪಷ್ಟೀಕರೋತಿ | ಅನಾಸ್ಥಾನೇ | ಆಸ್ಥೀಯತೇ ಸ್ಥಿನ್ನಿತ್ಯಾ-
ಸ್ಥಾನೋ ಭೂಪ್ರದೇಶಃ | ತದ್ರಹಿತೇ ಸ್ಥಾತುಮಶಕ್ಯೇ ಜಲ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಗ್ರಭಣೇ ಗ್ರಹಣೇ | ಹಸ್ತೇನ
ಗ್ರಾಹ್ಯಂ ಶಾಖಾದಿಕಮಪಿ ಯತ್ರ ನಾಸ್ತಿ ತಸ್ಥಿನ್ನಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂ ಪುನಸ್ತತ್ಕರ್ಮ | ಭುಜ್ಯಂ ಸಮುದ್ರೇ
ಮಗ್ನಂ ಶತಾರಿತ್ರಾಂ ಬಹ್ವರಿತ್ರಾಂ | ಯೈಃ ಕಾಷ್ಠೈಃ ಪಾರ್ಶ್ವತೋ ಬದ್ಧೈರ್ಜಲಾಲೋಡನೇ ಸತಿ ನೌಃ
ಶೀಘ್ರಂ ಗಚ್ಛತಿ ತಾನ್ಯರಿತ್ರಾಣಿ | ಈದೃಶೀಂ ನಾವಮಾತಸ್ಥಿವಾಂಸಮಾಸ್ಥಿತವಂತಮಾರೂಢವಂತಂ
ಕೃತ್ವಾಸ್ತಂ | ಗೃಹನಾಮೃತತ್ | ಪಿತುಸ್ತುಗ್ರಸ್ಯ ಗೃಹಂ ಪ್ರತಿ ಯದೂಹಧುಃ | ತತ್ಪ್ರಾಪಣಮನ್ಯೈ-
ರ್ಮುಃಶಕಂ ಯುವಾಂ ಸಮುದ್ರಮಧ್ಯೇ ಕೃತವಂತಾವಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಅನಾರಂಭಣೇ | ಆರಭ್ಯತ ಇತ್ಯಾ-
ರಂಭಣಂ | ಕೃತ್ಯಲ್ಯುಟೋ ಬಹುಲಮಿತಿ ಕರ್ಮಣಿ ಲ್ಯುಟ್ | ನೌಃ ಸುಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ಪರಪದಾಂತೋ-

ದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅನೀರಯೇಥಾಂ | ಶೂರ ನೀರ ವಿಕ್ರಾಂತಾ | ಚುರಾದಿರಾತ್ಮನೇಪದೀ | ಅನಾಸ್ಥಾನಾಗ್ರ-
ಭಣಯೋಃ ಪೂರ್ವವಲ್ಯುಟ್ ಸ್ವರಾ | ಅಯಂ ತು ವಿಶೇಷಃ | ಹೃಗ್ರಹೋರ್ಭ ಇತಿ ಭತ್ವಂ | ಅಸ್ತಂ |
ಅಸ್ಯತೇಽಸ್ಮಿನ್ ಸರ್ವಮಿತ್ಯಸ್ತಂ ಗೃಹಂ | ಅಸಿಹಸೀತ್ಯಾದಿನಾ ತನ್ವತ್ಯಯಃ | ಶತಾರಿತ್ರಾಂ | ಋ-
ಗತಾ | ಅರ್ತಿಲೂಢಾಸೂ | ಸಾ. ೩-೨-೧೮೪ | ಇತಿ ಕರಣ ಇತ್ರಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದ-
ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅತ್ತಿನಾ—ಎಲೈ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಶತಾರಿತ್ರಾಂ—ನೂರಾರು ಹುಟ್ಟುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ |
ನಾವಂ—ಹಡಗಿನಲ್ಲಿ | ಆ ತಸ್ತಿನಾಂಸಂ—ಹತ್ತಿಕುಳಿತುಕೊಂಡಿರುವ | ಭುಜ್ಯುಂ—ಭುಜ್ಯುವನ್ನು | ಅಸ್ತಂ—
(ತಂದೆಯ) ಮನೆಗೆ | ಉಹಫಃ ಯತ್—ಕರೆದೊಯ್ದರೆಂಬುದು ಯಾವುದೋ | ತತ್—ಅಂಥಾ ಮಹಾ
ಕಾರ್ಯವನ್ನು | ಅನಾರಂಭಣೇ—ಆಧಾರರಹಿತವಾದ | ಅನಾಸ್ಥಾನೇ—ಆಶ್ರಯರಹಿತವಾದ | ಅಗ್ರಭಣೇ—
ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳಲೂ ಏನೂ ಇಲ್ಲದಿರುವ | ಸಮುದ್ರೇ—ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ | ಅನೀರಯೇಥಾಂ—ಸಾಧಿಸಿದಿರಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ನೀವು ನೂರಾರು ಹುಟ್ಟುಗಳುಳ್ಳ ಹಡಗಿನಲ್ಲಿ ಭುಜ್ಯುವನ್ನು ತಂದೆಯಮನೆಗೆ ಕರೆದೊಯ್ಯುವೆಂಬ ಮಹಾ
ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದಿರಿ ಈ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನೀವು ಬುಡವಿಲ್ಲದ, ನಿಲ್ಲಲು ನೆಲೆಯಿಲ್ಲದ, ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳಲು
ವಸ್ತುಗಳಾವುದೂ ಇಲ್ಲದ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದಿರಿ

English Translation.

This exploit you achieved, As'wins, in the ocean where there is
nothing to give support, nothing to rest upon, nothing to cling to, that you
brought Bhujyu, sailing in a hundred-oared ship, to his father's house.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅನಾಸ್ಥಾನೇ—ಆಸ್ಥಿಯಿಲ್ಲದ ಅಸ್ಥಿ ಇತಿ ಆಸ್ಥಾನೋ ಭೂಪ್ರದೇಶಃ | ತದ್ರಹಿತೇ ಸ್ಥಾತುಮಶಕ್ಯೇ
ಜಲೇ | ಭೂಮಿಯು ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಸುಖವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವುದಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವಕಾರಣ ಆಸ್ಥಾನ ಎಂದು ಹೆಸರನ್ನು
ಹೊಂದಿರುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವಕಾರಣ ಜಲರಾಶಿಯಾದ ಸಮುದ್ರವು ಅನಾಸ್ಥಾನವೆನಿಸಿರುತ್ತದೆ.
ನೀರಿನಮೇಲೆ ನಿಲ್ಲುವುದಕ್ಕೆ ಆಗದಿರುವ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಇದರಂತೆಯೇ ಸಮುದ್ರವು ಯಾವ ಅಲಂಬನವನ್ನೂ
ತನ್ನಲ್ಲಿ ಬಂದವರಿಗೆ ಉಂಟುಮಾಡದಿರುವುದು. ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಲತಾದಿರೂಪವಾದ ರಕ್ಷಣೆಯ ಸಾಧನವು (ಮುಳುಗದಂತೆ
ರಕ್ಷಣೆಮಾಡುವ) ಅಂದರೆ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಹೋಗದಂತೆ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಬಳ್ಳಿಮರ,
ಮುಂತಾದುವುಗಳು ಗ್ರಹಣ ಅಥವಾ ಗ್ರಾಹ್ಯವಾಗುವಕಾರಣ ಅವುಗಳೆಲ್ಲದ್ದಾಗಿ ಅಗ್ರಹಣವೆನಿಸಿರುವುದು. ಹೀಗೆ
ಅನಾಲಂಬನಾಗಿ ಅಗ್ರಹಣವಾಗಿ ಇರುವ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗುತ್ತಿರುವ ಭುಜ್ಯುವನ್ನು ರಕ್ಷಣೆಮಾಡುವಾಗ
ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಮಾಡಿದ ಕಾರ್ಯವು ಬಹಳ ಶೂರರಾದವರು ಆಚರಿಸುವ ಪರಾಕ್ರಮದ ಕಾರ್ಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಶತಾರಿತ್ರಾಂ—ಬಹ್ವರಿತ್ರಾಂ ಯೈಃ ಕಾಣೈಃ ಸಾರ್ವತೋ ಬದ್ಧೈರ್ಜಲಾಲೋಡನೆ ಸತಿ ನೌಃ ಶೀಘ್ರಂ ಗಚ್ಛತಿ ತಾನಿ ಅರಿತ್ರಾಣಿ | ನಾನೇಯ ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ನಾನೇಯನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಂದಕ್ಕೆ ನಡೆಸಲು ಅನುಕೂಲ ವಾಗಿರುವ ಹಾಗೆ ಕಟ್ಟಿರುವ ಮರವು ಅರಿತ್ರವೆನಿಸಿರುವುದು. ಇದನ್ನು ಹುಟ್ಟು ಎಂದು ಹೇಳುವರು. ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ನಾನೇಯು ಬಹಳವೇಗವಾಗಿ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ನಡೆಸುವ ಸಾಧನಗಳಾದ ನೂರಾರು ಹುಟ್ಟುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿತ್ತು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಅಸ್ತಂ—ಗೃಹನಾನ್ಯತತ್ | ಗಯಃ ಕೃದರಃ ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಗೃಹನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಅಸ್ತವೆಂಬ ಶಬ್ದವು (ನಿ ೩-೧೩) ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಸ್ತವೆಂದರೆ ಮನೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಭುಜ್ಯವನ್ನು ಅನನ ತಂದೆಯಾದ ತುಗ್ರರಾಜನ ಮನೆಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು ಸೇರಿಸಿದರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಸಮುದ್ರಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗುತ್ತಿದ್ದವನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವುದು ಇತರರು ಯಾರಿಂದಲೂ ಆಗದಿರುವ ಕಾರಣ. ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಮಾಡಿರುವ ಕಾರ್ಯವು ಸ್ತುತ್ಯವಾಗಿರುವುದೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅನಾರಂಭಣೇ—ಅರಭ್ಯತೇ ಇತಿ ಅರಂಭಣಮ್. ರಭ ರಾಭಸ್ಯೇ. ಧಾತು. ಕೃತ್ಯಲ್ಯುಟೋ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯುವೋರನಾಕೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಾದೇಶ ರಭೇರಶಬ್ಬಾಲಿಟೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ನ ವಿದ್ಯತೇ ಅರಂಭಣಂ ಯಸ್ಯ ಅನಾರಂಭಣಃ ತಸ್ಮಿನ್ ಅನಾರಂಭಣೇ. ವೇಷ್ ಸುಭ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅನೀರಯೇಥಾಮ್—ಶೂರ ನೀರ ವಿಕ್ರಾಂತೌ ಧಾತು. ಚುರಾದಿ. ನಿತ್ಯಾತ್ಮನೇಸದೀ ಸತ್ಯಾಪಪಾಶ— (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಣಿಜ್. ಲಙ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಆಥಾಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಸ್ ವಿಕರಣ. ಆತೋಜಾತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಇಯಾದೇಶ. ಶಸ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಜ್ಞಿಗೆ ಗುಣ. ಅಯಾದೇಶ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ತಿಜ್ಞ ತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅನಾಸ್ಥಾನೇ—ಷ್ಠಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ. ಧಾತು. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಗ್ರಭಣೇ—ಗ್ರಹ ಉಪಾದಾನೇ. ಧಾತು. ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯೂ ಸ್ವರವೂ ಹಿಂದಿನಂತೆ. ಹೃಗ್ರಹೋರ್ಭತ್ಯಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಭತ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ತಮ್—ಅಸ್ಯತೇ ಅಸ್ಮಿನ್ ಸರ್ವಮಿತ್ಯಸ್ತಂ ಗೃಹಮ್. ಅಸಿಹಸಿ—ಎಂಬ ಉಪಾದಿಸೂತ್ರದಿಂದ ತನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇನ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರಾಪ.

ಶತಾರಿತ್ರಾಮ್—ಋಗತಾ ಧಾತು. ಅರ್ತಿಲೂಢೂಸೂ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇತ್ರ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ಶತಾನಿ ಅರಿತ್ರಾಣಿ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ. ಶತಾರಿತ್ರಾ ತಾಮ್. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವ ಪದಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅತಸ್ಥಿನಾಂಸಂ—ಷ್ಮಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟವಿಕ್ವಮಾಡಿದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಕ್ವಸುಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಸುರಾದೇಶ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬಂದಾಗ ಶಪೂರ್ವ-ನಾಃಖಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಶೇಷ. ವಸ್ತೇಕಾಚಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಸುವಿಗೆ ಇಡಾಗಮ. ಆತೋಲೋಪ ಇಟೀಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತಸ್ಥಿನಾಂ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಸಂತಸ್ಯ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಕಧಾದೀರ್ಘ. ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾನಾಹಃ ||

ಯಮುತ್ಥಿನಾ ದದಧುಃ ಶ್ವೇತಮತ್ವಮಘಾಶ್ವಾಯ ತತ್ವದಿ-
ತ್ವಸ್ಮಿ |

ತದ್ವಾಂ ದಾತ್ರಂ ಮಹಿ ಕೀರ್ತೇನ್ಯಂ ಭೂತ್ವೈದ್ವೋ ವಾಜೀ ಸದ-
ಮಿದ್ಧನ್ಯೋ ಅರ್ಯಃ || ೬ ||

|| ಸದಸಾಃ ||

ಯಂ | ಅತ್ತಿನಾ | ದದಥುಃ | ಶ್ವೇತಂ | ಅಶ್ವಂ | ಅಘಃ | ಅಶ್ವಾಯ | ಶಶ್ವತ್ |
ಇತ್ | ಸ್ವಸ್ತಿ |

ತತ್ | ನಾಂ | ದಾತ್ರಂ | ಮಹಿ | ಕೀರ್ತೇನ್ಯಂ | ಭೂತ್ | ಪೈದ್ವಃ | ನಾಜೀ |
ಸದಂ | ಇತ್ | ಹನ್ಯಃ | ಅರ್ಯಃ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅತ್ರೇದಮಾಖ್ಯಾಯತೇ | ಪೇದುರ್ನಾಮ ಕಶ್ಚಿತ್ ಸ ಚಾಶ್ವಿನೌ ತುಷ್ಠಾವ | ತಸ್ಮೈ ಪ್ರೀತೌ
ಕಂಚಿಚ್ಛೇತವರ್ಣಮಶ್ವಂ ದತ್ತವಂತೌ | ಸ ಚಾಶ್ವಸ್ತಸ್ಯ ಪ್ರಾಥಂ ಜಯಂ ಚಕಾರೇತಿ | ಏತದತ್ರ ಪ್ರತಿ-
ಪಾದ್ಯತೇ | ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ಯುವಾನುಘಾಶ್ವಾಯಾಹಂತವ್ಯಾಶ್ವಾಯ ಪೇದುನಾಮ್ನೇ ರಾಜರ್ಷಯೇ
ಯಂ ಶ್ವೇತವರ್ಣಮಶ್ವಂ ದದಥುಃ ದತ್ತವಂತೌ ಸೋಶ್ವಸ್ತಸ್ಮೈ ಸ್ವಸ್ತಿ ಜಯಲಕ್ಷಣಂ ಮಂಗಲಂ
ಶಶ್ವದಿತ್ ನಿತ್ಯಮೇವ ಚಕಾರ | ನಾಂ ಯುವಯೋಸ್ತದ್ವಾತ್ರಂ ದಾನಂ ಮಹಿ ಮಹದತಿಗಂಭೀರಂ |
ಅತಃ ಏವ ಕೀರ್ತೇನ್ಯಂ ಸರ್ವಃ ಕೀರ್ತನೀಯಂ ಪ್ರಶಸ್ಯಂ ಭೂತ್ | ಅಭೂತ್ | ತಸ್ಮಾತ್ಪೈದ್ವಃ ಪೇದೋಃ
ಸಂಬಂಧೀ ಪತನಶೀಲಃ ಶೀಘ್ರಗಾಮಿ ವಾರ್ಯಃ ಶತ್ರುಣಾಂ ಪ್ರೇರಯಿತಾ ಯುದ್ಧೇಷು ಪ್ರೇರಯಿ-
ತವ್ಯೋ ನಾ ನಾಜೀ ವೇಜನವಾನ್ಸೋಶ್ವಃ ಸದಮಿತ್ ಸದೈವ ಹವ್ಯೋಶ್ವಾಭಿರಪ್ಯಾಹ್ವತವ್ಯಃ ||
ದಾತ್ರಂ | ದದಾತೇರ್ಭಾವ ಔಣಾದಿಕಸ್ತ್ರಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಮಹಿ | ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ | ಇನ್ ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯ
ಇತೀನ್ | ಕೀರ್ತೇನ್ಯಂ | ಕೃತ ಸಂಶಬ್ದನೇ | ಕೃತ್ಯಾರ್ಥೇ ತವ್ಯಕೇನ್ಯೇನ್ಯತ್ಸನ ಇತಿ ಕೇನ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಃ |
ಭೂತ ಇದ್ಭಾತೋರಿತಿತ್ವಂ | ಭೂತ್ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಯೋಗೇಽಪೀತ್ಯದಭಾವಃ | ಪೈದ್ವಃ ||
ಪೇದೋಃ ಸಂಬಂಧೀ | ತಸ್ಯೇದಮಿತ್ಯನ್ | ಛಾಂದಸೋ ವರ್ಣಲೋಪಃ | ಹನ್ಯಃ | ಹ್ವಯತೇರಚೋ
ಯದಿತಿ ಯತ್ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಗುಣೋ ಧಾತೋಸ್ತನ್ನಿಮಿತ್ತಸ್ಯೈವೇತ್ಯನಾ-
ವೇಶಃ | ಅರ್ಯಃ | ಋ ಗತಾ ಆಘ್ನಾದಯಶ್ಚ | ಉ. ೪-೧೧೧ | ಇತ್ಯಾಣಾದಿಕೋ ಯತ್ |
ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಶ್ವಿನಾ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಅಘಾಶ್ವಾಯ—ಅವಧ್ಯವಾದ ಅಶ್ವಗಳುಳ್ಳ ಪೇದುವೆಂಬ ರಾಜರ್ಷಿಗೆ | ಯಂ—ಯಾವ | ಶ್ವೇತಂ ಅಶ್ವಂ—ಶ್ವೇತವರ್ಣದ ಅಶ್ವವನ್ನು | ದದಥುಃ—ದಾನಮಾಡಿದಿರೋ (ಕೊಟ್ಟಿರೋ) | ಸಃ ಅಶ್ವಃ—(ಆ ಅಶ್ವವು ಅವನಿಗೆ) | ಸ್ತಸ್ತಿ—(ಜಯರೂಪವಾದ) ಶುಭವನ್ನು | ಶತ್ವತ್ ಇತ್—ಸರ್ವದಾ (ಉಂಟುಮಾಡಿತು) | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ | ತತ್ ದಾತ್ರಂ—ಆ ದಾನವು | ಮಹಿ—ಘನವಾದುದು (ಆದುದರಿಂದಲೇ) | ಕೀರ್ತೇನ್ಯಂ—ಸರ್ವರಿಂದಲೂ ಸ್ತುತ್ಯವಾದುದಾಗಿ | ಭೂತ್—ಆಯಿತು (ಆದ್ದರಿಂದ) | ಪೈದ್ವಃ—ಪೇದುಸಂಬಂಧವಾದ (ಪೇದುವೆಂಬುವನ) | ಅರ್ಯಃ—ಶತ್ರುನಾಶಕವಾದ | ವಾಜೀ—ಆ ಅಶ್ವವು | ಸದ್‌ಮಿತ್—ಸರ್ವದಾ | ಹವ್ಯಃ—(ನಮ್ಮಿಂದ) ಆಹ್ವಾನಿಸಲ್ಪಡಬೇಕು.

|| ಭಾಸಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಅವಧ್ಯವಾದ ಅಶ್ವಗಳುಳ್ಳ ಪೇದುವೆಂಬ ರಾಜರ್ಷಿಗೆ ನೀವು ಕೊಟ್ಟ ಬಿಳಿ ಕುದುರೆಯು ಸರ್ವದಾ ಮಂಗಳವನ್ನೇ ಉಂಟುಮಾಡಿತು. ನಿಮ್ಮ ಆ ದಾನವು ಮಹತ್ವಾದುದು ಮತ್ತು ಸ್ತುತ್ಯವಾದುದು. ಆ ಪೇದುವಿನ ಅಶ್ವವು ಶತ್ರುನಾಶಕವು. ನಾವುಗಳೆಲ್ಲರೂ ಅದನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸಬೇಕು.

English Translation.

As'wins, the white horse you gave to Pedu, whose horses were indestructible, was ever to him success; that, your precious gift, is always to be celebrated; the horse of Pedu, the scatterer (of enemies) is always to be invoked.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅಘಾಶ್ವಾಯ - ಅಹಂತನ್ಯಾಶ್ವಾಯ ಪೇದುನಾನ್ನೇ ರಾಜರ್ಷಯೇ | ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ಕೊಲ್ಲುವುದಕ್ಕಾಗದಿರುವ ಕುದುರೆಯುಳ್ಳವನಾದ ಪೇದು ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ರಾಜರ್ಷಿಗೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿ, ಪೈದ್ವಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ-ಪೇದೋಃ ಸಂಬಂಧೀ ಪತನಶೀಲಃ ಶೀಘ್ರಗಾಮೀ ನಾ-ಪೇದುರಾಜನ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ವೇಗವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಸ್ತಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು—

ಅಘಾಶ್ವೋ ನಾಮ ರಾಜಾ ಯುಯುತ್ಸುರಾತ್ಮನೋ ಅಶ್ವಂ ಅಶ್ವಿನೌ ಯಯಾಚೇ ಸತತಂ ಚಾವಿನಾಶಂ | ತಸ್ಮೈ ಅಶ್ವಿನೌ ಬಲವಂತಂ ಅತ್ಯಂತವೇಗಿನಂ ಜಯಕರಂ ಸರ್ವತ್ರಾ-
ಪ್ರತಿಹತಗಮನಂ ಅಶ್ವಂ ಸತತಂ ಚಾವಿನಾಶಂ ದದತುರಿತಿ | ತದೇತದಿಹೋಚ್ಯತೇ ||

ಅಘಾಶ್ವನೆಂಬ ರಾಜನು ಯುದ್ಧಮಾಡಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿ ತನಗೆ ಬಹಳ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರಲು ವೇಗಶಾಲಿಯಾಗಿಯೂ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ತಡೆಯೇ ಇಲ್ಲದಂತೆ ಸಂಚರಿಸುವುದೂ ಜಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಕೊಡುವುದೂ

ಯಾವಾಗಲೂ ನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದದೆ ಇರುವುದೂ ಅದ ಒಂದು ಕುದುರೆಯನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನು. ಅವರು ಇವನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಇವನ ಇಷ್ಟದಂತೆಯೇ ಇರುವ ಒಂದು ಬಿಳಿಯ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು ಎಂದು ಉಪಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಹೇಳಿ ಅಘಾಶ್ವ ಪದಕ್ಕೆ ರಾಜನ ಹೆಸರು ಎಂದೂ ಪೈದ್ಯಃ ಎಂಬ ಪದವು ಅಶ್ವನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೭) ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪೈದ್ಯಃ ಅಶ್ವನಾಮೈತತ್—ಪೈದ್ಯಃ ಎಂದರೆ ಕುದುರೆಯು ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು. ಸಾಯಣರು—ಪೇದುರ್ನಾಮ ಕಶ್ಚಿತ್ ಸ ಚಾಶ್ವಿನೌ ತುಷ್ಠಾವ ತಸ್ಮೈ ಪ್ರೀತೌ ಕಂಚಿತ್ ಶ್ವೇತವರ್ಣಮಶ್ವಂ ದತ್ತವಂತೌ ಪೇದು ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಒಬ್ಬನು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಸ್ತುತಿಮಾಡಿದನು. ಅವರು ಅವನ ಸ್ತೋತ್ರಕ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಅವನಿಗೆ ಒಂದು ಬಿಳಿಯ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇವರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಪೇದು ಮತ್ತು ಅಘಾಶ್ವ ಎಂಬ ಪದಗಳ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವು ಕಂಡುಬರುವುದು.

ಅರ್ಯಃ—ಶತ್ರುಜಾಂ ಪ್ರೇರಯಿತಾ ಯುದ್ಧೇಷು ಪ್ರೇರಯಿತವ್ಯೋ ವಾ | ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಗೊಳಿಸುವುದು ಅಥವಾ ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ಹಾಗೆ ಉತ್ಸಾಹವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಅರ್ಯ ಶಬ್ದವು ಈಶ್ವರನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿ (ನಿ. ೩-೧೧).

ಪ್ರ ತತ್ತೇ ಅದ್ಯ ಶಿಸಿನಿಷ್ಠ ನಾಮಾರ್ಯಃ ಶಂಸಾಮಿ ವಯುನಾನಿ ವಿದ್ವಾನ್ |

(ಋ ಸಂ. ೭-೧೦೦-೫)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅರ್ಯಃ ಅಹಮಸ್ತೀಶ್ವರಃ ಎಂದು ಈಶ್ವರನಾಚಕವಾಗಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈಶ್ವರ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ—ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿರುವ ಈ ಕುದುರೆಯು ಗಮನೇ ಸರ್ವತ್ರಾಪ್ರತಿಹತಗತಿಃ ಈಶ್ವರಶ್ಚ ನಡಿಗೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಯಾವ ತಡೆಯೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಈಶ್ವರ ಎಂದರೆ ವೇಗವಾಗಿ ತಡೆಯು ಇಲ್ಲದಂತೆ ಸಂಚರಿಸುವ ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರಭುವಾಗಿ ಇರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಸದಮಿತ್—ಸದಂ+ಇತ್, ಸದೈವ. ಯಾವಾಗಲೂ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಸದಂ ಎಂಬುದೂ ನಿಪಾತ. ಇತ್ ಎಂಬುದೂ ನಿಪಾತ ನಿಪಾತವೆಂದರೆ ಅನ್ವಯದ ಹಾಗೆ ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ರೂಪವು ಇದ್ದರೂ ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗುವ ಶಬ್ದ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—ಅಥ ಯೇ ಪ್ರವೃತ್ತೇರ್ಥೇ ಅಮಿತಾಕ್ಷರೇಷು ಗ್ರಂಥೇಷು ವಾಕ್ಯಪೂರಣಾ ಆಗಚ್ಛಂತಿ ಪದಪೂರಣಾಸ್ತೇ ಮಿತಾಕ್ಷರೇಷ್ವನರ್ಥಕಾಃ ಕಮಾಮಿದ್ವಿತಿ (ನಿ. ೧-೯) ಕಂ, ಈಂ, ಇತ್, ಉ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ದೊಡ್ಡ ಗದ್ಯಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ವಾಕ್ಯಪೂರ್ತಿಯಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯುಕ್ತಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಪದ್ಯಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಇವು ಪದಪೂರಣವಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆ.

ಇವುಗಳು ವಾಕ್ಯಪೂರಣ ಅಥವಾ ಪದಪೂರಣ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದರೂ ಆಯಾಯ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಇವು ಬೋಧಿಸಿದಿರುವ ಕಾರಣ ಅನರ್ಥಗಳಾಗಿ ಇರುವುವು. ಎಂದರೆ ಇವುಗಳಿಗೆ ಯಾವ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಾರ್ಥವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು ಮತ್ತು ಕಂ ಎಂಬ ನಿಪಾತದ ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ—

ಮುಂಜಾಮಿ ತ್ವಾ ಹವಿಷಾ ಜೀವನಾಯ ಕಮಜ್ಞಾತಯಕ್ಷ್ಮಾದುತ ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮಾತ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೬೧-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನೂ ಈಂ ಎಂಬ ನಿಸಾತದ ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ—

ಏನೇನಂ ಸೃಜತಾ ಸುತೇ ಮಂದಿನಿಂದ್ರಾಯ ಮಂದಿನೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನೂ, ಇತ್ ಎಂಬ ನಿಸಾತದ ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ,

ತಮಿದ್ವರ್ಧಂತು ನೋ ಗಿರೋ ವತ್ಸಂ ಸಂಶತ್ವತೀರಿವ |

(ಋ. ಸಂ. ೯-೬೧-೧೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನೂ, ಉ ಎಂಬ ನಿಸಾತದ ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ—

ಅಯಮು ತೇ ಸಮತಸಿ ಕಪೋತೇ ಇವ ಗರ್ಭಧಿಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೩೦-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟಿರುವರು.

ವಾಜೀ—ವೇಗವಾನ್ | ವಾಜಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಅಶ್ವವಾಚಕಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೭) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಶ್ವವೆಂದು ಅರ್ಥ. ವೇಗವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಕಾರಣ ವಾಜೀ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದು. ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮನ್ನು ಕುರಿತು ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡಿದ ಅಥವಾ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿದ ರಾಜನ ಇಷ್ಟವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅವನಿಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿರುವ ಅಶ್ವದಾನವು ಗೌರವಾಸ್ಪದವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಅಂಶವನ್ನು ದಾತ್ರಂ ಮಹಃ ಕೀರ್ತೇಸ್ಯಂ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಂದ ವಿವರಿಸಿರುವುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಶ್ವಿನಾ—ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಸಾ.ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಪೂರ್ವಸರ್ವಣದೀರ್ಘ.

ದದಧುಃ—ಡುಡಾಙ್ ದಾನೇ. ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಅಥಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುನಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ಯಮ್ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಯಚ್ಚಬ್ಧಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೃತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅಶ್ವಂ—ಅಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತೌ. ಧಾತು. ಅಶಿಪ್ರುಷಿ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೫೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಘಾಶ್ವಾಯಿ—ಅಘಃ ಅಶ್ವಃ ಯಸ್ಯ ಅಘಾಶ್ವಃ, ತಸ್ಮೈ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಪೂರ್ವಪದಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಾತ್ರಂ—ಡುದಾಇ ದಾನೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕವಾದ ತ್ರ ಪ್ರತ್ಯಯ.

ಮಹಿ—ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯ ಇನ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇನ್ ಪ್ರತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕೀರ್ತೇನ್ಯಂ—ಕೃತ ಸಂಶಬ್ದನೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕೃತ್ಯಾರ್ಥೇ ತವೈಕೇನ್ ಕೇನ್ಯತ್ವನಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೇನ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಋತೌ ಇದ್ಧಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೦೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಋಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ಹಲಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ರೇಫಾಂತ ಉಪಧಿಗೆ ದೀರ್ಘ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರದಿಂದ ಏಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಭೂತ್—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಉಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್. ಇಕಾರಲೋಪ. ಗಾತಿಸ್ಥಾಘು (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಬಹುಲಂಛಂವ್ಯಮಾಜಯೋಗೇಽಪಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೈದ್ವಃ—ವೇದೋಃ ಸಂಬಂಧೀ ವೈದ್ವಃ ತಸ್ಯೇದಂ—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೩-೧೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ಣವ್ಯತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಹವ್ಯಃ—ಹವೇಇ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ. ಧಾತು ಅಚೋ ಯತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಓಕಾರಬಂದುದರಿಂದ ಧಾತೋಸ್ತನ್ನಿಮಿತ್ತಸ್ಯೈವ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ. ಯತೋಽನಾವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರ್ಯಃ—ಋ ಗತೌ ಧಾತು. ಅಘ್ನಾದಿಯತ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಔಣಾದಿಕವಾದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಎಂದಿನಂತೆ ಧಾತುವಿನ ಋಕಾರಕ್ಕೆ ಉರಣ್ರಪರಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ವ್ಯತ್ಯಯೋಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಅಂತೋದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯುನಂ ನರಾ ಸ್ತುವತೇ ಪಜ್ರಿಯಾಯ ಕಕ್ಷೀವತೇ ಅರದತಂ
ಪುರಂಧಿಂ |

ಕಾರೋತರಾಚ್ಛಫಾದಶ್ವಸ್ಯ ವೃಷ್ಟಃ ಶತಂ ಕುಂಭಾ ಅಸಿಂಚತಂ
ಸುರಾಯಾಃ || ೭ ||

|| ಸದಪಾಠಃ ||

ಯುನಂ | ನರಾ | ಸ್ತುವತೇ | ಪಜ್ರಿಯಾಯ | ಕಕ್ಷೀವತೇ | ಅರದತಂ |
ಪುರಂಧಿಂ |

ಕಾರೋತರಾತ್ | ಶಫಾತ್ | ಅಶ್ವಸ್ಯ | ವೃಷ್ಟಃ | ಶತಂ | ಕುಂಭಾನ್ | ಅಸಿಂ-
ಚತಂ | ಸುರಾಯಾಃ || ೭ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅತ್ರೇಯಮಾಖ್ಯಾಯಿಕಾ | ಕಕ್ಷೀವಾನ್ಯಸಿಃ ಪುರಾ ತಮಸಾತಿರೋಹಿತಜ್ಞಾನಃ ಸನ್ ಜ್ಞಾನಾ-
ರ್ಥಮಶ್ವಿನೌ ತುಷ್ಟಾವ | ತಸ್ಮಾ ಅಶ್ವಿನೌ ಪ್ರಭೂತಾಂ ಧಿಯಂ ದತ್ತವಂತಾನಿತಿ ತದಾಹ | ಹೇ ನರಾ
ನೇತಾರಾವಶ್ವಿನೌ ಯುನಂ ಯುನಾಂ ಪಜ್ರಿಯಾಯ | ಪಜ್ರಾ ಇತ್ಯಂಗಿರಸಾಮಾಖ್ಯಾ ಪಜ್ರಾ ನಾ
ಅಂಗಿರಸ ಇತ್ಯಾಮ್ನಾತತ್ವಾತ್ | ತೇಷಾಂ ಕುಲೇ ಜಾತಾಯ ಕಕ್ಷೀವತೇ | ಕಕ್ಷ್ಯಾ ರಜ್ಜುರಶ್ವಸ್ಯ | ತದ್ವತೇ
ತತ್ಸಂಜ್ಞಾಯ ಸ್ತುವತೇ ಯುನಯೋಃ ಸ್ತುತಿಂ ಕುರ್ವತೇ ಮಹ್ಯಂ ಪುರಂಧಿಂ ಪ್ರಭೂತಾಂ ಧಿಯಂ
ಬುದ್ಧಿಮರದತಂ | ವ್ಯಲಿಖತಂ | ಯಥಾ ಸರ್ವಾರ್ಥಗೋಚರಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಕೃತವಂತಾವಿತ್ಯರ್ಥಃ |
ಅಪಿ ಚ ಕಾರೋತರಾತ್ | ಕಾರೋತರೋ ನಾಮ ವೈದಲಶ್ವರ್ಮನೇಷ್ಟಿತೋ ಭಾಜನನಿಶೇಷೋ ಯಸ್ಮಿ-
ನ್ನುರಾಯಾಃ ಸ್ತಾವಣಂ ಕ್ರಿಯತೇ | ಲುಪ್ತೋಪಮನೇತತ್ | ಕಾರೋತರಾದ್ಯಥಾ ಸುರಾಯಾಃ
ಸಂಪಾದಕಾಸ್ತಾಂ ಸ್ತಾವಯಂತಿ ಏವಮೇವ ಯುನಾಂ ವೃಷ್ಟಃ ಸೇಚನಸಮರ್ಥಸ್ಯ ಯುಷ್ಮದೀಯಸ್ಯಾ-

ಶ್ವಸ್ಯ ಶಫಾತ್ ಖುರಾತ್ ಸುರಾಯಾಃ ಶತಂ ಕುಂಭಾನ್ ಅಸಂಖ್ಯಾತಾನ್ಸುರಾಘಟಾನಸಿಂಚಿತಂ |
 ಅಕ್ಷಾರಯತಂ | ಯದ್ವಾ | ಸಿಂಚತಿಃ ಪೂರಣಾರ್ಥಃ | ಕಾರೋತರಸ್ಥಾನೀಯಾದ್ಯುಷ್ಮದೀಯಾಶ್ವಖುರಾತ್
 ಯಾ ಸುರಾ ಪ್ರವಹತಿ ತಯಾಸಂಖ್ಯಾತಾನ್ ಘಟಾನಸಿಂಚಿತಂ | ಅಪೂರಯತಂ | ಯೇ ಜನಾಃ ಸೌತ್ರಾ-
 ಮಣ್ಯಾದಿಕರ್ಮಣಿ ಯುಷ್ಮದ್ಯಾಗಾಯ ಸುರಾಂ ಯಾಚಂತೇ ತೇಷಾಮಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಸ್ತುವತೇ | ಸ್ತುತೇ-
 ಲಘಟಃ ಶತ್ರು | ಅದಾದಿತ್ಯಾಚ್ಛೇವೋ ಲುಕ್ | ಶತುರನುಮ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಪಜ್ರಿಯಾಯ
 ಪಜ್ರಶಬ್ದಾಚ್ಛೇಷಿಕೋ ಘಚ್ | ಕಕ್ಷೀವತೇ | ಆಸಂದೀವದಷ್ಟೀವಚ್ಚಕ್ರಿವತ್ಕಕ್ಷೀವದಿತಿ ನಿಪಾತನಾತ್
 ಕಕ್ಷ್ಯಾಶಬ್ದಸ್ಯ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ವತ್ಸಂ ಚ | ಅರದತಂ | ರದ ವಿಲೇಖನೇ | ಪುರಂಧಿಂ | ಪುರಂಧಿರ್ಬಹು-
 ಧೀರಿತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ನಿ ೬-೧೩ | ಪೃಷೋದರಾದಿತ್ಯಾತ್ಪುರಂಧಿಭಾವಃ | ಯದ್ವಾ | ಪುರಂ ಪೂರಯಿತವ್ಯಂ
 ಸರ್ವವಿಷಯಜಾತಮಸ್ಯಾಂ ಧೀಯತೇವಸ್ಥಾಪ್ಯತೇ ಇತಿ ಪುರಂಧಿರ್ಬುದ್ಧಿಃ | ಕರ್ಮಣ್ಯಧಿಕರಣೇ ಚೇತಿ
 ದಧಾತೇಃ ಕಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ತತ್ಪುರುಷೇ ಕೃತಿ ಬಹುಲಮಿತಿ ಬಹುಲವಚನಾದಲುಕ್ | ಇದಂ ತು ವ್ಯುತ್ಪ-
 ತ್ತಿನಾಮಾತ್ರಂ ವಸ್ತುತಃ ಪೃಷೋದರಾದಿರೇವ | ಅಸಿಂಚಿತಂ | ಸಿಚಿರ್ ಪ್ರರಣೇ | ತಾದಾದಿಕಃ | ಶೇ ಮುಚಾ-
 ದೀನಾಮಿತಿ ನುಮ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ನರಾ - ನೇತೃಗಳಾದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಯುವಂ - ನೀವಿಬ್ಬರು | ಪಜ್ರಿಯಾಯ - ಅಂಗಿರಸ
 ಕುಲೋತ್ಪನ್ನನಾದ | ಸ್ತುವತೇ - ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಿರುವ | ಕಕ್ಷೀವತೇ - ಕಕ್ಷೀವಂತನೆಂಬ (ನನಗೆ) |
 ಪುರಂಧಿಂ - ಹೆಚ್ಚಾದ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು | ಅರದತಂ - ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಿರಿ | ಕಾರೋತರಾತ್ - ಕಾರೋತರವೆಂಬಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ
 ಸುರೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವಂತೆ | ವೃಷ್ಟಃ - ಸೇಚನಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ | ಅಶ್ವಸ್ಯ - ನಿಮ್ಮ ಅಶ್ವದ | ಶಫಾತ್ -
 ಗೊರಸಿನಿಂದ | ಸುರಾಯಾಃ - ಮದ್ಯದ | ಶತಂ ಕುಂಭಾಃ - ನೂರಾರು (ಅನೇಕ) ಗಡಿಗೆಗಳನ್ನು (ಸೌತ್ರಾ
 ಮಣ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸುರಾಯಾಚನೆ ಮಾಡುವವರಿಗೆ) | ಅಸಿಂಚಿತಂ - ತುಂಬಿಸಿದಿರಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಜನಗಳನ್ನು ಸರಿಯಾದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಡೆಸುವ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನೀವು ಅಂಗಿರಸಕುಲೋತ್ಪನ್ನ
 ನಾದ, ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವ (ತಿರೋಹಿತ ಜ್ಞಾನನಾದ) ಕಕ್ಷೀವಂತನಿಗೆ (ನನಗೆ) ಬುದ್ಧಿವಿಕಾಸವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದಿರಿ.
 ಸೇಚನಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ನಿಮ್ಮ ಅಶ್ವದ ಗೊರಸಿನಿಂದ, ಮದ್ಯದ ನೂರು ಮಡಕೆಗಳಲ್ಲಿ, ಕಾರೋತರವೆಂಬ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ
 ಸುರೆಯನ್ನು ಸುರಿಯುವಂತೆ, ಸುರೆಯನ್ನು (ಸೌತ್ರಾಮಣ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸುರಾಯಾಚನೆ ಮಾಡುವವರಿಗೆ) ಸುರಿಸಿದಿರಿ.

English Translation.

You gave leaders (of sacrifice), to Kakshivat, of the race of Pajra
 various knowledge; you filled from the hoof of your vigorous steed, as if
 from a cask, a hundred jars of wine.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ನರಾ—ನೇತಾರೌ ಅಶ್ವಿನೌ ಸರಿಯಾದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ, ನರಾ—ಮನುಷ್ಯಾಕಾರೌ ಮನುಷ್ಯರ ಆಕಾರದಿಂದ ಇರುವವರು ಎಂದು ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ಪಜ್ರಿಯಾಯ ಕಕ್ಷೀವತೇ—ಪಜ್ರಾ ಇತ್ಯಂಗಿರಸಾಂ ಆಖ್ಯಾ | ಪಜ್ರಾ ವಾ ಅಂಗಿರಸ ಇತ್ಯಾಮ್ನಾ-ತತ್ತ್ವಾತ್ | ತೇಷಾಂ ಕುಲೇ ಜಾತಾಯ | ಪಜ್ರಾ ಎಂದು ಅಂಗಿರಾಖುಷಿಗಳ ವಂಶದವರಿಗೆ ಹೆಸರು ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಅವರ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾದವನು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು—ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಪಾಜಃ ಎಂಬ ಪದವು (ನಿ. ೩-೯) ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ಪಾಜ ಇತ್ಯನ್ನನಾಮ ತೇನ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣೇನ ತದ್ವಾಃ ಪಜ್ರಃ | ಪಾಜ ಎಂಬುವ ಪದವು ಅನ್ನನಾಮವಾಗಿರುವುದು. ಅದರಿಂದ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪವಾದ ಅನ್ನವುಳ್ಳವನು ಪಜ್ರನೆನಿಸುವನು ಎಂದೂ, ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣೇನಾನ್ನೇನ ಅನ್ನವತೇ ಸ್ತುವತೇ ಯಜತೇ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಸ್ತುತಿ ಮಾಡುವವನು ಅಥವಾ ಯಾಗಮಾಡುವವನು ಎಂದೂ ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು ಮತ್ತು—

ಅಥವಾ ಪ್ರಜಾ ಅಂಗಿರಸ ಉಚ್ಯಂತೇ | ತೇಷಾಮಪತ್ಯಭೂತಃ ಪಜ್ರಿಯಃ | ಪೌರಾಣಿಕಾ ಹಿ ಕಕ್ಷೀವಂತಮಾಂಗಿರಸಂ ಸ್ಮರಂತಿ |

ಏವಂ ಹ್ಯಾಹುಃ—

ಉಶಿಜೋ ವೃವದುಕ್ಥಶ್ಚ ಋಷಿರ್ದೀರ್ಘತಮಾಸ್ತಥಾ |

ಕಕ್ಷೀವಾಂಶ್ಚ ತ್ರಯಂಸ್ತ್ರಿಂಶತ್ ಸ್ತೃತಾ ಹ್ಯಂಗಿರಸಾಂ ವರಾಃ ||

ಇತಿ | ಏವಮಂಗಿರಸಾಂ ಅಪತ್ಯಂ ತ್ರಯಂಸ್ತ್ರಿಂಶತ್ತಮಃ ಕಕ್ಷೀವಾಃ | ತಸ್ಮೈ ಕಕ್ಷೀವತೇ | ಮಹ್ಯಮೇವೇತೈರ್ಧಃ |

ಅಂಗಿರಾಖುಷಿಗಳ ವಂಶದವರು ಪಜ್ರಾ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿರುವರು ಅವರ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನರಾದವರು ಪಜ್ರಿಯರೆನಿಸುವರು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಮಂತ್ರದೃಷ್ಟ್ಯವಾಗಿರುವ ಕಕ್ಷೀವಂತನೆಂಬುವ ಋಷಿಯು ಈ ಅಂಗಿರಾ ಋಷಿಗಳ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾದವನು ಎಂದು ಪುರಾಣಿಕರು ಹೇಳುವರು. ಉಶಿಜ, ವೃವದುಕ್ಥ, ದೀರ್ಘತಮ, ಕಕ್ಷೀವಾಃ, ಎಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ಋಷಿಗಳೇ ಮೊದಲಾಗಿ ಮೂವತ್ತಮೂರು ಜನರು ಅಂಗಿರಾಖುಷಿಗಳ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾಗಿರುವರು. ಈ ಕಕ್ಷೀವಂತನೆಂಬವನು ಇವರಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತನೆಯನಾಗಿರುವನು ಎಂದೂ ಈ ಕಕ್ಷೀವಂತನಿಗೆ ಬಹಳಮಟ್ಟಿನ ಅಜ್ಞಾನವು ಇದ್ದಿತು. ಇವನು ತನ್ನ ಅಜ್ಞಾನವು ಹೋಗಿ ಉತ್ತಮವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಮಾಡಿದನು. ಅವರು ಇವನ ಸ್ತುತಿಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಅತಿಶಯವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದರು ಎಂಬ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಈ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಸಾಯಣರೂ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಕಕ್ಷೀವತೇ—ಕಕ್ಷ್ಯಾನಾಮ ರಜ್ಜುರತ್ನಸ್ಯ | ತದ್ವತೇ ತತ್ಸಂಜ್ಞಾಯ | ಕುದುರೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗಕ್ಕೆ ಕಕ್ಷ್ಯಾ ಎಂದು ಹೆಸರು ಅದನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು, ಕಕ್ಷೀವಾಃ ಎಂದು ಕಕ್ಷೀವಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅವಯವಾರ್ಥವು.

ಕಾರೋತರಾತ್ ಶಫಾತ್ ವೃಷ್ಟಃ—ಕಾರೋತರೋ ನಾನು ವೈದಲಚರ್ಮವೇಷ್ಟಿತಃ ಭಾಜನ-
ವಿಶೇಷಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸುರಾಯಾಃ ಸ್ತಾವಣಂ ಕ್ರಿಯತೇ | ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹದಮಾಡಿದ ಚರ್ಮದಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿದ
ಪಾತ್ರೆಯು ಕಾರೋತರವೆನಿಸಿರುತ್ತದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಮದ್ಯವನ್ನು ಹಾಕಿಡುವುದರಿಂದ ಅದು ಸೋರಿಹೋಗುವಂತೆ
ಇರುತ್ತದೆ. ವೃಷ್ಟಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸೇಚನಾರ್ಥವನ್ನೂ ಪೂರಣಾರ್ಥವನ್ನೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ
ಅಶ್ವದ ಗೊರಸಿನಿಂದಲೇ ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾದ ಮದ್ಯದ ಕುಂಭಗಳು ಸ್ರವಿಸುವಂತೆ ಅಥವಾ ತುಂಬುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು
ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಸೌತ್ರಾಮಣಿ ಮೊದಲಾದ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಮದ್ಯದ ಅಪಶ್ಯಕತೆಯು ಅತಿಶಯ
ವಾಗಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಅವರಿಗಾಗಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಮದ್ಯವು ಸುಲಭವಾಗಿ ದೊರೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು ಎಂದು
ವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು—

ಅಶ್ವೀತಿಹಾಸಮಾಚಕ್ಷತೇ-ಅಶ್ವಿನೌ ಯದ್ವಚ್ಛಯಾ ಪರ್ಯಟಂತೌ ಪಿಬಂತೌ ಬಾಲಸಮೂಹಂ
ದದರ್ಶ | ಸ ತೌ ಸುರಾಂ ಯಯಾಚೇ | ತಸ್ಮೈ ಅಶ್ವಿನೌ ದೇವತಾ ಮಹಾಭಾಗ್ಯಾತ್
ಅಶ್ವಶಫಾದುದ್ರಿಚ್ಯ ಘಟಶತಂ ಸುರಾಯಾ ದದತುರಿತಿ | ತದಿಹೋಚ್ಯತೇ ಕಾರೋತರಾದಿ-
ತ್ಯಾದಿನಾ | ಕಾರೋತರ ಇತಿ ಕೂಪನಾಮ | ತತ್ಸಾದೃಶ್ಯಾಚ್ಚ ಇಹ ಅಶ್ವಶಫೇ ಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ
ಅಶ್ವಸ್ಯ ಶಫಾದುದ್ರಿಚ್ಯ ಮತ್ತಬಾಲಕೇಭ್ಯಃ ಸುರಾಯಾಃ ಘಟಶತಂ ಪತ್ತವಂತೌ
ಇತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಮದ್ಯಪಾನಮಾಡಿ ಮದಿಸಿರುವ ಹುಡುಗರ ಒಂದು
ಗುಂಪನ್ನು ನೋಡಿದರು. ಹುಡುಗರು ಇವರನ್ನು ಮದ್ಯವನ್ನು ನಮಗೆ ಕೊಡಿರಿ ಎಂದು ಕೇಳಿಕೊಂಡರು. ಆಗ
ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ದೇವತಾತ್ವರೂಪವಾದ ಪ್ರಭಾವಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ತಮ್ಮ ಕುದುರೆಯಗೊರಸು ಭಾವಿಯು
ಆಕಾರದಂತೆ ದುಂಡಾಗಿ ಇರುವ ಕಾರಣ ಭಾವಿಯಿಂದ ನೀರು ಒದಗಿಬರುವಹಾಗೆ ತಮ್ಮ ಕುದುರೆಯ ಗೊರಸಿನಿಂದಲೇ
ಮದ್ಯವು ಸ್ರವಿಸಿ ಅನೇಕ ಮದ್ಯಕುಂಭಗಳನ್ನು ತುಂಬುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಮದ್ಯವನ್ನು ಆ ಬಾಲಕರಿಗಾಗಿ ಕೊಟ್ಟರು
ಎಂದು ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು ಮತ್ತು ಈ ಅಂಶವೇ—

ತದ್ವಾಂ ನರಾ ಶಂಸ್ಯಂ ಪಪ್ರಿಯೇಣ ಕಕ್ಷೇವತಾ ನಾಸತ್ಯಾ ಪರಿ ಜ್ಞನ್ |

ಶಫಾದಶ್ವಸ್ಯ ನಾಜಿನೋ ಜನಾಯ ಶತಂ ಕುಂಭಾ ಅಸಿಂಚಿತಂ ಮಧೂನಾಂ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೧೭-೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು ಎಂದು ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸಿರುವರು.

ಪುರಂಧಿಂ—ಪ್ರಭೂತಾಂ ಧಿಯಂ | ಬುದ್ಧಿಂ | ಅತಿಶಯವಾದ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಬುದ್ಧಿಯು
ಅತಿಶಯವು ಎಂದರೆ ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳನ್ನೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದು ಎಂದು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು—
ಅರದತಂ ಪುರಂಧಿಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ—

ಪುರಂಧಿಂ ಬಹ್ವರ್ಥವಿಷಯಾಂ ಪ್ರಜ್ಞಾಂ ಅಥವಾ ರದತಿಃ ವಿಲೇಖನಾರ್ಥ ಏವ | ಕಕ್ಷೀವತೋ
ಬಹ್ವರ್ಥವಿಷಯಾಂ ಪ್ರಜ್ಞಾಂ ವಿಲಿಖಿತವಂತೌ ಜಡಾಂ ಸತೀಂ ತೀಕ್ಷ್ಣೀಕೃತವಂತೌ |
ಅತೀತಾನಾಗತವರ್ತಮಾನಸಮರ್ಥಾಂ ಸರ್ವಾರ್ಥಗ್ರಹಣಸಮರ್ಥಾಂ ಚ ಕಕ್ಷೀವತಃ
ಪ್ರಜ್ಞಾಂ ಕೃತವಂತೌ ಸ್ಥ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ತದೇತತ್ಕೃತ್ಸೇನಾಪ್ಯುಕ್ತಂ |—

ಯಾಭಿಃ ಸರಿಜ್ಞಾ ತನಯಸ್ಯ ಮಜ್ಞನಾ ದ್ವಿಮಾತಾ ತೋಷು ತರಣಿರ್ವಿಭೂಷತಿ |

ಯಾಭಿಸ್ತಮಿನ್ತುರಭವದ್ವಿಚಕ್ಷಣಸ್ತಾಭಿರೂಷು ಉತಿಭಿರತ್ಸಿನಾ ಗತಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೨-೪)

ರದಧಾತುವಿಗೆ ವಿಲೇಖನ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಬೇರೆಯ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವುದಾದರೂ ಇಲ್ಲಿ ದಾನವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ
ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಬಹಳ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವರು ಎಂದೂ,
ಅಥವಾ ರದ ಧಾತುವಿಗೆ ವಿಲೇಖನ ಎಂಬ ಅರ್ಥವೇ ಆಗಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಬಹ್ವರ್ಥವಿಷಯವಾದ ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ಅತ್ಪ್ರೀ
ದೇವತೆಗಳು ಬರೆದರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವೇ ಆಗಿ ಅದರಿಂದ ಜಡನಾದ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು
ಎಂದೂ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಮಾಡಿರುವರು ಭೂತಭವಿಷ್ಯದ್ವರ್ತಮಾನಕಾಲಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ
ಪ್ರವರ್ತಿಸುವ ಮಟ್ಟಿನ ಬುದ್ಧಿವೇಗವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿದರೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು—

ಯಾಭಿಸ್ತಮಿನ್ತುರಭವದ್ವಿಚಕ್ಷಣಸ್ತಾಭಿರೂಷು ಉತಿಭಿರತ್ಸಿನಾ ಗತಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೨-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಸಿನಿಂದ ಕೃತ್ಸರೂ ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಎಂದು ಹೇಳಿ ಆ ಋಕ್ಸನ್ನು ಉದಹರಿಸಿರುವರು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ
ಯಾಸ್ವರು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುವರು—ಪುರಂಧಿರ್ಬಹುಧೀಃ (ನಿ. ೬-೧೩) ಯದ್ವಾ ಪುರಂ ಪೂರಯಿತನ್ಯಂ ಸರ್ವ
ವಿಷಯಜಾತಂ ಅಸ್ಯಾಂ ಧೀಯತೇ ಅವಸ್ಥಾಸ್ಯತೇ ಇತಿ ಪುರಂಧಿರ್ಬುಧಿಃ | ಯಾಸ್ವರು—ಪುರಂಧಿಃ ಎಂಬ
ಶಬ್ದವು ಬಹಳ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಎಂದು—ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ

ತೌ ಅಧ್ವರ ಉಶತೋ ಯಕ್ಷ್ಯಗ್ನೇ ಶ್ರುಷ್ಟೀ ಭಗಂ ನಾಸತ್ಯಾ ಪುರಂಧಿಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೩೯-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಸನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ (ನಿ. ೬-೧೩) ಪುರಂಧಿಃ ಬಹುಧೀಃ—ಪುರಂಧಿ ಎಂದರೆ ಬಹಳನಾದ ಬುದ್ಧಿಯು
ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಇದರಿಂದ ಸಾಯಣರು ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವಂತೆ
ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವ ಬುದ್ಧಿಯು ಎಂದೂ, ಅಥವಾ, ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳನ್ನೂ ಒಳಗೊಂಡಿರುವುದು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು
ಹೇಳಿರುವರು. ಇದಲ್ಲದೆ ಪುರಂಧಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ವರು ಮತೊಂದುಕಡೆಯಲ್ಲಿ—

ಪುರಂಧಿರ್ಬಹುಧೀಸ್ತತ್ಕಃ | ಪುರಂಧಿರ್ಭಗಃ ಪುರಸ್ತಾತ್ತಸ್ಯಾನ್ವಾದೇಶ ಇತ್ಯೇಕಂ | ಇಂದ್ರ
ಇತ್ಯಪರಂ ಸ ಬಹುಕರ್ಮತಮಃ, ಪುರಾಂ ಚ ದಾರಯಿತ್ಯತಮಃ | ವರುಣ ಇತ್ಯಪರಂ ತಂ
ಪ್ರಜ್ಞಯಾ ಸ್ತೌತಿ ||

(ನಿ ೬-೧೩)

ಎಂಬ ಪುರಂಧಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಪುರಂಧಿಯೆಂದರೆ ಮಹಾಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು ಎಂದು
ಅರ್ಥವು. ಆದರೆ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಬಹು ಬುದ್ಧಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಪುರಂಧಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ದೇವತೆಯು ಯಾರು?
ಎಂದರೆ, ಪುರಂಧಿಯೆಂದರೆ ಭಗನೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು. ಏಕೆಂದರೆ—

ತಾ ಅಧ್ವರ ಉಶತೋ ಯಕ್ಷ್ಯಗ್ನೇ ಶ್ರುಷ್ಟೀ ಭಗಂ ನಾಸತ್ಯಾ ಪುರಂಧಿಂ |

(ಋ ಸಂ. ೭-೩೯-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಇರುವ ಅನ್ವಾದೇಶದಂತೆ ಪುರಂಧಿಶಬ್ದವು ಭಗನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪುರಂಧಿಯೆಂದರೆ
ಭಗನೆಂಬ ದೇವತೆಯು ಎಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು.

ಪುರಂಧಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಂದ್ರನೆಂಬ ಅರ್ಥವಿರುವುದೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು ಏಕೆಂದರೆ-ಧೀಃ ಇತಿ ಕರ್ಮನಾ-
ಮಸು ಪತಿತ್ವಾತ್, ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋ ದೇವೇಭ್ಯಃ ಬಹುಕರ್ಮತಮಃ | ಸ ಹಿ ಇಂದ್ರಃ | ಧೀಶಬ್ದವು ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ
ಪತಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧) ಪುರಂಧಿಯೆಂದರೆ ಅನೇಕ ಸಾಹಸಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದವನು ಎಂದರ್ಥವು.
ಇಂತಹ ಸಾಹಸಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದವನು ಇಂದ್ರನಾದ್ದರಿಂದ ಪುರಂಧಿಶಬ್ದವು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು
ಅಥವಾ ಪುರಾಂ ಚ ದಾರಯಿತ್ಯತಮಃ ಎಂದರೆ ಶಂಬರಾಸುರನೇ ಮೊದಲಾದ ಅಸುರರ ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ಧ್ವಂಸ
ಮಾಡಿದವನು ಇಂದ್ರನಾದ್ದರಿಂದ ಪುರಂಧಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಂದ್ರನೆಂದೇ ಅರ್ಥಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಕೆಲವರ ವಾದವು. ಮತ್ತೆ
ಕೆಲವರು ಪುರಂಧಿಯೆಂದರೆ ವರುಣನೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಏಕೆಂದರೆ ಧೀಶಬ್ದವು ಪ್ರಜ್ಞಾವಾಚಕವಾಗಿರುವುದು.
(ನಿ ೩-೧೩) ಪ್ರಜ್ಞಯಾ ಏನಂ ಸ್ತೌತಿ ತಸ್ಮಾತ್ ವರುಣಃ ವರುಣನನ್ನು ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಂದ ಅಥವಾ ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯಿಂದ
ಜನರು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವರಾದ್ದರಿಂದ ಅಥವಾ ವರುಣನ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಅಥವಾ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಜನರು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವ
ರಾದ್ದರಿಂದ ಪುರಂಧಿಯೆಂದರೆ ವರುಣನೇ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ—

ಇಮಾಮೂ ಷ್ವಾಸುರಸ್ಯ ಶ್ರುತಸ್ಯ ಮಹೀಂ ಮಾಯಾಂ ವರುಣಸ್ಯ ಪ್ರ ವೋಚಂ |

ಮಾನೇನೇವ ತಸ್ಥಿನ್ವಾ ಅಂತರಿಕ್ಷೇ ವಿ ಯೋ ಮನೇ ಸೃಥಿವೀಂ ಸೂರ್ಯೇಣ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೮೫-೫)

ಇಮಾಮೂ ನು ಕವಿತಮಸ್ಯ ಮಾಯಾಂ ಮಹೀಂ ದೇವಸ್ಯ ನಕಿರಾ ದಧರ್ಷ |

ಏಕಂ ಯದುದ್ಧಾ ನ ಸೃಣಂತೈನೀರಾಸಿಂಚಂತೀರವನಯಃ ಸಮುದ್ರಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೮೬-೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ಗಳುಳ್ಳ ಉದಹರಿಸಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಯುವಂ—ಯುಷ್ಮಚ್ಛಬ್ದದ ಮಹರ್ಯಂತಕ್ಕೆ ಯುವಾದೇಶ. ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಅನಾದೇಶ. ಭಾಷಾಯಾಂ ಎಂದು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅತ್ಯವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ವೇದದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶೇಷೇಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ದಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ.

ನರಾ—ನ್ಯ ನಯೇ. ಧಾತು. ಋದೋರಪ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ರಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಬೋಧನೆಯಲ್ಲಿ ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ ಏಕಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ತನತೇ—ಸ್ವೃಣ್ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಇದಕ್ಕೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ತಿಗೆ ಲುಕ್. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಹಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಬದ್ಧದ್ವಿವಿಧವಿರುವುದರಿಂದ ತನ್ನಿ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಗುಣಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಚಿಶ್ನುಧಾತು-ಭೃವಾಂ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉವಜಾದೇಶ. ಚತುರ್ಥೀವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. ನುನ್ ರಹಿತವಾದ ಶತ್ಯವಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿಬಂದುದರಿಂದ ಶತುರನುಮೋನದ್ಯಜಾದೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಜ್ರಿಯಾಯೆ—ಪಜ್ರಾಯಾಂ ಜಾತಃ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿಕ್ಷಾ ಮಾಡಿದಾಗ ತತ್ರ ಜಾತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೩-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶೈಷಿಕವಾದ ಘಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆಯೇನೇಯಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಯಾದೇಶ. ಯಸ್ಯೇತಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಲೋಪ. ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಕಕ್ಷೀವತೇ—ಆಸಂದೀವದಷ್ಟೀವಚ್ಚಕ್ರೀವತ್ ಕಕ್ಷೀವತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಕ್ಷೀವತ್ ಎಂದು ನಿಪಾತಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಕಕ್ಷ್ಯಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣವೂ ವತ್ಸವೂ ಬರುತ್ತವೆ.

ಅರದತಂ—ರದ ವಿಲೇಖನೇ. ಧಾತು. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತಸ್ಯಥಸ್ಯಥ—ಎಂಬುದರಿಂದ ತಮಾದೇಶ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪುರಂಧಿಂ—ಪುರಂಧಿರ್ಬಹುಧೀಃ (ನಿರು ೬-೧೩) ಎಂಬುದಾಗಿ ಯಾಸ್ಕರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (ಹೆಚ್ಚು ಬುದ್ಧಿ ಯುಳ್ಳವ) ಪೃಷೋದರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಪುರಂಧಿ ಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಪುರಂ ಪೂರಯಿತ್ವಂ ಸರ್ವವಿಷಯಜಾತಮಸ್ಯಾಂಧೀಯತೇ ಅವಸ್ಥಾಸ್ಯತೇ, ಇತಿ ಪುರಂಧಿಃ ಬುದ್ಧಿಃ. ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣ್ಯಧಿಕರಣೇ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ಕೆಪ್ರತ್ಯಯ. ಆತೋಲೋಪಇಟಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ತತ್ಪುರುಷೇ

ಕೈತಿಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೪) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅದರಿಂದ ಅಲುಕ್. ಕೃದುತ್ತರಸದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದು ಕೇವಲ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಪ್ರದರ್ಶನಮಾತ್ರ. ಪೃಷ್ಠೋದರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದೇ ನ್ಯಾಯವಾದುದು.

ವೃಷ್ಟಃ—ವೃಷು ಸೇಚನೇ ಧಾತು. ಕನಿನ್ಯಯುವೃಷಿ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವೃಷಿ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಅಲ್ಲೋಪೋನಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ನಿ ನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸಿಂಚಿತಮ್—ಸಿಚಿರ್ ಕ್ಷರಣೇ ಧಾತು. ತುದಾದಿ. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತಸ್ಥಸ್ಥ- ಥಮಿಸಾಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ತಮಾದೇಶ. ತುದಾದಿಭ್ಯಃ ಶಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಾದೇಶ. ಶೇಮುಚಾದೀನಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೭ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಹಿಮೇನಾಗ್ನಿಂ ಘ್ರಂಸಮವಾರಯೇಥಾಂ ಪಿತುಮತೀಮೂರ್ಜ-

ಮಸ್ಮಾ ಅಧತ್ತಂ |

ಋಬೀಸೇ ಅತ್ತಿಮತ್ತಿನಾವನೀತಮುನ್ನಿನ್ಯಧುಃ ಸರ್ವಗಣಂ-
ಸ್ವಸ್ತಿ || ೮ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಹಿಮೇನ | ಅಗ್ನಿಂ | ಘ್ರಂಸಂ | ಅವಾರಯೇಥಾಂ | ಪಿತುಮತೀಂ | ಉರ್ಜಂ |
ಅಸ್ಮಾ | ಅಧತ್ತಂ |

ಋಬೀಸೇ | ಅತ್ತಿಂ | ಅತ್ತಿನಾ | ಅವನೀತಂ | ಉತ್ | ನಿನ್ಯಧುಃ | ಸರ್ವಗಣಂ |
ಸ್ವಸ್ತಿ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅತ್ರೇದಮಾಖ್ಯಾನಂ | ಅತ್ರಿಮೃಷಿಮಸುರಾಃ ಶತದ್ವಾರೇ ಪೀಡಾಯಂತ್ರಗೃಹೇ ಪ್ರವೇಶ್ಯ ತುಷಾ-
ಗ್ನಿನಾಬಾಧಿಷತ | ತದಾನೀಂ ತೇನ ಋಷಿಣಾ ಸ್ತುತಾವತ್ಪಿನಾವಗ್ನಿಮುದಕೇನೋಪಶಮಯ್ಯ ತಸ್ಮಾತ್ತೀ-
ಡಾಗೃಹಾದವಿಕಲೇಂದ್ರಿಯವರ್ಗಂ ಸಂತಂ ನಿರಗಮಯತಾಮಿತಿ | ತದೇತತ್ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತೇ | ಹೇ ಅತ್ರಿನಾ
ಹಿಮೇನ ಹಿಮವಚ್ಛೇತೇನೋದಕೇನ ಘ್ರಂಸಂ ದೀಪ್ಯಮಾನಮತ್ರೇರ್ಬಾಧನಾರ್ಥಮಸುರೈಃ ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತಂ
ತುಷಾಗ್ನಿಮನಾರಯೇಥಾಂ | ಯುವಾಂ ನಿನಾರಿತವಂತಾ | ಶೀತೀಕೃತವಂತಾವಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಪಿ ಚಾಸ್ಮಾ
ಅಸುರಪೀಡಯಾ ಕಾರ್ಶ್ಯಂ ಪ್ರಾಪ್ತಾಯಾತ್ರಯೇ ಪಿತುಮತೀಂ | ಪಿತುರಿತ್ಯನ್ವನಾಮ | ಅನ್ವಯುಕ್ತ-
ಮೂರ್ಜಂ ಬಲಪ್ರದಂ ರಸಾತ್ಮಕಂ ಕ್ಷೀರಾದಿಕಮಧತ್ತಂ | ಪುಷ್ಪ್ಯರ್ಥಂ ಪ್ರಾಯಚ್ಛತಂ | ಋಬೀಸೇ-
ಽಸಗತಪ್ರಕಾಶೇ ಪೀಡಾಯಂತ್ರಗೃಹೇಽವನೀತಮನಾಜ್ಞುಖತಯಾಸುರೈಃ ಪ್ರಾಪಿತಮತ್ರಿಂ ಸರ್ವಗಣಂ |
ಗಣಃ ಸಮೂಹಃ | ಸರ್ವೇಷಾಮಿಂದ್ರಿಯಾಣಾಂ ಪುತ್ರಾದೀನಾಂ ನಾ ಗಣೇನೋಪೇತಂ ಸ್ವಸ್ತಿ ಅವಿನಾಶೋ
ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥೋನ್ನಿನ್ಯಥುಃ | ತಸ್ಮಾದ್ಗೃಹಾದುಗ್ಧಮಯ್ಯ ಯುವಾಂ ಸ್ವಗೃಹಂ ಪ್ರಾಪಿತವಂತಾ |
ಯದ್ವಾ | ಹಿಮೇನ ಶೀತೇನ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕೇನಾಗ್ನಿವತ್ತೀಹ್ವಂ ಘ್ರಂಸಂ | ಅಹರ್ನಾನ್ಯತತ್ | ಸಾಮ-
ರ್ಥ್ಯಾನ್ನಿದಾಘಕಾಲೇನಮಹರನಾರಯೇಥಾಂ | ತಸ್ಮಾಹ್ನಸ್ತೈಹ್ವಂ ನಿವಾರಿತವಂತಾ | ಅಪಿ ಚಾ-
ಸ್ಮಾ ಅಗ್ನಯೇ ಪಿತುಮತೀಂ ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದಿಲಕ್ಷಣಾನೋಪೇತಮೂರ್ಜಂ ಬಲಕರಂ ರಸಾತ್ಮ-
ಕಮುಪಸ್ತರಣಾಭಿಘಾರಣಾತ್ಮಕಂ ಘೃತಮಧತ್ತಂ | ವೃಷ್ಟ್ಯತ್ಪಾದನೇನಾಗ್ನೇರ್ಯಾಗಾರ್ಥಂ ಹವೀಂಷಿ
ನಿಷ್ಪಾದಿತವಂತಾವಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಋಬೀಸೇಽಸಗತತೇಜಸ್ಯೇ ಪೃಥಿವೀದ್ರವ್ಯೇಽವನೀತಮೋಷಧೀನಾಮುತ್ಪಾ-
ದನಾಯಾವಸ್ತಾನ್ನೀತಂ | ಸಾರ್ಥಿನಾಗ್ನಿನಾ ಪರಿಪಕ್ವಾ ಉದಕೇನ ಕ್ಲಿನ್ನಾ ಹ್ಯೋಷಧಿವನಸ್ತತಯೋ
ವಿರೋಹಂತಿ | ಅತ್ರಿಂ ಹವಿಷಾಮುತ್ಪಾರಮೋಷಧಿವನಸ್ತತ್ಯಾದೀನಾಂ ನಾ ಏವಂವಿಧಮಗ್ನಿಂ ಸರ್ವಗಣಂ
ಪ್ರೀಹ್ಯಾದ್ಯೋಷಧಿಗಣೋಪೇತಂ ಹೇ ಅತ್ರಿನಾ ಯುವಾಂ ಸ್ವಸ್ತಿ ಅವಿನಾಶೋ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥೋ-
ನ್ನಿನ್ಯಥುಃ | ಪ್ರೀಹ್ಯಾದ್ಯೋಷಧಿವನಸ್ತತಿರೂಪೇಣ ಭೂಮೇರುಪರಿಷ್ಠಾನ್ನೀತವಂತಾ | ಕಾರಣಾತ್ಮನಾ
ಸಾರ್ಥಿನಾಗ್ನೌ ವರ್ತಮಾನಂ ಸರ್ವಮೋಷಧಿವನಸ್ತತ್ಯಾದಿಕಮತ್ರಿನಾ ಪ್ರವರ್ಷಣೇನ ವ್ಯಕ್ತೀಕೃತವಂತಾ-
ವಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಯಂ ಪಕ್ಷೋ ಯಾಸ್ಯೇನ ಹಿಮೇನೋದಕೇನೇತ್ಯಾದಿನೋಕ್ತಃ | ನಿ. ೬-೩೬ || ಪಿತು-
ಮತೀಂ ಹೃಸ್ವನುಡ್ಭ್ಯಾಂ ಮತುಬಿತಿ ಮತುಪ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಋಬೀಸೇ | ಅತ್ರ ಯಾಸ್ಯಃ | ಋಬೀಸ-
ಮಸಗತಭಾಸಮಪಚಿತಭಾಸಮಪಹೃತಭಾಸಂ ಗತಭಾಸಂ ನೇತಿ | ನಿ. ೬-೩೫ | ಸೃಷೋದರಾದಿತ್ವಾದ-
ಭಿಮತರೂಪಸ್ವರಸಿದ್ಧಿಃ | ಅತ್ರಿಂ | ಅದ ಭಕ್ಷಣೇ | ಅದೇಸ್ತ್ರಿನಿ ಚೇತಿ ಚಶಬ್ದಾತ್ತಿಃ | ಅವನೀತಂ |
ಗತಿನಂತರ ಇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಸ್ವಸ್ತಿ | ಅಸ ಭುವಿ | ಭಾವೇ ಕ್ವಿನ್ | ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥೇತಿ
ಸಾರ್ವಧಾತುಕತ್ವಾದಸ್ತೇರ್ಭೂಭಾವಾಭಾವಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನಾ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಘ್ರಂಸಂ—ಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿರುವ | ಅಗ್ನಿಂ—(ಅತ್ರಿಯನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಸುರರಿಂದ ಪ್ರೇರಿತನಾದ) ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ಹಿಮೇನ—ಹಿಮದಂತೆ ತಣ್ಣಗಿರುವ ನೀರಿನಿಂದ | ಅನಾರಯೇಥಾಂ—ಪರಿಹರಿಸಿದಿರಿ | (ಅಪಿ ಚ—ಮತ್ತು) | ಅಸ್ಮೈ—(ಅಸುರಪೀಡೆಯಿಂದ ಕೃಶನಾದ ಅತ್ರಿಗೆ) ಇವನಿಗೆ | ಸಿತುಮತೀಂ—ಅನ್ನಯುಕ್ತನಾದ | ಊರ್ಜಂ—ಬಲಪ್ರದನಾದ (ಕ್ಷೀರಾದಿಗಳನ್ನು) | ಅಧತ್ತಂ—(ಪುಷ್ಟಿಹೊಂದಲು) ಕೊಟ್ಟಿರಿ | ಋಬೀಸೇ—ಕತ್ತಲಾಗಿರುವ ಪೀಡಾಗೃಹದಲ್ಲಿ (ಅಸುರರಿಂದ) | ಅವನೀತಂ—ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ | ಅತ್ರಿಂ—ಅತ್ರಿಯನ್ನು | ಸರ್ವಗಣಂ—ಸಕಲೇಂದ್ರಿಯಯುಕ್ತನನ್ನಾಗಿ | ಸ್ವಸ್ತಿ—(ಸ್ವಲ್ಪವೂ) ಬಾಧೆಯಿಲ್ಲದೆ | ಉನ್ನಿನ್ಯಥುಃ—ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ (ಮನೆಯನ್ನು) ಸೇರಿಸಿದಿರಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

(ಅತ್ರಿಯ ಹಿಂಸೆಗಾಗಿ ಅಸುರರಿಂದ ಪ್ರೇರಿತನಾದ) ಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹಿಮದಂತೆ ಶೀತಳವಾದ ಉದಕದಿಂದ ಅರಿಸಿ, (ಅಸುರರಪೀಡೆಯಿಂದ ಕೃಶನಾದ ಅತ್ರಿಗೆ) ಬಲಪ್ರದನಾದ (ಕ್ಷೀರಾದಿಗಳನ್ನು) ಕೊಟ್ಟು, ಅಂಧಕಾರಾವೃತನಾದ (ಪೀಡಾಗೃಹದಲ್ಲಿ) ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿ ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ ಅವನನ್ನು (ಎತ್ತಿ) ಅವಿಕಲನಾದ ಸರ್ವಾಂಗಯುಕ್ತನನ್ನಾಗಿ (ಮನೆಗೆ) ಸೇರಿಸಿದಿರಿ.

English Translation

You quenched with cold (water) the blazing flames (that encompassed Atri) and supplied him with food-supported strength; you extricated him, As'wins, from the dark (cavern) into which he had been thrown headlong, and restored him to every kind of welfare.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಹಿಮೇನ—ಹಿಮವತ್ ಶೀತೇನ ಉದಕೇನ—ಹಿಮದಂತೆ ತಣ್ಣಗಿರುವ ಉದಕದಿಂದ, ಹಿಮೇನ—ವೃಷ್ಟ್ಯದಕೇನ ಮಳೆಯನೀರಿನಿಂದ ಘ್ರಂಸಂ—ದೀಪ್ಯಮಾನಂ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಉರಿಯುತ್ತಿರುವ ಘ್ರಂಸಂ—ಅಗ್ನಿವತ್ ತೀಕ್ಷ್ಣಮುಗ್ರಂ ನಿರಾಘಾತಾಲೀನಂ ಅಹಃ—ಘ್ರಂಸ ಶಬ್ದವು ಹನ್ನೆರಡು ಅರ್ಹರ್ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೧) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬೀಸಿಗೆಯಕಾಲದ ಹಗಲು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿರುವರು. ಅಸುರರು ಅತ್ರಿಯೆಂಬ ಋಷಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ತೊಂದರೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಹಳ ದ್ವಾರಗಳುಳ್ಳ ಅಪಾಯಕರವಾದ ಒಂದು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಳಮುಖನಾಗಿ ಮಲಗಿಸಿ ಅವನನ್ನು ತುಷಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ (ಹೊಟ್ಟೆಬೆರೆಸಿರುವ ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿ) ಹಾಕಿದರು. ಇದರಿಂದ ಅತ್ರಿಋಷಿಯು (ಅವನ ಶರೀರವು ಬೆಂದು) ಬೆಂಕಿಯ ತಾಪವನ್ನು ಸಹಿಸಲಾರದೆ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಮಾಡಿದಾಗ ಅವರು ಹಿಮದಂತೆ ತಣ್ಣಗಿರುವ ನೀರನ್ನು ಸುರಿಸಿ ಅತ್ರಿಋಷಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದರು ಎಂದು

ಇತಿಹಾಸವು ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಈ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಮತ್ತು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಬೇಸಿಗೆಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ತಾಪದಿಂದ ಹಗಲು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಬೆಂಕಿಯ ಉರಿಯಂತೆ-(ತಾಪವನ್ನು) ಸಂಕಟವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಮಳೆಯ ನೀರು ಲೋಕಕ್ಕೆ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಎಲ್ಲರೂ ಸುಖವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡುವವರು ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವೂ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತೀಯಮಾನವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಸಾಯಣರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀಯ ಮತ್ತು ಆಗ್ನಿ ಯಪರವಾದ ಎರಡುವಿಧ ಅರ್ಥಗಳೂ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುವು.

ಹಿಮೇನ-ಹಿಮಂ ಪುನರ್ಹಂತೇರ್ವಾ ಹಿನೋತೇರ್ವಾ-ಹನಧಾತುವಿನಿಂದ ಅಜರಮಜರಣ-ಧರ್ಮಾಣಮನರ್ವಮಪ್ರತ್ಯೈತಮನ್ಯಸ್ಮಿನ್ ಯತ್ರೇಮಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಭೂತಾನ್ಯಭಿಸಂತಿಷ್ಠಂತೇ || (ನಿ.-೪-೨೭) ಹಿಮಶಬ್ದವು ಹನ-ಕೊಲ್ಲುವುದು ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದು. ಹಿಮಕಾಲವು ಓಷಧಿ ವನಸ್ಪತಿಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವೃಕ್ಷಾದಿಗಳ ಎಲೆಗಳು ಉದರಿಹೋಗಿ ವೃತಪ್ರಾಯವಾಗುವುದರಿಂದ ಹಿಮಶಬ್ದವು ಕೊಲ್ಲುವುದು ನಾಶಮಾಡುವುದು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. ಮತ್ತು ಈ ಶಬ್ದವು ಹಿನೋತೇರ್ವಾ ಎಂದರೆ ಯಾಸ್ತುರ ವಿನರಣೆಯಪ್ರಕಾರ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸು ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ಹಿನೋತಿ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದೆಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಹಿಮಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾವಾದಿಧಾನ್ಯಗಳು ಬೆಳೆದು ವೃದ್ಧಿಗೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಹಿಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತರ್ಪಣಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದೆಂದು ಯಾಸ್ತುರ ವಿನರಣೆ ಇರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ತಣ್ಣಗಿರುವ ನೀರು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಇದರಂತೆಯೇ ಘ್ರಂಸ ಶಬ್ದವೂ ಅಹರ್ವಾಸುಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದು. (ನಿ. ೨-೨೦)

ಯೋ ಅಸ್ಮೈ ಘ್ರಂಸ ಉತ ವಾ ಯ ಉಧನಿ ಸೋಮಂ ಸುನೋತಿ ಭವತಿ ದ್ಯುಮೌ ಅಹಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೨೪-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರಿಂದ ಉದಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಘ್ರಂಸ ಇತ್ಯಹರ್ವಾಸು / ಗ್ರಸ್ಯಂತೇ ಅಸ್ಮಿ ರಸಾಃ- (ನಿ. ೬-೧೯) ಘ್ರಂಸವೆಂಬ ಪದವು ಅಹಸ್ಸಿನ (ಹಗಲಿನ) ಹೆಸರು. ಉದಕಗಳು ಇದರಿಂದ ಶೋಷಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ ಯಾದಕಾರಣ ಹಗಲಿಗೆ ಘ್ರಂಸವೆಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಅರ್ಥವು ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು ಮತ್ತು-

ಯದ್ವೇವಯಂತಮವಥಃ ಶಚೀಭಿಃ ಸರಿ ಘ್ರಂಸನೋಮನಾ ವಾಂ ವಯೋ ಗಾತ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೬೯-೪)

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೬-೪) ಘ್ರಂಸ ಶಬ್ದವು ಅಹರ್ವಾಚಕವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಋಬೀಸ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಈ ಋಕ್ಕಿನೇ ಉದಹರಿಸಿ (ನಿ. ೬-೩೬) ಹಿಮೇನೋದಕೇನ ಗ್ರೀಷ್ಮಾಂತೇ ಅಗ್ನಿಂ ಘ್ರಂಸಮಹರವಾರಯೇಥಾಂ || ಬೇಸಿಗೆಯ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ತಾಪವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ನೀರನ್ನು ಹೀರುತ್ತಿರುವ ಹಗಲಿನ ತೊಂದರೆಯನ್ನು ತಣ್ಣಗಿರುವ ಮಳೆಯನೀರಿನಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿರುವಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿರುವರು.

ಸ್ತಂಧಸ್ತುಮಿಗಳು—

ಹಿಮಮಿತ್ಯುದಕನಾಮ | ವೃಷ್ಟಿಲಕ್ಷಣೇನೋದಕೇನ | ಯತ್ರಾಸುರೈಃ ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತಃ ತಮಗ್ನಿಂ
ಘ್ರಂಸಂ | ಘೃಕ್ಷರಣದೀಪ್ತೋರಿತ್ಯಸ್ಯಾಯಂ ಕ್ರಿಯಾಶಬ್ದಃ ನ ತ್ವಹರ್ನಾಮ |

ಹಿಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉದಕವೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಮಳೆಯ ನೀರು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಅತ್ರಿಋಷಿಯು ಅಸುರರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟಾಗ ಅಗ್ನಿಯು ಅವನಿಗೆ ತಾಪವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿತು. ಘ್ರಂಸಶಬ್ದವು ಕ್ಷರಣ (ಕರಗುವುದು) ದೀಪ್ತಿ (ಕಾಂತಿಯಾಗಿರುವುದು) ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಘೃಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದಕಾರಣ ಕ್ರಿಯಾವಾಚಕವಾಗಿರುವುದು. ಇದು ಅಪರ್ಣಾಮವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಪಿತುಶಬ್ದವು—(ನಿ. ೩-೯) ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಪಿತುರಿತ್ಯನ್ನನಾಮ ಪಾತೇರ್ವಾ, ಪಿಬತೇರ್ವಾ ಸ್ಯಾಯತೇರ್ವಾ (ನಿ. ೯-೨೫) ಪಿತುಶಬ್ದವು ಅನ್ನವಾಚಕವಾಗಿರುವುದು. ಈ ಶಬ್ದವು ರಕ್ಷಣಾರ್ಥಕವಾದ ಪಾ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಅಥವಾ ಪಾನಾರ್ಥಕವಾದ ಪಾ ಧಾತುವಿನಿಂದ, ವೃದ್ಧ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಸ್ಯಾಯಾ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಆಗಲಿ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಯಾಸ್ಮರು ವಿವರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಸಂತಪ್ತನಾಗಿರುವ ಅತ್ರಿಗೆ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಬಲಕರವಾದ ಸ್ವೀರಾದಿಗಳನ್ನೂ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದರು ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣರೂಪವಾದ ಚರುವುರೋಡಾಶಾದಿರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನೂ, ದ್ರವದ್ರವ್ಯರೂಪವಾದ ಮತ್ತು ಬಲಕರವಾದ ಆಜ್ಯಸ್ವೀರಾದಿಗಳನ್ನೂ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಯಜ್ಞಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿರೆಂದು—ಪಿತುಮರ್ತೀಂ ಊರ್ಜಮಸ್ಮಾ ಅಧತ್ತಂ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು.

ಋಬೀಸೇ—ಅಪಗತತೇಜಸ್ಯೇ ಅಪಗತಪ್ರಕಾಶೇ, ಪೀಡಾಯನ್ತ್ರಗೃಹೇ—ತೇಜಸ್ವಿನ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ ಪ್ರಕಾಶವಿಲ್ಲದಿರುವ (ಕತ್ತಲೆಯುಳ್ಳ) ಅಸಾಯಕರವಾದ ಯಂತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—ಋಬೀಸಮೃಬೀಸಂ—ಋಬೀಸಮಪಗತಭಾಸಂ, ಅಪಹೃತಭಾಸಮನ್ತರ್ಹಿತಭಾಸಂ ಗತಭಾಸಂ ವಾ | ಋಬೀಸ ಶಬ್ದವು—ಕಾಂತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು (ಕಪ್ಪಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳದ್ದು) ಅಥವಾ ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಇದು ಪೃಥಿವೀವಾಚಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಮತ್ತು ಹಿಮೇನಾಗ್ನಿಂ ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಯನ್ನೇ ಉದಹರಿಸಿ,

ಹಿಮೇನೋದಕೇನ ಗ್ರೀಷ್ಮಾಂತೇ ಅಗ್ನಿಂ ಘ್ರಂಸಮಹರವಾರಯೇಥಾಮನ್ನವತೀಂ ಚಾಸ್ಮಾ
ಊರ್ಜಮಧತ್ತಮಗ್ನಯೇ ಯೋಽಯಮೃಬೀಸೇ ಪೃಥಿವ್ಯಾಮಗ್ನಿರಂತರಾಷಧಿವನಸ್ತತಿಷ್ಠಪ್ತು
ತಮುನ್ನಿನೈಃ ಸರ್ವಗಣಂ ಸರ್ವನಾಮಾನಂ ಗಣೋ ಗಣನಾದ್ಗುಣಶ್ಚ | ಯದ್ವೃಷ್ಟ
ಓಷಧಯ ಉದ್ಯಂತಿ ಪ್ರಾಣಿನಶ್ಚ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ತದಶ್ಶಿನೋ ರೂಪಂ ತೇನೈತಾ ಸ್ತೌತಿ (ನಿ. ೬-೩೬)

ಈ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಗ್ರೀಷ್ಮಋತುವಿನ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಉಂಟಾದ ತಾಪವು ಹಗಲಿಗೆ ಬಾಧಕವಾಗಬಾರದೆಂದು ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿ ಅದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಕರವಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳು ದೊರಕುವ ಯಜ್ಞಗಳಿಗೆ ಅನುಕೂಲವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿರುವರು. ತೇಜಸ್ವಿಲ್ಲದೆ ಕತ್ತಲೆಯುಳ್ಳದ್ದಾದ ಭೂಮಿಯ ಒಳಗೆ ಸೆಕೆಯಿಂದ

(ಶಾಖದಿಂದ) ಪಕ್ಷವಾಗುವ ಓಷಧಿಗಳು, ವನಸ್ಪತಿಗಳು ಇವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಭೂಮಿಯ ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ನೀರುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ, (ಎಲ್ಲಾ ಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೂ ವಾಚ್ಯನಾದ) ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಕಟವಾಗುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಪೃಥಿವಿಯಲ್ಲಿ ಬೀಜವನ್ನು ಬಿತ್ತಿದ್ದರಿಂದ ಓಷಧಿಗಳೂ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿರುವರು ಇಂತಹ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳ ಅಸ್ತಿವೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆರಾಧನೆಯ ರೂಪಗಳಿಂದ ಇರುವವರೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಯಾದಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಸರ್ವಗಣಂ—ಅತ್ರಿಋಷಿಯ ಪರವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಗಣಶಬ್ದವು ಎಲ್ಲಾ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದಲೂ, ಪುತ್ರರೂ ಪೌತ್ರರು ಇವರುಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರುವವನೆಂದು ಅರ್ಥಬೋಧಕವಾಗಿರುವುದು. ಅಗ್ನಿಯ ಪರವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಮೊಳಕೆಯಾಗಲು ಬಿತ್ತಿದ ಬೀಜಗಳು ಭೂಮಿಯವಳಿಗೆ ಇರುವ ಪಾರ್ಥಿವಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಪಕ್ಷವಾಗಿ ಓಷಧಿ ವನಸ್ಪತಿರೂಪಗಳಿಂದ ಬೆಳೆಯುವ ಕಾರಣ ಅಗ್ನಿಯು ಇವುಗಳನ್ನು ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದಿಂದ ಭಕ್ಷಿಸುವನಾದ್ದರಿಂದ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿ ಓಷಧಿ ಗಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ಸ್ವಸ್ತಿ—ಸ್ವಸ್ತಿ ಎಂಬ ಪದವು ಅವಿನಾಶೋ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ | ನಾಶವಾಗದೆ ಇರುವ ಹಾಗೆ, ಯಾವ ಆಪಾಯವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಒಂದೇ ಸಮನಾಗಿ ಉತ್ತಮವಾದ ರೀತಿಯಿಂದ ಇರುವ ಹಾಗೆ ಎಂದು ಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷಣವೆಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. **ಸ್ವಸ್ತಿ** ಎಂಬ ಪದವು (ನಿ. ೩-೨೧) **ಸ್ವಸ್ತೀತ್ಯವಿನಾಶಿನಾಮು ಅಸ್ತಿರಭಿ ಪೂಜಿತಃ ಸು ಅಸ್ತೀತಿ |** ಅವಿನಾಶಿ (ನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದದೆ ಇರುವ) ಎಂದು ಅರ್ಥವುಳ್ಳದಾಗಿರುವುದು. **ಸು+ಅಸ್ತಿ** ಎಂದು ಎರಡು ಪದಗಳು ಸೇರಿರುವ ಈ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಅಸ್ತಿ ಎಂಬುವುದು ಪೂಜಾರ್ಥವಾಗಿ ಇರುವುದು. ಎಂದು ನಿರುಕ್ತ ಕಾರರಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. ಈ ಶಬ್ದವು ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ—

ಸ ನಃ ಪಿತೇವ ಸೂನವೇಗ್ನೀ ಸೂಪಾಯನೋ ಭವ | ಸ ಚಿ ಸ್ವಾನಃ ಸ್ವಸ್ತಯೇ ||

(ಋ. ಸಂ ೧-೧-೯)

ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವಸ್ತಯೇ ಎಂದರೆ ನಮ್ಮ ಕ್ಷೇಮಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಮತ್ತು ಪಠ್ಯಾ ಸ್ವಸ್ತಿಃ ಪಂಥಾ ಅಂತರಿಕ್ಷಂ ತನ್ನಿವಾಸಾತ್ | (ನಿ. ೧೧-೪೫) ಎಂದು ಸ್ವಸ್ತಿ ಪದವನ್ನು ಹೇಳಿ—

ಸ್ವಸ್ತಿರಿದ್ಧಿ ಪ್ರಪಥೇ ಶ್ರೇಷ್ಠಾ ರೇಕ್ಷ ಸ್ವತ್ಯಭಿ ಯಾ ವಾಮಮೇತಿ |

ಸಾ ನೋ ಅವಮಾ ಸೋ ಅರಣೇ ನಿ ಪಾತು ಸ್ವಾವೇಶಾ ಭವತು ದೇವಗೋಪಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೬೩-೧೬)

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ—

ಸ್ವಸ್ತಿರೇವ ಹಿ ಪ್ರಪಥೇ ಶ್ರೇಷ್ಠಾ ರೇಕ್ಷ ಸ್ವತೀ ಧನವತ್ಯಭ್ಯೇತಿ ಯಾ ವಸೂನಿ ವನನೀಯಾನಿ ಸಾ ನೋಮಾ ಗೃಹೇ ಸಾ ನಿರಮಣೇ ಸಾ ನಿರ್ಗಮನೇ ಪಾತು ಸ್ವಾವೇಶಾಭವತು ದೇವೀಗೋಪ್ತೀ ದೇವಾನ್ ಗೋಪಾಯತ್ವಿತಿ ದೇವಾ ಏನಾಂಗೋಪಾಯಂತ್ವಿತಿ ವಾ || (ನಿ. ೧೧-೪೫)

ಎಂದು ಸ್ವಸ್ತಿಯ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಸ್ವಸ್ತಿ ಎಂಬುವುದು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಇರುವುದು. ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಧನವಾಯಾಗಿರುವುದು. ಉದಕಗಳನ್ನು ವರ್ಷಿಸುವುದು. ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನಿಗೂ, ಗೃಹದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನಿಗೂ ಕೂಡ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಗೃಹದ ಒಳಗೂ ಹೊರಗೂ ಕೂಡ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಲಿ. ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ ಈ ದೇವಿಯು ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ, ದೇವತೆಗಳು ಈ ದೇವಿಯನ್ನೂ ಹವಿಸ್ಸುಗಳ ಅರ್ಪಣೆಯಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲಿ. ಅಥವಾ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ನಮ್ಮನ್ನು ಈ ದೇವಿಯು ರಕ್ಷಿಸಲಿ. ದ್ಯುಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಇರುವ ರಶ್ಮಿಗಳು ಈ ದೇವಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು. ಸ್ತಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು—

ಸ್ವಸ್ತಿ ಅಂತರ್ಜೀತ ಮತ್ಸರ್ಥೋಽತ್ರ ಸ್ವಸ್ತಿಶಬ್ದಃ ಸ್ವಸ್ತಿಮತಂ ಅವಿನಷ್ಟಂ ಜೀವಂತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ |
ಸ್ವಸ್ತಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪ್ರೇರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅತ್ರಿಋಷಿಯನ್ನು ಜೀವಂತನನ್ನಾಗಿರುವ ಹಾಗೆ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ರಕ್ಷಿಸಿದರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಕುತ್ತನೂ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುವನು ಎಂದು,

ಯಾಭಿಃ ಶುಚಂತಿಂ ಧನಸಾಂ ಸುಷಂಸದಂ ತಸ್ತಂ ಘರ್ಮನೋಮ್ಯಾವಂತಮತ್ರಯೇ |

ಯಾಭಿಃ ಪೃಶ್ನಿಗುಂ ಪುರುಕುತ್ಸಮಾವತಂ ತಾಭಿರೂಷು ಊತಿಭಿರಶ್ವಿನಾ ಗತಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೨-೭)

ಈ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಗ್ನಿಮ್—ಅಗ್ನಿ ಗತೌ. ಧಾತು. ಅಂಗೇರ್ನಲೋಪಶ್ಚ (ಉ. ಸೂ. ೪-೪೯೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅನಾರಯೇಥಾಮ್—ವೃಜ್ ವರಣೇ. ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರತೋರುವದರಿಂದ ಹೇತುಮತಿ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಅಚೋಞ್ಞಾತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಋಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಆಥಾಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಚ್ಚಿಗೆ ಗುಣ. ಅಯಾದೇಶ ಅತೋಞಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಇಯಾದೇಶ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಿತುಮತೀಮ್—ಪಿತುಃ ಅಸ್ಯಾ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ (ಪಿತು ಅಂದರೆ ಅನ್ಯ) ಪಿತುಮತೀ. ತದಸ್ಯಾಸ್ತಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮತುಪ್. ಸ್ತೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಉಗಿತಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೋಷ್. ಹ್ರಸ್ವನುಡ್ಭಾಂ ಮತುಪ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಧತ್ತಮ್—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಋಬೀಸೇ—ಈ ಶಬ್ದದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾಸ್ಕರು ನಿರ್ವಚನ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಋಬೀಸಮಸಗತಭಾಸ-ಮಸಚಿತಭಾಸನುಪಹೃತಭಾಸಂ ಗತಭಾಸಂ ವಾ” (ನಿರು. ೬-೩೫) (ಕಾಂತಿಶೂನ್ಯವಾದುದು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ) ಸೃಷೋದರಾದೀನಿ ಯೆಥೋಪದಿಷ್ಟಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭಿಮತರೂಪವೂ ಸ್ವರವೂ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅತ್ರಿಮ್—ಅದ ಭಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಅದೇಸ್ತ್ರಿನಿಚ (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೦೮) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಚಕಾರಗ್ರಹಣದಿಂದ ತ್ರಿ ಪ್ರತ್ಯಯ.

ಅವನೀತಮ್—ಣೀಜ್ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ನಿಷ್ಠಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ. ೬-೨-೪೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಅವ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಿನ್ಯಥುಃ—ಣೀಜ್ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸರ್ವಗಣಂ—ಸರ್ವೇ ಗಣಾಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ತಮ್ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಪೂರ್ವಪದಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಸ್ತಿ—ಅಸ ಭುನಿ. ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ರಿನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿನ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಸ್ತೇಭರ್ಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭೂಭಾವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ನೆಜ್ ಸುಭ್ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೮ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಪರಾ|ವತಂ ನಾ|ಸತ್ಯಾನುದೇ|ಧಾಮು|ಚ್ಚಾ|ಬುದ್ಧಂ ಚಕ್ರ|ಧುರ್ಜಿ-
ಹ್ಮ|ಬಾರಂ |

ಕ್ಷರ|ನ್ವಾಪೋ ನ ಪಾಯ|ನಾಯ ರಾಯೇ ಸಹ|ಸ್ರಾಯ ತೃ|ಷ್ಯತೇ-
ಗೋ|ತಮಸ್ಯ || ೯ ||

|| ಸದಪಾಠಃ ||

ಪರಾ | ಅವತಂ | ನಾಸತ್ಯಾ | ಅನುದೇಧಾಂ | ಉಚ್ಚ್ವಾಬುಧ್ನಂ | ಚಕ್ರಧುಃ |
ಜಿಹ್ವಾಬಾರಂ |

ಕ್ಷರನ್ | ಆಪಃ | ನ | ಸಾಯನಾಯ | ರಾಯೇ | ಸಹಸ್ರಾಯ | ತೃಷ್ಯತೇ |
ಗೋತಮಸ್ಯ || ೯ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅತ್ರೇದಮಾಖ್ಯಾನಂ | ಕದಾಚಿನ್ಮರುಭೂಮೌ ವರ್ತಮಾನಸ್ಯ ಸ್ತೋತುರ್ಗೋತಮಸ್ಯ ಋಷೇಃ
ಸಮೀಪಂ ದೇಶಾಂತರೇ ವರ್ತಮಾನಂ ಕೂಪಮುತ್ಪಾದಯಾಶ್ಚಿನೌ ಪ್ರಾಪಯೇತಾಂ | ಪ್ರಾಪಯ್ಯ ಚ ತಂ
ಕೂಪಂ ಸ್ನಾನಸಾನಾದಿಸೌಕರ್ಯಾಯೋಪರಿಮೂಲಮುಧೋಬಿಲಮನಾಸ್ಥಾಪಯತಾಮಿತಿ | ತದೇತದಾಹ |
ಹೇ ನಾಸತ್ಯಾ ಸತ್ಯಸ್ವಭಾವಾ ಸತ್ಯಸ್ಯ ನೇತಾರೌ ನಾಸಿಕಾಪ್ರಭವೌ ನಾ | ಏತತ್ಸಂಜ್ಞಾವತ್ಸಿನೌ ಯುನಾ-
ಮವತಂ | ಕೂಪನಾಮೈತತ್ | ಅವಸ್ತಾತ್ತತಂ ಕೂಪಂ ಪರಾನುದೇಧಾಂ | ಗೋತಮಸ್ಯ ಋಷೇಃ
ಸಮೀಪೇ ಪ್ರೈರಿಷಾಧಾಂ | ತದನಂತರಂ ತಂ ಕೂಪಮುಚ್ಚ್ವಾಬುಧ್ನಂ | ಉಚ್ಚ್ವಿರುಪರಿಷ್ಠಾದ್ಬುಧ್ನೋ
ಮೂಲಂ ಯಸ್ಯ ಸ ತಥೋಕ್ತಃ | ಜಿಹ್ವಾಬಾರಂ | ಜಿಹ್ವಮುಧಸ್ತದ್ವರ್ತಮಾನತಯಾ ವಕ್ತ್ರಂ ಬಾರಂ
ದ್ವಾರಂ ಯಸ್ಯ ಸ ತಥೋಕ್ತಃ | ಏವಂಗುಣವಿಶಿಷ್ಟಂ ಚಕ್ರಧುಃ | ಯುನಾಮಕೃಷಾಧಾಂ | ತಸ್ಮಾತ್ಕೂ-
ಪಾತ್ತ್ವಷ್ಯತೇ ಪಿಪಾಸತೋ ಗೋತಮಸ್ಯ ಸಾಯನಾಯ ಸಾನಾರ್ಥಮಾಪೋ ನ ಅಪಶ್ಚ | ಅಯಂ
ನಶಬ್ದಶ್ಚಾರ್ಥಃ | ಕ್ಷರನ್ | ಪ್ರವಾಹರೂಪೇಣ ನಿರಗಮನ್ | ಕೀದೃಶಸ್ಯ | ರಾಯೇ | ಹವೀಂಷಿ ದತ್ತ-
ವತಃ | ಸಹಸ್ರಾಯ ಸಹನಶೀಲಾಯ | ಯದ್ವಾ | ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾಕಾಯ | ರಾಯೇ ಧನಾಯ |
ಏತತ್ಸಂಖ್ಯಧನಲಾಭಾರ್ಥಂ ಚಾಕ್ಷರನ್ || ಅನುದೇಧಾಂ | ಋದ ಪ್ರೇರಣೇ | ತೌದಾದಿಕಃ | ಜಿಹ್ವಾಬಾರಂ |
ದ್ವಾರಶಬ್ದಸ್ಯ ಪೃಷೋದರಾದಿತ್ವಾದ್ವಾರಾದೇಶಃ | ಕ್ಷರನ್ | ಕ್ಷರ ಸಂಚಲನೇ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾ-
ಜ್ಯೋಗೇಽಪೀತ್ಯಡಭಾವಃ | ಶಪಃ | ಪಿತ್ವಾದನುದಾತ್ತತ್ವಂ | ತಿಜೋ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಸ್ವರೇಣ
ಧಾತುಸ್ವರಃ | ಸಾಯನಾಯ | ಹೇತುಮತಿ ಷೆಚ್ | ಶಾಭಾಸಾಹ್ವೇತಿ ಯುಕ್ | ಭಾವೇ ಲ್ಯುಟ್ |
ರಾಯೇ | ರಾ ದಾನೇ | ರಾತಿ ದದಾತಿತಿ ರಾಃ | ರಾತೇರ್ಜೈಃ | ಉ. ೨-೬೬ | ಊಡಿದಮಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇ-
ರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ತೃಷ್ಯತೇ | ಇತ್ಯಪಿ ಪಿಪಾಸಾಯಾಂ | ಶ್ಯನ್ | ಲಟಃ ಶತ್ಯ | ಶ್ಯನೋ ನಿತ್ವಾದಾ-
ದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸ್ವಷ್ಯರ್ಥೇ ಚತುರ್ಥೇ ವಕ್ತವ್ಯಾ | ಸಾ. ೨-೩-೬೨-೧ | ಇತಿ ಚತುರ್ಥೇ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹೇ ನಾಸತ್ಯಾ—ಸತ್ಯಸ್ವಭಾವರಾದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ (ನಾಸಿಕದಿಂದ ಜನಿಸಿದವರೇ) | ಅವತಂ—ಕೂಪವನ್ನು (ಭಾವಿಯನ್ನು) | ಪರಾ—(ಗೋತಮನ) ಸಮಾಸಕ್ಕೆ | ಅನುದೇಧಾಂ—ಪ್ರೇರಿಸಿದಿರಿ (ತಂದಿರಿ ಅನಂತರ ಆ ಭಾವಿಯನ್ನು) | ಉಚ್ಚಾಬುಧ್ನಂ—ಉರ್ಧ್ವಮೂಲವನ್ನಾಗಿಯೂ (ಬುಡವನ್ನು ಮೇಲಿರುವಂತೆಯೂ) | ಚಿಹ್ನಬಾರಂ—(ಕೆಳಮುಖ) ವಕ್ರವಾದಬಾಯಿಯುಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿಯೂ | ಚಕ್ರಧುಃ—ಮಾಡಿದಿರಿ | ರಾಯೇ—ಹವಿದಾನಮಾಡಿದ | ಸಹಸ್ರಾಯ—ಸಹಸ್ರೀಲನಾದ | ತೃಷ್ಯತೇ—ನೀರಡಿಸಿದ್ದ | ಗೋತಮಸ್ಯ—ಗೋತಮನಿಗೆ | ಸಾಯನಾಯ—ಪಾನಮಾಡುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ | ಆ ಪ್ರೋ ನ—ಉದಕವನ್ನೂ | ಪ್ಲರನ್—ಪ್ರವಹಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದಿರಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ನಾಸತ್ಯರೇ, ಭಾವಿಯನ್ನು ಗೋತಮನ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿ, ಆ ಭಾವಿಯನ್ನು ಮೇಲು ಬುಡವನ್ನಾಗಿಯೂ, ಕೆಳಮುಖವನ್ನಾಗಿಯೂ ಮಾಡಿ, ಹವಿದಾನಮಾಡಿದ, ಸಹಸ್ರೀಲನಾದ, ನೀರಡಿಸಿದ್ದ ಗೋತಮನಿಗೆ ಕುಡಿಯಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ನೀರು ಪ್ರವಹಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದಿರಿ

English Translation.

Nasatyas, you raised up the well, and made the base, which had been turned upwards, the curved mouth so that the water issued for the beverage of the thirsty Gotama, the offerer.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ನಾಸತ್ಯಾ—ಸತ್ಯಸ್ವಭಾವೌ, ಯಾವಾಗಲೂ ಸತ್ಯವನ್ನು ನುಡಿಯುವವರಾದ, ಸತ್ಯವಾದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಹರಡುವವರಾದ ಆಧವಾ ಆದಿತ್ಯನು ಅಶ್ವರೂಪದಿಂದ ಇದ್ದಾಗ ಅವನ ನಾಸಿಕೆಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನರಾದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥ—ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಸತ್ಯಾವೇವ ನಾಸತ್ಯಾವಿತ್ಯಾರ್ಥವಾಚಃ | ಸತ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಣೇತಾರಾವಿತ್ಯಾಗ್ರಾಯಣಃ | ನಾಸಿಕಾಪ್ರಭವೌ ಬಭೂವತುರಿತಿವಾ (ನಿ. ೬-೧೩) ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿರುವ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ರೀತಿಯಿಂದಲೇ ನಾಸತ್ಯ ಶಬ್ದವನ್ನು ನಿರ್ವಚನೆಮಾಡಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಅವತಂ—ಹದಿನಾಲ್ಕು ಕೂಪನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಅವತಶಬ್ದವು (ನಿ. ೩-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಭಾವಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಉಚ್ಚಾಬುಧ್ನಂ—ಉಚ್ಚೈರುಪರಿಷ್ಕಾತ್ ಬುಧ್ನೇ ಮೂಲಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಮೇಲುಗಡೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವ ಮೂಲಭಾಗವು (ಬುಡವು) ಉಳ್ಳದ್ದು ಎಂದು ಅರ್ಥ. (ತಲೆ ಕೆಳಗಾಗಿರುವ ಹಾಗೆ ಭಾವಿಯ ಬುಡವು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಇರುವಂತೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ.)

ಜಿಹ್ವಾಬಾರಂ—ಜಿಹ್ವಾಮಧಸ್ತಾದ್ವರ್ತಮಾನತಯೋ ವಕ್ತ್ರಂ ಬಾರಂ ದ್ವಾರಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಜಿಹ್ವಶಬ್ದವು ಇಲ್ಲಿ ವಕ್ರ ಅಥವಾ ಕುಟಿಲ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿಲ್ಲ ಆದರೆ ಕೆಳಮುಖನಾಗಿರುವ ಮುಖವುಳ್ಳದ್ದು ಎಂದು ಅರ್ಥ (ಬಾವಿಯ ಮುಖವು ಕೆಳಗಡೆಗೆ ಇತ್ತು ಎಂದು ಅರ್ಥ.) ಗೌತಮನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯು ಬಹಳ ಬಾಯಾರಿಕೆಯಿಂದ ಸಂಕಟಪಡುತ್ತಾ ಮರುಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ (ಮರಳುಕಾಡಿನಲ್ಲಿ) ಕುಡಿಯಲು ನೀರನ್ನು ಹುಡುಕಿ ಅದು ಸಿಕ್ಕದಿರುವಕಾರಣ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ನೀರಿಗಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಮಾಡಿದನು. ಅವರು ಅವನಿಗೆ ನೀರು ತುಂಬಿರುವ ಬಾವಿಯನ್ನು ತಂದು ಅದರ ಬುಡವು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಇದ್ದು ಬಾವಿಯ ನೀರಿರುವ ಮೇಲುಭಾಗವು ಕೆಳಮುಖವಾಗಿ ಈ ಋಷಿಯು ಪಾತ್ರೆಯಿಂದ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದರು. ಇದರಿಂದ ಅವನ ಬಾಯಾರಿಕೆಯು ಅಡಗಿತು ಎಂದು ಇತಿಹಾಸವಿರುವುದು. ಇದು ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಋ. ಸಂ. ೧-೮೫-೧೧ ರಲ್ಲಿ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಬಾಯಾರಿದ ಗೌತಮನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಾವಿಯನ್ನು ತಂದು ಕೊಟ್ಟು ಅವನ ಬಾಯಾರಿಕೆಯನ್ನು ಶಮನಗೊಳಿಸಿದರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಅಪೋ ನ—ಅಪಶ್ಚ | ಅಯಂ ನಕಾರಶ್ಚಾರ್ಥೇ ಇಲ್ಲಿ ಚಕಾರವು ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಗೌತಮನಿಗೆ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು ಅಚರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ ಧನವು ದೊರೆಯುವಂತೆಯೂ ಕುಡಿಯುವುದಕ್ಕೆ ನೀರನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಿಕ್ಕುವಂತೆಯೂ ಮಾಡಿರುವರು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುವರು. ಸ್ಕಂದಪುರಾಣಗಳು—ನ ರಾಯೇ ಸಹಸ್ರಾಯಾ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ನ ಶಬ್ದೋತ್ತೇ ಪುರಸ್ತಾದು ಸಚಾರೋಪಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾದುಪಮಾರ್ಥೀಯೋ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ | ಧನಾನೀವ ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾಕಾನಿ ನ ಶಬ್ದವು ಉಪಚಾರವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೂ ಶಬ್ದಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ ಉಪಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಧನಾನೀವ ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾಕಾನಿ ಸಾವಿರಗಟ್ಟಲೆಯಾಗಿ ಧನವನ್ನು ಈ ಗೌತಮನಿಗೆ ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಅಚರಿಸಲು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದ ಹಾಗೆ ಇವನ ಬಾಯಾರಿಕೆಯು ಅಡಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ಬಾವಿಯನ್ನು ತಂದು (ಅದನ್ನು ಮೇಲುಮುಖವಾದ ಬುಡವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಮಾಡಿ) ಪಾತ್ರೆಯಿಂದ ನಿರುಕುಡಿಯುವಂತೆ ಬಾವಿಯಿಂದಲೇ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿರುವರೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ನಾಸತ್ಯಾ—ನಭ್ರಾಣ್ ನಸಾತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಪಾತಿತವಾದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂಬೋಧನಾದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅನುದೇಧಾಂ—ಋದ ಪ್ರೇರಣೇ. ಧಾತು. ಣೋ ನಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ ನತ್ವ. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಆಧಾಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತುದಾದಿಭ್ಯಃ ಶಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ ವಿಕರಣ. ಆತೋಜಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಇಯಾದೇಶ. ಯಲೋಪ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಚಕ್ರಭುಃ—ಡುಕ್ಯಜ್ ಕರಣೇ. ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಿಹ್ವಾಬಾರಮ್—ದ್ವಾರ ಶಬ್ದವು ಪೃಷ್ಠೋದರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಬಾರ ಎಂಬ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಜಿಹ್ವಾಂ ಬಾರಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಜಿಹ್ವಾಬಾರಃ ತಮ್. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕ್ಷರನ್—ಕ್ಷರ ಸಂಜಲನೇ. ಧಾತು. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿಗೆ ರ್ಘೋಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಇತೆಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯ ನಾಜ್ ಯೋಗೇಽಪಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಂಯೋಗಾಂತ ಲೋಪದಿಂದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಶಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಅದುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ತಾಸ್ಯನು-ದಾತ್ತೇತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸಾಯಿನಾಯಿ—ಸಾ ಪಾನೇ ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರತೋರುವುದರಿಂದ ಹೇತುಮತಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಶಾಚ್ಚಾಸಾಹ್ಯಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಯುಕಾಗಮ. ಸಾಯಿ ಎಂಬ ಣಿಜಂತದಮೇಲೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯುನೋರನಾಕೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ. ಣೀರನಿಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್ಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಉದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರದಿಂದ ಅಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ರಾಯೇ—ರಾ ದಾನೇ. ಧಾತು. ರಾತಿ ದದಾತಿ ಇತಿ ರಾಃ ರಾತೇರ್ಛೇಃ (ಉ. ಸೂ. ೨-೨೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಡೈ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಡಿತ್ತಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಟಿಗೆ (ಅ) ಲೋಪ. ರೈಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಏಚೋಯಾವಾಯಾವಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಯಾದೇಶ ಊಡಿದಂಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತೃಷ್ಯತೇ—ಇತ್ಯೃಷಾ ಪಿಸಾಸಾಯಾಮ್. ಧಾತು. ದಿನಾದಿ. ಇದಕ್ಕೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದಿನಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಯನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಯನ್ ವಿಕರಣ. ತೃಷ್ಯತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅದುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಶ್ಯನ್ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಿತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಷಷ್ಠ್ಯರ್ಥೇ ಚತುರ್ಥೀವಕ್ತವ್ಯಾ (ಪಾ. ಮ. ೨-೩-೬೨-೧) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಚತುರ್ಥೀ ಬಂದಿದೆ. || ೯ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಜುಜುರುಷೋ ನಾಸತ್ಯೋತ ವನ್ರಿಂ ಪ್ರಾಮುಂಚತಂ ದ್ರಾಪಿಮಿವ

ಚ್ಯವಾನಾತ್ |

ಪ್ರಾತಿರತಿಂ ಜಹಿತಸ್ಯಾಯುದ್ರಸ್ರಾದಿತ್ಪತಿಮಕೃಣುತಂ ಕನೀ-

ನಾಂ || ೧೦ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಜುಜುರುಷಃ | ನಾಸತ್ಯಾ | ಉತ | ವನ್ರಿಂ | ಪ್ರ | ಅಮುಂಚತಂ | ದ್ರಾಪಿಮಿವ |

ಚ್ಯವಾನಾತ್ |

ಪ್ರ | ಅತಿರತಂ | ಜಹಿತಸ್ಯ | ಆಯುಃ | ದಸ್ರಾ | ಆತ್ | ಇತ್ | ಪತಿಂ | ಅಕೃಣು-

ತಂ | ಕನೀನಾಂ || ೧೦ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅತ್ರೇದಮಾಖ್ಯಾನಂ | ವಲೀಪಲಿತಾದಿಭಿರುಪೇತೋ ಜೀರ್ಣಾಂಗಃ ಪುತ್ರಾದಿಭಿಃ ಪರಿತ್ಯಕ್ತಶ್ಚೈವ
ನಾಖ್ಯಾಯಿಕಾಶ್ಚಿನ್ಮಾ ತುಷ್ಟಾವ | ಸ್ತುತಾವತ್ಪಿನಾ ತಸ್ಮಾ ಯುಷಯೇ ಜರಾಮಪಗಮಯ್ಯ ಪುನರ್ಯಾವನ-
ಮಕುರುತಾನಿತಿ | ತದೇತದಾಹ | ಹೇ ನಾಸತ್ಯಾವತ್ಪಿನಾ ಜುಜುರುಷೋ ಜೀರ್ಣಾತ್ ಚ್ಯವಾನಾತ್
ಚವನಖ್ಯಾದ್ಯಪೇಃ ಸಕಾಶಾಧ್ಯವ್ರಿಂ ಕೃತ್ಸಂ ಶರೀರಮಾವ್ಯತ್ಯಾವಸ್ಥಿತಾಂ ಜರಾಂ ಪ್ರಾಮುಂಚತಂ |
ಪ್ರಕರ್ಷೇಣಾಮೋಚಯತಂ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ದ್ರಾಪಿಮಿವ | ದ್ರಾಪಿರಿತಿ ಕವಚಸ್ಯಾಖ್ಯಾ | ಯಥಾ
ಕಶ್ಚಿತ್ಕವಚಂ ಕೃತ್ಸಂ ಶರೀರವ್ಯಾಪಕಂ ಧೃತ್ವಾ ಪಶ್ಚಾಚ್ಛರೀರಾತ್ಪ್ರಥಮಕ್ಕರೋತಿ ತದ್ವತ್ | ಉತಾಪಿ ಚ ಹೇ
ದಸ್ರಾ ಏತತ್ಸಂಜ್ಞಾ ದರ್ಶನೀಯೌ ನಾತ್ಪಿನಾ ಜಹಿತಸ್ಯ ಪುತ್ರಾದಿಭಿಃ ಪರಿತ್ಯಕ್ತಸ್ಯ ಯುಷೇರಾಯುರ್ಜೀವನಂ
ಪ್ರಾತಿರತಂ | ಪ್ರಾವರ್ಧಯತಂ | ಪ್ರಪೂರ್ವಸ್ತಿರತಿವರ್ಧನಾರ್ಥಃ | ಅದಿತ್ ಅನಂತರಮೇವ ಯುನಾನಂ

ಸಂತಂ ಕನೀನಾಂ ಕನ್ಯಾನಾಂ ಪತಿಂ ಭರ್ತಾರಮುಕ್ಯಣುತಂ | ಅಕುರತಂ || ಜುಜುರುಷಃ | ಜ್ಯಷ್ಠ
ವಯೋಹಾನೌ | ಲಿಟಿಃ ಕ್ವಸುಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತ್ಯುತ್ವಂ | ದ್ವಿಭಾವಃ | ಪಂಚ್ಯಮೇಕವಚನೇ
ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮಿತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಶಾಸಿವಸಿಘಸೀನಾಂ ಚೇತಿ ಷತ್ವಂ | ವಪ್ರಿಂ | ವೃಷಾ
ವರಣೇ | ಅದ್ಯಗಮಹನ ಇತಿ ಕಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಜಹಿತಸ್ಯ | ಓಹಾಕ್ ತ್ಯಾಗೇ | ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ | ತಸ್ಯ
ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥೇತಿ ಸಾರ್ವಧಾತುಕತ್ವಾದ್ಯಕ್ | ತಸ್ಯ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶ್ಲಃ | ಜಹಾತೇಶ್ವ |
ಪಾ. ೬-೪-೧೧೬ | ಇತೀತ್ವಂ | ಕನೀನಾಂ | ರಯೇರ್ಮತೌ ಬಹುಲಮಿತಿ ಬಹುಲವಚನಾತ್ಕನ್ಯಾಶಬ್ದ-
ಸ್ಯಾತ್ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹೇ ನಾಸತ್ಯಾ—ಎಲೈ ನಾಸತ್ಯರೇ | ಜುಜುರುಷಃ—ವೃದ್ಧನಾದ | ಚ್ಯವಾನಾತ್—ಚ್ಯವನನೆಂಬ
ಋಷಿಯಿಂದ | ವಪ್ರಿಂ—ಶರೀರಾದ್ಯಂತವೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದ ಮುಪ್ಪನ್ನು | ದ್ರಾಪಿಮಿವ—ಕವಚವನ್ನು ತೆಗೆಯು
ವಂತೆ | ಪ್ರಾಮುಂಚಿತಂ—ಬಿಡಿಸಿದಿರಿ | ಉತ—ಮತ್ತು | ಹೇ ದಸ್ರಾ—(ದರ್ಶನೀಯರಾದ, ಸುಂದರರಾದ)
ದಸ್ರರೇ | ಜಹಿತಸ್ಯ—(ಪುತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ) ಪರಿತ್ಯಕ್ತನಾಗಿದ್ದ ಋಷಿಯ | ಆಯುಃ—ಆಯುಷ್ಯನ್ನು | ಪ್ರಾತಿ
ರತಂ—ಹೆಚ್ಚಿಸಿದಿರಿ | ಅತ್ ಇತ್—ಅನಂತರವೇ (ಪುನಃ ಯೌವನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾದ ಮೇಲೆಯೇ) | ಕನೀನಾಂ—
ಕನ್ಯಿಕೆಯರ | ಪತಿಂ—ಪತಿಯನ್ನಾಗಿ | ಅಕುರತಂ—ಮಾಡಿದಿರಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ನಾಸತ್ಯರೇ, ದಸ್ರರೇ. ವೃದ್ಧನಾದ ಚ್ಯವನಋಷಿಯ ಶರೀರವನ್ನಾವರಿಸಿದ್ದ ವಾರ್ಧಕ್ಯವನ್ನು ಕವಚ
ವನ್ನು ತೆಗೆಯುವಂತೆ ಪರಿಹರಿಸಿ, ಪುತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಪರಿತ್ಯಕ್ತನಾದ ಅವನ ಆಯುಷ್ಯವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿ, (ಪುನಃ ಯೌವನ
ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾದ) ಮೇಲೆಯೇ ಕನ್ಯಿಕೆಯರ ಪತಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದಿರಿ.

English Translation.

Nasatyas, you stripped off from the aged Chyavana his entire skin,
as if it had been a coat of mail; you reversed, Dasras, life of the sage who
was without kindred, and constituted him the husband of many maidens.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ದ್ರಾಪಿಮಿವ ವಪ್ರಿಂ ಪ್ರಾಮುಂಚಿತಂ—ಪ್ರಾಪಿರಿತಿ ಕವಚಸ್ಯಾಖ್ಯಾ | ಯಥಾ ಕಶ್ಚಿತ್ ಕವಚಂ ಕೃತ್ವಾ
ಶರೀರವ್ಯಾಪಕಂ ಧೃತ್ವಾ ಪಶ್ಚಾತ್ ಶರೀರಾತ್ ಪೃಥಕ್ಕರೋತಿ ತದ್ವತ್ | ದ್ರಾಪಿ ಎಂದರೆ ಕವಚದ ಹೆಸರು.
ತನ್ನ ಶರೀರವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಿರುವಂತೆ ಧರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಕವಚವನ್ನು ಶರೀರದಿಂದ ಬೇರೆಯಾಗಿ ತೆಗೆದು
ಇರಿಸುವಂತೆ—ಮುಪ್ಪನ್ನು ಚ್ಯವನಋಷಿಯು ಶರೀರದಿಂದ ತೆಗೆದುಹಾಕಿದರು. ಚ್ಯವನನೆಂಬ ಋಷಿಯು ಮುದುಕ

ನಾಗಿದ್ದನು. ಅವನ ಶರೀರವು ನರತಕೂದಲು ಮತ್ತು ಸುಕ್ಕುಹಿಡಿದಿರುವ ಶರೀರ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಮುಖ್ಯನ ಲಕ್ಷಣದಿಂದ ತುಂಬಿತ್ತು. ಇದರಿಂದ ಈ ಋಷಿಯ ಪುತ್ರರೇ ಮೊದಲಾದವರು ಇವನನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿದ್ದರು. ಆಗ ಚ್ಯವನಋಷಿಯು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿ ಅವರನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿಸಿ ಅವರಿಂದ ತನ್ನ ಮುಪ್ಪನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಯೌವನವನ್ನು ಹೊಂದಿದನು ಎಂದು ಇತಿಹಾಸವು ಇಲ್ಲಿ ಈ ಋಕ್ಕಿನಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಸ್ಕಂದಸ್ಥಾವಿಗಳು ಈ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಬೇರೆಯ ವಿಧವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವರು. ಈ ಇತಿಹಾಸವು ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟವಾಗಿರುವುದು.

ಅತ್ರ ಶತಪಥೇ—(ಶ. ಬ್ರಾ. ೪-೧-೫) ಅಧೀತಮಿತಿಹಾಸಮಾಚಕ್ಷತೇ | ಶರ್ಯಾತೋ ನಾಮ ರಾಜಾ ಸಂಕ್ರೇಡದ್ಭಿಃ ಕೃತಾಪರಾಧಾಯ ಕುಸಿತಾಯ ಜೀರ್ಣಾಯ ಚ್ಯವನಾಯ ಪ್ರ ತ್ಯಾಪತ್ಯೈರ್ಧಂ ಸುಕನ್ಯಾಂ ನಾಮ ಕನ್ಯಕಾಂ ದುಹಿತರಂ ದದೌ | ತಾಂ ತತ್ರಾಸೀನಾಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಅಶ್ವಿನೌ ಪುನಃ ಪುನರೂಚಿತುಃ | ಕಿಂ ಕಿಂ ಜೀರ್ಣೇಕೃತರೂಪಂ ಕಾಮಯಸೇ | ಅನ್ಯಾಂ ಸಂಭಜೇತಿ | ಸಾ ತೌ ಪ್ರತ್ಯುನಾಚಿ | ಯಸ್ಮೈ ಮಾಂ ಸಿತಾ ಅದಾತ್ ನಾಹಂ ತಂ ಜೀವಂತಂ ಹಾಸ್ಯಾಮಿತಿ | ತದ್ಯಷಿಜ್ಞಾತ್ಯಾ ಸುಕನ್ಯಾಮುನಾಚಿ | ಯದಿ ತ್ವಾಮೇತೌ ಪುನರೇವಂ ಬ್ರೂಯಾತಾಂ ತತಸ್ತಮೇನೌ ಪ್ರತಿಬ್ರೂಯಾಃ | ಅಸರ್ವೌ ವಸುಸಮೃದ್ಧೌ ಸಂತೌ ಪತಿಂ ಮೇ ನಿಂದಥ ಇತಿ | ತೌ ಯದಿ ತ್ವಾಂ ಪ್ರತಿ ಬ್ರೂಯಾತಾಂ ಕೇನಾಸರ್ವೌ ವಸುಸಮೃದ್ಧೌ ಚೇತಿ ತತಃ ಏನೌ ಪ್ರತಿಬ್ರೂಯಾಃ ಪತಿಂ ಮೇ ಪುನಃ ಯುನಾನಂ ಕುರುತಂ | ಅಥ ನಾಂ ವಕ್ಷ್ಯಾಮಿತಿ | ಸಾ ತೌ ತಥೋವಾ ಚಿ | ತಾಮಶ್ವಿನೌ ಪ್ರತ್ಯುಚಿತುಃ | ಏತಂ ಹೃದಮವತರತು ಅತೋ ಯತ್ ಕಾಮಯತೇ ತೇನ ವಯಸಾ ಯುಕ್ತ ಉತ್ತರಿಸ್ಯತಿತಿ | ಸ ಋಷಿಸ್ತಂ ಹೃದಮವತೀರ್ಯೋತ್ತತಾರ ಯುನಾಭೂತ್ವೇತಿ | ತದೇತದಿತಿಹಾಸೇನೋಚ್ಯತೇ ಜುಜುರು-
ಷೋ ನಾಸತ್ಯೇತ್ಯಾದಿನಾ | (ಶ. ಬ್ರಾ. ೪-೧-೫)

ಶರ್ಯಾತಿ ಎಂಬ ರಾಜನು ತನ್ನ ಪುತ್ರಿಯರು ಅಟವಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಕೋಪಗೊಂಡು ಮುದಕನಾದ ಚ್ಯವನಋಷಿಗೆ ಸುಕನ್ಯಾ ಎಂಬ ತನ್ನ ಪುತ್ರಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ವಿವಾಹಮಾಡಿದನು. ಆ ಸುಕನ್ಯೆಯು ಚ್ಯವನ ಋಷಿಯ ಅಶ್ರಮದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಬಂದು ನೀನು (ಈ ಮುದಕನನ್ನು) ಈ ಮುದಿ ಗಂಡನನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ನಮ್ಮನ್ನು ವಿವಾಹಮಾಡಿಕೊ ಎಂದು ಅನೇಕಸಾರಿ ಹೇಳಲು ಅದಕ್ಕೆ ಅವಳು-ನಮ್ಮ ತಂದೆಯು ನನ್ನನ್ನು ಈ ಋಷಿಗೆ ದಾನಮಾಡಿದನು. ನನ್ನನ್ನು ಮದುವೆಯಾದವನು ಜೀವಂತನಾಗಿರುವವರಿಗೂ ಅವನನ್ನು ನಾನು ತ್ಯಾಗಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದಳು. ಅದನ್ನು ಚ್ಯವನಋಷಿಯು ಕೇಳಿ ಇವರು ನಿನ್ನನ್ನು ಪುನಃ ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡಿದಾಗ ನೀವು ಸರ್ವಸಮೃದ್ಧವೃದ್ಧರಾಗಿದ್ದರೂ ನನ್ನ ಪತಿಯನ್ನು ನಿಂದಿಸಲು ಕಾರಣವೇನು ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡು ಅದಕ್ಕೆ ಅವರು ಉತ್ತರವಾಗಿ ನಾವು ಧನಸಮೃದ್ಧರಾಗಿ ಹೇಗೆ ಇದ್ದೇವೆ ಎಂದು ನಿನ್ನನ್ನು ಕೇಳುವರು. ಆಗ ನನ್ನ ಪತಿಗೆ ಯೌವನವನ್ನು ಕೊಡಿರಿ ಅನಂತರ ನಾನು ನಿಮಗೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುವೆನು ಎಂದು ಅವರಿಗೆ ಹೇಳುವಂತೆ ಚ್ಯವನ ಋಷಿಯು ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟನು. ಸುಕನ್ಯೆಯು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಸಂಗಡ ಚ್ಯವನಋಷಿಯು

ಹೇಳಿದ ಹಾಗೆ ಮಾತನಾಡಿದಳು ಅವಳ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ ನಿನ್ನ ಪತಿಯು ಈ ಮಡುವಿನಲ್ಲಿ ಇಳಿದು ಸ್ನಾನಮಾಡಿದರೆ ನಿನ್ನ ಇಷ್ಟವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು. ನಿನ್ನ ಪತಿಯು ಯೌವನವುಳ್ಳವನಾಗುವನು ಎಂದು ಅಶ್ವಿನಿದೇವತೆಗಳು ಹೇಳಿದ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ ಅವರು ಹೇಳಿದ ಮಡುವಿನಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಮಾಡಿ ಯುವಕನಾಗಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬಂದನು. ಈ ಇತಿಹಾಸವು ಜುಜುರುಷೋ ನಾಸತ್ಯೇತ್ಯಾದಿನಾ ಎಂಬ ಋಕ್ವೇದದ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಮುದುಕನಾಗಿದ್ದ ಚ್ಯವನುಷಿಯನ್ನು ಅಶ್ವಿನಿದೇವತೆಗಳು ಯೌವನವಂತನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ ವಿಷಯವು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕಡೆ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು—

ಯುವಂ ಚ್ಯವಾನಂ ಜರಸೋಮುಮುಕ್ತಂ ನಿ ಪೇದವ ಊಹಭುರಾಶುಮುತ್ಸಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೭೧-೫)

ಪ್ರ ಚ್ಯವಾನಾಜ್ಜು ಜುರುಷೋ ವಪ್ರಿಮುತ್ಸಂ ನ ಮುಂಚಿಥಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೭೪-೫)

ನಿಷ್ವಾಗ್ರ್ಯಂ ಪಾರಯಥಃ ಸಮುದ್ರಾತ್ಪನ್ನಶ್ಚ್ಯವಾನಂ ಚಕ್ರಭುರ್ಯುವಾನಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೮-೬)

ಯುವಂ ಚ್ಯವಾನಂ ಸನಯಂ ಯಥಾ ರಥಂ ಪುನರ್ಯುವಾನಂ ಚರಥಾಯ ತಕ್ಷಥಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೩೯-೪)

ಈ ಋಕ್ವೇದಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಋ. ಸಂ. ೫-೭೪-೫; ೭-೭೮-೬ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಋಕ್ವೇದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ವಿಷಯವು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ವಪ್ರಿಃ—ವಪ್ರಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ನಿರ್ಜಿಹ್ ವರ್ಷಃ ಎಂಬ ಹದಿನಾರು ರೂಪನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ವಪ್ರಿರಿತಿ ರೂಪನಾಮ (ನಿ. ೨-೮) ವೃಣೋತಿತಿ ಸತಃ ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು (ಮುಚ್ಚುವುದು) ಆಚ್ಛಾದನೆಮಾಡುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ದಸ್ರಾ—ಏತತ್ಸಂಜ್ಞಾ ದರ್ಶನೀಯೌ ನಾ ಅಶ್ವಿನೌ | ದಸ್ರಾ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದವರು. ಸುಂದರವಾದ ಆಕಾರವುಳ್ಳವರು, ಅಶ್ವಿನಿದೇವತೆಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥ—

ಯುವಂ ವೃಕೇಣಾಶ್ವಿನಾ ವಸಂತೇಷಂ ದುಹಂತಾ ಮನುಷಾಯ ದಸ್ರಾ |

ಅಭಿ ದಸ್ಯುಂ ಬಕುರೇಣಾ ಧಮಂತೋರು ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚಕ್ರಭುರಾರ್ಯಾಯ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೭-೨೧)

ಈ ಋಕ್ವೇದದಲ್ಲಿ ದಸ್ರಾ ಎಂಬ ಪದವು ಅಶ್ವಿನಿದೇವತೆಗಳು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ದಸ್ರಾ ಶತ್ರುಣಾಂ ದಾಸಯಿತಾರೌ ದಂಸಯಿತಾರೌ ನಾ ಕರ್ಮಣಾಂ ಕೃಷ್ಯಾದೀನಾಂ ಕಾರಯಿತಾರೌ ನಾ ವರ್ಷಾದ್ಯನುಗ್ರಹೇಣ ಏತಾವೇವಂವಿಧಂ ಕರ್ಮ ಕಾರಯಂತೌ ಕುರ್ವಾಣೌ ನಾ || ಅಶ್ವಿನಿದೇವತೆ

ಗಳು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವರು ಅಥವಾ ನಾಶಪಡಿಸುವವರು, ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದರಿಂದ ಕೃಷ್ಯಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡುವವರು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಅಯುಃ—ಜೀವನಂ | (ಜೀವದಿಂದ) ಪ್ರಾಣದಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಆರೋಗ್ಯವಾಗಿ ಇರುವ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಜ್ಯವನಋಷಿಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದರೆಂದು ಅರ್ಥ. ಅಯುಃ ಎಂಬ ಪದವು ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅನ್ನವೆಂದೂ ಅರ್ಥ.

ಆತ್+ಇತ್—ಅನಂತರಂ ಏವ—ಆತ್ ಇತ್—ಎಂಬ ನಿಸ್ಸಾತಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಅನಂತರ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಯದೇದಯುಕ್ತ ಹರಿತಸ್ಸಧಸ್ಥಾದಾಪ್ರಾತ್ರೀ ವಾಸಸ್ತನುತೇ ಸಿಮುಸ್ಮೈ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೫-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿಲ್ಲ ಆತ್ ಎಂಬುವುದು ಅಥ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಜ್ಯವನಋಷಿಯು ಹೃದವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುವಾಗ ವೃದ್ಧನಾಗಿ ಅದರಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದನಂತರ ಯುವಕನಾಗಿದ್ದನು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಜುಜುರುಷಃ—ಜ್ಯುಷ್ ವಯೋಹಾನೌ. ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ ಕ್ವಸುಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಸುರಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಉತ್ಪ. ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಆದಿಹಲ್‌ಶೇಷ. ಜುಜುರ್ವಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಚಮೀ ಏಕವಚನಪರವಾದಾಗ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಶಾಸಿನಸಿ-ಘಸೀನಾಂಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಸುವಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಉಚಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ನಾಸತ್ಯಾ—ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ. ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಮ್ರಿಮ್—ವೃಜ್ ವರಣೇ. ಧಾತು. ಅದ್ವೈಗಮಹನ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಉರತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಆತ್ವವು ರಪರವಾಗಿ ಬಂದಾಗ ಆದಿಹಲ್‌ಶೇಷ. ಧಾತು ಋಕಾರಕ್ಕೆ ಯಣಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಮುಂಚಿತಮ್—ಮುಚ್‌ಲ್ಯ ಮೋಕ್ಷಣೇ. ಅಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಯರ್ಥಕವಾಗಿರುವಾಗ ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮ ಪುರುಷ ದ್ವಿವಚದಲ್ಲಿ ತಮಾದೇಶ. ತುದಾದಿಯಾದುದರಿಂದ ಶ ವಿಕರಣ. ಶೇಮುಚಾದೀನಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚೈವಾನಾತ್—ಚೈವನ ಶಬ್ದದ ಸಂಚಯ್ಯಂತರೂಪ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ದೀರ್ಘ ಬಂದಿದೆ.

ಅತಿರತಮ್—ತಿರಥಾತುವು ಸೌತ್ರವಾಗಿ ಗತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಲಜ್ಜಾಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಹಿತಸ್ಯ—ಓಹಾಕ್ ತ್ಯಾಗೇ. ಧಾತು. ಕರ್ಮದೆಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕೇ ಯಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕ್. ಅದು ವಿಕರಣವಾದುದರಿಂದ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಶ್ಲ ಆದೇಶ. ಶ್ಲ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಕುಹೋಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಚುತ್ವ ಬಂದಾಗ ಹ್ರಸ್ವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವ. ಜಹಾತೇಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಷಷ್ಠೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ದಸ್ರಾ—ಸಂಭೋಧನಾದ್ವಿವಚನ ಪರನಾದಾಗ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—(೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ.

ಅಕೃಣುತಮ್—ಕೃ ನಿ ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋಶ್ಚ ಧಾತು. ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಧಿನ್ವಿಕೃ-ಣ್ವೋರಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉವಿಕರಣವೂ ಆಕಾರಾಂತಾದೇಶವೂ ಬರುತ್ತವೆ. ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ತನಾದೇಶ. ಋಕಾರದಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕನೀನಾಮ್—ಕನ್ಯಾ ಶಬ್ದ. ರಯೇರ್ಮತೌ ಬಹುಲಮ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲವಚನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಕನ್ಯಾಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಷಷ್ಠೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. || ೧೦ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತದ್ವಾಂ ನರಾ ಶಂಸ್ತಂ ರಾಧ್ಯಂ ಚಾಭಿಷ್ಟಿಮನ್ನಾ ಸತ್ಯಾ ವರೋಧಂ |

ಯದ್ವಿದ್ವಾಂಸಾ ನಿಧಿಮಿವಾಪಗೂಲ್ಮಮುದ್ದರ್ಶತಾದೂಪಧು-

ರ್ವಂದನಾಯ || ೧೧ ||

|| ಪದವಾಹಃ ||

ತತ್ | ವಾಂ | ನರಾ | ಶಂಸ್ಯಂ | ರಾಧ್ಯಂ | ಚ | ಅಭೀಷ್ಟಿಮುತ್ | ನಾಸತ್ಯಾ |
ವರೂಢಂ |

ಯತ್ | ವಿದ್ವಾಂಸಾ | ನಿಧಿಂಇವ | ಅಪ್ಸಗೂಲ್ಹಂ | ಉತ್ | ದರ್ಶತಾತ್ |
ಊಪಥುಃ | ವಂದನಾಯ ||೧೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅತ್ರೇದಮಾಖ್ಯಾನಂ | ವಂದನೋ ನಾಮ ಕಶ್ಚಿದ್ವಿಷಿಃ | ಸ ಚಾಸುರೈಃ ಕೂಪೇ ನಿಖಾತೇ
ಉತ್ತರೀತುಮಶಕ್ಯವನ್ನಶ್ವಿನಾವಸ್ತುತ್ | ತಮಶ್ವಿನೌ ಕೂಪಾದುನ್ನಿನ್ಯತುರಿತಿ | ತದಾಹ | ನರಾರೋ-
ಗ್ಯಸ್ಯ ನೇತಾರೌ ಹೇ ನಾಸತ್ಯಾವಶ್ವಿನೌ ವಾಂ ಯುವಯೋಃ ಸಂಬಂಧ್ಯಭಿಷ್ಟಿಮದಭ್ಯೇಷಣಯುಕ್ತ-
ಮಾಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಪ್ರಾಪ್ತವ್ಯಂ ತಥಾ ವರೂಢಂ ವರಣೀಯಂ ಕಾಮಯಿತವ್ಯಂ ತತ್ಕರ್ಮ ಶಂಸ್ಯಂ |
ಅಸ್ಮಾಭಿಃ ಪ್ರಶಂಸನೀಯಂ | ರಾಧ್ಯಂ | ಆರಾಧನೀಯಂ ಚ | ಕಿಂ ಪುನಸ್ತತ್ಕರ್ಮ | ವಿದ್ವಾಂಸಾ
ಜಾನಂತೌ ಯುವಾಂ ನಿಧಿಮಿವ ನಿಕ್ಷಿಪ್ತಂ ಧನಮಿವಾಪಗೂಲ್ಹಮರಣ್ಯೇ ನಿರ್ಜನೇ ದೇಶೇ ಕೂಪಮ-
ಧ್ಯೇಸುರೈರ್ನಿಗೂಢಂ ವಂದನಾಯ ವಂದನವೃಷಿಂ ದರ್ಶತಾದ್ವಗೈಃ ಪಿಸಾಸುಭಿದ್ರಷ್ಟವ್ಯಾತ್ಮೂಪಾ-
ದುದೂಪಥುಃ | ಉದಹಾಷ್ಟ್ಯಂ | ಏವಂ ಯದೇತತ್ಕೂಪಾದುದ್ಧರಣಂ ತದಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಶಂಸ್ಯಂ | ಶನ್ಸು-
ಸ್ತುತಾ | ಅಸ್ಮಾಣ್ಣ್ಯಂತಾದಚೋ ಯದಿತಿ ಯತ್ | ಯತೋನಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅಭಿಷ್ಟಿ-
ಮುತ್ | ಅಭಿಪೂರ್ವಾದಿಷ ಗತಾವಿತ್ಯಸ್ಮಾದ್ಭಾವೇ ಕ್ತಿನ್ | ಮಂತ್ರೇ ವೃಷೇತಿ ಕ್ವಿನ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ |
ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವೇನ ಸ ಏವ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಶಕಂಧ್ವಾದಿತ್ವಾತ್ಪರರೂಪತ್ವಂ | ತಾದೌ ಚೇತಿ ತು
ಗತಿಸ್ವರಸ್ಯ ಸರ್ವವಿಧೀನಾಂ ಛಂದಸಿ ವಿಕಲ್ಪಿತತ್ವಾದಪ್ರವೃತ್ತಿಃ | ತತೋ ಮತುಹ | ಅಂತೋದಾತ್ತಾ-
ದುತ್ತರಸ್ಯ ತಸ್ಯ ಪ್ರಸ್ತನುಡ್ಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ವರೂಢಂ | ಜ್ಞವೃಳ್ಳಾಘ್ನಮೂಢನ್ | ಉ. ೨-೬ |
ವಿದ್ವಾಂಸಾ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೀರಾಕಾರಃ | ಅಪಗೂಲ್ಹಂ | ಗುಹೂ ಸಂವರಣೇ | ಕರ್ಮಣಿ
ನಿಷ್ಠಾ | ಯಸ್ಯ ವಿಭಾಷೇತಿಟ್ಟತಿಷೇಧಃ | ಷತ್ಪದತ್ವಷ್ಟತ್ವಥ್ರಲೋಪದೀರ್ಘಾಃ | ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ
ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ದರ್ಶತಾತ್ | ಭೃವ್ಯದೃಶೀತ್ಯಾದಿನಾತಚ್ | ಊಪಥುಃ | ಡುವಪ್ ಬೀಜತಂತು-
ಸಂತಾನೇ | ಲಿಟ್ಟಥುಸಿ ಯಜಾದಿತ್ವಾತ್ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ದ್ವಿರ್ವಚನಾದಿ | ವಂದನಾಯ | ಕ್ರಿಯಾಗ್ರ-
ಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಮಿತಿ ಕರ್ಮಣಃ ಸಂಪ್ರದಾನತ್ವಾಚ್ಚ ತುರ್ಥೀ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ನರಾ—ನಾಯಕರಾದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ವಿದ್ವಾಂಸಾ—(ಸಂದರ್ಭವನ್ನು) ತಿಳಿದವರಾಗಿ | ನಿಧಿಂ
ಇವ—ನಿಧಿಯನ್ನು (ಹೂಡಿದು) ವಂತೆ | ಅಪಗೂಳ್ಳಂ—(ಬಾವಿಯಲ್ಲಿ) ಮುಚ್ಚಿಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ | ವಂದನಾಯ—
ವಂದನನೆಂಬ ಋಷಿಯನ್ನು | ದರ್ಶತಾತ್—(ದಾರಿಹೋಕರಿಂದ) ಪರಿದೃಶ್ಯವಾದ ಬಾವಿಯಿಂದ | ಉತ್
ಊಪಥುಕಿ—ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿದಿರಿ | (ಇತಿ) ಯತ್—(ಎಂಬ) ಯಾವ ಸಾಹಸಕೃತ್ಯವುಂಟೋ | ತತ್ ವಾಂ—
ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ ಆ (ಕರ್ಮವು) | ಅಭಿಷ್ಟಿಮತ್—(ನಮ್ಮಿಂದ) ಪ್ರಾಪ್ಯವಾದುದು | ವರೂಢಂ—ಕಾಪ್ಯವಾದುದು |
ಶಂಸ್ಯಂ—ಸ್ತುತೃವಾದುದು | ರಾಧ್ಯಂ ಚ—ಆರಾಧನೀಯವೂ ಆದುದು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ನಾಯಕರಾದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಅಸುರರಿಂದ ನಿರ್ಜನವಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಬಾವಿಯಲ್ಲಿ ನಿಧಿಯಂತೆ
ಮುಚ್ಚಿಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ ವಂದನನನ್ನು (ಎಲ್ಲರಿಗೂ) ಕಾಣಿಸುವ ಬಾವಿಯಿಂದ ಆ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದ ನೀವು ಎತ್ತಿ
ಕಾಪಾಡಿದಿರಿ ಎಂಬುದು ನಮಗೆ ತಿಳಿದಿರುವುದು. ಈ ವಿಷಯವು ನಮಗೆ ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ
ಇದನ್ನು ನಾವು ಗೌರವದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವೆವು.

English Translation

Nasatyas, leaders, glorious was that exploit of yours, one to be
celebrated, to be adored, to be desired by us, when, becoming aware
(of the circumstance), you extricated Vandana, (hidden), like a concealed
treasure, from the (well) that was visible (to travellers)

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ನಿಧಿಮಿವಾಪಗೂಳ್ಳಂ—ನಿಧಿಮಿವ ನಿಕ್ಷಿಪ್ತಂ | ಧನಮಿವ ಅರಣ್ಯೇ ನಿರ್ಜನೇ ದೇಶೇ ಕೂಪಮಧ್ಯೇ
ಅಸುರೈಃ ನಿಗೂಢಂ—ವಂದನ ಎಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯನ್ನು ಅಸುರರು ಕಾಡಿನ ಮಧ್ಯದ ನಿರ್ಜನ ಪ್ರದೇಶ
ದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಬಾವಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದ್ದರು. ಅಲ್ಲಿಂದ ಅವನು ಏಳಲಾರದೆ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಿದ್ದನು.
ಶಿಷ್ಯರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಈ ಋಷಿಯ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ತಿಳಿದವರಾಗಿ ಬಾವಿಯಲ್ಲಿ ಬಚ್ಚಿಟ್ಟಿದ್ದ
ಧನವನ್ನು ಸಂತೋಷದಿಂದ ತೆಗೆಯುವಂತೆ ಈ ಋಷಿಯನ್ನು ಬಾವಿಯಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ತೆಗೆದು ರಕ್ಷಿಸಿದರು ಎಂಬ
ಇತಿಹಾಸವು ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಮಾಡಿರುವ ಋಷಿಯ ರಕ್ಷಣೆಯು ಅಭ್ಯೇಷಣಯುಕ್ತಂ
ಎದುರಿಗೆ ನೋಡುವವರಿಗೆಲ್ಲರಿಗೂ ಗೋಚರವಾಗತಕ್ಕದ್ದು, ಎಲ್ಲರೂ ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಪೂಜ್ಯವಾಗಿರ
ತಕ್ಕದ್ದು ಎಂದು, ತತ್ಕರ್ಮ—ಅಭಿಷ್ಟಿಮತ್, ವರೂಢಂ, ಶಂಸ್ಯಂ, ರಾಧ್ಯಂ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ಯಾಭೀ ರೇಭಂ ನಿವೃತಂ ಸಿತಮದ್ಭೃಃ ಉದ್ವಂದನಮೈರಯತಂ ಸ್ವರ್ಧತೇ |

ಯಾಭಿಃ ಕಣ್ಣಂ ಪ್ರಸಿಷಾಸಂತಮಾಸತಂ ತಾಭಿರೂಷು ಊತಿಭಿರಶ್ವಿನಾ ಗತಮ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೨-೫)

ಈ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬಾವಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದ ರೇಭನನ್ನು ವಂದನನನ್ನೂ ಕಣ್ಣನನ್ನೂ ಸಹ ರಕ್ಷಿಸಿದರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಈ ಋಕ್ಸನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ

ರೇಭಮೃಷಿಂ ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲೇ ಸ್ನಾತ್ವಾ ಹೃದಾದುತ್ತೀರ್ಣಂ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಂ ಹೋತುಂ ಸ್ವಾಶ್ರಮಂ
ಗಚ್ಛಂತಂ ಅಸುರಾ ದದೃಶುಃ | ತೇ ದೇವಾನಾಮಯಂ ಯಷ್ಟಾ ಸ್ತೋತಾ ಚೇತಿ ಜ್ಞಾತ್ವಾ
ಸಂಕ್ರುದ್ಧಾಃ ತಂ ತಾಡಯಿತ್ವಾ ಬಧ್ವಾ ಚ ತಸ್ಮಿನ್ ಹೃದೇ ಪ್ರಕ್ಷಿಸ್ಯ ದಶರಾತ್ರಂ ಧಾರಯಾಂ
ಚಕ್ರುಃ

ರೇಭನೆಂಬ ಋಷಿಯು ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಮಾಡಿ ನದಿಯಿಂದ ಹೊರಟು ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರವನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ
ತನ್ನ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿರುವಾಗ ಅವನನ್ನು ಅಸುರರು ನೋಡಿ ಈ ಋಷಿಯು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಯಜ್ಞಮಾಡಿ
ಪೂಜಿಸುವನು ಎಂದು ತಿಳಿದು ಅವನ ಮೇಲೆ ಕೋಪದಿಂದ ಅವನನ್ನು ಹೊಡೆದು ಹಗ್ಗದಿಂದ ಕಟ್ಟಿ ಆ ನದಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ
ಹತ್ತು ರಾತ್ರಿಗಳವರೆಗೂ ಬಚ್ಚಿಟ್ಟಿದ್ದರು. ಅನಂತರ ಅವನ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ಮೆಚ್ಚಿದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಆ ಋಷಿ
ಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದರೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಕೆಲವು ಋಕ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ರೇಭನನ್ನೂ ವಂದನನನ್ನೂ ಅಸುರರು ಭಾವಿಯಲ್ಲಿ
ತಳ್ಳಿದ್ದರು. ಅವರು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಲು ಅವರ ಸಂರಕ್ಷಣೆಯಾಯಿತೆಂದು ವರ್ಣನೆ ಇರುವುದು.
ಕೆಲವುಕಡೆ ವಂದನನ ವಿಷಯವು ಮಾತ್ರ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ಶುಭೇ ರುಕ್ಮಂ ನ ದರ್ಶತಂ ನಿಖಾತಮುದೂಪಭುರಶ್ವಿನಾ ವಂದನಾಯ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೭-೫)

ಯುವಂ ವಂದನಮೃತ್ಯದಾದುದೂಪಭುರ್ಯುವಂ ಸದ್ಯೋ ವಿಶ್ವಲಾಮೇತವೇ ಕೃಥಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೨೯-೮)

ಯುವಂ ಹ ರೇಭಂ ವೃಷಣ್ ಗುಹಾ ಹಿತಮುದೈರಯತಂ ಮಮೃನಾಂಸಮಶ್ವಿನಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೨೯-೯)

ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಋಕ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ

ಯುವಂ ಶಯೋರವಸಂ ಪಿಸ್ಯಭುರ್ಗವಿ ಪ್ರ ದೀರ್ಘೇಣ ವಂದನಸ್ತಾರ್ಯಾಯುಷಾ

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೯-೬)

ಉದ್ವಂದನಮೈರತಂ ದಂಸನಾಭಿರುದ್ರೇಭಂ ದಸ್ತ್ರಾ ವೃಷಣಾ ಶಚೀಭಿಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೮-೬)

ಯುವಂ ವಂದನಂ ನಿರ್ಯುತಂ ಜರಣ್ಯಯಾ ರಥಂ ನ ದಸ್ಯಾ ಕರಣಾ ಸಮಿನ್ವತಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೯-೭)

ವಂದನನ ಜೀರ್ಣವಾದ ಶರೀರವನ್ನು ಯುವಕನ ಶರೀರದಂತೆ ಮಾಡಿ ಅವನು ಬಹಳಕಾಲ ಜೀವಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದ
ರೆಂಬ ಪ್ರಶಂಸೆ ಇದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಶಂಸ್ಯಮ್—ಶಂಸು ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರತೋರುವುದರಿಂದ ಹೇತುಮತಿ ಚಿ
(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಇಂತದ ಮೇಲೆ ಅಚೋ ಯತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೯೭) ಎಂಬುದ
ರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಷೇರನಿಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್ಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಯತೋ ನಾವಃ
(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದರಂತೆಯೇ ರಾಧ್ಯಮ್ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ
ಕಾರ್ಯಗಳು ಬರುತ್ತವೆ.

ಅಭಿಷ್ಟಿಮತ್—ಅಭಿ ಉಸಸರ್ಗ. ಇಷ ಗತೌ. ಧಾತು ಅಭಿ ಉಸಸದವಾಗಿರುವಾಗ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ತಿನ್
(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ತಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ಲುತ್ವದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯತಕಾರಕ್ಕೆ
ಟಕಾರಾದೇಶ. ಮಂತ್ರೇ ವೃಷ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತಿನ್ನಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.
ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಗತಿಕಾರಕೋಪಸದಾತ್ ಕೃತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಸಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ
ಬರುತ್ತದೆ. ಶಕಂಧಾದಿಷು ಪರರೂಪಂ ವಾಚ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದು ಶಕಂಧಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ
ಪರರೂಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಸರ್ವೇ ವಿಧಯಃ ಛಂದಸಿ ವಿಕಲ್ಪ್ಯಂತೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ತಾದೌ ಚಿ ನಿತಿ
(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಭಿಷ್ಟಿಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ. ಅಭಿಷ್ಟಿಮತ್.
ತದಸ್ಯಾಸ್ತ್ಯ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಂತೋದಾತ್ತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಈ ಮತುಪಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವನುಡ್ಘಾಂ
ಮತುಪ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವರೂಢಂ—ವೃಜ್ ವರಣೇ. ಧಾತು. ಜ್ಯವ್ಯಜ್ಯಾಭ್ಯಾಮೂಢನ್ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಇದಕ್ಕೆ ಉಢನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿ ಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕಿಗೆ ಗುಣ. ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದು
ದರಿಂದ ಇತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿವ್ವಾಂಸಾ—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ವಿದೇಃ ಶತುರ್ವಸುಃ
(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಸುರಾದೇಶ. ವಿದ್ವನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಷೇಪರವಾದಾಗ
ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಅತ್ವೇ ಸಂತಸ್ಯ—ಸೂತ್ರದಿಂದ
ಉಪಧಾದೀರ್ಥ. ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಪಗೂಳ್ತಂ—ಗುಹೂ ಸಂವರಣೇ. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದ
ರಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಉದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ವಿಕಲ್ಪಿತ ಇಟ್ಟವಾದುದರಿಂದ ಯಸ್ಯ ವಿಭಾಷಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೫)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೋಢಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಡತ್ವ. ಝಷಸ್ತಘೋ—ಎಂಬುದ

ರಿಂದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಧಕಾರಾದೇಶ. ಅದಕ್ಕೆ ಸ್ಪೃತ್ಯ. ಘೋಷೇಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವ ಧಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಘ್ರಲೋಪೇ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ದೀರ್ಘೋಽಣಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಅಭಿ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನರ್ಶತಾತ್—ದೃಶಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಭೃವ್ಯದೃಶಿ (ಉ. ಸೂ. ೩-೩೯೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪುಗಂತೆಲಘೂಪಧಸ್ಯ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಗೆ ಗುಣ. ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಂಚಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರಾಪ.

ಊಪಥುಃ—ಡುವಪ್ ಬೀಜತಂತುಸಂತಾನೇ. ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಅಥುಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಸಂಯೋಗಾಲ್ಲಿಟ್‌ಕಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಕಿತ್ತ ಅತಿದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವು ಯಜಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ವಚಿಸ್ವಹಿಯೆಜಾದೀನಾಂ ಕಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಿಣ್ಣಿ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ ಬಂದಾಗ ಸವರ್ಣ ದೀರ್ಘ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಂದನಾಯೆ—ವದಿ ಅಭಿವಾದನಸ್ತುತ್ಯೋಃ. ಧಾತು. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಿತೋ-ನುಮ್‌ಧಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನುಮಾಗಮ. ಯುಪೋರಸಾಕೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ. ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಕ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರದಾನಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಚತುರ್ಥಿ ಬಂದಿದೆ. || ೧೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತದ್ವಾಂ ನರಾ ಸನಯೇ ದಂಸ ಉಗ್ರಮಾವಿಷ್ಟೋಮಿ
ತನ್ಮತುರ್ನ ವೃಷ್ಟಿಂ |

ಪದ್ಯಜ್ ಹ ಯನ್ಮಧ್ವಾಧರ್ವಣೋ ವಾಮಶ್ವಸ್ಯ ಶೀರ್ಷ್ಣಾ
ಪ್ರ ಯದೀಮುವಾಚ || ೧೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತತ್ | ನಾಂ | ನರಾ | ಸನಯೇ | ದಂಸಃ | ಉಗ್ರಂ | ಆವಿಃ | ಕೃಣೋಮಿ |
ತನ್ಯತುಃ | ನ | ವೃಷ್ಟಿಂ |

ದಧ್ಯಜ್ | ಹ | ಯತ್ | ಮಧು | ಅಧರ್ವಣಃ | ನಾಂ | ಅಶ್ವಸ್ಯ | ಶೀರ್ಷ್ಣಾ |
ಪ್ರ | ಯತ್ | ಈಂ | ಉನಾಚಿ || ೧೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅತ್ರೇಯಮಾಖ್ಯಾಯಿಕಾ | ಇಂದ್ರೋ ದಧೀಚೇ ಪ್ರವರ್ಗ್ಯವಿದ್ಯಾಂ ಮಧುವಿದ್ಯಾಂ ಚೋಪ-
ದಿಶ್ಯ ಯದೀಮಾಮನ್ಯಸ್ತೈ ವಹ್ಯಸಿ ಶಿರಸ್ತೇ ಛೇತ್ಸ್ಯಾಮೀತ್ಯುನಾಚಿ | ತತೋಽಶ್ವಿನಾವಶ್ವಸ್ಯ
ಶಿರಶ್ಚಿತ್ತಾ ದಧೀಚಃ ಶಿರಃ ಪ್ರಚ್ಛಿದ್ಯಾನ್ಯತ್ರ ನಿಧಾಯ ತತ್ರಾಶ್ವಂ ಶಿರಃ ಪ್ರತ್ಯಧತ್ತಾಂ | ತೇನ ಚ
ದಧ್ಯಜ್ ಋಚಃ ಸಾಮಾನಿ ಯಜೂಂಷಿ ಚ ಪ್ರವರ್ಗ್ಯವಿಷಯಾಣಿ ಮಧುವಿದ್ಯಾಪ್ರತಿಸಾದಕಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ
ಚಾಶ್ವಿನಾವಧ್ಯಾಪಯಾಮಾಸ | ತದಿಂದ್ರೋ ಜ್ಞಾತ್ವಾ ವಜ್ರೇಣ ತಚ್ಛಿರೋಽಚ್ಛಿನತ್ | ಅಥಾಶ್ವಿನೌ ತಸ್ಯ
ಸ್ವಕೀಯಂ ಮಾನುಷಂ ಶಿರಃ ಪ್ರತ್ಯಧತ್ತಾಮಿತಿ ಶಾಖ್ಯಾಯನವಾಜಸನೇಯಯೋಃ ಪ್ರಸಂಚೇನೋಕ್ತಂ |
ತದೇತತ್ತಪ್ರತಿಸಾದ್ಯತೇ | ಹೇ ನರಾ ನರಾವಶ್ವಿನೌ ನಾಂ ಯುವಯೋಃ ಸಂಬಂಧ್ಯಗ್ರಮುದ್ಗೂರ್ಣಮು-
ನ್ಯೈರ್ದುಃಶಕಂ ದಂಸಃ | ಕರ್ಮನಾಮೈತತ್ | ಯುನಾಭ್ಯಾಂ ಪುರಾ ಕೃತಂ ತತ್ಕರ್ಮ ಸನಯೇ
ಧನಲಾಭಾರ್ಥಮಾವಿಷ್ಟುಣೋಮಿ | ಪ್ರಕಟೀಕರೋಮಿ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ತನ್ಯತುರ್ನ | ಯಥಾ
ಮೇಘಸ್ಥಃ ಶಬ್ದೋ ವೃಷ್ಟಿಂ ಮೇಘಾಂತರ್ವರ್ತಮಾನಮುದಕಂ ಪ್ರವರ್ಷಣೇನ ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರಕಟೀಯತಿ
ತದ್ವತ್ | ಕಿಂ ತತ್ಕರ್ಮ | ಅಧರ್ವಣಃ ಪುತ್ರೋ ದಧ್ಯಜ್ ಏತ್ಸಂಜ್ಞಾ ಋಷಿರಶ್ವಸ್ಯ ಶೀರ್ಷ್ಣಾ
ಯುಷ್ಮತ್ಸಾಮರ್ಥ್ಯೇನ ಪ್ರತಿಹಿತೇನ ಶಿರಸಾ ನಾಂ ಯುನಾಭ್ಯಾಮೀಮಾಮಾಂ ಮಧುವಿದ್ಯಾಂ ಯದ್ವ
ಯದಾ ಖಲು ಪ್ರೋನಾಚಿ ಪ್ರೋಕ್ತವಾನ್ | ತದಾನೀಮಶ್ವಸ್ಯ ಶಿರಸಃ ಸಂಧಾನಲಕ್ಷಣಂ ಪುನ-
ರ್ಮಾನುಷಸ್ಯ ಶಿರಸಃ ಪ್ರತಿಸಂಧಾನಲಕ್ಷಣಂ ಚ ಯದ್ವವದೀಯಂ ಕರ್ಮ ತದಾವಿಷ್ಟುಣೋಮೀತ್ಯರ್ಥಃ ||
ಸನಯೇ | ಸಣು ದಾನೇ | ಖನಿಕಷಿಕಸ್ಯಂಜ್ಯಸಿವಸಿಧ್ವನಿಸ್ತನಿವನಿಸನಿಗ್ರಂಥಿಚಿರಿಭ್ಯಶ್ಚೇತೀಪ್ರತ್ಯಯಃ |
ತನ್ಯತುಃ | ತನು ವಿಸ್ತಾರೇ | ಋತನ್ಯಂಜೀತ್ಯಾದಿನಾ ಯತುಚ್ | ಯದ್ವಾ | ಸ್ತನ ಶಬ್ದೇ | ಬಾಹುಲಕಾ-
ದ್ಯತುಚ್ | ಛಾಂದಸಃ ಸಲೋಪಃ | ವೃಷ್ಟಿಂ | ವೃಷ್ಯತೇ ಸಿಚ್ಯತೇನೇನೇತಿ ವೃಷ್ಟಿಃ | ಮಂತ್ರೇ

ವೃಷೇತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ತಿನ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅಥರ್ವಣಃ | ಅಸತ್ಯಾರ್ಥೇಣ್ಯನ್ | ಪಾ. ೬-೪-೧೬೭. | ಇತಿ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವಾಟ್ಟಲೋಪಾಭಾವಃ | ಶೀರ್ಷ್ಣಾ | ಶೀರ್ಷನ್ ಛಂದಸಿ | ಪಾ. ೬-೧-೬೦ | ಇತಿ ಶಿರಃಶಬ್ದ-ಸರ್ಯಾಯಃ ಶೀರ್ಷನ್ ಶಬ್ದೋದಂತೋದಾತ್ತೋ ನಿಸಾತ್ಯತೇ | ಅಲ್ಲೋಪೇ ಸತ್ಯದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರೇಣ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಶಬ್ದಾರ್ಥ ||

ನರಾ—ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಅಥರ್ವಣಃ—ಅಥರ್ವಪುತ್ರನಾದ | ದಧ್ಯಚ್—ದಧ್ಯಚ್ ಎಂಬ ಋಷಿಯು | ಅಶ್ವಸ್ಯ—ಕುದುರೆಯು | ಶೀರ್ಷ್ಣಾ—(ನಿಮ್ಮ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಲಬ್ಧವಾದ) ಶಿರಸ್ಸಿನಿಂದ | ನಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೆ | ಈಂ—ಮಧುವಿದ್ಯೆಯನ್ನು | ಯತ್ ಹ—ಯಾವಾಗ | ಉನಾಚಿ—ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟ ನೆಂಬುದು | ಯತ್—ಯಾವುದುಂಟೋ | ನಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೆ | ತತ್—ಅ | ಉಗ್ರಂ—(ಇತರರಿಗೆ) ಅಸಾಧ್ಯವಾದ | ದಂಸಃ—ಸಾಹಸಕರ್ಮವನ್ನು | ತನ್ಯತುಃ—ಗುಡುಗು | ವೃಷ್ಟಿಂ ನ—ಮಳೆಯನ್ನು (ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸು) ವಂತೆ | ಸನಂಯೇ—ಧನಲಾಭಾರ್ಥವಾಗಿ | ಅನಿ ಕೃಣೋಮಿ—ಪ್ರಕಟಪಡಿಸುತ್ತೇನೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಅಥರ್ವಪುತ್ರನಾದ ದಧ್ಯಚ್ ಎಂಬ ಋಷಿಯು (ನಿಮ್ಮ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಪಡೆದ) ಹಯ ಶೀರ್ಷವುಳ್ಳವನಾಗಿ ನಿಮಗೆ ಮಧುವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಉಪದೇಶಮಾಡಿದನಷ್ಟೆ. ನಿಮ್ಮ ದುಸ್ಸಾಧ್ಯವಾದ ಆ ಕರ್ಮವನ್ನು, ಗುಡುಗು ಮಳೆಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸುವಂತೆ, ಧನ ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಪ್ರಕಟಪಡಿಸುತ್ತೇನೆ.

English Translation.

I proclaim, leaders (of sacrifice), for the sake of acquiring wealth, that inimitable deed which you performed, as the thunder (announces) rain, when, provided by you with the head of a horse, Dadhyanch, the son of Atharvan, taught you the mystic science.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ದಂಸಃ—ಅಸಃ, ಅಶ್ವಃ ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ದಂಸಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ದಂಸವೆಂದರೆ ಕರ್ಮವೆಂದು ಹೆಸರು. ಮನ್ತ್ರದ್ರಷ್ಟೃವಾದ ಋಷಿಯು—ಇತರರು ಯಾರೂ ಮಾಡಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಆಚರಿಸುವರೆಂದು ಈ ಮನ್ತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಕಟಿಸುವನು. ಮೇಘದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಧ್ವನಿಯು (ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು) ವೃಷ್ಟ್ಯದಕವನ್ನು ಸುರಿಸುವಂತೆ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುವ ಈ ಸ್ತೋತ್ರದ ಪಠನಪಾಠನಗಳಿಂದ ಯಥೇಚ್ಛವಾದ ಧನಲಾಭವು ಆಗುವುದು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿರುವದನ್ನು ಇದರಿಂದ ಈ ಮಂತ್ರದ ಪೂರ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಪ್ರಭಾವವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದು.

ದಧ್ಯಜ್ ಹ ಯೆನ್ನಧ್ವಾಫರ್ವಣಃ—ಅಥರ್ವಣಃ ಪುತ್ರಃ | ಏತತ್ಸಂಜ್ಞಃ ಋಷಿಃ | ಅಥರ್ವಣ ಎಂಬ ಋಷಿಪುತ್ರನಾದ ಅಥರ್ವಣನೆಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಋಷಿಯು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—ದಧ್ಯಜ್ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೋ ಧ್ಯಾನಮಿತಿ ವಾ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮಸ್ಮಿನ್ ಧ್ಯಾನಮಿತಿ ವಾ (ನಿ. ೧೨-೩೩) ದಧ್ಯಜ್, ಅಥರ್ವಾ, ಮನುಃ. ಎಂಬ ಮೂರು ಶಬ್ದಗಳೂ ಪರ್ಯಾಯ ಪದಗಳಲ್ಲದೆ ಬೇರೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವಾಗ (ಆದಿತ್ಯ ಸಂಬಂಧವಾದ ಗುಣವನ್ನೂ ಹೊಂದಿರುವ ಕಾರಣ) ಆದಿತ್ಯನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ದ್ಯುಸ್ಥಾನರಾದ ಮೂರು ಜನ ಋಷಿಗಳಾಗಿರುವರು. ಇವರು ಆದಿತ್ಯನಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾದವರಲ್ಲ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಆಗ ಇವರು ದ್ಯುಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವವರೆಂದೂ, ಆದಿತ್ಯನ ಗುಣಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವರೆಂದೂ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು. ಇದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಧ್ಯಾನಂ ಅಸ್ಮಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೋ ಧ್ಯಾನಂ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಸ್ಯಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ಸಾಯಣರೂ ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ವಾಜಸನೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಈ ಇತಿಹಾಸವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದು.

ಅಥರ್ವಣಾಯ—ದಧೀಚೇ ಮಧ್ವಾಖ್ಯಂ ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಇಂದ್ರ ಉನಾಚ | ಪ್ರೋಚ್ಯ ಚ ಯದಿ ವಪ್ಯೇಸಿ ಶಿರಸ್ತೇ ಪತಿಷ್ಯತಿತಿ | ತಮತ್ವಿನೌ ಮಧ್ವರ್ಥಿನಾವಾಗತ್ಯ ಊಚತುಃ | ಪ್ರಬ್ರೂಹಿ ನೌ ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ | ಸ ತೌ ಪ್ರತ್ಯುನಾಚ | ಶಿರಃಪಾತಭಯಾನ್ನ ಬ್ರವೀಮಾತಿ | ತೌ ತಂ ಪ್ರತ್ಯುಚತುಃ | ಅನ್ಯತ್ ತೇ ಆನಾಂ ಶಿರ ಆದಧ್ವಹೇ | ತೇನ ಪ್ರಬ್ರೂಹಿ | ಸ ತಥೇತಿ ಪ್ರಪೇದ | ತಸ್ಯಾತ್ವಿನೌ ಶಿರಶ್ಚಿತ್ವಾ ಅಶ್ವಶಿರ ಆದಧಾತೇ | ತೇನಾಸೌ ತಾನಧ್ಯಾಪಯಾಂ-ಚಕಾರೇತಿ | ತದೇತದಿಹೋಚ್ಯತೇ ದಧ್ಯಜ್ ಹ ಯದಿತ್ಯಾದಿನಾ ||

ಅಥರ್ವಣಪುತ್ರನಾದ ದಧೀಚನೆಂಬ ಋಷಿಗೆ ಮಧು ಎಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮೋಪದೇಶವನ್ನು (ಮಧುವಿದ್ಯಾ) ಇಂದ್ರನು ಮಾಡಿ ಇದನ್ನು ನೀನು ಇತರರು ಯಾರಿಗಾದರೂ ಉಪದೇಶಮಾಡಿದರೆ ನಿನ್ನ ತಲೆಯು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದುಹೋಗುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿದನು. ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಮಧುವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಹೊಂದಲು ಆಸೆಯುಳ್ಳವರಾಗಿ ದಧೀಚಿಋಷಿಯ ಸಮಾಸಕ್ಕೆ ಬಂದು ನಮಗೆ ಮಧುವಿದ್ಯಾಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮೋಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡು ಎಂದು ದಧೀಚಿಋಷಿಯನ್ನು ಕೇಳಿದರು. ಆಗ ಅವನು ತನ್ನ ತಲೆಯು ಬಿದ್ದುಹೋಗುವುದೆಂಬ ಭಯದಿಂದ ಅವರಿಗೆ ನಾನು ಉಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದನು. ಆಗ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ನಿನಗೆ ಬೇರೆಯ ತಲೆಯನ್ನು ನಾವು ಸೇರಿಸುತ್ತೇವೆಯಾದಕಾರಣ ಉಪದೇಶಮಾಡು ಎಂದು ಹೇಳಲು ಆ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ ಅದಕ್ಕೆ ಸಮ್ಮತಿಸಿದನು. ಆಗ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಅವನ ತಲೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಕುದುರೆಯ ತಲೆಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿದರು. ಅವನು ಮಧುವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಉಪದೇಶಮಾಡಿದನು ಎಂದು ಇತಿಹಾಸವು ಸ್ಯಂದಸ್ವಾಮಿ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವುದು.

ತದಿಂದ್ರೋ ಜ್ಞಾತ್ವಾ ವಜ್ರೇಣ ತಚ್ಚಿರೋ ಅಚ್ಛಿನತ್ | ಅಥಾಶ್ವಿನೌ ತಸ್ಯ ಸ್ಪರ್ಶೀಯಂ ಮಾನುಷಂ ಶಿರಃ ಪ್ರತ್ಯುಧತ್ತಾಂ ||

ಇಂದ್ರನು ಇದನ್ನು ತಿಳಿದು ತನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ದಧೀಚಿಋಷಿಯ ತಲೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದನು. ಅನಂತರ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳು ಅವನ ಹಿಂದಿನ ಮನುಷ್ಯನ ಆಕಾರದ ತಲೆಯನ್ನೇ ದಧೀಚಿಋಷಿಯ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿ ಅವನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದರು ಎಂಬ (ಕಥಾ) ಇತಿಹಾಸದ ಭಾಗವು ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ಅಶ್ವಸ್ಯ ಶೀರ್ಷ್ಣಾ ವಾಂ ಈಂ ಯದುನಾಚೆ—ಯುಷ್ಮತ್ ಸಾಮರ್ಥ್ಯೇನ ಪ್ರತಿಹಿತೇನ ಶಿರಸಾ ಯುನಾಭ್ಯಾಂ ಇಮಾಂ ಮಧುವಿದ್ಯಾಂ ಯದಾ ಚ ಉಕ್ತವಾಃ | ಕುದುರೆಯ ತಲೆಯನ್ನು ತಂದು ಸೇರಿಸಿರುವ ನಿಮ್ಮ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನೂ, ದಧೀಚಿಋಷಿಯು ಮಧುವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಉಪದೇಶಮಾಡಿರುವುದನ್ನು ನೀವು ಅವನಿಗೆ ಶಿರಸ್ಸುಗಳ ಪರಿವರ್ತನೆಯಿಂದ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಅವನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿರುವುದನ್ನೂ, ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಿಸಿರುವೆನು ಎಂದು ಈ ಋಕ್ವೇದದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುತ್ತದೆ.

ದಧ್ಯಂಚ್ ಅಥವಾ ದಧೀಚಿ ಎಂಬ ಋಷಿಯು ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದವನು. ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಉಪಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು—ಅರ್ಧವನೆಂಬುವನು ಪುತ್ರನಾದ ದಧ್ಯಂಚ್ ಎಂಬ ಋಷಿಯು ಜೀವಿಸಿದ್ದಾಗ ಅವನ ದರ್ಶನದಿಂದ ಅಸುರರು ಭೀತರಾಗಿ ಓಡಿಹೋಗಿದ್ದರು. ಅವನು ಮೃತನಾಗಿ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋದ ಬಳಿಕ ಅಸುರರು ನಿರ್ಭಯವಾಗಿ ಭೂಮಿಯೆಲ್ಲವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿದರು. ಬಳಿಕ ಇಂದ್ರನು ಈ ಅಸುರರೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಲಶಕ್ತನಾಗಿ ಆ ಋಷಿಯನ್ನು ಹುಡುಕಿದನು. ಋಷಿಯು ಸ್ವರ್ಗಸ್ಥನಾದನೆಂದು ತಿಳಿಯಬಂದಿತು. ಆಗ ಇಂದ್ರನು ಸಮಾಸದಲ್ಲಿದ್ದವರನ್ನು ಕುರಿತು ಆ ಋಷಿಯ ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಅವಶೇಷವಿದೆಯೇ ಎಂದು ಕೇಳಲು ಆಗ ಅವರು—ದಧೀಚಿಋಷಿಯು ಒಂದಾನೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮಧುವಿದ್ಯವನ್ನು ಕಲಿಸಿದ ಕುದುರೆಯ ತಲೆಬುರುಡಿಯು ಮಾತ್ರ ಇರುವುದೆಂದೂ, ಅದು ಸಹ ಎಲ್ಲಿರುವುದೋ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಹೇಳಿದರು. ಆಗ ಇಂದ್ರನು ಅದನ್ನು ಹುಡುಕುವಂತೆ ಅವರಿಗೆ ಹೇಳಲು, ಅವರು ಅದು ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿರುವ ಶರ್ಯಣಾವತ್ ಎಂಬ ಸರೋವರದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿರುವುದನ್ನು ಹುಡುಕಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡುಬಂದರು. ಇಂದ್ರನು ಆ ತಲೆಬುರುಡಿಯು ಮೂಳೆಗಳಿಂದ ಅಸುರರನ್ನು ಜಯಿಸಿದನು ಎಂದರೆ, ಒಂಬತ್ತುಸಲ ತೊಂಬತ್ತು ಎಂದರೆ ಎಂಟನೂರು ಹತ್ತಾವರ್ತಿ ಅಸುರರ ಮಾಯಾಜಾಲವನ್ನು ವಿಫಲಗೊಳಿಸಿದನು. ಇಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತುಸಲ ತೊಂಭತ್ತು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು—ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿರುವ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಲು ಮೊದಲು ಅಸುರರಿಗೆ ಮೂರುವಿಧವಾದ ಮಾಯಾಭೇದಗಳಿದ್ದವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದೂ ವರ್ತಮಾನ ಭೂತ ಭವಿಷ್ಯತ್ ಎಂದು ಮೂರುವಿಧವಾಗಿದ್ದು ದರಿಂದ ಒಟ್ಟು ಒಂಭತ್ತು ವಿಧಗಳಾದವು. ಮತ್ತೆ ಆ ಒಂಬತ್ತು ಮಾಯೆಗಳು ಉತ್ಸಾಹಾದಿಶಕ್ತಿತ್ರಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ $೯ \times ೩ = ೨೭$ ಆದುವು. ಮತ್ತೆ ಅವು ಸಾತ್ವಿಕಾದಿ ಗುಣತ್ರಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ $೨೭ \times ೩ = ೮೧$ ಆದುವು. ಈ ಎಂಭತ್ತೊಂದು ಮಾಯೆಗಳು ದಶದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ಒಟ್ಟು $೮೧ \times ೧೦ = ೮೧೦$ ಅಥವಾ ಒಂಬತ್ತುಸಲ ತೊಂಭತ್ತು $೯ \times ೯೦ = ೮೧೦$ ಆದುವು. ಈ ವಿಧವಾದ ವೃತ್ತರೂಪವಾದ ಅಸುರರ ಮಾಯಾಜಾಲಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನು ನಿರರ್ಥಕಗೊಳಿಸಿದನು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರುವರು. (ಋ. ಸಂ. ೧-೮೦-೧೬)

ಸ್ತಂದಸ್ತಾಮಿಯು ಬೇರೊಂದು ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು—ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಕಾಲಕಂಜರೆಂಬ ಅಸುರರಿದ್ದರು. ಅವರು ಪ್ರಬಲರಾಗಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುತ್ತಾ ತುಂಬಾ ತೊಂದರೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಗ ದೇವತೆಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನ

ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಈ ಅಸುರರನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡಲು ಉಪಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲು, ಬ್ರಹ್ಮನು-
ಎಲೈ ದೇವತೆಗಳಿರಾ, ದಧೃಣ್ ಎಂಬ ಋಷಿಯು ಇರುವನು. ನೀವು ಅವನ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಿರಿ, ಅವನು ಅಸುರರ
ಸಂಹಾರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಕ್ಕ ಉಪಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವನು ಎಂದನು. ದೇವತೆಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಾತಿನಂತೆ ದಧೀಚಿ
ಋಷಿಯ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ತಮ್ಮನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿರುವನೆಂದು ಅರಿಕೆಮಾಡಿದರು. ಆ ಋಷಿಯು ಯೋಗ
ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಇವರು ಬಂದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದು ಯೋಗಸಮಾಧಿಯಿಂದ ತನ್ನ ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನು ವಿಸರ್ಜಿಸಿದನು.
ಆಗ ಆ ಋಷಿಯ ಮೂಳೆಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಅಸುರರನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡಿದನು. ಈ ವಿಷಯವೇ ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ
ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದೆಂದು ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಯು ಹೇಳಿರುವರು. (ಋ. ಸಂ. ೧-೮೦-೧೬)

ದಧೀಚಿಋಷಿಯ ತಲೆಯು ಕುದುರೆಯ ತಲೆಯಹಾಗಿದ್ದಿತೆಂದೂ ಅದು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಂದ ಅವನಿಗೆ
ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಿತೆಂದೂ ಪ್ರತೀತಿ ಇರುವುದು. ದಧೀಚಿಋಷಿಯು ಮೃತನಾದಮೇಲೆ ಕುದುರೆ ತಲೆಯಂತಿದ್ದ ಅವನ
ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಹುಡುಕಿದನು. ಅದು ಒಂದು ಪರ್ವತದ ಮರೆಯಲ್ಲಿ ಶರಣವಾತಿಯೆಂಬ ಒಂದು ಸರೋವರದಲ್ಲಿ
ಸಿಕ್ಕಿತೆಂದು ಋ. ಸಂ. ೧-೮೪-೧೩ ರಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿರುವುದು.

ದಧೀಚಿಋಷಿಗೆ ಕುದುರೆಯ ಶಿರಸ್ಸು ಹೇಗೆ ಬಂದಿತೆಂಬ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಯು ಒಂದು ಪೂರ್ವತೀ
ಹಾಸವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು—ಅಥರ್ವಣ ಪುತ್ರನಾದ ದಧೀಚಿಋಷಿಗೆ ಇಂದ್ರನು ಮಧುವೆಂಬ ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ವರೂಪ
ವನ್ನು ಉಪದೇಶಮಾಡಿ ಇದನ್ನು ಯಾರಿಗೂ ಹೇಳಕೂಡದೆಂದೂ ಹಾಗೆ ಒಂದು ವೇಳೆ ಹೇಳಿದರೆ ನಿನ್ನ ತಲೆಯು
ಬಿದ್ದುಹೋಗುವುದೆಂದೂ ಹೇಳಿದ್ದನು. ಕೆಲವು ಕಾಲದ ಮೇಲೆ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಆ ದಧೀಚಿಋಷಿಯ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ
ಬಂದು, ಇಂದ್ರನು ನಿನಗೆ ತಿಳಿಸಿದ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿವರಿಸೆನಲು, ದಧೀಚಿಋಷಿಯು ಅವನನ್ನು ಕುರಿತು ಈ ವಿಷ
ಯವನ್ನು ನಾನು ನಿಮಗೆ ತಿಳಿಸಿದಲ್ಲಿ ನನ್ನ ತಲೆಯು ಬಿದ್ದುಹೋಗುವುದೆಂದು ಇಂದ್ರನು ಹೇಳಿರುವನು. ಆ ಭಯದಿಂದ
ನಾನು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲವೆನ್ನಲು, ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಚಿಂತಿಸಬೇಡ, ನಿನ್ನ ತಲೆಯು ಬಿದ್ದುಹೋದರೆ ಬೇರೆ
ತಲೆಯನ್ನು ನಿನಗೆ ಕೊಡುವೆವೆಂದರು. ದಧೀಚಿಯು ಅದಕ್ಕೆ ಸಮ್ಮತಿಸಿ ಹೇಳಿದನು. ಅದರಿಂದ ದಧೀಚಿಋಷಿಯ
ಶಿರಸ್ಸು ಬಿದ್ದುಹೋಗಲು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಒಂದು ಕುದುರೆಯ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ತಂದು ದಧೀಚಿಋಷಿಯ
ಶರೀರಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿದರು. ಅದರಿಂದ ದಧೀಚಿಋಷಿಯ ಶಿರಸ್ಸು ಕುದುರೆಯ ಶಿರಸ್ಸಿನಂತಿರುವುದು ಎಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ
ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಕ್ಷೇಮಾನ್ ಎಂಬ ಋಷಿಯು ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೬-೧೨ ಮತ್ತು ೧-೧೧೭-೨೨ ಋಕ್ಗಳಲ್ಲಿ
ವರ್ಣಿಸಿರುವನು.

ಈ ಋಷಿಯ ಹೆಸರು ಋಗ್ವೇದ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ೧-೮೦-೧೬ : ೧-೮೪-೧೩ ; ೧-೮೪-೧೪ ; ೧-೧೧೬-೧೨ ;
೧-೧೧೭-೨೨ ; ೧-೧೧೯-೯ ಮೊದಲಾದ ಋಕ್ಗಳಲ್ಲಿಯೂ ತ್ರೈತ್ತೀಯ ಸಂಹಿತಾ. ೫-೧-೪-೪ ; ೫-೬-೬-೩
ಕಾಠಕ ಸಂಹಿತಾ ೧೯-೪ ; ಶತಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ೪-೧-೫-೧೮ ; ೬-೪-೨-೩ ; ೧೪-೧-೧-೧೮ ; ೧೪-೧-೧-೨೦ ;
೧೪-೧-೧-೨೫ ; ೧೪-೧-೪-೧೩ ; ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ ೨-೫-೨೨ ; ೪-೫-೨೮ ಮೊದಲಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ
ಪಠಿತವಾಗಿದೆ.

Welson ಎಂಬ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯಪಂಡಿತನು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಬರೆಯುತ್ತಾನೆ—

We have here rather obscure allusions to a legend which was probably afterwards modified by the Purana's in which the name also occurs as Dadhicha. In the Mahabharata, Vana Parva, Vol. I. it is merely related, that the gods, being oppressed by the kalakeya Asuras, solicited from the sage Dadhicha his bones, which he gave them, and from which Twashtri fabricated the thunderbolt with which Indra slew Vritra and routed the Asuras. The legend of the text differs from this ; Indra—having taught the sciences called Pravargya vidya and Madhu-vidya to Dadhyanch, threatened that he would cut off his head if ever he taught them to any one else ; the Aswins prevailed upon him, nevertheless, to teach them the prohibited knowledge, and, to evade Indra's threat, took off the head of the sage, replacing it by that of a horse ; Indra, apprized of Dadhyanch's breach of faith, struck off his equine head with the thunderbolt ; on which the Aswins restored to him his own. The Pravargya vidya is said to imply certain verses of the Rik, Yajur, and Sama Vedas, and the Madhu-vidya the Brahmana.

ಅರ್ಥವರ್ಣನಾ—ಅರ್ಥವರ್ಣನಾ ಎಂಬ ಋಷಿಯು ದಧೀಚಿಋಷಿಗೆ ತಂದೆಯೆಂದು ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಅನೇಕ ಗುಪ್ತ ಮತ್ತು ಮಾಯಾವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿರುವ ಮಂತ್ರಗಳು ಅರ್ಥವರ್ಣನೆಯಲ್ಲಿರುವುದೆಂದೂ ಈ ವೇದಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರು ಬರಲು ಈ ಅರ್ಥವರ್ಣನೆಯ ಋಷಿಯು ಈ ವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೀಣನಾಗಿ ಆ ವೇದದ ಅನೇಕ ಸೂಕ್ತಗಳಿಗೆ ದ್ರಷ್ಟೃವಾಗಿರುವುದೇ ಕಾರಣವೆಂದೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಇರುವುದು.

ಅರ್ಥವರ್ಣನಾ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಋಷಿಯು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಒಂದು ಮೃತ್ವಿಂಗಳ್ವಂಶಕ್ಕೆ ಮೂಲವುರೂಪನು. ಈ ಶಬ್ದದ ಬಹುವಚನಪ್ರಯೋಗವಿರುವ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಋಷಿಯ ವಂಶಸ್ಥರೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಕೆಲವುಕಡೆ ಎಂದರೆ—

ದಶ ರಥಾನ್ ಪ್ರಸ್ಥಿಮತಃ ತತಂ ಗಾ ಅರ್ಥವರ್ಣಭ್ಯಃ |

ಅಶ್ವಭಃ ಸಾಯಣೇದಾತ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೪೭-೨೪).

ಮೊದಲಾದ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಭನೆಂಬ ರಾಜನು ಅರ್ಥವರ್ಣವಂಶದವರಿಗೆ ರಥ, ಗೋವುಗಳು ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟ ದಾನಸ್ತುತಿಯ ಪ್ರಶಂಸೆ ಇರುವುದು.

ಅಭಿ ತೇ ಮಧುನಾ ಪಯೋಽರ್ಥರ್ವಾಣೋ ಅಶಿಶ್ರಯುಃ |

ದೇವಂ ದೇವಾಯ ದೇವಯಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೯-೧೧-೨).

ಎಂಬ ಋಕ್ಮನಲ್ಲಿ ಈ ಅರ್ಥವಂಶದವರು ಸೋಮನಿಗೆ ಹಾಲನ್ನು ಬೆರಸಿದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿದ ವಿಷಯವು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಈ ಋಷಿಯ ಹೆಸರು—

ಯಜ್ಞೈರರ್ಥರ್ವಾ ಪ್ರಥಮಃ ಪಥಸ್ತತೇ ತತಃ ಸೂರ್ಯೋ ವ್ರತಸಾ ವೇನ ಅಜನಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೮೩-೫).

ತ್ವಾಮಗ್ನೇ ಪುಷ್ಕರಾದಧ್ಯರ್ಥರ್ವಾ ನಿರಮಂಥತ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೧೬-೧೩).

ಏನಾ ಮಹಾಸ್ಪೃಹದ್ಧಿವೋ ಅರ್ಥರ್ವಾವೋಚಿತ್ವಾಂ ತನ್ನ ೧ ಮಿಂದ್ರಮೇವ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೨೦-೯).

ಎಂಬ ಋಕ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು. ಈ ಅರ್ಥವಂಶಿಯ ವಂಶಸ್ಥನಾದ ಬೃಹದ್ಧಿವ ಎಂಬ ಋಷಿದೃಷ್ಟವಾದ ಇಂದ್ರದೇವತಾಕವಾದ ಒಂದು ಸೂಕ್ತವು ಮುಗ್ಧೇದದ ಹತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೨೦) ಇರುವುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸನಯೇ—ನಣು ದಾನೇ. ಧಾತು. ಖನಿಕಷಿಕಸ್ಯಂಜ್ಞಾ ವಸಿಧ್ವನಿಸ್ತನಿವನಿ ಸನಿ ಗ್ರಂಥಿ ಚರಿಭ್ಯಶ್ಚ (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಇ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಕೃಣೋಮಿ—ಕೃವಿ ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋಶ್ಚ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಧಿನ್ವಿಕೃಣೋರಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರ ಅಂತಾದೇಶ. ಉ ಏಕರಣ. ಇದಿತ್ತಾದುದ ರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನುಮಾಗಮ. ಅಲೋಪಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾನವಿದ್ದಾನವಿರುವುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತನ್ಯತುಃ—ತನು ವಿಸ್ತಾರೇ. ಧಾತು. ಯತನ್ಯಂಜ್ಞಾ—(ಉ. ಸೂ. ೪-೪೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಯತುಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಥವಾ ಸ್ತನ ಶಬ್ದೇ. ಧಾತು. ಉಣಾದಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಯತುಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆಗ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಸಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃಷ್ಟಿಂ—ವೃಷು ಸೇಚನೇ. ಧಾತು. ವೃಷ್ಯತೇ ಷಿಚ್ಯತೇ ಅನೇನ ಇತಿ ವೃಷ್ಟಿಃ ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ತಿನಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಮಂತ್ರೇವೃಷೇಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತಿನಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಷ್ಪುತ್ವದಿಂದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಟಕಾರಾದೇಶ.

ಅಥರ್ವಣಃ—ಅಥರ್ವಣಃ ಅಪತ್ಯಂ ಪುಮಾನ್. ಸಃ ಅಥರ್ವಣಃ. ತಸ್ಯಾಪತ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತದ್ವಿತ್ವೇಷ್ವಚಾನಾದೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ. ನಸ್ತದ್ವಿತ್ವೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಟಲೋಪ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಅನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶೀರ್ಷ್ಣಾ-ಶೀರ್ಷ್ಣಂತ್ವಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿರಶ್ಯಬ್ಧ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಶೀರ್ಷ್ಣಾ ಶಬ್ದವು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲೋಪೋನಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅನುದಾತ್ತವನ್ನು (ವಿಭಕ್ತಿ) ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಉದಾತ್ತವಾದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬಂದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ಯಚಯತ್ರೋ-(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉವಾಚಿ—ಬ್ರೂಣ್ ವೃತ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ. ಧಾತು. ಲಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಬ್ರೂವೋವಚಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೫೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ವಚ್ಯಾದೇಶ. ಲಿಣ್ವಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ದ್ವಿತ್ವ. ಲಿಟ್ಟಿಭ್ಯಾಸಸ್ಯೋಭಯೇಷಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಣಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅತಉಪಧಾಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಲಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಜೋಹವೀನ್ನಾಸತ್ಯಾ ಕರಾ ನಾಂ ಮುಹೇ ಯಾಮುನ್ಪುರುಭುಜಾ

ಪುರಂಧಿಃ |

ಶ್ರುತಂ ತಚ್ಛಾಸುರಿವ ವದ್ವಿಮತ್ಯಾ ಹಿರಣ್ಯಹಸ್ತಮುತ್ಪಿನಾ-
ವದತ್ತಂ || ೧೩ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅಜೋಹವೀತ್ | ನಾಸತ್ಯಾ | ಕರಾ | ನಾಂ | ಮಹೇ | ಯಾಮನ್ |

ಪುರುಃ ಭುಜಾ | ಪುರಂಧಿಃ |

ಶ್ರುತಂ | ತತ್ | ಶಾಸುಃ ಇನ | ವಧ್ನಿ ಮತ್ಯಾಃ | ಹಿರಣ್ಯಹಸ್ತಂ | ಅಶ್ವಿನೌ |

ಅದತ್ತಂ || ೧೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ವಧ್ನಿಮತೀ ನಾಮ ಕಸ್ಯಚಿದ್ರಾಜರ್ಷೇಃ ಪುತ್ರೀ ನಪುಂಸಕಭರ್ತೃಕಾ | ಸಾ ಪುತ್ರಲಾಭಾರ್ಥ-
ಮಶ್ವಿನೌವಾಜುಹಾವ | ತದಾಹ್ವಾನಂ ಶ್ರುತ್ವಾಶ್ವಿನೌವಾಗತ್ಯ ತಸ್ಯೈ ಹಿರಣ್ಯಹಸ್ತಾಖ್ಯಂ ಪುತ್ರಂ ದದತುಃ |
ತದೇತದಾಹ | ಪುರುಭುಜಾ ಬಹುನಾಂ ಸಾಲಕೌ ಪ್ರಭೂತಹಸ್ತಾ ನಾ ಹೇ ನಾಸತ್ಯಾವಶ್ವಿನೌ ಮಹೇ
ಮಹನೀಯೇ ಪೂಜನೀಯೇ ಯಾಮನ್ ಯಾಮನಿ | ಯಾತಿ ಗಚ್ಛತೀತಿ ಯಾಮನ್ ಸ್ತೋತ್ರಂ |
ತಸ್ಮಿನ್ನತಿ ಕರಾಭಿಮತಫಲಸ್ಯ ಕರ್ತಾರೌ ನಾಂ ಯುವಾಂ ಪುರಂಧಿರ್ಬಹುಧೀರ್ವಧ್ನಿಮತೀಃ | ವಧ್ನಿಃ
ಪುತ್ರೋತ್ಪಾದನಾಶಕ್ತಃ ಪಂಡಕಃ | ತದ್ವತೀ ಏತತ್ಸಂಜ್ಞಾ ರಾಜಪುತ್ರೈಜೋಹವೀತ್ | ಪುನಃಪುನಃ
ಸ್ತುತ್ಯಾ ಪುತ್ರಲಾಭಾರ್ಥಮಾಹೂತವತೀ | ಯುವಾಂ ಚ ವಧ್ನಿಮತ್ಯಾಸ್ತದಾಹ್ವಾನಂ ಶ್ರುತಂ | ಅಶ್ವಿನುತಂ |
ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಶಾಸುರಿವ | ಯಥಾ ಶಾಸುರಾಚಾರ್ಯಸ್ಯ ವಚನಂ ಶಿಷ್ಯೋಽವಹಿತಃ ಸನ್ನೈಕಾ-
ಗ್ರ್ಯೇಣ ಶೃಣೋತಿ ತದ್ವತ್ | ಶ್ರುತ್ವಾ ಚ ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ತಸ್ಯೈ ಹಿರಣ್ಯಹಸ್ತಂ ಸುವರ್ಣಮಯಸಾಣಂ
ಹಿತರಮಣೀಯಸಾಣಂ ನಾ | ಏತತ್ಸಂಜ್ಞಂ ಪುತ್ರಮದತ್ತಂ | ಪ್ರಾಯಚ್ಛತಂ || ಅಜೋಹವೀತ್ |
ಹೂಯತೇರ್ಯಜ್ಞಲುಗಂತಾಲ್ಲಜ್ಞ | ಯಜೋ ವೇತಿ ತಿಪ್ತ ಈಡಾಗಮಃ | ಕರಾ | ಕರೋತೇಃ
ಸಚಾದ್ಯಚ್ | ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರಾಕಾರಃ | ಯಾಮನ್ | ಆತೋ ಮನಿಸ್ತ್ವನಿಬ್ಬನಿಪಶ್ಚೇತಿ
ಮನಿನ್ | ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಾ ಲುಕ್ | ಶ್ರುತಂ | ಲಜಃ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ
ಲುಕ್ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಯೋಗೇಽಪೀತ್ಯಡಭಾವಃ | ಶಾಸುಃ | ಶಾಸ್ತುಃ | ಶಾಸು ಅನುಶಿಷ್ಟ್ವಾ |
ಶಂಸಿತಸಿಶಾಸೀತ್ಯಾದಿನಾ | ಉ. ೨-೯೪ | ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ತ್ವನ್ | ಇಡಭಾವಃ | ಛಾಂದಸಸ್ತಲೋಪಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಪುರುಭುಜಾ—ಬಹುಜನರನ್ನು ವಾಲಿಸುವ ಅಥವಾ ದೊಡ್ಡ ಹಸ್ತಗಳುಳ್ಳ | ನಾಸತ್ಯಾ—ಎಲೈ ಆಶ್ವಿನೀ
ದೇವತೆಗಳೇ | ಮಹೇ—ಪೂಜ್ಯನಾದ | ಯಾಮನ್—ಸ್ತೋತ್ರ (ಮಾಡಲು) | ಕರಾ—ಅಭೀಷ್ಟದಾತೃಗಳಾದ |
ನಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನು | ಪುರಂಧಿಃ—ಜ್ಞಾನಿಯಾದ (ವಧ್ನಿಮತಿಯೆಂಬ ರಾಜಪುತ್ರಿಯು) | ಅಜೋಹವೀತ್—

ಪುನಃ ಪುನಃ ಅಹ್ವಾನಿಸಿದಳು (ನೀವಿಬ್ಬರೂ) | ವಧ್ರಿಮತ್ಯಾಃ—(ಷಂಡನನ್ನು ಪತಿಯಾಗಿ ಹೊಂದಿದ್ದ) ವಧ್ರಿಮತಿಯು | ಅಹ್ವಾನಂ—ಕರೆಯನ್ನು | ಶಾಸುರಿವ—(ಗುರುವಿನ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿ ಕೇಳುವ) ಶಿಷ್ಯನಂತೆ | ಶ್ರುತಂ—(ನೀವು) ಕೇಳಿದಿರಿ. ಅನಂತರ | ಅಶ್ವಿನಾ—ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಹಿರಣ್ಯಹಸ್ತಂ—ಹಿರಣ್ಯಹಸ್ತನೆಂಬ ಪುತ್ರನನ್ನು | ಅದತ್ತಂ—ಕೊಟ್ಟಿರಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಬಹುಜನರ ಪಾಲಕರಾದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಉತ್ತಮ (ರೀತಿಯಲ್ಲಿ) ಸ್ತುತಿಸಲು ಅಭೀಷ್ಟಪ್ರದರಾದ ನಿಮ್ಮನ್ನು, ಜ್ಞಾನಿಯಾದ (ನಪುಂಸಕನನ್ನು ಪತಿಯಾಗಿ ಹೊಂದಿದ್ದ) ವಧ್ರಿಮತಿಯು ಪುನಃ ಪುನಃ (ಸ್ತುತಿಸಿ) ಕರೆಯಲು, (ಅವಳ) ಕರೆಯನ್ನು ಗುರುವಿನ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಶಿಷ್ಯನು ಕೇಳುವಂತೆ (ಗಮನಿಸಿ ಕೇಳಿ ಅವಳಿಗೆ) ಹಿರಣ್ಯಹಸ್ತನೆಂಬ ಪುತ್ರನನ್ನು ದಾನಮಾಡಿದಿರಿ (ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದಿರಿ).

English Translation.

The intelligent (Vadhrimati) idvoked you NASATYAS, who are the accomplisners (of desires) and the protectors of many, with a sacred hymn ; herr prayer was heard, like (the instruction of) a teacher, and you, Aswins, gave to the wife of an impotent husband, Hiranyahasta, her son,

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪುರುಭುಜಾ—ಬಹುನಾಂ ಪಾಲಕೌ ಪ್ರಭೂತಹಸ್ತೌ ವಾ ಬಹಳ ಜನಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವರು. ಅತಿಶಯವಾಗಿ ದಾನಮಾಡುವ ಹಸ್ತಗಳುಳ್ಳವರು ಎಂದೂ ಅರ್ಥ ಬಹುನಾಂ ಹವಿಷಾಮುಚ್ಯವಹರ್ತಾರೌ ಪಾಲಯಿತಾರೌ ವಾ ಆರ್ತಾನಾಂ ಅನೇಕವಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವವರು ಅಥವಾ ಸಂಕಟಪಡುವವರನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸುವವರು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಎಂದು ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ಯಾಮನ್—ಯಾಮನಿ ಯಾತಿ ಗಚ್ಛತೀತಿ ಯಾಮ ಸ್ತೋತ್ರಂ | ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರು ಹೇಳುವ ಸ್ತುತಿಯು. ಸ್ತುತಿಗೆ ಉದ್ದಿಷ್ಟವಾದವರನ್ನು ವಿಷಯಾಕರಿಸುವ ಕಾರಣ (ಸ್ತುತ್ಯರಿಗೂ ಸ್ತೋತ್ರವಿಗೂ ಜ್ಞಾನರೂಪದಿಂದ ಸಂಬಂಧವು ಉಂಟಾಗುವುದರಿಂದ ಯಾಮ ಎಂದರೆ ಸ್ತುತಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಯಾಂತಿ ಯೋದ್ಧಾರೋ ಯೆಸ್ಮಿನ್ ಸ ಯಾಮಃ ಸಂಗ್ರಾಮಃ ಇಹಾಭಿಪ್ರೇತಃ ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ಶೂರರು ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಸೇರುವ ಸನ್ನಿವೇಶವೂ ಸಂಗ್ರಾಮವೆನಿಸುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

- ವಧ್ರಿಮತೀ—ವಧ್ರಿಃ ಪುತ್ರೋತ್ಪಾದನಾಶಕ್ತಃ ಷಣ್ಣಕಃ ತದ್ವತೀ ರಾಜಪುತ್ರೀ. ಪುತ್ರನನ್ನು ಉತ್ಪಾದನೆಯಾಗಲು ತಕ್ಕ ವೀರ್ಯದ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ ನಪುಂಸಕನು ವಧ್ರಿ ಎನಿಸುವನು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ ಈ ವಿಧವಾದ ನಪುಂಸಕನನ್ನು ಪತಿಯನ್ನಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವವಳು ವಧ್ರಿಮತೀ ಎಂದು ಹೆಸರನ್ನು

ಹೊಂದಿರುವವಳು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು—ವಧ್ರಿಮತೀ ನಾಮ ಯೋಧ್ರೀ ಶತ್ರುಭಿಃ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಛಿನ್ನಹಸ್ತಾ | ವಧ್ರಿಮತೀ (ಎಂಬ ರಾಜಪುತ್ರಿಯು) ಎಂಬುವಳು ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ಸ್ತ್ರೀಯು. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ (ಶತ್ರುಗಳ ಸಂಗಡ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ) ಹಸ್ತವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಳು ಎಂದು ವಧ್ರಿಮತೀ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ—ಸಾಯಣರೂ ಕೂಡ ಈ ಋಕ್ಸಿಗೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟಿದ್ದರೂ ಹಿರಣ್ಯಹಸ್ತನೆಂಬ ಪುತ್ರನನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದರೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—ಇಬ್ಬರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೂ ಒಂದೇ ವಿಧವಾಗಿರುವುದು. ಸಾಯಣರು ವಧ್ರಿಶಬ್ದವು ನಪುಂಸಕನೆಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದಾದ ಕಾರಣ ಅವನನ್ನು ಪತಿಯನ್ನಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವವಳು ವಧ್ರಿಮತಿಯಾಗಿರುವಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ನಪುಂಸಕನಾದ ಪತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ರಾಜಪುತ್ರಿಯೊಬ್ಬಳು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿ ಅವರನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿಸಿದಳು. ಅವಳ ಸ್ತುತಿಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷರಾಗಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಅವಳ ಇಚ್ಛೆಯಂತೆ ಹಿರಣ್ಯಹಸ್ತನೆಂಬ (ಪುತ್ರನನ್ನು) ಹೆಸರುಳ್ಳ ಪುತ್ರನು ಉತ್ಪನ್ನನಾಗುವಂತೆ ವರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು ಎಂದು ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು—

ವಧ್ರಿಮತೀ ನಾಮ ಯೋಧ್ರೀ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಶತ್ರುಭಿಃ ಛಿನ್ನಹಸ್ತಾ ಅಶ್ವಿನೌ ತುಷ್ಪಾವ | ತಸ್ಯಾಃ
ಅಶ್ವಿನೌ ಹಿರಣ್ಯಹಸ್ತಂ ದದತುಃ ಇತಿ ||

ವಧ್ರಿಮತೀ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ವೀರಸ್ತ್ರೀಯು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಹಸ್ತವು ಕತ್ತರಿಸಿಹೋದ ಕಾರಣ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದಳು. ಅವರು ಅವಳ ಇಷ್ಟಾನುಸಾರವಾಗಿ ಹಸ್ತವನ್ನು ಮೊದಲು ಇರುವಂತೆಯೇ ಮಾಡಿದರು. ಆ ಹಸ್ತವೂ ಹಿರಣ್ಯಮಯವಾಗಿದ್ದಿತು ಎಂದು ಹೇಳಿ,

ಹಿರಣ್ಯಹಸ್ತಃ—ಹಿರಣ್ಮಯೌ ಹಸ್ತೌ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸ ಹಿರಣ್ಯಹಸ್ತಃ | ಬಾಹುಃ | ಹಿರಣ್ಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸುವರ್ಣ ಚೆನ್ನ ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಆದುದರಿಂದ ಹಿರಣ್ಯಮಯನಾದ ಬಾಹುವುಳ್ಳವಳೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಸಾಯಣರು ಹಿರಣ್ಯಹಸ್ತಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹಿತರಮಣೀಯಸಾಣಿಂ (ಹಿತವಾದ) ಸುಖಕರನಾದ, ಸುಂದರನಾದ ಹಸ್ತವುಳ್ಳ ಅಥವಾ ಹಿರಣ್ಯಹಸ್ತನೆಂದು ನಾನುವುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಹೇಳಿ ಪುತ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಶಾಸುರಿವ—ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವವರ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು, ಗುರುವು ಉಪದೇಶ ಮಾಡುವುದನ್ನು ಶಿಷ್ಯನು ಅದರದಿಂದ ಅಲಿಸಿ ಕೇಳುವ ಹಾಗೆ ಇವರೂ ಕೇಳಿ ಅವರವರ ಇಷ್ಟಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವರು ಎಂದು ಶಾಸುರಿವ ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯು ಇರುತ್ತದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಜೋಹವೀತ್—ಹ್ವೇಜ್ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ. ಧಾತು. ಅತಿಶಯಾರ್ಥತೋರುನಾಗ ಧಾತೋ-ರೇಕಾಚಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜ್. ಅದಕ್ಕೆ ಯೇಜೋಚಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ಯಮಿತ್ರಕನಾಗಿ ಲೋಪ. ಸನ್ಯಜೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಯೇಜೋನಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ತಿಪ್ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ

ಈರ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಗುಣೋಯೋಜ್ಞಾಕೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಚುಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅವಾದೇಶ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕರಾ—ಡುಕ್ಯರ್ ಕರಣೇ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ನಂದಿಗ್ರಹಪಾದಿಭ್ಯೋ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿವಚನ ಔ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಚಿತ್ತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಹೇ—ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ, ಧಾತು. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಆಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಪ್ತಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಯಾಮನ್—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಆತೋಮನಿನ್ ಕ್ವನಿಬ್ ವನಿಬಕ್ತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಾಮನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮಾ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ-ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್.

ಪುರುಭುಜಾ—ಭುಜ ಪಾಲನಾಭ್ಯವಹಾರಯೋಃ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪುರು ಭುಜ್ಞಃ ಇತಿ ಪುರುಭುಜಾ. ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಆಮಂತ್ರಿ-ತಸ್ಯಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪುರಂಧಿಃ—ಬಹುಧೀ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪೃಷೋದರಾದೀನಿಯಥೋಪದಿಷ್ಟಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪುರಂಧಿಭಾವ ಕರ್ಮಣ್ಯಧಿಕರಣೇಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾ ಧಾತುವಿಗೆ ಕಿ ಪ್ರತ್ಯಯ.

ಶ್ರುತಂ—ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ. ಧಾತು. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತಸ್ಯಾಭಸ್ಯಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಮಾದೇಶ. ಬಹುಲಂಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಸಾರ್ವಧಾತುಕ-ಮುಖಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಐದ್ವದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುಲಂಛಂದಸ್ಯ-ಮಾಜ್ಯೋಗೇಽಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶಾಸ್ತುಃ—ಶಾಸ್ತುಃ ಎಂದು ವಾಸ್ತವವಾದ ರೂಪ. ಶಾಸ್ತು ಅನುಶಿಷ್ಟೈ ಧಾತು. ಶಂಸಿಶಸಿಶಾಸಿ—(ಉ. ಸೂ. ೨-೭೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಜ್ಞಾತೋರುವಾಗ ತ್ವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅನಿಟ್ಟಾದುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ.

ಅದತ್ತಂ—ಡುಡಾಜ್ ದಾನೇ. ಧಾತು. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಪಿತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಆಸ್ಮೋ ವೃಕಸ್ಯ ವರ್ತಿಕಾಮುಭೀಕೇ ಯುವಂ ನರಾ ನಾಸತ್ಯಾ-
ಮುಮುಕ್ತಂ |

ಉತೋ ಕವಿಂ ಪುರುಭುಜಾ ಯುವಂ ಹ ಕೃಪಮಾಣಮಕೃಣು-
ತಂ ವಿಚಕ್ಷೇ || ೧೪ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಆಸ್ಮಃ | ವೃಕಸ್ಯ | ವರ್ತಿಕಾಂ | ಅಭೀಕೇ | ಯುವಂ | ನರಾ | ನಾಸತ್ಯಾ |
ಅಮುಮುಕ್ತಂ |

ಉತೋ ಇತಿ | ಕವಿಂ | ಪುರುಭುಜಾ | ಯುವಂ | ಹ | ಕೃಪಮಾಣಂ | ಅಕೃ-
ಣುತಂ | ವಿಚಕ್ಷೇ || ೧೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ವರ್ತಿಕಾ ಚಟಕಸದೃಶಸ್ಯ ಪಕ್ಷಿಣಃ ಸ್ತ್ರೀ | ತಾಮರಣ್ಯೇ ವರ್ತಮಾನೇನ ಶುನಾ ಗ್ರಸ್ತಾಂ ಪುರಾ
ಕಿಲಾಶ್ವಿನಾವನೋಚಯತಾಂ | ತದೇತದಾಹ | ಹೇ ನರಾ ನೇತಾರಾ ನಾಸತ್ಯಾವಶ್ಯನ್ ಯುವಂ
ಯುವಾಮುಭೀಕೇಭಿಗತೇ ವೃಕವರ್ತಿಕಯೋಃ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ವೃಕಸ್ಯ ವಿಕರ್ತಕಸ್ಯ ಶುನ ಆಸ್ಮ
ಆಸ್ಮಾದ್ವರ್ತಿಕಾಂ ಚಟಕಸದೃಶೀಮಮುಮುಕ್ತಂ | ಅನೋಚಯತಂ | ಯಾಸ್ಯಸ್ತಾಹ | ಪುನಃ
ಪುನರ್ವರ್ತತೇ ಪ್ರತಿದಿವಸಮಾವರ್ತತ ಇತಿ ವರ್ತಿಕೋಷಾಃ | ತಾಂ ವೃಕೇಣಾವರಕೇಣ ಸರ್ವಜಗತ್ಪ್ರ-
ಕಾರೇನಾಚ್ಛಾದಯಿತ್ರಾ ಸೂರ್ಯೇಣ ಗ್ರಸ್ತಾಂ ತದೀಯಮುಖಾದಶ್ವಿನಾವಮುಂಚಿತಾಮಿತಿ | ಉತೋ
ಅಪಿ ಚ ಪುರುಭುಜಾ ಮಹಾಬಾಹೂ ಪ್ರಭೂತಹಸ್ತಾ ನಾ ಯುವಂ ಹ ಯುವಾಂ ಖಲು ಕೃಪಮಾಣಂ
ಸ್ತುವಂತಂ ಕವಿಂ ಏತತ್ಸಂಜ್ಞಮಂಧವೃಷಿಂ ವಿಚಕ್ಷೇ ವಿಶೇಷೇಣ ದ್ರಷ್ಟುಂ ಸಮರ್ಥಮಕೃಣುತಂ |
ಅಕುರುತಂ || ಅಸ್ಮಃ | ಪದ್ಮೆನ್ನಿತ್ಯಾದಿನಾಸ್ಯಸ್ಯಾಸನ್ನಾದೇಶಃ | ಅಲ್ಲೋಪೋನ ಇತ್ಯಕಾರಲೋಪ
ಉದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರೇಣೋಡಿಧಮಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅಮುಮುಕ್ತಂ | ಮುಚೇರಂತರ್ಭಾವಿ-
ತಣ್ಯರ್ಥಾಲ್ಲಜಾ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಶ್ಲಃ | ಕೃಪಿಃ ಸ್ತುತಿಕರ್ಮಾ ತುದಾದಿಷು ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ |
ವಿಕರಣಸ್ವರೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ವೃಷಾದೀನಾಂ ಚೇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ವಿಚಕ್ಷೇ | ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಿತಿ
ಸೇನ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಸ್ಕೋಃ ಸಂಯೋಗಾದ್ಯೋರಿತಿ ಸಲೋಪಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ನರಾ—ನೇತೃಗಳಾದ ! ಹೇ ನಾಸತ್ಯಾ—ಎಲೈ ನಾಸತ್ಯರೇ ! ಯುವಂ—ನೀವಿಬ್ಬರು ! ಅಭೀಕೇ ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ! ವ್ಯಕಸ್ಯ—ನಾಯಿಯ (ತೋಳನ) ! ಆಸ್ತೇ—ಬಾಯಿಯಿಂದ ! ವರ್ತಿಕಾಂ—ವರ್ತಿಕಾ ಎಂಬ ಪಕ್ಷಿಯನ್ನು (ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿಯನ್ನು) ! ಅಮುಮುಕ್ತಂ—ಬಿಡಿಸಿದಿರಿ ! ಉತೋ—ಮತ್ತೂ ! ಪುರುಭುಜಾ—ಮಹಾಬಾಹುಗಳಾದ ! ಯುವಂ ಹ—ನೀವೇ ! ಕೃಪಮಾಣಂ—ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಿರುವ ! ಕವಿಂ—ಕವಿಯೆಂಬ (ಅಂಧ) ಋಷಿಯನ್ನು ! ವಿಚಕ್ಷೇ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡಲು ಶಕ್ತನನ್ನಾಗಿ ! ಅಕೃಣುತಂ—ಮಾಡಿದಿರಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ನೇತೃಗಳಾದ ನಾಸತ್ಯರೇ, ನೀವಿಬ್ಬರೂ (ವ್ಯಕವರ್ತಿಕಗಳ) ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕದಬಾಯಿಯಿಂದ ವರ್ತಿಕಾ ಎಂಬ ಪಕ್ಷಿಯನ್ನು ಬಿಡಿಸಿದಿರಿ. ಮತ್ತು, ಮಹಾಬಾಹುಗಳಾದ ನೀವೇ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಿರುವ ಕವಿಯೆಂಬ (ಅಂಧ) ಋಷಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡಲು ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದಿರಿ.

English Translation.

Nasatyas, leaders, you liberated the quail from the mouth of the dog that had seized her, and you, who are benefactors of many, have granted to the sage who praises you, to behold (true wisdom).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅಭೀಕೇ—ವ್ಯಕವರ್ತಿಕಯೋಃ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಅಭಿಗತೇ—ಅಭೀಕೇ ಶಬ್ದವು ನಲವತ್ತಾರು ಸಂಗ್ರಾಮ ಪದಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ದಿಗ್ವಾಚಕಪದಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೨೦) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಾಮವೆಂದರೆ ಯುದ್ಧವೆಂದು ಅರ್ಥ-ಒಂದು ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ನಾಯಿಗೂ ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿಗೂ ಜಗಳವಾಗಿ ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿಯನ್ನು ನಾಯಿಯು ಕಚ್ಚಿಕೊಂಡಾಗ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ನಾಯಿಯ ಬಾಯಿನಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಬಿದ್ದಿದ್ದ ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದರು ಎಂದು ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಪದಗಳಿಂದ ಉಷಸ್ಸು ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿತು ಎಂದು ಬೇರೆಯ ಅರ್ಥವೂ ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಾಸ್ಕರು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಬರುವುದರಿಂದಲೂ ಪುನಃ ಪುನಃ ಅವೃತ್ತಿ ಯಾಗುವುದರಿಂದಲೂ ಉಷಸ್ಸು ವರ್ತಿಕಾ ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥವಾಗಿರುವುದು. ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತನ್ನ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದಲೇ ಮುಚ್ಚುತ್ತಿರುವ ಸೂರ್ಯನೂ ಈ ಉಷಸ್ಸನ್ನೂ (ಮುಚ್ಚುವ) ಆನರಿಸುವ ಕಾರಣ ವ್ಯಕಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯನಾಗಿರುವನು. ಉಷಸ್ಸು ಈ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ವ್ಯಕ್ತಗ್ರಸ್ತನಾಗಿರುವುದು. ಅದರಿಂದ ಉಷಸ್ಸನ್ನು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಗ್ರಸ್ತವಾದದ್ದನ್ನು ಬಿಡಿಸಿದರು-ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಪುನಃ ಪುನಃ ವರ್ತತೇ ಪ್ರತಿ ದಿವಸಮಾವರ್ತತೇ ಇತಿ ವರ್ತಿಕಾ ಉಷಾಃ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ವೃಕಸ್ಯ—ವಿಕರ್ತಕಸ್ಯ | ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಹಿಂಸೆಮಾಡುವ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ವೃಕಶಬ್ದವು ಹದಿನೆಂಟು ವಜ್ರನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೧೧) ಹದಿನಾಲ್ಕು ಸ್ತೇನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೧೯) ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು. ಮತ್ತೂ—

ವೃಕಃ-ವೃಕಶ್ಚಂದ್ರಮಾ ಭವತಿವಿವೃತಜ್ಯೋತಿಷ್ಣೋ ನಾ ವಿಕೃತಜ್ಯೋತಿಷ್ಣೋ ನಾ ವಿಕ್ರಾಂತ-
ಜ್ಯೋತಿಷ್ಣೋ ನಾ || (ನಿ. ೫-೨೧).

ಪ್ರಕಾಶಿತವಾದ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಣುಗಳನ್ನಾಳುವುದರಿಂದಲೂ, ಅಥವಾ ಶೀತಕರವಾದ (ತಣ್ಣಗಿರುವ) ಪ್ರಕಾಶದ ಅತಿಶಯ ದಿಂದ ಇತರರನ್ನು ವಿಕೃತಮಾಡುವ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಅಥವಾ ಗ್ರಹನಕ್ಷತ್ರಾದಿಜ್ಯೋತಿಷ್ಣುಗಳಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾದ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಚಂದ್ರನು ವೃಕಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ವೃಕಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಯಾಸ್ಮರು ವಿವರಿಸಿರ ವರು—

ಅರುಣೋ ಮಾ ಸಕೃದ್ವೃಕಃ ಸಥಾ ಯಂತಂ ದದರ್ಶ ಹಿ |

ಉಜ್ಜಿಹೀತೇ ನಿಚಾಯ್ಯಾ ತಸ್ಯೈವ ಪೃಷ್ಠಾಭ್ಯಾಮಯಾ ವಿತ್ತಂ ಮೇ ಅಸ್ಯ ರೋದಸೀ ||

(ಋ. ಸಂ ೧-೧೦೫-೧೮)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟು—

ಅರುಣ ಆರೋಚನೋ ಮಾಸಕೃನ್ಮಾಸಾನಾಂ ಚಾರ್ಥಮಾಸಾನಾಂ ಚ ಕರ್ತಾ ಭವತಿ ಚಂದ್ರಮಾ
ವೃಕಃ ಸಥಾ ಯಂತಂ ದದರ್ಶ ನಕ್ಷತ್ರಗಣಮಭಿಜಿಹೀತೇ ನಿಚಾಯ್ಯಾ ಯೇನ ಯೇನ
ಯೋಕ್ಷ್ಯಮಾಣೋ ಭವತಿ ಚಂದ್ರಮಾಸ್ತಪ್ತವನ್ನಿವ ಪೃಷ್ಠರೋಗೀ ಜಾನೀತಂ ಮೇಽಸ್ಯ
ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾವಿತಿ || (ನಿ ೫-೨೧)

ಈ ಋಕ್ವೆನಲ್ಲಿರುವ ವೃಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಚಂದ್ರನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಅದಿತ್ಯೋಽಪಿ ವೃಕ ಉಚ್ಯತೇ | ಯದಾವೃಂಕ್ತೇ (ನಿ. ೫-೨೧) ಅದಿತ್ಯನಿಗೂ ವೃಕ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಏತಕ್ಕೆಂದರೆ ತಮಸ್ಸನ್ನು (ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು) ತನ್ನ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ (ಅಥವಾ ಕಿರಣಗಳಿಂದ) ಆವರಿಸುವನು (ಮುಚ್ಚು ವನು) ಎಂದು ಹೇಳಿ—

ಅಜೋಹವೀದಶ್ವಿನಾ ವರ್ತಿಕಾ ವಾಮಾಸ್ನೋ ಯಶ್ವೀಮಮುಂಚಿತಂ ವೃಕಸ್ಯ |

ವಿ ಜಯುಷಾ ಯಯಥುಃ ಸಾನ್ವದ್ರೇರ್ಜಾತಂ ವಿಷ್ವಾಚೋ ಅಹತಂ ವಿಷೇಣ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೭-೧೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟು—ಅಹಯಮುಷಾ ಅಶ್ವಿನಾವಾದಿತ್ಯೇನಾಭಿಗ್ರಸ್ತಾ ತಾಮಶ್ವಿನಾ
ಪ್ರಮುಮುಚಿತುರಿತ್ಯಾಖ್ಯಾನಂ | ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿ ವೃಕನೆಂದರೆ ಅದಿತ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು.

ಶ್ವಾಸಿ ವೃಕ ಉಚ್ಯತೇ ವಿಕರ್ತನಾತ್ |

(ನಿ. ೫-೨೧)

ವೃಕ ಎಂದರೆ ನಾಯಿಯೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುವುದು. ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ—

ವೃಕಶ್ಚಿದಸ್ಯ ನಾರಣ ಉರಾಮಥಿರಾ ನಾಯುನೇಷು ಭೂಷತಿ |

ಸೇಮಂ ನಃ ಸ್ತೋಮಂ ಜುಜುಷಾಣ ಅ ಗಹೀಂದ್ರ ಪ್ರ ಚಿತ್ರಯಾ ಧಿಯಾ ||

(ಮು. ಸಂ ೮-೬೬-೮)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಹೇಳಿ—ವಿನಿಧಮಸೌ ಕೃಂತತಿ ತಸ್ಮಾದ್ವೃಕಃ | ಆಹಾರವನ್ನು ತಿನ್ನುವಾಗ ಆದನ್ನು ತುಂಡು ತುಂಡಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿ ತಿನ್ನುವುದರಿಂದ ನಾಯಿಗೆ ವೃಕ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇರುವ ವೃಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದೇವತೆಗಳ ನಾಯಿಯಾದ ಸಾರಸೇಯವು ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು.

ವೃದ್ಧವಾಶಿನೃಪಿ ವೃಕ್ಕುಚ್ಯತೇ | (ನಿ. ೫-೨೧) ದೊಡ್ಡದಾದ ಹೆಣ್ಣುನರಿಗಾಗಲಿ, ತೋಳನಿಗಾಗಲಿ ವೃಕೇ ಎಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಹೇಳಿ ಈ ಅರ್ಥಸಮರ್ಥನೆಗಾಗಿ—

ಶತಂ ಮೇಷಾನ್ ವೃಕ್ಕೇ ಚಕ್ಷದಾನಮೃಜ್ರಾಶ್ಚಂ ತಂ ಪಿತಾಂಧಂ ಚಕಾರ |

ತಸ್ಮಾ ಅಕ್ಷೀ ನಾಸತ್ಯಾ ವಿಚಕ್ಷ ಆಧತ್ತಂ ದಸ್ರಾ ಭಿಷಜಾವನರ್ವನ್ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೧೬-೧೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿ ಇಲ್ಲಿರುವ ವೃಕ್ಕೇ-ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹೆಣ್ಣುನರಿಗೆ ಅಥವಾ ತೋಳನಿಗೆ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಹೀಗೆ ವೃಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳಿರುವುದನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಆಯಾಯ ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನೂ ಉದಾಹರಿಸಿರುವರು.

ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ವೃಕೇಣ ಗ್ರಸ್ಯಮಾನಾಂ ಚಟಿಕಾಂ ವೃಕಸ್ಯ ಅಸ್ಯಾತ್ ನೋಚಿತವಂತೌ ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವಂತೆಯೇ ನಾಯಿಯ ಮುಖದಿಂದ ಗುಬ್ಬಿಚ್ಚೆಯನ್ನು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಬಿಡಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸಿದರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ

ಯಾಭಿವರ್ತಿಕಾಂ ಗ್ರಸಿತಾಮುಂಚಿತಂ ತಾಭಿರೂಷು ಊತಿಭಿರಶ್ವಿನಾಗತಮ್ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೧೭-೮)

ಎಂದು ಉದಾಹರಿಸಿರುವರು.

ಕೃಪಮಾಣಂ—ಸ್ತುವಂತಂ. ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತಿರುವವನೆಂದು ಅರ್ಥ. ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು-ಕೃಪಣ್ಯತಿ ಎಂದು ನಲವತ್ತನಾಲ್ಕು ಅರ್ಚತಿ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಕೃಪಣ್ಯತಿ ಶಬ್ದವು (ನಿ. ೩-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಕೃಪಣ್ಯ ಎಂದು ಹದಿಮೂರು ಸ್ತೋತ್ರ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯) ಪಾಠಮಾಡಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಕೃಪಾಶಬ್ದವು ಸ್ತುತಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡುವ ಕೃಪಾಕೃಪಣ್ಯತೀತ್ಯರ್ಚತಿ ಕರ್ಮಸು

ಪಾಠಾತ್ ಕೃಪಣ್ಯುರಿತಿ ಸ್ತೋತ್ರೇನಾನುಸು ಚ ಪಾಠಾತ್ ಕೃಪಿಃ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥಃ ಇತಿ ಗಮ್ಯತೇ-ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ ಕವಿ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಕಣ್ಣು ಇಲ್ಲದ ಕುರುಡನಾದ ಋಷಿಗೆ ಕಣ್ಣುಗಳು ಬರುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಎಲ್ಲಾ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ನೋಡುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನನ್ನಾಗಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಮಾಡಿರುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಈ ವಿಷಯಸಮರ್ಥನೆಗಾಗಿ

ಯುವಂ ಕಣ್ವಾಯಾಪಿರಿಪ್ತಾಯ ಚಕ್ಷುಃ ಪ್ರತ್ಯಥತ್ತಂ ಸುಷ್ಮತಿಂ ಜುಜುಷಾಣಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೮-೭)

ಯಾಭಿಃ ಕಣ್ವಂ ಪ್ರಸಿಷಾಸಂತಮಾವತಂ ತಾಭಿರೂ ಸು ಊತಿಭಿರಶ್ವಿನಾಗತಮ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೯-೫)

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಗಳನ್ನು ಉದಹರಿಸಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಸ್ತುಃ-ಅಸ್ಯ ಶಬ್ದ. ಸಂಜಮಾ ಏಕವಚನಪರವಾದಾಗ ಪದ್ವೆನ್ನೋಮಾಸ್-(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸನ್ ಆದೇಶ. ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲೋಪೋಽನಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಉದಾತ್ತಾಕಾರ ಲೋಪವಾದುದರಿಂದ ಊಡಿದಂ ಪದಾದಿ-(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯುವಮ್-ಪ್ರಥಮಾಯಾಶ್ಚ ದ್ವಿವಚನೇ ಭಾಷಾಯಾಮ್-(೭-೨-೮೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವೇದದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಮುಮುಕ್ತಮ್-ಮುಚ್ಛಲ್ಯ ಮೋಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಪ್ರಯೋ ಜಕನ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಧಾತು. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತಮಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಶ್ಲ ಉದೇಶ. ಶ್ಲಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಆದಿಹಲ್‌ಶೇಷ. ಚೋಃಕುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕೃಪಮಾಣಮ್-ಕೃಪ ಧಾತುವು ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ತುದಾದಿ. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತುದಾದಿಭ್ಯಃಶಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ ವಿಕರಣ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಜಿಡ್ವದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಸಥಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅನೇಮುಕ್- (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಂತಕ್ಕೆ ಮುಕಾಗಮ. ಅದುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಬಂದುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್-(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಕರಣ ಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ ವೃಷಾದೀನಾಂ ಚಿ-(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಕೃಣುತಮ್—ಕೃವಿ ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋಶ್ಚ ಧಾತು. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತಮಾ ದೇಶ. ಧಿನ್ವಿಕೃಣೋರಚಿ-(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರ ಅಂತಾದೇಶ. ಉ ವಿಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನುಮಾಗಮ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಚಿಕ್ಷೇ- ಚಕ್ಷಿಜ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಧಾತು ಅದಾದಿ ತುಮನರ್ಥತೋರುವಾಗ ತುಮರ್ಥೇ- ಸೇಸೇನಸೇ-(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ಕೋಃ ಸಂಯೋಗಾದ್ಯೋರಂತೇ ಚಿ-(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಕಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪಕಾರಕ್ಕೆ ಕತ್ವ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಷತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಕೃನ್ಮೇಜಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಜಂತವಾದುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಚರಿತ್ರಂ ಹಿ ನೇರಿವಾಚ್ಛೇದಿ ಪರ್ಣಮಾಜಾ ಖೀಲಸ್ಯ ಪರಿತ-
ಕ್ಮಾಯಾಂ |

ಸದ್ಯೋ ಜಂಘಾಮಾಯಸೀಂ ವಿಶ್ವಲಾಯೈ ಧನೇ ಹಿತೇ
ಸರ್ತವೇ ಪ್ರತ್ಯಧತ್ತಂ || ೧೫ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಚರಿತ್ರಂ | ಹಿ | ನೇಃ | ಇವ | ಅಚ್ಛೇದಿ | ಪರ್ಣಂ | ಆಜಾ | ಖೀಲಸ್ಯ | ಪರಿ | ತ-
ಕ್ಮಾಯಾಂ |

ಸದ್ಯಃ | ಜಂಘಾಂ | ಆಯಸೀಂ | ವಿಶ್ವಲಾಯೈ | ಧನೇ | ಹಿತೇ | ಸರ್ತವೇ |

ಪ್ರತಿ | ಅಧತ್ತಂ || ೧೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಗಸ್ತ್ಯಪುರೋಹಿತಃ ಖೇಲೋ ನಾಮ ರಾಜಾ | ತಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿನೀ ವಿಶ್ವಲಾ ನಾಮ ಸ್ತ್ರೀ
ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಶತ್ರುಭಿಶ್ಚಿನ್ನಪಾದಾಸೀತ್ | ಪುರೋಹಿತೇನಾಗಸ್ತ್ಯೇನ ಸ್ತುತಾವಶ್ಚಿನ್ ರಾತ್ರಾನಾಗತ್ಯಾ-
ಯೋಮಯಂ ಪಾದಂ ಸಮುಧತ್ತಾಂ | ತದೇತದಾಹ | ಆಜಾ ಆಜೌ ಸಂಗ್ರಾಮೇಽಗಸ್ತ್ಯಪುರೋಹಿತಸ್ಯ
ಖೇಲಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿನ್ಯಾ ವಿಶ್ವಲಾಖ್ಯಾಯಾಶ್ಚರಿತ್ರಂ ಚರಣಂ ನೇರಿವ ನೇಃ ಪಕ್ಷಿಣಃ ಪರ್ಣಂ ಪತತ್ರಮಿ-
ವಾಚ್ಛೇದಿ ಹಿ | ಪುರಾ ಛಿನ್ನಮುಭೂತ್ವಲು | ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ಯುನಾಮಗಸ್ತ್ಯೇನ ಸ್ತುತಾ ಸಂತಾ
ಪರಿತಕ್ಮ್ಯಾಯಾಂ | ಪರಿತಕ್ಮ್ಯಾ ರಾತ್ರಿಃ ಪರಿತ ಏನಾಂ ತಕತೀತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ನಿ. ೧೧-೨೫ | ಏನಾ-
ಮುಭಯತಃ ಸೂರ್ಯೋ ಗಚ್ಛತೀತಿ ತಸ್ಯಾರ್ಥಃ | ರಾತ್ರಾನಾಗತ್ಯ ಸದ್ಯಸ್ತದಾನೀನೇವ ಹಿತೇ ಶತ್ರುಷು
ನಿಹಿತೇ ಧನೇ ಜೇತವ್ಯೇ ವಿಷಯಭೂತೇ ಸತಿ ಸರ್ತವೇ ಸರ್ತುಂ ಗಂತುಂ ವಿಶ್ವಲಾಯಾ ಆಯಸೀಮ-
ಯೋಮಯಿಾಂ ಜಂಘಾಂ ಜಂಘೋಪಲಕ್ಷಿತಂ ಪಾದಂ ಪ್ರತ್ಯಧತ್ತಂ | ಸಂಧಾನಮೇಕೀಕರಣಂ ಕೃತಃ
ವಂತಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಚರಿತ್ರಂ | ಅರ್ತಿಲೂಢಾಸೂಖನಸಹಚರ ಇತ್ಯ ಇತಿ ಕರಣ ಇತ್ಯಃ | ಆಜಾ | ಸುಸಾಂ
ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರ್ಡಾರ್ದೇಶಃ | ಆಯಸೀಂ | ಅಯಃಶಬ್ದಾದ್ವಿಕಾರಾರ್ಥೇ ಪ್ರಾಣಿರಜತಾದಿಭ್ಯೋಽರ್ಥಃ
ಪಾ. ೪-೩-೧೫೪ | ಟಿಡ್ಕಾಣಿಗಳಾತಿ ಜೋಪ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ) ಆಜಾ—ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ | ಖೇಲಸ್ಯ—ಖೇಲನೆಂಬರಾಜನ (ಸಂಬಂಧಿಯಾದ
ವಿಶ್ವಲೇ ಎಂಬುವಳ | ಚರಿತ್ರಂ—ಚರಣವು (ಪಾದವು) | ನೇಃ—ಪಕ್ಷಿಯ | ಪರ್ಣಂ ಇವ—ರೆಕ್ಕೆಯಂತೆ |
ಅಚ್ಛೇದಿ ಹಿ—ಛೇದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತಷ್ಟೇ | ಪರಿತಕ್ಮ್ಯಾಯಾಂ—ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ (ಖೇಲನಪುರೋಹಿತನಾದ ಅಗಸ್ತ್ಯನಿಂದ
ಸ್ತುತರಾಗಿ ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಬಂದು) | ಸದ್ಯಃ—ಕೂಡಲೇ | ಹಿತೇ—(ಶತ್ರುಗಳಿಂದ) ನಿಹಿತವಾದ | ಧನೇ-
ಧನಕ್ಕಾಗಿ | ಸರ್ತವೇ—ಹೋಗುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ | ವಿಶ್ವಲಾಯೈ—ವಿಶ್ವಲೆಗೆ | ಆಯಸೀಂ—ಕಬ್ಬಿಣದಿಂದ
ಮಾಡಿದ | ಜಂಘಾಂ—ಪಾದವನ್ನು | ಪ್ರತ್ಯಧತ್ತಂ—ಜೋಡಿಸಿದಿರಿ (ಕೊಟ್ಟಿರಿ).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ, ಪಕ್ಷಿಯರೆಕ್ಕೆಯಂತೆ, ಛೇದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ ಪಾದವುಳ್ಳ ಖೇಲನ
(ಸಂಬಂಧಿಯಾದ) ವಿಶ್ವಲೆಗೆ, (ಅವನ ಪುರೋಹಿತನಾದ ಅಗಸ್ತ್ಯನುಷಿಯಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ನೀವಿಬ್ಬರೂ) ರಾತ್ರಿ
ಯಲ್ಲಿ (ಬಂದು) (ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ನಿಹಿತವಾದ) ಧನವನ್ನು (ಜಯಿಸಲು) ಹಿಡಾಡುವಂತೆ, ಕಬ್ಬಿಣದ ಪಾದವನ್ನು
ಜೋಡಿಸಿದಿರಿ.

English Translation.

The foot of (Vispala, the wife of) Khela, was cut off, like the wing of a bird, in an engagement by night; immediately you gave her an iron leg, that she might walk, the hidden treasure (of the enemy being the object of the conflict).

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಪರಿತಕ್ಮ್ಯಯಾಂ—ಪರಿತಕ್ಮ್ಯ ರಾತ್ರಿಃ ರಾತ್ರಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಪರಿತ ಏನಾಂ ತಕತಿ (ನಿ. ೧೧-೨೫) ಏನಾಂ ಸೂರ್ಯೋ ಉಭಯತಃ ಗಚ್ಛತೀತಿ ತಸ್ಯಾರ್ಥಃ ಸೂರ್ಯನು (ಸುತ್ತಲೂ) ಎರಡು ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಎಂದರೆ ರಾತ್ರಿಯ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿಯೂ ಮತ್ತು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವವನಾಗಿ ಸುತ್ತುವ ನಿಮಿತ್ತ ಪರಿತಕ್ಮ್ಯ ಎಂದರೆ ರಾತ್ರಿಯು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಪರಿತಕ್ಮ್ಯಯಾಂ ಸೇನಾಯಾಂ ವರ್ತಮಾನಾಯಾಂ ಸೇನೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಖೇಲನೆಂಬ ರಾಜನು ಅಗಸ್ತ್ಯಋಷಿಯನ್ನು ಪುರೋಹಿತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು. ಅವನಿಗೆ ವಿಶ್ವಲಾ ಎಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ಹೆಂಡತಿಯೂ ಇದ್ದಳು. ಶತ್ರುಗಳ ಸಂಗಡ ಯುದ್ಧವು ನಡೆಯುತ್ತಿರುವಾಗ ವಿಶ್ವಲಾ ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀಯ ಪಾದವು ಕತ್ತರಿಸಿ ಹೋಯಿತು. ಆಗ ವಿಶ್ವಲೆಗೆ ಕಾಲು ಬರಬೇಕೆಂದು ಅಗಸ್ತ್ಯಋಷಿಯು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲಾಗಿ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದು ಇವಳ ಕತ್ತರಿಸಿಹೋದ ಕಾಲುಗಳಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಾಲುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಅತ್ತಿಗೆ ಪಾದಗಳು ಬರುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು ಎಂದು ಇತಿಹಾಸವು ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಈ ವಿಷಯವು-

ಯಾಭಿವಿಶ್ವಲಾಂ ಧನಸಾಮಥರ್ಯಂ ಸಹಸ್ರಮಿಷ್ಟ ಅಜಾವಜಿನ್ವತಂ ।

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೨-೧೦)

ಅಗಸ್ತ್ಯೇ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ನಾವ್ಯಧಾನಾ ಸಂ ವಿಶ್ವಲಾಂ ನಾಸತ್ಯಾ ಪರಿಣೇತಂ ।

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೭-೧೧)

ಅಮುಂಚಿತಂ ವರ್ತಿಕಾಮುಂಹಸೋ ನಿಃ ಪ್ರತಿ ಜಂಘಾಂ ವಿಶ್ವಲಾಯಾ ಅಧತ್ತಂ ।

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೮-೮)

ಯುವಂ ವಂದನಮೃತ್ಯದಾದುದೂಪಧುರ್ಯುವಂ ಸದ್ಯೋ ವಿಶ್ವಲಾಮೇತನೇ ಕೃಥಃ ।

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೩೯-೮)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ಚರಿತ್ರಂ—ಚರಣಂ । ಪಾದ ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ ಚರಿತಿ ಗಚ್ಛತಿ ಯೇನ ತಚ್ಚರಿತ್ರಂ ಜಂಘಾ ಇಹಾಭಿ ಪ್ರೇತಾ ನಡೆಯುವುದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಸಾಧನವು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಜಂಘೆಯು ಗಮನಸಾಧನವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಧನೇ ಹಿತೇ—ಎಂಬಲ್ಲಿ ನಿಮಿತ್ತ ಏಷಾ ಸಪ್ತಮಿಾ | ಸಪ್ತಮಿಾವಿಭಕ್ತಿಯು ನಿಮಿತ್ತವಾಚಕವಾಗಿರುವುದು. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಜನವೇ ನಿಮಿತ್ತರೂಪವಾಗಿ ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹಿತಂ ಧನಂ ಪ್ರಾಪ್ತಂ ಯಃ ಅನಯಾ ಪ್ರಕ್ರಾಂತಃ ಸಂಗ್ರಾಮಃ ತಸ್ಯ ಗಮನಸ್ಯ ವ್ಯಾಘಾತಾರ್ಥಂ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ಹಿತಕರವಾದ ಧನವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಕ್ರಾಂತವಾದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಗಮನಕ್ಕೆ ತಡೆಯು ಉಂಟಾದ ಕಾರಣ ಅದನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿ ನಡೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಸಾಯಣರು ಶತ್ರುಷು ನಿಹಿತೇ ಧನೇ ಜೇತವ್ಯೇ ವಿಷಯಭೂತೇ ಸತಿ ಶತ್ರುವಶದಲ್ಲಿರುವ ಧನವನ್ನು ಜಯಿಸಿ ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಚರಿತ್ರಮ್—ಚರ ಗತಿಭಕ್ಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಅರ್ತಿಲೂಢೂಸೂಖನಸಹಚರಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇತ್ರ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಇಲ್ಲಿ ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಚ್ಛೇದಿ—ಛಿದಿರ್ ದ್ವೈಧೀಕರಣೇ. ಧಾತು ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿಣ್ ಭಾವಕರ್ಮಣೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚಿಗೆ ಚಿಣಾದೇಶ. ತನ್ನಿ-ಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಥಿಗೆ ಗುಣ. ಚಿಣೋ ಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರದಲ್ಲಿರುವ ತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಹ ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತವಾದ ಸದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಜಾ—ಅಜ+ಜ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಡಾದೇಶ. ಡಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಟೆಗೆ ಲೋಪ. ಉದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಯಸೀಮ್—ಅಯಸಃ ವಿಕಾರಃ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಿರಜತಾದಿಭ್ಯೋಽಇ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೩-೧೫೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತದ್ಧಿತೇಷ್ವಚಾಮಾದೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಟಿಡ್ಘಾಣಿಚ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೧೫.) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜ್ಞೇಪ್. ಯಸ್ಯೇತಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪ. ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹಿತೇ—ಡುಧಾಜಾ ಧಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೨೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದಧಾತೇರ್ಹಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೪೨.) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸರ್ತವೇ--ಸ್ಯ ಗತಾ ಧಾತು. ತುಮನರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ತುಮರ್ಥೇ ಸೇನಸೇ--(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ತವೇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕಿಗೆ ಗುಣ. ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಕೃನ್ಮೇಜಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ಯಯ ಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಧತ್ತಮ್--ಡುಧಾಜಾ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತ ರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಸಾತಃ ||

ಶತಂ ಮೇಷಾನ್ವೃಕ್ಯೇ ಚಕ್ಷದಾನಮೃಚಶ್ಚ ತಂ ಪಿತಾಂಧಂ
ಚಕಾರ |

ತಸ್ಮೈ ಅಕ್ಷೀ ನಾಸತ್ಯಾ ವಿಚಕ್ಷ ಆಧತ್ತಂ ದಸ್ರಾ ಭಿಷಜಾವನ-
ವನ್ || ೧೬ ||

|| ಪದಸಾತಃ ||

ಶತಂ | ಮೇಷಾನ್ | ವೃಕ್ಯೇ | ಚಕ್ಷದಾನಂ | ಮುಚ್ಚು ಅಶ್ಚಂ | ತಂ | ಪಿತಾ |
ಅಂಧಂ | ಚಕಾರ |

ತಸ್ಮೈ | ಅಕ್ಷೀ ಇತಿ | ನಾಸತ್ಯಾ | ವಿಚಕ್ಷೇ | ಆ | ಅಧತ್ತಂ | ದಸ್ರಾ |
ಭಿಷಜೌ | ಅನವನ್ || ೧೬ ||

|| ಸಾಯಜಭಾಷ್ಯಂ ||

ವೃಷಾಗಿರಃ ಪ್ರತೃ ಋಜ್ರಾಶ್ವೋ ನಾಮ ರಾಜರ್ಷಿಃ | ತಸ್ಯ ಸಮೀಪೇಶ್ವಿನೋರ್ವಾಹನ-
ಭೂತೋ ರಾಸಭೋ ವೃಕೇ ಭೂತ್ವಾವತಸ್ಥೇ | ಸ ಚ ತಸ್ಯಾ ಅಹಾರಾರ್ಥಮೇಕೋತ್ತರಶತಸಂಖ್ಯಾಕಾ-
ನ್ವೊರಜನಾನಾಂ ಸ್ವಭೂತಾನ್ಮೇಷಾನ್ ಶಕಲೀಕೃತ್ಯ ಪ್ರದದೌ | ಋಜ್ರಾಶ್ವಃ ಶತಮೇಕಂ ಚ ಮೇಷಾನಿತಿ
ಮಂತ್ರಾಂತರೇ ದರ್ಶನಾತ್ | ಏವಂ ಸೌರಾಣಾಮಹಿತೇ ಪ್ರವೃತ್ತಂ ಪಿತಾ ಶಾಪೇನ ನೇತ್ರಹೀನಮಕ-
ರೋತ್ | ತೇನ ಸ್ತೂಯಮಾನಾವಶ್ವಿನಾವಸ್ತದ್ವಾಹನನಿಮಿತ್ತಮಸ್ಯಾಂಧ್ಯಂ ಜಾತಮಿತಿ ಜಾನಂತೌ ತಸ್ಯಾ
ಅಕ್ಷಿಣೇ ಸ್ತ್ರಾಯಚ್ಛತಾಮಿತಿ | ತದೇತದಾಹ | ಅತ್ರ ತಚ್ಛಬ್ದ ಶ್ರುತೇರ್ಯಚ್ಛಬ್ದಾಧ್ಯಾಹಾರಃ | ಯು
ಋಜ್ರಾಶ್ವಃ ಶತಂ ಶತಸಂಖ್ಯಾಕಾನ್ಮೇಷಾನ್ಸ್ಯಕ್ಯ ಆತ್ಮನಾಪೋಷಿತಾಯೈ ವೃಕಸ್ತ್ರಿಯೈ ಶಕಲೀಕೃತ್ಯ
ಪ್ರಾದಾತ್ ತಂ ಚಕ್ಷದಾನಂ | ಕ್ಷದತಿರತ್ತಿಕರ್ಮಾತ್ರ ಶಕಲೀಕರಣಾರ್ಥಃ | ಶಕಲೀಕೃತ್ಯ ದತ್ತವಂತ-
ಮೃಜ್ರಾಶ್ವಂ ಪಿತಾ ಶಾಪೇನಾಂಧ್ಯಂ ದೃಷ್ಟಿಹೀನಂ ಚಕಾರ | ಕೃತವಾನ್ | ಹೇ ನಾಸತ್ಯಾ ಸತ್ಯಸ್ವಭಾವಾ
ಸತ್ಯಸ್ಯ ನೇತಾರೌ ನಾ ಭಿಷಜೌ ದೇವಾನಾಂ ವೈದ್ಯಭೂತೌ | ಅಶ್ವಿನೌ ವೈ ದೇವಾನಾಂ ಭಿಷಜೌ |
ಐ. ಬ್ರಾ. ೧-೧೮ | ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ದಸ್ರಾ ದರ್ಶನೀಯಾವೇತತ್ಸಂಜ್ಞಾ ನಾ ಹೇ ಅಶ್ವಿನಾವನರ್ವನ್ನನರ್ವಣೇ
ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಂ ಪ್ರತಿ ಪಿತೃಶಾಪಾದ್ಗಮನರಹಿತೇ ಅಕ್ಷೇ ಚಕ್ಷುಷೀ ವಿಚಿಕ್ಷೇ ವಿವಿಧಂ ದ್ರಷ್ಟುಂ ಸಮರ್ಥೇ ತಸ್ಮೈ
ಋಜ್ರಾಶ್ವಾಯಾಧತ್ತಂ | ವ್ಯಧತ್ತಂ | ಅಕುರುತಂ || ವೃಕೇ | ವೃಕೋಽರಣ್ಯಶ್ವಾ | ತಸ್ಯ ಸ್ತ್ರೀ ವೃಕೇ |
ಜಾತೇರಸ್ತ್ರೀವಿಷಯಾತ್ | ಪಾ. ೪-೧-೬೩ | ಇತಿ ದಿತಿ ಜೋಷ್ | ಜಸಾದಿಷು ಛಂದಸಿ ವಾವಚನಮಿತಿ
ಚಿತುರ್ಥೇಕವಚನಸ್ಯಾಡಭಾವೇ ಯಜಾದೇಶ ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಣ ಇತಿ ಪರಸ್ಯಾನುದಾತ್ತಸ್ಯ
ಸ್ವರಿತತ್ವಂ | ಚಕ್ಷದಾನಂ | ಕ್ಷದೇರ್ಲಿಟಃ ಕಾನಜ್ | ಚಿತ್ಸ್ವರಃ | ಅಕ್ಷೇ | ಈ ಚ ದ್ವಿವಚನೇ | ಪಾ. ೭-೧-೭೭ |
ಇತಿ ಪರತ್ವಾದಕ್ಷಶಬ್ದಸ್ಯೇಕಾರಾಂತಾದೇಶಃ | ಸ ಚೋದಾತ್ತಃ | ತಸ್ಮಿನ್ಶ್ರುತೇ ಸಕೃದ್ಗತೌ ವಿಪ್ರತಿಷೇಧೇ |
ಪರಿ. ೪೦ | ಇತಿ ಪರಿಭಾಷಯಾ ಪುನರ್ನುಮ್ನ ಭವತಿ | ವಿಚಿಕ್ಷೇ | ಚಿಕ್ಷೇಃ ಸಂಪದಾದಿಲಕ್ಷಣೋ ಭಾವೇ
ಕ್ಷಿಪ್ | ಅನರ್ವನ್ | ಋ ಗತೌ | ಅಸ್ಮಾದನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಸಿ ದೃಶ್ಯಂತ ಇತಿ ದೃಶಿಗ್ರಹಣಸ್ಯ ವಿಧ್ಯಂತರೋಪ-
ಸಂಗ್ರಹಾರ್ಥತ್ವಾದ್ಭಾವೇ ವನಿಪ್ | ಅರ್ವ ಗಮನಂ ವಿಷಯಂ ಪ್ರತ್ಯೇನಯೋರ್ನಾಸ್ತಿತಿ ಬಹುವ್ರೀಹೌ
ನಞ್ಸುಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ದ್ವಿವಚನಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಛಂದಸೋ
ನಲೋಪಾಭಾವಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಯಃ—ಯಾವ ಋಜ್ರಾಶ್ವನು) | ಶತಂ—ನೂರು | ಮೇಷಾನ್—ಅಡುಗಳನ್ನು | ವೃಕೇ—
ಹೆಣ್ಣು ತೋಳಕ್ಕೆ (ಕೊಟ್ಟನೋ) | ತಂ—ಅ | ಚಕ್ಷದಾನಂ—(ಕತ್ತರಿಸಿ) ಕೊಟ್ಟ | ಋಜ್ರಾಶ್ವಂ—ಋಜ್ರಾಶ್ವ
ನನ್ನು | ಪಿತಾ—(ಅವನ) ತಂದೆಯು | ಅಂಧಂ—(ಶಾಪದಿಂದ) ಅಂಧನನ್ನಾಗಿ (ಕುರುಡನನ್ನಾಗಿ) | ಚಕಾರ—
ಮಾಡಿದನು | ನಾಸತ್ಯಾ—ಸತ್ಯಸ್ವಭಾವದವರಾದ | ಭಿಷಜೌ—(ದೇವತೆಗಳ) ವೈದ್ಯರಾದ | ದಸ್ರಾ—ಎಲೈ
ಸುಂದರರಾದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ (ನೀವು ಋಜ್ರಾಶ್ವನಿಗೆ) | ಅನರ್ವನ್—(ಕುರುಡಾದುದರಿಂದ) ಗಮನರಹಿತನಾದ

(ಕಾಣಿಸದಿರುವ) | ಅಕ್ಷೀ—ಕಣ್ಣುಗಳೆರಡನ್ನೂ | ಶಸ್ತ್ರೇ—ಆ ಋಜ್ರಾಶ್ವನಿಗೆ | ವಿಚಿಕ್ಷೇ—ದೃಷ್ಟಿಯುಕ್ತವನ್ನಾಗಿ (ಮಾಡಿ) | ಅಧತ್ತಂ—ಮಾಡಿದಿರಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ವಾಹನವಾದ ರಾಸಭವು ಹೆಣ್ಣುತೋಳನ ರೂಪದಿಂದ ಋಜ್ರಾಶ್ವನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದ್ದಿತು. ಅದರ ಅಹಾರಾರ್ಥವಾಗಿ ಗ್ರಾಮದ ಜನರ ಆಡುಗಳನ್ನು ಮೇಯಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಆ ಋಜ್ರಾಶ್ವನು ನೂರು ಆಡುಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಆ ತೋಳಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟನು. ಅದರಿಂದ ಕೋಪಗೊಂಡ ಅವನ ತಂದೆಯು ಆ ಋಜ್ರಾಶ್ವನಿಗೆ ಶಾಸಕೊಟ್ಟು ಅವನನ್ನು ಕುರುಡನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು. ಸತ್ಯಸ್ವಭಾವದವರೂ, ದೇವತೆಗಳ ವೈದ್ಯರೂ, ದರ್ಶನೀಯರೂ ಆದ ನೀವು (ಕುರುಡಾದ್ದರಿಂದ ಪದಾರ್ಥಗಳಕಡೆ) ಗಮನಾಸಮರ್ಥನಾದ ಋಜ್ರಾಶ್ವನ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ದೃಷ್ಟಿಸಾಮರ್ಥ್ಯಯುಕ್ತಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದಿರಿ.

English Translation

When his father caused Rijrashwa, as he was giving to a she-wolf a hundred sheep cut up in pieces, to become blind, you, Dasras, physicians (of the gods), gave him eyes (that had been) unable to find their way, with which he might see.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಶತಂ ಮೇಷಾನ್ ವೃಕ್ಯೇ—ಅತ್ಯನಾ ಪ್ರೇಷಿತಾಯೈ ವೃಕಸ್ತ್ರಿಯೈ ಶಕಲೀಕೃತ್ಯೈ ಸ್ವಾದಾತ್. ವೃಷಾಗಿರ ಎಂಬ ರಾಜನ ಮಗನಾದ ಋಜ್ರಾಶ್ವನೆಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ರಾಜಮುಷಿಯ ಹತ್ತಿರ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ವಾಹನವಾದ ಕತ್ತಿಯು ಹೆಣ್ಣುತೋಳದ ಅಕಾರದಿಂದ ಇತ್ತು. ಅದರ ಅಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಋಜ್ರಾಶ್ವನು ನೂರೊಂದು ಕುರಿಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದನು. ಈ ಕುರಿಗಳು ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದವುಗಳಾದರೂ ಅವರ ಅನುಮತಿ ಇಲ್ಲದೆ ರಾಜಪುತ್ರನು ಹೀಗೆ ಮಾಡಿರುವ ಕಾರ್ಯವು ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಅಹಿತವಾದ ಕಾರಣ ಈ ಋಜ್ರಾಶ್ವನ ತಂದೆಯು ಅಸಮಾಧಾನದಿಂದ ಕುರುಡನಾಗುವಂತೆ ಇವನಿಗೆ ಶಾಸವನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು. ಋಜ್ರಾಶ್ವನಿಗೆ ತಂದೆಯ ಶಾಸದಿಂದ ಕಣ್ಣುಗಳು ಹೋದವು. ಆಗ ಅವನು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದನು. ಅವರು ತಮ್ಮ ವಾಹನದ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಇವನು ಕುರುಡನಾದನು ಎಂದು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಅವನಿಗೆ ಮೊದಲಿನಂತೆಯೇ ಕಣ್ಣುಗಳು ಬರುವಂತೆ ಮಾಡಿ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದರು ಎಂದು ಇತಿಹಾಸವು ಈ ಋಕ್ನಿನಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಇತಿಹಾಸವು—

ಶತಂ ಮೇಷಾನ್ವೃಕ್ಯೇ ಮಾಮಹಾನಂ ತಮಃ ಪ್ರಣೀತಮಶಿನೇನ ಪಿತ್ರಾ |

ಅಕ್ಷೀ ಋಜ್ರಾಶ್ವೇ ಅಶ್ವಿನಾವಧತ್ತಂ ಜ್ಯೋತಿರಂಧಾಯ ಚಕ್ರಭುರ್ವಿಚಿಕ್ಷೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೩-೧೭)

ಶುನಮಂಥಾಯ ಭರಮಹ್ಯಯತ್ನಾ ವ್ಯಕೀರಶ್ಚಿನಾ ವೃಷಣಾ ನರೇತಿ |

ಜಾರಃ ಕನೀನ ಇವ ಚಕ್ಷದಾನ ಋಜ್ರಾಶ್ಚಃ ಶತಮೇಕಂ ಚ ಮೇಷಾನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೭-೧೮.)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವಿವೃತವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಇಲ್ಲಿ “ಶತಂ ಮೇಷಾನ್” ನೂರು ಕುರಿಗಳು ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. “ಶುನಮಂಥಾಯ” ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ “ಶತಮೇಕಂಚ ಮೇಷಾನ್” ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ಈ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ತಮ್ಮ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ ಈ ಋಜ್ರಾಶ್ಚನ ಹೆಸರು ಋ. ಸಂ. ೧-೧೦೦-೧೭ ರಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಇವನಿಗೆ ಅನುಗ್ರಹಮಾಡಿದನೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನೂ, ಋ. ಸಂ. ೧-೧೦೦-೧೭ ರಲ್ಲಿ ಈ ಋಜ್ರಾಶ್ಚನು ವೃಷಾಗಿರನೆಂಬ ರಾಜನ ಪುತ್ರರಾದ ಅಂಬರೀಷ, ಸಹದೇವ, ಭಯಮಾನ, ಸುರಾಧಾಃ ಋಜ್ರಾಶ್ಚ ಎಂಬವರಲ್ಲಿ ಇವನೂ ಒಬ್ಬನೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ. ಇವನ ಹೆಸರು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆಲ್ಲಿಯೂ ಸೂಚಿತವಾಗಿಲ್ಲ.

ಚಕ್ಷದಾನಂ—ಕ್ಷದತಿಃ ಅತ್ತಿಕರ್ಮಾ | ಅತ್ರ ಶಕಲೀಕರಣಾರ್ಥಃ ಶಕಲೀಕೃತ್ಯ ದತ್ತವಂತಂ |
ಕ್ಷದ ಧಾತುವು ಭಕ್ಷಣ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಚೂರು ಚೂರು ಮಾಡು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ. ಚೂರು ಚೂರಾಗಿ ಅಥವಾ ತುಂಡು ತುಂಡಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿ ಕೊಟ್ಟನೆಂದು ಅರ್ಥವು.

ನಾಸತ್ಯಾ—ಸತ್ಯಸ್ವಭಾವಾ ಸತ್ಯಸ್ಯ ನೇತಾರೌ ನಾ ಸತ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವರು ಅಥವಾ ನಿಜವಾದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವವರು ಎಂದು ಮೊದಲಾಗಿ ಈ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲನೆಯ ಋಕ್ತಿನಲ್ಲಿಯೇ (ಋ ಸಂ. ೧-೧೧೭-೧) ವಿವರಿಸಿ ಇದೆ.

ಭಿಷಜಾ—ದೇವಾನಾಂ ವೈದ್ಯಾಃ. ಅಶ್ವಿನೌ ವೈ ದೇವಾನಾಂ ಭಿಷಜೌ (ಐ. ಬ್ರಾ. ೧-೧೮; ತೈ. ಸಂ. ೨-೩-೧೧) ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ದೇವತೆಗಳ ವೈದ್ಯರು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಎಂದು ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ದಸ್ರಾ—ದರ್ಶನೀಯೌ-ಏತತ್ಸಂಜ್ಞಾ ನಾ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೆ ದಸ್ರಾ ಎಂಬ ಹೆಸರೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದು. ಅಥವಾ ದಸ್ರಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸುಂದರವಾದ ಆಕಾರವುಳ್ಳವರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ಅನರ್ವನ್—ಅನರ್ವಣೇ ದೃಷ್ಟವ್ಯಂ ಪ್ರತಿ ಸಿತ್ಯಶಾಸಾತ್ ಗಮನರಹಿತೇ | ನೋಡಬೇಕಾದ ವಸ್ತುವಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಂದೆಯ ಶಾಪದಿಂದ ದೃಷ್ಟಿಯು ಸಂಚಾರವಿಲ್ಲದಿರುವ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ—

ಅರ್ತೇರ್ಗತ್ಯರ್ಥಸ್ಯೇದಂ ರೂಪಂ | ಅನ್ಯಂ ಪ್ರತ್ಯಾಶ್ರಿತತಯಾ ಯೋ ನ ಗತಃ ಸೋ ಅನರ್ವಾ |

ಅನರ್ವಣಿ ಅನನ್ಯಾಶ್ರಿತೇ ಸ್ವಾಯತ್ತೇ | ಸಿತ್ರಾ ಶಾಪೇನ ಅಪನೇತುಮಶಕ್ಯೇ ಇತ್ಯರ್ಥಃ—

ಗತ್ಯರ್ಥಕವಾಗಿರುವ ಋಧಾತುವಿನಿಂದ ಅವರ್ನ್ ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಗಮನವುಳ್ಳವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಇತರರ ಆಶ್ರಯದಿಂದ ತನ್ನ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದದೆ ಇರುವವನು ಅನರ್ವನಾಗುವನು. ಹೀಗೆ ಇರುವ ಅನ್ಯಾಶ್ರಯವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಇರುವ ತನ್ನ ಅಧೀನತೆಯೂ ಕೂಡ ಅನರ್ವಪದದಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಈ ಪ್ರಕಾರವಾದ ಸ್ಥಿತಿಯು ಋಜ್ರಾಶ್ರನಿಗೆ ಅವನ ತಂದೆಯಶಾಪದಿಂದ ನಶಿಸಿಹೋಗಿ ಶಾಪವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಆಗದಿರುವಾಗ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಅವನಿಗೆ (ನೇತ್ರ) ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ರಕ್ಷಿಸಿದರು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ—

ಯಾಭಿಃ ಶಚೀಭಿರ್ವೃಷಣಾ ಪರಾವೃಜಂ ಪ್ರಾಂಧಂ ಶ್ರೋಣಂ ಚಕ್ಷುಸ ಏತನೇ ಕೃಥಃ |

ಯಾಭಿರ್ವರ್ತಿಕಾಂ ಗೃಸಿತಾಮುಮ್ಜ್ವತಂ ತಾಭಿರೂ ಪು ಊತಿಭಿರಶ್ವಿನಾ ಗತಂ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೧೨-೮)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಈ ಅರ್ಥವು ಇಲ್ಲಿ ನಿವೃತ್ತವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು. ಯಾಸ್ಮರು ಅನರ್ವಾ ಪ್ರತ್ಯೈತೋ ಅನ್ಯಸ್ಥಿಕ್ (ನಿ. ೬-೨೩) ಅನರ್ವಮಪ್ರತ್ಯೈತಮನ್ಯಸ್ಥಿಕ್ ಇತರನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸದೆ ಇರುವವನು, ತನ್ನ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದಿಂದ ಇರುವವನು, ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ—

ಅನರ್ವಾಣಂ ವೃಷಭಂ ಮಂದ್ರಚಿಹ್ವಂ ಬೃಹಸ್ಪತಿಂ ವರ್ಧಯಾ ನವ್ಯಮುಕ್ಯೇಃ |

ಗಾಥಾನ್ಯಃ ಸುರುಚೋ ಯಸ್ಯ ದೇವಾ ಅಶ್ವಣ್ವಂತಿ ನವಮಾನಸ್ಯ ಮರ್ತಾಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೯೦-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸಿರುವರು. ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅನರ್ವಪದವು ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಗೆ ಅಧೀನತೆಯನ್ನು ಹೊಂದದೆ ಇರುವವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಸಾಯಣರು—ಅರ್ವ ಗಮನಂ ವಿಷಯಂ ಪ್ರತಿ ಏನಯೋಃ ನಾಸ್ತೀತಿ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಅನರ್ವಣೇ | ಅರ್ವ ಎಂದರೆ ಗಮನವು. ಗಮನವು ಎಂದರೆ ನೋಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಕಣ್ಣುಗಳಿಗೆ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಕಾರಣ ಅನರ್ವಣೇ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಅನರ್ವನ್ ಅಕ್ಷೀ ಎಂದರೆ ನೋಡಲು ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವ, ಅಥವಾ ದೃಷ್ಟಿಯಿಲ್ಲದ, ಅಥವಾ ಕುರುಡಾದ ಕಣ್ಣುಗಳು ಎಂಬಭಿಪ್ರಾಯವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವ್ಯಕ್ಯೇ—ವ್ಯಕವೆಂದರೆ ಅರಣ್ಯದ ನಾಯಿ. ತಸ್ಯ ಸ್ತ್ರೀ (ಅದರ ಹೆಂಡತಿ) ವೃಕೇ. ಜಾತಿವಾಚಕವಾದುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಜಾತೇರಸ್ತ್ರೀವಿಷಯಾದಯೋಪಧಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಷ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಯಸ್ಯೇತಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಇದಕ್ಕೆ ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಜಸಾದಿಷು ಭಂದಸಿ ನಾವಚನಮ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಆಣ್‌ನದ್ಯಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮ ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ ಯಣಾದೇಶ. ಉದಾತ್ತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಯಣ್ ಬಂದು ಅದರ ಪರದಲ್ಲಿ ಅನುದಾತ್ತ ಬಂದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತ-ಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಣಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರದ ಅನುದಾತ್ತಕ್ಕೆ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಕ್ಷದಾನಮ್—ಕ್ಷದ ಧಾತುವು ಭಕ್ಷಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ತುಂಡುಮಾಡುವುದು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಲಿಟಃ ಕಾನಜ್ಞಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಾನಜ್. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಕುಹೋಶ್ಚಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಚಕಾರಾದೇಶ. ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಕಾರ—ಡುಕ್ಯಜ್ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಕ್ಷೀ—ಈ ಚ ದ್ವಿವಚನೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಅಕ್ಷ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಈಕಾರಾಂತಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಈಕಾರಾಂತಾದೇಶ ಬಂದ ಮೇಲೆ ಸಕೃದ್ಗತೌ ವಿಪ್ರತಿಷೇಧೇನ ಯದ್‌ಬಾಧಿತಂ ತದ್ಬಾಧಿತಮೇವ (ಪರಿ. ಭಾ. ೪೦) ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ಪುನಃ ನುಮಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. (ಒಂದು ಸಾರಿ ಬಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಮೇಲೆ ಪುನಃ ಸಾಮಾನ್ಯ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಇಲ್ಲ.)

ವಿಚಕ್ಷೇ—ಚಕ್ಷಿಜ್ ವೃಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ. ಧಾತು. ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ಷಿಪ್ (ವಾ. ೨೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ಷಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚತುರ್ಥೀಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಸದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಸ್ರಾ—ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಅನರ್ವನ್—ಋ ಗತೌ ಧಾತು. ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿದೃಶ್ಯಂತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೫) ಎಂಬಲ್ಲಿ ದೃಶಿ ಗ್ರಹಣವು ಇತರ ಕಾರ್ಯಸಂಗ್ರಹಕ್ಕೋಸ್ಕರವಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ರಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅರ್ವನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಅರ್ವ ಗಮನಂ ವಿಷಯಂ ಪ್ರತಿ ಏನಯೋಃ ನಾಸ್ತಿ ಇತಿ. ಅನರ್ವನ್. ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸ. ನೆಜ್‌ಸುಭ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿವಚನ ಔ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಪದಾಂತವಾದರೂ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ನಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. || ೧೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಆ ನಾಂ ರಥಂ ದುಹಿತಾ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಕಾಷ್ಠೇನಾತಿಷ್ಠದರ್ವತಾ
ಜಯಂತೀ |

ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ಅಮೃತಮನ್ಯಂತ ಹೃದ್ಭಿಃ ಸಮು ಶ್ರಿಯಾ ನಾಸತ್ಯಾ
ಸಚೇದೇ || ೧೭ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಆ | ನಾಂ | ರಥಂ | ದುಹಿತಾ | ಸೂರ್ಯಸ್ಯ | ಕಾಷ್ಠೇನ | ಅತಿಷ್ಠತಾ |
ಅರ್ವತಾ | ಜಯಂತೀಂ |

ವಿಶ್ವೇ | ದೇವಾಃ | ಅಮು | ಅಮನ್ಯಂತ | ಹೃತ್‌ಭಿಃ | ಸಂ | ಉಂ ಇತಿ |
ಶ್ರಿಯಾ | ನಾಸತ್ಯಾ | ಸಚೇದೇ ಇತಿ || ೧೭ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸವಿತಾ ಸ್ವದುಹಿತರಂ ಸೂರ್ಯಾಖ್ಯಾಂ ಸೋಮಾಯ ರಾಜ್ಞೇ ಪ್ರದಾತುಮೈಚ್ಛತ್ |
ತಾಂ ಸೂರ್ಯಾಂ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ವರಯಾಮಾಸುಃ | ತೇನ್ಯೋನ್ಯಮೂಚುಃ | ಆದಿತ್ಯಮು
ವಧಿಂ ಕೃತ್ವಾಜಿಂ ಧಾನಾಮು | ಯೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಮಧ್ಯ ಉಜ್ಜೇಷ್ಯತಿ ತಸ್ಯೇಯಂ ಭವಿಷ್ಯತಿತಿ |
ತತ್ರಾಶ್ವಿನಾವುದಜಯತಾಂ | ಸಾ ಚ ಸೂರ್ಯಾ ಜಿತವತೋಸ್ತಯೋ ರಥಮಾರುರೋಹ | ಅತ್ರ ಪ್ರಜಾ-
ಪತಿಸ್ತೇ ಸೋಮಾಯ ರಾಜ್ಞೇ ದುಹಿತರಂ ಪ್ರಾಯಿಚ್ಛತ್ | ಐ. ಬ್ರಾ. ೪-೭ | ಇತ್ಯಾದಿಕಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ
ಮನುಸಂಧೇಯಂ | ಇದಂ ಚಾಖ್ಯಾನಂ ಸೂರ್ಯಾವಿನಾಹಸ್ಯ ಸ್ತಾವಕೇನ ಸತ್ಯೇನೋತ್ತುಭಿತಾ ಭೂಮಿರಿತಿ
ಸೂಕ್ತೇನ ವಿಸ್ತೃಷ್ಟಯಿಷ್ಯತೇ | ಹೇ ಅಶ್ವಿನಾ ನಾಂ ಯುವಯೋ ರಥಂ ಕಾಷ್ಠೇನ | ಕಾಷ್ಠಶಬ್ದಃ ಕಾಷ್ಠ-
ನಾಚೀ | ಯಥಾ ಕಾಷ್ಠಮಾಜಿಧಾನಸ್ಯಾವಧಿತಯಾ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಂ ಲಕ್ಷ್ಯಮಾಶುಗಾಮಾ ಕಶ್ಚಿತ್ಸರ್ವೇಭ್ಯೋಽ

ಧಾವದ್ಭ್ಯಃ ಪೂರ್ವಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ | ಏವಮೇವ ಸರ್ವೇಭ್ಯೋ ದೇವೇಭ್ಯಃ ಪೂರ್ವಮರ್ವತಾ ಶೀಘ್ರ-
ಮನಧಿಂ ಪ್ರಾಪ್ನುವತಾ ಯುಷ್ಮದೀಯೇನಾಶ್ವೇನ ಕರಣಭೂತೇನ ಯುವಾಭ್ಯಾಂ ಜಯಂತೀ ಜೀಯ-
ಮಾನಾ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಸವಿತುರ್ದುಹಿತಾತಿಷ್ಠತ್ | ಅರೂಢವತೀ | ವಿಶ್ವೇ ಸರ್ವ ಇತರೇ ದೇವಾ ಏತದಾ-
ರೋಹಣಸ್ಥಾನಂ ಹೃದ್ಭಿರ್ದೃಢಯೈರನ್ವಮನ್ಯಂತೆ | ಅನ್ವಜಾನನ್ | ತದಾನೀಂ ಹೇ ನಾಸತ್ಯಾವಶ್ವಿನೌ
ಶ್ರಿಯಾ ಋಕ್ಸಹಸ್ರಲಾಭರೂಪಯಾ ಸಂಪದಾ ಕಾಂತ್ಯಾ ನಾ ಯುವಾಂ ಸಂ ಸಚೇಥೇ | ಸಂಗಚ್ಛೇಥೇ ||
ಜಯಂತೀ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಕರ್ಮಣಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಹೃದ್ಭಿಃ | ಪದ್ವನ್ನಿತ್ಯಾದಿನಾ ಹೃದಯಶಬ್ದಸ್ಯ
ಹೃದ್ಭಾವಃ | ಸಚೇಥೇ | ಷಚ ಸಮವಾಯೇ | ಸ್ವರಿತೇತ್ತ್ವಾದಾತ್ಮನೇಪದಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ,) ಕಾರ್ಷ್ವ ಇವ—(ಅವಧಿಯೆಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಸೇರಿ ಗೆಲ್ಲು-
ವಂತೆ | ಅರ್ವತಾ—ಶೀಘ್ರಗಾಮಿಯಾದ ನಿಮ್ಮ ಅಶ್ವದಿಂದ | ಜಯಂತೀ—ಜಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ | ಸೂರ್ಯಸ್ಯ—
ಸೂರ್ಯನ | ದುಹಿತಾ—ಪುತ್ರಿಯು | ನಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ | ರಥಂ—ರಥವನ್ನು | ಆ ಅತಿಷ್ಠತ್—
ಏರಿದಳು | ವಿಶ್ವೇ—ಇತರ ಎಲ್ಲಾ | ದೇವಾಃ—ದೇವತೆಗಳೂ | ಹೃದ್ಭಿಃ—ಹೃದಯದಿಂದ (ಹೃತ್ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ)
ಅನ್ವಮನ್ಯಂತೆ—ಅನುಮೋದಿಸಿದರು | (ತದಾನೀಂ—ಆಗ) ಶ್ರಿಯಾ—ಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ (ಕಾಂತಿಯಿಂದ,
ಕೀರ್ತಿಯಿಂದ) | ಸಂ ಸಚೇಥೇ ಉ—ಯುಕ್ತರಾದರಲ್ಲವೇ |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ನಾಸತ್ಯರೇ, (ಪಂದ್ಯದಲ್ಲಿ ಅವಧಿಯೆಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ) ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಸೇರಿ ಗೆಲ್ಲುವಂತೆ ಶೀಘ್ರ-
ಗಾಮಿಯಾದ (ನಿಮ್ಮ) ಅಶ್ವದಿಂದ ಜಿತಳಾದ ಸೂರ್ಯಪುತ್ರಿಯು ನಿಮ್ಮ ರಥವನ್ನು ಏರಿದುದನ್ನು (ಇತರ) ದೇವತೆ
ಗಳೆಲ್ಲರೂ ಅನುಮೋದಿಸಿದರು. (ಅದರಿಂದ) ನೀವು ಕೀರ್ತಿಯುಕ್ತರಾದಿರಿ.

English Translation.

The daughter of the sun ascended your car, (like a runner) to a goal : when you won (the race) with your swift horse, all the gods looked on with (anxious heart), and you, Nasatyas, were associated with glory.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಕಾರ್ಷ್ವೇವ—ಕಾರ್ಷ್ವಶಬ್ದಃ ಕಾಷ್ಠವಾಚೀ | ಯಥಾ ಕಾಷ್ಠಂ ಅಜಿಧಾವನಸ್ಯ ಅವಧಿತಯಾ
ನಿರ್ದಿಷ್ಟಂ ಲಕ್ಷ್ಯಂ ಅಶುಗಾಮೀ ಕಶ್ಚಿತ್ ಸರ್ವೇಭ್ಯೋ ಧಾವದ್ಭ್ಯಃ ಪೂರ್ವಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ ಏವಮೇವ
ಸರ್ವೇಭ್ಯೋ ದೇವೇಭ್ಯಃ ಪೂರ್ವಂ | ಕಾರ್ಷ್ವ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿಗೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಪರಸ್ಪರಸ್ಪರ್ಧೆಯು
ಉಂಟಾದಾಗ ಅವರವರಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದು ಉತ್ತಮ ನ್ಯೂನತೆಯನ್ನು ಅಥವಾ ಯಾವುದು ಹೆಚ್ಚು ಯಾವುದು

ಕಡಿಮೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ಗೊತ್ತಾದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟಿರುವ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಮರವು. ವೇಗವಾಗಿ ಓಡಿಹೋಗಿ ಆ ಮರವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದವರು (ಸೇರಿದವರು) ಗೆದ್ದಂತೆ ಭಾವಿಸಲಾಗುವುದು. ಅಂತಹ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಮರವೇ ಇಲ್ಲಿ ಕಾಷ್ಟಕಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಇದು ಈಗ ಆಟಗಳಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯಾಗಿ ಇರುವುದು. ಅಂಗಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು (Goal) ಜಯಾಪಜಯವನ್ನು ನಿರ್ದಿಷ್ಟಮಾಡುವ ಸ್ಥಾನವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಓಡುವುದರಲ್ಲಿ ಅಧಿಕನಾದವನನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅನೇಕರನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಮಾಡಿದಾಗ ಅವರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು ಮಾತ್ರ ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಮೊದಲು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಲಕ್ಷ್ಯವನ್ನು ಸೇರಿ ಉಳಿದ ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಅಧಿಕನೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಡುವನು. ಅದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮೆಲ್ಲರಲ್ಲಿ ಅಧಿಕವನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂರ್ಯಾ ಎಂಬ ಕನ್ಯೆಯು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದಾಗ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಆ ಲಕ್ಷ್ಯವನ್ನು ಜಯಿಸಿದರು ಇದರಿಂದ ಇವರ ಉತ್ತಮತ್ವ ಅಥವಾ ಅಧಿಕವು ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತ ಅಧಿಕವೆಂದು ನಿಶ್ಚಿತವಾಯಿತು ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಸವಿತ್ಯದೇವನು ತನ್ನ ಪುತ್ರಿಯಾದ ಸೂರ್ಯಾ ಎಂಬವಳನ್ನು ಸೋಮರಾಜನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ವಿವಾಹ ಮಾಡಲು ನಿಶ್ಚಯಮಾಡಿದಾಗ ದೇವತೆಗಳು ಅವಳನ್ನು ವರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಂದರು. ಆಗ ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮಲ್ಲಿ “ನಾವು ಯುದ್ಧಮಾಡೋಣ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯಶೀಲನಾದವನಿಗೆ ಈ ಸೂರ್ಯಾದೇವಿಯು ಸಿಕ್ಕತಕ್ಕದ್ದು” ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಆಗ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೂ ನಡೆದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಜಯಶೀಲರಾದರು. ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತ ಅಧಿಕರೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥವನ್ನು ಸೂರ್ಯಾದೇವಿಯು ಹತ್ತಿದಳು. ಎಂಬ ಇತಿಹಾಸವು. (ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ) “ಪ್ರಜಾಪತೀರ್ವೈ ಸೋಮಾಯ ರಾಜ್ಞೇ ದುಹಿತರಂ ಪ್ರಾಯಚ್ಛತ್” (ಐ. ಬ್ರಾ. ೪-೭) ಎಂಬದಾಗಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದೇ ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಈ ಉಪಾಖ್ಯಾನವು ಸೂರ್ಯಾವಿವಾಹವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವ ಸತ್ಯೇನೋತ್ತಮಭೂಮಿಃ ಎಂಬ ಹತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲದ ಎಂಭತ್ತೈದನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು ಇದಲ್ಲದೆ—ಸ್ಕಂದಪುರಾಣಗಳು ಕ್ರಿಯತೇ ತದಿತಿ ಕಾಷ್ಟಕ ಶುಭಾಶುಭಲಕ್ಷಣಂ ಕರ್ಮ ತದ್ಯಥಾ ಕರ್ತಾರಮಾತಿಷ್ಠತಿ ಏವಮಾಸಿತ್ತವತೀ ಅರೂಢವತೀತ್ಯರ್ಥಃ ಒಳ್ಳೆಯದು ಅಥವಾ ಕೆಟ್ಟದ್ದು ಆಗಿರುವ ಕರ್ಮವು ಆಯಾಯ ಕರ್ಮವನ್ನು ಆಚರಿಸಿದ ಕರ್ತೃವಿಗೆ ತಾನಾಗಿ ಬಂದು ಒದಗುವಹಾಗೆ ಸೂರ್ಯಾ ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀಯು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥವನ್ನು ತಾನಾಗಿ ಬಂದು ಹತ್ತಿದಳು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ, ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆಯಾದುದರಿಂದ ಕರ್ಮವೆನಿಸುವುದು ಎಂದು ಕಾಷ್ಟಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಅರ್ವತಾ—ಶೀಘ್ರಮವಧಿಂ ಪ್ರಾಪ್ನುವತಾ ಯುಷ್ಮದೀಯೇನ ಅಶ್ವೇನ ಕರಣಭೂತೇನ | ಜಾಗ್ರತೀಯಾಗಿ ಎಲ್ಲೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದರಲ್ಲಿ ಸಾಧನವಾದ ನಿಮ್ಮ ಕುದುರೆಯಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಅರ್ವತಾ ಎಂಬ ಪದವು ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಅಶ್ವವಾಚಕ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೭) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಇದರಿಂದ ಅಶ್ವವೆಂದು ಅರ್ಥ. ಈರಣಾದರ್ವ-ಗಮನಶೀಲವಾದದ್ದು ಎಂದು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಇರುವುದು.

ಶ್ರಿಯಾ—ಋಕ್ಸಹಸ್ರಲಾಭರೂಪಯಾ ಸಂಪದಾ ಕಾಂತ್ಯಾ ವಾ | ಸೂರ್ಯಾವಿವಾಹದಲ್ಲಿ ಸಾವಿರ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಉಚಿತವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವಕಾರಣ ಸಾವಿರ ಮಂತ್ರಗಳ ಲಾಭವೆಂಬ ಐಶ್ವರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ

ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯಾ ಎಂಬ ಕನ್ಯಾವಿನಾಹವಾದ ಕಾರಣ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಕೂಡಿರುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವಾಮ್—ಯುಷ್ಮದಸ್ಮದೋಃ ಪಷ್ವೀ-(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ವಾಮ್ ಆದೇಶ.

ಸೂರ್ಯಸ್ಯ—ಸುವತಿ ಕರ್ಮಣಿ ಲೋಕಂ ಪ್ರೇರಯತಿ ಇತಿ ಸೂರ್ಯಃ. ಸೂ ಪ್ರೇರಣೇ ಧಾತು. **ರಾಜಸೂಯಸೂರ್ಯ**-(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕೃಪ್. ಅದಕ್ಕೆ ರುಟ್ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಪಿತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಆತಿಷ್ಠತ್—ಷ್ಠಾಗತಿನಿವೃತ್ತೌ. ಧಾತು. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಾಘ್ರಾಧಾತ್ಮ-(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಷ್ಠಾದೇಶ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರ್ವತಾ—ಋ ಗತೌ ಧಾತು. ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದೃಶ್ಯಂತೇ-(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವನಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಪರವಾದಾಗ **ಅರ್ವಣಸ್ತಸಾವನೇಜಾಃ**-(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ತೃ ಅಂತಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಯಂತೀ—ಜಿ ಜಯೇ ಧಾತು. ಅನುದಾತ್ತೇತ್. ವೃತ್ತಯೋ ಬಹುಲಮ್-(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ವಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಉಗಿತಕ್ಲ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಪ್. **ಉಗಿದೇಜಾಂ ಸರ್ವ**-(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಅದುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು **ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್**-(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅನುನ್ಯಂತೆ—ನುನು ಅವಬೋಧನೇ ಧಾತು. ದಿವಾದಿ. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹೃದ್ವಿಃ—ಹೃದಯ ಶಬ್ದ. ಪದ್ಮೆನ್ನೋಮಾಸ್-(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ತೃತೀಯಾ ಬಹುವಚನಪರವಾದಾಗ ಹೃದಾದೇಶ. **ಊಡಿದಂ ಪದಾದಿ**-(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶ್ರಿಯಾ—ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಪರವಾದಾಗ **ಅಚಿಶ್ನು ಧಾತುಭೃವಾಮ್**-(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಯಜಾದೇಶ. **ಸಾವೇಕಾಚಿಷ್ಟ್ರತೀಯಾದಿಃ**-(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಾಸತ್ಯಾ—ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಔ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಚೇಥೇ—ಸಚ ಸಮವಾಯೇ ಧಾತು. ಸ್ವರಿತೇತ್. ಸ್ವರಿತ ಇಂತಃ ಕರ್ತೃಭಿಷ್ಠಾಯೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಫಲವು ಕರ್ತೃಗಾಮಿಯಾಗುವಾಗ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಆಧಾಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಿತ ಆತ್ಮನೇ ಪದಾನಾಂ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಗೆ ಏತ್ಯ. ಶಷ್ ವಿಕರಣ. ಆತೋಜಂತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಇಯಾದೇಶ. ಲೋಪೋವ್ಯೋರ್ವಲಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಗುಣ. ಸಚೇಥೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಹಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೭ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯದಯಾತಂ ದಿವೋದಾಸಾಯ ವರ್ತಿಭರದ್ವಾಜಾಯಾಶ್ವಿನಾ
ಹಯಂತಾ |

ರೇವದುವಾಹ ಸಚನೋ ರಥೋ ವಾಂ ವೃಷಭಶ್ಚ ತಿಂಶುಮಾ-
ರಶ್ಚ ಯುಕ್ತಾ || ೧೮ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯತ್ | ಅಯಾತಂ | ದಿವಃ : ದಾಸಾಯ | ವರ್ತಿಃ | ಭರತ್ : ವಾಜಾಯ |

ಅಶ್ವಿನಾ | ಹಯಂತಾ |

ರೇವತ್ | ಉವಾಹ | ಸಚನಃ | ರಥಃ | ವಾಂ | ವೃಷಭಃ | ಚ | ತಿಂಶುಮಾರಃ |

ಚ | ಯುಕ್ತಾ || ೧೮ ||

|| ಸಾಯಜಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ಹಯಂತಾ ಸ್ತುತಿಭಿರಾಹೂಯಮಾನ್ಯೌ ಯುನಾಂ ಭರದ್ವಾಜಾಯ ಸಂಭ್ರಿಯ-
ಮಾಣಹರ್ವಿಲಕ್ಷಣಾನ್ನಾಯ ಯಜಮಾನಾಯ ದಿವೋದಾಸಾಯೈತತ್ಸಂಜ್ಞಾಯ ರಾಜರ್ಷಯೇಭೀಷ್ವಂ
ಫಲಂ ದಾತುಂ ವರ್ತಿಸ್ತದೀಯಂ ಗೃಹಂ ಯದ್ಯದಾಯಾತಂ ಅಗಚ್ಛತಂ ತದಾನೀಂ ರೇವದ್ಧನಯುಕ್ತ-
ಮನ್ನಂ ನಾಂ ಯುವಯೋಃ ಸಚಿನಃ ಸೇವನೋ ರಥ ಉವಾಹ | ತಸ್ಮೈ ದಿವೋದಾಸಾಯ ಪ್ರಾಪ್ತ-
ಯಾಮಾಸ | ಅಪಿ ಚ ತಸ್ಮಿನ್ನಥೇ ವೃಷಭೋಽನಡ್ವಾನ್ ಶಿಂಶುಮಾರೋ ಗ್ರಾಹಶ್ಚ ಪರಸ್ಪರವಿರುದ್ಧಾವಸಿ
ಸ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯಪ್ರಕಟನಾಯ ಯುಕ್ತಾ | ನಾಹನತಯಾ ಸಂಯುಕ್ತಾವಾಸ್ತಾಂ || ದಿವೋದಾಸಾಯ |
ದಿವಶ್ಚ ದಾಸೇ ಷಷ್ಠ್ಯಾ ಅಲುಗ್ನಕ್ತವ್ಯಃ | ಕಾ. ೬-೩-೨೧-೫ | ಇತ್ಯೆಲುಕ್ | ದಿವೋದಾಸಾದೀನಾಂ
ಛಂದಸ್ಕೃಪಸಂಖ್ಯಾನಮಿತಿ ಪೂರ್ವಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಭರದ್ವಾಜಾಯ | ಭೃಗೋ ಭರಣೇ |
ಅಸ್ಮಾದ್ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಕರ್ಮಣಿಶತ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಶತುಶ್ಚಂದಸ್ಯ ಭಯಥೇತ್ಯಾರ್ಥಧಾತುಕತ್ವೇನ ಲಸಾರ್ವ-
ಧಾತುಕಾನುದಾತ್ತತ್ವಾಭಾವಾತ್ಪ್ರತ್ಯಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ |
ಹಯಂತಾ | ಹ್ಯೇಷಾಃ ಕರ್ಮಣಿ ಲಟೋ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶತ್ಪ್ರ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ |
ಶಪಿ ಗುಣೇ ಛಂದಸೋಽಯಾದೇಶಃ | ರೇವತ್ | ರಯಿಶಬ್ದಾನ್ಮತುಹ | ರಯೇರ್ಮತೌ ಬಹುಲಮಿತಿ
ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಛಂದಸೀರ ಇತಿ ಮತುಪೋ ವತ್ಸಂ | ರಯಿಶಬ್ದಾಚ್ಚ | ಕಾ. ೬-೧-೧೭೬-೧ | ಇತಿ
ಮತುಸ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸಚಿನಃ | ಷಚಿ ಸೇವನೇ | ಅನುದಾತ್ತೇತಶ್ಚ ಹಲಾದೇರಿತಿ ಯುಚ್ | ಯುಕ್ತಾ |
ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರಾಕಾರಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಹಯಂತಾ—ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಆಹೂತರಾದ (ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ)
ನೀವಿಬ್ಬರು | ಭರದ್ವಾಜಾಯ—ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸಿದ | ದಿವೋದಾಸಾಯ—ದಿವೋದಾಸನೆಂಬ
ರಾಜರ್ಷಿಗೆ (ಅಭೀಷ್ಠ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡಲು) | ವರ್ತಿಸ್ತ—(ಅವನ) ಮನೆಗೆ | ಯತ್—ಯಾವಾಗ |
ಅಯಾತಂ—ಹೋದಿರೋ (ಆಗ) | ರೇವತ್—ಧನಯುಕ್ತವಾದ (ಅನ್ನವನ್ನು) | ನಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೆ |
ಸಚಿನಃ—ಸಹಾಯಕವಾದ | ರಥಃ—ರಥವು | ಉವಾಹ—ಒಯ್ದಿತು (ಮತ್ತು ಆ ರಥಕ್ಕೆ) | ವೃಷಭಃ—
ವೃಷಭವೂ (ಎತ್ತೂ) ಶಿಂಶುಮಾರಃ ಚ—ಮೊಸಳೆಯೂ ಕೂಡ | ಯುಕ್ತಾ—(ನಿಮ್ಮ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ
ಒಟ್ಟಿಗೆ) ಹೂಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದವು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, (ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ) ಆಹೂತರಾದ ನೀವಿಬ್ಬರು, ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸಿದ
ದಿವೋದಾಸನೆಂಬ ರಾಜರ್ಷಿಗೆ (ಅಭೀಷ್ಠ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡಲು ಅವನ) ಮನೆಗೆ ಹೋದಾಗ (ನಿಮಗೆ) ಸಹಾಯಕವಾದ
(ನಿಮ್ಮ) ರಥದಲ್ಲಿ ಧನಯುಕ್ತವಾದ (ಅನ್ನವನ್ನು) ಒಯ್ದಿರಿ. (ಆಗ) ನಿಮ್ಮ ರಥಕ್ಕೆ ವೃಷಭ ಮತ್ತು ಮೊಸಳೆಗಳು
(ನಿಮ್ಮ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಒಟ್ಟಿಗೆ) ಹೂಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದವು.

English Translation.

When, Ashwins, being invited, you went to his dwelling, (to give due rewards) to Divodasa, offering oblations, then, your helping chariot conveyed (food and) treasure, and the bull and the porpoise were yoked together.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಭರದ್ವಾಜಾಯ ದಿವೋದಾಸಾಯ-ಸಂಭ್ರಿಯಮಾಣಹರ್ನಿಲಕ್ಷಣಾಯಾನ್ನಾ ಯ ಯಜಮಾನಾಯಾ ಏತತ್ಸಂಜ್ಞಾಯ ರಾಜರ್ಷಯೇ ದಿವೋದಾಸನೆಂಬ ರಾಜರ್ಷಿಯು ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳಿಗೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗುವ ಹಾಗೆ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ ಸದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಶೇಖರಿಸಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡಿದನು. ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಇವನ ಇಷ್ಟವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ರಾಜನ ಮನೆಗೆ ಬಂದರು. ಅವರು ತಮ್ಮ ರಥಕ್ಕೆ ವೃಷಭವನ್ನೂ, ಜಲಚರಪ್ರಾಣಿಯಾದ ಮೊಸಳೆಯನ್ನು ತಮ್ಮ ರಥಕ್ಕೆ ಹೂಡಿ ಬಂದಾಗ ಪರಸ್ಪರ ನಿರುದ್ಧಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಇರುವ ಈ ಎರಡು ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಜಗಳವಾಡದೆ ಏಕಾಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿರುವುದು. ಈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುವರು.

ವರ್ತಿಃ-ವರ್ತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಗೃಹ (ಮನೆ) ಎಂದೂ, ಸ್ಥಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ವರ್ತನ್ಯಾ ಮಾರ್ಗೇಣ ದಾರಿಯಿಂದ ಎಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಇದರಂತೆಯೇ-

ದಿವೋದಾಸಾಯ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ದಿವೋದಾಸಾರ್ಥಂ ಶಂಭರವಥೇ ದಿವೋದಾಸಸ್ಯ ಸಾಹಾಯ್ಯಂ ಕರ್ತುಂ ಶಂಬರ ಎಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ನಿಗ್ರಹಮಾಡುವಾಗ ದಿವೋದಾಸರಾಜನಿಗೆ ಸಹಾಯವನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿ ತದೇತತ್ ಕುಶ್ಲೇನಾಪ್ಯುಕ್ತಂ-ಈ ಅಂಶವನ್ನು ಕುತ್ಸರುಷಿಯೂ ಹೇಳಿರುವನು ಎಂದು ಹೇಳಿ,

ಯಾಭಿರ್ಮಹಾಮತಿಥಿಗ್ನಂ ಕಶೋಜುವಂ ದಿವೋದಾಸಂ ಶಂಬರಹತ್ಯ ಆವತಮ್ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೧೨-೧೪)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿರುವರು. ಇದರಂತೆಯೇ ಭರದ್ವಾಜಾಯ ಧನಕಾಮಾಯ ಸ್ತುವತೇ ಧನಂ ದಾತುಂ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಮಾಡುವ ರಾಜನಿಗೆ ಧನವನ್ನು ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ದಿವೋದಾಸಾಯ-ದಿವೋದಾಸ ಅಥವಾ ದಿವೋದಾಸ ಅತಿಥಿಗ್ನ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ರಾಜನು ವೇದಗಳ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಾಗಿದ್ದ ಒಬ್ಬ ರಾಜನು. ಇವನು ವಧ್ಯಶ್ವ ಎಂಬುವನ ಮಗನು ಮತ್ತು ಸುದಾಸನೆಂಬ

ವನಿಗೆ ತಂದೆಯು. ಈ ಸುದಾಸನು ಭರತಜನಾಂಗದಲ್ಲಿ ತ್ರಿತ್ವ ಎಂಬ ವಂಶದ ರಾಜರಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದವನು. ಆದುದರಿಂದ ದಿವೋದಾಸನೂ ಸಹ ಭರತನೆಂದೂ (ಋ. ಸಂ. ೬-೧೬-೪, ೫, ೧೯) ಸುದಾಸನೆಂತೆ ಇವನೂ ಸಹ ತುರ್ವಶರಿಗೂ ಯದುಗಳಿಗೂ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯಾದ ಶತ್ರುರಾಜನಾಗಿದ್ದನೆಂದೂ ಋ. ಸಂ. ೭-೧೯-೮ ನೊದಲಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಇವನ ಮುಖ್ಯ ಶತ್ರುವೆಂದರೆ ಶಂಬರನೆಂಬ ಅಸುರನು, ಅಥವಾ ದಾಸನು. ಈ ಶಂಬರನು ಬೆಟ್ಟಗುಡ್ಡಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಜನರ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನೆಂದೂ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೦-೭ ; ೨-೧೨-೧೧ ; ೬-೨೬-೫ ; ೭-೧೮-೨೦.) ಇವನನ್ನು ದಿವೋದಾಸನು ಅನೇಕಾವರ್ತಿ ಸೋಲಿಸಿದನೆಂದೂ ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೨-೧೪ ; ೧-೧೧೬-೧೮ ; ೧-೧೧೯-೪ ; ೧-೧೩೦-೭ ರಿಂದ ೧೦ ; ೨-೧೯-೬ ; ೪-೨೬-೩ ; ೪-೩೦-೨೦ ; ೬-೨೬-೩ ; ೬-೨೬-೫ ; ೬-೪೩-೧ ; ೬-೪೭-೨೧ ; ೬-೪೭-೨೨ ; ೯-೬೧-೨ ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಇವನು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಆರಾಧಿಸುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಇವನ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಋ. ಸಂ. ೮-೧೩-೨ ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಕರೆದಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುವುದು. ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೨-೧೩, ೧೪ ; ೧-೧೧೬-೧೮ ; ೬-೧೬-೫ ; ೬-೩೧-೪ ; ನೊದಲಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಇವನ ಹೆಸರು ಭರದ್ವಾಜಮುಷಿಯ ಅಥವಾ ಆ ಮುಷಿಯ ವಂಶಸ್ಥರ ಹೆಸರಿನ ಜತೆಯಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುವುದು. ಋ. ಸಂ. ೬-೬೧-೧ ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಅದರ ಮುಂದಿನ ಕೆಲವು ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ದಿವೋದಾಸನು ಪಣಿಗಳು, ಪಾರಾವತರು, ಬೃಷಯರು ಎಂಬುವರೊಡನೆ ಸರಸ್ವತೀನದೀ ತೀರದಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧಮಾಡಿದ ವರ್ಣನೆ ಇರುವುದು. ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೦-೧೦ ರಲ್ಲಿ ದಿವೋದಾಸನ ವಂಶಸ್ಥರೆಂದು ಅಥವಾ ಅವನ ಪ್ರಜೆಗಳೆಂದು ಸೂಚಿಸುವ ದಿವೋದಾಸೇಭಿಃ ಎಂಬ ಬಹುವಚನಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು ದಿವೋದಾಸನ ಹೆಸರು ೩, ೫, ೮, ೧೦ ನೆಯ ಮಂಡಲಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಯಾತಮ್—ಯಾ ಪ್ರಾಸಣೇ ಧಾತು. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ದಿವೋದಾಸಾಯಿ—ದಿವಶ್ಚ ದಾಸೇ ಷಷ್ಯಾ ಅಲುಕ್ ವಕ್ತವ್ಯಃ (ಕಾ. ೬-೩-೨೧-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಭರದ್ವಾಜಾಯಿ—ಭೃಜ್ ಭರಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿವಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಗುಣ ರಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಛಂದಸ್ಕುಭಯಥಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಆರ್ಧಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ತತ್ವ ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರದಿಂದ ರೇಫೋತ್ತರಾಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸವಾದಾಗ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹಯಂತಾ—ಹೈಜ್ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಟ್ಟಿಗೆ ಶತ್ವಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಛೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಶಪ್‌ವಿಕರಣ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತು-ಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ತನ್ನಿ ಮಿತ್ತವಾಗಿ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅದಕ್ಕೆ ಅಯಾದೇಶ ತಾಸ್ಯನು-ದಾತ್ರೇತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ದ್ವಿವಚನ ಟೇ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಉಗಿದಚಾಂ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ

ರೇವತ್—ರಯಿಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ರೇವತ್. ತದಸ್ಯಾಸ್ತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರಯೇರ್ಮತೌ ಬಹುಲಮ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ರಯಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ನಸಂಪ್ರ-ಸಾರಣೇ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಗುಣ. ಛಂದಸೀರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಸ. ರಯಿ ಶಬ್ದಾಚ್ಛೇ (ಕಾ. ೬-೧-೧೭೬-೧) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಮತುಪಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉನಾಹ—ನಹ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಣಲ್ ಆದೇಶ. ಲಿಣ್ಣಿ ಮಿತ್ತವಾಗಿ ದ್ವಿತ್ವ :ಬಂದಾಗ ಲಿಟ್ಟಭ್ಯಾಸಸ್ಯೋಭಯೇಷಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಅತೆ ಉಪಧಾಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧೆಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಚಿನಃ—ಪಚ ಸೇವನೇ. ಧಾತು. ಅನುದಾತ್ತೇತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತೇತಶ್ಚ ಹಲಾದೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯುಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯುವೋರನಾಕೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ. ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯುಕ್ತಾ—ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ನಿಷ್ಕಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿವಚನ ಟೇಕಾರ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. || ೧೮ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಠಃ ||

ರಯಿಂ ಸುಕ್ಷತ್ರಂ ಸ್ವಪತ್ಯಮಾಯುಃ ಸುವೀರ್ಯಂ ನಾಸತ್ಯಾ
ವಹಂತಾ |

ಆ ಜಹ್ನಾವೀಂ ಸಮನಸೋಪ ವಾಜೈಸ್ತ್ರಿರಹ್ನೋ ಭಾಗಂ ದಧ-
ತೀಮಯಾತಂ || ೧೯ ||

|| ಸದವಾಠಃ ||

ರಯಿಂ | ಸುಕ್ಷತ್ರಂ | ಸುಪತ್ಯಂ | ಆಯುಃ | ಸುವೀರ್ಯಂ | ನಾಸತ್ಯಾ |
ವಹಂತಾ |

ಆ | ಜಹ್ನಾವೀಂ | ಸಮನಸಾ | ಉಪ | ವಾಜೈಃ | ತ್ರಿಃ | ಅಹ್ನಃ | ಭಾಗಂ |
ದಧತೀಂ | ಅಯಾತಂ || ೧೯ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ನಾಸತ್ಯಾವಶ್ವಿನೌ ಸುಕ್ಷತ್ರಂ ಶೋಭನಬಲಂ ರಯಿಂ ಧನಂ ಸ್ವಪತ್ಯಂ ಶೋಭನೈಃ
ಪುತ್ರಾಭಿರುಪೇತಂ ಸುವೀರ್ಯಂ ಶೋಭನವೀರ್ಯೋಪೇತಮಾಯುಃ | ಅನ್ವನಾನ್ಯತತ್ | ಏವಂಗುಣ-
ವಿಶಿಷ್ಟಮನ್ನಂ ಚ ವಹಂತಾ ಧಾರಯಂತೌ ಯುವಾಂ ಸಮನಸಾ ಸಮಾನಮನಸ್ಸೌ ಸಂತೌ ಜಹ್ನಾವೀಂ
ಜಹ್ನೋರ್ಮಹರ್ಷೇಃ ಸಂಬಂಧಿನೀಂ ಪ್ರಜಾಮಾಯಾತಂ | ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನಾಗಚ್ಛತಂ | ಕೀದೃಶೀಂ |
ವಾಜೈರ್ಹರ್ವಿರ್ಹವ್ಯೇರನ್ನೈರುಪೇತಾಂ | ಅಹ್ನಃ | ಅತ್ರಾಹಃಶಬೀನ ತತ್ರಾನುಷ್ಠೇಯಃ ಸೋಮಯಾಗೋ
ಲಕ್ಷ್ಯತೇ | ತಸ್ಯ ಪ್ರಾತಃಸವನಾದಿರೂಪೇಣ ತ್ರಿಸ್ತ್ರಿಧಾ ವಿಭಕ್ತಂ ಭಾಗಮಂಶಂ ದಧತೀಂ ಬಿಭ್ರತೀಂ |
ಅನುಸವನಂ ಹವಿರ್ಭಿಯಜಮಾನಾಮಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಸುಕ್ಷತ್ರಂ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ನೌ ಸುಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ತರ-
ಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸುವೀರ್ಯಂ | ವೀರವೀರ್ಯೋ ಚೇತಿ ಬಹುವ್ರೀಹಾವುತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ |
ಜಹ್ನಾವೀಂ | ಜಹ್ನುಶಬ್ದಾತ್ಸ್ಯೇದಸುತ್ಯರ್ಥೇಽನ್ | ಟಿಡ್ಛಾಣಿಷಾತಿ ಜಾಹ್ನಃ | ಜಾಹ್ನವೀಹ್ರಸ್ವ-
ದೀರ್ಘಯೋರ್ವಿನಿಮಯಃ ಸ್ಯಮೋದರಾದಿತ್ವಾತ್ | ಉಕ್ತಂ ಚ | ವರ್ಣಾಗಮೋ ವರ್ಣವಿಪರ್ಯ-
ಯಶ್ಚ | ಕಾ. ೭-೩-೧೦೯ | ಇತಿ ಅತಃ ಏವ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹೇ ನಾಸತ್ಯಾ—ಎಲೈ ನಾಸತ್ಯರೇ ಅಥವಾ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಸುಕ್ಷತ್ರಂ—ಒಳ್ಳೆಯ ಬಲವನ್ನೂ | ರಯಿಂ—ಧನವನ್ನೂ | ಸ್ವಪತ್ಯಂ—ಸುಪುತ್ರರನ್ನೂ | ಸುವೀರ್ಯಂ—ವೀರ್ಯಪೇತವಾದ | ಆಯುಃ—ಅನ್ನವನ್ನೂ | ವಹಂತಾ—ವಹಿಸಿದವರಾಗಿ (ನೀವಿಬ್ಬರೂ) | ಸಮನಸ್ತಾ—ಸಮಾನ ಮನಸ್ಸರಾಗಿ | ನಾಜೈಃ—ಹವಿರಾದಿಗಳಿಂದ (ಯುಕ್ತವಾದ) | ಅಹ್ನಃ—ಸೋಮಯಾಗದ | ತ್ರಿಃ ಭಾಗಂ—ಪ್ರಾತಃಸವನ, ಮಾಧ್ಯಂದಿಸವನ ತೃತೀಯಸವನಗಳೆಂಬ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳನ್ನು | ದಧತೀಂ—ಧರಿಸಿರುವ (ಆಚರಿಸುತ್ತಿರುವ) | ಜಹ್ನಾವೀಂ—ಜಹ್ನು ಮಹರ್ಷಿಯ ಸಂತಾನದ ಅಭಿಮುಖರಾಗಿ | ಆ ಆಯಾತೇಂ—ಬಂದಿರಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಸಮಾನಮನಸ್ಸರಾಗಿ, ಬಲ, ಧನ, ಸುಸಂತಾನ, ವೀರ್ಯಪ್ರದವಾದ ಅನ್ನ, ಇವುಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತರಾಗಿ, ಹವಿರಾದಿಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತರಾದ, ಸೋಮಯಾಗದ (ಅಂಗವಾದ ಪ್ರಾತಸ್ಸವನಾದಿರೂಪವಾದ) ಮೂರು ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಜಹ್ನು ಮಹರ್ಷಿಯ ವಂಶದವರನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿದಿರಿ.

English Translation.

Nasatyas, bearing strength and wealth with posterity and vigour-sustaining food, you came, with one intention, to the family of Jahnū. (provided) with (sacrificial) viands, and possessing a third portion of the daily offerings).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಜಾಹ್ನಾವೀಂ—ಜಹ್ನೋಃ ಮಹರ್ಷೇಃ ಸಂಬಂಧಿನೀಂ ಪ್ರೇಜಾಂ | ಜಹ್ನು ಮಹರ್ಷಿಯ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಅವರಲ್ಲಿ ದಯೆಯಿಟ್ಟು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಅವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಳ್ಳೆಯ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವರಾಗಿ ಅವರು ಆಚರಿಸುವ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾತರ್ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಸಾಯಂಕಾಲವೆಂಬ ಮೂರು ಸವನಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಆಯುರ್ಬಲಾರೋಗೈಶ್ವರ್ಯಗಳನ್ನೂ ಉತ್ತಮವಾದ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿರುವರು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಜಹ್ನಾವೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ—

ಪುರಾಣನೋಕಃ ಸಖ್ಯಂ ಶಿವಂ ನಾಂ ಯುವೋರ್ನರಾ ದ್ರವಿಣಂ ಜಹ್ನಾವ್ಯಾಂ |

(ಋ. ಸಂ ೩-೫೮-೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು. ಜಹ್ನು ಮಹರ್ಷಿಯ ಪತ್ನಿಯೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಈ ಶಬ್ದವು ಸೂಚಿಸುವುದು. ನೇದಗಳಲ್ಲಿ ಜಹ್ನುವು ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರೂ ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣವೇ ಮೊದಲಾದ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಇವನು ಚಂದ್ರವಂಶದ ಒಬ್ಬ ರಾಜನೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದು.

ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳು—ಜಹ್ನೋರ್ಭಾರ್ಯಾ ಧನಾದಿಕಾಮಾ ಸೋಮೇನಾಯಜತ್ | ತಸ್ಯೈ ಅಶ್ವಿ-
ನಾನಾಗತ್ಯ ಧನಾದೀನ್ದಿದತುಃ ತದೇತದಿಹೋಚ್ಯತೇ ರಯಿಮಿತ್ಯಾದಿನಾ | ಜಹ್ನು ಋಷಿಯ ಪತ್ನಿಯು ಧನವೇ
ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವಳಾಗಿ ಸೋಮಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿದಳು. ಆಗ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು
ಆ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬಂದು ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಅವಳ ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದರು
ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಜಹ್ನೋಃ ಭಾರ್ಯಾ ಜಾಹ್ನುವೀ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿ ಹೇಳಿರು-
ವರು ಮತ್ತು—ಜಹ್ನೋಃ ಅಪತ್ಯಂ ಜಾಹ್ನುವೀ ತಸ್ಯ ಪ್ರಜಾ ತಾಂ ಬಲಾಕಾಶ್ವಕುಶಿಕಗಾಧಿವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ-
ಪ್ರಭೃತಿಕಾಂ | ಜಹ್ನುವಿನ ಅಪತ್ಯವು ಪ್ರಜೆಯು ಜಾಹ್ನುವಿಯು ಎಂಬದಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ಸ್ವಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬಲಾಕಾಶ್ವ,
ಕುಶಿಕ, ಗಾಧಿ, ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಎಂಬ ಜಹ್ನುವಿನ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು
ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಸುಕ್ಷತ್ರಂ—ಪ್ರತಶಬ್ದವು ನೂರೊಂದು ಉದಕ ವಾಚಕಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೪) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಆದರೆ
ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳು ಅಪತಿತಮಹಿ ಬಲನಾಮ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ ಸುಕ್ಷತ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸುಬಲವೆಂದು ಅರ್ಥ
ವನ್ನೂ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಶೋಭನೇನ ಅಸುರಾದಿ ದುಷ್ಟಜನನಿರಾಸಪಟುನಾ ಬಲೇನ ಸಹಿತಂ ರಾಕ್ಷಸರೇ
ಮೊದಲಾದ ದುಷ್ಟರನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದರಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥವಾದ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿ ಇರುವ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ರಯಿಂ—ಧನಂ | ರಯಿ ಶಬ್ದವು ನೂರೊಂದು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೪) ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು
ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು. ಮತ್ತು ರಯಿರಿತಿ ಧನನಾಮ ರಾತೇರ್ಧಾನಕರ್ಮಣಃ
(ನಿ. ೪-೧೭) ದಾನ ಎಂದು ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ರಾಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ರಯಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧನವೆಂದು ಅರ್ಥ ಎಂದು
ನಿರುಕ್ತಕಾರರೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ಅಹ್ನಃ ತ್ರಿಃ ಭಾಗಂ—ಅತ್ರ ಅಹಶ್ಯಬ್ದೇನ ತತ್ರಾನುಷ್ಠೇಯಃ ಸೋಮಯಾಗೋ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ |
ತಸ್ಯಪ್ರಾತಸ್ಸವನಾದಿರೂಪೇಣ ತ್ರಿಧಾ ವಿಭಕ್ತಂ ಭಾಗಂ ಅನುಸವನಂ ಹವಿರ್ಭಿಯಜಮಾನಾಂ |
ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಅಹಶ್ಯಬ್ದವು ಅಹಃ ಕಸ್ಮಾದುಪಾಹರಂತ್ಯಸ್ಥಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಸೂರ್ಯನು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ಕಾಲದಿಂದ
ಕೂಡಿದ ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಕಾರಣ ಅಹಸ್ಸೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ
ವಾಗಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಅಹಶ್ಯಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಹಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಬಹುದಾದ ಸೋಮಯಾಗವು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ-
ಬೇಕು. ಈ ಸೋಮಯಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾತಸ್ಸವನ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನ ತೃತೀಯಸವನ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಾತಃಕಾಲ
ಮಧ್ಯಾಹ್ನಕಾಲ, ಸಾಯಂಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವ ಮೊದಲಾದ ಯಾಗಸಂಬಂಧವಾದ ಹೋಮಾದಿ
ಕರ್ಮಗಳು ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಜಹ್ನು ಸಂತತಿಯವರು ಆಚರಿಸಿದ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಬಂದು
ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳನ್ನೂ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರೆಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸುಕ್ಷತ್ರಂ—ಶೋಭನಂ ಕ್ಷತ್ರಂ ಬಲಂ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ನೌಘೋಸುಭ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಸ್ವಪತ್ಯಮ್ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುವೀರ್ಯಂ—ಶೋಭನಂ ವೀರ್ಯಂ ಯಸ್ಯ ತತ್. ಇಲ್ಲಿ ವೀರವೀರ್ಯೌ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸವಾದಾಗ ಸುವಿನ ಸ್ವರವು ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಉತ್ತರಪದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಹಂತಾ—ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ದ್ವಿವಚನ ಚೇ ಪರವಾದಾಗ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಉಗಿದಚಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನುಮಾಗಮ.

ಜಹ್ನಾವೀಂ—ಜಹ್ನೋಃ ಅಪತ್ಯಂ ಸ್ತ್ರೀ ಜಾಹ್ನವೀ ತಾಮ್ ತಸ್ಯೇದಂ- (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೩-೧೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಟಿಡ್ಘಾಣಿಘ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಪ್. ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಓಗುಣಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅನಾದೇಶ. ಪೃಷೋದರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವದೀರ್ಘಗಳಿಗೆ ವಿನಿಮಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಸೃಷೋದರಾದೀನಿಯಥೋ-ಪದಿಷ್ಟಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೦೯) ಎಂಬಲ್ಲಿ—ವರ್ಣಾಗಮೋ ವರ್ಣವಿಪರ್ಯಯ ಎಂದು ವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದಲೇ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವೂ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಮನಸಾ—ಸಮಾನಂ ಮನಃ ಯಯೋಸೌ ಸಮನಸಾ. ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್— ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಧತೀಮ್—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಶ್ಲ ವಿಕರಣ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಜಿತ್ವಾದಿಶಬ್ದವಿರುವುದರಿಂದ ಆತೋ ಲೋಪ ಇಟಿ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಲೋಪ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಉಗಿತಶ್ಚ—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಪ್. ನಾಭ್ಯಸ್ತಾಚ್ಚತುಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಆಯಾತಂ—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೯ ||

~*~

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಪರಿವಿಷ್ಟಂ ಜಾಹುಷಂ ವಿಶ್ವತಃ ಸೀಂ ಸುಗೇಭಿರ್ನಕ್ತಮೂಹಢಾ
ರಜೋಭಿಃ |

ವಿಭಿಂದುನಾ ನಾಸತ್ಯಾ ರಥೇನ ವಿ ಪರ್ವತಾ ಅಜರಯೂ
ಅಯಾತಂ || ೨೦ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಪರಿವಿಷ್ಟಂ | ಜಾಹುಷಂ | ವಿಶ್ವತಃ | ಸೀಂ | ಸುಗೇಭಿಃ | ನಕ್ತಂ | ಉಹಢಾಃ |
ರಜಃಭಿಃ |

ವಿಭಿಂದುನಾ | ನಾಸತ್ಯಾ | ರಥೇನ | ವಿ | ಪರ್ವತಾನ್ | ಅಜರಯೂ ಇತಿ |
ಅಯಾತಂ || ೨೦ ||

|| ಸಾಯಜಿಭಾಷ್ಯಂ ||

ಜಾಹುಷೋ ನಾಮ ಕಶ್ಚಿದ್ರಾಜಾ | ವಿಶ್ವತಃ ಸರ್ವತಃ ಪರಿವಿಷ್ಟಂ ಶತ್ರುಭಿಃ ಪರಿವೃತಂ ತಂ
ರಾಜಾನಂ ಹೇ ನಾಸತ್ಯಾ ವಶ್ವಿನಾವಜರಯೂ ಜರಾರಹಿತೌ ನಿತ್ಯತರುಣೌ ಯುನಾಂ ವಿಭಿಂದುನಾ
ವಿಶೇಷೇಣ ಸರ್ವಸ್ಯ ಭೇದಕೇನಾತ್ಮೀಯೇನ ರಥೇನ ನಕ್ತಂ ರಾತ್ರೌ ಸುಗೇಭಿಃ ಸುಷ್ಮ ಗಂತುಂ
ಶಕ್ತ್ಯೈ ರಜೋಭಿಃ ರಂಜಕೈರ್ಮಾರ್ಗೈರೂಹಢಾಃ | ತಸ್ಮಾಚ್ಚೈತ್ರಸಮೂಹಾನ್ನಿರಗಮಯತಂ | ಸೀಮಿ-
ತ್ಯೇತತ್ಪಾದಪೂರಣಂ | ನಿರ್ಗತೇನ ತೇನ ಸಹ ಪರ್ವತಾನ್ ಶತ್ರುಭಿರಾರೋಢುಮಶಕ್ಯಾನ್ ಶಿಲೋ
ಚ್ಚಯಾನ್ಸ್ಯಯಾತಂ | ವಿಶೇಷೇಣಾಗಚ್ಛತಂ || ಪರಿವಿಷ್ಟಂ | ವಿಶ ಪ್ರವೇಶನೇ | ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ |
ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ನಂ | ಸುಗೇಭಿಃ ಸುದುರೋರಧಿಕರಣ ಇತಿ ಗಮೇರ್ಧಃ |
ವಿಭಿಂದುನಾ | ಭಿದಿರ್ ವಿದಾರಣೇ ಔಣಾದಿಕ ಉಪ್ರತ್ಯಯೋ ನುಮಾಗಮಶ್ಚ | ಅಜರಯೂ |
ನ ಜರಾ ಅಜರಾ | ತಾಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛತಃ ಸುಪ ಅತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ | ನ ಛಂದಸ್ಯಪುತ್ರಸ್ಯೇತೀತ್ವ ದೀರ್ಘ |
ಯೋರ್ನಿಷೇಧಃ ಕ್ಯಾಚ್ಛಂದಸೀತ್ಯುಪ್ರತ್ಯಯಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಜರಯೋ—ಜರಾರಹಿತರಾದ, ನಿತ್ಯತರುಣರಾದ | ಹೇ ನಾಸತ್ಯಾ—ಎಲೈ ನಾಸತ್ಯರೇ | ವಿಶ್ವತಃ—ಸುತ್ತಲೂ | ಪರಿವಿಷ್ಟಂ—ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಸುತ್ತುವರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ | ಜಾಹುಷಂ—ಜಾಹುಷನೆಂಬ (ರಾಜನನ್ನು) ವಿಭಿಂದುನಾ—ಜಿನ್ನಾಗಿ (ಎಲ್ಲವನ್ನೂ) ಭೇದಿಸುವ | ರಥೇನ—(ನಿಮ್ಮ) ರಥದಿಂದ | ನಕ್ತಂ—ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸುಗೇಭಿಃ—ಸುಗಮವಾದ | ರಜೋಭಿಃ—ಮಾರ್ಗಗಳಿಂದ | ಊಹಘುಃ—ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಬಿಡಿಸಿ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋದಿರಿ | (ಅವನನ್ನು) ಪರ್ವತಾನ್—(ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ದುರ್ಗಮವಾದ) ಪರ್ವತಗಳಿಗೆ | ವಿ ಆಯಾತಂ—ಸೇರಿಸಿದಿರಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ನಿತ್ಯತರುಣರಾದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಅವೃತನಾದ ಜಾಹುಷನೆಂಬ ರಾಜನನ್ನು, ಸರ್ವಭೇದಕವಾದ ನಿಮ್ಮ ರಥದಲ್ಲಿ, ರಾತ್ರಿವೇಳೆ, (ನಿಮ್ಮ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ) ಸುಗಮವಾದ ಮಾರ್ಗಗಳಿಂದ, ಕರೆದುಕೊಂಡುಹೋಗಿ, (ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ದುರ್ಗಮವಾದ) ಪರ್ವತಗಳನ್ನು ಹತ್ತಿದಿರಿ.

English Translation.

Undecaying Nasatyas, you bore away by night, in your foe-overwhelming car, Jahusha, surrounded on every side by (enemies), through practicable roads, and went to (inaccessible) mountains.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಜಾಹುಷಂ—ಜಾಹುಷೋ ನಾಮ ಕಶ್ಚಿದ್ರಾಜಾಃ ಜಾಹುಷನೆಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ಒಬ್ಬ ರಾಜನು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು—

ಜಾಹುಷೋ ನಾಮ ಋಷಿಃ ವೃದ್ಧಃ ವೃದ್ಧಯಾ ಭಾರ್ಯಯಾ ವೃದ್ಧೈಶ್ಚ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಭಿಃ ಪರಿವೃತೋ ದೇವಾನಿಯಾಜ | ತಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಅಸುರಾಃ ತುಂಗೈಃ ಪರ್ವತೈಃ ಪರಿಕ್ಷಿಪ್ತೇ ಮರು-ದೇಶೇ ಪ್ರಚಿಕ್ಷಿಪುಃ | ಸ ತತೋ ಪ್ರವೃದ್ಧತ್ವಾತ್ ಸ್ವಯಂ ನಿರ್ಗಂತುಮಶಕ್ನುರ್ವ ಮಹಾ-ಕಾರುಣಿಕಾವತ್ಸಿನೌ ತುಷ್ಟಾವ | ತಮಶ್ಚಿನಾನಾಗತ್ಯ ಏಕಯೈವ ರಾತ್ರಾ ಅಶ್ವೇನ ರಥೇನ ತಾಃ ಪರ್ವತಾನತಿಕ್ರಮಯಾಂ ಚಿಕ್ರತುಃ ಇತಿ |

ಜಾಹುಷನೆಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಮುದುಕನಾದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯು ವೃದ್ಧಳಾದ ತನ್ನ ಪತ್ನಿ ಮತ್ತು ಮಕ್ಕಳು ಮನೋಕ್ಯಳು ಇವರೊಡನೆ ಕೂಡಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ರಾಕ್ಷಸರು ಇದನ್ನು ನೋಡಿ ಎತ್ತರವಾದ ಪರ್ವತಗಳಿಂದ ಸುತ್ತುವರಿದಿರುವ ಮರುಭೂಮಿಗೆ ಆ ಋಷಿಯನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು ಇರಿಸಿದರು. ಇವನಿಗೆ ಬಹಳ ವಯಸ್ಸಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬರಲು ಅಶಕ್ತನಾಗಿ ಪರಮ ಕಾರುಣಿಕರಾದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು

ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿದನು. ಅವನ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಒಂದು ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ತನ್ನ ರಥದಿಂದ ಬಂದು ಜಾಹುಷನನ್ನು ಆ ಪರ್ವತಗಳಿಂದ ದಾಟಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸಿದರು ಎಂದು ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿರುವರು.

ಅಜರಯೋ—ಜರಾರಹಿತೌ ನಿತ್ಯತರುಣೌ | ನ ಜರಾ ಅಜರಾ ತಾನಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛತಃ ಜರಾ ಎಂದರೆ ಮುದುಕತನವು, ಮುಪ್ಪಿನಿಂದ ರಹಿತರಾದ ಎಂದರೆ ಮುದುಕರಲ್ಲದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು, ನಿತ್ಯವಾದ ಯೌವನದಿಂದ ಕೂಡಿದವರು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಜರಯೋ ಎಂಬ ಪದದಲ್ಲಿ ಯು ಪ್ರತ್ಯಯವು ಇರುವುದು. ಇದು ಮತ್ಸರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವುದು.

ಯಾಸ್ಕರು ಇದಂಯುರಿದಂ ಕಾನುಯಮಾನೋ ಅಥಾಸಿ ತದ್ವದರ್ಥೇ ಭಾಷ್ಯತೇ ವಸುಂಯು-
ರಿಂದ್ರೋ ವಸುಮಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಶ್ವಯುರ್ಗವ್ಯೂ ರಥಯುರ್ವಸೂಯುರಿತ್ಯಹಿ ನಿಗಮೋ
ಭವತಿ | (ನಿ. ೬-೩೧)

ಸ್ತಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು, ಯಾಸ್ಕರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ ವಿವರಿಸಿರುವ ಇದಂಯು ಅಶ್ವಯು ಗವಯು ರಥಯು ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ಹಾಗೆ ಅಜರಯೋ ಎಂಬ ಶಬ್ದವೂ ಮತುಬಂತವಾಗಿರುವುದೆಂದು ವಿವರಿಸಿ,

ಇಂದ್ರೋ ಅಶ್ರಾಯಿ ಸುಧ್ಯೋ ನಿರೇಕೇ ಪಜ್ರೇಷು ಸ್ತೋಮೋ ದುರ್ಯೋ ನ ಯೂಷಃ |

ಅಶ್ವಯುರ್ಗವ್ಯೂ ರಥಯುರ್ವಸೂಯುರಿಂದ್ರ ಇದ್ರಾಯಃ ಪ್ಲಯತಿ ಪ್ರಯಂತಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೧-೧೪)

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿರುವರು ಮತ್ತು ಪರಿವಿಷ್ಟಂ ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪರಿಶೋಧಿಸಿ ವಿಶ್ವತ ಇತ್ಯನೇನ ಪಾನರುಕ್ತೃಪ್ರಸಂಗಾತ್ ಧಾತ್ವರ್ಥಾನುನಾದೀ ವಿಸಿರ್ವ್ಯಾಪ್ತೃರ್ಥಃ ವ್ಯಾಪ್ತಂ ಜರಯಾ | ಪರಿ ಎಂಬುವುದು ಧಾತ್ವರ್ಥ ಮಾತ್ರವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಅಲ್ಲದೆ ಉಪಸರ್ಗಸಹಿತವಾದ ಧಾತ್ವರ್ಥವು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು ಎಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ವಿಶ್ವತಃ ಎಂಬ ಪದದಕೂಡ ಅನ್ವಯವು ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಪುನರುಕ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೂ ಉಪಸರ್ಗಕ್ಕೂ ಸೇರಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಮುಪ್ಪಿನಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತನೆಂದು ಅರ್ಥವು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ರಜೋಭಿಃ—ರಜಶ್ಯಬ್ದೋತ್ತ ತೇಜೋವಚನಃ ತೇಜಸ್ವಿಭಿಃ ಶೀಘ್ರಗಾಮಿಭಿರಿತ್ಯರ್ಥಃ—ಸುಗೇಭಿಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಇದು ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸುಗ ಶಬ್ದವು ಇಲ್ಲಿ ಅಶ್ವವಾಚಿಯಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರಾಣ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ತೇಜಶ್ಶಾಲಿಗಳಾಗಿರುವ ಮತ್ತು ವೇಗವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸಬಲ್ಲ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿರುವ ರಥದಿಂದ ಜಾಹುಷನೆಂಬವನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದರೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪರಿವಿಷ್ಟಂ—ವಿಶ ಪ್ರವೇಶನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಕಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ವೃಶ್ಚಭೃಷ್ಠಸೃಜ—**(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ತ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತ

ವಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಪ್ಪತ್ಯ. ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಪರಿ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಜಾಯಸಂ—ಫಿಷೋಂತ ಉದಾತ್ತಃ—(ಫಿ. ಸೂ. ೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿತ್ವತಃ—ಪಂಚಮ್ಯಾಸ್ತಸಿಲ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪಂಚಮ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಸಿಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಗೇಭಿಃ—ಗಮಾಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಸುದುರೋರಧಿಕರಣೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಡಪ್ರತ್ಯಯ ದಿತ್ವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಟಿಗೆ (ಅಮ್) ಲೋಪ. ಸುಗ ಎಂಬುದರಿಂದ ರೂಪವಾದಾಗ ಇದಕ್ಕೆ ಭಿಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಬಹುಲಂಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಿಸಿಗೆ ಐಸ್ ಭಾವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುವಚನೇರ್ಯುಲೈತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ಯ.

ಊಹಘಃ—ವಹ ಪ್ರಾಸಣೇ. ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಅಘಃ ಅದೇಶ. ವಚಿಸ್ವಪಿಯಜಾದೀನಾಂಕಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೯-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ದ್ವಿತ್ವದ ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಭಿಂದುನಾ—ಭಿದಿರ್ ವಿದಾರಣೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕವಾದ ಉಪ್ರತ್ಯಯ. ತತ್ಸಂನಿಯೋಗವಿಂ ನುನಾಗಮ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಗತಿಕಾರಕೋಪದಾತ್ ಕೃತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೯-೨-೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಜರಯೋ—ನ ಜರಾ ಅಜರಾ. ಅಜರಾಂ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛತಃ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವಕ್ಷಾನುಮಾದಿದಾಗ, ಸುಪೆ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಚ್ಛಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕೃಚ್. ನಚ್ಚೆಂದಸ್ಯ ಪುತ್ರಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಈತ್ವಾದಿಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸನಾದ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜರಯ ಎಂಬುದು ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಕ್ಯಾಚ್ಚೆಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದರ ಮೇಲೆ ಉಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತೋಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೯-೪-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾದ್ವಿವಚನಾಂತ ರೂಪ. || ೨೦ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಏಕಸ್ಯಾ ವಸ್ತೋರಾವತಂ ರಣಾಯ ವಶಮಪ್ಪಿನಾ ಸನಯೇ
ಸಹಸ್ರಾ |

ನಿರಹತಂ ದುಚ್ಛುನಾ ಇಂದ್ರವಂತಾ ಪೃಥುಶ್ರವಸೋ ವೃಷಣಾ-
ವರಾತಿಃ || ೨೧ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಏಕಸ್ಯಾಃ | ವಸ್ತೋಃ | ಅವತಂ | ರಣಾಯ | ವಶಂ | ಅಪ್ಪಿನಾ | ಸನಯೇ |
ಸಹಸ್ರಾ |

ನಿಃ | ಅಹತಂ | ದುಚ್ಛುನಾಃ | ಇಂದ್ರವಂತಾ | ಪೃಥುಶ್ರವಸಃ | ವೃಷಣಾ |
ಅರಾತಿಃ || ೨೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಪ್ಪಿನೌ ವಶಮೇತತ್ಸಂಜ್ಞಮೃಷೀಮೇಕಸ್ಯಾ ವಸ್ತೋರೇಕಸ್ಯಾಹೋ ರಣಾಯ ರಮಣೀ-
ಯಾಯ ಸಹಸ್ರಾ ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾಕಾಯ ಸನಯೇ ಧನಲಾಭಾಯಾವತಂ | ಅರಕ್ಷತಂ | ಸ ಋಷಿಃ
ಪ್ರತ್ಯಹಂ ಯಥಾ ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಂ ಧನಂ ಲಭತೇ ತಥಾ ರಕ್ಷಿತವಂತಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ, | ಅಪಿ ಚ ಹೇ ವೃಷಣಾ
ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಾರಾವಪ್ಪಿನೌ | ಇಂದ್ರವಂತಾ ಇಂದ್ರೇಣ ಸಂಯುಕ್ತೌ ಯುನಾಂ ದುಚ್ಛಾನಾ
ದುಷ್ಟಸುಖಾನ್ದುಃಖಸ್ಯ ಕರ್ತೃನ್ ಪೃಥುಶ್ರವಸೋ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಯಶೋಽರಾತಿಃ ಶತ್ರುನ್ನಿರಹತಂ |
ನಿಃಶೇಷೇಣಾವಧಿಷ್ಠಂ | ಯದ್ವಾ | ಕಾನೀನಸ್ಯ ಪೃಥುಶ್ರವಃಸಂಜ್ಞಸ್ಯ ರಾಜ್ಞಃ ಶತ್ರುನಿತಿ ಯೋಜ್ಯಂ ||
ಸಹಸ್ರಾ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಚತುರ್ಥ್ಯಾ ಡಾದೇಶಃ | ಅಹತಂ | ಲಜ್ಞ ಧಸಸ್ತಂ | ಅನುದಾತ್ತೋ-

ಪದೇಶೇತ್ಯಾದಿನಾನುಸಿಕಲೋಪಃ | ದುಚ್ಛುನಾಃ | ಶುನಮಿತಿ ಸುಖನಾಮು | ದುಷ್ಟಂ ಸುಖಂ ಯೋಸಾಂ
ತಾಸ್ತುಭೋಕ್ತಾಃ | ಪರಾದಿಶ್ಚಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತ್ಯುತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ವಶಂ—ವಶನೆಂಬ ಋಷಿಯನ್ನು | ಏಕಸ್ಯಾಃ
ವಸ್ತೋಃ—ಪ್ರತಿ ಒಂದು ದಿವಸದಲ್ಲಿಯೂ | ರಣಸ್ಯ—ರಮಣೀಯವಾದ | ಸಹಸ್ರಾ—ಸಹಸ್ರ ಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ |
ಸನಯೇ—ಧನಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ | ಅವತಂ—ರಕ್ಷಿಸಿದಿರಿ | ಅಪಿ ಚ—ಮತ್ತು | ವೃಷಣೌ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥದಾಯಕವಾದ
(ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ) | ಇಂದ್ರವಂತಾ—ಇಂದ್ರನಿಂದ ಯುಕ್ತರಾಗಿ | ದುಚ್ಛುನಾಃ—ದುಃಖಕಾರಕರಾದ |
ಪೃಥುಶ್ರವಸಃ—ಪ್ರಥುಶ್ರವಸ್ ಎಂಬುವನ | ಅರಾತೀಃ—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು | ನಿಃ ಅಹತಂ—ನಿಶ್ಶೇಷವಾಗಿ
ವಧೆಮಾಡಿದಿರಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ವಶನೆಂಬ ಋಷಿಗೆ, ಪ್ರತಿದಿವಸವೂ ಒಂದೊಂದು ಸಾವಿರ ಧನವು (ದೊರಕುವಂತೆ)
(ಅವನನ್ನು) ರಕ್ಷಿಸಿದಿರಿ. (ಮತ್ತು) ಇಷ್ಟಾರ್ಥದಾಯಕರಾದ ನಾಸತ್ಯರೇ, (ನೀವು) ಇಂದ್ರಸಹಿತರಾಗಿ, ದುಃಖಕಾರಕ
ರಾದ, ಪೃಥುಶ್ರವಸನ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಿಃಶೇಷವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡಿದಿರಿ.

English Translation.

You preserved Vasha, Ashwins, (that he might obtain) in a single
day a thousand acceptable gifts ; showerers (of benefits), associated with
Indra, yon destroyed the malignant enemies of Prithushravas

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ರಣಾಯ—ರಣಃ ವಿನಾಶ್ ಮೊದಲಾದ ನಲವತ್ತಾರು ಸಂಗ್ರಾಮ ನಾನುಗಳಲ್ಲಿ ರಣ ಶಬ್ದವು (ನಿ.೩-೯)
ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಯುದ್ಧವೆಂದು ಅರ್ಥ. ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ, ರಣಾಯ—ರಮಣೀ-
ಯಾಯೆ ಸುಂದರವಾದ ಅಥವಾ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹಿತವಾದ ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ, ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಈ ಋಕ್ಕಿನ
ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಮತ್ತೊಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ವಿವರಿಸಿ
ಹೇಳಿರುವರು. ಆದರೂ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿರುವರು ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು ಮಾತ್ರ ಎರಡು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ
ದಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೇ ಆಗಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಭಾವದ ಮಹತ್ತ್ವವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ದುಚ್ಛುನಾ—ದುಃಖಸ್ಯ ಕರ್ತೃನ್ | ಶುನಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತು ಸುಖನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ.೩-೧೩)
ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸುಖವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಸಾಯಣರು ದುಷ್ಟಂ ಸುಖಂ ಯೋಸಾಂ

ತಾಃ ಎಂದು ಸಮಾಸವನ್ನು ಹೇಳಿ ಕೆಟ್ಟದ್ದಾದ ಸುಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವರು ಅಥವಾ ಸುಖದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬಾಧಕವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವರು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ವಶನೆಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ಋಷಿಗೆ ದಿನ ಒಂದಕ್ಕೆ ಒಂದು ಸಾವಿರ ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ ಧನವು ದೊರೆಯುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸಿರುವ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಿಂದ ವರ್ಣಿಸಿರುವರು. ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಪೃಥುಶ್ರವಸಃ ಅರಾತಿಃ ನಿರಹತಂ | ಕಾನೀತಸ್ಯ ಪೃಥುಶ್ರವಸಂಜ್ಞಸ್ಯ ರಾಜ್ಞಃ ಶತ್ರು ನಿಶ್ಶೇಷೇಣಾವಧಿಷ್ಠಂ | ಕನ್ಯಾಪುತ್ರನಾದ ಪೃಥುಶ್ರವನೆಂಬ ರಾಜನಿಗೆ ತೊಂದರೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ಅವನ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಮಾಡುವಾಗ ಇಂದ್ರನ ಸಹಿತರಾಗಿ ಒಂದು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಆ ರಾಜನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದರು ಎಂದು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಅನ್ವಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು. ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಅವತಂ—ಅವತಿಗ್—ತೈರ್ಥಃ ಗತವಂತಾ | ಅವ ಧಾತುವು ಗಮನ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಆದ್ದರಿಂದ ಏಕಸ್ಯಾ ವಸ್ತೋಃ ಸಹಸ್ರಾ ಸನಯೇ ರಣಾಯ ಅವತಂ | ಏಕಸ್ಥಿ ಅಗ್ನಿ ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾಕಾನಾಂ ಧನಾನಾಂ ಲಾಭಾಯ ಸಂಗ್ರಾಮಾರ್ಥಂ ಗತವಂತಾ ವಶನೆಂಬ ರಾಜನಿಗೆ ದಿನ ಒಂದಕ್ಕೆ ಒಂದು ಸಾವಿರ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಶತ್ರುಗಳೊಡನೆ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಆ ರಾಜನ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿ ರಾಜನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ತದೇತತ್ ಕುತ್ಸೇನಾಪ್ಯುಕ್ತಂ—ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಕುತ್ಸನೂ ಕೂಡ ವರ್ಣಿಸಿರುವನು ಎಂದು ಹೇಳಿ—

ಯಾಭಿರ್ವಿಶ್ವಲಾಂ ಧನಸಾಮಭರ್ಯಂ ಸಹಸ್ರಮೀಳ್ತ ಆಜಾವಜಿನ್ವತಂ |

ಯಾಭಿರ್ವಶಮುತ್ಕ್ಯಂ ಪ್ರೇಣೆನಾವತಂ ತಾಭಿರೂ ಷು ಊತಿಭಿರಶ್ವಿನಾ ಗತಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೨-೧೦)

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸಿರುವರು ಮತ್ತು—

ಪೃಥುಶ್ರವೋ ನಾಮ ರಾಜಾ ಸಂತತ್ಕೈರ್ಬಹುಭಿರ್ದುರ್ಭಿಕ್ಷೈಃ ಪೀಡ್ಯಮಾನೋ ಅಶ್ವಿನಾವಿಯಾಜ ತುಷ್ಟಾವ ಚ | ತಸ್ಯಾಶ್ವಿನೌ ತು ಮಹತ್ಯಾ ವೃಷ್ಟ್ಯಾ ತಾನ್ಯಪನಿನ್ಯತುರಿತಿ ತದೇತದಿಹೋಚ್ಯತೇ ನಿರಹತಮಿತ್ಯಾದಿ | ದುಚ್ಛುನಾ ದುರ್ಭಿಕ್ಷಾ ಉಚ್ಯಂತೇ ||

ಪೃಥುಶ್ರವನೆಂಬ ರಾಜನು ಎಡಬಿಡದೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತಿರುವ ನಿರತಿಶಯವಾದ ಕ್ಷಾಮಗಳಿಂದ ಪೀಡಿತನಾಗಿ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಹರ್ವಿರ್ಭಾಗಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿಸಿದಿಸಿ ಸ್ತುತಿಮಾಡಿದನು. ಅವರು ಅದರಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟರಾಗಿ ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಸೇರಿ ಬಹಳನಾದ ಮಳೆಯು ಬರುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಆ ಕ್ಷಾಮವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದರು ಎಂಬ ವಿಷಯವು ನಿರಹತಂ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ—ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ, ದುಚ್ಛುನಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ದುರ್ಭಿಕ್ಷ (ಕ್ಷಾಮ) ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ, ಅರಾತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದಿರುವ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಅರಾತಿ ಎಂಬ ಪದವು ಯಾವನಾದರೂ, ಯಾರಿಗಾದರೂ, ಏನನ್ನೂ ದಾನಮಾಡಲು ಶಕ್ತನಾಗದಿರುವಷ್ಟು ಪ್ರತಿಬಂಧಕವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದ ಕ್ಷಾಮದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ವಿಶದವಾಗಿ ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡಿ ದುಚ್ಛುನಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ವಶಂ—ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ವಶನೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಋಷಿಯನ್ನು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಇವನನ್ನು ಆಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ರಕ್ಷಿಸಿದರೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೨-೧೦; ೧-೧೧೬-೨೧; ೮-೮-೨೦; ೮-೨೪-೧೪; ೮-೪೬-೨೧; ೮-೪೬-೨೩; ೮-೫೦-೯; ೧೦-೪೦-೭ ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಋಷಿಯ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿರುವುದು. ಕೆಲವು ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಇವನ ಹೆಸರನ್ನು ವಶ ಅಥವಾ ವಶ ಆಶ್ವಿನೀಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಋಷಿಯ ಎಂದರೆ ವಶೋತ್ಕೃಷ್ಠಃ ಎಂಬ ಋಷಿದ್ವಷ್ಟವಾದ ಒಂದು ಸೂಕ್ತವು ಎಂಟನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿರುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಋ ಸಂ. ೮-೪೬ ರಲ್ಲಿ ೩೩ ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು.

ಪೃಥುಶ್ರವಸಃ—ಪೃಥುಶ್ರವಸ್ ಅಥವಾ ಪೃಥುಶ್ರವಸ್ ಕಾನೀತ ಎಂಬುವನು ಒಬ್ಬ ರಾಜನು. ಇವನು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ (ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ) ವಶನೆಂಬ ಋಷಿಗೆ ಮಾಡಿದ ದಾನಸ್ತುತಿಯ ಪ್ರಶಂಸೆಯು ಋ. ಸಂ. ೮-೪೬-೨೧ ರಿಂದ ೨೩ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿರುವುದು. ಅಲ್ಲಿ ವಶನೆಂಬ ಋಷಿಯು ತನಗೆ ಈ ಪೃಥುಶ್ರವಸ್ಸೆಂಬುವನು ಎಷ್ಟೆ ಸಾವಿರ ಕುದುರೆಗಳನ್ನೂ, ಇನ್ನೂರು ವಂಟೆಗಳನ್ನೂ, ಸಾವಿರ ಕೆಂಪು (ಹೆಣ್ಣು) ಕುದುರೆಗಳನ್ನೂ, ಕೆಂಪುಬಣ್ಣಮಿಶ್ರವಾದ ಒಂದು ಲಕ್ಷ ಗೋವುಗಳನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟನೆಂದೂ ಈ ಕಾನೀತ ಪೃಥುಶ್ರವಸ್ಸೆಂಬುವನು ತುಂಬಾ ಐಶ್ವರ್ಯವಂತನೂ. ಧರ್ಮಿಷ್ಠನೂ ಕೀರ್ತಿವಂತನೂ, ಉದಾರಿಯಾದ ದಾನಿಯೂ ಆಗಿದ್ದನೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿದಾನೆ.

ಸನಯೇ—ಎಂಬ ಪದವು ಲಾಭಾಯ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ (ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ) ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ ಇರುವುದು. (ನಿ. ೩-೫)

ಅಭ್ರಾತೇವ ಪುಂಸ ಏತಿ ಪ್ರತೀಚೀ ಗರ್ತಾರುಗಿವ ಸನಯೇ ಧನಾನಾಂ |

ಜಾಯೇವ ಪತ್ಯ ಉಶತೀ ಸುವಾಸಾ ಉಷಾ ಹಸ್ತೇವ ನಿ ರಿಣೀತೇ ಅಪ್ಸಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೪-೭)

ಹಿನೋತಾ ನೋ ಅಧ್ವರಂ ದೇವಯಜ್ಯಾ ಹಿನೋತ ಬ್ರಹ್ಮ ಸನಯೇ ಧನಾನಾಂ |

ಋತಸ್ಯ ಯೋಗೇ ವಿ ವ್ಯಧ್ವಮೂಧಃ ಶ್ರುಷ್ಟೀವರೀಭೂತನಾಸ್ತಭ್ಯಮಾಪಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೩೦-೧೧)

ಈ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸನಾಯ ಎಂಬ ಪದವು ಲಾಭಾಯ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ವಸ್ತೋಃ—ಎಂಬ ಪದವು ಹನ್ನೆರಡು ಅಹರ್ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೧) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಕುಹ ಸ್ವಿದ್ವೋಷಾ ಕುಹ ವಸ್ತೋರಶ್ವಿನಾ ಕುಹಾಭಿಸಿತ್ವಂ ಕರತಃ ಕುಹೋಷತುಃ |

ಕೋ ವಾಂ ಶಯುತ್ರಾ ವಿಧನೇವ ದೇವರಂ ಮಯೆಂ ನ ಯೋಷಾ ಕೃಣುತೇ ಸಧಸ್ಥ ಆ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೪೦-೨)

ಪ್ರಾಚೀನಂ ಬರ್ಹಿಃ ಪ್ರದಿತಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ವಸ್ತೋರಸ್ಯಾ ವೃಜ್ಯತೇ ಆಗ್ರೇ ಅಹ್ನಾಂ |

ವೃ ಪ್ರಥತೇ ವಿತರಂ ವರೀಯೋ ದೇವೇಭ್ಯೋ ಅದಿತಯೇ ಸ್ಯೋನಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೦-೪)

ಎರಡನೆಯ ಉದಾಹರಣೆಯಲ್ಲಿ ಈ ವಸ್ತೋಃ ಎಂಬ ಪದವು ಅಚ್ಛಾದನ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸುವುದು. ಇದರಿಂದ ವಸ್ತೋಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳು ಇರುತ್ತವೆ, ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅನತಮ್—ಅನ ರಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಲಜಿ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಶ್ವಿನಾ—ದ್ವಿವಚನ ಟೆ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಸಹಸ್ರಾ—ಇದಕ್ಕೆ ಚತುರ್ಥೀವಿಭಕ್ತಿ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಡಾದೇಶ.

ಅಹತಮ್—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಲಜಿ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತಸ್ಥಸ್ಥ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಮಾದೇಶ. ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಜಿಹ್ವದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಅನುದಾ-ತ್ವೋಪದೇಶವನತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ ಅತಿಜಂತ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದುಚ್ಛುನಾಃ—ಶುನಂ ಎಂದರೆ ಸುಖದ ಹೆಸರು. ದುಷ್ಟಂ ಶುನಂ ಸುಖಂ ಯಾಸಾಂ ತಾಃ ದುಚ್ಛುನಾಃ ಪರಾದಿಶ್ಚಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಅದ್ಯುದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇಂದ್ರವಂತಾ—ಇಂದ್ರಃ ಅನಯೋಃ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಇಂದ್ರವಂತೌ. ತದಸ್ಯಾಸ್ತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಡಾದೇಶ. ಮತುಸ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ.

ವೃಷಣೌ—ವೃಷು ಸೇಚನೇ. ಧಾತು. ಕನಿನ್ಯಯುವೃಷಿ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೫೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಂಜೋಧನದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಶರಸ್ಯ ಚಿದಾರ್ಚತ್ಯಸ್ಯಾವತಾದಾ ನೀಚಾದುಚ್ಚಾ ಚಕ್ರಧುಃ
ಪಾತನೇ ವಾಃ |

ಶಯನೇ ಚಿನ್ನಾಸತ್ಯಾ ಶಚೇಭಿರ್ಜಸುರಯೇ ಸ್ತರ್ಯಂ
ಪಿಪ್ಯಧುರ್ಗಾಂ || ೨೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಶರಸ್ಯ | ಚಿತ್ | ಅರ್ಚತ್ | ಕಸ್ಯ | ಅನತಾತ್ | ಆ | ನೀಚಾತ್ | ಉಚ್ಚಾ |
ಚಕ್ರಧುಃ | ಪಾತನೇ | ವಾರಿತಿ ವಾಃ |

ಶಯನೇ | ಚಿತ್ | ನಾಸತ್ಯಾ | ಶಚೇಭಿಃ | ಜಸುರಯೇ | ಸ್ತರ್ಯಂ | ಪಿಪ್ಯಧುಃ |
ಗಾಂ || ೨೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅರ್ಚತ್ಯಸ್ಯ ಋಚತ್ಯಪುತ್ರಸ್ಯ ಶರಸ್ಯೈತತ್ಸಂಜ್ಞಸ್ಯಾಸಿ ಸ್ತೋತುಃ ಸಿಸಾಸಿತಸ್ಯ ಪಾತನೇ
ಪಾನಾರ್ಥಂ ನೀಚಾನ್ನೀಚೀನಾದವತಾತ್ಮಾಪಾದುಚ್ಚಾ ಉಚ್ಚೈರುಪರಿಷ್ಕಾಧ್ವಾರುದೇಕಂ ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ
ಯುನಾಮಾ ಚಕ್ರಧುಃ | ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಕೃತವಂತೌ | ತಥಾ ಹೇ ನಾಸತ್ಯಾವಶ್ವಿನೌ ಶಚೇಭಿಯು-
ಷ್ಮದೀಯೈಃ ಕರ್ಮಭಿಃ ಪರಿಚರಣೈರ್ಜಸುರಯೇ ಶ್ರಾಂತಾಯ ಶಯನೇ ಚಿತ್ ಶಯುನಾನ್ಮು-
ಋಷಯೇ ಸ್ತರ್ಯಂ ನಿವೃತ್ತಪ್ರಸವಾಂ ಗಾಮಗ್ನಿ ಹೋತ್ರಾರ್ಥಸ್ಯ ಪಯಸೋ ದೋಗ್ಧೀಂ ಪಿಪ್ಯಧುಃ |
ಪಯಸಾ ಯುನಾಮಾಪೂರಿತವಂತೌ || ಪಾತನೇ | ಪಾ ಪಾನೇ | ತುಮರ್ಥೇಸೇಸೇನಿತಿ ತನ್ವೇ-
ತ್ಯಯಃ | ಜಸುರಯೇ | ಜಸು ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ಜಸಿಸಹೋರುರಿನ್ | ಉ. ೨-೭೩ | ಸ್ತರ್ಯಂ |
ಸ್ತೀರ್ಯತ ಅಚ್ಛಾದ್ಯತೇ ಪ್ರಸವಸಾಮರ್ಥ್ಯಭಾವೇನೇತಿ ಸ್ತರೀಃ | ಅನಿತ್ಯಸ್ತುತಂತ್ರಿಭ್ಯ ಈಃ | ಉ. ೩-
೧೫೮ | ಇತೀಕಾರಪ್ರತ್ಯಯಃ | ನಾ ಛಂದಸೀತ್ಯಮಿ ಪೂರ್ವತ್ವಸ್ಯ ನಿಕಲ್ಪಿತತ್ವಾದಭಾವೇ ಯಜಾದೇಶಃ |
ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಣ ಇತಿ ಪರಸ್ಯಾನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಸ್ವರಿತತ್ವಂ | ಪಿಪ್ಯಧುಃ | ಪ್ಯಾಯಾ ವೃದ್ಧಾ |
ಲಿಟ ವೃತ್ಯಯೇನ ಪರಸ್ಯೈಪದಂ | ಲಿಜ್ಯಜೋಶ್ಚ | ಪಾ. ೬-೧-೨೯ | ಇತಿ ಸೀಭಾವಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಆಚೇತ್ಯಸ್ಯ—ಮಿಚತ್ಯ ಪುತ್ರನಾದ | ಶರಸ್ಯ ಚಿತ್—ಶರ ಎಂಬುವನಿಗೆ | ಪಾತನೇ—ಪಾನಕ್ಕಾಗಿ | ನೀಚಾತ್—ಅಳವಾದ | ಅನಕಾತ್—ಬಾವಿಯಿಂದ | ವಾಃ—ಉದಕವನ್ನು | ಉಚ್ಚಾ—ಮೇಲಕ್ಕೆ | ಅ ಚಕ್ರಘಃ—(ಬರುವಂತೆ) ಮಾಡಿದಿರಿ | (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) | ನಾಸತ್ಯಾ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಶಬೀಭಿಃ—(ನಿಮ್ಮ) ಕರ್ಮಗಳಿಂದ | ಜಸುರಯೇ—ಶ್ರಾಂತನಾದ | ಶಯನೇ ಚಿತ್—ಶಯನ ಎಂಬ ಮುಷಿಯ | ಸ್ತರ್ಯಂ—ಗೊಡ್ಡಾದ | ಗಾಂ—ಗೋವನ್ನು | ಪಿಪ್ಯಘಃ—(ಕ್ಷೀರದಿಂದ) ಪೂರ್ಣವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದಿರಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಮಿಚತ್ಯ ಪುತ್ರನಾದ (ನೀರಡಿಸಿದ್ದ) ಶರ ಎಂಬುವನ ಪಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ಅಳವಾದ ಬಾವಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ನೀರನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ (ಬರುವಂತೆ) ಮಾಡಿದಿರಿ. (ಹಾಗೆಯೇ) ಎಲೈ ನಾಸತ್ಯರೇ, ಶ್ರಾಂತನಾದ ಶಯನ ಎಂಬ ಮುಷಿಯ (ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮಗಳೋಸ್ಕರ ಅವನ) ಗೊಡ್ಡಾದ ಗೋವನ್ನು (ನಿಮ್ಮ) ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಕ್ಷೀರಯುಕ್ತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದಿರಿ. (ಹಾಲು ಕೊಡುವಂತೆ ಮಾಡಿದಿರಿ.)

English Translation

You raised the water from the bottom to the top of the well, for the drinking of Shara, the son of Richatka, and by your powers, Nasatyas, you filled, for the sake of the weary Shayu, the barren cow (with milk).

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಮಿಚತ್ಯನೆಂಬ ಮುಷಿಯ ಪುತ್ರನಾದ ಶರನೆಂಬ ಮುಷಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿರುವುದೂ ಮತ್ತು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಶುಶ್ರೂಷೆಯಿಂದ ಆಯಾಸವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಶಯನ ಎಂಬ ಮುಷಿಗೆ, ಸಹಾಯ ಮಾಡಿರುವ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಭಾವವೂ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಸ್ತಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ವಿಷಯವನ್ನೂ ಹೇಳಿರುವರು.—

ಶರೋ ನಾನು ಮುಷಿಃ ಸಃ ಮರುದೇಶೇ ಗಚ್ಛ್ಯ ಸಿಪಾಸಿತಸ್ಥ್ಯ ಸುದೂರತೋಽಯಂ ಕೂಪಂ
ದದರ್ಶ ಸ ತತಃ ಸಾತುಮಶಕ್ನುರ್ವ ಅಶ್ವಿನೌ ತುಷ್ಪಾವ | ತಸ್ಯಾಶ್ವಿನೌ ಸುಲಭ್ಯಂ
ಚಕ್ರತುರಿತಿ | ತದೇತದಿಹೋಚ್ಯತೇ ಶರಸ್ಯ ಚಿದಿತ್ಯಾದಿನಾ |

ಶರನೆಂಬ ಮುಷಿಯು ಮರುಳುಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಬಾಯಾರಿಕೆಯಾದಕಾರಣ ನೀರನ್ನು ಹುಡುಕಿದಾಗ ಒಂದು ಅಳವಾದ ಬಾವಿಯಲ್ಲಿ ನೀರನ್ನು ಕಂಡು ಅದನ್ನು ಹೊಂದಲು ಕಷ್ಟವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸುಲಭವಾಗಿ ಆ ನೀರು ದೊರೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿದನು. ಅವರು ಅವನ ಸ್ತುತಿಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಅಳದಲ್ಲಿ ಇದ್ದ

ಆ ಭಾವಿಯ ನೀರು ಅವನಿಗಾಗಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಉಕ್ಕಿ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಅವನ ಬಾಯಾರಿಕೆಯು ಅಣಗುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಆ ಋಷಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದರು. ಶರಸ್ಯ ಚಿತ್ ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಈ ಇತಿಹಾಸವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ.

ಅನತಾತ್—ಅನಶಬ್ದವೂ ಕೂಪಃ ಕಾತುಃ ಎಂಬ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಕೂಪನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕೂಪ (ಭಾವಿ) ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ವಾಃ—ಉದಕಂ ವಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ನೂರೊಂದು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೪) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನೀರು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ವಾಃ ಎಂಬ ಪದವು.

ಕದಾ ವಸೋ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಹರ್ಯತ ಆನ ಶ್ತಶಾ ರುಧದ್ವಾಃ |
ದೀರ್ಘಂ ಸುತಂ ವಾತಾಪ್ಯಾಯ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೧೦೫-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಉದಕವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ಜಸುರಯೇ—ಶ್ರಾಂತಾಯ ಜಸುರಿಃ (ನಿ. ೪-೨೪) ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಜಸುರಿಃ ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ—

ಉತ ಸ್ತೈನಂ ನಸ್ತಮಥಿಂ ನ ತಾಯುಮನು ಕ್ರಾಶಂತಿ ಕ್ಷಿತಯೋ ಭರೇಷು |

ನೀಚಾಯಮಾನಂ ಜಸುರಿಂ ನ ಶೈನಂ ಶ್ರವಶ್ಚಾಚ್ಛಾ ಪಶುಮುಚ್ಚಯೂಥಂ ||

(ಮು. ಸಂ. ೪-೩೮-೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಜಸುರಿಂ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಜಸ್ತಂ ಬದ್ಧಂ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟು ಆಯಾಸಗೊಂಡಿರುವ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಸ್ತರ್ಯಂ—ನಿವೃತ್ತಪ್ರಸನಾಂ | ಸ್ತೀರ್ಯತೇ ಅಚ್ಛಾದ್ಯತೇ ಪ್ರಸವಸಾಮರ್ಥ್ಯಭಾವೇನ ಇತಿ ಸ್ತೀರೀಃ ಗರ್ಭಧಾರಣೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಕರುವನ್ನು (ಪ್ರಸವಿಸುವ) ಈಯುವ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ ಹಸುವಿಗೆ ಸ್ತೀರ ಎಂದು ಹೆಸರು.

ಗಾಂ—ಪಿಪ್ಪಥುಃ—ಪಯಸೋ ದೋಗ್ಧೀಂ ಪಯಸಾ ಆಪೂರಿತವಂತಾ | ಹಾಲುಕರೆಯುವ ಹಸುವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರು ಎಂದು ಅರ್ಥ—

ಶಚೀಭಿಃ ಜಸುರಯೇ ಶಯವೇ—ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ ಶಯು ಎಂಬ ಋಷಿಯು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸಿಆಯಾಸಪಟ್ಟವನು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಶಯವೇ ಚಿತ್ ರಾಜ್ಞೇ ಶಚೀಭಿಃ ಸ್ವಾಭಿಃ ಅತಿಶಯವತೀಭಿಃ ಪ್ರಜ್ಞಾಭಿಃ ಕರ್ಮಭಿರ್ವಾ ಜಸುರಯೇ ಶತ್ಕೂಟಾಂ ತಾಡಯಿತ್ರೇ ತಾಡಿತಾಯ ವಾ ತನ್ನ ನಿರತಿಶಯವಾದ ಅಥವಾ ಉತ್ತಮೋತ್ತಮವಾದ ಬುದ್ಧಿ ಅಥವಾ ಕೆಲಸಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ, ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ ಅಥವಾ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಏಟನ್ನು ತಿಂದಿರುವ ಶಯು ಎಂಬ ರಾಜನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಶಯುವೆಂಬವನ ಒಂದು ಹಸುವೂ ಕರುವನ್ನು ಹಾಕುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದೆ (ಗೊಡ್ಡಾಗಿ)

ಇರುವಾಗ ಅದನ್ನು ಹಾಲುಕರೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಮಹಿಮೆಯು ಎರಡು ಭಾಷ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.—ಸ್ತುಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಕುಶ್ಲೇನಾಪ್ಯುಕ್ತಂ—ಕುತ್ಸುಮಸಿಯೂ ಕೂಡ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವನು ಎಂದು ಉದಹರಿಸಿರುವರು—

ಅಥೇನುಂ ದಸ್ಯಾ ಸ್ತರ್ಯಂ ೧ ವಿಷಕ್ತಾಮಸಿನ್ವತಂ ಶಯವೇ ಅಶ್ವಿನಾ ಗಾಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೭-೨೦)

ಯಾಭಿರ್ಥೇನುಮಸ್ತಂ ೧ ಸಿನ್ವಥೋ ನರಾ ತಾಭಿರೂ ಸು ಉತಿಭಿರಶ್ವಿನಾಗತಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೭-೨)

ಈ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಉದಹರಿಸಿರುವರು. ಈ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಮನುಷ್ಯರು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಸ್ತೋತ್ರಕ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಒಂದೇ ಸಮನಾಗಿ ಉಪಕಾರಮಾಡಿರುವರು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಶಯವೇ—ಇವನನ್ನು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ರಕ್ಷಿಸಿದ ವಿಷಯವು ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೭-೧೬ : ೧-೧೧೭-೨೨ ; ೧-೧೧೭-೨೦ ; ೧-೧೧೮-೮ ; ೧-೧೧೯-೬ : ೬-೬೨-೭ ; ೭-೬೨-೮ ; ೧೦-೩೯-೧೩ ; ೧೦-೪೦-೮ ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅರ್ಚತ್ಸಸ್ಯ—ಅರ್ಚತ್ಸಸ್ಯ ಅವತ್ಸಮ್. ಅರ್ಚತ್ಸಃ ತಸ್ಯ. ತಸ್ಯಾಪತ್ಸಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೯೨ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತದ್ವಿತೇಷ್ಟಜಾಮಾದೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಸ್ವೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಚಕ್ರಥುಃ—ಡುಕ್ಯಜ್ ಕರಣೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಾತವೇ—ಪಾ ಪಾನೇ. ಧಾತು. ತುಮನರ್ಥತೋರುವಾಗ ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಸೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ತವೇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತ್ಯಾ ದಿನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಕೃನ್ಯೇನ್ಯಜಂತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಜಂತವಾದುದರಿಂದ ಆವ್ಯಯಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಸುರಯೇ—ಜಸು ಹಿಸಾಯಾಮ್. ಜಸಿಸಹೋರುರಿನ್ (ಉ. ಸೂ. ೨-೨೩೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಜಸುರಿ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸ್ತರ್ಯಮ್—ಸ್ತೃ ಆಚ್ಛಾದನೇ. ಧಾತು. ಸ್ತೀರ್ಯತೇ ಆಚ್ಛಾದ್ಯತೇ, ಪ್ರಸವಸಾಮರ್ಥ್ಯಭಾವೇನ ಇತಿ ಸ್ತರಿಃ (ಪ್ರಸವಶಕ್ತಿ ಇಲ್ಲದಿರುವುದು) ಅನಿತ್ಯಸ್ತೃತಂತ್ರಿಭೃತಃ (ಸಾ. ಸೂ. ೩-೪೩೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಈ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇರಿಗೆ ಗುಣ. ರಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಅಮ್ ಸರನಾದಾಗ ನಾ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಮಿನ ಪೂರ್ವರೂಪವು ವಿಕಲ್ಪಿತವಾದುದರಿಂದ ಅದು ಬಾರದಿರುವಾಗ ಯಣಾದೇಶ. ಉದಾತ್ತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಯಣಾದೇಶ ಬಂದು ಅದರ ಸರದಲ್ಲಿ ಅನುದಾತ್ತ ಬಂದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಣಃ ಸ್ವರಿತೋನುದಾತ್ತಸ್ಯ (ಸಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರದ ಅನುದಾತ್ತಕ್ಕೆ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹಿಪ್ಯಥುಃ—ಪ್ಯಾಯಾ ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು. ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾದರೂ ಲಿಟಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್ (ಸಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರಸ್ಮೈಸದಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಅಥುಸಾದೇಶ. ಲಿಟ್ಯಜೋಶ್ಚ (ಸಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಪೀ ಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಿಜ್ಞಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಸಂಯೋಗಾಲ್ಲಿಟಿಕ್‌ಚಿತ್ (ಸಾ. ಸೂ. ೧-೨-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಕಿತ್ವಾತಿದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಯಜಾದೇಶ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಏರನೇಕಾಚೋಸಂಯೋಗಪೂರ್ವಸ್ಯ (ಸಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಣಾದೇಶ. ಅತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅವಸ್ಯತೇ ಸ್ತುವತೇ ಕೃಷ್ಣಿಯಾಯ ಯಜೂಯತೇ ನಾಸತ್ಯಾ

ಶಚೀಭಿಃ |

ಪಶುಂ ನ ನಷ್ಟಮಿವ ದರ್ಶನಾಯ ವಿಷ್ಣಾಪ್ತಂ ದದಥು-

ರ್ವಿಶ್ವಕಾಯ || ೨೩ ||

|| ಪದವಾಠಃ ||

ಅ॒ವ॒ಸ್ಯ॒ತೇ | ಸ್ತ॒ವ॒ತೇ | ಕೃ॒ಷ್ಣಿ॒ಯಾ॒ಯ | ಋ॒ಜು॒ಽಯ॒ತೇ | ನಾ॒ಸ॒ತ್ಯಾ | ಶ॒ಚೀ॒ಭಿಃ |
 ಪ॒ಶುಂ | ನ | ನ॒ಷ್ವಂ॒ಽಇ॒ವ | ದ॒ರ್ಶ॒ನಾ॒ಯ | ವಿ॒ಷ್ಣಾ॒ಪ್ತಂ | ದ॒ದ॒ಧುಃ | ವಿ॒ಶ್ವ॒-
 ಕಾ॒ಯ || ೨೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅವಸ್ಯತೇ॒ವನಂ ರಕ್ಷಣಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛತೇ ಸ್ತವತೇ ಸ್ತುತಿಂ ಕುರ್ವತೇ ಕೃಷ್ಣಿಯಾಯ |
 ಕೃಷ್ಣೋ ನಾಮ ಕಶ್ಚಿತ್ | ತಸ್ಯ ಪುತ್ರಾಯ ಋಜುಯತ ಆರ್ಜವಮಿಚ್ಛತೇ ವಿಶ್ವಕಾಯಾಽಂಜ್ಞಾಯ
 ಋಷಯೇ ಹೇ ನಾಸತ್ಯಾ ಯುನಾಂ ಶಚೀಭಿರಾತ್ಮೀಯೈಃ ಕರ್ಮಭಿರ್ವಿಷ್ಣಾಪ್ತಂ ನಾಮ ವಿನಷ್ಟಂ
 ಪುತ್ರಂ ದರ್ಶನಾಯ ದರ್ಶನಾರ್ಥಂ ದದಧುಃ | ದತ್ತವಂತಾ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಪಶುಂ ನ ನಷ್ಟ-
 ಮಿವ | ಏಕ ಉಪಮಾರ್ಥೀಯಃ ಪೂರಕಃ | ಯಥಾ ಕಶ್ಚಿದ್ವಿನಷ್ಟಂ ಪಶುಂ ಸ್ವಾಮಿನೋ ದೃಷ್ಟಿಸ್ಥಂ
 ಪ್ರಾಪಯತಿ ತದ್ವತ್ || ಅವಸ್ಯತೇ | ಅವಸ್ ಶಬ್ದಾತ್ಸಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ | ಶತುರನುಮ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇ-
 ರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಕೃಷ್ಣಿಯಾಯ | ಕೃಷ್ಣಶಬ್ದಾದಪತ್ಯಾರ್ಥೇ ಛಾಂದಸೋ ಘೌಘ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹೇ ನಾಸತ್ಯಾ—ಎಲೈ ನಾಸತ್ಯರೇ | ಅವಸ್ಯತೇ—ರಕ್ಷಣಾರ್ಥಿಯಾದ | ಸ್ತವತೇ—(ನಿಮ್ಮನ್ನು)
 ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಿರುವ | ಕೃಷ್ಣಿಯಾಯ—ಕೃಷ್ಣ ಎಂಬುವನ ಪುತ್ರನಾತ | ಋಜುಯತೇ—ಋಜುಮಾರ್ಗವನ್ನೇ
 ಇಚ್ಛಿಸುವ | ವಿಶ್ವಕಾಯ—ವಿಶ್ವಕನೆಂಬುವನಿಗೆ | ವಿಷ್ಣಾಪ್ತಂ—ವಿಷ್ಣುವು ಎಂಬ (ನಷ್ಟನಾಗಿದ್ದ ಪುತ್ರ
 ನನ್ನು | ನಷ್ಟಮಿವ—ನಷ್ಟವಾದ (ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿದ್ದ) | ಪಶುಂ॒ನ—ಪಶುವನ್ನು ತಂದುಕೊಡುವಂತೆ |
 ದರ್ಶನಾರ್ಥಂ—ದರ್ಶನಕ್ಕೋಸ್ಕರ | ಶಚೀಭಿಃ—(ನಿಮ್ಮ) ಕರ್ಮಗಳಿಂದ | ದದಧುಃ—ಕೊಟ್ಟಿರಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ನಾಸತ್ಯರೇ, (ನಿಮ್ಮನ್ನು) ಸ್ತುತಿಸಿದ, (ನಿಮ್ಮ) ರಕ್ಷಣಾರ್ಥಿಯಾದ, ಋಜುಮಾರ್ಗೇಚ್ಛುವಾದ,
 ಕೃಷ್ಣ ಎಂಬುವನ ಮಗನಾದ ವಿಶ್ವಕನೆಂಬುವನಿಗೆ, ನಷ್ಟನಾಗಿದ್ದ (ಅವನ ಮಗ) ವಿಷ್ಣುವು, ನಷ್ಟನಾಗಿದ್ದ ಪಶುವಿನ
 ನಂತೆ, ನಿಮ್ಮ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಕಾಣುವಂತೆ ಮಾಡಿದಿರಿ.

English Translation.

Nasatyas, by your acts you restored to Vishwaka, the son of
 Krishna, soliciting your protection, adoring you, and a lover of rectitude,
 his son Vishnapu, (welcome) to his sight as an animal that had been lost.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪಶುಂ ನ ನಷ್ಟಮಿವ--ಏಕಃ ಉಪಮಾರ್ಥೋಯಃ ಪೂರಕಃ | ಯಥಾ ವಿನಷ್ಟಂ ಕಶ್ಚಿತ್ ಪಶುಂ ಸ್ವಾಮಿನೋ ದೃಷ್ಟಪಥಂ ಪ್ರಾಪಯತಿ ತದ್ವತ್ ನ ಎಂಬುವ ಪದವು ಉಪಮಾರ್ಥಕವಾಗಿರುವಂತೆ ಇವ ಎಂಬುವುದೂ ಉಪಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇರುವುದರಿಂದ ನ ಎಂಬುವುದು ಇಲ್ಲಿ ಪದಪೂರಕವೆಂದು ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿರುವರು. ಸ್ತಂಭ ಮಿಗಳೂ ಕೂಡ ಇವಶಬ್ದೋತ್ಪತ್ತಿ ನೇತೃನೇನ ಪೌನರುಕ್ಮಾತ್ ಅಸ್ತುಪಮಾರ್ಥಸ್ಯ ಸಂಪ್ರತ್ಯರ್ಥೇ ಪ್ರಯೋಗಃ (ನಿ. ೭-೩೧) ಇತಿ ಪದಪೂರಣಃ ಯಥಾ ಪಶುಂ ನಷ್ಟಂ ಕಶ್ಚಿದಾನೀಯ ಕಸ್ಮೈಚಿದ್ವರ್ತನಾಯ ದದ್ಯಾತ್ ಏವಂ | ಇಲ್ಲಿ ಇವ ನ, ಎಂಬ ಎರಡು ಉಪಮಾವಾಚಕಗಳು ಇರುವಕಾರಣ ಪುನರುಕ್ತಿ ಯಾಗುವುದರಿಂದ, ನ ಎಂಬುವ ಪದಕ್ಕೆ ಉಪಮಾ ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿರುವಂತೆ ಸಂಪ್ರತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ನ ಎಂಬುವುದು ಪದಪೂರ್ವಕವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ವಿಶ್ವಕೋ ನಾಮ ರಾಜರ್ಷೇಃ ಪುತ್ರಃ ಪ್ರಮಾದಾದುಪನನಾಶ ಸ್ನೇಹಾದ್ವಿಶತ್ಕಾರ್ಯಶಂಕಯಾ ತಸ್ಯ ಸಾಲನಂ ಪುನಶ್ಚ ದರ್ಶನಂ ಇಚ್ಛತ್ ಅಶ್ವಿನೌ ತುಷ್ಠಾವಾ ತಸ್ಮೈ ತಮಾನೀಯ ಅಶ್ವಿನೌ ದದತುರಿತಿ | ತದೇತದಿಹೋಚ್ಯತೇ ಅವಸ್ಯವ ಇತ್ಯಾದಿನಾ | ವಿಶ್ವಕನೆಂಬ ರಾಜರ್ಷಿಯ ಮಗನು ಪ್ರಮಾದದಿಂದ ತಂದೆಯ ದೃಗ್ಗೋಚರನಾಗದೆ ಇರುವಾಗ ಪುತ್ರನ ವಿರಹದಿಂದಲೂ, ಅವನಲ್ಲಿದ್ದ ಪ್ರೇಮದಿಂದಲೂ, (ಅವನಿಗೆ) ಮಗನಿಗೆ ವಿಪತ್ತು ಬಂದಿರುವುದು ಎಂದು ಸಂದೇಹಪಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದ ವಿಶ್ವಕನು, ತನ್ನ ಪುತ್ರನನ್ನು ನೋಡಬೇಕು ಎಂದು ವ್ಯಸನಪಡುತ್ತಾ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಮಾಡಲು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಆ ಮಗನನ್ನು ವಿಶ್ವಕನ ಬಳಿಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು ತೋರಿಸಿದರು. ಇದು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿದ್ದ ಹಸುವನ್ನು ಇನ್ನೊಬ್ಬನು ಹುಡುಕಿ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು ತೋರಿಸಿಕೊಡುವಹಾಗೆ ವಿಶ್ವಕರಾಜನ ಮಗನನ್ನು ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳು ಕರೆದು ತಂದು ತೋರಿಸಿರುವರು ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಕೃಷ್ಣಿಯಾಯೆ--ಕೃಷ್ಣೋ ನಾಮ ಕಶ್ಚಿತ್ | ತಸ್ಯ ಪುತ್ರಃ ಕೃಷ್ಣಿಯಃ | ಕೃಷ್ಣನೆಂದು ಒಬ್ಬನ ಹೆಸರು. ಕೃಷ್ಣನ ಮಗನು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದು ಕೃಷ್ಣಿಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವಕಾಯೆ--ಏತತ್ಸಂಜ್ಞಾಕಾಯೆ | ವಿಶ್ವಕ ಇತಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಸ್ಯ--ವಿಶ್ವಕ ಎಂದು ಹೆಸರು ಉಳ್ಳವನೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಋಜೂಯತೇ--ಋಜುಂ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛತೇ | ವಂಚನೆಯೂ ತುಂಟತನವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಸರಿಯಾದ ಸತ್ಪುರುಷರ ನಡತೆಯಲ್ಲಿರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವನಿಗೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ವಿಷ್ಣ್ವಾಪ್ಯಂ--ವಿಷ್ಣ್ವಾಪು ಎಂಬುವನು ವಿಶ್ವಕ ಎಂಬುವನ ಪುತ್ರನು, ಇವನ ವಿಷಯವು ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೭-೭ ; ೮-೮೬-೩ ; ೧೦-೬೫-೧೨ ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿರುವುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅವಸ್ಯತೇ—ಅವಃ-ರಕ್ಷಣಂ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛತಿ ಅವಸ್ಯತಿ. ಸುಸಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಚ್ಛಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸನಾಧ್ಯಂತಾಧಾತೇವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವಸ್ಯ ಎಂಬುದು ಧಾತು ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಪ್ತವಿಕರಣ. ಅತೋ ಗುಣೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ. ಅವಸ್ಯತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ನುಮ್‌ರಹಿತವಾದ ಶತ್ಯವಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಶತುರನುಮೋ ನದ್ಯಜಾದೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ತುವತೇ—ಷ್ಪುಜ್ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಕ್ಕೆ ಜಿಡ್ವದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಚಿಶ್ಚ ಧಾತುಭ್ರುವಾಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉವಜಾದೇಶ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ನುಮ್‌ರಹಿತವಾದ ಶತ್ಯವಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ (ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನ) ಬಂದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕೃಷ್ಣಿಯಾಯೆ—ಕೃಷ್ಣಸ್ಯ ಅಪತ್ಯಂ ಪುನಾನ್. ಕೃಷ್ಣಿಯಃ, ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅಪತ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಘಚ್. ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆಯನೇಯಾನೀ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಯಾದೇಶ. ಯಸ್ಯೇತಿಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಜಾಯತೇ—ಮಜುಂ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛತಿ ಮಜಾಯತಿ. ಸುಸಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಚ್ಛಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕೃಚ್. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಇದರ ಮೇಲೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಷ್ಟಮ್—ಣಶ್ ಅದರ್ಶನೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ನಿಷ್ಠಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಣೋ ನಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ ನತ್ವ. ವ್ರಶ್ಚಭೃಷ್ಠಸೃಜ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಶಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ವ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಸ್ಪೃತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ದರ್ಶನಾಯೆ—ದೃಶಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯುಮೋರನಾಕಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಾದೇಶ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೇದಧುಃ—ಡುದಾಜ್ ದಾನೇ. ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ದಶ ರಾತ್ರೀರತೀನೇನಾ ನವದ್ಯೂನವನದ್ಧಂ ಶ್ವಧಿತಮುಪ್ಸಂ ಗತಃ |
ವಿಪ್ರತಂ ರೇಭಮುದನಿ ಪ್ರವೃಕ್ತಮುನ್ನಿನ್ಯಥುಃ ಸೋಮಮಿವ
ಸ್ತುವೇಣ || ೨೪ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ದಶ | ರಾತ್ರೀಃ | ಅತೀನೇನ | ನವ | ದ್ಯೂನ್ | ಅವನದ್ಧಂ | ಶ್ವಧಿತಂ |
ಅಪ್ಸಂ ಸು | ಅಂತರಿತಿ |
ವಿಪ್ರತಂ | ರೇಭಂ | ಉದನಿ | ಪ್ರವೃಕ್ತಂ | ಉತ್ | ನಿನ್ಯಥುಃ | ಸೋಮಂ
ಇನ | ಸ್ತುವೇಣ || ೨೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಪುರಾ ಖಲು ರೇಭಮುಷಿಂ ಪಾಶ್ವರ್ಥದ್ವಾಸುರಾಃ ಕೂಪೇ ಕಸ್ಯಚಿದ್ವಿವಸಸ್ಯ ಸಾಯಂಕಾಲೇ
ಪ್ರಚಿಕ್ಷಿಪುಃ | ಸ ಚಾಶ್ವಿನೌ ಸ್ತುವನ್ ದಶ ರಾತ್ರೀರ್ನವಾಹಾನಿ ಚ ಕೂಪಮಧ್ಯೇ ತಥೈವಾನತಸ್ಥೇ |
ದಶಮೇಽಹನಿ ಸ್ವಾತರಶ್ವಿನೌ ತಂ ಕೂಪಾದುದತಾರಯತಾಮಿತಿ | ತದಾಹ | ಅಪ್ಸು ಕೂಪಾಂತರ್ವರ್ತ-
ಮಾನಾಸ್ವಂತರ್ಮಧ್ಯೇಽಸುರೈಃ ಪಾತಿತಮಶಿನೇನ ದುಃಖಹೇತುನಾ ದಾಮ್ನಾವನದ್ಧಂ ಬದ್ಧಂ ಶ್ವಧಿತಂ
ಶತ್ರುಭಿರ್ಹಿಂಸಿತಂ ದಶ ರಾತ್ರೀರ್ದಶಸಂಖ್ಯಾಕಾ ನಿಶಾ ನವ ದ್ಯೂನ್ ನವಸಂಖ್ಯಾಕಾನ್ಯಹಾನಿ ಚ |
ಅತ್ಯಂತಸಂಯೋಗೇ ದ್ವಿತೀಯಾ | ಏತಾವಂತಂ ಕಾಲಂ ತತ್ತ್ವೇನ ಕೂಪೇಽವಸ್ಥಿತಂ | ಅತ ಏವೋದನ್ಯು-
ದಕೇ ವಿಪ್ರತಂ ವಿಪ್ಲುತಂ ವ್ಯಾಕ್ಷಿಪ್ತಸರ್ವಾಂಗಂ ಪ್ರವೃತ್ತಂ | ಉಪ್ತೋಪಮೇತತ್ | ಪ್ರವೃಂಜನೇನ
ಸಂತಪ್ತಂ ಘರ್ಮಮಿವ ವ್ಯಥಯಾ ಸಂತಪ್ಯಮಾನಂ ಏವಂಭೂತಂ ರೇಭಂ ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ಯುವಾ-
ಮುನ್ನಿನ್ಯಥುಃ | ತಸ್ಮಾತ್ಕೂಪಾದುನ್ನೀತಮುತ್ಪೀಣಂ ಕೃತವಂತಾ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಸೋಮಮಿವ

ಯಥಾಗ್ನಿಹೋತ್ರಹೋಮಾರ್ಥಮಭಿಷುತಂ ಸೋಮರಸಂ ಕೂಪಸದೃಶೇಽಗ್ನಿಹೋತ್ರಸ್ಥಾಲೀಮಧ್ಯೇ
ವರ್ತಮಾನಂ ಸ್ತವೇಣಾಧ್ಯರ್ಯುರುನ್ನಯತ್ಯೋಧ್ವಂ ನಯತಿ ತದ್ವತ್ || ಅವನದ್ಧಂ | ಏಹ ಬಂಧನೇ |
ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ | ನಹೋ ಧಃ | ಪಾ. ೮-೨-೩೪ | ರುಷಸ್ತಥೋಧೋಽಧ ಇತಿ ನಿಷ್ಠಾತಕಾರಸ್ಯ
ಧತ್ವಂ | ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಶ್ವಥಿತಂ | ಶ್ವಥ ಹಿಂಸಾರ್ಥಃ | ನಿಷ್ಠಾ | ವಿಪ್ರತಂ |
ಪ್ರಜ್ಞ ಗತೌ | ಅವನದ್ಧವತ್ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರೌ | ಕಸಿಲಕಾದಿತ್ವಾಲ್ಲತ್ವವಿಕಲ್ಪಃ | ಉದನಿ | ಪದ್ವನ್ನಿತ್ಯಾದಿನೋ-
ದಕಶಬ್ದಸ್ಯೋದನೃವಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಪ್ಸು ಅಂತಃ—(ಬಾವಿಯಲ್ಲಿರುವ) ನೀರಿನ ಒಳಗಡೆ | ಅಶಿವೇನ—ದುಃಖಹೇತುವಾದ (ಅಸುರರಿಂದ
ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ) ಹಗ್ಗದಿಂದ | ಅವನದ್ಧಂ—ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ | ಶ್ವಥಿತಂ—ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ | ಏಶ ರಾತ್ರೀಃ—ಹತ್ತು
ರಾತ್ರಿಗಳೂ | ನವದ್ಯೂಫ—ಒಂಭತ್ತು ಹಗಲೂ | ಉದನಿ—ನೀರಿನಲ್ಲಿ | ವಿಪ್ಲುತಂ—ಮುಳುಗಿದ್ದ |
ಪ್ರವೃತ್ತಂ—ಸಂತಪ್ತನಾದ | ರೇಭಂ—ರೇಭನೆಂಬುವನನ್ನು | ಸ್ತವೇಣ—ಸ್ತವದಿಂದ (ಅಧ್ಯರ್ಯವು) |
ಸೋಮಮಿವ—ಸೋಮರಸವನ್ನು (ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ ಮಾಡುವಾಗ ಪಾತ್ರೆಯಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವಂತೆ) |
ಉನ್ನಿನ್ಯಥಾಃ—ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿದಿರಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

(ಅಸುರರಿಂದ ಬಾವಿಯಲ್ಲಿರುವ) ನೀರಿನೊಳಕ್ಕೆ (ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ) ದುಃಖಜನಕವಾದ ಪಾಶದಿಂದ ಬದ್ಧನಾಗಿ
ಹಿಂಸಿತನಾದ, ಹತ್ತುರಾತ್ರಿ ಮತ್ತು ಒಂಭತ್ತು ಹಗಲುಗಳೂ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದ್ದು, (ಅದರಿಂದ) ಸಂತಪ್ತನಾಗಿದ್ದ
ರೇಭನೆಂಬುವನನ್ನು, (ಅಧ್ಯರ್ಯವು ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿರುವ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಸ್ತವದಿಂದ
ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವಂತೆ ಬಾವಿಯಿಂದ) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿದಿರಿ.

English Translation.

Ashwins, you raised up, like Soma in a ladle, Rebha, who for ten
nights and nine days had lain (in a well), bound with tight bonds,
wounded, immersed, and suffering distress from the water.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅಶಿವೇನ—ದುಃಖಹೇತುನಾ ದಾಮ್ನಾ ದುಃಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಲು ಕಾರಣವಾದ ಹಗ್ಗದಿಂದ
ಬದ್ಧನಾದ ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಾಯಣರು ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅರ್ಥವು ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಬೇರೆಯಾಗಿ
ದ್ದರೂ ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವು ಮಾತ್ರ ಒಂದೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಸಾಯಣರು ಈ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ
ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ಇತಿಹಾಸವು ಆಯಾಯ ಪದಗಳಿಗೆ ವಿವರಿಸಿರುವ ಅರ್ಥಗಳಿಂದ
ಗಮ್ಯವಾಗುವುದು.

ಪುರಾ ಖಲು ರೇಭಮೃಷಿಂ ಸಾಶೈರ್ಬಧ್ವಾ ಅಸುರಾಃ ಕೂಪೇ ಕಸ್ಯ ಚಿದ್ವಿವಸಸ್ಯ ಸಾಯಂಕಾಲೇ
ಪ್ರಚಿಕ್ಷಿಪುಃ | ಸ ಚ ಅಶ್ವಿನೌ ಸ್ತುವನ್ ದಶರಾತ್ರೀಃ ನವಾಹಾನಿ ಚ ಕೂಪಮಧ್ಯೇ
ತಥೈವಾವತಸ್ಥೇ | ದಶಮೇಽಹನಿ ಪ್ರಾತಃ ಅಶ್ವಿನೌ ತಂ ಕೂಪಾತ್ ಉದತಾರಯತಾಮಿತಿ |
ತದಾಹ ||

ರೇಭನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ಮೃಷಿಯನ್ನು ಅಸುರರು ಹಗ್ಗಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಿ ಒಂದು ದಿನ ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭಾವಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದರು. ಅವನು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಮಾಡುತ್ತಾ ಒಂಬತ್ತು ಹಗಲು ಅಥವಾ ಹತ್ತು ರಾತ್ರಿಗಳು ಭಾವಿಯವಳಿಗೆ ಕೈಕಾಲು ಕಟ್ಟಿದವನಾಗಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದನು. ಹತ್ತನೆಯ ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಬಂದು ಅವನನ್ನು ಭಾವಿಯಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ರಕ್ಷಿಸಿದರು ಎಂಬ ಇತಿಹಾಸವು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ.

ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು—ಅಶಿವೇನ | ಶಿವಂ ಸುಖಂ | ತತೋ ಅನ್ಯದಶಿವಂ ದುಃಖಂ | ತತ್ಕರತ್ವಾದತ್ತಾ-
ಸುರಾ ಅಶಿನಾ ಉಚ್ಯಂತೇ | ಸಮೂಹಾಭಿಪ್ರಾಯಂ ಚ ಏಕವಚನಂ ದುಃಖಕರೇಣ ಅಸುರಸಮೂಹೇನ.
ಶಿವ ಎಂದರೆ ಸುಖವು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಸುಖಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಸುಖವಿರೋಧಿಯಾಗಿರುವುದು ದುಃಖವು. ದುಃಖವನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡುವ ಕಾರಣ ಅಸುರರು ಅಶಿವಪದವಾಚ್ಯರಾಗಿರುವರು. ಸಮೂಹವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಆಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಏಕವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ. ದುಃಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಅಸುರರ ಗುಂಪಿನಿಂದ ಎಂದರೆ ಅನೇಕ ಮಂದಿ ಅಸುರರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಶ್ರುತಿತಂ—ಶತ್ರುಭಿರ್ಹಿಂಸಿತಂ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ ತಾಡಿತಂ—
ಹೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟವನು ಎಂದು ಸ್ತಾನದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ಪ್ರವೃತ್ತಂ—ಪ್ರವೃಂಜನೇನ ಸಂತಪ್ತಂ | ಘರ್ಮಮಿವ ವ್ಯಥಯಾ ಸಂತಪ್ಯಮಾನಂ | ಲುಪ್ತೋ-
ಪಮಮೇತತ್ | ಹತ್ತರಾತ್ರಿಗಳವರಿಗೂ ನೀರಿನಲ್ಲಿಯೇ ಮುಳುಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯ ತಾಪದಿಂದ ಸಂಕಟ
ಪಡುವವರ ಹಾಗೆ ದುಃಖದಿಂದ ಸಂಕಟಪಡುತ್ತಿರುವ ಎಂದು ಸಾಯಣರು—ವೃಜೀ ವರ್ಜನೇ ಅನ್ಯತ್ರ ಇಹ ತು
ಸಾಮಾನ್ಯಾನ್ವಿಮಜ್ಜನೇ ನಿಮಗ್ನಂ | ವರ್ಜನರೂಪಾರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ವೃಜಿ ಎಂಬ ಧಾತುವು ಇಲ್ಲಿ
ಮುಳುಗು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದ ಮುಳುಗಿರುವವನು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು.

ವಿಪ್ರುತಂ—ವ್ಯಾಕ್ರಿಸ್ತಸರ್ವಾಂಗಂ | ಶರೀರದ ಅವಯವಗಳನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲು
(ಹಗ್ಗದಿಂದ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ ಕಾರಣ) ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾಗಿರುವನೆಂದು ಅರ್ಥ. ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು
ಅಪಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಕರ್ಮಭಿಃ ವಿಗತಂ ರಹಿತಂ ನಿಶ್ಚೇಷ್ಟಂ—ನೀರಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಕಾರಣ ಕೆಲಸಮಾಡಲು ಶಕ್ತಿ
ಯಿಲ್ಲದವನು ಎಂದರೆ ನಿಶ್ಚೇಷ್ಟನಾಗಿರುವವನು ಎಂದು ಹೇಳಿ, ಹೀಗೆ ಇರುವ ರೇಭಮೃಷಿಯನ್ನು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು
ಬಾವಿಯ ನೀರಿನಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿದರು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿರುವುದನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಸೋಮಮಿವ ಸ್ತುವೇಣ—ಯಥಾ ಕಾಶ್ಠಿತ್ ಸ್ತುವೇಣ ಸೋಮಮುನ್ನಯತಿ ತದ್ವತ್ |
ಸ್ತುವಶಬ್ದೇನ ಸಾದೃಶ್ಯಾತ್ ಚಮಸಾದಿಸೋಮಪಾತ್ರಮುಚ್ಯತೇ | ಅಥವಾ ಕಠಾನಾಮಗ್ನಿಹೋತ್ರ

ಹೋಮಃ ಸೋಮೇನ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸಕಾಮಸ್ಯ ವಿಧೀಯತೇ ತದಭಿಸ್ತ್ರಾಯಮುಪಮಾನನೋತತ್ ಸ್ತುವದಿಂದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿದಂತೆ ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಉಪಮಾನವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಉಪಮಾನ ದಿಂದ ಚಮಸಾದಿ ಪಾತ್ರೆಗಳೂ ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಅಥವಾ ಕಠಶಾಖೆಯವರು ಎಂದರೆ ಯಜುರ್ವೇದದ ಕಠಶಾಖೆಯನ್ನು ಅಧ್ಯಯನಮಾಡುವವರು ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ಸನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರದ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹೋಮಮಾಡುವರು. ಇವರು ಹೋಮವನ್ನು ಅಚರಿಸುವಾಗ ಚಮಸ, ಸ್ತುವ, ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಯಜ್ಞಪಾತ್ರೆಗಳು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಚಮಸ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿರುವ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಸ್ತುವದಿಂದ ಹೋಮಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಎತ್ತಿದಂತೆ ಎಂಬ ಉಪಮಾನವು ರೇಭುಷಿಯನ್ನು ಭಾವಿಯಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇರುವುದು ಎಂದು ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಿರುವರು.

ಅಶ್ವಂ ನ ಗೂಲ್ಮಮಶ್ವಿನಾ ದುರೇವೈರ್ಬುಷಿಂ ನರಾ ವ್ಯಷಣಾ ರೇಭಮಪ್ಸು |

ಸಂ ತಂ ರೀಣೀಭೋ ವಿಪ್ರತಂ ದಂಸೋಭಿರ್ನ ವಾಂ ಜೂರ್ಯಂತಿ ಪೂರ್ವ್ಯಾ ಕೃತಾನಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೭-೪)

ಯಾಭೀ ರೇಭಂ ನಿವೃತಂ ಸಿತಮದ್ಭೃಃ ಉದ್ಯಂದನಮೈರಯತಂ ಸ್ವರ್ಧೃಶೇ |

ಯಾಭಿಃ ಕಣ್ವಂ ಪ್ರ ಸಿಷಾಸಂತಮಾವತಂ ತಾಭಿರೂ ಷು ಊತಿಭಿರಶ್ವಿನಾ ಗತಮ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೭-೫)

ಈ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ರೇಭುಷಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದ ವಿಷಯವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದು.

ರೇಭಂ—ರೇಭನನ್ನು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ರಕ್ಷಿಸಿದ ವಿಷಯವು ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೭-೫ ; ೧-೧೧೭-೨೪ ; ೧-೧೧೭-೪ ; ೧-೧೧೭-೬ ; ೧-೧೧೭-೬ ; ೧೦-೩೯-೯ ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಶಿನೇನ—ನ ಶಿವಂ ಅಶಿವಂ. ತತ್ಪುರುಷೇತುಲ್ಯಾರ್ಥ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯ ಪೂರ್ವಪದದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಶ, ನವ—ನಾಂತ ಸಂಖ್ಯಾವಾಚಕವಾದುದರಿಂದ ನೈಸಂಖ್ಯಾಯಾಃ (ಫಿ. ಸೂ. ೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅವನದ್ಭಮ್—ಇಹ ಬಂಧನೇ. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಷೋ ನಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತ್ವಾದಿಗೆ ನತ್ವ. ನಹೋ ಧಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಧತ್ವ. ರ್ಭುಷಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ತಕಾರ ಬಂದುದರಿಂದ ರ್ಭುಷಸ್ತುಭೋ- ಧೋಽಧಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಷ್ಠಾ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಧತ್ವ. ರ್ಭುಲಾಂ ಜಶ್‌ರ್ಭುಶಿ (ಪಾ. ಸೂ.

೮-೪-೫೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಧಕಾರಕ್ಕೆ ದತ್ತ. ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಅವ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಶ್ಲಢಿತಮ್—ಶ್ಲಢ ಹಿಂಸಾಯಾಮ್. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅರ್ಧಧಾತುಕಸ್ಯೇಡ್ವ-
ಲಾದೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಪ್ಪು—ಉಡಿದಂಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ವಿಪ್ರುತಮ್—ಪ್ರಜ್ ಗತೌ ಧಾತು ಹಿಂದಿನಂತೆ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಗತಿರನಂತರಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ವಿ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಕಾಪಿಲಕಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಲತ್ವ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉದನಿ—ಉದಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಪ್ತಮಾಏಕವಚನ ಪರನಾದಾಗ ಪದ್ವೆನ್ನೋಮಾಸ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಉದನ್ ಆದೇಶ. ನಿಭಾಷಾ ಜಿಶ್ಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಅನಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪವೆಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ನಿನ್ಯಘಃ—ಣೀಜ್ ಪ್ರಾಸಣೇ. ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದರೂಪ. ಅತಿಜಂತವ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ ||

ಪ್ರ ವಾಂ ದಂಸಾಂಸ್ಯ ಶ್ವಿನಾವವೋಚಮಸ್ಯ ವತಿಃ ಸ್ಯಾಂ ಸುಗವಃ
ಸುವೀರಃ |

ಉತ ವಶ್ಯನ್ನಶ್ನು ವಂದೀರ್ಘಮಾಯುರಸ್ತಮಿವೇಜ್ಜರಿಮಾಣಂ
ಜಗಮ್ಯಾಂ || ೨೫ ||

|| ಪದಸಾಠಃ ||

ಪ್ರಂ | ನಾಂ | ದಂಸಾಂಸಿ | ಅತ್ತಿನೌ | ಅನೋಚಂ | ಅಸ್ಯ | ಪತಿಃ | ಸ್ಯಾಂ |

ಸುಗವಃ | ಸುವೀರಃ |

ಉತ | ಪಶ್ಯನ್ | ಅಶ್ವನನ್ | ದೀರ್ಘಂ | ಆಯುಃ | ಅಸ್ತಂ ಇನ | ಇತ್ |

ಜರಿಮಾಣಂ | ಜಗನ್ಮಾಂ || ೨೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಏವಮನೇನ ಸೂಕ್ತೇನಾಶ್ವಿನೋರ್ಮುಹುರ್ಮಾನಂ ಪ್ರಶಸ್ಯಾಧುನಾ ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟಾ ಸ್ವಾಭೀಷ್ಟಂ ಪ್ರಾರ್ಥಯತೇ | ಹೇ ಅತ್ತಿನೌ ನಾಂ ಯುವಯೋರ್ದಂಸಾಂಸಿ ಪುರಾ ಕೃತಾನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಪ್ರಾನೋಚಂ | ಇತ್ಥಮುಕ್ತವಾನಸ್ಮಿ | ಸೋಽಹಂ ಸುಗವಃ ಶೋಭನಗೋಯುಕ್ತಃ ಸುವೀರಃ ಶೋಭನವೀರಶ್ಚ ಭೂತ್ವಾಸ್ಯ ರಾಷ್ಟ್ರಸ್ಯ ಪತಿರಧಿಪತಿಃ ಸ್ಯಾಂ | ಭವೇಯಂ | ಉತಾಪಿ ಚ ಪಶ್ಯನ್ನಪ್ತಭ್ಯಾಂ ಪಶ್ಯನ್ | ಉಪಲಕ್ಷಣಮೇತತ್ | ಸರ್ವೈರಿಂದ್ರಿಯೈಃ ಸ್ವಸ್ತವಿಷಯಸಮರ್ಥೈರ್ದೀರ್ಘಂ ವರ್ಷಶತರೂಪೇಣಾಯತಮಾಯುರ್ಜೀವಿತಂ ಚಾಶ್ವನನ್ ಪ್ರಾಶ್ವನನ್ನಹಮಸ್ತಮಿವ ಯಥಾ ಗೃಹಂ ಸ್ವಾಮೀನಿಷ್ಕಂಟಕಂ ಪ್ರವಿಶತಿ ಏವಂ ಜರಿಮಾಣಂ ಜರಾಂ ಜಗನ್ಮಾಂ | ಕಂಟಕರಾಹಿತೇನ ಪ್ರಾಶ್ವನಯಾಂ | ವೃದ್ಧಃ ಸಂಕ್ಷಿರಕಾಲಂ ನಿವಸೇಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಸ್ಯಾಂ | ಅಸ್ತೇಃ ಪ್ರಾರ್ಥನಾಯಾಂ ಲಿಜ್ | ಯಾಸುಟ್ | ಶ್ವಸೋರಲ್ಲೋಪ ಇತ್ಯೇಕಾರಲೋಪಃ | ಅಶ್ವನನ್ | ಅಶೂನ್ಯಾಸ್ತ | ವೃತ್ಯಯೇನ ಶತ್ಯ | ಜರಿಮಾಣಂ | ಜ್ಞಾಪ್ ವಯೋಹಾನಾ | ಅಸ್ಮಾದೌಷಾದಿಕ ಇಮನಿಚ್ | ಜಗನ್ಮಾಂ | ಗಮೇಃ ಪ್ರಾರ್ಥನಾಯಾಂ ಲಿಜ್ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಶ್ಲಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹೇ ಅತ್ತಿನೌ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ನಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ | ದಂಸಾಂಸಿ—ಕರ್ಮಗಳನ್ನು | ಪ್ರ ಅನೋಚಂ—ಹೇಳಿದ್ದೇನೆ. (ಅಂತಹ ನಾನು) | ಸುಗವಃ—ಒಳ್ಳೆಯ ಗೋವುಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿಯೂ | ಸುವೀರಃ—ವೀರಯುಕ್ತನಾಗಿಯೂ ಆಗಿ | ಅಸ್ಯ—ಈ ರಾಷ್ಟ್ರದ | ಪತಿಃ ಸ್ಯಾಂ—ಅಧಿಪತಿಯಾಗುವಂತಾಗಲಿ | ಉತ—ಮತ್ತು | ಪಶ್ಯನ್—(ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ)ನೋಡುವವನಾಗಿ (ಇಂದ್ರಿಯ ಪಾಟವವುಳ್ಳವನಾಗಿ) | ದೀರ್ಘಂ ಆಯುಃ—ಹೆಚ್ಚು ಆಯುಷ್ಯವನ್ನು | ಅಶ್ವನನ್—ಹೊಂದಿದವನಾಗಿ (ಬಹುಕಾಲ ಬದುಕುವವನಾಗಿ | ಅಸ್ತಮಿವ—(ಮನೆಯ ಯಜಮಾನನು) ಮನೆಯನ್ನು (ಪ್ರವೇಶಿಸುವಂತೆ) | ಜರಿಮಾಣಂ—ನಾರ್ಥಕವನ್ನು (ಮುಪ್ಪನ್ನು) | ಜಗನ್ಮಾಂ—ಪ್ರವೇಶಿಸುವೆನು |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದೇನೆ. ನಾನು ವೀರ್ಯವಂತನಾಗಿಯೂ, ಒಳ್ಳೆಯ ಗೋವುಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿಯೂ ಈ ರಾಷ್ಟ್ರದ ಅಧಿಪತಿಯಾಗುವಂತಿಯೂ, ಇಂದ್ರಿಯ ಸಾಟವವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಬಹುಕಾಲ ಜೀವಿಸಿ (ಅನಂತರ ಯಜಮಾನನು ತನ್ನ) ಮನೆಯನ್ನು (ಪ್ರವೇಶಿಸುವಂತೆ) ಸಾರ್ಥಕ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುವಂತೆಯೂ, ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ.

English Translation.

Thus, Ashwins, have I declared your exploits; may I become the master (of this place), having abundant cattle and a numerous progeny, and retaining my sight, and enjoying a long life: may I enter into old age, as (a master enters) his house.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ದಂಸಾಂಸಿ—ಪುರಾ ಕೃತಾನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ | ಅಪಃ, ಅಪ್ಪಃ ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಕರ್ಮಾನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೨) ದಂಸಪದವು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ದಂಸ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಈ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದು ಪಠನ ಪಾಠನಾದಿಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಿದ ಕಕ್ಷೀವಂತನು ಈ ಸೂಕ್ತ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಾದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಪಡೆಯಬೇಕಾದ ಆಶಗಳು ವಿವೃತವಾಗಿವೆ. ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಕಷ್ಟಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿದವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದಂತಹ ಅನುಗ್ರಹರೂಪವಾದ ಅನೇಕ ಕರ್ಮಗಳು ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಇದರಿಂದ ಈ ದೇವತೆಗಳ ಮಹಿಮೆಯು ಚೆನ್ನಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಕಕ್ಷೀವಂತನು ಉತ್ತಮವಾದ ಪಶುಪುತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಈ ರಾಷ್ಟ್ರಕ್ಕೆ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿ ಬಹುಕಾಲದವರಿಗೂ ಜೀವಿಸಲು ಅನುಕೂಲವಾದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಸಾಟವವನ್ನೂ ಹೊಂದಲು ಮತ್ತು ಆರೋಗ್ಯದಿಂದ ದೃಢಕಾಯನಾಗಿ ಬಹುಕಾಲದವರಿಗೂ ಜೀವಿಸಿ ಬಳಿಕ ಮುಪ್ಪನ್ನು ಹೊಂದುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವನು.

ಅಸ್ತಮಿವ—ಯಥಾ ಗೃಹಂ ಸ್ಲಾವಿಮಾ ನಿಷ್ಕಂಟಕಂ ಪ್ರವಿಶತಿ ಏವಂ ಜರಾಂ ಕಂಟಕರಾಹಿತೈನ ಪ್ರಾಪ್ನುಯಾಂ ವೃದ್ಧಸ್ತನ್ ಚಿರಕಾಲಂ ನಿವಸೇಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಗಯಃ, ಕೃದರಃ ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಗೃಹನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಅಸ್ತಪದವೂ (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಸ್ತ ಎಂದರೆ ಮನೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಮನೆಯ ಯಜಮಾನನು ತನ್ನ ಮನೆಯನ್ನು ಯಾವ ಭಯವೂ, ಯಾವ ತೊಂದರೆಯೂ ಇಲ್ಲದಂತೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವ ಹಾಗೆ ರೋಗಾದ್ಯಪದವು ಇಲ್ಲದಿರುವಂತೆ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಬಹುಕಾಲ ಜೀವಿಸಿ ಬಳಿಕ ಮುದುಕನಾಗಿ ಉಳಿದ ಆಯುಸ್ಸನ್ನು ಸುಖದಿಂದ ಕಳೆಯಬೇಕೆಂಬ ಆಶಂಸೆಯು ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಸುವೀರಃ—ಶೋಭನವೀರಶ್ಚ ಭೂತ್ವಾ | ಉತ್ತಮನಾದ ಶೂರನಾಗಿ, ಎಂದು ಸಾಯಣರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು. ಶೋಭನೈಃ ವೀರೈಃ ಪುತ್ರೈಃ ಪೌತ್ರೈಶ್ಶೋಭೇತಃ ಉತ್ತಮರಾದ ಅಂದರೆ ಪರಾಕ್ರಮಿಗಳಾವ ಅಥವಾ ಒಳ್ಳೆಯ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ ಮಕ್ಕಳು, ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳು ಮೊದಲಾದವರಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಿ ಎಂದು ಸ್ತಂಭಸ್ತೂಪಿಗಳು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ಪಶ್ಯನ್—ಅಪ್ರಿಭ್ಯಾಂ ಪಶ್ಯನ್ | ಸ್ವಸ್ವನಿಷಯದರ್ಶನಸಮರ್ಥಃ ಸರ್ವೈರಿಂದ್ರಿಯೈಃ | ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ನೋಡುವವನಾಗಿ ಎಂದುನಾತ್ರ ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ನೋಡುವುದಕ್ಕೆ ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯದ ಪಾಟವವು ಸರಿಯಾಗಿ ಇರುವ ಹಾಗೆ ಇತರ ಎಲ್ಲಾ ಇಂದ್ರಿಯಗಳೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ವ್ಯಾಪಾರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುತ್ತಾ ಆರೋಗ್ಯವು ಒಂದೇ ಸಮನಾಗಿರುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಬೇಕು ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಉಪಲಕ್ಷಣ ವಿಧದಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

|| ಪ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅವೋಚಮ್—ಬ್ರೂಚ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ. ಧಾತು. ಉಜ್ ಉತ್ತಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತೆಸ್ ಥಸ್ ಥ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಾದೇಶ. ಬ್ರುವೋ ವಚಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೫೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ವಚ್ಯಾದೇಶ. **ಅಸ್ಯ ತಿವಕ್ತಿ ಖ್ಯಾ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜ್ಲಗೆ ಅಜಾದೇಶ. **ವಚಿ ಉಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉನಾಗಮ. ಗುಣ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ಯಾಮ್—ಅಸ ಭುವಿ. ಧಾತು. **ವಿಧಿನಿಮಂತ್ರಣಾ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಙ್. ಉತ್ತಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಅನಾದೇಶ. **ಯಾಸುಟ್ ಪರಸ್ಮೈಪ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಾಸುಟಾಗಮ. ಅದಕ್ಕೆ ಜಿತ್ಪಾತಿವೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ವಸೋರಲ್ಲೊಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುವೀರಃ—ವೀರವೀರ್ಯ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಶ್ಯನ್—ದೃಶಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಸ್ ವಿಕರಣ. **ಪಾಘ್ರಾಧ್ಯಾ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಪಶ್ಯಾದೇಶ. ಅದುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಬಂದುದರಿಂದ **ತಾಸ್ಯ ನುದಾತ್ತೇತ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅಶ್ವವನ್—ಅಶ್ವಾ ವ್ಯಾಪ್ತಾ. ಧಾತು. ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾದರೂ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಸ್ವಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ

ಶ್ವನಿಕರಣ. ಅಚಿಶ್ವಧಾತುಭೃವಾಂ— ಎಂಬುದರಿಂದ ಉವಜಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ವಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜರಿಮಾಣಮ್—ಜ್ಯಾಸ್ ವಯೋಹಾನ್ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಟೆಣಾದಿಕವಾದ ಇಮನಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಗುಣ. ರಸರಸಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಜರಿಮನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನೇಚಾ-
ಽಸಂಬುದ್ಧೀ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ.

ಜಗಮ್ಯಮ್—ಗಮ್‌ಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಪ್ರಾರ್ಥನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಜ್. ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಅನಾದೇಶ ಯಾಸುಟಾಪರಸ್ಕೈ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಯಾಸುಟಾಗಮ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಶ್ಲ ಅದೇಶ. ಶ್ಲಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಕುರೋತ್ಪ್ಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಚುತ್ವದಿಂದ ಜಕಾರಾದೇಶ. ಅತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨೫ ||

ನೂರಹದಿನಾರನೇ ಸೂಕ್ತವು ಸಮಾಪ್ತವು.

ನೂರಹದಿನೇಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಮಧ್ವ ಇತಿ ಪಂಚವಿಂಶತ್ಯಚಂ ದ್ವಿತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಋಶಿಜಸ್ಯ ಕಕ್ಷೀವತ ಆರ್ಷಂ
ತ್ರೈಷ್ಟುಭಮಾಶ್ವಿನಂ | ಮಧ್ವ ಇತ್ಯನುಕ್ರಾಂತಂ || ಪ್ರಾತರನುವಾಕಾಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಯೋಃ ಪೂರ್ವಸೂಕ್ತೇನ
ಸಹೋಕ್ತೋ ವಿನಿಯೋಗಃ ||

ಅನುವಾದವು—ಮಧ್ವಃ ಸೋಮಸ್ಯ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಹದಿನೇಳನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಋಶಿಜಪುತ್ರನಾದ ಕಕ್ಷೀವಾನ್ ಎಂಬುವನು ಋಷಿಯು. ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ದೇವತೆಯು. ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಛಂದಸ್ಸು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಮಧ್ವ ಎಂದು ನೊದಲಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದು. ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಸಂಬಂಧವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮತ್ತೆ ಹಿಂದಿನ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದು.

ಸೂಕ್ತ—೧೧೭

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೭ || ಸೂಕ್ತ—೧೧೭ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ ೮ || ವರ್ಗ—೧೩, ೧೪, ೧೫, ೧೬, ೧೭ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ—೨೫ ||

|| ಋಷಿ—ಕಕ್ಷೇವಾನ್ ದೈರ್ಘತಮಸ ಔಶಿಜಃ ||

|| ದೇವತಾ—ಅಶ್ವಿನೌ ||

|| ಛಂದಃ—ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಮಧ್ವಃ ಸೋಮಸ್ಯಾಶ್ವಿನೌ ಮದಾಯ ಪ್ರತ್ನೋ ಹೋತಾ

ವಿನಾಸತೇ ವಾಂ |

ಬರ್ಹಿಷ್ಮತೀ ರಾತಿರ್ವಿಶ್ರಿತಾ ಗೀರಿಷಾ ಯಾತಂ ನಾಸತ್ಯೋಪ

ವಾಜೈಃ || ೧ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಮಧ್ವಃ | ಸೋಮಸ್ಯ | ಅಶ್ವಿನೌ | ಮದಾಯ | ಪ್ರತ್ನಃ | ಹೋತಾ | ಆ |

ವಿನಾಸತೇ | ವಾಂ |

ಬರ್ಹಿಷ್ಮತೀ | ರಾತಿಃ | ವಿಶ್ರಿತಾ | ಗೀಃ | ಇಷಾ | ಯಾತಂ | ನಾಸತ್ಯಾ |

ಉಪ | ವಾಜೈಃ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ಮಧ್ವೋ ಮಧುನಾ ಮಾಧುರ್ಯೋಪೇತೇನ ಸೋಮಸ್ಯ ಸೋಮೇನ ಮದಾಯ
ಯುವಯೋರ್ಮದಾರ್ಥಂ ಪ್ರತ್ನಶ್ಚಿರಂತನೋ ಹೋತಾ ಹೋಮನಿಷ್ಪಾದಕೋ ಯಜಮಾನೋ ನಾಂ

ಯುನಾಮಾ ವಿನಾಸತೇ | ವಿನಾಸತಿಃ ಪರಿಚರಣಕರ್ಮಾ | ಆಜ್ ಮರ್ಯಾದಾಯಾಂ | ಯಥಾಶಾಸ್ತ್ರಂ
ಪರಿಚರತಿ | ಅಪಿ ಚ ರಾತಿದಾರ್ತವ್ಯಂ ಹವಿರ್ಬರ್ಹಿಷ್ಮತೀ | ಅಸ್ತೀರ್ಣೇನ ಬರ್ಹಿಷಾ ಯುಕ್ತಂ |
ಯುಷ್ಮದರ್ಥಂ ಬರ್ಹಿಷ್ಯಾಸಾದಿತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ಗೀಃ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಾವಾಕ್ ಚ ವಿಶ್ರಿತಾ | ಋತ್ವಿಷ್ಟು
ಸಮನ್ವೇತಾ | ತೈಃ ಸ್ತುತಿರಪಿ ಕ್ರಿಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತೋ ಹೇ ನಾಸತ್ಯಾವಶ್ಚಿನೌ ಇಷಾಸ್ಮಭ್ಯಂ
ದಾತವ್ಯೇನಾನ್ನೇನ ನಾಜೈರ್ಬಲೈಶ್ಚ ಸಹ ಯುನಾಮುಪ ಯಾತಂ | ಅಸ್ಮತ್ಪ್ರಮಾಪಂ ಪ್ರಾಪ್ನುತಂ || ಮಧ್ವಃ |
ಸುಪಾಂ ಸುಪೋ ಭವಂತೀತಿ ತ್ವತೀಯಾರ್ಥೇ ಷಷ್ಠೀ | ಜಸಾದಿಷು ಛಂದಸಿ ನಾವಚನಮಿತಿ ಘೋರ್ಜಾತೀತಿ
ಗುಣಾಭಾವೇ ಯಜಾದೇತಃ | ಮದಾಯ | ಮದೀ ಹರ್ಷೇ | ಮದೋಽನುಪಸರ್ಗ ಇತ್ಯಪ್ |
ರಾತಿಃ | ರಾ ದಾನೇ | ಕರ್ಮಣಿ ಕ್ತಿನ್ | ಮಂತ್ರೇ ವ್ಯಷೇಷೇತ್ಯಾದಿನಾ ತಸ್ಯೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ವಿಶ್ರಿತಾ |
ಶ್ರೀಃ ಸೇನಾಯಾಂ | ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ | ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿರ್ವರತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನಾ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಮಧ್ವಃ—ಮಾಧುರ್ಯಯುಕ್ತವಾದ | ಸೋಮಸ್ಯ—
ಸೋಮರಸದಿಂದ | ಮದಾಯ—(ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ) ತೃಪ್ತಿಗೋಸ್ಕರ | ಪ್ರತ್ನಃ—ಪುರಾತನನಾದ | ಹೋತಾ—
ಹೋಮಮಾಡುವ (ಯಜಮಾನನು) ನನು | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನು | ಆ ವಿನಾಸತೇ—(ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ)
ಪರಿಚರಿಸುತ್ತಾನೆ | ರಾತಿಃ—(ನಿಮಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ) ಹವಿಸ್ಸು | ಬರ್ಹಿಷ್ಮತೀ—ದರ್ಭೆಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ
(ದರ್ಭೆಗಳಮೇಲೆ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ) | ಗೀಃ—(ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ) ವಾಕ್ಯ | ವಿಶ್ರಿತಾ—(ಋತ್ವಿಜರಲ್ಲಿ) ಸಿದ್ಧ
ವಾಗಿದೆ | (ಅತಃ—ಆದುದರಿಂದ) ಹೇ ನಾಸತ್ಯಾ—ಎಲೈ ನಾಸತ್ಯರೇ | ಇಷಾ—(ನಮಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ)
ಅನ್ನದಿಂದಲೂ | ನಾಜೈಃ—ಬಲದಿಂದಲೂ (ಸಹಯುಕ್ತರಾಗಿ) | ಉಪ ಯಾತಂ—(ನಮ್ಮ ಬಳಿಗೆ)
ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಬನ್ನಿರಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮನ್ನು ತೃಪ್ತಿಸಡಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ಪುರಾತನನೂ, ಹೋಮಕರ್ತೃವೂ
ಆದ ಯಜಮಾನನು ಮಧುರವಾದ ಸೋಮರಸದಿಂದ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಉಪಚರಿಸುತ್ತಾನೆ; ನಿಮಗೆ ದಾತವ್ಯವಾದ ಹವಿಸ್ಸು
ದರ್ಭೆಗಳ ಮೇಲೆ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ; ಋತ್ವಿಜರೂ ಸ್ತುತಿಸಲು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದಾರೆ; ಆದುದರಿಂದ, ಎಲೈ ನಾಸತ್ಯರೇ, (ನಮಗೆ
ಕೊಡಬೇಕಾದ) ಬಲ, ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತರಾಗಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿ.

English Translation

Ashwins, for your gratification by the pleasant Soma juice, your
ancient worshipper adores you: the offering is placed upon the sacred grass,
the hymn is ready (for repetition); come, Nasatyas, with food and
with vigour.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಹೋತಾ--ಚಿರಂತನಃ ಯಜಮಾನಃ ಹೋಮನಿಷ್ಪಾದಕಃ | ಪ್ರದಿವಃ, ಪ್ರವಯಾಃ
ಎಂಬ ಆರು ಪುರಾಣನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ, (ನಿ. ೩-೨೦) ಮತ್ತು-

ಪವಿತ್ರವಂತಃ ಪರಿ ವಾಚಮಾಸತೇ ಸಿತ್ವೇಷಾಂ ಪ್ರತ್ಯೋ ಅಭಿ ರಕ್ಷತಿ ವ್ರತಂ |

ಮಹಃ ಸಮುದ್ರಂ ವರುಣಸ್ತೀರೋ ದಧೇ ಧೀರಾ ಇಚ್ಛೇಕುರ್ಭರುಣೇಷ್ವಾರಭಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೯-೭೩-೩)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪುರಾಣಃ ಎಂದು ಯಾಸ್ಮರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಚಿರಂತನಃ--ಹಿಂದಿನಕಾಲ
ದಿಂದಲೂ ನಡೆದು ಬಂದಿರುವುದು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ದೇವತೆಗಳಿಗಾಗಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು
ಅರ್ಪಿಸುವ ಯಜಮಾನನು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಹೋತೃವಾದ ಯಜಮಾನನು ಮಧುರವಾದ ಸೋಮರಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು
ಅರ್ಪಿಸಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇಲ್ಲಿ ಹೋತೃವು ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ
ಮಂತ್ರದೃಕ್ವಾಗಿರುವ ಕಕ್ಷೀವಂತನೂ ಕೂಡ ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿ ಅಥವಾ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವ
ನೆಂದು ಅರ್ಥವು.

ಬರ್ಹಿಷ್ವತೀ-ಅಸ್ತೀರ್ಣೇನ ಬರ್ಹಿಷಾ ಯುಕ್ತಂ | ಯುಷ್ಮದರ್ಥಂ ಬರ್ಹಿಷಿ ಆಸಾದಿತಂ | ಯಜ್ಞ
ವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಬರ್ಹಿಷೈಂಬ ದರ್ಭೆಗಳನ್ನು ಹರಡಿ ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಸಂಸ್ಕಾರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಹವಿಸ್ಸು ಅಶ್ವಿನೀ
ದೇವತೆಗಳಿಗಾಗಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಗೀಃ-ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಾ ವಾಕ್ ಚ | ಸ್ತುತಿರೂಪವಾಗಿರುವ ವಚನವೂ ಕೂಡ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆ
ಗಳಿಗಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುವವಾರಣ ನಾಸತ್ಯಶಬ್ದ ಬೋಧ್ಯವಾದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ನೀವು ಯಜ್ಞಮಾಡುವ
ಯಜಮಾನರ ಮುತ್ತಿಕೃಗಳು ಹೇಳುವ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ, ಅವರು ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ನಮಗೆ
ಬಲವನ್ನೂ ಮತ್ತು ಅನ್ನವನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಮ್ಮ ಯಾಗಕ್ಕೆ ಬನ್ನಿರಿ ಎಂದು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು
ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ವಾಚ್ಯಃ-ಬಲೈಶ್ಚ-ಅಂಧಃ, ಪಯಃ ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತಿಂಟು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ
ವಾಚಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ನವೆಂದು ಅರ್ಥ. ಸಾಯಣರು ಇಲ್ಲಿ ಬಲವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಹಿರಣ್ಯಸ್ತುಪಸ್ಸವಿತರ್ಯಥಾ ತ್ವಾಂಗಿರಸೋ ಜುಹ್ವೇ ವಾಜೇ ಅಸ್ತ್ರಿ |

ಏವಾ ತ್ವಾಚ್ಚೇನ್ನವಸೇ ವಂದಮಾನಃ ಸೋಮಸ್ಯೇವಾಂಶುಂ ಪ್ರತಿ ಜಾಗರಾಹಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೪೯-೫)

ಸಾವಕಾ ನಃ ಸರಸ್ವತೀ ವಾಜೇಭಿರ್ವಾಜಿನೀವತೀ |

ಯಂಜ್ಞಂ ವಷ್ಪ್ಯ ಧಿಯಾವಸುಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೩-೧೦)

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವಾಜೇ ಅನ್ನೇ ಎಂದು ಯಾಸ್ಕರು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ವಾಜಶಬ್ದವು ಅನೇಕಾರ್ಥಕವಾಗಿರುವುದು. ಮತ್ತು ಋಭುರ್ವಿಭಾಷಾ ವಾಜ ಇತಿ ಸುಧನ್ವನ ಆಂಗಿರಸಸ್ಯ ತ್ರಯಃ ಪುತ್ರಾ ಬಭೂವುಃ ಎಂದು ಯಾಸ್ಕರ ವಿವರಣೆಯಿಂದ ಋಭು, ವಿಭಾ, ವಾಜ ಎಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ಮೂರು ಜನ ಪುತ್ರರು ಆಂಗಿರಸನ ವಂಶದ ಸುಧನ್ವನಿಗೆ ಉತ್ಪನ್ನರಾಗಿದ್ದರು ಎಂದು ವಾಜ ಶಬ್ದವು ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಹೆಸರೂ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ವಾಜ ಶಬ್ದವು ಅನೇಕಾರ್ಥವಾಚಕವಾಗಿರುವುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಮಧ್ವಃ—ಮಧು ಶಬ್ದ. ಸುಪಾಂ ಸುಪೋ ಭವಂತಿ ಎಂಬವಚನದಿಂದ ತೃತೀಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷೀ ಜಸಾದಿಷು ಭಂದಸಿ ವಾವಚನಮ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಘೋಷೀತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಣಾದೇಶ.

ಅಶ್ವಿನಾ—ಸಂಭೋಧನಾ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮದಾಯಿ—ಮದೀ ಹರ್ಷೇ. ಧಾತು. ಮದೋನುಪಸರ್ಗೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸೌ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇದು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೇ ಏಕ ವಚನಾಂತರೂಪ.

ಪ್ರತ್ನಃ—ನಶ್ವ ಪುರಾಣೇ ಪ್ರಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೪-೨-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾಚೀನ ನಿಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಹೋತಾ—ಹು ದಾನಾದನಯೋಃ ಧಾತು. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿವಾಸತೇ—ವಿವಾಸ ಸೇವಾಯಾಮ್. ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಾತಿಃ—ರಾ ದಾನೇ ಧಾತು. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ತಿನಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತಿನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಮಂತ್ರೇವ್ಯವೇಷಸಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವಿತಾ—ಶ್ರೀಚ್ಛ ಸೇವಾಯಾಂ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ವಿ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಾತೇಮ್—ಯಾ ಪ್ರಾಸಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಟಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಚಃ ||

ಯೋ ವಾಮಶ್ವಿನಾ ಮನಸೋ ಜವೀಯಾನ್ರಥಃ ಸ್ವಶ್ವೋ ವಿಶ
ಆಜಿಗಾತಿ |

ಯೇನ ಗಚ್ಛಥಃ ಸುಕೃತೋ ದುರೋಣಂ ತೇನ ನರಾ
ವರ್ತಿರಸ್ಮಭ್ಯಂ ಯಾತಂ || ೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯಃ | ನಾಂ | ಅಶ್ವಿನಾ | ಮನಸಃ | ಜವೀಯಾನ್ | ರಥಃ | ಸುಃ | ಅಶ್ವಃ |
ವಿಶಃ | ಆಜಿಗಾತಿ |

ಯೇನ | ಗಚ್ಛಥಃ | ಸುಃ | ಕೃತಃ | ದುರೋಣಂ | ತೇನ | ನರಾ | ವರ್ತಿಃ |
ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ | ಯಾತಂ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ನಾಂ ಯುವಯೋಃ ಸ್ವಭೂತೋ ಮನಸೋ ಜವೀಯಾನ್ ಮನಸೋಽಪ್ಯತಿಶ-
ಯೇನ ವೇಗವಾನ್ ಸ್ವಶ್ವಃ ಶೋಭನಾಶ್ಚ ಏವಂಭೂತೋ ಯೋ ರಥೋ ವಿಶಃ ಪ್ರಜಾ ಅಜಿಗಾತಿ
ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಗಚ್ಛತಿ | ಯೇನ ರಥೇನ ಸುಕೃತಃ ಶೋಭನಂ ಯಾಗಂ ಕುರ್ವತೋ ಯಜಮಾನಸ್ಯ
ದುರೋಣಂ ದೇವಯಜನಲಕ್ಷಣಂ ಗೃಹಂ ಗಚ್ಛಥಃ | ಹೇ ನರಾ ನೇತಾರಾವಶ್ವಿನೌ ತೇನ ರಥೇನಾಸ್ಮಭ್ಯ-
ಮಸ್ಮಾಕಂ ವರ್ತಿರ್ವರ್ತನಾಧಿಕರಣಂ ಗೃಹಂ ಯಾತಂ | ಅಗಚ್ಛತಂ || ಜವೀಯಾನ್ | ಜವೋಽಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ
ಜವವಾನ್ ತದಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ಮತುಷ್ | ತತ ಅತಿಶಾಯನಿಕ ಈಯಸುನ್ | ವಿನ್ಮತೋರ್ಲುಕ್ | ಟೀರಿತಿ
ಟೀಲೋಪಃ | ಜಿಗಾತಿ | ಗಾ ಸ್ತುತೌ | ಜಾಹೋತ್ಯಾದಿಕಃ | ಗತಿಕರ್ಮಸು ಸಾರಾದತ್ರ ಗತ್ಯರ್ಥಃ |
ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯೇತ್ತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ನಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೆ (ನೇರಿದ) | ಮನಸಃ—ಮನಸ್ಸಿ-
ಗಿಂತಲೂ | ಜವೀಯಾನ್—(ಹೆಚ್ಚಾಗಿ) ವೇಗಶಾಲಿಯಾದುದೂ | ಸ್ವಶ್ವಃ—ಒಳ್ಳೆಯ ಅಶ್ವಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತ
ವಾದುದೂ ಆದ | ಯಃ ರಥಃ—ಯಾವ ರಥವು | ವಿಶಃ—ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ | ಅಜಿಗಾತಿ—ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ
ಹೋಗುತ್ತದೆಯೋ, | ಯೇನ—ಯಾವ ರಥದಿಂದ | ಸುಕೃತಃ—ಮಂಗಳಕರವಾದ ಯಾಗಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ
(ಯಜಮಾನನ) ವನ | ದುರೋಣಂ—ಪೂಜಾಗೃಹಕ್ಕೆ | ಗಚ್ಛಥಃ—ಹೋಗುತ್ತೀರೋ, | ತೇನ—ಆ ರಥ
ದಿಂದ | ಹೇ ನರಾ—ಎಲೈ ನೇತೃಗಳಾದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, | ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ—ನಮ್ಮ | ವರ್ತಿಃ—ವಾಸಗೃಹಕ್ಕೆ |
ಯಾತಂ—ಬನ್ನಿ.

|| ಪದವಾಕಃ ||

ಎಲೈ ನೇತೃಗಳೇ, ಮನಸ್ಸಿಗಿಂತಲೂ ವೇಗಶಾಲಿಯಾದ ಒಳ್ಳೆಯ ಅಶ್ವಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಯಾವ ರಥ
ದಲ್ಲಿ (ಎಲ್ಲಾ) ಪ್ರಜೆಗಳ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತೀರೋ, ಮತ್ತು ಯಾವ ರಥದಲ್ಲಿ, ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳ ಪೂಜಾ
ಗೃಹಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತೀರೋ, ಅದೇ ರಥದಲ್ಲಿ, ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನಮ್ಮ ವಾಸಗೃಹಕ್ಕೂ (ನೀವಿಬ್ಬರೂ)
ಆಗಮಿಸಿ.

English Translation.

With that car, Ashwins, which, rapid as thought, drawn by good
horses, appears before men, and with which you repair to the dwelling of
the virtuous, come, leaders of (sacrifices), to our abode.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅಶ್ವಿನಾ—ಯಾಸ್ಕರು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇವರು ಯಾರು ಎಂಬುದನ್ನು ನಿರ್ಮುಖರಾಗಿರು ವರು. ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಕ್ರಮವು ಹೀಗೆ ಇರುತ್ತದೆ—

ಅಥಾತೋ ದ್ಯುಸ್ಥಾನಾ ದೇವತಾಃ | ತಾಸಾಮಶ್ವಿನೌ ಪ್ರಥಮಾಗಾಮಿನೌ ಭವತಃ | ಅಶ್ವಿನೌ
ಯದ್ವ್ಯಶ್ನುವಾತೇ ಸರ್ವಂ ರಸೇನಾನೋ ಜ್ಯೋತಿಷಾನ್ಯಃ | ಅಶ್ವೈರಶ್ವಿನಾವಿತ್ಯಾರ್ಣವಾಭಃ |
ತತ್ಕಾವಶ್ವಿನೌ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾವಿತ್ಯೇಕೇ | ಅಹೋರಾತ್ರಾವಿತ್ಯೇಕೇ | ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರನು-
ಸಾವಿತ್ಯೇಕೇ | ರಾಜಾನ್ ಪುಣ್ಯಕೃತಾವಿತ್ಯೈತಿಹಾಸಿಕಾಃ | (ನಿ. ೧೨-೧)

ಇಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದಕ್ಕೆ ದ್ಯುಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವೆವು ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆ ಗಳು ಯಾರು ಎಂಬುದನ್ನು ನಿರ್ಮುಖರಾಗಿರುವುದು ಮೊದಲನೆಯ ವಿಷಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಉಪಕ್ರಮಿಸುವರು. ಉದಕದಿಂದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವವನು ಒಬ್ಬನು. ತೇಜಸ್ವಿನಮೂಲಕ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವವನು ಒಬ್ಬನು ಎಂದು ಇವರಿಬ್ಬರು ಇರುವರು ಎಂದು ಒಂದು ಮತವು. ಉರ್ಣವಾಭನೆಂಬ ಆಚಾರ್ಯನು ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಇಬ್ಬರು ದೇವತೆಗಳು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಎಂದು ಹೇಳುವನು. ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಯಾರು ಎಂಬ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅನ್ನದಿಂದಲೂ, ಆಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು ತೇಜಸ್ವಿನಿಂದಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಇಬ್ಬರು ದೇವತೆಗಳು ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದಿರುವ (ಭೂಮ್ಯಂತರಿಕ್ಷ) ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಹಗಲನ್ನು ಬೆಳಕಿನಿಂದಲೂ, ರಾತ್ರಿಯನ್ನು ಹಿಮದಿಂದಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಇಬ್ಬರು ದೇವತೆಗಳೇ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೆಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಇವರಿಬ್ಬರ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ಅಹೋರಾತ್ರ ರೂಪವಾದ ಕಾಲವನ್ನೇ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು-ಸೂರ್ಯನು ಪ್ರಕಾಶದಿಂದಲೂ ಚಂದ್ರನು ಉದಕದಿಂದಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವಕಾರಣ ಕಾಲನಿಯಾಮಕರಾದ ಚಂದ್ರಸೂರ್ಯರನ್ನೇ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುವರು. ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಅಂದರೆ ಹಿಂದಿನಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಡೆದುಬಂದಿರುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ಅಥವಾ ವಿದ್ಯಮಾನವನ್ನು ತಿಳಿದವರು ಪುಣ್ಯವನ್ನು ರಾಶಿರಾಶಿಯಾಗಿರುವಂತೆ ಕೂಡಿಹಾಕಿರುವ ಇಬ್ಬರು ರಾಜರುಗಳೇ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಎಂದು ಹೇಳುವರು. ಈ ಮತವು ಉರ್ಣವಾಭರೆಂಬ ಆಚಾರ್ಯರು ಒಪ್ಪಿರುವ ಮತಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗುವುದು.

ತಯೋಃ ಕಾಲ ಉರ್ಧ್ವಮರ್ಧರಾತ್ರಾತ್ ಪ್ರಕಾಶೀಭಾವಸ್ಯಾನುವಿಷ್ಟಂಭಂ | ಅನುತ್ತಮೋ
ಭಾಗೋ ಹಿ ಮಧ್ಯಮಃ ಜ್ಯೋತಿರ್ಭಾಗ ಅದಿತ್ಯಃ |

(ನಿ. ೧೨-೧)

ಉದಯಕ್ಕಿಂತ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನೂ, ಸೂರ್ಯನ ಉದಯವಾದನಂತರ ಸೂರ್ಯನ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವುದರಿಂದ ಕೊಂಚಮಟ್ಟಿನ ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಬೆಳಕಿನ ಭಾಗವು ಸೂರ್ಯೋದಯ ಕ್ಕಿಂತ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವುದು ಮಧ್ಯಮವೆನಿಸಿರುತ್ತದೆ. ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ ಸ್ವತಂತ್ರ ವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸಿನ ಭಾಗವು ಉತ್ತಮವಾಗಿ ಅದಿತ್ಯನೆಂದು ಹೆಸರನ್ನು

ಹೊಂದಿರುವುದು. ಹೀಗೆ ಮಧ್ಯಮ ಮತ್ತು ಉತ್ತಮಭಾವದಿಂದ ಇರುವ ಕಾಲವು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ಮತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ವಸಾತಿಷು ಸ್ಮ ಚರಥೋಽಸಿತೌ ಪೇತ್ವಾವಿವ |

ಕದೇದಮುತ್ಪಿನಾ ಯುವಮುಭಿದೇವಾ ಅಗಚ್ಛತಮ್ ||

ಇತಿ ಸಾ ನಿಗದವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾ | ವಸಾತಿಷು ಸ್ಮ ಚರಥೋ ವಸಾತಯೋ ರಾತಯೋ ವಸಂತೇ ಸ್ಮಾ ಇತರೇತರಾ ತಯೋಃ, ವಕ್ತೇರ್ವಾ ವಹತೇರ್ವಾ ಸಿತೌ ಪೇತ್ವಾವಿವ | ಅಪೇತ್ವಾ ವೃತ್ತ್ರಹಣಂ ಸುರಾತಯೋಃ || (ನಿ. ೧೨-೧)

ದೇವತೆಗಳ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ದರ್ಶನಕಾರ್ಯವನ್ನು ಆಚರಿಸುತ್ತಿರುವ ಕಣ್ಣಿನ ಪ್ರಕಾಶವು ಕಡಿಮೆಯಾದಾಗ ರಾತ್ರಿ ಯಲ್ಲಿಯೂ, ಅಹೋರಾತ್ರಿಗಳ ಸಂಧಿಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಕವಗಿರುವ ಮೇಘಗಳ ಹಾಗೆ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಾನು ಅತಿಪ್ರಯಾಸದಿಂದ ಗುರ್ತಿಸಿರುವೆನು. ಇತರ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಯಾಗಕ್ಕಾಗಿ ಬರುವ ಕಾಲ ದಲ್ಲಿಯೇ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಾದ ನೀವೂ ಬರುತ್ತೀರಿ ಎಂದು ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಯಾಗಕ್ಕೆ ಬರುವ ಕಾಲವು ಅರ್ಧರಾತ್ರಿಯು ಕಳೆದನಂತರ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಇವರಿಬ್ಬರಿಗೋಸ್ಕರ ಎರಡು ಪಾತ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ (ಎರಡು ಕಪಾಲಗಳಲ್ಲಿ) ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವರು. ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಒಂದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳವರಾಗಿ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವವರು. ಇವರ ಸ್ತೋತ್ರವೂ ಕೂಡ ಇಬ್ಬರನ್ನೂ ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಲಕ್ಷ್ಯೀಕರಿಸಿರುವುದು ಎಂದು ಇವರ ವಿಷಯವು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಊರ್ಣವಾಭಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೂ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೂ ಆಧಾರ ನಾದ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿರುವರು.

ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಸಾತಿಷು-ವಸಾತಿ ಎಂಬ ಪದವು ದೇಶದ ಹೆಸರು. ಅದಕ್ಕೆ ರಾಜರಾದವರು ಇಬ್ಬರು ವಾಸಾತ್ಯರೆನಿಸಿರುವರು. ಇವರಿಗೆ ಬಹಳ ಕುದುರೆಗಳು ಇದ್ದವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಶ್ವವುಳ್ಳವರು ಅಶ್ವಿನಿಗಳು ಎಂದು ಇವರಿಗೆ ಹೆಸರಾಯಿತು. ಇವರು ಬಹಳ ಪುಣ್ಯವನ್ನು ಆರ್ಜನೆಮಾಡಿ ದೇವತೆಗಳ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಕರಾಗಿದ್ದರು. ಇವರು ಇಬ್ಬರೂ ಒಂದೇಸಮನಾದ ವೇಷ, ರೂಪ, ಕಾರ್ಯಾಚರಣೆ ಇವುಗಳು ಉಳ್ಳವರಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ ದೇವತೆ ಗಳೊಡನೆ ಗಣನೆಗೆ ಸೇರಿರುವರು ಎಂದು ಊರ್ಣವಾಭಾಚಾರ್ಯರು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಈ ಮತವನ್ನು ಖಂಡಿಸುತ್ತಾ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು.

ತಯೋಃ ಸಮಾನಕಾಲಯೋಃ ಸಮಾನಕರ್ಮಣೋಃ ಸಂಸ್ತುತಪ್ರಾಯಯೋಃ ಅಸಂಸ್ತವೇ-
ನೈಷೋಽರ್ಧಚೋ ಭವತಿ | ವಾಸಾತ್ಯೋ ಅನ್ಯ ಉಚ್ಛತ ಉಷಃ ಪುತ್ರಸ್ತವಾನ್ಯ ಇತಿ |

ಇವರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಒಂದೇಕಾಲವೂ, ಇವರಿಬ್ಬರ ಕೆಲಸವೂ ಒಂದೇ ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಸ್ತುತಿಯು ಅತಿಶಯವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ವಸಾತಿಷು ಎಂಬ ಋಕ್ತನ ಪೂರ್ವಾರ್ಧವು ಇವರಿಬ್ಬರ ರೂಪ ಮತ್ತು ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸತಕ್ಕ ದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ವಾಸಾತ್ಯನೆಂಬವನು ಒಬ್ಬನು ಬೇರೆಯಾಗಿರುವನು ಇನ್ನೊಬ್ಬನು ಉಪಸ್ಥಿತನು ಪುತ್ರನಾಗಿರು

ವನು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಇದರಿಂದ ಇವರು ಬೇರೆಬೇರೆಯಾದವರು ಎಂದು ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಈ ಅರ್ಥ ಋಕ್ಕಿನಿಂದ ವಾಸಾತ್ಯನೇಂಬವನು ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನೀಯನಾದ ರಾತ್ರಿಯ ಪುತ್ರನು. ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ಉಪಪುತ್ರನು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಮಧ್ಯಮೋತ್ತಮ ಭಾವವು--

ಇಹೇಹ ಜಾತಾ ಸಮನಾವಶೀತಾಮರೇಪಸಾ ತನ್ನಾ ೩ ನಾಮಭಿಃ ಸ್ಪೈಃ |

ಜಿಷ್ಣುರ್ವಾಮನ್ಯಃ ಸುಮುಖಸ್ಯ ಸೂರಿದಿವೋ ಅನ್ಯಃ ಸುಭಗಃ ಪುತ್ರ ಊಹೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೮೧-೪)

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇಹ ಚ ಮೃಸ್ಥಾನೇ ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನೇ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ ದಿವಃ ಅನ್ಯಃ ಸುಭಗಃ ಪುತ್ರಃ ಊಹೇ ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ ಜಿಷ್ಣುರ್ವಾಮನ್ಯಃ ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ ವಾಯುವಿನಿಂದ ಮೃಸ್ಥಾನದ ಒಬ್ಬ ಪುತ್ರನು ವಹಿಸಲ್ಪಡುವನು. ಇನ್ನೊಬ್ಬನು ಜಯಶೀಲನಾಗಿರುವ ಅದಿತ್ಯನು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇವರ ಉತ್ತಮ ಮಧ್ಯಮಭಾವವು ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಾತರ್ಯಜಾ ವಿ ಬೋಧಯಾಶ್ವಿನಾವೇಹ ಗಚ್ಛತಾಂ |

ಅಸ್ಯ ಸೋಮಸ್ಯ ಪೀತಯೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೨-೧)

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಕಿನಿಂದ ಇವರು ಸ್ತುತಿಪ್ರಿಯರಾಗಿರುವರು. ಇಬ್ಬರೂ ಒಂದೇವಿಧವಾದ ಅಭಿಸ್ರಾಯದಿಂದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಸಹಚಾರಿಗಳಾಗಿರುವರು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಪ್ರಾತರ್ಯಜಧ್ವಮಶ್ವಿನಾ ಹಿನೋತ ನ ಸಾಯಮಸ್ತಿ ದೇವಯಾ ಅಜುಷ್ಯಮ್ |

ಉತಾನೋ ಅಸ್ಮದ್ಯಜತೇ ವಿ ಜಾವಃ ಪೂರ್ವಪೂರ್ವೋ ಯಜಮಾನೋ ವನೀರ್ಯಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೨೭-೨)

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗಾಗಿ ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಬೇಕು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇವರಿಗಾಗಿ ಹೋಮವನ್ನು ಆಚರಿಸಕೂಡದೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ. ತೈತ್ತಿರೀಯ ಅರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ವಿಸಯದಲ್ಲಿ ವಾಸಾತ್ಯಾ ಕೃಷ್ಣಾ ಜಗತೋ ನಿಧಾನಾ | ದ್ಯಾವಾಭೂಮೀ ಚಿರಥಸ್ಸನ್ಂಸಖಾಯಾ | ಎಂದು ಮೊದಲಾಗಿ ಇವರ ರೂಪನಡವಳಿಕೆ ಮೊದಲಾದ ವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥವು ಉತ್ತಮವಾದ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ್ದಾಗಿ ಮನೋವೇಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅತಿಶಯವಾದ ವೇಗದಿಂದ ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನ ಮತ್ತು ಪ್ರಜೆಗಳಾದ ನಮ್ಮ ಮನೆಗೂ ಈ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಇರುವ ರಥದಿಂದ ಬರಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವರ್ತಿಃ-ವರ್ತನಾಧಿಕರಣಂ ಗೃಹಂ-ವಾಸಮಾಡಲು ಆಶ್ರಯವಾದ ಮನೆಯು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವರ್ತಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ತಿರಸ್ಕಿದರ್ಯಯಾ ಪರಿ ವರ್ತಿಯಾರ್ತಮದಾಭ್ಯಾ ಮಾಧ್ವೀ ಮಮ ಶ್ರುತಂ ಹನಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೫-೭೫-೭)

ಅಭೀದಮ ತಕ್ರಃ ಪರಶುರ್ಯಥಾ ವನಂ ಪಾತ್ರೇವ ಭಿಂದನ್ಮತಃ ಏತಿ ರಕ್ಷಸಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೭-೧೦೪-೨೧)

ಎಂದು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೨೦) ಯಾಸ್ಕರು ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವರು. ವರ್ತಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಉಪಸರ್ಗದೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ಪರಿವರ್ತಿಃ ಯಾತಂ ಪರಿವರ್ತನಂ ಕೃತ್ಯಾ ಆಯಾತಂ ರಥವನ್ನು ತಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಬನ್ನಿರಿ ಎಂದು ವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ವರ್ತಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ವರ್ತಿಃ ವರ್ತನ್ಯಾ ಮಾರ್ಗೇಣ ರಥವು ಬರತಕ್ಕ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಎಂದು ವರ್ತಿಃ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ದುರೋಣಂ—ದೇವಯಜನಲಕ್ಷಣಂ ಗೃಹಂ ದೇವತೆಗಳಿಗಾಗಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡುವ ಮನೆಯು. ಯಜ್ಞಶಾಲೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ದುರೋಣಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಗೃಹವಾಚಕಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ.

ನಿಶಃ—ಪ್ರಜಾಃ | ಪ್ರಜೆಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಮನಃಸ್ವನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೮) ಈ ಪದವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಶ್ವಿನಾ—ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜವೀಯಾನ್—ಜವಃ ಅಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ಜವವಾನ್. ತದಸ್ಯಾಸ್ತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದರ ಮೇಲೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥತೋರುವಾಗ ದ್ವಿವಚನವಿಭಜ್ಯೋ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಈಯಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪರವಾದಾಗ ವಿನೃತೋರ್ಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಟೀಕೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಗೆ (ಆಕಾರ) ಲೋಪ. ಇಷ್ಟಾನ್ದಿನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಜವೀಯಾನ್ ಶಬ್ದ ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾದಾಗ ಅತ್ಯಂತಸ್ಯ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ. ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ.

ಜಿಗಾತಿ—ಗಾ ಸ್ತುತೌ. ಧಾತು. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. ಗತಿಕರ್ಮಕಧಾತು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಾಠಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಗತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶ್ಲ ವಿಕರಣ. ಶ್ಲೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಕುಹೋತ್ಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಜಕಾರಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ಯಜ್ಞಬ್ಧಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಶ್ಚಾನ್ದಿನಿತ್ಯಮ್

(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗಚ್ಛಥಃ—ಗಮಾಲ್ಯ ಗತೌ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಥಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇಷುಗಮಿಯಮಾಂ ಥಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಛಾದೇಶ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಯಚ್ಚಬ್ಧ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತನಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಯಾತಮ್—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಋಷಿಂ ನರಾವಂಹಸಃ ಸಾಂಚಜನ್ಯಮೃಬೀಸಾದತ್ರಿಂ ಮುಂ-
ಚಥೋ ಗಣೇನ |

ಮಿನಂತಾ ದಸ್ಯೋರಶಿವಸ್ಯ ಮಾಯಾ ಅನುಪೂರ್ವಂ ವೃಷಣಾ
ಚೋದಯಂತಾ || ೩ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಋಷಿಂ | ನರೌ | ಅಂಹಸಃ | ಸಾಂಚಜನ್ಯಂ | ಋಬೀಸಾತ್ | ಅತ್ರಿಂ |
ಮುಂಚಥಃ | ಗಣೇನ |

ಮಿನಂತಾ | ದಸ್ಯೋಃ | ಅಶಿವಸ್ಯ | ಮಾಯಾಃ | ಅನುಪೂರ್ವಂ | ವೃಷಣಾ |
ಚೋದಯಂತಾ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹಿಮೇನಾಗ್ನಿಂ | ಋಗ್ವೇ. ೧-೧೧೬-೮ | ಇತ್ಯನಯೋಕ್ತ ಏವಾರ್ಥಃ ಪುನಃ ಪ್ರಕಾರಾಂತರೇಣಾ-
ನಯಾ ಪ್ರತಿಸಾಧ್ಯತೇ | ಅತಸ್ತತ್ಪ್ರೋಕ್ತಂ ಸರ್ವಮತ್ರಾಪಿ ದೃಷ್ಟವ್ಯಂ | ಅಕ್ಷರಾರ್ಥಸ್ತು | ಹೇ ನರಾ
ನೇತಾರಾ ವೃಷಣಾ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಾರಾವಶ್ಚಿನೌ ಪಾಂಚಜನ್ಯಂ | ನಿಷಾದಸಂಚಮಾಶ್ಚತ್ವಾರೋ
ವರ್ಣಾಃ ಪಂಚ ಜನಾಃ | ತೇಷು ಭವಂ | ಸ್ವಭಾಸುನಾ ಗೃಹೀತಮಮುಂ ಸೂರ್ಯಂ ಮೋಚಯನ್ನತ್ರಿಃ
ಸರ್ವೇಷಾಂ ಹಿತಾಚರಣಾತ್ತತ್ರ ಭವ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ತಾದೃಶಮೃಷಿಮಂಹಸಃ ಸಾಸರೂಪಾದ್ಯಬೀಸಾತ್
ಶತದ್ವಾರೇ ಯಂತ್ರಗೃಹೇತ್ಯೇಃ ಪೀಡಾರ್ಥಮಸುರೈಃ ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತಾತ್ಪ್ರಾಣೈಃ ಸಕಾಶಾದ್ಗಣೇನೇಂದ್ರಿಯ-
ವರ್ಗೇಣ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಗಣೇನ ವಾ ಸಹ ಮುಂಚಿಃ | ಅಮೋಚಯತಂ | ಕಿಂ ಕುರ್ವಂತಾ | ಮಿನಂತಾ
ಶತ್ರುನ್ ಹಿಂಸಂತಾ ದಸ್ಯೋರುಪಕ್ಷಸಯಿತುರಶಿವಸ್ಯ ದುಃಖಕಾರಿಣೋಽಸುರಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿನೀಸ್ತ-
ಸ್ಥಿನ್ನತ್ಪ್ರಾಪ್ತಯುಕ್ತಾ ಮಾಯಾಶ್ಚಾನುಪೂರ್ವಮಾನುಪೂರ್ವೇಣ ಚೋದಯಂತಾ ಪ್ರೇರಯಂತಾ
ನಿವಾರಯಂತಾ || ಪಾಂಚಜನ್ಯಂ | ಬಹಿದೇವಸಂಚಜನೇಭ್ಯಶ್ಚೇತಿ ವಕ್ತವ್ಯಂ | ಕಾ. ೪-೩-೫೮-೧ |
ಇತಿ ಭವಾರ್ಥೇ ಇ್ಯಾಃ | ಮಿನಂತಾ | ಮಿಷಾನ್ ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ಕ್ರೈಯಾದಿಕಃ | ಲಟಃ ಶತ್ರು |
ಮಿಷಾತೇರ್ನಿಗಮ ಇತಿ ಹೃಸ್ವತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹೇ ನರಾ—ಎಲೈ ನೇತೃಗಳಾದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ವೃಷಣಾ—ಅಭೀಷ್ಟದಾಯಕರಾದ (ನೀವು) |
ಪಾಂಚಜನ್ಯಂ—ಪಂಚಜನಸಂಬಂಧಿಯಾದ | ಅತ್ರಿಂ ಋಷಿಂ—ಅತ್ರಿ ಋಷಿಯನ್ನು | ಅಂಹಸಃ—ಸಾಸ-
ರೂಪನಾದ | ಋಬೀಸಾತ್—ಯಂತ್ರಗೃಹದಿಂದ (ಯಂತ್ರಗೃಹದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತವಾದ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ) | ಗಣೇನ—
ಇಂದ್ರಿಯ (ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿ) ವರ್ಗದೊಡನೆ | ಮಿನಂತಾ—(ಶತ್ರುಗಳನ್ನು) ಹಿಂಸಿಸುವವರಾಗಿ | ದಸ್ಯೋಃ—
ಹಿಂಸಕರೂ | ಅಶಿವಸ್ಯ—ದುಃಖಕಾರಿಯೂ ಆದ (ಅಸುರನ) | ಮಾಯಾ—(ಅತ್ರಿಯ ಮೇಲೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸ-
ಲ್ಪಟ್ಟ) ಮಾಯೆಗಳನ್ನು | ಅನುಪೂರ್ವಂ—ನಿರ್ಮೂಲವಾಗಿ | ಚೋದಯಂತಾ—ನಿವಾರಿಸುವವರಾಗಿ |
ಮುಂಚಿಃ—ಬಿಡಿಸಿದಿರಿ |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ನೇತೃಗಳೂ ಅಭೀಷ್ಟದಾಯಕರೂ ಆದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಪಂಚಜನಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಅತ್ರಿಋಷಿ-
ಯನ್ನು ಸಾಸರೂಪನಾದ ಯಂತ್ರಗೃಹದಿಂದ (ಅಸುರರಿಂದ ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತವಾದ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ) ವಿಶಲೇಂದ್ರಿಯನನ್ನಾಗಿ
(ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಯುಕ್ತನನ್ನಾಗಿ) ಬಿಡುಗಡೆಮಾಡಿದಿರಿ ; (ಅವನ) ಹಿಂಸಕರೂ, ದುಃಖಕಾರಿಗಳೂ ಆದ ಆ ಅಸುರರ
ಮಾಯೆಗಳನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡಿದಿರಿ.

English Translation.

3. You liberated, leaders (of rites), the sage Atri, who was
venerated by the five classes of men, from the wicked prison, together
with his troop (of children), destroying his enemies and baffling shower-
ers (of benefits), the devices of the malignant Dasyus.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಸಾಯಣರು ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು—

ಹಿಮೇನಾಗ್ನಿಂ ಘ್ರಂಸಮನಾರಯೇಥಾಂ ಪಿತುಮತೀಮೂರ್ಜಮಸ್ಮಾ ಅಧತ್ತಂ |

ಋಬೀಸೇ ಅತ್ರಿಮತ್ಪಿನಾವನೀತಮುನ್ನಿನೈಘಃ ಸರ್ವಗಣಂ ಸ್ತಸ್ತಿ ||

(ಋ. ಸಂ ೧-೧೧೬-೮)

ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿ ಇದೇ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಬೇರೆ ವಿಧದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ಪಾಂಚಜನ್ಯಂ—ನಿಷಾದಪಂಚನಾಃ ಚಿತ್ವಾರೋ ವರ್ಣಾಃ ಪಂಚ ಜನಾಃ ತೇಷು ಭವಂ | ಬೇಡರವನೇ ಐದನೆಯವನಾಗಿರುವಂತೆ ಪರಿಗಣಿಸಿ ಇರುವ ನಾಲ್ಕುವರ್ಣಗಳು (ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ವೈಶ್ಯ, ಶೂದ್ರ ಬೇಡರವನು ಎಂಬ ಇವುಗಳು) ಪಂಚಜನಶಬ್ದದಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಇವರಿಗೆ ಹಿತಕರನಾದ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಸ್ತಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು—

ಪಾಂಚಜನ್ಯಂ—ಬಾಹ್ಯೋ ಭೈವ್ಯಃ ಪಾಂಚಜನ್ಯಃ (ವಾ. ೪-೩-೬೦-೩) ಇತ್ಯೇವಮಯಂ ಹಿತೇತ್ಯತ್ರ ತೃಪ್ತತ್ಯಯೋ ವ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ | ಪಂಚಭ್ಯೋಪಿ ಜನೇಭ್ಯಃ ಗಂಧರ್ವಾಃ ಪಿತರೋ ದೇವಾಃ ಅಸುರಾ ರಕ್ಷಾಂಸೀತ್ಯೇತೇಭ್ಯಃ ನಿಷಾದಪಂಚನೋಭ್ಯೋ ಚತುರ್ಭ್ಯೋ ವರ್ಣೇಭ್ಯಃ ಹಿತಂ | ಪಂಚಾನಾಂ ಹಿ ಜನಾನಾಂ ಸ್ಥಿತಿಕರೇ ವೃಷ್ಟಿಃ | ತಸ್ಯಾಹೇತುಭೂತೋ ಯಜ್ಞಃ ತಸ್ಯ ಕರ್ತಾ ಅತ್ರಿಃ ಇತ್ಯೇವಮಸ್ಯ ಹಿತತ್ವಂ |

ಪಂಚಜನ ಶಬ್ದದಮೇಲೆ ಹಿತ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ತೃಪ್ತತ್ಯಯವು ಬಂದು ಪಾಂಚಜನ್ಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಗಂಧರ್ವರು, ಪಿತೃಗಳು, ದೇವತೆಗಳು, ಅಸುರರು, ರಾಕ್ಷಸರು ಎಂದು ಪಂಚಜನಶಬ್ದಗತನಾದ ಪಂಚತ್ವವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಅಥವಾ ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿರುವಂತೆಯೇ ಪಂಚತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿ ಇವರಿಗೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಹಿತವಾದ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು, ಅತ್ರಿಯು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು ಎಂದು ಪಾಂಚಜನ್ಯಶಬ್ದವನ್ನು ಅತ್ರಿಸದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಸಾಯಣರೂ ಹೀಗೆಯೇ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರೂ, ತೇಷು ಭವಂ ಸ್ವರ್ಭಾನುನಾ ಗೃಹೀತಂ ಅಮುಂ ಸೂರ್ಯಂ ಮೋಚಯೇ ಅತ್ರಿಃ ಪಂಚಜನರಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾದ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ರಾಹುವು ಹಿಡಿದಿದ್ದಾಗ ಅವನನ್ನು ಅತ್ರಿಮುಷಿಯು ಬಿಡಿಸಿದನೆಂದು ಬೇರೆಯ ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದಾರೆ. ಸೂರ್ಯನೂ ಕೂಡ ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದನಾಗಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಹಿತಕರನಾದಕಾರಣ ಹಿತಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತೃಪ್ತತ್ಯಯವನ್ನು ಹೇಳುವ ಸ್ತಂದಸ್ತಾಮಿಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಇಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಒಪ್ಪುತ್ತದೆ.

ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಂಚಜನಶಬ್ದವು ಪರಿಗಣಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪಂಚಜನಶಬ್ದದ ವೈತ್ಯಪ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು—

ತತ್ರ ಪಂಚಜನಾ ಇತ್ಯೇತಸ್ಯ ನಿಗಮಾ ಭವಂತಿ (ನಿ. ೩-೮)

ಮನುಷ್ಯವಾಚಕಗಳಲ್ಲಿ ಪಂಚಜನಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿವರಿಸುವ ವೇದವಾಕ್ಯವು ಹೀಗೆ ಇರುವುದು ಎಂದು

ತದದ್ಯ ವಾಚಃ ಪ್ರಥಮಂ ಮಸೀಯ ಯೇನಾಸುರಾ ಅಭಿ ದೇವಾ ಅಸಾನು |

ಊರ್ಜಾದ ಉತ ಯಜ್ಞಿಯಾಸಃ ಪಂಚ ಜನಾಃ ಮಮ ಹೋತ್ರಂ ಜುಷಧ್ವಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೫೩-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ

ಪಂಚಜನಾಃ ಗಂಧರ್ವಾಃ ಪಿತರೋ ದೇವಾ ಅಸುರಾ ರಕ್ಷಾಂಸೀತ್ಯೇಕೇ | ಚತ್ವಾರೋ ವರ್ಣಾಃ

ನಿಷಾದಃ ಪಂಚಮ ಇತ್ಯಾಪಮನ್ಯವಃ |

ಗಂಧರ್ವರು, ಪಿತೃಗಳು, ದೇವತೆಗಳು, ಅಸುರರು, ರಾಕ್ಷಸರು ಎಂದು ಪಂಚಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ನಿವರಿಸುವ ಒಂದು ಮತವನ್ನೂ, ನಿಷಾದ-ಬೇಡರವನನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ನಾಲ್ಕು ವರ್ಣವನ್ನೂ ಪಂಚಜನರೆಂದು ಹೇಳುವ ಉಪಮನ್ಯು ಮತವನ್ನೂ ನಿವರಿಸಿರುವರು. ಮತ್ತು—

ನಿಷಾದಃ ಕಸ್ಮಾನ್ನಿಷದನೋ ಭವತಿ ನಿಷಣ್ಣಮಸ್ಮಿನ್ ಪಾಪಕಮಿತಿ ನೈರುಕ್ತಾಃ | ಯತ್ ಪಾಂಚ

ಜನ್ಯಯಾ ವಿಶಾ ಪಂಚಜನೀನಯಾ ವಿಶಾ ಪಂಚಪೃಕ್ತಾ ಸಂಖ್ಯಾ ಸ್ತ್ರೀನಪುಂಸಕೇಷ್ಟವಿಶಿಷ್ಟಾ |

ಇವನಲ್ಲಿ (ಬೇಡನಲ್ಲಿ) ಪಾಪವು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಇರುವ ಕಾರಣ ನಿಷಾದನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ನಿಷಾದ ಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ನಿವರಿಸಿ ಯತ್ ಪಾಂಚಜನ್ಯಯಾ ವಿಶಾ ಎಂಬ ಬೇರೆಯ ಋಕ್ವೆನಲ್ಲಿರುವ (ಪಂಚಜನಸಂಬಂಧಿಯಾದ) ಪಾಂಚಜನ್ಯ ಶಬ್ದಗತವಾದ ಪಂಚ-ಐದು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಸ್ತ್ರೀ, ಪುರುಷ, ನಪುಂಸಕ ಎಂಬ ಭೇದಗಳು ವಿಶಾಶಬ್ದ ಬೋಧ್ಯರಾದ ಪ್ರಜೆಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿವರಿಸಿರುವರು.

ಸ್ತಂಭದಸ್ವಾಮಿಗಳು ದಸ್ಯೋಃ—ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡುವಾಗ—

ವಿ ಜಾನೀಹ್ಯಾರ್ಯಾನ್ ಯೇ ಚ ದಸ್ಯವೋ ಬರ್ಹಿಷ್ವತೇ ರಂಧಯಾ ಶಾಸದವ್ರತಾನ್ |

ಶಾಕೀ ಭವ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಚೋದಿತಾ ವಿಶ್ವೇತ್ತಾ ತೇ ಸಧಮಾದೇಷು ಚಾಕನ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೧-೮)

ಈ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿರುವರು. ಇದರಲ್ಲಿ ಯಾಗಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವರು, ಅಥವಾ ವ್ರತಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವವರು, ಆರ್ಯರೆಂದೂ ಇವರಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾದವರು ದೇವತೆಗಳ ಶತ್ರುಗಳಾದ ದಸ್ಯಗಳೆಂದೂ ಯಾಗದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ ಇಲ್ಲದವರೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿವರಿಸಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಉಪಕ್ಷಪಯಿತುಃ ಅಶಿವಸ್ಯ ದುಃಖಕಾರಿಣಃ ಅಸುರಸ್ಯ | ಅಪಾಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ, ದುಃಖವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವ, ಪ್ರಾಣವನ್ನು ತೆಗೆಯುವ ದುಷ್ಟನ ಎಂದು ದಸ್ಯಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿವರಿಸಿರುವರು.

ಅನುಪೂರ್ವಂ ಚೋದಯಂತಾ—ಅನುಪೂರ್ವೇಣ ಪ್ರೇರಯಂತೌ ನಿನಾರಯಂತೌ—
ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಅಶ್ವಿಮುಷಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಸುರರು ಅಚರಿಸುವ ಅಪಾಯಕರವಾದ ಮೋಸಗಳನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿದ
ರೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಹೇವ್ಯಷಣಾ ವರ್ಷಿತಾರೌ ತಾಸು ತಾಸ್ತಭಿಪ್ರೇತ
ಫಲಾಸು ಅಶ್ವಿಂ ಚೋದಯಂತಾ ಉಪದೇಶಾದಿನಾ ಪ್ರೇರಯಂತೌ—ಯಜಮಾನರುಗಳಿಗೆ ಅವರವರ
ಅಭಿಲಾಷೆಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿಕೊಡುವ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಅಶ್ವಿಮುಷಿಗೆ ಅವನ ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾದ ಫಲವನ್ನು
ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡಿ ಅವನ ಅಭೀಷ್ಟಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿದರೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ಅಶ್ವಿ
ಮುಷಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿರುವ ವಿಷಯವು ಕುತ್ಸಮುಷಿಯಿಂದಲೂ,

ಯಾಭಿಃ ಶುಚಿಂತಿಂ ಧನಸಾಂ ಸುಷಂಸದಂ ತಪ್ತಂ ಘರ್ಮಮೋಮ್ಯಾವಂತಮುತ್ರಯೇ |

ಯಾಭಿಃ ಸೃಶ್ವಿಗುಂ ಪುರುಕುತ್ಸಮಾವತಂ ತಾಭಿರೂ ಷು ಊತಿಭಿರಶ್ವಿನಾ ಗತಮ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೨-೭)

ಈ ಋಕ್ಮನಲ್ಲಿ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಉದಹರಿಸಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ನರೌ—ನ್ಯಾ ನಯೇ. ಧಾತು. ಬೊದೋರಪ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ.
ತನ್ನಿ ಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಗುಣ. ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಯೋಧನಾ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ
(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಾಂಚಜನ್ಯಮ್—ಪಂಚಜನೇಷು ಭವಮ್ ಪಾಂಚಜನ್ಯಮ್. ಬಹಿರ್ದೇವ ಪಂಚಜನೇಭ್ಯಶ್ಚೇತಿ-
ವಕ್ತವ್ಯಮ್ (ಕಾ. ೪-೩-೫೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇ್ಯಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇಂತ್ಯಾದುದರಿಂದ ತದ್ವಿತ್ವೇಷ್ವ-
ಚಾನಾದೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ. ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ
ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಇಂತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಇಂಶ್ಚಿತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮುಂಚಃ—ಮುಚ್ಚಾಲ್ಯ ಮೋಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ತುದಾದಿ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಧಸ.
ಶ ವಿಕರಣ. ಶೇಮುಚಾದೀನಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನುಮಾಗಮ. ಮಿದ-
ಚೋಂತ್ಯಾತ್ವರಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಾಚ್ಚಿನಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ
ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಿನಂತಾ—ಮಿಂಚ್ಚಾ ಹಿಂಸಾಯಾಮ್. ಧಾತು. ಕ್ರಾೃದಿ. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕ್ರಾೃದಿಭ್ಯಃ
ಶ್ಚಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಚಾವಿಕರಣ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶತ್ಯ
ವಿಗೆ ಜೌತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ಚಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಚಾವಿಕರಣದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ
ಲೋಪ. ಮೀನಾತೇರ್ನಿಗಮೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮ

ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ದ್ವಿವಚನ ಪರನಾದಾಗ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್:—(ಪಾ.ಸೂ. ೩-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ ಪರಸರ್ವಣ.

ಜೋದಯಂತಾ—ಚುದ ಪ್ರೇರಣೇ. ಧಾತು. ಚುರಾದಿ. ಸತ್ಯಾಪಸಾಶ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಣಿಚ್. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಚ್ಚಿಗೆ ಗುಣ ಅಯಾದೇಶ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಅದುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಬಂದುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಣಿಚ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಠಃ ||

ಅಶ್ವಂ ನ ಗೂಲ್ವಮಶ್ವಿನಾ ದುರೇವೈರ್ಯುಷಿಂ ನರಾ ವೃಷಣಾ
ರೇಭಮಪ್ಸು |

ಸಂ ತಂ ರಿಣೀಥೋ ವಿಪ್ರತಂ ದಂಸೋಭಿರ್ನ ವಾಂ ಜೂರ್ಯಂತಿ
ಪೂರ್ವ್ಯಾ ಕೃತಾನಿ || ೪ ||

|| ಪದವಾಠಃ ||

ಅಶ್ವಂ | ನ | ಗೂಲ್ವಂ | ಅಶ್ವಿನಾ | ದುಃ ೨ ಏವೈಃ | ಯುಷಿಂ | ನರಾ | ವೃಷಣಾ |
ರೇಭಂ | ಅಪ್ ೨ ಸು |

ಸಂ | ತಂ | ರಿಣೀಥಃ | ವಿಪ್ರತಂ | ದಂಸಃ ೨ ಭಿಃ | ನ | ನಾಂ | ಜೂರ್ಯಂತಿ |
ಪೂರ್ವ್ಯಾ | ಕೃತಾನಿ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ನರಾ ನೇತಾರೌ ವೃಷಣಾ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಕೌ ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ದುರೇವೈದುರ್ದುಷ್ಪಾ ಪೈರಸುರೈರಪ್ಸು
ಕೂಪಸ್ಥೇಷೂದಕೇಷು ಗೂಲ್ಮಂ ನಿಗೂಢಂ ನಿಖಾತಂ ರೇಭಮೃಷಿಂ ಕೂಪಾದುನ್ನೀಯ ವಿಪುತ್ರಂ
ವಿಶ್ಲಿಷ್ಟಾವಯವಂ ತಮುತ್ಸಂ ನ ವ್ಯಾಧಿತಮುತ್ಸಮಿನ ದಂಸೋಭಿರಾತ್ಮೀಯೈರ್ಭೃಷಜ್ಯರೂಪೈಃ ಕರ್ಮಭಿಃ
ಸಂ ರಿಣೇಥಃ | ಸಮುಧತ್ತಂ | ಸರ್ವೈರವಯವೈರುಪೇತಮಕುರುತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ನಾಂ ಯುವಯೋಃ
ಸಂಬಂಧಿನಿ ಪೂರ್ವಾ ಚಿರಂತನಾನಿ ಕೃತಾನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ನ ಜೂರ್ಯಂತಿ | ನ ಹಿ ಜೀರ್ಣಾನಿ ಭವಂತಿ ||
ದುರೇವೈಃ | ದುರುಪಸೃಷ್ಟಾದೇತೇರೀಷದ್ವುಃಸುಷ್ಪಿತಿ ಖಲ್ | ರಿಣೇಥಃ | ರೀ ಗತಿರೇಷಣಯೋಃ |
ಕ್ರೈಯಾದಿಕಃ | ಸ್ವಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ | ಜೂರ್ಯಂತಿ | ಜ್ಞಾತ್ ವಯೋಹಾನೌ | ದೈವಾದಿಕತ್ವಾಚ್ಛೇನ್ |
ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತ್ಯುತ್ಪಂ | ಹಲಿ ಚೇತಿ ದೀರ್ಘಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ನರಾ—ನೇತೃಗಳೂ | ವೃಷಣಾ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದರೂ (ಅದ) | ಅಶ್ವಿನೌ—ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ |
ದುರೇವೈಃ—ದುರ್ಜಯರಾದ (ಅಸುರರಿಂದ) | ಅಪ್ಸು—ಕೂಪೋದಕದಲ್ಲಿ | ಗೂಲ್ಮಂ—ನಿಗೂಢನಾಗಿದ್ದ |
ರೇಭಂ ಋಷಿಂ—ರೇಭಮೃಷಿಯನ್ನು (ಬಾವಿಯಿಂದ ಎತ್ತಿ) | ವಿಪುತ್ರಂ—ವಿಶ್ಲಿಷ್ಟವಯವವುಳ್ಳ | ತಂ—
ಅವನನ್ನು | ಅತ್ಸಂ ನ—(ವ್ಯಾಧಿಗ್ರಸ್ತವಾದ) ಅಶ್ವವನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸುವಂತೆ | ದಂಸೋಭಿಃ—(ನಿಮ್ಮ) ವೈದ್ಯ
ಕ್ರಿಯೆಗಳಿಂದ | ಸಂ ರಿಣೇಥಃ—ಗುಣಪಡಿಸಿದಿರಿ | (ಸರ್ವವಯವಯುಕ್ತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದಿರಿ) | ನಾಂ—
ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ | ಪೂರ್ವಾ—ಚಿರಂತನವಾದ | ಕೃತಾನಿ—ಕರ್ಮಗಳು | ನ ಜೂರ್ಯಂತಿ—ಜೀರ್ಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ
(ಮರೆಯುವುದಿಲ್ಲ).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ನೇತೃಗಳೂ, ಇಷ್ಟಾರ್ಥದಾಯಕರೂ (ಅದ) ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ದುರ್ಜಯರಾದ ಅಸುರರಿಂದ
ಕೂಪೋದಕದಲ್ಲಿ ನಿಗೂಢನಾಗಿದ್ದ ರೇಭಮೃಷಿಯನ್ನು (ಎತ್ತಿ) ವಿಶ್ಲಿಷ್ಟವಾದ (ಅವನ) ಅವಯವಗಳನ್ನು | (ವ್ಯಾಧಿ
ಪೀಡಿತವಾದ) ಅಶ್ವವನ್ನು (ಗುಣಪಡಿಸುವಂತೆ) ಗುಣಪಡಿಸಿದಿರಿ. ನಿಮ್ಮ (ಸಾಹಸ) ಕಾರ್ಯಗಳು ಪುರಾತನವಾದರೂ
ಮರೆಯುವುದಿಲ್ಲ.

English Translation.

Leaders (of sacrifice), showerers (of benefits), you restored Rebha
cast by unassailable (enemies) into the water, and wounded, like a (sick)
horse, by your (healing) skill: your ancient exploits do not fade (from
recollection).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅಶ್ವಂ ನ ದಂಸೋಭಿಃ ಸಂ ರಿಣೇಥಃ—ನ್ಯಾಥಿತಮಶ್ವಮಿವ ಅತ್ತೀಯೈಃ ಭೈಷಜ್ಯರೂಪೈಃ ಕರ್ಮಾಭಿಃ ಸಮುಧತ್ತಂ ಸರ್ವೈರವಯವೈರುಪೇತಂ ಅಕುರುತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ದಂಸಶಬ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಕರ್ಮಾನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೨) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ರೇಭನೆಂಬ ಋಷಿಯನ್ನು ಅಸುರರು ಹಗ್ಗದಿಂದ ಕಟ್ಟಿ ಭಾವಿಗೆ ಹಾಕಿದಾಗ ಅವನ ಅಂಗಗಳಿಗೆ ಅಪಾಯವು ಆಗಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಅವನನ್ನು ಭಾವಿಯಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ಅಪಾಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಬ್ಬಿಸಿ ಔಷಧಾದಿಗಳಿಂದ ಉಪಚರಿಸುವ ಹಾಗೆ ರೇಭಋಷಿಗೆ ಔಷಧಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಉಪಚರಿಸಿ ಆರೋಗ್ಯವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿ ರಕ್ಷಿಸಿದರು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ನಾಂ ಪೂರ್ವ್ಯಾ ಕೃತಾನಿ ನ ಜೀರ್ಯಂತಿ—ಯುವಯೋಃ ಸಂಬಂಧೀನಿ ಚಿರಂತನಾನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ನ ಜೀರ್ಣಾನಿ ಭವಂತಿ | ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಮಾಡಿರುವ ಹಿಂದಿನಕಾಲದ ಉಪಕಾರರೂಪವಾದ ಕರ್ಮಗಳು ಮರೆತುಹೋಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಭಾವವೂ, ಕಷ್ಟದಲ್ಲಿ ಇರುವವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅವರು ದಯೆಯಿಂದ ವರ್ತಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವೂ ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುತ್ತದೆ. ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳು ನೆ ನಾಂ ಯುವಯೋಃ ಜೂರ್ಯಂತಿ ಜೀರ್ಯಂತಿ ವಿನಶ್ಯಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ ಪೂರ್ವ್ಯಾ ಪೂರ್ವಮಿತಿ ಪುರಾಣನಾಮ | ಪುರಾಣಾನಿ ಕೃತಾನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿರುವಹಾಗೆಯೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಕಷ್ಟಕ್ಕೆ ವಳಗಾಗಿರುವವರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿರುವ ಕರ್ಮಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ ನಾಶವಾಗದೆ ನಿರರ್ಶನಗಳಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ರೇಭಋಷಿಯ ವಿಷಯವಾದ ಇತಿಹಾಸವು—

ದಶ ರಾತ್ರೀರಶಿವೇನಾ ನವ ದ್ಯೂನವನದ್ಧಂ ಶ್ವಥಿತಮಸ್ವಗ್ರಸ್ತಃ |

ವಿಪ್ರುತಂ ರೇಭಮುದನಿ ಪ್ರವೃತ್ತಮುನ್ನಿನೈಃ ಸೋಮಮಿವ ಸ್ತುವೇಣ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೬-೨೪)

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಉದಹರಿಸಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಗೂಳ್ಳೆಮ್—ಗುಹೂ ಸಂವರಣೇ. ಧಾತು. ನಿಷ್ಠಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯವಿಭಾಸಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೋಡಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಧತ್ತ. ರುಷಸ್ತು ಧೋರ್ಥಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಧತ್ತ. ಅದಕ್ಕೆ ಸ್ಪುತ್ವದಿಂದ ಧತ್ತ. ಡೋಡೇಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಧಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಧೈಲೋಪೇ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ದೀರ್ಘೋಽಣಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮುರೇವೈಃ—ದುರ್ ಉಪಸರ್ಗ. ಇದು ಉಪಸದವಾಗಿರುವಾಗ, ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತುವಿಗೆ ಈಷದ್ವೈಃ—ಸುಷು—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಖಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಲಿತಿ

(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ನರಾ—ನೃ ನಯೇ ಧಾತು. ಖೂದೋರಸ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿ ಮಿತ್ತವಾಗಿ ಋಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ದ್ವಿವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಪು—ಉಡಿದಂಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಪ್ತಮಾಬಹುವಚನ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಿಣೇಥಃ—ರಿ ಗತಿರೇಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಕ್ರ್ಯಾದಿ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಥಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕ್ರ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ನಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ನಾ ವಿಕರಣ. ಪ್ವಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಪಿತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಜಿಹ್ವದ್ವಾಪ ವಿರುವುದರಿಂದ ಅದು ಹಲಾದಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈಹಲ್ಯಘೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ನಾ ಪ್ರತ್ಯಯಾಕಾರಕ್ಕೆ ಈತ್ಯ. ಅಟ್ ಕುಸ್ವಾಜ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ಯ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಪ್ರತಮ್—ಪ್ರ ಗತೌ ಧಾತು. ನಿಷ್ಠಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ವಿ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜೂಯಂತಿ—ಜ್ಯಾಸ್ ವಯೋಹಾನ್. ದಿನಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿಪ್ರತ್ಯಯ. ರೋಂತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ. ದಿನಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಯನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಯನ್ ವಿಕರಣ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಉತ್ವ. ಉರಣ್ರಪರಃ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಲಿ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ರೇಫಾಂತ ಉಪಧಿಗೆ ದೀರ್ಘ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೂನ್ಯಾ—ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಶಿ ಆದೇಶ ಬಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಶೇಷ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ ||

ಸುಷುಪ್ತಾಂಸಂ ನ ನಿರ್ಋತೇರುಪಸ್ಥೇ ಸೂರ್ಯಂ ನ ದಸ್ರಾ
ತಮಸಿ ಕ್ಷಿಯಂತಂ |

ಶುಭೇ ರುಕ್ಮಂ ನ ದರ್ಶತಂ ನಿಖಾತಮುದೂಪಧುರಶ್ವಿನಾ
ವಂದನಾಯ || ೫ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಸುಷುಪ್ತಾಂಸಂ | ನ | ನಿಃಋತೇಃ | ಉಪಸ್ಥೇ | ಸೂರ್ಯಂ | ನ | ದಸ್ರಾ |
ತಮಸಿ | ಕ್ಷಿಯಂತಂ |

ಶುಭೇ | ರುಕ್ಮಂ | ನ | ದರ್ಶತಂ | ನಿಖಾತಂ | ಉತ್ | ಉಪಧುಃ | ಅಶ್ವಿನಾ |
ವಂದನಾಯ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ನಿರ್ಋತಿರಿತಿ ಭೂನಾಮ | ನಿರ್ಋತೇಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಉಪಸ್ಥ ಉತ್ಸಂಗೇ ಸುಷುಪ್ತಾಂಸಂ
ಸುಪ್ತವಂತಂ ಪುರುಷಮಿವ ಕೂಪಮುಧ್ಯೇ ಶಯಾನಂ ಸೂರ್ಯಂ ನ ಸೂರ್ಯಮಿವ | ತಮಸಿ
ಕೂಪಾಂತರ್ಗತಾಂಧಕಾರೇ ಕ್ಷಿಯಂತಂ ನಿವಸಂತಂ ಸೂರ್ಯಮಿವ ತೇಜಸ್ವಿನಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಶುಭೇ
ಶೋಭಾರ್ಥಂ ನಿರ್ಮಿತಂ ರುಕ್ಮಂ ನ ರೋಚಮಾನಂ ಸುವರ್ಣಮಯಾಭರಣಮಿವ ದರ್ಶತಂ ದರ್ಶನೀಯಂ
ಏವಂಗುಣವಿಶಿಷ್ಟಂ ಕೂಪೇಽಸುರೈರ್ನಿಖಾತಂ ವಂದನಾಯ ವಂದನಮೃಷಿಂ ಹೇ ದಸ್ರಾ ದರ್ಶನೀಯಾ-
ವಶ್ವಿನಾ ಯುನಾಮುದೂಪಧುಃ | ಉದ್ಭೃತವಂತಾ || ಸುಷುಪ್ತಾಂಸಂ | ಇಷ್ಟಪಶಯೇ | ಲಿಟಃ ಕೃಸುಃ |
ವಚಿಸ್ವಸೀತ್ಯಾದಿನಾ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ದ್ವಿವಚನಾದಿ | ಉಪಸ್ಥೇ | ಉಪಪೂರ್ವಾತ್ತಿಷ್ಠತೇರ್ಘ್ಯಾರ್ಥೇ
ಕವಿಧಾನಮಿತ್ಯಧಿಕರಣೇ ಕಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಮರುದ್ಭೃದಾಧಿತ್ವಾರ್ಥವದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ವಂದ-
ನಾಯ | ಕ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಮಿತಿ ಕರ್ಮಣಃ ಸಂಪ್ರದಾನತ್ವಾಚ್ಚ ತುರ್ಥಿ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ನಿರ್ಯತೇಃ—ಭೂಮಿಯು | ಉಪಸ್ಥೇ—ತೋಡೆಯಮೇಲೆ | ಸುಷುಪ್ತಾಂಸಂ—ನಿದ್ರೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಪುರುಷನಂತೆ ಕೂಸಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಲಗಿರುವವನೂ | ತಮಸಿ—ಅಂಧಕಾರದಲ್ಲಿ | ಕ್ಷಿಯಂತಂ—ಅಡಗಿರುವ | ಸೂರ್ಯಂ ನ—ಸೂರ್ಯನಂತೆ ತೇಜಸ್ವಿಯೂ | ಶುಭೇ—ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ (ನಿರ್ಮಿತವಾದ) | ರುಕ್ಮಂ ನ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಸುವರ್ಣಾಭರಣದಂತೆ | ದರ್ಶತಂ—ದರ್ಶನೀಯನೂ | ನಿಖಾತಂ—(ಅಸುರರಿಂದ ಬಾವಿಯಲ್ಲಿ) ಹೂಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದವನೂ ಆದ | ವಂದನಾಯ—ವಂದನಮುಷಿಯನ್ನು | ಹೇ ದಸ್ರಾ ಅಶ್ವಿನಾ—ದರ್ಶನೀಯರಾದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ (ನೀವು) | ಉದೂಪಘಾಃ—ಉದ್ಧರಿಸಿದಿರಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ದರ್ಶನೀಯರಾದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಭೂದೇವಿಯ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಸುಪ್ತನಾದ ಪುರುಷನಂತೆ ಭಾವಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದು, ಅಂಧಕಾರಾವೃತನಾದ ಸೂರ್ಯನಂತೆ (ನಿಗೂಢತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳ), ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಸುವರ್ಣಾಭರಣದಂತೆ ದರ್ಶನೀಯನಾದ, (ಅಸುರರಿಂದ ಬಾವಿಯಲ್ಲಿ) ಹೂಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ ವಂದನಮುಷಿಯನ್ನು, (ನೀವು) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿದಿರಿ.

English Translation.

You extricated, Dasras, the sage Vandana, cast into a well, like a handsome and splendid ornament designed for embellishment, and (lying), Ashwins, like one sleeping on the lap of the earth, or like the sun disappearing in darkness.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಅಸುರರಿಂದ ಭಾವಿಯನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ ವಂದನಮುಷಿಯನ್ನು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಭಾವಿಯಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ರಕ್ಷಿಸಿದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಮಹಿಮೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಭಾವಿಯ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದು ನಿಶ್ಚೇಷ್ಟನಾಗಿಯೂ ಕಾಂತಿಹೀನನಾಗಿಯೂ ಇದ್ದ ವಂದನಮುಷಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಉಪಮಾನಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ನಿರ್ಯತೇರುಪಸ್ಥೇ ಸುಷುಪ್ತಾಂಸಂ ನ—ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿ ನಿಶ್ಚೇಷ್ಟನಾಗಿರುವ ಮನುಷ್ಯನಂತೆಯೂ, ತಮಸಿ ಕ್ಷಿಯಂತಂ ಸೂರ್ಯಂ ನ—ಕತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಂತಿಹೀನನಾದ ಸೂರ್ಯನಂತೆಯೂ, ಶುಭೇ ರುಕ್ಮಂನ—ಬಹಳ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಹೊಳೆಯುವಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಚಿನ್ನದ ಆಭರಣವು ಚಿನ್ನಾಗಿ ಕಾಣುವಂತೆ ವಂದನಮುಷಿಯು ಇದ್ದನು ಎಂದು ಮುಷಿಯ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಸಾಯಣರು ವರ್ಣಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಸ್ಥಂದಸ್ವಾಮಿಯು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವರು.

ಸೂರ್ಯಂ ನ—ಸೂರ್ಯಮಿವ ಕದಾ ಪುನಃ ತಮಸಿ ನ್ಯುಷಿತವಾಃ ಸೂರ್ಯಃ ಯೇನೈವಮು-
ಚ್ಯತೇ ಸೂರ್ಯಮಿವ ತಮಸಿ ಕ್ಷಿಯಂತಮಿತಿ | ಉಚ್ಯತೇ | ಯದಾ ವೃತ್ತೋ ಮಹತ್ತ-
ಮಸ್ತತಾನ ತಂ ಚ ಹತ್ವೇಂದ್ರಃ ಸೂರ್ಯಂ ದಿನ್ಯಾರೋಹಯಾಂ ಚಕಾರೇತಿ |

ಸೂರ್ಯನು ಕತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಂತಿಹೀನನಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಉಪಮಾನವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಕಾರಣ ಸೂರ್ಯ
ನನ್ನು ಕತ್ತಲೆಯು ಯಾವಾಗ ಆವರಿಸಿರುವುದು ಎಂದು ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ವೃತ್ತಾಸುರನು ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಮೇಘಗಳಿಂದ
ಆವರಿಸಿ ಪ್ರಬಲವಾದ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದಾಗ ಸೂರ್ಯನು ಕಾಂತಿಹೀನನಾಗಿದ್ದನೆಂದೂ ಇಂದ್ರನು ಆ ವೃತ್ತ
ನನ್ನು ನಿಗ್ರಹಮಾಡಿ ಸೂರ್ಯನು ಮೊದಲಿನಹಾಗೆಯೇ ಇರುವಂತೆ (ಎಂದರೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಕಾಣುವಂತೆ)
ಮಾಡಿದನು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಮತ್ತು ತದೇತತ್ ಸವ್ಯೇನೋಕ್ತಮ್—ಸವ್ಯನೆಂಬ ಋಷಿಯಿಂದಲೂ
ಈ ವಿಷಯವು ಉಕ್ತವಾಗಿ ಇರುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿ—

ತ್ವಮಪಾಮಸಿಧಾನಾವ್ಯಹೋರಸಾಧಾರಯಃ ಪರ್ವತೇ ದಾನುಮದ್ವಸು |

ವೃತ್ತಂ ಯದಿಂದ್ರ ಶವಸಾವಧೀರಹಿಮಾದಿತ್ಯೂರ್ಯಂ ದಿನ್ಯಾರೋಹಯೋ ದ್ಯುತೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೧-೪)

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವೃತ್ತನನ್ನು ಇಂದ್ರನು ನಿಗ್ರಹಮಾಡಿ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಪೂರ್ವದಂತೆ ಇರುವಹಾಗೆ ಮಾಡಿರುವುದು
ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು. ಮತ್ತು—

ವಂದನಮೃಷಿಂ—ಯಥಾ ಭೂಮೌ ಸುಪ್ತಂ ಕಂಚಿತ್ ಕಶ್ಚಿತ್ ಹಸ್ತೇನ ಗೃಹೀತ್ವಾ ಉತ್ಥಾಪ
ಯೇತ್ ಯಥಾಚಿ ವೃತ್ತತೇನ ತಮಸಾ ಅವಸ್ಥಬ್ಧಂ ಸೂರ್ಯಂ ದಿನ್ಯಾರೋಹಣಾರ್ಥ-
ಮಿಂದ್ರ ಉದ್ಧೃತವಾಃ ಯಥಾ ಚಾತ್ಮನಃ ಶೋಭನಾರ್ಥಂ ರುಕ್ಮಂ ನಿಖಾತಂ ಸಂತಂ
'ಕಶ್ಚಿದುದ್ಧರೇತ್ ಏವಂ ಯುನಾಂ ವಂದನಂ ಕೂಪೇ ನಿಪತಿತಂ ತತ ಉದ್ಧೃತವಂತಾ ಇತಿ
ಸಮಸ್ತಾರ್ಥಃ |

ಋಮಿಯಮೇಲೆ ಮಲಗಿರುವವನನ್ನು ಕೈಯಿಂದ ತಟ್ಟಿ ಹಿಡಿದು ಎಬ್ಬಿಸಿದಂತೆಯೂ, ವೃತ್ತನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಕತ್ತಲೆ
ಯಿಂದ ಮುಂಕಾಗಿರುವ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಪುನಃ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಏರಿಸಿದಂತೆಯೂ,
ತನಗೆ ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಆಭರಣವು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದಾಗ ಅದನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿದಂತೆಯೂ ಅಶ್ವಿನೀ
ದೇವತೆಗಳು ವಂದನಮೃಷಿಯನ್ನು ಬಾವಿಯಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ರಕ್ಷಿಸಿದರು ಎಂದು ಒಟ್ಟು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಎಂದು
ಹೇಳಿ ಈ ವಿಷಯವೂ—

ತದ್ವಾಂ ನರಾ ಶಂಸ್ಯಂ ರಾಧ್ಯಂ ಚಾಭಿಷ್ಟಿಮನ್ನಾಸತ್ಯಾ ವರೂಥಂ |

ಯದ್ವಿದ್ವಾಂಸಾ ನಿಧಿಮಿನಾಪಗೂಲ್ಹ ಮುದ್ದರ್ಶತಾದೂಪೇಥುರ್ವಂದನಾಯ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೬-೧೧)

ಯಾಭೀ ರೇಭಂ ನಿವೃತಂ ಸಿತಮಧ್ಯ ಉದ್ವಂದನನ್ವಯತಂ ಸ್ವರ್ಧತೇ |

ಯಾಭಿಃ ಕಣ್ಣಂ ಪ್ರ ಸಿಷಾಸಂತಮಾನತಂ ತಾಭಿರೂ ಸು ಉತಿಭಿರಶ್ಚಿನಾ ಗತಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೨-೫)

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಿವೃತವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಈ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಉದಹರಿಸಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸುಷುಪ್ತಾಂಸಮ್—ಜ್ಞಾಪ್ತಪ್ ಶಯೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್‌ಬಂದಾಗ **ಕ್ವಸುಶ್ಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಸು ಆದೇಶ. **ವಚಿಸ್ತುಸಿಯಜಾದೀನಾಂ** ಕಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. **ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಸುಪ್ ಎಂಬ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಆದಿಹಲಾಶೇಷ. ಧಾತುವಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ವ. ಸುಷುಪ್ತಪ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನ ಅಮ್ ಪರನಾಥಾಗ **ಅತ್ವಸಂತಸ್ಯ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾ ದೀರ್ಘ. ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಅದಕ್ಕೆ ಅಪದಾಂತದಲ್ಲಿ ಅನುಸ್ವಾರ.

ಉಪಸ್ಥೇ—ಉಪ ಉಪಸರ್ಗ. ಸ್ಥಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ ಧಾತು. ಉಪ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಇದಕ್ಕೆ **ಘಾಘರ್ಥೇಕವಿಧಾನಮ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕಪ್ರತ್ಯಯ **ಅತೋಲೋಪ ಇಟಿ ಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ಮರುದ್ವೈಧಾದೀನಾಂ ಛಂದಸ್ಯುಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೦೩-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮಾ ಏಕವಚ. ನಾಂತರೂಪ.

ದಸ್ರಾ—ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಔಕಾರವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. **ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕ್ಷಿಯಂತಮ್—ಕ್ಷಿ ನಿವಾಸಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ದಿನಾದಿ. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ದಿನಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಯನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಯನ್ ವಿಕರಣ. **ಅತೋ ಗುಣೇ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪರರೂಪ. ಅದುವದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ವಿಕರಣಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ ಪರಸರ್ವಣ.

ದರ್ಶತಮ್—ದೃಶಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕನಾದ ಅತಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಿಖಾತಮ್—ಖನು ಅವಧಾರಣೇ. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಕಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಪ್ರತ್ಯಯ. **ಯಸ್ಯ ವಿಭಾಷಾ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಣ್ಣಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. **ಜನಸನಖನಾಂ ಸನ್ಯುಲೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಆತ್ವ. **ಗತೀರನಂತರಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಊಪಥಃ—ಟುವಸ್ ಬೀಜಸಂತಾನೇ. ಥಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ಲಿಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಮೈಪದಾನಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಥುಸಾದೇಶ. ವಚಿಸ್ವಪಿಯೇಜಾದೀನಾಂ ಕಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಥಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಅದಿಹಲ್ಶೇಷ. ಸರ್ವಣದೀರ್ಘ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಂದನಾಯ—ಕ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಮ್ ಎಂಬ ವಾರ್ತಿಕದಿಂದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರದಾನ ಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಚತುರ್ಥೀ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದಿದೆ. ವದಿ ಅಭಿವಾದನ ಸ್ತುತೃಣಃ ಥಾತು. ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯುವೋರನಾಕೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಾದೇಶ. ಇದಿತೋನುಮ್ ಥಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಥಾತುವಿಗೆ ನುಮಾಗಮ. ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತದ್ವಾಂ ನರಾ ಶಂಸ್ಯಂ ಪಪ್ರಿಯೇಣ ಕಕ್ಷೀವತಾ ನಾಸತ್ಯಾ
ಪರಿಜ್ಞನ್ |

ಶಘಾದಶ್ವಸ್ಯ ವಾಜಿನೋ ಜನಾಯ ಶತಂ ಕುಂಭಾ ಅಸಿಂಚತಂ
ಮಧೂನಾಂ || ೬ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತತ್ | ನಾಂ | ನರಾ | ಶಂಸ್ಯಂ | ಪಪ್ರಿಯೇಣ | ಕಕ್ಷೀವತಾ | ನಾಸತ್ಯಾ |
ಪರಿಜ್ಞನ್ |

ಶಘಾತ್ | ಅಶ್ವಸ್ಯ | ವಾಜಿನಃ | ಜನಾಯ | ಶತಂ | ಕುಂಭಾನ್ | ಅಸಿಂಚತಂ |
ಮಧೂನಾಂ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ನರಾ ನೇತಾರೌ ನಾಸತ್ಯಾವತ್ಸಿನೌ ಪರಿಜ್ಞನ್ ಪರಿಗಮನೇಭೀಷ್ಟಸ್ಯ ಪ್ರಾಪಣೇ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಸತಿ ಪಜ್ರಿಯೇಣ ಪಜ್ರಾಣಾಮಂಗಿರಸಾಂ ಕುಲೇ ಜಾತೇನ ಕಕ್ಷೀವತಾ ಮಯಾ ನಾಂ ಯುವಯೋಃ ಸಂಬಂಧಿ ತತ್ಕರ್ಮ ಶಂಸ್ಯಂ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಶಂಸನೀಯಂ | ತಚ್ಚಿಬ್ಬ ಶ್ರುತೇರ್ಯಚ್ಚಿಬ್ಬಾಧ್ಯಾಹಾರಃ | ಯಜ್ಞನಾಯಾಪೇಕ್ಷಮಾಣಾಯ ಪುರುಷಾಯ ನಾಜಿನೋ ವೇಗವ- ತಸ್ತದೀಯಸ್ಯಾಶ್ವಸ್ಯ ಶಫಾನ್ನಿರ್ಗತೈರ್ಮಧೂನಾಂ ಮಧುಭಿಃ ಶತಸಂಖ್ಯಾಕಾನ್ಕುಂಭಾನಸಿಂಚಿತಂ | ಅಪೂರಯತಂ | ಸಿಂಚತಿರತ್ರ ಪೂರಣಾರ್ಥಃ | ಯದೇತನ್ಮಧುನಾ ಪೂರಣಂ ತಚ್ಚಿಂಸ್ಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ನರಾ—(ಯಾಗಗಳ) ನೇತೃಗಳಾದ | ನಾಸತ್ಯಾ—ನಾಸತ್ಯರೇ | ಜನಾಯ — (ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ) ಜನಗಳಿಗೆ | ನಾಜಿನಃ ಅಶ್ವಸ್ಯ—ವೇಗವುಳ್ಳ (ನಿಮ್ಮ) ಅಶ್ವದ | ಶಫಾತ್ — ಗೊರಸಿನಿಂದ (ನಿರ್ಗತವಾದ) ಮಧೂನಾಂ—ಮಧುರವಾದ ಮದ್ಯದಿಂದ | ಶತಂ ಕುಂಭಾನ್ — ನೂರು ಗಡಿಗೆಗಳನ್ನು | ಅಸಿಂಚಿತಂ— ತುಂಬಿಸಿದಿರಿ | (ಇತಿ ಯತ್ — ಎಂಬುದು ಯಾವುದೋ) | ನಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ | ತತ್—ಅಕರ್ಮವು | ಪರಿಜ್ಞನ್—ಅಭೀಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿಗೋಸ್ಕರ | ಪಜ್ರಿಯೇಣ—(ಅಂಗಿರಸ) ಪಜ್ರಕುಲೋತ್ಪನ್ನನಾದ | ಕಕ್ಷೀವತಾ— ಕ್ಷೀವಂತನಾದ (ನನ್ನಿಂದ) ಶಂಸ್ಯಂ—ಪ್ರಶಂಸಿಸಲ್ಪಡಬೇಕು |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

(ಯಾಗಗಳ) ನೇತೃಗಳಾದ ಎಲೈ ನಾಸತ್ಯರೇ, ಪಜ್ರರ (ಅಂಗಿರಸರ) ಕುಲೋತ್ಪನ್ನನಾದ ಕಕ್ಷೀವಂತನೆಂಬ ಕನಾನು, ವೇಗಗಾಮಿಯಾದ (ನಿಮ್ಮ) ಅಶ್ವದ ಗೊರಸಿನಿಂದ ನಿರ್ಗಮಿಸುವ ಮಧುವಿನಿಂದ (ನೂರು) ಕುಂಭಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದ ಜನಗಳಿಗಾಗಿ ತುಂಬಿಸಿದ ನಿಮ್ಮ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯವನ್ನು, ಅಭೀಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತೇನೆ.

English Translation

That (exploit) of yours, leader (of sacrifice), is to be celebrated, Nasatyas, by Kakshivat, of the race of Pajra, when you filled for the (expectant) man a hundred vases of sweet (liquors) from the hoof of your fleet horse.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪರಿಜ್ಞನ್—ಪರಿಗಮನೇ ಅಭೀಷ್ಟಸ್ಯ ಪ್ರಾಪಣೇ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಸತಿ | ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಹೊಂದ ಬೇಕಾದ ವಿಷಯವು ಉಪಸ್ಥಿತವಾದಾಗ ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ, ಸರ್ವತೋ ಗಚ್ಛಂತಿ ದೇನಾ ಯತ್ರ ಸ ಪರಿಜ್ಞಾ

ಯಜ್ಞಃ | ದೇವತೆಗಳು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಹೋಗಬೇಕಾದ ಪ್ರದೇಶವು ಯಜ್ಞವು ನಡೆಯುವ ಪ್ರದೇಶವೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪರಿಷ್ಕರಣಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞವೆಂದು ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು.

ಪೆಜ್ರಿಯೇಣ—ಪಜ್ರಾಣಾಂ ಅಂಗಿರಸಾಂ ಕುಲೇ ಜಾತೇನ ಅಂಗಿರಾಋಷಿಗಳ ವಂಶದವರಿಗೆ ಪಜ್ರರೆಂದು ಹೆಸರು. ಅವರ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾದ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು—ಪಾಜಃ ಅನ್ನಂ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಂ ತದ್ವತಾ ಅಥವಾ ಪಜ್ರಾಃ ಅಂಗಿರಸಃ ತದಪತ್ಯಭೂತೇನ ಮಯಾ ಕಕ್ಷೀವತಾ ಪಾಜಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪವಾದ ಅನ್ನವೆಂದು ಅರ್ಥವಾದ ಆ ರೂಪವಾಗಿರುವ ಅನ್ನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು ಎಂದರೆ ಅರ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುವವನು ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ, ಅಥವಾ ಅಂಗಿರಾಋಷಿಗಳ ವಂಶದವರು ಪಜ್ರರೆನಿಸಿರುವರು ಅವರ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾದವನು ಕಕ್ಷೀವಂತನೆಂಬವನು ಎಂದು ಈ ಸೂಕ್ತದ ದ್ರಷ್ಟೃವಾದ ಋಷಿಯು ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು.

ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ್ರಷ್ಟೃವಾದ ಕಕ್ಷೀವಂತನೆಂಬ ಋಷಿಯು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುವವನಾಗಿ ಅವರ ಔದಾರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡಿರುವುದು ನರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಎಂದರೆ ಸೌತ್ರಾಮಣಿ ಎಂಬ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಯಜಮಾನನು ಮದ್ಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಕುದುರೆಯ ಕಾಲಿನ ಗೊರಸಿನಿಂದ ಮದ್ಯದ ಕುಂಭಗಳನ್ನೇ ಬಹಳನಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದರೆಂಬ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ಔದಾರ್ಯವು ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳಿಂದ ವಿದ್ಯತವಾಗಿರುವುದು.

ಕಕ್ಷೀವತಾ—ಮಯಾ | ಈ ಮಂತ್ರದ ಋಷಿಯಾದ ನನ್ನಿಂದ ಎಂದು ಸಾಯಣರ ಅರ್ಥವು. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—

ಸೋಮಾನಂ ಸ್ವರಣಂ ಕೃಣುಹಿ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತೇ | ಕಕ್ಷೀವಂತಂ ಯ ಔಶಿಜಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೮-೧)

ಸೋಮಾನಾಂ ಸೋತಾರಂ ಪ್ರಕಾಶನವಂತಂ ಕುರು ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತೇ ಕಕ್ಷೀವಂತಮಿವ ಯ ಔಶಿಜಃ

ಕಕ್ಷೀರ್ವಾ ಕಕ್ಷ್ಯಾನ್ವಾ ಔಶಿಜಃ ಉಶಿಜಃ ಪುತ್ರಃ ಉಶಿಗ್ವಪ್ತೇಃ ಕಾಂತಿಕರ್ಮಣಃ ಅಪಿ

ತ್ವಯಂ ಮನುಷ್ಯ ಕಕ್ಷ ಏವಾಭಿಪ್ರೇತಃ ಸ್ಯಾತ್ ತಂ ಸೋಮಾನಾಂ ಸೋತಾರಂ ಮಾಂ

ಪ್ರಕಾಶನವಂತಂ ಕುರು ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತೇ || (ನಿ. ೬-೧೧)

ವಶ ಕಾಂತೌ, ಕಾಂತಿರಿಚ್ಛಾ | ಇಚ್ಛಾರ್ಥಕವಾದ ವಶ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಉಶಿಕ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದು. ಉಶಿಕ್ ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾದ ಕಕ್ಷೀವಂತನೆಂಬವನು ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ವತಿಯನ್ನು (ಬ್ರಹ್ಮಣರಿಗೆ ರಾಜನಾದ ಸೋಮನನ್ನು) ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವಂತೆ ಮಾಡು ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಮಾಡಿರುವುದು ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಇದರಿಂದ ಕಕ್ಷೀವಂತನೆಂಬವನು ಉಶಿಕ್ ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀಯ ಪುತ್ರನೆಂದೂ ಮನುಷ್ಯ (ಕಕ್ಷೈ)ರ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿ ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ತೃಪ್ತಿಸಿದವನೆಂದೂ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

|| ಪ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಶಂಸ್ಯಮ್—ಶಂಸು ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ದೇತುಮತಿ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಅಚೋರಯತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೇರನಿಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚಿಗೆ ಲೋಪ ಯತೋನಾವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಜ್ರಿಯೇಣ—ಪಜ್ರಸ್ಯ ಅಯಂ ಪಜ್ರಯಃ ಇದಕ್ಕೆ ಶೈಷಿಕವಾದ ಘಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆಯನೇಯಾ-ನಿಯಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಯಾದೇಶ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ- ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕಕ್ಷೇವತಾ—ಅಸಂದೀವದಷ್ಠೀವತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಸಾತಿತವಾಗಿದೆ. ತ್ಯತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಪರಿಜ್ಞನ್—ಶ್ವನ್ನಜ್ಞನ್—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಸಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಪ್ತಮಿಗೆ ಲುಕ್.

ಅಸಿಂಚಿತಮ್—ಸಿಚಿರ್ ಹ್ವರಣೇ ಧಾತು. ಧಾತ್ವಾದೇಃ ಷಃಸಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಿಗೆ ಸತ್ವ. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತಮಾದೇಶ. ತುದಾದಿಭ್ಯಃಶಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೭) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶವಿಕರಣ. ಶೇಮುಚಾದೀನಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ, ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯುವಂ ನರಾ ಸ್ತುವತೇ ಕೃಷ್ಣಿಯಾಯ ವಿಷ್ಣಾಪ್ತಂ ದದಧು-

ರ್ವಿಶ್ವಕಾಯ |

ಘೋಷಾಯೈ ಚಿತ್ಪಿತ್ತ್ವದೇ ದುರೋಣೇ ಪತಿಂ ಜೂರ್ಯಂತ್ಯಾ

ಅಶ್ವಿನಾವದತ್ತಂ || ೭ ||

|| ಪದಸಾತಃ ||

ಯುನಂ | ನರಾ | ಸ್ತುವತೇ | ಕೃಷ್ಣಿಯಾಯ | ವಿಷ್ಣಾಪ್ತಂ | ದದಥುಃ | ವಿಶ್ವ-
ಕಾಯ |

ಘೋಷಾಯೈ | ಚಿತ್ | ಪಿತೃಷದೇ | ದುರೋಣೇ | ಪತಿಂ | ಜೂರ್ಯಂತ್ಯೈ |
ಅಶ್ವಿನೌ | ಅದತ್ತಂ || ೭ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ನರಾ ನೇತಾರಾವಶ್ವಿನೌ ಯುನಂ ಯುನಾಂ ಸ್ತುವತೇ ಸೋತ್ರಂ ಕುರ್ವತೇ ಕೃಷ್ಣಿಯಾಯ ಕೃಷ್ಣಾಖ್ಯಸ್ಯ ಪುತ್ರಾಯ ವಿಶ್ವಕಾಯ ವಿಷ್ಣಾಪ್ತಂ ದದಥುಃ | ವಿಷ್ಣಾಪ್ತಂ ನಾಮ ವಿನಿಷ್ಠಂ ಪುತ್ರಂ ದತ್ತವಂತಾ | ಘೋಷಾ ನಾಮ ಬ್ರಹ್ಮನಾದಿನೀ ಕಕ್ಷೀವತೋ ದುಹಿತಾ | ಸಾ ಕೃಷ್ಣಿನೀ ಸತೀ ಕಸ್ಮೈಚಿದ್ವರಾಯಾದತ್ತಾ ಪಿತೃಗೃಹೇ ನಿಷಣ್ಣಾ ಚೀರ್ಣಾಸೀತ್ | ಸಾಶ್ವಿನೋರನುಗ್ರಹಾನ್ನಷ್ಟಕುಷ್ಠಾ ಸತೀ ಪತಿಂ ಲೇಭೇ | ತದೇತದಾಹ | ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ಪಿತ್ರಾ ಸಂಬದ್ಧೇ ದುರೋಣೇ ಸ್ವಕೀಯಜನಕಗೃಹೇ ಕುಷ್ಠರೋಗೇಣ ಭರ್ತಾರಮಸ್ರಾಪ್ಯ ಪಿತೃಷದೇ ಪಿತೃಸಮಾಪೇ ನಿಷಣ್ಣಾಯೈ ಜೂರ್ಯಂತ್ಯೈ ಜರಾಂ ಸ್ರಾಪ್ತವತ್ಯೈ ಘೋಷಾಯೈ ಚಿತ್ ಏತತ್ಸಂಜ್ಞಾಯೈ ಬ್ರಹ್ಮನಾದಿನ್ಯಾ ಅಪಿ ರೋಗೋಪಶಮನೇನ ಪತಿಂ ಭರ್ತಾರಮದತ್ತಂ | ಯುನಾಂ ದತ್ತವಂತಾ || ಪಿತೃಷದೇ | ಪದ್ವೈ ವಿಶರಣಾದಿಷು | ಕ್ಷಿಪ್ತೇತಿ ಕ್ಷಿಪ್ | ಜೂರ್ಯಂತ್ಯೈ | ಜ್ಞಾಪ್ ವಯೋಹಾನೌ | ಲಟಃ ಶತ್ಯ | ದಿನಾದಿತ್ವಾಚ್ಛೈನ್ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತ್ಯುತ್ವಂ | ಹಲಿ ಚೇತಿ ದೀರ್ಘಃ | ಅದುಪದೇಶಾಲ್ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ತತ್ವೇ ತ್ಯನೋ ನಿತ್ವಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹೇ ನರಾ-ನೇತೃಗಳಾದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಯುನಂ-ನೀವಿಬ್ಬರು | ಸ್ತುವತೇ-ಸ್ತುತಿಸಿದ | ಕೃಷ್ಣಿಯಾಯ-ಕೃಷ್ಣ ಎಂಬುವನ ಪುತ್ರನಾದ | ವಿಶ್ವಕಾಯ-ವಿಶ್ವಕನಿಗೆ | ವಿಷ್ಣಾಪ್ತಂ-ವಿಷ್ಣಾಪ್ತು (ನಷ್ಟ ನಾಗಿದ್ದ ಅವನ ಪುತ್ರ) ವನ್ನು | ದದಥುಃ-ದೊರಕಿಸಿದಿರಿ | ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ-ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ದುರೋಣೇ-(ಸ್ವಜನರ) ಮನೆಯಲ್ಲಿ | ಪಿತೃಷದೇ-(ಕುಷ್ಠರೋಗಿಯಾದುದರಿಂದ ವಿವಾಹವಿಲ್ಲದೇ) ತಂದೆಯ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿಯೇ (ಕುಳಿತಿದ್ದ) | ಜೂರ್ಯಂತ್ಯೈ-ಜೀರ್ಣಳಾಗುತ್ತಿದ್ದ (ವೃದ್ಧಾಪ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಿದ್ದ) | ಘೋಷಾಯೈ-ಘೋಷಾ ಎಂಬುವಳಿಗೆ (ರೋಗೋಪಶಮನಮಾಡಿ) | ಪತಿಂ ಚಿತ್-ಪತಿಯನ್ನೂ | ಅದತ್ತಂ-ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದಿರಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ನೇತೃಗಳಾದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, (ನಿಮ್ಮನ್ನು) ಸ್ತುತಿಸಿದ ಕೃಷ್ಣ ಎಂಬುವನ ಮಗ ವಿಶ್ವಕನಿಗೆ (ಅವನ ನಷ್ಟಪುತ್ರ) ವಿಷ್ಣುವುನನ್ನು ದೊರಕಿಸಿದಿರಿ ಮತ್ತು (ತಂದೆಯ) ಮನೆಯಲ್ಲಿ (ವಿವಾಹವಿಲ್ಲದೇ) ತಂದೆಯ ಸಮಾಸದಲ್ಲೇ ಇದ್ದ ವಾರ್ಧಕ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಿದ್ದ ಘೋಷಾ ಎಂಬುವಳಿಗೆ ಪತಿಯನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದಿರಿ.

English Translation.

You restored, leaders (of sacrifices), Vishnapu (his lost son) to Vishwaka, the son of Krishna, when he praised you; you bestowed, Ashwins, a husband upon Ghosha growing old and tarrying in her father's dwelling.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತುತಿಮಾಡಿರುವ ಕೃಷ್ಣನೆಂಬವನ ಮಗನಾದ ವಿಶ್ವಕನೆಂಬವನಿಗೆ ನಾಶನಾದ (ಎಲ್ಲಿಯೋ ಹೋರಟುಹೋಗಿದ್ದ) ವಿಷ್ಣುವನ್ನುನೆಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ಮಗನನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಂದುಕೊಟ್ಟು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದರೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಘೋಷಾಯೈ ಚಿತ್ ಸತಿಂ ಅದತ್ತಂ ಏತತ್ಸಂಜ್ಞಾಯೈ ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿಸ್ಯೈ ಅಸಿ ರೋಗೋಪ-ಶಮನೇನ ಭರ್ತಾರಂ ಯುವಾಂ ದತ್ತವಂತಾ | ಘೋಷಾ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನಿಯಾದ ಸ್ತ್ರೀಗೆ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳು ಪತಿಯನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದರು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಘೋಷಾ ಎಂಬವಳು ಕಷ್ಟವಂತ ಋಷಿಯ ಮಗಳು. ಇವಳಿಗೆ ಕುಷ್ಠರೋಗವು ಬಂದಕಾರಣ ಇವಳ ಪತಿಯು ಇವಳನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಇವಳು ತನ್ನ ತಂದೆಯ ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿ ಅವರಿಂದ ತನ್ನ ಪತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದಳು ಮತ್ತು ಕುಷ್ಠರೋಗವಿಲ್ಲದವಳೂ ಆದಳು ಎಂದು ಇತಿಹಾಸವು ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ಇದನ್ನು ಸ್ತುತಿಸ್ವಾಮಿಗಳು ಬೇರೆಯ ವಿಧವಾಗಿ ಹೇಳಿ ಇದನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವ ಋಕ್ಕನ್ನೂ ಉದಹರಿಸಿರುವರು. ಮತ್ತು ವಿಶ್ವಕನೆಂಬ ಋಷಿಗೆ ಅವನ ಮೃತನಾದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನುನೆಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಅವನ ಮಗನನ್ನು ಬದುಕಿಸಿ ಕೊಟ್ಟು ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಅದನ್ನು ಹೇಳಿರುವ ಋಕ್ಕನ್ನೂ ಉದಹರಿಸಿರುವರು.

ಅನಸ್ಯತೇ ಸ್ತುವತೇ ಕೃಷ್ಣಿಯಾಯ ಋಜೂಯತೇ ನಾಸತ್ಯಾ ಶಚೀಭಿಃ |

ಸಶುಂ ನ ನಷ್ಟಮಿವ ದರ್ಶನಾಯ ವಿಷ್ಣಾಸ್ತಂ ದದಧುರ್ವಿಶ್ವಕಾಯ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೬-೨೩)

ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು, ಪುತ್ರದಾನಮಾಡಿದ ವಿಷಯವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಘೋಷಾ ನಾಮ ಕಕ್ಷೇವತೋ ದುಹಿತಾ ಸಾ ದುರ್ಭಗತ್ವಾತ್ ಪರಿತ್ಯಕ್ತಾ ಪಿತುರೇವ ಗೃಹೇ
ಜರಾಂ ಜಗಾಮ | ಸಾ ಜೀರ್ಣಾ ಅಶ್ವಿನೌ ಶೋಭನಂ ಭಗಂ ಯಯಾಚೀ | ತಸ್ಯೈ ಅಶ್ವಿನೌ
ಸ್ವಯಮೇವ ಭಗತಾಂ ಜಗ್ಮತುಃ ಇತಿ | ತದೇತತ್ ಘೋಷ್ಯವ ವಕ್ಷ್ಯತಿ ||

ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—

ಅಮಾಜುರಶ್ಚಿದ್ಭವಭೋ ಯುವಂ ಭಗೋನ್ಯನಾಶೋಶ್ಚಿದವಿತಾರಾಪಮಸ್ಯ ಚಿತ್ |

ಅಂಧಸ್ಯ ಚಿನ್ನಾ ಸತ್ಯಾ ಕೃಶಸ್ಯ ಚಿದ್ಭುವಾಮಿದಾಹುರ್ಭಿಷಜಾ ರುತಸ್ಯ ಚಿತ್ ||

(ಮಂ. ಸಂ. ೧೦-೩೯-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ, ಘೋಷಾ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಕಕ್ಷೇವಂತಮುಷಿಯ ಮಗಳು ದುರ್ಭಗಳಾಗಿ ಪತಿಯಿಂದ
ಪರಿತ್ಯಕ್ತಳಾಗಿ ತನ್ನ ತಂದೆಯ ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ವಯಸ್ಕಳಾಗಿ ತನ್ನ ಪ್ರಾಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತಿ-
ರುವಾಗ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ ಸೌಭಾಗ್ಯವನ್ನು ಕೇಳಿಕೊಂಡಳು. ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ತಾವೇ ಸೌಭಾಗ್ಯ
ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಅವಳ ಇಷ್ಟವು ನೆರವೇರುವಹಾಗೆ ಮಾಡಿದರೆಂದು ಇತಿಹಾಸವು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಯುವಮ್—ಯುಷ್ಮಚ್ಚಬ್ಧ. ದ್ವಿತೀಯಾದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ಸ್ವಭವಾಯಾಶ್ಚ ದ್ವಿವಚನೇ
ಭಾಷಾಯಾಮ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಆತ್ಮ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಆತ್ಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಸ್ತುವತೇ—ಪೃಚ್ಛಾ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಧಾತ್ವಾದಿಗೆ ಸತ್ಯ. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಪ್ತಿಗೆ ಲುಕ್.
ಅಚಿಶ್ನುಧಾತುಭ್ರವಾಂ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಪಾದೇಶ. ಚತುರ್ಥೀನಿಕವಚನಾಂತ
ರೂಪ. ನುಮ್‌ರಹಿತವಾದ ಶತ್ಯವಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ತತುರನುಮೋ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೩)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕೃಷ್ಣಿಯಾಯೇ—ಕೃಷ್ಣಸ್ಯ ಅಯಂ ಕೃಷ್ಣಿಯಃ. ಶೈಷಿಕವಾದ ಘಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಯನೇಯೀ—
(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಯಾದೇಶ. ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಷ್ಣಾಸ್ತಮ್—ಉದಾತ್ತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಯಣಾದೇಶ ಬಂದು ಅದರ ಪರದಲ್ಲಿ ಅನುದಾತ್ತ ಬಂದುದರಿಂದ
ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಣಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಕ್ಕೆ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದದಧುಃ—ಡುಧಾಜ್ ದಾನೇ. ಧಾತು. ಲಿಟ್‌ಮಧ್ಯಮಪುರುಷದ್ವಿವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತಸಿಘಾತಸ್ವರ
ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಿತ್ತೃಷದೇ—ಪದಾಲ್ಪ ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು ಧಾತು. ಪಿತ್ತೃಶಬ್ದ ಉಪಸದವಾಗಿರುವಾಗ ಕ್ವಿಪ್ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಗತಿಕಾರಕೋಪೇಸದಾತ್ ಕೃತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಜೂರ್ಯಂತ್ಯೈ—ಜ್ಞಾನ್ ವಯೋಹಾನ್. ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದಿನಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಯನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಯನ್ ವಿಶರಣ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಉತ್ಪರಸರವಾಗಿಬರುತ್ತದೆ. ಹಲಿ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ರೇಫಾಂತ ಉಪಧಿಗೆ ದೀರ್ಘ. ಅದುಪದೇಶದ ಸರದಲ್ಲಿ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಬಂದುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಶ್ಯನ್ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇನ್ವಿತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಸ್ತ್ರೀತ್ವವಿವಕ್ಷಾನುಮಾದಿದಾಗ ಉಗಿತತ್ವ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಪ್. ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅದತ್ತಮ್—ಡುದಾಜ್ ದಾಸೇ. ಧಾತು. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೭ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯುನಂ ಶ್ಯಾವಾಯು ರುಶತೀಮದತ್ತಂ ಮಹಃ ಕ್ಷೋಣಸ್ಯಾಶ್ವಿನಾ
ಕಣ್ವಾಯ |

ಪ್ರನಾಚ್ಯಂ ತದ್ವೃಷಣಾ ಕೃತಂ ನಾಂ ಯನ್ನರ್ಷದಾಯ ಶ್ರವೋ
ಅಧ್ಯಧತ್ತಂ || ೮ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯುನಂ | ಶ್ಯಾನಾಯ | ರುಶತೀಂ | ಅದತ್ತಂ | ನುಹಃ | ಕ್ಷೋಣಸ್ಯ | ಅತ್ತಿನಾ |

ಕಣ್ವಾಯ |

ಪ್ರನಾಚ್ಯಂ | ತತ್ | ವೃಷಣಾ | ಕೃತಂ | ನಾಂ | ಯತ್ | ನಾರ್ಷದಾಯ |

ಶ್ರವಃ | ಅಧಿಽ ಅಧತ್ತಂ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅತ್ತಿನೌ ಯುನಂ ಯುನಾಂ ಶ್ಯಾನಾಯ ಕುಷ್ಠರೋಗೇಣ ಶ್ಯಾನುವರ್ಣಾಯಾರ್ಷಯೇ ರುಶತೀಂ ದೀಪ್ತತ್ವಚಿಂ ಸ್ತ್ರಿಯಮದತ್ತಂ | ಪ್ರಾಯಚ್ಛತಂ | ಅಸಿ ಚ ಕ್ಷೋಣಸ್ಯ ಕ್ಷೋಣಾಯ ದೃಷ್ಟಿರಾಹಿತೈನ ಗಂತುಮಶಕ್ತಃ ಸನ್ನೇಕಸ್ಮಿನ್ನೇವ ಸ್ಥಾನೇ ನಿವಸತಿ ತಸ್ಮೈ ಕಣ್ವಾಯಾರ್ಷಯೇ ಮಹಸ್ತೇಜಸ್ವಿಜಸಂ ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯಮದತ್ತಮಿತಿ ಶೇಷಃ | ತಥಾ ಹೇ ವೃಷಣಾ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಾರಾ ನಾಂ ಯುವಯೋಸ್ತತ್ಕೃತಂ ಕರ್ಮ ಪ್ರನಾಚ್ಯಂ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ವಾಚಿನೀಯಂ ಶಂಸನೀಯಂ | ನಾರ್ಷದಾಯ ನೃಷದಪುತ್ರಾಯ ಬಧಿರಾರ್ಯಾರ್ಷಯೇ ಶ್ರವಃ ಶ್ರವಣೇಂದ್ರಿಯಂ ಯದಧ್ಯಧತ್ತಂ | ದತ್ತವಂತೌ ಸ್ಥ ಇತಿ ಯತ್ ತದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಸರ ಆಹ | ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ಯ ಪರೀಕ್ಷಾರ್ಥಮಸುರಾಃ ಕಣ್ವನ್ಯುಷಿಂ ಗೂಢೇ ತಮಸಿ ನಿದಧುಃ | ಅತ್ರೈವ ಸ್ಥಿತಃ ಸನ್ ವೃಷ್ಟಾಮುಷಸಂ ವಿಜಾನೀಹಿ ಯದಿ ತ್ವಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋಽಸೀತಿ | ತಮತ್ತಿನಾನಾಗತ್ಯೋಚಿತುಃ | ವೃಷ್ಟಾಯಾಂ ಹರ್ಮ್ಯಸ್ಯೋಪರಿ ವೀಣಾಂ ನಾದಯಂತಾನಾವಾಮಾಗಮಿಷ್ಯಾವಃ | ತಂ ಶಬ್ದಂ ಶ್ರುತ್ವಾ ವೃಷ್ಟಾಮುಷಸಂ ಬ್ರೂಹಿ | ತದೇತತ್ತೃತಿಸಾದ್ಯತೇ | ಹೇ ವೃಷಣಾ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಾರಾವತ್ತಿನೌ ನಾಂ ಯುವಯೋಸ್ತತ್ಕೃತಂ ಕರ್ಮ ಪ್ರನಾಚ್ಯಂ ಪ್ರಶಂಸನೀಯಂ ಯನ್ನಾರ್ಷದಾಯ ನೃಷದಪುತ್ರಾಯ ಕಣ್ವಾಯ ಕ್ಷೋಣಸ್ಯ | ಕ್ಷೋಣಃ ಶಬ್ದಕಾರೀ ವೀಣಾವಿಶೇಷಃ | ಮಹೋ ಮಹತಃ ಕ್ಷೋಣಸ್ಯ ಶ್ರವಃ ಶಬ್ದಮಧ್ಯಧತ್ತಂ ಉಷಸೋ ವಿಜ್ಞಾನಾರ್ಥಮಧಿಕಮಕುರುತಂ || ಮಹಃ | ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ | ಅಸ್ಮಾದ್ವಾಣಾದಿ ಕೋಽಸಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಪಕ್ಷಾಂತರೇ ತು ಮಹಚ್ಛಬ್ದಾತ್ ಷಷ್ಠೀಕವಚನೇ ಛಾಂದಸೋಲ್ಲೋಪಃ | ಬೃಹನ್ನಹತೋರುಪಸಂಖ್ಯಾನಮಿತಿ ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಯದ್ವಾ | ಕ್ವಿಬಂತಾತ್ ಷಷ್ಠೀಕವಚನಂ | ಕ್ಷೋಣಸ್ಯ | ಕ್ಷಿ ನಿನಾಸಗತ್ಯೋಃ | ಕೃತ್ಯಲ್ಯುಟೋ ಬಹುಲಮಿತಿ ಕರ್ತರಿ ಲ್ಯುಟ್ | ಸೃಷೋದರಾದಿತ್ವಾತ್ ಕ್ಷೋಣಭಾವಃ | ತದುಕ್ತಂ ಯಾಸ್ಮೇನ | ಕ್ಷೋಣಸ್ಯ ಕ್ಷಯಣಸ್ಯ | ನಿ-೬-೬ | ಇತಿ | ಪಕ್ಷಾಂತರೇ ತು ಟುಕ್ಷು ಶಬ್ದ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ವಾಣಾದಿಕೋ ನಪ್ರತ್ಯಯಃ | ನಾರ್ಷದಾಯ | ಯಸ್ಯಂಧಕೇತ್ಯಣ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನಾ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಯುವಂ—ನೀವಿಬ್ಬರೂ | ಶ್ಯಾವಾಯು—(ಕುಷ್ಮರೋಗದಿಂದ ಶ್ಯಾಮವರ್ಣನಾಗಿದ್ದ) ಶ್ಯಾವ ಎಂಬ ಋಷಿಗೆ | ರುಶತೀಂ—ಸ್ಫುರದ್ರೂಪಿಯಾದ ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು (ಪತ್ನಿಯನ್ನಾಗಿ) | ಅದತ್ತಂ—ದಾನಮಾಡಿದಿರಿ | ಕ್ಷೋಣಿಸ್ಯ—(ಕುರುಡನಾದುದರಿಂದ) ಚಲಿಸಲು ಅಶಕ್ತನಾದ | ಕಣ್ವಾಯು—ಕಣ್ವನೆಂಬ ಋಷಿಗೆ | ಮಹಃ—ತೇಜೋರೂಪವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು (ಕೊಟ್ಟಿರಿ) | (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) | ವೃಷಣಾ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥವರ್ಷಗಳಾದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ನಾರ್ಷದಾಯು—ನೃಷದನ ಪುತ್ರನೂ (ಬಧಿರನೂ ಆದ) ಋಷಿಗೆ | ಶ್ರವಃ—ಶ್ರವಣೇಂದ್ರಿಯವನ್ನು | ಅಧ್ಯಧತ್ತಂ ಯತ್—ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದಿರಿ (ಎಂಬುದು) ಯಾವುದೋ | [ಅಥವಾ | ವೃಷಣಾ—ಕಾಮವರ್ಷಕರಾದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ನಾರ್ಷದಾಯು ಕಣ್ವಾಯು—ನೃಷದಪುತ್ರನಾದ (ಕಣ್ವನಿಗೆ) | ಮಹಃ—ಮಹತ್ವಾದ | ಕ್ಷೋಣಿಸ್ಯ—ವೀಣೆಯ | ಶ್ರವಃ—ಶಬ್ದವನ್ನು | ಅಧ್ಯಧತ್ತಂ ಯತ್—(ಉಪಕಾಲಪರಿಜ್ಞಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ) ಹೆಚ್ಚು ಮಾಡಿದಿರಿ ಎಂಬುದು ಯಾವುದೋ |] ವಾಂ—ನಮ್ಮಿಬ್ಬರ | ತತ್ ಕೃತಂ—ಆ ಕಾರ್ಯವು | ಪ್ರವಾಚ್ಯಂ—ಪ್ರಶಂಸನೀಯವು.

|| ಭಾನಾರ್ಥ ||

ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನೀವಿಬ್ಬರೂ, ಶ್ಯಾವನೆಂಬವನಿಗೆ ಸ್ಫುರದ್ರೂಪಿಯಾದ ಪತ್ನಿಯನ್ನೂ, (ಕುರುಡನಾಗಿ) ಚಲಿಸಲು ಅಶಕ್ತನಾಗಿದ್ದ ಕಣ್ವನಿಗೆ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟಿರಿ; ಹಾಗೆಯೇ ನೃಷದ ಪುತ್ರನಿಗೆ ಶ್ರವಣೇಂದ್ರಿಯವನ್ನನುಗ್ರಹಿಸಿದಿರಿ: ನಿಮ್ಮ ಈ ಕಾರ್ಯವು ಪ್ರಶಂಸನೀಯವು.

English Translation.

You gave, Aswins, a lovely bride to Syava; you gave sight to Kanwa, unable to see his way; showerers (of benefits), the deed is to be glorified by which you gave hearing to the son of Nrishada.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಯುವಂ ಶ್ಯಾವಾಯು ರುಶತೀಮದತ್ತಂ—ಕುಷ್ಮರೋಗೇಣ ಶ್ಯಾಮವರ್ಣಾಯ ಋಷಯೇ ದೀಪ್ತತ್ವಚಂ ಶ್ರಿಯಂ ಪ್ರಾಯಚ್ಛತಂ || ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಕುಷ್ಮರೋಗದಿಂದ ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣವುಳ್ಳವನಾದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿಗೆ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ ಚರ್ಮವು ಆಗುವಂತೆಯೂ, ಕುಷ್ಮರೋಗವು ನಾಶವಾಗುವಂತೆಯೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದರು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ ಎಂದು ಸಾಯಣರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು.

ಸೃಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—

ಯುವಂ ಯುವಾಂ ಶ್ಯಾವಾಯು ಕುಷ್ಮಿತ್ಯಾತ್ ಶ್ಯಾವವರ್ಣಾಯ ಅಗ್ನೇಃ ಪುತ್ರಸ್ಯ ಘೋರಸ್ಯ ಜ್ಯೇಷ್ಠಪುತ್ರಾಯ ರುಶತೀಂ ದೀಪ್ತಾಂ ತ್ವಚಂ ಅದತ್ತಂ ದತ್ತನಂತಾ ಸ್ಥಃ | ತಂ ಹಿ ಯುವಾಂ

ವಿಕೃತ್ಯ ಛಿತ್ವಾ ಚ ಜಂಘಯೋರ್ಮಧ್ಯೇ ತಿರಸಿ ಚ ಪುನಶ್ಚ ಸಂಧಾಯ ಹಿರಣ್ಯತ್ವಚಿಂ
ಪುನರುಜ್ಜೀವಯಾಂಚಿಕ್ರುಧುಃ | ತದೇತತ್ ಪುರಸ್ತಾದಪಿ ವಕ್ಷ್ಯತಿ ||

ಎಂದು ಹೇಳಿ—

ಹಿರಣ್ಯಹಸ್ತಮುಪ್ತಿನಾ ರರಾಣಾ ಪುತ್ರಂ ನರಾ ವದ್ರಿಮತ್ಯಾ ಅದತ್ತಂ |

ತ್ರಿಧಾ ಹ ಶ್ಯಾವಮುಪ್ತಿನಾ ವಿಕೃತ್ಯಮುಜ್ಜೀವಸ ಐರಯತಂ ಸುದಾನೂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೭-೨೪)

ಆಗ್ನಿಯ ಮಗನಾದ ಘೋರನೆಂಬುವನ ಜ್ಯೇಷ್ಠಪುತ್ರನು ಕುಷ್ಠರೋಗದಿಂದ ಕಪ್ಪಾದಚರ್ಮವುಳ್ಳವನಾಗಿ ವಿಕಾರ
ರೂಪದಿಂದ ಇರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಅವನ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಜಂಘಾಪ್ರದೇಶ ಮತ್ತು ತಿರಸ್ಸು
ಇವುಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ರೋಗೋತ್ಪತ್ತಿಕಾರಣವನ್ನು ನಿರ್ಮೂಲಮಾಡಿ ಪುನಃ ಆ ಶರೀರವನ್ನೇ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಇದ್ದಂತೆ
ಸೇರಿಸಿ ಚಿನ್ನದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ ಚರ್ಮವುಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರು ಎಂದು ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಅದನ್ನು ವಿವರಿಸಿ
ರುವ ಮೇಲಿನ ಋಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸುವರು.

ಮಹಃ ಕ್ಷೋಣಸ್ಯ—ಕ್ಷೋಣಾಯ ಯಃ ದೃಷ್ಟಿರಾಹಿತೈನ ಗಂತುಮಶಕ್ತಃ ಸ್ವ ಏಕಸ್ಥಿನ್ನೇನ
ಸ್ಥಾನೇ ನಿವಸತಿ ತಸ್ಮೈ ಕಣ್ವಾಯ ಋಷಯ ತೇಜಃ ತೈಜಸಂ ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯಂ ಅದತ್ತಂ |—ಕಣ್ವನೆಂಬ
ಋಷಿಯು ಕಣ್ಣು ಕಾಣದವನಾಗಿ ಒಂದೇಕಡೆಯಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ ಅವನಿಗೆ ಕಣ್ಣುಕಾಣಿಸುವಂತೆ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆ
ಗಳು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದರೆಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸುವರು.

ಸೃಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ಇದೇರೀತಿಯಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿ—

ಯುವಂ ಕಣ್ವಾಯಾಪಿಸ್ತಾಯ ಚಕ್ಷುಃ ಪ್ರತ್ಯಧತ್ತಂ ಸುಷ್ಕತಿಂ ಜುಜುಷಾಣಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೮-೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸುವರು. ಅಶ್ವಿನಾ ಕಣ್ವಾಯ ಎಂಬುದನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುವಾಗ ಮಹಃ ಕ್ಷೋಣಸ್ಯ
ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನು ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿ ಒಂದೇವಾಕ್ಯವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡುವರು.

ಯನ್ನಾಷ್ವದಾಯ ನೃಷದಃ ಪುತ್ರಾಯ ಕಣ್ವಾಯ ಕ್ಷೋಣಸ್ಯ ಕ್ಷೋಣಃ ಶಬ್ದಕಾರೀ ವೀಣಾ-
ವಿಶೇಷಃ | ಮಹಃ ಮಹತಃ ಕ್ಷೋಣಸ್ಯ ಶ್ರವಃ ಶಬ್ದಂ ಅಧ್ಯಧತ್ತಂ ಉಷಸೋ ನಿಜ್ಞಾ-
ನಾರ್ಥಂ ಅಧಿಕಂ ಅಕುರುತಂ |

ನೃಷದನೆಂಬುವನ ಮಗನಾದ ಕಣ್ವನೆಂಬವನಿಗೆ ಉಷಃಕಾಲವು ಬಂದಿರುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವೀಣೆಯ
ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಮಾಡಿದರು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ.

ಅಪರ ಆಹ-ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ಯ ಪರೀಕ್ಷಾರ್ಥಮಸುರಾಃ ಕಣ್ವನ್ಯುಷಿಂ ಗೂಢೇ ತಮಸಿ ನಿದಧುಃ
ಅತ್ರೈವ ಸ್ಥಿತಸ್ತೌ ವ್ಯುಷ್ಪಾಮುಷಸಂ ವಿಜಾನೀಹಿ ಯದಿ ತ್ವಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋಽಸಿ | ತಮ-
ತ್ಪಿನಾ ಆಗತೋಚಿತುಃ | ವ್ಯುಷ್ಪಾಯಾಂ ಹರ್ಮ್ಯಸ್ಯ ಉಸರಿ ವೀಣಾಂ ನಾದಯಂತೌ ಅನಾಂ
ಆಗಮಿಷ್ಯಾವಃ | ತಂ ಶಬ್ದಂ ಶ್ರುತ್ವಾ ವ್ಯುಷ್ಪಾಮುಷಸಂ ಬ್ರೂಹಿ | ತದೇತತ್ ಪ್ರತಿಸಾದ್ಯತೇ ||

ನೃಪದಪುತ್ರನಿಗೆ ಕಿವಿಯು ಕೇಳಿಸದಿರುವಾಗ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಕಿವಿಯು ಕೇಳುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು ಎಂಬ ತಮ್ಮ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆ ವಿಧವಾಗಿ ಒಂದೇ ವಾಕ್ಯವಾಗಿ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವವರ (ಮತವನ್ನು) ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಅಸುರರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣತ್ವವನ್ನು ಸರೀಕ್ಷೆಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನೃಪದನ ಮಗನಾದ ಕಣ್ವನೆಂಬವನನ್ನು ಬಹಳ ಕತ್ತಲೆಯಾಗಿರುವ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಕರೆದು ಕೊಂಡುಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಅವನನ್ನು ಇರಿಸಿ ನೀನು ಇಲ್ಲಿ ಇದ್ದು ಉಷಃಕಾಲವು ಬಂದು ಕಳೆದುಹೋಗುವುದನ್ನು ತಿಳಿದು ಹೇಳಿದರೆ ನೀನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗಿರುತ್ತೀಯೆ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಇಲ್ಲ. ಎಂದು ಹೇಳಿ ಅವನನ್ನು ನಿರ್ಬಂಧದಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿದರು. ಅವನಿಗೆ ಕಿವಿಯು ಕೇಳುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಆಗ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಅವನ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದು—ನಿನ್ನನ್ನು ಅಸುರರು ಇರಿಸಿರುವ ಮನೆಯ ಮಹಡಿಯಮೇಲೆ ಬಂದು ನಾವು ವೀಣೆಯನ್ನು ನುಡಿಸುತ್ತೇವೆ. ಅದರ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಕೇಳಿ ನೀನು ಅಸುರರಿಗೆ ಉಷಃಕಾಲವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದದ್ದನ್ನೂ ಕಳೆದದ್ದನ್ನೂ ಕೂಡ ತಿಳಿಸು ಎಂದು ಹೇಳಿ ಅವನಿಗೆ ಕಿವಿಯು ಕೇಳುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ವಿವೃತವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಮ್ಮ ಮತವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಯಾಸ್ವರು—ಕ್ಷೋಣಸ್ಯ—ಕ್ಷಯಣಸ್ಯ (ನಿ. ೬-೬) ನಿವಾಸಸ್ಥಾನದ ಎಂದು ಕ್ಷೋಣಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿಮರ್ಶೆಮಾಡಿ ಮಹಾ: ಕ್ಷೋಣಸ್ಯಾಶ್ಚಿನಾ ಕಣ್ವಾಯ ಇತ್ಯಪಿ ನಿಗಮೋ ಭವತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು.

ಪ್ರನಾಚ್ಯಂ ತದ್ವೃಷಣಾ ಕೃತಂ ನಾಂ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅವರವರ ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅಭಿಲಾಷೆಯನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವುದರಮೂಲಕ ಆಶ್ರಿತರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ಕಾರ್ಯವೆಲ್ಲವೂ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪ್ರಶಂಸನೀಯವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ರುಶತೀಮ್—ರುಶ್ತದೀಪ್ತೌ. ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದುಸದೇಶದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಆನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಉಗಿತತ್ವ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಿಃಪ್. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಮಹಾಃ—ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಷೇಣಾದಿಕವಾದ ಅಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅರ್ಥಾಂತರ ವಿನಕ್ಷಾಮಾಡಿದಾಗ ಮಹತ್ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಷಷ್ಠೀ ಏಕವಚನ ಸರವಾದಾಗ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅತ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಬೃಹನ್ನಹತೋರುಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಮಹ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ವಿಪ್ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಮಹ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಷಷ್ಠೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ ಸಾವೇಕಾಚಿಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರಬರುತ್ತದೆ.

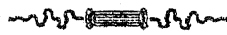
ಕ್ಷೋಣಸ್ಯ—ಕ್ಷಿ ನಿವಾಸಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಕೃತ್ಯಲ್ಯುಟೋ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಯವೋರನಾಕಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ. ಪೃಷೋದರಾದೀನಿ ಯಥೋಪದಿಷ್ಟಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕ್ಷೋಣಭಾವ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ

ಯಾಸ್ಯರು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಪೋಣಸ್ಯ ಪ್ಲಯಣಸ್ಯ (ನಿರು. ೬-೬) ಇತಿ ಎರಡನೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದಾಗ ಟುಕ್ಷು ಶಬ್ದೇ. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕ ನ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಗುಣ. ಸಕಾರ ನಿಮಿತ್ತವಿರುವುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರವಾಚ್ಯಮ್—ವಚ ಸರಿಭಾಷಣೇ ಧಾತು. ಹೇತುಮತಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್ ಣಿಜಂತದಮೇಲೆ ಅಚೋಯತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಣಿಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅತೆಉಪಧಾಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧೆಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಕೇರನಿಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಯತೋನಾವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಗತಿಸಮಾಸನಾದಾಗ ಗತಿಕಾರಕೋಪ ಸದಾತ್‌ಕೃತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಾರ್ಷದಾಯ—ನೃಷದಃ ಅಪತ್ಯಂ ಪುನಾನ್—ಋಷ್ಯಂಧಕವೃಷ್ಟಿ ಕುರುಭ್ಯಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೧೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತದ್ಧಿತೇಷ್ಟಚಾಮಾದೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ ಉರಣ್ಣಪರಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ರಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿ ಏಕ ವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಧತ್ತಮ್—ಡುಧಾಣ್ ಧಾರಣಶೋಪಣಯೋಃ ಧಾತು ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನರೂಪ. ಯದ್ವೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಸಾತ್ಯೈರ್ಬೃದ್ಧಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜ್ ಚೋದಾತ್ತವತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಅಧಿ) ನಿಘಾತಸ್ವರಬರುತ್ತದೆ. || ೮ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಪುರೋ ವರ್ಪಾಂಸ್ಯಶ್ಚಿನಾ ದಧಾನಾ ನಿ ಪೇದವ ಉಹಧುರಾಶು-
ಮತ್ವಂ ।

ಸಹಸ್ರಸಾಂ ನಾಜಿನಮಪ್ರತೀತಮಹಿಹನಂ ಶ್ರವಸ್ಯಂ ೧ ತ-
ರುತ್ರಂ || ೯ ||

|| ಪದವಾಠಃ ||

ಪುರು | ವರ್ಷಾಂಸಿ | ಅಶ್ವಿನಾ | ದಧಾನಾ | ನಿ | ಪೇದವೇ | ಉಹಠಃ |

ಆಶುಂ | ಅಶ್ವಂ |

ಸಹಸ್ರಸಾಂ | ವಾಜಿನಂ | ಅಪ್ರತಿಃ ಇತಂ | ಅಹಿಃ ಹನಂ | ಶ್ರವಸ್ಯಂ |

ತರುತ್ರಂ || ೯ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ಪುರು ಪುರಾಣಿ ಬಹುನಿ ವರ್ಷಾಂಸಿ | ರೂಪನಾಮೈತತ್ | ಅಶ್ವೀಯೈಃ
ಕರ್ಮಭಿಃ ಕೃತಾನಿ ರೂಪಾಣಿ ದಧಾನಾ ಧಾರಯಂತೌ ಯುನಾಮಾಶುಂ ಶೀಘ್ರಗಾಮಿನಮಶ್ವಂ ಪೇದವೇ
ಪೇದುನಾಮ್ನೇ ಸ್ತುವತೇ ನ್ಯೂಹಠಃ | ನಿತರಾಂ ಸ್ತಾಪಿತವಂತೌ | ದತ್ತವಂತಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಕೀದೃಶಮಶ್ವಂ |
ಸಹಸ್ರಸಾಂ | ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾಕಸ್ಯ ಧನಸ್ಯ ಸನಿತಾರಂ ದಾತಾರಂ ವಾಜಿನಂ ಬಲವಂತಂ ಆತ
ಏವಾಪ್ರತೀತಂ ಶತ್ರುಭಿರಪ್ರತಿಗತಂ ಅಹಿಹನಮಹೀನಾಮಾಗತ್ಯ ಹಂತ್ಯಣಾಂ ಶತ್ರುಣಾಂ ಶತ್ರುನ್ಯಾ
ಹಂತಾರಂ ಶ್ರವಸ್ಯಂ | ಶ್ರವಃ ಶ್ರವಣೀಯಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ | ತತ್ರ ಭವಂ | ಸ್ತುತಿವಿಷಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ |
ತರುತ್ರಂ ತರಿತಾರಂ || ವರ್ಷಾಂಸಿ | ವೃಷ್ಣ ವರಣೇ | ವೃಷ್ಣಶೀಘ್ರಾಂ ರೂಪಸ್ಥಾಂಗಯೋಃ ಪುಕ್ತ |
ಉ-೪-೨೦೦ | ಇತ್ಯಸುನ್ ಪುಗಾಗಮಶ್ಚ | ದಧಾನಾ | ದಧಾತೇರ್ಲಟಃ ಶಾನಚ್ | ಅಭ್ಯಾಸ್ತಾನಾಮಾದಿರಿ-
ತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸಹಸ್ರಸಾಂ | ಷಣ್ಣ ದಾನೇ | ಜನಸನಖನೇತಿ ವಿಟ್ | ವಿಡ್ವನೋರನುನಾಸಿಕಸ್ಯಾದಿ-
ತ್ಯಾದ್ಯತ್ವಂ | ಶ್ರವಸ್ಯಂ | ಶ್ರವಃ ಶಬ್ದಾದ್ಭವೇ ಛಂದಸೀತಿ ಯತ್ | ತಿತ್ಸ್ವರಿತಃ | ತರುತ್ರಂ | ತ್ವ ಪ್ಲವನತರ-
ಣಯೋಃ | ಅಶಿತ್ರಾದಿಭ್ಯ ಇತ್ಯೋತ್ಪ್ರ | ಉ-೪-೧೭೨ | ಇತ್ಯುತ್ಪ್ರಪ್ರತ್ಯಯಃ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾದ್ಯುದಾ-
ತ್ತತ್ವಂ | ಯದ್ವಾ | ಗ್ರಸಿತಸ್ಯ ಭಿತೇತ್ಯಾದೌ ನಿಸಾತನಾತ್ಪುನಂತಾತ್ತರುತ್ಪ್ರಶಬ್ದಾದಮಿ ಸಂಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕಸ್ಯ
ವಿಧೇರನಿತ್ಯತ್ವಾದ್ಗುಣಾಭಾವೇ ಯಣ್ | ನಿತ್ಸ್ವರೇಣಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ |

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಶ್ವಿನಾ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಪುರು ವರ್ಷಾಂಸಿ—ಅನೇಕರೂಪಗಳನ್ನು | ದಧಾನಾ—ಧರಿಸು
ವವರಾಗಿ | ಆಶುಂ—ಶೀಘ್ರಗಾಮಿಯೂ | ಸಹಸ್ರಸಾಂ—ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ (ಧನವನ್ನು) ಕೊಡತಕ್ಕುದೂ |
ವಾಜಿನಂ—ಬಲಿಷ್ಠವಾದುದೂ | ಅಪ್ರತೀತಂ—(ಶತ್ರುಗಳಿಂದ) ಎದುರಿಸಲಸಾಧ್ಯವಾದುದೂ | ಅಹಿಹನಂ—
ಶತ್ರುನಾಶಕವಾದುದೂ | ಶ್ರವಸ್ಯಂ—(ಶ್ರವಣೀಯ) ಸ್ತುತೃವಾದುದೂ | ತರುತ್ರಂ—(ತೊಂದರೆಗಳಿಂದ)

ಸಾರುಮಾಡುವುದೂ ಆದ | ಅಶ್ವಂ—ಅಶ್ವವನ್ನು | ಪೇದವೇ—ಪೇದು (ಎಂಬ ನಿಮ್ಮ ಆರಾಧಕನಿಗೆ) ವಿಗೆ | ನಿ ಊಹಘುಃ—ದೊರಕಿಸಿದಿರಿ (ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದಿರಿ.)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ನಾನಾರೂಪಧಾರಿಗಳಾದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, (ನೀವು) ಪೇದುವಿಗೆ ಶೀಘ್ರಗಾಮಿಯಾದುದೂ ಸಹಸ್ರ ಸಂಖ್ಯಾಕ (ಧನವನ್ನು) ಕೊಡುವುದೂ, ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿ ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಎದುರಿಸಲಸಾಧ್ಯವಾದುದೂ, ಸ್ತುತಿಯೇಗ್ಯವಾದುದೂ, (ಕಷ್ಟಗಳಿಂದ) ಸಾರುಮಾಡುವುದೂ ಆದ ಒಂದು ಉತ್ತಮವಾದ ಅಶ್ವವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದಿರಿ.

English Translation.

Aswins, who assume many forms, you gave to Pedu a swift horse, the bringer of a thousand (treasures), powerful, irresistible, the destroyer of foes, the object of praise, the bearer (over dangers)

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪೇದವ ಊಹಘುರಾಶುಮಶ್ವಮ್—ಪೇದುನಾಮ್ನೇ ಸ್ತುವತೇ ಶೀಘ್ರಗಾಮಿನಂ ಅಶ್ವಂ ನಿತರಾಂ ಪ್ರಾಪಿತವಂತಾ ದತ್ತವಂತಾಂವಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಪೇದು ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ರಾಜನು ಬಹಳ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಾಡಿರುವಕಾರಣ ಅವನ ಸ್ತುತಿಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಬಹಳ ಉತ್ತಮವಾದ ಮತ್ತು ವೇಗಶಾಲಿಯಾದ ಒಂದು ಕುದುರೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರು ಎಂದು ಇತಿಹಾಸವು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ವರ್ಸಾಂಸಿ—ಅಶ್ವಿನೀಯೈಃ ಕರ್ಮಭಿಃ ಕೃತಾನಿ ರೂಪಾಣಿ | ವರ್ಷ ಶಬ್ದವು ಹದಿನಾರು ರೂಪನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ರೂಪವೆಂದು ಅರ್ಥ. ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಆಶ್ರಿತರ ಮತ್ತು ಇತರರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅವರವರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಅವರ ಇಚ್ಛೆಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾದ ರೂಪಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವರು. ಆದಕಾರಣ ಅವರ ಮಹಿಮೆಯು ಅನಿರ್ವಚನೀಯವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸಹಸ್ರಸಾಂ—ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾಕಸ್ಯ ಧನಸ್ಯ ಸನಿತಾರಂ ದಾತಾರಂ | ಪೇದುರಾಜನಿಗೆ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳು ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಅಶ್ವವು ಸಾವಿರಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ ಧನವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಅಪ್ರತೀತಂ—ಶತ್ರುಭಿರಪ್ರತಿಗತಮ್ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಎದುರಿಸಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾದದ್ದು ಎಂದು ಕುದುರೆಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಈ ಪದದಿಂದ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದು. ಮತ್ತು ಅಹಿಹನಂ ಅಹೀನಾಂ ಅಗತ್ಯ ಹಂತ್ಯಣಾಂ ಶತ್ರುಣಾಂ ಶತ್ರು ನಾ ಹಂತಾರಂ ಈ ಅಶ್ವವು, ಶತ್ರುಗಳು ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಕೊಲ್ಲುವವರಾದರೂ ಅವರನ್ನು ಇದು ನಾಶಪಡಿಸುವುದೆಂದು ಅಶ್ವದ ಅದ್ಭುತವಾದಶಕ್ತಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಶ್ರವಸ್ಯಂ—ಶವಃ ಶ್ರವಣೀಯಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ | ತತ್ರ ಭವಂ | ಶ್ರವಶ್ಯಬ್ದವು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಶ್ರವ ಇಚ್ಛನಾಮಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ (ನಿ. ೯-೧೧) ಪ್ರಶಂಸಾ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ. ಶ್ರವ ಇತ್ಯನ್ವನಾಮ (ನಿ. ೧೦-೩) ಎಂದು ಅನ್ವನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದು

ಸ್ತಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು—ಪೇದುರ್ನಾಮ ರಾಜಾ ತಸ್ಮೈ ಪರಯಾ ಭಕ್ತ್ಯಾ ಪರಿತುಷ್ಟಾವತ್ತಿನಾ ಮಹಾವೀರ್ಯಂ ಶ್ವೇತಮಶ್ವಂ ದದತುಃ ಇತಿ ತತ್ಪರಸ್ತಾದ್ವಿಹೃತಿ | ಪೇದು ಎಂಬ ರಾಜನ ಉತ್ತಮವಾದ ಭಕ್ತಿಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಉತ್ತಮವಾದ ಮತ್ತು ಬಹಳ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಬಿಳಿಯ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ—

ಯುವಂ ಶ್ವೇತಂ ಪೇದವ ಇಂದ್ರಜೂತಮಹಿಹನಮತ್ತಿನಾ ದತ್ತಮಶ್ವಮ್ |

ಜೋಹೂತ್ರಮರ್ಯೋ ಅಭಿಭೂತಮುಗ್ರಂ ಸಹಸ್ರಸಾಂ ವೃಷಣಂ ವೀಡ್ಯಂಗಮ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೮-೯)

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಯನ್ನು ಉದಹರಿಸಿರುವರು. ಇದಲ್ಲದೆ ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳ ಬೇರೆಯ ಋಕ್ಯನ್ನು ಇವರು ಉದಾಹರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಯುವಂ ಶ್ವೇತಂ ಪೇದವೇತ್ಯಿನಾಶ್ವಂ ನವಭಿರ್ವಾಜೈರ್ನವತೀ ಚ ನಾಜಿನಂ |

ಚಕ್ರೈಶ್ಚೈವ ದದಧುರ್ದ್ರಾವಯತ್ಸೇವಂ ಭಗಂ ನ ನೃಭ್ಯೋ ಹವ್ಯಂ ಮಯೋಭುವಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೩೯-೧೦)

ಮತ್ತು ಅಹಿಹನಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಬಲಾವಲೇಪೇನ ಅನಷ್ಟರಸಿ ಶತ್ರೋರ್ಹಂತಾರಂ ಅಹಿನಾನ್ನೋ ನಾ ಅಸುರಸ್ಯ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸುವ ಅಥವಾ ಅಹಿ ಎಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನೂ ಕೊಂದಿರುವ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ—
ಶ್ರವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕೀರ್ತಿಮಂತಂ ಕೀರ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ—

ಇಂದ್ರೋ ಅಶ್ರಾಯಿ ಸುಧ್ಯೋ ನಿರೇಕೇ ಪಜ್ರೇಷು ಸ್ತೋಮೋ ದುರ್ಯೋ ನ ಯೂಷಃ |

ಅಶ್ವಯುರ್ಗವ್ಯಾ ರಥಯುರ್ವಸೂಯುರಿಂದ್ರ ಇದ್ರಾಯಃ ಕ್ಷಯತಿ ಪ್ರಯಂತಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೧-೧೪)

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಯನ್ನು ಉದಹರಿಸಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪುರು—ಶೇಶ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಗಿ ಲೋಪ.

ವರ್ಪಾಂಸಿ—ವೃಷಾ ವರಣೇ. ಧಾತು. ವೃಷಾಶೀರ್ಷಾಂರೂಪ ಸ್ವಾಂಗಯೋಃ ಪುಕ್ಚಿ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದರೊಡನೆ ಧಾತುವಿಗೆ ಪುಕಾಗಮ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕಿಗೆ ಗುಣ. ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ವರ್ಪಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಷ್ಟಿತ್ಯಾದಿನಿ-

ತೈಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ದಧಾನಾ—ಡುಧಾಜ್. ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಶಾನಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಲಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಲಃ ವಿಕರಣ. ಶ್ಲಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಪ್ರಸ್ತ ಜಸ್ತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಊಹಘುಃ—ನಹ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಲಿಟ್‌ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಅಘಸಾದೇಶ. ವಚಿಸ್ವಪಿಯಜಾದೀನಾಂ ಕಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಹಸ್ರಸಾಮ್—ಷಣ್ಮಿ ದಾನೇ. ಧಾತು. ಧಾತ್ವಾದೇಷಃ ಸಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ ಸತ್ವ. ಜನ ಸನ ಖನ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಿಡ್ವನೋರನುನಾ-ಸಿಕಸ್ಯಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಟ್‌ಪರವಾದಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ—ಆತ್ವ. ವಿಟಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಲೋಪ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಪ್ರತೀತಮ್—ಇಣ್‌ಗತೌ. ಧಾತು. ನಿಷ್ಠಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನ ಪ್ರತೀತಃ ಅಪ್ರತೀತಃ ತಮ್. ತತ್ಪುರುಷೇತುಲ್ಯಾರ್ಥ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ಯಯಪೂರ್ವ ಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶ್ರವಸ್ಯಮ್—ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ. ಧಾತು. ಅಸುನ್‌ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶ್ರವಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಶ್ರವಸಿ ಭವಮ್. ಶ್ರವಸ್ಯಮ್. ಭವೇ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ತಿತ್ ಆದುದರಿಂದ ತಿತ್‌ಸ್ವರಿತಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೫.) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತರುತ್ರಮ್—ತ್ಯ ಪ್ಲವನತರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಅಶಿತ್ವಾದಿಭ್ಯಃ ಇತ್ಯೋತ್—(ಉ. ಸೂ. ೪-೬೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ರ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿ ಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಋಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಗ್ರಸಿತಸ್ತುಭಿತ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೩೪) ಎಂಬಲ್ಲಿ ನಿಪಾತಮಾಡಿರುವ ತೃನ್ನಂತವಾದ ತರುತ್ಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಮ್ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದಾಗ ಸಂಜ್ಞಾಪೂರ್ವ-ಕೋ ವಿಧಿರನಿತ್ಯಃ ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ಋತೋಜಿ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ ಬಾರದಿರುವಾಗ ಯಣಾದೇಶ ಬಂದ ತರುತ್ರಮ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇೌತ್ಯಾ-ದಿನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೯ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ವಿ॒ತಾನಿ॑ ವಾಂ ಶ್ರ॒ವ॒ಸ್ಯಾ ಸು॒ದಾನೂ॑ ಬ್ರ॒ಹ್ಮಾಂ॒ಗೂಷಂ॑ ಸದ॒ನಂ
ರೋ॒ದಸ್ಯೋಃ॑ |

ಯದ್ವಾಂ ಪ॒ಜ್ರಾಸೋ॑ ಅಶ್ವಿನಾ ಹ॒ವಂತೇ॑ ಯಾತ॒ಮಿಷಾ॑ ಚ
ವಿ॒ದುಷೇ॑ ಚ ವಾ॒ಜಂ || ೧೦ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ವಿ॒ತಾನಿ॑ | ವಾಂ | ಶ್ರ॒ವ॒ಸ್ಯಾ | ಸು॒ದಾನೂ॑ ಇತಿ ಸು॒ದಾನೂ॑ | ಬ್ರ॒ಹ್ಮ | ಅಂ॒ಗೂಷಂ॑ |
ಸದ॒ನಂ | ರೋ॒ದಸ್ಯೋಃ॑ |

ಯತ್ | ವಾಂ | ಪ॒ಜ್ರಾಸೋ॑ | ಅಶ್ವಿನಾ | ಹ॒ವಂತೇ॑ | ಯಾತಂ॑ | ಇ॒ಷಾ | ಚ |
ವಿ॒ದುಷೇ॑ | ಚ | ವಾ॒ಜಂ || ೧೦ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಸು॒ದಾನೂ ಶೋಭ॑ನದಾನಾವತ್ಸಿನಾ ವಾಂ ಯುವಯೋಃ ಸಂಬಂಧೀನ್ಯೇತಾನಿ ಸಮ॒-
ನಂತರೋಕ್ತಾನಿ ವೀರ್ಯಾಣಿ ಶ್ರವ॒ಸ್ಯಾ ಶ್ರವ॑ಣೀಯಾನಿ ಸರ್ವೈರ್ಜ್ಞಾತ॑ವ್ಯಾನಿ ಭವಂತಿ | ತದರ್ಥಂ
ರೋ॒ದಸ್ಯೋದ್ಯಾವಾಪ್ರ॑ಥಿವ್ಯಾತ್ಮನಾ ವರ್ತ॑ಮಾನಯೋರ್ಯುವಯೋಃ | ಉಕ್ತಂ ಚ ಯಾಸ್ಯೇನ |
ತತ್ಕಾವತ್ಸಿನಾ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿ॒ವ್ಯಾವಿತ್ಯೇಕೇ॑ | ನಿ ೧೨-೧ | ಇತಿ | ತಥಾ ಚ ತೈತ್ತಿರೀಯಕಂ | ಇಮೇ
ಅಶ್ವಿನಾ ಸಂವತ್ಸ॑ರೋದ್ಗಿವ್ಯೈಶ್ವಾನರ ಇತಿ | ತಯೋರ್ಯುವಯೋಃ ಸದ॒ನಂ ಸ್ತೋತ್ರೈ॑ಸಮಿಪೇ
ನಿವೇಶ॑ನಂ ಪ್ರಸಾದ॑ನಹೇತುಭೂತಂ ವಾಂಗೂಷ॑ಮಾಘೋಷ॑ಣೀಯಂ ಬ್ರಹ್ಮ॑ಮಂತ್ರರೂಪಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ
ನಿಷ್ಪನ್ನ॑ಮಿತಿ ಶೇಷಃ | ಯದ್ಯದಾ ಪ॒ಜ್ರಾಸೋಽಂಗಿ॑ರಸಾಂ ಗೋತ್ರೋತ್ಪ॑ನ್ನಾ ಯಜ॑ಮಾನಾ ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ
ವಾಂ ಯುವಾಂ ಹ॒ವಂತೇ॑ ಸ್ತುತಿ॑ಭಿರಾತ್ಮರಕ್ಷಣಾರ್ಥ॑ಮಾಹ್ವಯಂತಿ ತದಾನೀಮಿಷಾ ದಾತ॑ವ್ಯೇನಾನ್ನೇನ

ಸಹಾ ಯಾತಂ | ಅಗಚ್ಛತಂ ಚ | ವಿದುಷೇ ಯುಷ್ಮದ್ವಿಷಯಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಜಾನತೇ ಮಹ್ಯಂ ಚ
ನಾಜಮನ್ನಂ ಬಲಂ ನಾ ಪ್ರಯಚ್ಛತಮಿತಿ ಶೇಷಃ || ಯಾತಂ | ಚವಾಯೋಗೇ ಪ್ರಥಮೇತಿ
ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ವಿದುಷೇ | ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ | ವಿದೇಃ ಶತುರ್ವಸುಃ | ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮಿತಿ
ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಶಾಸಿವಸಿಘಸೀನಾಂ ಚೇತಿ ಷತ್ತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಸುದಾನೂ—ಅಭೀಷ್ಟಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ನಾಂ—ನಿಮ್ಮ | ಏತಾನಿ—
(ಉಕ್ತವಾದ) ಈ ಕರ್ಮಗಳು | ಶ್ರವಸ್ಯಾ—ಸ್ತುತ್ಯವಾದುವು (ಶ್ರವಣೀಯವಾದುವು) | ರೋದಸ್ಯೋಃ—
(ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶಗಳಲ್ಲಿರುವ) ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶರೂಪವಾಗಿರುವ | ಸದನಂ—(ಪ್ರಸಾದವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು) ಹೇತು
ಭೂತವೂ | ಅಂಗೂಷಂ—ಘೋಷಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದುದೂ ಆದ | ಬ್ರಹ್ಮ—ಮಂತ್ರರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವು
(ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ) | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಅಶ್ವಿನಾ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಸಜ್ರಾಸಃ—(ಆಂಗಿರಸ
ಪಜ್ರಕುಲೋತ್ಪನ್ನರಾದ) ಯಜಮಾನರು | ನಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನು | ಹವಂತೇ—(ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಆತ್ಮರಕ್ಷಣಾರ್ಥ
ವಾಗಿ) ಆಹ್ವಾನಿಸುತ್ತಾರೋ (ಆಗ) | ಇಷಾ—ಅನ್ನದೊಡನೆ | ಯಾತಂ—ಬನ್ನಿ | ಚ—ಮತ್ತು |
ವಿದುಷೇ ಚ—(ನಿಮ್ಮ ಸಂಬಂಧವಾದ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು) ತಿಳಿದಿರುವವನಿಗೂ (ನನಗೂ) | ನಾಜಂ—ಬಲವನ್ನು
(ಅನ್ನುವನ್ನು ಕೊಡಿ).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಒಳ್ಳೆಯ ದಾನಮಾಡುವ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮ (ಈ ವರೆಗೆ ಉಕ್ತವಾದ) ಕರ್ಮಗಳು
ಶಂಸನೀಯವಾದುವು ; ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶಗಳಲ್ಲಿರುವ ನಿಮ್ಮ ಪ್ರಸಾದಸಂಪಾದಕವಾದ, ಘೋಷಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ ಮಂತ್ರವು
(ನಿಮಗೆ ತೃಪ್ತಿಕರವು) ; ಪಜ್ರಕುಲೋತ್ಪನ್ನರಾದ ಯಜಮಾನರು (ನಿಮ್ಮನ್ನು) ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಕರೆದಾಗ ಅನ್ನಾದಿ
ಗಳೊಡನೆ ಬನ್ನಿ ; (ನಿಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು) ತಿಳಿದಿರುವ ನನಗೂ ಬಲ ಅಥವಾ ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡಿ

English Translation.

Liberal givers, these your exploits are to be celebrated, and the
resounding prayer propitiates you will abiding in heaven and earth; when
the descendants of Pajra invite you, Aswins, come with food, and grant
strength to the sage (who worships you),

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸುದಾನೂ—ಶೋಭನೆದಾನಾ ಅಶ್ವಿನೌ | ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಉಂಟು
ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವರು. ನಿರುಕ್ತಕಾರರೂ ಕೂಡ ಸುದಾನವಃ ಕಲ್ಯಾಣಿದಾನಾಃ (ನಿ. ೬-೨೪) ಮಂಗಳವನ್ನು
ಉಂಟುಮಾಡುವವರು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ಶ್ರವಸ್ಯಾ—ಶ್ರವಣೇಯಾನಿ ಸರ್ವೈರ್ಜ್ಞಾತವ್ಯಾನಿ ಭವಂತಿ | ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಶಂಸಾರ್ಹವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳು ಸ್ತುತಿಗಳೂ ಕೂಡ ಎಲ್ಲರೂ ಕೇಳಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವವುಗಳಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ರೋದಸ್ಯೋಃ—ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾತ್ಮನಾ ವರ್ತಮಾನಯೋಃ | ರೋದಸೀ ಎಂಬ ಪದವು ಇಪ್ಪತ್ತು ನಾಲ್ಕು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೨೨) ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆಂದು ಅರ್ಥ. ನಿರುಕ್ತ ಕಾರರು ಅಶ್ವಿನೀ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿನಿರ್ಲೇಖಿಸುವಾಗ ತತ್ತ್ವವಶ್ಚಿನಾ (ನಿ. ೧೨-೧) ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭಮಾಡಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾಪಿತ್ಯೇಕೇ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ (ಭೂವ್ಯಂತರಿಕ್ಷ) ರೂಪದಿಂದ ಇರುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಮತ್ತು ಅಹೋರಾತ್ರವಿತ್ಯೇಕೇ | ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರಮಸಾವಿತ್ಯೇಕೇ ಎಂದು (ನಿ. ೧೨-೧) ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಭೂವ್ಯಂತರಿಕ್ಷರೂಪ, ಅಹೋ ರಾತ್ರಿಗಳ ರೂಪ, ಸೂರ್ಯ ಮತ್ತು ಚಂದ್ರ ಇವರ ರೂಪ ಇವುಗಳಿಂದಲೂ ಇರುವರೆಂದು ಅವರಿಗೆ ಸರ್ವಾತ್ಮಭಾವ ವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿರುವರು. ಇಮೇ ಅಶ್ವಿನಾ ಸಂವತ್ಸರೋ ಅಗ್ನಿವೈಶ್ವಾನರೇ (ತೈ. ಸಂ. ೫-೬-೪-೧) ಎಂದು ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿರೂಪದಿಂದ ಇರುವಿಕೆಯೂ ಸಹ ಉಕ್ತ ವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಪಜ್ಞಾಸಃ—ಅಂಗಿರಸಾಂ ಗೋತ್ರೋತ್ಪನ್ನಾಃ | ಪಜ್ರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ, ಸಾಯಣರೂ ಕೂಡ ಅಂಗಿರಾಋಷಿಗಳ ವಂಶವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ—

ತದ್ವಾಂ ನರಾ ಶಂಸ್ಯಂ ಪಜ್ರಿಯೇಣ ಕಕ್ಷೀವತಾ ನಾಸತ್ಯಾ ಪರಿಜ್ಞನ್ |

ಶಘಾದಶ್ವಸ್ಯ ನಾಜಿನೋ ಜನಾಯ ಶತಂ ಕುಂಭಾ ಅಸಿಂಚತಂ ಮಧೂನಾಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೭-೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪಜ್ರಿಯೇಣ ಅಂಗಿರಸಾಂ ಕುಲೇ ಜಾತೇನ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವ ಕಾರಣ ಇಲ್ಲಿ ಪಜ್ಞಾಸಃ ಎಂದರೆ ಅಂಗಿರಾಋಷಿಯ ವಂಶವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರು ಅಂಗಿರಾಋಷಿಗಳ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನರಾದವರು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದರು.

ಸದನಂ—ಸ್ತೋತ್ರಸಮೀಪೇ ನಿವೇಶನಂ ಪ್ರಸಾದನಹೇತುಭೂತಂ ವಾ | ಸದನ ಶಬ್ದವು ನೂರೊಂದು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೪) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆಯಾದಕಾರಣ ಉದಕವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಕೃಷ್ಣಂ ನಿಯಾನಂ ಹರಯಃ ಸುಪರ್ಣಾ ಅಪೋ ವಸಾನಾ ದಿವಮುತ್ಪತಂತಿ |

ತ ಆವವೃತ್ತಸ್ತದನಾದ್ಯತಸ್ಯಾದಿಧೃತೇನ ಪೃಥಿವೀ ವೃದ್ಯತೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೪-೪೭)

ಇಲ್ಲಿ ಸದನಶಬ್ದವು ಸಹಸ್ಥಾನ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇದರಂತೆ ಈ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಸದನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತಿನಾಡುವವರ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಇರುವಿಕೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಅಂಗೂಷಂ—ಅಘೋಷಣೀಯಂ | ಗುಣ ಅಥವಾ ಕೀರ್ತಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಮಾಡುವ ಸ್ತುತಿ. ಇದನ್ನು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಶಸ್ತ್ರವೆಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಅಂಗೂಷಃ—ಸ್ತೋಮಃ ಅಘೋಷಃ ಎಂದು ಅಂಗೂಷ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಘಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಪಠನಮಾಡುವ ಸ್ತೋತ್ರವೆಂದು (ನಿ. ೫-೧೨) ವಿವರಿಸಿ,

ಏನಾಂಗೂಷೇಣ ವಯಮಿಂದ್ರವಂತೋಽಭಿ ಸ್ಯಾಮ ವೃಜನೇ ಸರ್ವವೀರಾಃ |

ತನ್ನೋ ಮಿತ್ರೋ ವರುಣೋ ಮಾಮಹಂತಾಮದಿತಿಃ ಸಿಂಧುಃ ಪೃಥಿವೀ ಉತ ದ್ಯೌಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೦೫-೧೯)

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿರುವರು.

ಬ್ರಹ್ಮ—ಮಂತ್ರರೂಪಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ | ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತಿಂಟು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಧನವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದಾದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತ್ರ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಅಂಗಿರಾಋಷಿಗಳ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನರಾದ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ (ಕಲ್ಯಾಣ) ಮಂಗಳವನ್ನು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವರೆಂದು ಹೇಳಿ ಈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಭೂಮಿ, ಅಂತರಿಕ್ಷ, ಅಹೋರಾತ್ರ, ಚಂದ್ರಸೂರ್ಯರು ಎಂಬ ರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಕಾರಣ ಸರ್ವಾತ್ಮಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಇರುವರು ಎಂದೂ, ಈ ವಿಧವಾದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನುಳ್ಳ ಈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಭಾವವು ಸ್ತುತ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎಲ್ಲರೂ ಇವರ ಪ್ರಭಾವ, ಕೀರ್ತಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ತಿಳಿದು ಇವರನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದೇ ಬೇಕೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ಈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದು ಇವರನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಅಥವಾ ಇವರನ್ನು ಕುರಿತು ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವವರಿಗೂ ಅನ್ನ, ಬಲ, ಧನ, ಇವುಗಳನ್ನು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ವಾಜಂ—ಬಲಂ ಅನ್ನಂ ವಾ | ವಾಜಶಬ್ದವು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಸಂಗ್ರಾಮಾನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿ ಅನೇಕಾರ್ಥಕವಾಗಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಬಲ, ಅಥವಾ ಅನ್ನ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

|| ಸ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಶ್ರವಸ್ಯಾ—ಶ್ರವಸಿ ಭವಾನಿ ಶ್ರವಸ್ಯಾನಿ. ಭವೇಭಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ತಿತ್ ಸ್ವರಿತಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಶಿ ಆದೇಶ ಬಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಶೇಶ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ.

ಸದನಮ್—ಷಡ್ಲೃ ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು ಧಾತು. ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯುಷೋರನಾಕೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಾದೇಶ. **ಉತಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಜ್ರಾಸಃ—ಪಜ್ರಾ + ಜಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಅಜ್ಜಸೇರಸುಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸ್ಸಿಗೆ ಅಸುಕಾಗಮ. ಅಂತ್ಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗ.

ಹವಂತೇ—ಹ್ವೇಜ್ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ರ್ಛು ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ. ಶಸ್‌ವಿಕರಣ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪಬದ್ಧಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ಅವಾದೇಶ. ಅತೋ ಗುಣೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪರರೂಪ. ಯತ್ ಎಂಬುದು ಹಿಂದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ನಿಸಾತ್ಯರ್ಥದ್ಯದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅದುವದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಯಾತಮ್—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ ಚನಾಯೋಗೇ ಪ್ರಥಮಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ ವಾಗುತ್ತದೆ.

ಇಷಾ—ತ್ಯತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಸಾನೇಕಾಚಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿದುಷೇ—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ವಿದೇಃ ಶತುರ್ವಸುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ವಸುರಾದೇಶ. ವಿದ್ವನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಚತುರ್ಥೀಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಶಾಸಿವಸಿಘಸೀನಾಂಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಉಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೧೦ ||

|| ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ ||

ಸೂನೋರ್ಮಾನೇನಾಶ್ವಿನಾ ಗೃಣಾನಾ ವಾಜಂ ವಿಪ್ರಾಯ
ಭುರಣಾ ರದಂತಾ |

ಅಗಸ್ತ್ಯೇ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ವಾವೃಧಾನಾ ಸಂ ವಿಶ್ವಲಾಂ ನಾಸತ್ಯಾರಿ-
ಣೀತಂ || ೧೧ ||

|| ಸದಪಾಠಃ ||

ಸೂನೋಃ | ಮಾನೇನ | ಅತ್ತಿನಾ | ಗೃಣಾನಾ | ವಾಜಂ | ವಿಪ್ರಾಯ | ಭುರಣಾ |
ರದಂತಾ |

ಅಗಸ್ತ್ಯೇ | ಬ್ರಹ್ಮಣಾ | ವವ್ಯಧಾನಾ | ಸಂ | ವಿಶ್ವಲಾಂ | ನಾಸತ್ಯಾ |
ಅರಿಣೀತಂ || ೧೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಭುರಣಾ ಭರ್ತಾರ್ ಪೋಷಕಾ ನಾಸತ್ಯಾ ಸತ್ಯಸ್ವಭಾವಾ ಹೇ ಅತ್ತಿನಾ ಸೂನೋಃ
ಕುಂಭಾತ್ಮಸೂತಸ್ಯಾಗಸ್ತ್ಯಸ್ಯ ಖೇಲಪುರೋಹಿತಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿನಾ ಮಾನೇನ ಸ್ತುತ್ಯಸ್ಯ ಪರಿಚ್ಛೇದಕೇನ
ಸ್ತೋತ್ರೇಣ ಗೃಣಾನಾ ಸ್ತೂಯಮಾನಾ ವಿಪ್ರಾಯ ಮೇಧಾವಿನೇ ಭರದ್ವಾಜಾಯರ್ಷಯೇ ವಾಜಮನ್ಸಂ
ರದಂತಾ ವಿಲಿಖಂತಾ ನಿಷ್ಪಾದಯಂತಾ ಯುನಾಂ ವಿಶ್ವಲಾಂ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಛಿನ್ನಜಂಘಾಂ ಖೇಲಸ್ಯ
ಸಂಬಂಧಿನೀಂ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಸಮರಿಣೀತಂ | ಪುನರಾಯಸ್ಯಾ ಜಂಘಯಾ ಸಮಯೋಜಯತಂ | ತೃತೀಯೇನ
ಪಾದೇನ ಪ್ರಥಮಪಾದೋಕ್ತೋಽರ್ಥೋ ವಿವ್ರಿಯತೇ | ಅಗಸ್ತ್ಯ ಋಷೌ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಮಂತ್ರರೂಪೇಣ
ಸ್ತೋತ್ರೇಣ ವವ್ಯಧಾನಾ ಪ್ರವರ್ಧಿತಾವಿತಿ || ಗೃಣಾನಾ | ಗ್ನ್ಯ ಶಬ್ದೇ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಕರ್ಮಣಿ ಕರ್ತೃ
ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಸ್ವಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ | ಭುರಣಾ | ಭುರಣ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ | ಕಂಡ್ವಾದಿಃ |
ಪಚಾದ್ಯಚ್ | ಅತೋಲೋಪಯಲೋಪಾಃ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ನಿಭಕ್ತೇರಾಕಾರಃ | ಅಮಂತ್ರಿತನಿಘಾತಃ |
ವಿಪ್ರಾಯೇತ್ಯಸ್ಯ ರದಂತೇತ್ಯನೇನಾಸಾಮರ್ಥ್ಯಾನ್ತ ಪರಾಂಗವತ್ತ್ವಂ | ನಾವ್ಯಧಾನಾ | ವೃಧೇರ್ಲಿಟಃ
ಕಾನಚ್ | ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಛಾಂದಸಮುಖ್ಯಾಸಸ್ಯ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ತುಜಾದಿತ್ವೇ ಹಿ ತೂತುಜಾನ ಇತಿವತ್
ಪದಕಾಲೇಽಪಿ ಸ್ಯಾತ್ | ಅರಿಣೀತಂ | ರೀ ಗತಿರೇಷಣಯೋಃ | ಕ್ವೇಯಾದಿಕಃ | ಸ್ವಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಭುರಣಾ—ಪೋಷಕರಾದ | ಅತ್ತಿನಾ—ಎಲೈ ಅತ್ತಿನಿದೇವತೆಗಳೇ | ಸೂನೋಃ—ಕುಂಭದಿಂದ
(ಉತ್ಪನ್ನನಾದ ಮತ್ತು ಖೇಲ ಎಂಬುವನ ಪುರೋಹಿತನಾದ ಅಗಸ್ತ್ಯನ) | ಮಾನೇನ—ಸ್ತುತಿಯಿಂದ |
ಗೃಣಾನಾ—ಸ್ತುತರಾಗಿ | ವಿಪ್ರಾಯ—ಜ್ಞಾನಿಯಾದ (ಭರದ್ವಾಜಋಷಿಗೆ) | ವಾಜಂ—ಅನ್ನವನ್ನು | ರದಂತಾ—
ದಾನಮಾಡಿದ (ನೀವು) | ಅಗಸ್ತ್ಯೇ—ಅಗಸ್ತ್ಯನ | ಬ್ರಹ್ಮಣಾ—ಮಂತ್ರರೂಪವಾದ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ |
ವವ್ಯಧಾನಾ—ಪ್ರವರ್ಧಿತರಾಗಿ | ವಿಶ್ವಲಾಂ—ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಕಾಲುಕಳೆದುಕೊಂಡಿದ್ದ ಖೇಲಸಂಬಂಧಿಯಾದ
ವಿಶ್ವಲೆ ಎಂಬುವಳನ್ನು | ಸಂ ಅರಿಣೀತಂ—ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಾಲಿನಿಂದ ಯುಕ್ತಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದಿರಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಮನುಷ್ಯರ ಪೋಷಕರಾದ ಎಲೈ ನಾಸತ್ಯರೇ, ಕುಂಭಜಾತನಾದ ಅಗಸ್ತ್ಯನ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ತೃಪ್ತರಾಗಿ ಜ್ಞಾನಿಯಾದಭರದ್ವಾಜಋಷಿಗೆ (ಬಲಿದಾಯಕನಾದ) ಅನ್ನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದಿರಿ; (ಅದೇ) ಅಗಸ್ತ್ಯನ ಮಂತ್ರ ರೂಪವಾದ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ಪ್ರವರ್ಧಿತರಾದ ನೀವು (ವಿಕಲಳಾಗಿದ್ದ ಮತ್ತು ಖೇಲನ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ವಿಶ್ವಲೇಗೆ ಕಾಲುಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರಿ.

English Translation.

Aswins, glorified by the praises of the son (of the jar), and giving food, nourishers (of men), to the sage (Bharadwaja), exalted by Agastya with prayer, you restored Nasatyas, Vispala.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸೂನೋಃ—ಕುಂಭಾತ್ ಪ್ರಸೂತಸ್ಯ ಅಗಸ್ತ್ಯಸ್ಯ ಖೇಲಪುರೋಹಿತಸ್ಯ | ಖೇಲನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ರಾಜನು ಅಗಸ್ತ್ಯಋಷಿಯನ್ನು ಪುರೋಹಿತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಇದ್ದನು. ಇವನು ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಹೋಗಿ ಶತ್ರುಗಳ ಸಂಗಡ ಯುದ್ಧಮಾಡುವಾಗ ಇವನ ಸ್ತ್ರೀಯು ವಿಶ್ವಲಾ ಎಂಬುವಳು ಕಾಲನ್ನು ಮುರಿದುಕೊಂಡ ಕಾರಣ ಅಗಸ್ತ್ಯಋಷಿಯು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಮಾಡಿದನು. ಈ ಋಷಿಯ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಂತೆ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಬಂದು ಆ ಸ್ತ್ರೀಯ ಜಂಘಾಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ರಕ್ಷಿಸಿದರೆಂಬ ಇತಿಹಾಸವು ಈ ಋಕ್ಕಿನಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅಗಸ್ತ್ಯಋಷಿಯು ಗಡಿಗೆಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾದಕಾರಣ ಇಲ್ಲಿ ಸೂನು ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಈ ವಿಷಯವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸ್ತುತಿಸ್ವಾಮಿಗಳು—

ಸೂನುರಿತ್ಯಪತ್ಯನಾಮ | ಮೀಯತೇ ಅನೇನೇತಿ ಮಾನಃ ಕುಂಭಃ | ಷಷ್ಠೀ ತೃತೀಯೇ ಚ
ವ್ಯತ್ಯಾಸೇನ ಯೋಜಯಿತನ್ಯೇ | ಸೂನುನಾಸ್ಯಾಪತ್ಯಭೂತೇನ ಕುಂಭಸ್ಯ ಅಗಸ್ತೋ ಹಿ
ಉರ್ವಶೀದರ್ಶನಾತ್ ಮಿತ್ರಾವರುಣಯೋಃ ಸ್ತನ್ನಾದ್ರೇತಸಃ ಕುಂಭೇ ಜಾತಃ | ಏವಂ ಹಿ
ಆಖ್ಯಾನವಿಧ ಆಹುಃ—

ಬಹುಧಾ ಪತಿತಂ ರೇತಃ ಕಲಶೇಽಥ ಜಲೇ ಸ್ಥಲೇ |
ಸ್ಥಲೇ ವಸಿಷ್ಠಸ್ತು ಮುನಿಃ ಸಂಭೂತೋ ಋಷಿಸತ್ತಮಃ |
ಕುಂಭೇ ತ್ವಗಸ್ತ್ಯಸ್ಸಂಭೂತೋ ಜಲೇ ಮತ್ಸೋ ಮಹಾದ್ಯುತಿಃ || ಇತಿ |
ವಸಿಷ್ಠೋಽಪಿ ತತ್ಪುತ್ರೋ ವಾ ವಕ್ಷ್ಯತಿ ||

ಸತ್ತೇ ಹ ಜಾತಾವಿಷಿತಾ ನಮೋಭಿಃ ಕುಂಭೇ ರೇತಃ ಸಿಷಿಚೇತುಃ ಸಮಾನಂ |
ತತೋ ಹ ಮಾನ ಉದಿಯಾಯ ಮಧ್ಯಾತ್ತತೋ ಜಾತಮೃಷಿಮಾಹುರ್ವಸಿಷಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೩೩-೧೩)

ಸೂನು ಎಂಬ ಪದವು ಅಪತ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೨) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪುತ್ರನೆಂದು ಅರ್ಥ. ಮಾನ ಶಬ್ದವು ಕುಂಭ ಎಂಬ ಅರ್ಥಭೋಧಕವಾಗಿರುವುದು. ಸೂನೋಃ ಮಾನೇನ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಇರುವ ವಿಭಕ್ತಿಯನ್ನು ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಿ ಹೇಳಿದರೆ ಮಾನಸ್ಯ ಸೂನನಾ ಕುಂಭದ ಪುತ್ರನಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಅಗಸ್ಯಮುಷಿಯು ಅಪ್ಪಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಮಾಡಿರುವುದು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವಕಾರಣ ಅಗಸ್ಯಮುಷಿಯ ಉತ್ಪತ್ತಿಕ್ರಮವು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ. ಊರ್ವಶಿ ಎಂಬ ಅಪ್ಸರಸ್ತ್ರೀಯ ದರ್ಶನದಿಂದ ಮಿತ್ರಾವರುಣರ ವೀರ್ಯವು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿಯೂ ನೀರಿನಲ್ಲಿಯೂ ಬಿದ್ದಾಗ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದ ವೀರ್ಯದಿಂದ ಅಗಸ್ಯನೂ, ಜಲದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದ ವೀರ್ಯದಿಂದ ವಸಿಷ್ಠಮುಷಿಯೂ ಉತ್ಪನ್ನರಾಗಿರುವರು. ಈ ವಿಷಯವು ಸತ್ರೇಹ ಜಾತೌ ಎಂಬ ಮೇಲೆ ಉದಹರಿಸಿರುವ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ ಏವಂ ಕುಂಭಸ್ಯಾಪತ್ಯಭೂತೋ ಅಗಸ್ಯಃ ಖೇಲಸ್ಯ ಚ ಪುರೋಹಿತಃ ಹೀಗೆ ಕುಂಭದ ಪುತ್ರನಾದ ಅಗಸ್ಯನು ಖೇಲರಾಜನ ಪುರೋಹಿತನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿರುವಂತೆಯೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವರು.

ಸಾಯಣರು ಮಾನೇನ ಸ್ತುತ್ಯಸ್ಯ ಪರಿಚ್ಛೇದಕೇನ ಸ್ತೋತ್ರೇಣ ಗೃಣಾನಾ ಸ್ತೂಯಮಾನಾ | ಸ್ತುತಿಗೆ ವಿಷಯವಾದ ವಸ್ತುವಿನ ಇಯತ್ತೆಯನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವವರು ಅಪ್ಪಿನೀದೇವತೆಗಳು ಎಂದು ಮಾನ ಪದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಭರದ್ವಾಜನೆಂಬ ಮುಷಿಯ ಸ್ತುತಿಗೆ ಮೆಚ್ಚಿದ ಅಪ್ಪಿನೀದೇವತೆಗಳು ಅವನಿಗೆ ಅನ್ನವನ್ನೂ, ಧನವನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟರೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ವಾವೃಧಾನೌ ಅತ್ಯರ್ಥಂ ವರ್ಧಮಾನೌ | ಮಂತ್ರರೂಪವಾದ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ಬಹಳ ಸಂತುಷ್ಟರಾಗಿ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿ ಸ್ತುಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು—

ಚರಿತ್ರಂ ಹಿ ವೇರಿನಾಚ್ಛೇದಿ ಪರ್ಣಮಾಜಾ ಖೇಲಸ್ಯ ಪರಿತಕ್ಮಾ ಯಾಂ |

ಸದ್ಯೋ ಜಂಘಾಮಾಯಸೀಂ ವಿಶ್ವಲಾಯೈ ಧನೇ ಹಿತೇ ಸರ್ತವೇ ಪ್ರತ್ಯಧತ್ತಂ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೧೬-೧೫)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿರುವರು. ಇಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಲೇ ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀಗೆ ಕಬ್ಬಿಣದಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಕಾಲನ್ನು ಜೋಡಿಸಿದರು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಮಾನೇನ—ಮಾಜ್ ಮಾನೇ. ಧಾತು. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯುಮೋರನಾಕೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ. ಲಿತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗೃಣಾನಾ—ಗ್ಞಾ ಶಬ್ದೇ. ಧಾತು. ಕ್ರಾೃದಿ. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃಪ್ರತ್ಯಯ. (ಶಾನಚ್) ಕ್ರಾೃದಿಭ್ಯಃ ಶ್ನಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ನಾ ವಿಕರಣ. ಸ್ವಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಮಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ನಕಾರ ಬಂದುದರಿಂದ ಣತ್ವ. ಗೃಣಾನ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ದ್ವಿವಚನ ಔ ಪರವಾದಾಗ ಸುಸಾಂ

ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಚಿತೆ: (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭುರಣಾ—ಭುರಣ ಧಾರಣವೋಪನಯೋಃ ಧಾತು. ಕಂಡ್ವಾದಿ. ನಂದಿಗ್ರಹಪಚಾದಿಭ್ಯಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದು ಪಚಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಂಡ್ವಾದಿಭ್ಯೋ ಯಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಕ್. ಅಟ್ ಪರವಾದಾಗ ಯಸ್ಯ ಹಲಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕಾರಕ್ಕೂ ಅತೋಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಳಿದ ಆಕಾರಕ್ಕೂ ಲೋಪ. **ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ (ಔ) ಆಕಾರಾದೇಶ. ಅಮಂತ್ರಿ-ತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ವಿಸ್ರಾಯ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ರದಂತಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಭುರಣಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸಾನುರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಪರಾಂಗವದ್ಭಾವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಸನುದಾಯಕ್ಕೆ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ರದಂತಾ—ರದ ವಿಲೇಖನೇ. ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಪ್ರತ್ಯಯ, ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ರದತ್ ಶಬ್ದವು ಗುತ್ವದೆ. ದ್ವಿವಚನ ಔ ಪರವಾದಾಗ **ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ ನುನಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಬಂದುದರಿಂದ ನುನಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಬಂದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವೃಧಾನ್—ವೃಧು ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಲಿಟಃ ಕಾನಜ್ವಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಾನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಉರತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಅತ್ತ್. ರಸರವಾಗಿ ಬಂದಾಗ ಆದಿಹಲ್‌ಶೇಷ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಕಿತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘುಪಥಿಗೆ ಗುಣಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. **ತುಜಾದೀನಾಂ ದೀರ್ಘೋಽಭ್ಯಾಸಸ್ಯ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಪದಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ದೀರ್ಘಕ್ರವಣವಾಗ ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಅರಿಣೀತಮ್—ರಿ. ಗತಿರೇಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಕ್ರಾೃದಿ. ಲಜಮಧ್ಯಮವುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ **ತಸ್ಯ ತಸ್ಯ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಮಾದೇಶ. ಕ್ರಾೃದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ವಿಕರಣ. ಸ್ವಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಜೌದ್ವದ್ಭಾವವಿದ್ದು ಹಲಾದಿಯಾದುದರಿಂದ ಈ ಹಲ್ಯಘೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಾ ಕಾರಕ್ಕೆ ಈತ್ಯ. **ಅಟ್ ಕುಸ್ವಾಜ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ತ್. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಕುಹ ಯಾಂತಾ ಸುಷ್ಟುತಿಂ ಕಾವ್ಯಸ್ಯ ದಿವೋ ನಪಾತಾ ವೃಷಣಾ
ಶಯುತ್ರಾ |

ಹಿರಣ್ಯಸ್ಯೇವ ಕಲಶಂ ನಿಖಾತಮುದೂಪಧುದ್ರವಮೇ ಅತ್ತಿನಾ-
ಹನ್ || ೧೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಕುಹ | ಯಾಂತಾ | ಸುಷ್ಟುತಿಂ | ಕಾವ್ಯಸ್ಯ | ದಿವಃ | ನಪಾತಾ | ವೃಷಣಾ |
ಶಯುತ್ರಾ |

ಹಿರಣ್ಯಸ್ಯೇವ | ಕಲಶಂ | ನಿಖಾತಂ | ಉತ್ | ಉಪಧುಃ | ದ್ರವಮೇ |
ಅತ್ತಿನಾ | ಅಹನ್ || ೧೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಪುರಾ ಖಲೂಶನಸಃ ಸ್ತುತಿಂ ಗಚ್ಛಂತಾವತ್ತಿನೌ ಮಾರ್ಗಮಧ್ಯೇ ಕೂಪೇ ಸತಿತಂ ರೇಭಂ
ದೃಷ್ಟ್ವಾ ತಂ ಕೂಪಾದುದತಾರಯತಾಂ | ತದಾನೀಮಶ್ವಿಭ್ಯಾಂ ಗಂತವ್ಯಂ ಕಾವ್ಯಸ್ಯ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನಮಜಾ-
ನನ್ಮುಷೀರಶ್ವಿನೌ ಪೃಚ್ಛತಿ | ಹೇ ದಿವೋ ನಪಾತಾ ದ್ಯೋತಮಾನಸ್ಯ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಪುತ್ರಾ ವೃಷಣಾ
ಕಾಮಾಭಿವರ್ಷಕಾವತ್ತಿನೌ ಕುಹ ಕುತ್ರ ಶಯುತ್ರಾ ಶಯನೇ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನೇ ವರ್ತಮಾನಸ್ಯ ಕಾವ್ಯಸ್ಯ
ಭಾರ್ಗವಸ್ಯ ಸುಷ್ಟುತಿಂ ಶೋಭನಾಂ ಸ್ತುತಿಂ ಶ್ರೋತುಂ ಯಾಂತಾ ಗಚ್ಛಂತೌ | ಯದ್ವಾ | ಶಯುತ್ರೇತ್ಯೇ-
ತದತ್ತಿನೋರ್ವಿಶೇಷಣಂ | ಶಯುನಾಮ್ನಸ್ತ್ರಾಯೇಕಾ ಯುನಾಂ | ಹಿರಣ್ಯಸ್ಯೇವ ಕಲಶಂ ಯಥಾ
ಹಿರಣ್ಯಪೂರಿತಂ ಕಲಶಂ ಭೂವ್ಯಾಂ ನಿಕ್ಷಿಪ್ತಂ ಸರ್ವೈರ್ದುರ್ಜ್ಞಾತಂ ಕಶ್ಚಿದಭಿಜ್ಞ ಉದ್ಧರತಿ ಏವ-
ಮಸುರೈಃ ಕೂಪೇ ನಿಖಾತಂ ದಶ ರಾತ್ರೀರ್ನವಾಹಾನಿ ಚ ತತ್ತ್ವೇನ ನಿವಸಂತಂ ರೇಭಮವಗತ್ಯ
ದಶಮೇಽಹನ್ನಹನ್ಮುದೂಪಧುಃ | ಕೂಪಾದುನ್ನೀತವಂತೌ | ಕಿಂ ತನ್ನಿವಾಸಸ್ಥಾನಮಿತಿ ಪ್ರಶ್ನಃ | ರೇಭ-
ಸ್ಯಾನುಕ್ತಾವಹಿ ದಶ ರಾತ್ರೀರಶಿವೇನ | ಋ-೧-೧೧೬-೨೪ | ಇತಿ ಮಂತ್ರಾಂತರಸಾಮುರ್ಥ್ಯಾತ್ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಃ |

ಯದ್ವಾ | ಕಾವ್ಯಸ್ಯ ಸ್ತುತಿಂ ಪ್ರತಿ ಗಚ್ಛಂತಾ ಯುನಾಂ ಕುಹ ಕಸ್ತಿನಸ್ಥಾನೇ ರೇಭಂ ಯುನಾಮುನ್ನಿನೈ-
 ಛುರಿತಿ ಪ್ರಶ್ನಃ || ಕುಹ | ನಾ ಹ ಚೇ ಛಂದಸೀತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯರ್ಥೇ ಹಪ್ರತ್ಯಯಃ | ದಿವೋ ನಸಾತಾ |
 ಸುಬಾಮಂತ್ರಿತೇ ಪರಾಂಗವತ್ಸರ ಇತಿ ಪರಾಂಗವದ್ಭಾವೇನ ಸಷ್ಯಂತಸ್ಯಾಮಂತ್ರಿತಾನುಪ್ರವೇಶಾದಾ-
 ಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚೇತಿ ಪದದ್ವಯಸಮುದಾಯಸ್ಯ ಷಾಷ್ಠಿಕಮಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸಾದಾದಿತ್ಯಾದಾಷ್ಟಮಿಕ-
 ನಿಘಾತಾಭಾವಃ | ನಸಾದಿತ್ಯಪತ್ಯನಾಮು | ನ ಸಾತಯೇತಿ ನಸಾತ್ | ನಭ್ರಾಣ್ಣ ಸಾದಿತಿ ನಳಾಃ
 ಪ್ರಕೃತಿಭಾವಃ | ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೀರಾಕಾರಃ | ಶಯುತ್ರಾ | ಅಶಿತ್ರಾದಿಭ್ಯ ಇತ್ಯೋತ್ರಾನಿತಿ
 ಶೀಞ ಉತ್ರಃ | ಯದ್ಯಂತೋದಾತ್ತತಾ ನ ಸ್ಯಾತ್ ತರ್ಹ್ಯೇವಂ | ಶಯುಂ ತ್ರಾಯೇತೇ ಇತಿ ಶಯುತ್ರಾ |
 ತ್ರೈಜ್ಞ ಸಾಲನೇ | ಅದೇಚ ಇತ್ಯಾತ್ವಂ | ಆತೋಽನುಪಸರ್ಗೇ ಕಃ | ಅತ ಏವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿನವಧಾರಣಾದ-
 ನವಗ್ರಹಃ | ನಿಖಾತಂ | ಖನು ಅವಧಾರಣೇ | ಅಸ್ಮಾತ್ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಕಾ | ಯಸ್ಯ ವಿಭಾಷೇತಿತ್ಯುತಿಷೇಧಃ |
 ಜನಸನಖನಾಂ ಸನ್ವಲೋರಿತ್ಯಾತ್ವಂ | ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಅಹನ್ | ಸುಸಾಂ
 ಸುಲುಗಿತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಾಲುಕ್ | ನ ಜಾಸಂಬುದ್ಧೋರಿತಿ ನಲೋಪಪ್ರತಿಷೇಧಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ದಿವಃ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಸೂರ್ಯನ | ನಸಾತಾ—ಪುತ್ರರೂ | ವೃಷಣಾ—ಕಾಮಾಭಿವರ್ಷಕರೂ |
 ಶಯುತ್ರಾ—ಶಯು ಎಂಬುವನನ್ನು ರಕ್ಷಣೆಮಾಡಿದವರೂ ಆದ | ಅಶ್ವಿನಾ—ಎಲೈ ಆಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ |
 ಕುಹ—(ಎಲ್ಲಿ) ಯಾವ | ಶಯುತ್ರಾ—ಶಯನದಲ್ಲಿ (ನಿವಾಸಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ) ಇದ್ದ | ಕಾವ್ಯಸ್ಯ—ಭಾರ್ಗವನ |
 ಸುಷ್ಪುತಿಂ—ಶುಭವಾದ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು (ಶ್ರವಣಮಾಡಲು) | ಯಾಂತಾ—ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಿರಿ? ಮತ್ತು |
 ಹಿರಣ್ಯಸ್ಯ ಇವ ಕಲಶಂ—(ಯಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯದಂತೆ ಹೂಳಿಟ್ಟಿಟ್ಟಿದ್ದ) ಬಂಗಾರದ ಕಲಶವನ್ನು ತೆಗೆಯುವಂತೆ |
 ನಿಖಾತಂ—(ಅಸುರರಿಂದ) ಹೂಳಿಟ್ಟಿಟ್ಟ (ಹತ್ತು ರಾತ್ರಿ ಮತ್ತು ಒಂಭತ್ತು ಹಗಲು ಅಲ್ಲೇ ಬಿದ್ದಿದ್ದ ರೇಭ ಎಂಬುವ
 ನನ್ನು) | ದತಮೇ ಅಹನ್—ಹತ್ತನೆಯ ದಿನ | ಉತ್ ಊಪಘುಃ | ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿದಿರಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಸೂರ್ಯಪುತ್ರರೂ, ಕಾಮವರ್ಷಕರೂ, ಶಯು ಎಂಬುವನ ರಕ್ಷಕರೂ ಆದ ಎಲೈ ಆಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ,
 ಯಾವ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಇದ್ದ ಭಾರ್ಗವನ ಶುಭವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಶ್ರವಣಮಾಡುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ (ನೀವಿಬ್ಬರೂ)
 ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಿರಿ? ಮತ್ತು (ಯಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯದಂತೆ ಹೂಳಿಟ್ಟಿಟ್ಟಿರುವ) ಬಂಗಾರದ ಕಲಶವನ್ನು ಅಗದು
 ತೆಗೆಯುವಂತೆ ಅಸುರರಿಂದ ಹೂಳಿಟ್ಟಿಟ್ಟ ಹತ್ತು ರಾತ್ರಿ ಮತ್ತು ಒಂಭತ್ತು ಹಗಲು ಅಲ್ಲೇ ಬಿದ್ದಿದ್ದ ರೇಭ ಎಂಬುವನನ್ನು
 ಹತ್ತನೆಯ ದಿನ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿದಿರಿ.

English Translation.

Whither were you going, son of heaven, showerers (of benefits),
 when on your way to the dwelling of Kavya, (to receive his) adoration,
 you raised up (Rebha), Aswins, on the tenth day, like a burried vessel
 full of gold?.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಋಕ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತು ದಿನಗಳೂ ಹತ್ತು ರಾತ್ರಿಯೂ ಭಾವಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದ ರೇಭಯುಷಿಯನ್ನು ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳು ಭಾವಿಯಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ರಕ್ಷಿಸಿದರು ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ.

ದಶ ರಾತ್ರೀರಶಿವೇನಾ ನವ ದ್ಯೂನವನದ್ಧಂ ಶ್ವಫಿತಮಸ್ವೌಗನ್ತಃ |

ವಿಪ್ರತಂ ರೇಭಮುದನಿ ಸ್ತನ್ಯಕ್ತಮುನ್ನಿನ್ಯಥುಃ ಸೋಮಮಿವ ಸ್ತುನೇಣ ||

(ಮಂ. ಸಂ. ೧-೧೧೩-೨೪)

ಈ ಋಕ್ವೇದದಲ್ಲಿಯೂ ರೇಭಯುಷಿಯನ್ನು ಭಾವಿಯಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ರಕ್ಷಿಸಿದ ಇತಿಹಾಸವು ವಿವೃತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ದಿವೋ ನಸಾತಾ—ದ್ಯೋತಮಾನಸ್ಯ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಪುತ್ರಾಃ | ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ ಸೂರ್ಯನ ಮಕ್ಕಳು. ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೆಂದು ಅರ್ಥ. ಸ್ತುಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಆದಿತ್ಯನ ಪುತ್ರರು ಎಂಬುವ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿವರವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿರುವರು.

ದಿವೋ ಹಿ ಪುತ್ರ ಅದಿತ್ಯಃ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ—ಪ್ರಜಾಪತಿರಕಾನುಯತ ಪ್ರಜಾಯೇಯ ಭೂಯಾನ್ ಸ್ಯಂ ಇತ್ಯುಪಕ್ರಮ್ಯ—ಅಗ್ನಿರೇವ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಅಜಾಯತ | ವಾಯುರಂತರಿಕ್ಷಾತ್ | ಅದಿತ್ಯೋ ದಿವಃ | (ಐ. ಬ್ರಾ. ೫-೩೨-೧) ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ |

ಆದಿತ್ಯನು ದ್ಯೌಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಸ್ವರ್ಗದ (ಅಂತರಿಕ್ಷದ) ಪುತ್ರನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ತಾನು ಬಹಳ ಪ್ರಜಾವಂತನಾಗಬೇಕು ಎಂದು ಅಪೇಕ್ಷೆಪಟ್ಟನು ಎಂದು ಮುಂತಾದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿ ಪೃಥಿವಿಯಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಉತ್ಪನ್ನನಾದನು. ವಾಯುವು ಅಂತರಿಕ್ಷದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾದನು, ಆದಿತ್ಯನು ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾದನು ಎಂದು ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ವಾಕ್ಯವನ್ನೂ ಏವಂ ಹಿ ಐತಿಹಾಸಿಕಾಃ ಸ್ಮರಂತಿ—ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ವಿವರವಾಗಿ ತಿಳಿದವರೂ ಹೀಗೆಯೇ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಪುರಾಣವಾಕ್ಯವನ್ನೂ ಉದಾಹರಿಸಿರುವರು.

ದಿವಃ ಪುತ್ರೋ ಬೃಹದ್ಭಾನುಃ ಚಕ್ಷುರಾತ್ಮಾ ವಿಭಾವಸುಃ | ಸವಿತಾ ಸ ಋಚೀಕೋಽಕೋಃ ಭಾನುರಾಗಾವಹೋ ರವಿಃ || ಪುರಾ ವಿವಸ್ವತಸ್ಸರ್ವೇ ತೇಷಾಂ ಜ್ಯೇಷ್ಠಸ್ತಥಾಪರಃ || ಇತಿ |

ಬೃಹದ್ಭಾನು, ಚಕ್ಷುಃ, ಆತ್ಮಾ, ವಿಭಾವಸು, ಸವಿತಾ, ಋಚೀಕ, ಅರ್ಕ, ಭಾನು, ಆಗಾವಹ, ರವಿ, ವಿವಸ್ವಾನ್ ಎಂಬವರು ಸ್ವರ್ಗದ ಪುತ್ರರಾಗಿರುವರು. ಇವರಲ್ಲಿ ವಿವಸ್ವಾನ್ ಎಂಬವನು ಮಾತ್ರ ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಜ್ಯೇಷ್ಠನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ.

ಏವಂ ದಿವಃ ಪುತ್ರೋ ವಿವಸ್ವಾನ್ ತಸ್ಯ ಪುತ್ರಾವಶ್ವಿನೌ | ವಿವಸ್ವಾನ್ ಎಂಬುವನು ಈ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ದಿವಸ್ಪುತ್ರನಾಗಿರುವನು. ಇವನ ಮಕ್ಕಳೇ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು—

ಏವಂ ಹೀತಿಹಾಸಮಾಚಕ್ಷತೇ—ಶ್ವಾಪ್ನೀಸರಣ್ಯಾರ್ಥವಸ್ತುತೇ ಅದಿತ್ಯಾತ್ ಯಮೌ ಮಿಥುನಾ
ಜನಯಾಂಚಿಕಾರಿ ಸಾ ಸವರ್ಣಾಂ ಪ್ರತಿವಿಧಾಯಾನ್ಯಾಂ ಆಶ್ವಂ ರೂಪಂ ಕೃತ್ವಾ ಪ್ರದುದ್ರಾವ |
ವಿವಸ್ವಾನ್ ಅದಿತ್ಯಃ ಆಶ್ವಮೇವ ರೂಪಂ ಕೃತ್ವಾ ತಾಮನುಸೃತ್ಯ ಸಂಬಭೂವ | ತತೋ
ಅಶ್ವಿನೌ ಜಜ್ಞಾತೇ ಇತಿ | ಏವಂ ಅಶ್ವಿನೌ ದಿವಃ ಪೌತ್ರೌ ||

ತ್ವಷ್ಟೃಬ್ರಹ್ಮನ ಮಗಳಾದ ಸರಣ್ಯಾ ಎಂಬುವಳು ವಿವಸ್ವಾನ್ ಎಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ಅದಿತ್ಯನಿಂದ ಯಮ, ಯಮುನಾ
ಎಂಬ ಮಕ್ಕಳುಗಳನ್ನು ಪಡೆದಳು. ಅದಿತ್ಯನ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಇರಲು ಅಶಕ್ತಳಾಗಿ ತನ್ನ ಹಾಗೆ ಇರುವಂತೆ ಬೇರೆ
(ಆಕೃತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಇರಿಸಿ) ಯಾದ ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಇರಿಸಿ ತಾನು ಕುದುರೆಯ ರೂಪದಿಂದ ಸೂರ್ಯನ
ಸಮಾಸವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಟುಹೋದಳು. ಆಗ ಅದಿತ್ಯನು ತಾನೂ ಕೂಡ ಕುದುರೆಯ ಆಕಾರವನ್ನು ಧರಿಸಿಕೊಂಡು
ಕುದುರೆಯ ರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಅವಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಹೋಗಿ ಹಿಂಬಾಲಿಸಿದಾಗ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಇವರ
ಸಮಾಗಮದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನರಾದರು. ಹೀಗೆ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು (ಸ್ವರ್ಗದ) ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವ ಬ್ರಹ್ಮನ
ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳು ಎಂದು ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಕುಹ ಯಾಂತಾ ಸುಷ್ಮತಂ ಕಾವ್ಯಸ್ಯ ಶಯುತತ್ರಾ—ಶಯನೇ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನೇ ವರ್ತಮಾನಸ್ಯ
ಭಾರ್ಗವಸ್ಯ ಶೋಭನಾಂ ಸ್ತುತಿಂ ಶ್ರೋತುಂ ಕುಹ ಗಚ್ಛಂತೌ | ತನ್ನ ವಾಸಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಸುಖವಾಗಿ ಕುಳಿತು
ಕೊಂಡು ಇರುವ ಭೃಗುವಂಶದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾದ ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯನು ಹೇಳುವ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಕೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ
ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಾದ ನೀವು ಎಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದಿರಿ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನ
ವನ್ನು ತಿಳಿಯದಿರುವವನ ಪ್ರಶ್ನೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ—

ಪುರಾ ಖಲು ಉಶನಸಃ ಸ್ತುತಿಂ ಗಚ್ಛಂತಾವಶ್ವಿನೌ ಮಾರ್ಗಮಧ್ಯೇ ಕೂಪೇ ಪತಿತಂ ರೇಭಂ
ದೃಷ್ಟ್ವಾ ತಂ ಕೂಪಾದುದತಾರಯತಾಂ | ತದಾನೀಂ ಅಶ್ವಿಭ್ಯಾಂ ಗಂತವ್ಯಂ ಕಾವ್ಯಸ್ಯ
ನಿವಾಸಸ್ಥಾನಂ ಅಜಾನನ್ ಯುಷಃ ಅಶ್ವಿನೌ ಪೃಚ್ಛತಿ ||

ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯನ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಕೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಮಾರ್ಗಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ
ಭಾವಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿರುವ ರೇಭಯುಷಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ಅವನನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ಹೊರಟುಹೋದನು. ಅನಂತರ ರೇಭ
ಯುಷಿಯು ಅವರನ್ನು ಕಾಣದೆ ಅವರು ಇರುವ ಸ್ಥಳವನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿರುವನೆಂದು ಇಲ್ಲಿ
ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಮತ್ತು ಶಯುತತ್ರಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಶಯುವೆಂಬವನನ್ನು
ರಕ್ಷಿಸಿದವನು ಎಂದು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೆ ನಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಹಿರಣ್ಯಸ್ಯೇವ ಕಲಶಂ—ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹಿರಣ್ಯಸ್ಯ ಕಲಶಮಿವ ಎಂದು ಅನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡಿ ಇವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ
ಉಪಮಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಯಥಾ ಹಿರಣ್ಯಪೂರಿತಂ ಕಲಶಂ ಭೂಮ್ಯಾಂ ನಿಕ್ಷಿಪ್ತಂ ಸರ್ವೈಃ ದುರ್ಜ್ಞಾತಂ ಕಶ್ಚಿ
ದಭಿಜ್ಞಃ ಉದ್ಧರತಿ ಏವಂ ರೇಭಮವಗತ್ಯ ಕೂಪಾದುನ್ನೀತವಂತೌ | ಚಿನ್ನದಿಂದ (ಅಥವಾ ಸುವರ್ಣ ದ್ರವ್ಯದಿಂದ)
ತುಂಬಿರುವ ಕಲಶವು ಭೂಮಿಯ ವಳಗಡೆಯಲ್ಲಿ ಯಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯದಂತೆ ಹೂತಿರುವುದನ್ನು ನಿಪುಣನಾದವನು

ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತುವಂತೆ ಭಾವಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವ ರೇಖನನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿದರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿ ಕಾಮ್ಯಸ್ಯ ಸ್ತುತಿಂ ಪ್ರತಿ ಗಚ್ಛಂತೌ ಯುವಾಂ ಕುಹ ಕಸ್ಮಿನ್ ಸ್ಥಾನೇ ರೇಖಂ ಯುವಾಂ ಉನ್ನಿ ನ್ಯಥುಃ ಇತಿ ಪ್ರಶ್ನಃ | ಶುಕ್ರಾ ಚಾರ್ಯನು ನಿಮ್ಮನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುವ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಕೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೋಗುವಾಗ ರೇಖನುಷಿಯನ್ನು ಭಾವಿಯಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿದ ಪ್ರದೇಶವು ಯಾವುದು ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನೂ ಮಾಡಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಕುಹ—ಕಿಮ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಪ್ತಮ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಾಹಚಿ ಚೈಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಕುತಿಹೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಕು ಎಂಬ ಆದೇಶ.

ಯಾಂತಾ—ಯಾ ಪ್ರಾಸಣೇ. ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ತುತಮಾನ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರಪರಸವರ್ಣ.

ದಿವೋ ನಸಾತಾ—ಸುಜಾಮಂತ್ರಿತೇ ಪರಾಂಗವತ್ ಸ್ವರೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ದಿವಃ ಎಂಬುದು ಪರದ ಅಮಂತ್ರಿತಕ್ಕೆ ಅವಯವದಂತೆ ಆಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ದಿವೋ ನಸಾತಾ ಎಂಬ ಸಮುದಾಯದ ಅದಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಆಷ್ಟಮಿಕನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ನಸಾತ್ ಎಂಬುದು ಅಪತ್ಯ ಅಂದರೆ ಮಕ್ಕಳ ಹೆಸರು. ನ ಸಾತಯತಿ ಇತಿ ನಸಾತ್. **ನಭ್ರಾಣ್ ನಸಾತ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಭ್ರಾಣ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪವಾರದಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. **ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ (ಚಿ) ಆಕಾರಾದೇಶ. ವ್ಯಪ್ತಕಾ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಶಯುತ್ರಾ—ಶೀಘ್ರ ಸ್ವಪ್ನೇ. ಧಾತು. ಅಶಿತ್ತಾದಿಭ್ಯ ಇತ್ಯೋಕ್ತೌ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೧೨) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ರ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರೆ ಪ್ರತ್ಯಯಃ ಅದ್ಯದಾತ್ತಕ್ಷ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುವುದರಿಂದ ಉಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಬೇರೆ ರೀತಿ ಯಿಂದ ನಿರ್ವಚನಮಾಡಬೇಕು. ಶಯುಂ ತ್ರಾಯೇತೇ ಇತಿ ಶಯುತ್ರಾ. ಶ್ರೈಜ್ ಸಾಲನೇ ಧಾತು. ಅದೇ ಚ ಉಪದೇಶೇಶಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಎಚ್ಚಿಗೆ ಆತ್ಮ. ಅದಂತವಾದ ಧಾತುವಾದುದ ರಿಂದ ಅತೋಽನುಪಸರ್ಗೇ ಕಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಅತೋ ಲೋಪಇಟಿ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಶಯುತ್ರ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ವೃತ್ತಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯದೇ ಅವಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಇದನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದರೆ ಅವಗ್ರಹವಿದ್ದೇ ಇದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ದ್ವಿವಚನ ಟೆಪರವಾದಾಗ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಅದಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ- ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದಾಗ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೈತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೈದುತ್ವರಸದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಿಖಾತಮ್—ಖನು ಅವಧಾರಣೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಕಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಉದಿತೋ ವಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ್ವಾ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಾದಾಗ ಇಟ್ ವಿಕಲ್ಪಿತವಾದುದರಿಂದ ಯಸ್ಯ ವಿಭಾಷಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಣ್ಣಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಜನಸನಖನಾಂ ಸನ್ಯುಲೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಗತಿಗೆ (ನಿ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಊಪಥುಃ—ಉವಪ್ ಬೀಜಸಂತಾನೇ. ಧಾತು. ಲಿಟ್‌ನುಧ್ಯನುಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಶಮೇ—ದಶನ್ ಶಬ್ದ. ನಾಂತಾದಸಂಖ್ಯಾದೇರ್ಮಟ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮೀ ಏಕವಚನಾಂತ ರೂಪ.

ಅಹನ್—ಇದಕ್ಕೆ ಸಪ್ತಮೀ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ನಜಿಸಂಬುಡ್ಲೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. || ೧೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯುವಂ ಚ್ಯವಾನಮಶ್ವಿನಾ ಜರಂತಂ ಪುನರ್ಯುವಾನಂ ಚಕ್ರ-
ಧುಃ ಶಚೇಭಿಃ |

ಯುವೋ ರಥಂ ದುಹಿತಾ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಸಹ ಶ್ರಿಯಾ ನಾಸತ್ಯಾ-
ವೃಣೀತ || ೧೩ ||

|| ಸದಸಾತಃ ||

ಯುವಂ | ಚ್ಯವಾನಂ | ಅಶ್ವಿನಾ | ಜರಂತಂ | ಪುನಃ | ಯುವಾನಂ | ಚಕ್ರಥುಃ |

ಶಚೇಭಿಃ |

ಯುವೋಃ | ರಥಂ | ದುಹಿತಾ | ಸೂರ್ಯಸ್ಯ | ಸಹ | ಶ್ರಿಯಾ ನಾಸತ್ಯಾ |

ಅವ್ಯಣೀತ || ೧೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನಾ ಯುವಂ ಯುವಾಂ ಶಚೇಭಿರಾಶ್ವಿನೈರ್ಭೈಷ್ವಲಕ್ಷಣೈಃ ಕರ್ಮಭಿರ್ಜರಂತಂ ಜೀರ್ಯಂತಂ ಚ್ಯವಾನಂ ಸ್ತುತೀನಾಂ ಚ್ಯಾವಯಿತಾರಮೇತತ್ಸಂಜ್ಞಮೃಷಿಂ ಯುವಾನಂ ಪುನರ್ಯೌ ವನೋಪೇತಂ ಚಕ್ರಥುಃ | ಕೃತವಂತಾ | ಅಪಿ ಚ ಹೇ ನಾಸತ್ಯಾಶ್ವಿನೌ ಯುವೋರ್ಯುರ್ವಯೋ ರಥಂ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ದುಹಿತಾ ಸೂರ್ಯಖ್ಯಾ ಶ್ರಿಯಾ ಸಹ ಋಕ್ಷಹಸ್ತರೂಪಯೌ ಸಂಪದಾ ಕಾಂತ್ಯಾ ನಾ ಸಹಾವ್ಯಣೀತ | ಸಮಭಜತ | ಆಗತ್ಯಾರೂಢವತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಆ ವಾಂ ರಥಂ ದುಹಿತಾ | ಋ. ೧. ೧೧೭. ೧೭ | ಇತ್ಯತ್ರ ಲಿಖಿತಮಾಖ್ಯಾನಮತ್ರಾಪಿ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಂ || ಜರಂತಂ | ಜ್ಯಷ್ಠ್ ವಯೋಹಾನೌ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶಹ್ | ಯುವೋಃ | ಯುಷ್ಮಚ್ಛೇಬ್ಬಾತ್ ಸಷ್ಠೀದ್ವಿವಚನೇ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಯೋಽಚೀತಿ ಯತ್ಯಾಭಾವೇ ಸತಿ ಶೇಷೇ ಲೋಪ ಇತಿ ದಕಾರಲೋಪಃ | ಅತೋ ಗುಣ ಇತಿ ಪರರೂಪತ್ವಂ | ಏಕಾದೇಶ ಉದಾತ್ತೇನೋದಾತ್ತಃ | ಅವ್ಯಣೀತ | ವೃಜ್ ಸಂಭಕ್ತಾ | ಕ್ರಿಯಾದಿಕಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನಾ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಯುವಂ—ನೀವುಬ್ಬರೂ | ಶಚೇಭಿಃ—(ನಿಮ್ಮ ನೈದ್ಯ) ಕರ್ಮಗಳಿಂದ | ಜರಂತಂ—ಮುದುಕನಾಗುತ್ತಿರುವ | ಚ್ಯವಾನಂ—ಚ್ಯವನನೆಂಬವನನ್ನು | ಪುನಃ | ಯುವಾನಂ—ಮತ್ತೆ ಯೌವನವುಂಟಾಗುವಂತಾಗುವ | ಚಕ್ರಥುಃ—ಮಾಡಿರಿ | (ಅಪಿಚೇ—ಮತ್ತೂ) ನಾಸತ್ಯಾ—ಎಲೈ ನಾಸತ್ಯರೇ | ಯುವೋಃ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ | ರಥಂ—ರಥವನ್ನು | ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ದುಹಿತಾ—ಸೂರ್ಯ ಪುತ್ರಿಯು (ಸೂರ್ಯಾ ಎಂಬುವಳು) | ಶ್ರಿಯಾ ಸಹ—ಕಾಂತಿಯಿಂದ (ಋಕ್ಷಹಸ್ತರೂಪವಾದ ಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ) ಯುಕ್ತಳಾಗಿ | ಅವ್ಯಣೀತ—(ಆರೋಹಿಸಿದಳು) ಪ್ರಾಪ್ತಳಾದಳು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನೀವು ನಿಮ್ಮ ನೈದ್ಯಕೀಯ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಮುದುಕನಾಗಿದ್ದ ಚ್ಯವನನನ್ನು ಪುನಃ ಯುವಕನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿರಿ (ಮತ್ತು) ನಾಸತ್ಯರೇ, ನಿಮ್ಮ ರಥವನ್ನು ಸೂರ್ಯಪುತ್ರಿಯಾದ ಸೂರ್ಯ ಎಂಬುವಳು (ಋಕ್ಷಹಸ್ತರೂಪವಾದ ಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ) ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಯುಕ್ತಳಾಗಿ ಬಂದು ಏರಿದಳು.

English Translation

You rendered, by your power, Aswins, the aged Chyavana again young: the daughter of the sun, Nasatyas, invested your chariot with beauty.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಚೈವಾನಂ ಯುವಂ ಶಚೀಭಿಃ ಚಕ್ರಥುಃ—ಚ್ಯಾವಯಿತಾರಂ ಸ್ತುತೀನಾಂ ಏತತ್ಸಂಜ್ಞಂ ಯುಷಿಂ ಪುನಃ ಯೌವ್ವನೋಪೇತಂ ಅತ್ತೀಯೈಃ ಭೈಷಜ್ಯರೂಪೈಃ ಕರ್ಮಭಿಃ ಕೃತವಂತ್ | ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ವೃದ್ಧನಾಗಿದ್ದ ಚೈವನಯುಷಿಯನ್ನು ತಮ್ಮ ವೈದ್ಯಚಿಕಿತ್ಸೆಯಿಂದ ಯೌವ್ವನವಂತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರು. ಮತ್ತು ಅವನಿಂದ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟರು ಎಂದು ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಸಾಯಣರು: ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವಂತೆಯೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ಈ ವಿಷಯವು—ಹಿಂದೆಯೇ ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ.

ಜುಜುರುಷೋ ನಾಸತ್ಕೋತ ವನ್ರಿಂ ಪ್ರಾಮುಂಚಿತಂ ದ್ರಾಹಿಮಿವ ಚೈವಾನಾತ್ |

ಪ್ರಾತಿರತಂ ಜಹಿತಸ್ಯಾಯುದ್ಧಸ್ರಾದಿತ್ವತಿಮುಕ್ಯಣುತಂ ಕನೀನಾಮ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೬-೧೦)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿರುವರು.

ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ದುಹಿತಾ ಯುವೋರಥಂ ಅವೃಣೇತ ಸೂರ್ಯಾಖ್ಯಾ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ದುಹಿತಾ ಯುವಾಂ ರಥಂ ಅಗತ್ಯಾರೂಢವತೀ ಸೂರ್ಯನ ಪುತ್ರಿಯಾದ ಸೂರ್ಯಾ ಎಂಬವಳು ಸ್ವಯಂವರದಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮನ್ನು ವರಿಸಿ ನಿಮ್ಮ ರಥವನ್ನು ಹತ್ತಿದಳು. ಮತ್ತು ಅಗ ಬಹಳವಾಗಿ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ನಿಮ್ಮ ರಥವು ಮೆರೆಯುತ್ತಿತ್ತು ಪಣವಾಗಿಟ್ಟಿದ್ದ ಸಹಸ್ರ ಋಕ್ಪುಗಳನ್ನೂ ಸೂರ್ಯಾ ಎಂಬವಳನ್ನೂ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಹೊಂದಿದರೆಂಬ ಇತಿಹಾಸವು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ಹೀಗೆಯೇ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿ.

ಅ ವಾಂ ರಥಂ ದುಹಿತಾ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಕಾರ್ಷ್ವೇವಾತಿಷ್ಠದರ್ವತಾ ಜಯಂತೀ |

ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ಅನ್ವಮನ್ವಂತ ಹೃದ್ಭಿಃ ಸಮು ಶ್ರಿಯಾ ನಾಸತ್ಯಾ ಸಚೇಥೆ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೬-೧೭)

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ವಿಷಯವು ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಈ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಯಾಸ್ಮರು—

ಚೈವನಃ | ಯುಷಿರ್ಭವತಿ ಚ್ಯಾವಯಿತಾ ಸ್ತೋಮಾನಾಂ ಚೈವಾನಮಿತ್ಯಪಿ ನಿಗಮಾ ಭವಂತಿ

(ನಿ. ೪-೧೯)

ಚೈವನ ಚೈವಾನ ಎಂಬ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳೂ, ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯ ಹೆಸರಾಗಿದೆ. ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತಿಮಾಡುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ—

ಯುವಂ ಚೈವಾನಂ ಸನಯಂ ಯಥಾ ರಥಂ ಪುನರ್ಯುವಾನಂ ಚರಣಾಯ ತಕ್ಷಥುಃ |

ನಿಷ್ವಾಗ್ರೈರ್ಮೂಹಠುರದ್ಭೈಸ್ತುರಿ ವಿಶ್ವೇತ್ತಾ ವಾಂ ಸವನೇಷು ಪ್ರವಾಚ್ಯಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೨೯-೪)

ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಚೈವಾನ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ—

ಯುವಾಂ ಚೈವನಂ ಸನಯಂ ಪುರಾಣಂ ಯಥಾ ರಥಂ ಪುನರ್ಯುವಾನಂ ಚರಣಾಯ ತಕ್ಷಥುಃ || ಯುವಾ ಪ್ರಯೋತೀಕರ್ಮಾಣಿ | ತಕ್ಷತಿಃ ಕರೋತೀಕರ್ಮಾ (ನಿ. ೪-೧೯) ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಮಾಡುವ ವೃದ್ಧನಾದ ಚೈವನಋಷಿಯನ್ನು ಯಾವನವುಳ್ಳವನನ್ನಾಗಿ ನಾಸತ್ಯರು ಮಾಡಿದರೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಜರಂತಮ್—ಜ್ಯಾಷ್ ನಯೋಪಾನ್ಯೌ ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಶಪ್ ವಿಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಇರಿಗೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ಜರತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದುವೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಬಂದುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನು ದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಅಮ್ ಪರವಾದಾಗ ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ.

ಯುವಾನಮ್—ಯು ಮಿಶ್ರಣೇ ಧಾತು. ಕನಿನ್ಯುಯೃಷಿ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇನ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಮಿನಲ್ಲಿ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ.

ಚಕ್ರಥುಃ—ಡುಕ್ಯೌ ಕರಣೇ. ಲಿಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯುವೋಃ—ಯುಷ್ಮದ್ ಶಬ್ದ. ಪಷ್ವೀ ದ್ವಿವಚನ ಪರವಾದಾಗ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯೋಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಮಹರ್ಯಂತಕ್ಕೆ ಯುವಾನೌ ದ್ವಿವಚನೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯುವ ಎಂಬ ಅದೇಶ. ಶೇಷೇ ಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೯೦) ಸೂತ್ರದಿಂದ ದಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅತೋ ಗುಣೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಳಿದಿರುವ ಅಕಾರದೊಡನೆ ಪರರೂಪ. ಓಕಾರರೂಪಗುಣ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಪುನಃ ಅತೋಗುಣೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ. ಉದಾತ್ತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಏಕಾದೇಶ ಬಂದುದರಿಂದ ಏಕಾದೇಶ ಉದಾತ್ತೇನೋದಾತ್ತೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶ್ರಿಯಾ—ಸಾವೇಕಾಚಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವ್ಯಯೇತೆ—ವ್ಯಜ್ ಸಂಭಕ್ತಾ ಧಾತು. ಕ್ರ್ಯಾದಿ. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಕ್ರ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಚಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಚಾ ವಿಕರಣ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಜಿತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಅದು ಹಲಾದಿಯಾದುದರಿಂದ ಈ ಹಲ್ಯಘೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಈತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಋಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಣತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಸಾಹ ||

ಯುನಂ ತುಗ್ರಾಯ ಪೂರ್ವೇಭಿರೇವೈಃ ಪುನರ್ಮನ್ಯಾವಭವತಂ
ಯುನಾನಾ |

ಯುನಂ ಭುಜ್ಯುರ್ಮರ್ಣಸೋ ನಿಃ ಸಮುದ್ರಾದ್ವಿಭಿರಾಹಧು-
ರ್ಮಜ್ರೇಭಿರಶ್ವೈಃ || ೧೪ ||

|| ಪದಸಾಹ ||

ಯುನಂ | ತುಗ್ರಾಯ | ಪೂರ್ವೇಭಿಃ | ಏವೈಃ | ಪುನಃ ಮನ್ಯಾ | ಅಭವತಂ |
ಯುನಾನಾ |

ಯುನಂ | ಭುಜ್ಯಂ | ಅರ್ಣಸಃ | ನಿಃ | ಸಮುದ್ರಾತ್ | ವಿಃ ಭಿಃ | ಉಹಧುಃ |
ಮಜ್ರೇಭಿಃ | ಅಶ್ವೈಃ || ೧೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಯುವಾನಾ ದುಃಖಾನಾಂ ಯಾವಯಿತಾರಾವತ್ಸಿನೌ ಯುವಂ ಯುವಾಂ ಪೂರ್ವೇಭಿಃ |
ಪುರಾಣನಾನ್ಯೇತತ್ | ಪೂರ್ವಕಾಲೇನೈಶ್ಚಿರಂತನೈರೇವೈಃ ಸ್ತುತ್ಯಂ ಪ್ರತಿ ಗಂತ್ಯಭಿಃ ಸೋತ್ರೈಸ್ತುಗ್ರಾಯ
ಭುಜ್ಯೋರ್ಜನಕಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿಭಿಃ ಪುನರ್ಮನ್ಯೌ ಯಥಾ ಭುಜ್ಯೋಃ ಸಮುದ್ರಗಮನಾತ್ಪೂರ್ವಂ
ಯುವಾಂ ಸ್ತೋತವ್ಯೌ ತಥಾ ಪುನರಪೀದಾನೀಂ ಸ್ತೋತವ್ಯಾವಭವತಂ | ಯದಾ ಯುವಾಂ
ಸಮುದ್ರಮಧ್ಯೇ ಸೇನಯಾ ಸಹ ನಿಮಗ್ನಂ ಭುಜ್ಯಂ ತುಗ್ರಸ್ಯ ಪುತ್ರಮರ್ಣಸೋಽರ್ಣಸ್ಯತಃ ಪ್ರೌಢೋ-
ದಕಯುಕ್ತಾತ್ಸಮುದ್ರಾದಂಬುರಾರೇಃ ಸಕಾಶಾದ್ವಿಭಿರ್ಗಂತ್ಯಭಿರ್ನೌಭಿರ್ಯಜ್ಜೀಭಿಃ ಶೀಘ್ರಗತಿಯುಕ್ತೈ-
ರಶ್ವೈಶ್ಚ ನಿರೂಹಭುಃ ನಿರ್ಗಮಯ್ಯ ಪಿತೃಸಮೀಪಂ ಪ್ರಾಪಿತವಂತಾ | ತದಾನೀಂ ಪುನರಪ್ಯತಿಶಯೇನ
ಸ್ತೋತವ್ಯೌ ಜಾತಾವಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತುಗ್ರೋ ಹ ಭುಜ್ಯಂ | ಋ ೧-೧೧೭-೩ | ಇತ್ಯೆತೋಕ್ತಮಾಖ್ಯಾನ-
ಮತ್ರಾಸ್ಯನುಸಂಧೇಯಂ || ಏವೈಃ | ಇಣ್ ಗತೌ | ಇಣ್ ಶೀಘ್ರಂ ವನ್ | ಪುನರ್ಮನ್ಯೌ |
ಮನ ಜ್ಞಾನೇ | ಅತ್ರ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥಃ | ಮನ್ಯತೇ ಸ್ತೌತಿತಿ ಮನಾ ಸ್ತುತಿಃ | ಸಚಾದ್ಯಚ್ | ಛಂದಸಿ
ಚೇತ್ಯರ್ಹಾರ್ಥೇ ಯಃ | ಯುವಾನಾ | ಯು ಮಿತ್ರಣಾಮಿತ್ರಣಯೋಃ | ಕನಿನ್ಯುವ್ಯಷೀತ್ಯಾದಿನಾ ಕನಿನ್ |
ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೀರಾಕಾರಃ | ಅರ್ಣಸಃ ಅರ್ಣಃಶಬ್ದಾದುತ್ಪನ್ನಸ್ಯ ಮತ್ಪರ್ಥೀಯಸ್ಯ ಬಹುಲಂ
ಛಂದಸೀತಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣಾಲೋಕಃ | ಸರ್ವೇ ವಿಧಯಶ್ಚಂದಸಿ ವಿಕಲ್ಪ್ಯಂತೆ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತ್ಯುದಾತ್ತಸ್ಯ
ವಿಕಲ್ಪನಾದಭಾವಃ | ಋಜ್ರೇಭಿಃ | ಋಜ ಗತಿಸ್ಥಾನಾರ್ಜನೋಪಾರ್ಜನೇಷು | ಋಜ್ರೇಂದ್ರೇತ್ಯಾದೌ
ರನ್ವತ್ಯಯಾಂತೋ ನಿಪಾತಿತಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಭಿಷ ಐಸಭಾವಃ ||

|| ಪ್ರತಿಸದಾರ್ಥ ||

ಯುವಂ—ನೀವು (ಯಾವಾಗ) | ಭುಜ್ಯಂ—(ತುಗ್ರಪುತ್ರನಾದ) ಭುಜ್ಯ ಎಂಬುವನನ್ನು | ಅರ್ಣಸಃ—
ಪುಟ್ಟವಾಗಿದ್ದ | ಸಮುದ್ರಾತ್—ಸಮುದ್ರದಿಂದ | ವಿಭಿಃ—ಗಮನಶೀಲವಾದ (ನೌಕೆಗಳಿಂದಲೂ) | ಋಜ್ರೇಭಿಃ—
ಶೀಘ್ರಗಾಮಿಗಳಾದ | ಅಶ್ವೈಃ (ಚಿ)—ಅಶ್ವಗಳಿಂದಲೂ | ನಿಃ ಊಹಭುಃ—ವಹಿಸಿ ತಂದು ತಂದೆಯ
ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿದರೋ (ಆಗ) | ಯುವಾನಾ—ದುಃಖಸಂಹಾರಕರಾದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಯುವಂ—
ನೀವಿಬ್ಬರು | ಪೂರ್ವೇಭಿಃ—ಪುರಾತನವಾದ | ಏವೈಃ—ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ | ತುಗ್ರಾಯ—ತುಗ್ರ ಎಂಬುವ
ನಿಗೆ | ಪುನಃ ಮನ್ಯೌ—ಪುನಃ ಸ್ತುತ್ಯರಾಗಿ | ಅವಭವತಂ—ಆದಿರಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ದುಃಖಸಂಹಾರಕರಾದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, (ತುಗ್ರಪುತ್ರನಾದ) ಭುಜ್ಯ ಎಂಬುವನನ್ನು ಪುಟ್ಟವಾಗಿದ್ದ
ಸಮುದ್ರಮಧ್ಯದಿಂದ ನೌಕೆ ಮತ್ತು ಅಶ್ವಗಳ (ಸಹಾಯದಿಂದ ಕರೆತಂದು ತಂದೆಗೆ) ಒಪ್ಪಿಸಿದಾಗ. ಆ ತುಗ್ರ ಎಂಬ
ರಾಜನು ಪುರಾತನ ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಪುನಃ ಪುನಃ ಸ್ತುತಿಸಿದನು.

English Translation.

Dissipators of affliction, as you were praised with former praises by Tugra, so were you again adored (by him), when you brought Bhujyu safe from the tossing ocean with swift ships and rapid horses.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪುನರ್ಮನ್ಯಾ—ಮನ ಜ್ಞಾನೇ ಅತ್ರ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥಃ ಮನ್ಯತೇ ಸ್ತುತಿಂ ಇತಿ ಮನಾ | ಪಚಾದ್ಯಚ್ಛ ಮನ್ಯಾ | ಸ್ತುತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಕವಾದ ಮನ ಧಾತುವು ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದರ ಮೇಲೆ ಪಚಾದಿಗಣದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದು ಮನ್ಯಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗಿದೆ. ಪದೇಪದೇ ಸ್ತುತಿಮಾಡಲ್ಪಡುವವರೆಂದು ಅರ್ಥ. ಸ್ತುಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು---

ಪುನಶ್ಚಬ್ಧೋತ್ರ ಅಂತರ್ಜೀತವೀರ್ಣಾರ್ಥಃ | ಮನ್ಯತೇ ಇತಿ ಅರ್ಚಿತಿಕರ್ಮಾ ಕಾಂತಿಕರ್ಮಾ ವಾ ಪುನಃ ಪುನಃ ಸ್ತುತ್ಯಾ ಕಾಮ್ಯಾ ವಾ |

ಪುನಃ ಎಂಬ ಪದವು ಅನೇಕಾವರ್ತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮನ ಧಾತುವು ಸ್ತುತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಕಾಂತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಪುನಃ ಪುನಃ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವವರು. ಅಥವಾ ಆಯಾ ಯ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಇಷ್ಟವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವುದರಿಂದ ಅವರವರಿಗೆ ಅಭಿಲಷಣೆಯ ರಾಗಿರುವವರು ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ಪೂರ್ವೇಭಿಃ—ಪುರಾಣನಾಮೈತತ್ ಪೂರ್ವಕಾಲೀನೈಃ | ಪೂರ್ವಶಬ್ದವು ಪ್ರತ್ನ, ಪ್ರದಿವ ಎಂಬ ಆರು ಪುರಾಣನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೨೦) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪುರಾಣ (ಹಳೆಯದು) ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಬಹಳ ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥೇ ಆಗಿ ಇದ್ದು—ಈಗಲೂ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಹರೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಭುಜ್ಯಂ ಅರ್ಣಸಃ ಸಮುದ್ರಾತ್ ಋಜ್ರೇಭಿರಶ್ವೈಃ ನಿರೂಹಥುಃ—ತುಗ್ರನೆಂಬ ರಾಜನು ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಬಹಳ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಸ್ತುತಿನಾಡುತ್ತಾ ಇದ್ದನು. ಅವನ ಮಗನಾದ ಭುಜ್ಯವೆಂಬವನು ಸಮುದ್ರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೇನೆಯೊಡನೆ ಮುಳುಗಿಹೋಗುವುದನ್ನು ನೋಡಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ವೇಗವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ ನಾವೆ ಗಳನ್ನೂ, ಕುದುರೆಗಳನ್ನೂ ತಂದು ಅವನನ್ನು ನೀರಿನ ಮಧ್ಯದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿ ದಡಕ್ಕೆ ತಂದು ಅವನ ಮನೆಗೆ ಸೇರಿಸಿದರು. ಆದಕಾರಣ ಇವರನ್ನು ತುಗ್ರರಾಜನು ಪುನಃ ಪುನಃ ಸ್ತುತಿನಾಡುತ್ತಿದ್ದನು ಎಂಬ ಇತಿಹಾಸವು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತ ವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಈ ವಿಷಯವು—

ತುಗ್ರೋ ಹ ಭುಜ್ಯಮಶ್ವಿನೋದಮೇಘೇ ರಯಿಂ ನ ಕಶ್ಚಿನ್ನಮ್ವಾ ಅವಾಹಾಃ |

ತಮೂಹಥುರ್ನಾಭಿರಾಶ್ವೈಃ ನಿರೂಹತೇರಿಷ್ಠಪುರೋದಕಾಭಿಃ ||

(ಋ. ಸಂ ೧-೧೧೬-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಬೇರೆಯ ರೀತಿಯಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಸಮುದ್ರಾತ್—ಅಂಬುರಾಶೇಃ ಸಕಾಶಾತ್ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—

ಸಮುದ್ರಃ ಕಸ್ಮಾತ್ ಸಮುತ್ ದ್ರವಂತ್ಯಸ್ಮಾದಾಸಃ ಸಮಭಿದ್ರವಂತ್ಯೇನಮಾಸಃ | ಸಮೋದಂತೇ ಅಸ್ಮಿನ್ ಭೂತಾನಿ ಸಮುದಕೋ ಭವತಿ ಸಮುನತ್ತೀತಿ ವಾ ||

ಉದಕಗಳು ಇದರಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಚಿಮ್ಮಿ ಹಾರುತ್ತವೆ. ಅಥವಾ ನದಿಯೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಉದಕಗಳು ಎಲ್ಲವೂ ಇದರಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟುಗೂಡುತ್ತವೆ ಅಥವಾ ಜಲಚರ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಉದಕರಾಶಿಯಾದ ಇದರಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಾ ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತವೆ. ಅಥವಾ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಉದಕಗಳಿಂದ ಇದು ಕೂಡಿರುವುದು. ಅಥವಾ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಉದಕದಿಂದ ಇದು ನೆನಸುವುದು. ಎಂದು ಸಮುದ್ರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಾನಾವಿಧ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪೂರ್ವೈಭಿಃ—ಪೂರ್ವೇ ಭವಾಃ ಪೂರ್ವ್ಯಾಃ. ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ತೃತೀಯಾಬಹುವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಿಕ್ಷಿಗೆ ಐಸ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಬಹುವಚನೇ ರ್ಘುಲೈತ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ಯ.

ಏನ್ಯೈಃ—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಇಣ್ ಶೀರ್ಷಭ್ಯಾಂ ವನ್ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇನ್ ಶಾನ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಪುನರ್ನುನ್ಯಾ—ಮನ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಆನೇಕಾರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮನ್ಯತೇ ಸ್ತೌತಿ ಇತಿ ಮನಾ ಸ್ತುತಿಃ ಪಚಾದಿಯು ಆಕೃತಿಗಣವಾದುದರಿಂದ **ಸಂದಿಗ್ರಹ ಸಚಾದಿಭ್ಯಃ—**(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಕ್ಕೆ ಅರ್ಹಾರ್ಥದಲ್ಲಿ **ಛಂದಸಿ ಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದು ಪರವಾದಾಗ ಪೂರ್ವದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಭವತಮ್—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯುವಾನಾ—ಯು ಮಿಶ್ರಣಾಮಿಶ್ರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. **ಕನಿನ್ಯಯವ್ಯಪಿ—**(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅಚಿಶ್ಚುಧಾತುಭ್ಯವಾಂ—**(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉವಜಾದೇಶ. ದ್ವಿವಚನ ಪರವಾದಾಗ **ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—**(೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. **ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನೇಚಾ—**ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ. **ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರ್ಣಸಃ—ಅರ್ಣಃ ಅಸ್ಮಿನ್ ಅಸ್ತಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವಕ್ಷಾನೂಡಿದಾಗ ಆಸಂತನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಮತ್ವರ್ಥವಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೨೨) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಲೋಪ. ಅರ್ಣಸ್ ಎಂದೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಂಚಮಿಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ವಿಭಿಃ—ವಿಕಾಚಾದುದರಿಂದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೂ ಸರ್ವೇ ವಿಧಯಶ್ಚಂದಸಿ ವಿಕಲ್ಪ್ಯಂತೇ ಎಂಬ ವಚನಾನುಸಾರವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಭಿಸ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಊಹಥುಃ—ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು ಲಿಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮುಚ್ಚೇಭಿಃ—ಮಜ ಗತಿಸ್ಥಾನಾರ್ಜನೋಪಾರ್ಜನೇಷು. ಧಾತು. ಮುಚ್ಚೇಂದ್ರಾಗ್ರವಜ್ರ—(ಉ. ಸೂ. ೨-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಇಸ್ತಿತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಬಹುವಚನ ಭಿಷ್ ಪರವಾದಾಗ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಏಸಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುವಚನೇ ರ್ಋಲ್ಯೇತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ಸ || ೧೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಜೋಹವೀದಶ್ಚಿನಾ ತೌಗ್ರೋ ವಾಂ ಪ್ರೋಳ್ತಃ ಸಮುದ್ರಮ-
ವ್ಯಥಿರ್ಜಗನ್ವಾನ್ |

ನಿಷ್ಠಮೂಹಥುಃ ಸುಯುಜಾ ರಥೇನ ಮನೋಜವಸಾ ವೃಷಣಾ
ಸ್ವಸ್ತಿ || ೧೫ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅಜೋಹವೀತ್ | ಅಶ್ವಿನಾ | ತೌಗ್ರಃ | ವಾಂ | ಪ್ರೋಳ್ತಃ | ಸಮುದ್ರಂ |
ಅವ್ಯಥಿಃ | ಜಗನ್ವಾನ್ |

ನಿಃ | ತಂ | ಊಹಥುಃ | ಸುಯುಜಾ | ರಥೇನ | ಮನಃ | ಜವಸಾ | ವೃಷಣಾ |
ಸ್ವಸ್ತಿ || ೧೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ವಾಂ ಯುಷಾಂ ತೌಗ್ರ್ಯಸ್ತುಗ್ರಪುತ್ರಃ ಪ್ರೋಕ್ಷಃ ಸಿತ್ರಾ ಪ್ರಾಸಿತಃ ಸಮುದ್ರಮಬ್ಧಿಂ
ಜಗನ್ನಾನ್ಭುಜ್ಯುರುದಕೇ ನಿಮಗ್ನೋಽಪ್ಯವ್ಯಥಿವ್ಯಥಾಂ ಸೀಡಾಮಪ್ರಾಪ್ತ ಏವ ಸನ್ನಜೋಹವೀತ್ |
ಸ್ತುತಿಭಿರಾಹ್ವಯತ್ | ತಮಾಹ್ವಾತಾರಂ ಹೇ ಮನೋಜವಸಾ ಮನೋವದ್ವೇಗಯುಕ್ತಾ ವೃಷಣಾ
ಕಾಮಾಭಿವರ್ಷಕಾವತ್ಸಿನೌ ಸುಯುಜಾ ಸುಷ್ವತ್ಸ್ವಯುಕ್ತೇನ ರಥೇನ ಸ್ವಸ್ತಿ ಕ್ಷೇಮಂ ಯಥಾ ಭವತಿ
ತಥಾ ನಿರೂಹಥುಃ | ಜಲಾನ್ನಿರ್ಗಮಯ್ಯ ಯುಷಾಂ ಸಿತ್ಯಗೃಹಂ ಪ್ರಾಸಿತವಂತೌ || ಜಗನ್ನಾನ್ |
ಗಮೇರ್ಲಿಫಃ ಕ್ಷಸುಃ | ವಿಭಾಷಾ ಗಮಹನವಿಧವಿಶಾಮಿತಿ ವಿಕಲ್ಪನಾದಿಡಭಾವಃ | ನೋಶ್ಚೇತಿ
ಮಕಾರಸ್ಯ ನಕಾರಃ | ನಿಷ್ಪಂ | ಯುಷ್ಮತ್ತತ್ತತಕ್ಷುಃಸ್ವಂತಃಸಾದಮಿತಿ ಮೂರ್ಧನ್ಯಃ | ಮನೋಜವಸಾ |
ಮನಸೋ ಜನ ಇವ ಜವೋ ಯಯೋಸ್ತೌ ತಥೋಕ್ತೌ | ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೀರಾಕಾರಃ |
ಪಾದಾದಿತ್ಯಾದಾಮಂತ್ರಿತನಿಘಾತಾಭಾವೇ ಪಾಷ್ಠಿಕಮಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಶ್ವಿನೌ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಪ್ರೋಕ್ಷಃ—ತಂದೆಯಿಂದ ಸಮುದ್ರ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಕಳುಹಲ್ಪಟ್ಟ |
ತೌಗ್ರ್ಯಃ—ತುಗ್ರಪುತ್ರನಾದ ಭುಜ್ಯುವು | ಸಮುದ್ರಂ—ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ | ಜಗನ್ನಾನ್—ಹೊರಟವನಾಗಿ |
ಅವ್ಯಥಿಃ—(ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದ್ದರೂ) ವ್ಯಥೆಯಿಲ್ಲದವನಾಗಿ | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನೂ | ಅಜೋಹವೀತ್—
(ಸ್ತುತಿಸಿ) ಕರೆದನು | ತಂ—(ಸ್ತುತಿಸಿದ) ಅವನನ್ನು | ಮನೋಜವಸಾ—ಮನೋವೇಗವುಳ್ಳ | ವೃಷಣಾ—
ಕಾಮಾಭಿವರ್ಷಕರಾದ (ನೀವು) | ಸುಯುಜಾ—ಒಳ್ಳೆಯ ಅಶ್ವಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ | ರಥೇನ—ರಥದಿಂದ |
ಸ್ವಸ್ತಿ—ಸುರಕ್ಷಿತನಾಗಿ | ನಿಃ ಊಹಥುಃ—(ನೀರಿನಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ತಂದು ತಂದೆಯ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ) ಕರೆದು
ಕೊಂಡು ಹೋದಿರಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ತಂದೆಯಿಂದ ಸಮುದ್ರ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಕಳುಹಲ್ಪಟ್ಟ ಭುಜ್ಯುವು ಸಮುದ್ರ,
ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ಹೊರಟು (ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರೂ) ಚಿಂತಾರಹಿತನಾಗಿ, ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದನು;
ಸ್ತುತಿಸಿದ ಅವನನ್ನು ಮನೋವೇಗವುಳ್ಳವರೂ, ಕಾಮಾಭಿವರ್ಷಕರೂ ಆದ ನೀವು ಉತ್ತಮಾಶ್ವಯುಕ್ತನಾದ ರಥದಲ್ಲಿ
ಸುರಕ್ಷಿತನಾಗಿ ತಂದೆಯ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋದಿರಿ.

English Translation.

The son of Tugra, brought back by you, Aswins, (to his father),
glorified you when he had crossed the ocean in safety, and you bore him
showerers (of benefits), with your well-harnessed car, swift as thought,
to safety.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಮನೋಜವಸಾ—ಮನೋವತ್ ವೇಗಯುಕ್ತಾ | ಮನಸೋ ಜವ ಇವ ಜವೋ ಯಯೋಸ್ತ |
ಮನಸ್ಸಿನ ಹಾಗೆ ವೇಗದಿಂದ ಕೂಡಿದವರು. ಅಥವಾ ಮನಸ್ಸಿನ ವೇಗದ ಹಾಗೆ ಇರುವ ವೇಗವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವರು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಸ್ವಸ್ತಿ—ಕ್ಷೇಮಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ | ಸ್ವಸ್ತಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ—
ಕ್ಷೇಮವಾಗಿ ಅಥವಾ ಸುಖವಾಗಿರುವಂತೆ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ನಿರೂಪಿಸಿ: ಎಂಬ ಕ್ರಿಯಾಪದದೊಡನೆ ಅನ್ವಯ
ಮಾಡಿ ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಸ್ವಸ್ತಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಇಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಯರ್ಥ
ವಾಗಿರುವುದು (ಪ್ರೇರಣಾದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಅರ್ಥದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು) ಆದ್ದರಿಂದ **ಸ್ವಸ್ತಿಮಂತಂ** ಕ್ಷೇಮವುಳ್ಳವ
ನನ್ನಾಗಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಈ ಋಕ್ವೇದದಲ್ಲಿಯೂ ಹಿಂದೆ ೧-೧೧೬-೩ ರಲ್ಲಿಯೂ, ೧-೧೧೭-೧೪ ರಲ್ಲಿಯೂ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಭುಜ್ಯವನ್ನು
ರಕ್ಷಿಸಿದ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಭಾವವು ಪ್ರಕಾರಾಂತರದಿಂದ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ನಿರುಕ್ತಕಾರರು, ಪಥ್ಯಾ ಸ್ವಸ್ತಿಃ—ಪಥಾ ಅಂತರಿಕ್ಷಂ ತನ್ನಿವಾಸಾತ್ | (ನಿ. ೧೧-೪೫) ಸ್ವಸ್ತಿ ಎಂಬ
ವುದು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವುದರಿಂದ ಪಥ್ಯಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿನಿರಿಸಿ.

ಸ್ವಸ್ತಿ ನಃ ಪಥ್ಯಾಸು ಧನ್ಯಸು ಸ್ವಸ್ತ್ಯಂ ಪುನ ವೃಜನೇ ಸ್ವರ್ವತಿ |

ಸ್ವಸ್ತಿ ನಃ ಪುತ್ರಕೃಣೇಷು ಯೋನಿಷು ಸ್ವಸ್ತಿ ರಾಯೇ ಮರುತೋ ದಧಾತನ ||

ಸ್ವಸ್ತಿರಿದ್ಧಿ ಪ್ರಸಥೇ ಶ್ರೇಷ್ಠಾ ರೇಕ್ಷ ಸ್ವತ್ಯಭಿ ಯಾ ವಾಮುನೇತಿ |

ಸಾ ನೋ ಆಮಾ ಸೋ ಅರಣೇ ನಿ ಪಾತು ಸ್ನಾನೇಶಾ ಭವತು ದೇವಗೋಸಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೬೩-೧೫ ಮತ್ತು ೧೬)

ಸ್ವಸ್ತಿ ಎಂಬುವುದು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವುದು. ಇದು ಎಲ್ಲ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಸ್ತುತೃವಾಗಿರುವುದು, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿರು
ವುದು. ಇದು ಧನವನ್ನು ಕೊಡುವುದು, ಉದಕವು ದೊರೆಯುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡುವುದು, ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿರುವ ಸ್ವಸ್ತಿಯು
ನಮ್ಮನ್ನು ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೂ, ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ, ಸಂಚರಿಸುವಾಗಲೂ ರಕ್ಷಿಸಲಿ. ಈ ಸ್ವಸ್ತಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಗಳು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು
ಅರ್ಪಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ರಕ್ಷಿಸಲಿ. ಈ ದೇವಿಯು ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ. ನಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ
ಈ ಸ್ವಸ್ತಿಯು ಒಳ್ಳೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಇರಲಿ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಜೋಹವೀತ್—ಹ್ಯೇರ್ಜ್ ಸ್ಪರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞಲುಗಂತದ ಮೇಲೆ ಲಜ್ಞ.
ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತೆತ್ತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಭ್ಯಸ್ತಸ್ಯ ಚಿ
ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಪೂರ್ವರೂಪ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಕುಹೋಶ್ಚಿಃ (ಸಾ. ಸೂ. ೭-೪-೬೨)

ಎಂಬುದರಿಂದ ಚುಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ಗುಣೋರ್ವಾಚು (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಯೋಜೋ ವಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪ್ಪತ್ತವಾದ ತಿಪ್ಪಿಗೆ ಕುಟಾಗಮ. ತನ್ನಿ ಮಿತ್ತವಾಗಿ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ, ಅವಾಚೇಶ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಸಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ. ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ವಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ತೌಗ್ರ್ಯಃ—ತುಗ್ರಸ್ಯ ಅಪತ್ಯಮ್ ಪುಮಾನ್ ತೌಗ್ರ್ಯಃ. ಗರ್ಭಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞ ಪ್ರತ್ಯಯ.
ತದಿ ತೇಸ್ಯ ಚಾಮಾದೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪ.

ಜಗನ್ನಾಥ್—ಗಮಲ್ಪ ಗತೌ, ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ ಕೈಸುಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕೈಸುರಾದೇಶ. ವಿಭಾಷಾ ಗಮಹನವಿವಿಶಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಇಡಾಗಮ ವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಇಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ ಬಂದಾಗ ಕುಂದೋಶ್ಚಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಕಾರಾದೇಶ. ಮೈಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ನಕಾರಾದೇಶ. ಜಗನ್ನಾಥ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾದಾಗ ಅತ್ಯಂತಸ್ಯ ಚಾಧಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ. ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪದಿಂದ ತಕಾರಲೋಪ. ಇದು ಅಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ನಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ನಿಷ್ಕಮ್—ನಿಃ+ತಮ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಯುಷ್ಮತ್ತ್ವತ್ವೈಃಷ್ಠಂತಃ ಪಾದಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೧೦೩)
ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಮೂರ್ಧನ್ಯಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಯೋಜಾ—ಸುಷ್ಪ್ತ ಯುಕ್ತ ಯೋಗಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ. ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ ಧಾತು. ಕ್ವಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೈತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೈದುತ್ತರಪದ ಪ್ರತ್ಯಯವುರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮನೋಜವನಾ—ಮನಸೋ ಜವ ಇವ ಜವೋ ಯಯೋಃ ತೌ ಮನೋಜವಸೌ. ಸುಹಾಂ ಸುಲುಕ್—
(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಮಂತ್ರಿತ ಸಂಜ್ಞೆ ಇದ್ದರೂ ನಾದಾದಿ
ಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಆಮಂತ್ರಿತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಸ್ತಿ—ಸು ಉಪಸದವಾಗಿರುವಾಗ, ಅಸ ಭುವಿ. ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ತಿನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಂದಸ್ಕೃಭಯಥಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಸ್ತೇರ್ಭೂಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಭೂಭಾವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ನೌ ಸುಭ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಜೋಹವೀದಶ್ವಿನಾ ವರ್ತಿಕಾ ವಾಮಾಸ್ನೋ ಯತ್ತೀಮಮುಂ-
ಚತಂ ವೃಕಸ್ಯ |

ವಿ ಜಯುಷಾ ಯಯಥುಃ ಸಾನ್ವದ್ರೇರ್ಜಾತಂ ವಿಷ್ವಾಚೋ
ಅಹತಂ ವಿಷೇಣ || ೧೬ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅಜೋಹವೀತ್ | ಅಶ್ವಿನಾ | ವರ್ತಿಕಾ | ವಾಂ | ಆಸ್ತುಃ | ಯತ್ | ಸೀಂ |
ಅಮುಂಚತಂ | ವೃಕಸ್ಯ |
ವಿ | ಜಯುಷಾ | ಯಯಥುಃ | ಸಾನು | ಅದ್ರೇಃ | ಜಾತಂ | ವಿಷ್ವಾಚಃ |
ಅಹತಂ | ವಿಷೇಣ || ೧೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಸ್ನೋ ವೃಕಸ್ಯ | ಋ. ೧-೧೧೬-೧೪ | ಇತ್ಯರ್ಥಚೇ ಯದುಕ್ತಂ ತದತ್ರ ಪೂರ್ವಾರ್ಥೇನ
ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತೇ | ವರ್ತಿಕಾ ಚಟಕಸದೃಶಸ್ಯ ಪಕ್ಷಿಣಃ ಸ್ತ್ರೀ ವೃಕೇಣಾರಣ್ಯಕುನಾ ಗ್ರಸ್ತಾ ಸತೀ ಹೇ ಅಶ್ವಿನಾ
ವಾಂ ಯುವಾಂ ತದಾಜೋಹವಿತ್ ಆಹೂತವತೀ ಯತ್ತೀಂ ಯದಾ ಖಲು ವೃಕಸ್ಯಾಸ್ತು ಅಸ್ಯಾದ-
ಮುಂಚತಂ ವರ್ತಿಕಾನುನೋಚಯತಂ | ಅಪಿ ಚ ಯುವಾಂ ಜಯುಷಾ ಜಯತೀಲೇನ ರಥೇನಾದ್ರೇಃ
ಸರ್ವತಸ್ಯ ಸಾನು ಸಮುಚ್ಛ್ರಿತಪ್ರದೇಶಂ ವಿ ಯಯಥುಃ | ಶತ್ರುಭಿರಾವೇಷ್ಟಿತಂ ಜಾಹುಷಾಖ್ಯಂ
ಸ್ತೋತಾರಂ ಶತ್ರುಸಮೂಹಾನ್ನಿರ್ಗಮಯ್ಯ ತೇನ ಸಹಾನೈರ್ಗಂತುಮಶಕ್ಯಂ ಸರ್ವತಾಗ್ನಂ ಗತವಂತಾ-
ವಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತದುಕ್ತಂ ಪರಿವಿಷ್ಟಂ ಜಾಹುಷಮಿತ್ಯತ್ರ | ಋ. ೧-೧೧೬-೨೦ | ತಥಾ ವಿಷ್ವಾಚೋ ವಿವಿಧ-
ಗತಿಯುಕ್ತಸ್ಯೈತತ್ಸಂಜ್ಞಾಸ್ಯಾಸುರಸ್ಯ ಜಾತಮುತ್ಪನ್ನಮಶತ್ಯಂ ವಿಷೇಣ ಕ್ಷೇದೇನಾಹತಂ | ಯುವಾಂ

ಹತವಂತಾ | ಯದ್ವಾ | ವರ್ತತೇ ಪ್ರತಿದಿವಸಮಾವರ್ತತ ಇತಿ ವರ್ತಿಕೋಷಾಃ | ವೃಕ್ಷಇತಿ ನಿವೃತ್ತಜ್ಯೋ-
ತಿಷ್ಠಃ ಸೂರ್ಯ ಉಚ್ಯತೇ | ತೇನ ಗ್ರಸ್ತಾ ಸತೀ ಸಾ ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ಯುನಾಮಜೋಹವೀತ್ |
ಅಹ್ವಯತ್ | ಯದಾ ಖಲು ಯುನಾಂ ವೃಕಸ್ಯ ಸೂರ್ಯಸ್ಯಾಸ್ತ ಅಸ್ಯ ಸ್ಥಾನೀಯಾನ್ಮಂಡಲಾದ-
ಮುಂಚಿತಂ ಅನೋಚಯತಂ | ಸೂರ್ಯೇಣೈಕೇಭೂತಾನುಷಸಂ ಪೃಥಕ್ಯತ್ಯೋದಯಾತ್ಪೂರ್ವಂ
ರಾತ್ರೇರಪರಭಾಗೇ ಸ್ಥಾಪಿತವಂತಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ಚ ಯಾಸ್ಕಃ | ಅದಿತ್ಯೋಽಸಿ ವೃಕ ಉಚ್ಯತೇ
ಯದಾವ್ಯಂಕ್ತೇ | ಅಹ್ವಯದುಷಾ ಅಶ್ವಿನಾವಾದಿತ್ಯೇನಾಭಿಗ್ರಸ್ತಾ ತಾಮಶ್ವಿನೌ ಪ್ರಮುಮುಚತುರಿತ್ಯಾ-
ಖ್ಯಾನಂ | ನಿ ೫-೨೦ | ಇತಿ | ಅಪಿ ಚ ಜಯುಷಾ ಜಯಶೀಲೇನ ರಥೇನಾದ್ರೇಮೇಘಸ್ಯ ಸಾನು
ಸಮುಚ್ಚ್ರಿತಪ್ರದೇಶಂ ವೃಷ್ಟಿಚಿಕೀರ್ಷಯಾ ವಿಶೇಷೇಣ ಯಯಥುಃ | ಯುನಾಂ ಗತವಂತಾ | ಗತ್ವಾ ಚ
ವಿಷ್ಣಾಚೋ ವಿವಿಧಗತಿಯುಕ್ತಸ್ಯ ಮೇಘಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿನಾ ವಿಸೇಷೋದಕೇನ ಜಾತಮುತ್ಪನ್ನಂ ಸರ್ವಂ
ಭೂತಜಾತಮಹತಂ | ಅಗಮಯತಂ | ವೃಷ್ಟಿಂ ಕೃತವಂತಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಅಜೋಹವೀತ್ |
ಹ್ವಯತೇರ್ಯಜ್ಞಃ ಉಗಂತಾಲ್ಲಜ್ಞಃ ತಪಿ ಯಜೋ ವೇತೀಡಾಗಮಃ | ಅಭ್ಯಸ್ತಸ್ಯ ಚೇತಿ ದ್ವಿವಚನಾ-
ತ್ಪೂರ್ವಮೇವ ಹ್ವಯತೇಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಅಸ್ತಃ | ಸದ್ವನ್ನಿತ್ಯಾದಿನಾಸ್ಯ ಶಬ್ದಸ್ಯಾಸನ್ನಾದೇಶಃ |
ಅಲ್ಲೋಪೋಽನ ಇತ್ಯಕಾರಲೋಪಃ | ಜಯುಷಾ | ಜಿ ಜಯೇ | ಔಣಾದಿಕ ಉಸಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ವಿಷ್ಣಾಚಃ |
ವಿಷು ನಾನಾಭಿಮುಖ್ಯೇನಾಂಚತೀತಿ ವಿಗ್ರಹಃ | ಋತ್ವಿಗಿತಾದಿನಾ ಕ್ವಿನ್ | ಅಚ ಇತ್ಯಕಾರಲೋಪಃ |
ಜಾನಿತಿ ದೀರ್ಘಃ | ಉದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರೇಣ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಜಾನಿತ್ಯಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ |
ಅಹತಂ | ಹನ ಹಂಸಾಗತ್ಯೋಃ | ಲಜ್ಯದಾದಿತ್ಯಾಚ್ಛ್ರೇ ಲುಕ್ | ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶೇತ್ಯಾದಿನಾನು-
ನಾಸಿಕಲೋಪಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಶ್ವಿನೌ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ವರ್ತಿಕಾ—ವರ್ತಿಕಾ ಎಂಬ ಪಕ್ಷಿಯು (ತೋಳದಿಂದ ಗ್ರಸ್ತವಾಗಿ)
ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನೂ | ಯತ್ ಸೀಂ—ಯಾನಾಗ | ಅಜೋಹವೀತ್—(ಸ್ತುತಿಸಿ) ಕರೆಯಿತೋ |
(ತದಾ—ಆನಾಗ ಅದನ್ನು) | ವೃಕಸ್ಯ—ತೋಳದ | ಅಸ್ತಃ—ಬಾಯಿಯಿಂದ | ಅಮುಂಚಿತಂ—ಬಿಡಿಸಿದಿರಿ |
(ಅಪಿ ಚ—ಮತ್ತು) | ಜಯುಷಾ—ಜಯಶೀಲನಾದ (ರಥದಿಂದ) | ಅದ್ರೇಃ—ಸರ್ವತದ | ಸಾನು—
ಮೇಲ್ಭಾಗಕ್ಕೆ | ವಿ ಯಯಥುಃ—(ಜಾಹುಷನೊಡನೆ) ಹೋದಿರಿ | (ತಥಾ—ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ) | ವಿಷ್ಣಾಚಃ—
ವಿವಿಧಗತಿಯುಳ್ಳ (ವಿಷ್ಣಾಂಚನೆಂಬ ಅಸುರನ) | ಜಾತಂ—ಮಗನನ್ನು | ವಿಸೇಣ—ವಿಷದಿಂದ | ಅಹತಂ—
ವಧಿಸಿದಿರಿ | ಅಥವಾ [ಅಶ್ವಿನೌ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ವರ್ತಿಕಾ—(ಪ್ರತಿದಿವಸವೂ) ಅವರ್ತಿಸುವ ಉಷಸ್ಸು |
ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನೂ | ಯತ್ ಸೀಂ—ಯಾನಾಗ | ಅಜೋಹವೀತ್—(ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಗ್ರಸ್ತವಾಗಿ)
ಸ್ತುತಿಸಿದಳೋ | (ತದಾ—ಆಗ) | ವೃಕಸ್ಯ—(ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ಅವರಿಸುವ) ಸೂರ್ಯನ | ಅಸ್ತಃ—ಮುಖ
ಸ್ಥಾನೀಯವಾದ (ಮಂಡಲದಿಂದ) | ಅಮುಂಚಿತಂ—ಬಿಡಿಸಿದಿರಿ (ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿ ರಾತ್ರಿಯ ಕೊನೆಯ ಭಾಗ
ದಲ್ಲಿಟ್ಟಿರಿ) | (ಅಪಿ ಚ—ಮತ್ತು) | ಜಯುಷಾ—ಜಯಶೀಲನಾದ ರಥದ ಮೇಲೆ | ಅದ್ರೇಃ—ಮೇಘದ |

ಸಾನು—ಮೇಲ್ಬಾಗಕ್ಕೆ | ವಿ ಯಯಘಃ—(ಮಳೆಗೆರೆಯುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ) ಹೊರಟಿರಿ | (ಹೋಗಿ) ವಿಷ್ವಾಚಃ—
ವಿವಿಧಗತಿಯುಕ್ತವಾದ ಮೇಘದ (ಸಂಬಂಧಿಯಾದ) | ವಿಷೇಣ—ಉದಕದಿಂದ | ಜಾತಂ—ಸಕಲ ಭೂತ
ಜಾತವನ್ನೂ | ಅಹತಂ—(ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಕರೆದಿರಿ) ಸೇರಿಸಿದಿರಿ.]

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ವರ್ತಿಕಾ ಎಂಬ ಪಕ್ಷಿಯು (ನಿಮ್ಮನ್ನು) ಸ್ತುತಿಸಿದಾಗ (ಅದನ್ನು) ತೋಳದ
ಬಾಯಿಂದ ಬಿಡಿಸಿದಿರಿ; ಜಯಶೀಲನಾದ (ರಥದಮೇಲೆ) ಜಾಹುಷ ಎಂಬುವನೊಡನೆ ಯಾರಿಗೂ ಹತ್ತಲಸಾಧ್ಯ
ವಾದ ಚಿಟ್ಟದ ಮೇಲ್ಬಾಗಕ್ಕೆ ಹೋದಿರಿ; (ಹಾಗೆಯೇ) ವಿಶ್ವಾಂಚನೆಂಬ ಅಸುರನ ಮಗನನ್ನು ವಿಷದಿಂದ ಕೊಂದಿರಿ
ಅಥವಾ (ಜಗದಾವರಕನಾದ ಸೂರ್ಯನೊಡನೆ ಸೇರಿ ಹೋಗಿದ್ದ) ಉಷಸ್ಸು ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದಾಗ, ಆಕೆಯನ್ನು
ಸೂರ್ಯಮಂಡಲದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿ ರಾತ್ರಿಯ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿದಿರಿ; ಜಯಶೀಲನಾದ ರಥದಲ್ಲಿ (ಕುಳಿತು)
ಮೇಘಗಳ ಮೇಲ್ಬಾಗಕ್ಕೆ (ಮಳೆಗೆರೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ) ಹೊರಟು ವಿವಿಧ ಗತಿಯುಳ್ಳ ಮೇಘದ ಉದಕವನ್ನು ಸಕಲ
ಭೂತಜಾತಗಳಿಗೆ ದೊರಕಿಸಿದಿರಿ.

English Translation.

The quail glorified you, Aswins, when you saved her from the
mouth of the wolf; you carried off (Jahusha) to the top of the mountain
in our triumphant chariot; and slew the son of Vishwanch with
a poisoned (arrow).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಋಕ್ತನಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು (ಕಾಡುನಾಯಿ) ತೋಳನು ಹಿಡಿದು ಕೊಂಡು ಇದ್ದ ಒಂದು ಗುಬ್ಬಿಟ್ಟ
ಯನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಣದಾನ ಮಾಡಿದರೆಂದೂ, ಜಾಹುಷನೆಂಬ ರಾಜನು ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ತೊಂದರೆಗೆ
ಸಿಕ್ಕಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ ಅವನಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿರುವ ರಥಗಳಲ್ಲಿ ಕೂರಿಸಿಕೊಂಡು ಸರ್ವತದ ಶಿಖರಕ್ಕೆ
ಹೋದರೆಂದೂ, ನಾನಾವಿಧವಾದ ದುರ್ಮಾರ್ಗಗಳಿಂದ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಹಿಂಸೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ವಿಷ್ವಾಚನೆಂಬ ಅಸುರನ
ಮಗನಿಗೆ ವಿಷವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಕೊಂದರೆಂದೂ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಮೂರು ಆದ್ಯುತಕಾರ್ಯಗಳು ವರ್ಣಿತವಾಗಿವೆ.

ಅಸ್ಮೋ ವೃಕಸ್ಯ ವರ್ತಿಕಾಮುಖೀಕೇ ಯುವಂ ನರಾ ನಾಸತ್ಯಾಮುಮುಕ್ತಂ |

ಉತೋ ಕವಿಂ ಪುರುಭುಜಾ ಯುವಂ ಹ ಕೃಪಮಾಣಮುಕ್ಯಣುತಂ ವಿಚಕ್ಷೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೬-೧೪)

ಈ ಋಕ್ತನ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಗುಬ್ಬಿಟ್ಟಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದ ವಿಷಯವು ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಸರಿವಿಷ್ಣುಂ ಜಾಹುಷಂ ವಿಶ್ವತಃ ಸೀಂ ಸುಗೇಭಿರ್ನಕ್ತಮೂಹಛೂ ರಜೋಭಿಃ |

ವಿಭಿನ್ದನಾ ನಾಸತ್ಯಾ ರಥೇನ ವಿ ಪರ್ವತೌ ಅಜರಯೂ ಅಯಾತಮ್ ||

(ಋ. ಸಂ ೧-೧೧೭-೨೦)

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ವೇದದಲ್ಲಿಯೂ ಜಾಹುಷರಾಜನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದ ವಿಷಯವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

“ವೃಕಸ್ಯ ಅಸ್ಮನೋ ವಾಂ ವರ್ತಿಕಾಂ ಅಮುಚ್ಚತಂ” ಎಂಬ ಪದಗಳಿಂದ ಉಷಸ್ಸು ಅದಿತ್ಯ ಮಂಡಲದ ಅಧೀನಕ್ಕೆ ವಳಪಟ್ಟಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ ಅದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಬಿಡಿಸಿರುವರು ಎಂದರೆ ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯೋದಯವು ಆಗುವ ಕಾರಣ ಸೂರ್ಯನ ಉದಯಕ್ಕಿಂತ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ರಾತ್ರಿಯ ಕೊನೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಇರುವಂತೆ ಉಷಸ್ಸನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಸೂರ್ಯೋದಯ ಏಕೀಕೃತಾಮುಷಸಂ ಪೃಥಕ್ಕೃತ್ಯ ಉದಯೋತ್ಪೂರ್ವಂ ರಾತ್ರೇರಪರಭಾಗೇ ಸ್ಥಾಪಿತವಂತೌ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿ ಸಾಯಣರು— ಯಾಸ್ವರು ಹೇಳಿರುವ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳ ನಿರುಕ್ತದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿರುವರು—ತಥಾ ಚ ಯಾಸ್ಯಃ |

ಅದಿತ್ಯೋಽಸಿ ವೃಕ ಉಚ್ಯತೇ ಯದಾವೃಜ್ಞೀ | ಅಹ್ವಯದುಷಾ ಅಶ್ವಿನಾ ಅದಿತ್ಯೇನಾಭಿಗ್ರಸ್ತಾ
ತಾಮಶ್ವಿನಾ ಪ್ರಮುಮುಚಿತುರಿತ್ಯಾಖ್ಯಾನಮ್ ||

(ನಿ. ೫-೨೧)

ಸಾಯಣರು—ವಿವೃತಜ್ಯೋತಿಷ್ಯಃ ಸೂರ್ಯಃ ಉಚ್ಯತೇ | ವರ್ತತೇ ಪ್ರತಿದಿವಸಮಾವರ್ತತ ಇತಿ ವರ್ತಿಕಾ ಉಷಾಃ ಎಂದು ವೃಕವರ್ತಿಕಾ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಉಷಸ್ಸು ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಈ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಬಲಾತ್ಕರಿಸಿ ಗೃಹಿತಳಾದ ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ಬಿಡಿಸಿದ ವಿಷಯವು ಪ್ರತೀತವಾಗುವುದು. ನಿರುಕ್ತಕಾರರೂ ಕೂಡ ಉಷಸ್ಸು ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀಯು, ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಅವೃತಳಾಗಿ ತನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಣೆಮಾಡಲು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು (ಆಹ್ವಾನಮಾಡಿದಳು) ಕರೆದಳು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಮತ್ತು ವಿಷ್ವಾಚಃ ಅದ್ರೇಃ ಸಾನುಂ ವಿಜಯುಷಾ ಜಾತಂ ಅಹತಂ ಯಯೇಭುಃ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಜಯಶೀಲವಾದ ರಥದಿಂದ ಮೇಘವು ಇರುವ ಎತ್ತರವಾದ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಮೇಘದಲ್ಲಿರುವ ಮಳೆಯನ್ನು ಹುಯ್ಯುವ ಉದಕಗಳಿಂದ ಮಳೆಯನ್ನು ಹುಯ್ಯಿಸುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣಿಗಳೆಲ್ಲರನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸಿದರು ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ವಿಷ್ವಾಚಃ—ವಿಷು ನಾನಾ ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಅಂಚತಿ. ಅನೇಕವಿಧವಾಗಿ (ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ) ವಿರುದ್ಧರೀತಿ ಯಿಂದ ಸಂಚರಿಸುವುದು. ವಿಷ್ವಾಕ್ ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಸ್ತುಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇ ವಿವರಿಸಿ—

ಯಾಭಿರ್ವರ್ತಿಕಾಂ ಗೃಹಿತಾಮಮುಂಚಿತಂ ತಾಭಿರೂ ಸು ಊತಿಭಿರಶ್ವಿನಾಗತಮ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೭-೮)

ಎಂಬ ಈ ಅರ್ಥಖುಕ್ತವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿರುವರು.

|| ಸ್ವಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಜೋದವೀತ್—ಹ್ವೇರ್ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞಲುಗಂತದ ಮೇಲೆ ಲಜ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಯಜೋ ವಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಈಡಾಗಮ. ಅಭ್ಯಸ್ತಸ್ಯ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿತ್ವಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲೇ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಅನೇಲೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಚುತ್ವ. ಗುಣ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಇದು ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಸ್ತಃ—ಅಸ್ಯ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಪಂಚಮಾ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಪದ್ವನ್ನೋಮಾಸ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಆಸನ್ ಆದೇಶ. ಭ ಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲೋಪೋನಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಸ್ತಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಉದಿದಂಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಮುಂಚಿತಮ್—ಮುಚ್ಲ ಮೋಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

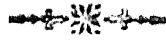
ಜಯುಸಾ—ಜಿ ಜಯೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಕಾದಿಕವಾದ ಉಸಿಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಗುಣ. ಅಯಾದೇಶ. ಅದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಾನಯನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಉಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತ್ವತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಯಯಥುಃ—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಾತಮ್—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. ನಿಷ್ಠಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಜನಸನಖನಾಂ ಸನ್ಯುಲೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಆತ್ಮ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಷ್ವಾಚಿಃ—ವಿಷು ನಾನಾ ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಅಂಚತಿ ಇತಿ ವಿಗ್ರಹ. ಋತ್ವಿಕ್ ದಧೃಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುಬಂತ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಅಂಚು ಗತಿಪೂಜನಯೋಃ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ವಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಚಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಚೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಅನುದಾತ್ತವಾದ ವಿಭಕ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಉದಾತ್ತವಾದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬಂದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಚೆ ಯತ್ರೋದಾತ್ತಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಚೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಹತಮ್—ಹನ ಹಿಂಸಾಗರ್ಹೋಃ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲಬ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ವಿವರಣೆಯ
ತಸ್ಯಾಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ತಮಾದೇಶ. ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಸಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಸ್ಯೇ
ಲುಕ್. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಜಿಡ್ವದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶವನತಿತನೋತ್ಯಾದೀನಾಂ (ಪಾ. ಸೂ.
೬-೪-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅನುನಾಸಿಕವಾದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಂಗಳಿಗೆ ಅದಾಗವ. ಅತಿಶಯೋಕ್ತಿ
ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜ್ಜ ತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಸ್ತ್ರ ||

ಶತಂ ಮೇಷಾನ್ವೃಕ್ಯೇ ಮನುಹಾನಂ ತಮಃ ಪ್ರಸೀತಮತಿವೇನ
ಪಿತ್ರಾ |

ಆಕ್ಷೀ ಯುಜ್ರಾಶ್ವೇ ಅಶ್ವಿನಾವಧತ್ತಂ ಜ್ಯೋತಿರಂಧಾಯ ಚಕ್ರ-
ಧುವಿಚಕ್ಷೇ || ೧೭ ||

|| ಪದಗಾಥ ||

ಶತಂ | ಮೇಷಾನ್ | ವೃಕ್ಯೇ | ಮನುಹಾನಂ | ತಮಃ | ಪ್ರಸೀತಂ | ಅತಿವೇನ
ಪಿತ್ರಾ |

ಆ | ಅಕ್ಷೀ | ಇತಿ | ಯುಜ್ರಾ | ಅಶ್ವೇ | ಅಶ್ವಿನೌ | ಅಧತ್ತಂ | ಜ್ಯೋತಿಃ | ಅಂಧಾಯ |
ಚಕ್ರಧುಃ | ವಿಚಕ್ಷೇ || ೧೭ ||

|| ಸಾಮಾನ್ಯಭಾಷ್ಯ ||

ಶತಂ ಮೇಷಾನ್ಯೈಕೈ ಚಕ್ಷದಾನಂ | ಋ. ೧-೧೧೬-೧೬ | ಇತ್ಯತ್ರ ಯದಾಖ್ಯಾನಮವಾದಿಷ್ಠ
ತದತ್ರಾಪ್ಯನುಸಂಧೇಯಂ | ಶತಂ ಶತಸಂಖ್ಯಾಕಾನ್ಮೇಷಾನ್ಯೈಕೈ ವೃಕೀರೂಪೇಣಾವಸ್ಥಿತಾಯಾಶ್ಚಿನೋ-
ರ್ವಾದನಾಯ ರಾಸಭಾಯ ಮಮಹಾನಂ ಪೂಜಿತವಂತಮಹಾರಾಥಂ ಸಮರ್ಪಿತವಂತಮಶೀವೇನಾ-
ಸುಖಕಾರಿಣಾ ಪಿತ್ರಾ ಸ್ವಕೀಯೇನ ಜನಕೇನ ತಮೋ ದೃಷ್ಟಿರಾಹಿತೈನ ಕೃತಮಾಂಧ್ಯಂ ಪ್ರಣೀತಂ
ಪ್ರಾಪಿತಮೃಜಾಶ್ಚಂ ಚಕ್ಷುಷ್ಮಂತಮಶ್ವಿನಾವಕುರುತಾಮಿತಿ ಶೇಷಃ | ಏತದೇವ ವಿಶದಯತಿ | ಹೇ ಅಶ್ವಿನಾ
ಅಪ್ತೇ ಪಿತೃಶಾಸಾನ್ನಪ್ತೇ ಚಕ್ಷುಷೀ ಋಜಾಶ್ಚ ಏತತ್ಪಂಚ್ಚಕೇ ರಾಜರ್ಷಾವಾಧತ್ತಂ | ಪುನರ್ದರ್ಶನ
ಸಮರ್ಥೇ ಅಕುರುತಂ | ಏತದೇವಾದ | ಅಂಧಾಯ ದೃಷ್ಟಿಹೀನಾಯ ಜ್ಯೋತಿಃ ಪ್ರಕಾಶಕಂ ಚಕ್ಷುಃ
ವಿಚಿಕ್ಷೇ ವಿವಿಧಂ ಜಗದ್ವ್ರಷ್ಟಂ ಚಕ್ರಭುಃ | ಯುವಾಂ ಕೃತವಂತಾ || ಮಮಹಾನಂ ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ |
ಲಿಟಃ ಕಾನಚ್ | ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಛಾಂದಸಮುಖ್ಯಾಸಸ್ಯ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಪ್ರಣೀತಂ | ಪ್ರಪೂರ್ವಾನ್ಯಯತೇಃ
ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ | ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಪಿತ್ರಾ | ಉದಾತ್ತಯಣ ಇತಿ
ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅಪ್ತೇ | ಅಪ್ತಶಬ್ದಾದ್ವಿವಚನೇ ನುಮಾಗಮಶ್ಚ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ | ಈ ಚ ದ್ವಿವಚನ
ಇತೀಕಾರಾಂತಾದೇಶಶ್ಚ | ಪರತ್ವಾದೀಕಾರಾದೇಶಃ | ಕೃತೇ ತಸ್ಮಿನ್ ಸಕೃದ್ಗತಸರಿಭಾಷಯಾ ಪುನರ್ನಮ್ಮ
ಭವತಿ | ಉದಾತ್ತ ಇತ್ಯನುವೃತ್ತೇರೀಕಾರಸ್ಯೋದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಸಹಾರ್ಥ ||

ಅಶ್ವಿನಾ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಶತಂ—ನೂರು | ಮೇಷಾನ್—ಆಡುಗಳನ್ನು | ವೃಕೇ—
ಹೆಣ್ಣುತೋಳದ ರೂಪದಿಂದಿದ್ದ (ನಿಮ್ಮ ವಾಹನಕ್ಕೆ) | ಮಮಹಾನಂ—(ಆಹಾರವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ) ಪೂಜಿಸಿದ
(ಮತ್ತು) ಅಶೀವೇನ—ಅಸುಖಕಾರಿಯಾದ (ದುಃಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದ) | ಪಿತ್ರಾ—(ತನ್ನ) ತಂದೆಯಿಂದ | ತಮಃ—
(ಅಂಧತನದಿಂದಂಟಾದ) ತಮಸ್ಸನ್ನೂ | ಪ್ರಣೀತಂ—ಹೊಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಎಂದರೆ ಕುರುಡನಾದ ಋಜಾಶ್ಚನನ್ನು
ಪುನಃ ದೃಷ್ಟಿಯುಕ್ತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದಿರಿ) | ಋಜಾಶ್ಚೇ—ಋಜಾಶ್ಚ ಎಂಬ ರಾಜರ್ಷಿಗೆ | ಅಪ್ತೇ—(ತಂದೆಯ
ಶಾಪದಿಂದ ನಷ್ಟವಾದ) ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು | ಆ ಅಧತ್ತಂ—(ದರ್ಶನಸಮರ್ಥಗಳನ್ನಾಗಿ) ಮಾಡಿದಿರಿ | ಅಂಧಾಯ—
ಕುರುಡನಾದ ಅವನಿಗೆ | ಜ್ಯೋತಿಃ—ಪ್ರಕಾಶಕವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು | ವಿಚಿಕ್ಷೇ—(ಸವಾರ್ಥಗಳನ್ನು) ಜಿನ್ನಾಗಿ
ನೋಡುವುದಕ್ಕೆ (ನೋಡುವಂತೆ) | ಚಕ್ರಭುಃ—ಮಾಡಿದಿರಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನೂರು ಆಡುಗಳನ್ನು ಹೆಣ್ಣುತೋಳದ ರೂಪದಿಂದಿದ್ದ (ನಿಮ್ಮ ವಾಹನಕ್ಕೆ)
ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ದುಃಖಕಾರಿಯಾದ ತಂದೆಯಿಂದ (ಶಪ್ತನಾಗಿ) ಕುರುಡನಾಗಿದ್ದ ಋಜಾಶ್ಚನಿಗೆ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು
ಅವನಿಗೆ ಸವಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಜಿನ್ನಾಗಿ ನೋಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದಿರಿ.

English Translation.

You restored eyes to Rijrashwa, who, on presenting a hundred sheep to the she-wolf, had been condemned to darkness by his indignant father, and gave light to the blind, wherewith to behold all things.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಋಕ್ಮನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುವಾಗ ಸಾಯಣರು—

ಶತಂ ಮೇಷಾಃ ವೃಕ್ಯೇ ಚಕ್ಷದಾನಮೞ್ಪ್ರಶ್ನಂ ತಂ ಪಿತಾಂಧಂ ಚಕಾರ ||

ತಸ್ಮಾ ಅಕ್ಷೀ ನಾಸತ್ಯಾ ವಿಚಕ್ಷ ಆಧತ್ತಂ ದಸ್ಯಾ ಭಿಷಜಾವನವರ್ವನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೭-೧೭)

ಇತ್ಯೆತ್ರ ಯದಾಖ್ಯಾನಮನಾದಿಷ್ಟ ತದತ್ರಾಪ್ಯನುಸಂಧೇಯಂ | ಈ ಋಕ್ಮಿನಲ್ಲಿ “ಶತಂ ಮೇಷಾಃ” ಎಂಬ ಋಕ್ಮಿನಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅರ್ಥವೇ ವಿಪ್ರತನಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಋಷಿಪ್ರಶ್ನನೆಂಬ ರಾಜರ್ಷಿಯು ನೂರು ಕುರಿಗಳನ್ನು ಒಂದೊಂದನ್ನಾಗಿ ಕೊಂದು ತೋಳನ ರೂಪದಿಂದಿದ್ದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ವಾಹನಕ್ಕೆ ಆಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಅವನ ತಂದೆಯು ನೋಡಿ ಋಷಿಪ್ರಶ್ನನೆಗೆ ಕಣ್ಣುಕಾಣಿಸದೆ ಹೋಗಲಿ ಎಂದು ಶಾಪವನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು. ಅದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಕಣ್ಣು ಕಾಣಿಸದಂತಾಯಿತು. ಋಷಿಪ್ರಶ್ನನು ಕುರುಡನಾಗಿಯೇ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ದೇವತೆಗಳ ವೈದ್ಯರಾದ ಕಾರಣ ಬಂದು ಇವನನ್ನು ನೋಡಿ ಇವನಿಗೆ ಎಲ್ಲವೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣಿಸುವಂತೆ ಇರುವ ಕಣ್ಣನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ರಕ್ಷಿಸಿದರು ಎಂಬ ಇತಿಹಾಸವು ಹಿಂದಿನಋಕ್ಮಿನಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೂ ಪುನಃ ಬೇರೆಯ ಪದಗಳಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ವೃಕ್ಯೇ—ವೃಕರೂಪೇಣಾವಸ್ಥಿತಾಯ ಅಶ್ವಿನೋರ್ವಾಹನಾಯ ರಾಸಭಾಯ | ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ವಾಹನವಾದ ಕತ್ತೆಯು ತೋಳನ ಆಕಾರವನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದಾಗ ಅದರ ಆಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಮಮಹಾನಂ—ಪೂಜಿತವಂತಂ ಅಹಾರಾರ್ಥಂ ಸಮರ್ಪಿತವಂತಂ | ಪೂಜಾರ್ಥವಾದ ಮಹ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪೂಜಿಸುವುದೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳ ವಾಹನವಾದ ತೋಳರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸಿದ ಕತ್ತೆಗೆ ಆಹಾರವನ್ನು ವದಗಿಸಿರುವುದೇ ಪೂಜೆಯಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಪ್ರಣೀತಂ—ಪ್ರಾಪಿತಂ ಋಷಿಪ್ರಶ್ನಂ ಚಕ್ಷುಷ್ಮಂತಂ ಅಶ್ವಿನಾವಕುರತಾಮಿತಿ ಶೇಷಃ | ಪ್ರ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು ನೀಡಾತುವಿಗೆ ಸೇರಿ ಬೇರೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವಕಾರಣ ಪ್ರಣೀತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟನು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಋಷಿಪ್ರಶ್ನನೆಗೆ ಕಣ್ಣುಕಾಣಿಸುವಹಾಗೆಮಾಡಿ ಅವನಿಗೆ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಮನುಹಾನಮ್—ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಲಿಟಿಃ ಕಾನಜ್ಯಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಾನಚಾದೇಶ. ತನ್ನಿ ಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಆದಿಹಲ್ ಶೇಷ ಬರುತ್ತದೆ. ಮನುಹಾನ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ತುಜಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿದೆ ಎಂದು ಕಲ್ಪನೆಮಾಡುವುದಾದರೆ ಪದಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ದೀರ್ಘಶ್ರವಣವಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಣೀತಮ್—ಣಿ. ಜಾ. ಪ್ರಾಸಣೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು ಪರವಾದಾಗ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಉಪಸರ್ಗದ ನಿಮಿತ್ತ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಣತ್ವ. ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಪು) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಶಿನೇನ—ನ ಶಿವಃ ಅಶಿವಃ ತೇನ. ತತ್ಪರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಜ್ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಿತ್ರಾ—ಪಿತ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತ್ವತೀಯಾ ಏಕವಚನ ಟಾ ಪರವಾದಾಗ ಯಣಾದೇಶ. ಉದಾತ್ತವಾದ ಋಕಾರಕ್ಕೆ ಯಣಾದೇಶ ಬಂದು ಅದರ ಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಯಣೋಹಲ್ ಪೂರ್ವಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಕ್ಷೀ—ಅಕ್ಷಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದ್ವಿವಚನ ಪರವಾದಾಗ ನಪುಂಸಕಸ್ಯ ರ್ಘುಲಚಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮವೂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಈಚೆ ದ್ವಿವಚನೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೭೭) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಈಕಾರಾಂತಾದೇಶವೂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ವಿಸ್ಪ್ರತೀಷೇಧೇ ಪರಂ ಕಾರ್ಯಮ್ ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಈತ್ಯವು ಪರಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಧಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅದೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಈತ್ಯವು ಬಂದರೂ ಅಜಂತತ್ವ ವಿಘಾತವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಆಮೇಲೆ ನುಮಾಗಮ ಬರಲಿ ಎಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು. ಸಕೃದ್ಗತೌ ವಿಸ್ಪ್ರತೀಷೇಧೇನ ಯದ್ವಾಧಿತಂ ತದ್ವಾಧಿತಮೇವ (ಪರಿ. ೪೦-) ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ಒಂದುಸಲ ಬಾಧಿತವಾದರೆ ಅದು ಬಾಧಿಸಿದಂತೆಯೇ. ಅದುದರಿಂದ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಉದಾತ್ತಃ—ಎಂದು ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಈಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಧತ್ತಮ್—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣಸ್ತೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಚಿಕ್ಷೇ—ವಿ ಉಪಸರ್ಗ. ಚಿಕ್ಷಿಜ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ. ಧಾತು. ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ದರ್ಶನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ತುಮನರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ತುಮನರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಸೇ—

(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ- ಸ್ತೋಃ ಸಂಯೋ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಸಂಯೋಗಾದಿ ಕಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಷಡ್ಲೋಃ ಕೇನಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಷಕಾರಕ್ಕೆ ಸಕಾರ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಕತ್ವ. ಕಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ವ. ಚಕ್ಷೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇಷ್ಟಿತ್ಯಾದಿರ್ನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ನಿ ಎಂಬುದರೊಡನೆ ಗತಿಸಮಾಸವಾದಾಗ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೭ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾತಃ ||

ಶುನಮಂಧಾಯ ಭರಮುಹ್ಯಯತ್ನಾ ವೃಕೀರಶ್ಚಿನಾ ವೃಷಣಾ
ನರೇತಿ |

ಜಾರಃ ಕನೀನ ಇವ ಚಕ್ಷದಾನ ಋಜ್ರಾಶ್ವಃ ಶತಮೇಕಂ ಚ
ಮೇಷಾನ್ || ೧೮ ||

|| ಪದನಾಶಃ ||

ಶುನಂ | ಅಂಧಾಯ | ಭರಂ | ಅಹ್ವಯತ್ | ಸಾ | ವೃಕೀಃ | ಅಶ್ವಿನಾ |
ವೃಷಣಾ | ನರಾ | ಇತಿ |

ಜಾರಃ | ಕನೀನಃ | ಇವ | ಚಕ್ಷದಾನಃ | ಋಜ್ರಾಶ್ವಃ | ಶತಂ | ಏಕಂ | ಚ |
ಮೇಷಾನ್ || ೧೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಶುನಮಿತಿ ಸುಖನಾಮ | ಭರಂ ಪ್ರೋಷಣಹೇತುಭೂತಂ ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯೇಣ ನಿಷ್ಪಾದ್ಯಂ
 ಸುಖಮಂಧಾಯ ದೃಷ್ಟಿಹೀನಾಯ ತಸ್ಮಾ ಋಜ್ರಾಶ್ವಯೇಚ್ಛಂತೀ ಸಾ ವೃಕೇರ್ಹೇ ಅಶ್ವಿನಾವಶ್ವಯುಕ್ತಾ
 ಕೃತ್ವಂ ಜಗದ್ವ್ಯಾಪ್ತುಂವಂತೌ ನಾ ವೃಷಣಾ ಹೇ ವೃಷಣೌ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಾರಾಣಿತ್ಯೇವಂ
 ಸಂಬೋಧ್ಯ ನರಾ ನೇತಾರಾವಶ್ವಿನಾವಹ್ಯಯತ್ | ಅಹೂತವತಿ | ಅಹ್ವಯಂತ್ಯಾಸ್ತಸ್ಯಾಃ ಕೋಽಭಿಪ್ರಾಯ
 ಇತಿ ಚೇತ್ ತದುಚ್ಯತೇ | ಕನೀನ ಇವ ಯಥಾ ಪ್ರಾಪ್ತಯೌವನಃ ಕಾಮುಕೋ ಜಾರಃ ಪಾರದಾರಿಕಃ
 ಸನ್ ಪರಸ್ತ್ರಿಯೈ ಸರ್ವಂ ಧನಂ ಪ್ರಯಚ್ಛತಿ ಏವಮೃಜ್ರಾಶ್ವೋ ಮಹ್ಯಂ ಶತಮೇಕಂ ಚೈಕೋತ್ತರಶತ-
 ಸಂಖ್ಯಾಕಾನ್ತೇಷಾನ್ಪರಿಜನಾನಾಂ ಸ್ವಭೂತಾನಪಹ್ಯತ್ಯ ಚಕ್ಷದಾನಃ ಶಕಲೀಕುರ್ವನ್ ಪ್ರಾದಾತ್ |
 ತೇನೇದೃಶೀಂ ದುರ್ದಶಾಂ ಪ್ರಾಪ್ತ ಇತಿ || ಕನೀನಃ | ಯುವಶಬ್ದಾದಿಷ್ಯ ನಿ ಯುವಾಲ್ಪಯೋಃ ಕನ್ನನ್ಯತ-
 ರಸ್ಯಾಂ | ಪಾ. ೫-೩-೬೪ | ಇತಿ ಯುವಶಬ್ದಸ್ಯ ಕನ್ನಾದೇಶಃ | ವೃತ್ಯೇನೇಷ್ಯನಃ ಖಾದೇಶಃ | ಯದ್ವಾ |
 ಕನ ದೀಪ್ತಿಕಾಂತಿಗತಿಷು | ಅಸ್ಮಾದ್ವಾಣಾದಿಕ ಈನಪ್ರತ್ಯಯಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ವೃಷಣಾ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥದಾಯಕರೂ | ನರಾ—ನೇತ್ರಗಳೂ ಆದ | ಅಶ್ವಿನೌ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ |
 ಭರಂ—ಪುಷ್ಟಿಕಾರಕವಾದ | ಶುನಂ—(ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ) ಸುಖವನ್ನು | ಅಂಧಾಯೆ—
 ದೃಷ್ಟಿಹೀನನಾದ (ಋಜ್ರಾಶ್ವನಿಗೆ ಕೊಡಿಸಲಿಚ್ಛಿಸಿ) | ಸಾ ವೃಕೇಃ—ಆ ತೋಳವು | ಋಜ್ರಾಶ್ವಃ—ಋಜ್ರಾಶ್ವನು |
 ಶತಂ ಏಕಂ ಚ—(ತನಗೆ ಮತ್ತು ಇತರರಿಗೆ ಸೇರಿದ) ನೂರೊಂದು | ಮೇಷಾನ್—ಮೇಕೆಗಳನ್ನು |
 ಕನೀನಃ—ತರುಣನಾದ | ಜಾರ ಇವ—ಜಾರಪುರುಷನು (ಪರಸ್ತ್ರೀಗೆ ಸರ್ವಸ್ವವನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟುಬಿಡುವಂತೆ) |
 ಚಕ್ಷದಾನಃ—ಕತ್ತರಿಸಿ (ನನಗೆ) ಕೊಟ್ಟನು | ಇತಿ—ಹೀಗೆಂಬುದಾಗಿ | ಅಹ್ವಯತ್—(ನಿಮ್ಮನ್ನು) ಕರೆಯಿತು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಅಂಧನಾದ ಋಜ್ರಾಶ್ವನಿಗೆ, ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಉತ್ತಮವಾದ
 ಸುಖವನ್ನು (ಕೊಡಿಸಲಿಚ್ಛಿಸಿ) ಆ ತೋಳವು ನಿಮ್ಮನ್ನು ಕೂರಿತು ಎಲೈ ಕಾಮವರ್ಷಕರೇ, ನಾಯಕರೇ, ಅಶ್ವಿನೀ
 ದೇವತೆಗಳೇ, ಋಜ್ರಾಶ್ವನು ನೂರೊಂದು ಮೇಕೆಗಳನ್ನು, ತರುಣನಾದ ಜಾರಪುರುಷನು (ಸರ್ವಸ್ವವನ್ನೂ ಪರಸ್ತ್ರೀಗೆ
 ಅರ್ಪಿಸುವಂತೆ) (ನನಗೆ) ಕತ್ತರಿಸಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ (ಅದರಿಂದ ಈ ದುರ್ದಶೆಯನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದಾನೆ) ಎಂದು ನಿಮ್ಮನ್ನು
 ಕರೆಯಿತು.

English Translation

(Desiring) that the enjoyment (arising from the perfection) of the
 senses (should be restored to the blind), the she-wolf invoked you, (saying),
 “Aswins, showerers (of benefits), leaders) of sacrifices), Rijraswa, (lavish)
 as a youthful gallant, (has given me) a hundred and one sheep, cutting
 them into fragments.”

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಶುನಂ—ಶುನಂ ಇತಿ ಸುಖನಾಮ | ಶುನಶಬ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತು ಸುಖನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸುಖವೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಭರಂ—ಪೋಷಣಹೇತುಭೂತಂ ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯೇಣ ನಿಷ್ಪಾದ್ಯಂ ಸುಖಂ | ಭರಶಬ್ದವು—ನಲವತ್ತಾರು ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಯುದ್ಧವೆಂದು ಅರ್ಥ. ಸಾಯಣರು ಭರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಪೋಷಣೆಯು ಉಂಟಾಗಲು ಕಾರಣವಾದ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು. ಇದರಿಂದ ಭರಶಬ್ದವು ಶುನಂ ಎಂಬುವುದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸುಖವೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಜಾರಃ ಕನೀನ ಇವ ಚಕ್ಷದಾಣಃ—ಯಥಾ ಪ್ರಾಪ್ತಯೌವನಃ ಕಾಮುಕಃ ಪಾರದಾರಿಕಸ್ತೇ ಪರಸ್ತ್ರಿಯೈ ಸರ್ವಂ ಧನಂ ಪ್ರಯಚ್ಛತಿ ಏವಂ ಪಾರಜನಾನಾಂ ಸ್ವಭೂತಾನಪಹೃತ್ಯ ಮೇಷಾಃ ಶಕಲೀ ಕುರ್ಮನ್ ಪ್ರಾದಾತ್ | ಯೌವನವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಇರುವ ಕಾಮುಕನು ಪರಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಅನುರಕ್ತನಾಗಿ ತನ್ನ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರಳಾದ ಅವಳಿಗೆ ಧನವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಒಪ್ಪಿಸುವಂತೆ, ಋಷಾಶ್ವನು ನಾಗರಿಕರಾಗಿರುವ ಪ್ರಜೆಗಳ ದ್ರವ್ಯವಾದ ಕುರಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಬಂದು ಅವುಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ತೋಳನಿಗೆ ಆಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದನು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಕನೀನಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಲ್ಲಿ ವಿಮರ್ಶಮಾಡಿರುವರು. **ಜಾರಃ-ಕನೀನ ಇವ ವೃಕೀ ವೃಷಣಾ ನರೇತಿ ಅಹ್ವಯತ್** ಎಂದು ಅನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಿ—ಕನೀನ ಶಬ್ದವು ಕನ್ಯಾವಾಚಕವಾಗಿಲ್ಲ. ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿ ವಿಶಸನಮಾಡುವುದು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲವಾದಕಾರಣ ಕನ್ಯಾಶಬ್ದವು ಕಾಂತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಕನ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಕಾಮಯಿತಾ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ಕಾಮುಕನಾದ ಜಾರಪುರುಷನು ಪರಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ಆದರದಿಂದಲೂ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಇದರಂತೆ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ವಾಹನವು ಇವರನ್ನು ವೃಷಣಾ-ಆಶ್ರಿತರಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಕೊಡುವವರು ಮತ್ತು ನರಾ....ಸರಿಯಾದ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರೂ ಆಗಿರುವರು ಎಂದು ಆಹ್ವಾನಮಾಡಿರುವುದು ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು. ಮತ್ತು ಋಷಾಶ್ವನು ಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಕಾರಣ ಮುಂದೆ ತನಗೆ ಶತ್ರುಗಳೊಡನೆ ಯುದ್ಧವು ಸಂಭವಿಸುವುದೆಂದೂ ಇದಕ್ಕಾಗಿ ತನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳವರ ಸಹಾಯವು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿರಬೇಕೆಂದೂ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ವಾಹನಕ್ಕೆ ಆಹಾರವನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಿಕೊಡುತ್ತಿದ್ದನೆಂದೂ ಅವನ ತಂದೆಯ ಶಾಸಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾಗಿ ಅದರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ತನ್ನ ಕುರುಡನ್ನು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಂಡನೆಂದು ಕಾರಣವನ್ನೂ ಸಹ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳ—

ಋಷಾಶ್ವೋ ಹಿ ಯೋಗೈಶ್ಚರ್ಯಾತ್ ಪೂರ್ವಮೇವ ಜ್ಞಾತವಾ ಇಯಂ ವೃಕೀ ಅತ್ತಿನೋಃ ಕಶಾ ಸಮಮಾಂಧೀಭೂತಸ್ಯ ವೃತೇ ಸಿತರಿ ಶತ್ರುಭಿಃ ರುದ್ಧಸ್ಯ ಶತ್ರುಜಯಂ ಕರಿಷ್ಯತೀತಿ ಚಕ್ಷದಾಣಃ |

ಎಂಬ ಈ ವಚನವನ್ನೂ ಉದಾಹರಿಸಿರುವರು.

|| ಸ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಹ್ವಯೇತ್—ಹೈಜ್ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ. ಭ್ವಾದಿ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತೇಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ ಏಕೋಯನಾಯಾವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಯೋದೇಶ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನರಾ—ನ್ಯಾ ನಯೇ. ಧಾತು. ಖೋದೋರಸ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿ ಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ರಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಚಯುತ್ತದೆ. ದ್ವಿವಚನ ಔ ಪರವಾದಾಗ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಕಾರದೇಶ.

ಕನೀನಃ—ಯುವನ್ ಶಬ್ದ. ಅಶತಿಯೇನ ಯುವಾ ಕನೀನಃ. ಅತಿಶಾಯನೇ ತಮಬಿಷ್ಣುನಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಷ್ಠನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪರವಾದಾಗ ಯುವಾಲ್ಪಯೋಃ ಕನನೈತರಸ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯುವನ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕನ್ ಅದೇಶ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಷ್ಠನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಖಾದೇಶ. ಆಯನೇಯೀನಿಯಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಈನಾದೇಶ. ಕನೀನ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಕನ ದೀಪ್ತಿಕಾಂತಿಗತಿಷು ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಉಣಾದಿಪ್ರಪ್ತವಾದ ಈನ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಿಕ್ಷದಾಸಃ—ಕ್ಷದ ಧಾತುವು ಇಲ್ಲಿ ಶಕಲೀಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಟಃ ಕಾನಜ್ಯಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಾನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿ ಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ ಬಂದಾಗ ಕುಯೋಶ್ಚುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚುತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೮ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಮುಹೀ ವಾಮೂತಿರಶ್ವಿನಾ ಮಯೋಭೂರುತ ಸ್ರಾಮಂ ಧಿಷ್ಣಾ

ಸಂ ರಿಣೇಥಃ |

ಅಥಾ ಯುವಾಮಿದಹ್ವಯತ್ಪುರಂಧಿರಾಗಚ್ಚತಂ ಸೀಂ ವೃಷಣಾ-

ವವೋಭಿಃ || ೧೯ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಮುಹೀ | ನಾಂ | ಉತೀ | ಅತ್ತಿನಾ | ಮಯಃ ೭ ಭೂಃ | ಉತ | ಸ್ರಾಮಂ |
ಧಿಷ್ಣಾ | ಸಂ | ರಿಣೇಥಃ |

ಅಥ | ಯುನಾಂ | ಇತ್ | ಅಹ್ವಯತ್ | ಪುರಂ ೭ ಧಿಃ | ಆ | ಅಗಚ್ಛತಂ | ಸೀಂ |

ವೃಷಣೌ | ಅವಃ ೭ ಭಿಃ || ೧೯ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅತ್ತಿನೌ ನಾಂ ಯುನವಯೋರ್ಮುಹೀ ಮಹತ್ಯೂತಿಃ ಸಾಲನಂ ಮಯೋಭೂರ್ಮಯಸಃ
ಸುಖಸ್ಯ ಭಾವಯಿತ್ರಿ | ಉತಾಪಿ ಚ ಹೇ ಧಿಷ್ಣಾ | ಧಿಷಣಾ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಾ ನಾಕ್ | ತಯಾ ಸ್ತೋತವ್ಯಾ
ಸ್ರಾಮಂ ವ್ಯಾಧಿತಂ ಪುರುಷಂ ನಿಶ್ಚಿಷ್ಟಾಂಗಮತ್ಯಾದಿಕಂ ಸಂ ರಿಣೇಥಃ | ಸಂಗತಾವಯವಂ ಕುರುಥಃ |
ಅಥಾಪಿ ಚ ಯುನಾಮಿದ್ಯುನಾಮೇವ ಪುರಂಧಿರ್ಬಹುಧೀಘೋಷಾ ವಿಶ್ವಲಾ ನಾಹ್ವಯತ್ |
ರೋಗೋಪಶಮನಾರ್ಥಮಾಹೂತವತೀ || ಹೇ ವೃಷಣೌ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಾರಾವತ್ತಿನೌ ಅವೋಭೀ
ರಕ್ಷಣೈಃ ಸಹಾಗಚ್ಛತಂ | ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಸೀಮೇನಾಂ ಪ್ರಾಪ್ತವಂತೌ || ಮುಹೀ | ಮಹತೀ | ಛಾಂದಸೋ
ವರ್ಣಲೋಕಃ | ಯದ್ವಾ | ಮಹೇರೌಣಾದಿಕ ಇನ್ | ಕೃದಿಕಾರಾಡಕ್ತಿನ ಇತಿ ಜೋಷ್ | ಮಯೋಭೂಃ |
ಭವತೇರಂತರ್ಭಾವಿತಾಣ್ಯರ್ಥಾತ್ ಕ್ಷಿಪ್ | ರಿಣೇಥಃ | ರೀ ಗತಿರೇಷಣಯೋಃ | ಕ್ರೈಯಾದಿಕಃ |
ಪ್ಷಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವ ಇತಿ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅತ್ತಿನಾ—ಎಲೈ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ನಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ | ಮುಹೀ—ಮಹತ್ತರನಾದ |
ಉತೀ—ರಕ್ಷಣೆಯು | ಮಯೋಭೂಃ—ಸುಖಕಾರಿಯು | ಉತ—ಮತ್ತು | ಧಿಷ್ಣಾ—ಎಲೈ ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯ
ಗಳಿಂದ ಸ್ತುತ್ಯರೇ | ಸ್ರಾಮಂ—ವ್ಯಾಧಿಗ್ರಸ್ತನಾದ (ವಿಶ್ಚಿಷ್ಟಾಂಗನಾದ) (ಅತ್ತಿನೊದಲಾದ) ಪುರುಷನನ್ನು ||
ಸಂ ರಿಣೇತಃ—ಸಂಪೂರ್ಣವಯವನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದಿರಿ | ಅಥ—ಮತ್ತು | ಯುನಾಂ ಇತ್—ನಿಮ್ಮನ್ನೇ
ಪುರಂಧಿಃ—ಬಹುಜ್ಞಾನಿಯಾದ (ಘೋಷಾ ಎಂಬುವಳು ಅಥವಾ ವಿಶ್ವಲಾ ಎಂಬುವಳು) | ಅಹ್ವಯತ್—
(ರೋಗೋಪಶಮನಾರ್ಥವಾಗಿ) ಕರೆದಳು | ವೃಷಣೌ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದರಾದ ಎಲೈ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಅವೋಭೀ
ರಕ್ಷಣಾಕರ್ಮಗಳೊಡನೆ | ಸೀಂ—ಈ ಘೋಷಾ (ವಿಶ್ವಲಾ) ಎಂಬುವಳ ಬಳಿಗೆ | ಆ ಅಗಚ್ಛತಂ—ಬಂದಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮ ಮಹತ್ತರವಾದ ರಕ್ಷಣೆಯು ಸುಖಕಾರಿಯು ; ಸ್ತುತೃರಾದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ವ್ಯಾಧಿಗ್ರಸ್ತನಾದ (ವಿಶ್ಲಿಷ್ಟಾಂಗನಾದ ಅತ್ಯಾಧಿ) ಪುರುಷನ (ಅಂಗಗಳನ್ನು) ಸರಿಪಡಿಸಿದಿರಿ ; ಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಘೋಷಾ (ವಿಶ್ವಲಾ) ಎಂಬುವಳೂ ನಿಮ್ಮನ್ನೇ (ರೋಗೋಪಶಮನಾರ್ಥವಾಗಿ) ಕರೆದಳು ; ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದರಾದ ನೀವೂ (ಅವಳನ್ನು) ರಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅವಳ ಬಳಿಗೆ ಹೋದಿರಿ.

English Translation.

Aswins, your powerful protection is the source of happiness, worthy of laudation, you have made whole the maimed; therefore, has the intelligent (Ghosha) called upon you; showerers (of benefits), come hither with your succours

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪುರಂಧಿಃ—ಬಹುಧೀಃ ಘೋಷಾ ವಿಶ್ವಲಾ ವಾ | ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಪುರಂಧಿ ಶಬ್ದವು ಪುರಂಧಿಬಹುಧೀಃ (ನಿ. ೬-೧೩) ಎಂಬ ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ವಚನದಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯವಾದ ಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಘೋಷಾ ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀಯೂ ವಿಶ್ವಲಾ ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀಯೂ ಕೂಡ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ರೋಗೋಪಶಾಂತಿಗಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿ ಅವರಿಂದ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದರೆಂದೂ ಇವರು ಅವರ ರೋಗವನ್ನು ಗಣಪಡಿಸಿರುವುದು ನಿರತಿಶಯವಾದ ಇವರ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದೆಂದೂ ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವಾಂ ಊತಿಃ ಮಹತೀ ಮಯೋಭೂಃ—ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಅನುಗ್ರಹಮಾಡಿ ರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಬಹಳವಾದ ಸುಖವು ಉಂಟಾಗುವುದೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ರಕ್ಷಣೆಯೇ ಸುಖಜನಕವೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ಇವರ ವಿಷಯವಾದ ಸ್ತುತಿವಚನವೂ ಕೂಡ ರುಗ್ಧನಾದವನಿಗೆ ಆರೋಗ್ಯ ಜನಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಸೀಂ—ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಸೀಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪರಿಗ್ರಹ ಅಥವಾ ಪದಪೂರಣ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಇವರು ಸೀಮಿತಿ ಪರಿಗ್ರಹಾರ್ಥಿಯೋ ವಾ ಪದಪೂರಣೋ ವಾ (ನಿ. ೧-೭) ಎಂದು ಹೇಳಿ—

ಪ್ರ ಸೀಮಾದಿತ್ಯೋ ಅಸೃಜದ್ವಿಧರ್ತೌ ಋತಂ ಸಿಂಧವೋ ವರುಣಸ್ಯ ಯಂತಿ |

ನ ಶ್ರಾಮ್ಯಂತಿ ನ ವಿ ಮುಚಂತ್ಯೇತೇ ವಯೋ ನ ಪಪ್ತೌ ರಘುಯಾ ಪರಿಜ್ಞನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೨೮-೪)

ಈ ಋಕ್ನನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ, ಸೀಮೇತೈತದನರ್ಥಕಮುಪಬಂಧಮಾದದೀತೆ ಪಂಚಮೀ ಕರ್ಮಾಣಂ ಸೀಮ್ನಃ ಸೀಮತಃ ಸೀಮಾತಃ ಮರ್ಯಾದಾತಃ, ಸೀಮಾ ಮರ್ಯಾದಾ, ವಿಸೀವ್ಯತಿ ದೇಶಾವಿತಿ | ಎಂದು ನಿವರಣೆಯನ್ನು ಹೇಳಿ,

ಬ್ರಹ್ಮಜಜ್ಞಾನಂ ಪ್ರಥಮಂ ಪುರಸ್ತಾದ್ವಿಸೀಮತಸ್ಸುರುಚೋ ವೇನ ಆವಃ |

(ವಾ. ಸಂ. ೧೩-೩)

ಸೀಂ ಎಂಬುವುದು ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದಿರುವ ಶಬ್ದ, ವಾಕ್ಯಪೂರ್ತಿಯಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ನಿಸ್ಪಾತ (ಅವ್ಯಯ) ವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಪ್ರಸೀಮಾದಿತ್ಯಃ ಎಂಬ ಮೇಲಿನ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವರು. ವಿಸೀಮತಸ್ಸುರುಚೋ ವೇನ ಆವಃ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಸೀಮ ಶಬ್ದವೂ ಸೀಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಂತೆಯೇ ಅನರ್ಥಕವಾಗಿ ಇರುವುದಾದರೂ ಮರ್ಯಾದಾ (ಎಲ್ಲೆ=Boundary) ದ್ಯೋತಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು—

ಸ್ತಾಮತಬ್ಜಃ | ದ್ವಾಭ್ಯಾಂ ಸ್ತಾಮಃ ಸ್ವಸ್ತಾಯ ಅಂಧಂ ಅಧರ್ಮಾಯ ಬಧಿರಂ (ವಾ. ಸಂ. ೨೦-೧೦) ಇತಿ ಪುರುಷನೋಧಮಂತ್ರೇಷು ಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾತ್ ಕಾಣವಚನಃ | ತಂ ಕಕ್ಷೀವಂತಂ ಅಂಧಂ ತ್ರಿಕಾಲವಿಷಯಸರ್ವಾರ್ಥವಿಷಯಜ್ಞಾನಪ್ರದಾನೇನ ಪಾಲಯಂತಾ ವಾಂ ಆಹೂತವತೀಂ ಪುರಂಧಿಂ ವಧ್ರಿಮತೀಂ ಹಿರಣ್ಯಹಸ್ತಪ್ರದಾನೇನ ಪಾಲಯಂತಾ-ವಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಸ್ತಾಮ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಕುರುಡ, ಅಥವಾ ಕೆವುಡ ಎಂಬ ಅರ್ಥಬೋಧಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕುರುಡನಾದ ಕಕ್ಷೀವಂತ ನೆಂಬವನಿಗೆ ಕಣ್ಣನ್ನು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಕೊಟ್ಟು ಲೌಕಿಕ ಪದಾರ್ಥದರ್ಶನದಿಂದ ವ್ಯವಹಾರವಾಚರಿಸಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡಿರುವುದಲ್ಲದೆ ಭೂತ, ವರ್ತಮಾನ, ಭವಿಷ್ಯತ್ತೆಂಬ ಮೂರು ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಭಾವಿತವಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ಕಣ್ಣಿನಂತಿರುವ ದಿವ್ಯಜ್ಞಾನಜನಕವಾದ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದರೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ.

ಯುವಂ ನರಾ ಸ್ತುವತೇ ಸಜ್ಜಿಯಾಯ ಕಕ್ಷೀವತೇ ಅರದತಂ ಪುರಂಧಿಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೬-೭)

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿರುವರು. ಮತ್ತು ಪುರಂಧಿ ಎಂದರೆ ಬಹಳ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ವಧ್ರಿಮತೀ ಎಂಬುವಳು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡಿ ಅವರಿಂದ (ಹಿರಣ್ಯಹಸ್ತ) ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ ಹಸ್ತವುಳ್ಳ ಪುತ್ರನನ್ನು ಪಡೆದಳೆಂದು ಬೋಧಿಸುವ—

ಅಜೋಹವೀನ್ನಾಸತ್ಯಾ ಕರಾ ನಾಂ ಮಹೇ ಯಾಮನ್ ಪುರುಭುಜಾ ಪುರಂಧಿಃ |

ಶ್ರುತಂ ತಚ್ಚಾಸುರಿವ ವಧ್ರಿಮತ್ಯಾ ಹಿರಣ್ಯಹಸ್ತಮಶ್ವಿನಾವದತ್ತಮ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೬-೧೩)

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಮಹೀ—ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಉಗಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಉಗಿತತ್ವ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಸ್. ಮಹತೀ ಎಂದಿರುವಾಗ ಭಾಂದಸವಾಗಿ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಥವಾ ಮಹಧಾತುವಿಗೆ ಇನ್ ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯಃ (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಮಹಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಕೈದಿಕಾರಾದಕ್ರೀನಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಊತೀ—ಊತಿಯೂತಿಜೂತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿಸ್. ಉದಾತ್ತಸ್ವರವು ನಿಸಾತಿತವಾಗಿದೆ.

ಅಶ್ವಿನಾ—ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಯೋಭೂಃ—ಮಯಸಃ ಭಾವಯತ್ರಿ ಮಯೋಭೂಃ. ಪ್ರೇರಣಾ ತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವಿತ ಣ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಭೂ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ರಿಸ್ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಸೇದಾತ್ ಕೃತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಸದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧಿಷ್ಣ್ಯಾ—ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶವೂ ಆಮಂತ್ರಿತನಿಘಾತಸ್ವರವೂ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಿಣೇಥಃ—ರಿ ಗತಿರೇಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಕ್ರ್ಯಾದಿ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಥಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕ್ರ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ನಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ನಾ ವಿಕರಣ. ಸ್ವಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಜಿದ್ದದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಅದು ಹಲಾದಿಯಾದುದರಿಂದ ಈಹಲ್ಯಘೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ನಾ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಈತ್ವ. ಅಟ್ ಕುಸ್ವಾಜ್ ನುಮ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ರಿಣೇಥಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಥ—ನಿಸಾತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪುರಂಧಿಃ—ಸೃಷೋದರಾದೀನಿ ಯಥೋಪದಿಷ್ಟಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೦೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭಿಮತರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಗಚ್ಛತಮ್—ಗಮಲ್ಯುಗತಾ ಧಾತು. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅನೋಭಿಃ—ಅನ ರಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯ ಅಸುನ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತೈತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. || ೧೯ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಠಃ ||

ಅಧೇನುಂ ದಸ್ರಾ ಸ್ತರ್ಯಂ ೧ ವಿಷಕ್ತಾಮಪಿನ್ವತಂ ಶಯವೇ
ಅಶ್ವಿನಾ ಗಾಂ |

ಯುವಂ ಶಚೀಭಿರ್ವಿಮದಾಯ ಜಾಯಾಂ ನ್ಯೂಹಧುಃ ಪುರು-
ಮಿತ್ರಸ್ಯ ಯೋಷಾಂ || ೨೦ ||

|| ಸದಪಾಠಃ ||

ಅಧೇನುಂ | ದಸ್ರಾ | ಸ್ತರ್ಯಂ | ವಿಷಕ್ತಾಂ | ಅಪಿನ್ವತಂ | ಶಯವೇ |
ಅಶ್ವಿನಾ | ಗಾಂ |

ಯುವಂ | ಶಚೀಭಿಃ | ವಿಮದಾಯ | ಜಾಯಾಂ | ನಿ | ಉಹಧುಃ |
ಪುರುಮಿತ್ರಸ್ಯ | ಯೋಷಾಂ || ೨೦ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ದಸ್ರಾ ದರ್ಶನೀಯಾವಶ್ವಿನೌ ವಿಷಕ್ತಾಂ ವಿಶೇಷೇಣ ಸಕ್ತಾವಯವಾಂ | ಕೃಶಾವಯವಾ-
ಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತಃ ಏವ ಸ್ತರ್ಯಂ ನಿವೃತ್ತಪ್ರಸವಾಂ ಅತಃ ಏವಾಧೇನುಮದೋಗ್ನೀಂ ಏವಂಭೂತಾಂ
ಗಾಂ ಶಯವ ಏತತ್ಸಂಜ್ಞಾಯರ್ಷಯೇಽಪಿನ್ವತಂ | ಪಯಸಾಪೂರಯತಂ | ಅಪಿ ಚ ಪುರುಮಿತ್ರಸ್ಯ |
ಪುರುಮಿತ್ರೋ ನಾಮ ಕಶ್ಚಿದ್ರಾಜಾ | ತಸ್ಯ ಯೋಷಾಂ ಕುಮಾರೀಂ ಶಚೀಭಿರಾತ್ಮೀಯೈಃ ಕರ್ಮಭಿರ್ವಿ-
ಮದಾಯೈತತ್ಸಂಜ್ಞಾಯರ್ಷಯೇ ಶತ್ರುಭಿಃ ಸಹ ಯೋದ್ಧುಮಶಕ್ತಾಯ ಯುವಾಂ ನ್ಯೂಹಧುಃ |
ವಿಮದಸ್ಯ ಗೃಹಂ ಪ್ರಾಪಿತವಂತೌ || ಸ್ತರ್ಯಂ | ಸ್ತೃಗ್ ಅಚ್ಛಾದನೇ | ಅವಿತ್ಯಸ್ತೃತಂತ್ರಿಭ್ಯ
ಈರಿತೀಕಾರಪ್ರತ್ಯಯಃ | ನಾ ಛಂದಸೀತ್ಯಮಿ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ವಿಕಲ್ಪನಾದಭಾವೇ ಯಣಾದೇಶಃ | ಉದಾತ್ತ-
ಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಣ ಇತಿ ಪರಸ್ಯಾನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಸ್ವರಿತತ್ವಂ | ವಿಷಕ್ತಾಂ | ಪನ್ನ ಸಂಗೇ | ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ |

ಅನಿದಿತಾಮಿತಿ ನಲೋಪಃ | ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಅಸಿನ್ವತಂ | ಪಿವಿ ಸೇಚಿನೇ | ಇದಿತ್ವಾನ್ಮಮ್ | ಭಾವಾದಿಕಃ | ಪುರುಮಿತ್ರಸ್ಯ | ಪುರೂಣಿ ಮಿತ್ರಾಣಿ ಯಸ್ಯ | ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಮಿತ್ರಾಜಿನಯೋಃ | ಸಾ. ೬-೨-೧೬೫ | ಇತಿ ಬಹುವ್ರೀಹಾವುತ್ಪರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ದಸ್ರಾ—ಎಲೈ ದಸ್ರರೇ (ದರ್ಶನೀಯರಾದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ) | ವಿಷಕ್ತಾಂ—ಬಹಳಕೃಶವಾಗಿದ್ದ | ಸ್ತರ್ಯಂ—ಕರುಹಾಕದೇ ಇದ್ದ | ಅಭೇನುಂ—ಹಾಲುಕೊಡದೇ ಇದ್ದ | ಗಾಂ—(ಗೊಡ್ಡಾದ) ಗೋವನ್ನು | ಶಯನೇ—ಶಯನ ಎಂಬ ಋಷಿಗಾಗಿ | ಅಸಿನ್ವತಂ—(ಕ್ಷೀರದಿಂದ) ಯುಕ್ತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದಿರಿ (ಹಾಲುಕೊಡುವಂತೆ ಮಾಡಿದಿರಿ ಮತ್ತು) | ಪುರುಮಿತ್ರಸ್ಯ—ಪುರುಮಿತ್ರ ಎಂಬ ರಾಜನ | ಯೋಷಾಂ—ಮಗಳನ್ನು | ಯುವಂ—ನೀವಿಬ್ಬರು | ಶಚೀಭಿಃ—(ನಿಮ್ಮ) ಸಾಹಸಕರ್ಮಗಳಿಂದ | ವಿಮದಾಯೆ—ವಿಮದ ಎಂಬುವನಿಗೆ | ಜಾಯಾಂ—ಪತ್ನಿಯನ್ನಾಗಿ (ಮಾಡಿ) | ನಿ ಉಹಘುಃ—(ಅವನನ್ನುನೆಗೆ) ಸೇರಿಸಿದಿರಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ದಸ್ರರೇ, ಬಹಳ ಕೃಶವೂ, (ಆದುದರಿಂದಲೇ) ಕರುವಿಲ್ಲದೇ ಮತ್ತು ಹಾಲುಕೊಡದೇ ಇರುವುದೂ ಆದ ಗೊಡ್ಡಾದ ಗೋವನ್ನು ಶಯನಿಗೋಸ್ಕರ ಕ್ಷೀರಯುಕ್ತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದಿರಿ; ಮತ್ತು ಪುರುಮಿತ್ರ ಎಂಬ ರಾಜನ ಮಗಳನ್ನು ನೀವಿಬ್ಬರೂ (ನಿಮ್ಮ) ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ವಿಮದ ಎಂಬುವನಿಗೆ ಪತ್ನಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದಿರಿ.

English Translation.

Dasras, you filled the milkless, barren, and emaciated cow of Sayu with milk; you brought, by your powers, the daughter of Purumitra, as a wife, to Vimda.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವಿಷಕ್ತಾಂ ಸ್ತರ್ಯಂ ಅಭೇನುಂ ಗಾಂ ಅಸಿನ್ವತಂ—ವಿಶೇಷೇಣ ಸಕ್ತಾವಯವಾಂ ಕೃಶಾವಯವಾಂ ನಿವೃತ್ತಪ್ರಸವಾಂ ಅದೋಗ್ಧೀಂ ಗಾಂ ಪಯಸಾ ಅಪೂರಯತಮ್ | ಶಯನ ಎಂಬುವನ ಒಂದು ಹಸುವು ಬಹಳ ಅಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಸಣ್ಣನಾದ ಕೈಕಾಲುಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿತ್ತು. ಅದರ ಶರೀರಸ್ಥಿತಿಯು ಸರಿಯಾಗಿ ಇಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಅದು ಬಹಳ ಕೃಶವಾಗಿ ಕರುವನ್ನು ಹಾಕಿ ಹಾಲನ್ನು ಕೊಡುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿರಲಿಲ್ಲ; ಹೀಗೆ ಇರುವ ಹಸುವಿಗೆ ಶಕ್ತಿಯು ಬರುವಂತೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಅದು ಬಹಳ ಹಾಲು ಕೊಡುವಂತೆ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಮಾಡಿದರು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಸ್ತಂದಸ್ತಾಮಿಗಳೂ ಹೀಗೆಯೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ—

ಶಯನೇ ಚಿನ್ನಾ ಸತ್ಯಾ ಶಚೀಭಿರ್ಜಸುರಯೇ ಸ್ತರ್ಯಂ ಪಿಪ್ಯಥುರ್ಗಾಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೬-೨೨)

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿರುವರು.

ಪುರುಮಿತ್ರಸ್ಯ—ಪುರುಣಿ ಮಿತ್ರಾಣಿ ಯಸ್ಯ ಏಕಳ ಮಂದಿ ಸ್ನೇಹಿತರನ್ನು ಹೊಂದಿರುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು ಅಥವಾ ಪುರುಮಿತ್ರನೆಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ಒಬ್ಬರಾದನೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ವಿನಯಿಸಿರುವರು.

ವಿಮದಾಯ—ಏತತ್ಸಂಜ್ಞಾಯ ಋಷಯೇ ಶತ್ರುಭಿಸ್ಸಹ ಯೋದ್ಧಮಾಶಕ್ಯಾಯ | ವಿಮದ ನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ಮುಷಿಯು ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯು ಅಸುರರಿಂದ ಅಸಹ್ಯತಳಾದಾಗ ಶತ್ರುಗಳೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಲು ಅಶಕ್ತನಾಗಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ ಅತ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಅವನಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿ ಅವಳನ್ನು ವಿಮದನ ಗೃಹಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು ಬಿಟ್ಟರು. ಇದರಂತೆಯೇ ಪುರುಮಿತ್ರನೆಂಬ ರಾಜನಿಗೂ ಸಹಾಯಮಾಡಿ ಅವನ ಪುತ್ರಿಯನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸಿರುವರು. ಸ್ಯಂದಸ್ವಾಮಿಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ಯಾವರ್ಭಗಾಯ ವಿಮದಾಯ ಜಾಯಾಂ ಸೇನಾಜುಸಾ ನ್ಯೂಹತೂ ರಥೇನ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೧೬-೧)

ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ವಿಮದನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದ ವಿಷಯವು ಮಾತ್ರ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಶಚೀಭಿಃ—ಅತ್ವೀಯೈಃ ಕರ್ಮಭಿಃ | ಶಚೀ ಶಬ್ದವು ಐವತ್ತೇಳು ವಾಚ್ಛಾ ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೩) ಇಸ್ರತ್ವಾರು ಕರ್ಮಸಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೨) ಹದಿನಾಲ್ಕು ಪ್ರಜ್ಞಾನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಹೀಗೆ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳಿರುವಾಗ ಇಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು—

ವಿಶ್ವಮೇಕೋ ಅಭಿ ಚಪ್ವೇ ಶಚೀಭಿಧ್ವಾಜಿರೇಕಸ್ಯ ದದ್ಯಶೇ ನ ರೂಪಮ್ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೧೬-೪೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಉದಹರಿಸಿರುವಂತೆ **ಶಚೀಭಿಃ**—ಕರ್ಮಭಿಃ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುವಂತೆ ಶಚೀ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಪರವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ದಸ್ಯ—ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಆಮಂತ್ರಿತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಸ್ತರ್ಯಮ್—ಸ್ತೃಜ್ ಆಚ್ಛಾದನೇ. ಧಾತು. ಅನಿತ್ಯಸ್ತೃತಂತ್ರಿಭ್ಯ ಈಃ (ಉ. ಸೂ. ೪-೪೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಈ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಯಗೆ ಗುಣ. ಸ್ತರೀ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಆಮ್ ಪರವಾದಾಗ ನಾ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣ ವಿಕಲ್ಪಿತವಾದುದರಿಂದ ಅದು ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಣಾದೇಶ. ಉದಾತ್ತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಯಣಾದೇಶ ಬಂದು-ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ವ್ಯಂಜನವಿದ್ದು ಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಾಣಃ ಸ್ಯ—(ಸಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಷಕ್ತಾಮ್—ಷಜ್ಞ ಸಂಗೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಕಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅನಿದಿತಾಂ ಹಲ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಚೋಃ ಕುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವ ಬಂದಾಗ ಖರಿ ಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಕಾರಾದೇಶ. ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ವಿ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಅದಂತನಾದುದರಿಂದ ಟಾಪ್.

ಅಪಿನ್ವತಮ್—ಪಿವಿ ಸೇಚನೇ. ಧಾತು. ಇದಿತೋ ನುಮ್ ಧಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ನುಮಾಗಮ. ಭ್ವಾದಿಗಣ ಪಠಿತನಾದುದರಿಂದ ಲಜ್ಞಮಧ್ಯಮಪುರುಷದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿನುದಾಯಿ—ಮದೀ ಹರ್ಷಗ್ಲೇಪನಯೋಃ ಧಾತು. ಪಚಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ತರಪದಸಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಪುರುಮಿತ್ರಸ್ಯ—ಪುರೂಣಿ (ಬಹೂನಿ) ಮಿತ್ರಾಣಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪುರುಮಿತ್ರಃ ತಸ್ಯ. ಸಂಜ್ಞಾಯೋ ಮಿತ್ರಾಜಿನಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಪದಕ್ಕೆ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಊಹಘುಃ—ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಲಿಟ್‌ಮಧ್ಯಮಪುರುಷದ್ವಿವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨೦ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯವಂ ನೃಕೇಣಾಶ್ವಿನಾ ವಪಂತೇಷಂ ದುಹಂತಾ ಮನುಷಾಯ
ದಸ್ರಾ |

ಅಭಿ ದಸ್ಯಂ ಬಕುರೇಣಾ ಧಮಂತೋರು ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚಕ್ರಧುರಾ-
ರ್ಯಾಯ || ೨೧ ||

|| ಪದವಾತಃ ||

ಯವಂ | ವೃಕೇಣ | ಅತ್ತಿನಾ | ವಸಂತಾ | ಇಷಂ | ದುಹಂತಾ | ಮನು-
ಷಾಯ | ದಸ್ರಾ ||

ಅಭಿ | ದಸ್ಯಂ | ಬಕುರೇಣ | ಧಮಂತಾ | ಉರು | ಜ್ಯೋತಿಃ | ಚಕ್ರಧುಃ |
ಆರ್ಯಾಯ || ೨೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಆರ್ಯಾಯ ವಿದುಷೇ | ಮನುಷಶಬ್ದೋ ಮನುಶಬ್ದಸರ್ವಾರ್ಥಃ | ಮನುಷಾಯ ಮನವೇ
ಮನೋರಥಂ ಹೇ ದಸ್ರಾ ದರ್ಶನೀಯಾವತ್ತಿನಾ ವೃಕೇಣ ಲಾಂಗಲೇನ ಕರ್ಷಕೈಃ ಕೃಷ್ಣದೇಶೇ ಯವಂ
ಯವಾದ್ಯುಪಲಕ್ಷಿತಂ ಸರ್ವಂ ಧಾನ್ಯಜಾತಂ ವಸಂತಾ ವಾಸಯಂತೌ ತಥೇಷಂ | ಅನ್ನನಾನ್ಯತತ್ |
ತತ್ಕಾರಣಭೂತಂ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಂ ಚ ದುಹಂತಾ ಮೇಘಾತ್ಕ್ವಾರಯಂತೌ ತಥಾ ದಸ್ಯಮುಪಕ್ಷಯ-
ಕಾರಣಮಸುರಪಿಶಾಚಾದಿಕಂ ಬಕುರೇಣ | ಬಕುರೋ ಭಾಸಮಾನೋ ವಜ್ರಃ | ತೇನಾಭಿ ಧಮಂತಾ |
ಧಮತಿರ್ವಧಕರ್ಮಾ | ಅಭಿಘ್ನಂತೌ ಏವಂ ತ್ರಿವಿಧಂ ಕರ್ಮ ಕುರ್ವಂತೌ ಯುನಾಮುರು ವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ
ಜ್ಯೋತಿಃ ಸ್ವಕೀಯಂ ತೇಜೋ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಂ ಚಕ್ರಧುಃ | ಕೃತವಂತೌ ದರ್ಶಿತವಂತಾವಿತ್ಯರ್ಥಃ |
ಯದ್ವಾ | ತ್ರಿವಿಧಕರ್ಮಾಚಿರಣೀನಾರ್ಯಾಯ ವಿದುಷೇ ಮನವೇ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ ಸೂರ್ಯಾಖ್ಯಂ
ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚಕ್ರಧುಃ | ಕೃತವಂತೌ | ಜೀವನ್ ಹಿ ಸೂರ್ಯಂ ಸಶ್ಯತಿ | ತದ್ಭೇತುಭೂತಾನಿ ತ್ರೀಣಿ ಕರ್ಮಾಣಿ
ಯುನಾಭ್ಯಾಂ ಕೃತಾನೀತಿ ಭಾವಃ | ಅತ್ರ ನಿರುಕ್ತಂ ಬಕುರೋ ಭಾಸ್ಯೋ ಭಯಂಕರೋ ಭಾಸಮಾನೋ
ದ್ರವತೀತಿ ನಾ | ಯವಮಿವ ವೃಕೇಣಾತ್ಮಿನಾ ನಿವಸಂತೌ ವೃಕೋ ಲಾಂಗಲಂ ಭವತಿ ವಿಕರ್ತನಾದಿತ್ಯಾದಿಕ-
ಮನುಸಂಧೇಯಂ | ನಿ. ೬-೨೬ || ಮನುಷಾಯ | ಮನೇರಾಣಾದಿಕ ಉಷನ್ಮತೈಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ದಸ್ರಾ ಅತ್ತಿನಾ—ಎಲೈ ದರ್ಶನೀಯರಾದ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಆರ್ಯಾಯ—ಜ್ಞಾನಿಯಾದ |
ಮನುಷಾಯ—ಮನುವಿಗೋಸ್ಕರ (ಮನುಷ್ಯನಿಗೋಸ್ಕರ) | ವೃಕೇಣ—ನೇಗಿಲಿನಿಂದ (ಉಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ ಭೂಮಿ
ಯಲ್ಲಿ) | ಯವಂ—ಯವಾದಿ ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು | ವಸಂತಾ—ಬಿತ್ತಿಸಿದವರಾಗಿ | ಇಷಂ—ಅನ್ನಕ್ಕೆ (ಕಾರಣೀ
ಭೂತವಾದ) ಮಳೆಯನ್ನು | ದುಹಂತಾ—(ಮೇಘಗಳಿಂದ) ಕರೆಸುವವರಾಗಿ | (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) |
ದಸ್ಯಂ—ಹಿಂಸಾಕಾರಕ (ದಸ್ಯ, ಪಿಶಾಚಾದಿಗಳನ್ನು) ರಘ್ನು | ಬಕುರೇಣ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ವಜ್ರಾಯುಧ

ದಿಂದ | ಅಭಿ ಧಮಂತಾ—ವಧಿಸಿದವರಾಗಿ | ಉರು—ಹೆಚ್ಚಾದ | ಜ್ಯೋತಿಃ—(ನಿಮ್ಮ) ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು (ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಯನ್ನು) | ಚಕ್ರಘಃ—ಮಾಡಿದಿರಿ (ತೋರಿಸಿದಿರಿ) | [(ಅಥವಾ) ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಯವಾದಿವಾಪನ, ವೃಷ್ಟಿದೋಹನ ಮತ್ತು ದಸ್ಯುವಧಗಳೆಂಬ ತ್ರಿವಿಧ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ] | ಉರು—ವಿಸ್ತೃತವಾದ | ಜ್ಯೋತಿಃ—ಸೂರ್ಯತೇಜಸ್ಸನ್ನು | ಮನುಷೇ—ಮನುವಿಗೋಸ್ಕರ (ಮನುಷ್ಯನಿಗೋಸ್ಕರ) | ಚಕ್ರಘಃ—ಉಂಟು ಮಾಡಿದಿರಿ].

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ದರ್ಶನೀಯರಾದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಮನುವಿಗೋಸ್ಕರ, ನೇಗಿಲಿನಿಂದ (ಉಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ ಜಮೀನಿನಲ್ಲಿ) ಯವಾದಿ (ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಬಿತ್ತಿಸಿ), ಅನ್ನಕ್ಕೆ (ಕಾರಣೀಭೂತವಾದ ಮಳೆಯನ್ನು) ಕರೆಸಿ, (ಅವುಗಳ) ನಾಶಕರನ್ನು ನಧಮಾಡಿ ವಿಸ್ತೃತವಾದ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿರಿ (ಆಹಾರವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ, ದಸ್ಯುವಧಮಾಡಿ) ವಿಸ್ತೃತವಾದ ಸೂರ್ಯತೇಜಸ್ಸನ್ನು (ಮನುಷ್ಯನಿಗೋಸ್ಕರ ಉಂಟುಮಾಡಿದಿರಿ).

English Translation.

Aswins, causing the barley to be sown (in the fields that had been prepared) by the plough; milking (the clouds) for the sake of Manu; destroying the Dasyu with the thunderbolt; you have bestowed brilliant light upon the Arya.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಮನುಷಾಯ—ಮನುಷಶಬ್ದೋ ಮನುಶಬ್ದಪರ್ಯಾಯಃ | ಮನವೇ ಮನೋರಥಂ | ಮನು ಶಬ್ದವು ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದೋ ಮನುಷ ಶಬ್ದವೂ ಅದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವಕಾರಣ ಇದು ಮನುಶಬ್ದದ ಪರ್ಯಾಯಶಬ್ದವಾಗಿರುವುದು, ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಮನುಃ | ಮನುರ್ಮನನಾತ್ (ನಿ. ೧೨-೩೪) ಮನನ ಮಾಡುವವನು, ಮನುಷ್ಯನು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಮನುಷ್ಯನಿಗಾಗಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಬಕುರೇಣ ಅಭಿ ಧಮಂತಾ—ಬಕುರೋ ಭಾಸಮಾನೋ ವಜ್ರಃ | ಅತ್ರ ನಿರುಕ್ತಂ ಬಕುರೋ—ಭಯಂಕರೋ ಭಾಸಮಾನೋ ದ್ರವತೀತಿ ನಾ (ನಿ. ೬-೨೫, ೨೬) ಯವಮಿವ ವೃಕೇಣ ಅಶ್ವಿನೌ ನಿವಸಂತಾ ವೃಕೋ ಲಾಂಗಲಂ ಭವತಿ ವಿಕರ್ತನಾತ್ | ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಬಕುರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯರ—ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ಸೂರ್ಯ, ಭಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು- ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ವಜ್ರಾಯುಧವೆಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ವಿಕರ್ತನಾತ್—ವೃಕಃ ಸೀಳುವುದು ಅಥವಾ ಕತ್ತರಿಸುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದಾದ ಕಾರಣ ವೃಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಸೀಳುವ ನೇಗಿಲು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಮೃಗಸಾಯ ಮಾಡಿದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಿ, ಅದರ ವೃದ್ಧಿಗೆ

ಮಳೆಯು ಬರುವಂತೆ ಮಾಡಿ, ಬೆಳೆಯನ್ನು ಕಳ್ಳರೇ ಮೊದಲಾದವರು ಕದಿಯದಂತೆ ಅವರನ್ನು ವಜ್ರಾಯುಧವೇ ಮೊದಲಾದ ಭಯಂಕರವಾದ ಆಯುಧಗಳಿಂದ ಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವರು. ಇದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ತಮ್ಮಗಳಲ್ಲಿರುವ ಉತ್ತಮೋತ್ತಮವಾದ ವಿಪುಲವಾದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವರು. ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿರುವರು. ಮತ್ತು ಈ ಪ್ರಕಾರವಾದ ಮೂರು ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಆಚರಿಸುವುದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಇರುವ ಸೂರ್ಯನೆಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸು ಅಂದರೆ ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ಮತ್ತು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದ ಪ್ರಕಾಶವು ಬೆಳಗುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಮನುಷ್ಯನು ಆರ್ಯ-ಪೂಜ್ಯನಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವರು. ಮನುಷ್ಯನ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಈ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಆಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಆಚರಿಸಿ ಮನುಷ್ಯನು ಜೀವಿಸುವಂತೆಯೂ, ಜೀವಿಸಿಕೊಂಡು ಇರುತ್ತಾ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಕಾಣುವಂತೆಯೂ ಮಾಡಿರುವರು ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಸ್ಕಂದಪುರಾಣಗಳು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—

ಯಾಭಿರ್ನರಾ ಶಯನೇ ಯಾಭಿರತ್ರಯೇ ಯಾಭಿಃ ಪುರಾ ಮನನೇ ಗಾತುನಿಾಷಃ |

ಯಾಭಿಶ್ಚಾರೀರಾಜತಂ ಸ್ಯೂಮರತ್ನಯೇ ತಾಭಿರೂ ಪು ಊತಿಭಿರಶ್ವಿನಾ ಗತಮ್ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೧೨-೧೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಮನುಷ್ಯಶಬ್ದೋತ್ತಮನೋಃ ಸರ್ವಾಯಾಃ ಮನುನಾಮೋ ರಾಜೋ ಅರ್ಥಾಯ ಮನುಷ್ಯಶಬ್ದವು ಮನುಶಬ್ದದ ಸರ್ವಾಯ ಪದವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮನು ಎಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ರಾಜನಿಗಾಗಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿ ೧-೧೧೨-೬ ನೇ ಋಕ್ಕಿನ ಎರಡನೇ ಪಾದದಿಂದ ಈ ಅರ್ಥವು ವಿವೃತವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು. ಮತ್ತು—

ಯುನಾಮಾರ್ಯಸ್ಯಾರ್ಥಾಯ ವಸನವೃಷ್ಟಿದೋಹನದಸ್ಯಹನನೈಸ್ತ್ರಿಭಿಃ ಕರ್ಮಭಿಃ ಮಹಾ ಪ್ರಭಾವೌ ಯುನಾಂ ಸಾಧೂನಾಂ ಅನುಗ್ರಹಾರ್ಥಂ ಜಾತೌ | ಅಥವಾ ಅಭಿ ದಸ್ಯುಮಿತಿ ದಸ್ಯುಶಬ್ದೇನ ದುರ್ಭಿಕ್ಷ ಉಚ್ಯತೇ | ಬಕುರಶಬ್ದೇನಾತ್ರ ಮಹಾನ್ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕ ಸಮೂಹಃ | ಜ್ಯೋತಿಶಬ್ದೇನಾಪಿ ಸುಭಿಕ್ಷಮಿತಿ | ಮಹತ್ತ್ವಾತ್ ಭಯಂಕರೇಣ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಸಮೂಹೇನ ಅಭಿಘ್ನಂತೌ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ ಸುಭಿಕ್ಷಂ ಕೃತವಂತೌ ಯುನಾಂ ಆರ್ಯಸ್ಯಾರ್ಥಾಯ ||

ಆಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಬೆಳೆಯು ಬೆಳೆಯುವಂತೆ ಬೀಜವನ್ನು ಬಿತ್ತುವುದು, ಬೆಳೆಯು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವುದಕ್ಕೆ (ಮಳೆಯನ್ನು ಹುಯಿಸುವುದು) ವೃಷ್ಟಿಯು ಬರುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು, ಅವರವರಿಗೆ ಆ ಬೆಳೆಯು ಸಿಕ್ಕುವಂತೆ ತುಂಟರಾದವರನ್ನು ನಿಗ್ರಹಮಾಡುವುದು ಎಂಬ ಈ ಮೂರು ವಿಧ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ನಿರ್ವಹಿಸುವುದರಿಂದ ಬಹಳವಾದ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳವರಾಗಿರುವರು. ಇವರು ದುಷ್ಟನಿಗ್ರಹ ಶಿಷ್ಟಪರಿಪಾಲನೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಪೂಜ್ಯರಾದ ಆರ್ಯರನ್ನು ರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಉತ್ಪನ್ನರಾಗಿರುವರು ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಮತ್ತು ಅಭಿದಸ್ಯುಶಬ್ದದಿಂದ ದುರ್ಭಿಕ್ಷ ಅಥವಾ ಕ್ಷಾಮವೂ, ಬಕುರಶಬ್ದದಿಂದ ಅತಿಶಯವಾದ ವೃಷ್ಟಿಯೂ, ಜ್ಯೋತಿಶಬ್ದದಿಂದ

ಸುಭಿಕ್ಷವೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ಕಾರಣ (ದುರ್ಭಿಕ್ಷ) ಕ್ಷಾಮಗಾಲದಲ್ಲಿ ಅನಾವೃಷ್ಟಿ ನಿವಾರಕವಾಗುವಂತೆ ಬಹಳವಾಗಿ ಮಳೆಯು ಹುಯ್ಯುವಂತೆಯೂ ಸುಭಿಕ್ಷವುಂಟಾಗುವಂತೆಯೂ ಮಾಡಿ ಕ್ಷಾಮವನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸಿ ಸಾಧುಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಆರ್ಯರಿಗಾಗಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಆಚರಿಸುತ್ತಿರುವರು ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವಸಂತಾ—ಡುವಸಾ ಬೀಜಸಂತಾನೇ. ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾ-
ವಿತಣ್ಯರ್ಥಕವಾದುದೆಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಸಾ ವಿಕರಣ. ದ್ವಿವಚನ ಔ
ಪರವಾದಾಗ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಉಗಿತಾದುದ
ರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ ಪರಸವರ್ಣಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ.
೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಮಹಂತಾ—ಮಹ ಪ್ರಪೂರಣೇ. ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ
ಶಸಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ತಿಗೆ ಲುಕ್. ಅದುವದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವ
ಧಾತುಕಕ್ಕೆ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗ ಪ್ರತ್ಯಯದ :ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅಪಿತಾದ ಸಾರ್ವ
ಧಾತುಕವಾಗುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಜಿಹ್ವದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ
ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ ನುಮಾಗಮ.

ಮನುಷಾಯ—ಮನ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕವಾದ ಉಷನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ನಿತ್ತಾದುದ
ರಿಂದ ಇನ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಸ್ಯಮ್—ದಸು ಉಪಕ್ಷಯೇ ಧಾತು. ದಿನಾದಿ. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕ ಯುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ.

ಧಮಂತಾ—ಧಮ ಧಾತುವು ವಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ
ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.
ನುಮಾಗಮ ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ ಪರಸವರ್ಣ.

ಆರ್ಯಾಯ—ಋ ಗತ್ಯಾ ಧಾತು. ಋಹಲೋಞ್ಯತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಞ್ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಣಿತಾದುದರಿಂದ ಅಚೋಞ್ಞಾತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಋಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ.
ಆರ್ಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯತೋಽನಾವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ
ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. || ೨೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಆಥರ್ವಣಾಯಾಶ್ವಿನಾ ದಧೀಚೇಽಶ್ವೈಂ ಶಿರಃ ಪ್ರತ್ಯೈರಯತಂ |
 ಸ ನಾಂ ಮಧು ಪ್ರ ವೋಚದೃತಾಯನ್ವಾಷ್ಟಂ ಯದ್ವಾಸ್ರಾವ-
 ಪಿಕಷ್ಟಂ ನಾಂ || ೨೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಆಥರ್ವಣಾಯ | ಅಶ್ವಿನಾ | ದಧೀಚೇ | ಅಶ್ವೈಂ | ಶಿರಃ | ಪ್ರತಿ | ಏರಯತಂ |
 ಸಃ | ನಾಂ | ಮಧು | ಪ್ರ | ವೋಚತ್ | ಯತಃ | ಯನ್ | ತ್ವಾಷ್ಟಂ | ಯತ್ |
 ದಸ್ರಾ | ಅಸಿಃ ಕಷ್ಟಂ | ನಾಂ || ೨೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ತದ್ವಾಂ ನರಾ ಸನಯೇ | ಋ. ೧-೧೧೬-೧೨ | ಇತ್ಯೇತೋಕ್ತಮಾಖ್ಯಾನಮಿಹಾಪ್ಯನುಸಂಧೇಯಂ |
 ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ಆಥರ್ವಣಾಯಾಥರ್ವಣಃ ಪುತ್ರಾಯ ದಧೀಚೇ ದಧ್ಯಜ್ಞಾನ್ನೇ ಮಹರ್ಷಯೋಽಶ್ವೈಮಶ್ವ-
 ಸಂಬಂಧಿ ಶಿರಃ ಪ್ರತ್ಯೈರಯತಂ | ಪ್ರತ್ಯಧತ್ತಂ | ತದೀಯಂ ಮಾನುಷಂ ಶಿರಃ ಪ್ರಚ್ಛಿದ್ಯಾನ್ಯತ್ರ
 ವಿಧಾಯಾಶ್ವೈನ ಶಿರಸಾ ತಮೃಷಿಂ ಸಮಯೋಜಯತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಸ ಚ ನಾಂ ಯುನಾಭ್ಯಾಂ
 ಪ್ರವರ್ಗ್ಯವಿದ್ಯಾಂ ಮಧುವಿದ್ಯಾಂ ಚ ವಕ್ಷ್ಯಾಮಿತಿ ಪುರಾ ಕೃತಾಂ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಂ ಋತಾಯನ್ ಸತ್ಯಾಮಾತ್ಮನ
 ಇಚ್ಛನ್ ಮಧು ಮಧುವಿದ್ಯಾಂ ತ್ವಾಷ್ಟಂ ತ್ವಷ್ಟುರಿಂದ್ರಾಲ್ಲಬ್ಧಂ ಪ್ರ ವೋಚತ್ | ಪ್ರೋಕ್ತನಾನ್ | ಹೇ
 ದಸ್ರಾ ದರ್ಶನೀಯಾವಶ್ವಿನೌ ನಾಂ ಯುವಯೋಃ ಸಂಬಂಧಿ ಯದಸಿಕಷ್ಟಂ ಛಿನ್ನಸ್ಯ ಯಜ್ಞಶಿರಸಃ
 ಕಷ್ಟಪ್ರದೇಶೇನ ಪುನಃಸಂಧಾನಭೂತಂ ಪ್ರವರ್ಗ್ಯವಿದ್ಯಾಖ್ಯಂ ರಹಸ್ಯಂ ತದಸಿ ನಾಂ ಯುನಾಭ್ಯಾಂ
 ಪ್ರಾವೋಚದಿತ್ಯರ್ಥಃ || ದಧೀಚೇ | ಅಂಚಿತೇರ್ಯುತ್ವಿಗಿತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ವಿನ್ | ಅನಿದಿತಾಮಿತಿ ನಲೋಪಃ |
 ಚತುರ್ಥೇಕವಚನೇಽಚ ಇತ್ಯಕಾರಲೋಪೇ ಚಾವಿತಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಉದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರೇಣ
 ವಿಭಕ್ತ್ಯುದಾತ್ತತ್ವೇ ಸ್ಪ್ರಾಪ್ತೇ ತಸ್ಯಾಪವಾದತ್ವೇನ ಚಾವಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇಃ ಪೂರ್ವಸ್ಯೋದಾತ್ತತ್ವಂ ಸ್ಪ್ರಾಪ್ತಂ |
 ತಸ್ಯಾಪ್ಯಯಮಪವಾದಃ | ಅಂಚೀಶ್ವಂದಸ್ಯ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನಮಿತಿ ವಿಭಕ್ತ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಶ್ವಿನಾ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಅಥರ್ವಣಾಯ—ಅಥರ್ವ ಎಂಬುವನ ಪುತ್ರನಾದ | ದಧೀಚೇ—ದಧ್ಯಂಚನೆಂಬ ಮಹರ್ಷಿಗೆ | ಅಶ್ವ್ಯಂ—ಅಶ್ವಸಂಬಂಧಿಯಾದ | ಶಿರಃ—ಶಿರಸ್ಸನ್ನು | ಪ್ರತಿ ಐರಯತಂ—(ಅವನ ಶಿರಸ್ಸಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ) ಜೋಡಿಸಿದಿರಿ | ಸಃ—ಅವನೂ | ಋತಾರ್ಯ—(ತನ್ನ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು) ಸತ್ಯವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೆ | ತ್ವಾಷ್ಟ್ರಂ—ತ್ವಷ್ಟ್ರಸಂಬಂಧವಾದ (ಇಂದ್ರನು ತ್ವಷ್ಟ್ರವಿನಿಂದ ಪಡೆದಿದ್ದ | ಮಧು—ಮಧುವಿದ್ಯೆಯನ್ನು | ಪ್ರ ಪೋಚೇತ್—ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟನು | ದಸ್ರಾ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮ ಸಂಬಂಧವಾದ | ಯತ್—ಯಾವ | ಅಸಿಕಷ್ಟ್ಯಂ—ಕಷ್ಟ ಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಯೋಜನೆಮಾಡುವುದೆಂಬ ವಿದ್ಯೆಯೋ (ಪ್ರವರ್ಗ್ಯ ಎಂಬ ವಿದ್ಯೆ) | (ತೇತ್) ಅಸಿ—ಅದನ್ನೂ | ವಾಂ—ನಿಮಗೆ | ಪ್ರ ಪೋಚೇತ್—ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟನು.

|| ಭಾಸಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಅಥರ್ವಪುತ್ರನಾದ ದಧ್ಯಂಚ ಎಂಬ ಋಷಿಗೆ (ನೀವು) ಅಶ್ವದ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಜೋಡಿಸಿದಿರಿ; ಅವನೂ ತನ್ನ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು, ನಿಮಗೆ ತ್ವಷ್ಟ್ರವಿನಿಂದ (ಇಂದ್ರನಿಗೆ) ಲಭ್ಯವಾಗಿದ್ದ ಮಧುವಿದ್ಯೆಯನ್ನೂ, ಕಷ್ಟಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಶಿರೋಯೋಜನೆಮಾಡುವ ಪ್ರವರ್ಗ್ಯ ಎಂಬ ರಹಸ್ಯ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನೂ ಉಪದೇಶಿಸಿದನು.

English Translation

You replaced, Aswins, with the head of a horse, (the head of) Dadhyanch, the son of Atharvan, and true to his promise, he revealed to you the mystic knowledge which he had learned from Twashtri, and which was as a ligature of the waist to you.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಉಪದಿಷ್ಟವಾದ ಅತಿರಹಸ್ಯವಾದ ಮಧುವಿದ್ಯೆಯು ದಧೀಚಿಋಷಿಯಿಂದ ನಿಮಗೆ ಉಪದಿಷ್ಟವಾಯಿತು ಎಂಬ ಇತಿಹಾಸವು ಪುನಃ ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ತದ್ವಾಂ ನರಾ ಸನಯೇ ದಂಸ ಉಗ್ರಮಾವಿಷ್ಟ್ರಣೋಮಿ ತನ್ಯತುರ್ನ ವೃಷ್ಟಿಂ |

ದಧ್ಯಚ್ ಹ ಯನ್ಮಧ್ವಾರ್ಥಣೋ ವಾಮತ್ಸಸ್ಯ ಶೀರ್ಷ್ಣಾ ಪ್ರ ಯಾದೀಮುವಾಚ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೬-೧೨)

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಹೇಳಿರುವುದನ್ನು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ.

ಇಚ್ಛನ್ನಶ್ಚ ಸ್ಯ ಯಚ್ಛಿರಃ ಪರ್ವತೇಷ್ವಪಶ್ರಿತಂ | ತದ್ವಿದಚ್ಛರ್ಯಣಾವತಿ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧-೮೪-೧೪)

ಅರ್ಥವರ್ಣಾಯ ದಧೀಚೇ ಅರ್ಥವರ್ಣಃ ಪುತ್ರಾಯ ದಧ್ಯಜ್ ನಾನ್ನೇ ಮಹರ್ಷಯೇ ಅಶ್ವಸಂಬಂಧಿ ಶಿರಃ ಪ್ರತ್ಯೈರಯತಂ ಪ್ರತ್ಯಧತ್ತಮ್ | ಅರ್ಥವರ್ಣ ಪುತ್ರನಾದ ದಧ್ಯಜ್ ಎಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ಋಷಿಯ ಮನುಷ್ಯಾಕಾರ ನಾದ ತಲೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಕುದುರೆಯ ತಲೆಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಉಪದಿಷ್ಟನಾದ ಮಧುವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳು ಉಪದೇಶಹೊಂದಿದರೆಂಬುದಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ತ್ವಾಷ್ಟ್ರಂ—ತ್ವಷ್ಟುರಿಂದ್ರಾಲ್ಪಬ್ಧಂ. ಮಧುವಿದ್ಯೆಯು ಇಂದ್ರನಿಂದಲೇ ಪ್ರಕಟವಾಗಿದೆ—ಎಂದು ಮಧು ವಿದ್ಯೆಯ ಮಹತ್ವವೂ ಅದರ ರಹಸ್ಯವೂ ವಿವೃತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು—

ತ್ವಷ್ಟೇತ್ಯತ್ರ ಇಂದ್ರ ಉಚ್ಯತೇ | ಶತ್ರುಣಾಂ ತನೂಕರ್ತೃತ್ವಾತ್ | ತ್ವಾಷ್ಟ್ರಂ ಯದಿತಿ ಅಶ್ವಶಿರಸೋ ವಿಶೇಷಣಂ ನ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ | ಯುನಾಭ್ಯಾಂ ಶರ್ಯಣಾವತಿ ನಿಹಿತಂ ಶತ್ರುಣಾಂ ತನೂಕರ್ತೃ ಇಂದ್ರೇಣ ದೃಷ್ಟಂ ಯಚ್ಛಿರಃ ಗುಹ್ಯಮಸಿ ಯುವಯೋಃ ||

ಎಂದು ಹೇಳಿ ತ್ವಾಷ್ಟ್ರಂ ಯತ್ ಎಂಬ ಪದವು ಅಶ್ವಶಿರಸ್ಸಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ತ್ವಷ್ಟ್ರ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣ ವಾಗಿಲ್ಲ. ತ್ವಷ್ಟ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಂದ್ರನೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ತನೂಕರಣ (ನಾಶ) ಮಾಡುವುದರಿಂದ ತ್ವಷ್ಟ್ರ ವಾಗಿರುವ ಇಂದ್ರನು ದಧೀಚಿಋಷಿಯ ತಲೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ, ಯಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯದ ಹಾಗೆ (ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೂ) ಇರಿಸಿರುವ ರಹಸ್ಯವನ್ನೂ ತಿಳಿದು ಇರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಸಾಯಣರು ತ್ವಾಷ್ಟ್ರಂ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಅಪಿಕಕ್ಷ್ಯಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣಮಾಡಿ. ತ್ವಷ್ಟುರಿಂದ್ರಾಲ್ಪಬ್ಧಂ—ಛಿನ್ನಸ್ಯ ಯಜ್ಞ ಶಿರಸಃ ಕಕ್ಷಪ್ರದೇಶೇನ ಪುನಸ್ಸಂಧಾನಭೂತಂ ಪ್ರವರ್ಗ್ಯ ವಿದ್ಯಾಖ್ಯಂ ರಹಸ್ಯಂ | ತ್ವಷ್ಟ್ರಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಇಂದ್ರನೂ, ಇಂದ್ರನಿಂದ ದಧೀಚಿನೂ ಮಧುವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಉಪದೇಶಹೊಂದಿದರು. ಛಿನ್ನವಾದ ಯಜ್ಞಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಪುನಸ್ಸಂಧಾನ (ಮಾಡಬಹುದಾದ) ಮಾಡುವ ವಿಷಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಪ್ರವರ್ಗ ವಿದ್ಯಾರಹಸ್ಯವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ಋತಾಯನ್—ಪ್ರವರ್ಗ್ಯವಿದ್ಯಾಂ ಮಧುವಿದ್ಯಾಂ ಚ ವಕ್ಷ್ಯಾಮಾತಿ ಪುರಾ ಕೃತಾಂ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಂ ಸತ್ಯಾಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛನ್ | ಪ್ರವರ್ಗವಿದ್ಯೆಯನ್ನೂ ಮಧುವಿದ್ಯೆಯನ್ನೂ ಉಪದೇಶಮಾಡುವನೆಂದು ಹಿಂದೆ ಮಾಡಿದ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಸತ್ಯವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲು ಇಚ್ಛೆಮಾಡಿದನು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಋತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸತ್ಯಪರವಾಗಿ ಅರ್ಥ ಮಾಡಿರುವರು. ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು—ಋತರ್ಯ—ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ ಇತಿ ಕೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯಃ ಪರೀಚ್ಛಾಯಾಮತ್ರ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ—

ತ್ವಂ ನಸ್ತೋಮ ವಿಶ್ವತೋ ರಕ್ಷಾ ರಾಜನ್ನಘಾಯತಃ | ನ ರಿಷ್ಯೇತ್ತ್ವಾವತಃ ಸಖಾ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧-೯೧-೮)

ಇತಿ ಯಥಾ | ಋತಂ ಸತ್ಯಂ | ತದೇವ ಬ್ರಹ್ಮ ತದ್ಭಾವಯೋರಿಚ್ಛನ್ | ಋತಯನ್ ಎಂಬ ರೂಪವು ಋತ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಪರೇಚ್ಛೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ಕೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತದಿಂದ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ರಕ್ಷಾ ರಾಜನ್ನ ಘಾಯತಃ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಅಘಾಯತಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಹಾಗೆ ಕೃಜಂತವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಋತವೆಂದರೆ ಸತ್ಯವು. ಸತ್ಯವೇ ಬ್ರಹ್ಮವೆನಿಸಿರುವುದು. ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು (ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯನ್ನು) ನಿಮಗೆ ಉಪದೇಶಮಾಡಲು ಇಚ್ಛಿಸುವೆನು ಎಂಬುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿನಿರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಥರ್ವಣಾಯ—ಅಥರ್ವಣಃ ಅಸತ್ಯಂ ಪುಮಾನ್ ಅಥರ್ವಣಃ. **ತಸ್ಯಾಪತ್ಯಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸತ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ತದ್ವಿಶೇಷ್ವ ಚಾಮಾದೇಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ. **ಅನ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರುವುದರಿಂದ ಟಿಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ದಧೀಚೇ—ದಧಿ ಎಂಬುದು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಅಂಚು ಗತಿಪೂಜನಯೋಃ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ **ಯುತ್ಪಿಕ್** **ದಧ್ಯಕ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅನಿದಿತಾಂ ಹಲ ಉಪಧಾ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೪) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಇದಕ್ಕೆ ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಭ ಸಂಜ್ಞಾವಿರುವುದರಿಂದ **ಅಚಿಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ಚೌ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೮) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲುಪ್ತ ನಕಾರ ಅಕಾರವುಳ್ಳ ಅಂಚು ಧಾತುವು ಪರವಾದುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಅನುದಾತ್ತವಾದ ವಿಭಕ್ತಿ ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಉದಾತ್ತಾಕಾರವು ಲುಪ್ತವಾದುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ **ಅನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಚಿಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ **ಚೌ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೂ ಅಪವಾದವಾಗಿ **ಅಂಚೇಶ್ಚಂದಸ್ಯ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪುನಃ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಶ್ವಮ್—ಅಶ್ವಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿ ಅಶ್ವಮ್. **ಭವೇ ಛಂದಸಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪ. **ಯತೋಽನಾವಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಐರಯತಮ್—ಈರ ಗತೌ ಕಂಪನೇ ಚ ಧಾತು. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ವೋಚಿತ್—ವಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ. ಧಾತು. ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. **ಅಸ್ಯತಿವಕ್ತಿ ಖ್ಯಾತಿಭ್ಯೋಽಜ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿ ಗೆ ಅಜಾದೇಶ. **ವಚ ಉಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಜ್ ಪರವಾದಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಮಾಗಮ.

ಗುಣ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಕಮಾಜ್ಞೋಗೇವಪಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಋತಾಯನ್—ಋತಂ ಸತ್ಯಂ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛತೀತಿ ಋತಾಯತಿ. ಸುಪ ಅತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಚ್ಛಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಕೃತ್ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಯೋ ದೀರ್ಘಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಕೃಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ವಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃಚ್ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ತ್ವಾಷ್ಟಮ್—ತ್ವಷ್ಟುಃ ಲಬ್ಧಮ್. ತ್ವಾಷ್ಟಮ್. ತಸ್ಯೇದಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೩-೧೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತದ್ವಿತೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ. ಯಣಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ದಸ್ರಾ—ಅನುಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಸದಾ ಕವೀ ಸುಮತಿಮಾ ಚಕೇ ನಾಂ ವಿಶ್ವಾ ಧಿಯೋ ಅಶ್ವಿನಾ

ಪ್ರಾವತಂ ಮೇ |

ಅಸ್ಮೈ ರಯಿಂ ನಾಸತ್ಯಾ ಬೃಹಂತಮಪತ್ಯಸಾಚಂ ಶ್ರುತ್ಯಂ
ರರಾಧಾಂ || ೨೩ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಸದಾ | ಕವೀ ಇತಿ | ಸುಮತಿಂ | ಆ | ಚಕೇ | ನಾಂ | ವಿಶ್ವಾಃ | ಧಿಯುಃ |
ಅಶ್ವಿನಾ | ಪ್ರ | ಅವತಂ | ಮೇ |

ಅಸ್ಮೈ ಇತಿ | ರಯಿಂ | ನಾಸತ್ಯಾ | ಬೃಹಂತಂ | ಅಪತ್ಯಸಾಚಂ | ಶ್ರುತ್ಯಂ |
ರರಾಧಾಂ || ೨೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಕವೀ ಕ್ರಾಂತದರ್ಶಿನೌ ಮೇಧಾವಿನಾವಶ್ವಿನೌ ನಾಂ ಯುವಯೋಃ ಸುಮತಿಂ ಕಲ್ಯಾಣೇ-
ಮನುಗ್ರಹಾತ್ಮಿಕಾಂ ಬುದ್ಧಿಂ ಸದಾ ಸರ್ವದಾ ಚಕೇ | ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಪ್ರಾರ್ಥಯೇ | ಮೇ ಮದೀಯಾಸಿ
ವಿಶ್ವಾ ಧಿಯಃ ಸರ್ವಾಣಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಯುನಾಂ ಸ್ರಾವತಂ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ರಕ್ಷತಂ | ಅಸಿ ಚಾಸ್ಮೇ
ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ಹೇ ನಾಸತ್ಯಾವಶ್ವಿನೌ ಬೃಹಂತಂ ಮಹಾಂತಮಪತ್ಯಸಾಚಮಪತ್ಯೈಃ ಪುತ್ರಾದಿಭಿಃ ಸಮನೇತಂ
ಶ್ರುತ್ಯಂ ಪ್ರಶಂಸನೀಯಮುತ್ಕೃಷ್ಟಂ ರಯಿಂ ಧನಂ ರರಾಧಾಂ | ಪ್ರಯಚ್ಛತಂ || ಚಕೇ | ಕೈ ಗೈ ಶಬ್ದೇ |
ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾತ್ಮನೇಪದಂ | ಲಿಟ್ಯುತ್ಪಮೈಕವಚೇನೇ ರೂಪಂ | ಅಸ್ಮೇ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಚತುರ್ಥೀ-
ಬಹುವಚನಸ್ಯ ಶೇಅದೇಶಃ | ಅಪತ್ಯಸಾಚಂ | ಅಪತ್ಯೈಃ ಸಹ ಸಚೇತೇ ಸಂಗಚ್ಛತ ಇತ್ಯಪತ್ಯಸಾಚ್ |
ಛಾಂದಸೋ ಣ್ವಿಃ | ಶ್ರುತ್ಯಂ | ಶ್ರುತಿಃ ಸ್ತುತಿಃ | ತತ್ರ ಭವಂ ಶ್ರುತ್ಯಂ | ಭವೇ ಛಂದಸೀತಿ ಯತ್ |
ಯತೋಽನಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ರರಾಧಾಂ | ರಾ ದಾನೇ | ಲೋಟಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾತ್ಮನೇಪದಂ |
ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪಃ ಶ್ರುಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಕವೀ—ಕ್ರಾಂತದರ್ಶಿಗಳಾದ | ಅಶ್ವಿನೌ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ನಾಂ—ನಿಮ್ಮ | ಸುಮತಿಂ—
ಅನುಗ್ರಹಾತ್ಮಿಕವಾದ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು | ಸದಾ—ಸರ್ವದಾ | ಆ ಚಕೇ—ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇನೆ | ಮೇ—ನನ್ನ |
ವಿಶ್ವಾ ಧಿಯಃ—ಎಲ್ಲಾ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ | ಸ್ರಾವತಂ—(ನೀವಿಬ್ಬರೂ) ಚೆನ್ನಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸಿರಿ | (ಅಸಿ ಚ—ಮತ್ತು) |
ಅಸ್ಮೇ—ನಮಗೆ | ನಾಸತ್ಯಾ—ಎಲೈ ನಾಸತ್ಯರೇ | ಬೃಹಂತಂ—ಹೆಚ್ಚಾದ | ಅಪತ್ಯಸಾಚಂ—ಪುತ್ರಾದಿ
ಯುಕ್ತವಾದ ಮತ್ತು | ಶ್ರುತ್ಯಂ—ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ (ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ) | ರಯಿಂ—ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು | ರರಾಧಾಂ—
ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ತ್ರಿಕಾಲಜ್ಞರಾದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮ ಅನುಗ್ರಹಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ನಾನು ಸರ್ವದಾ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸು
ತ್ತೇನೆ; ನನ್ನ ಎಲ್ಲಾ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ (ನೀವು) ಚೆನ್ನಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸಿ; (ಮತ್ತು) ಎಲೈ ನಾಸತ್ಯರೇ, ನಮಗೆ ಪುತ್ರಾದಿ
ಯುಕ್ತವೂ, ಪ್ರಶಸ್ತವೂ ಆದ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ.

English Translation.

Sapient Aswins, I ever solicit your favour; protect all my religious
duties, and grant, Nasatyas, abundant and excellent wealth, together with
offspring.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಕವೀ—ಕ್ರಾಂತದರ್ಶಿನೌ ಮೇಧಾವಿನಾವಶ್ವಿನೌ | ಕವಿಶಬ್ದವು ಇಷ್ಟತ್ಪುನಾಲ್ಕು ಮೇಧಾವಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ
(ನಿ. ೩-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು—

ವಿಶ್ವಾ ರೂಪಾಣಿ ಪ್ರತಿ ಮುಂಚಿತೇ ಕವಿಃ ಪ್ರಾಸಾವೀದ್ಯದ್ರಂ ದ್ವಿಸದೇ ಚತುಷ್ಟದೇ |

ವಿ ನಾಕಮಖ್ಯತ್ವವಿತಾ ವರೇಣ್ಯೋಽನು ಪ್ರಯಾಣಮುಷಸೋ ವಿ ರಾಜತಿ ||

(ಮು. ಸಂ. ೫-೮೧-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಮೇಧಾವೀ ಕವಿಃ ಕ್ರಾಂತದರ್ಶನೋ ಭವತಿ ಕವತೇರ್ವಾ | (ನಿ. ೧೨-೧೩)
ಕವಿಶಬ್ದವನ್ನು ಮೇಧಾವಿ ಪರ್ಯಾಯ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಠಮಾಡಿ ಕವಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೇಧಾವೀ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಮತ್ತು ವಿಶ್ವಾ ರೂಪಾಣಿ ಪ್ರತಿ ಮುಂಚಿತೇ ಕವಿಃ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಈ ಅರ್ಥದ ಜೊತೆಗೆ ಕವಿ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಕಾರಣ ಕವಿಶಬ್ದವು ಕ್ರಾಂತದರ್ಶಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥಬೋಧಕವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು. ಸಾಯಣರೂ ಕೂಡ ಕವೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅಶ್ವಿನಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಮಾಡಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಮೇಧಾವಿಗಳಾಗಿಯೂ, ವಿನುಶ್ವಕರಾಗಿಯೂ ಇರುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಅಪತ್ಯಸಾಚಂ—ಅಪತ್ಯೈಃ ಸಹ ಸಚಿತೇ ಸಂಗಚ್ಛತ ಇತಿ ಅಪತ್ಯಸಾಚಂ | ಅಪತ್ಯೈಃ ಪುತ್ರಾದಿಭಿಃ ಸಮನೇತಂ | ಪುತ್ರರೇ ಮೊದಲಾದವರಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟೃವಾದ ಋಷಿಯ, ಪ್ರಾಜ್ಞರಾಗಿಯೂ, ವಿನುಶ್ವಕರಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ನಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನುಗ್ರಹ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನೂ, ಮಂಗಳವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡಲಿ ಎಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯೂ, ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಸರ್ವಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸರಿಯಾಗಿರುವಂತೆ ರಕ್ಷಿಸಲಿ ಎಂಬ ಅಶಂಸನೆಯೂ ಮತ್ತು ನಮಗೆ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು, ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಗಳೊಡನೆ ಇರುವ ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಪ್ರಶಂಸನೆಯವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ನಮಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯೂ ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು.

ರಯಿಂ—ಧನಂ | ರಯಿ ಶಬ್ದವು ನೂರೊಂದು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೪) ಇಷ್ಟತ್ತೆಂಟು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ರಯಿರಿತಿ ಧನನಾಮ | ರಾತೇರ್ವಾನಕರ್ಮಣಃ (ನಿ. ೪-೧೭) ಎಂದು ಯಾಸ್ಕರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಧನವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸುಮತಿಮ್—ಮನ ಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು. ಕ್ತಿಚ್ ಕೌಚ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಕೇ—ಕೈ ಗೈ ಶಬ್ದೇ. ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲಿಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಟಿತ ಆತ್ಮನೇಪದಾನಾಂ ಟಿ ರೇವೆಂಬುದರಿಂದ

ವಿತ್ಯ. ಲಿಣ್ಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅದೇಚೆ ಉಪದೇಶೇಶಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ನೊದಲು ಧಾತುವಿಗೆ ಅತ್ವ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವ, ಚುತ್ವ. ಅತೋ ಲೋಪ ಇಟಿ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧಿಯೆ:—ಧೈ ಚಿಂತಾಯಾಮ್. ಧಾತು. ಧ್ಯಾಯತೇ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೮-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತತ್ಸಂನಿಯೋಗದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ದೀರ್ಘ.

ಅವತಮ್:—ಅವ ರಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿನಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ಮೀ:—ಅಸ್ಮದ್ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಚತುರ್ಥೀ ಬಹುವಚನ ಪರನಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಶೇ ಆದೇಶ. ತಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನೇಕಾಲ್ಶಿತ್ ಸರ್ವಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರ್ವಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಶೇಷೇ ಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಪರ್ಯಂತದ ಸರಕ್ಕೆ ಲೋಪ.

ನಾಸತ್ಯಾ:—ನಭ್ರಾಣ್ ನಸಾತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಸಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಆಮಂತ್ರಿತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸತ್ಯಸಾಚಮ್:—ಅಸತ್ಯೈಃ ಸಹ ಸಚತೇ ಸಂಗಚ್ಛತೇ ಇತಿ ಅಸತ್ಯಸಾಚ್. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಸಚ ಸಮನಾಯೇ, ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಛೈಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅತೆ ಉಪಧಾಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧೆಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಸದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಶ್ರುತ್ಯಮ್:—ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ. ಧಾತು. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ವಿನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶ್ರುತಿಃ (ಅಂದರೆ) ಸ್ತುತಿಃ ತತ್ರ ಭವಮ್ ಶ್ರುತ್ಯಮ್. ಭವೇ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯತೋಽನಾವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರರಾಥಾಮ್:—ರಾ ದಾನೇ. ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿನಚನದಲ್ಲಿ ಆಥಾಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ತಿಗೆ ಶ್ಲ ವಿಕರಣ. ಶ್ಲಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಹ್ರಸ್ವಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಅತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಕಃ ||

ಹಿರಣ್ಯಹಸ್ತಮುತ್ಪನ್ನಾ ರರಾಣಾ ಪುತ್ರಂ ನರಾ ವಧ್ರಿಮುತ್ಯಾ
ಅದತ್ತಂ |

ತ್ರಿಧಾ ಹ ಶ್ಯಾವಮುತ್ಪನ್ನಾ ವಿಕಸ್ತಮುಜ್ಜೀವಸ ಐರಯತಂ
ಸುದಾನೂ || ೨೪ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಹಿರಣ್ಯಹಸ್ತಂ | ಅತ್ಪನ್ನಾ | ರರಾಣಾ | ಪುತ್ರಂ | ನರಾ | ವಧ್ರಿಮುತ್ಯಾಃ |
ಅದತ್ತಂ |

ತ್ರಿಧಾ | ಹ | ಶ್ಯಾವಂ | ಅತ್ಪನ್ನಾ | ವಿಕಸ್ತಂ | ಉತ್ | ಜೀವಸೇ | ಐರಯತಂ |
ಸುದಾನೂ ಇತಿ ಸುದಾನೂ || ೨೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ರರಾಣಾ ರಮಮಾಣಾ ವಾತಾರೌ ವಾ ನರಾ ನೇತಾರೌ ಹೇ ಅತ್ಪನ್ನಾ ಹಿರಣ್ಯಹಸ್ತಂ ನಾಮ ಪುತ್ರಂ
ವಧ್ರಿಮುತ್ಯಾ ಏತತ್ಸಂಜ್ಞಾಯೈ ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿಸ್ಯಾ ಅದತ್ತಂ | ಪ್ರಾಯಚ್ಛಿತಂ ಹ | ಅಪಿ ಚ ಹೇ ಸುದಾನೂ
ತೋಭನದಾನಾವತ್ಪನ್ನಾ ತ್ರಿಧಾ ತ್ರೇಧಾ ವಿಕಸ್ತಂ ವಿಚ್ಛಿನ್ನಂ ಶ್ಯಾವಾಮೃನ್ಮಸಿಂ ಜೀವಸೇ ಜೀವಿತುಮು-
ಜ್ಜೀರಯತಂ | ಅಸುರೈಶ್ತೇಧಾ ಖಂಡಿತಂ ಶರೀರಂ ಪುನರೇಕೀಕೃತ್ಯೋದಗಮಯತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ || ರರಾಣಾ |
ರಮತೇಃ ಶಾನಚಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಸಃ ಶ್ಲಃ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಮಕಾರಸ್ಯಾತ್ವಂ | ರಾತೇರ್ವಾ
ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶಾನಚಿ | ಪೂರ್ವವತ್ ಶ್ಲಃ | ವಧ್ರಿಮುತ್ಯಾಃ ಚತುರ್ಥ್ಯರ್ಥೇ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ
ಷಷ್ಠೀ | ಜೀವಸೇ | ಜೀವ ಪ್ರಾಣಧಾರಣೇ | ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಿತ್ಯಸೇಪ್ರತ್ಯಯಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ರರಾಣಾ—ದಾನಿಗಳೂ (ಕ್ರೀಡಾಸಕ್ತರೂ) | ನರಾ ಅಶ್ವಿನಾ—ನೇತೃಗಳೂ ಆದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ | ಹಿರಣ್ಯಹಸ್ತಂ—ಹಿರಣ್ಯಹಸ್ತನೆಂಬ | ಪುತ್ರಂ—ಮಗನನ್ನು | ವದ್ರಿಮತ್ಯಾಃ—ವದ್ರಿಮತಿ ಎಂಬುವಳಿಗೆ | ಅದತ್ತಂ ಹ—ಕೊಟ್ಟಿರದ್ದೇ (ಮತ್ತು) | ಸುದಾನೂ ಅಶ್ವಿನಾ—ಉತ್ತಮದಾನಮಾಡುವ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ತ್ರಿಧಾ—ಮೂರಾಗಿ | ವಿಕಸ್ತಂ—ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ | ಶ್ಯಾವಂ—ಶ್ಯಾವನೆಂಬ ಋಷಿ ಯನ್ನು | ಜೀವಸೇ—(ಪುನಃ) ಜೀವಿಸುವಂತೆ | ಉತ್ ಐರಯತಂ—(ಮೂರುಚೂರುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ) ಪ್ರೇರಿಸಿದಿರಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ದಾನಿಗಳೂ (ಕ್ರೀಡಾಸಕ್ತರೂ) ನೇತೃಗಳೂ ಆದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ವದ್ರಿಮತಿ ಎಂಬುವಳಿಗೆ ಹಿರಣ್ಯಹಸ್ತನೆಂಬ ಪುತ್ರನನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದಿರಿ; (ಮತ್ತು ದೈತ್ಯರಿಂದ) ಮೂರಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ ಶ್ಯಾವ ಎಂಬುವ ನನ್ನು (ಪುನಃ ಸೇರಿಸಿ) ಜೀವಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದಿರಿ.

English Translation.

Liberal Aswins, leaders (of sacrifices), you gave to Vadhrimathi her son Hiranyahasta; bounteous Aswins, you restored to life the triply-mutilated Syava.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವದ್ರಿಮತೀ ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀಗೆ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಹಿರಣ್ಯಹಸ್ತನೆಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ಪುತ್ರನನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವರು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿರುವುದು. ಹಿರಣ್ಯಹಸ್ತವೆಂದರೆ—ಹಿರಣ್ಮಯೌ ಹಸ್ತೌ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸಃ ಹಿರಣ್ಯಹಸ್ತಃ ಹಿರಣ್ಯಬಾಹುಃ | ಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ ಅಭರಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಕಾರಣ ಬಾಹುವು (ತೋಳು) ಹಿರಣ್ಯಹಸ್ತವೆನಿಸಿರುವುದು. ಹಿರಣ್ಯಮಯವಾದ ಹಸ್ತವುಳ್ಳ ಪುತ್ರನೆಂದು ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳ ವಿನರಣೆಯು.

ವದ್ರಿಮತ್ಯಾಃ—ಎಂಬಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಥಿ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪಞ್ಚವಿಭಕ್ತಿಯು ಬಂದಿರುವುದು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ವದ್ರಿಮತೈ ಅದತ್ತಂ ಎಂದು ಚತುರ್ಥಿ ವಿಭಕ್ತ್ಯಂತ ವಾಗಿಯೇ ಪದವನ್ನು ಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು ಹಿರಣ್ಯಹಸ್ತದಾನವೂ ಕೂಡ—

ಶ್ರುತಂ ತಚ್ಛಾಸುರಿವ ವದ್ರಿಮತ್ಯಾ ಹಿರಣ್ಯಹಸ್ತಮಶ್ವಿನಾವದತ್ತಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೬-೧೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ತ್ರಿಧಾ ನಿಕಸ್ತಂ ಶ್ಯಾವಂ ಜೀವಸೇ ಉದೈರಯತಂ | ಅಸುರರು ಶ್ಯಾವನೆಂಬ ಋಷಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕೊಂಡು ಅವನ ಶರೀರವನ್ನು ಮೂರು ತುಂಡಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿದ ಕಾರಣ ಅವನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಉದಾರನಾದ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಪ್ರಾಣದಾನಮಾಡುವ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವರಾಗಿ ಅವನ ಶರೀರದ ಮೂರು ತುಂಡುಗಳನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಸರಿಮಾಡಿ ಅವನನ್ನು ಜೀವಂತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಕಾಪಾಡಿದರು ಎಂಬ ಇತಿಹಾಸವು ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು--

ಶ್ಯಾವಂ ಕುಷ್ಠಿತತ್ವಾತ್ ಶ್ಯಾವನರ್ಣಂ ಅಗ್ನೇಃ ಪುತ್ರಸ್ಯ ಘೋರಸ್ಯ ಜ್ಯೇಷ್ಠಪುತ್ರಂ ತ್ರಿಧಾ ತ್ರಿಭಿಃ
ಪ್ರಕಾರೈಃ ಜಂಘಯೋರ್ಮಧ್ಯೇ ಶಿರಸಿ ಚ ತ್ರಿಭಿಃ ಪ್ರಕಾರೈಃ ವಿವಿಧಂ ಚ್ಛಿನ್ನಂ ||

ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ಯೇಷ್ಠಪುತ್ರನಾದ ಘೋರನೆಂಬವನ ಮಗನು ಕುಷ್ಠರೋಗದಿಂದ ವಿಕಾರನಾದ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಾಗ ಅವನನ್ನು ಅರೋಗ್ಯವಂತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಅವನ ಶರೀರವನ್ನು ಮೂರು ಕಾಲು ಮತ್ತು ತಲೆ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಅವನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ.

ಯುವಂ ಶ್ಯಾವಾಯ ರುಶತೀಮದತ್ತಂ ಮಹಃ ಘೋರಸ್ಯಾಶ್ವಿನಾ ಕಣ್ವಾಯ |

ಪ್ರವಾಚ್ಯಂ ತದ್ವೃಷಣಾ ಕೃತಂ ನಾಂ ಯನ್ನಾರ್ಷದಾಯ ಶ್ರವೋ ಅಧ್ಯಧತ್ತಮ್ ||

(ಮಂ. ಸಂ. ೧-೧೧೭-೮)

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು,

ಯಾಭಿಃ ಶಜೀಭಿರ್ವೃಷಣಾ ಪರಾವೃಜಂ ಸ್ರಾಂಧಂ ಶ್ರೋಣಂ ಚಕ್ಷುಃ ಏತವೇ ಕೃಥಃ |

ಯಾಭಿರ್ವರ್ತಿಕಾಂ ಗೃಸಿತಾಮುಂಚಿತಂ ತಾಭಿರೂ ಸು ಊತಿಭಿರಶ್ವಿನಾ ಗತಂ ||

(ಮಂ. ಸಂ. ೧-೧೧೭-೯)

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸಿರುವರು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಮಾಡಿರುವ ಅಶ್ವಯುಕ್ತರನಾದ ಕರ್ಮಗಳು ಉಕ್ತವಾಗಿ ಅವರ ಪ್ರಭಾವವು ನಿರ್ದಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಹಿರಣ್ಯಹಸ್ತಮ್—ಹಿರಣ್ಯಂ ಹಸ್ತೇ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಹಿರಣ್ಯಹಸ್ತಃ. ಬಹುನೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಪೂರ್ವ ಪದಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರರಾಣಾ—ರಮು ಕ್ರೀಡಾಯಾಮ್. ಧಾತು. ಲಟಃ ಶತ್ವಶಾನಚೌ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಾನಚೌ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಶ್ಲು ವಿಕರಣ. ಶ್ಲಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ರರಮ್+ಅನ ಎಂದಿರುವಾಗ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಆತ್ಮ. ಅಟಿ ಕುಸ್ವಾಜ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ಅಥವಾ ಹಿಂದಿನಂತೆ, ರಾ ದಾನೇ ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಶಾನಚೌ. ಶ್ಲು ವಿಕರಣ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ (ಔ) ಆಕಾರಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಧ್ರಿಮುತ್ಯಾಃ—ಚತುರ್ಥ್ಯರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಪ್ತೀ ಬಂದಿದೆ. ಉದಾತ್ತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಯಣಾದೇಶ ಬಂದು ಅದರ ಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿಬಂದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಯಣೋಹಲ್ ಪೂರ್ವಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅದತ್ತಮ್—ಡುದಾಜಾ ದಾನೇ. ಧಾತು. ಲಜ್ ನುಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತ್ರಿಧಾ—ಸಂಖ್ಯಾಯಾ ವಿಧಾರ್ಥೇ ಧಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೪೨) ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಕಾರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಧಾ ಪ್ರತ್ಯಯ.

ವಿಕಸ್ತಮ್—ಕಸ ಗತಾ. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಗತಿರನಂತರಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜೀವಸೇ—ಜೀವ ಪ್ರಾಣಧಾರಣೇ. ಧಾತು. ತುಮನರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಸೇ— (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸೇ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃನ್ನೇಜಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಜಂತವಾದ ಕೃದಂತವಾದುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾದ ರೂಪ ವಾಗುತ್ತದೆ. || ೨೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ವಿತಾನಿ¹ ವಾಮುಶ್ವಿನಾ² ವೀರ್ಯಾಣಿ³ ಪ್ರ ಪೂರ್ವ್ಯಾಣ್ಯಾಯ-

ವೋಽವೋಚನ್ |

ಬ್ರಹ್ಮ⁴ ಕೃಣ್ವಂತೋ⁵ ವೃಷಣಾ⁶ ಯುವಭ್ಯಾಂ⁷ ಸುವೀರಾಸೋ

ವಿದಧಮಾ⁸ ವದೇಮು || ೨೫ ||

|| ಪದವಾತಃ ||

ಏತಾನಿ | ವಾಂ | ಅತ್ತಿನಾ | ವೀರ್ಯಾಣಿ | ಪ್ರ | ಪೂರ್ವ್ಯಾಣಿ | ಆಯವಃ |
ಅವೋಚನ್ |

ಬ್ರಹ್ಮ | ಕೃಣ್ಣಂತಃ | ವೃಷಣಾ | ಯುವಂ ಭ್ಯಾಂ | ಸುಂ ವೀರಾಸಃ | ವಿದಥಂ |
ಆ | ವದೇಮು || ೨೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅತ್ತಿನಾ ಹೇ ಅತ್ತಿನೌ ವಾಂ ಯುವಯೋಃ ಸಂಬಂಧೀನಿ ಪೂರ್ವ್ಯಾಣಿ ಪ್ರತ್ನಾ ನೈತಾನೀದಾನೀಂ
ಮಯೋಕ್ತಾನಿ ವೀರ್ಯಾಣಿ ವೀರಕರ್ಮಾಣ್ಯಾಯವೋ ಮನುಷ್ಯಾ ಮದೀಯಾಃ ಪಿತ್ರಾದಯಃ
ಪ್ರಾವೋಚನ್ | ಉಕ್ತವಂತಃ | ವಯಂ ಚ ಹೇ ವೃಷಣಾ ಕಾಮಾಭಿವರ್ಷಕಾವತ್ತಿನೌ ಯುವಾಭ್ಯಾಂ
ಬ್ರಹ್ಮ ಮಂತ್ರಾತ್ಮಕಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಕೃಣ್ಣಂತಃ ಕುರ್ವಂತಃ ಸುವೀರಾಸಃ ಸುವೀರಾಃ ಶೋಭನೈರ್ವೀರೈಃ
ಪುತ್ರಾದಿಭಿರುಪೇತಾಃ ಸಂತೋ ವಿದಥಂ ಯಜ್ಞಮಾವದೇಮು | ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಸ್ತುತೀರುಚ್ಚಾರಯಾಮು |
ಯದ್ವಾ | ವಿದಥಂ ವೇದಯಂತಮತಿಥಿಂ ತದಪೇಕ್ಷಿತಪ್ರದಾನೇನಾ ವದೇಮು | ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಪ್ರಿಯ-
ಪೂರ್ವಿಕಾಂ ವಾಚಮುಚ್ಚಾರಯಾಮು || ಕೃಣ್ಣಂತಃ | ಕೃಣಿ ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋಶ್ಚ | ಇದಿತ್ಯಾನ್ಯಮ್ |
ಲಟಃ ಶತ್ರು | ಧಿನ್ವಿಕ್ಯಣ್ಣೋರಚ್ಚೇತ್ಯುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಆಕಾರಾಂತಾದೇಶಶ್ಚ | ಅತೋ ಲೋಪೇ ಸತಿ
ಸ್ಥಾನಿವದ್ಭಾವಾಲ್ಪಘೂಪದಗುಣಾಭಾವಃ | ಸುವೀರಾಸಃ | ಶೋಭನಾ ವೀರಾ ಯೇಷಾಂ ತೇ ತಥೋಕ್ತಾಃ |
ಅಜ್ಞಸೇರಸುಕ್ | ವೀರವೀರ್ಯಾ ಚೇತ್ಯುತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ವಿದಥಂ | ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ |
ರುವಿದಿಭ್ಯಾಂ ಕಿದಿತ್ಯುಪ್ರತ್ಯಯಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹೇ ಅತ್ತಿನಾ—ಎಲೈ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ | ಪೂರ್ವ್ಯಾಣಿ—ಪುರಾತನವಾದ |
ಏತಾನಿ—ಈ (ನನ್ನಿಂದ ಉಕ್ತವಾದ) | ವೀರ್ಯಾಣಿ—ವೀರಕರ್ಮಗಳನ್ನು | ಆಯವಃ—(ನಮ್ಮ ಪಿತ್ರಾದಿಗಳು)
ಮನುಷ್ಯರು ಪ್ರಾವೋಚನ್—ವರ್ಣಿಸಿರುವರು | (ವಯಂ ಚ—ನಾವೂ ಕೂಡ) | ಹೇ ವೃಷಣಾ—ಕಾಮಾಭಿ
ವರ್ಷಕರಾದ ಎಲೈ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಯುವಭ್ಯಾಂ—ನಿಮ್ಮ | ಬ್ರಹ್ಮ—ಮಂತ್ರಾತ್ಮಕವಾದ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು |
ಕೃಣ್ಣಂತಃ—ಮಾಡುವವರಾಗಿ | ಸುವೀರಾಸಃ—ವೀರರಾದ ಪುತ್ರಾದಿಯುಕ್ತರಾಗಿ | ವಿದಥಂ—ಯಜ್ಞವನ್ನು
(ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಅತಿಥಿಯನ್ನು) | ಆ ವದೇಮು—ಉದ್ದೇಶಿಸಿ (ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು) ಉಚ್ಚರಿಸೋಣ
(ಉಪಚರಿಸಿ ಪ್ರಿಯವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ದೋಷ)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ ಈ (ಪೂರೈಕೆಯಾದ) ಸ್ನಾಹಸಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನಮ್ಮ ಪೂರ್ವಿಕರು ವರ್ಣಿಸಿರುವರು,; ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದರಾದ ಎಲೈ ನಾಸತ್ಯರೇ, ನಾವೂ ಕೂಡ ಮಂತ್ರರೂಪವಾದ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ, ಉತ್ತಮ ಪುತ್ರರಿಂದ ಕೂಡಿ, ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸೋಣ (ಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ಅತಿಥಿಗಳನ್ನು ಪಚರಿಸಿ, ಪ್ರಿಯವಾಕ್ಯಗಳನ್ನಾಡೋಣ)

English Translation.

These, your ancient exploits, Aswins, our forefathers have celebrated, and we offer adoration to you, showerers (of benefits), repeating your praises, accompanied by our dependants.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪೂರ್ವಾರ್ಥ—ಪ್ರತ್ಯಾನಿ | ಪೂರ್ವ ಶಬ್ದವು ಆರು ಪುರಾಣನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೨೦) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಬಹಳ ಹಿಂದಿನಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಡೆದಿರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಬಹಳ ಹಿಂದಿನಿಂದಲೂ ಆಚರಿಸಿರುವ ಕರ್ಮಗಳು ಅನೇಕವಾಗಿವೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ನಮ್ಮ ಪೂರ್ವಿಕರಾದವರು ಬಹಳವಾಗಿ ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಇವುಗಳು ನಮಗೂ ಸ್ತುತ್ಯಗಳಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆ. ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತುತಿಮಾಡುವವರಿಗೆ ಅವರ ಇಷ್ಟಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿ ಕೊಡುವವರು. ಆದ್ದರಿಂದ ನಾವುಗಳು ಅವರ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಾ ಉತ್ತಮಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತರಾಗಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೋಸ್ಕರ ಅತಿಶಯವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಿ ಅವರ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಅರ್ಹರಾಗೋಣ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಅಥವಾ ವಿದ್ವಾಂಸೇವೇದಯಂತಂ ಅತಿಥಿಂ ತದಪೇಕ್ಷಿತಪ್ರದಾನೇನ ಆವದೇಮು ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಪ್ರಿಯಪೂರ್ವಿಕಾಂ ನಾಚಮುಚ್ಚಾರಯಾಮು |

ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ ಅತಿಥಿಗೆ ಅವನಿಗಿಷ್ಟವಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ದಾನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅಥವಾ ಅವನ ಇಷ್ಟವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಹಿತವಾದ ಮಾತನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಹೇಳೋಣ ಎಂದು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನುಗ್ರಹವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಆಶಂಸಿಸಿದೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅವೋಚನ್— ವಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ. ಧಾತು. ಉಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರೋಂತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಇತೆಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಅಸ್ಯತಿವಕ್ತಿಖ್ಯಾತಿಭ್ಯೋ— (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಲಿಗೆ ಅಜಾದೇಶ. ವಚ ಉಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಮಾಗಮ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕೃಣ್ಣಂತಃ—ಕೃಣಿ ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋಶ್ಚ. ಧಾತು. ಇದಿತೋ ನುಮ್ ಧಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಿನ್ವಿಕ್ಯಣ್ವೋರ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿಗೆ ಅಕಾರ ಅಂತಾದೇಶ. ಅತೋ ಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೮) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಚಿಃ ಪರಸ್ಮಿನ್ ಪೂರ್ವವಿಧೌ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸ್ಥಾನಿವದ್ಭಾವ ಬರುವುದರಿಂದ ಉ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಕೃಣ್ಣತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಜಸ್ ಬಂದಾಗ ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ.

ಯುವಭ್ಯಾಮ್—ಪ್ರಥಮಾಯಾಶ್ಚ ದ್ವಿವಚನೇ ಭಾಷಾಯಾಮ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅತ್ಯ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅತ್ಯ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಸುವೀರಾಸಃ—ಶೋಭನಾಃ ವೀರಾಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ. ಸುವೀರಾಸಃ. ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಅಜ್ಜ ಸೇರಸುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಸುಕಾಗಮ. ವೀರವೀರ್ಯೋ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಸದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿದಥಮ್—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ರುವಿದಿಭ್ಯಾಂ ಕಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಅಥ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ಪಾತಿದೇಶನಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ವದೇಮು—ವದ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ. ವಿಧಿಲಿಜ್ ಉತ್ತಮವುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨೫ ||

ನೂರಹದಿನೇಳನೆಯ ಸೂಕ್ತ ಮುಗಿದುದು.

ನೂರಹದಿನೆಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಆ ನಾಮಿತೈಕಾದಶರ್ಚೆಂ ತೈತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಂ ಕಕ್ಷೀವತ ಅರ್ಷಂ ತ್ರೈಷ್ಟುಭಮಾಶ್ವಿನಂ |
ತಥಾ ಚಾನುಕ್ರಾಂತಂ | ಆ ನಾಮೇಕಾದಶೇತಿ || ಪೂರ್ವಸೂಕ್ತಾಭ್ಯಾಂ ಸಹ ಪ್ರಾತರನುವಾಕಾಶ್ವಿನ-
ಶಸ್ತ್ರಯೋರುಕ್ತೋ ವಿನಿಯೋಗಃ ||

ಅನುವಾದವು—ಆ ವಾಂ ರಥಃ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಹದಿನೇಳನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದು ಋಕ್ಯಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಕಕ್ಷೀವಾನ್ ಎಂಬುವನ್ಮುಷಿಯು. ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳು, ದೇವತೆಯು. ತ್ರೈಷ್ಟುಪ್ಪಂಧಸ್ಸು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಆ ನಾಮೇಕಾದಶ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದು. ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳ ಪಠನಕ್ಕಾಗಿ ಹಿಂದಿನ ಸೂಕ್ತಗಳೊಡನೆ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವೂ ಇರುವುದು.

ಸೂಕ್ತ—೧೧೮

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೭ || ಸೂಕ್ತ—೧೧೮ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ ಲ || ವರ್ಗ—೧೮, ೧೯ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ—೧೧ ||

|| ಮುಷಿ—ಕಕ್ಷೀವಾನ್ ದೈರ್ಘತಮಸ ಔಶಿಜಃ ||

|| ದೇವತಾ—ಅಶ್ವಿನಾ ||

|| ಛಂದಃ—ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಆ ವಾಂ ರಥೋ ಅಶ್ವಿನಾ ಶ್ರೀನವತ್ವಾ ಸುಮೃಳೀಕಃ ಸ್ವನಾಂ
ಯಾತ್ಸ್ವರ್ವಾಜ್ |

ಯೋ ಮರ್ತ್ಯಸ್ಯ ಮನಸೋ ಜವೀಯಾನ್ರಿವಂಧುರೋ
ವೃಷಣಾ ವಾತರಂಹಾಃ || ೧ ||

|| ಪದವಾಕಃ ||

ಆ | ವಾಂ | ರಥಃ | ಅತ್ತಿನಾ | ಶೈನಸಪತ್ನಾ | ಸುಮ್ಯುಳೀಕಃ | ಸ್ವವಾನ್ |
ಯಾತು | ಅರ್ವಾಜ್ |

ಯಃ | ಮರ್ತ್ಯಸ್ಯ | ಮನಸಃ | ಜವೀಯಾನ್ | ತ್ರಿವಂಧುರಃ | ವೃಷಣಾ |
ನಾತರಂಹಾಃ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅತ್ತಿನಾ ವಾಂ ಯುವಯೋಃ ಸ್ವಭೂತೋ ರಥೋರ್ವಾಜಸ್ಮದಭಿಮುಖಮಾ ಯಾತು |
ಆಗಚ್ಛತು | ಕೀದೃಶೋ ರಥಃ | ಶೈನಸಪತ್ನಾ | ಶೈನಾ ಇತ್ಯುಕ್ತನಾಮ | ಶಂಸನೀಯಗಮನೈರಶೈಃ ಪತೆನ್
ಗಚ್ಛನ್ | ಯದ್ವಾ | ಶೈನಃ ಪತ್ನೀ | ಸ ಏವ ಶೀಘ್ರಂ ಪತೆನ್ | ಸುಮ್ಯುಳೀಕಃ ಶೋಭನಸುಖಯುಕ್ತಃ
ಸ್ವವಾನ್ ಧನವಾನ್ | ಹೇ ವೃಷಣಾ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಾರಾವತ್ತಿನಾ ಯೋ ಯುಷ್ಮದೀಯೋ ರಥೋ
ಮರ್ತ್ಯಸ್ಯ ಮನುಷ್ಯಸ್ಯ ಮನಸೋ ಜವೀಯಾನತಿಶಯೇನ ವೇಗವಾನ್ | ತದ್ಯಥಾ ವೇಗೇನ ಕೃತ್ಸಂ
ಜಗದ್ವ್ಯಾಪ್ನೋತಿ ತತೋಽಪ್ಯತಿಶಯೇನ ಪುಣಮಾತ್ರಾದೇವ ಸರ್ವಂ ಜಗತ್ಪರ್ಯಟಿತೀತ್ಯರ್ಥಃ |
ತ್ರಿವಂಧುರಃ | ವಂಧುರಂ ವೇಷ್ಟಿತಂ ಸಾರಥೀಃ ಸ್ಥಾನಂ | ತ್ರಿಪ್ರಕಾರೇಣ ವಂಧುರೇಣ ಯುಕ್ತಃ ನಾತರಂಹಾ
ನಾತಸ್ಯ ವಾಯೋ ರಂಹಾ ವೇಗ ಇವ ವೇಗೋ ಯಸ್ಯ ಸ ತಥೋಕ್ತಃ | ಅನೇನಾಪ್ರತಿಹತಗತಿತ್ವ-
ಮುಚ್ಯತೇ | ಸ ರಥ ಇತಿ ಪೂರ್ವತ್ರಾನ್ವಯಃ || ಶೈನಸಪತ್ನಾ | ಪತ್ನೀ ಗತಾ | ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದೃಶ್ಯಂತೆ
ಇತಿ ವನಿಹ | ದಾಸೀಭಾರಾದಿಃ | ಯದ್ವಾ | ದೃಶಿಗ್ರಹಣಸ್ಯ ವಿಧ್ಯಂತರೋಪಸಂಗ್ರಹಾರ್ಥತ್ವಾದ್ವಾನೇ
ವನಿಹ | ತತೋ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಜವೀಯಾನ್ | ಜವೋಽಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ
ಜವವಾನ್ | ಅತಿಶಯೇನ ಜವವಾನ್ | ಅತಿಶಾಯನಿಕ ಈಯಸುನ್ | ವಿಸ್ಮತೋರ್ಲುಕ್ | ಟೀರಿತಿ
ಟಿಲೋಪಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹೇ ವೃಷಣಾ—ಕಾಮಾಭಿವರ್ಷಕರಾದ ಎಲೈ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಯಃ—ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ರಥವು |
ಮರ್ತ್ಯಸ್ಯ—ಮನುಷ್ಯನ | ಮನಸಃ—ಮನಸ್ಸಿಗಿಂತಲೂ | ಜವೀಯಾನ್—ವೇಗಶಾಲಿಯಾದುದೋ |
ತ್ರಿವಂಧುರಃ—ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಸಾರಥಿಸ್ಥಾನವುಳ್ಳದ್ದೋ | ನಾತರಂಹಾಃ—ವಾಯುವಿನಂತೆ (ಅಪ್ರತಿಹತ)
ಗತಿಯುಳ್ಳದ್ದೋ | ಹೇ ಅತ್ತಿನಾ—ಎಲೈ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | (ಸಃ—ಆ) | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ | ಶೈನ-
ಸಪತ್ನಾ—ಉತ್ತಮಾಶ್ವಗಳಿಂದ ಎಳೆಯಲ್ಪಡುವುದೂ (ಪತ್ನೀಯಂತೆ ಗಮನವುಳ್ಳದ್ದೂ) | ಸುಮ್ಯುಳೀಕಃ—ಸುಖ
ಯುಕ್ತವಾದುದೂ | ಸ್ವರ್ವಾನ್—ಧನಯುಕ್ತ ವಾದುದೂ ಆದ | ರಥಃ—ಆ ರಥವು | ಅರ್ವಾಜ್—(ನಮಗೆ)
ಅಭಿಮುಖನಾಗಿ | ಆ ಯಾತು—ಬರಲಿ

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

ಕಾಮಾಭಿವರ್ಷಕರಾದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ ಮನಸ್ಸಿನ ವೇಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ವೇಗಶಾಲಿಯಾದುದೂ ವಾಯುವಿನಂತೆ (ಅಪ್ರತಿಹತ) ಗತಿಯುಳ್ಳದ್ದೂ, ಉತ್ತಮಾಶ್ವಯುಕ್ತವಾದುದೂ. (ಪಕ್ಷಿಯಂತೆ ಹಾರಿಹೋಗುವ) ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಸಾರಥಿಸ್ಥಾನವುಳ್ಳದ್ದೂ ಆದ ನಿಮ್ಮ ರಥವು ಸುಖ ಮತ್ತು ಧನಯುಕ್ತವಾಗಿ ನಮಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬರಲಿ.

English Translation.

May your elegant and rich car, swift as a hawk, come, Ashwins, to our presence, for it is as quick as the mind of man, surmounted, showerers (of benefits), by three columns, and rapid as the wind.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಶೈಲನಪತ್ನಾ—ಶಂಸನೀಯಗಮನೈರಶೈಃ ಪರ್ತೇ ಗಚ್ಛೇ ಯದ್ವಾ ಶೈಲನಃ ಪಕ್ಷೀ | ಸ ಇವ ತೀಘ್ರಂ ಪರ್ತೇ | ಶೈಲನ ಶಬ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಅಶ್ವನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೭) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ನೀಚಾಯಮಾನಂ ಜಸುರಿಂ ನ ಶೈಲನಂ ಶ್ರವಶ್ವಾ ಚ್ಛಾ ಪಶುಮುಚ್ಛೇ ಯೂಥಮ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೪-೩೮-೫)

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಶೈಲನಶಬ್ದವು ಶೈಲನಃ ಶಂಸನೀಯಂ ಗಚ್ಛೇತಿ (ನಿ. ೪-೨೪) ಬಹಳ ವೇಗವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ಹಕ್ಕಿಯ ಹಾಗೆ ಸಂಚರಿಸುವುದು. ಆದಕಾರಣ ಈ ರಥದ ಗಮನಕ್ರಮವು ಬಹಳ ಪ್ರಶಂಸನೀಯವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಸಾಯಣರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುವರು.

ಮರ್ತ್ಯಸ್ಯ ಮನಸೋ ಜನೀಯಾ—ಅತಿಶಯೇನ ವೇಗವಾ | ಮನುಷ್ಯನ ಮನಸ್ಸು ಬಹಳ ವೇಗದಿಂದ ಪ್ರಪಂಚವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವ ಹಾಗೆ ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅತಿಶಯವಾದ ವೇಗದಿಂದ ಕೂಡಿ ಕ್ಷಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ಲೋಕವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸುತ್ತುವ ವೇಗದಿಂದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥವು ಸಂಚರಿಸುವುದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

ನಾತರಂಹಾಃ—ನಾತಸ್ಯ ವಾಯೋಃ ರಂಹೋ ವೇಗ ಇವ ವೇಗೋ ಯಸ್ಯ—ವಾಯುವಿನ ವೇಗದಂತೆ ಅತ್ಯಂತ ವೇಗವಾಗಿ ಈ ರಥವೂ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವುದೆಂದು ಅರ್ಥವು.

ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥವು ಬಹಳ ವೇಗವಾಗಿ ಹಕ್ಕಿಗಳ ಹಾಗೆ ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿ ಮನೋವೇಗ, ಮತ್ತು ವಾಯುವೇಗದಿಂದ ಲೋಕವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಕ್ಷಣಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವುದು ಎಂದು ರಥದ ವೇಗವೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ತ್ರಿವಂಧುರಃ—ವಂಧುರಂ ವೇಷ್ಟಿತಂ ಸಾರಥೇಃ ಸ್ಥಾನಂ | ತ್ರಿಪ್ರಕಾರೇಣ ವಂಧುರೇಣ ಯುಕ್ತಃ
ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿರುವ ಕಟ್ಟುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಸಾರಥಿಯ ಸ್ಥಾನವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ರಥದ ವರ್ಣನೆಯು.
ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳು ತ್ರಿವಂಧುರಃ ತ್ರಿಸಾರಥಿಸ್ಥಾನಃ ಅಸ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥದಲ್ಲಿ ಸಾರಥಿಯ ಉಪವೇಶಿಸ್ಥಾನವು ಮೂರು
ಇರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು.

ಸುಮ್ಯಳೀಕಃ—ಸಸುಖಃ | ಬಹಳ ಸುಖಕರವಾದದ್ದೆಂದು ಅರ್ಥ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—

ಗಾಮಶ್ವಂ ಪೋಷಯಿತ್ವಾ ಸ ನೋ ಮೃಳಾತೀದ್ಯಶೇ ||

(ಮು. ಸಂ. ೪-೫೭-೧)

ಮಧುಶ್ಚತಂ ಘೃತಮಿವ ಸುಪೂತಮೃತಸ್ಯ ನಃ ಪತಯೋ ಮೃಳಯಂತು ||

(ಮು. ಸಂ. ೪-೫೭-೨)

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಮೃಳತಿರ್ಧಾನಕರ್ಮಾ ಪೂಜಾಕರ್ಮಾ ವಾ | ಮೃಳಯಂತಿರುಪದಯಾಕರ್ಮಾ
ಪೂಜಾಕರ್ಮಾ ವಾ (ನಿ. ೧೦-೧೬) ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಮೃಳಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ
ಮೃಳೀಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪೂಜ್ಯವಾದ ಎಂದರೆ ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಪೂಜ್ಯವಾದ ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.
ಇಲ್ಲಿ ಮೃದ ಸುಖನೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನ ರೂಪವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸುಖಕರವೆಂದು ಅರ್ಥ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಶ್ರೇನಸತ್ವಾ—ಪತ್ಯಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಸಿ ದೃಶ್ಯಂತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ
ವನಿಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶ್ರೇನಸತ್ವನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ದಾಸೀಭಾರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವ
ಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ದೃಶಿಗ್ರಹಣವು ಸರ್ವವಿಶೇಷಣವ್ಯಾಪ್ತಿ
ಗೋಸ್ವರವಿರುವುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವನಿಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆಮೇಲೆ ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸ ಮಾಡಿದಾಗ
ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ
ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಮ್ಯಳೀಕಃ—ನೌಘ್ ಸುಭ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತ
ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ತನಾನ್—ಸ್ತಂ ಧನಂ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಎಂಬರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ತದಸ್ಯಾಸ್ತಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಷ್
ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಮಾದುಪಧಾಯಾಶ್ಚ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಷಿನ
ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಯ.

ಯಾತು—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತ
ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜವೀಯಾನ್—ಜವೋಸ್ತಾಸ್ತೀತಿ ಜವವಾನ್. ಮತುಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತಿಶಯೇನ ಜವವಾನ್ ಜವೀಯಾನ್. ಅತಿಶಾಯಿನೇ ತಮಬಿಷ್ಣುನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೫) ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವಾಗ ದ್ವಿವಚನನಿ— (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈಯಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪರವಾದಾಗ ವಿನೊ ಮತೋರ್ಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಟೀಕೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಗೆ (ಅ) ಲೋಪ. ಸುಪರವಾದಾಗ ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ ನುನಾಗಮ. ಇತ್ಯಾದಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಮ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದ್ಭುತಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಾತರಂಹಾಃ—ವಾತಸ್ಯ ರಂಹ ಇವ ರಂಹೋ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವಾತರಂಹಾಃ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತ್ರಿವಂಧುರೇಣ ತ್ರಿವೃತಾ ರಥೇನ ತ್ರಿಚಕ್ರೇಣ ಸುವೃತಾ ಯಾತ-
ಮರ್ವಾಕ್ |

ಪಿನ್ವತಂ ಗಾ ಜಿನ್ವತಮರ್ವತೋ ನೋ ವರ್ಧಯತಮತ್ತಿನಾ
ವೀರಮಸ್ಮೈ || ೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತ್ರಿವಂಧುರೇಣ | ತ್ರಿವೃತಾ | ರಥೇನ | ತ್ರಿಚಕ್ರೇಣ | ಸುವೃತಾ | ಆ |
ಯಾತಂ | ಅರ್ವಾಕ್ |

ಪಿನ್ವತಂ | ಗಾಃ | ಜಿನ್ವತಂ | ಅರ್ವತಃ | ನಃ | ವರ್ಧಯತಂ | ಅತ್ತಿನಾ | ವೀರಂ |
ಅಸ್ಮೈ ಇತಿ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ತ್ರಿವಂಧುರೇಣ | ವಂಧುರಂ ಸಾರಥಿಸ್ಥಾನಂ | ತ್ರಿಸ್ತುಕಾರವಂಧುರೋಪೇತೇನ ತ್ರಿವೃತಾ ತ್ರಿಧಾ
ವರ್ತಮಾನೇನ ತ್ರಿಚಕ್ರೇಣ ಚಕ್ರತ್ರಯೋಪೇತೇನ ಸುವೃತಾ ಶೋಭನಂ ಗಚ್ಛತಾ ರಥೇನಾರ್ವಾಗಸ್ತದಭಿ-
ಮುಖಮಾ ಯಾತಂ | ಅಗಚ್ಛತಂ | ಅಗತ್ಯ ಚಾಸ್ಮದೀಯಾ ಗಾಃ ಪಿನ್ವತಂ | ಸಯಸಾ ಪೂರಯತಂ |
ನೋಽಸ್ಮಾಕಮರ್ವತೋಽಶ್ವಾನ್ ಜಿನ್ವತಂ | ಪ್ರೀಣಯತಂ | ಅಪಿ ಚ ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ಅಶ್ವೇ ಅಸ್ಮಾಕಂ
ವೀರಂ ಪುತ್ರಾದಿಕಂ ವರ್ಧಯತಂ | ಪ್ರವೃದ್ಧಂ ಕುರುತಂ || ತ್ರಿಚಕ್ರೇಣ | ತ್ರೀಣಿ ಚಕ್ರಾಣಿ ಯಸ್ಯ ಸ
ತಥೋಕ್ತಃ | ತ್ರಿಚಕ್ರಾದೀನಾಂ ಛಂದಸ್ಕೃಪಸಂಖ್ಯಾನಂ | ಸಾ. ೬-೨-೧೯೯-೧ | ಇತ್ಯುಕ್ತರಸದಾಂತೋ-
ವಾತ್ಸತ್ಯಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಅಶ್ವಿನೌ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ತ್ರಿವಂಧುರೇಣ—ಮೂರು ಸಾರಥಿಸ್ಥಾನವುಳ್ಳದ್ದು |
ತ್ರಿವೃತಾ—ತ್ರಿಕೋಣಾಕಾರವಾದುದು | ತ್ರಿಚಕ್ರೇಣ—ಮೂರು ಚಕ್ರವುಳ್ಳದ್ದು | ಸುವೃತಾ—ಒಳ್ಳೆಯ
ಗಮನವುಳ್ಳದ್ದು ಅದ | ರಥೇನ—ರಥದಿಂದ | ಅರ್ವಾಕ್—(ನಮಗೆ) ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ | ಆ ಯಾತಂ—
ಬನ್ನಿ | (ಬಂದು) ಗಾಃ—(ನಮ್ಮ) ಗೋವುಗಳನ್ನು | ಪಿನ್ವತಂ—(ಕ್ಷೀರದಿಂದ) ತುಂಬಿಸಿ | ನಃ—ನಮ್ಮ
ಅರ್ವತಃ—ಅಶ್ವಗಳನ್ನು | ಜಿನ್ವತಂ—ಹುರಿದುಂಬಿಸಿ | (ಅಪಿ ಚ—ಮತ್ತೂ) | ಅಶ್ವೇ—ನಮ್ಮ | ವೀರಂ—
ಪುತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು | ವರ್ಧಯಂತಿ—ಪ್ರವರ್ಧಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಮೂರು ಸಾರಥಿಸ್ಥಾನಯುಕ್ತವಾದುದು ತ್ರಿಕೋಣಾಕಾರವಾದುದು, ಮೂರು ಚಕ್ರವುಳ್ಳದ್ದು ಒಳ್ಳೆಯ
ಗತಿಯುಳ್ಳದ್ದು ಅದ (ನಿಮ್ಮ) ರಥದಲ್ಲಿ (ನಮಗೆ) ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬಂದು, ನಮ್ಮ ಗೋವುಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ಷೀರವನ್ನೂ,
ಅಶ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಪುತ್ರಾದಿಗಳ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನೂ, ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ.

English Translation.

Come to us with your tri-columnar, triangular, three-wheeled, and
well-constructed car; replenish our cows (with milk), give spirit to our
horses, and augment, Aswins, our posterity.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥವು ಮೂರು ಚಕ್ರಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದು. ಸಾರಥಿಯು ಕೂತುಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ಥಾನವು
ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಕಟ್ಟುಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ವೇಗವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಈ ರಥದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ನಮ್ಮ
ಇಷ್ಟಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ದಯಮಾಡಿಸಿ ನಮ್ಮ ಗೋವುಗಳಿಗೆ ಬಹಳ ಹಾಲು ಉಂಟಾಗುವಂತೆಯೂ,

ನಮ್ಮ ಕುದುರೆಗಳು ವೇಗವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವಂತೆಯೂ ಮಾಡಿ ನಮಗೆ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಅರ್ವತಃ—ಅಶ್ವಾಃ | ಕುದುರೆಗಳೆಂದು ಅರ್ಥ. ಅರ್ವ ಶಬ್ದವು ಅಶ್ವನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೭) ಪಠಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. **ಅರ್ವಾ—ಈರಣಿವಾಃ** (ನಿ. ೧೦-೩೨) ಎಂದು ಅರ್ವ ಶಬ್ದವು ಮಾಖ್ಯಾತವಾಗಿರುವಕಾರಣ ವೇಗವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವುದು. ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಕರಣಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಕುದುರೆ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ.

ತ್ರಿಚಕ್ರೇಣ—ತ್ರೀಣಿ ಚಕ್ರಾಣಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಚಕ್ರತ್ರಯೋಪೇತೇನ ಮೂರು | ಚಕ್ರಗಳು ಉಳ್ಳದ್ದಾದ ಮೂರು ಚಕ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ತ್ರಿವಂಧುರೇಣ—ತ್ರೀಣಿ ವಂಧುರಾಣಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ ತ್ರಿವಂಧುರಃ ತೇನಃ. **ತ್ರಿಚಕ್ರಾದೀನಾಂ ಛಂದಸ್ಸು—**ಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಅಂತೋದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಮುಂದೆ ತ್ರಿಚಕ್ರೇಣ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವರವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ತ್ರೀಣಿ ಚಕ್ರಾಣಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ ತ್ರಿಚಕ್ರಃ ತೇನ, ತ್ರಿಚಕ್ರೇಣ.

ಯಾತಮ್—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಿನ್ವತಮ್—ಪಿವಿ ಸೇಚನೇ ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ಇದಿತೋ ನುಮ್ ಧಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನುಮಾಗಮ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಧಿಸಿಗೆ ತಮಾದೇಶ. ಶಪ್ ನಿಕರಣ ಸಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದುವದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಬಂದುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಜಿನ್ವತಮ್—ಜಿವಿ ಪ್ರೀಣನೇ. ಧಾತು. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ಚಾದಿಲೋಪೇ ನಿಭಾಷಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅರ್ವತಃ—ಮು ಗತೌ. ಧಾತು. ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದೃಶ್ಯಂತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವನಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಅರ್ವನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಶಪ್ ಪರವಾದಾಗ **ಅರ್ವಣಸ್ತೃಸಾವನೇಞಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ತೃ ಅಂತಾದೇಶ. ವನಿಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವರ್ಧಯತಮ್—ವೃಧು ವೃದ್ಧಾ. ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಹೇತುಮತಿ ಚೆ
(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಸಧಿಗೆ ಗುಣ. ರಪರವಾಗಿ
ಬರುತ್ತದೆ. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಸ್ಮೀ—ಅಸ್ಮದ್ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಪಷ್ಠಿ ಬಹುವಚನಪರವಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—
(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶೇ ಆದೇಶ. ಶೇಷೇ ಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಿಗೆ ಲೋಪಃ || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಪ್ರವದ್ಯಾಮನಾ ಸುವೃತಾ ರಥೇನ ದಸ್ರಾವಿಮಂ ಶೃಣುತಂ
ಶ್ಲೋಕಮದ್ರೇಃ |

ಕಿಂಮಂಗವಾಂ ಪ್ರತ್ಯವರ್ತಿಂ ಗಮಿಷ್ಠಾಹುರ್ವಿಪ್ರಾಸೋ ಅಶ್ವಿ-
ನಾ ಪುರಾಜಾಃ || ೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಪ್ರವತ್ಯಯಾಮನಾ | ಸುವೃತಾ | ರಥೇನ | ದಸ್ರಾ | ಇಮಂ | ಶೃಣುತಂ |
ಶ್ಲೋಕಂ | ಅದ್ರೇಃ |

ಕಿಂ | ಅಂಗ | ವಾಂ | ಪ್ರತಿ | ಅವರ್ತಿಂ | ಗಮಿಷ್ಠಾ | ಅಹುಃ | ವಿಪ್ರಾಸಃ |
ಅಶ್ವಿನಾ | ಪುರಾಜಾಃ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ದಸ್ರ ದರ್ಶನೀಯಾವಶ್ಚಿನ್ ಪ್ರವದ್ಯಾಮನಾ ಪ್ರಕೃಷ್ಟಗಮನೇನ ತೀಘ್ರಗಾಮಿನಾ ಸುವೃತಾ
ಶೋಭನವರ್ತನೇನ ರಥೇನಾಗತ್ಯಾದ್ಯೇರಾದರಂ ಕುರ್ವತಃ ಸ್ತೋತುರಿಮಂ ಶ್ಲೋಕಂ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಾ-
ಮಿಮಾಂ ನಾಚಂ ಶೃಣುತಂ | ಅಂಗಾಶ್ವಿನಾ ಹೇ ಅಶ್ವಿನಾ ಪುರಾಜಾಃ ಪೂರ್ವಜಾತಾಶ್ಚಿ ರಂತನಾ ವಿಪ್ರಾಸೋ

ಮೇಧಾವಿನೋ ನಾಂ ಯುವಾಮನುಷಿಂ ಸ್ತೋತೃಣಾಂ ದಾರಿದ್ರ್ಯಂ ಪ್ರತಿ ತತ್ಪರಿಹರ್ತುಂ ಗಮಿಷ್ಯಾ
ಗಂತ್ಯತಮಾನಾಹುಃ | ಕಥಯಂತಿ | ಕಿಂಶಬ್ದಃ ಪ್ರದರ್ಶನಫಲಪ್ರಶ್ನೇ ವರ್ತತೇ | ಕಿಂ ನ ಕಥಯಂತಿ |
ಕಥಯಂತ್ಯೇವ ಸರ್ವೇ | ತಥಾ ಸತ್ಯಾಗಂತವ್ಯಮಿತಿ || ಪ್ರವದ್ಯಾಮನಾ | ಸ್ತೋತೃಣಾಂ ಧಾತೃರ್ಭೇ
ವರ್ತಮಾನಾತ್ಪ್ರಶಬ್ದದುಸಸರ್ಗಾಚ್ಚಂದಸಿ ಧಾತೃರ್ಭೇ | ಪಾ. ೫-೧-೧೧೮ | ಇತಿ ವತಿಃ | ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ |
ಅತೋ ಮನಿನಿತಿ ಬಹುಲವಚನಾದ್ಭಾವೇ ಮನಿನ್ | ತತೋ ಬಹುಪ್ರೀಹಾ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ನಂ |
ಅದ್ರೇಃ | ದೃಜ್ ಅದರೇ | ಅಜ್ ಪೂರ್ವಾದಸ್ಮಾದೌಷಾದಿಕಃ ಕಿಸ್ತತ್ಯಯೇ ಅಜೋ ಹೃಸ್ವಶ್ಚ | ಗಮಿಷ್ಯಾ
ಗಂತ್ಯತಬ್ಧಾತ್ಪ್ರಶಬ್ದಂದಸೀತೀಷ್ಠನ್ | ತುರಿಷ್ಯೇಮೇಯಃ ಸ್ವಿತಿ ತೈಲೋಪಃ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇ-
ರಾಕಾರಃ | ಅಹುಃ | ಸ್ತತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಸಾದಾದಿತ್ವಾನ್ನಿಘಾತಾಭಾವಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹೇ ದಸ್ರಾ—ದರ್ಶನೀಯರಾದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ | ಪ್ರವದ್ಯಾಮನಾ—ಶೀಘ್ರಗಾಮಿಯಾದ
ಮತ್ತು | ಸುವೃತಾ—ಜಿನ್ನಾಗಿ ರಚಿತವಾಗಿರುವ | ರಥೇನ—ರಥದಿಂದ (ಬಂದು) | ಅದ್ರೇಃ—ಅದರ
ಮಾಡುವ ಸ್ತೋತ್ರವಿನ | ಇಮಂ ಶ್ಲೋಕಂ—ಈ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು | ಶೃಣುತಂ—ಕೇಳಿ | ಅಂಗ
ಅಶ್ವಿನಾ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಪುರಾಜಾಃ—ಪೂರ್ವಕರಾದ | ವಿಸ್ತಾಸಃ—ಜ್ಞಾನಿಗಳು | ನಾಂ—
ನೀವಿಬ್ಬರು | ಅವತಿಂ ಪ್ರತಿ—(ಸ್ತೋತ್ರಗಳ) ದಾರಿದ್ರ್ಯವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕೆ | ಗಮಿಷ್ಯಾ—ಹೋಗುವವರಲ್ಲಿ
ಶ್ರೇಷ್ಠರು (ಎಂದು) | ಅಹುಃ ಕಿಂ—ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲವೇ ?

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ದಸ್ರರೇ, ಶೀಘ್ರಗಾಮಿಯಾದ ಮತ್ತು ಜಿನ್ನಾಗಿ ರಚಿತವಾಗಿರುವ (ನಿಮ್ಮ) ರಥದಲ್ಲಿ (ಬಂದು)
ಅದರದಿಂದ ಸ್ತುತಿಸುವವನ ಈ ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯವನ್ನು ಕೇಳಿ; ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ ಸ್ತೋತ್ರಗಳ ದಾರಿದ್ರ್ಯ
ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹೋಗುವವರಲ್ಲಿ ನೀವು ಅಗ್ರಗಣ್ಯರೆಂದು ಪೂರ್ವಕರೂ ಜ್ಞಾನಿಗಳೂ ಆದವರು ಹೇಳಿಲ್ಲವೇ ?

English Translation.

Dasras, (having come) with your quickmoving well-constructed car,
hear this hymn, (recited by one) who) who reveres you; do not the ancient
sages say that you are most prompt, Aswins, (to avert) poverty from the
worshipper ?

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪ್ರವದ್ಯಾಮನಾ—ಪ್ರಕೃಷ್ಟಗಮನೇನ ಶೀಘ್ರಗಾಮಿನಾ | ನೇಗವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಎಂದು ರಥಕ್ಕೆ
ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಈ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರೂ ಬೇರೆಬೇರೆಯ ವಿಧದಿಂದ ಸ್ತಂದಸ್ತಾಮಿಗಳೂ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.
ಪ್ರವತೇ ಇತಿ ಗತಿಕರ್ಮಾ. ಯಾಂತಿ ದೇವತಾ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸಃ ಯಾಮಾ ಯಜ್ಞಃ ಯಜ್ಞಾನಾಂ ಗಂತಾ

ಪ್ರವದ್ಯಾಮಾ | ಎಂದು ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. ಯಾನಾ ಶಬ್ದವು ಯಜ್ಞವಾಚಿಯಾಗಿರುವುದು. ದೇವತೆಗಳು (ವೇಗವಾಗಿ) ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬರುವ ಹಾಗೆ ಇರುವ ಸಾಧನವೇ ರಥವಾಗಿರುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ರಥಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವೆಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ಶ್ಲೋಕಂ ಅದ್ರೇಃ—ಅದರಂ ಕುರ್ವತಃ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಂ ವಾಚಂ | ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಮಾಡುವ ವಚನವನ್ನು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು. ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಅದ್ರೇಃ—ಅಭಿಷವ ಗ್ರಾಹ್ಯಃ | ಶ್ಲೋಕಂ ಶಬ್ದಂ. ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವ ಕಲ್ಲುಗಳ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ವಿಶ್ವಾಸಃ—ಮೇಧಾವಿನಃ | ಇಸ್ವತ್ತು ನಾಲ್ಕು ಮೇಧಾವಿ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ವಿಪ್ರಶಬ್ದವು (ನಿ. ೩-೧೨) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮೇಧಾವಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಪೂರ್ವಿಕರು. ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಸುಖಕರವಾಗಿರುವ ವೇಗವುಳ್ಳ ರಥದಿಂದ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬಂದು ಋತ್ವಿಕಗಳೂ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನೂ ಹೇಳುವ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಅವರುಗಳ ದಾರಿದ್ರ್ಯವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಬೇಗನೆ ಬರುವರು ಎಂದು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾಗಿ ನಮ್ಮ ದಾರಿದ್ರ್ಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳೋಣವೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಪೂರ್ವಾರ್ಧ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಾರ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಆಕ್ಷೇಪ ಸಮಾಧಾನ ರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಪರೀಕ್ಷಾರ್ಥಾರ್ಥೇನ ಉಕ್ತಮಾತ್ರಾ ಅನಾಗಚ್ಛಂತೌ ಕುಪಿತ ಇನಾಹ ಕಿಮಂಗ ಇತಿ. ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಬರದಿರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಿಂದ ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿ ನೈವ ಹಿ ಯುನಾಂ ಕ್ಷಿಪ್ರಮುಷಗಂತಾರೌ ಯಜ್ಞಾನಾಂ ಯಾವಸ್ಮದ್ಯಜ್ಞಮುಕ್ತಮಾತ್ರೇಣ ನಾಗಚ್ಛತೆ. ನೀವುಗಳು ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ಬೇಗ ಬರುವವರಲ್ಲವು. ನೀವುಗಳು ಬಹಳ ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಪೂರ್ವಿಕರಿಂದ ಪ್ರಶಸ್ತರಾದವರು ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ಬರಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪಮಾಡಿರುವುದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಶ್ಲೋಕಶಬ್ದವು ಐವತ್ತೇಳು ವಾಕ್ಯವುಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೩) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಶ್ಲೋಕಃ ಶೃಣೋತೇಃ (ನಿ. ೯-೧೧) ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಚನವೆಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪ್ರವದ್ಯಾಮನಾ—ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರ ಎಂಬುದು ಸು ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಧಾತ್ವರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ಧಾತ್ವರ್ಥವುಳ್ಳ ಈ ಪ್ರ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಉಪಸರ್ಗಾಚ್ಛಂದಸಿ ಧಾತ್ವರ್ಥೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರವತ್. ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯಾ ಪ್ರಾಸಣೇ. ಧಾತು. ಆತೋ ಮನಿನ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಹುಲವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರವತ್ ಯಾನು ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪ್ರವದ್ಯಾಮಾ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಸದಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸರ್ವೇ ವಿಧಯಃ ಛಂದಸಿ ವಿಕಲ್ಪಂತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಅನಿವಾಚಕಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ದಸ್ರೋ—ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಆನುಂತ್ರಿತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆನುಂತ್ರಿತಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶೃಣುತಮ್—ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತಮಾದೇಶ ಬಂದಾಗ ಶ್ರುನಃ ಶೃಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಶ್ರು ಆದೇಶ. ಶ್ನು ವಿಕರಣ. ವಿಕರಣಕ್ಕೂ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೂ ಜೈದ್ವದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅದ್ರೇಃ—ದೃಜ್ ಆದರೇ. ಧಾತು. ಆಜ್ ಉಪಸರ್ಗ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕನಾದ ಕೆಪ್ರತ್ಯಯ. ಆಜಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯದಲ್ಲಿ ಇಕಾರ ಉಳಿಯುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಯಣಾದೇಶ. ಆದರವನ್ನು ಮಾಡುವವನು ಎಂದರ್ಥ. ಸಸ್ಮೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಗಮಿಷ್ಠಾ—ಗಮ್ ಲೈ ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯಬಂದಾಗ ಗಂತ್ಯ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ತುಶ್ಚಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಷ್ಠನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪರವಾದಾಗ ತುರಿಷ್ಠೇಮೇಯಃಸು (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೫೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ತೃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಗಮಿಷ್ಠ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ದ್ವಿವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಆಹುಃ—ಬ್ರೂಜ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ನಾಚಿ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಬ್ರುವಃ ಸಂಚಾನಾನಾದಿತ ಆಹೋ ಬ್ರುವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಝಿಗೆ ಉಸಾದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ಆಹಾದೇಶ. ಇಲ್ಲಿ ಹಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರವು ಉಚ್ಚಾರಣಾರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪಿಪ್ರಾಸಃ—ವಿಪ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಅಜ್ಜಸೇರಸುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸ್ಸಿಗೆ ಅಸುಕಾಗಮ.

ಪುರಾಜಾಃ—ಪುರಾ ಜಾತಾಃ ಪುರಾಜಾಃ. ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ. ಧಾತು. ಅನೈಷ್ಠಸಿ ದೃಶ್ಯತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪುರಾ ಎಂಬುದು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಡಪ್ರತ್ಯಯ. ಡಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಟಿಗೆ ಲೋಪ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರ ಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯ ||

ಆ ನಾಂ ಶ್ರೇನಾಸೋ ಅಶ್ವಿನಾ ವಹಂತು ರಥೇ ಯುಕ್ತಾಸ ಆಶವೇ
ಪತಂಗಾಃ |

ಯೇ ಅಪ್ತುರೋ ದಿವ್ಯಾಸೋ ನ ಗೃಧ್ರಾ ಅಭಿ ಪ್ರಯೋ ನಾಸತ್ಯಾ
ವಹಂತಿ || ೪ ||

|| ಸದಸಾಕಃ ||

ಆ | ನಾಂ | ಶ್ರೇನಾಸಃ | ಅಶ್ವಿನಾ | ವಹಂತು | ರಥೇ | ಯುಕ್ತಾಸಃ | ಆಶವೇ |
ಪತಂಗಾಃ |

ಯೇ | ಅಪ್ತುರಃ | ತುರಃ | ದಿವ್ಯಾಸಃ | ನ | ಗೃಧ್ರಾಃ | ಅಭಿ | ಪ್ರಯಃ | ನಾಸತ್ಯಾ |
ವಹಂತಿ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನಾ ರಥೇ ಯುಕ್ತಾಸಃ ಸಾರಥಿನಾ ವಹನಪ್ರದೇಶೇ ಯೋಜಿತಾ ಆಶವೋ ವ್ಯಾಪ್ನವಂತಃ
ಪತಂಗಾಃ ಪತನಸಮರ್ಥಾಃ ಶ್ರೇನಾಸಃ ಶಂಸನೀಯಗಮನಾ ಅಶ್ವಾ ನಾಂ ಯುನಾನಾ ವಹಂತು |
ಅಸ್ಮತ್ಪ್ರಮಾಪಮಾನಯಂತು | ಯೇಷಾ ಅಪ್ತುರ ಅಪ ಇವ ತ್ವರೋಪೇತಾ ದಿವ್ಯಾಸೋ ನ ಗೃಧ್ರಾ
ಅಂತರಿಕ್ಷೇ ವರ್ತಮಾನಾ ಗೃಧ್ರಾಃ ಪಕ್ಷಿಣ ಇವ ಶೀಘ್ರಂ ಗಚ್ಛಂತೋ ಹೇ ನಾಸತ್ಯಾ ಯುನಾಂ
ಪ್ರಯೋ ಹರ್ವಿಲಕ್ಷಣಮುನ್ನಮುಭಿಲಕ್ಷ್ಯ ವಹಂತಿ ಪ್ರಾಪಯಂತಿ | ತಾದೃಶಾ ಇತಿ ಪೂರ್ವತ್ರ ಸಂಬಂಧಃ ||
ಅಪ್ತುರಃ | ತುರ ತ್ವರಣೇ | ಅಸ್ಮಬ್ದೋಪಸದಾದಸ್ಮಾತ್ ಕ್ವಿಪ್ಲೇತಿ ಕ್ವಿಪ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ನಾಸತ್ಯಾ—ನಾಸತ್ಯರೇ | ಯೇ—ಯಾವ (ನಿವೃತ್ತ ಅಶ್ವಗಳು) | ಅಪ್ತುರಃ—ನೀರಿನಂತೆ ತ್ವರೆಯುಳ್ಳವು
ಗಳಾಗಿ | ದಿವ್ಯಾಸಃ—ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವ | ಗೃಧ್ರಾಃ ನ—ಗೃಧ್ರಪಕ್ಷಿಗಳಂತೆ (ಶೀಘ್ರಗಾಮಿಗಳಾಗಿ) | ಪ್ರಯಃ—

ಹವಿಸ್ಸಿನ ಕಡೆಗೆ | (ಯುವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನು) | ಅಭಿ ವಹಂತಿ—ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತವೆಯೇ |
ಅಶ್ವಿನಾ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ | (ತೇ—ಅ) | ರಥೇ ಯುಕ್ತಾಸಃ—ರಥಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ | ಆಶವಃ—
ವೇಗಗಾಮಿಗಳೂ | ಪತಂಗಾಃ—ನೆಗೆಯುತ್ತಿರುವವೂ | ಶ್ವೇನಾಸಃ—ಪಕ್ಷಿಗಳಂತೆ ಗತಿಯುಳ್ಳವೂ ಆದ
(ಅಶ್ವಗಳು) | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನು | ಆ ವಹಂತು—(ನಮ್ಮ) ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಕರೆತರಲಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ನಾಸತ್ಯರೇ, ಹರಿಯುವ ನೀರಿನಂತೆ ತ್ವರಾಯುಕ್ತವಾದವುಗಳೂ, ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ (ಹಾರಾಡುತ್ತಿರುವ)
ಗೃಧ್ರಪಕ್ಷಿಗಳಂತೆ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಕಡೆಗೆ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವವೂ ನೆಗೆಯುತ್ತಿರುವವೂ, ಶೀಘ್ರಗಾಮಿ
ಗಳೂ ಪಕ್ಷಿಯಂತೆ ಗಮನವುಳ್ಳವುಗಳೂ, ಆದ ನಿಮ್ಮ ಅಶ್ವಗಳು ರಥಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನೂ ನಮ್ಮ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ
ಕರೆತರಲಿ.

English Translation

May your quick-moving, prancing steeds, rapid as hawks, yoked to
your car, bear you, Aswins, (hither), who, quick as (falling) water, like
vultures flying through the air, convey you, Nasatyas, to the sacrifice.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪತಂಗಾಃ—ಪತನಸಮರ್ಥಾಃ | ಪತಂಗ ಶಬ್ದವು ಅಶ್ವನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೭) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.
ವೇಗವಾಗಿ ನಡೆಯುವವುಗಳು ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ, ಅಶ್ವಗಳು ಎಂದು ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರಯಃ—ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮುನ್ನಂ | ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು (ನಿ. ೩-೯)
ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅನ್ನವೆಂದು ಅರ್ಥ. ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಉತ್ತಮವಾದ ಸಾರಥಿಯೂ ಮತ್ತು ಕುದುರೆಗಳೂ
ಉಳ್ಳ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡವರಾಗಿ ಶ್ವೇನಪಕ್ಷಿಗಳು ಬರುವಂತೆ ವೇಗವಾದ ಗಮನದಿಂದ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬರಲಿ.
ಇವರನ್ನು ಇವರ ರಥದ ಕುದುರೆಗಳು ನಮ್ಮ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಕರೆದು ತರಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಅಪ್ತುರಃ ದಿವ್ಯಾಸೋ ನ ಗೃಧ್ರಾಃ—ಆಪ ಇವ ತ್ವರೋಪೇತಾಃ | ಅನ್ತರಿಕ್ಷೇ ವರ್ತಮಾನಾಃ
ಗೃಧ್ರಾಖ್ಯಾಃ ಪಕ್ಷಿಣ ಇವ ಶೀಘ್ರಂ ಗಚ್ಛಂತಃ | ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥದ ಕುದುರೆಗಳು ನೀರು ಪ್ರವಹಿಸುವ
ವೇಗದಿಂದ ಓಡುವವು. ಮತ್ತು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹಾರುತ್ತಿರುವ (ಗೃಧ್ರ) (ಹದ್ದುಗಳ ಹಾಗೆ) ಗಿಡಗಳ ಹಾಗೆ ಬೇಗ
ಸಂಚರಿಸುವವು ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ, ಅಪೋ ಅಂತರಿಕ್ಷಂ ತತ್ರ ತ್ವರಿತಾರೌ, ತ್ವರಯಿತಾರೌ ನಾ ಮೇಘಸ್ಯ
ಅಥವಾ ಆಪ ಉದಕಾನಿ ತತ್ರ ತ್ವರಿತಾರೌ | ಆಪಃ ಎಂದರೆ ಅಂತರಿಕ್ಷವು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮೇಘವನ್ನು ವೃಷ್ಟಿಗಾಗಿ
ತ್ವರಿತರಿಸುತ್ತಿರುವವು. ಅಥವಾ ಉದಕಗಳನ್ನು ವೃಷ್ಟಿಗಾಗಿ ತ್ವರಿತರಿಸುತ್ತಿರುವವು ಎಂದು ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ಅರ್ಥ
ಮಾಡಿರುವರು.

ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದರ ಮೂಲಕ ಯಜ್ಞಗಳಿಗೆ ಅವಶ್ಯಕವಾದ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಅತ್ತಿನೀ ದೇವತೆಗಳು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಶೈನಾಸಃ—ಜಸ್ಸಿಗೆ ಅಜ್ಜ ಸೇರಸುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುಕಾಗಮ. ಹೀಗೆಯೇ ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೆರಡು ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಸುಕಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಹಂತು—ವಹ ಪ್ರಾಸಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಟು ಪ್ರಥಮಾಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಶವಃ—ಅಜ್ ಉಪಸರ್ಗ. ಅಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಪತಂಗಾಃ—ಗಮಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಗಮೇಃ ಸುಹಿಃ ನಾಚ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ಖಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಖಚ್ಚ ಡಿಡ್ವಾವಾಚ್ಯಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಡಿತ್ವ ಅತಿದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಟಿಗೆ ಲೋಪ. ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಮುನೂಗಮ.

ಅಪ್ತುರಃ—ತುರ ತ್ವರಣೇ. ಧಾತು. ಅಪ್ ಶಬ್ದ ಉಪಸದವಾಗಿರುವಾಗ ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿಸ್ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಪ್ತುರ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಕಃ ||

ಆ ವಾಂ ರಥಂ ಯುವತಿ ಸ್ತಿಸ್ತದತ್ರ ಜುಷ್ಟ್ವೀ ನರಾ ದುಹಿತಾ

ಸೂರ್ಯಸ್ಯ |

ಪರಿ ವಾಮಶ್ವಾ ವಪುಷಃ ಪತಂಗಾ ವಯೋ ವಹನ್ತ್ವರುಷಾ

ಅಭೀಕೇ || ೫ ||

|| ಸದಸಾಃ ||

ಅ | ನಾಂ | ರಥಂ | ಯುವತಿಃ | ತಿಷ್ಠತ್ | ಅತ್ರ | ಜುಷ್ಟೀ | ನರಾ |
 ದುಹಿತಾ | ಸೂರ್ಯಸ್ಯ |
 ಸರಿ | ನಾಂ | ಅಶ್ವಾಃ | ವಪುಷಃ | ಪತಂಗಾಃ | ವಯಃ | ವಹಂತು | ಅರುಷಾಃ |
 ಅಭೀಕೇ || ೫ ||

|| ಸಾಯಂಜಃ ||

ಹೇ ನರಾ ನೇತಾರಾವಶ್ಯನೌ ಯುವತಿಸ್ತರುಣೇ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ದುಹಿತಾ ಜುಷ್ಟೀ ಪ್ರೀತಾ ಸತೀ
 ನಾಂ ಯುವಯೋರತ್ರೇಮಂ ರಥಮಾ ತಿಷ್ಠತ್ | ಆರೂಢವತೀ | ತಯಾ ಸಹಿತೌ ನಾಂ ಯುನಾಮಶ್ವಾ
 ಅಭೀಕೇ ಗೃಹಸಮೀಪೇ ತಂ ರಥಂ ಸರಿ ವಹಂತು | ಸರಿಪ್ರಾಪಯಂತು | ಕೀಡೃಶಾ ಅಶ್ವಾಃ | ವಪುಷಃ |
 ವಪುರಿತಿ ರೂಪಸ್ಯ ಶರೀರಸ್ಯ ನಾ ನಾಮಧೇಯಂ | ತದ್ವಂತಃ | ಛಾಂದಸೋ ಮತ್ಸರ್ಥೀಯಸ್ಯ ಲೋಪಃ |
 ಪತಂಗಾ ಉತ್ಪತ್ತಿನಸಮರ್ಥಾಃ ವಯೋ ಗಚ್ಛಂತಃ ಅರುಷಾ ಅರೋಚಮಾನಾ ಹಿಂಸಕರಹಿತಾ ನಾ ||
 ಅತ್ರ | ಇತರಾಭ್ಯೋಽಪಿ ದೃಶ್ಯಂತೇ | ಸಾ. ೫-೩-೧೪ | ಇತಿ ದೃಶಿಗ್ರಹಣಾದ್ವನದಾದ್ಯಯೋಗೇಽಪಿ-
 ದಂತಬ್ಧಾದ್ವಿಭಕ್ತ್ಯರ್ಥೇ ತ್ರೈತ್ಯಯಃ | ಜುಷ್ಟೀ | ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ | ಔಷಾದಿಕಃ
 ಕ್ತುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ವೋತೋ ಗುಣವಚನಾದಿತಿ ಜೋಷ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹೇ ನರಾ—ಎಲೈ ನೇತೃಗಳಾದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಯುವತಿಃ—ತರುಣಿಯಾದ | ಸೂರ್ಯಸ್ಯ
 ದುಹಿತಾ—ಸೂರ್ಯಪುತ್ರಿಯು | ಜುಷ್ಟೀ—ಪ್ರೀತಳಾಗಿ | ನಾಂ—ನಿಮ್ಮ | ಅತ್ರ ರಥಂ—ಈ ರಥವನ್ನು |
 ಆ ತಿಷ್ಠತ್—ಹತ್ತಿರಳು (ಅನಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿ) | ವಪುಷಃ—(ಉತ್ತಮವಾದ) ಶರೀರವುಳ್ಳವುಗಳೂ |
 (ರೂಪವುಳ್ಳವುಗಳೂ) | ಪತಂಗಾಃ—ಹಾರುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವುಗಳೂ | ವಯಃ—ಗಮನಶೀಲಗಳೂ
 ಅರುಷಾಃ—ಕ್ರೋಧರಹಿತಗಳೂ (ಹಿಂಸಕ ರಹಿತಗಳೂ ಆದ) | ನಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ | ಅಶ್ವಾಃ—ಅಶ್ವಗಳು
 ಅಭೀಕೇ—(ನಮ್ಮ) ಗೃಹಸಮೀಪಕ್ಕೆ | ಸರಿ ವಹಂತು—(ರಥವನ್ನು) ತರಲಿ.

|| ಛಾಂದಾರ್ಥ ||

ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ತರುಣಿಯಾದ ಸೂರ್ಯಪುತ್ರಿಯು ಪ್ರೀತಳಾಗಿ ನಿಮ್ಮ ರಥವನ್ನೇರಿದಳು. (ಅನಳಿಂದ
 ಸಹಿತವಾಗಿ) ಒಳ್ಳೆಯರೂಪಿಗಳೂ, ಹಾರುವಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವುಗಳೂ, ಗಮನಶೀಲಗಳೂ, ಆದ ನಿಮ್ಮ ಅಶ್ವಗಳು
 ಹಿಂಸಕರಿಲ್ಲದೆ (ಬಾಧಾರಹಿತವಾಗಿ) (ನಿಮ್ಮ ರಥವನ್ನು) ನಮ್ಮ ಗೃಹಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಕರೆತರಲಿ.

English Translation.

Leaders (of sacrifice), the youthful daughter of Surya ascended, delighted, this your car; may your strong-bodied prancing fleet, and shining horses, bring you near us.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವಪುಷಃ—ವಪುರಿತಿ ರೂಪಸ್ಯ ಶರೀರಸ್ಯ ನಾ ನಾಮಧೇಯಂ | ತದ್ವಂತಃ | ವಪುಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ನೂರೊಂದು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೪) ಹದಿನಾರು ರೂಪನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಶರೀರವುಳ್ಳವುಗಳು ಎಂದು ಅಶ್ವಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವು.

ಅರುಷಾಃ—ಅರೋಚಮಾನಾಃ ಹಿಂಸಕರಹಿತಾ ನಾ | ಅರುಷಶಬ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಅಶ್ವನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೭) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಇದನ್ನು ಅಶ್ವಾಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಮಾಡಿ ಬಹಳ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವುಗಳು, ಯಾರಿಂದಲೂ ಹಿಂಸೆಗೆ ವಳಗಾಗದೆ ಇರುವವುಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದಾರೆ.

ಅಭೀಕೇ—ಗೃಹಸಮೀಪೇ ಪ್ರಸಿತ್ತೇ ಅಭೀಕೇ ಇತ್ಯಾಸನ್ನಸ್ಯ (ನಿ. ೩-೨೦) ಎಂದು ನಿರಕ್ತದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಮೀಪವೆಂದು ಅರ್ಥ. ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಕುದುರೆಗಳು—ಅತಿಶಯನಾದ ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಅವರ ರಥವನ್ನು ಅಂತರಿಕ್ಷಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಒಯ್ಯುತ್ತಾ ಅವರನ್ನು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಒಲಿಸಿ ಅವರ ರಥವನ್ನು ಹತ್ತಿರುವ ಸೂರ್ಯಪುತ್ರಿಯಾದ ಸೂರ್ಯಾದೇವಿಯೊಡನೆ ನಮ್ಮ ಗೃಹದಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಕರೆತರಲಿ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಸ್ತಂಭಸ್ವಾಮಿಗಳು—

ದುಹಿತಾ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಸೂರ್ಯಾನಾಮ ಯುವತಿಃ ಪ್ರಾಪ್ತಯೌವ್ವನಾ ಯುವಯೋಃ ರಥಂ ಅಸ್ಥಿತವತೀ ಅಜಾ ಜಿತಾ ಅರೂಢೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಸೂರ್ಯನ ಪುತ್ರಿಯಾದ ಸೂರ್ಯಾ ಎಂಬುವಳು ಯೌವ್ವನವತಿಯಾಗಿ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯಶೀಲರಾದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿ ಇವರ ರಥವನ್ನು ಹತ್ತಿದಳು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ

ಅ ವಾಂ ರಥಂ ದುಹಿತಾ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಕಾರ್ಣೇನಾತಿಷ್ಠದರ್ವತಾ ಜಯಂತೀ |

ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ಅನ್ಯಮನ್ಯಂತ ಹೃದ್ಭಿಃ ಸಮು ತ್ರಿಯಾ ನಾಸತ್ಯಾ ಸಚೀಢೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೬-೧೭)

ಎಂಬ ಈ ಬುಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಅಭೀಕೇ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಯಾಗಶಾಲೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು ಅಶ್ವಾಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅಶ್ವ ವ್ಯಾಪ್ತಾ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಕಾರಣ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಯುವತಿಃ—ಯುವನ್ ಶಬ್ದ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ವಿವಕ್ಷಾಮಾಡಿದಾಗ **ಯೂನಸ್ತಿಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಪ್ರತ್ಯಯ. **ನಲೋಪಃ** ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾಂತಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ತಿಷ್ಠತ್—ಷ್ಠಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ. ಧಾತು. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಷ್ಠಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತೆತ್ವ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. **ಸಾಘ್ರಾಧ್ಯಾಸ್ಥಾ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಷ್ಠಾ ದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜಯೋಗೇಽಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಅತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅತ್ರ—ಇದಮ್ ಶಬ್ದ. ಇತರಾಭ್ಯೋಽಸಿ ದೃಶ್ಯಂತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೧೪) ಎಂಬಲ್ಲಿ ದೃಶಿಗ್ರಹಣ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಭವದಾದಿ ಶಬ್ದ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತ್ರಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದಮಿಗೆ ಅಶಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಲಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜುಷ್ವೀ—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕವಾದ ಕ್ತುಪ್ರತ್ಯಯ. **ಲಶಕ್ವತದ್ವಿತೇ** ಎಂಬುದರಿಂದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ ಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಲೋಪ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸ್ವುತ್ವದಿಂದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಟಕಾರಾದೇಶ. ಗುಣವಾಚಕವಾದುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ವಿವಕ್ಷಾಮಾಡಿದಾಗ ಓತೋ ಗುಣವಚನಾತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಷ್ ಯಣಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಶ್ವಾಃ—ಅಶಾ ನ್ಯಾಪ್ತೌ. ಧಾತು. ಅಶುಪ್ರುಷಿ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಉದ್ವಂ^೧ದ^೨ನಮೈರತಂ^೩ ದಂಸನಾ^೪ಭಿರುದ್ರೇ^೫ಭಂ^೬ ದಸ್ರಾ^೭ ವೃಷಣಾ^೮

ಶಚೀ^೯ಭಿಃ^{೧೦} |

ನಿಷ್ವಾ^{೧೧}ಗ್ರ್ಯಂ^{೧೨} ಪಾರಯ^{೧೩}ಥಃ^{೧೪} ಸಮುದ್ರಾ^{೧೫}ತ್ಪುನಶ್ಚ^{೧೬}ವಾನಂ^{೧೭} ಚಕ್ರ-

ಧುರ್ಯು^{೧೮}ವಾನಂ^{೧೯} || ೬ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಉತ್ | ನಂದನಂ | ಐರತಂ | ದಂಸನಾಭಿಃ | ಉತ್ | ರೇಭಂ | ದಸ್ರಾ | ವೃಷಣಾ |

ಶಚೀಭಿಃ |

ನಿಃ | ತಾಗ್ರ್ಯಂ | ಪಾರಯಥಃ | ಸಮುದ್ರಾತ್ | ಪುನರಿತಿ | ಚ್ಯವಾನಂ |

ಚಕ್ರಥುಃ | ಯುವಾನಂ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ವಂದನಮೇತತ್ಸಂಜ್ಞಮೃಷಿಂ ದಂಸನಾಭಿರಾತ್ಮೀಯೈಃ ಕರ್ಮಭಿಃ ಕೂಸಾದು-
ದೈರತಂ | ಉದೈರಯತಂ | ಉದಗಮಯತಂ | ಹೇ ದಸ್ರಾ ದರ್ಶನೀಯೌ ವೃಷಣಾ ಕಾಮಾನಾಂ
ವರ್ಷಿತಾರಾವಶ್ವಿನೌ ಶಚೀಭಿಃ ಕರ್ಮಭೀ ರೇಭಮೇತತ್ಸಂಜ್ಞಮೃಷಿಂ ದಶ ರಾತ್ರೀರ್ನವಾಹಾನಿ ಚ ಕೂಪೇ
ನಿವಸಂತಂ ತಸ್ಮಾದುದೈರಯತಂ | ಉದತಾರಯತಂ | ತಥಾ ತಾಗ್ರ್ಯಂ ತುಗ್ರಸ್ಯ ಪುತ್ರಂ ಭುಜ್ಯಂ
ಸಮುದ್ರೇ ನಿಮಗ್ನಮಾತ್ಮೀಯಾಭಿರ್ನೌಭಿರಶ್ಚೈಶ್ಚ ಸಮುದ್ರಾನ್ನಿಷ್ಪಾರಯಥಃ | ತೀರದೇಶಂ ಪ್ರಾಪಿತ-
ವಂತಾ | ತಥಾ ಚ್ಯವಾನಂ ಚ್ಯವನಮೃಷಿಂ ಜೀರ್ಣಂ ಪುನರ್ಯುವಾನಂ ಯೌವನೋಪೇತಂ ಚಕ್ರಥುಃ |
ಕೃತವಂತಾ || ಐರತಂ | ಈರ ಗತೌ ಕಂಪನೇ ಚ | ಣ್ಯಂತಾಲ್ಲಜಾ ಛಂದಸ್ಸುಭಯಥೇತಿ ಶಪಃ
ಅರ್ಧಧಾತುಕತ್ವಾಣ್ಣೇರನಿಟೀತಿ ನೆಲೋಪಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ದಸ್ರಾ—ದರ್ಶನೀಯರೂ | ವೃಷಣಾ—ಕಾಮಾವರ್ಷಕರೂ ಆದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ವಂದನಂ—ವಂದನ ಎಂಬ ಋಷಿಯನ್ನು | ದಂಸನಾಭಿಃ—(ನಿಮ್ಮ ಸಾಹಸ) ಕರ್ಮಗಳಿಂದ | ಉತ್ ಐರತಂ—(ಬಾವಿಯಿಂದ) ಎತ್ತಿದಿರಿ | ಶಚೀಭಿಃ—(ನಿಮ್ಮ) ಕರ್ಮಗಳಿಂದಲೇ | ರೇಭಂ—ರೇಭ ಋಷಿಯನ್ನೂ | (ಉತ್ ಐರತಂ—ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿದಿರಿ) | (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) | ತೌಗ್ರ್ಯಂ—(ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ನಿಮಗ್ನನಾಗಿದ್ದ) ತುಗ್ರ ಪುತ್ರನಾದ ಭುಜ್ಯವನ್ನು | ಸಮುದ್ರಾತ್—ಸಮುದ್ರದಿಂದ | ನಿಃ ಪಾರಯಥಃ—(ತೀರಕ್ಕೆ) ಸೇರಿಸಿದಿರಿ | ಚೈವಾನಂ—(ಜರಾಯುಕ್ತನಾಗಿದ್ದ) ಚೈವನನೆಂಬ ಋಷಿಯನ್ನು | ಪುನಃ ಯುವಾನಂ—ಪುನಃ ಯುವಕನನ್ನಾಗಿ | ಚಕ್ರಥುಃ—ಮಾಡಿದಿರಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಸ್ಫುರದ್ರೂಪಿಗಳೂ, ಕಾಮಾವರ್ಷಕರೂ ಆದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನೀವು ನಿಮ್ಮ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ವಂದನ ಋಷಿಯನ್ನೂ, ರೇಭನೆಂಬ ಋಷಿಯನ್ನೂ (ಬಾವಿಯಿಂದ) ಎತ್ತಿದಿರಿ; ತುಗ್ರಪುತ್ರನಾದ ಭುಜ್ಯವನ್ನು ಸಮುದ್ರ ಮಧ್ಯದಿಂದ ದಡಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿದಿರಿ; ಮತ್ತು ಜರಾಯುಕ್ತನಾಗಿದ್ದ ಚೈವನನನ್ನು ಪುನಃ ಯುವಕನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದಿರಿ.

English Translation.

By your deeds, Dasras, you raised up Vandana, and showerers (of benefits), Rebha; you bore the son of Tugra over the sea, and made Chyavana young.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ವಂದನನೆಂಬ ಋಷಿಯನ್ನು ಬಾವಿಯಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ರಕ್ಷಿಸಿದರು. ರೇಭನೆಂಬ ಋಷಿಯನ್ನು ರಾಕ್ಷಸರು ಬಂಧಿಸಿ ಬಾವಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಹತ್ತುರಾತ್ರಿಗಳವರಿಗೂ ಅವನು ಅಲ್ಲಿ ಇದ್ದ ಕಾರಣ ಅವನನ್ನು ತಾವೇ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ಅವನಿಗೆ ಪ್ರಾಣದಾನಮಾಡಿದರು. ತುಗ್ರನ ಮಗನಾದ ಭುಜ್ಯವೆಂಬವನು ಸಮುದ್ರದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾವೆಯು ಒಡೆದುಹೋದ ಕಾರಣ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ ಅವನನ್ನೂ ಅವನ ಪರಿವಾರ ವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತಮ್ಮ ನಾವೆಯಿಂದಲೂ ಇತರ ಸಾಧನಗಳಿಂದಲೂ ದಡಕ್ಕೆ ತಂದು ಅವನ ಮನೆಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸಿದರು. ಅತಿಶಯಿತನಾದ (ವೃದ್ಧಾಪ್ಯದಿಂದ ಜೀರ್ಣವಾದ) ಮುದುಕನಾದಿಂದ ವಲೀಪಲಿತಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಕಣ್ಣುಕಾಣಿಸದಿರುವ ಚೈವನನೆಂಬ ಋಷಿಗೆ ಯೌವನವು ಉಂಟಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಅವನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದರು. ಎಂದು ವಂದನ, ರೇಭ, ಭುಜ್ಯ, ಚೈವನ ಇವರುಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿರುವ ನಾಲ್ಕು ಅದ್ಭುತಕಾರ್ಯಗಳು ಈ ಋಕ್ಕಿನಿಂದ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ವಿಷಯವು ಹಿಂದಿನ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿವೆ.

ಶಚೀಭಿಃ—ಆತ್ಮೀಯೋಭಿಃ ಕರ್ಮಭಿಃ | ಶಚೀಶಬ್ದವು ವಾಚ್ಛಾನುಗುಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೩) ಕರ್ಮ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೨) ಪ್ರಜ್ಞಾನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೧೩) ಪಠಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಸಾಯಣರು ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಸ್ವಾಭಿಃ ಪ್ರಜ್ಞಾಭಿಃ ಕರ್ಮಭಿರ್ವಾ ತಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದಲೂ ಅಥವಾ ಕರ್ಮಗಳಿಂದಲೂ ಎಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವಂದನಮ್—ವದಿ ಅಭಿವಾದನಸ್ತುತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯುವೋರನಾಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಾದೇಶ. ಧಾತು ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಐರತಮ್—ಈರ ಗತೌ ಕಂಪನೇ ಚ. ಇಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಯರ್ಥಕವಾಗಿದೆ. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವಾಗ ಣಿಚ್. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಲಜ್ ರೂಪ. ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ತಿಗೆ ಆರ್ಧ ಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಕೇರನಿಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್ಚಿಗೆ ಲೋಪ.

ಸಾರಯಥಃ—ಸಾರ ತೀರಸಮಾಪ್ತೌ ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯುವಾನಮ್—ಯು ಮಿಶ್ರಣಾಮಿಶ್ರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಕನಿನ್ ಯು ವೃಷಿ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಜಾದೇಶ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿವಚನ ಪದವಾದಾಗ. ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನೇಚ್ಚಾಸಂಬುದ್ಧಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ. || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯುವಮತ್ರಯೇವನೀತಾಯ ತಪ್ತಮೂರ್ಜಮೋಮಾನಮ-
ಶ್ವಿನಾವಧತ್ತಂ |

ಯುವಂ ಕಣ್ವಾಯಾಪಿರಿಪ್ತಾಯ ಚಕ್ಷುಃ ಪ್ರತ್ಯಧತ್ತಂ ಸುಷ್ಪತಿಂ
ಜುಜುಷಾಣಾ || ೭ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯುನಂ | ಅತ್ರಯೇ | ಅವನೀತಾಯ | ತಪ್ತಂ | ಊರ್ಜಂ | ಓಮಾನಂ |
ಅಶ್ವಿನೌ | ಅಧತ್ತಂ |

ಯುನಂ | ಕಣ್ವಾಯ | ಅಸಿರಿಸ್ತಾಯ | ಚಕ್ಷುಃ | ಪ್ರತಿ | ಅಧತ್ತಂ | ಸುಸ್ಪು-
ತಿಂ | ಜುಜುಷಾಣಾ || ೭ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ಯುನಂ ಯುವಾಮವನೀತಾಯ ಶತದ್ವಾರೇ ಪೀಡಾಯಂತ್ರಗೃಹೇವಸ್ತಾನೀತಾ-
ಯಾತ್ರಯೇ ತಪ್ತಂ ಪೀಡಾರ್ಥಂ ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತಂ ತುಷಾಗ್ನಿಂ ಶೀತೇನೋದಕೇನಾವಾರಯೇಥಾಂ | ಅಸಿ
ಚಾಸ್ಮಾ ಅತ್ರಯ ಓಮಾನಂ ಸುಖಕರಮೂರ್ಜಂ ರಸವದನ್ನಮಧತ್ತಂ | ಸ್ತ್ರಾಯಚ್ಛೇತಂ | ತಥಾ ಸುಸ್ಪುತಿಂ
ಶೋಭನಾಂ ಸ್ಪುತಿಂ ಜುಜುಷಾಣಾ ಸೇವಮಾನೌ ಯುವಾಮಸಿರಿಸ್ತಾಯಾಸುರೈರ್ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಪರೀಕ್ಷಾರ್ಥ-
ಮಿಹಾಸೀನಃ ಸನ್ ವೃಷ್ಟಾ ಮುಷಸಂ ಜಾನೀಹೀತ್ಯಂಧಕಾರವತಿ ಗೃಹೇ ಪ್ರವೇಶಿತಾಯ ಕಣ್ವಾಯ-
ರ್ಷಯೇ ಚಕ್ಷುರ್ವೃಷ್ಟಾಯಾ ಉಷಸಃ ಪ್ರಕಾಶಕಂ ವೀಣಾಶಬ್ದಂ ಪ್ರತ್ಯಧತ್ತಂ | ಕೃತವಂತೌ | ಯದ್ವಾ |
ಅಸಿರಿಸ್ತಾಯಾಸಿರಿಸ್ತಾಯ ಸಟಲೇನ ಪಿಹಿತದೃಷ್ಟಯ ಏವಂನಿಧಾಯ ಕಣ್ವಾಯ ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯಂ
ಪ್ರತ್ಯಧತ್ತಂ | ಪ್ರತ್ಯಸ್ಥಾಪಯತಂ || ಓಮಾನಂ | ಅವತೇರೌಣಾದಿಕೋ ಮನಿಃ | ಜ್ವರತ್ಪರೇತ್ಯಾದಿನಾ
ವಕಾರಸ್ಯೋಪಧಾಯಾಶ್ಚ ಊರ್ಜಂ | ಗುಣಃ | ಅಸಿರಿಸ್ತಾಯ | ಲಿಪ ಉಪದೇಹೇ | ಅಸ್ಮಾತ್ಕರ್ಮಣಿ
ನಿಷ್ಠಾ | ಕಪಿಲಕಾದಿತ್ವಾಲ್ಲತ್ವವಿಕಲ್ಪಃ | ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರತ್ನಂ | ಜುಜುಷಾಣಾ | ಜುಷೀ
ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ | ಛಾಂದಸೋ ಲಿಟ್ | ಲಿಟಃ ಕಾನಜ್ವಾ | ಸುಷಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೀರಾಕಾರಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಅಶ್ವಿನೌ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಯುನಂ—ನೀವಿಬ್ಬರು | ಅವನೀತಾಯ—ಕೆಳಗೆ
(ಪೀಡಾಗೃಹದಲ್ಲಿ) ಬೀಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ | ಅತ್ರಯೇ—ಅತ್ರಿ ಎಂಬ ಋಷಿಗೆ | ತಪ್ತಂ—ತಾಪವುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ
ಅಗ್ನಿಯನ್ನು (ಪರಿಹರಿಸಿದಿರಿ) | ಓಮಾನಂ—ಸುಖಕರವಾದ | ಊರ್ಜಂ—ಸಾರವತ್ತಾದ ಅನ್ನವನ್ನು |
ಅಧತ್ತಂ—ಕೊಟ್ಟಿರಿ | (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) | ಸುಸ್ಪುತಿಂ—ಉತ್ತಮ ಸ್ಪುತಿಯನ್ನು | ಜುಜುಷಾಣಾ—
ಅಂಗೀಕರಿಸುವ(ನೀವು) | ಅಸಿರಿಸ್ತಾಯ—ಕತ್ತಲೆಮನೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ ಮೊರೆಯಿಂದ (ಮಂದ ದೃಷ್ಟಿಯಾಗಿದ್ದ)
ಕಣ್ವಾಯ—ಕಣ್ಣು ಎಂಬ ಋಷಿಗೆ | ಚಕ್ಷುಃ—ಪ್ರಕಾಶಕವಾದ ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯವನ್ನು | ಪ್ರತ್ಯಧತ್ತಂ—
ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದಿರಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಪೀಡಾಗೃಹದಲ್ಲಿ ಬೀಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ ಅತ್ರಿ ಎಂಬ ಋಷಿಗೆ ತಾಪವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ನಿವಾರಿಸಿ, (ಅವನಿಗೆ) ಸುಖಕರವಾದ ಮತ್ತು ಸಾರವತ್ತಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರಿ. (ಹಾಗೆಯೇ) ಉತ್ತಮವಾದ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟರಾಗುವ (ನೀವು) ಕತ್ತಲೆಮನೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ (ಪೊರೆ ಒಂದು ಕಣ್ಣು ಕಾಣಿಸದೆ ಇದ್ದ) ಕಣ್ಣುಋಷಿಗೆ ಕಣ್ಣನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದಿರಿ.

English Translation.

You (gave relief) to the imprisoned Atri, (quenching the) scorching heat, and fed him with grateful food; solicitous of worthy praise, you gave sight to Kanwa, blinded (by darkness).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಉರ್ಜಂ—ರಸವದನ್ನಂ ಉರ್ಜಶ್ಚವು ಅಂಧಃ ವಾಜಃ ನೋದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಅನ್ನನಾನುಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಅವನೀತಾಯ—ಅವಸ್ತಾನೀತಾಯ ಕೇಳುಮುಖನಾಗಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ ಎಂಟು ಅರ್ಥ. ಅತ್ರಿಋಷಿಯನ್ನು ಅಸುರರು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡುಹೋಗಿ ಅನೇಕ ಬಾಗಲುಗಳುಳ್ಳ ಹಿಂಸೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಯನ್ತ್ರದಂತಿರುವ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕೇಳುಮುಖನಾಗಿರುವಂತೆ ನಿರ್ಬಂಧದಲ್ಲಿಟ್ಟು ತುಷಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಸುಟ್ಟರು. ಆಗ ಆ ಋಷಿಯು ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ತಡೆಯಲಾರದೆ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿದನು. ಅದನ್ನು ಕೇಳಿ ಅವರು ಆ ಋಷಿಯನ್ನು ಆ ಗೃಹದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿ ಅವನಿಗೆ ಶೈಶೋಪಚಾರವನ್ನು ಮಾಡಿ ಸುಖಕರವಾದ ಅನ್ನೋದಕಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ರಕ್ಷಿಸಿದರು. ಇದರಿಂದಲೇ ಸುಷ್ಮತಿಂ ಜುಜುಷಾಣಾ ಶೋಭನಾಂ ಸ್ತುತಿಂ ಸೇವಮಾನಾ—ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಉತ್ತಮವಾದ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ಬಹಳವಾಗಿ ಸ್ತುತಿಯಾಡಲ್ಪಡುವವರೆಂದು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ಅಪಿರಿಷ್ಟಾಯ—ಅಸುರೈಃ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ್ಯಪರೀಕ್ಷಾರ್ಥಂ ಇಹಾಸೀನರ್ಸೈ ವೃಷ್ಟಾಮುಷಸಂ ಜಾನೀಹಿ ಇತಿ ಅಂಧಕಾರಗೃಹೇ ಪ್ರವೇಶಿತಾಯ ಕಣ್ವಾಯ ಋಷಯೇ | ಯದ್ವಾ ಅಪಿರಿಷ್ಟಾಯ ಸಿಹಿತದೃಷ್ಟಯೇ—ಕಣ್ಣುಋಷಿಯನ್ನು ಅಸುರರು ಒಂದು ಕತ್ತಲೆಯ ಮನೆಯಲ್ಲಿರಿಸಿ ನೀನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗಿದ್ದರೆ ಉಷಃಕಾಲವಾದದ್ದನ್ನು ತಿಳಿದು ನಮಗೆ ಹೇಳು ಎಂದು ಕಣ್ಣು ಕಾಣಿಸದಂತೆ ಮಾಡಿದರು. ಮತ್ತು ಅವನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ್ಯವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಲು ಅವನನ್ನು ನಿರ್ಬಂಧದಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿದರು. ಇದನ್ನು ತಿಳಿದು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಹೀಗೆ ನಿರ್ಬಂಧವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವ ಕಣ್ಣುಋಷಿಯಿಂದ ಸ್ತುತರಾಗಿ ಅವನಿಗೆ—ಉಷಃಕಾಲವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ ನಾವು ವೀಣೆಯನ್ನು ಬಾರಿಸುವೆವು. ಅದರ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಕೇಳಿ ನೀನು ಉಷಃಕಾಲದ ವಿಷಯವನ್ನು ಅಸುರರಿಗೆ ತಿಳಿಸು ಎಂದು ಕಣ್ಣನಿಗೆ ಹೇಳಿ ಉಷಃಕಾಲ ಸೂಚಕವಾದ ವೀಣಾಧ್ವನಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಅವನಿಗೆ ಕಣ್ಣು ಕಾಣಿಸುವಂತೆಯೂ ಮಾಡಿ ರಕ್ಷಿಸಿದರು.

ಎಂದು ಅತ್ರಿಮುಷಿಯನ್ನೂ ಮತ್ತೂ ಕಣ್ಣುಮುಷಿಯನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸಿದ ವಿಷಯವು ಈ ಋಕ್ಸಿನಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಈ ವಿಷಯವು ಹಿಂದಿನ ಸೂಕ್ತಗಕಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ಓಮಾನಂ—ಸುಖಕರಂ | ಅವ ರಕ್ಷಣೇ ಎಂಬ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾದ ಅವ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಓಮಾನ ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—

ಓಮಾಸಕ್ತರ್ಷಣೇಧೃತೋ ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾಸ ಆಗತ | ದಾಶ್ವಾಂಸೋ ದಾಶುಷಃ ಸುತಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೩-೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ಸನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಅವಿತಾರೋ ವಾ ಅವನೀಯಾ ವಾ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅವನೀತಾಯ—ಣೇಜ್ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಕಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಅವ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ತಸ್ತಮ್—ತಸ ಸಂತಾಪೇ. ಧಾತು. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಓಮಾನಮ್—ಅವ ರಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕವಾದ ಮನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಜ್ವರತ್ವರ ಸ್ವಿವ್ಯ ವಿಮವಾಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ವಕಾರಕ್ಕೂ ಉಪಧೆಗೂ ಉಠ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಮನಿ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ಓಮನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಮಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಆಮ್ ಪರವಾದಾಗ ಸರ್ವನಾಮ ಸ್ಥಾನೇ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಾಂತದ ಉಪಧೆಗೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಧತ್ತಮ್—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಪಿರಿಷ್ಟಾಯ—ಲಿಪ ಉಪದೇಹೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಕಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕಾಪಿಲಕಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಲತ್ವನಿಕಲ್ಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಗತಿಸಮಾಸವಾದಾಗ ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಅಪಿ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸುಸ್ತುತಿಮ್—ಷ್ಠುಜ್ ಸ್ತುತೌ. ಧಾತು. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ತಿನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ತಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಜ್ ಸುಭ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಸದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಜುಜುಷಾಣಾ—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಧಾತು. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ ಲಜ್ ಲಿಟಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟ್. ಅದಕ್ಕೆ ಲಿಟಿಃ ಕಾನೇಜ್ವಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಾನಚಾದೇಶ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಟ್ ಕುಸ್ವಾಜ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಕಾರ ನಿಮಿತ್ತ ವಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಏತ್ವ. ಇದಕ್ಕೆ ದ್ವಿವಚನ ಔಕಾರ್ಯವಿಭಕ್ತಿಪರನಾದಾಗ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್— (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. || ೭ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯು॒ವಂ ಧೇ॒ನುಂ ಶಯ॑ವೇ ನಾ॒ಧಿತಾ॑ಯಾಪಿ॒ನ್ವತಮ॑ಶ್ವಿನಾ
ಪೂ॒ರ್ವ್ಯಾಯ॑ |

ಅ॒ಮುಂಚ॑ತಂ ವರ್ತಿ॒ಕಾಮು॑ಹಸೋ ನಿಃ ಪ್ರ॒ತಿಜಂಘಾಂ॑ ವಿಶ್ವ॒
ಲಾಯಾ॑ ಅಧ॒ತ್ತಂ || ೮ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯು॒ವಂ | ಧೇ॒ನುಂ | ಶಯ॑ವೇ | ನಾ॒ಧಿತಾ॑ಯ | ಅಪಿ॒ನ್ವತಂ | ಅ॒ಶ್ವಿನಾ |
ಪೂ॒ರ್ವ್ಯಾಯ॑ |

ಅ॒ಮುಂಚ॑ತಂ | ವರ್ತಿ॒ಕಾಂ | ಅಂಹ॑ಸಃ | ನಿಃ | ಪ್ರ॒ತಿ | ಜಂಘಾಂ॑ | ವಿಶ್ವ॒ಲಾಯಾಃ॑ |
ಅಧ॒ತ್ತಂ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಶ್ವಿನಾ ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ಯುವಂ ಯುನಾಂ ಪೂರ್ವಾಯ ಪುರಾತನಾಯ ನಾಧಿತಾಯ ಯಾಚಿ
ಮಾನಾಯ ಶಯವ ಏತತ್ಸಂಜ್ಞಾಯರ್ಷಯೇ ಧೇನುಂ ನಿವೃತ್ತಪ್ರಸನಾಮದೋಗ್ಧೀಮುಪಿನ್ವತಂ |
ಪಯಸಾಸಿಂಚತಂ | ಸರ್ವದಾ ಪಯಸ್ವಿನೀಮಕುರುತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಪಿ ಚ ವರ್ತಿಕಾಂ ವೃಕೇಣ
ಗ್ರಸ್ತಾಂ ಚಟಿಕಸದೃಶೀಂ ಶಕುನಿಮಂಹಸೋ ವೃಕಾಸ್ಯಲಕ್ಷಣಾತ್ಪಾಪಾನ್ನಿರಮುಂಚತಂ | ನಿರಮೋಚ-
ಯತಂ | ಯದ್ವಾ | ಪುನಃಪುನರ್ವರ್ತತ ಇತಿ ವರ್ತಿಕೋಷಾಃ | ತಾಮಾದಿತ್ಯೇನಾಭಿಗ್ರಸ್ತಾಂ ಯುನಾ-
ಮಮೋಚಯತಂ | ತಥಾ ವಿಶ್ವಲಾಯೈ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಛಿನ್ನಜಂಘಾಯಾ ಅಗಸ್ತ್ಯಪುರೋಹಿತಸ್ಯ
ಖೇಲಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿನ್ಯಾ ಏತತ್ಸಂಜ್ಞಾಯೈ ಸ್ತ್ರಿಯಾ ಆಯಸೀಂ ಜಂಘಾಂ ಪ್ರತ್ಯಧತ್ತಂ | ಪ್ರತ್ಯಸ್ಥಾಪ-
ಯತಂ ಸಮಯೋಜಯತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಅಶ್ವಿನಾ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಯುವಂ—ನೀವಿಬ್ಬರು | ಪೂರ್ವಾಯ—ಪುರಾತನ
ನಾದ | ನಾಧಿತಾಯ—ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಿರುವ | ಶಯವೇ—ಶಯು ಎಂಬ ಪುಷಿಗೋಷ್ಕರ | ಧೇನುಂ—
(ಕರುಹಾಕದೇ ಇರುವ ಗೋವನ್ನು | ಅಪಿನ್ವತಂ—ಕ್ಷೀರಯುಕ್ತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದಿರಿ | ವರ್ತಿಕಾಂ—ವೃಕ
ಗೃಹೀತವಾದ ವರ್ತಿಕಾಪಕ್ಷಿಯನ್ನು | ಅಂಹಸಃ—ಪಾಪರೂಪವಾದ (ವೃಕದ ಬಾಯಿನಿಂದ) | ನಿಃ ಅಮುಂಚತಂ—
ಬಿಡಿಸಿದಿರಿ | ಅಥವಾ ವರ್ತಿಕಾಂ—ಅವರ್ತಿಸುವ (ಉಷೆಯನ್ನು) | ಅಂಹಸಃ—ಅದಿಕ್ಯನಿಂದ (ಗ್ರಸ್ತಳಾಗಿದ್ದ
ವಳನ್ನು) | ನಿಃ ಅಮುಂಚತಂ—ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿದಿರಿ | (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) | ವಿಶ್ವಲಾಯೈ—(ಛಿನ್ನವ
ಯವಳಾದ) ವಿಶ್ವಲೆ ಎಂಬುವಳಿಗೆ | ಜಂಘಾಂ—(ಕಬ್ಬಿಣದಿಂದ ಮಾಡಿದ) ಮೊಣಕಾಲನ್ನು | ಪ್ರತಿ ಅಧತ್ತಂ—
ಜೋಡಿಸಿದಿರಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನೀವು ಪುರಾತನನಾದ (ನಿಮ್ಮನ್ನು) ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದ, ಶಯುವಿಗೋಷ್ಕರ (ಅವನ)
ಗೋವನ್ನು ಕ್ಷೀರಯುಕ್ತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದಿರಿ, ವರ್ತಿಕಾಪಕ್ಷಿಯನ್ನು ವೃಕದ ಆಸ್ಯದಿಂದ ಬಿಡಿಸಿದಿರಿ (ಸೂರ್ಯನಿಂದ
ಉಷೆಯನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿದಿರಿ) ಕಾಲು ಮುರಿದುಹೋಗಿದ್ದ ವಿಶ್ವಲೆಗೆ (ಕಬ್ಬಿಣದ) ಮೊಣಕಾಲನ್ನು ಜೋಡಿಸಿದಿರಿ.

English Translation.

You filled his cow with milk, Ashwins, for the ancient Sayu, when
imploring (your aid) ; you liberated the quail from danger ; you gave a leg
to Vispala.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಶಯನೇ ಧೇನುಂ ಅಪಿನ್ಯತಂ—ಏತತ್ಸಂಜ್ಞಾಯ ಋಷಯೇ ನಿವೃತ್ತ ಪ್ರಸನಾಂ ಅದೋಗ್ಧೀಂ ಸಯಸಾ ಅಸಿಂಚಿತಂ | ಸರ್ವದಾ ಸಯಸ್ವಿನೀಮಕುರುತಂ | ಶಯುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶಯುವೆಂಬ ಋಷಿಯು ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ ಶಯನೇ ರಾಜ್ಞೇ—ಶಯುವೆಂಬ ರಾಜನೆಂದು ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಶಯು ಎಂಬುವನ ಹಸುವು ಬಹಳ ದುರ್ಬಲವಾಗಿ ಕರುವನ್ನು ಹಾಕದೆ ಹಾಲನ್ನು ಕರೆಯದೆ ಬಹಳ ಕೃಶವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಅವನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿಂದ ತಿಳಿದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಆ ಹಸುವು ಯಾವಾಗಲೂ ಹಾಲು ಕೊಡುವ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿ ಇರುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಆ ಶಯುವಿನ ಇಷ್ಟವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿದರು, ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವರ್ತಿಕಾಂ ಅಂಹಸಃ ನಿಮುಂಚಿತಂ ವೃಕೇಣ ಗ್ರಸ್ತಾಂ ಚಟಿಕಸದೃಶೀಂ ಶಕುನಿಂ ವೃಕಾಸ್ಯ-ಲಕ್ಷಣಾತ್ ಪಾಪಾತ್ ನಿರಮೋಚಯತಂ (ಚಟಿಕ ಗುಬ್ಬಿಚ್ಚೆಯನ್ನು) ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಸಣ್ಣ ಹಕ್ಕಿಯು ತೋಳನ ಬಾಯಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿ ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಅದನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸಿದರು. ಅಥವಾ ಪುನಃ ಪುನಃ ಪ್ರತಿದಿವಸದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿಯೂ ಉಷಃಕಾಲವು ಬರುತ್ತಿರುವುದು. ಇದು ಆದಿತ್ಯನಿಂದ ಆಕ್ರಾಂತವಾಗಿರುವುದು. ಇದನ್ನು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಬಿಡಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸಿದರು—ಎಂದರೆ, ಉಷಶೃಬ್ದವು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗವಾದ ಕಾರಣ ಒಬ್ಬ ಸ್ತ್ರೀ ಎಂತಲೂ, ಆದಿತ್ಯ ಶಬ್ದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗವಾದ ಕಾರಣ ಒಬ್ಬ ಪುರುಷನೆಂತಲೂ ಅರ್ಥವು ತೋರುವುದು. ಇದರಿಂದ ಒಬ್ಬ ಪುರುಷನು ಕಾಮುಕನಾಗಿ ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಒಬ್ಬ ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡಿದನೆಂದು ಅವಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸಿದರೆಂಬುವುದಾಗಿ ಕಾಮುಕ ವೃತ್ತಾಂತವೂ ವರ್ತಿಕಾ ವೃಕ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಗಮ್ಯವಾಗಿ ಉಪನ್ ಆದಿತ್ಯರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಪ್ರಸ್ತುತವಾಗಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಎರಡು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿಯೂ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು.

ವಿಶ್ವಲಾಯಾಃ ಜಂಘಾಂ ಅಥತ್ತಂ—ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಛಿನ್ನಜಂಘಾಯೈ ಸ್ತ್ರೀಯೈ ಆಯಸೀಂ ಜಂಘಾಂ ಪ್ರತ್ಯಥತ್ತಂ ಸಮಯೋಜಯತಂ ಖೇಲನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ರಾಜನು ಯುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಅವನ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ವಿಶ್ವಲೇ ಎಂಬುವಳು ಯುದ್ಧರಂಗದಲ್ಲಿ ಕಾಲನ್ನು ಮುರಿದುಕೊಂಡಳು. ಆಗ ಖೇಲರಾಜನ ಪುರೋಹಿತನಾದ ಅಗಸ್ತ್ಯ ಋಷಿಯು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವನು. ಈ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಅವರು ವಿಶ್ವಲಾ ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀಗೆ ಮುರಿದಿರುವ ಕಾಲಿಗೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಕಬ್ಬಿಣದ ಸಲಾಕೆಯನ್ನು ಮೊಣಕಾಲಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸಿದರು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಶಯನೇ—ಶೀರ್ಷ್ ಸ್ಪಷ್ಟೇ. ಧಾತು. ಔಣಾದಿಕವಾದ ಉಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿ ಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ, ಆಯಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ನಾಧಿತಾಯ—ನಾಧ್ಯ ಯಾಚ್ಛಾಯಾಂ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಅರ್ಥ-ಧಾತುಕಸ್ಯೇಡ್ವಲಾದೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೩೫) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಡಾಗಮ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಪಿನ್ಯತಮ್—ಪಿವಿ ಸೇಚನೇ. ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ಇದಿತೋ ನುಮ್ ಧಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನುಮಾಗಮ. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ತಸ್ಥಸ್ಥಮಿಸಾಮ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಮಾದೇಶ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಇದು ಉದಾತ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಮುಂಚಿತಮ್—ಮುಚ್ಚಲ್ಯ ಮೋಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ತುದಾದಿ. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತ ರೂಪ. ಶೇಮುಚಾದೀನಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶವಿಕರಣ ಪದವಾದಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ನುಮಾಗಮ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೮ ||

|| ಸಂಹಿತಾಸಾತಃ ||

ಯುನಂ ಶ್ವೇತಂ ಪೇದವ ಇಂದ್ರಜೂತಮಹಿಸಮಶ್ವಿನಾದತ್ತ-
ಮಶ್ವಂ |

ಜೋಹೂತ್ರಮರ್ಯೋ ಅಭಿಭೂತಿಮುಗ್ರಂ ಸಹಸ್ರಸಾಂ ವೃಷ-
ಣಂ ವೀಡ್ವಂಗಂ || ೯ ||

|| ಪದಸಾತಃ ||

ಯುನಂ | ಶ್ವೇತಂ | ಪೇದವೇ | ಇಂದ್ರಜೂತಂ | ಅಹಿಸಹಸಂ | ಅಶ್ವಿನಾ |
ಅದತ್ತಂ | ಅಶ್ವಂ |

ಜೋಹೂತ್ರಂ | ಅರ್ಯಃ | ಅಭಿಭೂತಿಂ | ಉಗ್ರಂ | ಸಹಸ್ರಸಾಂ |
ವೃಷಣಂ | ವೀಳುಅಂಗಂ || ೯ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಶ್ವಿನಾ ಹೇ ಅಶ್ವಿನಾ ಪೇದನೇ ಪೇದನಾನ್ನೇ ರಾಜ್ಞೇ ಯುವಂ ಯುವಾಂ ಶ್ವೇತವರ್ಣಂ
ಕಂಚಿದಶ್ವಮದತ್ತಂ | ಪ್ರಾಯಚ್ಛತಂ | ಕೀದೃಶಂ | ಇಂದ್ರಜೂತಮಿಂದ್ರೇಣ ಯುವಾಭ್ಯಾಂ ಗಮಿತಂ |
ದತ್ತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಹಿಹನಂ ಶತ್ರುಣಾಂ ಹಂತಾರಂ ಜೋಹೂತ್ರಮತಿಶಯೇನ ಸಂಗ್ರಾಮೇಷ್ವಾಹ್ವಾ-
ತಾರಂ ಅರ್ಯೋರೇಃ ಶತ್ರೋರಭಿಭೂತಿಮಭಿಭಾವುಕಂ ಉಗ್ರಮುದ್ಗೂರ್ಣಂ | ವೀರ್ಯವಂತಮಿತ್ಯ-
ರ್ಥಃ | ಸಹಸ್ರಸಾಂ ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾಕಸ್ಯ ಧನಸ್ಯ ಸಂಭಕ್ತಾರಂ ದಾತಾರಂ ನಾ ವೃಷಣಂ ಸೇಕ್ತಾರಂ |
ಯುವಾನಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ವೀಡ್ವಂಗಂ ದೃಢಾಂಗಂ || ಇಂದ್ರಜೂತಂ | ಜು ಇತಿ ಸೌತ್ರೋ ಧಾತುರ್ಗತ್ಯರ್ಥಃ |
ಅಸ್ಮಾದಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಯರ್ಥಾತ್ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ | ತೈತೀಯಾ ಕರ್ಮಣೇತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ |
ಜೋಹೂತ್ರಂ | ಹೃಯತೇರ್ಯಜ್ಞಗಂತಾದೌಣಾದಿಕಸ್ತೃಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಪಿತ್ವಾದನುದಾ-
ತ್ತಶ್ವೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಆರ್ಯಃ | ಅರಿಶಬ್ದಾತ್ ಷಷ್ಯೇಕವಚನೇ ಜಸಾದಿಷು ಛಂದಸಿ ವಾವಚನ
ಮಿತಿ ಘೋರ್ಜೀತೀತಿ ಗುಣಸ್ಯ ವಿಕಲ್ಪಿತತ್ವಾದಭಾವೇ ಯಣಾದೇಶಃ | ಉದಾತ್ತಯಣ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೀರು-
ದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅಭಿಭೂತಿಂ | ಅಭಿಭೂಯತೇನ್ದ್ರನೇತ್ಯಭಿಭೂತಿಃ | ಕರಣೇ ಕ್ತಿನ್ | ತಾದಾ ಚೇತಿ ಗತೇಃ
ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಸಹಸ್ರಸಾಂ | ಸನೋತೇಃ ಸನತೇರ್ವಾ ಜನಸನಮಿನೇತಿ ವಿಟ್ | ವಿಡ್ಯನೋರನು ನಾಸಿ-
ಕಸ್ಯಾದಿತ್ಯಾತ್ವಂ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಶ್ವಿನಾ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನಿದೇವತೆಗಳೇ | ಪೇದನೇ—ಪೇದು ಎಂಬ ರಾಜನಿಗೆ | ಯುವಂ—ನೀವಿಬ್ಬರೂ
ಇಂದ್ರಜೂತಂ—ಇಂದ್ರನಿಂದ (ನಿಮಗೆ) ದತ್ತವಾದುದೂ | ಅಹಿಹನಂ—ಶತ್ರುನಾಶಕವೂ | ಜೋಹೂತ್ರಂ—
(ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ) ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೆನೆಯುವುದೂ | ಆರ್ಯಃ—ಶತ್ರುವಿಗೆ | ಅಭಿಭೂತಿಂ—ಅಪಜಯವನ್ನುಂಟು
ಮಾಡುವುದೂ | ಉಗ್ರಂ—ವೀರ್ಯಯುಕ್ತವಾದುದೂ | ಸಹಸ್ರಸಾಂ—ಬಹುದ್ರವ್ಯ ಸಂಪಾದಕವಾದುದೂ |
ವೃಷಣಂ—ಯೌವನಯುಕ್ತವಾದೂ | ವೀಡ್ವಂಗಂ—ದೃಢಾಂಗವಾದುದೂ | ಶ್ವೇತಂ—ಶ್ವೇತವರ್ಣವುಳ್ಳದ್ದೂ ಆದ
ಅಶ್ವಂ—ಒಂದು ಕುದುರೆಯನ್ನು | ಅದತ್ತಂ—ಕೊಟ್ಟಿರಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನಿದೇವತೆಗಳೇ, ನೀವು ಪೇದುವಿಗೆ (ನಿಮಗೆ) ಇಂದ್ರನಿಂದ ದತ್ತವಾದುದೂ, ಶತ್ರುನಾಶಕವೂ
(ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ) ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೆನೆಯುವ (ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ) ದೂ ಶತ್ರುವಿಗೆ ಅಪಜಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದೂ, ವೀರ್ಯ
ಯುಕ್ತವಾದುದೂ ದ್ರವ್ಯಸಂಪಾದಕವಾದುದೂ, ದೃಢಾಂಗವೂ ಆದ ಶ್ವೇತವರ್ಣದ ಅಶ್ವವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರಿ.

English Translation.

You gave to Pedu, Aswins, the white and foe-trampling steed which you had received from Indra, loud-neighing (in battle), defying enemies, high-spirited, the acquirer of a thousand treasures, vigorous, and firm in body.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಇಂದ್ರಜೂತಂ—ಇಂದ್ರೇಣ ಗಮಿತಂ ದತ್ತಂ | ಇಂದ್ರನಿಂದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೆ ದತ್ತವಾದದ್ದು ಎಂದು ಸಾಯಣರ ಅರ್ಥ. **ಇಂದ್ರಮಿವ ಗಂತಾರಂ ಶತ್ರುಕೃಪತಿ.** ಇಂದ್ರನ ಹಾಗೆ ಶತ್ರುಗಳ ಸಂಗಡ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು ಎಂದು ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳ ಅರ್ಥವು.

ಅಹಿಹನಂ—ಶತ್ರುಣಾಂ ಹಂತಾರಂ | ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವುದು ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ, ಶೌರ್ಯಾಪಲೇಪಾದಾಗಂ ತುರಸಿ ಶತ್ರುರಹಿನಾನ್ನೋ ವಾ ಅಸುರಸ್ಯ ಹಂತಾರಂ ಬಹಳ ಬಲವುಳ್ಳವನು ಎಂಬ ಹೆಮ್ಮೆಯಿಂದ ಮೇಲೆ ಏರಿ ಬರುತ್ತಿರುವ ಶತ್ರುವನ್ನಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಅಹಿ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಅಸುರನನ್ನಾಗಲಿ ನಾಶಪಡಿಸುವುದು ಎಂದು ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಪೇದು ಎಂಬ ರಾಜನು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಮಾಡಿದನು. ಅವರು ರಾಜನ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಸಂತುಷ್ಟರಾಗಿ ಅವನಿಗೆ ಒಂದು ಕುದುರೆಯನ್ನು ಉಚಿತವಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟರು. ಅದು ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ, ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿತ್ತು. ಇಂದ್ರನು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಇದನ್ನು ಹಿಂದೆ ಬಹುಮಾನವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದನು. ಅದು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಸಹಸ್ರ ಧನವನ್ನು ನಿಯತವಾಗಿ ಗೆಲ್ಲುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ಕುದುರೆಯ ಉತ್ತಮತ್ವವು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವಂತೆ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಸಹಸ್ರಸಾಂ—ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾಕಸ್ಯ ಧನಸ್ಯ ಸಂಭಕ್ತಾರಂ ದಾತಾರಂ ವಾ | ಈ ಕುದುರೆಯು ಸಾವಿರ ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವುದು ಅಥವಾ ಕೊಡುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ವೀಡ್ವಂಗಂ—ದೈಧಾಂಗಂ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಅವಯವವುಳ್ಳದ್ದು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—

ವನಸ್ಪತೇ ವೀಡ್ವಂಗೋ ಹಿ ಭೂಯಾ ಅಸ್ತತ್ಸಖಾ ಪ್ರತರಣಃ ಸುವೀರಃ |

ಗೋಭಿಸ್ಸನ್ನದ್ಭೋ ಅಸಿ ವೀಳಯೆಸ್ವಾಸ್ಥಾತಾ ತೇ ಜಯತು ಜೇತ್ಯಾನಿ ||

(ಮ. ಸ. ೬-೪೭-೨೬)

ಎಂದು ಉದಹರಿಸಿ ವೀಡ್ವಂಗಃ ದೈಧಾಂಗಃ (ನಿ. ೯-೧೨) ದೈಧಾಂಗವುಳ್ಳದ್ದೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಇಂದ್ರಜೂತಮ್—ಇಂದ್ರೇಣ ಜೂತಂ ಇಂದ್ರ ಜೂತಂ ಜು ಎಂಬುದು ಸೌತ್ರಧಾತು. ಗತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಸಾರತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಯರ್ಥಕವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಕಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತ್ಯತೀಯಾ ತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ತ್ಯತೀಯಾಕರ್ಮಣಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಹಿಹನಮ್—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ಅನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತು ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅದತ್ತಮ್—ತುದಾತೌ ದಾನೇ. ಧಾತು. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜೋಹೂತ್ರಮ್—ಹ್ವೇಜ್ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ. ಧಾತು. ಅತಿಶಯಾರ್ಥ ತೋರುನಾಗ ಧಾತೋ ರೇಕಾಚೋಹಲಾದೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜ್ ಬಂದಾಗ ಯಜೋಚಿ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಯಜ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ, ಪೂರ್ವರೂಪ. ಸನ್ಯಜೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಗುಣೋ ಯಜ್ ಲುಕೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೮೨) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಕುಹೋಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚುತ್ವ, ಜಸ್ತ್ವ. ಹಲಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕವಾದ ತ್ರಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಾ ಸುಪ್ತಿತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಆರ್ಯಃ—ಆರಿ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಪೃಷ್ಠೀ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಜಸಾದಿಷು ಛಂದಸಿ ವಾವಚನಮ್ ಪ್ರಾಜ್ಞೌಚಿಜ್ಯುಪಧಾಯಾಃ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಘೋರ್ಜಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೧೧೧) ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವಿಕಲ್ಪ ವಿಧಾನ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಗುಣಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗ ಯಣಾದೇಶ. ಉದಾತ್ತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಯಣಾದೇಶ ಬಂದು ಅದರ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ವ್ಯಂಜನವಿದ್ದು ಅದರ ಪರದಲ್ಲಿ ಅನುದಾತ್ತವಾದ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಯಣೋಹಲ್ ಪೂರ್ವಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಭಿಭೂತಿಮ್—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಅಭಿಭೂಯತೇ ಅನೇನ ಇತಿ ಅಭಿಭೂತಿಃ, ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ತಿನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತಿನ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಾದಿಯಾಗಿ ನಿತ್ತಾದ ಪ್ರತ್ಯಯವೇ ಅಂತ್ಯವಾಗಿ ಇರುವ ಪದವು ಪರವಾದುದರಿಂದ ತಾದೌ ಚಿ ನಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಅಭಿ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಹಸ್ರಸಾಮ್—ಷಣ್ಣ ದಾನೇ, ಅಥವಾ ಷಣ್ಣ ಸಂಭಕ್ತೌ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಜನಸನೇಖನೆ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವು ಅನುನಾಸಿಕಾಂತವಾದುದರಿಂದ ವಿಡ್ಯನೋರನು-
ನಾಸಿಕಸ್ಯಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಯ ಅಂತಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸವಾದಾಗ
ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೀಡ್ಯಂಗಮ್—ವೀಳೂನಿ ಅಂಗಾನ್ಯ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವೀಡ್ಯಂಗಃ, ತಮ್. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ
ಪೂರ್ವಪದಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಉಕಾರ ಉದಾತ್ತ
ವಾದುದರಿಂದ ಅದರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಯಣಾದೇಶ ಬಂದು ಅದರ ಪರದಲ್ಲಿ ಅನುದಾತ್ತ ಬಂದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತ-
ಯೋರ್ಯುಣಃ ಸ್ವರಿತೋನುದಾತ್ತಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೯ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತಾ ವಾಂ ನರಾ ಸ್ವವಸೇ ಸುಜಾತಾ ಹವಾಮುಹೇ ಅತ್ತಿನಾ
ನಾಧಮಾನಾಃ |

ಆ ನ ಉಪ ವಸುಮತಾ ರಥೇನ ಗಿರೋ ಜುಷಾಣಾ ಸುವಿತಾಯ
ಯಾತಂ || ೧೦ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತಾ | ವಾಂ | ನರಾ | ಸು | ಅವಸೇ | ಸುಜಾತಾ | ಹವಾಮುಹೇ | ಅತ್ತಿನಾ |
ನಾಧಮಾನಾಃ |

ಆ | ನಃ | ಉಪ | ವಸುಮತಾ | ರಥೇನ | ಗಿರಃ | ಜುಷಾಣಾ | ಸುವಿತಾಯ |
ಯಾತಂ || ೧೦ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ನರಾ ನೇತಾರೌ ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ಸುಜಾತಾ ಶೋಭನಜನ್ಮಾನೌ ತಾ ವಾಂ ತೌ ಯುವಾಂ ನಾಥ-
ಮಾನಾ ಧನಂ ಯಾಚಮಾನಾ ವಯಂ ಸ್ತೋತಾರೋವಸೇ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥಂ ಸು ಹವಾಮಹೇ | ಶೋಭನ
ಮಾಹ್ವಯಾಮಹೇ | ಗಿರಃ ಸ್ತುತೀರ್ಜುಷಾಣಾ ಸೇವಮಾನೌ ಯುವಾಂ ವಸುಮತಾ ಧನಯುಕ್ತೇನ
ರಥೇನ ನೋವ್ಯಸ್ಮಾನುಪಾ ಯಾತಂ | ಉಪಾಗಚ್ಛತಂ | ಕಿಮರ್ಥಂ | ಸುವಿತಾಯ ಸುಷ್ಮ ಪ್ರಾಪ್ತವ್ಯಾಯ
ಧನಾಯ ಸುಖಾಯ ವಾ || ಸುಜಾತಾ | ಶೋಭನಂ ಜಾತಂ ಜನ್ಮ ಯಯೋಸ್ತೌ ಸುಜಾತೌ | ಸುಸಾಂ
ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೀರಾಕಾರಃ | ನೆಚ್ಚುಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ನಾಥಮಾನಾಃ | ನಾಥ್ಯ
ಯಾಚ್ಛಾಯಾಂ | ಜುಷಾಣಾ | ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ | ತಾಚ್ಛೀಲಿಕಶ್ಚಾನಶ್ | ತುದಾದಿತ್ವಾಚ್ಛಃ |
ಪೂರ್ವವದ್ವಿಭಕ್ತೀರಾಕಾರಃ | ಸುವಿತಾಯ | ಸುಪೂರ್ವಾದೇತೇಃ ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ | ತನ್ನಾದಿತ್ವಾದುವರ್ಜಃ |
ಸೂಪಮಾನಾತ್ ಕ್ತ ಇತ್ಯುತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ನರಾ—ನೇತೃಗಳಾದ | ಅಶ್ವಿನೌ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಸುಜಾತಾ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಜನ್ಮವುಳ್ಳ |
ತಾ—ಅಂಥ | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನು | ನಾಥಮಾನಾಃ—(ಧನವನ್ನು) ಬೇಡುತ್ತಿರುವ (ನಾವು) | ಅವಸೇ—
ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ | ಸು ಹವಾಮಹೇ—ಜಿನ್ನಾಗಿ (ಸ್ತುತಿಗಳ ಮೂಲಕ) ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ | ಗಿರಃ—ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು |
ಜುಷಾಣಾ—ಅಂಗೀಕರಿಸುವ (ನೀವಿಬ್ಬರು) | ವಸುಮತಾ—ಧನಯುಕ್ತವಾದ | ರಥೇನ—ರಥದಿಂದ |
ನಃ—ನಮಗೆ | ಸುವಿತಾಯ—(ನಮಗೆ) ಹೆಚ್ಚಾದ ಧನವನ್ನು ಅಥವಾ ಸುಖವನ್ನು (ಕೊಡುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ) |
ಉಪ ಆ ಯಾತಂ—ನಮ್ಮ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬನ್ನಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ನೇತೃಗಳಾದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಜನ್ಮವುಳ್ಳ, (ಈವರೆಗೆ ಉಕ್ತವಾದ ಗುಣಯುಕ್ತ
ರಾದ) ನಿಮ್ಮನ್ನು, ಧನಾರ್ಥಿಗಳಾದ ನಾವು ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ. ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ತುಷ್ಟರಾಗುವ ನೀವು,
ಧನಯುಕ್ತವಾದ ರಥದಲ್ಲಿ ಬಂದು ನಮಗೆ ಸುಖವನ್ನು ಒಟುಮಾಡಿ (ಧನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ).

English Translation.

Earnestly we call you, leaders (of the sacrifice), such (as you have
been described), and who are well born, to our succour, soliciting,
Aswins, wealth; contented with our laudations, come to us with your
wealthy ear, to bring us felicity.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸುಜಾತಾ—ಶೋಭನಂ ಜಾತಂ ಜನ್ಮ ಯಯೋಸ್ತೌ ಸುಜಾತೌ | ಶೋಭನಜನ್ಮಾನೌ | ಮಂಗಳ
ವನ್ನು ಇತರರಿಗೆ ಉಂಟುಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಉತ್ಪನ್ನರಾದವರೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಸುವಿತಾಯ—ಸುಷ್ಮ ಪ್ರಾಪ್ತವ್ಯಾಯ ಧನಾಯ ಸುಖಾಯ ವಾ | ನಾವುಗಳು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೊಂದ ಬೇಕಾಗಿರುವ ಧನಕ್ಕಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಸುಖಕ್ಕಾಗಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು—ಸುಗತಾಯ ಯಾಗ ಕರ್ಮಣೇ ಪ್ರಜಾಯೈ ವಾ | ಸುವಿತಾಯ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ. ಉತ್ತಮವಾದ ಗಮನಕ್ಕಾಗಿ, ಅಥವಾ ಯಾಗಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ನಮಗೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಸಂತಾನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಎಂದು ಅರ್ಥ ವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು.

ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರಾದ ನಾವು ಶುಭಕರವಾದ ಜನ್ಮವುಳ್ಳ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಧನಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಸ್ತುತಿನಾಡಿ ಬೇಡುತ್ತೇವೆ. ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು, ಕೇಳಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ನಮಗೆ ಕೊಡುವ ಧನವನ್ನು ತಮ್ಮ ರಥದಲ್ಲಿ ತುಂಬಿಕೊಂಡು ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬಂದು ನಮಗೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಗತಿ, ಧನ ಅಥವಾ ಸಂತತಿ ಇವುಗಳನ್ನು ನಮಗೆ ಕೊಡಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ತಾ—ತದ್ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ದ್ವಿವಚನ ಔ ಪರವಾದಾಗ ತ್ಯದಾದೀನಾಮುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ದಕಾರಕ್ಕೆ ಅಕಾರಾದೇಶ. ಅತೋಗುಣೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯೭) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪರರೂಪ. ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಅಕಾರಾದೇಶ. ಪೂರ್ವದೊಡನೆ ಏಕಾದೇಶ ಬಂದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅವಸೇ—ಅವ ರಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯ ಅಸುನ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸುಜಾತಾ—ಶೋಭಂ ಜಾತಂ ಜನ್ಮಯಯೋಸ್ತಾ ಸುಜಾತೌ. ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ. ಧಾತು. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಜನಸನಖನಾಂಸನ್ಯುಲೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಆತ್ಮ. ಜಾತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ದ್ವಿವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಾದೇಶ. ಸಮಾಸವಾದಾಗ ನೆಜ್ಜಾಸುಭ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹವಾಮಹೇ—ಹ್ವೇಜ್ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ. ಧಾತು, ಲಟ್ ಉತ್ತಮವುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಹಿಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಿತೆ ಆತ್ಮನೇ ಪದಾನಾಮ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದರ ಟಿಗೆ ಏತ್ವ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಪೂರ್ವರೂಪ. ಶಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅದಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅವಾದೇಶ. ಅತೋ ದೀರ್ಘೋ ಯೇಷ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಂತಾಂಗಳಿಗೆ ದೀರ್ಘ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು (ಮಹೇ) ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ನಾಥಮಾನಾಃ—ನಾಥ್ಯ ಯಾಚ್ಛಾಮಾ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್. ಪ್ರತ್ಯಯ ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಅನೇಮುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಂತಾಂಗಕ್ಕೆ ಮುಕಾಗಮ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಅದುಪ ದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕ (ಅನ) ಬಂದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

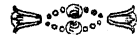
ವಸುಮತಾ—ವಸು ಅಸ್ಮಿನ್ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ವಸುಮಾನ್ ತೇನ ವಸುಮತಾ. ತದಸ್ಯಾಸ್ತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೯೪) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪಿತೃದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಗಿರಃ—ಗೃ ನಿಗರಣೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಋತೇ ಇದ್ಭಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೦೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇತ್ವ. ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಗಿರ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಜುಷಾಣಾ—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ತಾಚ್ಛೀಲ್ಯ ವಯೋವಚನೇಷು ಚಾನಶ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಚ್ಛೀಲಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಚಾನಶ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತುದಾದಿಭ್ಯಃ ಶಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶವಿಕರಣ. ಲಸ್ಥಾನಿಕವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧೦೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಔ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಸುನಿತಾಯೆ—ಸು ಉಪಸರ್ಗ. ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತೆ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸು+ಇತ ಎಂದಿರುವಾಗ ತನ್ನಾದೀ-ನಾಮುಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಇದು ತನ್ನಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಜಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಸೂಪಮಾನಾತ್ ಕ್ತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಯಾತಮ್—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೦ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಆ ಶ್ರೀನಸ್ಯ ಜವಸಾ ನೂತನೇನಾಸ್ಮೇ ಯಾತಂ ನಾಸತ್ಯಾ
ಸಜೋಷಾಃ |

ಹವೇ | ಹಿ | ವಾಮತ್ವಿನಾ | ರಾತಹವ್ಯಃ | ಶಶ್ವತ್ತ್ವಮಾಯಾ | ಉಷಸೋ
ವ್ಯೃಷ್ಟಾ || ೧೧ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಆ | ಶ್ಯೇನಸ್ಯ | ಜವಸಾ | ನೂತನೇನ | ಅಸ್ಮೇ ಇತಿ | ಯಾತಂ | ನಾಸತ್ಯಾ |
ಸುಜೋಷಾಃ |

ಹವೇ | ಹಿ | ವಾಂ | ಅತ್ತಿನಾ | ರಾತಹವ್ಯಃ | ಶಶ್ವತ್ತ್ವಮಾಯಾಃ | ಉಷಸಃ |
ವಿಽಉಷ್ವಾ || ೧೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ನಾಸತ್ಯಾವತ್ತಿನೌ ಸುಜೋಷಾಃ ಸುಜೋಷಸೌ ಸಮಾನಪ್ರೀತಿಯುಕ್ತೌ ಶ್ಯೇನಸ್ಯ
ಶಂಸನೀಯಂ ಗಚ್ಛತೋಽಶ್ವಸ್ಯ ನೂತನೇನ ನವತರೇಣ ಪ್ರತ್ಯಗ್ರೇಣ ಜವಸಾ ವೇಗೇನ ಸಹಿತೌ ಯುವಾ-
ನುಸ್ಮೇ ಅಸ್ಮಾನಾ ಯಾತಂ | ಆಗಚ್ಛತಂ | ಅತ್ತಿನಾ ಹೇ ಅತ್ತಿನೌ ರಾತಹವ್ಯೋ ವಾಂ ಯುವಾಭ್ಯಾಂ
ದಾತವ್ಯೇನ ಹವಿಷಾ ಯುಕ್ತಃ ಸನ್ ಶಶ್ವತ್ತ್ವಮಾಯಾಃ ಕಾಲಾತ್ಮಕತಯಾ ನಿತ್ಯಾಯಾ ಉಷಸೋ
ವ್ಯೃಷ್ಟಾ ವಿನಾಸನಸಮಯೇ ವಾಂ ಯುವಾಂ ಹವೇ | ಅಹ್ವಯಾಮಿ | ಹಿರ್ಹೇತೌ | ಹಿ ಯಸ್ಮಾದೇವಂ
ತಸ್ಮಾದಾ ಯಾತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಅಸ್ಮೇ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಶಸಃ ಶೇಽದೇಶಃ | ಸುಜೋಷಾಃ | ತೇನೈವ
ದ್ವಿವಚನಸ್ಯ ಸುಅದೇಶಃ | ಹವೇ | ಹ್ವೇಗಳೋ ಲಡುತ್ತಮೈಕವಚನೇ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಸಂಪ್ರ-
ಸಾರಣಂ | ಶಬ್ದಗುಣಾದೇಶಾಃ | ಶಶ್ವತ್ತ್ವಮಾಯಾಃ | ಉತ್ತಮಶಶ್ವತ್ತ್ವಮೌ ಸರ್ವತ್ರ | ಪಾ. ೬-೧-೧೬೦ |
ಇತ್ಯುಂಭಾದಿಷು ಪಾಠಾದಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ನಾಸತ್ಯಾ—ಎಲೈ ನಾಸತ್ಯರೇ | ಸುಜೋಷಾಃ—ಸಮಾನಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವರೂ | ಶ್ಯೇನಸ್ಯ—
ಶ್ಯೇನಪಕ್ಷಿಯಂತೆ ಗಮನವುಳ್ಳ ಅಶ್ವದ | ನೂತನೇನ—ನೂತನವಾದ | ಜವಸಾ—ವೇಗಯುಕ್ತರೂ ಆದ ನೀವು |
ಅಸ್ಮೇ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಆ ಯಾತಂ—ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಬನ್ನಿ | ಹೇ ಅತ್ತಿನಾ—ಎಲೈ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೆಗಳೇ |
IX 29

ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೆ | ರಾತೆಹವ್ಯಃ—ಕೊಡಬೇಕಾದ ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿ | ಶಶ್ವತ್ತಮಾಯಾ—(ಕಾಲಾತ್ಮಕಳಾದುದರಿಂದ) ನಿತ್ಯಳಾದ | ಉಷಸಃ—ಉಷಸ್ಸಿನ | ವ್ಯುಷ್ಪಾ—ಉದಯಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಹವೇ—(ನಿಮ್ಮನ್ನು) (ಸ್ತುತಿಸಿ) ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ.

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

ಎಲೈ ನಾಸತ್ಯರೇ, ಶೈನಪಕ್ಷಿಯಂತೆ ಉತ್ತಮ ಗತಿಯುಳ್ಳ ಮತ್ತು ನೂತನವಾದ ವೇಗವುಳ್ಳ ಅಶ್ವಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತರಾಗಿ (ನೀವಿಬ್ಬರು) ನಮ್ಮನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಬನ್ನಿ ; ಎಲೈ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿ, ನಿತ್ಯವಾದ ಉಷಸ್ಸಿನ ಉದಯಕಾಲದಲ್ಲಿ (ನಿಮ್ಮನ್ನು) ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ.

English Translation.

Come to us, auspicious Nasatyas, with the fresh velocity of a hawk : bearing an oblation, Invoke you, Aswins, at the rising of the ever constant dawn.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಸಜೋಷಾಃ—ಸಮಾನಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ—ಒಂದೇ ಸಮನಾದ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವರು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಈ ಶಬ್ದವು ಬೇರೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಆ ರುದ್ರಾಸ ಇಂದ್ರವಂತಃ ಸಜೋಷಸೋ ಹಿರಣ್ಯರಥಾಃ ಸುವಿತಾಯ ಗಂತನ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೫೭-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಸಜೋಷಸಃ ಪರಮೈಶ್ವರ್ಯೇಣ ನಿತ್ಯಮಾಸೇವಿತಾಃ | ಸೃಥಕ್ತ್ವಸರ್ವೇ ಸಹಪ್ರೀಯಮಾಣಾಃ | ಪರಮೈಶ್ವರ್ಯದಿಂದ ದಿನಂಪ್ರತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುವವರು ಅಥವಾ ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಇರುವವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು (ನಿ. ೧೧-೧೬) ವಿವರಿಸಿ ಇರುವರು.

ಅಜುಹ್ವಾನ ಈಡ್ಯೋ ವಂದ್ಯಶ್ಚಾ ಯಾಹ್ಯಗ್ನೇ ವಸುಭಿಸ್ಸಜೋಷಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೦೦-೨)

ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ವಸುಭಿಸ್ಸಜೋಷಾಃ ಸಹ ಜೋಷಣಃ ಸಮಾನಪ್ರೀತಿಃ ಸಮನಾದ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವರು ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು (ನಿ. ೮-೮) ವಿವರಣೆ.

ಪ್ರಶಂಸನೀಯವಾದ ವೇಗದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ರಥದಿಂದ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಸಮನಾದ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಬರಲಿ ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ, ಉಷಃಕಾಲವು ಕಳೆದ ನಂತರ ಹವಿರ್ಭಾಗದ ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅವರನ್ನು ಆಹ್ವಾನ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ ಎಂದೂ ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಜನಸಾ—ಜು ಎಂಬುದು ಸೌತ್ರ ಧಾತು. ಗತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸರ್ವಧಾತುನಿಬಂಧನವಾದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಧಾತುವಿನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ, ಅವಾದೇಶ.

ನೂತನೇನ—ನವಸ್ಯ ನೂ ಅದೇಶಃ ತ್ನಪ್ ತನಪ್ ಖಾತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಕ್ತವ್ಯಾಃ—ಎಂಬ ವಚನ ದಿಂದ ನವ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ನೂ ಅದೇಶವೂ, ತನಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ ವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ಮೀ—ಅಸ್ಮದ್ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಶಪ್ ಪರವಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶೇ ಅದೇಶ. ಶೇಷೇ ಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಪರ್ಯಂತದ ಪರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸಾವೇಕಾಚಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಜೋಷಾಃ—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಧಾತು. ಸರ್ವಧಾತು ನಿಬಂಧನವಾದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಮಾನಂ ಜೋಷಃ ಯಯೋಸ್ತೌ ಸಜೋಷಸೌ. ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಸು ಅದೇಶ. ಅದಕ್ಕೆ ಪದಾಂತದಲ್ಲಿ ರುತ್ವ, ವಿಸರ್ಗ. ಕೃದುತ್ವರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹನೇ—ಹೇಜ್ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಡುತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಇಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಿತ ಆತ್ಮನೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ವ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ ಅವಾದೇಶ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ರಾತಹವ್ಯಃ—ರಾ ಆದಾನೇ. ಧಾತು. ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಹೂಯತೇ ಇತಿ ಹವ್ಯಮ್. ಹು ದಾನಾದನಯೋಃ ಧಾತು. ಅಕೋ ಯತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ ಅವಾದೇಶ. ರಾತಂ ಹವ್ಯಂ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸಃ ರಾತಹವ್ಯಃ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶಶ್ವತ್ತಮಾಯಾಃ—ಅತಿಶಾಯನೇ ತಮಬಿಷ್ಣುನೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಮಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಅದಂತ ನಿಬಂಧನವಾಗಿ ಟಾಪ್. ಉತ್ತಮ ಶಶ್ವತ್ತಮೌ ಸರ್ವತ್ರ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೦) ಎಂದು ಉಚ್ಛಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಠಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ತಮಪ್ ಸಿತ್ತಾದರೂ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಷಷ್ಠೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. || ೧೧ ||

ನೂರಹದಿನೆಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತ ಮುಗಿದುದು.

ನೂರಹತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಆ ವಾಂ ರಥಮಿತಿ ದಶರ್ಚಂ ಚತುರ್ಥಂ ಸೂಕ್ತಂ ದೈರ್ಘತಮಸಸ್ಯ ಕಕ್ಷೀವತ ಆರ್ಷಂ
ಜಾಗತಮಾಶ್ವಿನಂ | ತಥಾ ಚಾನುಕ್ಯಾಂತಂ | ಆ ವಾಂ ರಥಂ ದಶ ಜಾಗತಮಿತಿ || ಪ್ರಾತರನುವಾಕಾಶ್ವಿನೇ
ಕ್ರತೌ ಜಾಗತೇ ಛಂದಸೀದಂ ಸೂಕ್ತಮಾಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರೇ ಚ | ತಥಾ ಚ ಸೂಕ್ತಿಕಂ | ಆ ವಾಂ ರಥಮುಭೂ-
ದಿದಂ ಯೋ ವಾಂ ಪರಿಜ್ಯೇತಿ ತ್ರೀಣಿ | ಅ. ೪-೧೫ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಆ ವಾಂ ರಥಂ ಪುರುಮಾಯಂ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಹದಿನೇಳನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ
ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘತಮಸ್ಸೆಂಬ ಋಷಿಯ ಪುತ್ರನಾದ
ಕಕ್ಷೀವಾನ್ ಎಂಬುವನು ಋಷಿಯು. ಅಶ್ವಿನಿದೇವತೆಗಳು ದೇವತೆಯು. ಜಗತೀಛಂದಸ್ಸು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—
ಆ ವಾಂ ರಥಂ ದಶ ಜಾಗತಂ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನ ಕೃತು
ಸಂಬಂಧವಾದ ಜಗತೀಛಂದಸ್ಸಿನ ಋಕ್ಕುಗಳ ಪಠನಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಅಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿಯೂ ಈ ಸೂಕ್ತದ
ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರುತಸೂತ್ರದ—ಆ ವಾಂ ರಥಮುಭೂದಿದಂ ಯೋ ವಾಂ ಪರಿಜ್ಯೇತಿ
ತ್ರೀಣಿ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೪-೧೫)

ಸೂಕ್ತ—೧೧೯

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೭ || ಸೂಕ್ತ—೧೧೯ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ ಲ || ವರ್ಗ—೨೦, ೨೧ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ—೧೦ ||

|| ಋಷಿಃ—ಕಕ್ಷೀವಾನ್ ದೈರ್ಘತಮಸ ಛಂದಃ ||

|| ದೇವತಾ—ಅಶ್ವಿನೌ ||

|| ಛಂದಃ—ಜಗತೀ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಆ ವಾಂ ರಥಂ ಪುರುಮಾಯಂ ಮನೋಜುವಂ ಜೀರಾಶ್ವಂ
ಯಜ್ಞಯಂ ಜೀವಸೇ ಹುವೇ |

ಸಹಸ್ರಕೇತುಂ ವನಿನಂ ಶತದ್ವಸುಂ ಶ್ರುಷ್ಟೀವಾನಂ ವರಿವೋಧಾ-
ಮಭಿ ಪ್ರಯಃ || ೧ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅ | ನಾಂ | ರಥಂ | ಪುರುಮಾಯಂ | ಮನೋಜುವಂ | ಜೀರಾಶ್ವಂ | ಯಜ್ಞ-
ಯಂ | ಜೀವಸೇ | ಹುವೇ |

ಸಹಸ್ರಕೇತುಂ | ವನಿನಂ | ಶತತ್ವಸುಂ | ಶ್ರುಷ್ಟೀನಾನಂ | ವರಿವೇಧಾಂ |

ಅಭಿ | ಪ್ರಯಃ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನಾ ನಾಂ ಯುವಯೋ ರಥಂ ಜೀವಸೇ ಜೀವನಾರ್ಥಂ ಪ್ರಯೋ ಹರ್ವಿಲಕ್ಷಣಮುನ್ಮ-
ಮುಖಲಕ್ಷ್ಯಾ ಹುವೇ | ಅಹ್ವಯಾಮಿ | ಕೀದೃಶಂ | ಪುರುಮಾಯಂ ಬಹುವಿಧಾಶ್ವಾರ್ಯಂ ಬಹುವಿಧ-
ಕರ್ಮಾಣಂ ನಾ ಮನೋಜುವಂ ಮನ ಇವ ಶೀಘ್ರಂ ಗಚ್ಛಂತಂ ಜೀರಾಶ್ವಂ ಜವನದಶ್ವೋಪೇತಂ
ಯಜ್ಞಯಂ ಯಜ್ಞೇಷ್ವಾಹ್ವಾತುಮಾರ್ಹಂ ಸಹಸ್ರಕೇತುಂ ಅನೇಕಧ್ವಜಂ ಸಹಸ್ರಸ್ಯ ಧನಸ್ಯ ಕೇತಯಿ-
ತಾರಂ ಜ್ಞಾಪಯಿತಾರಂ ನಾ ವನಿನಂ | ವನಮಿತ್ಯುದಕನಾಮ | ತದ್ವಂತಂ ಶತತ್ವಸುಂ ಶತಸಂಖ್ಯಾಕೃತ್
ನೈರ್ಯುಕ್ತಂ ಶ್ರುಷ್ಟೀನಾನಂ | ಶ್ರುಷ್ಟೀತಿ ಕ್ಷಿಪ್ರನಾಮ | ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ಸಂಭಜಮಾನಂ | ಯದ್ವಾ | ಸುಖವಂತಂ |
ವರಿವೇಧಾಂ | ವರಿವ ಇತಿ ಧನನಾಮ | ವರಿವಸೋ ಧನಸ್ಯ ದಾತಾರಂ || ಪುರುಮಾಯಂ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ
ತ್ರಿಚಕ್ರಾದಿತ್ವಾದಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಯದ್ವಾ | ತತ್ಪೂರ್ವಾದರ್ಶಾದಿತ್ವಾದಚ್ | ಜೀರಾಶ್ವಂ | ಜು ಇತಿ
ಗತೃರ್ಥಃ ಸೌತ್ರೋ ಧಾತುಃ | ಜೋರೀ ಚ | ಉ. ೨-೨೩ | ಇತಿ ರಗೀಕಾರಾಂತಾದೇಶಶ್ಚ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ
ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಯಜ್ಞಯಂ | ಯಜ್ಞಾತ್ವಿಗ್ಭ್ಯಾಂ ಘಖಇಾವಿತ್ಯರ್ಹಾರ್ಥೇ ಘಪ್ರತ್ಯಯಃ |
ಹುವೇ | ಹ್ವೇಇಯೋ ಲಟಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಲುಗಿತೃನುವೃತ್ತೌ ಬಹುಲಂ
ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ | ಉವಜ್ | ಶತತ್ವಸುಂ | ಶತವಸುಂ | ಛಾಂದಸಸ್ತಕಾರೋಪಜನಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಅಶ್ವಿನಾ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಪುರುಮಾಯಂ—ಬಹುವಿಧಾಶ್ವಾರ್ಯಕರವೂ (ಬಹು
ವಿಧ ಕರ್ಮಯುಕ್ತವೂ) | ಮನೋಜುವಂ—ಮನೋವೇಗವುಳ್ಳದ್ದೂ | ಜೀರಾಶ್ವಂ—ವೇಗಗಾಮಿಗಳಾದ ಅಶ್ವ
ಯುಕ್ತವೂ | ಯಜ್ಞಯಂ—ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಆಹ್ವಾನಾರ್ಹವೂ | ಸಹಸ್ರಕೇತುಂ—ಅನೇಕ ಧ್ವಜವುಳ್ಳದ್ದೂ,
(ಬಹುಧನಜ್ಞಾಪಕವೂ) | ವನಿನಂ—ಉದಕಯುಕ್ತವೂ | ಶತತ್ವಸುಂ—ಅಪಾರ ದ್ರವ್ಯವುಳ್ಳದ್ದೂ | ಶ್ರುಷ್ಟೀ-
ನಾನಂ—ಸುಖಕರವೂ | ವರಿವೇಧಾಂ—ದ್ರವ್ಯದಾಯಕವೂ (ಅದ) | ನಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ | ರಥಂ—

ರಥವನ್ನು | ಜೀವಸೇ—ಜೀವನಾರ್ಥವಾಗಿ | ಪ್ರಯೇ—(ಹರ್ವಿರ್ಪಣವಾದ) ಅನ್ನವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ |
ಆ ಹುವೇ—ಆಹ್ವಾನಿಸುತ್ತೇನೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಆಶ್ವರ್ಯಕರವೂ, ಮನೋವೇಗವುಳ್ಳದ್ದೂ, ವೇಗಗಾಮಿಗಳಾದ ಅಶ್ವ
ಯುಕ್ತವೂ, ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಪೂಜಾರ್ಹವೂ, ಅನೇಕ ಧ್ವಜಯುಕ್ತವೂ, ಉದಕವನ್ನು (ಮಳೆಯನ್ನು) ತರುವುದೂ,
ಅಪಾರ ದ್ರವ್ಯಯುಕ್ತವೂ, ಸುಖಾವಹವೂ, ದ್ರವ್ಯದಾಯಕವೂ ಆದ ನಿಮ್ಮ ರಥವನ್ನು ಹರ್ವಿರ್ಪಣವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು
ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಮತ್ತು (ನಮ್ಮ) ಜೀವನಾರ್ಥವಾಗಿ ಆಹ್ವಾನಿಸುತ್ತೇನೆ.

English Translation.

[Desiring food, I invoke, (Aswins), to support my life, your wonderful
car, swift as thought, drawn by fleet horses, worthy of veneration, many-
bannered, bringing rain, containing wealth, abundantly yielding delight,
and conferring riches.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪುರುಷಾಯಂ—ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಬಹಳ ಆಶ್ಚರ್ಯವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದು ಅಥವಾ ಬಹಳ
ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವುದು ಎಂದೂ, ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳು ಬಹುಪ್ರಜ್ಞಾ—ಅತಿಶಯವಾದ
ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು ಎಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ಜೀರಾಶ್ವಂ—ಜೀರಶಬ್ದವು ಕ್ಷಿಪ್ರನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವೇಗವೆಂದು ಅರ್ಥ.
ವೇಗವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಕುದುರೆಗಳುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ಅರ್ಥವು.

ವನಿನಂ—ಉದಕವಂತಂ ವನಶಬ್ದವು ನೂರೊಂದು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೪) ಉಕ್ತವಾಗಿರು
ವುದರಿಂದ ವನಿನಂ ಎಂದರೆ ನೀರು ಉಳ್ಳದ್ದೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಶ್ರುಷ್ಟೀವಾನಂ—ಶ್ರುಷ್ಟೀತಿ ಕ್ಷಿಪ್ರನಾಮ (ನಿ. ೬-೧೩) ಎಂದು ಯಾಸ್ಮೈರು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವುದರಿಂದಲೂ,
ಶ್ರುಷ್ಟೀವರೀಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸುಖವತ್ಯಃ ಎಂದು (ನಿ. ೬-೨೨) ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ
ರಥವು ವೇಗವಾಗಿ ಬಂದು ಸೇರುವುದು ಅಥವಾ ಸುಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವರಿವೋಧಾಂ—ವರಿವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ
ಧನವುಳ್ಳದ್ದು ಅಥವಾ ಧನವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಆಹ್ವಾನವು ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಅವರ ರಥದ ಸ್ವರೂಪ ವರ್ಣ
ನೆಯು ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥವು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಬಹಳ ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವು

ದಾಗಿರುವುದು. ಬಹಳ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಸಾಧನೆಮಾಡಲು ತಕ್ಕದ್ದಾಗಿರುವುದು. ಮನೋವೇಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾದ ವೇಗದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು. ವೇಗಶಾಲಿಗಳಾದ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ್ದಾಗಿ ಇರುವುದು. ಸಾವಿರಧ್ವಜಗಳಿಂದಕೂಡಿ ಅತಿಶಯವಾದ ಧನವನ್ನು ಶೇಖರಿಸತಕ್ಕದ್ದಾಗಿರುವುದು. ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದವಾಗಿಯೂ, ವೇಗವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸಲು ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ (ಯಜ್ಞವಾಡುವವರಿಗೆ) ಧನವನ್ನು ಕೊಡುವುದಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು. ಇಂತಹ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಕೊಂಡು ಬರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪುರುಮಾಯಮ್—ಪುರು ಬಹುಧಾ ನಾಯಾಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪುರುಮಾಯಃ ತಮ್. ತ್ರಿಚಕ್ರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ **ತ್ರಿಚಕ್ರಾದೀನಾಂ ಛಂದಸ್ಕುಪಸಂಖ್ಯಾನಂ** ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಪುರುಮಾಯಾ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವಕ್ಷಾನ್ಮಾದಿದಾಗ ಆರ್ಶ ಆದಿಭ್ಯೋಽಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೨೭) ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜೀರಾಶ್ವಮ್—ಜು ಎಂಬುದು ಸೌತ್ರ ಧಾತು. ಗತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. **ಜೋರೀ ಚ** (ಉ. ಸೂ. ೨-೧೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತತ್ಸಂನಿಯೋಗದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಈಕಾರಾಂತಾದೇಶ. ಜೀರಃ ಅಶ್ವಃ ಯಸ್ಯ ತಮ್. ಜೀರಾಶ್ವಮ್. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಜ್ಞಿಯಮ್—ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಅರ್ಹಃ ಯಜ್ಞಯಃ ತಮ್. ಯಜ್ಞರ್ತ್ವಿಗ್ಭ್ಯಾಂ ಘಖಜಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅರ್ಹಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಘ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅಯನೇಯಾ ನೀಯಿಯಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಯಾದೇಶ. **ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಅಂತ್ಯ ಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರದಿಂದ ಇಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜೀವಸೇ—ಜೀವ ಪ್ರಾಣಧಾರಣೇ. ಧಾತು. ತುಮನರ್ಥತೋರುವಾಗ **ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಸೇ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸೇ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ. **ಕೃನ್ಮೇಜಂತಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಅವ್ಯಯಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ **ಅವ್ಯಯಾದಾಪ್ ಸುಪಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಬಂದ ಸುಪ್ತಿಗೆ ಲುಕ್.

ಹುನೇ—ಹ್ವೇಜ್ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಇಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಟಿತ ಆತ್ಮನೇ ಪದಾನಾಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಏತ್ವ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. **ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ತಿಗೆ ಲುಕ್. **ಅಚಿಶ್ನುಧಾತುಭೃವಾಮ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಉನಜಾದೇಶ. **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಪಿತ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಜಿತ್ವಾದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವನಿನಮ್—ವನಮುದಕಮಸ್ಯಾಸ್ತಿ ಇತಿ ವನೀ. ಆತೆ ಇನಿತನೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ಸರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಇಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಶತದ್ವಸುಮ್—ಶತಂ ವಸು ಯಸ್ಯ ಶತವಸುಃ ತಮ್. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ತಕಾರಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವರಿವೋಧಾಮ್—ವರಿವಸಃ ದಾತಾ. ವರಿವೋಧಾಃ ಡುಧಾಜ್ಞಾ ಧಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ವಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಊರ್ಧ್ವಾ ಧೀತಿಃ ಪ್ರತ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಯಾಮನ್ಯಧಾಯಿ ಶಸ್ತನ್ಮಮ-

ಯಂತ ಆ ದಿಶಃ |

ಸ್ವದಾಮಿ ಘರ್ಮಂ ಪ್ರತಿ ಯನ್ಮೂತಯ ಆ ವಾಮೂರ್ಜಾನೀ

ರಥಮಶ್ವಿನಾರುಹತ್ || ೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಊರ್ಧ್ವಾ | ಧೀತಿಃ | ಪ್ರತಿ | ಅಸ್ಯ | ಪ್ರಯಾಮನಿ | ಅಧಾಯಿ | ಶಸ್ತನ್ |

ಸಂ | ಅಯಂತೇ | ಆ | ದಿಶಃ |

ಸ್ವದಾಮಿ | ಘರ್ಮಂ | ಪ್ರತಿ | ಯಂತಿ | ಉತಯಃ | ಆ | ವಾಂ | ಊರ್ಜಾನೀ |

ರಥಂ | ಅಶ್ವಿನಾ | ಅರುಹತ್ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಸ್ಯ ರಥಸ್ಯ ಪ್ರಯಾಮನಿ ಪ್ರಯಾಣೇ ಪ್ರಗಮನೇ ಸತಿ ಶಸ್ತ್ರನ್ ಅಶ್ವಿನೋಃ ಶಂಸನೇ ಸ್ತವನೇ ಧೀತಿರಸ್ಮದೀಯಾ ಬುದ್ಧಿರೂರ್ಧ್ವೋನ್ಮುಖಾ ಪ್ರತ್ಯೆಧಾಯಿ | ಪ್ರತ್ಯೆಸ್ಥಾಯಿ | ತದನಂತರಂ ದಿಶೋ ದೇಷ್ಟವ್ಯಾಃ ಸ್ತುತಯೋಽಪಿ ಸಮಯಂತೇ | ಅಶ್ವಿಭ್ಯಾಂ ಸಂಗಚ್ಛಂತೇ | ಆಕಾರಃ ಸಮುಚ್ಚಯೇ | ಅಹಂ ಚ ಸ್ತೋತಾ ಘರ್ಮಂ ಮಹಾವೀರಸ್ಯಂ ಯದ್ವಾ ಪ್ಲವಣಶೀಲಾಜ್ಯಾದಿಕಂ ಹವಿಃ ಸ್ವದಾಮಿ | ಸ್ವಾದೂಕರೋಮಿ | ಊತಯೋಽನಿತಾರೋ ರಕ್ಷಕಾ ಋತ್ವಿಜಶ್ಚ ಪ್ರತಿ ಯಂತಿ | ಘರ್ಮಂ ಪ್ರತಿ ಗಚ್ಛಂತಿ ಸಂಸ್ಕಾರಾರ್ಥಂ | ಅಪಿ ಚ ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ವಾಂ ಯುವಯೋ ರಥಮೂರ್ಜಾನೀ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ದುಹಿತಾರುಹತ್ | ಆರೂಢವತೀ || ಪ್ರಯಾಮನಿ | ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ | ಆತೋ ಮನಿನ್ನಿತಿ ಕೃತ್ಯಲ್ಯುಟೋ ಬಹುಲಮಿತಿ ಬಹುಲವಚನಾದ್ಭಾವೇ ಮನಿನ್ | ದಾಸೀಭಾರಾದಿತ್ವಾತ್ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ನಂ | ಶಸ್ತ್ರನ್ | ಶಂಸು ಸ್ತುತೌ | ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದೃಶ್ಯಂತ ಇತಿ ಮನಿನ್ | ದೃಶಿಗ್ರಹಣಸ್ಯ ನಿಧ್ಯಂತರೋಪ- ಸಂಗ್ರಹಾರ್ಥತ್ವಾದುಪಧಾನಕಾರಲೋಪಃ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಾ ಲುಕ್ | ಅಯಂತೇ | ಅಯ ಪಯ ಗತೌ | ಭಾವಾದಿಕೋಽನುದಾತ್ತೇತ್ | ಊತಯಃ | ಕ್ರಿಚ್ಛಕ್ತೌ ಚ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮಿತ್ಯವತೇಃ ಕರ್ತರಿ ಕ್ರಿಚ್ಛ | ಜ್ವರತ್ವೇತ್ಯಾದಿನಾ ವಕಾರೋಪಧಯೋರೂರ್ತ್ | ಅರುಹತ್ | ಕೃಮೃದ್ವರುಹಿಭ್ಯ ಇತಿ ಚ್ಲೇರಜಾದೇಶಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಸ್ಯ—ಈ ರಥದ | ಪ್ರಯಾಮನಿ—ಚಲನವಾಗಲು | ಧೀತಿಃ—(ನಮ್ಮ) ಬುದ್ಧಿಯು | ಶಸ್ತ್ರನ್—(ನಿಮ್ಮ) ಶಂಸನದಲ್ಲಿ | ಊರ್ಧ್ವಾ—ಉನ್ನತವಾಗಿ ತತ್ಪರವಾಗಿ | ಪ್ರತಿ ಅಧಾಯಿ—ಇಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು (ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು) | ದಿಶಃ—(ನಮ್ಮ) ಸ್ತುತಿಗಳೂ | ಆ ಸಮಯಂತೇ—(ನಿಮ್ಮನ್ನು) ಸೇರುತ್ತವೆ | (ನಾನೂ) | ಘರ್ಮಂ—ಆಜ್ಯಾದಿಹವಿಸ್ಸನ್ನು | ಸ್ವದಾಮಿ—ಸ್ವಾದುವನ್ನಾಗಿ (ಸಿಹಿಯಾಗಿ) ಮಾಡುತ್ತೇನೆ | ಊತಯಃ—ಯಜ್ಞರಕ್ಷಕರಾದ ಋತ್ವಿಜರೂ | ಪ್ರತಿ ಯಂತಿ—(ಆಜ್ಯವನ್ನು ಸಂಸ್ಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ) ಸಮೀಪಿಸುತ್ತಾರೆ | (ಹೇ) ಅಶ್ವಿನೌ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮ | ರಥಂ—ರಥವನ್ನು | ಉರ್ಜಾನೀ—(ಸೂರ್ಯ ಪುತ್ರಿಯಾದ) ಉರ್ಜಾನಿಯು | ಆ ಅರುಹತ್—ಎಂದಳು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

(ನಿಮ್ಮ) ಈ ರಥವು ಚಲಿಸಲು, ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯು (ನಿಮ್ಮನ್ನು) ಸ್ತುತಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಮಗ್ನವಾಗುತ್ತದೆ; (ನಮ್ಮ) ಸ್ತುತಿಯೂ (ನಿಮ್ಮನ್ನು) ಸೇರುತ್ತದೆ; (ನಾನೂ) ಆಜ್ಯಾದಿಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹೆಚ್ಚುರುಚಿಕರವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ. ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಯಜ್ಞರಕ್ಷಕರಾದ ಋತ್ವಿಜರೂ ಆಜ್ಯಸಂಸ್ಕಾರದಲ್ಲಿ ತೊಡಗುತ್ತಾರೆ; ಮತ್ತು ನಿಮ್ಮ ರಥವನ್ನು, ಉರ್ಜಾನಿಯೂ, (ಸೂರ್ಯಪುತ್ರಿಯು) ಎರುತ್ತಾಳೆ.

English Translation.

Upon its moving, our minds have been raised on high in praise; our hymns reach (the Aswins). I sweeten the oblation: the assistants come nigh : Urjani, (the daughter of the sun), has ascended, Aswins, your car.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಧೀತಿಃ—ಅಸ್ಮದೀಯಾ ಬುದ್ಧಿಃ | ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯು. ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಧೀತಿ ಶಬ್ದವು ಸ್ತುತಿ ಮತ್ತು ಪ್ರಜ್ಞಾ ಎಂಬ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ—

ಇಯಂ ಶುಷ್ಕೇಭಿರ್ಬಿಸಖಾ ಇವಾರುಜತ್ಸಾನು ಗಿರೀಣಾಂ ತವಿಷೇಭಿರೂರ್ಮಿಭಿಃ |

ಸಾರಾವತಘ್ನೀಮವಸೇ ಸುವೃಕ್ತಿಭಿಃ ಸರಸ್ವತೀ ಮಾ ವಿನಾಸೇಮ ಧೀತಿಭಿಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೬೧-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಸುವೃಕ್ತಿಭಿಃ ಶೋಭನಾಭಿಃ ಸ್ತುತಿಭಿಃ (ನಿ. ೨-೨೪) ಎಂದು ಧೀತಿ ಶಬ್ದವು ಸ್ತುತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಋತಸ್ಯ ಹಿ ಶುರುಧಃ ಸಂತಿ ಪೂರ್ವೀರ್ಯತಸ್ಯ ಧೀತಿರ್ವೃಜಿನಾನಿ ಹಂತಿ |

ಋತಸ್ಯ ಶ್ಲೋಕೋ ಬಧಿರಾ ತತರ್ಧ ಕರ್ಣಾ ಬುಧಾನಃ ಶುಚಿಮಾನ ಆಯೋಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೪-೨೩-೮)

ಇಲ್ಲಿ ಋತಸ್ಯ ಧೀತಿಃ ಪ್ರಜ್ಞಾ (ನಿ. ೧೦-೪೧) ಎಂದು ಧೀತಿಶಬ್ದವು ಪ್ರಜ್ಞಾ ಎಂಬ ಅರ್ಥಬೋಧಕವಾಗಿರುವುದು.

ಘರ್ಮಂ—ಮಹಾವೀರಸ್ಥಂ. ಯದ್ವಾ ಹ್ವರಣಶೀಲಾಜ್ಯಾದಿಕಂ | ಘರ್ಮ ಶಬ್ದವು ಅಹರ್ನಾಮುಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೧) ಯಜ್ಞನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ—

ಗೌರಮೀಮೇದನು ವತ್ಸಂ ಮಿಷಂತಂ ಮೂರ್ಧಾನಂ ಹಿಂಕ್ಯಣೋನ್ಮಾತವಾ ಉ |

ಸ್ಯಕ್ವಾಣಂ ಘರ್ಮಮಭಿ ನಾವಶಾನಾ ಮಿಮಾತಿ ಮಾಯುಂ ಪಯತೇ ಪಯೋಭಿಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೪-೨೮)

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಘರ್ಮ ಶಬ್ದವು ಘರ್ಮಧುಗಿತಿ ಯಾಜ್ಞಿಕಾಃ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿರುವುದು (ನಿ. ೧೧-೪೩) ರಸವೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಉಪ ಹ್ವಯೇ ಸುದುಘಾಂ ಧೇನುಮೇತಾಂ ಸುಹಸ್ತೋ ಗೋಧುಗುತ ದೋಹದೇನಾಂ |

ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಸವಂ ಸವಿತಾ ಸಾವಿಷನ್ನೋಽಭೀದ್ಯೋ ಘರ್ಮಸ್ತದು ಪು ಪ್ರ ವೋಚಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೪-೨೬)

ಘರ್ವಧುಗಿತಿ ಯಾಜ್ಞಿಕಾಃ (ನಿ. ೧೧-೪೩) ನಿರುಕ್ತವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಯೋಯಂ ಅಭೇದಃ ಘರ್ವಃ ಮಧ್ಯಸ್ಥಾನೋ ವಿದ್ಯುದಾಪ್ಯಃ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಘರ್ವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಧ್ಯಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ವಿದ್ಯುತ್ ಎಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ದೇವತೆಯು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥವು ಹೊರಟಕೂಡಲೆ ಅವರನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರ ಬುದ್ಧಿಯು ಉದ್ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅನಂತರ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಸ್ತುತಿಯೂ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಯಾಗಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಅವರಿಗಾಗಿ ಅಜ್ಯವೇ ಮೊದಲಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳು ಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಋತ್ವಿಕ್ಯಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿತವಾಗಿವೆ. ಮತ್ತು ಅವುಗಳು ಋತ್ವಿಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸಂಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿವೆ. ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಸಂಗಡ ರಥದಲ್ಲಿ ಬರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂರ್ಯಪುತ್ರಿಯಾದ ಸೂರ್ಯಾದೇವಿಯೂ ರಥಾರೂಢಳಾಗಿರುವಳು ಎಂದು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ಬರುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಸ್ಕಂದಸ್ತಾವನಿಗಳು—

ಅರುಹತ್—ಅರೂಢಾ ಅಜೌ ಜಿತಾ ಸತೀ ಸೂರ್ಯಾ—ತದೇತತ್ ಪುರಸ್ತಾದಪ್ಯುಕ್ತಂ | ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಉಂಟಾದ ಪರಸ್ಪರ ಸ್ಪರ್ಧೆಯಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಾದೇವಿಯು ನಿಮ್ಮಿಂದ ಜಿತಳಾಗಿ ನಿಮ್ಮ ರಥವನ್ನು ಹತ್ತಿದಳು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ—ಈ ವಿಷಯವು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿ—

ಆ ನಾಂ ರಥಂ ದುಹಿತಾ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಕಾರ್ಪೇವಾತಿಷ್ಠದರ್ವತಾ ಜಯಂತೀ |

ನಿತ್ಯೇ ದೇವಾ ಅನ್ವಮನ್ಯಂತ ಹೃದ್ಭಿಃ ಸಮುಶ್ರಿಯಾ ನಾಸತ್ಯಾ ಸಚೇಫೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೬-೧೭)

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಧೀತಿಃ—ಧೈರ್ಯ ಚಿಂತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಕ್ರಿಚ್ ಕ್ರಾಚೆ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ, ಪೂರ್ವರೂಪ. ಹಲಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಯಾಮನಿ—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಆದಂತವಾದುದರಿಂದ ಆತೋ ಮನಿನ್ ವನಿಸ್ ಕೈನಿಬತ್ತ್ವ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೈತ್ಯಲ್ಯುಟೋ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೧೩) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಇದು ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ದಾಸೀಭಾರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾದುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವು ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮಾ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ವಿಭಾಷಾ ಜಿಶ್ಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಅನಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪವೆಂದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಧಾಯಿ—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿಣ್ ಭಾವಕರ್ಮಣೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿಣ್ ಣ್ಣಾದ್ವೀಚ್

ಅತೋ ಯುಕ್ ಚಿಣ್ ಕೃತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಯುಕ್ತಾಗಮ. **ಚಿಣೋ ಲುಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿಣ್ ನ ಸರದಲ್ಲಿರುವ ತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಪಾದಾದಿ ಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶಸ್ಮನ್—ಶಂಸು ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. **ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಸಿ ದೃಶ್ಯಂತೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ದೃಶಿಗ್ರಹಣವು ಇತರ ಕಾರ್ಯಸಂಗ್ರಹಕ್ಕೋಸ್ಕರವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಮಿತ್ತ ನಿಲ್ಲವಾದರೂ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ಶಸ್ಮನ್** ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಪ್ತಮೀ ಏಕವಚನ ಸರವಾದಾಗ **ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್.

ಅಯಂತೇ—ಅಯ ಪಯ ಗತೌ. ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. **ಅನುದಾತ್ತೇತ್**. **ಅನುದಾತ್ತಜಾತ ಅತ್ಮನೇ ಸದಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ಮನೇಪವ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಿಶಃ—ದಿಶ ಅತಿಸರ್ಜನೇ ಧಾತು. **ಕ್ವಿಪ್ ಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸ್ವದಾಮಿ—ಸ್ವದ ಆಸ್ವಾದನೇ. ಧಾತು. **ಧಾತ್ವಾದೇಃ ಷಃ ಸಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ ಸತ್ವ. ಅಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಧಾತು. ಅಥವಾ ಣಿಚ್ ಬಂದಾಗ **ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥಾ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ತಿಗೆ ಅರ್ಧಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ **ಣೇರನಿಟಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಟಿಗೆ ಲೋಪ. ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲಸಾರ್ವ ಧಾತುಕ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಊತಯಃ—ಅವ ರಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. **ಕ್ರಿಚ್ ಕೌಚಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇದು ಸರವಾದಾಗ **ಜ್ವರತ್ವರಸ್ರಿವ್ಯವಿಮನಾಮ್**— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೂ ವಕಾರಕ್ಕೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಊತ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಊತಿಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. **ಚಿತಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅರುಹತ್—ರುಹ ಬೀಜಜನ್ಮನಿ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಚ. ಧಾತು. ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಇತಶ್ಚ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ಕೃಮ್ಯದ್ವರುಹಿಭ್ಯಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಜಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಚ್ಚಿಗೆ ಅಜಾದೇಶ. ಇದು ಜಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘುಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾರ್ತಃ ||

ಸಂ ಯನ್ನಿಥಃ ಪಸ್ಪೃಧಾನಾಸೋ ಅಗ್ಮತ ಶುಭೇ ಮುಖಾ
 ಅಮಿತಾ ಜಾಯವೋ ರಣೇ |
 ಯುವೋರಹ ಪ್ರವಣೇ ಚೀಕಿತೇ ರಥೋ ಯದಶ್ವಿನಾ ವಹಥಃ
 ಸೂರಿಮಾ ವರಂ || ೩ ||

|| ಪದವಾರ್ತಃ ||

ಸಂ | ಯತ್ | ಮಿಥಃ | ಪಸ್ಪೃಧಾನಾಸಃ | ಅಗ್ಮತ | ಶುಭೇ | ಮುಖಾಃ |
 ಅಮಿತಾಃ | ಜಾಯವಃ | ರಣೇ |
 ಯುವೋಃ | ಅಹ | ಪ್ರವಣೇ | ಚೀಕಿತೇ | ರಥಃ | ಯತ್ | ಅಶ್ವಿನಾ | ವಹಥಃ |
 ಸೂರಿಂ | ಆ | ವರಂ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಮುಖಾ ಮುಖವಂತೋ ಯಜ್ಞೋಪೇತಾ ಅಮಿತಾ ಅಪರಿಮಿತಾ ಜಾಯವೋ ಜಯಶೀಲಾ
 ಮನುಷ್ಯಾ ರಣೇ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಶುಭೇ ಶೋಭನಾಯ ಧನಾಯ ತದರ್ಥಂ ಮಿಥಃ ಪಸ್ಪೃಧಾನಾಸೋ-
 ನ್ಯೋನ್ಯಂ ಸ್ಪರ್ಧಮಾನಾ ಯದ್ಯದಾ ಸಮಗ್ಮತ ಸಂಗಚ್ಛಂತೇ ತದಾನೀಂ ಹೇ ಅಶ್ವಿನಾ ಅಶ್ವಿನಾ
 ಯುವೋರಹ ಯುವೋರೇವ ರಥಃ ಪ್ರವಣೇ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀ ಸಂಭಜನೀಯೇ ಭೂತಲೇ ಚೀಕಿತೇ |
 ಜ್ಞಾಯತೇ | ದೇವೇಷು ಮಧ್ಯೇ ಯುನಾಮೇವ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥಂ ಶೀಘ್ರಂ ರಥೇನಾಗಚ್ಛಥ ಇತ್ಯರ್ಥಃ |
 ಯದ್ಯೇನ ರಥೇನ ಸೂರಿಂ ಸ್ತೋತಾರಂ ಪ್ರತಿ ವರಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಧನಮಾವಹಥಃ ಪ್ರಾಪಯಥಃ | ಸ ರಥ
 ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ಪಸ್ಪೃಧಾನಾಸಃ | ಸ್ಪರ್ಧ ಸಂಘರ್ಷೇ | ಛಾಂದಸೋ ಲಿಟ್ | ತಸ್ಯ ಲಿಟಃ ಕಾನಜಾದೇಶಃ |
 ಛಾಂದಸಂ ರೇಫಸ್ಯ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮಕಾರಲೋಪಶ್ಚ | ಅಗ್ಮತ | ಗಮೇಶ್ಚಾಂದಸೋ ಲಜ್ | ಸಮೋ

ಗಮ್ಯಚ್ಛೇತ್ಯಾದಿನಾತ್ಮನೇಪದಂ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ | ರ್ಯುಸ್ಯಾದಾದೇಶಃ | ಗಮ-
ಹನೇತ್ಯುಸಧಾಲೋಪಃ | ಮಖಾಃ | ಮಖೋ ಯಜ್ಞಃ | ಅರ್ಶಾದಿತ್ವಾದರ್ಶಃ | ಜಾಯವಃ | ಜಿ
ಜಯೇ | ಕೃನಾಸಾಜೀತ್ಯಾದಿನೋಣ್ | ಚೇಕಿತೇ | ಕಿತೆ ಜ್ಞಾನೇ | ಅಸ್ಮಾದ್ಯಜಂತಾಚ್ಛಾಂದಸೋ
ವರ್ತಮಾನೇ ಲಿಟ್ | ಅತೋಲೋಪಯಲೋಪೌ | ಯತ್ | ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ತ್ವತೀಯಾಯಾ
ಲುಕ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಆಶ್ವಿನಾ—ಎಲೈ ಆಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಮಖಾಃ—ಯಜ್ಞಯುಕ್ತರೂ (ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳೂ) |
ಅಮಿತಾಃ—ಅನೇಕರೂ ಆದ | ಜಾಯವಃ—ಜಯಶೀಲರಾದ ಮನುಷ್ಯರು | ರಣೇ—ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ |
ಶುಭೇ—ಶುಭಾವಹವಾದ ಧನಕ್ಕೋಸ್ಕರ | ಮಿಥಃ ಪಸ್ವಧಾನಾಸಃ—ಪರಸ್ಪರ ಸ್ಪರ್ಧಿಸುವವರಾಗಿ | ಯತ್—
ಯಾವಾಗ | ಸಂ ಅಗ್ತೇ—ಸೇರುತ್ತಾರೋ, (ಅಗ) | ಮತ್ತು ಯತ್—ಯಾವ ರಥದಿಂದ ನೀವು | ಸೂರಿಂ—
ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ದ್ದೇಶಿಸಿ | ವರಂ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಧನವನ್ನು | ಆ ವಹಃ—ಶೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬರುತ್ತೀರೋ |
(ಸಃ—ಅ) | ಯುವೋಃ ಅಹ—ನಿಮ್ಮದೇ ಆದ | ರಥಃ—ರಥವು | ಪ್ರವಣೇ—ಭೂತಲದಲ್ಲಿ | ಚೇಕಿತೇ—
ಜ್ಞಾತವಾಗುತ್ತದೆ. (ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ನೋಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಆಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನೀವು ಸ್ತೋತ್ರವಿಗಾಗಿ ಯಾವ ರಥದಲ್ಲಿ ಧನವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬರು
ತ್ತೀರೋ, ಆ ರಥವನ್ನೇ ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳೂ, ಜಯಶೀಲರೂ ಆದ ಅನೇಕ ಮನುಷ್ಯರು, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶುಭಾವಹ
ವಾದ ಧನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಪರಸ್ಪರ ಸ್ಪರ್ಧಿಸುವಾಗ ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ (ನಿಮ್ಮರಥವೇ ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತ ಮುಂಚೆ ಅವರ ದೃಷ್ಟಿಗೆ
ಗೋಚರವಾಗುತ್ತದೆ).

English Translation.

When devout and unnumbered (men), victorious in battle, mutually
contending for wealth, come together, your car, Aswins, is perceived on
its downward course, in which you bear excellent (treasure) to the
worshipper.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅಸಂಖ್ಯಾತರಾದವರೂ ಜಯವನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ನಿಯತವಾಗಿ ಹೊಂದುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವರೂ ಯಜ್ಞ
ಶೀಲರೂ ಆದ ಜನರು ಧನಕ್ಕಾಗಿ ಅನ್ಯೋನ್ಯವಾಗಿ ಸ್ಪರ್ಧೆಮಾಡುತ್ತಾ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ
ಅವರವರಿಗೆ ವಿಪತ್ತುಗಳು ಉಂಟಾದಾಗ ರಕ್ಷಿಸಲು ಇತರ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತಲೂ ವೇಗವಾಗಿ ನೊದಲು ಆಶ್ವಿನೀ
ದೇವತೆಗಳಾದ ನೀವುಗಳು ಸಿದ್ಧರಾಗಿ ಬರುತ್ತೀರಿ ನೀವು ರಥಾರೂಢರಾಗಿಯೇ ಬರುವ ಕಾರಣ ನಿಮ್ಮ ರಥವು

ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತುತಿ ಮಾಡುವವರಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಅವರ ರಥದ ಪ್ರಭಾವವು ಈ ಋಕ್ಮಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಮುಖಾಃ — ಮುಖವಂತಃ ಯಜ್ಞೋಪೇತಾಃ ಯಜ್ಞಗಲನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕವರು. ಮುಖಶಬ್ದವು ಹದಿನೈದು ಯಜ್ಞನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಯೇ ಸಹಾಂಸಿ ಸಹಸಾ ಸಹಂತೇ ರೇಜತೇ ಅಗ್ನೇ ಸೃಥಿವೀ ಮುಖೇಭ್ಯಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೬೬-೯)

ಈ ಋಕ್ಮಿನಲ್ಲಿ ಮುಖ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಶುಭೇ—ಶುಭಶಬ್ದವು ನೂರೊಂದು ಉದಕ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೪) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಉದಕವೆಂದು ಅರ್ಥ. ಶೋಭನಾಯ ಧನಾಯ—ಮಂಗಳಕರವಾದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಅಥವಾ ಧನಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ, ಉದಕಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಇದಲ್ಲದೆ ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೇರೆಯ ವಿಧವಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ—**ಅಮಿತಾಃ—ಅಸರಿಮಿತಾಃ ಅಥವಾ ಬಲೇನಾಸರಿಮಿತಾಃ ಮಹಾಬಲಾಃ | ಜಾಯವಃ ಜಯಶೀಲಾಃ | ರಣೇ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಮಿಥಃ ಸಸ್ಪೃಧಮಾನಾಃ ಯೋದ್ಧಾರಃ ನಾಶಾಃ | ಶುಭೇ ಶೋಭಾರ್ಥಂ, ಜಯಾರ್ಥಂ, ಮುಖಾ ಜಾಯವಶ್ಚ ಅಮಿತಾಃ |** ಅಮಿತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಹಳ ವೆಂದೂ, ಶಕ್ತಿ ಅಥವಾ ಬಲವೆಂದೂ ಅಧಿಕವಾದ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವ ಸೈನಿಕರು ಜಯಶೀಲರಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅನ್ಯೋನ್ಯವಾಗಿ ಸ್ಪರ್ಧೆಯಿಂದ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಿಮ್ಮ ರಥವು ಉಪಸ್ಥಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ, ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಪ್ರವಣೇ ಚೇಕಿತೇ—ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಪ್ರಕರ್ಷಣಾ ಸಂಭಜನೀಯೇ ಭೂತಲೇ ರಥಃ ಜ್ಞಾಯತೇ, ದೇವೇಷು ಮಧ್ಯೇ ಯುನಾಮೇವ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥಂ ಶೀಘ್ರಂ ರಥೇನಾಗಚ್ಛೇಢಃ | ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ ನಿಮ್ಮ ರಥವು ಭೂಮಿಯಮೇಲೆಯೇ ಇರುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ಗಿಂತಲೂ ನೀವೇ ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ರಥದಿಂದ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಬರುತ್ತೀರಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು—

ಪ್ರವಣೇ—ನಿಮ್ಮದೇಶೇ | ಚೇಕಿತೇ ಜ್ಞಾಯತೇ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ | ಅಶ್ವಾ ಹ್ಯುಚ್ಚಾ ರಥೋ ನೀಚಃ |

ಉಚ್ಚಾತ್ವಾದಶ್ವಾನಾಂ ತೇಭ್ಯೋ ನೀಚೋ ರಥೋ ದೃಶ್ಯತೆ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಪ್ರವಣ ಶಬ್ದವು ಇಳಿಜಾರಾದ ಭೂಮಿ ಎಂದು ಅರ್ಥಬೋಧಕವಾಗಿರುವುದು. ಕುದುರೆಗಳು ಎತ್ತರ ವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ರಥವು (ತಗ್ಗಾಗಿ) ಇಳಿಜಾರಾಗಿ ಇರುವಕಾರಣ ನಿಮ್ಮ ರಥವನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದೆಂದು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಸೂರಿಂ—ಸೋತಾರಂ—ಸೋತೃನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರಿ ಶಬ್ದವು (ನಿ. ೩-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಸೋತ್ರ ಮಾಡುವವನೆಂದು ಅರ್ಥ.

ವರಂ—ಶ್ರೇಷ್ಠ ಧನಂ | ಉತ್ತಮವಾದ ಧನವೆಂದು ಸಾಯಣರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. ವರಣೀಯಂ ಧನಂ ಎಂದು ಸ್ತಂಧಸ್ತಾಮಿಗಳ ಅರ್ಥ. ವರೋ ವರಯಿತವ್ಯೋ ಭವತಿ (ನಿ. ೧-೭) ಅಭಿಲಷಣೀಯವಾದದ್ದು, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಬೇಕಾದದ್ದು ಎಂದು ಯಾಸ್ಕರು ವರಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪಸ್ವೃಧಾನಾಸಃ—ಸ್ವರ್ಧ ಸಂಘರ್ಷೇ ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥತೋರುವಾಗ ಭಂದಸಿ ಲುಜ್‌ಲಜ್‌ಲಿಟಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟಃ. ಲಿಟಃ ಕಾನಜ್ವಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕಾನಜಾದೇಶ. ಲಿಟಃ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಶರ್ಪೂರ್ವಾಃ ಖಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಪಕಾರಕ್ಕೆ ಶೇಷ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ರೇಫಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣವೂ ಅಕಾರಲೋಪವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಸ್ವೃಧಾನ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಅಜ್ಜಸೇರಸುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸ್ಸಿಗೆ ಅಸುಕಾಗಮ.

ಅಗ್ಮತಃ—ಗಮ್ನು ಗತೌ. ಧಾತು. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಭಂದಸಿ ಲುಜ್‌ಲಜ್‌ಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಜ್. ಸಮಾ ಉಪಸರ್ಗ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಸಮೋಗಮ್ಯಚ್ಚಿಭ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಸ್ಪಿಗೆ ಲುಕ್ ಬರುವುದರಿಂದ ಅನಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದಂತಾಗುವುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದೇಷ್ಯನತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಾದೇಶ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಹಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಜಿಡ್ವದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಗಮಹನಜನ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಲೋಪ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಯತ್ ಎಂಬುದರ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಸಾತ್ಯೇಯದ್ವದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತನಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶುಭೇ—ಶುಭ ದೀಪ್ತೌ. ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್‌ಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕ ವಚನಾಂತರೂಪ. ಸಾವೇಕಾಚೆಸ್ತು—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮುಖಾಃ—ಮುಖಃ ಯಜ್ಞಃ ಮುಖಾಃ ಯೇಷಾಂ ಸಂತಿ ಎಂದು ಮತ್ಪರ್ಥವಿವಕ್ಷಾ ಮಾಡಿದಾಗ ಅರ್ಶ ಆದಿ ಭ್ಯೋಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯೇಸ್ಯೇತಿ ಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾತೀಪದಿಕದ ಅಂತ್ಯಾಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಮಿತಾಃ—ನ ಮಿತಾಃ ಅಮಿತಾಃ ತತ್ಪುರುಷೇತುಲ್ಯಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಾಯವಃ—ಜಿ ಜಯೇ. ಧಾತು. ಕೃವಸಾಜಿ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಣಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಚೋಷಾತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ. ಆಯಾದೇಶ. ಜಾಯು ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಯುವೋಃ—ಯುಷ್ಮದ್ ಶಬ್ದ. ಷಷ್ಠೀ ದ್ವಿವಚನಸರವಾದಾಗ ಸರ್ವೇ ವಿಧಯತ್ಪಂದಸಿ ವಿಕಲ್ಪ್ಯಂತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೀಗೆ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ಯ. ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಪರರೂಪ.

ಚೇಕಿತ್ಯೇ—ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು. ಧಾತೋರೇಕಾಚೋಹಲಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜ್. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥತೋರುವಾಗ ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ ಲಜ್ ಲಿಟಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಯಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲಿಟ್. ಯಜ್ ಜಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಸದಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಿಟ್ಟ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೫) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಿಡಾದೇಶ, ತಿಜಿಗೆ ಆರ್ಧಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಸನ್ಯಜೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜಂತದ ಏಕಾಚಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಆದಿಹಲ್ ಶೇಷ ಬಂದಾಗ ಗುಣೋ ಯಜ್ ಲುಕೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಚುತ್ವ. ಚೇಕಿತ್ಯ ಎಂಬುದರ ಮೇಲೆ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಲಿಟಸ್ತುರೂಪೋರೇಶಿರೇಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಶಾದೇಶ. ಅನಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ಎಂದು ಲಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ದ್ವಿತ್ವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿಷೇಧಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಪುನಃ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲಿಟ್ಟಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಆತೋ ಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಯಸ್ಯ ಹಲಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಚೇಕಿತ್ಯೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯೇತ್—ಇದಕ್ಕೆ ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನ ಸರವಾದಾಗ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್.

ವಹಥಃ—ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ಯಚ್ಚದ್ವ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದುವದೇಶದ ಸರದಲ್ಲಿ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಬಂದುದರಿಂದ ಅದು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯುವಂ ಭುಜ್ಯಂ ಭುರಮಾಣಂ ವಿಭಿರ್ಗತಂ ಸ್ವಯುಕ್ತಿಭಿರ್ನಿ-

ವಹಂತಾ ಪಿತೃಭ್ಯ ಆ |

ಯಾಸಿಷ್ಟಂ ವರ್ತಿವೃಷಣಾ ವಿಜೇನ್ಯಂ ದಿವೋದಾಸಾಯ ಮಹಿ

ಚೇತಿ ವಾಮವಃ || ೪ ||

|| ಸದಪಾಠಃ ||

ಯುವಂ | ಭುಜ್ಯಂ | ಭುರಮಾಣಂ | ವಿಽಭಿಃ | ಗತಂ | ಸ್ವಯುಕ್ತಿಽಭಿಃ |

ನಿಽವಹಂತಾ | ಸಿತ್ಯಽಭ್ಯಃ | ಆ |

ಯಾಸಿಷ್ಟಂ | ವರ್ತಿಃ | ವೃಷಣಾ | ವಿಽಜೇನ್ಯಂ | ದಿವಃಽದಾಸಾಯ | ಮಹಿ |

ಚೇತಿ | ವಾಂ | ಅವಃ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ವೃಷಣಾ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಾರೌ ಹೇ ಅತ್ತಿನೌ ಯುವಂ ಯುವಾಂ ಭುರಮಾಣಂ ವಿಭಿರಶ್ಚೈ-
ಭ್ರಿಯಮಾಣಂ ಗತಂ ಸಮುದ್ರೇ ನಿಮಗ್ನಂ ಭುಜ್ಯಂ ತುಗ್ರಪುತ್ರಂ ಸ್ವಯುಕ್ತಿಭಿಃ ಸ್ವಯಮೇವ
ಯುಜ್ಯಮಾನೈರಶ್ಚೈರ್ನೌವಿಶೇಷೈಶ್ಚ ನಿವಹಂತಾ ನಿತರಾಂ ವಹಂತಾ ಸಿತ್ಯಭ್ಯ ಆ | ಅಜ್ ಮರ್ಯಾ-
ದಾಯಾಂ | ಯತ್ರ ಪಿತರಸ್ತುಗ್ರಾದಯ ಆಸತೇ ತಾವತ್ಪರ್ಯಂತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ವಿಜೇನ್ಯಮಿತಿ ದೂರಸ್ಥಂ
ಬ್ರುವತೇ | ದೂರೇ ವರ್ತಮಾನಂ ವರ್ತಿಸ್ತುಗ್ರಸ್ಯ ಗೃಹಂ ಪ್ರತಿ ಯಾಸಿಷ್ಟಂ | ಅಗಚ್ಛತಂ | ಅಸಿ ಚ
ದಿವೋದಾಸಾಯ ರಾಜ್ಞೇ ಕೃತಂ ಯುವಯೋಃ ಸಂಬಂಧ್ಯವೋ ರಕ್ಷಣಂ ಶಂಬರಹನನರೂಪಂ ಮಹಿ
ಮಹದ್ಗಂಭೀರಂ ಚೇತಿ | ಅಸ್ಮಾಭಿಜ್ಞಾ ಯತೇ || ಭುರಮಾಣಂ | ಡುಭೃಜ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ |
ಕರ್ಮಣಿ ಲಟಃ ಶಾನಚ್ | ವೃತ್ಯಯೇನ ಶಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತ್ಯುತ್ಪಂ | ಸಿತ್ಯಭ್ಯ ಆ | ಮರ್ಯಾ-
ದಾಯಾಮಾಜಃ ಕರ್ಮಪ್ರವಚನೀಯಸಂಜ್ಞಾ | ಪಾ. ೧-೪-೮೯ | ಪಂಚಮ್ಯಪಾಜ್ ಪರಿಭಿಃ | ಪಾ.
೨-೩-೧೦ | ಇತಿ ಪಂಚಮಿಾ | ಯಾಸಿಷ್ಟಂ ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ | ಯಮರಮನಮಾತಾಂ ಸಕ್ತ | ಪಾ.
೭-೨-೭೩ | ಇತಿ ಸಗಾಗಮಃ | ಸಿಚ ಇಡಾಗಮಃ | ವಿಜೇನ್ಯಂ | ವಿಜನೋ ದೂರದೇಶಃ | ತತ್ರ ಭವಂ
ವಿಜೇನ್ಯಂ | ಭವೇ ಛಂದಸೀತಿ ಯತ್ | ತಿತ್ಸ್ವರಿತ ಇತಿ ಸ್ವರಿತತ್ವಂ ||

|| ಸದಪಾಠಃ ||

ವೃಷಣಾ—ಅಭಿಷ್ವದಾಯಕರಾದ ಎಲೈ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಯುವಂ—ನೀವಿಬ್ಬರು | ವಿಭಿಃ—
ಗಮನಶೀಲಗಳಾದ (ಅಶ್ವಗಳಿಂದ) | ಭುರಮಾಣಂ—ವಹಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದ | ಗತಂ—(ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ) ಮುಳುಗಿದ್ದ |

ಭುಜ್ಯುಂ—(ತುಗ್ರಪುತ್ರನಾದ) ಭುಜ್ಯವನ್ನು | ಸ್ವಯಂಕ್ರಿಭಿಃ—ರಥಕ್ಕೆ ತನುಗೆ ತಾವೇ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ (ನಿಮ್ಮ) (ಅಶ್ವಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ನಾವೆಗಳಿಂದ) | ನಿವಹಂತಾ—ಕರೆದುಕೊಂಡು | ಸಿತ್ಯಭ್ಯಃ ಆ—(ಅವನ) ತಂದೆಯ ಸಂಬಂಧವಾದ | ವಿಜೇನ್ಯಂ—(ಬಹು) ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದ | ವರ್ತಿಃ—(ತುಗ್ರನ) ಮನೆಗೆ | ಯಾಸಿಷ್ಟಂ—ಹೋದಿರಿ | (ಅಪಿ ಚ—ಮತ್ತು) | ದಿವೋದಾಸಾಯ—ದಿವೋದಾಸನೆಂಬ ರಾಜನಿಗೆ | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮ ಸಂಬಂಧವಾದ (ನಿಮ್ಮಿಂದ ದತ್ತವಾದ) | ಅವಃ—(ಶಂಬರಹನನರೂಪವಾದ) ರಕ್ಷಣೆಯು | ಮಹಿ—ಮಹತ್ವಾದುದು | ಚೇತಿ—(ಎಂಬುದಾಗಿ ನಮ್ಮಿಂದ) ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಅಭೀಷ್ಟದಾಯಕರಾದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಸ್ವಕೀಯಾಶ್ವಗಳೊಡನೆ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಮಗ್ನನಾಗಿದ್ದ ತುಗ್ರಪುತ್ರನಾದ ಭುಜ್ಯವನ್ನು ತಾವಾಗಿಯೇ ರಥಕ್ಕೆ ಹೂಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ (ನಿಮ್ಮ ಕುದುರೆಗಳಿಂದ) (ಮತ್ತು ನಾವೆಗಳಿಂದ) ಅವನ ತಂದೆಯಾದ ತುಗ್ರನ ಮನೆಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋದಿರಿ ಮತ್ತು ದಿವೋದಾಸ ರಾಜನಿಗೆ ನೀವು ಕೊಟ್ಟ ರಕ್ಷಣೆ (ಎಂಬ ಈ ಕರ್ಮಗಳು) ಮಹತ್ತರವಾದುವು ಎಂದು ನಾವು ತಿಳಿದಿದ್ದೇವೆ.

English Translation

You brought back to his ancestors Bhujyu, who, borne by his own steeds, had perished, (but that you rescued him) with your self-harnessed horses, and went, showerers (of benefits), to his distant dwelling; and great was the succour which it is known you rendered to Divodasa.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ತುಗ್ರರಾಜನು ದ್ವೀಪಾಂತರದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡು ತನಗೆ ತೊಂದರೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡಲು ಉದ್ಯುಕ್ತನಾಗಿ ತನ್ನ ಮಗನಾದ ಭುಜ್ಯವಿನೊಡನೆ ಸೇನೆಯನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದನು. ಭುಜ್ಯವು ಸಮುದ್ರದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾವೆಯಿಂದ ಸೇನಾಸಮೇತನಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಹಡಗು ಒಡೆದುಹೋದ ಕಾರಣ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದನು ಆಗ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಅವನು ಸ್ಮರಿಸಿದ ಅಥವಾ ಸ್ತುತಿಮಾಡಿದ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಜಾಗೃತಿಯಾಗಿ ನಾವೆಗಳನ್ನೂ ಕುದುರೆಗಳನ್ನೂ ತಂದು ತಾವೇ ಸ್ವಂತವಾಗಿ ಭುಜ್ಯವನ್ನೂ ಅವನ ಸೇನೆಯವರನ್ನೂ ದಡಕ್ಕೆ ತಂದು ಅಲ್ಲಿಂದ ಅವನ ತಂದೆಯಾದ ತುಗ್ರರಾಜನ ಮನೆಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು ರಕ್ಷಿಸಿದರು ಎಂಬ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಮಹಿಮೆಯೂ, ಮತ್ತು ದಿವೋದಾಸನೆಂಬ ರಾಜನು ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡಲು ಉಪಕ್ರಮಿಸಿದಾಗ ಶಂಬರನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನಿಂದ ಅವನ ಯಜ್ಞವು ನಷ್ಟವಾಗಿ ಅವನಿಗೂ ಅಪಾಯವು ಉಂಟಾಗುವುದನ್ನು ತಿಳಿದು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಶಂಬರಾಸುರನನ್ನು ಕೊಂದು ದಿವೋದಾಸರಾಜನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿರುವರು ಎಂಬ ಅವರ ಪ್ರಭಾವವೂ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಸೃಂದಸ್ವಾಮಿಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿಯೂ—ಸಾಯಣರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿಯೂ ತಾತ್ಪರ್ಯವು ಒಂದೇ ವಿಧವಾಗಿದ್ದರೂ ಕೆಲವು ಪದಗಳ ಅರ್ಥವು ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಸಿತ್ಯಭ್ಯಃ ಆ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಯತ್ರ

ಪಿತರಃ ತುಗ್ರಾದಯಃ ಅಸತೇ ತಾವತ್ಪರ್ಯಂತಂ | ಪಿತೃಗಳಾದ ತುಗ್ರನೇ ಮೊದಲಾದವರು ಇರುವ ಪ್ರದೇಶದ ವರಿಗೂ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು. ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಪಿತೃಣಾಮರ್ಥಾಯ— ಪಿತೃಣಾಮಸ್ಯ ಸ್ವರ್ಗಾದ ಪ್ರಚ್ಯುತಿಹೇತೋಃ ಪ್ರಜಾಸಂತಾನಾವೇರವಿಚ್ಛೇದಾರ್ಥಂ ಇವನ ಪಿತೃಗಳು ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳದಿರು ವಂತೆ ಪ್ರಜೆಗಳೂ ಸಂತತಿಯೂ ಸಂತತವಾಗಿ ಉಂಟಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು.

ವಿಭಿಃ—ಅಶ್ವೈಃ | ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ಎಂದು ಸಾಯಣರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. ಪಕ್ಷಿಸದೃಶೈಃ ಅಶ್ವೈಃ—ಪಕ್ಷಿಗಳಿಗೆ ಸಮನಾಗಿ ವೇಗಶಾಲಿಗಳಾದ ಕುದುರೆಗಳೆಂದು ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳ ವಿವರಣೆ.

ಭುರಮಾಣಂ—ಭ್ರಿಯಮಾಣಂ | ಅಶ್ವಗಳಿಂದ ವಹಿಸಲ್ಪಡುವವನೆಂದು ಸಾಯಣರೂ, ಭುರತಿಗ್ರಸ- ಸಾರ್ಥಃ ಗ್ರಸ್ಯಮಾಸಂ ಮತ್ಸೈರ್ಮಕರೈಶ್ಚ | ಭುರ ಧಾತುವಿಗೆ ನುಂಗುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವುದರಿಂದ ಮತ್ಸೈ ಮತ್ತು ಮೊಸಳೆ ಇವುಗಳಿಂದ ನುಂಗಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವವನೆಂದು ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ವರ್ತಿಃ—ಗೃಹಂ ಪ್ರತಿ ವರ್ತನ್ಯಾ ಮಾರ್ಗೇಣ | ಗೃಹವೆಂದು ಸಾಯಣರ ಅರ್ಥ. ದಾರಿ ಎಂದು ಸ್ವಂದ ಸ್ವಾಮಿಗಳು ವರ್ತಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಭುರಮಾಣಮ್—ಡುಭೃಜ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣೆಯಲ್ಲಿ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಲವಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಶವಿಕರಣ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಉತ್ತ್ವ. ಉರಣ್ರಸರಃ ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅನೇಮುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಂತಾಂಗಕ್ಕೆ ಮುಕಾಗಮ. ಭುರಮಾಣ ಎಂದು ರೂಪ ವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದುವದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಬಂದುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಶ ವಿಕರಣಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕ ವಚನಾಂತರೂಪ.

ಗತಮ್—ಗಮ್‌ಲ್ಪ ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಾದಾಗ ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶ ವನತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅನುನಾಸಿಕವಾದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ನಿವಹಂತಾ—ನಿ ಉಪಸರ್ಗ. ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತು ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿವಚನ ಔಕಾರವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಪಿತೃಭ್ಯಃ ಅ—ಅಜ್ ಉಪಸರ್ಗ. ಅಜ್‌ಮರ್ಯಾದಾವಚನೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೮೯) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಮರ್ಯಾದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ (ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅವಧಿ ಹೇಳುವಲ್ಲಿ ಮರ್ಯಾದಾ ಎಂದು ಹೆಸರು.) ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮ

ಪ್ರವಚನೀಯಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ ಪಂಚಮ್ಯಪಾಞ್ಞಪರಿಭಿಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೩-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಸಂಬಂಧವಿರುವ ಪಿತೃ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪಂಚಮಾ ವಿಭಕ್ತಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಾಸಿಷ್ಟಮ್—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಲುಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತಸ್ಯಾಫಸ್ಯಾಫಮಿ ಸಾಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ತಮಾದೇಶ. **ಯಮರಮನಮಾತಾಂ ಸಕ್ಲೆ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೫೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಕಾಗಮ, ಲುಜಿನಲ್ಲಿ ಚ್ಚಿಗೆ ಬಂದ ಸಿಚ್ಚಿಗೆ ಇಡಾಗಮ. **ಆದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚ್ಚಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ವ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಸ್ಪೃತ್ವ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಯೋಗೇಽಸಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಯಾಸಿಷ್ಟಮ್** ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಜೇನ್ಯಮ್—ವಿಜನವೆಂದರೆ ದೂರದೇಶ. ವಿಜನೇ ಭವಮ್ ವಿಜೇನ್ಯಮ್. **ಭವೇ ಛಂದಸಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಂದಸವಾಗಿ ಏತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ತಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ತಿತ್ ಸ್ವರಿತಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಿವೋದಾಸಾಯ—ದಿವೋದಾಸಾದೀನಾಂ ಛಂದಸ್ಯುಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯು॒ವೋ॑ರ॒ಶ್ವಿನಾ॑ ವಪು॑ಷೇ ಯು॒ವಾಯು॑ಜಂ ರ॒ಥಂ ವಾಣೀ॑ ಯೇ-

ಮತು॑ರ॒ಸ್ಯ ಶ॒ರ್ಧ್ಧಂ॑ ।

ಆ ವಾಂ ಪ॒ತಿತ್ವಂ ಸ॒ಖ್ಯಾಯ॑ ಜ॒ಗ್ಮುಷೀ॑ ಯೋ॒ಷಾವ್ಯ॑ಣೇ॒ತ

ಜೇ॒ನ್ಯಾ ಯು॒ವಾಂ ಪ॒ತೀ॑ || ೫ ||

|| ಪದವಾಕಃ ||

ಯುನೋಃ | ಅಶ್ವಿನಾ | ವಪುಷೇ | ಯುನಾಯುಜಂ | ರಥಂ | ನಾಣೇ ಇತಿ |

ಯೇನುತುಃ | ಅಸ್ಯ | ಶರ್ಧ್ಯಂ |

ಆ | ನಾಂ | ಪತಿತ್ವಂ | ಸಖ್ಯಾಯ | ಜಗ್ಮುಷೀ | ಯೋಷಾ | ಅವೃಣೇತ |

ಜೇನ್ಯಾ | ಯುನಾಂ | ಪತೀ ಇತಿ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಶ್ವಿನಾ ಹೇ ಅಶ್ವಿನಾ ಯುನೋರ್ಯುನಯೋರ್ವಾಣೇ ವನನೀಯೌ ಪ್ರಶಸ್ಯಾವಶ್ವಾ ಯುನಾ-
ಯುಜಂ ಯುನಾಭ್ಯಾಂ ಯುಜ್ಯಮಾನಂ ರಥಮಾಜಿಧಾವನಸಮಯೇಽಸ್ಯ ರಥಸ್ಯ ಯಚ್ಛರ್ಧ್ಯಂ
ಪ್ರಾಪ್ಯಮಾದಿತ್ಯಾಖ್ಯಮವಧಿಭೂತಂ ಲಕ್ಷ್ಯಂ ವಪುಷೇ ಶೋಭಾರ್ಥಂ ತದ್ಯೇಮತುಃ | ಸರ್ವೇಭ್ಯೋ
ದೇವೇಭ್ಯಃ ಪೂರ್ವಂ ಪ್ರಾಪಯಾಮಾಸತುಃ | ತದನಂತರಂ ಚಾ ಜಗ್ಮುಷ್ಯಾಗತವತೀ ಜೇನ್ಯಾಜಿಧಾವ-
ನೇನ ಜೇಯಮಾನಾ ಯೋಷಾ ಸೂರ್ಯಾ ಸಖ್ಯಾಯ ಸಖಿತ್ವಾಯ ಯುನಾಂ ಯುನಯೋಃ ಪತಿತ್ವ-
ಮವೃಣೇತ | ಕಥಮಿತಿ | ಮನು ಯುನಾಮೇವ ಪತೀ ಭರ್ತಾರಾವಿತಿ || ಯುನೋಃ | ಪಶ್ಯೇದ್ವಿವಚನೇ
ಯೋಽಜೀತಿ ಯತ್ಪ್ರಸ್ಯ ಸರ್ವವಿಧೀನಾಂ ಛಂದಸಿ ವಿಕಲ್ಪಿತತ್ವಾದಭಾವೇ ಶೇಷೇ ಲೋಪ ಇತಿ ದಕಾರ
ಲೋಪಃ | ಅತೋ ಗುಣ ಇತಿ ಪರರೂಪತ್ವಂ | ಯುನಾಯುಜಂ | ಯುನಾನ್ ದ್ವಿವಚನ ಇತಿ
ದ್ವ್ಯರ್ಥಾಭಿಧಾಯಕಸ್ಯ ಯುಷ್ಮಚ್ಛಬ್ದಸ್ಯ ವಿಭಕ್ತಾವಸಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಯುನಾದೇಶಃ | ಶರ್ಧ್ಯಂ |
ಶ್ರುಧು ಪ್ರಸಹನೇ | ಅಸ್ಮಾಣ್ಶ್ಚಂತಾದಚೋ ಯದಿತಿ ಯತ್ | ಯತೋಽನಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯವಾತ್ಪತ್ವಂ |
ಜಗ್ಮುಷೀ | ಗಮೇರ್ಲಿಟಃ ಕ್ತಸುಃ | ಉಗಿತಶ್ಚೇತಿ ಜೋಪ | ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮಿತಿ ಸಂಪ್ರಸಾ-
ರಣಂ | ಗಮಹನೇತ್ಯುಪಧಾಲೋಪಃ | ಜೇನ್ಯಾ | ಜಿ ಜಯೇ | ಔಣಾದಿಕ ಏನೈಪ್ರತ್ಯಯಷ್ಟಿಲೋಪಶ್ಚ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನಾ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಯುನೋಃ—ನಿಮ್ಮ | ನಾಣೇ—ಪ್ರಶಸ್ಯವಾದ (ಅಶ್ವಗಳು) |
ಯುನಾಯುಜಂ—ನಿಮ್ಮಿಂದ ಹೂಡಲ್ಪಟ್ಟ | ರಥಂ—ರಥವನ್ನು | ಅಸ್ಯ—ಈ ರಥದ | ಶರ್ಧ್ಯಂ—(ಪಂದ್ಯ
ದಲ್ಲಿ) ಲಕ್ಷ್ಯವನ್ನು (ಆದಿತ್ಯನನ್ನು) | ವಪುಷೇ—ಕೀರ್ತಿಗೋಸ್ಕರ (ಕೀರ್ತಿಗಳಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ) | ಯೇನು
ತುಃ—(ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತ ಮೊದಲು) ಸೇರಿದವು (ಅನಂತರ) | ಆ ಜಗ್ಮುಷೀ—ಬಂದ | ಜೇನ್ಯಾ—(ಪಂದ್ಯದಲ್ಲಿ)

ಪಣವಾಗಿದ್ದ | ಯೋಷಾ—ಸೂರ್ಯಪುತ್ರಿಯು | ಸಖ್ಯಾಯೆ—ಸ್ನೇಹಕೃಷ್ಣರ | ಯುನಾಂ—ನೀವಿಬ್ಬರೂ |
ಪತೀ ಇತಿ—(ನನಗೆ) ಪತಿಗಳೆಂದು | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ | ಪತಿತ್ವಂ—ಪತಿತ್ವವನ್ನು (ಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು)
ಅವ್ಯಣೇತ—ವರಿಸಿದಳು (ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಳು).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮ ಪ್ರಶಸ್ತನಾದ ಅಶ್ವಗಳು, ನಿಮ್ಮಿಂದ ಹೊಡಲ್ಪಟ್ಟ ರಥವನ್ನು, (ಪಂಥ್ಯದಲ್ಲಿ)
ಲಕ್ಷ್ಯವಾಗಿದ್ದ (ಆದಿತ್ಯನನ್ನು ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಮೊದಲು) ಸೇರಿಸಿ ಕೀರ್ತಿಗಳಿಸಿದವು; ಅನಂತರ ಪಣರೂಪಳಾಗಿದ್ದ
ಸೂರ್ಯಪುತ್ರಿಯು (ನಿಮ್ಮ ಮೇಲಿನ ವಿಶ್ವಾಸಕ್ಕಾಗಿ) ನೀವೇ (ನನ್ನ) ಪತಿಗಳೆಂದು ನಿಮ್ಮನ್ನು ವರಿಸಿದಳು.

English Translation.

Aswins, your admirable (horses) bore the car which you had
harnessed, (first) to the goal, for the sake of honour, and the damsel, who
was the prize, came, through affection, to you, and acknowledged your
(husbandship), saying " You are (my) lords".

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸೂರ್ಯಪುತ್ರಿಯಾದ ಸೂರ್ಯಾ ಎಂಬುವಳ ಸ್ವಯಂವರದಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮ ರಥವು ಇತರ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರ ರಥ
ಕ್ಕಿಂತಲೂ ವೇಗವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವಂತೆ ನೀವು ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ನಿಮ್ಮ ರಥಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿದ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ದೇವತೆಗಳ
ಕೊಡನೆ ಕ್ಲಪ್ತವಾಗಿದ್ದ ಪಣವನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಟ ನಿಮ್ಮ ರಥವು ಆದಿತ್ಯರೂಪವಾದ ಲಕ್ಷ್ಯವನ್ನು ಸೇರಿತು.
ಇತರ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಮೊದಲು ಲಕ್ಷ್ಯವನ್ನು ತಲಪಿದಕಾರಣ ಸೂರ್ಯಾದೇವಿಯು ನಿಮ್ಮ ಶಕ್ತಿಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ,
ನಿಮ್ಮ ರಥಕ್ಕೆ ತಾನಾಗಿಯೇ ಬಂದು ಸೇರಿದಳು ಎಂದು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥದ ಮತ್ತು ಅವರ ಪ್ರಭಾವವೂ ವಿವೃತ
ವಾಗಿರುವುದು. ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಉತ್ಕರ್ಷವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯಲು ನಿವಾದವು ಉಂಟಾದಾಗ ಈ
ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಭಾವವು ಅತ್ಯಧಿಕವಾದುದೆಂದು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೇ (ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟ) ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿರುವುದೂ ಕೂಡ ಇಲ್ಲಿ
ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ವಾಣೀ—ವನನೀಯೌ ಪ್ರಶಸ್ತೌ ಅಶ್ವೌ | ಶ್ಲಾಘಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ ಕುದುರೆಗಳು ಎಂದು ಸಾಯಣರು
ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ವಾಣ್ನು ಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೩) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಾಕ್ಯೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಸುಗಾನ್ ಪಥೋ ಅಕೃಣೋನ್ನಿರಜೇ ಗಾಃ ಪ್ರಾವನ್ ವಾಣೀಃ ಪುರುಹೂತಂ ಧಮಂತೀಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೩-೩೦-೧೦)

ವಾಣೀಃ ಅಸಃ, ವಹನಾತ್ ವಾಣೀಃ, ವದನಾತ್ ವಾಚಃ ವಾಣೀಃ | (ನಿ. ೬-೩) ಎಂದು ಯಾಸ್ಕರು
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ವಾಣೀ ಎಂದರೆ ಉದಕಗಳು, (ಮಾತುಗಳು) ವಾಕ್ಯಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು

ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸ್ತಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು—ವಾಣೀ ಶಬ್ದವು ಅಪರಿತಮಹಿ ಇದಂ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ನಾಮಧೇಯಂ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದವು ಉಕ್ತವಾಗದಿದ್ದರೂ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಶರ್ಧ್ಯ—ಶರ್ಧಂ ಇತಿ ಬಲನಾಮ | ಶರ್ಧ್ಯ ಶಬ್ದವು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಬಲವೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಸ್ತಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು—

ಆತ್ರೇತಿಹಾಸಮಾಚಕ್ಷತೇ—ಅಶ್ವಿನೌ ಕಾಸ್ಮನುಯೇನ ದುರ್ಬಲೇನ ರಥೇನ ಗಚ್ಛಂತೌ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ವೃತ್ತೋ ಅಸಜಹಾಸ | ತಚ್ಚೈತ್ಯಾ ಅನುರ್ಜೇಣ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೌ ತಂ ರಥಂ ಸುವರ್ಣ ಖಚಿತಂ ಬಲವಂತಂ ಚಕ್ರಥುರಿತಿ |

ಆಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು (ಮರದಿಂದ) ಕಟ್ಟಿಗೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಬಲವಿಲ್ಲದ ರಥದಿಂದ ಪ್ರಯಾಣಮಾಡುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ ವೃತ್ತಾಕಾರನು ಅಪಹಾಸ್ಯಮಾಡಿದನು. ಅದನ್ನು ಕೇಳಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು ಆ ರಥವನ್ನು ಸುವರ್ಣಖಚಿತವಾದದ್ದನ್ನಾಗಿಯೂ, ಬಹಳ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿಯೂ ಮಾಡಿದರು. ವಾಣೀ ರಥಂ ಯೇ-ಮಥುರಸ್ಯ ಶರ್ಧ್ಯಂ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು ಆಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥವನ್ನು ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಯುನೋಃ—ಯುಷ್ಮದ್ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಷಷ್ಠೀ ದ್ವಿವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಸರ್ವೇ ವಿಭಯೈಶ್ಚಂದಸಿ ವಿಕಲ್ಪ್ಯಂತೇ—ಎಂಬ ವಚನಾನುಸಾರವಾಗಿ ಯೋಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಾದೇಶವು ಅಜಾದಿಪರವಾದರೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯುನಾವೌ ದ್ವಿವಚನೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಹರ್ಯಂ ತಕ್ಕೆ ಯುನಾದೇಶ. ಪರರೂಪ ಬಂದಾಗ ಶೇಷೇ ಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೯೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ದಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ (ಓಕಾರ) ಪರವಾದುದರಿಂದ ಅತೋ ಗುಣೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿರ್ಗ. ಯುನೋಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯುಸಾಯುಜಮ್—ಯುಜ್ಯತೇ ಇತಿ ಯುಕ್. ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯುನಾಭ್ಯಾಂ ಯುಜ್ಯತೇ ಇತಿ ಯುನಾಯುಕ್. **ವೃತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್—**ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಯುಷ್ಮಚ್ಛಬ್ದವು ವಿಭಕ್ತಿಪರವಾಗಿದ್ದರೂ ದ್ವೈರ್ವಾಭಿಧಾಯಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದರ ಮಹರ್ಯಂತಕ್ಕೆ ಯುನಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ, **ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಯೇಮತುಃ—ಯಮ ಉಪರಮೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಕಿತ್ವಾದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ಅತ ಏಕಹಲ್ಮಮಧ್ಯೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಏತ್ವಾಭ್ಯಾಸಲೋಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶರ್ಘಮ್—ಶೃಧು ಪ್ರಸಹನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಹೇತುಮತಿ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಅಜಂತವಾದುದರಿಂದ ಅಚೋ ಯತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಣಿಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧೆಗೆ ಗುಣ. ಕೇರನಿಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಚ್ಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಯತೋನಾವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಖ್ಯಾಯೆ—ಸಖ್ಯಾರ್ಥವಃ ಸಖ್ಯಮ್. ಸಖ್ಯಾಯೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೮) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜಗ್ಮುಷೀ—ಗಮ್ಲೃ ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ ಕ್ವಸುತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಸು ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಚುತ್ವ. ಗಮಹನಜನ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ವಿನಕ್ಷಾ ಮಾಡಿದಾಗ ಉಗಿತತ್ವ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಪ್. ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಸುವಿನ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಪೂರ್ವರೂಪ. ಶಾಸಿವಸಿಘಸೀನಾಂ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಸುವಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಉಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅವ್ಯಣೀತೆ—ವ್ಯಇ ವರಣೇ. ಧಾತು. ಕ್ರಾೃದಿ. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜೀನ್ಯಾ—ಜಿ ಜಯೇ, ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಉಣಾದಿಸಿದ್ಧವಾದ ಏನ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ, ತತ್ಸಂನಿಯೋಗದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಟಿಗೆ ಲೋಪ. ಜೀನ್ಯ ಎಂದು ಭಾಷವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರದಿಂದ ಏಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಅದಂತವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಟಾಪ್ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯು॒ವಂ ರೇ॒ಭಂ ಪರಿ॑ಷ್ಕೂತೇ॒ರುರು॑ಷ್ಯ॒ಥೋ ಹಿ॒ಮೇನ॑ ಘ॒ರ್ಮಂ
ಪರಿ॑ತಪ್ತ॒ಮತ್ರ॑ಯೇ ।

ಯು॒ವಂ ಶಯೋ॑ರ॒ವಸಂ॑ ಪಿ॒ಶ್ಯಥು॑ರ್ಗವಿ ಪ್ರ ದೀ॒ರ್ಘೇಣ॑ ವಂದ॑-
ನಸ್ತಾ॒ರ್ಯಾಯು॑ಷಾ || ೬ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯು॒ವಂ | ರೇ॒ಭಂ | ಪರಿ॑ಷ್ಕೂತೇಃ | ಉ॒ರು॒ಷ್ಯ॒ಥಃ | ಹಿ॒ಮೇನ॑ | ಘ॒ರ್ಮಂ |
ಪರಿ॑ತಪ್ತಂ | ಅತ್ರ॑ಯೇ ।

ಯು॒ವಂ | ಶಯೋಃ॑ | ಅವ॒ಸಂ | ಪಿ॒ಶ್ಯ॒ಥುಃ | ಗವಿ॑ | ಪ್ರ | ದೀ॒ರ್ಘೇಣ॑ | ವಂದ॑ನಃ |
ತಾರಿ॑ | ಆಯು॑ಷಾ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ಯು॒ವಂ ಯು॒ವಾಂ ರೇ॒ಭನ್ವೃ॑ಷಿಂ ಪರಿ॑ಷ್ಕೂತೇಃ ಪರಿ॑ತಃ ಪ್ರೇ॒ರಕಾ॑ದುಪದ್ರವಾತ್ಯಾ-
ಪತನಾದ್ಬೋ॒ರು॒ಷ್ಯ॒ಥಃ | ರಕ್ಷ॑ಥಃ | ಉ॒ರು॒ಷ್ಯ॒ತೀ ರಕ್ಷಾ॑ಕರ್ಮೇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ನಿ. ೫-೨೩ | ತಥಾತ್ರಯ
ಋಷಿಯೇ ಪರಿ॑ತಪ್ತಂ ಪರಿ॑ತಪ್ತಂ ಘ॒ರ್ಮಮ॑ಸುರೈಃ ಪೀ॒ಡಾರ್ಥಂ॑ ಪ್ರ॒ಕ್ಷಿಪ್ತಂ॑ ದೀ॒ರ್ಘಮಾ॑ನಂ ತುಷಾ॒ಗ್ನಿಂ
ಹಿ॒ಮೇನ॑ ಶೀತೇನೋದಕೇನಾನಾರಯೇ॒ಥಾಂ | ಯದ್ವಾ | ಹವಿ॑ಷಾಮತ್ರಯೇ ಭಕ್ಷಯಿತ್ರೇ॒ಗ್ನಯೇ॑
ಪರಿ॑ತಪ್ತಂ ಸೂರ್ಯಕಿರಣೈಃ ಸಂತಪ್ತಂ ಘ॒ರ್ಮಂ | ಅಹರ್ನಾನ್ಯೇತತ್ | ಅಹರ್ಹಿ॒ಮೇನ॑ ವೃ॒ಷ್ಟ್ಯದಕೇ॑ನ
ಹವಿಃಸಂಪಾದಕವ್ರೀಹ್ಯಾದ್ಯುತ್ಪತ್ತೈರ್ಭವವಾರಯೇ॒ಥಾಂ | ಅಪಿ ಚ ಶಯೋರೇತತ್ಸಂಜ್ಞಸ್ಯ॒ರ್ಷೇರ್ಗವಿ॑
ನಿವೃತ್ತಪ್ರಸವಾಯಾಂ ಭೇನಾವವಸಂ ರಕ್ಷಕಂ ಪಯೋ ಯು॒ವಂ ಯು॒ವಾಂ ಪಿ॒ಶ್ಯ॒ಥುಃ | ಪ್ರವ॑ರ್ಧಿತವಂತಾ
ತಥಾ ಜೀರ್ಣಾಂಗೋ ವಂದನ ಋಷಿದೀ॒ರ್ಘೇಣಾ॑ಯುಷಾ ಪ್ರ ತಾರಿ | ಯು॒ವಾಭ್ಯಾಂ॑ ಪ್ರವ॑ರ್ಧಿತಃ |

ಪ್ರಪೂರ್ವಸ್ತಿರತಿರ್ವರ್ಧನಾರ್ಥಃ || ಅವಸಂ | ಅವತೇರೌಣಾದಿಕೋಽಸಚ್ | ಸಿಷ್ಯಭುಃ | ಸ್ಯಾಯಾ
ವೃದ್ಧಾ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಪರಸ್ಮೈಸದಂ | ಲಿಡ್ಯಜಿಲೋಶ್ವ | ಸಾ. ೬-೧-೨೯ | ಇತಿ ಸೀಭಾವಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಅಶ್ವಿನೌ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಯುವಂ—ನೀವಿಬ್ಬರೂ | ರೇಭಂ—ರೇಭಋಷಿ
ಯನ್ನು | ಪರಿಷೂತೇಃ—ಉಪದ್ರವದಿಂದ | ಉರುಷ್ಯಥಃ—ರಕ್ಷಿಸಿದಿರಿ | ಅತ್ರೇಯೇ—ಅತ್ರಿಋಷಿಗೆ
(ಹವಿರ್ಭಕ್ಷಕನಾದ ಅಗ್ನಿಗಾಗಿ) | ಪರಿತಪ್ತಂ—ತಾಪಕರವಾದ | ಘರ್ಮಂ—ಅಗ್ನಿಯನ್ನು (ಹವಿಸ್ಸಿಗೆ ಆಧಾರ
ವಾದ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಹಿತವಾದ ಸೂರ್ಯನ ತಾಪವನ್ನು) | ಹಿಮೇನ—ಶೀತೋದಕದಿಂದ (ವೃಷ್ಟ್ಯದಕದಿಂದ)
(ಪರಿಹರಿಸಿದಿರಿ) | (ಮತ್ತು) ಶಯೋಃ—ಶಯುನಾಮಕ ಋಷಿಯು | ಗವಿ—ಗೊಡ್ಡಹಸುವಿನಲ್ಲಿ |
ಅವಸಂ—ರಕ್ಷಕವಾದ (ಕ್ಷೀರವನ್ನು) | ಯುವಂ—ನೀವಿಬ್ಬರೂ | ಸಿಷ್ಯಭುಃ—ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದಿರಿ |
(ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) | ವಂದನಃ—(ಜೀರ್ಣಾಂಗನಾದ) ವಂದನ ಋಷಿಯು | ದೀರ್ಘಾಣಿ ಆಯುಷಾ—
ದೀರ್ಘಾಯುಸ್ಸಿನಿಂದ | ಪ್ರ ತಾರಿ—(ನಿಮ್ಮಿಂದ) ಪ್ರವರ್ಧಿತನಾದನು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನೀವಿಬ್ಬರೂ ರೇಭಋಷಿಗೆ (ಬಂದಿದ್ದ) ಆಪತ್ತನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದಿರಿ, ಅತ್ರಿಗೆ ತಾಪ
ಕರವಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಶೀತೋದಕದಿಂದ ನಿವಾರಿಸಿದಿರಿ, (ಹವಿರ್ಭಕ್ಷಕನಾದ ಅಗ್ನಿಗೋಸ್ಕರ, ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿನಾಶಕವಾದ
ಸೂರ್ಯನ ತಾಪವನ್ನು ವೃಷ್ಟ್ಯದಕದಿಂದ ನಿವಾರಿಸಿದಿರಿ); ಶಯುವಿನ ಗೋವಿಗೆ ಕ್ಷೀರದಾನ ಮಾಡಿದಿರಿ; ಹಾಗೆಯೇ
(ಜೀರ್ಣಾಂಗನಾದ) ವಂದನ ಋಷಿಗೆ ದೀರ್ಘಾಯುಸ್ಸನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದಿರಿ.

English Translation.

You preserved Rebha from the violence around him ; you quenched
with snow, for Atri, the scorching heat ; you generated milk in the cow
of Sayu ; and (by you) was Vandana endowed with prolonged life.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಯುವಂ ರೇಭಂ ಪರಿಷೂತೇರುರುಷ್ಯಥಃ—ಯುವಾಂ ರೇಭಂ ಋಷಿಂ ಪರಿತಃ ಪ್ರೇರಕಾದು
ಪದ್ರವಾತ್ ಕೂಪಸತನಾದ್ವಾ ರಕ್ಷಥಃ | ಉರುಷ್ಯತಿ ರಕ್ಷಾಕರ್ಮಾ (ನಿ. ೫-೨೩) ಉರುಷ್ಯತಿ ಶಬ್ದವು
ರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ರೇಭಋಷಿಯನ್ನು ಅವನಿಗೆ
ಒದಗಿದ್ದ ಅಪಾಯದಿಂದ ಅಥವಾ ಬಾವಿಯಲ್ಲಿ ಅಸರರು ಅವನನ್ನು ಕಟ್ಟಿಹಾಕಿ ಮುಳುಗಿಸಿದ್ದ ತೊಂದರೆಯಿಂದ
ರಕ್ಷಿಸಿದರು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಅತ್ರಿಋಷಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಅವನನ್ನು ತುಸಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅಸರರು ಹಾಕಿದಾಗ ಅಶ್ವಿನೀ
ದೇವತೆಗಳು ಅವನ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಹಿತಕರವಾದ ಮತ್ತು ತಂಪಾದ ನೀರಿನಿಂದ ಬೆಂಕಿಯನ್ನು

ಆರಿಸಿ ಅವನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದರು ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿರುವುದಲ್ಲದೆ, ಅತ್ತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವ ಅಗ್ನಿ ಎಂದೂ, ಈ ಅಗ್ನಿಗೆ (ಸೂರ್ಯಕಿರಣಗಳ ತಾಪದಿಂದ ವ್ರೀಹ್ಯಾದ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯು ಯಾವುದೂ ಆಗದಿರುವುದರಿಂದ) ಉಂಟಾಗಿರುವ ತಾಪವನ್ನು ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಗಳ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಪರಿಹರಿಸಿದರು ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಅತ್ತಿಋಷಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ಮಾತ್ರ ವಿವರಿಸಿ—

ಹಿಮೇನಾಗ್ನಿಂ ಘ್ರಂಸಮನಾರಯೇಥಾಂ ಪಿತುಮತೀಮೂರ್ಜಮಸ್ಮಾ ಅಧತ್ತಂ |

ಋಬೀಸೇ ಅತ್ತಿಮತ್ತಿನಾವನೀತಮುನ್ನಿನೃಘಃ ಸರ್ವಗಣಂ ಸ್ವಸ್ತಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೬-೮)

ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸಿರುವರು.

ಶಯುವೆಂಬ ಋಷಿಯ ಮುದಿಯಾದ ಮತ್ತು ಸಾಯುವ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಗೋವನ್ನು ಯೌವನಾವಸ್ಥೆಗೆ ಪರಿವರ್ತಿಸಿ ಹಾಲು ಕೊಡುವಹಾಗೆ ಮಾಡಿರುವರು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ವಂದನಋಷಿಯನ್ನು ಬಾವಿಯಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ಅವನಿಗೆ ಶಕ್ತಿಯು ಉಂಟಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿ ರಕ್ಷಿಸಿದರು ಎಂದು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಭಾವವೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಘರ್ಮಂ—ದೀಪ್ತಂ ಎಂದು ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳ ವಿವರಣೆ. ಘರ್ಮ ಶಬ್ದವು ಹನ್ನೆರಡು ಅಹರ್ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೨೧) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಹದಿನೈದು ಯಜ್ಞನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಅವಸಂ—ರಕ್ಷಕಂ | ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ಸಾಮಗ್ರಿ ಎಂದು ಸಾಯಣರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು—ಅವಸ ಶಬ್ದವು ಪಥ್ಯೋದನವಾಚಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಶಯುಋಷಿಯ ಪಥ್ಯೋದನವು ಪಯೋರೂಪವಾಗಿರುವುದು. ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಮತ್ತು ಯಾಸ್ವರು—ಅವಸ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ವಚನಮಾಡುವಾಗ—

ಮಯೋಭೂರ್ವಾತೋ ಅಭಿ ವಾತೂಸ್ತ್ರ ಊರ್ಜಸ್ವತೀರೋಷಧೀರಾ ರಿಶಂತಾಂ |

ಪೀವಸ್ವತೀರ್ಜೀವಧನ್ಯಾಃ ಪಿಬಂತ್ಸನಸಾಯ ಸದ್ವತೇ ರುದ್ರ ಮೃಳ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೬೯-೧)

ಯೋನಿಷ್ಟ ಇಂದ್ರ ನಿಷದೇ ಅಕಾರಿ ತಮಾ ನಿ ಪೀದ ಸ್ವಾನೋ ನಾರ್ವಾ |

ವಿಮುಚ್ಯಾ ವಯೋ ವಸಾಯಾಶ್ವಾ ದೋಷಾ ವಸ್ತೋರ್ವಹೀಯಸಃ ಪ್ರಪಿತ್ವೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೦೪-೧)

ಎಂದು ಎರಡು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಅವಸಾಯ ಸದ್ವತೇ ರುದ್ರ ಮೃಳ ಇತಿ ಪದ್ವದವಸಂ ಗಾವಃ ಪಥ್ಯದನಂ | ಅವತೇರ್ಗತ್ಯರ್ಥಸ್ಯಾಸೌ ನಾಮಕರಣಃ | ತಸ್ಮಾನ್ನಾವಗೃಹ್ಣಂತಿ ಅವಸಾಯಾಶ್ವಾ ಇತಿ ಸ್ಮತಿರುಪಸೃಷ್ಟೋ ವಿಮೋಚನೇ ತಸ್ಮಾದವಗೃಹ್ಣಂತಿ | (ನಿ. ೧-೧೭) ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು. ಅವಸ ಶಬ್ದವು ಗೋವಿನ ದಾರಿಯ ಆಹಾರವಾಚಕವಾಗಿರುವುದು. ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಗತ್ಯರ್ಥವುಳ್ಳ

ಅವತಿ ಧಾತುವಿನ ಮೇಲೆ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದು ಅವಸಾಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅವಸಾಯ ಪದ್ಧತೇ ರುದ್ರ ಮೃಳೆ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪಥ್ಯದನಾಯ ಸುಖೋ ಭವ ಎಂದು ಅವಸ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪಥ್ಯದನ (ದಾರಿಯ ಬುತ್ತಿ) ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಅವಸಾಯಾಶ್ವಾರ್ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ರಶ್ಮಿಭ್ಯೋ ವಿಯೋಜ್ಯ ಲಬ್ಧೋದಕಯವಸಾರ್ ಕೃತ್ವಾ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪರಿಷೂತೇಃ—ಷೂಜ್ ಪ್ರಾಣಿಗರ್ಭವಿಮೋಚನೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ತಿನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತಾದಿಯಾಗಿ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ತಾದೌ ಚಿ ನಿತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃತ್ ಸ್ವರಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ ಗತಿಗೆ (ಪರಿ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉರುಷ್ಯಥಃ—ಉರುಷ್ಯ ಧಾತುವು ಧಾತುಸಾಠ ಪರಿತವಾಗದಿದ್ದರೂ ಆಕೃತಿಗಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ರಕ್ಷಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪರಿತಪ್ತಮ್—ತಪ ಸಂತಾಪೇ. ಧಾತು. ನಿಷ್ಠಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವಸಮ್—ಅವ ರಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕವಾದ ಅಸಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಪಿಪ್ಯಥಃ—ಪ್ಯಾಯಾ ವೃದ್ಧಿ. ಧಾತು. ವೃತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಸ್ಮೈಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಮೈಪದಾನಾಂ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಥುಸಾದೇಶ ಲಿಟೈಜೋತ್ವ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟ್ ಪರವಾದಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಪೀ ಭಾವ. ಅದಕ್ಕೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವ. ಏರನೇಕಾಚೋ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಣಾದೇಶ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತಾರಿ—ತ್ಯಾ ಪ್ಲವನತರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿಣ್ಭಾವಕರ್ಮಣೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜ್ಲಿಗೆ ಚಿಣ್. ಣಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅಚೋಜ್ಞಾತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಋಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಚಿಣೋ ಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರದ ತ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜೋಯೋಗೇಽಪಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯುವಂ ವಂದನಂ ನಿರ್ಋತಂ ಜರಣ್ಯಯಾ ರಥಂ ನ ದಸ್ರಾ

ಕರಣಾ ಸಮಿನ್ವಥಃ |

ಕ್ಷೇತ್ರಾದಾ ವಿಪ್ರಂ ಜನಧೋ ವಿಪನ್ಯಯಾ ಪ್ರ ನಾಮತ್ರ ವಿಧತೇ

ದಂಸನಾ ಭುವತ್ || ೭ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯುವಂ || ವಂದನಂ | ನಿರ್ಋತಂ | ಜರಣ್ಯಯಾ | ರಥಂ | ನ | ದಸ್ರಾ

ಕರಣಾ | ಸಂ | ಇನ್ವಥಃ |

ಕ್ಷೇತ್ರಾತ್ | ಆ | ವಿಪ್ರಂ | ಜನಧಃ | ವಿಪನ್ಯಯಾ | ಪ್ರ | ನಾಂ | ಅತ್ರ | ವಿಧತೇ |

ದಂಸನಾ | ಭುವತ್ || ೭ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ದಸ್ರಾವಶ್ವಿನೌ ಯುವಂ ಯುವಾಂ ಜರಣ್ಯಯಾ ಜರಯಾ ನಿರ್ಋತಂ ನಿಶೇಷೇಣ
ಸ್ರಾಪ್ತಂ ವಂದನಮ್ನುಷಿಂ ಕರಣಾ ಕರ್ಮಣಾಂ ಕರ್ತಾರೌ ತಿಲ್ವಕುಶಲೌ ಯುವಾಂ ಸಮಿನ್ವಥಃ | ಸಮ
ಧತ್ತಂ | ಪುನರ್ಯುವಾಸಮಕುರುತಂ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ರಥಂ ನ | ಯಥಾ ಕಶ್ಚಿಚ್ಛಿಲ್ವೀ ಜೀರ್ಣಂ
ರಥಂ ಪುನರಸ್ಯಭಿನವಂ ಕರೋತಿ ತದ್ವತ್ | ಅಸಿ ಚ ವಿಪನ್ಯಯಾ ಸ್ತುತ್ಯಾ ಗರ್ಭಸ್ಥೇನ ನಾಮದೇವೇನ
ಸ್ತುತೌ ಸಂತೌ ಕ್ಷೇತ್ರಾದಾ | ಆಕಾರಃ ಸಮುಚ್ಚೇಯೇ | ಮಾತುರುದರಲಕ್ಷಣಾಜ್ಜನ್ಮಸ್ಥಾನಾದ್ವಿಪ್ರಂ
ಮೇಧಾವಿನಂ ತಮ್ನುಷಿಂ ಜನಧಃ | ಜನಯಥಶ್ಚ | ತಥಾ ನಾಂ ಯುವಯೋರ್ದಂಸನಾ ರಕ್ಷಣಾತ್ಮಕಂ
ಕರ್ಮಾತ್ರಾಸ್ತೈ ವಿಧತೇ ಪರಿಚರತೇ ಯಜಮಾನಾಯ ಪ್ರ ಭುವತ್ | ಪ್ರಭವತು | ರಕ್ಷಿತುಂ ಸಮರ್ಥಂ
ಭವತು || ನಿರ್ಋತಂ | ಋ ಗತೌ | ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ | ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ನಂ |
ಜರಣ್ಯಯಾ | ಜರಣಕ್ರಿಯಾರ್ಹಾ ಜರಣ್ಯಾ | ಅಂತ್ಯಾವಸ್ಥಾಚ್ಛೇದಸಿ ಚೇತಿ ಯಃ | ಕರಣಾ |

ಕರೋತೇರನೈಭ್ಯೋಽಪಿ ದೃಶ್ಯತೇ | ಪಾ. ೩-೩-೧೩೦ | ಇತಿ ಯುಜ್ | ಇನ್ವಃ | ಇವಿ ವ್ಯಾಪ್ತಾ |
ಇದಿತ್ವಾನ್ನಮ್ | ಭಾವಾದಿಕಃ | ಜನಃ | ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ | ಜಿಚ್ಯುಪಧಾವೃದ್ಧಿಃ | ಜನೀಜ್ಞಾತ್ನಾ ಸು-
ರಂಜ ಇತಿ ಮಿತ್ವಾನ್ಮಿತಾಂ ಹೃಸ್ವ ಇತಿ ಹೃಸ್ವತ್ವಂ | ಛಂದಸ್ಯುಚ್ಯುತೇತಿ ಶಪ ಆರ್ಧಧಾತುಕತ್ವಾಣ್ಣೇರ-
ನಿಟೇತಿ ಜಿಲೋಪಃ | ವಿಪನ್ಯಯಾ | ಪನ ಸ್ತುತಾ | ಅಘ್ನಾದಯಶ್ಚೇತಿ ಭಾವೇ ಯತ್ | ವ್ಯತ್ಯಯೇ-
ನಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ವಿಧತೇ | ವಿಧ ವಿಧಾನೇ | ತಾದಾದಿಕಃ | ಲಟಃ ಶತ್ಯ | ಶತುರನುಮ ಇತಿ
ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಭುವತ್ | ಭವತೇರ್ಲೇಟ್ಯಡಾಗಮಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ |
ಭೂಸುವೋಸ್ತಿಜೀತಿ ಗುಣಪ್ರತಿಷೇಧಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ದಸ್ರಾ—ಎಲೈ ದಸ್ರರೇ (ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ) | ಯುವಂ—ನೀವಿಬ್ಬರು | ಜರಣ್ಯಯಾ—ಜರೆಯಿಂದ
(ಮುಪ್ಪಿನಿಂದ) | ನಿರ್ಯುತಂ—ಸಂಪೂರ್ಣನಾಗಿ ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದ | ವಂದನಂ—ವಂದನಮುಷಿಯನ್ನು |
ಕರಣಾ—ಕರ್ಮಕುಶಲರಾದ ನೀವು | ರಥಂ ನ—(ಶಿಲ್ಪಿಯುಜೀರ್ಣ) ರಥವನ್ನು (ಸರಿಪಡಿಸುವಂತೆ) | ಸಂ
ಇನ್ವಃ—(ಪುನರ್ಯುವಕನನ್ನಾಗಿ) ಮಾಡಿದಿರಿ | ವಿಪನ್ಯಯಾ—(ಗರ್ಭಸ್ಥನಾದ ವಾಮದೇವನ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ)
(ಸ್ತುತರಾಗಿ) | ಪ್ರೇತ್ರಾತ್ ಆ—(ಮಾತೃವಿನ ಉದರದಿಂದ) ಜನ್ಮಸ್ಥಳದಿಂದ | ವಿಪ್ರಂ—ಮೇಧಾವಿಯಾದ ಆ
ಮುಷಿಯನ್ನು | ಜನಃ—ಜನಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದಿರಿ | (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) | ನಾಂ—ನಿಮ್ಮ | ದಂಸನಾ—
ರಕ್ಷಣಾರೂಪವಾದ ಕರ್ಮವು | ಅತ್ರ—ಈ | ವಿಧತೇ—(ನಿಮ್ಮನ್ನು) ಪರಿಚರಿಸುವ (ಯಜಮಾನನಿಗೆ) |
ಪ್ರ ಭುವತ್—(ರಕ್ಷಿಸುವ) ಸಾಮರ್ಥ್ಯಯುಕ್ತನಾಗಲಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ದಸ್ರರೇ, (ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ) ಜರಾವೃತನಾದ ವಂದನಮುಷಿಗೆ ಕುಶಲರಾದ ನೀವು, ಶಿಲ್ಪಿಯು
(ಜೀರ್ಣವಾದ) ರಥವನ್ನು (ಸರಿಪಡಿಸುವಂತೆ) ಯೌವನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರಿ; (ಗರ್ಭಸ್ಥನಾದ ವಾಮದೇವನಿಂದ)
ಸ್ತುತರಾಗಿ ಆ ಮುಷಿಯನ್ನು ತಾಯಿಯ ಉದರದಿಂದ ಜನಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದಿರಿ; (ಅದೇರೀತಿ) ನಿಮ್ಮ ರಕ್ಷಣಾ
ಕಾರ್ಯವು (ನಿಮ್ಮನ್ನು) ಪರಿಚರಿಸುತ್ತಿರುವ ಈ ಯಜಮಾನನನ್ನು (ರಕ್ಷಿಸಲು) ಸಮರ್ಥನಾಗಲಿ.

English Translation.

Skilful Dasras, you restored Vandana, when debilitated by old age,
as a (wheelwright repairs a worn-out) car ; (moved) by his praises, you
brought forth the sage (Vamadeva) from the womb : may your (glorious)
deeds be (displayed) for him who in this place offers you worship.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಜರಣ್ಯಯಾ—ಜರಣಕ್ರಿಯಾರ್ಹಾ ಜರಣ್ಯಾ | ಮುದುಕತನವೆಂದು ಅರ್ಥ.

ರಥಂ ನ—ಯಥಾ ಕಶ್ಚಿತ್ ಶಿಲ್ಪೀ ಜೀರ್ಣಂ ರಥಂ ಪುನರಸ್ಯಭಿನವಂ ಕರೋತಿ ತದ್ವತ್ | ಶಿಲ್ಪಿಯು ಹಳೆಯದಾಗಿ ಮುರಿದುಹೋಗುವಂತೆ ಇರುವ ರಥವನ್ನು ತನ್ನ ಜಾಣತನದಿಂದ ಹೊಸದು ಮಾಡುವಹಾಗೆ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಮುದುಕನಾದ ವಂದನ ಋಷಿಯ ಶರೀರವನ್ನು ಯೌವನಸ್ಥನ ಶರೀರದಂತೆ ಮಾಡಿ ವಂದನ ಋಷಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದರು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಕ್ಷೇತ್ರಾತ್ ವಿಸ್ರಂ ವಿಸನ್ಯಯಾ ಅ ಜನಥಃ—ವಾಮದೇವೇನ ಸ್ತುತೌ ಮಾತುರುದರಲಕ್ಷಣಾತ್ ಜನ್ಮಸ್ಥಾನಾತ್ ಮೇಧಾವಿನಂ ತಮ್ಯುಷಿಂ ಜನಯಥಶ್ಚ | ವಾಮದೇವ ಋಷಿಯು ಗರ್ಭಸ್ಥನಾಗಿ ತನ್ನ ತಾಯಿಯ ಉದರದಿಂದ ಹೊರಗಡೆಗೆ ಬರಲು ತಿಳಿಯದೆ ಇರುವಾಗ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿನಾಡಿ ಅವರ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಗರ್ಭದಿಂದ ಹೊರಗೆ ಬಂದನು, ಎಂದು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ವಾಮದೇವ ಋಷಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದ ಇತಿಹಾಸವು ಇಲ್ಲಿ ಊಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು—

ಕಶ್ಚಿದ್ಯುಷಿಃ ಮೃತಭಾರ್ಯೋ ವೃದ್ಧಶ್ಚ ಪುತ್ರಕಾಮೋ ಅಶ್ವಿನೌ ತುಷ್ಟಾವ | ತಸ್ಯಾಶ್ವಿನಾವಯೋ
ನಿಜಂ ಕ್ಷೇತ್ರಾತ್ ಪುತ್ರಂ ಜನಯಾಂಚಿಕ್ರತುರಿತಿ | ತದೇತದಿಹೋಚ್ಯತೇ | ಕ್ಷೇತ್ರಾತ್ ಕೃಷ್ಣಾ
ಭೂಮಿಃ ಕ್ಷೇತ್ರಮುಚ್ಯತೇ | ತತಃ ವಿಸ್ರಂ ಮೇಧಾವಿನಂ ಅಜನಥಃ ಜನಿತವಂತಾ |

ಒಬ್ಬ ಋಷಿಗೆ ಹೆಂಡತಿಯು ಮೃತಳಾಗಿದ್ದ ಕಾರಣ ಹೆಂಡತಿಯೇ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಅವನೂ ಬಹಳ ಮುದುಕನಾಗಿದ್ದನು. ಆದರೆ ತನಗೆ ಒಬ್ಬ ಮಗನಾಗಬೇಕೆಂಬ ಆಸೆಯೂ ಇತ್ತು, ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಅವನು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡಿದನು. ಅವರು ಅಯೋಜನಾದ ಪುತ್ರನನ್ನು ಅವನಿಗೆ ಉಂಟುಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟರು ಎಂದು ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ವಿಸ್ರಂ—ಮೇಧಾವಿನಂ | ಮೇಧಾವಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ವಿಸ್ರಶಬ್ದವು ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. (ನಿ. ೩-೧೯)

ಯೋ ಅನಿಧ್ಯೋ ದೀದಯಾದಪ್ಸ್ವೃಣ ನ್ತರ್ಯಂ ವಿಪ್ರಾಸ ಈಳಿತೇ ಅಧ್ವರೇಷು ||

(ಮ.ಸಂ. ೧೦-೩೦-೪)

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ವಿಸ್ರ ಶಬ್ದವು ಮೇಧಾವಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ದಂಸನಾ—ರಕ್ಷಣಾತ್ಮಕಂ ಕರ್ಮ. ವಾಮದೇವ ಋಷಿಯನ್ನು ಅವನ ತಾಯಿಯು ಗರ್ಭದಿಂದ ಹೊರಗೆ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡಿ ರಕ್ಷಿಸಿದ ಕಾರ್ಯವೆಂದು ಸಾಯಣರೂ, ದಂಸನಾ ದರ್ಶನೀಯಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುರ್ವಯೋ ರೇಷಾ ಕ್ಷೇತ್ರಜನನಲಕ್ಷಣಾ ಸ್ತುತಿಭಿಃ ಪರಿಚರಿತುಃ ತಸ್ಯ ಋಷೇರರ್ಥಾಯ ದರ್ಶನೀಯಾ | ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಋಷಿಯು ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿ ಪುತ್ರನನ್ನು ಉತ್ಪಾದನೆ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟ ಕಾರಣ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಸೇವಿಸಿದ್ದ ಋಷಿಗೆ ಹಿತವಾ ದಂತೆನ್ನಿಮ್ಮ ಕಾರ್ಯಗಳು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅಶ್ವರ್ಯಕರವಾಗಿರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. ಯುವಾಂ

ಮುಕ್ತಾ—ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇತರ ಯಾವ ದೇವತೆಯೂ ಈ ಪ್ರಕಾರವಾದಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ದಯೆಯು ಸ್ತುತಿನಾಡುವ ಆಶ್ರಿತರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಪಾರವಾಗಿರುವುದು ಎಂದೂ ತಿಳಿಯುವುದಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ.

|| ಸ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ನಿರ್ಮತಮ್—ಋ ಗತೌ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಕಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಗತಿರನಂತರಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃತ್‌ಸ್ವರಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವಾಗಿ ಗತಿಗೆ (ನಿರ್) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜರಣ್ಯಯಾ—ಜ್ಯಾನ್ ವಯೋಹಾನ್ ಧಾತು. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯೌವೋರನಾಕೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ. ಜರಣ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಜರಣಕ್ರಿಯಾರ್ಥ ಜರಣ್ಯಾ. **ಅಂತ್ಯಾವ-ಸ್ಥಾಚ್ಛಿಂದಸಿ** ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಟಾಪ್. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಕರಣಾ—ಡುಕ್ಯ ಇ ಕರಣೇ. ಧಾತು. ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದೃಶ್ಯತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ಯುಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯೌವೋರನಾಕೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಗುಣ. ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ದ್ವಿವಚನ ಔ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಕಾರಾದೇಶ.

ಇನ್ನಥಃ—ಇವಿ ನ್ಯಾಪ್ತೌ. ಧಾತು. ಇದಿತೋ ನುಮ್ ಧಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನುಮಾಗಮ. ಲಟ್‌ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಥಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕರ್ತರಿ ಶಸ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಸ್ ವಿಕರಣ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜನಥಃ—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಹೇತುಮತಿ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್, **ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. **ಜನೀಜ್ಯಾನ್ ಕ್ಷಸುರಂಜೋಮಾಂತಾಶ್ಚ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಮಿತ್ ಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ ಮಿತಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾಪ್ರಸ್ತ ಬರುತ್ತದೆ. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಥಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಸ್ ವಿಕರಣ. **ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥಾ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಸ್ಸಿಗೆ ಆರ್ಧ ಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದರಿಂದ **ಣೀರನಿಟಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್ಚಿಗೆ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. **ಜನಥಃ** ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಪ್ರೇಯಾ—ಪನ ಸ್ತುತೌ. ಧಾತು. ಅಘ್ನಾದಯಶ್ಚ (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯತೋನಾವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವ್ಯತ್ಯಯ ದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ವರಸದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಟಾಪ್. ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ವಿಧತೇ—ವಿಧ ವಿಧಾನೇ. ಧಾತು. ತುದಾದಿ. ಇದಕ್ಕೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ರಾದೇಶ. ತುದಾದಿಭ್ಯಃ ಶಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶವಿಕರಣ. ಇದು ಜಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ನುಮ್‌ರಹಿತವಾದ ಶತ್ಯವಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿಬಂದುದರಿಂದ ಶತುರನುಮೋ ನದ್ಯಜಾದೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭುವತ್—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಶ್ಚ ಲೋಪಃ ಪ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಲೇಟೋಡಾಟೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ತಿಗೆ ಲುಕ್. ಭೂಸುಮೋಸ್ತಿಜಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕಿಗೆ ಗುಣ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಚಿಶ್ಚ ಧಾತು—ಭುವನಾಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉನಜಾದೇಶ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೭ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಗಚ್ಛತಂ ಕೃವಮಾಣಂ ಪರಾವತಿ ಪಿತುಃ ಸ್ವಸ್ಯ ತ್ಯಜಸಾ

ನಿಬಾಧಿತಂ |

ಸ್ವರ್ವತೀರಿತ ಊತೀರ್ಯುಮೋರಹ ಚಿತ್ರಾ ಅಭೀಕೇ ಅಭವ-

ನ್ನಭಿಷ್ಠಯಃ || ೮ ||

|| ಸದಸಾಶಃ ||

ಅಗಚ್ಛತಂ | ಕೃಪಮಾಣಂ | ಪರಾವತಿ | ಪಿತುಃ | ಸ್ವಸ್ಯ | ತೃಜಸಾ |

ನಿಬಾಧಿತಂ |

• ಸ್ವರ್ವತೀಃ | ಇತಃ | ಊತೀಃ | ಯುವೋಃ | ಅಹ | ಚಿತ್ರಾಃ | ಅಭೀಕೇ |

ಅಭವನ್ | ಅಭಿಷ್ವಯಃ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ಪರಾವತಿ. ದೂರದೇಶೇ ಸಮುದ್ರಮಧ್ಯೇ ಸ್ವಸ್ಯ ಪಿತುಸ್ತುಗ್ರಸ್ಯ ತೃಜಸಾ ತ್ಯಾಗೇನ ನಿಬಾಧಿತಂ ಪೀಡಿತಂ ಭುಜ್ಯಂ ಕೃಪಮಾಣಂ ಯುನಾಂ ಸ್ತುವಂತಮಗಚ್ಛತಂ | ಯುನಾಂ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥಂ ಗತವಂತಾ | ಯಸ್ಮಾದೇವಂ ತಸ್ಮಾದ್ಧೇ ಅಶ್ವಿನೌ ಸ್ವರ್ವತೀಃ ಸ್ವರ್ವತ್ಯಃ ಶೋಭನಗಮನ-ಯುಕ್ತಾ ಇತ ಇತೋಮುಖಾಚ್ಚಿತ್ರಾಶ್ಚಾಯನೀಯಾ ಯುವೋರಹ ಯುವಯೋರೇವೋತೀರೂತಯೋ ರಕ್ಷಾ ಅಭೀಕೇ ಸಮೀಪೇಭಿಷ್ವಯಃ ಸರ್ವೇಃ ಪ್ರಾಣಿಭಿರಭ್ಯೇಷಣೀಯಾ ಅಭವನ್ | ಭವಂತಿ || ಕೃಪಮಾಣಂ | ಕೃಪತಿಃ ಸ್ತುತಿಕರ್ಮಾ | ಅಯಂ ಚ ತುದಾದಿದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ | ಸ್ವರ್ವತೀಃ | ಸುಪೂರ್ವಾ-ದರ್ಶೇರ್ಭಾವೇ ನಿಚ್ | ತತೋ ಮತುಹ್ | ಛಂದಸೀರ ಇತಿ ಮತುಪೋ ವತ್ಸಂ | ಅಭಿಷ್ವಯಃ | ಇಷು ಇಚ್ಛಾಯಾಂ | ಭಾವೇ ಕ್ತಿನ್ | ಶಕಂಧ್ವಾದಿತ್ವಾತ್ಪರರೂಪತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ) | ಪರಾವತಿ—ದೂರದೇಶದಲ್ಲಿ (ಸಮುದ್ರಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ) ಸ್ವಸ್ಯ ಪಿತುಃ—ತನ್ನ ತಂದೆಯ (ತುಗ್ರನ) | ತೃಜಸಾ—ತ್ಯಾಗದಿಂದ | ನಿಬಾಧಿತಂ—ಪೀಡಿತನಾದ | ಕೃಪ-ಮಾಣಂ—ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದ (ಭುಜ್ಯವನ್ನು) | ಅಗಚ್ಛತಂ—(ರಕ್ಷಿಸಲು) ಹೊರಟಿರಿ (ಆದುದರಿಂದ) | (ಅಶ್ವಿನೌ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ) | ಸ್ವರ್ವತೀಃ—ಶುಭಕರವಾದ ಗಮನಯುಕ್ತವಾದವುಗಳೂ | ಇತಃ—ಈ ಕಡೆ (ನಮ್ಮ ಕಡೆ) ಮುಖವುಳ್ಳವುಗಳೂ | ಚಿತ್ರಾಃ—ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದವುಗಳೂ ಮತ್ತು | ಯುವೋಃ ಅಹ—ನಿಮ್ಮದೇ ಆದ | ಊತೀಃ—ರಕ್ಷಣಾಕರ್ಮಗಳು | ಅಭೀಕೇ—ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ | ಅಭಿಷ್ವಯಃ—(ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಗಳಿಂದ) ಅಪೇಕ್ಷಣೀಯಗಳು | ಅಭವನ್—ಆಗಿರುತ್ತವೆ.

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ದೂರದೇಶದಲ್ಲಿ (ಸಮುದ್ರಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ) ತನ್ನ ತಂದೆಯಿಂದ ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟು, (ಅಗಲಿ) ದುಃಖಪಡುತ್ತಿದ್ದ ಭುಜ್ಯವು (ನಿಮ್ಮನ್ನು) ಸ್ತುತಿಸಲು (ಅವನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲು) ಹೊರಟಿರಿ. ಆದುದರಿಂದ (ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಗಳೂ) ಶುಭಗಮನರಾದ ನಿಮ್ಮ ಆಶ್ವರ್ಯಕರವಾದ ರಕ್ಷಣೆಯು (ಸರ್ವದಾ) ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ (ಸುಲಭವಾಗಿ) ಸಿಗುವಂತಿರಲೆಂದು ಬಯಸುತ್ತಾರೆ.

English Translation.

You repaired to him who, afflicted by the abandonment of his own father, praised you from afar : hence your prompt and wonderful succours have been wished to be at hand (by all).

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಭುಜ್ಯನೆಂಬವನು ತನ್ನ ತಂದೆಯಿಂದ ಶತ್ರುನಿಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ಅಜ್ಞಸ್ತನಾಗಿ ಪ್ರಯಾಣಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಸಮುದ್ರಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನಾಥನಾಗಿ ವಿಪದ್ಗಸ್ತನಾಗಿರುವುದನ್ನು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ತಿಳಿದು ಅವನನ್ನು ದಯೆಯಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಂದಿರುವರು ಎಂದೂ ಇತರ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ರಕ್ಷಣೆಯೂ ಈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ದಯೆಯಿಂದಲೇ ಆಗುತ್ತದೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅವರ ಕೃಪೆಯು ಅಭಿಲಾಷಣೀಯವಾಗಿರುವುದೆಂದೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ಋಕ್ತಿನ ಪೂರ್ವಾರ್ಧವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಪದಗಳನ್ನು ತುಗ್ಗುವುತ್ರನಾದ ಭುಜ್ಯವಿನ ರಕ್ಷಣೆಪರವಾಗಿ ಮಾತ್ರ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಅಗಚ್ಛತಂ ಚಕ್ಷುಃಪ್ರದಾನಾರ್ಥಂ ಗತಂತಾ ಯುವಾಂ ಕೃಪಮಾಣಂ ಸ್ತುವಂತಂ ಋಜ್ರಾಶ್ವಂ ಪ್ರತಿ—ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಕಣ್ಣನ್ನು ಕಳೆದು ಕೊಂಡು ಸ್ತುತಿಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಋಜ್ರಾಶ್ವನೆಂಬವನಿಗೆ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಯಾಣಮಾಡಿದ್ದ ನೀವುಗಳು ಎಂದು ಋಜ್ರಾಶ್ವನ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಇದಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಆಯಾಯ ಪದಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ತ್ಯಜಸಾ—ತ್ಯಾಗೇನ ಬಾಧಿತಂ ಪೀಡಿತಂ, ತಂದೆಯು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿದ ಕಾರಣ ದುಃಖದಿಂದ ಇರುವವನೆಂದು ಭುಜ್ಯವಿನ ಪರವಾಗಿ ಸಾಯಣರೂ. ಪಿತುಃ ಸ್ವಸ್ಯ ತ್ಯಜಸಾ ನಿಬಾಧಿತಂ—ಅತ್ತೀಯಸ್ಯ ಪಿತುಃ ಕೋಷೇನ ಶಾಪಜನಿತಾಂಧ್ಯೇನ ಪೀಡಿತಂ ತನ್ನ ತಂದೆಯು ಕೋಪದಿಂದ ಶಾಪಗ್ರಸ್ತನಾಗಿ ಅದರಿಂದ ಉಂಟಾದ ಕುರುಡತನದಿಂದ ತೊಂದರೆಪಡುತ್ತಿದ್ದ ಋಜ್ರಾಶ್ವನೆಂದು ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಚಿತ್ರಂ—ಚಾಯನೀಯಂ ಪೂಜ್ಯವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಅರ್ಥ. ಚಿತ್ರಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಯಾಸ್ಯರು—ಚಿತ್ರಂ ಚಾಯನೀಯಂ ಮಂಹನೀಯಂ (ನಿ. ೧೨-೭) ಎಂದು ಒಂದು ಉದಾಹರಣೆಯಲ್ಲಿಯೂ, ಚಿತ್ರಂ ದೇವಾನಾಂ ಎಂಬ ಇನ್ನೊಂದು ಉದಾಹರಣೆಯಲ್ಲಿ ಚಾಯನೀಯಂ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಉತ್ತೇಜ-ಉತ್ತೇಜಯೋ ರಕ್ಷಾಃ | ರಕ್ಷಣೆಗಳು ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ ಯಜ್ಞಾ ಪ್ರತಿ ಗತಯೋ ಯಜ್ಞ ಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಯಾಣಗಳು ಎಂದು ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ಅಭೀಕೇ-ಸಮೀಪೇ | ಹತ್ತಿರ ಎಂದು ಸಾಯಣರ ವಿಸರಣೆ. ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಉತ್ತ ರಾರ್ಥದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಚಿತ್ರಾ ಅಭವನ್ನಭೀಕೇ ಅಭಿಷ್ಟಯೋ ಎಂಬ ನಾಕೃಕ್ಕೆ—

ಸರ್ವೈಃ ಪರಿಚಾರಕೈಸ್ಸಹ ಇತಃ ಸ್ಥಾನಾತ್ ಯಜ್ಞಾನ್ ಪ್ರತ್ಯಾಸನ್ನೇ ಯಾಗಕಾಲೇ ಯುನಾಂ ಗಚ್ಛತಃ ತತ್ರ ಚಾಭೀಜ್ಯೇಥೇ | ಅಥವಾ ಅಭೀಕ ಇತಿ ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮ ಸರ್ವೈಸ್ಸೈಯೋ-
ಧೃಭಿಸ್ಸಹ ಗಚ್ಛಥೋ ಯುನಾಂ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಗತ್ವಾ ಚಾಭಿಗಚ್ಛಥಃ ಶತ್ರುನಿತ್ಯರ್ಥಃ |

ನೀವು ನಿಮ್ಮ ಪರಿವಾರದೊಡನೆ ಈ ಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬಂದು ಅಲ್ಲಿ (ಪೂಜೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ) ಯಜ್ಞಾರ್ಹರಾಗಿ ರುತ್ತೀರಿ. (ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹೋಮಾದಿಗಳಿಂದ ಸೇವೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತೀರಿ) ಅಥವಾ ನಿಮ್ಮ ಯೋಧ್ಯಜನಗಳೊಡನೆ (ಶೂರರಾದ ಸೈನಿಕರೊಡನೆ) ಯುದ್ಧಭೂಮಿಗೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಲು ಹೋಗಿ ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಎದುರಾಗಿ ಯುದ್ಧಮಾಡು ತ್ತೀರಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

|| ಸ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಗಚ್ಛತಮ್—ಗಮ್ಯಾಲ್ಯ ಗತೌ. ಧಾತು. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮವುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತಮಾದೇಶ. ಶವ್ ವಿಕರಣ. ಇಷುಗಮಿಯಮಾಂ ಛಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಭಕಾರ ಅಂತಾದೇಶ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತನಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತ ವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕೃಪಮಾಣಮ್—ಕೃಪ ಧಾತುವು ಸ್ತುತಿಕ್ರಿಯಾದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದು ತುದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಠಿತ ವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಊಹಿಸಬೇಕು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶವಿಕರಣ. ಇದು ಜಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಥಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಅನೇಮುಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಂತಾಂಗಕ್ಕೆ ಮುಕಾಗಮ.

ತೃಜಸಾ—ತೃಜ ಹಾನೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಸರ್ವಧಾತುನಿಬಂಧನವಾಗಿ ಬರುವ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾ ದಿನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ನಿಬಾಧಿತಮ್—ಬಾಧ್ಯ ವಿಲೋಡನೇ. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಅರ್ಥಧಾತುಕಸ್ಯೇಡ್ಯಲಾದೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ. ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ನಿ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವರ್ವತೀಃ—ಸು ಉಪಸರ್ಗ. ಋ ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದೃಶ್ಯಂತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಏಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ರಸರವಾಗಿ

ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ವರ್ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಎಂದರ್ಥ ವಿವಕ್ಷ್ಯಮಾಡಿಡಾಗ ತದಸ್ಯಾಸ್ತಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಂದಸೀರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಸಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಸ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ ಉಗಿತಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಪ್.

ಊತೀಃ—ಅವ ರಕ್ಷಣೀ. ಧಾತು. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ತಿಚ್ಚಾಚೆ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಜ್ವರತ್ವರಸ್ರಿವ್ಯವಿಮು—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೂ ವಕಾರಕ್ಕೂ ಊಠಾದೇಶ. ಊತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಭಿಷ್ಟಯೇಃ—ಅಭಿ ಉಪಸರ್ಗ. ಇಷು ಇಚ್ಛಾಯಾಮ್. ಧಾತು. ತುದಾದಿ. ಇದಕ್ಕೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ತೀನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತೀನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ಲುತ್ವದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಟಕಾರಾದೇಶ. ಅಭಿ+ಇಷ್ಟಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಶಕಂಧ್ವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಶಕಂಧ್ವಾದಿಷು ಪರರೂಪಂ ವಾಚ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹು ವಚನಾಂತರೂಪ. || ೮ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಉತ ಸ್ಯಾ ವಾಂ ಮಧುಮನ್ಮಕ್ತಿಕಾರಪನ್ಮದೇ ಸೋಮಸ್ಯಾ-

ಶಿಜೋ ಹುವನ್ಯತಿ |

ಯುವಂ ದಧೀಚೋ ಮನ ಆ ವಿವಾಸಥೋಽಥಾ ಶಿರಃ ಪ್ರತಿ

ವಾಮುಶ್ವಂ ವದತ್ || ೯ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಉತ | ಸ್ಯಾ | ನಾಂ | ಮಧುಮತ್ | ಮಕ್ಷಿಕಾ | ಅರಸತ್ | ಮದೇ | ಸೋಮ-
 ಸ್ಯ | ಔತಿಜಃ | ಹುವನ್ಯತಿ |
 ಯುವಂ | ದಧೀಚಃ | ಮನಃ | ಆ | ವಿನಾಸಥಃ | ಅಥ | ತಿರಃ | ಪ್ರತಿ | ನಾಂ |
 ಅಶ್ವ್ಯಂ | ನದತ್ || ೯ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಉತಾಸಿ ಚ ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ಮಧುಮನ್ಮಧುಮಂತೌ ನಾಂ ಯುವಾಂ ಸ್ಯಾ ಸಾ ಮಕ್ಷಿಕಾ
 ಸರಘಾ ಮಧುಕಾಮಾ ಸತ್ಯರಸತ್ | ಅಸೌತ್ | ತಥಾಶಿಜ ಉತಿಜಃ ಪುತ್ರಃ ಕಕ್ಷೀವಾನ್ ಸೋಮಸ್ಯ
 ಪಾನೇನ ಯುವಯೋರ್ಮದೇ ಹರ್ಷೇ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಸತಿ ಹುವನ್ಯತಿ | ಯುವಾನಾಹ್ವಯತಿ |
 ಯುವಂ ಯುವಾಂ ಚ ತಸ್ಯೈ ಮಕ್ಷಿಕಾಯೈ ಮಧು ದಾತುಂ ಮಧುವಿದ್ಯಾರ್ಥಿನೌ ಸಂತೌ ದಧೀಚಿ
 ಅಥರ್ವಣಸ್ಯ ಋಷೇರ್ಮನಶ್ಚಿತ್ತಂ ಶುಶ್ರೂಷಯಾ ಆ ವಿನಾಸಥಃ | ಪರ್ಯಚರತಂ | ಅಥಾನಂತರಂ
 ತಸ್ಮಿನ್ನೀತೇ ಸತ್ಯಶ್ವ್ಯಂ ಯುವಾಭ್ಯಾಂ ಪ್ರತಿಹಿತಮಶ್ವಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿ ಯಚ್ಚಿರಸ್ತದ್ವಾಂ ಯುವಾಂ ಪ್ರತಿ
 ಮಧುವಿದ್ಯಾಮವದತ್ | ಸ ಋಷಿರಾಶ್ವೇನ ತಿರಸೋಽಪದಿಷ್ಟವಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಮಧುಮತ್ | ಸುಪಾಂ
 ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರ್ಲೂಕ್ | ಅರಸತ್ | ರಸ ಲಸ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ನಾಚಿ | ಮದೇ | ಮದೀ ಹರ್ಷೇ |
 ಮದೋಽನುಪಸರ್ಗ ಇತಿ ಭಾವೋಽಪ್ | ಹುವನ್ಯತಿ | ಹ್ವೇಇತ್ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೀಚಿ | ಲ್ಯುಟ್ಟೀತಿ
 ಭಾವೇ ಲ್ಯುಟ್ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಹವನಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛತಿ | ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ |
 ಅಂತ್ಯಲೋಪಶ್ಚಾಂದಸಃ | ವರ್ಣವ್ಯಾಪತ್ತೋತ್ತಂ | ಅಶ್ವ್ಯಂ | ಅಶ್ವೇ ಭವಮಶ್ವ್ಯಂ | ಭವೇ
 ಛಂದಸೀತಿ ಯತ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಉತ—ಮತ್ತು | (ಅಶ್ವಿನೌ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ) | ಮಧುಮತ್—ಮಧುಯುಕ್ತರಾದ |
 ನಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನು | ಸ್ಯಾ ಮಕ್ಷಿಕಾ—ಆ ದುಂಬಿಯು | ಅರಸತ್—ಸ್ತುತಿಸಿತು | ಔತಿಜಃ—ಉತಿಜ
 ಎಂಬುವಳ ಪುತ್ರನಾದ ಕಕ್ಷೀವಂತ ಎಂಬುವನು | ಸೋಮಸ್ಯ—ಸೋಮರಸದ (ಪಾನದಿಂದ) | ಮದೇ—
 (ನಿಮಗೆ) ಹರ್ಷವಾಗಲು | ಹುವನ್ಯತಿ—(ನಿಮ್ಮನ್ನು) ಕರೆಯುತ್ತಾನೆ | ಯುವಂ—ನೀನಿಬ್ಬರು (ದುಂಬಿಗೆ
 ಮಧುವನ್ನು ಕೊಡಲು, ಅಥವಾ ಮಧುವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಯುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ) | ದಧೀಚಃ—ಅಥರ್ವಣ

ಋಷಿಯ | ಮನಃ—ಮನಸ್ಸನ್ನು | ಆ ನಿವಾಸಥಃ—ಪರಿಚರಿಸಿದಿರಿ (ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿದಿರಿ) | ಅಥ—
ಅನಂತರ (ಅವನು ಪ್ರೀತನಾದ ಮೇಲೆ) | ಅಶ್ವಂ—ಅಶ್ವಸಂಬಂಧವಾದ | ಶಿರಃ—(ಆ ದಧ್ಯಂಚನಿಗೆ ನಿಮ್ಮಿಂದ
ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ) ಶಿರಸ್ಸು | ನಾಂ ಪ್ರತಿ—ನಿಮಗೆ | ವದತ್—(ಮಧುವಿದ್ಯೆಯನ್ನು) ಹೇಳಿತು (ಉಪದೇಶಿಸಿತು).

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಮಧುಯುಕ್ತರಾದ ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನು (ಮಧುವಿಗಾಗಿ) ದುಂಬಿಯು
ಸ್ತುತಿಸಿತು; ಉಶಿಜಪುತ್ರನಾದ ಕಕ್ಷೀವಂತನು (ನೀವು) ಸೋಮರಸಪಾನದಿಂದ ಹೃಷ್ಯರಾಗಬೇಕೆಂದು (ನಿಮ್ಮನ್ನು)
ಆಹ್ವಾನಿಸುತ್ತಾನೆ; (ದುಂಬಿಗೆ ಮಧುವನ್ನು ಕೊಡಲು) ಆರ್ಥವರ್ಣ (ದಧೀಚಿ) ಋಷಿಯ ಮನಃಪ್ರಸಾದವನ್ನು ಸಂಪಾ
ದಿಸಿದ ಮೇಲೆ (ನೀವು ಕೊಟ್ಟ) ಅಶ್ವಸಂಬಂಧಿ ಶಿರಸ್ಸಿನಿಂದ, ಆತನು ನಿಮಗೆ (ಮಧುವಿದ್ಯೆಯನ್ನು) ಉಪದೇಶಿಸಿದನು.

English Translation.

That honey-seeking bee also murmured your praise ; the son of Usij
invokes you to the exhilaration of the Soma Juice : you conciliated the
mind of Dadhyanch, so that, provided with the head of a horse, he taught
you (the mystic science).

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಮುಕ್ತಿಕಾ ಮಧುಮತ್ ಅರಪತ್—ಸರಘಾ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಜೇನು ನೋಣಗಳಿಗೆ ಅನಾವೃಷ್ಟಿ
ಯಿಂದ ಪುಷ್ಪಗಳು ಸಿಕ್ಕದೆ ಮಧುವು ಅತ್ಯವಶ್ಯಕವಾಗಿರುವಾಗ ಅವುಗಳು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದಿ
ನಿವಾಸ (ಜೇನು ತುಪ್ಪ)ವನ್ನು ಹೊಂದಿದವು ಎಂದು ಇತಿಹಾಸವು ಇಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿ
ರುತ್ತದೆ. ಸ್ತಂಧಸ್ತಾಮಿಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ—

ಅತ್ರಾಪೀತಿಹಾಸಮಾಚಕ್ಷತೇ | ಸರಘಾನಾಮ ಮಧುಕರ್ಯಃ | ಮುಕ್ತಿಕಾಃ ತಾಃ ಕಸ್ಯಾಂ ಚಿದನಾ
ವೃಷ್ಟ್ಯಾಂ ಶುಷ್ಕಾಸು ಸರ್ವಪುಷ್ಪಜಾತಿಷು ಮೈಥಾ ಬಾಧ್ಯಮಾನಾಃ ಮಧ್ವರ್ಥಿನ್ಯೋ
ಅಶ್ವಿನಾನಾಜುಹುವುಃ | ತಾಭ್ಯ ಉಪಗಮ್ಯ ಅಶ್ವಿನೌ ಮಧು ವದತುಃ ತತ್ ತಾಃ ಪಪುರಿತಿ |

ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ—

ಮಧು ಪ್ರಿಯಂ ಭರಥೋ ಯತ್ಸರಘ್ಯಸ್ತಾಭಿರೂ ಪು ಊತಿಭಿರಶ್ವಿನಾ ಗತಮ್ |

(ಋ.ಸಂ. ೧-೧೧೨-೨೧)

ಎಂಬ ಈ ಮುಕ್ತನ್ನು ಉದಹರಿಸಿರುವರು ಮತ್ತು—

ಅಥನಾ ಮುಕ್ತಿಕಾಶಬ್ದೇನಾತ್ರ ಕುತಶ್ಚಿತ್ ಮುಕ್ತಿಕಾಸಾದೃಶ್ಯಾತ್ ದಧೀಚೋ ಉಚ್ಯತೇ
ಸಾ ಯುನಾಭ್ಯಾಂ ಮಧುಶಬ್ದಸಂಯುಕ್ತಂ ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ವ್ಯಕ್ತಮುಕ್ತವತೀ |

ಮುಕ್ತಿಕಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಧರ್ಮನಿಮಿತ್ತವಾದ ಸಾದೃಶ್ಯವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತಮಾಡಿಕೊಂಡು ದಧೀಚಃ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಮಾಡಿ, ಆ ದಧೀಚಶಬ್ದಬೋಧ್ಯವಾದ ಮುಕ್ತಿಕೆಯು ನಿಮಗೆ ಮಧುವಿದ್ಯಾಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಉಪದೇಶಮಾಡಿರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಅರ್ಥವು ಅಷ್ಟು ಸಮಂಜಸವಾಗಿಲ್ಲ.

ಔಶಿಜಃ ಹುವನ್ಯತಿ—ಉಶಿಜಃ ಪುತ್ರಃ ಕಕ್ಷೀರ್ವಾ ಯುವಾವಾಹ್ವಯತಿ | ಉಶಿಜಪುತ್ರನಾದ ಕಕ್ಷೀವಂತನೆಂಬ ಋಷಿಯು ಸೋಮರಸವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ ನಿಮಗೆ ಸಂತೋಷವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಸಾಯಣರ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ. ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಔಶಿಜಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ

ಔಶಿಜಃ ಉಶಿಜೋ ಅಸತ್ಯಭೂತಃ ಕಕ್ಷೀರ್ವಾ | ತಂ ಉಶಿಜಃ ಪ್ರಪೌತ್ರಂ ಪೌರಾಣಿಕಾಃ ಸ್ಮರಂತಿ |

ತಥಾ ಚ

ಉಶಿಜೋ ಬ್ರಹ್ಮದುಕ್ಲಶ್ಚ ಋಷಿದೀರ್ಘತಮಾಸ್ತಥಾ |

ಕಕ್ಷೀರ್ವಾಂಶ್ಚ ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶತ್ ಸ್ಮೃತಾ ಹ್ಯಂಗಿರಸಾಂ ವರಾಃ || ಇತಿ |

ಸಃ ಅಹಂ ಉಶಿಜಃ ಪ್ರಪೌತ್ರಃ ಕಕ್ಷೀರ್ವಾನಾಹ್ವಯಾಮೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಆತ್ಮನ ಏವಾಯಂ ಪರೋಕ್ಷರೂಪೇಣ ನಿರ್ದೇಶಃ |

ಉಶಿಜಋಷಿಯ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾದ ಕಕ್ಷೀವಂತನೆಂಬವನು ಉಶಿಜನೆಂಬವನಿಗೆ (ಪ್ರಪೌತ್ರ) ಮರಿಮಗನಾಗಿರುವ ನೆಂದೂ, ಉಶಿಜ, ಬ್ರಹ್ಮದುಕ್ಲ, ದೀರ್ಘತಮಋಷಿ, ಕಕ್ಷೀವಂತ, ಎಂಬ ಇವರೇ ಮೊದಲಾದವರು ಮೂವತ್ತು ಮೂರು ಜನರು ಅಂಗಿರಾಋಷಿಯ ವಂಶದವರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದವರೆಂದು ಪುರಾಣಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಕಕ್ಷೀರ್ವಾ ಎಂಬವನು ಎಂದು ಪರೋಕ್ಷರೂಪದಿಂದ ಇರುವಂತೆ ಪ್ರಥಮಪುರುಷದಿಂದ ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಮತ್ತು,

ಅಥವಾ ಉಶಿಜಃ ಪುತ್ರಃ ಔಶಿಜಃ ದೀರ್ಘಶ್ರವಾಃ ಸಃ ಯುವಾಂ ಅಹೂತರ್ವಾ | ಅಥವಾ ಉಶಿಕ್ ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀಯ ಮಗನು ಔಶಿಜನು. ಅವನೇ ದೀರ್ಘಶ್ರವನೆಂಬವನು. ಅವನು ನಿಮ್ಮನ್ನು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿ ಸಂತೋಷವಾಗಿರಲು ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವನು ಎಂದು ಬೇರೆಯ ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ.

ಯಾಭಿಸ್ಸದಾನೋ ಔಶಿಜಾಯ ವಣಿಜೇ ದೀರ್ಘಶ್ರವಶೇ ಮಧೂ ಕೋಶೋ ಅಕ್ಷರತ್ |

ಕಕ್ಷೀವಂತಂ ಸ್ತೋತಾರಂ ಯಾಭಿರಾವತಂ ತಾಭಿರಾ ಸು ಊತಿಭಿರತ್ಸಿನಾ ಗತಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧ ೧೧೨-೧೧)

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿರುವರು.

ದಧೀಚಃ ಮನಃ ಅವಿನಾಶಃ—ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಜೇನುನೋಣಗಳಿಗೆ ಮಧುವನ್ನು ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ತಮಗೆ ಮಧುವಿಧೈಯು ಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ದಧೀಚಋಷಿಯನ್ನು ಶುಕ್ರಾಣಿ ಮಾಡುವುದರ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಅವನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಿದರೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಅಶ್ವ್ಯಂ ಶಿರಃ ಅವದತ್—ಯುನಾಭ್ಯಾಂ ಪ್ರತಿಹಿತಂ ಅಶ್ವಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿ ಯತ್ ಶಿರಃ ತತ್ ಮಧು
ವಿದ್ಯಾಂ ಯುನಾಂ ಅವದತ್ | ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ದಧೀಚಿಮುಷಿಯ ತಲೆಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಕುದುರೆಯ ತಲೆಯನ್ನು
ಸೇರಿಸಿದ ಕಾರಣ ಆ ಅಶ್ವಶಿರಸ್ಸಿನಿಂದ ಆ ಮುಷಿಯು ಇವರಿಗೆ ಮುಧುವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಉಪದೇಶಮಾಡಿರುವನೆಂದು
ಇಬ್ಬರೂ ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳು—

ಅಶ್ವಸ್ಯಾವಯವಭೂತೇನ ಮಧ್ವಾಖ್ಯಂ ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಉಕ್ತವಾನ್ | ಅಶ್ವದ (ಕುದುರೆಯ)
ಅವಯವವಾದ ಶಿರಸ್ಸಿನಿಂದ ಮಧುವಿದ್ಯಾಪ್ರತಿಸಾದ್ಯವಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಉಪದೇಶಮಾಡಿರುವನೆಂದು
ಅರ್ಥಮಾಡಿ—

ದಧ್ಯಜ್ ಹ ಯೆನ್ನಧ್ವಾಫರ್ವಣೋ ನಾಮಶ್ವಸ್ಯ ಶೀರ್ಷ್ಣಾ ಪ್ರ ಯದೀಮುನಾಚಿ ||

(ಮು.ಸಂ. ೧-೧೧೬-೧೨)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸ್ಯಾ—ತ್ಯದ್ಶಬ್ದ. ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾದಾಗ ತ್ಯದಾದೀನಾಮಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದ
ರಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಅತ್ವ. ಪರರೂಪ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಅದಂತವಾದುದರಿಂದ ಟಾಪ್. ತದೋಃ ಸಾವನಂತ್ಯಯೋಃ
(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಸಕಾರಾದೇಶ. ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ
ಸುವಿಗೆ ಲೋಪ.

ಮಧುಮತ್—ಮಧು ಅನಯೋಃ ಆಸ್ತಿ ಇತಿ ಮಧುಮಂತೌ ತದಸ್ಯಾಸ್ತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೯೪)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಕ್ಕೆ ದ್ವಿವಚನ ಔ ಪರವಾದಾಗ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ.
೩-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್.

ಅರಸತ್—ರಸ ಲಪ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ನಾಚಿ ಧಾತು. ಲಜ್‌ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿ
ಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮದೇ—ಮದೀ ಹರ್ಷೇ. ಧಾತು. ಮದೋಽನುಪಸರ್ಗೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪಿತೃದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮೀ ಏಕವಚನಾಂತ
ರೂಪ.

ಔಶಿಜಃ—ಉಶಿಜಃ ಅಪತ್ಯಂ ಪುಮಾನ್ ಔಶಿಜಃ. ತಸ್ಯಾಪತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೯೨) ಎಂಬುದ
ರಿಂದ ಅಣ್‌ಪ್ರತ್ಯಯ. ತದ್ವಿತೇಷ್ಟಚಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ
ದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ.

ಹುವನೈತಿ—ಹೈಜ್ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲ್ಯುಟ್ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. **ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಛೇ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. **ಯುಮೋರನಾಕೌ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ. **ಅಚಿಶ್ಚ ಧಾತುಭ್ರವಾಂ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಜಾದೇಶ ಹುವನಮಾತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛತಿ ಹುವನೈತಿ. **ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಚ್ಛಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಾಂದ ಸವಾಗಿ ಅಂತ್ಯ (ಅಕಾರ) ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಕ್ಕೆ ಗುಣ ಅನಾದೇಶ ಬಂದಾಗ ಹುವನೈತಿ ಎಂದಾಗ ವರ್ಣವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಉಪಜಾದೇಶ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಧೀಚಿಃ—ನಧಿ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಅಂಚು ಗತಿಪೂಜನಯೋಃ ಧಾತುವಿಗೆ ಋತ್ವಿಕ್ ದಧೃಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ರ್ವಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅನಿದಿತಾಂ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾನಕಾರಲೋಪ. ಷಷ್ಠೀ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಅಚಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಚೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬಂದ ಅಂಚು ಧಾತು ಪರವಾದುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಚೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವ ಪದಕ್ಕೆ ಅಂತೋದಾತ್ತ ಸ್ವರಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಅಂಚೇಶ್ವಂದಸ್ಯುಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿನಾಸಥಃ—ವಿನಾಸಧಾತುವು ಪರಿಚರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಥ—ನಿಪಾತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಶ್ಯಮ್—ಅಶ್ವೇ ಭವಂ ಅಶ್ಯಂ | ಭನೇ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ಯತೋನಾವಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವದತ್—ವದ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ. ಧಾತು. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯುಮಾಜ್ಯೋಗೇಽಸಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೯ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯ ||

ಯುವಂ ಪೇದವೇ ಪುರುನಾರಮುತ್ಪಿನಾ ಸ್ಪೃಧಾಂ ಶ್ವೇತಂ ತರು-

ತಾರಂ ದುವಸ್ಯಥಃ |

ಶಯ್ಯೇರಭಿದ್ಯುಂ ಪೃತನಾಸು ದುಸ್ವರಂ ಚರ್ಕೃತ್ಯಮಿಂದ್ರಮಿ-

ವ ಚರ್ಷಣೀಸಹಂ || ೧೦ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯುವಂ | ಪೇದವೇ | ಪುರುನಾರಂ | ಅತ್ಪಿನಾ | ಸ್ಪೃಧಾಂ | ಶ್ವೇತಂ | ತರು-

ತಾರಂ | ದುವಸ್ಯಥಃ |

ಶಯ್ಯೇಃ | ಅಭಿದ್ಯುಂ | ಪೃತನಾಸು | ದುಸ್ವರಂ | ಚರ್ಕೃತ್ಯಂ | ಇಂದ್ರಂ ಇವ |

ಚರ್ಷಣೀಸಹಂ || ೧೦ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅತ್ಪಿನಾ ಹೇ ಅತ್ಪಿನೌ ಪೇದವೇ ಪೇದುನಾಮ್ನೇ ರಾಜ್ಞೇ ಪುರುನಾರಂ ಬಹುಭಿರ್ವರಣೀಯಂ ಸ್ಪೃಧಾಂ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಸ್ಪರ್ಧಮಾನಾನಾಂ ಶತ್ರುಣಾಂ ತರುತಾರಂ ತಾರಕಂ ಶ್ವೇತಂ ಶುಭ್ರವರ್ಣಮಿಂದ್ರಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಮಶ್ವಂ ಯುವಂ ಯುನಾಂ ದುವಸ್ಯಥಃ | ದತ್ತವಂತಾ | ಪುನರಪಿ ಕೀದೃಶಂ | ಶಯ್ಯೇಃ | ಶೀರ್ಯಂತ ಇತಿ ಶರ್ಯಾ ಯೋದ್ಧಾರಃ | ತೈಃ ಪೃತನಾಸು ಸಂಗಾಮೇಷು ದುಸ್ವರಂ ತರೀತುಮಶಕ್ಯಂ ಅಭಿದ್ಯುಮುಭಿಗತದೀಪ್ತಿಂ ಚರ್ಕೃತ್ಯಂ ಸರ್ವೇಷು ಕಾರ್ಯೇಷು ಪುನಃಪುನಃ ಪ್ರಯೋಜ್ಯಂ ಇಂದ್ರಮಿವ ಚರ್ಷಣೀಸಹಂ ಇಂದ್ರೋ ಯಥಾ ಶತ್ರುನಭಿಭವತಿ ಏವಂ ಶತ್ರುಜನಾನಾಮುಭಿಭವಿತಾರಮಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಸ್ಪೃಧಾಂ | ಸ್ಪರ್ಧ ಸಂಘರ್ಷೇ | ಕ್ವಿಷ್ಟೇತಿ ಕ್ವಿಪ್ | ಚಶಬ್ದೇನ ದೃತಿಗ್ರಹಣಾನುಕರ್ಷಣಾತ್ಸ್ಯ ಚ ವಿಧ್ಯಂತರೋಪಸಂಗ್ರಹಾರ್ಥತ್ವಾದಪಕಾರಸ್ಯ ಲೋಪೋ ರೇಫಸ್ಯ ಚ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಸಾವೇಕಾಚಿ ಇತಿ

ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ತರುತಾರಂ | ತ್ವ ಸ್ವ ವನತರಣಯೋಃ | ಅಸ್ಮಾತ್ತ್ವಚಿ ಗ್ರಸಿತಸ್ತಭಿತಸ್ತಭಿತೇತ್ಯಾದಾ
ನಿಸಾತನಾದ್ರೂಪಸಿದ್ಧಿಃ | ಚರ್ಕೃತ್ಯಂ | ಕರೋತೇರ್ಯೇರ್ಜಾಲುಗಂತಾದ್ವಿಭಾಷಾ ಕೃವೃಷೋರಿತಿ ಕೃಪ್ |
ತತಸ್ತುಕ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಶ್ವಿನಾ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ವೇದವೇ—ವೇದವೆಂಬ ರಾಜನಿಗೆ | ಪುರುನಾರಂ—ಬಹುಜನ
ರಿಂದ ಅಪೇಕ್ಷಣೀಯನಾದ | ಸ್ವೃಧಾಂ—(ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ) ಸ್ಪರ್ಧಿಸುವ ಶತ್ರುಗಳ | ತರುತಾರಂ—ತಾರಕವೂ
(ಜಯಿಸುವುದೂ) | ಶರೈಃ—ಯೋಧರಿಂದ | ಪೃತನಾಸು—ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ | ದುಸ್ತರಂ—ಅಜೇಯವೂ |
ಅಭಿದ್ಯುಂ—ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವೂ | ಚರ್ಕೃತ್ಯಂ—(ಸರ್ವಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲೂ) ಪುನಃ ಪುನಃ ಯೋಜ್ಯವೂ | ಇಂದ್ರನಿವ
ಇಂದ್ರನಂತೆ | ಚರ್ಷಣೀಸಹಂ—ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಅಸಹಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದೂ ಆದ | ಶ್ವೇತಂ ಅಶ್ವಂ—
ಒಂದು ಶ್ವೇತಾಶ್ವವನ್ನು | ಯುವಂ—ನೀವಿಬ್ಬರೂ | ದುವಸ್ಯಥಃ—ಕೊಟ್ಟಿರಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನೀವು ವೇದವಿಗೆ, ಬಹುಜನರಿಗೆ ಇಷ್ಟವೂ ಶತ್ರುತಾರಕವೂ, ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ
ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಅಜೇಯವೂ, (ಸರ್ವಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲೂ) ಪುನಃ ಪುನಃ ಪ್ರಯೋಜ್ಯವೂ, ಇಂದ್ರನಂತೆ ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಅಸಹಯ
ಕಾರಕವೂ, ತೇಜೋವಿಶಿಷ್ಟವೂ ಆದ, ಶ್ವೇತವರ್ಣದ ಒಂದು ಅಶ್ವವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರಿ.

English Translation.

Aswins, you gave to Pedu the white (horse) desired by many, the
breaker-through of combatants, shining, unconquerable by foes in battle,
fit for every work; like Indra, the conquerer of men.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ವೇದ ಎಂಬ ರಾಜನಿಗೆ ಇಂದ್ರನು ತನುಗೆ ಸಾರಿತೋಷಕವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದ ಒಂದು
ಬಿಳಿಯ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವರು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಪುರುನಾರಂ—ಬಹುಭಿರ್ವರಣೀಯಂ | ಬಹಳ ಜನರು ಅಪೇಕ್ಷೆ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದಾದ ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ,
ಸ್ಕಂದಪುರಾಣಗಳು ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಶತ್ರುಣಾಂ ವಾರಯಿತಾರಂ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹ
ಮಾಡಿ ಅವರಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವ ಎಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ಸ್ವೃಧಾಂ ತರುತಾರಂ—ಸಂಗ್ರಾಮಾಣಾಂ ನಿಸ್ತರಿತಾರಂ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಜಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ
ಎಂದು ಸ್ಕಂದಪುರಾಣಗಳ ವಿವರಣೆ, ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವೃಧಾಶಬ್ದವು (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ
ಸ್ವೃಧ ಎಂದರೆ ಯುದ್ಧವು—ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಿವರಿಸಿದಾರೆ, ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಸ್ಪರ್ಧಮಾನಾನಾಂ ಶತ್ರುಣಾಂ

ತಾರಕಂ—ಯುದ್ಧವು ಒದಗಿದಾಗ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳು ತಾವು ಜಯಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಯತ್ನಪಡುವರು. ಅದಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವನ್ನು ಕೊಡದಂತೆ ಅವರನ್ನು ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸುವುದು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ದುಸ್ತರಂ—ತೆರಿತುಮಶಕ್ಯಂ | ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಕುದುರೆಯು ಯಾರಿಂದಲೂ ಮೀರಲು ಅಶಕ್ಯವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು—**ಅವತಿರಿತೀತಿ ವಧಕರ್ಮಸು ಪಾರಾತ್ ತಿರತಿರ್ಹನನಾರ್ಥಃ ತಸ್ಯೇದಂ ರೂಪಂ ದುರ್ಹಣಂ ಅವತಿರತಿ** ಎಂದು ವಧಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಠ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ದುಸ್ತರವೆಂದರೆ ಕೊಲ್ಲಲು ಆಗದಿರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಚಕ್ರೈಶ್ಚ—ಸರ್ವೇಷು ಕಾರ್ಯೇಷು ಪುನಃ ಪುನಃ ಪ್ರಯೋಜ್ಯಂ | ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಅಶ್ವವು ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸಲು ಅರ್ಹವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಸಾಯಣರ ನ್ಯಾಖ್ಯಾನ. ಇದಮಸಿ ಚ ಕೃಂತೇರ್ವಧಕರ್ಮಣೋ ರೂಪಂ ಅತ್ಯೇರ್ಥಂ ಹಂತಾರಂ | ಕೃಂತ ಧಾತುವಿನ ರೂಪವಾಗಿರುವ ಚಕ್ರೈಶ್ಚ ಎಂಬುವುದಕ್ಕೆ ಕೊಲ್ಲುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಬಹಳಮಟ್ಟಿಗೆ ನಾಶಮಾಡುವುದು ಎಂದು ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಚರ್ಷಣೀಸಹಂ—ಇಂದ್ರೋ ಯಥಾ ಶತ್ರುನಭಿಭವತಿ ಏನಂ ಶತ್ರುಜನಾನಭಿಭವಿತಾರಂ | ಚರ್ಷಣಿ ಶಬ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೭) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಪೇದುರಾಜನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಅಶ್ವವು ಇಂದ್ರನು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುವ ಹಾಗೆ ಶತ್ರುಜನರನ್ನು ತಿರಸ್ಕಾರಮಾಡುತ್ತಿತ್ತು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸ್ಪೃಧಾಮ್—ಸ್ಪರ್ಧ ಸಂಘರ್ಷೇ, ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಚಕಾರವು ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ ದೃಶಿಗ್ರಹಣವನ್ನು ಅನುಕರಣಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅದು ಇತರ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪವೂ ಧಾತುವಿನ ರೇಫಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ಪೃಧಾ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ಪೃಷ್ಠ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಏಕಾಚಾದುದರಿಂದ **ಸಾನೇಕಾಚಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶ್ವೇತಮ್—ಶ್ವಿತಾ ವರ್ಣೇ. ಧಾತು. ಪಚಾದಿ ಆಕೃತಿಗಣವಾದುದರಿಂದ **ನಂದಿಗ್ರಹ ಪಚಾದಿಭ್ಯಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಥೆಗೆ ಗುಣ-ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತರುತಾರಮ್—ತ್ಯಾ ಪ್ಲವನ ತರಣಯೋಃ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ತ್ಯಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ **ಗ್ರಸಿತಸ್ತುಭಿ-ತಸ್ತುಭಿತ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೩೪) ಎಂಬಲ್ಲಿ ನಿಸಾತಿತವಾದುದರಿಂದ ಇಷ್ಟರೂಪ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. **ಗತಿಕಾರ ಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದ್ವೈವಸ್ಯಥಃ—ದುವಸ್ ಸಂದೀಪನೇ. ಧಾತು ಕಂಡ್ವಾದಿ. ಇಲ್ಲಿ ದಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. **ಕಂಡ್ವಾದಿಭ್ಯೋ ಯಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮ ಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರಾಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶಯ್ಯೇಃ—ಶ್ಯ ಹಿಂಸಾಯಾಂ. ಧಾತು. ಶೀರ್ಯಂತೇ ಇತಿ ಶರ್ಯಾಃ. **ಅಚೋ ಯತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಗುಣ. ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. **ಯತೋನಾವಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದುಸ್ತರಮ್—ತ್ಯ ಪ್ಲವನತರಣಯೋ. ಧಾತು. ತರೀತುಮಶಕ್ಯಮ್ ದುಸ್ತರಮ್. **ಈಷದೂಃ ಸುಷು ಕೈ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್ಛಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಖಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. **ಲಿತಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಿಕ್ಕೈತ್ಯಮ್—ಡುಕ್ಕೞ್.ಕರಣೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಪೌನಃಪುನ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ **ಧಾತೋರೇಕಾಚೋ-ಹಲಾದೇಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಯಜೋಚಿ ಚಿ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. **ಸನ್ಯಜೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. **ಗುಣೋ ಯಜ್ಞಲುಕೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಗುಣ. ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. **ಯಜ್ಞಲುತಗಂದ ಮೇಲೆ ವಿಭಾಷಾ ಕೃವ್ಯಮೋಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯ ಪಿತಿ ಕೃತಿ ತುಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ತುಕಾಗಮ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. || ೧೦ ||

ನೂರಹತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತ ಮುಗಿದುದು.

ನೂರ ಇಪ್ಪತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಕಾ ರಾಧದಿತಿ ದ್ವಾದಶರ್ಚಿಂ ಪಂಚಮಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಅತ್ರಾನುಕ್ರಮ್ಯತೇ | ಕಾ ರಾಧದ್ವಾದಶಾಂತ್ಯಾ ದುಃಸ್ವಪ್ನನಾಶನ್ಯಾದ್ಯಾ ಗಾಯತ್ರೀ ದ್ವಿತೀಯಾ ಕಕುಪ್ ತೃತೀಯಾಚತುರ್ಥ್ಯಾ ಕಾವಿರಾಣ್ಣಿಷ್ಟರೂಪ್ಯಾ ಪಂಚಮಾ ತನುಶಿರಾ ಪಷ್ಯಪ್ಪರೈರುಷ್ಣಿಗ್ನಿಷ್ಟಾರಬ್ಧಹತೀ ಕೃತಿರ್ನಿರಾಟ್ ತಿಸ್ರೋ ಗಾಯತ್ರೈ ಇತಿ | ಅಸ್ಯಾಯಮರ್ಥಃ | ಅನುವೃತ್ತೇರಾಶಿಜೋ ದೈರ್ಘತಮಸಃ ಕಕ್ಷೀವಾನೃಷಿಃ | ಆದ್ಯಾ ಗಾಯತ್ರೀ | ವಿದ್ವಾಂಸಾವಿತ್ಯೇಷಾ ಕಕುಪ್ ಮಧ್ಯಮಪಾದಸ್ಯ ದ್ವಾದಶಾಕ್ಷರತ್ವಾತ್ | ಮಧ್ಯಮಕ್ಷೇತ್ಕಕುಪ್ | ಅನು. ೫-೩ | ಇತಿ ಹಿ ತಲ್ಲಕ್ಷಣಂ | ತೃತೀಯಾ ತಾ ವಿದ್ವಾಂಸೇತ್ಯೇಷ್ವಾಕಾವಿರಾಟ್ | ನವಕಯೋರ್ಮಧ್ಯೇ ಜಾಗತಃ ಕಾವಿರಾಟ್ | ಅನು. ೬-೫ | ಇತ್ಯುಕ್ತಲಕ್ಷಣೋಪೇತತ್ವಾತ್ | ಚತುರ್ಥೀ ವಿ ಪೃಚ್ಛಾಮಿತ್ಯೇಷಾ

ನಷ್ಟರೂಪೀ | ನವವೈರಾಜತ್ರಯೋದಶೈರ್ನಷ್ಟರೂಪೀ | ಅನು. ೬-೬ | ಇತ್ಯುಕ್ತಲಕ್ಷಣೋಪೇತತ್ವಾತ್ |
 ಪ್ರ ಯಾ ಘೋಷ ಇತ್ಯೇಷಾ ಪಂಚಮಾ ತನುಶಿರಾ | ಏಕಾದಶಿನೋಃ ಪರಃ ಪಟ್ಟಸ್ತನುಶಿರಾ |
 ಅನು. ೫-೫ | ಇತ್ಯುಕ್ತಲಕ್ಷಣೋಪೇತತ್ವಾತ್ | ಶ್ರುತಂ ಗಾಯತ್ರಮಿತ್ಯೇಷಾ ಪಕ್ಷೀ ಯದ್ಯಪಿ ಪಾದಸಂಖ್ಯ
 ಯೋಷ್ಟಿಂ ಭವತಿ ತಥಾಪ್ಯಕ್ಷರಸಂಖ್ಯಯೋಷ್ಟಿಕ್ | ಯುವಂ ಹೀತಿ ಸಸ್ತಮಾ ವಿಷ್ವಾರಬೃಹತೀ |
 ಅಷ್ಟಿನೋರ್ಮಧ್ಯೇ ದಶಕಾ ವಿಷ್ವಾರಬೃಹತೀ | ಅನು. ೭-೫ | ಇತಿ ತಲ್ಲಕ್ಷಣೋಪೇತತ್ವಾತ್ | ಮಾ ಕಸ್ಯಾ
 ಇತ್ಯಷ್ಟಮಾ ಕೃತಿಃ | ಜಾಗತಾವಷ್ಟಕಶ್ಚ ಕೃತಿಃ | ಅನು. ೬-೭ | ಇತ್ಯುಕ್ತಲಕ್ಷಣಸದ್ಭಾವಾತ್ |
 ದುಹೀಯನ್ನಿತಿ ನವಮಾ ವಿರಾಟ್ | ದಶಮ್ಯಾದ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತೋ ಗಾಯತ್ರೈಃ | ಅಶ್ವಿನಿಃ ವೈ ಇತಿ
 ವೈಶಬ್ಧಪ್ರಯೋಗಾತ್ತಾಹ್ಯಾದಿಪರಿಭಾಷಯೇದಮಪಿ ಸೂಕ್ತಮಾಶ್ವಿನಂ | ಅಥ ಸ್ವಪ್ನಸ್ಯೈತ್ಯಂತ್ಯಯಾ
 ದುಃಸ್ವಪ್ನನಾಶನಂ ಪ್ರತಿಸಾದ್ಯತೇ | ಅತೋ ಯಾ ತೇನೋಚ್ಯತೇ ಸಾ ದೇವತಾ | ಅನು. ೨-೫ | ಇತಿ
 ನ್ಯಾಯೇನ ತದೇವ ದೇವತಾ || ಸೂಕ್ತನಿನಿಯೋಗೋ ಲೈಂಗಿಕಃ | ಘರ್ಮಾಭಿಷ್ಠವ ಅದಿತೋ ನವಚೋರೇ
 ವಿನಿಯುಕ್ತಾಃ | ಸೂತ್ರೈತೇ ಹಿ | ಕಾ ರಾಧದ್ಧೋತ್ರಾಶ್ವಿನಾ ನಾಮಿತಿ ನವಾ ಭಾತ್ಯಗ್ನಿಃ | ಅ. ೪-೬ |
 ಇತಿ || ಕಾ ರಾಧದ್ಧೋತ್ರಾಶ್ವಿನಾ ನಾಮಿತಿ ನವ ವಿಚ್ಛಂದಸಃ | ಐ. ಬ್ರಾ. ೧-೨೦ | ಇತ್ಯಾದಿಕಂ
 ಬ್ರಾಹ್ಮಣಮನುಸಂಧೇಯಂ ||

ಅನುವಾದವು—ಕಾ ರಾಧತ್ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಹದಿನೇಳನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು.
 ಇದರಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಕಾ ರಾಧದ್ಧೋತ್ರಾಶ್ವಿನಾ ದುಃಸ್ವಪ್ನನಾಶ
 ನ್ಯಾದ್ಯಾ ಗಾಯತ್ರೀ ದ್ವಿತೀಯಾ ಕಕುಪ್ ತೃತೀಯಾ ಚತುರ್ಥಾ ಕಾವಿರಾಣ್ಣಷ್ಟರೂಪ್ಯಾ ಪಂಚಮಾ
 ತನುಶಿರಾ ಪಷ್ಠ್ಯಕ್ಷರೈರುಷ್ಟಿಗ್ವಿಷ್ವಾರಬೃಹತೀ ಕೃತಿರ್ವಿರಾಟ್ ತಿಸ್ತೋ ಗಾಯತ್ರೈ ಇತಿ | ಎಂದು ಹೇಳಿರು
 ವುದು. ಇದರ ಅರ್ಥವು—ಹಿಂದಿನ ಸೂಕ್ತಗಳಂತೆಯೇ ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೂ ಕಕ್ಷೀನಾನ್ ದೈರ್ಘತಮಸ ಚೈಶಿಜಃ
 ಎಂಬುವನೇ ಋಷಿಯು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲನೆಯ ಋಕ್ಕು ಗಾಯತ್ರೀಛಂದಸ್ಸವು. ವಿದ್ವಾಂಸೌ ಎಂಬ ಎರಡನೆಯ
 ಋಕ್ಕು ಕಕುಪ್ಛಂದಸ್ಸವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ (ಅನು. ೫-೬) ಮಧ್ಯಮಶ್ಲೇಷ್ಠಕುಪ್ ಎಂದು ಈ ಛಂದಸ್ಸಿನ
 ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಮಧ್ಯಮಪಾದಕ್ಕೆ (ಎರಡನೆಯ ಪಾದಕ್ಕೆ) ಹನ್ನೆರಡು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವುದರಿಂದ
 ಈ ಛಂದಸ್ಸಿಗೆ ಕಕುಪ್ ಎಂದು ಹೆಸರು. ತಾ ವಿದ್ವಾಂಸೌ ಎಂಬ ಮೂರನೆಯ ಋಕ್ಕು ಕಾವಿರಾಟ್ ಎಂಬ
 ಛಂದಸ್ಸಿನದು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ನವಕಯೋರ್ಮಧ್ಯೇ ಜಾಗತಃ ಕಾವಿರಾಟ್ (ಅನು. ೬-೫) ಒಂಭತ್ತು
 ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವ ಒಂದು ಮತ್ತು ಮೂರನೆಯ ಪಾದಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಎರಡನೆಯ ಪಾದವು ಜಗತೀಛಂದಸ್ಸನಾಗಿ
 (ಹನ್ನೆರಡು ಅಕ್ಷರಗಳ ಪಾದವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ) ಇರುವುದರಿಂದ ಈ ಛಂದಸ್ಸಿಗೆ ಕಾವಿರಾಟ್ ಎಂದು ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳಿರು
 ವುದು. ವಿ ಸೃಚ್ಛಾಮಿ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಋಕ್ಕು ನಷ್ಟರೂಪೀ ಎಂಬ ಛಂದಸ್ಸಿನದು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—
 ನವವೈರಾಜತ್ರಯೋದಶೈರ್ನಷ್ಟರೂಪೀ (ಅನು. ೬-೬) ಎಂದರೆ ಒಂಭತ್ತು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವ ಮೊದಲನೆಯ ಪಾದ,
 ಹತ್ತು ಅಕ್ಷರಗಳ ಪಾದವಾದ ವಿರಾಟ್ ಎಂಬ ಎರಡನೆಯ ಪಾದ ಮತ್ತು ಹದಿಮೂರು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವ ಮೂರನೆಯ
 ಪಾದ ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಈ ಛಂದಸ್ಸಿಗೆ ನಷ್ಟರೂಪೀ ಎಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರು

ವುದು. ಪ್ರ ಯಾ ಘೋಷೇ ಎಂಬ ಐದನೆಯ ಋಕ್ಕು ತನುತಿರಾ ಎಂಬ ಭಂದಸ್ಸಿನದು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—
 ಏಕಾದಶಿನೋಃ ಪರಃ ಷಟ್ಪಸ್ತನುತಿರಾ (ಅನು. ೫-೫) ಹನ್ನೊಂದು ಅಕ್ಷರಗಳ ಎರಡು ಪಾದಗಳೂ, ಆರು ಅಕ್ಷರದ
 ಮೂರನೆಯ ಪಾದವೂ ಉಳ್ಳ ಭಂದಸ್ಸಿಗೆ ತನುತಿರಾ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದು. ಶ್ರುತಂ ಗಾಯತ್ರಂ ಎಂಬ
 ಆರನೆಯ ಋಕ್ಕು ಪಾದಸಂಖ್ಯೆಯಪ್ರಕಾರ ಉಷ್ಣಿಕ್ ಭಂದಸ್ಸಾಗಿದ್ದರೂ ಅಕ್ಷರಸಂಖ್ಯೆಯಪ್ರಕಾರ ಉಷ್ಣಿಕ್ ಭಂದ
 ಸ್ಸಾಗಿರುವುದು. ಯುವಂ ಹಿ ಎಂಬ ಏಳನೆಯ ಋಕ್ಕು ವಿಷ್ವಾರಬೃಹತೀ ಎಂಬ ಭಂದಸ್ಸಿನದು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆ
 ಯಲ್ಲಿ—ಅಷ್ಟಿನೋರ್ವಧ್ಯೇ ದಶಕಾ ವಿಷ್ವಾರಬೃಹತೀ (ಅನು. ೭-೫) ಎಂದರೆ ಮೊದಲನೆಯ ಮತ್ತು ಕೊನೆಯ
 ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಅಕ್ಷರಗಳೂ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಎಂದರೆ ಎರಡು ಮತ್ತು ಮೂರನೆಯ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಹತ್ತು
 ಹತ್ತು ಅಕ್ಷರಗಳೂ ಉಳ್ಳ ಭಂದಸ್ಸಿಗೆ ವಿಷ್ವಾರಬೃಹತೀ ಎಂದು ಲಕ್ಷಣವು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಮಾ ಕಸ್ಮೈ
 ಎಂಬ ಎಂಟನೆಯ ಋಕ್ಕು ಕೃತಿಃ ಎಂಬ ಭಂದಸ್ಸಿನದು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಜಾಗತಾವಷ್ಟಕಶ್ಚ ಕೃತಿಃ
 (ಅನು. ೮-೩) ಎಂದರೆ ಮೊದಲಿನ ಎರಡು ಪಾದಗಳು ಜಗತೀಭಂದಸ್ಸುಗಳಾಗಿಯೂ (ಹನ್ನೆರಡು ಅಕ್ಷರಗಳ ಪಾದಗಳು)
 ಕೊನೆಯ ಪಾದವು ಎಂಟು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಭಂದಸ್ಸಿಗೆ ಕೃತಿಯೆಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಲಕ್ಷಣವು
 ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ದುಹೀಯನ್ ಎಂಬ ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಋಕ್ಕು ವಿರಾಟಾಭಂದಸ್ಸು. ಎಂದರೆ ಈ ಭಂದಸ್ಸಿನ
 ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಕ್ಕೆ (ಮೂರು ಪಾದಗಳು) ಹನ್ನೊಂದು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವವು ಹತ್ತರಿಂದ ಹನ್ನೆರಡರವರೆಗಿನ
 ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳು ಗಾಯತ್ರೀಭಂದಸ್ಸಿನವು. (ಈ ಎಲ್ಲಾ ಭಂದಸ್ಸುಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ನಾವು ಉದಾಹರಣೆಸಹಿತ
 ವಾಗಿ ಋ. ಸಂ ಮೊದಲನೆಯ ಭಾಗದ 221-231 ಪೇಜುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದೇವೆ) ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆ
 ಯಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನಂ ವೈ ಎಂದು ವೈಶ್ವಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ದೇವತೆಯು.
 ಅಥ ಸ್ವಪ್ತಸ್ಯ ಎಂಬ ಕೊನೆಯ ಋಕ್ಕಿಗೆ ದುಃಸ್ವಪ್ನನಾಶನಂ ಎನ್ನುವುದೇ ದೇವತೆಯೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು.
 ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಅತೋ ಯಾ ತೇನೋಚ್ಯತೇ ಸಾ ದೇವತಾ | (ಅನು. ೨-೫) ಎಂದರೆ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿ
 ಪಾದಿತನಾದ (ಹೇಳಿರುವ) ವಿಷಯವೇ ಆ ಋಕ್ಕಿಗೆ ದೇವತೆಯೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು ಎಂದು ವಚನವಿರುವುದರಿಂದ
 ಈ ಕೊನೆಯ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ದುಃಸ್ವಪ್ನನಾಶನವೇ ಈ ಋಕ್ಕಿಗೆ ದೇವತೆಯಾಗಿರುವುದು. ಸೂಕ್ತವಿನ್ಯೋಗವು
 ಲೈಂಗಿಕವು. ಘರ್ಮಾಭಿಷ್ಠವನೆಂಬ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲಿನ ಒಂಭತ್ತು ಋಕ್ಕುಗಳ ವಿನ್ಯೋಗವಿರು
 ವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರುತಸೂತ್ರದ ಕಾ ರಾಧದ್ವೋತ್ರಾಶ್ವಿನಾ ನಾಮಿತಿ ನವಾ ಭಾತ್ಯಗ್ನಿಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ
 ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೪-೬) ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕಾ ರಾಧದ್ವೋತ್ರಾಶ್ವಿನಾ ನಾಮಿತಿ ನವ ವಿಚ್ಛಂದಸಃ |
 (ಐ. ಬ್ರಾ. ೧-೨೧) ಎಂಬ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣವಾಕ್ಯವೂ ಇದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದು.

ಸೂಕ್ತ—೧೨೦

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೭ || ಸೂಕ್ತ—೧೨೦ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ ೮ || ವರ್ಗ—೨೨, ೨೩ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ—೧೨ ||

|| ಋಷಿ—ಕಕ್ಷೀಪಾನ್ ದೈರ್ಘತಮಃ ಔಶಿಜಃ ||

|| ದೇವತಾ—೧-೧೧ ಅಶ್ವಿನಾ | ೧೨—ದುಃಸ್ವಸ್ತನಾಶನಂ ||

|| ಛಂದಃ—೧. ಗಾಯತ್ರೀ | ೨. ಕಕುಪ್ | ೩. ಕಾವಿರಾಟ್ | ೪. ನಪ್ತರೂಪೀ |

೫. ತನುಶಿರಾ | ೬. (ಅಕ್ಷರೈಃ) ಉಷ್ಣಿಕ್ | ೭. ವಿಷ್ವಾರಬ್ಧನತೀ |

೮. ಕೃತಿಃ | ೯. ವಿರಾಟ್ | ೧೦-೧೨. ಗಾಯತ್ರೀ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಕಾ ರಾಧದ್ಧೋತ್ರಾಶ್ವಿನಾ ವಾಂ ಕೋ ವಾಂ ಜೋಷ ಉಭಯೋಃ |

ಕಥಾ ವಿಧಾತ್ಯಪ್ರಚೇತಾಃ || ೧ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಕಾ | ರಾಧತ್ | ಹೋತ್ರಾ | ಅಶ್ವಿನಾ | ವಾಂ | ಕಃ | ವಾಂ | ಜೋಷೇ |
ಉಭಯೋಃ |

ಕಥಾ | ವಿಧಾತಿ | ಅಪ್ರಚೇತಾಃ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಶ್ವಿನಾ ಹೇ ಅಶ್ವಿನಾ ವಾಂ ಯುವಾಂ ಕಾ ಹೋತ್ರಾ | ನಾಜ್ಞಾನ್ಯುತತ್ | ಕೀದೃಶೀ
ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಾ ನಾಗ್ರಾಧತ್ | ಆರಾಧಯತಿ | ಪ್ರೀತಾ ಕರೋತಿ | ಯುವಯೋರ್ಮಾರ್ಗಹಾತ್ಮ್ಯಾನುಸೂಪಾ
ಸ್ತುತಿನಾಸ್ತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಚಿ ವಾಂ ಯುವಯೋರುಭಯೋರ್ಜೋಷೇ ಜೋಷಣೇ ಸೇವನೇ
ಪ್ರೀಣನೇ ವಾ ಸಮರ್ಥಃ ಕಃ ಸ್ತೋತಾ ವಿದ್ಯತೇ | ಯಷ್ಟದ್ಗುಣಾಭಿಜ್ಞಃ ಕಶ್ಚಿದಪಿ ನಾಸ್ತೀತ್ಯರ್ಥಃ |

ಅಪ್ರಚೇತಾ ಯುವಯೋರ್ಮಾರ್ಗಾತ್ಮ್ಯಮಜಾನಂಶ್ಚ ಕಥಾ ಕೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ ವಿಧಾತಿ | ಯುವಾಂ ಪರಿಚರತಿ | ಯುಷ್ಮದ್ವಿಷಯಂ ಪರಿಚರಣಮಪಿ ನ ಕರ್ತುಂ ಶಕ್ಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ || ರಾಧತ್ | ರಾಧ ಸಾಧ ಸಂಸಿದ್ಧಿ | ಲೇಟ್ಕಡಾಗಮಃ | ಜೋಷೇ | ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ | ಭಾವೇ ಘೃಷ್ | ಇತ್ಯಾದಾದ್ಯದಾತ್ಮತ್ವಂ | ಕಥಾ | ಥಾ ಹೇತಾ ಚ ಛಂದಸೀತಿ ಕಿಂಶಬ್ದಾತ್ಪ್ರಕಾರವಚನೇ ಥಾ- ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಕಿಮಃ ಕ ಇತಿ ಕಾದೇಶಃ | ವಿಧಾತಿ | ವಿಧವಿಧಾನೇ | ತಾದಾದಿಕಃ | ಲೇಟ್ಕಡಾಗಮಃ | ಅಪ್ರಚೇತಾಃ | ಪ್ರಕೃಷ್ಣಂ ಚೇತೋ ಯಸ್ಯಾಸೌ ಪ್ರಚೇತಾಃ | ನೃಣಾಮಾಸೇವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಶ್ವಿನಾ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನು | ಕಾ ಹೋತ್ರಾ—ಯಾವ ಸ್ತುತಿ ವಾಕ್ಯವು | ರಾಧತ್—ಆರಾಧಿಸುತ್ತದೆ? (ಪ್ರೀತಿಸುವವಾಗುತ್ತದೆ?) | ವಾಂ ಉಭಯೋಃ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ ಜೋಷೇ—ಸೇವೆಯಲ್ಲಿ (ಸಮರ್ಥನಾಗುವನು) | ಕಃ—ಯಾರು? | ಅಪ್ರಚೇತಾಃ—ನಿಮ್ಮ (ಮಾರ್ಗಾತ್ಮ್ಯ ಯನ್ನು) ತಿಳಿಯದವನು | ಕಥಾ—ಹೇಗೆ ತಾನೇ | ವಿಧಾತಿ—(ನಿಮ್ಮನ್ನು) ಸರಿಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ?

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮನ್ನು ತುಷ್ಟಿಪಡಿಸುವ ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯವಾವುದು? (ನಿಮ್ಮ ಮಾರ್ಗಾತ್ಮ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುರೂಪ ನಾದ ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ) ನಿಮ್ಮನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವನು ಯಾರು? ನಿಮ್ಮ (ಮಾರ್ಗಾತ್ಮ್ಯ ಯನ್ನು) ತಿಳಿಯದವನು (ನಿಮ್ಮನ್ನು) ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವುದು ತಾನೇ ಹೇಗೆ? (ನಿಮ್ಮ ಸರಿಪಡಣವೂ ಮನ್ನಾಡ್ಯ ವಾದುದು)

English Translation.

What praise may propitiate you, Aswins? who may give satisfaction to you both? how may any ignorant (man) pay fitting homage?

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಕಾ ಹೋತ್ರಾ—ವಾಚ್ಛಾಮೈತತ್ ಕೇದ್ಯಶೀ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಾ ವಾಕ್ | ಹೋತ್ರಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಏನತ್ತೇಳುವಾಚ್ಛಾಮುಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೩) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. “ ವಾಂ ಹೋತ್ರಾ ಕಾ ” ನಿಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯು ಯಾವುದು ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ವಾಕ್ಯಗಳು ಬಹಳವಾಗಿದ್ದರೂ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಗುಣಗಳನ್ನೂ ಮಹಿಮೆಯನ್ನೂ ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸುವ ವಾಕ್ಯಗಳು ಸರಿಯಾಗಿ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಕಾರಣ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತುತಿಮಾಡುವುದು ಅಶಕ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಗುಣಗಳ ಮಹಿಮೆಯೂ ವಾಗಗೋಚರವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಸ್ತುತಿ ಎಂಬುವುದು ಸಾರ್ಥಕವಾಗಿರುವ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಅವರವರ ಗುಣಾದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶವಾಗುವಂತೆ ಹೇಳುವುದಾದ್ದರಿಂದ

ನಿಮ್ಮ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನೂ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬೋಧಿಸುವ ಕಬ್ಬವೇ ಇಲ್ಲವೆ ಸ್ತುತಿಯನ್ನೂ ಮಾಡುವುದೇ ಅಸಂಭಾವಿತವಾಗಿರುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದು. ಇದರಿಂದ ಅವರ ಮಹಿಮೆಯು ವರ್ಣನಾ ತೀತವಾಗಿರುವುದೆಂದು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ಈ ವಾಕ್ಯದಂತೆಯೇ ಕಾ ನಾಂ ಜೋಷ ಉಭಯೋಃ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸ್ತುತಿ ಮಾಡುವವನು ಇದ್ದರೂ ನಿಮ್ಮ ಗುಣಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ನಿಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹಿತವಾಗಿ ಸಂತೋಷವುಂಟಾಗುವ ಹಾಗೆ ಸ್ತುತಿ ಮಾಡುವವನು ಯಾರು ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯಿಂದ ಅಂತಹ ಮನುಷ್ಯನು ಇಲ್ಲವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗುವ ಕಾರಣ ಆ ಮೂಲಕ ವಾಗಿ ನಿಮ್ಮ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದೂ ಅಸಂಭಾವಿತವೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಯುವಯೋರ್ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಾನುರೂಪಾ ಸ್ತುತಿನಾಸ್ತಿ, ನಿಮ್ಮ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸುವ ಸ್ತುತಿಯು ಇಲ್ಲದಿರುವಂತೆ ಯುಷ್ಮದ್ಗುಣಾಭಿಜ್ಞಃ ಕಶ್ಚಿದಪಿ ನಾಸ್ತಿ ನಿಮ್ಮ ಗುಣಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದು ಇರುವವನು ಯಾವನೂ ಇಲ್ಲವು ಎಂದೂ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕಥಾ—ಕೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ, ಯಾವ ರೀತಿಯಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಕತರಾ ಪೂರ್ವಾ ಕತರಾಪರಾಯೋಃ ಕಥಾ ಜಾತೇ ಕವಯಃ ಕೋ ವಿನೇದ |

ವಿಶ್ವಂ ತ್ಮನಾ ಬಿಭೃತೋ ಯದ್ವ ನಾಮ ನಿ ವರ್ತೇತೇ ಅಹನೀ ಚಕ್ರಿಯೇವ ||

(ಮಂ. ಸಂ. ೧-೧೭೫-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಕಥಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಕಥಂ ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ (ನಿ. ೩-೨೨) ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ಅಪ್ರಚೇತಾಃ—ಯುವಯೋರ್ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಮಜಾನೇ. | ಪ್ರಚೇತಸ್ ಎಂಬ ಪದವು—

ಆ ಜಂಘಂತಿ ಸಾನ್ನೇಷಾಂ ಜಘನ್ ಉಪ ಜಿಘ್ನತೇ |

ಅಶ್ವಾಜನಿ ಪ್ರಚೇತಸೋಽಶ್ವಾನ್ಸಮತ್ಸು ಜೋದಯ || (ಮಂ. ಸಂ. ೬-೭೫-೧೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಚೇತಸಃ ಪ್ರವೃದ್ಧಚೇತಸಃ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಿದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವರು ಎಂದು (ನಿ. ೯-೨೦) ಅರ್ಥಬೋಧಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ-ಅನಭಿಜ್ಞರು ಅಂದರೆ ತಿಳಿಯದವರು ಅಪ್ರಚೇತಸರೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವುದು. ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯದಿರುವವರು ಅವರ ಸೇವೆಯನ್ನು ಯಾವ ರೀತಿಯಿಂದ ಅಚರಿಸುವರು ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯಿಂದ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಂತೆಯೇ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಪರಿಚರಣವು ಅಶಕ್ಯವಾದದ್ದು ಎಂಬುವದಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ರಾಧತ್—ರಾಧ ಸಾಧ ಸಂಸಿದ್ಧ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಸ್ತುತಿಯ. ಇತಶ್ಚ ಲೋಪಃ ಪಠಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಲೇಟೋಽಡಾಟಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜೋಷೇ—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಘಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಜೋಷ ಎಂಬ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತ್ಯಾನ್ವಿರ್ನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ವೈದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮೀನಿಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಕಥಾ—ಕಿಮ್ ಶಬ್ದ. ಥಾ ಹೇತೌ ಚಿ ಚೈಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೫೩-೩-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕಾರ ವಚನದಲ್ಲಿ ಥಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರಾಗ್ವಿಶೋ ವಿಭಕ್ತಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ವಿಭಕ್ತಿಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಕಿಮಃ ಕಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿಮ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ನಿಧಾತಿ—ನಿಧ ವಿಧಾನೇ. ಧಾತು. ತುದಾದಿ. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ನಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲೇಟೋಡಾಟ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ತುದಾದಿಭ್ಯಃ ಶಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೭) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶ ವಿಕರಣ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮುಕಿತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಜಿತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜ್ಜಿತಿಜಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಪ್ರಚೇತಾಃ—ಪ್ರಕೃತ್ಯಂ ಚೇತೋ ಯಸ್ಯ ಅಸೌ ಪ್ರಚೇತಾಃ. ಚೇತೀ ಸಂಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಓಣಾದಿಕೌ ನಾದ ಅಸುನಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನ ಪ್ರಚೇತಾಃ. ಅಪ್ರಚೇತಾಃ. ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ನಿ॒ದ್ವಾಂಸೌ॑ನಿ॒ದ್ವುರಃ॑ ಸೃ॒ಚ್ಛೇದ॑ವಿ॒ದ್ವಾನಿ॒ತ್ಯಾಪ॑ರೋ ಅ॒ಚೇತಾಃ॑ |

ನು॒ ಚಿ॒ನ್ನು ಮ॒ರ್ತೇ ಅ॒ಕ್ರೌ || ೨ ||

|| ಸದಪಾಠಃ ||

ನಿ॒ದ್ವಾಂಸೌ॑ | ಇತ್ | ದು॒ರಃ | ಸೃ॒ಚ್ಛೇತ್ | ಅ॒ನಿ॒ದ್ವಾನ್ | ಇ॒ತ್ಯಾ | ಅ॒ಪರಃ॑ |
ಅ॒ಚೇತಾಃ॑ |

ನು॒ | ಚಿ॒ತ್ | ನು॒ | ಮ॒ರ್ತೇ | ಅ॒ಕ್ರೌ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಇತ್ಥೇತ್ಥಮನೇನ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಪ್ರಕಾರೇಣಾವಿದ್ವಾನ್ಜ್ಞಃ ಸ್ತೋತಾ ವಿದ್ವಾಂಸಾವಿತ್ ಸರ್ವಜ್ಞಾ-
 ನೆತ್ತಿನಾನೇವ ದುರೋ ದ್ಯಾರಾಣಿ ಸ್ತುತಿಸಂಚರಣಯೋರುಪಾಯಭೂತಾನ್ಮಾರ್ಗಾನ್ಪ್ರಚ್ಛೇತ್ |
 ಪ್ರಪ್ನುಮಹತಿ | ಅಪರೋಽಶ್ವಿಭ್ಯಾಮನ್ಯಃ ಸರ್ವೋಽಪ್ಯಚೇತಾಃ | ಚೇತಸಾ ಜ್ಞಾನೇನ ರಹಿತಃ |
 ತಸ್ಮಾದಶ್ವಿನಾನೇವ ಪ್ರಚ್ಛೇದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತಾ ಚಾಕ್ರಾ ಶತ್ರುಭಿರನಾಕ್ರಾಂತಾವಶ್ವಿನಾ ನೂ ಚಿತ್
 ಕ್ಷಿಪ್ರಮೇವ ಮರ್ತೇ ಮನುಷ್ಯೇ ಸ್ತೋತರಿ ಭಕ್ತಾನುಗ್ರಾಹಕತಯಾ ಸನಿಂ ಧತ್ತ ಇತಿ ವಾಕ್ಯಶೇಷಃ ||
 ಇತ್ಥಾ | ಥಾ ಹೇತಾ ಚ ಛಂದಸೀತಿ ಥಾಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಇದಮ ಇತ್ | ಏತೇತಾ ರಥೋಃ |
 ಪಾ. ೫-೩-೪ | ಇತೀದ್ವಾವಃ | ಯದಿ ಥಾ ಹೇತಾ ಚೇತ್ಯತ್ರೇದಂಶಬ್ದಸ್ಯ ನಾನುವೃತ್ತಿಸ್ತದಾನೀಮಿದ-
 ಮಸ್ಥಮುಃ | ಏತದಂತಾತ್ಪರಸ್ಯಾ ವಿಭಕ್ತೇರ್ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರ್ಡಾದೇಶಃ |
 ಅಕ್ರಾ | ಕ್ರಮು ಪಾದವಿಕ್ಷೇಪೇ | ಅಸ್ಮಾನ್ನ ಜ್ಞಾಪಪದೇ ಕೃತ್ಯಲ್ಯುಟೋ ಬಹುಲಮಿತಿ ಬಹುಲವಚ-
 ನಾತ್ಕರ್ಮಣ್ಯಪಿ ಜಪಸನಖನಕ್ರಮಗನೋ ವಿಡಿತಿ ನಿಟ್ | ವಿಡ್ಯನೋರನುನಾಸಿಕಸ್ಯಾದಿತ್ಯಾತ್ಮಂ |
 ನಜ್ಞಾನಾಸೇಽನ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ಸ ರತ್ನಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಇತ್ಥಾ—ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ | ಅವಿದ್ವಾನ್—(ಸ್ತುತಿ ವಿಧಾನವನ್ನು) ತಿಳಿಯದವನು | ವಿದ್ವಾಂಸಾ
 ಇತ್—ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ (ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು) ಅನರನ್ನೇ | ದುರಃ—(ಸ್ತುತಿ ಪರಿಚರಣ) ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು |
 ಪ್ರಚ್ಛೇತ್—ಕೇಳಬೇಕು | ಅಪರಃ—(ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಲ್ಲದೆ) ಇತರರು (ಎಲ್ಲರೂ) | ಅಚೇತಾಃ—ಅಜ್ಞಾನಿ
 ಗಳು | ಅಕ್ರಾ—(ಶತ್ರುಗಳಿಂದ) ಅನಾಕ್ರಾಂತರಾದ (ಅಜೇಯರಾದ) ಅವರಿಬ್ಬರು | ನೂ ಚಿತ್—ಕ್ಷಿಪ್ರವಾಗಿಯೇ |
 ಮರ್ತೇ—(ಸ್ತೋತ್ರವಾದ) ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲಿ | ಮು—(ಅನುಗ್ರಾಹಕರಾಗುವ)ರಷ್ಟೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

(ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ) ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ (ಸ್ತುತಾದಿಗಳನ್ನು) ಅರಿಯದವರು ಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನೇ
 (ಸ್ತುತಿಸಂಚರಣ) ವಿಧಾನಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು ಅವರಿಬ್ಬರ ಹೊರತು ಮಿಕ್ಕವರೆಲ್ಲರೂ ಅಜ್ಞಾನಿಗಳು ;
 ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಅಜೇಯರಾದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು (ತಮ್ಮನ್ನು) ಸ್ತುತಿಸುವವರನ್ನು ಕ್ಷಿಪ್ರವಾಗಿಯೇ ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾರೆ.

English Translation.

Thus may an ignorant man inquire the means of worshipping the
 all-wise, for every (one) other (then the Aswins) is unknowing ; they, the
 unconquered, quickly (show favour) to the man (who worships them).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಮಹಿಮೆಯು ಮನೋವಾಗಗೋಚರವಾಗಿರುವದರಿಂದ ಇವರನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಜ್ಞನಾಗಿ, ಇವರನ್ನು ಸೇವಿಸುವ ಉಪಾಯಗಳನ್ನು ಸರ್ವಜ್ಞರಾಗಿರುವ ಈ ದೇವತೆಗಳನ್ನೇ ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡುವನು. ಇವರಿಗಿಂತಲೂ ಸರ್ವಜ್ಞರು ಬೇರೆ ಯಾರೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಜ್ಞನಾದವನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇವರು ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡುವರು ಎಂದು ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆ.

ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವು ಇಷ್ಟು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಅವರು ಮುಂದಿನ ಋಕ್ಕಿನೊಡನೆ ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಮನ್ವಯಮಾಡಿ ವಿವರಿಸಿ ಎರಡು ಋಕ್ಕುಗಳಿಗೂ ಏಕನಾಕೃತ್ಯ (ಒಂದೇ ವಾಕ್ಯ)ದ ಕ್ರಮದಿಂದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು.

ಪರಸ್ಯಾಮೃಚಿ ತಚ್ಛಬ್ದಶ್ರುತೇರ್ಯಚ್ಛಬ್ದೋ ಅಧ್ಯಾಹರ್ತವ್ಯಃ | ತಥಾಚ ಏಕನಾಕೃತಾ ಯೋ
ವಿದ್ವಾಂಸೌ ಜಾನಂತೌ | ಸ್ತೋತಾ ದುರಃ ಸ್ತುತೇಃ ದ್ವಾರಾಣಿ ಉಪಾಯಾಃ ಸರ್ವಂ ಪೃಚ್ಛತಿ |
ಅವಿದ್ವಾನಿತ್ಯಾ ಸತ್ಯಮೇವಾಜಾನನ್ | ಅಶಾಶ್ವೇನ ಅಪರಃ ನ್ಯೂನಶಕ್ತಿಃ ಜ್ಞಾತುಮು
ಸಮರ್ಥಃ ಸ್ವಯಂ | ಪುರಾಣಾನೇವ ಮರ್ತೇ ಆಕೌ ನಶೀಕರ್ತಾರೌ |

ಎಂದು ಪದಗಳಿಗೆ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ನು, ಇತ್ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಪದಪೂರಣಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಇತ್ಯಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಆರು ಸತ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸತ್ಯವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಮುಂದಿನ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ತಚ್ಛಬ್ದದ ಸಂಗಡ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳುವ ಕಾರಣ ಯಚ್ಛಬ್ದವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಇದರಿಂದ ವಿದ್ವಾಂಸರಾದವರು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದು ಇರುವರು. ಸ್ತುತಿ ಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು ಸ್ತುತಿ ಮಾಡುವ ಉಪಾಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡುವನು. ದಡ್ಡನು (ಏನನ್ನೂ ತಿಳಿಯದಿರುವವನು) ಸತ್ಯಾಸತ್ಯ ವಿನೇಚನೆ ಇಲ್ಲದೆ ಯಥಾಶ್ರುತಗ್ರಾಹಿಯಾಗಿ ವೇದವನ್ನೂ ತಿಳಿಯದವನಾಗಿರುವನು. ಮತ್ತು ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದ್ದನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಯಲಾರದವನಾಗಿರುವನು. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿದ್ವದ ವಿದ್ವದುಭಯಸಾಮಾನ್ಯಕ್ಕೂ ಅನುಗ್ರಹಮಾಡುವವರಾದವರು ಪರಿಶೇಷವ್ಯಾಯದಿಂದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಾಗಿರುವರು. ಇವರು ಅನುಗ್ರಹಮಾಡಿ ರಕ್ಷಿಸುವರು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಮರ್ತೇ ಆಕೌ ಮನುಷ್ಯರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಶಮಾಡಿ ಕೊಳ್ಳುವವರು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ ಎಂದು ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಆಕೌ—ಶತ್ರುಭಿಃ ಅನಾಕ್ರಾಂತೌ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಡದಿರುವವರು ಎಂದು ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆ. ಅಜ್ಞಪೂರ್ವಸ್ಯ ಕ್ರಮೇರಿದಂ ಛಾಂದಸಂ ರೂಪಂ | ಆಕ್ರಮಿತಾರೌ ನಶೀಕರ್ತಾರೌ | ಅಜ್ಞ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗದೊಡನೆ ಇರುವ ಕ್ರಮು ಛಾತುವಿನಿಂದ ಆಕ್ರಮಣ ಎಂದು ರೂಪವಾಗಿ ವೇದದಲ್ಲಿ ಆಕ್ರಮೆಂದು ರೂಪವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ವರ್ಣಿಸಿರುವರು. ಯಾಸ್ಮರು—ಅಕ್ರೇ—ಅಕ್ರ ಆಕ್ರಮಣಾತ್ (ನಿ. ೬-೧೭) ಆಕ್ರಮಣಮಾಡು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದ ಅಕ್ರ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ—

ಅಕ್ರೋ ನ ಬಭ್ರಿಃ ಸಮಿಥೇ ಮಹೀನಾಂ ದಿದೃಕ್ಷೇಯಃ ಸೂನವೇ ಭಾಯುಜೀಕಃ |

ಉದುಸ್ರಿಯಾ ಜನಿತಾ ಯೋ ಜಜಾನಾಸಾಂ ಗರ್ಭೋ ನೃತನೋ ಯಹ್ನೋ ಅಗ್ನಿಃ ||

(ಮ.ಸಂ. ೨-೧-೧೨)

ಈ ಋಕ್ಮನ್ನ ಉದಹರಿಸಿರುವರು. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು (ನಿರುಕ್ತವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾರರು) ಅಕ್ರಮ್ಯತ ಇತಿ ಅರ್ಕಃ ಪ್ರಾಕಾರಃ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವಿದ್ವಾಂಸೌ—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಟ್ ಬಂದಾಗ ವಿದೇಃ ಶತುವರ್ತುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಶತ್ಯ ಬಂದಾಗ ವಸು ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಿದ್ವಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ದ್ವಿವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಅತ್ಯಸಂತಸ್ಯ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ. ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ ನುಪಾಗಮ. ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ.

ಇತ್ಯಾ—ಇದಮ್ ಶಬ್ದ. ಥಾ ಹೇತೌ ಚಿ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕಾರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಥಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪರವಾದಾಗ ಇದಮು ಇಶ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಇಶಾದೇಶ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ ಏತೈತೋ ರಥೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದ್ಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ. ಥಾ ಹೇತೌ ಚಿ ಛಂದಸಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಇದಮ್ ಶಬ್ದವು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದರೆ ಆಗ ಇದಮುಸ್ಯಮುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕಾರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಥಮು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅವ್ಯಯಸಂಜ್ಞಾ ಇದ್ದರೂ ವೃತ್ಯಯದಿಂದ ಪರದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಡಾದೇಶ. ಡಿತ್ವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಟಿಗೆ ಲೋಪ. ಇತ್ಯಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ನು—ಋ ಚಿ ತುನುಘ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಋ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ.

ಅಕ್ರ—ಕ್ರಮು ಪಾದವಿಕ್ಷೇಪೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ನಜ್ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಜನಸನಖನಕ್ರ-ಮಗನೋ ವಿಟ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃತ್ಯಲ್ಯುಟೋ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೧೩) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲ ವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಕರ್ಮಣ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ವಿಡ್ವನೋರನುನಾಸಿಕಸ್ಯಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಟ್ ಪರವಾದಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಆತ್ಮ. ನಜ್ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ತತ್ಪುರುಷೇತುಲ್ಯಾ - (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತಾ ವಿ॒ದ್ವಾಂಸಾ॑ ಹ॒ವಾಮ॑ಹೇ॒ ವಾಂ॑ ತಾ ನೋ॑ ವಿ॒ದ್ವಾಂಸಾ॑ ಮ॒ನ್ಮ
ವೋ॒ಚೇ॒ತಮ॒ದ್ಯ ।

ಪ್ರಾ॒ರ್ಚ॒ದ್ಧಯ॑ಮಾನೋ॒ ಯು॒ವಾಕುಃ॑ || ೩ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತಾ | ವಿ॒ದ್ವಾಂಸಾ॑ | ಹ॒ವಾಮ॑ಹೇ॒ | ವಾಂ॑ | ತಾ | ನೋ॑ | ವಿ॒ದ್ವಾಂಸಾ॑ | ಮ॒ನ್ಮ
ವೋ॒ಚೇ॒ತಂ | ಅ॒ದ್ಯ ।

ಪ್ರ | ಆ॒ರ್ಚ॒ತ್ | ದಯ॑ಮಾನಃ | ಯು॒ವಾಕುಃ॑ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ವಿ॒ದ್ವಾಂಸಾ॑ ಸರ್ವಜ್ಞೌ ತಾ ವಾಂ ತೌ ಯು॒ವಾಂ ಹ॒ವಾಮ॑ಹೇ | ಆಹ್ವಯಾಮಹೇ |
ತಾನಾಹೂತೌ ವಿ॒ದ್ವಾಂಸಾ॑ಭಿಜ್ಞೌ ಯು॒ವಾಂ ನೋ॒ಽಸ್ಮಭ್ಯಂ॑ ಮ॒ನ್ಮ ಮನ॑ನೀಯಂ ಜ್ಞಾತವ್ಯಂ
ಸ್ತೋತ್ರಮದ್ಯಾಸ್ತಿನೃಲೇ ವೋ ಚೇತಂ | ಬ್ರು॒ವಾಣೌ ಭೂ॑ಯಾಸ್ತಂ | ಸ ಚಾಹಂ ಯು॒ವಾಕು॑ರ್ಯುವಾಂ
ಕಾಮಯಮಾನಃ ಸ್ತುತ್ಯಾ ಸಂಯೋಜಯನ್ವಾ ದಯಮಾನೋ ಯು॒ವಾಭ್ಯಾಂ॑ ಹವಿಃ ಪ್ರಯಚ್ಛನ್
ಪ್ರಾ॒ರ್ಚ॒ತ್ | ಪ್ರಾ॒ರ್ಚ॒ಂ | ಪ್ರ॒ಕರ್ಷೇ॑ಣ ಸ್ತಾಮಿ || ತಾ | ಸು॒ಸಾಂ ಸು॒ಲುಗಿ॑ತಿ ನಿಭಕ್ತೇರಾಕಾರಃ |
ವೋ॒ಚೇ॒ತಂ | ಬ್ರೂ॒ಞ್ ವ್ಯ॑ಕ್ತಾಯಾಂ ನಾಚಿ | ಬ್ರು॒ವೋ ವಚಿಃ॑ | ಲಿ॒ಜ್ಯಾಶಿ॑ಷ್ಯಜ್ಞಃ | ವಚಿಃ
ಉ॒ಮಿತ್ಯು॑ಮಾಗಮಃ | ಆ॒ರ್ಚ॒ತ್ | ಆ॒ರ್ಚ॒ ಪೂ॒ಜಾಯಾಂ॑ | ಭೌ॒ವಾದಿ॑ಕಃ | ತಿ॒ಜಾಂ ತಿ॒ಜೋ ಭ॑ವಂತೀತಿ
ಮಿ॒ಪಸ್ತಿ॒ಬಾದೇ॑ಶಃ | ದಯ॑ಮಾನಃ | ದಯೆ ದಾನಗತಿರಕ್ಷಣಹಿಂಸಾದಾನೇಷು | ಶಪಃ ಪಿತ್ತಾದನುದಾತ್ತತ್ವಂ
ಶಾನಚೋ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಸ್ವರೇಣ ಧಾತುಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಯು॒ವಾಕುಃ॑ | ಯು॒ವಾಂ ಕಾ॑ಮಯತ
ಇತಿ ಯು॒ವಾಕುಃ॑ | ಮಿತದ್ವಾದಿಭ್ಯ ಉಪಸಂಖ್ಯಾನಂ | ಪಾ. ೩-೨-೧೮೦-೧ | ಇತಿ ಡುಪ್ರತ್ಯಯಃ |
ಅನಿಭಕ್ತಾವಪಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಯು॒ವಾವೌ ದ್ವಿ॒ವಚೆ॑ನ ಇತಿ ಯು॒ವಾದೇ॑ಶ ಅತ್ವಂ ಚ | ಯದ್ವಾ |
ಯು ಮಿತ್ರಣೇ | ಟಿಣಾದಿಕಃ ಕಾಕುಪ್ರತ್ಯಯಃ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

ವಿದ್ವಾಂಸಾ—ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ | ತಾ ವಾಂ—ಅ ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನು | ಹೇನಾಮಹೇ—ಅಹ್ವಾನಿಸುತ್ತೇವೆ |
ವಿದ್ವಾಂಸಾ—(ಅಹೂತರಾಗಿ) ಅಭಿಜ್ಞರಾದ (ನೀವು) | ನಃ—ನಮಗೆ | ಮನ್ಮ—ಜ್ಞಾತವ್ಯವಾದ ಸ್ತೋತ್ರ
ವನ್ನು | ಅದ್ಯ—ಈಗ | ವೋಚೇತಂ—ಹೇಳುವವರಾಗಬೇಕು; (ನಾನೂ) | ಯುವಾಕುಃ—ನಿಮ್ಮನ್ನು
ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನೂ ಮತ್ತು | ದಯಮಾನಃ—(ನಿಮಗೆ ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು) ಅರ್ಪಿಸುವವನೂ ಆಗಿ | ಪ್ರ ಅರ್ಚ
ತೇ—ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪೂಜಿಸುತ್ತೇನೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ ನಿಮ್ಮನ್ನು ನಾವು (ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ) ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ; ಅಭಿಜ್ಞರಾದ ನೀವು (ನಮ್ಮಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟು) ನಮಗೆ ಜ್ಞಾತವ್ಯವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು ಈಗಲೇ ತಿಳಿಸಿ; (ನಾವೂ) ನಿಮ್ಮ (ಅನುಗ್ರಹ) ಕಾಂಕ್ಷಿಗಳಾಗಿ, (ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು) ಅರ್ಪಿಸಿ, (ನಿಮ್ಮನ್ನು) ಪೂಜಿಸುತ್ತೇವೆ.

English Translation

we invoke you who know all things; may you, who are omniscient, declare to us to-day the praise that is acceptable; desirous of your presence, I reverence you, offering (oblations).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಯುವಾಕುಃ—ಯುವಾಂ ಕಾಮಯತ ಇತಿ ಯುವಾಕುಃ | ನಿಮ್ಮನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನೆಂದು ಅರ್ಥ. ಯುಷ್ಮತ್ಪಾಮಃ—ಎಂದು ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಯುವಾಕು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಮನ್ಮ—ಮನನೀಯಂ ಜ್ಞಾತವ್ಯಂ ಸ್ತೋತ್ರಮ್. ಮನ್ಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತಿಳಿಯಬೇಕಾದದ್ದು, ಅಥವಾ ಮನನವಾಡಬೇಕಾದದ್ದು, ಸ್ತೋತ್ರವೆಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಯಾಸ್ವರು

ಉಪ ಪ್ರಾಗಾತ್ಸುಮನ್ಮೇಧಾಯಿ ಮನ್ಮ ದೇನಾನಾಮಾಶಾ ಉಪ ನೀತಪೃಷ್ಠಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೭೨-೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿರುವರು. ಮನ್ಮ ಮನನೀಯಮರ್ಥಜಾತಂ ಎಂದು ವೃತ್ತಿಕಾರರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಪದವು ಬೇರೆಬೇರೆ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ತಮೂ ಪು ಸಮಸಾ ಗಿರಾ ಪಿತ್ಯಣಾಂ ಚಿ ಮನ್ಮಭಿಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೪೧-೨; ನಿ. ೧೦-೫)

ಪ್ರ ತದ್ವೋಚೇಯಂ ಭವ್ಯಾಯೇಂದನೇ ಹವ್ಯೋ ನ ಯ ಇಷವಾನ್ಮನ್ತ ರೇಜತಿ ರಕ್ಷೋಹಾ
ಮನ್ತ ರೇಜತಿ || (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೯-೬)

ಇಲ್ಲಿ ಮನ್ತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮನನಾನಿ ಪ್ರಜ್ಞಾನಾನಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕರೆದು ಅವರು ಪ್ರೇರಿಸುವ ಬುದ್ಧಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗುವ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಆಪರನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನಾದ ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟೃವು ಅವರನ್ನು ಮಂತ್ರದಿಂದ ಆಹ್ವಾನಮಾಡಿ ಸ್ತುತಿಸಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹೋಮಮಾಡಿ ಪುನಃ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಅವರನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವನು ಎಂದೂ ವಿವರಿಸಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ತಾ--ತದ್ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ದ್ವಿವಚನ ಪರವಾದಾಗ ತೈದಾದೀನಾಮಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ಯ. ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್--ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಹವಾಮಹೇ--ಹ್ವೇಜ್ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ. ಲುಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿದ್ವಾಂಸಾ--ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್--(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಮನ್ತ--ಮನ ಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು. ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಸಿ ದ್ವೈತ್ಯಂತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ವ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಅನಿಗೆ ಸ್ವನೋರ್ನಪುಂಸಕಾತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಬಂದಾಗ ನಲೋಪ.

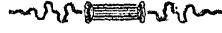
ವೋಚೇತಮ್--ಬ್ರೂಜ್ ವೃತ್ತಾಯಾಂ ನಾಚಿ. ಧಾತು. ಆಶೀರ್ಲಿಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತಮಾದೇಶ. ಬ್ರುವೋ ವಚಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೫೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ವಚ್ಯಾದೇಶ. ಲಿಜ್ಯಾಶಿಷ್ಯಜ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜ್. ವೃತ್ತಯದಿಂದ ಯಾಸುಟಿಗೆ ಇಯಾದೇಶ. ಲೋಪೋವ್ಯೋರ್ವಲಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯಲೋಪ. ವಚಿ ಉಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉನಾಗಮ. ಗುಣ. ವೋಚೇತಂ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಆರ್ಚೆತ್--ಆರ್ಚ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ತಿಜಾಂ ತಿಜೋ ಭವಂತಿ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಲಜ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ ತಿಬಾದೇಶ. ಇತೆಶ್ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಯೆಮಾನಃ--ದಯ ದಾನಗತಿರಕ್ಷಣಹಿಂಸಾದಾನೇಷು. ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಅನೇಮುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಂತಾಂಗಕ್ಕೆ ಮುಕಾಗಮ.

ಶವ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಅದುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು (ಶಾನಚ್) ತಾಸ್ಯನು ದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಯುವಾಕುಃ—ಯುವಾಂ ಕಾಮಯತೇ ಇತಿ ಯುವಾಕುಃ. ಮಿತದ್ವಾದಿಭ್ಯ ಉಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೮೦-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಡುಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಮ್+ಉ ಎಂದಿರುವಾಗ ಡಿತ್ವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಟಿಲೋಪ. ನಿಭಕ್ತಿಪರವಾಗದಿದ್ದರೂ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಯುವಾವೌ ದ್ವಿವಚನೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಪರ್ಯಂತಕ್ಕೆ ಯುವಾದೇಶ ಮತ್ತು ಆತ್ಯ. ಅಥವಾ ಯು ಮಿಶ್ರಣಾ ಮಿಶ್ರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕವಾದ ಕಾಕು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಉವಜಾದೇಶ. ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಭುತದಾತ್ಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ವಿ ಪೃಚ್ಛಾಮಿ ಪಾಕ್ಯಾನ್ ದೇವಾನ್ವಷಟ್ಕೃತಸ್ಯಾದ್ಭುತಸ್ಯ ದಸ್ರಾ |

ಪಾತಂ ಚ ಸಹ್ಯಸೋ ಯುವಂ ಚ ರಭ್ಯಸೋ ನಃ || ೪ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ವಿ | ಪೃಚ್ಛಾಮಿ | ಪಾಕ್ಯಾ | ನ | ದೇವಾನ್ | ವಷಟ್ಕೃತಸ್ಯ | ಅದ್ಭುತಸ್ಯ |
ದಸ್ರಾ |

ಪಾತಂ | ಚ | ಸಹ್ಯಸಃ | ಯುವಂ | ಚ | ರಭ್ಯಸಃ | ನಃ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ಯುವಾಂ ವಿ ಪೃಚ್ಛಾಮಿ | ವಿಶೇಷೇಣ ಪ್ರಷ್ಠಾಮಿಚ್ಛಾಮಿ | ಪಾಕ್ಯಾ ನ ಪಕ್ತವ್ಯಪ್ರಜ್ಞಾನ್ ಸ್ವಪರಿಸಕ್ತಮತೀನನ್ಯಾನ್ದೇವಾನ್ ಪೃಚ್ಛಾಮಿ | ಕಿಂತು ಯುವಾಮೇವ ಸರ್ವಜ್ಞಾ ಪೃಚ್ಛಾಮಿಾತ್ಯರ್ಥಃ | ಹೇ ದಸ್ರಾ ದರ್ಶನೀಯೌ ತೌ ಯುವಾಂ ವಷಟ್ಕೃತಸ್ಯ ವಷಟ್ಕೃತೇಣಾಗ್ನೌ ಹುತಸ್ಯಾದ್ಭುತಸ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯಭೂತಸ್ಯ ಮಹತಃ ಸಹ್ಯಸೋತಿಶಯೇನ ಬಲವಶೋ ಬಲೋತ್ಪಾದಕಸ್ಯ

ಸೋಮಸ್ಯ ಸ್ವಾಂತಲಕ್ಷಣಮೇಕದೇಶಂ ಸಾತಂ ಚ | ನೋಽಸ್ಮಾಂಶ್ಚ ರಭ್ಯಸೋಽತಿಶಯೇನ ರಭಸ್ವಿನಃ
ಪ್ರಾಥೋದ್ಯಮಾನ್ಕುರುತಂ || ಸಾಕ್ಯಾ | ಪಚೇರ್ಯಹಲೋರ್ಜ್ಯತ್ | ಚಜೋಃ ಕು ಘಿಣ್ಣ್ಯತೋರಿತಿ
ಕುತ್ವಂ | ತಿತ್ಸ್ವರಃ | ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರ್ಜಾದೇಶಃ | ವಷಟ್ಪ್ರತಸ್ಯ | ವಷಟ್ಶಬ್ದ-
ಸ್ಯೋರ್ಯಾದಿತ್ವೇನ ಗತಿತ್ವಾದ್ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಗತೇಃ ಪೃಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಸಾತಂ | ಪಾ ಸಾನೇ |
ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ | ಸಹ್ಯಸಃ | ಸಹತೇಽಭಿಭವತ್ಯನೇನೇತಿ ಸಹೋ ಬಲಂ |
ಅಸುನ್ | ತದಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ಸಹಸ್ವೀ | ಮತ್ಸರ್ಥೀಯೋ ವಿನಿಃ | ತತ ಆತಿಶಾಯಿನಿಕ ಈಯೇಸುನ್ |
ವಿನ್ಮತೋರ್ಲುಕ್ | ಛಾಂದಸ ಈಕಾರಲೋಪಃ | ರಭ್ಯಸಃ | ರಭ ರಾಭಸ್ಯೇ | ರಾಭಸ್ಯಂ ಕಾರ್ಯೋಪ-
ಕ್ರಮಃ | ಪೂರ್ವವತ್ಪ್ರಕ್ರಿಯೋನ್ನೇಯಾ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಅಶ್ವಿನೌ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ) | (ಯುನಾಂ—ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ ನಿಮ್ಮನ್ನೇ) | ವಿ ಪೃಚ್ಛಾಮಿ—
ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರಶ್ನಿಸಲಿಚ್ಛಿಸುತ್ತೇನೆ; | ಸಾಕ್ಯಾ—ಪ್ರಶ್ನನಾಗಬೇಕಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ | ದೇವಾನ್—(ಇತರ) ದೇವತೆ
ಗಳನ್ನು | ನ (ಪೃಚ್ಛಾಮಿ)—ಪ್ರಶ್ನಿಸುವುದಿಲ್ಲ; | (ಹೇ) ದಸ್ರಾ—ಎಲೈ ದರ್ಶನೀಯರಾದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ |
ವಷಟ್ಪ್ರತಸ್ಯ—ವಷಟ್ಪ್ರಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ (ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ) ಹುತವಾದವೂ | ಅದ್ಭುತಸ್ಯ—ಅಶ್ವರ್ಯಭೂತವಾ
ದವೂ | ಸಹ್ಯಸಃ—ಬಲಕಾರಕವೂ ಆದ (ಸೋಮರಸದ ನಿಮ್ಮ ಭಾಗವನ್ನು) | ಸಾತಂ ಚ—ಪಾನಮಾಡಿ |
ನಃ ಚ—ನಮ್ಮನ್ನೂ | ರಭ್ಯಸಃ—ರಭಸವುಳ್ಳವರನ್ನಾಗಿ (ಪ್ರಾಥೋದ್ಯಮಿಗಳನ್ನಾಗಿಸುವುದಿ) |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ದಸ್ರೇ, (ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ ನಿಮ್ಮನ್ನೇ) ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತೇನೆ; ಅಪಕ್ವಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ (ಇತರ)
ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸುವುದಿಲ್ಲ; (ನೀವು) ವಷಟ್ಪ್ರಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಿದುದೂ ಅಶ್ವರ್ಯ
ಕರವೂ, ಬಲಕಾರಕವೂ ಆದ (ಸೋಮರಸದ ನಿಮ್ಮ ಭಾಗವನ್ನು) ಪಾನಮಾಡಿ, ನಮ್ಮನ್ನು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ
ಉದ್ಯಮಗಳಲ್ಲಿ (ತೊಡಗುವಂತೆ) ಮಾಡಿ.

English Translation.

I invite not the gods immature (in wisdom), but you, Dasaras; drink
of the wonderful and strength-giving burnt-offering, and make us vigorous.

|| ನಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸಾಕ್ಯಾ ನ ದೇವಾನ್ ನ ಪೃಚ್ಛಾಮಿ | ನ ಪಕ್ವವ್ಯಪ್ರಜ್ಞಾನ್ ಸ್ವಪರಿಪಕ್ವಮತೀನ್ ಅನ್ಯಾನ್
ದೇವಾನ್ ನ ಪೃಚ್ಛಾಮಿ ಕಿಂತು ಯುನಾಮೇವ ಪೃಚ್ಛಾಮಿ ಸರ್ವಜ್ಞಾ | ಸಾಕ ಶಬ್ದವು ಎಂಟು ಪ್ರಶಸ್ತನಾಮ
ಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಜ್ಞಾನವಂತರೂ ಬುದ್ಧಿವಂತರೂ ಆದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ನಮ್ಮ
ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಜ್ಞಾನವು ಉಂಟಾಗುವಂತೆಯೂ ನಾವುಗಳು ಇವರನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುವಂತೆಯೂ

ಇವರ ಅನುಗ್ರಹವು ನಮಗೆ ಉಂಟಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ. ಇವರಿಗಿಂತ ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಕಡಿಮೆ ಯಾಗಿರುವ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ನಮಗೆ (ವಿವಕ್ಷಿತ) ಬೇಕಾದ ಫಲವು ದೊರಕದಿರುವ ಕಾರಣ ಅವರನ್ನು ಕೇಳುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾದ ತಿಳುವಳಿಕೆಯಿಂದ ಸರ್ವಜ್ಞರೆನಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು, ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ವಸಿಷ್ಠರಪೂರ್ವಕ ಹೋಮಮಾಡಿರುವ ಮಹತ್ತಾದ ಮತ್ತು ಪುಷ್ಪಿಕರವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿ ನಮಗೆ ಅವರನ್ನು ಸ್ತುತಿ ಮಾಡುವ ಜ್ಞಾನವು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆಯೂ ಮತ್ತು ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಇರುವಂತೆಯೂ, ಇತರ ದೇವತೆಗಳು ಇವರಿಗಿಂತ ನ್ಯೂನ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸದಿರುವಂತೆಯೂ, ಇವರ ಅನುಗ್ರಹವು ಉಂಟಾಗಲೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಅದ್ಭುತಸ್ಯ ಅಶ್ವರ್ಯಭೂತಸ್ಯ ಮಹತಃ | ಅದ್ಭುತ ಶಬ್ದವು ಮಹನ್ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ವಸಿಷ್ಠರವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಿ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮ ಮಾಡಿರುವ ವಸ್ತುವಿನ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಈ ಪದದಿಂದ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಸಹ್ಯಸಃ—ಸಹತೇ ಅಭಿಭವತ್ಯನೇನೇತಿ ಸಹಃ ಬಲಂ ತದಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ಸಹಸ್ವೀ, | ಇತರರನ್ನು ತಿರಸ್ಕಾರಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಇರುವ ಬಲವು ಸಹಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆ ಪ್ರಕಾರವಾದ ಬಲವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು ಸಹಸ್ವೀನೆನಿಸುವನು. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಅತಿಶಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು ಸಹಸ್ಯ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ರಭ್ಯಸಃ—ಅತಿಶಯೇನ ರಭಸ್ಸಿನಃ ಪ್ರಾಥೋದ್ಯಮಾನ್ | ರಭಸಶಬ್ದವು ಮಹನ್ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ-೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ನಮಗೆ ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಇರುವ ವೇಗ ಮತ್ತು ಬಲ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮಹತ್ತ್ವವು ಉಂಟಾಗಲಿ ಎಂದು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ರಭ್ಯಸ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇತರರಿಗಿಂತ ಮಿಗಿಲಾಗಿರುವ ಮಹತ್ತ್ವವು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪೃಚ್ಛಾಮಿ—ಪೃಚ್ಛಜ್ಞೇಸ್ಸಾಯಾಂ ನಾಚಿ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಾಕ್ಯಾ—ಡುಪಚಿಷ್ ವಾಕೇ. ಧಾತು. ಋಹಲೋರ್ಣ್ಯತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣ್ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಣಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿ. ಚೆಚೋಃ ಕು ಘಿಣ್ಯತೋಃ (ಉ. ಸೂ. ೭-೩-೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯ ತಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ತಿತ್ ಸ್ವರಿತಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನ ಸರನಾದಾಗ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಡಾದೇಶ. ಪಾಕ್ಯಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಷಟ್ ಕೃತಸ್ಯ--ಡುಕ್ಕೃತ್ ಕರಣೇ. ಧಾತು. ಕೃಪ್ರತ್ಯಯ. ವಷಟ್ ಎಂಬುದು ಉರ್ಯಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಉರ್ಯಾದಿಚ್ಚಿಡಾಚಿಶ್ಚ--(ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿ ಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪಾತಮ್--ಪಾ ಪಾನೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ತಿಗೆ ಲುಕ್ ಬರುವುದರಿಂದ ಪಿಬಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಹ್ಯಸಃ--ಸಹತೇ ಅಭಿಭವತಿ ಅನೇನ ಇತಿ ಸಹಃ ಬಲಮ್. ಷಹ ಮರ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಸರ್ವದಾತುಭ್ಯ ಅಸುನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಹಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಸಹಸ್ವೀ. ಅಸ್ಮಾಯಾ ಮೇಧಾ ಸ್ರಜೋವಿನಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತಿಶಯೇನ ಸಹಸ್ವೀ ಎಂದು ಅರ್ಥ ವಿವಕ್ಷಾ ಮಾಡಿದಾಗ ದ್ವಿವಚನಪಃ--(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಈಯಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಿನ್ಮತೋರ್ಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಈಯಸುನ್ ಪರವಾದಾಗ ವಿನಿಗೆ ಲೋಪ. ಛಾಂದಸ ವಾಗಿ ಈಕಾರಲೋಪ.

ರಭ್ಯಸಃ--ರಭ ರಾಭಸ್ಯೇ. ಧಾತು. ರಾಭಸ್ಯಂ ಕಾರ್ಯೋಪಕ್ರಮಃ (ಕಾರ್ಯಾರಂಭ) ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಆದಿವೃದ್ಧಿ. ಮತ್ಪರ್ಥದ ವಿನಿಗೆ ಲೋಪ. ಟಿಲೋಪ. ಈಯಸುನಿನ ಈಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ವ್ರ ಯಾ ಘೋಷೇ ಭೃಗವಾಣೇ ನ ಶೋಭೇ ಯಯಾ ವಾಚಾ

ಯಜತಿ ಪಜ್ರಿಯೋ ವಾಂ ।

ವೈಷಯುರ್ನ ವಿದ್ವಾನ್ || ೫ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಪ್ರ | ಯಾ | ಘೋಷೇ | ಭೃಗವಾಣೇ | ನ | ಶೋಭೇ | ಯಯಾ | ನಾಚಾ |

ಯಜತಿ | ಪಜ್ರಿಯಃ | ನಾಂ |

ಪ್ರ | ಇಷಯಃ | ನ | ವಿದ್ವಾನ್ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ಪ್ರ ಭವತಿ ಸಮರ್ಥಾ ಭವತಿ ಸಾ ವಾಕ್ ಯಾ ವಾಗ್ಬೃಹಸ್ಪತ್ಯುತಿರೂಪಾ ಘೋಷೇ ಘೋಷಾಖ್ಯಾಯಾಃ ಪುತ್ರೇ ಸುಹಸ್ತ್ಯಾಖ್ಯ ಋಷೌ ಭೃಗವಾಣೇ ನ ಭೃಗೌ ಚ ಶೋಭೇ ಶೋಭತೇ | ಯಯಾ ಚ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಯಾ ನಾಚಾ ಪಜ್ರಿಯಃ | ಪಜ್ರಾ ಅಂಗಿರಸಃ | ತೇಷಾಂ ಕುಲೋತ್ಪನ್ನಃ ಕಕ್ಷೀವಾನ್ಯಾಂ ಯುವಾಂ ಯಜತಿ ಪೂಜಯತಿ ಸ್ತುತಿ | ಸಾಪಿ ಶೋಭತೇ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಇಷಯರ್ಥಃ ಇಷಮನ್ನಮಾತ್ಮನಃ ಕಾಮಯಮಾನಶ್ಚ ವಿದ್ವಾನ್ ಸ್ತುತ್ಯಭಿಜ್ಞಃ ಕಕ್ಷೀವಾನ್ಯಾಃ ಪ್ರ ಭವತು | ಯುಷ್ಮದನುಗ್ರಹಾತ್ಸಂಪೂರ್ಣಕಾಮೋ ಭವತ್ಯಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಘೋಷೇ | ಘೋಷಾ ನಾಮ ಕಾಚಿಪ್ಪ್ರಹ್ಮವಾದಿನೀ ಕಕ್ಷೀವತಃ ಪುತ್ರೀ | ಅತ್ರೋಪಚಾರಾತ್ತದ್ವಾಚಕಂ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಂ ಪುತ್ರೇ ವರ್ತತೇ | ಭೃಗವಾಣೇ | ಚಿರಂತನೋ ಭೃಗುರಿವಾಚರತಿ | ಸರ್ವಪ್ರಾತಿ-ಪದಿಕೇಭ್ಯ ಇತಿ ಕ್ವಿಪ್ | ಧಾತುಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಲಟಃ ಶಾನಚ್ | ಶಬಾದಿ | ಅಗಮಾನು-ಶಾಸನಸ್ಯಾನಿತ್ಯತ್ವಾನುಗಭಾವಃ | ವೃಷಾದಿಃ | ಶೋಭೇ | ಶುಭ ದೀಪ್ತೌ | ಲೋಪಸ್ತು ಅತ್ಮನೇಪ-ದೇಷ್ಟಿತಿ ತಲೋಪಃ | ಇಷಯಃ | ಇಷ ಗತೌ | ಇಷ್ಯತಿ ಗಚ್ಛತೀತಿಷಮನ್ನಂ | ಇಗುಪಥಲಕ್ಷಣಃ ಕಃ | ಯದ್ವಾ | ಇಷು ಇಚ್ಛಾಯಾಂ | ಇಷ್ಯತೇ ಸರ್ವೈಃ ಪ್ರಾಣಿಭಿರಿತಿಷಮನ್ನಂ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಕರ್ಮಣಿ ಕರ್ತೃಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಪ್ರಶಬ್ದೇನ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಪ್ರಾದೂಹೋಡೋಡೈಷ್ಯೇಷ್ಯೇಷು ವೃದ್ಧಿವಕ್ತವ್ಯಾ | ಸಾ. ೬-೧-೮೯-೪ | ಇತಿ ವೃದ್ಧಿಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯಾ—(ನಿಮ್ಮ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ) ಯಾವ ವಾಕ್ಯವು | ಘೋಷೇ—ಘೋಷಾ ಎಂಬುವಳ ಪುತ್ರನಾದ ಸುಹಸ್ತ್ಯ ಎಂಬುವನಲ್ಲಿಯೂ | ಭೃಗವಾಣೇ ನ—ಭೃಗು ಎಂಬುವನಲ್ಲಿಯೂ | ಶೋಭೇ—ಶೋಭಿಸುತ್ತದೆಯೋ | (ಸಾ—ಅ ವಾಕ್ಯವು) | ಪ್ರ (ಭವತಿ)—ಸಮರ್ಥನಾಗಿದೆ | ಯಯಾ—ಯಾವ (ಸ್ತುತಿ ರೂಪವಾದ | ನಾಚಾ—ವಾಕ್ಯದಿಂದ | ಪಜ್ರಿಯಃ—ಪಜ್ರವಂಶೋತ್ಪನ್ನನಾದ (ಕಕ್ಷೀವಂತನು) | ನಾಂ—ನಿಮ್ಮನ್ನು | ಯಜತಿ—ಪೂಜಿಸುತ್ತಾನೋ | (ಸಾ ಪ್ರ—ಅದೂ ಶೋಭಿಸುತ್ತದೆ) | ಇಷಯಃ—ಅನ್ನವನ್ನು ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವ | ವಿದ್ವಾನ್ ನ—ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ ಕಕ್ಷೀವಂತನೂ | ಪ್ರ (ಭವತು)—ಸಂಪೂರ್ಣ ಕಾಮನಾಗಲಿ.

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

ಘೋಷಾ ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀಯ ಪುತ್ರನೂ, ಭೃಗುವೂ, ಪಪ್ರವಂಶೀಯನಾದ ಕಕ್ಷೀವಂತನೂ ಉಪಯೋಗಿಸಿದ ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳು ಪ್ರಭಾವಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಅನ್ನಾಪೇಕ್ಷೆಯೂ, ಸ್ತುತ್ಯಭಿಜ್ಞನೂ ಆದ ಕಕ್ಷೀವಂತನು (ನಿಮ್ಮನುಗ್ರಹ ದಿಂದ) ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಲಿ.

English Translation.

(Powerful is) the hymn that was repeated by the son of Ghosha, and by Bhrigu, and with which hymn the Angirases adore you ; may the sage (Kakshsivat), desirous (of food), obtain it abundantly.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಈ ಋಕ್ತನ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರೂ, ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ಬೇರೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಇರುವರು. ಸಾಯಣರು ಘೋಷೇ ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ

ಘೋಷೇ—ಘೋಷಾ ನಾಮ ಕಾಚಿತ್ ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನೀಕಕ್ಷೀವತಃ ಪುತ್ರೀ ಅತ್ರೋಪಚಾರಾತ್ಪ್ರದ್ವಾ-
ಚಿಕಂ ಸ್ತುತಿಸದಿಕಂ ಪುತ್ರೇ ವರ್ತತೇ | ಘೋಷಾಖ್ಯಾಯಾಃ ಪುತ್ರೇ ಸುಹಸ್ತ್ಯಾಖ್ಯೇ ಋಷಾಃ |

ಕಕ್ಷೀನಾನ್ ಎಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯ ಮಗಳಾದ ಘೋಷಾ ಎಂಬುವಳು ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಸ್ತ್ರೀಯು. ಇವಳ ಮಗನು ಸುಹಸ್ತ್ಯನೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನು. ಇವನನ್ನು ಘೋಷಾ ಎಂಬ ಪದದಿಂದಲೇ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಇದು ಜನ್ಯಜನಕಗಳಿಗೆ ಅಭೇದೋಪಚಾರವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಔಪಚಾರಿಕ ಪ್ರಯೋಗವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿರುವರು. ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು—ಘೋಷ್ಯಮಾಣತ್ವಾತ್ ಘೋಷಃ ಸ್ತೋಮಃ ಉಚ್ಚವಾದ ಸ್ವರದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ಕಾರಣ ಘೋಷವೆಂದರೆ ಸ್ತುತಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಭೃಗವಾಣೇ—ಚಿರಂತನೋ ಭೃಗುರಿವಾಚಿರತಿ | ಭೃಗುವಿನಹಾಗೆ ಆಚರಿಸುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿ ನ ಎಂಬುವದಕ್ಕೆ ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥವನ್ನೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಭೃಗವಾಣೇ ನ ಶೋಭೇ—ಭೃಗೌ ಚಿ ಶೋಭತೇ ಭೃಗುಋಷಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಭೃಗವಾಣೇ ನ ಶೋಭೇ ಎಂಬಲ್ಲಿ ನ ಎಂಬುವುದು ಉಪಮಾವಾಚಕವಾಗಿರುವುದು. ಭೃಗವಾಣಶಬ್ದಃ ಭೃಗೋಃ ಸರ್ಯಾಯಾಃ ಸ್ಪಷ್ಟರ್ಥೇ ಚ ಸಪ್ತಮಿ | ಭೃಗೋರಿವ | ಪ್ರ ಶೋಭೇ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಶೋಭತೇ | ಭೃಗವಾಣಶಬ್ದವು ಭೃಗುಸರ್ಯಾಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಭೃಗುಋಷಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಭೃಗುಋಷಿಯ ಹಾಗೆ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಸಚ್ಚಿಯಃ—ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು—ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಯಜತಿ | ಸಾಜಃ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ನಂ ತದ್ವಾಃ ಸಚ್ಚಿಯಃ ಅಥವಾ ಸಜ್ರಾ ಅಂಗಿರಸಃ ತೇಷಾಮಸತ್ಯಭೂತಃ ಸಚ್ಚಿಯಃ ಕಕ್ಷೀನಾ ಆತ್ಮನ ಏನಾಯಂ

ಪರೋಕ್ಷರೂಪೇಣ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇಣ ನಿರ್ದೇಶಃ| ಯಾಕ್ವರು ಪಾಜಃ ಎಂಬ ಪದವು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ.೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿ, ಪಾಜಃ ಪಾಲನಾತ್ (ನಿ. ೬-೧೨) ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ ಪಾಜ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಲವೆಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿರುವರು. ಬಲವು ಉಂಟಾಗಲು ಅನ್ವವು ಕಾರಣವಾದ್ದರಿಂದ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಿಗೆ ಉಪಚಾರವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಪಾಜ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ವವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪವಾದ ಅನ್ವವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವವನು ಪಜ್ರಿಯನು ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಮತ್ತು ಅಥವಾ ಪಜ್ರಾ ಎಂದರೆ ಅಂಗಿರಾ ಋಷಿಗಳು. ಅವರ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ಪಜ್ರಿಯನಾಗುವನು. (ಇಲ್ಲಿ) ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷದಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಕಕ್ಷೀವಂತನೇ ಅಂಗಿರಾ ಋಷಿಗಳ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಿ ಪಜ್ರಿಯನೆನಿಸಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಘೋಷಾ ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀಯು ಪುತ್ರನಾದ ಸುಹಸ್ತ್ಯಋಷಿಯು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಿರುವ ವಾಕ್ಯಗಳು ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವಂತೆಯೇ ಕಕ್ಷೀವಂತನೂ ಸ್ತುತಿಸಿರುವ ವಾಕ್ಯಗಳು ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವವು. ಸ್ತುತಿ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನಾದ ಕಕ್ಷೀವಂತನು ಅನ್ನಾದಿಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನಾಗಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಸ್ತುತಿಸಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವುದರಿಂದ ಅವನ ಅಭಿಲಾಷೆಯು ನೆರವೇರಲು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹವು ಉಂಟಾಗಲಿ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಇಷಯುರ್ನ-ಅನ್ನಕಾಮ ಇವ ಕೆಶ್ವಿತ್ ಯುಷ್ಮನ್ನಾಹಾತ್ಮ್ಯಂ ನಾ ಯೆಷ್ಯಂ ನಾ ಜಾನನ್ | ಅನ್ನಾದಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ತಿಳಿದು ಅಥವಾ ಅವರ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿ ಯಾಗವನ್ನು ಅರ್ಚಿಸುವ ಹಾಗೆ ಎಂದು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಮಾನವನ್ನು ಹೇಳಿ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ವಿವರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಎರಡು ಉಪಮೆಗಳು ವಾಚ್ಯವೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಘೋಷೇ-ಘೋಷಾ ಎಂಬುದು ಕಕ್ಷೀವಂತನ ಮಗಳ ಹೆಸರು. ಇವಳೊಬ್ಬ ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿಸಿಹೆಂಗಸು. ಇಲ್ಲಿ ಔಪಚಾರಿಕವಾದ ಪ್ರಯೋಗವಾದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಹೇಳುವ ನಾಮಪದವು ಪುತ್ರನಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಭೃಗವಾಣೇ-ಚಿರಂತನಃ ಭೃಗುರಿವಾಚರತಿ ಭೃಗ್ವತಿ. ಸರ್ವಪ್ರಾತಿಪದಿಕೇಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಬ್ಬಾ ವಕ್ತವ್ಯಃ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಕ್ವಿಪ್. ಇದು ಸನಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಸನ್ಯಾದ್ಯಂತಾಧಾತವಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತು ಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಡಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವೃತ್ಯಯದಿಂದ ಶಾನಚ್ಛಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಪೂರ್ವದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅವಾದೇಶ. ಆಗಮಾನುಶಾಸನಮನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಅದಂತಾಂಗಕ್ಕೆ ಮುಕಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಮುಕಾರ ನಿಮಿತ್ತವಿರುವುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ಚಿತ್ ಸ್ವರಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವೃಷಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೂತ ವಾದುದರಿಂದ ವೃಷಾದೀನಾಂ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ವ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶೋಭೇ-ಶುಭ-ದೀಪ್ತ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಿತ ಆತ್ಮನೇ ಪದಾನಾಂ-ಸೂತ್ರದಿಂದ ಟಿಗೆ ಏತ್ವ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧ

ಗುಣ. ಲೋಪಸ್ತ ಅತ್ಮನೇ ಸೇವೇಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಯಚ್ಚಬ್ಧ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ನಾಚಾ—ಸಾವೇಕಾಚಿಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇಷಯುಃ—ಇಷ ಗತೌ. ಧಾತು. ಇಷ್ಯತಿ ಗಚ್ಛತಿ ಇತಿ ಇಷಮನ್ನಮ್. ಧಾತುವು ಇಗುಪಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಗುಪಧಜ್ಞಾಪ್ರೀಕರಃ ಕಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಇಷು ಇಚ್ಛಾಯಾಮ್. ಧಾತು. ಇಷ್ಯತೇ ಸರ್ವೈಃ ಪ್ರಾಣಿಭಿರಿತಿ ಇಷಮನ್ನಮ್ (ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಂದ ಆಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವುದು ಅನ್ನ) ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಕರ್ಮಣಿ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃಪ್ರತ್ಯಯ. ಇಷಂ ಅತ್ಮನ ಇಚ್ಛತಿ ಇಷಯತಿ ಸುಪ ಅತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಚ್ಚಿಂದಸ್ಯಪುತ್ರಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಈತ್ವಾದಿಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕೃಜಂತವಮೇಲೆ ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ಯಾಚ್ಚಿಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತೋ ಲೋಪಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃಚ್ಚಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರ+ಇಷಯು ಎಂದಿರುವಾಗ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾದೂಹೋಽಙೋಽಙೈಷ್ಯೇಷು ವೃದ್ಧಿವಕ್ತವ್ಯಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೮೯-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿ ಬರುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಶ್ರುತಂ | ಗಾಯತ್ರಂ | ತಕವಾನಸ್ಯಾಹಂ | ಚಿದ್ಧಿ | ರಿರೇಭಾಶ್ವಿನಾ ವಾಂ |

ಆಕ್ಷೀ | ಶುಭಸ್ಪತಿಃ | ದನ್ || ೬ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಶ್ರುತಂ | ಗಾಯತ್ರಂ | ತಕವಾನಸ್ಯ | ಅಹಂ | ಚಿತ್ | ಹಿ | ರಿರೇಭ | ಅಶ್ವಿನಾ |
ವಾಂ |

ಆ | ಆಕ್ಷೀ | ಇತಿ | ಶುಭಃ | ಪತಿಃ | ಇತಿ | ದನ್ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನಾವಶ್ವಿನೌ ಗಾಯತ್ರಂ ಗಾತವ್ಯಂ ಗಾಯತ್ರೀಯುಕ್ತಂ ಗಾಯತ್ರಸಾಮ್ನಾ ನಿಷ್ಪಾದ್ಯಂ
ವಾ ಸ್ತೋತ್ರಂ ತಕವಾನಸ್ಯ ಸ್ವಲದ್ಗತೇರಂಧಸ್ಯ ಋಜ್ರಾಶ್ವಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿ ಶ್ರುತಂ | ಅಶ್ರುಣುತಂ |
ಅಹಂ ಚಿದಹಮಿವ ವಾಂ ಯುವಾಂ ಸ ಹಿ ರಿರೇಭ | ಸ್ತುತವಾನ್ | ಕಿಂ ಕುರ್ವನ್ ಹೇ ಶುಭಸ್ವತೀ ಶೋಭ-
ನಸ್ಯ ಕರ್ಮಣಃ ಪಾಲಯಿತಾರೌ ಜಲಸ್ಯ ವಾ ಸ್ವಾಮಿನೌ ಅಕ್ಷೀ ಯುವಾಭ್ಯಾಂ ದತ್ತೇ ಚಪ್ತುಷೀ ಆ ದನ್
ಆದದಾನಃ | ತಸ್ಮಾ ಇವ ಮಹ್ಯಮಸ್ಯಭಿಮತಫಲಂ ಪ್ರಯಚ್ಛತಮಿತಿ ಭಾವಃ || ಶ್ರುತಂ | ಶ್ರು ಶ್ರುತವೇ |
ಲಜ್ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ತಕವಾನಸ್ಯ | ತಕ ಗತೌ | ಅತ್ರ ಗತಿಸಾಮಾನ್ಯವಾಚಿನಾ
ತದ್ವಿಶೇಷೋ ಮಂದಗತಿರ್ಲಕ್ಷ್ಯತೇ | ಔಣಾದಿಕ ಉಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಭೃಗವಾಣ ಇತಿವತ್ ಪ್ರಕ್ರಿಯೋ-
ನ್ನೇಯಾ | ರಿರೇಭ | ರೇಭ್ಯ ಶಬ್ದೇ | ಅಕ್ಷೀ | ಈ ಚ ದ್ವಿವಚನ ಇತ್ಯಕ್ಷಶಬ್ದಸ್ಯ ಈಕಾರಾಂತಾದೇಶಃ | ಸ
ಚೋದಾತ್ತಃ | ಶುಭಸ್ವತೀ | ಸುಬಾಮಂತ್ರಿತೇ ಪರಾಂಗವತ್ಸ್ವರ ಇತಿ ಪಷ್ಯಂತಸ್ಯ ಪರಾಂಗವದ್ಭಾವಾ
ತ್ವದದ್ವಯಸಮುದಾಯಸ್ಯಾಷ್ಟಮಿಕಾಮಂತ್ರಿತಾನುದಾತ್ತತ್ವಂ | ದನ್ | ಆಜ್ ಪೂರ್ವಾದ್ವದಾತೇರಾಚೋ
ದೋಽನಾಸ್ಯವಿಹರಣೇ | ಪಾ. ೧-೨-೨೦ | ಇತ್ಯಾತ್ಮನೇಪದಂ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶತ್ಪ | ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ-
ತ್ವಾತ್ ಶ್ಲುಃ | ದ್ವಿವಚನಪ್ರಕರಣೇ ಭಂದಸಿ ನೇತಿ ವಕ್ತವ್ಯಮಿತಿ ವಚನಾದ್ವಿವಚನಾಭಾವಃ |
ಭಂದಸ್ಯಭಯಭೇತ್ಯುಭಯಥಾಶ್ರಯಣಾತ್ ಶತುಃ ಸಾರ್ವಧಾತುಕತ್ವೇನ ಜಾತ್ವಂ | ಆರ್ಧಧಾತು-
ತತ್ವಾದಾತೋ ಲೋಪ ಇಟಿ ಚೇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಅಶ್ವಿನೌ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಗಾಯತ್ರಂ—ಗಾಯತ್ರೀಭಂದೋಯುಕ್ತವಾದ
(ಗಾನಯೋಗ್ಯವಾದ) | ತಕವಾನಸ್ಯ—(ಅಂಧನಾದುದರಿಂದ) ಎಡವುತ್ತಿರುವ (ಋಜ್ರಾಶ್ವನ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು) |
ಶ್ರುತಂ—ಕೇಳಿದಿರಿ | ಅಹಂ ಚಿತ್—ನನ್ನ ಹಾಗೆ | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನೂ | ಶುಭಸ್ವತೀ—ಶುಭಕರ್ಮ
ಗಳುಳ್ಳ (ಜಲಾಧಿಪತಿಗಳಾದ) ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಆ ಅಕ್ಷೀ—(ನಿಮ್ಮಿಂದ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ) ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು |
ಆ ದನ್—ಪಡೆದವನಾಗಿ | (ಸಃ—ಆ ಋಜ್ರಾಶ್ವನು) | ರಿರೇಭ ಹಿ—ಸ್ತುತಿಸಿದನಷ್ಟೇ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಶುಭಕರವಾದ ಕರ್ಮಗಳುಳ್ಳ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, (ಅಂಧನಾಗಿ) ಎಡವುತ್ತಿರುವ ಋಜ್ರಾಶ್ವನ
ಗಾಯತ್ರೀಭಂದೋಯುಕ್ತವಾದ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಕೇಳಿದಿರಿ. (ನೀವು ಕೊಟ್ಟ) ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಪಡೆದು, ನಿಮ್ಮನ್ನು
ನನ್ನಂತೆಯೇ ಸ್ತುತಿಸಿದನಷ್ಟೇ? (ಆದುದರಿಂದ ಅವನನ್ನನುಗ್ರಹಿಸಿದಂತೆ ನನ್ನನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ)

English Translation.

Hear the song of the stumbling (blind man), for verily, Aswins,
I glorify you, recovering my eyes (through you), who are protectors of
good works.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ತಕವಾನಸ್ಯ—ಸ್ವಲ್ಪದ್ವಿತೀಃ ಅಂಧಸ್ಯ ಋಜ್ರಾಶ್ವಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿ | ಅತ್ರ ಗತಿಸಾಮಾನ್ಯವಾಚಿನಾ ತದ್ವಿಶೇಷಃ ಮಂದಗತಿರ್ಲಕ್ಷ್ಯತೇ | ಸರಿಯಾಗಿ ನಡೆಯಲು ಆಗದೆ ತಪ್ಪು ಹೆಜ್ಜೆ ಹಾಕುವ ನಡಿಗೆ ಯುಳ್ಳವನಾಗಿ ಕಣ್ಣು ಕಾಣಿಸದೆ ಇರುವ (ಋಜ್ರಾಶ್ವನಿಗೆ) ಎಂದು ಅರ್ಥ. ತಕ ಧಾತುವು ಗಮನಾರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ ಇಲ್ಲಿ ಗಮನದಲ್ಲಿ (ತಪ್ಪುನಿಕೆ) ನಿಧಾನವು ಉಕ್ತವಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ.

ಗಾಯತ್ರಂ—ಗಾತವ್ಯಂ ಗಾಯತ್ರೀತ್ಯುಕ್ತಂ | ಗಾಯತ್ರಸಾಮ್ನಾ ನಿಷ್ಪಾದ್ಯಂ ವಾ ಸ್ತೋತ್ರಂ | ಗಾನಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದದ್ದು ಗಾಯತ್ರ ಎಂದೂ ಅಥವಾ ಗಾಯತ್ರ ಎಂಬ ಸಾಮಪ್ರಭೇದದಿಂದ ಗಾನಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದದ್ದು ಗಾಯತ್ರವೆನಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದು ಇದು ಸ್ತೋತ್ರವು ಎಂದೂ ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆ. ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಗಾಯತ್ರೀತ್ಯರ್ಚನಕರ್ಮಸು (ನಿ. ೩-೧೯) ಪಾಠಾತ್ ಅರ್ಚತಿಕರ್ಮಾಯಾಂ | ಗೀಯತೇ ಅನೇನೇತಿ ಗಾಯತ್ರಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ | ಗಾಯತಿ ಎಂದು ಅರ್ಚತಿಕರ್ಮಪದಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಠಮಾಡಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಗಾಯತ್ರಂ ಗಾಯತೇಃ ಸ್ತುತಿಕರ್ಮಣಃ (ನಿ. ೧-೮) ಎಂದು ಗಾಯತ್ರಶಬ್ದಾರ್ಥನಿರ್ವಚನವು ಇರುವುದರಿಂದಲೂ, ಗಾಯತ್ರ ಶಬ್ದವು ಸ್ತೋತ್ರವಾಚಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ, ಎಂದು ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಶುಭಸ್ವತೀ—ಶೋಭನಸ್ಯ ಕರ್ಮಣಃ ಪಾಲಯಿತಾರೌ | ಜಲಸ್ಯ ವಾ ಸ್ವಾಮಿನೌ | ಮಂಗಳಕರವಾದ ಕರ್ಮಗಳು ನಡೆಯುವಂತೆ ರಕ್ಷಿಸುವವರು, ಅಥವಾ ನೀರುಗಳಿಗೆ ಯಜಮಾನರೂ ಆಗಿರುವವರು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಶುಭಶಬ್ದವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೪) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶುಭಸ್ವತೀ ಎಂದರೆ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕ ಲಕ್ಷಣಸ್ಯಾಪಿ ಪತೀ ಮಳೆಯು ಬೀಳುವ ಉದಕಗಳಿಗೂ ಅಧಿಪತಿಗಳೆಂದು ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ಋಜ್ರಾಶ್ವನಿಗೆ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಕಣ್ಣುಗಳು ಮೊದಲಿನಂತೆಯೇ ಬರುವ ಹಾಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದ ಕಾರಣ ಅವನು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದನು. ಮಂಗಳವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವ ರಾದ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟೃವಾದ ಋಷಿಯ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಅವನ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿ ಸಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಶ್ರುತಮ್—ಶ್ರುತವಣೇ. ಧಾತು. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತಸ್ಯ ಥಸ್ಯ ಥಮಿಸಾಂ— ಎಂಬುದರಿಂದ ತಮಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಇದಕ್ಕೆ ಜಿತ್ವಾದೇಶವಿರುವುದ ರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜೋಯೋಗೇಽಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ ವಾಗುತ್ತದೆ.

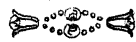
ತಕನಾನಸ್ಯ—ತಕ ಗತೌ ಧಾತು. ಗತಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಚಿಯಾದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಗತಿ ವಿಶೇಷವಾದ ಮಂದಗತಿಯು ತೋರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕವಾದ ಉಪ್ರತ್ಯಯ. ಭೃಗುವಾಣ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಆಚಾರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕೈಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಲಟ್ಟಿಗೆ ಶಾನಚ್ ಆದೇಶ. ವೃಷಾದಿಯು ಆಕೃತಿ ಗಣವಾದುದರಿಂದ **ವೃಷಾದೀನಾಂ ಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಭುದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಿರೇಭಿ—ರೇಭ್ಯ ಶಬ್ದೇ. ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಹಿ ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರಕ್ಕೆ ಹಿ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಣಲ್ ಲಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುವುದರಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಕ್ಷೀ—ಇದಕ್ಕೆ ದ್ವಿವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಈ ಚಿ ದ್ವಿವಚನೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಈಕಾರ ಅಂತಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶುಭಸ್ತುತಿ—ಸುಬಾಮಂತ್ರಿತೇ ಪರಾಂಗವತ್ ಸ್ವರೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಷಷ್ಠ್ಯಂತವು ಪರಾಮಂತ್ರಿತಕ್ಕೆ ಅವಯವವಾಗುವುದರಿಂದ ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪದದ್ವಯ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದನ್—ಡುದಾಜ್ ದಾನೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಆಜ್ ಪೂರ್ವವಾಗಿರುವಾಗ ಅಜೋ ದೋನಾಸ್ಯ ವಿಕರಣೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಡರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಯಾದುದರಿಂದ ಶ್ಲ ವಿಕರಣ. ದ್ವಿವಚನ ಪ್ರಕರಣೇ ಛಂದಸಿ ನೇತಿವಕ್ತವ್ಯಮ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಶ್ಲ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಪಿತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಜಿತ್ವವಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಆರ್ಧಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅತೋಲೋಪ ಇಟಿ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಲೋಪ. ದತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾದಾಗ ಉಗಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಹಲ್ ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ. ಸಂಯೋಗಾಂತ ಲೋಪದಿಂದ ತಕಾರಲೋಪ. ಇದು ಅಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ನಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾತಃ ||

ಯು॒ವಂ ಹ್ಯಾ॑ಸ್ತಂ ಮ॒ಹೋ ರ॒ನ್ಯು॒ವಂ ವಾ ಯ॒ನ್ನಿ॒ರತ॑ತಂಸತಂ |
ತಾ ನೋ॑ ವ॒ಸೂ ಸು॒ಗೋ॒ಪಾ ಸ್ಯಾ॑ತಂ ಪಾ॒ತಂ ನೋ॑ ವೃ॒ಕಾ-
ದ॒ಘ್ನಾಯೋಃ॑ || ೭ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯು॒ವಂ | ಹಿ | ಆ॑ಸ್ತಂ | ಮ॒ಹಃ | ರನ್ | ಯು॒ವಂ | ವಾ | ಯತ್ | ನಿಃ॒ಽಅ॑ತ॒ತಂ-
ಸತಂ |
ತಾ | ನಃ | ವ॒ಸೂ ಇ॑ತಿ | ಸು॒ಗೋ॒ಪಾ | ಸ್ಯಾ॑ತಂ | ಪಾ॒ತಂ | ನಃ | ವೃ॒ಕಾತ್ |
ಅ॒ಘ್ನ॒ಯೋಃ॑ || ೭ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ಮಹೋ ಮಹತೋ ಧನಸ್ಯ ರನ್ ರಾತಾರೌ ದಾತಾರೌ ಯುವಂ ಯುವಾಂ
ಕಂಚಿನಾಸ್ತಂ |.....ನಿರತತಂಸತಂ | ಧನಾನಿ ನಿರಗಮಯತಂ | ರಕ್ಷಕೌ ವಿನಾಶಕಾವಸಿ ಯುವಮೇ-
ವೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಹೇ ವಸೂ ವಾಸಯಿತಾರಾವಶ್ವಿನೌ ತಾ ತಾದೃಶೌ ಯುವಾಂ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಸುಗೋಪಾ
ಸುಷ್ಮ ಗೋಪಾಯಿತಾರೌ ರಕ್ಷಿತಾರೌ ಸ್ಯಾತಂ | ಭವತಂ | ಅಪಿ ಚ ನೋಽಸ್ಮಾನಘಾಯೋರಘಂ
ಪಾಪಫಲಮಸ್ಮಾಕಮಿಚ್ಛತೋ ವೃಕಾತ್ಪ್ರೇನಾತ್ಪಾತಂ | ರಕ್ಷತಂ || ಮಹಃ | ಮಹತಃ | ಛಾಂಸೋಽಚ್ಛ-
ಬ್ದಲೋಪಃ | ರನ್ | ರನ್ನಿತಿವತ್ಪ್ರಕ್ರಿಯೋನ್ನೇಯಾ | ವೃತ್ಯಯೇನೈಕವಚನಂ | ನಿರತತಂಸತಂ | ತಸಿ
ಅಲಂಕಾರೇ | ಅಸ್ಮಾಣ್ಯಂತಾಲ್ಪುಜಾ ಇತಿ ಪ್ರಿದ್ರುಸುಭ್ಯ ಇತಿ ಚ್ಛೇಶ್ವಜ್ ದ್ವಿವಚನಾದಿ ಚ | ಗರುಸಂ
ಜ್ಞಾಯಾ ಲಘುಸಂಜ್ಞಾಯಾ ಬಾಧಿತತ್ವಾತ್ಪ್ರತ್ಯದ್ಭಾವಾಭಾವಃ | ಸುಗೋಪಾ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ
ವಿಭಕ್ತೀರ್ಲುಕ್ | ಅಘಾಯೋಃ | ಅಘಂ ಪರೇಷಾಮಿಚ್ಛತಿ | ಛಂದಸಿ ಪರೇಚ್ಛಾಯಾಮಿತಿ ಕೃಚ್ |
ಅಶ್ವಾಘಸ್ಯಾದಿತ್ಯಾತ್ವಂ | ಕ್ಯಾಚ್ಛಂದಸೀತ್ಯುಪ್ರತ್ಯಯಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

(ಅಶ್ವಿನೌ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ) | ಯುವಂ—ನೀವಿಬ್ಬರು | ಮಹಃ—ಹೆಚ್ಚಾದ ಧನವನ್ನು
ರನ್—ಕೊಡುವವರು | ಆಸ್ತಂ—ಅಗಿದ್ದೀರಿ | ಯುವಂ—ನೀವಿಬ್ಬರು | ನಿರತತಂಸತಂ—(ಧನವು) ನಷ್ಟ
ವಾಗುವಂತೆಯೂ ಮಾಡಿದ್ದೀರಿ | (ಹೇ) ವಸೂ—ವಸತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವ | ತಾ—ಅಂತಹ ನೀವು |
ಪಃ—ನಮಗೆ | ಸುಗೋಪಾ—ಒಳ್ಳೆಯ ರಕ್ಷಕರು | ಸ್ಯಾತಂ—ಆಗಿ | (ಮತ್ತೂ) ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು
ಅಘಾಯೋಃ—(ನಮಗೆ) ಪಾಪ ಫಲವಾಗಬೇಕೆಂದು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ | ವ್ಯಕಾತ್—ಕಳ್ಳನಿಂದ | ಪಾತಂ—ರಕ್ಷಿಸಿರಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಹೆಚ್ಚಾದ ಧನವನ್ನು ಕೊಡುವವರೂ ನೀವೇ ; ನಾಶಮಾಡುವವರೂ ನೀವೇ ;
ಗೃಹ ದಾನ ಮಾಡುವ ನೀವು ನಮಗೆ ಒಳ್ಳೆಯ ರಕ್ಷಕರಾಗಿ ಮತ್ತು ನಮ್ಮನ್ನು ಹಿಂಸಕರಾದ ಕಳ್ಳನಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿ.

English Translation

You have been givers of great riches; you have again caused them
to disappear; do you, who are donors of dwellings, become our preservers;
protect us from the felonious robber.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಮಹಃ—ಮಹತೋ ಧನಸ್ಯ | ಮಹಃ ಎಂಬ ಪದವು ಉದಕ ನಾನುಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೪) ಉಕ್ತವಾಗಿರು
ತ್ತದೆ. ಧನವೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಸ್ತಂದಸ್ಮಾಮಿಗಳು—ನಿರತತಂಸತಂ—ತಸು ಉಪಕ್ಷಯ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಇದಂ ರೂಪಂ ನ ತನೋತೇಃ
ಯುನಾಮತ್ಯರ್ಥಮುಪಕ್ಷಯಃ | ಯುಸ್ಮೈ ದೇಯಂ ಧನಂ ತಸ್ಮೈ ಚ ಧನಂ ಧತ್ತಂ ಯ
ಉಪಕ್ಷಯಿತವ್ಯಸ್ತಮುಪಕ್ಷಯಃ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ನಿಃ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ತಸು ಉಪಕ್ಷಯೇ
ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿರತತಂಸತಂ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ, ನಾಶಪಡಿಸುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು
ಧನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಕೊಡಬೇಕಾದವನಿಗೆ ಕೊಡುವರು. ನಿಗ್ರಹಮಾಡಬೇಕಾದವನಿಗೆ ಅವನ ಧನವನ್ನು
ನಾಶಪಡಿಸುವರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಇವರು ನಿಗ್ರಹಾನುಗ್ರಹಸಮರ್ಥರು ಎಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡುವರು.

ವಸೂ—ವಾಸಯಿತಾರಾವಶ್ವಿನೌ | ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಸುಖವಾಗಿರುವಂತೆ ಇರಿಸುವರು ಎಂದು
ಸಾಯಣರೂ, ಪ್ರಶಸ್ಯೌ ವಸುಮಂತೌ ವಾ ಶ್ಲಾಘನೆಗೆ ಅರ್ಹರೂ ಅಥವಾ ಧನವಂತರೂ ಆಗಿರುವರು ಎಂದು
ಸ್ತಂದಸ್ಮಾಮಿಗಳೂ ವಿವರಿಸುವರು.

ವ್ಯಕಾತ್—ಸ್ತೇನಾತ್ ಕಳ್ಳನ ದೆಸೆಯಿಂದ ಎಂದು ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆ. ವೃಕಶಬ್ದವು—ವಜ್ರಾಯುಧ
ವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು (ನಿ. ೩-೧೧) ವಜ್ರಾಯುಧದ ನಾನುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ತೇನನಾಮ

ಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ವೃಕಶ್ಚಂದ್ರನಾ ಭವತಿ (ನಿ. ೫-೨೧) ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವೃಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಚಂದ್ರನೆಂದೂ, ವೃಕೋ ಲಾಂಗಲಂ ಭವತಿ ನಿಕರ್ತನಾತ್ (ನಿ. ೬-೨೬) ಎಂಬ ವಿವರಣೆಯಿಂದ ನೇಗಿಲು ಎಂದೂ, ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ವೃಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕಳ್ಳ, ವಜ್ರಾಯುಧ, ಚಂದ್ರ ನೇಗಿಲು ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳು ಆಗುವುವು. ಎಂದು ಯಾಚ್ಛರು ಹೇಳುವರು. ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು—ಈ ಅರ್ಥಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಭಕ್ಷಿತುಮಿಚ್ಛತಃ ಪ್ರಾಣಿನಿಶೇಷಾತ್ ಅಥವಾ ಆದಾತುಃ ಸಾಪಕಾಮಾತ್ ತಿನ್ನಲು ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಪ್ರಾಣಿ (ತೋಳ) ಎಂದೂ, ಅಥವಾ ನಮ್ಮ ಹತ್ತಿರ ಇರುವುದನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ನಿಗ್ರಹಾನುಗ್ರಹವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಅಪ್ಪಿನೀದೇವತೆಗಳು ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ. ನಮ್ಮ ಧನವನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವವರೂ, ನಮ್ಮನ್ನು ಹಿಂಸೆಪಡಿಸುವವರೂ, ಆದವರಿಂದ ನಮಗೆ ರಕ್ಷಣೆಯು ಉಂಟಾಗಲಿ ಎಂದು ಅಪ್ಪಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

|| ಸ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಸ್ತಮ್—ಆಸ ಭುವಿ ಧಾತು. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನ ರೂಪ. ಹಿಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮಹಃ—ಮಹತ್ ಶಬ್ದ. ಷಷ್ಠಿ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಮಹತಃ ಎಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅತಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಷಷ್ಠಿ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಮಹಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ರನ್—ರಾ ಆದಾನೇ. ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಸಿಗೆ ಅದಿಪ್ರಭತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶತ್ಯವಿಗೆ ಜಾತ್ಯವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಛಂದಸ್ಕೃಭಯಥಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆರ್ಧಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ಆತೋಲೋಪ ಇಟಿ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾದಾಗ ನುಮಾಗಮ. ಸುಲೋಪ, ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಏಕವಚನ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ.

ನಿರತತಂಸತಮ್—ತಸಿ ಅಲಂಕಾರೇ. ಧಾತು. ಹೇತುಮತಿ ಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಣಿಜಂತಪ ಮೇಲೆ ಲುಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತಮಾದೇಶ. ಚಿಶ್ರಿದ್ವಸೃಭ್ಯಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜ್ಲಿಗೆ ಚಜಾದೇಶ. ಚೆಜಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನುಮಾಗಮ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಆದಿಹಲ್ ಶೇಷ. ನುಮಾಗಮ ಬಂದುದರಿಂದ ಗುರುಸಂಜ್ಞೆಯಿಂದ ಲಘು ಸಂಜ್ಞೆಗೆ ಬಾಧ ಬಂದುದರಿಂದ ಸನ್ನಲ್ಲಘುನಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೩) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸನ್ನದ್ಭಾವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಸಾತ್ಯರ್ಯದ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಡಾಗಮ.

ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಉದಾತ್ತವುಳ್ಳ ತಿಜಂತ ಪರವಾದುದರಿಂದ ತಿಜಾಚೋದಾತ್ತವತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ನಿರ್) ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತಾ—ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಗೋಸಾ—ಗುಪೂ ರಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಪಚಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಅಚ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪುಗಂತ- ಲಘೂಪಧಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಗೆ ಗುಣ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ಯಾತಮ್—ಅಸ ಭುವಿ. ಧಾತು. ನಿಧಿಲಿಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತನಾದೇಶ. ಶ್ವಸೋರ- ಲೋಸಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಾತಮ್—ಪಾ ರಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜ್ಜ ತಿಜಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨೮) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅತಿಜಃ ಎಂದು ಪ್ರತಿಷೇಧ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದ ರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಘಾಯೋಃ—ಅಘಂ ಪರೇಷಾಮಿಚ್ಛತಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವಕ್ಷಾಮಾಡಿದಾಗ ಛಂದಸಿ ಪರೇಚ್ಛಾಯಾ- ಮಸಿ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಪರೇಚ್ಛಾ ತೋರುವಾಗಲೂ ಕೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಶ್ವಾಘಸ್ಯಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್ ಪರವಾದಾಗ ಆತ್ವ- ಅಘಾಯ ಎಂಬ ಕೃಜಂತವು ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದು ತ್ತದೆ. ಕ್ಯಾಚ್ಛಂಧಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದರ ಮೇಲೆ ಉಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತೋಲೋಸಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೮) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃಚ್ಚಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಂಚಮಿಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. || ೭ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಮಾ ಕಸ್ಮೈ ಧಾತಮುಭ್ಯಮಿತ್ರಿಣೇ ನೋ ಮಾಕುತ್ರಾ ನೋ

ಗೃಹೇಭ್ಯೋ ಧೇನವೋ ಗುಃ |

ಸ್ತನಾಭುಜೋ ಅಶಿಶ್ವೀಃ || ೮ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಮಾ | ಕಸ್ಮೈ | ಧಾತಂ | ಅಭಿ | ಅಮಿತ್ರಿಣೇ | ನಃ | ಮಾ | ಅಕುತ್ರ | ನಃ |

ಗೃಹೇಭ್ಯಃ | ಧೇನವಃ | ಗುಃ |

ಸ್ತನಭುಜಃ | ಅಶಿತ್ವೀಃ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ಅಮಿತ್ರಿಣೇ | ಅಮಿತ್ರಂ ನಿತ್ಯರಾಹಿತ್ಯಂ | ತದ್ವತೇ ಕಸ್ಮೈ ಚಿದಪಿ ಶತ್ರುವೇ
ನೋಽಸ್ಮಾನ್ಮಾಭಿ ಧಾತಂ | ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಮಾ ಸ್ಥಾಪಯತಂ | ಅಪಿ ಚ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಗೃಹೇಭ್ಯಃ
ಸಕಾಶಾತ್ಸ್ತನಾಭುಜಃ ಸ್ತನೈರ್ವತ್ಸಾನೈನುಷ್ಯಾಂಶ್ಚ ಪಾಲಯಂತ್ಯೋ ಧೇನವೋ ಗಾವೋಽಶಿತ್ವೀಃ
ಶಿಶುನಾ ವತ್ಸೇನ ನಿರಹಿತಾ ಅಸ್ಮದೀಯೇ ಗೃಹೇಶಯಾನಾ ನಾ ಸತ್ಯೋಽಕುತ್ರ ಚಿದಸ್ಮಾಭಿರಗಮ್ಯೇ
ಪ್ರದೇಶೇ ಮಾ ಗುಃ | ಮಾ ಗಚ್ಛಂತು || ಧಾತಂ | ಧಾತೃಣಾಂ ಮಾಜಾ ಲುಜಾ ಗಾತಿರ್ಥೀತಿ ಸಿಚೋ
ಲುಕ್ | ನ ಮಾಜ್ಯೋಗ ಇತ್ಯಡಭಾವಃ | ಅಕುತ್ರ | ಪರಾದಿಶ್ಚಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತ್ಯುತ್ತರಪದಾದ್ಯು-
ದಾತ್ತತ್ವಂ | ಗುಃ | ಇಣ್ ಗತೌ | ಇಣೋ ಗಾ ಲುಜೇತಿ ಗಾದೇಶಃ | ಗಾತಿರ್ಥೀತಿ ಸಿಚೋ ಲುಕ್ | ಅತ ಇತಿ
ಝೀರ್ಜುಸ್ | ಸ್ತನಾಭುಜಃ | ಭುಜ ಪಾಲನಾಭ್ಯವಹಾರಯೋಃ | ಸ್ತನೈರ್ಭುಜಂತಿ ಪಾಲಯಂತೀತಿ
ಸ್ತನಾಭುಜಃ | ಕ್ವಿಪ್ | ಅನ್ಯೇಷಾಮಪಿ ದೃಶ್ಯತ ಇತಿ ಸಾಂಹಿತಿಕೋ ದೀರ್ಘಃ | ಅಶಿತ್ವೀಃ |
ಸಖ್ಯಶಿತ್ವೀತಿ ಭಾಷಾಯಾಂ | ಪಾ. ೪-೧-೭೨ | ಇತಿ ಛಂದಸ್ಕಪಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ನಿಸಾತನಂ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಂ |
ಯದ್ವಾ | ಶಿಶುರಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ಶಿತ್ವೀ | ಛಂದಸೀವನಿಸಾವಿತಿ ಮತ್ಪ್ರಥೀಯ ಈಕಾರಃ | ನ ಇಮಾಸೇ
ವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ನಾ ಛಂದಸೀತಿ ಪೂರ್ವಸರ್ವಣದೀರ್ಘಃ | ಅಥನಾ | ಶೀಜ್
ಸ್ವಪ್ನೇ | ಉತ್ಸರ್ಗಶ್ಚಂದಸೀತಿ ಕಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ದ್ವಿರ್ವಚನದ್ರಷ್ಟತ್ವೇ | ಏರನೇಕಾಚಿ ಇತಿ ಯಣ್ |
ಛಂದಸೋ ವಕಾರಃ | ಪೂರ್ವವತ್ಸಮಾಸಸ್ವರೌ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

(ಅಶ್ವಿನೌ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ) | ಅಮಿತ್ರಿಣೇ—(ನಮಗೆ) ಶತ್ರುವಾದ | —ಕಸ್ಮೈ
ಯಾರಿಗೂ | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಮಾ ಅಭಿಧಾತಂ—ಒಪ್ಪಿಸಬೇಡಿ | ಸ್ತನಭುಜಃ—(ತಮ್ಮ) ಸ್ತನಗಳಿಂದ
(ಕರುಗಳನ್ನೂ ಮತ್ತು ಮನುಷ್ಯರನ್ನೂ ಪಾಲಿಸುವ) | ಧೇನವಃ—ಗೋವುಗಳು | ಅಶಿತ್ವೀಃ—ಕರುಗಳಿಂದ
ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಲ್ಪಟ್ಟು (ನಮ್ಮ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಲಗವೇ) | ಅಕುತ್ರ—(ನಮಗೆ) ಅಗಮ್ಯವಾದ ಯಾವ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೂ |
ನಃ—ನಮ್ಮ | ಗೃಹೇಭ್ಯಃ—ಮನೆಗಳಿಂದ ಹೊರಗೆ | ಮಾ ಗುಃ—ಹೋಗದಿರಲಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, (ನಮ್ಮ) ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ನಮ್ಮನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಬೇಡಿ; ನಮ್ಮನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸದ ಪೋಷಿಸುವ ನಮ್ಮ ಗೋವುಗಳು ತಮ್ಮ ಕರುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಹೋಗದಂತಿರಲಿ.

English Translation.

Deliver us not, Aswins, to our enemies; never may our cows, who nourish us with their udders, stray from our houses, separated from their calves.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸ್ತನಾಭುಜಃ—ಸ್ತನೈಃ ವರ್ಷಾ ಮನುಷ್ಯಾಂಶ್ಚ ಸಾಲಯಂತೈಃ | ಮೊಲೆಗಳಿಂದ ಕರುಗಳನ್ನೂ ಮನುಷ್ಯರನ್ನೂ ಹಾಲು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವವುಗಳು (ಗೋವುಗಳು) ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರೂ, ಸ್ತನಾಃ ಭುಜ್ಯಂತೇ ಯಾಸಾಂ ತಾಃ ಸ್ತನಾಭುಜಃ ಯಾವ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಸ್ತನಗಳು ಕರುಗಳಿಂದ ಭುಂಜಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆಯೋ ಅಂತಹ ಗೋವುಗಳೆಂದು ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ವರ್ಣಿಸಿರುವರು.

ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿರುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಸ್ವಲ್ಪ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ದ್ವಿತೀಯಪಾದೇ ಭೇನೂನಾಮುಪಾದಾನಾತ್ ತತ್ಸನ್ನಿಧ್ಯಾತ್ ಭೇನೂರ್ವಾ | ಧನಂ ವಾ ಮಾ ಕಸ್ಮೈ ಚಿತ್ ಅಭ್ಯಮಿತ್ರಿಣೇ ಅಮಿತ್ರಾಯ ದತ್ತಂ ||

ಈ ಋಕ್ವಿನ ಎರಡನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಭೇನುಗಳು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ನಮ್ಮನ್ನೂ ಮತ್ತು,

ಅಸ್ವಾಕಂ ಸಂಬಂಧಿಭ್ಯೋ ಗೃಹೇಭ್ಯೋ ಯುವಾಭ್ಯಾಂ ದತ್ತಾ ಭೇನವಃ ಮಹ್ಯಂತೇ ಯಾಃ ಗಾವಃ ತಾಃ ||

ನೀವು ನಮಗೆ ಅನುಗ್ರಹಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ, ಹಾಲನ್ನು ಕರೆಯುತ್ತಿರುವ (ಹಸು) ಗೋವುಗಳನ್ನೂ ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಎದುರಾಗದೆ ಇರುವಂತೆ ರಕ್ಷಿಸಿರಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ನಮ್ಮ ಧನವು ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಸಿಕ್ಕದಿರುವಂತೆಯೂ, ಗೋವುಗಳು ತಮ್ಮ ಕರುಗಳೊಡನೆ ಹಾಲನ್ನು ಹಿಂಡುವವುಗಳಾಗಿ ಎಲ್ಲಿಗೂ ಹೋಗದೆ ನಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸಂತತವಾಗಿ ಇರಬೇಕೆಂದೂ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಅಕುತ್ರ—ಅಸ್ವಾಭಿರಗಮ್ಯೇ ಪ್ರದೇಶೇ | ನಾವು ತಿಳಿಯದಿರುವ ಪ್ರದೇಶವೆಂದು ಸಾಯಣರೂ, ಯನ್ನ ಜ್ಞಾಯತೇ ಕಿಂತದಿತಿ ತದಕಿಂ ಚೋರಸ್ಥಾನಂ | ತತ್ರ ಅಕುತ್ರ | ಅಜ್ಞೇಯೇ ಚೋರಸ್ಥಾನೇ | ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದಿರುವ ಪ್ರದೇಶವು ಅಕುತ್ರ ಎಂಬ ಶಬ್ದಾರ್ಥವಾಗಿ ದುರ್ಜ್ಞೇಯವಾದ ಚೋರಸ್ಥಾನವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ವಿವರಿಸಿ ಇರುತ್ತಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಧಾತಮ್—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲುಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿನಚದಲ್ಲಿ ತಮಾ ದೇಶ. ಚ್ಲಿಗೆ ಸಿಚಾದೇಶ ಬಂದಾಗ **ಗಾತಿಸ್ಥಾಘುಪಾಭೂಭ್ಯಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಮಾಜ್ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನೆ ಮಾಜ್‌ಯೋಗೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಮಿತ್ರಿಣೇ—ನ ವಿದ್ಯತೇ ಮಿತ್ರಂ ಯಸ್ಯ ಅಮಿತ್ರಃ ಅಮಿತ್ರಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಅಮಿತ್ರಿಣಃ. ತಸ್ಮೈ ಅಮಿತ್ರಿಣೇ. ಅತಃನಿರನೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ-ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. **ಅಟಿ ಕುಸ್ವಾಜ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಏತ್ಸ.

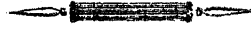
ಅಕುತ್ರ—ಪರಾದಿಶ್ಚಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. **ನಿಸಾತಸ್ಯ ಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗುಃ—ಇಣ್ ಗತೌ. ಧಾತು. ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಇಣೋ-ಗಾ ಲುಜ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಲುಜ್‌ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗಾದೇಶ. ಚ್ಲಿಗೆ ಸಿಚಾದೇಶ ಬಂದಾಗ **ಗಾತಿಸ್ಥಾಘುಪಾ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚಿಗೆ ಲುಕ್ **ಆತಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚ್ ಲುಕ್ಯಾಗಿ ಆದಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಝಿಗೆ ಜುಸಾದೇಶ. **ಉಸ್ಯ-ಪದಾಂತಾತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೯-೧-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ. ನೆ ಮಾಜ್‌ಯೋಗೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ನಿಷೇಧ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ತನಾಭುಜಃ—ಭುಜ ಪಾಲನಾಭ್ಯವಹಾರಯೋಃ ಧಾತು. ಸ್ತನೈಃ ಭುಜಂತಿ ಪಾಲಯಂತಿ ಇತಿ ಸ್ತನಾ-ಭುಜಃ (ಸ್ತನೃಪಾನದಿಂದ ರಕ್ತಿಸುವವುಗಳು ಎಂದರ್ಥ) **ಕ್ವಿಪ್ ಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅನ್ಯೇಷಾಮಸಿ ದ್ಯಕೃತೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. **ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರ ಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಶಿಶ್ವೀಃ—ಸಖ್ಯಶಿಶ್ವೀತಿ ಭಾಷಾಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೬೨) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಎಂದು ವಿಧಿಸಿದರೂ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೂ ನಿಸಾತನವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು. ಅಥವಾ ಶಿಶುಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ-ಇತಿ ಶಿಶ್ವೀ. **ಛಂದಸೀವನಿಪೌ** (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೨೨-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈಕಾರ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನೆ ಶಿಶ್ವೀ ಅಶಿಶ್ವೀ. ನೆಜ್ ಸಮಾಸವಾದಾಗ **ತತ್ಪುರುಷೇತುಲ್ಯಾರ್ಥ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ಯಯ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ನಾ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ.

ಅಥವಾ ಶೀರ್ಷ್ಠ ಸ್ವಪ್ನೇ. ಧಾತು. ಉತ್ಸರ್ಗಶ್ಚಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ರಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಹ್ರಸ್ವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಏರನೇಕಾಚೋಸಂಯೋಗೇ ಪೂರ್ವಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಣಾದೇಶ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅದಕ್ಕೆ ವತ್ಸ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ನಜ್ಜಾಸಮಾಸವಾದಾಗ ನಜ್ಜಾಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೮ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ದುಹೀಯನ್ಮಿತ್ರಧಿತಯೇ ಯುನಾಕು ರಾಯೇ ಚ ನೋ
ಮಿಮಾತಂ ವಾಜವತ್ಸ್ಯೈ |

ಇಷೇ ಚ ನೋ ಮಿಮಾತಂ ಧೇನುಮತ್ಸ್ಯೈ || ೯ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ದುಹೀಯನ್ | ಮಿತ್ರಧಿತಯೇ | ಯುನಾಕು | ರಾಯೇ | ಚ | ನಃ |
ಮಿಮಾತಂ | ವಾಜವತ್ಸ್ಯೈ |

ಇಷೇ | ಚ | ನಃ | ಮಿಮಾತಂ | ಧೇನುಮತ್ಸ್ಯೈ || ೯ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ಯುನಾಕು ಯುನಾಂ ಕಾಮಯಮಾನಾಃ ಸ್ತುತಿಭಿರ್ಯಾವಯಿತಾರಃ ಸಂಯೋ-
ಜಯಿತಾರೋ ನಾ ಸ್ತೋತಾರೋ ಮಿತ್ರಧಿತಯೇ ಮಿತ್ರಾಣಾಂ ಬಂಧುಜನಾನಾಂ ಧಾರಣಾರ್ಥಂ
ದುಹೀಯನ್ | ಯುಷ್ಮತ್ಪ್ರಕಾಶಾಧ್ವನಾನಿ ಮಹಂತಿ ಪ್ರಾಪ್ನುವಂತಿ | ಅತೋ ನೋಽಸ್ಮಾನಸಿ ವಾಜವತ್ಸ್ಯೈ
ವಾಜಯುಕ್ತಾಯ ಚ ರಾಯೇ ಧನಾಯ ಮಿಮಾತಂ | ಕುರುತಂ | ತಥಾ ಧೇನುಮತ್ಸ್ಯೈ ಧೇನುಭಿರ್ಯು-
ಕ್ತಾಯೇಷೇನ್ನಾಯ ಚ ನೋಽಸ್ಮಾನ್ನಿಮಾತಂ | ಕುರುತಂ | ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ಸ್ತೋತೃಭ್ಯೋ ಬಲಯುಕ್ತಂ
ಧನಂ ಗೋಯುಕ್ತಮನ್ನಂ ಚ ಪ್ರಯಚ್ಛತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ || ದುಹೀಯನ್ | ಮಹ ಪ್ರಪೂರಣೇ |

ದುಹಿದೋಹಃ | ಇಗುಪಧಾತ್ರಿತ್ | ಉ. ೪-೧೧೯ | ಇತಿ ಭಾವ ಇಪ್ರತ್ಯಯಃ | ದುಹಿಮಾತ್ಮನ
ಇಚ್ಛತಿ ದುಹೀಯತಿ | ಸುಪ ಅತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ | ದುಹೀಯತೇರ್ಲೇಟ್ಯಡಾಗಮಃ | ಇತಶ್ಚ ಲೋಪ
ಇತೀಕಾರಲೋಪಃ | ಯದ್ವಾ | ದುಹೇರ್ಲಿಜಾ ರ್ಋಸ್ಯ ರನ್ | ಪಾ. ೩-೪-೧೦೫ | ಇತಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ
ರನಾದೇಶಾಭಾವೇ ರೂಪನೇತತ್ | ಛಾಂದಸೋಽಂತ್ಯಲೋಪಃ | ಯದ್ವಾ | ರನಾದೇಶೇ ಕೃತೇ
ಛಾಂದಸೋ ರೇಫಸ್ಯ ಯಕಾರಃ | ಅತ ಏವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತ್ಯನವಧಾರಣಾನ್ನಾವಗೃಣ್ಣಂತಿ | ಯುನಾಕು |
ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಜಸೋ ಲುಕ್ | ಮಿಮೀತಂ | ಮಾಜ್ ಮಾನೇ ಶಬ್ದೇ ಚ | ಜೌಹೋತ್ಯಾದಿಕಃ |
ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಪರಸ್ಕೃಪದಂ | ಭೃಗಾಮಿದಿತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯೇತ್ವಂ | ಚನಾಯೋಗೇ ಪ್ರಥಮೇತಿ ನಿಘಾತ
ಪ್ರತಿಷೇಧಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ) | ಯುನಾಕು—ನಿಮ್ಮನ್ನು ಪೇಕ್ಷಿಸುವವರು (ಸ್ತುತಿಸುವವರು) | ಮಿತ್ರಧಿ
ತಯೇ—(ತಮ್ಮ) ಮಿತ್ರರನ್ನು ಪೋಷಿಸುವುದಕ್ಕೆ | ದುಹೀಯನ್—(ನಿಮ್ಮಿಂದ ಧನಾದಿಗಳನ್ನು) ಪಡೆಯು
ತ್ತಾರೆ; | (ಅತಃ—ಅದುದರಿಂದ) | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ನಾಜವತ್ಯೈ—ಬಲಯುಕ್ತನಾದ | ರಾಯೇ ಚ—
ಧನಕ್ಕೆ | ಮಿಮೀತಂ—(ಅರ್ಹರನ್ನಾಗಿ) ಮಾಡಿ; | (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) | ಧೇನುಮತ್ಯೈ—ಧೇನುಯುಕ್ತ
ನಾದ | ಇವೇ ಚ—ಅನ್ನಕ್ಕೋಸ್ಕರಲೂ | ನಃ—ನಮಗೆ | ಮಿಮೀತಂ—(ಅನುಗ್ರಹ) ಮಾಡಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವವರು (ನಿಮ್ಮಿಂದ ತಮ್ಮ) ಮಿತ್ರರ ಪೋಷಣೆಗೆ (ಧನಾದಿ
ಗಳನ್ನು) ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ; (ಅದೇರಿತೆ) ನಮಗೂ, ಬಲ, ಧನ, ಧೇನುಗಳು, ಅನ್ನ (ಮುಂತಾದುವನ್ನು)
ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ.

English Translation.

Those who adore you obtain (wealth) for the support of their
friends; direct us to opulence, bestowing food; direct us to food, associ-
ated with cows.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಯುನಾಕು—ಯುನಾಂ ಕಾಮಯಮಾನಾಃ ಸ್ತುತಿಭಿಯಾರ್ವಯಿತಾರೋ ನಾ ಸ್ತೋತಾರಃ
ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ, ಅಥವಾ ಸ್ತುತಿಮಾಡುತ್ತೇವೆ, ಅಥವಾ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ
ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇವೆ ಎಂದು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವರು, ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವರು, ಅಥವಾ ಸ್ತುತಿಮಾಡುವವರು ಎಂದು ಅರ್ಥ
ವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸಾಯಣರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ.

ಯು ಮಿಶ್ರಣೇ ಮಿಶ್ರಣೀಯಂ ಪಯಃ ಪಾನಾರ್ಹಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಯುಷ್ಮತ್ಕಾಮಂ ವಾಂ
ಯುವಾಕು | ಯುವಯೋರ್ಯೋಗ್ಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು—ಮಿಶ್ರಣಾರ್ಥವಾದ ಯು ಧಾತುವಿನಿಂದ ಯುವಾಕು ಎಂಬ ಶಬ್ದ ರೂಪವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುತ್ತದೆ.
(ಪಾನಮಾಡಲು) ಕುಡಿಯಲು ಅರ್ಹವಾದ ಹಾಲು ಅಥವಾ ನೀರು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಅಥವಾ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು
ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು ಎಂದರೆ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಣೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ
ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಮಿಶ್ರಧಿತೀಯೇ—ಮಿಶ್ರಾಣಾಂ ಬಂಧುಜನಾನಾಂ ಧಾರಣಾರ್ಥಂ | ಸ್ನೇಹಿತರನ್ನೂ ಬಂಧುಜನರನ್ನೂ
ರಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆ.

ಛೇಟ್ ಪಾನೇ ಇತ್ಯಸ್ಯ ದಧಾತೇರ್ವಾ ದಾನಾರ್ಥಸ್ಯ ಇದಂ ರೂಪಂ | ಮಿಶ್ರಾಣಾಂ ಪಾನಾರ್ಥಂ
ಮಿಶ್ರೇಭ್ಯೋ ವಾ ದಾನಾರ್ಥಂ |

ಧೀತಿ ಎಂಬ ಪದವು ಪಾನ ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಛೇಟ್ ಧಾತುವಿನಿಂದಲಾಗಲಿ, ದಾನ ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ದಧ ಧಾತುವಿ
ನಿಂದಲಾಗಲಿ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದು. ಸ್ನೇಹಿತರ (ಇತರರ) ಪಾನಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಸ್ನೇಹಿತರಿಗೆ ದಾನಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ
ಯೂ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದಿ ಬಂಧುಗಳನ್ನೂ ಮಿತ್ರರನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಧನವನ್ನೂ, ಅನ್ನ
ವನ್ನೂ, ಬಲವನ್ನೂ ಹೊಂದುವುದರಿಂದ ಅವರನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದೇ ನಮಗೆ ಅನ್ನ, ಧನ, ಬಲ ಮತ್ತು ಗೋರೂಪ
ವಾದ ಧನ ಇವುಗಳನ್ನು ಅವರು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ದುಹೀಯನ್—ದುಹ ಪ್ರಪೂರಣೇ. ಧಾತು. ದುಹಿ ದೋಹಃ ಇಗುಪಧಾತ್‌ಕಿತ್ (ಉ. ಸೂ.
೪-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಕ್ಕೆ ಕಿತ್ವಾತೀದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಲಘೂಪಧೆಗೆ
ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ದುಹಿಂ ಆತ್ಮನ ಇಚ್ಛತಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವಕ್ಷಾಮಾಡಿದಾಗ ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ (ಪಾ. ಸೂ.
೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ದುಹಿ ಎಂಬುದರಮೇಲೆ ಕೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವೃತ್ತಯದಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಸನಾ-
ದ್ಯಂತಾಧಾತವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ದುಹೀಯ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಧಾತುಸಂಜ್ಞಾ. ಇದಕ್ಕೆ ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವ
ಚನದಲ್ಲಿ ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಘೋಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ. ಇತಶ್ಚ ಲೋಪಃ ಪರ—(ಪಾ. ಸೂ.
೩-೪-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಲೇಟೋಡಾಟೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ.
ಅತೋ ಗುಣೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪರರೂಪ. ಅಥವಾ ದುಹ ಧಾತುವಿಗೆ ಲಿಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ವೃತ್ತಯ
ದಿಂದ ಝಿಸ್ಯರನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ರನ್ನಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗ ಛಾಂದಸವಾಗಿ
ಅಂತ್ಯಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಝಿಗೆ ರನಾದೇಶ ಬಂದಾಗ ವೃತ್ತಯದಿಂದ ರೇಫಕ್ಕೆ ಯಕಾರಾದೇಶ. ಈ

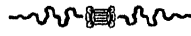
ಬಹುವಿಧವಾದ ವೃಷ್ಟಿತ್ತಿಯ ಅನವಧಾರಣೆಯಿಂದಲೇ ಅವಗ್ರಹವು ಪದಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ ಸಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯುನಾಕು—ಯುನಾಂ ಕಾಮಯಂತೇ ಇತಿ ಯುನಾಕವಃ ಕಮು ಕಾಂತೌ ಧಾತು. ಮಿತದ್ವಾದಿಭ್ಯ ಉಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೮೦-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಡು ಪ್ರಕೃಯು. ಡಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಟಿಗೆ ಲೋಪ. ವಿಭಕ್ತಿಪರವಾಗದಿದ್ದರೂ ವೃತ್ತಯಾದಿಂದ ಯುಷ್ಮದಿನ ಮಪರ್ಯಂತಕ್ಕೆ ಯುನಾದೇಶ. ಅದಿಗೆ ಆತ್ವ. ಅಥವಾ ಯು ಮಿಶ್ರಣಾಮಿಶ್ರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಔಣಾದಿಕ ಕಾಕು ಪ್ರಕೃಯು. ಉಪಜಾದೇಶ. ಇವಕ್ಕೆ ಜಸಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್.

ರಾಯೇ—ರೈ ಶಬ್ದ. ಚತುರ್ಥೇ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಆಯಾದೇಶ. ಉಡಿದಂಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಿಮೀತಮ್—ಮಾಜ್ ಮಾನೇ ಶಬ್ದೇ ಚ ಧಾತು. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. ವೃತ್ತಯೋ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಸ್ಮೈಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲೋಟಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಲಜ್ಜದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ತಮಾದೇಶ. ಶ್ಲು ವಿಕರಣ. ಶ್ಲಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಭೃಗಾಮಿತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ವ. ಈಹಲ್ಯಘೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಈತ್ವ. ಚನಾಯೋಗೇ ಪ್ರಥಮಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಇಷೇ—ಸಾವೇಕಾಚಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೯ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಃ ||

ಅ॒ಶ್ವಿನೋ॑ರ॒ಸ॒ನಂ ರ॒ಥ॑ಮ॒ನ॒ಶ್ಚಂ ವಾ॒ಜಿನೀ॑ವತೋಃ ।

ತೇ॒ನಾ॒ಹಂ ಭೂ॑ರಿ ಚಾ॒ಕನ॑ || ೧೦ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅ॒ಶ್ವಿನೋಃ॑ | ಅ॒ಸ॒ನಂ | ರ॒ಥಂ | ಅ॒ನ॒ಶ್ಚಂ | ವಾ॒ಜಿನೀ॑ವತೋಃ |

ತೇ॒ನ | ಅ॒ಹಂ | ಭೂ॑ರಿ | ಚಾ॒ಕನ॑ || ೧೦ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ವಾಜಿನೀವತೋಃ | ವಾಜೋಽನ್ಯಂ ಬಲಂ ವಾ | ತದ್ವತ್ಕ್ರಿಯಾವತೋರಶ್ವಿನೋರನಶ್ವಮಶ್ವ-
ರಹಿತಮಶ್ವರಾಹಿತೈಃ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತಿಶಯೇನ ಗಚ್ಛಂತಂ ರಥಮಸನಂ | ಅಹಂ ಸ್ತೋತಾ ಸಮ-
ಭಜಂ | ತೇನ ಚ ರಥೇನ ಭೂರಿ ಪ್ರಭೂತಂ ಶ್ರೇಯಶ್ಚಾಕನ | ಕಾಮಯೇ || ಅಸನಂ | ವನ ಷಣಿ
ಸಂಭಕ್ತಾ | ಲಜ್ | ಚಾಕನ | ಕನ ದೀಪ್ತಿಕಾಂತಿಗತಿಷು | ಛಾಂದಸೋ ಲಿಟ್ | ಣಲುತ್ಪಮೋ ವಾ |
ಸಾ. ೭-೧-೯೦ | ಇತಿ ಣಿತ್ವೈಸ್ಯ ವಿಕಲ್ಪನಾದ್ವೈಭಾವಃ | ತುಜಾದಿತ್ವಾದಭ್ಯಾಸದೀರ್ಘತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ವಾಜಿನೀವತೋಃ—ಬಲ (ಅನ್ಯ) ಕಾರಕವಾದ ಕರ್ಮವುಳ್ಳ | ಅಶ್ವಿನೋಃ—ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ |
ಅನಶ್ವಂ—ಅಶ್ವವಿಲ್ಲದೇ (ಗಮನಸಮರ್ಥವಾದ) | ರಥಂ—ರಥವನ್ನು | ಅಹಂ—ನಾನು | ಅಸನಂ—
ಸ್ತುತಿಸಿದನು | ತೇನ—ಅ ರಥದಿಂದ | ಭೂರಿ—ಹೆಚ್ಚಾದ (ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನು) | ಚಾಕನ—(ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೇನೆ)
ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇನೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಬಲ (ಅನ್ಯ) ಕಾರಕವಾದ ಕರ್ಮಗಳುಳ್ಳ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥವು ಅಶ್ವಗಳಲ್ಲದೆ ಹಾಗೆಯೇ ಹೋಗುವ
ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳದ್ದು. ಅಂತಹ ರಥವನ್ನು ನಾನು ಸ್ತುತಿಸಿ, ಅದರಿಂದ ಹೆಚ್ಚಾದ ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನು ಪಡೆಯಲಿಚ್ಛಿಸುತ್ತೇನೆ.

English Translation.

I have obtained, without horses, the car of the food-bestowing
Aswins, and expect (to gain) by it much (wealth).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವಾಜಿನೀವತೋಃ—ವಾಜಿಃ ಅನ್ಯಂ ಬಲಂ ವಾ ತದ್ವತೋಃ | ವಾಜ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ಯ ಅಥವಾ ಬಲ
ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಇವುಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವವರಾದ ಕಾರಣ (ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಭಿಧೇಯ
ರಾಗಿರುವರು. ವಾಜಿನೀವತೋಃ ಎಂದರೆ ಅನ್ಯ ಬಲ ಇವುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವರೆಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥ
ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಸ್ಕಂದಸ್ತೋಮಿಗಳು—

ವಾಜೋ ಬಲಂ ತದ್ವತಿ ಸೇನಾ ವಾಜಿನೀ | ಅನ್ಯಂ ವಾ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಂ ವಾಜಂ | ತದ್ವತಿ ||

ಸತ್ಯಾಹೀನಾದಿಯೋಗಸಂತಿವಾರ್ಜಿನೀ | ತದ್ವತೋಃ | ಬಲವತೋರನವತೋರ್ವಾ ||

ವಾಜ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಲ ಎಂದೂ ಬಲವುಳ್ಳ ಸೇನೆಯು ವಾಜಿನೀ ಎಂದೂ ಅಥವಾ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪವಾದ ಅನ್ನವು
ವಾಜನೆಂದೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದು. ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವ ಸತ್ರಯಾಗ, ಅಹೀನ
ರೂಪವಾದ ಕೃತುಗಳು ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಯಜ್ಞಗಳಿಗೆ ವಾಜಿನೀ ಎಂದು ಹೆಸರು ಇರುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಶ್ವಿನೀ
ದೇವತೆಗಳು ಬಲವನ್ನೂ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಹೊಂದಿ ಇರುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥ
ಮಾಡುವರು.

ವಾಜಿನೀವತಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಯಾಸ್ಕರು (ನಿ. ೨-೧೯) ಉಷಃ ಪರ್ಯಾಯ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವರು.

ಉಷಸ್ತಚ್ಚಿತ್ರಮಾ ಭರಾಸ್ಮಭ್ಯಂ ವಾಜಿನೀವತಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೨-೧೩)

ಪಾವಕಾನಸ್ಸರಸ್ವತೀ ವಾಜೇಭಿರ್ವಾಜಿನೀವತಿ | ಯಜ್ಞಂ ವಷ್ಟು ಧಿಯಾವಸುಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೩-೧೦)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಾಜ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ನವೆಂದೂ ವಾಜಿನೀವತೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ನವತೀ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥಕ್ಕೆ ಅಶ್ವಗಳು ಇಲ್ಲದಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಬಹಳ ವೇಗವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸಬಲ್ಲದ್ದೂ ಅನ್ನ ಮತ್ತು ಬಲ ಇವುಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳದ್ದೂ ಆಗಿರುವ ಕಾರಣ ಅವರ ರಥವನ್ನೂ ಮಂತ್ರದ್ರವ್ಯವಾದ ಋಷಿಯು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿ ಅವರ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವನೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಸನಮ್—ವನ ಷಣ ಸಂಭಕ್ತೌ ಧಾತು. ಧಾತ್ವಾದೇಃ ಷಃ ಸಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತ್ವಾದಿಗೆ ಸತ್ವ. ಲಜ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಆಮಾದೇಶ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಪರರೂಪ. ಅಂಗಳಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅನಶ್ವಮ್—ನ ವಿದ್ಯತೇ ಅಶ್ವಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅನಶ್ವಃ ನೆಚ್ ಸುಭ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೧) (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ವಾಜಿನೀವತೋಃ—ವಾಜಿನೀ ಬಲಕ್ರಿಯಾ ಆನಯೋಃ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ವಾಜಿನೀವಂತೌ ತಯೋಃ ತದಸ್ಯಾಸ್ಯಾಸ್ತಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮತುಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಛಂದಸೀರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಷಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ನತ್ವ. ಇದು ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಪಾಗುತ್ತದೆ.

ಚಾಕನೇ—ಕನ ದೀಪ್ತಿಕಾಂತಿಗತಿಷು ಧಾತು. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ ಲಜ್ ಲಿಟಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟ್. ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಮೈಪದಾನಾಂ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೨) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮಿಪಿಗೆ ಣಲಾದೇಶ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಆದಿಹಲ್‌ಶೇಷ. ತುಜಾದೀನಾಂ ದೀರ್ಘೋಭ್ಯಾಸಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಕುಹೋಶ್ಚಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚುತ್ವ. ಣಮುತ್ತಮೋವಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೯೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಣಿತ್ವ. ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಅತೆ ಉಪಧಾಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೦ ||

~*~

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಯಂ ಸಮಹ ಮಾ ತನೂಹ್ಯಾತೇ ಜನಾ ಅನು |

ಸೋಮಪೇಯಂ ಸುಖೋ ರಥಃ || ೧೧ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅಯಂ | ಸಮಹ | ಮಾ | ತನು | ಉಹ್ಯಾತೇ | ಜನಾನ್ | ಅನು |

ಸೋಮಪೇಯಂ | ಸುಖಃ | ರಥಃ || ೧೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಸಮಹ ಧನೇನ ಸಹಿತ ಹೇ ರಥ ಅಯಂ ಪುರೂವರ್ತಿ ತ್ವಂ ಮಾ ಮಾಂ ತನು |
ವಿಸ್ತಾರಯ | ಪುತ್ರಪೌತ್ರಧನಾದಿಭಿಃ ಸಮೃದ್ಧಂ ಕುರು | ಯದ್ವಾ | ಅಯಮಯಮಾನಂ ತ್ವಾಂ
ಪ್ರಾಪ್ನುನಂತಂ ಮಾಮಿತಿ ಯೋಜ್ಯಂ | ಸ ಚ ಸುಖಃ ಶೋಭನಾವಕಾಶಃ ಸುಖಹೇತುರ್ನಾ ರಥೋ
ಜನಾನನು ಸ್ತೋತ್ರಜನೇಷು ಸೋಮಪೇಯಂ ಸೋಮಪಾನಂ ಪ್ರತ್ಯೂಹ್ಯಾತೇ | ಉಹ್ಯಾತೇ | ಅಶ್ವಿಭಾಂ
ನೀಯತೇ | ಅತೋಽಶ್ವಿಭ್ಯಾಂ ಯದ್ವೀಯತೇ ತತ್ಸರ್ವಂ ರಥ ಏವ ದದಾದ್ವೀತಿ ರಥಂ ಸಂಬೋಧ್ಯ
ಪ್ರಾರ್ಥನಾ || ಅಯಂ | ಇದೋಽಯಂ ಪುಂಸಿ | ಪಾ. ೭-೨-೧೧೧ | ಯದ್ವಾ | ಅಯಂ ಪಯಂ ಗತೌ |
ಪಚಾದ್ಯಚ್ | ಸಮಹ | ಮಘಮಿತಿ ಧನನಾಮ | ಮಘೇನ ಸಹ ವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸಮಘಃ | ಛಾಂದಸೋ
ವರ್ಣವಿಕಾರಃ | ಯದ್ವಾ | ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ | ಮಹಯತಿ ಪೂಜಯತೀತಿ ಮಹೋ ಧನಂ |
ಪಚಾದ್ಯಚ್ | ಉಹ್ಯಾತೇ | ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ | ಕರ್ಮಣಿ ಲೇಖ್ಯಾಡಾಗಮಃ | ಯಜಾದಿತ್ವಾತ್ಸಂಪ್ರ-
ಸಾರಣಂ | ತಸ್ಯ ಛಾಂದಸೋ ದೀರ್ಘಃ | ಅದುಪದೇಶಾಲ್ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಯಕ ಏವ
ಸ್ವರಶಿಷ್ಯತೇ | ಸೋಮಪೇಯಂ | ಸಾ ಪಾನೇ | ಅಚೋ ಯದಿತಿ ಭಾವೇ ಯತ್ | ಈದೃತಿತಿ
ಈಕಾರಾದೇಶಃ | ಯತೋಽನಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಸಮಹ—ಎಲೈ ಧನಯುಕ್ತವಾದ ರಥವೇ | ಅಯಂ—(ನಿನ್ನನ್ನ ದ್ದೇಶಿಸಿ ಬರುತ್ತಿರುವ) ಮುಂದೆ
ಇರುವ ನೀನು | ಮಾ—ನನ್ನನ್ನು | ತನು—(ಪುತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ) ವಿಸ್ತೃತನನ್ನಾಗಿ (ಸಮೃದ್ಧನನ್ನಾಗಿ) ಮಾಡು ;
ಸುಖಃ—ಸುಖಕರವಾದ | ರಥಃ—ರಥವು | ಜನಾನ್ ಅನು—ಸ್ತೋತ್ರಜನಗಳ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ | ಸೋಮ
ಪೇಯಂ—ಸೋಮಪಾನಕ್ಕಾಗಿ | ಉಹ್ಯಾತೇ—(ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಂದ) ತರಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಧನಯುಕ್ತವಾದ ರಥವೇ, ನಿನ್ನನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಬರುವ ನನ್ನನ್ನು ಪುತ್ರ ಮತ್ತು ಧನಾದಿಯುಕ್ತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು; ಸುಖಾವಹವಾದ ಆ ರಥವು ಸ್ತೋತ್ರ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಸೋಮಪಾನಕ್ಕಾಗಿ (ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಂದ) ತರಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಆದುದರಿಂದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಂದ ದತ್ತವಾದುದೆಲ್ಲವೂ ರಥದಿಂದಲೇ ದತ್ತವೆಂಬ ಭಾವನೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ರಥವನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ).

English Translation.

This (is he who has obtained you), wealthbearing (car): augment (my prosperity); may the delightful car bear the Soma beverage of men (to the Aswins).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟೃವಾದ ಋಷಿಯು ಸೋಮಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ಯಜ್ಞಗಳಿಗೆ ಬರುವ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥವು ಅವರ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯವನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಹೊಂದಿ ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಯಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ರಥವನ್ನೇ ಸ್ತುತಿಸಿ ತನ್ನ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೊಂದಲು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವುದು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಸಮಹ—ಮಹಯತಿ ಪೂಜಯತಿತಿ ಮಹೋ ಧನಂ | ಮಘಮಿತಿ ಧನನಾಮ ಮಘೇನ ಸಹ ವರ್ತತ ಇತಿ ಸಮಘಃ ಛಾಂದಸೋ ವರ್ಣವಿಕಾರಃ |

ಮಘ ಶಬ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಧನವೆಂದು ಅರ್ಥ. ಮಘ ಮತ್ತು ಮಹ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ವೈದಿಕಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಅರ್ಥವು ಒಂದೇ ಆಗಿ ಹಕಾರವು ಮಾತ್ರ ಘಕಾರಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಬಂದಿರುವುದೆಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಪೂಜಾರ್ಥಕವಾದ ಮಹ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಮಹ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪೂಜ್ಯವಾದದ್ದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಉಂಟಾಗುವ ಕಾರಣ ಧನವೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವುದು. ಈ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಸಮಹ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧನದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿರುವರು. ಸ್ಕಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು.

ಹೇ ಸಮಹ—ಮಹಃ ಉತ್ಸವಃ ಪೂಜಾ ವಾ ಸಹಿತೋ ಮಹೇನ ಸಮಹಃ ನಿತ್ಯೋತ್ಸವಯುಕ್ತಃ ಪೂಜ್ಯೋವಾ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಚಾತ್ರ ಏಕವಚನಂ | ಸಮಹೌ ಪೂಜ್ಯ ಚೇತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಮಹ ಶಬ್ದವು ಉತ್ಸವ ಅಥವಾ ಪೂಜಾನಾಚಿಯಾಗಿರುವುದು, ಉತ್ಸವ ಅಥವಾ ಪೂಜಾದಿಗಳಿಂದ ಯಾವಾಗಲೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವುದು ಸಮಹವಾಗಿರುವುದು. ಈ ಶಬ್ದವು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ದ್ವಿವಚನವಾಗಿ ಇರಬೇಕು. ವೇದದ ಪ್ರಯೋಗವಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಅದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಏಕವಚನವು ಬಂದಿರುತ್ತದೆ ಯಾಗಿ ಸಮಹೌ ಎಂಬುವದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಸಮಹ ಎಂದು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸಂಬೋಧನೆ ಮಾಡಿರುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಊಹ್ಯಾತೇ—ಉಹ್ಯತೇ ಅಶ್ವಿಭ್ಯಾಂ ನೀಯತೇ | ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಂದ ವಹಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುವ ಜನಗಳು ಸೋಮಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ ಅವರು ರಥವನ್ನು ಏರಿ ಬರುವುದರಿಂದಲೂ ಅಥವಾ ಶತ್ರುಗಳ ನಿಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಸ್ತೋತ್ರಗಳ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿಯೂ ರಥವು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಂದ ವಹಿಸಲ್ಪಡುವುದೆಂದು ಅರ್ಥ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಯಮ್—ಇದಮ್ ಶಬ್ದ. ಸು ಪರವಾದಾಗ **ಇದೋಯ್ ಪುಂಸಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೧) ಎಂಬ ದರಿಂದ ಇದಿಗೆ ಇಯಾದೇಶ. **ಹಲ್ ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—**ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುವಿಗೆ ಲೋಪ. ಅಥವಾ ಅಯ ವಯ ಗತೌ ಧಾತು. **ನಂದಿಗ್ರಹ ಪಚಾದಿಭ್ಯೋ—**(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪಚಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಂತೋದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಮಹ—ಮಘಂ ಎಂಬುದು ಧನದ ಹೆಸರು. ಮಘೇನ ಸಹ ವರ್ತತ ಇತಿ ಸಮಘಃ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ಣವಿಕಾರ (ಘಕಾರಕ್ಕೆ ಹಕಾರಾದೇಶ) ಬಂದಿದೆ. ಅಥವಾ ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಮಹಯತಿ ಪೂಜಯತಿ ಇತಿ ಮಹಃ ಧನಂ. (ಪೂಜೆಗೆ ಕಾರಣವಾದುದು) ಹಿಂದಿನಂತೆ ಪಚಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಮಹೇನ ಸಹ ವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸಮಹಃ ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಆಮಂತ್ರಿತಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದರಿಂದ **ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ;

ತನು—ತನು ವಿಸ್ತಾರೇ. ಧಾತು. ಲೋಪ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಊಹ್ಯಾತೇ—ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ರತ್ಯಯ. **ಟಿತ ಅತ್ಯನೇ—**ಸೂತ್ರದಿಂದ ಟಿಗೆ ಏತ್ವ. **ಲೇಟೋಡಾಟಾ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮ. **ಸಾರ್ವಧಾತುಕೇ ಯಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕ್. ಯಜಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಯಕ್ ಕೆತ್ತಾದ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಇದಕ್ಕೆ ಪರವಾದುದರಿಂದ **ವಚಿ ಸ್ವಪಿಯಜಾದೀನಾಂ ಕಿತಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. **ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚೇ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅದಕ್ಕೆ ದ್ವಿಘಂ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದುವದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಬಂದುದರಿಂದ **ತಾಸ್ಯ ನುದಾತ್ತೇ—** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಯಕ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸೋಮಸೇಯಮ್—ಪಾ ಪಾನೇ. ಧಾತು. ಅಜೋ ಯತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪರವಾದಾಗ **ಈದ್ಯತಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಈತ್ವ. ಯತ್ತನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಗುಣ. ಪೇಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. **ಯತೋನಾಮಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ **ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಸದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಖಃ—ಶೋಭನಂ ಖಂ (ಅವಕಾಶ) ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುಖಃ. **ನೌಘ್ ಸುಭ್ಯಾಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರ ಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಧ ಸ್ವಪ್ನಸ್ಯ ನಿರ್ವಿದೇಭುಂಜತಶ್ಚ ರೇವತಃ |

ಉಭಾ ತಾ ಬಸ್ಮಿ ನಶ್ಯತಃ || ೧೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅಧ | ಸ್ವಪ್ನಸ್ಯ | ನಿಃ | ವಿದೇ | ಅಭುಂಜತಃ | ಚ | ರೇವತಃ |

ಉಭಾ | ತಾ | ಬಸ್ಮಿ | ನಶ್ಯತಃ | ೧೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಥೇದಾನೀಂ ಪ್ರಭಾತಸಮಯೇ ಸ್ವಪ್ನಸ್ಯ ಸ್ವಪ್ನಂ ಪ್ರತಿ ನಿರ್ವಿದೇ | ನಿರ್ವಿಣ್ಣೋಽಸ್ಮಿ | ತಥಾ ಭುಂಜತಃ ಪರಾನರಕ್ಷತೋ ಧನವತಶ್ಚ ಪುರುಷಸ್ಯ ಏವಂಭೂತಂ ಪುರುಷಂ ಪ್ರತ್ಯಪಿ ನಿರ್ವಿಣ್ಣೋಽಸ್ಮಿ | ಯತಸ್ತಾವುಭೌ ಬಸ್ಮಿ ಹಿಸ್ರಂ ನಶ್ಯತಃ ನಾಶಂ ಪ್ರಾಪ್ನುತಃ | ಸ್ವಪ್ನದೃಷ್ಟಃ ಪದಾರ್ಥಃ ಪ್ರಾತರ್ನೋಪ ಪಲಭ್ಯತೇ ಕದರ್ಯಸೇವ ಧನಮಭುಕ್ತಮದತ್ತಂ ಸತ್ ಹಿಸ್ರಮೇವ ನಶ್ಯತಿ | ತದುಭಯವಿಷಯೋ ನಿರ್ವೇದೋ ಮಾಂ ಬಾಧತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತ್ರ ಸ್ವಪ್ನ ಮಾತ್ರಸ್ಯಾಸತ್ತಪ್ರತಿಪಾದನೇನ ದುಃಸ್ವಪ್ನಸ್ಯಾಸ್ಯ ಸದ್ಭಾವಃ ಪ್ರತಿಪಾದಿತಃ | ಅತಃ ಏಷಾ ದುಃಸ್ವಪ್ನನಾಶನೀತಿ ಯುಜ್ಯತೇ || ಸ್ವಪ್ನಸ್ಯ | ಕ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಮಿತಿ ಕರ್ಮಣಃ ಸಂಪ್ರದಾನತ್ವಾಚ್ಚ ತುರ್ಥ್ಯಭೇ ಸ್ಥಿತಿಃ | ವಿದೇ | ವಿದ್ವಾ ಲಾಭೇ | ಅಗಮಾನು-ಶಾಸನಸ್ಯಾನ್ವಿತೃತ್ವಾನ್ನಮುಭಾವಃ | ರೇವತಃ | ರಯಿಶಬ್ದಾನ್ಮತುಸ್ | ರಯೇರ್ಮತೌ ಬಹುಲಮಿತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಛಂದಸೀರ ಇತಿ ಮತುಪೋ ವತ್ಸಂ | ದೇಶಬ್ದಾಚ್ಚ ಮತುಪ ಉದಾತ್ತತ್ವಮಿತಿ ತಸ್ಯೋ-ದಾತ್ತತ್ವಂ | ಉಭಾ ತಾ ಉಭಯತ್ರ ಸುಪಾಂ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತ್ಯಾಕಾರಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಧ—ಈಗ (ಪ್ರಭಾತ ಸಮಯದಲ್ಲಿ) | ಸ್ವಪ್ನಸ್ಯ—ಸ್ವಪ್ನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ | ನಿರ್ವಿದೇ—ನಿರ್ವಿಣ್ಣು ನಾಗಿದ್ದೇನೆ | (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) | ಅಭುಂಜತಃ—ಇತರರಿಗೆ ಉಪಕಾರಮಾಡದ | ರೇವತಃಚ—ಧನಿಕನ (ವಿಷಯದಲ್ಲಿ) | ನಿರ್ವಿದೇ—(ನಿರ್ವಿಣ್ಣುನಾಗಿದ್ದೇನೆ) | ತಾ ಉಭಾ—(ಸ್ವಪ್ನ ಮತ್ತು ಸ್ವಾರ್ಥಿಯಾದ ಧನಿಕ ಎಂಬಿಬ್ಬರೂ | ಬಸ್ಮಿ—ಬೇಗನೆ | ನಶ್ಯತಃ—ನಾಶಹೊಂದುತ್ತಾರೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಈಗ ಸ್ವಪ್ನವೂ ಮತ್ತು ಸ್ವಾರ್ಥಿಯಾದ ಧನಿಕನ ಧನವೂ ಪ್ರೀತವಾಗಿ ನಷ್ಟವಾಗುವವು ಅವೆರಡರ ವಿಷಯ ದಲ್ಲಿಯೂ ನಿರ್ವಿಣ್ಣುನಾಗಿದ್ದೇನೆ.

English Translation.

Now am I disdainful of sleep, and of the rich man who benefits not others, for both (the morning sleep and the selfish rich man) quickly perish.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಈಗ (ಪ್ರಭಾತ ಸಮಯದಲ್ಲಿ) ಸ್ವಪ್ನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿರ್ವಿಣ್ಣನಾಗಿದ್ದೇನೆ; ಹಾಗೆಯೇ ಪರೋಪಕಾರಿಯಲ್ಲದ ಧನಿಕನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ನಿರ್ವಿಣ್ಣನಾಗಿದ್ದೇನೆ, ದುಸ್ವಪ್ನ ಮತ್ತು ಸ್ವಾರ್ಥಿಯಾದ ಧನಿಕ ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಬೇಗ ನಾಶ ಹೊಂದಲಿ ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯ.

ಮಂತ್ರ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿನ ನಿರ್ವೇದಭಾವವು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದು. ನೀಚನಾದ ಮನುಷ್ಯನು ಧನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ತಾನೂ ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸದೆ, ಇತರರನ್ನ ರಕ್ಷಿಸದೆ ಇರುವನು. ಇದರಂತೆ, ದುಸ್ವಪ್ನವೂ ಕೂಡ ದರ್ಶನಮಾತ್ರದಿಂದ ಯೋಚನೆಗೆ ಆಸ್ಪದವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಧನವು ನೀಚಸಂಪಾದಿತವಾಗಿ ಭೋಗದಾನಗಳಿಲ್ಲದೆ ನಾಶವಾಗುವಂತೆ ದುಸ್ವಪ್ನವೂ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ತೋರುವುದಾಗಿ (ಅನಂತರ) ಆ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ಕಾಣಿಸದಿರುವುದು. ಸ್ವಪ್ನವೆಂಬುವುದೇ ಅಸತ್ವದಾರ್ಥವಾಗಿರುವಾಗ ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ದುಸ್ವಪ್ನವೆಂಬುವುದು ಅಸತ್ವದಾರ್ಥವು ಎಂದು ಧನದ ನಿರ್ದರ್ಶನದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು ಪಠನಮಾತ್ರದಿಂದ ದುಸ್ವಪ್ನ ನಾಶವಾಗುವುದೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿರುವರು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳು.

ಉತ್ತಮಾ ಸ್ವಪ್ನನಾಶಿನೀ | ಪಂಚಾನಾಮಾಶ್ವಿನಾನಾಂ ಸೂಕ್ತಾನಾಂ ಉತ್ತಮಾ ಯಾ ಋಕ್
ಏಷಾ ಸ್ವಪ್ನನಾಶನಾರ್ಥಾ | ಸ್ವಪ್ನಶಬ್ದೇನಾತ್ರ ಯಃ ಶಯಿತುಃ ದುಃಸ್ವಪ್ನ ಇಷ್ಯತೇ ಸ
ಉಚ್ಯತೇ ನ ಸ್ವಪ್ನಮಾತ್ರಂ | ದ್ವಿತೀಯಾರ್ಥೇ ಷಷ್ಠೀ | ದುಸ್ವಪ್ನಂ ನಿರ್ವಿದೇ | ವಿದ
ಸತ್ತಾಯಾಂ ಇತ್ಯಸ್ಯ ರೂಪಂ ನಿರ್ವೇದಯಾಮಿ ನಿಸ್ಸತ್ತಾಂ ಕರೋಮಿ ನಾಶಯಾಮೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಭಾವ (ಮಹಿಮೆಯನ್ನು) ವನ್ನು ಹೇಳುವ ಈ ಐದು ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಮಂತ್ರವು ದುಸ್ವಪ್ನವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದರಿಂದ ದುಃಸ್ವಪ್ನನಾಶಿನೀ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ. ನಿದ್ರೆ ಮಾಡುವವನಿಗೆ ಆಗುವ ಸ್ವಪ್ನಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಇದು ನಾಶಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ದುಸ್ವಪ್ನವನ್ನು ಮಾತ್ರವೇ ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ. ದುಸ್ವಪ್ನವೆಂಬುವುದು ಸತ್ತೆಯನ್ನು (ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು) ಹೊಂದಿರುವ ವಸ್ತುಗಳ ಹಾಗೆ ಸತ್ತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಇದರಿಂದಲೇ ಇದು ನಾಶವಾಗುವುದೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿರುವರು. ಮತ್ತು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ನೂರ ಇಸ್ವತ್ತೊಂದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಅಷ್ಟಾದಶೇನುನಾಕೇ ಷಟ್ ಸೂಕ್ತಾನಿ | ತತ್ರ ಕದಿತ್ಥೇತಿ ಪಂಚದಶರ್ಚಿಂ ಪ್ರಥಮಂ ಸೂಕ್ತಂ |
ಅತ್ರಾನುಕ್ರಮ್ಯತೇ | ಕದಿತ್ಥಾ ಪಂಚೋನಾ ವೈಶ್ವದೇವಂ ವೇತಿ | ಅನುವರ್ತಮಾನಃ ಕಕ್ಷೀವಾನ್ಯಸಿಃ |
ಅನಾದೇಶಪರಿಭಾಷಯಾ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ | ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ಇಂದ್ರೋ ವಾ ದೇವತಾ || ವಿನಿಯೋಗೋ
ಲೈಂಗಿಕಃ ||

ಅನುವಾದವು—ಕದಿತ್ಥಾ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಪ್ರಥಮ ಮಂಡಲದ ಹದಿನೆಂಟನೆಯ ಅನುವಾಕವು
ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದು. ಈ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಆರು (೧೨೧-೧೨೬) ಸೂಕ್ತಗಳಿರುವುವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕದಿತ್ಥಾ ಎಂಬ
ಈ ಸೂಕ್ತವು ಮೊದಲನೆಯದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹದಿನೈದು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವುವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಕದಿತ್ಥಾ
ಪಂಚೋನಾ ವೈಶ್ವದೇವಂ ನಾ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಹಿಂದಿನ ಸೂಕ್ತಗಳಂತೆಯೇ ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೂ ಕಕ್ಷೀವಾನ್
ಎಂಬುವನು ಋಷಿಯು. ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ಸು. ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳು ಅಥವಾ ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಯು. ವಿನಿಯೋಗವು
ಲೈಂಗಿಕವು.

|| ಓಂ ||

ಸೂಕ್ತ—೧೨೧

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೮ || ಸೂಕ್ತ—೧೨೧ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೮ || ವರ್ಗ—೨೪, ೨೫, ೨೬ ||

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ— ೧೫ ||

|| ಋಷಿಃ—ಕಕ್ಷೀವಾನ್ ದೈರ್ಘತಮಸ ಋಷಿಃ ||

|| ದೇವತಾ—ವಿಶ್ವೇದೇವಾಃ ಇಂದ್ರೋ ವಾ ||

|| ಭಂದಃ—ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಕದಿತ್ಥಾ ನೈಃ ಪಾತ್ರಂ ದೇವಯತಾಂ ಶ್ರವದ್ಗಿರೋ ಅಂಗಿರಸಾಂ
ತುರಣ್ಯನ್ |

ಪ್ರ ಯದಾನಡ್ವಿತ ಆ ಹರ್ಮ್ಯಸ್ಯೋರು ಕ್ರಂಸತೇ ಅಧ್ವರೇಯ-

ಜತ್ರಃ || ೧ ||

|| ಸದಸಾತಃ ||

ಕತ್ | ಇತ್ಥಾ | ನ್ನನ್ | ಪಾತ್ರಂ | ದೇವಂ ಯತಾಂ | ಶ್ರವತ್ | ಗಿರಃ | ಅಂಗಿ-
ರಸಾಂ | ತುರಣ್ಯನ್ |

ಪ್ರ | ಯತ್ | ಆನಟ್ | ವಿಶಃ | ಆ | ಹರ್ಮ್ಯಸ್ಯ | ಉರು | ಕ್ರಂಸತೇ | ಅಧ್ವ-
ರೇ | ಯಜತ್ರಃ || ೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ನ್ಯಾಃ ಪಾತ್ರಂ ನ್ಯಾನೃತಾ ನೃಣಾಂ ಸ್ತುತೇರ್ನೇತ್ಯಾಣಾಂ ಪುರುಷಾಣಾಂ ರಕ್ಷಣಿವೀಲ ಇಂದ್ರ-
ಸ್ತುರಣ್ಯನ್ ಗೋರೂಪಧನಂ ಪ್ರೇರಯನ್ ದೇವಯತಾಂ ದೇವಂ ದ್ಯೋತಮಾನಂ ದಾನಾದಿಗುಣ-
ಯುಕ್ತಂ ನೇಂದ್ರಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛಿತಾಮಂಗಿರಸಾಮೃಷೀಣಾಮಸ್ಮಾಕಮಿತ್ಥೇತ್ಥಂ ಪ್ರಯುಜ್ಯಮಾನಾ ಗಿರಃ
ಸ್ತುತೀಃ ಕತ್ ಕದಾ ಕಸ್ಮಿನ್ನಾಲೇ ಶ್ರವತ್ | ಶೃಣುಯಾತ್ | ಯದ್ಯದಾ ಸ ಇಂದ್ರೋ ಹರ್ಮ್ಯಸ್ಯ
ಹರ್ಮ್ಯೋಪಲಕ್ಷಿತೇನ ಗೃಹೇಣ ಯುಕ್ತಸ್ಯ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿನೋ ವಿಶ ಋತ್ವಿಗ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ಮನು-
ಷ್ಯಾನಾ ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಪ್ರಾನಟ್ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ ತದಾನೀಮಧ್ವರೇಽಸ್ಮದೀಯೇ ಯಜ್ಞೇ ಯಜತ್ರೋ
ಯಷ್ಟವ್ಯಃ ಸನ್ನರು ಬಹುಲಂ ಕ್ರಂಸತೇ | ಕ್ರಮತೇ | ಸ್ವಯಮೇವೋತ್ಸಹತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ಕತ್ |
ಕದಾ | ಅಂತ್ಯಲೋಪಶ್ಚಾಂದಸಃ | ನ್ಯಾಃ ಪಾತ್ರಂ | ನ್ಯಾನೇ | ಪಾ. ೮-೩-೧೦ | ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ
ನಕಾರಸ್ಯ ರುತ್ವಂ | ಅತ್ರಾನುನಾಸಿಕಃ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ತು ವೇತ್ಯಾಕಾರಃ ಸಾನುನಾಸಿಕಃ | ಪಾತ್ರಂ | ಪಾ
ರಕ್ಷಣೇ | ತಾಚ್ಛೇಲಿಕಸ್ತುನ್ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಸೋರಮಾದೇಶಃ | ಸಂಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕಸ್ಯ ವಿಧೇರನಿತ್ಯ-
ತ್ವಾದ್ಗುಣಾಭಾವೇ ಯಾನ್ | ದೇವಯತಾಂ | ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ | ತತೋ ಲಟಃ ಶತ್ಯ | ಶತುರನುಮ
ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಶ್ರವತ್ | ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ | ಲೇಟ್ವಿಡಾಗಮಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ
ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ತುರಣ್ಯನ್ | ತುರಣಿ ತ್ವರಾಯಾಂ | ಕಂಡ್ವಾದಿಃ | ಆನಟ್ | ಅಶ್ನೋತೇರ್ಲಙ್
ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಸರಸ್ತೃಪದಂ | ಶ್ನಾ ಪ್ರಾಪ್ನೇ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶ್ನಮ್ ವಿಕರಣಃ | ವ್ರಶ್ವಾದಿಷತ್ವೇ ಜಶ್ತ್ವಂ |
ಆಡಾಗಮಃ | ಹರ್ಮ್ಯಸ್ಯ | ಹರ್ಮ್ಯಶಬ್ದಾದರ್ಥಾದಿತ್ವಾದಚ್ | ಕ್ರಂಸತೇ | ಕ್ರಮು ಪಾದವಿಕ್ಷೇಪೇ |
ವೃತ್ತಿಸರ್ಗತಾಯನೇಷು ಕ್ರಮಃ | ಪಾ. ೧-೩-೩೮ | ಇತ್ಯಾತ್ಮನೇಪದಂ | ಲೇಟ್ವಿಡಾಗಮಃ | ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ
ಲೇಟೀತಿ ಸಿಪ್ | ಯಜತ್ರಃ | ಅಮಿನಕ್ಷೀತ್ಯಾದಿನಾ ಯಜೇರತ್ರಸ್ತೃತ್ಯಯಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ನ್ಯಾನ್—ಮನುಷ್ಯರನ್ನು (ಮನುಷ್ಯರ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು) | ಪಾತ್ರಂ--ರಕ್ಷಿಸುವವನೂ | ತುರಣ್ಯನ್—ಗೋರೂಪಧನ ಪ್ರೇರಕನೂ (ಆದ ಇಂದ್ರನು) | ದೇವಯತಾಂ—ಪ್ರಕಾಶಯುಕ್ತನಾದ ಅಥವಾ ದಾನಾದಿ ಗುಣಯುಕ್ತನಾದ (ಇಂದ್ರನನ್ನು) ಇಚ್ಛಿಸುವ | ಅಂಗಿರಸಾಂ—ಅಂಗಿರಸ ಋಷಿಗಳಾದ (ನಮ್ಮ) | ಇತ್ಥಾ--ಈ ರೀತಿ (ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ) | ಗಿರಃ—ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು | ಕತ್—ಯಾವಾಗ | ಶ್ರವತ್—ಕೇಳಿಯಾನು ? ಯತ್—ಯಾವಾಗ (ಇಂದ್ರನು) | ಹರ್ಮ್ಯಸ್ಯ--ಗೃಹಯುಕ್ತನಾದ (ಯಜಮಾನ ಸಂಬಂಧಿಗಳಾದ) | ವಿಶಃ—ಋತ್ವಿಗ್ರೂಪರಾದ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು | ಅ—ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ | ಪ್ರೇ ಆನರ್ಹ—ಪ್ರಾಪ್ತನಾಗುತ್ತಾನೋ (ಆಗ) | ಅಧ್ವರೇ—(ನಮ್ಮ) ಯಾಗದಲ್ಲಿ | ಯಜತ್ರೇ—ಪೂಜ್ಯನಾಗಿ | ಉರು—ಹೆಚ್ಚಾಗಿ | ಕ್ರೌಂಸತೇ—ಆಕ್ರಮಿಸುತ್ತಾನೆ (ಉತ್ಸಾಹಯುಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ) ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಮನೆಯ ಯಜಮಾನನ (ಸಂಬಂಧಿಗಳಾದ) ಋತ್ವಿಜರಿಗಭಿಮುಖವಾಗಿ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಪೂಜ್ಯನಾಗಿ ಬಂದಾಗ, ಇಂದ್ರನು ಬಹಳ ಉತ್ಸಾಹಶಾಲಿಯಾಗುತ್ತಾನೆ, (ಆದುದರಿಂದ) ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ರಕ್ಷಕನೂ, ಗವಾದಿಧನಪ್ರೇರಕನೂ (ದಾತೃವೂ) ಆದ ಇಂದ್ರನು ಆತನನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಅಂಗಿರಸರಾದ ನಮ್ಮ ಈರೀತಿ (ಮುಂದೆ ಬರುವ) ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಯಾವಾಗ ಕೇಳುತ್ತಾನೆ ? (ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಕೇಳಲಿ).

English Translation

When will Indra, the protector of men and granter of riches, listen to the praises thus (recited) of the Angirases, who are devoted to the gods ? When he perceives the ministers of the master of the mansion, and is to be the object of worship in the sacrifice, the greatly exults.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಕತ್—ಕದಾ | ಯಾವಾಗ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಪಾತ್ರಂ-ಸಾ ರಕ್ಷಣೇ ಎಂಬ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥಕವಾದ ಪಾ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಪಾತ್ರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಕ್ಷಣಮಾಡುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ದೇವಯತಾಂ—ದೇವಂ ದ್ಯೋತಮಾನಂ ದಾನಾದಿಗುಣಯುಕ್ತಂ ವಾ ಇಂದ್ರಂ ಆತ್ಮನೇ ಇಚ್ಛಿತಾಂ | ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ ಅಥವಾ ದಾನಮಾಡುವುದೇ ನೊದಲಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಇಂದ್ರನನ್ನು ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವರ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಸಾಯಣರು ಅಂಗಿರಾರುಷಿಗಳ ಗೋವುಗಳು ಅಪಹೃತವಾಗಿರುವಾಗ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಅವರು ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಆಹ್ವಾನಮಾಡಿರೆಂದೂ ಅವನು ಅವರ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ನಿಗ್ರಹಮಾಡಿ

ಅವರ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಅವರಿಗೆ ತಂದುಕೊಟ್ಟನೆಂದೂ ಇತಿಹಾಸವು ನ್ಯಾಃ ಪಾತ್ರಂ ದೇವಯತಾಂ ಅಂಗಿರಸಾಂ ತುರಣ್ಯ ರಕ್ಷಣಿಗಾಗಿ ದೇವತೆಯನ್ನು ಅನೇಕ್ಷಿಸುವ ಅಂಗಿರಾರುಷಿಗಳ ಗೋರೂಪವಾದ ಧನವನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವವನು ಎಂಬ ಪದಗಳಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವುದೆಂದು ಸೂಚಿಸಿರುವರು. ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು—

ಕದ್ಧ ನೂನಂ ಕಥಪ್ರಿಯಃ ಪಿತಾ ಪುತ್ರಂ ನ ಹಸ್ತಯೋಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೩೮-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವಂತೆ ಕತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಕದಾ ಯಾವಾಗ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ನ್ಯೂಕ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಅಸ್ಮಾಕಂ ಮನುಷ್ಯರಾದ ನಮಗೆ ಎಂದೂ, ಪಾತ್ರಂ—ಗೃಹಚಮಸಾದಿ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹೋಮಮಾಡಲು ಸಾಧನವಾದ ಗೃಹ, ಚಮಸವೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಪಾತ್ರೆಗಳೆಂದೂ, ದೇವಯತಾಂ ದೇವಕಾಮಾನಾಂ ಅಂಗಿರಸಾಂ | ಪಿತೃಶಬ್ದಸ್ಯಾಯಂ ಸೋಽಯಂ—ಮಿತ್ಯಭಿಸಂಬಂಧಾದಪತ್ಯೇ ಪ್ರಯೋಗಃ ಅಂಗಿರಸೋ ಅಪತ್ಯಭೂತಾನಾಂ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಬಂದು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಉದ್ದೇಶಪಟ್ಟು ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವ, ಅಂಗಿರಾರುಷಿಗಳ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನರಾದ ರುಷಿಗಳ ಗಿರಃ ಸ್ತುತಿ. ಲಕ್ಷಣಾ ನಾಚಃ ಶ್ರವತ್ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಚನಗಳನ್ನು ಕೇಳುವನು ಮತ್ತು ತುರಣ್ಯ ತ್ವರೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿ ಪಿಬೇತ್ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡುವನು. ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಇದೇರೀತಿಯಾಗಿ ಇವರಿಬ್ಬರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವು ಇರುತ್ತದೆ. (ಮತ್ತು)

ಹರ್ಮ್ಯಸ್ಯ—ಹರತೇರಿದಂ ರೂಪಂ ಹರ್ತುಃ ಶತ್ರುಧನಾನಾಮಿಂದ್ರಸ್ಯ ಉರು ಕ್ರಂಸತೇ ಬಹು ಕರೋತಿ. ಶತ್ರುಧನವನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನು ಬಹಳವಿಧವಾಗಿ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಆಹ್ವಾನಮಾಡಿ ಸ್ತುತಿಸುವುದು ಎಂದೂ, ಅಥವಾ ಹರ್ಮ್ಯಮಿತಿ ಗೃಹನಾಮ ಯಜ್ಞಗೃಹೇ ಯೋ ಅಧ್ವರಃ ತಸ್ಮಿನ್ ಬಹು ಕ್ರಾಮತೀಂದ್ರಃ ಯಾಗಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಅನೇಕಸಾರಿ ಬರುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಸಾಯಣರು ಉರು ಕ್ರಂಸತೇ ಬಹುಲಂ ಕ್ರಮತೇ ಸ್ವಯಮೇವ ಉತ್ಸಹತೇ ಇಂದ್ರನು ಯಾಗದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಷ್ಟವ್ಯವಾಗಿ ಯಜ್ಞಶಾಲೆಗೆ ಬರಲು ಬಹಳ ಉತ್ಸಾಹವುಳ್ಳವನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಕತ್—ಕದಾ ಎಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಭಾಂದಸವಾಗಿ ಅಂತ್ಯ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ.

ನ್ಯಾಃ ಪಾತ್ರಮ್—ನ್ಯಾನ್+ಪಾತ್ರಂ ಎಂದಿರುವಾಗ ನ್ಯಾನ್ ಪೇ—(ಪಾ.ಸೂ.೮-೩-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಸಕಾರಪರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತ್ರಾನುನಾಸಿಕಃ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ತು ವಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಋಕಾರವು ಅನುನಾಸಿಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಕುಪ್ರೋಃಕಃ-ಪೌಚಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಸರ್ಗ.

ಸಾತ್ರೇಮ್—ಪಾ ರಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ತಾಚ್ಛೀಲ್ಯವಯೋವಚನೇಷು—ತಾಚ್ಛೀಲ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತ್ವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಾತ್ಯ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಸುವಿಗೆ ಅಮಾದೇಶ. ಸಂಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕೋ ವಿಧಿರನಿತ್ಯಃ—ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ಗುಣವು ಬಾರದಿರುವಾಗ ಯಣಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಭುತದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೇವಯತಾಮ್—ದೇವಂ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛಂತಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವಕ್ಷಾಮಾಡಿದಾಗ ಸುವೇ ಆತ್ಮನಃ ಕ್ಯಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ದೇವಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಕ್ಯಚ್. ದೇವಯಂತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ನ ಚ್ಛಂದಸ್ಸಪ್ರತ್ಯಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಈತ್ವಾದಿಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ದೇವಯ ಎಂಬ ಕ್ಯಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲಡಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ ದೇವಯತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ಥಿತಿ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ದೇವಯತಾಮ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ನುಮ್‌ರಹಿತವಾದ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯದ ಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಶತುರನುನೋ ನದ್ಯಜಾದೀ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೩)ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶ್ರವತ್—ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ. ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್‌ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತೆಶ್ಚ ಲೋಪಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಲೇಟೋಽಡಾಟ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅವಾದೇಶ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

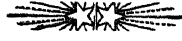
ತುರಣ್ಯನ್—ತುರಣ ತ್ವರಾಯಾಂ ಧಾತು. ಕಂಡ್ವಾದಿ. ಕಂಡ್ವಾದಿಭ್ಯೋಯಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲಡಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರಥಮಾವಿವಚನ ಸಾಂತರೂಪ. ಯಕ್‌ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅನಟ್—ಅಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತ. ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಸ್ಮೈಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲಜ್-ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್‌ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತೆಶ್ಚ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಲೋಪ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಶ್ವವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಶ್ವಮ್‌ವಿಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಮಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಾಚಿನ ಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಿಪಿಗೆ ಲೋಪ. ವ್ರಶ್ಚ ಭೃಷ್ಟ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಶಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ವ. ಝಲಾಂ ಜಶೋಂತೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಜಸ್ತ್ವದಿಂದ ಡಕಾರಾದೇಶ. ನಾವಸಾನೇ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಟಕಾರಾದೇಶ. ಅಡಜಾದೀನಾಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅನಟ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಭುತದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಹಮ್ಯಸ್ಯ—ಹಮ್ಯಂ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಹಮ್ಯಃ ಅರ್ಥ ಆದಿಭ್ಯೋಽಚ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ.

ಕ್ರಂಸತೇ -- ಕ್ರಮು ಪಾದವಿಕ್ಷೇಪೇ. ಧಾತು. ವೃತ್ತಿಸರ್ಗತಾಯನೇಷುಕ್ರಮಃ -- (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೩೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಉತ್ಸಾಹಾರ್ಥ ತೋರುವುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಲೇಟೋಡಾಟ್ -- (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ. ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟಿ -- (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಪ್. ನಶ್ಚಾಪದಾಂತಸ್ಯಝಲಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಕಾ ರಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಜತ್ರಃ -- ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಷು. ಧಾತು. ಅಮಿನಕ್ಷಿ -- (ಉ. ಸೂ. ೩-೩೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸ್ತಂಭೀದ್ಧ ದ್ಯಾಂ ಸ ಧರುಣಂ ಪುಷಾಯದ್ವಭುವಾಜಾಯ
ದ್ರವಿಣಂ ನರೋ ಗೋಃ |
ಅನು ಸ್ವಜಾಂ ಮಹಿಷಶ್ಚಕ್ಷತ ವ್ರಾಂ ಮೇನಾಮಶ್ವಸ್ಯ ಪರಿ
ಮಾತರಂ ಗೋಃ || ೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸ್ತಂಭೀತ್ | ಹ | ದ್ಯಾಂ | ಸಃ | ಧರುಣಂ | ಪುಷಾಯತ್ | ಋಭುಃ | ವಾ-
ಜಾಯ | ದ್ರವಿಣಂ | ನರಃ | ಗೋಃ |
ಅನು | ಸ್ವಜಾಂ | ಮಹಿಷಃ | ಚಕ್ಷತ | ವ್ರಾಂ | ಮೇನಾಂ | ಅಶ್ವಸ್ಯ | ಪರಿ |
ಮಾತರಂ | ಗೋಃ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸ ಇಂದ್ರೋ ದ್ಯಾಂ ದ್ಯುಲೋಕಂ ಸ್ತಂಭೀದ್ಧ | ಸ್ವಭಾತಿ ಖಲು | ತಥಾ ಗೋಃ ಪಣಿಭಿರಪ-
ಹೃತಸ್ಯ ಗೋಸಮೂಹಸ್ಯ ವಜ್ರಸ್ಯೋದಕಸ್ಯ ಕಿರಣಸಮೂಹಸ್ಯ ವಾ ನರೋ ನೇತಾ | ಸ ಇಂದ್ರ ಋಭುಃ
ಸೂರ್ಯಾತ್ಮನೋರುವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ ಭಾಸಮಾನಃ ಸನ್ ದ್ರವಿಣಂ ಸರ್ವೈಃ ಪ್ರಾಣಿಭಿರಭಿದ್ರವಣೀಯಂ
ಧರುಣಂ | ಉದಕನಾಮೈತತ್ | ಸರ್ವಸ್ಯ ಧಾರಕಂ ವೃಷ್ಟ್ಯುದಕಂ ವಾಜಾಯಾನ್ನಾರ್ಥಂ ಬಲಾರ್ಥಂ
ವಾ ಪುಷಾಯತ್ | ಪುಷಾತಿ | ಸಿಂಚತಿ | ಪ್ರವರ್ಷತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಪಿ ಚ ಮಹಿಷಃ | ಮಹನ್ನಾ-
ಮೈತತ್ | ಮಹಾನ್ನಯರೂಪೀಂದ್ರಃ ಸ್ವಜಾಂ ಸ್ವಸಕಾಶಾದುತ್ಪನ್ನಾಂ ವ್ರಾಂ | ವೃಣೋತಿ ತಮಸಾ
ಸರ್ವಮಾಚ್ಛಾದಯತೀತಿ ವ್ರಾ ರಾತ್ರಿಃ | ಯದ್ವಾ | ಪ್ರಕಾಶೇನ ವೃಣೋತೀತಿ ವ್ರಾ ಉಷಾಃ | ತಾಮನು
ಚಕ್ಷತ | ಚಕ್ಷಿಃ ಪಶ್ಯತೀಕರ್ಮಾ | ಅನುಪಶ್ಯತ್ಪಶ್ಯತಿ ಪ್ರಕಾಶತೇ | ಸ್ವಯಂ ಪ್ರಾಥಪ್ರಕಾಶೋಽಪಿ ಸ್ವಗತ್ಯಾ
ನಿಷ್ಪಾದಿತಾಯಾ ರಾತ್ರೇರುಷಸಶ್ಚ ಪಶ್ಯಾದುದೇತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಪಿ ಚೇದಮಪರಮಾಶ್ವಯಂ ಯದಯೇ-
ಮಶ್ವಸ್ಯ ಮೇನಾಂ | ಸ್ತ್ರೀನಾಮೈತತ್ | ಸ್ತ್ರಿಯಂ ವಡನಾಂ ಗೋಮಾರ್ತರಂ ಜನನೀಂ | ಪರಿವೈಪೇ-
ರೀತ್ಯೇ | ವಿಸರೀತಮಕರೋತ್ | ಕದಾಚಿದಿಂದ್ರೋ ಲೀಲಯಾಶ್ವಾಯಾಂ ಗಾಮುತ್ಪಾದಯಾಮಾಸ |
ತದತ್ರ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತೇ ಮಂತ್ರಾಂತರೇ ಚೇಂದ್ರನಾಕೈರೂಪ ಏತದ್ವಿಸ್ಪಷ್ಟಮವಗಮ್ಯತೇ || ಧರುಣಂ |
ಧಾರೇಣಿಲುಕ್ಲೇತ್ಯುನಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಪುಷಾಯತ್ | ಪುಷ ಪ್ಲುಷ ಸ್ನೇಹನಸೇಚನಪೂರಣೇಷು |
ಕ್ರೈಯಾದಿಕಃ | ಲೇಟ್ಕಡಾಗಮಃ ಛಂದಸಿ ಶಾಯಜಪೀತ್ಯಹಾವಪಿ ಶ್ವಾಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಶಾಯಜಾದೇಶಃ |
ನರಃ | ನೃ ನಯೇ | ಬಹುಲವಚನಾದ್ವಾದೋರಬಿತಿ ಕರ್ತರ್ಯಪ್ | ಚಕ್ಷತ | ಚಕ್ಷಿಃ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ
ವಾಚಿ | ಛಂದಸೋ ಲಜ್ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಗಭಾವಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸಃ—ಇಂದ್ರನು | ದ್ಯಾಂ—ದ್ಯುಲೋಕವನ್ನು | ಸ್ತಂಭೀತ್ ಹ—ನಿಲ್ಲಿಸಿರುವನಷ್ಟೇ | ಗೋಃ—ಗೋವು
ಗಳ (ಉದಕದ, ಕಿರಣಗಳ) | ನರಃ—ನೇತೃವಾದ (ಇಂದ್ರನು) | ಋಭುಃ—(ಸೂರ್ಯರೂಪನಾಗಿ) ವಿಸ್ತಾರವಾದ
ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾಗಿ | ದ್ರವಿಣಂ—ದ್ರವರೂಪವಾದ | ಧರುಣಂ—ಸರ್ವಾಧಾರವಾದ (ವೃಷ್ಟ್ಯುದಕ
ವನ್ನು | ವಾಜಾಯ—ಆಹಾರಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ಬಲಕ್ಕೋಸ್ಕರ | ಪುಷಾಯತ್—ಪುಷ್ಟೀಕರಿಸಿದನು (ಚುಮುಕಿಸಿ
ದನು) | (ಅಪಿಚೇ—ಮತ್ತೂ) | ಮಹಿಷಃ—ಮಹಾಮಹಿಮನಾದ (ಸೂರ್ಯರೂಪಿಯಾದ ಇಂದ್ರನು) | ಸ್ವಜಾಂ—
ತನ್ನಿಂದಲೇ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ | ವ್ರಾಮ್—ಆವರಣವಾದ (ರಾತ್ರಿಯನ್ನು ಅಥವಾ ಉಷಸ್ಸನ್ನು) | ಅನು ಚಕ್ಷತೇ—
ಅನುಸರಿಸಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾನೆ | ಅಶ್ವಸ್ಯ ಮೇನಾಂ—ಹೆಣ್ಣುಕುದುರೆಯನ್ನು | ಗೋಃ ಮಾರ್ತರಂ—ಗೋವಿನ
ಮಾತೆಯನ್ನಾಗಿ | ಪರಿ(ಚಕ್ಷತ)—(ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ) ಮಾಡಿದನು ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಇಂದ್ರನು ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕವನ್ನು ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ ; ಗೋವುಗಳಿಗೆ (ನೀರಿಗೆ, ಕಿರಣಗಳಿಗೆ)
ಯಜಮಾನನಾದ ಇಂದ್ರನು (ಸೂರ್ಯರೂಪನಾಗಿ) ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಕಾಶಯುಕ್ತನಾಗಿ, ದ್ರವರೂಪವಾದ ಮತ್ತು ಸರ್ವಕ್ಕೂ

ಆಧಾರಭೂತವಾದ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕವನ್ನು ಸುರಿಸಿದನು ; ಮಹಾನುಹಿನನಾದ (ಸೂರ್ಯರೂಪನಾದ ಆತನು) ತನ್ನಿಂದಲೇ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ರಾತ್ರಿ ಯಾದಮೇಲೆ (ಉಷಸ್ಸನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ) ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾನೆ ; ಇಂದ್ರನು (ತನ್ನ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ) ಹೆಣ್ಣು ಕದುರಿಯೊಂದು ಗೋವನ್ನು ಪ್ರಸವಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು.

English Translation

He verily upholds the heaven ; he, the brilliant, the leader of the (stolen) herd, pours forth the flowing (water) for the sake of food : the mighty Indra manifests himself after his own daughter, (the dawn) ; he made the female of horse unnaturally the mother of the cow.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಗೋಃ—ಪಣಿಭಿರಪಹೃತಸ್ಯ ಗೋಸಮೂಹಸ್ಯ ವಜ್ರಸ್ಯ ಉದಕಸ್ಯ ಕಿರಣಸಮೂಹಸ್ಯ ವಾ | ನರಃ ನೇತಾ ಇಂದ್ರಃ | ಗೌಃ ಗ್ವಾ ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಪೃಥಿವೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೨-೫) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪೃಥಿವೀ ಎಂದೂ,

ಯೇನ ಗೌರಭಿಪ್ರವೃತ್ತಾ ಮಿಮಾತಿ ಮಾಯುಂ | ಶಬ್ದಂ ಕರೋತಿ ಮಾಯುಮಿವಾದಿತ್ಯೇ-
ಮಿತಿ | ನಾಗೇಷಾ ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾ ಧ್ವಂಸನೇ ಮೇಘೇ ಅಧಿಶ್ರಿತಾ ||

(ನಿ. ೨-೮) ಎಂದು ನಿರುಕ್ತವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ವಾಕ್ಯೇಂಬುದಾಗಿಯೂ, ಸಾಧಾರಣ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೨-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ದ್ಯೌಃ ಅದಿತ್ಯ ಎಂದೂ ರಶ್ಮಿಪರ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೧೫) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ರಶ್ಮಿ ಎಂದೂ, ವಾಜ್ಞಾನಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೩) ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಾಕ್ಯೇಂದೂ, ಸ್ತೋತ್ರನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ತೋತ್ರ ಎಂದೂ, ಗೋ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಅಂಗಿರಾಋಷಿಗಳ ಅಸುರರಿಂದ ಅಪಹೃತವಾದ ಗೋವುಗಳನ್ನು ತಂದುಕೊಟ್ಟನೆಂದೂ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವನೆಂದೂ, ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಗಳನ್ನು ಪೃಥಿವಿಗೆ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡುವನೆಂದೂ, ಕಿರಣ ಸಮೂಹ ಗಳುಳ್ಳವನೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಋಭುಃ—ಸೂರ್ಯಾತ್ಮನಾ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ ಭಾಸಮಾನಃ | ಸೂರ್ಯನ ರೂಪದಿಂದ ಇರುವವನಾಗಿ ಬಹಳವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಯಾಸ್ವರು—ಋಭವಃ | ಉರು ಭಾಂತೀತಿವಾ, ಋತೇನ ಭಾಂತೀತಿ ವಾ, ಋತೇನ ಭವಂತೀತಿ ವಾ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ, ಬಹಳವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವವರು—ಅಥವಾ ಸತ್ಯದಿಂದಅತಿಶಯವಾಗಿ ಇರುವವರು, ಅಥವಾ ಸತ್ಯವಾಗಿ ಸತ್ವರೂಪದಿಂದ ಇರುವವರು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ,

ವಿಸ್ತೀರ್ಣ ಶಮೀ ತರಣಿತ್ವೇನ ನಾಘತೋ ಮರ್ತಾಸಃ ಸಂತೋ ಅಮೃತತ್ವಮಾನತುಃ |

ಸೌಧಸ್ತನಾ ಋಭವಃ ಸೂರಚಕ್ಷಸಃ ಸಂವತ್ಸರೇ ಸಮಪೃಚ್ಯಂತ ಧೀತಿಭಿಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೦-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸಿರುವರು. ಮತ್ತು ಅದಿತ್ಯರಶ್ಮಿಯೋಪ್ಯಭವ ಉಚ್ಯಂತೇ (ನಿ. ೧೧-೧೭) ಸೂರ್ಯ ಕಿರಣಗಳಿಗೂ ಋಭುಗಳೆಂದು ಹೆಸರು ಇರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಋಭು ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಧರುಣಂ—ಸರ್ವಸ್ಯ ಧಾರಕಂ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಂ | ಧರುಣ ಶಬ್ದವು ನೂರೊಂದು ಉದಕನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೪) ಉತ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಉದಕವೆಂದು ಅರ್ಥ—ಇಂದ್ರನು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸುವ (ವೃಷ್ಟ್ಯದಕ) ಮಳೆಯ ನೀರನ್ನು ಅನ್ನಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಬಲವು ಹೆಚ್ಚುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ವೃಷ್ಟಿಯರೂಪದಿಂದ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಕೊಡುವನೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಮಹಿಷಃ—ಮಹನ್ನಾನ್ಯತತ್ | ಮಹಾ ಸೂರ್ಯರೂಪೀ ಇಂದ್ರಃ | ಮಹಿಷ ಶಬ್ದವು ಮಹನ್ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯) ಉತ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಜಾಂ ವ್ರಾಂ ಅನು ಚಿಕ್ಷತ—ಸ್ವಸಕಾಶಾದುತ್ಪನ್ನಾಂ ವೃಣೋತಿ ತಮಸಾ ಸರ್ವಮಾಚ್ಛಾದಯ-

ತೀತಿ ವ್ರಾ ರಾತ್ರೀ | ಯದ್ವಾ ಪ್ರಕಾಶೇನ ವೃಣೋತೀತಿ ವ್ರಾ ಉಷಾಃ ತಾಂ | ಅನು ಪಶ್ಚಾತ್

ಪಶ್ಯತಿ ಪ್ರಕಾಶತೇ | ಸ್ವಯಂ ಪ್ರೌಢಪ್ರಕಾಶೋಪಿ ಸ್ವಗತ್ಯಾ ನಿಷ್ಪಾದಿತಾಯಾ ರಾತ್ರೇರುಷಸತ್ವ

ಪಶ್ಚಾದುದೇತೀತ್ಯರ್ಥಃ |

ಸೂರ್ಯರೂಪದಿಂದಲೇ ಇರುವವನಾದ ಕಾರಣ ಇಂದ್ರನು, ತನ್ನ (ಗತಿವಿಶೇಷ) ಗಮನದಿಂದ ಉಂಟಾಗಿರುವ ಕತ್ತಲೆಯಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಮುಚ್ಚುತ್ತಿರುವ ರಾತ್ರಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವನು ಎಂದರೆ ರಾತ್ರಿಯು ಆಗುವುದಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವನು. ಅಥವಾ ತನ್ನ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಅಭಿಲಷಣೀಯವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ವ್ರಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉಷಃಕಾಲವೆಂದು ಅರ್ಥ. ಸೂರ್ಯನು ತನ್ನ ಪ್ರಕಾಶವು ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಉಷಃಕಾಲದ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ತಾನು ಉದಯವನ್ನು ಹೊಂದುವನು. ತನ್ನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದದ್ದನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾ ತಾನು ಹಿಂಬಾಲಿಸುವುದು ಲೋಕರೂಢಿಯಾಗಿರುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಸೂರ್ಯನು ಉಷಃಕಾಲವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ತಾನು ಉದಯವನ್ನು ಹೊಂದುವನು. ತನ್ನ ಗತಿಯಿಂದ ಉಂಟಾದ ಕಾರಣ ಸ್ವಜಾಂ ಎಂದು ಉಷಸ್ಸು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಸೂರ್ಯನು ಉಷಃಕಾಲವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ (ಉಷೋದಯವಾದ ನಂತರ) ಉದಿತನಾಗುವನೆಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು—ಸ್ವಜಾಂ ಅನು ಚಿಕ್ಷತ | ಸ್ವತಃ ಏವ ಪ್ರಜಾಪತೇಃ ಯಾ ಜಾತಾ ಸಾ ಸ್ವಜಾಂ ತಾಂ ಮಹಾ ಇಂದ್ರಃ ಅನುಪೂರ್ವೇಣ ಸರ್ವತಃ ಪಶ್ಯತಿ | ಮಹತ್ವದಿಂದ ಪೂರ್ಣನಾದ ಇಂದ್ರನು ಪ್ರಜಾಪತಿಯಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ತಾನಾಗಿ ಉತ್ಪನ್ನಳಾದ (ಓರ್ವ ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು) ಸ್ತ್ರೀಯ ವಿಷಯವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಅಶ್ವಸ್ಯ ನೇನಾಂ ವಡವಾಂ ಗೋಮಾತರಂ ಅಕರೋತ್ | ಕದಾಚಿತ್ ಇಂದ್ರೋ ಲೀಲಯಾ
ಅಶ್ವಾಯಾಂ ಗಾಮುತ್ಪಾದಯಾಮಾಸ | ತದತ್ರ ಪ್ರತಿಸಾದ್ಯತೇ ಮಂತ್ರಾಂತರೇ ಚ ಇಂದ್ರವಾಕ್ಯರೂಪೇ
ಏತತ್ ವಿಸ್ವಷ್ಟಮವಗಮ್ಯತೇ | ಇಂದ್ರನಿಗೆ (ವಿನೋದವನ್ನು) ಅಶ್ವಯಕರವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಆಚರಿಸಬೇ
ಕೆಂದು ಇಚ್ಛೆಯು ಉಂಟಾದಾಗ ಹೆಣ್ಣು ಕುದುರೆಯಿಂದ ಗೋವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು ಎಂದು ಇಂದ್ರನು
ಮಾಡಿದ ಅಶ್ವಯಕರವಾದ ಕೆಲಸವು ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇಂದ್ರನು ಹೇಳಿರುವ ವಾಕ್ಯರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ
ಈ ವಿಷಯವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿರುವರು.

ಸ್ಯಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು—ವ್ರಾಂ ವರಣೇಯಾಂ ನೇನಾಂ ಸ್ತ್ರಿಯಂ ಭಾರ್ಯಾಂ ಅಶ್ವಸ್ಯ ವ್ಯಾಪ್ತುಃ
ಪ್ರಜಾಪತೇಃ ಮಾತರಂ ಮಾತೃಭೂತಾಂ ಗನ್ತೃತ್ವಾದಿಂದ್ರೋತ್ರೇ ಗೌರುಚ್ಯತೇ ಆತ್ಮನ ಏವೇತ್ಯರ್ಥಃ
ಪ್ರಜಾಪತಿಯಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಭಾರ್ಯೆಯನ್ನು ಗೋಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದ ತನ್ನ ತಾಯಿಯನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದನು ಎಂದು
ವಿವರಿಸಿ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಅಥವಾ ವ್ರಾ ಇತಿ ರಾತ್ರೀನಾಮ | ಉಕ್ತಂ ಹಿ ಶಾಕಪೂಣೆನಾ | ವ್ರಾ ಇತಿ ರಾತ್ರೀಪ್ರಚ್ಯತೇ ಇತಿ |
ಸ್ವಜಾ ಚಾಸೌ ಸ್ವಯಮೇವ ಜಾಯಮಾನತ್ವಾತ್ | ಸ್ವಯಂ ಜನಯಿತ್ರೀಂ ಮಹಾನಿಂದ್ರೋ
ಜಾನಾತಿ ರಾತ್ರೀಂ ನಾಮ ಸ್ತ್ರಿಯಮಶ್ವಸ್ಯ ಮಾತರಂ | ಅಶ್ವಗ್ರಹಣಮತ್ತೋಪಲಕ್ಷ್ಯಣಂ
ಪ್ರಾಣಿಮಾತ್ರಸ್ಯ ಅಶ್ವಾದೇಃ | ಸಮ್ಯಗಾಹಾರಪರಿಣಾಮಾದಿಕರಣೇನ ಮಾತೃಭೂತಾಂ
ಗೋರುಷಸತ್ತ್ವ |

ಶಾಕಪೂಣೆ ಎಂಬ ಋಷಿಯು—ವ್ರಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ರಾತ್ರಿ ಬೋಧಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ವ್ರಾ
ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಾತ್ರಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ರಾತ್ರಿಯು ತಾನಾಗಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದು ಎಂದೂ, ಅಶ್ವನೇ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲಾ
ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ, ಆಹಾರ ಪರಿಣಾಮಾದಿಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವ ಕಾರಣ (ಮಾತೃ) ತಾಯಿಯಾಗಿ ಇರುವುದೆಂದೂ, ತಿಳಿದಿರು
ವನು. ಮತ್ತು (ತನ್ನ ಕಾಲದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ) ರಾತ್ರಿಯ ಅಪರಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಉಷ್ಣಿಗೆ ಜನನಿಯಾಗಿ ಇರುವುದೆಂದೂ
ತಿಳಿದಿರುವನು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಇಂದ್ರನು ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕವನ್ನು ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವಂತೆ ನಿಲ್ಲಿಸಿರುವುದೂ, ಅಸುರರು ಅಪಹರಿಸಿದ್ದ ಅಂಗಿರಸ್ಸು
ಗಳ ಗೋವುಗಳನ್ನು. ಅಸುರರನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ಅವರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವುದೂ, ಸೂರ್ಯರೂಪದಿಂದಲೇ ತಾನು ಇರುತ್ತಾ
ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಅತ್ಯವಶ್ಯಕವಾದ ಅನ್ನ ಮತ್ತು ಬಲ ಇವುಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡು
ವುದೂ, ರಾತ್ರಿಯು ಮತ್ತು ಹಗಲು ಎಂಬ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವಂತೆ ಕಾಲವನ್ನು
ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೊಳಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಾತ್ಮಕವಾದ (ದಿನದ) ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ತಾನು ಸೂರ್ಯರೂಪದಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಾ, ರಾತ್ರಿಯ
ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಿರುವುದೂ, ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ತಾನು ಉದಯಾಸ್ತಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರು
ವುದೂ ಎಂಬ ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ, ಅವನ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಲೋಕರಕ್ಷಣೆಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಕಾರ್ಯ
ಗಳಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಧರುಣಿಮ್—ಧೃಜ್ ಅನಸ್ಥಾನೇ. ಧಾತು. ಣ್ಯಂತದ ಮೇಲೆ ಧಾರೇಣೀಲುಕ್ ಚೆ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉನ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರೇಫದ ಪರದಲ್ಲಿ ನಕಾರ ಬಂದುದರಿಂದ ಅಟಿಕ್‌ಕುಸ್ವಾಜ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಣತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಉಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪುಷಾಯತ್—ಪುಷ ಪುಷ ಸ್ನೇಹನಸೇಚನಪೂರಣೇಷು ಧಾತು ಕ್ರ್ಯಾದಿ. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇಶಶ್ಚಲೋಪಃ ಪರ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಲೇಟೋಲ್ಯಡಾಟಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಛಂದಸಿ ಶಾಯೇಜಪಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿ ಪರದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಶ್ವಾವಿಕರಣ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಶಾಯೇಜಾದೇಶ. ಪುಷಾಯತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ತಿಜ್ಜತಿಜಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನರಃ—ನ್ಯ ನಯೇ. ಧಾತು. ಋದೋರಪ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುಲವಚನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಇದು ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಋಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ ರಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಜಾಮ್—ಸ್ವಸ್ಮಾತ್ ಜಾತಾ ಸ್ವಜಾ. ತಾಮ್. ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ. ಧಾತು. ಷಪ್ರತ್ಯಯ. ಷಿತ್ತಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಟಿಗೆ ಲೋಪ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಕ್ಷತೆ—ಚಕ್ಷಿಜ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ. ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಛಂದಸಿ ಲುಜ್‌ಲಜ್‌ಲಿಟಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಜ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಸಿಗೆ ಲುಕ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್‌ಯೋಗೇಽಪಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥ ಸ್ವೀಕೃತವಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರೇಕ್ಷಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ನಕ್ಷದ್ಧವಮರುಣೀ ಪೂರ್ವ್ಯಂ ರಾಟ್ ತುರೋ ವಿಶಾಮಂಗಿರ.
ಸಾಮನು ದ್ಯೂನ್ |

ತಕ್ಷದ್ವಜ್ರಂ ನಿಯುತಂ ತಸ್ತಂಭದ್ವ್ಯಾಂ ಚತುಷ್ಪದೇ ನರ್ಯಾ
ಯ ದ್ವಿಪಾದೇ || ೩ ||

ಶದಪಾಠಃ

ನಕ್ಷತ್ | ಹವಂ | ಅರುಣೀಃ | ಪೂರ್ವ್ಯಂ | ರಾಟ್ | ತುರಃ | ವಿಶಾಂ | ಅಂಗಿರಃ |

ಸಾಂ | ಅನು | ದ್ಯೂನ್ |

ತಕ್ಷತ್ | ನಜ್ರಂ | ನಿ ಯುತಂ | ತಸ್ತಂಭತ್ | ದ್ವ್ಯಾಂ | ಚತುಃ ಪದೇ | ನ-

ರ್ಯಾಯ | ದ್ವಿ ಪಾದೇ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅರುಣೀರರುಣವರ್ಣಾ ಆರೋಚಮಾನಾ ವೋಷಸೋ ರಾಟ್ ರಾಜಯನ್ಪ್ರಕಾಶಯನ್ಮೂ-
ರ್ಯಾತ್ಮೇಂದ್ರಃ ಪೂರ್ವ್ಯಂ ಪೂರ್ವೈರ್ಯುಷಿಭಿಃ ಪ್ರಯುಕ್ತಂ ಹವಮಿದಾನೀಮಸ್ಮಾಭಿಃ ಕ್ರಿಯಮಾಣಿ-
ಮಾಹ್ವಾನಂ ನಕ್ಷತ್ | ನಕ್ಷತು | ಶೃಣೋತು | ಕೀದೃಶಃ | ಅನು ದ್ಯೂನ್ ಅನುದಿವಸಂ ವಿಶಾಂ ಮನು-
ಷ್ಯಾಣಾಮಂಗಿರಸಾಮೃಷೀಣಾಂ ಸ್ತೋತ್ರೈಣಾಂ ತುರೋ ಧನಸ್ಯ ಪ್ರೇರಯಿತಾ | ಅಪಿ ಚ ಸ ಇಂದ್ರೋ
ವಜ್ರಂ ಸ್ವಕೀಯಮಾಯುಧಂ ನಿಯುತಂ ಹಂತಸ್ಯೇನ ಸಹ ನಿತರಾಂ ಯುಕ್ತಂ ತಕ್ಷತ್ | ಅಕರೋತ್ |
ತಥಾ ದ್ವ್ಯಾಂ ದ್ವಿಲೋಕಂ ತಸ್ತಂಭತ್ | ತಸ್ತಂಭಯತ್ | ಯಥಾಥೋ ನ ಸತತಿ ತಥಾಕರೋದಿತ್ಯರ್ಥಃ |
ಕಿಮರ್ಥಂ | ನರ್ಯಾಯ ನೃಭ್ಯೋ ಹಿತಾಯ ಚತುಷ್ಪದೇ ಗನಾಶ್ವಾದಯೇ ದ್ವಿಪಾದೇ ಮನುಷ್ಯಾಯ
ಚ | ಏತದುಭಯಾರ್ಥಮಿತ್ಯರ್ಥಃ || ನಕ್ಷತ್ | ನಕ್ಷ ಗತಾ | ಲೇಟ್ ಡಾಗಮಃ | ಪೂರ್ವ್ಯಂ | ಪೂರ್ವೈಃ
ಕ್ವತಮಿನಯೋ ಚ | ಸಾ. ೪-೪-೧೩೩ | ಇತಿ ಯಪ್ರತ್ಯಯಃ | ರಾಟ್ | ರಾಜ್ಯ ದೀಪ್ತಾ | ಅಸ್ಮಾದಂತ-
ರ್ಭಾವನಿತಣ್ಯರ್ಥಾತ್ ಕ್ವಿಪ್ | ತುರಃ | ತುರ ತ್ವರಣೇ | ಇಗುಪಥಲಕ್ಷಣಃ ಕಃ | ತಕ್ಷತ್ | ತಕ್ಷೂ ತ್ವಕ್ಷೂ
ತನೂಕರಣೇ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯ ಮಾಜ್ಯೋಗೇಽಸೀತ್ಯಡಭಾವಃ | ತಸ್ತಂಭತ್ | ಸ್ವಭಿ ಸ್ಕಭಿ ಗತಿಪ್ರತಿ-
ಬಂಧೇ | ಅಸ್ಮಾಣ್ಣ್ಯಂತಾಲ್ಪಜಾ ಚೇಜಿ ರೂಪಂ | ಚೇಜ್ಯನ್ಯತರಸ್ಯಾ ಮಿತ್ಯುಪೋತ್ತಮಸ್ಯೋದಾತ್ತತ್ವಂ |
ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯಾ ಸಮಾನವಾಕ್ಯಸ್ಯ ತ್ವಾನ್ನಿ ಘಾತಾಭಾವಃ | ಚತುಷ್ಪದೇ | ಚತ್ವಾರಃ ಸಾದಾ ಅಸ್ಯ | ಸಂಖ್ಯಾ-
ಸುಪೂರ್ವಸ್ಯೇತಿ ಸಾದತಬ್ಧಸ್ಯಾಂತ್ಯಲೋಪಃ ಸಮಾಸಾಂತಃ | ಚತುರ್ಥ್ಯೇಕವಚನೇ ಭಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ

ಪಾದಃ ಪದಿತಿ ಪದ್ಭಾವಃ | ದ್ವಿಸಾದೇ | ಪೂರ್ವವತ್ಕ್ರಿಯಾ | ಅಯಂ ತು ವಿಶೇಷಃ | ಅಯಸ್ತಯಾದಿ
ತೇನ ಪದತ್ವಾದ್ಭಸಂಜ್ಞಾಯಾ ಅಭಾವೇ ಪದ್ಭಾವಾಭಾವಃ | ದ್ವಿತ್ರಿಭ್ಯಾಂ ಸಾದ್ವನ್ಮೂರ್ಧಸು ಬಹುವ್ರೀಹಾ-
ವಿತ್ಯುತ್ಪತ್ತಿರಸದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅರುಣೇಃ—ಅರುಣವರ್ಣವಾದ (ಉಷಸ್ಸುಗಳನ್ನು) | ರಾಟ್—ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಸೂರ್ಯರೂಪಿ
ಯಾದ ಇಂದ್ರನು | ಪೂರ್ವ್ಯಂ—ಪೂರ್ವೀಕರಾದ ಋಷಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ | ಹವಂ—(ಈಗ ನಮ್ಮಿಂದ ಪ್ರಯು
ಜ್ಯಮಾನವಾದ) ಆಹ್ವಾನವನ್ನು | ಅನು ದ್ಯೂಃ—ಪ್ರತಿ ದಿನವೂ | ಅಂಗಿರಸಾಂ—ಅಂಗಿರಸರ (ವಂಶೋತ್ಪನ್ನ
ರಾದ) | ವಿಶಾಂ—ಪುರುಷರಿಗೆ (ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆ) | ತುರಃ—ಐಶ್ವರ್ಯದಾಯಕನಾಗಿ | ನಕ್ಷತ್—ಶ್ರವಣಮಾಡಲಿ |
(ಅಸಿ ಚ—ಮತ್ತು) | ವಜ್ರಂ—ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು | ನಿಯುತಂ—(ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದುದನ್ನಾಗಿ) ವಧ್ಯಪುರುಷನೊಡನೆ
ಸರ್ವದಾ ಯುಕ್ತವನ್ನಾಗಿ | ತಕ್ಷತ್—ಮಾಡಿದನು | (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) | ನರ್ಯಾಂ—ಮನುಷ್ಯರ ಸುಖ
ಕ್ಕೋಸ್ಕರ | ಚತುಷ್ಪದೇ—ಚತುಷ್ಪದ ಜಂತುಗಳಿಗೂ | ದ್ವಿಸಾದೇ—ದ್ವಿಸಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ (ಆವುಗಳ ಸುಖ
ಕ್ಕೋಸ್ಕರ) | ದ್ಯಾಂ—ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು | ತಸ್ತಂಭತ್—(ಬೀಳದಂತೆ) ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಿದನು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅರುಣವರ್ಣದ ಉಷಸ್ಸಿಗೆ ಪ್ರಕಾಶಕೊಡುವ (ಸೂರ್ಯರೂಪಿಯಾದ) ಮತ್ತು ಅಂಗಿರಸರಿಗೆ ಐಶ್ವರ್ಯದಾಯಕ
ನಾದ ಇಂದ್ರನು ಪೂರ್ವೀಕ ಋಷಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದುದೂ ಈಗ ನಮ್ಮಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡುವುದೂ ಅದ ಆಹ್ವಾನ
ವನ್ನು ಮನ್ನಿಸಲಿ. ಅವನು ತನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ವಧ್ಯಪುರುಷನೊಡನೆ ಸರ್ವದಾಯುಕ್ತವನ್ನಾಗಿ (ತೀಕ್ಷ್ಣವನ್ನಾಗಿ)
ಮಾಡಿರುತ್ತಾನೆ. ಮನುಷ್ಯರು ಮತ್ತು ಇತರ ದ್ವಿಸಾದ ಚತುಷ್ಪದ ಜಂತುಗಳ ಸುಖಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕ
ವನ್ನು (ಬೀಳದಂತೆ) ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತಾನೆ.

English Translation

May he, illuminating the purple (dawn), listen to the invocation
(addressed to him) of old, daily bestowing wealth upon the race of Angiras:
he has sharpened his fatal shaft; he has supported the heaven for the good
of men, of quadrupeds, and bipeds.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಅರ್ಥವನ್ನು (ಹೇಳುವುದರಲ್ಲಿ) ವಿವರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರೂ ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ಪದಗಳ
(ಅನ್ವಯವನ್ನು) ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಮಾಡಿರುವರು.

ರಾಟ್ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ—ರಾಜರ್ಯ ಪ್ರಕಾಶರ್ಯ ಸೂರ್ಯಾತ್ಮಾ ಇಂದ್ರಃ | ಇಂದ್ರನು ಅರುಣವರ್ಣವುಳ್ಳ
ಉಷಃಕಾಲವನ್ನು ಸೂರ್ಯರೂಪದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವನು. ಹವಂ ನಕ್ಷತ್ | ಅಸ್ಮಾಭಿಃ ಕ್ರಿಯಮಾಣಂ

ಅಹ್ವಾನಂ ನಕ್ಷತು ಶೃಣೋತು | ನಾವುಗಳು ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ಬರಲಿ ಎಂದು ಕರೆಯುವದನ್ನು ಇಂದ್ರನುಕೇಳಲಿ, ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವರು ಮತ್ತು ಅನು ದ್ಯೂಕ್ ತುರಃ ಧನಸ್ಯ ಪ್ರೇರಯಿತಾ! ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಧನವನ್ನು ಅಧಿಕವಾಗುವಂತೆ ಪ್ರೇರಿಸುವನು ಎಂದೂ ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು—

ದೃಷ್ಟಸ್ತು ನಕ್ಷ ಗತೌ ಎಂದು ನಕ್ಷಧಾತುವು ಗತ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಕಾರಣ ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರ ಕರೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಯಜ್ಞಗಳಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ. ಅರುಣೀಃ ಪೂರ್ವ್ಯಂ ರಾಜತೇ | ಉಷಸಿ ಉದಿತಮಾತ್ರಾಯಾಂ ರಾಜತೇ ಉಷಸ್ಸು ಉದಯವಾದಕೂಡಲೆ ಸೂರ್ಯರೂಪದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾನೆ. ತುರಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ತುರ್ವಿತಾ ತ್ವರಿತಾ ನಾ ಶತ್ರುಣಾಂ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು (ತ್ವರಿಮಾಡುವವನು) ಯುದ್ಧಮಾಡಲು ಜಾಗ್ರತೆಪಡಿಸುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಅನು ದ್ಯೂಕ್ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ ಅಹಾನೃಹಾನಿ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ವಜ್ರಂ ಅನು ದ್ಯೂಕ್ ತಕ್ಷತಿ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಪ್ರತಿ ದಿವಸವೂ ಸಂಸ್ಕರಿಸುವನು ಎಂದೂ ನಿಯುತಂ ಶತ್ರುಶರೀರೇಷು ಪ್ರವೇಷ್ವಾರಂ ಶತ್ರುಶರೀರದಲ್ಲಿ (ಪ್ರವೇಶಿಸತಕ್ಕದ್ದನ್ನಾಗಿ) ಶತ್ರು ಶರೀರದಲ್ಲಿ ವೇಗವಾಗಿ ಪ್ರವೇಶಿಸುವಷ್ಟು ಹರಿತ ವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ನರ್ಯಾಯ—ನೃಭ್ಯೋ ಹಿತಾಯ | ನರೇಷು ಭವಂ ನರ್ಯಾಂ | ಮನುಷ್ಯರ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಯಾಸ್ವರು—

ನಿಮ್ಯನ್ನ ಯಾ ಪತಂತೀ ದವಿದ್ಯೋದ್ಭರಂತೀ ಮೇ ಅಸ್ಯಾ ಕಾಮ್ಯಾನಿ |

ಜನಿಷ್ಯೋ ಅಪೋ ನರ್ಯಾಃ ಸುಜಾತೇ ಪ್ರೋರ್ವಶೀ ತಿರತ ದೀರ್ಘಮಾಯುಃ ||

(ಋ ಸಂ. ೧೦-೯೫-೧೦)

ನರ್ಯೋ ಮನುಷ್ಯೋ ನೃಭ್ಯೋ ಹಿತೋ ನರಾಪತ್ಯಮಿತಿ ಣ | ಈ ಋಕ್ಸಿನ್ಲ್ಲಿ ನರ್ಯ ಎಂದರೆ ಮನುಷ್ಯ ಅಥವಾ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಹಿತವಾದ ಅನ್ನ ಐಶ್ವರ್ಯ. ಇವುಗಳನ್ನು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಉಂಟುಮಾಡಿಕೊಡುವುದು ಎಂದೂ ಇತಿಹಾಸಪರವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದವನೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ನಕ್ಷತ್—ನಕ್ಷ ಗತೌ. ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತೆಶ್ಚ ಲೋಪಃ ಪರಸ್ಮೈಪದೇಷು—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಲೇಟೋಡಾಟೌ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತು ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪೂರ್ವ್ಯಮ್—ಪೂರ್ವ್ಯಃ ಕೃತಂ ಪೂರ್ವ್ಯಮ್. ಪೂರ್ವ್ಯಕೃತಮಿನಯೌಚಿ—(ಪಾ.ಸೂ. ೪-೪-೧೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ರಾಟ್—ರಾಜ್ಯ ದೀಪ್ತೌ. ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವವಿತ್ಯರ್ಥಕ ನಾದ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಚೆ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವ್ರಶ್ಚಭೃಷ್ಚ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪಾದಾಂತದಲ್ಲಿ ಸತ್ವ. ಜಸ್ತ್ವ, ಚತ್ವ.

ತುರಃ—ತುರ ತ್ವರಣೀ. ಧಾತು. ಇಗುಪಥವಾದುದರಿಂದ ಇಗುಪಥಜ್ಞಾ ಪ್ರೀಕಿರಃ ಕಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಥಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಶಾಮ್—ಷಷ್ಠೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಸಾವೇಕಾಚಸ್ತ್ವೀತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತಪ್ತತ್—ತಪ್ತೂ ತ್ವಪ್ತೂ ತನೂಕರಣೀ. ಧಾತು. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಪ್ತ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಶಪ್ವಿಕರಣ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜೋಯೋಗೇಽಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ್ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ತಸ್ತಂಭತ್—ಸ್ವಭಿ ಸ್ವಭಿ ಗತಿಪ್ರತಿಬಂಧೀ. ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕ ವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಹೇತುಮತಿ ಚೆ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇಕಾರಲೋಪ. ಚಿಶ್ರಿದ್ವಸ್ತುಭ್ಯಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಲಿಗೆ ಚಜಾದೇಶ. ಚಿಜಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಶರ್ಪೂರ್ವಾಃ ಖಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಶೇಷ. ಕೇರನಿಟಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜೋಯೋಗೇಽಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಚಿಜ್ಜ್ಯನ್ಯತರಸ್ಯಾಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪೋತ್ತಮಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ವಪದವು ವಾಕ್ಯಾಂತಕ್ಕೆ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಸಮಾನವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಚಿತುಷ್ಪದೇ—ಚಿತ್ವಾರಃ ಪಾದಾಃ ಅಸ್ಯ ಚಿತುಷ್ಪಾತ್. ಸಂಖ್ಯಾಸುಪೂರ್ವಸ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೪-೧೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪಾದಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಂತ್ಯಲೋಪವು ಸಮಾಸಾಂತವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಚಿತುರ್ಥಿಏಕವಚನ (ಜೀ) ಪರವಾದಾಗ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ ಪಾದಃಪತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪಾದ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪದ್ ಎಂಬ ಅದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ.

ನರ್ಯಾಯೆ—ನರಾಯ ಹಿತಮ್ ನರ್ಯಂ. ಅರ್ಹಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚೆ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಯತೋಽನಾವಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದ್ವಿಪಾದೇ—ದ್ವೌ ಪಾದೌ ಯಸ್ಯ ದ್ವಿಪಾತ್. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಅಂತ್ಯಲೋಪವು ಸಮಾಸಾಂತವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಚತುರ್ಥಿಯಲ್ಲಿ ಪದ್ ಭಾವವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇದು ಅಯಸ್ಮಯಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಭಸಂಜ್ಞೆಗೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ ಪದಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತ್ರಿಭ್ಯಾಂ ಪಾದ್ವನ್ಮೂರ್ಧಸು ಬಹುವ್ರೀಹೌ— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೩ ||

—:೦:—

ಸಂಹಿತಾಸೂತಃ

ಅಸ್ಯ ಮದೇ ಸ್ವರ್ಯಂ ದಾ ಋತಾಯಾಪೀವೃತಮುಸ್ರಿಯಾ
ಣಾಮನೀಕಂ |

ಯದ್ಧ ಪ್ರಸರ್ಗೇ ತ್ರಿಕಕುನ್ನಿವರ್ತದಪ ದ್ರುಹೋ ಮಾನು
ಷಸ್ಯ ದುರೋ ವಃ || ೪ ||

। ಸದಸೂತಃ ।

ಅಸ್ಯ | ಮದೇ | ಸ್ವರ್ಯಂ | ದಾಃ | ಋತಾಯ | ಅಪಿ ವೃತಂ | ಉಸ್ರಿಯಾಣಾಂ |
ಅನೀಕಂ |

ಯತ್ | ಹ | ಪ್ರಸರ್ಗೇ | ತ್ರಿಕಕುಸ್ | ನಿವರ್ತತ್ | ಅಪ | ದ್ರುಹಃ |
ಮಾನುಷಸ್ಯ | ದುರಃ | ವರಿತಿ ವಃ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಅಸ್ಯ ಸೋಮಸ್ಯ ಪಾನೇನ ಮದೇ ಹರ್ಷೇ ಸತ್ಯತಾಯ | ಯಜ್ಞಾರ್ಥಂ ಸ್ವರ್ಯಂ ಸ್ತುತ್ಯಮಪೀವೃತಂ ಪಣಿಭಿರ್ಗೃಹಾಸು ನಿಗೂಢಮುಸ್ರಿಯಾಣಾಂ ಗಮಾಮನೀಕಂ ಸಂಘಂ ದಾಃ | ಅಂಗಿ-

ರೋಭ್ಯೋ ದತ್ತವಾನಸಿ | ಉತ್ತರಾರ್ಥಃ ಪರೋಕ್ಷಕೃತಃ | ಯದ್ಧ ಯದಾ ಖಲು ಪ್ರಸರ್ಗೇ ಯುದ್ಧೇ
 ತ್ರಿಕಕುಪ್ ತ್ರಿಷು ಲೋಕೇಷೂಚ್ಛ್ರಿತ ಇಂದ್ರೋ ನಿವರ್ತತ್ ನಿತರಾಂ ವರ್ತೇತ ತದಾನೀಂ ಸ ಇಂದ್ರೋ
 ದ್ರುಹೋ ದ್ರೋಗ್ಧುರ್ಮಾನುಷಸ್ಯ ಮನೋಃ ಸಂಬಂಧಿನೋಽಸುರಸ್ಯ ಪಣೇಃ ಸಂಬಂಧಿನಿ ದುರೋ
 ದ್ವಾರಾಣಿ ಗವಾಮನಿರ್ಗಮನಾಯ ಪಿಹಿತಾನ್ಯಪ ವಃ | ಅಪವೃಣೋತಿ | ಉದ್ಭಾಟಯತಿ || ಸ್ವರ್ಯಂ |
 ಸ್ಪೃಶಬ್ಧೋಪತಾಪಯೋಃ | ಋಹಲೋರ್ಣ್ಯತ್ | ಸಂಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕಸ್ಯ ನಿಧೇರನಿತ್ಯತ್ಸಾದ್ಯದ್ಭ್ಯ-
 ಭಾವಃ | ಅಸೀವೃತಂ | ಅಪಿಪ್ರವೃದ್ವಾಣೋತೇಃ ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ | ನಿಸಾತಸ್ಯ ಚೇತಿ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ
 ದೀರ್ಘಃ | ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಪ್ರಸರ್ಗೇ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಸೃಜ್ಯಂತೇ ನಿಮುಚ್ಯಂ-
 ತೇಽಸ್ಮಿನ್ನಿಷವ ಇತಿ ಪ್ರಸರ್ಗಃ | ಅಧಿಕರಣೇ ಘರ್ಷಾ | ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಛಾಂದಸಸ್ಥಾ-
 ಥಾದಿಸ್ವರಾಭಾವಃ | ನಿವರ್ತತ್ | ವೃತು ವರ್ತನೇ | ಲೇಟ್ಯಡಾಗಮಃ | ವೃತ್ಯಯೇನ ಪರಸ್ಮೈಪದಂ | ವಃ
 ವೃಷಾ ವರಣೇ | ಛಾಂದಸೇ ಲುಜಿ ಮಂತ್ರೇ ಘಸೇತಿ ಚ್ಛೇರ್ಲುಕ್ | ಗುಣೇ ಹಲ್ವಾ ದಿಲೋಪಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಅಸ್ಯ—ಈ ಸೋಮದ (ಪಾನದಿಂದ) | ಮದೇ—ಸಂತೋಷ
 ವುಂಟಾಗಲು | ಸ್ವರ್ಯಂ—ಸ್ತುತ್ಯವಾದ | ಅಸೀವೃತಂ—(ಪಣಿನಾಮಕ ಅಸುರನಿಂದ) ನಿಗೂಢವಾಗಿದ್ದ |
 ಉಸ್ರಿಯಾಣಾಂ—ಗೋವುಗಳ | ಅನೀಕಂ—ಮಂದೆಯನ್ನು | ಋತಾಯ—ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳಿಗಾಗಿ | ದಾಃ—
 (ಅಂಗಿರಸರಿಗೆ) ದಾನಮಾಡಿದೆ | ಯತ್ ಹ—ಯಾವಾಗ | ಪ್ರಸರ್ಗೇ—ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ | ತ್ರಿಕಕುಪ್—ಮೂರು
 ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉಚ್ಛ್ರಿತನಾಗಿ (ಇಂದ್ರನು) | ನಿವರ್ತತ್—ಇದ್ದನೋ | ತದಾ—ಅಗ (ಇಂದ್ರನು) |
 ದ್ರುಹಃ—ದ್ರೋಹಮಾಡುವ | ಮಾನುಷಸ್ಯ—ಮನುಸಂಬಂಧಿಯಾದ (ಪಣಿನಾಮಕ ಅಸುರನ) | ದುರಃ—
 (ಗೋವುಗಳಿಗೆ ಅಡ್ಡಿ ಯಾಗಿರುವ) ಬಾಗಿಲುಗಳನ್ನು | ಅಪ ವಃ—ಒಡೆದು ತೆಗೆಯುತ್ತಾನೆ |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, (ಈ ಸೋಮದ ಪಾನದಿಂದ ತುಷ್ಟನಾಗಿ, (ಪಣಿನಾಮಕ ಅಸುರನಿಂದ) ಮುಚ್ಚಿದ
 ಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗೋವುಗಳ ಮಂದೆಯನ್ನೂ, (ಅಂಗಿರಸರ) ಯಾಗಕ್ಕೋಸ್ಕರ (ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಿ)ಕೊಟ್ಟಿ-
 (ಇಂದ್ರನು) ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಮೂರುಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅದ್ವಿತೀಯನಾಗಿದ್ದು, ದ್ರೋಹಿಯಾದ ಮನುಸಂಬಂಧಿ
 ಯಾದ (ಪಣಿನಾಮಕ ಅಸುರನ ಗೋವುಗಳಿಗೆ ನಿರ್ಬಂಧಕವಾದ) ಬಾಗಿಲುಗಳನ್ನು ಒಡೆಯುತ್ತಾನೆ.

English Translation

In the exhilaration of this Soma juice, you have restored the celebra-
 ted herd of cattle, hidden (in the cave), for the sake of sacrifice, (to the
 Angirases): when, Indra, the threefold crest engages in combat, he
 opens the doors of the tyrannical descendants of Manu;

(34)

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಋತಾಯೇ—ಯಜ್ಞಾರ್ಥಂ | ಋತ ಶಬ್ದವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೪) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.
ಸ ಶರ್ಥದರ್ಶೋ ವಿಷುಣಸ್ಯ ಜಂತೋರ್ಮಾ ಶಿಶ್ನದೇವಾ ಅಸಿ ಗುರ್ಯತಂ ನಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೨೧-೫)

ಸತ್ಯಂ ವಾ ಯಜ್ಞಂ ವಾ ಎಂದು (ನಿ. ೪-೧೯) ವಿವರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಋತ ಶಬ್ದವು ಇಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞ ಎಂಬ
ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು.

ಉಸ್ರಿಯಾಣಾಂ—ಗವಾಂ | ಉಸ್ರಿಯಾ ಪದವು ಒಂಭತ್ತು ಗೋನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ.

ಉತ ನಾಂ ನಿಕ್ಷು ಮದ್ಯಾಸ್ತಂಧೋ ಗಾವ ಆಪಶ್ಚ ಪೀಪಯಂತ ದೇವೀಃ |

ಉತೋ ನೋ ಅಸ್ಯ ಪೂರ್ವ್ಯಃ ಪಶಿರ್ದನ್ವೀತಂ ಪಾತಂ ಪಯಸ ಉಸ್ರಿಯಾಯಾಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೫:೩-೪)

ಉಸ್ರಿಯೇತಿ ಗೋನಾಮ | ಉಸ್ರಾವಿಣೋ ಅಸ್ಯಾಂ ಭೋಗಾಃ | ಉಸ್ರೇತಿ ಚ | ಉಸ್ರಿಯಾ ಎಂಬ ಪದವು
ಗೋವಾಚಕವಾಗಿರುವುದೆಂದೂ (ನಿ. ೪-೧೯) ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ.

ತ್ರಿಕಕುಪ್—ತ್ರಿಷು ಲೋಕೇಷು ಉಚ್ಚೈತಃ—ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇಂದ್ರನು ಶ್ರೇಷ್ಠನ
ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಮಾಡಿರುವ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಅಭಿಜನಂ ಶೌರ್ಯಂ ಯಶಃ ಉತ್ತಮನಾದ ಕುಲದಲ್ಲಿ (ಉಚ್ಚೈತಿ)
ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ, ಕೀರ್ತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಶ್ರೇಷ್ಠನಾಗಿರುವುದರ ಕಾರಣವನ್ನು
ಸ್ಥಂವಸ್ವಾಮಿಗಳು ವಿವರಿಸಿರುವರು

ದ್ವಿಹಃ ಮನುಷ್ಯಸ್ಯ ದುರಃ ಅಪ ವಃ—ಎಂಬ ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರೂ ಸ್ಥಂವಸ್ವಾಮಿಗಳೂ
ಬೇರೆಯ ವಿಧವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು. ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ದ್ರೋಹಮಾಡುವ ಅಸುರನಾದ ಪಣಿ
ಎಂಬವನು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಇತರರು ಯಾರೂ ಕಾಣದಂತೆ ಬಚ್ಚಿಟ್ಟಿದ್ದ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದು ಅವುಗಳನ್ನು
ರಕ್ಷಿಸಿ ಅವರವರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟನು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ಥಂವಸ್ವಾಮಿಗಳು—

ದ್ವಿಹಃ ದ್ರೋಗ್ಧಮೇಘಸ್ಯ ಮನುಷ್ಯಜಾತಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯ | ಮೇಘೋ ಹ್ಯುದಕಂ ನಿರುಂಧಃ
ಸರ್ವಂ ಮನುಷ್ಯಜಾತಂ ದ್ರೋಗ್ಧಿ | ತಸ್ಯ ದುರಃ ದ್ವಾರಾಣಿ ಉದಕನಿರ್ಗಮನದ್ವಾರಾಣಿ
ಅಪಾವೃಣೋತಿ ||

ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಎಂದರೆ ಮೇಘವು ಮನುಷ್ಯರೆಲ್ಲರಿಗೂ ದ್ರೋಹಮಾಡುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ನೀರಲ್ಲಿನನ್ನೂ
ತಡೆದು ಮಳೆಯನ್ನು ಹುಯ್ಯದಿರುವುದು. ಇಂದ್ರನು ಈ ಮೇಘಗಳ ದ್ರೋಹ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಿ ವೃಷ್ಟಿಯು
ಆಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನೀರುಗಳು ಮೇಘಗಳಿಂದ ಬರುವಂತೆ (ಮಾಡುವನು) ನೀರು ಬರುವ ದಾರಿಗಳನ್ನು ತೆರದು
ಬಿಡುವನು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿರುವರು. ಸಾಯಣರು ಈ ಋಕ್ತನ ಉತ್ತರಾರ್ಧವು ಪರೋಕ್ಷಕೃತವೆಂದು ವಿವರಿಸಿರುವರು.
ಪ್ರಸರ್ಗ ಶಬ್ದವನ್ನು ಯುದ್ಧಕಾಲವಾಚಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವೆಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ಥಂವಸ್ವಾಮಿಗಳು

ಪ್ರಸರ್ಗ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಸೃಜ್ಯತೆ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸ ಪ್ರಸರ್ಗೋ ದಾನಕಾಲಃ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ದಾನಮಾಡುವ ಕಾಲವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ದಾನಾರ್ಥಂ ಯಷ್ಟುಮಭಿಮುಖೋ ಭವತಿ ಇಂದ್ರನು ದಾನಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದಾನಮಾಡುವ ವನಿಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ (ಸಿದ್ಧನಾಗಿ) ಬರುವನು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿರುವರು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಮದೇ—ಮದ ತೃಪ್ತಿಯೋಗೇ ಧಾತು. ಮದೋಽನುಪಸರ್ಗೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸ್ವರ್ಯಮ್—ಸ್ವೃ ಶಬ್ದೋಪತಾಸಯೋಃ ಧಾತು. ಋಹಲೋಽಣ್ಯತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣ್ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಂಜ್ಞಾಪೂರ್ವಕೋವಿಧಿರನಿತ್ಯಃ—(ಪರಿ. ೯೫) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಣಿತ್ತಾದರೂ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ವೃದ್ಧಿಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಾರ್ವಭಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಋಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ರಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ತಿತ್ ಸ್ವರಿತಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ತಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಾಃ—ಡುದಾಜ್ ದಾನೇ. ಧಾತು. ಲುಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತೆತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಜ್ಲಿಗೆ ಸಿಚಾದೇಶ ಬಂದಾಗ ಗಾತಿಸ್ಸಾಘಾಪಾಭೂ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜೋಯೋಗೇಽಪಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗ. ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಪೀವೃತಮ್—ಅಪಿ ಎಂಬುದು ಉಪಸರ್ಗ. ವೃಜ್ಞವರಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ನಿಪಾತಸ್ಯ ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಅಪಿಗೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಗತಿರಂತರಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಗತಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಸರ್ಗೇ—ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಸೃಜ್ಯಂತೇ ವಿಮುಚ್ಯಂತೇ ಅಸ್ಮಿನ್ ಇಷವಃ ಇತಿ ಪ್ರಸರ್ಗಃ. ಪ್ರ ಉಪಸರ್ಗ ಸೃಜ ವಿಸರ್ಗೇ. ಧಾತು. ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಘ್ಞ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂ ಪಥಿಗೆ ಗುಣ. ರಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಗತಿಕಾರಕೋ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ವರ ಪದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಧಾಢಘ್ಞ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬರಬೇಕಾದ ಸ್ವರವು ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ನಿವರ್ತತ್—ವೃತು ವರ್ತನೇ ಧಾತು. ವೃತ್ಯಯೋಬಹುಲಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಸ್ಮೈಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತೆತ್ಲೋ-

(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಲೇಟೋಡಾಟೌ—(ಪಾ ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಅಡಾಗಮ ಶಪ್‌ವಿಕರಣ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಋಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ರಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವಃ—ವೃಜ್ ವರಣೇ. ಧಾತು. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಛಂದಸಿ ಲುಜ್‌ಲಜ್‌ಲಿಟಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಜ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತೆಶ್ಚ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಮಂತ್ರೇ ಘಸಹ್ಯರಣ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಲಿಗೆ ಲುಕ್. ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ರಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಲಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಅಪ್ಯಕ್ತವಾದ ತಿಪಿಗೆ ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲೋಪ. ರೇಫಕ್ಕೆ ವಿಸರ್ಗ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತುಭ್ಯಂ ಪಯೋ ಯತ್ಪಿತರಾವನೀತಾಂ ರಾಧಃ ಸುರೇತಸ್ತುರಣೇ
ಭುರಣ್ಯಾ ।

ಶುಚಿ ಯತ್ತೇ ರೇಕ್ಲ ಆಯಜಂತ ಸಬರ್ದುಘಾಯಾಃ ಪಯ ಉ
ಸ್ರಿಯಾಯಾಃ ॥ ೫ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ತುಭ್ಯಂ । ಪಯಃ । ಯತ್ । ಪಿತರಾ । ಅನೀತಾಂ । ರಾಧಃ । ಸುರೇತಃ । ತು
ರಣೇ । ಭುರಣ್ಯಾ ಇತಿ ।

ಶುಚಿ । ಯತ್ । ತೇ । ರೇಕ್ಲಃ । ಆ । ಅಯಜಂತ । ಸಬಃ । ದುಘಾಯಾಃ । ಪ-
ಯಃ । ಉಸ್ರಿಯಾಯಾಃ ॥ ೫ ॥

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತುರಣೇ ಕ್ಷಿಪ್ರಕಾರಿಣೇ ತುಭ್ಯಂ ಭುರಣ್ಯಾ ಕೃತ್ಸಂ ಜಗತ್ಪೋಷಯಂತೌ ಪಿತರಾ-
ವೃತ್ತಾದಯಂತೌ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ ಯದ್ಯದಾ ಪಯಃ ಸಾನ್ನಾಯ್ಯಲಕ್ಷಣಂ ಹವಿರನೀತಾಂ ಗೋಷ್ಟ-
ನಯತಾಂ | ನೃಧಿಷಾತಾಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಕೀದೃಶಂ ಪಯಃ | ರಾಧೋ ರಾಧಕಂ ಸಮೃದ್ಧಿಕರಂ ಸುರೇತಃ
ಶೋಭನರೇತಸ್ತಂ | ಕೃತ್ಸಂ ಜಗದುತ್ಪಾದನಶಕ್ತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಹವಿಷಃ ಸಕಾಶಾದ್ಧಿ ಜಗದುತ್ಪದ್ಯತೇ |
ಅಗ್ನೌ ಪ್ರಾಸ್ತಾಹುತಿಃ ಸಮ್ಯಗಾದಿತ್ಯಮುಪತಿಷ್ಠತೇ | ಆದಿತ್ಯಾ ಜ್ವಾಲಯತೇ ವೃಷ್ಟಿವೃಷ್ಟೇರನ್ನಂ ತತಃ
ಪ್ರಜಾಃ | ಮನು. ೩-೭೬ | ಇತಿ | ಯದ್ಯದಾ ಚ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀಭ್ಯಾಂ ಗೋಷ್ಟಾನೀತಂ ಶುಚಿ ಶುದ್ಧಂ
ಸಬರ್ದುಘಾಯಾಃ ಕ್ಷೀರಸ್ಯ ದೋಗ್ಧಾಃ ಉಸ್ರಿಯಾಯಾ ಗೋಃ ಪಯೋ ರೇಕ್ಷಃ | ಧನನಾಮೈತತ್ |
ಧನವದತಿಪ್ರಿಯಂ | ಯದ್ವಾ | ಅತಿರಿಕ್ತಂ ಪ್ರವೃದ್ಧಂ | ಏವಂವಿಧಂ ಹವಿಸ್ತುಭ್ಯಮಾಯಜಂತ | ಅಭಿ-
ಮುಖ್ಯೇನ ಯಜಮಾನಾಃ ಪ್ರಾಯಶ್ಚನ್ | ತದಾನೀಂ ದ್ರುಹೋ ಮಾನುಷಸ್ಯ ದ್ವಾರಾಣ್ಯಪವೃಣೋತೀತಿ
ಪೂರ್ವಯಾ ಸಂಬಂಧಃ | ಅನೀತಾಂ | ಣೀರ್ಘ್ ಪ್ರಾಪಣೇ | ಲಜಾ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ಶವೋ ಲುಕ್ |
ಸುರೇತಃ | ಸೋಮನಸೀ ಅಲೋಮೋಷಸೀ ಇತ್ಯುತ್ಪರಪದಾದ್ಯದಾತ್ಮತ್ವಂ | ತುರಣೇ | ತುರಣ
ತ್ವರಾಯಾಂ | ಕಂಡ್ವಾದಿಃ | ಕ್ವಿಷ್ಟೇತಿ ಕ್ವಿಪ್ | ಆತೋಲೋಪಯಲೋಪಾ | ಭುರಣ್ಯಾ | ಭುರಣ
ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ | ಅಯಮಪಿ ಕಂಡ್ವಾದಿಃ | ಔಷಾದಿಕ ಉಪ್ರತ್ಯಯಃ ||

ಪ್ರತಿಸದಾರ್ಥ

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತುರಣೇ—ಕ್ಷಿಪ್ರವಾಗಿ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ | ತುಭ್ಯಂ—ನಿನಗೆ |
ಭುರಣ್ಯಾ—(ಜಗತ್ತನ್ನು) ಪೋಷಿಸುವ | ಪಿತರಾ—ಜನಕರಾದ (ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು) | ಯತ್—ಯಾವಾಗ |
ರಾಧಃ—ಸಮೃದ್ಧಿಕರವಾದ | ಸುರೇತಃ—(ಜಗದುತ್ಪಾದಕವಾದ) ರೇತಸ್ಸುಳ್ಳ | ಪಯಃ—(ಸಾನ್ನಾಯ್ಯ ರೂಪ
ವಾದ) ಹವಿಸ್ಸನ್ನು | ಅನೀತಾಂ—ತಂದುಕೊಟ್ಟರೋ | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಸಬರ್ದುಘಾಯಾಃ—ಹಾಲನ್ನು
ಕರೆಯುವ | ಉಸ್ರಿಯಾಯಾಃ—ಗೋವಿನ | ಶುಚಿ—(ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳಿಂದ ಗೋವುಗಳಲ್ಲಿ ನಿಹಿತವಾದ) ಶುದ್ಧ
ವಾದ | ರೇಕ್ಷಃ—ಧನದಂತೆ (ಅತಿಪ್ರಿಯವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ) | ಪಯಃ—ಕ್ಷೀರರೂಪವಾದ (ಹವಿಸ್ಸನ್ನು) | ತೇ—
ನಿನಗೆ | ಆ ಅಯಜಂತ—(ಯಜಮಾನರು) ಅರ್ಪಿಸಿ ಪೂಜಿಸಿದರೋ (ಆಗ ನೀನು ಪಣಿಯಗುಹಾ
ದ್ವಾರಗಳನ್ನು ಭೇದಿಸುತ್ತೀಯೆ).

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಕ್ಷಿಪ್ರವಾಗಿ ಕೆಲಸಮಾಡುವ ನಿನಗೆ ಜಗತ್ಪೋಷಕರೂ, ಉತ್ಪಾದಕರೂ ಆದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿ
ಗಳು, ಸಮೃದ್ಧಿಕರವಾದ ಮತ್ತು (ಜಗದುತ್ಪಾದಕ) ರೇತೋಯುಕ್ತವಾದ (ಸಾನ್ನಾಯ್ಯರೂಪವಾದ) ಹವಿಸ್ಸನ್ನು
ತಂದುಕೊಟ್ಟಾಗ ಮತ್ತು (ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳಾದ ಯಜಮಾನರು) ಶುದ್ಧವಾದ ಕ್ಷೀರವನ್ನು ಕರೆಯುವ ಗೋಸಂಬಂಧ
ವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸಿದಾಗ, (ನೀನು ಪಣಿನಾಮಕ ರಾಕ್ಷಸನ, ಗೋವುಗಳಿಗೆ ಬಂಧಕವಾದ ಬಾಗಿಲು
ಗಳನ್ನು ಒಡೆದು ತೆಗೆದೆ).

English Translation

When your parents, (heaven and earth), the protectors (of the world), brought the nutritious and invigorating oblation to you who are quick in act, and when they offered you the pure and precious milk of the milch-cow.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸಾಯಣರು ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿರುವ ಅರ್ಥಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬೇರೆ ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ವರ್ಣಿಸಿರುವರು.

ಭುರಣ್ಯಾ—ಕೃತ್ಸಂ ಜಗತ್ ಪೋಷಯನ್ತ್ಯಾ | ಭುರಣ್ಯಾ ಶಬ್ದವು ಇವತ್ತಾರು ಕ್ಷಿಪ್ರನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ನಿರುಕ್ತವಾಕ್ಯವಿದ್ದರೂ ಜಗತ್ತಿಲ್ಲವನ್ನೂ ಪೋಷಿಸುವವರು ಎಂದು ಸಾಯಣರ ವಿಸರಣೆ.

ಕ್ಷಿಪ್ರಕಾರಿಯಾದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಜಗತ್ತಿಲ್ಲಕ್ಕೂ ಉತ್ಪಾದಕರೂ ಮತ್ತು ಪೋಷಕರೂ ಆಗಿರುವ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಜಗತ್ತಿಲ್ಲವನ್ನೂ ಉತ್ಪಾದನೆ ಮಾಡಲು ಮುಖ್ಯ ಸಾಧನವಾದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಸಾನ್ನಾ ಯ್ಯವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಗೋವುಗಳು ಉಂಟುಮಾಡಿಕೊಡುವಂತೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಗೋವುಗಳ ಸ್ತೇರಾದಿಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಸ್ತೇರ, ಮತ್ತು ಆಜ್ಯವೆಂಬ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಹವಿಸ್ಸು ಜಗತ್ತಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಸಾಧಕವೆಂದು,

ಅಗ್ನೌ ಪ್ರಾಸ್ತಾಹುತಿಸ್ಸಮ್ಯಗಾದಿತ್ಯಮುಪತಿಷ್ಠತೇ |

ಆದಿತ್ಯಾ ಜ್ಞಾಯತೇ ವೃಷ್ಟಿರ್ವೃಷ್ಟೇರನ್ನಂ ತತಃ ಪ್ರಜಾಃ ||

(ಮನುಸ್ಮೃತಿ. ೩-೭೬)

ಮನುಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. (ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸಿದ ಆಹುತಿಯು ಆದಿತ್ಯನಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದು. ಆದಿತ್ಯನಿಂದ ವೃಷ್ಟಿಯೂ, ವೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅನ್ನವೂ ಅನ್ನದಿಂದ ಪ್ರಜೆಗಳೂ ಉತ್ಪನ್ನರಾಗುವರು. ಎಂದು ಅರ್ಥ) ಈ ಪ್ರಕಾರವಾದ ಹವಿಸ್ಸೆಂಬುವುದು ಗೋವಿನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಧನದಂತೆ ಅತಿಪ್ರಿಯವಾಗಿರುವುದು. ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರು ಅರ್ಪಿಸಿದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ದ್ರೋಹಮಾಡುವವರನ್ನು ನಿಗ್ರಹಮಾಡಿ ರಕ್ಷಿಸುವನು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವರು.

ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು—ನಿರುಕ್ತಕಾರರಿಂದ ಪಯಶ್ಯಬ್ಧವು (ಅನೇಕಾರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ) ರಾತ್ರೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೧೮) ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೪) ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಪಠಿತವಾಗಿ ಇರುವುದು. ರೇತಶ್ಯಬ್ಧವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೪) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ಭುರಣ್ಯಾ ಕ್ಷಿಪ್ರೇ ಪಿತರೌ ಸರ್ವಸ್ಯ ಪಿತೃಭೂತೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೌ ಸರ್ವಸ್ಯ ಧನಭೂತಂ ಸುರೇ-
ತಃ ಪಯಃ ಶೋಭನಮುದಕಂ ತ್ವರಣಾಯ ತುರ್ವಿತ್ರೇ ನಾ ಶತ್ರುಣಾಂ ತುಭ್ಯಂ
ಅ ಯಜಂತ ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ದತ್ತವಂತಃ | ಪಯ ಇತ್ಯೇನೇನ ಚೋದಕತ್ವಮುಕ್ತಂ |
ಸುರೇತ ಇತ್ಯೇನೇನ ತು ತಸ್ಯ ಶೋಭನತ್ವಮುಚ್ಯತ ಇತಿ ನಾಸ್ತಿ ಪೌನರುಕ್ತೃಮ್ |

ಬಹಳ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಂದೆಯು ರಕ್ಷಿಸುವಂತೆ ಉತ್ಪನ್ನಮಾಡಿ ರಕ್ಷಿಸುವ
ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು ಉತ್ತಮವಾದ ಉದಕವನ್ನು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ತ್ವರೆಪಡಿಸುವ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸಿನ
ರೂಪದಿಂದ ಅರ್ಪಿಸುವರು. ಸುರೇತಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದಲೂ ಪಯಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದಲೂ ಉದಕವೇ ಉತ್ತವಾಗಿ
ದ್ದರೂ ಸು ಎಂದರೆ ಶೋಭನ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಪುನರುಕ್ತದೋಷವು ಉಂಟಾಗಲು
ಅನಕಾಶವಿಲ್ಲವು. ಈ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಇರುವ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪವಾದ ಇದು ಶುಚಿ—ಶುದ್ಧಂ ತೇ ರೇಕ್ಷಃ ಧನಭೂತಂ
ಶುದ್ಧವಾಗಿರುವುದು. ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಧನರೂಪದಿಂದ ಇರುವುದು. ಮತ್ತು.

ಪ್ರಜಾಪತಿಪ್ರಭೃತಯಃ ಸರ್ವೇ ದೇವಾಃ ಸಬರ್ಮಘಾಯಾಃ ಅಮೃತಮಯದೋಗ್ಧ್ಯಾಃ
ಉಸ್ರಿಯಾಯಾಃ ಗೋಃ ಕ್ಷೀರಂ ತುಭ್ಯಂ ತವ ಪಾನಾರ್ಥಂ ದತ್ತವಂತಃ |

ಪ್ರಜಾಪತಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಅಮೃತಮಯವಾದ ಹಾಲನ್ನು ಹಿಂಡುವ ಗೋವಿನ ಕ್ಷೀರವನ್ನು
ಇಂದ್ರನ ಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸುವರೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು. ಮತ್ತು—

ಅಥನಾ ಏವಮನ್ಯಥಾ ಅಸ್ಯಾ ಋಚೋ ಅರ್ಥಯೋಜನಾ | ತುಭ್ಯಂ ಪಯಃ ಇತ್ಯೇತ್ರ ದಧಿ
ಉಚ್ಯತೇ | ಪಿತರಾವಪಿ ಸ್ವೇಷಾಂ ಅಸತ್ಯಾನಾಂ ಪಿತೃಶ್ಚಾತ್ ಪಾಲಯಿತ್ವತ್ವಾದ್ವಾ ದಂಪತೀ
ಯಜಮಾನೌ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಯೋರ್ಯದ್ವಧಿ ಯಜಮಾನೌ ವೇದಿಂ ಪ್ರತಿ ನಯತೆ
ತತ್ತವಾರ್ಥಾಯ | ಯಚ್ಚ ಧನಂ ಪುರೋಡಾಶಾಶ್ರಯಿಂ ಶೋಭನಂ ಪ್ರಣೀತಾಲಕ್ಷಣಂ
ಸಂಸ್ಕಾರಕಮುದಕಂ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಸುರೇತಃ ಯಚ್ಚ ತೇ ತುಭ್ಯ ಮಾಯಜಂತ | ಮರ್ಯಾ-
ದಯಾ ದದತ್ಸ್ಯರ್ತ್ರಿಜಃ ಪಯಃ ಉಸ್ರಿಯಾಯಾಃ ತದಪಿ ತನ್ಯವಾರ್ಥಾಯ |

ಅಥನಾ ಎಂಬುದಾಗಿ ಈ ಋಕ್ತಿಗೆ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ತುಭ್ಯಂ ಪಯಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ
ಪಯಶ್ಚಬ್ದಕ್ಕೆ ದಧಿ (ಮೊಸರು) ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಪಿತೃಶಬ್ದದಿಂದ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಉತ್ಪನ್ನಮಾಡಿ ರಕ್ಷಣೆಮಾಡುವ
ದೇವತೆಗಳು ಉತ್ತರಾಗಿರುವರು. ಇವರು ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರಾಗಿ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಯಾಗ
ದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞವೇದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿಯೇ (ದಧಿ) ಮೊಸರನ್ನು ಹೋಮಮಾಡುವರು. ಪುರೋಡಾಶ
ವೆಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಧನದಂತೆ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರವೆಂದು ತಿಳಿದು ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿಯೇ ಹೋಮ
ಮಾಡುವರು. ಇದರಂತೆಯೇ ಪ್ರಣೀತಾ ಎಂಬ ಪಾತ್ರಿಗಳಿಂದ ಸಂಸ್ಕಾರ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಸುರೇತಶ್ಚಬ್ದವಾಚ
ವಾದ ಉದಕವನ್ನು ಋತ್ರಿಕ್ ಜನಗಳು (ನಿನಗಾಗಿ) ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿಯೇ ಅರ್ಪಿಸುವರು. ಗೌರವದಿಂದ
ಅಮೃತಮಯವಾಗಿರುವ ಗೋಕ್ಷೀರವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿಯೇ ಹೋಮಮಾಡುವರು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರು

ವರು. ಇಂದ್ರನೂ ಇದನ್ನು ಪರಿಗ್ರಹಿಸಿ ಶಿಷ್ಯರನ್ನು ಬಾಧೆನಾಡುವ ಅಸುರರೇ ಮೊದಲಾದವರನ್ನು ನಿಗ್ರಹ ಮಾಡುವನು ಎಂದೂ, ಅಸುರರು ಅಪಹರಿಸುವ ಮತ್ತು ಅವರು ಬಚ್ಚಿಟ್ಟಿರುವ ದುರ್ಗಮವಾದ ಧನದ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಕಂಡುಹಿಡಿದು ಅವರನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವನು ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅನೀತಾಮ್—ಣೇರ್ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತಸ್ಯಥಸ್-
ಭಮಿಪಾಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ತಾನಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಸಾರ್ವ
ಧಾತುಕಮಸಿತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಜುತ್ವ ಬರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.
ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ
ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸುರೇತಃ—ಶೋಭನಂ ರೇತಃ ಯಸ್ಯ. ಸೋರ್ಮನಸೀ ಅಲೋಮೋಷಸೀ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೭)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತುರಣೇ—ತುರಣ ತ್ವರಾಯಾಂ ಧಾತು. ಕಂಡ್ವಾದಿ. ಕ್ವಿಪ್ಚೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದ
ರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿಪ್. ಕಂಡ್ವಾದಿಭ್ಯೋ ಯಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಕ್
ಬಂದಾಗ ಅತೋಲೋಪಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಯಸ್ಯಹಲಃ
(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಧಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೨) ಎಂಬುದ
ರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀನಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಭುರಣ್ಯಃ—ಭುರಣ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಇದೂ ಕಂಡ್ವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ
ಔಣಾದಿಕವಾದ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಯೇಜಂತ—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಷು ಧಾತು. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನ
ದಲ್ಲಿ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಯತ್ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಇರು
ವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

! ಸಂಹಿತಾಪಾಠ !

ಅಧ ಪ್ರ ಜಜ್ಞೇ ತರಣೀಮಮತ್ತು ಪ್ರರೋಚ್ಯಸ್ಯಾ ಉಷಸೋ
ನ ಸೂರಃ ।

ಇಂದುರ್ಯೇಭಿರಾಪ್ತ್ಯ ಸ್ವೇದುಹವೈಃ ಸ್ತುವೇಣ ಸಿಂಚಿನ್ ಜರ-
ಣಾ ಅಭಿ ಧಾಮು || ೬ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಧ | ಪ್ರ | ಜಜ್ಞೇ | ತರಣೀಃ | ಮಮತ್ತು | ಪ್ರ | ರೋಚಿ | ಅಸ್ಯಾಃ | ಉಷಸಃ |
ನ | ಸೂರಃ |

ಇಂದುಃ | ಯೇಭಿಃ | ಅಪ್ಪ | ಸ್ವೇದುಹವೈಃ | ಸ್ತುವೇಣ | ಸಿಂಚಿನ್ | ಜರ-
ಣಾ | ಅಭಿ | ಧಾಮು || ೬ ||

ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ

ಅಧೇದಾನೀಮಯಮಿಂದ್ರಃ ಸ್ತುತಿಭಿಃ ಪ್ರೀಯಮಾಣಃ ಸನ್ ಪ್ರ ಜಜ್ಞೇ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಪ್ರಾದು-
ರ್ಬಭೂವ | ಸ ತರಣೀಃ ಶತ್ರುಣಾಂ ತಾರಕೋಽಸ್ಮಾನ್ನಮತ್ತು | ಮಾದಯತು | ಸ ಚ ಪ್ರ ರೋಚಿ
ಪ್ರಕೃಷ್ಟಂ ರೋಚಿತೇ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಅಸ್ಯಾ ಅಸ್ಮಾಭಿದ್ಯುಶ್ಯಮಾನಾಯಾ ಉಷಸಃ ಸಮೀಪೇ
ವರ್ತಮಾನಃ ಸೂರೋ ನ ಸೂರ್ಯ ಇವ | ಜರಣಾ ಜರಣೀಯಃ ಸ್ತೋತವ್ಯ ಇಂದುಃ ಸೋಮೋ
ಧಾಮಾಹವನೀಯಲಕ್ಷಣಂ ಸ್ಥಾನಮಭಿಲಕ್ಷ್ಯ ಸ್ತುವೇಣ ಸಿಂಚಿನ್ ಸಿಚ್ಯಮಾನಃ ಸನ್ ಸ್ವೇದುಹವೈಃ
ಸ್ವಭೂತಸಮೃದ್ಧವಿಷ್ಣುರ್ಯೇಭಿಯೈರಸ್ಮಾಭಿರಾಪ್ತ್ಯ ಅಶಿತ ಅಸೀತ್ | ತಾನಸ್ಮಾನ್ನಾದಯತ್ಪ್ರತ್ಯರ್ಥಃ |
ಜಜ್ಞೇ | ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾಪೇ | ಲಿಟಿ ಗಮಹನೇತ್ಯುಪಧಾಲೋಪಃ | ಮಮತ್ತು | ಮದೀ ಹರ್ಷೇ |
ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಶ್ಲುಃ | ರೋಚಿ | ರುಚಿ ದೀಪ್ತಾ | ಛಾಂದಸೋ ವರ್ತಮಾನೇ ಲುಚ್ |
ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಚ್ಛೇಶ್ಠಿಣಾದೇಶಃ | ಅಪ್ಪ | ಅಶ ಭೋಜನೇ | ಕರ್ಮಣಿ ಲಜ್ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ
ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ವೃಶ್ವಾದಿಷತ್ವೇ ಪ್ಪತ್ವಂ | ಅಡಾಗಮಃ | ಯದ್ವೃತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಮಿತಿ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧಃ |

ಸ್ವೇದುಹವ್ಯೈಃ | ಇದಿ ಸರಮೈಶ್ವರ್ಯೇ | ಔಣಾದಿಕ ಉಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಅನಿತ್ಯಮಾಗಮಶಾಸನಮಿತಿ
ನುಮಭಾವಃ | ಇದೂನಿ ಪ್ರಭೂತಾನಿ ಚ ತಾನಿ ಹವ್ಯಾನಿ ಸ್ವಭೂತಾನಿ ಚ ಹವ್ಯಾನಿ ಯೇಷಾಂ | ಯದ್ವಾ |
ಇಂಧೋದೀ ದೀಪ್ತಾ | ಸ್ವಾಯತ್ತಾನೀಂದೂನೀದ್ಧಾನಿ ಹವ್ಯಾನಿ ಯೇಷಾಂ | ಅಥವಾ | ಸ್ವಭೂತಮಿದಂ
ಪುರೋವರ್ತಿ ಹವ್ಯಂ ಹವಿರ್ಯೇಷಾಂ ತೇ ತಥೋಕ್ತಾಃ | ಪೃಷೋದರಾದಿತ್ವಾದಭಿನುತರೂಪಸಿದ್ಧಿಃ |
ಸಿಂಚನ್ | ಸಿಚಿರ್ ಪ್ತರಣೇ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಕರ್ಮಣಿ ಕರ್ತೃಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಶೇ ಮುಚಾದೀನಾಮಿತಿ ನುಮ್ |
ಜರಣಾ | ಜರತಿಃ ಸ್ತುತಿಕರ್ಮಾ | ಅಸ್ಮಾತ್ಕರ್ಮಣಿ ಲ್ಯುಟ್ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರಾಕಾರಃ |
ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಲಿತ್ಸ್ಯರಾಭಾವಃ ||

ಪ್ರತಿಸದಾರ್ಥ

ಅಥ—ಈಗ (ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಪ್ರೀತನಾಗಿ ಇಂದ್ರನು) | ಪ್ರ ಜಜ್ಞೇ—ಪ್ರಾದುರ್ಭವಿಸಿದನು | ಜರಣಾ—
ಸ್ತುತ್ಯವಾದ (ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ) | ಇಂದುಃ—ಸೋಮರಸವು | ಧಾಮ ಅಭಿ—ಆಹವನೀಯ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ | ಸ್ತುವೇಣ—
ಸ್ತುವದಿಂದ | ಸಿಂಚನ್—ಚುಮುಕಿಸಲ್ಪಟ್ಟು | ಸ್ವೇದುಹವ್ಯೈಃ—ಸ್ವಕೀಯವಾದ ಮತ್ತು ಸಮೃದ್ಧವಾದ ಹವಿ
ಸ್ಸುಳ್ಳ | ಯೇಭಿಃ—ಯಾವ ನಮ್ಮಿಂದ | ಅಷ್ಟ—ಸೇವಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತೋ | ತಾನ್—ಅಂತಹ ನಮ್ಮನ್ನು | ತರಣಿಃ—
ಶತ್ರುಭೇದಕನಾದ ಇಂದ್ರನು | ಮಮತ್ವ—ತುಷ್ಟರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಿ | ಅಸ್ಯಾಃ—ಈ (ನಮ್ಮಿಂದ ಪರಿವೃತ್ಯಮಾನ
ವಾದ) | ಉಷಸಃ—ಉಷಸ್ಸಿನ (ಸಮೀಪವರ್ತಿಯಾದ) ಸೂರೋ ನ—ಸೂರ್ಯನಂತೆ (ಇಂದ್ರನು) | ಪ್ರ ರೋಚಿ—
ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಈಗ (ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಪ್ರೀತನಾದ ಇಂದ್ರನು) ಪ್ರಕಟನಾದನು. ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸಮೃದ್ಧಿಯಾಗಿ
(ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ) ನಾವು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸೋಮರಸವನ್ನು (ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯ) ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ
ಚುಮುಕಿಸಿ, ಸೇವಿಸಿದ (ನಂತರ), ಉಷಸ್ಸಿನ ಸಮೀಪವರ್ತಿಯಾದ ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ಇಂದ್ರನು ನಮಗೆ
ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡಲಿ.

English Translation

Now is Indra manifested ; may he, the overcomer (of his foes),
grant us happiness, he, who shines brightly, like the sun of this dawn : may
the excellent Soma, being sprinkled upon the place of sacrifice with a ladle,
(exhilarate us), by whom, presenting the oblations we had prepared, it
was imbibed.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಸ್ವೇದುಹವ್ಯೈಃ—ಇವುಗಳ ಪ್ರಭೂತಾನಿ ಚ ತಾನಿ ಹವ್ಯಾನಿ ಸ್ವಭೂತಾನಿ ಚ ಹವ್ಯಾನಿ ಯೇಷಾಂ |
ಯದ್ವಾ ಇಂಧೋದೀ ದೀಪ್ತಾ ಸ್ವಾಯತ್ತಾನಿ ಇಂದೂನಿ ಇದ್ಧಾನಿ ಹವ್ಯಾನಿ ಯೇಷಾಂ | ಅಥವಾ ಸ್ವಭೂತ
ಮಿದಂ ಪುರೋವರ್ತಿ ಹವ್ಯಂ ಹವಿಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ತಥೋಕ್ತಾಃ || ಅತಿಶಯವಾಗಿರುವ ಮತ್ತು ಯಜಮಾನ

ರಿಂದ ಆತ್ಮೀಯವಾಗಿರುವ ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ | ಅಥವಾ ಪ್ರಕಾಶವೆಂದು ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಇಂಥೀ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಇಂದು ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳದ್ದೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಹವಿಸ್ಸುಗಳು ಆಯಾಯ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಆಯಾಯ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತಗಳಾಗಿರುವವು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಅಥವಾ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಆಯಾಯ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತಗಳಾಗಿ ಆಯಾಯ ದೇವತೆಗಳ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿರುವ ಕಾರಣ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಉಳ್ಳವರೆಂದು ಅರ್ಥ. ಈ ಪದವನ್ನು (ಋತ್ವಿಜರಿಗೆ) ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಸಾಯಣರು ಅನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಿ ಮೂರುವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಸ್ವಭೂತ ಸಮೃದ್ಧಹವಿಸ್ಪೈಃ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಸ್ವಭೂತ—ದೇವತೆಯ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದ, ಸಮೃದ್ಧವಾದ ಬಹಳವಾದ ಮತ್ತು ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಯಜಮಾನರು ಹೊಂದಿ ಇರುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥ ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಸ್ವೇದುಹವ್ಯೈಃ—ಸ್ವೇಂದುಹವ್ಯೈಃ ನಕಾರಲೋಪಶ್ಚಾಂದಸಃ ಸ್ವಾ ಇಂದುಹವ್ಯಾಯೇಷಾಂ ತೇ ಸ್ವೇಂದುಹವ್ಯಾಃ ಸ್ವೈಃ ಸೋಮೈಃ ದೇವಾನಾಂ ಯೆಷ್ವಾರಃ ಸಾಯಣರು | ಹೇಳಿರುವಂತೆಯೇ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಈ ಪದವನ್ನು ವಿಶೇಷಣಮಾಡಿ ಸ್ವ, ಇದು, ಹವ್ಯ, ಎಂಬ ಮೂರು ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಇದು ಶಬ್ದವು ಇಂದು ಎಂದು ಸೋಮರಸವಾಚಕವಾಗಿರುವುದು. ನಕಾರವು ವೇದಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಉಪ್ಪವಾಗಿರುವುದು. ಸ್ವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉದ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವ ಆಯಾಯ ದೇವತೆಗಾಗಿ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ, ಆಯಾಯ ದೇವತೆಗಳ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹವಿಸ್ಸನ್ನಾಗಿ ಹೊಂದಿ ಇರುವ ಯಜಮಾನರು ಅದನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡುವರೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಸಖಾಯಃ ಅಂಗಿರಸಃ ತೈಃ ಸ್ವೇಂದುಹವ್ಯೈಃ || ಇಂದ್ರನ ಸ್ನೇಹಿತರಾದ ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳಂತಲೂ ಅವರು ಸೋಮಗಳಿಂದ ಹೋಮ ಮಾಡುವ ಕಾರಣ ಸ್ವೇಂದುಹವ್ಯರೆಂದೂ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ತೆರಣಿ:—ಶತ್ರುಣಾಂ ತಾರಕಃ | ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ವಿಪತ್ತುಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವವನೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಅಸ್ಯಾಃ ಉಪಸೋ ನ ಸೂರಃ—ಅಸ್ಮಾಭಿಃ ದೃಶ್ಯಮಾನಾಯಾಃ ಉಪಸಃ ಸಮೀಪೇ ವರ್ತಮಾನಃ ಸೂರ್ಯ ಇವ | ನಾವುಗಳು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಕಾಣುವ ಉಪಸ್ಸನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಇರುವ ಸೂರ್ಯನ ಹಾಗೆ ಇಂದ್ರನು ಸೋಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಇರುವನು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಹೀಗೆಯೇ ಉಪಮಾನ ರೀತಿಯಿಂದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ—ನಶಬ್ದೋತ್ರ ಪುರಸ್ತಾದುಪಚಾರೋಪಿ ಉಪಮಾಸ್ಥಾನೀಯಃ ಸೂರ್ಯ-ಸೋಮಸಃ ಪುತ್ರತ್ವೇನ ಸಂಬಂಧಃ “ರುಶದ್ವತ್ಸಾರುಶಶೀ ಶ್ವೇತ್ಯಾಗಾತ್” (ಋ.ಸಂ ೧-೧೦೩-೨) ಇತ್ಯೇ-ತ್ಯೋಕ್ತಃ ನ ಎಂಬ ಪದವು ಉಪಚಾರದ ರೀತಿಯಿಂದ ಇರುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದಾದರೂ ಉಪಮಾವಾಚಕವಾಗಿ ಇರುವುದು. ಸೂರ್ಯನಿಗೂ ಉಪಸ್ಸಿಗೂ ಜನ್ಯಜನಕರೂಪವಾದ ಸಂಬಂಧವು ಇರುವುದು ಎಂದು “ರುಶದ್ವತ್ಸಾ” ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು ಎಂದು ಅಧಿಕವಾದ ಅಂಶವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಇಂದು:—ಸೋಮಃ ಸೋಮಲತೆಯರಸವು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಇಂದು ಶಬ್ದವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೪) ಯಜ್ಞನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯೮) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಂದು ಇಂಥೀರುನತ್ತೇರ್ವಾ ಇಂಥೀರ್ವೀಪ್ತೈರ್ಧಸ್ಯ ಉನತ್ತೇಃ ಕ್ಲೇದನಾರ್ಥಸ್ಯ. (ನಿ. ೧೦-೪೨) ಕಾಂತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಇಂಥಿ ಎಂಬ

ಧಾತುವಿನಿಂದಲೂ, ಕ್ಲೇದನಂ ಸ್ರವಿಸುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಉಚ್ಛಾ ಧಾತುವಿನಿಂದಲೂ ಇಂದು ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಚಂದ್ರ ಅಥವಾ ಸೋಮಲತೆ ಎಂದು ಎರಡುವಿಧವಾದ ಅರ್ಥ. ಸ್ಕಂದ ಸ್ವಾಮಿಗಳು--

ಏಕವಾಕ್ಯತಾಪ್ರಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥಂ ಯತ್ತಚ್ಛಬ್ದಾವಧ್ಯಾಹಾರ್ಯೌ--ಯಃ ವೃತ್ತವಧಾದಿಷು ಯಶಸಾ ಶೌರ್ಯೇಣ ಚ ಪರಿವೃದ್ಧಃ ಯಶ್ಚ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಅನಾದ್ಯತ್ ಯಶ್ಚ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಯಥಾಯ ಮಸ್ಯಾ ಉಷಸಃ ಸಂಬಂಧೀ ಸೂರ್ಯಃ ತದ್ವತ್ ದೀಪ್ಯತೇ ಯೈಃ ಅಷ್ಟಾ ಯೋರ್ಯೈರ್ದೇವೈ- ಸ್ಸಹ ಸೋಮಂ ಪಿಬತಿ ಸ್ತೂಯತೇ ಚ ತೈಃ ಸ್ತಸಖ್ಯೈರಂಗಿರೋಭಿಃ ಸಹ ತೃಪ್ಯತು ||

ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಎಂದರೆ, ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿಸರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಯತ್ ತತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಇಂದ್ರನು ವೃತ್ತನವಧಿಯೇ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಿ ಕೀರ್ತಿ ಪರಾಕ್ರಮ ಇವುಗಳಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವನು. ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳಿಂದಲೂ ಬಹಳವಾಗಿ ಮದಿಸಿರುವನು. ಉಷಸ್ಸಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಿರುವ ಸೂರ್ಯನ ಹಾಗೆ ಸೋಮನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವನು. ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಇರುತ್ತಾ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವನು. ಸೋಮರಸವನ್ನು ಆಯಾಯ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಪಾನಮಾಡುತ್ತಿರುವನು ಮತ್ತು ಆಯಾಯ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವನು ಎಂದು ಇಂದ್ರನ ಸ್ವರೂಪ, ಗುಣ, ಕಾರ್ಯ ಇವುಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ, ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಇರುವ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತರಾದ (ಅಂಗಿರಾಋಷಿಗಳೊಡನೆ ಸಂತೋಷದಿಂದ ತೃಪ್ತನಾಗಿ) ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳೊಡನೆ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದರಮೂಲಕ ತೃಪ್ತನಾಗಿಯೂ, ಮತ್ತನಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತಾ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರುಗಳನ್ನು ಮತ್ತರಾಗಿರುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿರುವರು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಥ--ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಧಕಾರಕ್ಕೆ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಧಕಾರಾದೇಶ ಬಂದಿದೆ.

ಜಜ್ಞೇ--ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಕವಚನದಲ್ಲಿ ಲಿಟಸ್ತುರ್ದುಯೋರೇತಿ-ರೇಚ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಶಾದೇಶವ್ಯತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಆದಿಹಲ್ಶೇಷ. ಗಮ-ಹನಜನಘಸಾಂ--(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಲೋಪ. ನಕಾರಕ್ಕೆ ಶ್ಚುತ್ವ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಮುತ್ತು--ಮದೀ ಹರ್ಷೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಕವಚನದಲ್ಲಿ ಏರಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ವ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಶ್ಲು ಆದೇಶ. ಶ್ಲಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಆದಿಹಲ್ಶೇಷ. ಖರಿಚ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ದಕಾರಕ್ಕೆ ಚತ್ವ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರೋಚಿ--ರುಚಿ ದೀಪ್ತೆ. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ ಲಜ್ ಲಿಟಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಜ್. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಲಿ ವಿಕರಣ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಚಿಣಾದೇಶ.

ಚಿಣೋಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರದ ತಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೋಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಯೇಭಿಃ—ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಿಸಿಗೆ ಐಸಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುವಚನೇ ರ್ಛುಲೈತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ವ.

ಆಷ್ಠ—ಅಶ ಭೋಜನೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ವ್ರಶ್ಚಭೃಶ್ಚಮೃಜು (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೬-೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ವ. ಸಕಾರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಸ್ವಪ್ಪ. ಅಡಜಾದೀನಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಯಚ್ಚಬ್ಧಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೃತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ವೇದುಹವ್ಯಾಃ—ಇದಿ ಸರಮೈಶ್ವರ್ಯೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಚಿಣಾದಿಕವಾದ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಗಮ-ಶಾಸ್ತ್ರಮನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವು ಇದಿತ್ತಾದರೂ ನುಮಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇದು ಎಂಬ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದೂನಿ ಪ್ರಭೂತಾನಿ ಚ ತಾನಿ ಹವ್ಯಾನಿ, ಸ್ವಭೂತಾನಿ ಚ ಹವ್ಯಾನಿ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸ್ವೇದುಹವ್ಯಾಃ ಅಥವಾ ಇಾಇಂಧೀ ದೀಪ್ತಾ ಧಾತು. ಸ್ವಾಯತ್ತಾನಿ ಇಂದೂನಿ ಇದ್ಧಾನಿ ಹವ್ಯಾನಿ ಯೇಷಾನ್, ಅಥವಾ ಇದಂ ಶಬ್ದ. ಸ್ವಭೂತಂ ಇದಂ ಪುರೋವರ್ತಿ ಹವ್ಯಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸ್ವೇದುಹವ್ಯಾಃ ತೈಃ ಅಗ ಪೃಷೋ-ಪರಾದೀನಿ ಯೇಭೋಪದಿಷ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭಿಮತರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಿಂಚನ್—ಷಿಚಿರ್ ಕ್ಷರಣೇ ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ವಪ್ರತ್ಯಯ. ಶೇ ಮುಚಾದೀನಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಶ ವಿಕರಣ ಬಂದಾಗ ನುಮಾಗಮ. ಮಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಾಚಿನ ಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಶವಿಕರಣಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಜರಣಾ—ಜ್ಞಾಧಾತುವು ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಯುಮೋರನಾಕೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಾದೇಶ. ಸುಪಾಂ ಸುಲಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಲಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೂ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸ್ವಿಧ್ವಾ ಯದ್ವನಧಿತಿರಪಸ್ಯಾತ್ಸೂರೋ ಅಧ್ವರೇ ಪರಿ ರೋಧನಾ
ಗೋಃ |

ಯದ್ಧ ಪ್ರಭಾಸಿ ಕೃತ್ವಾನ್ ಅನು ದ್ಯೂನನರ್ವಿಶೇ ಪಶ್ವಿಷೇ ತುರಾ-
ಯ || ೭ ||

! ಪದಪಾಠಃ !

ಸುಽ ಇಧ್ವಾ | ಯತ್ | ವನಽಧಿತಿಃ | ಅಪಸ್ಯಾತ್ | ಸೂರಃ | ಅಧ್ವರೇ | ಪರಿ |
ರೋಧನಾ | ಗೋಃ |

ಯತ್ | ಹ | ಪ್ರಽಭಾಸಿ | ಕೃತ್ವಾನ್ | ಅನು | ದ್ಯೂನ್ | ಅನರ್ವಿಶೇ | ಪ-
ಶುಽ ಇಷೇ | ತುರಾಯ || ೭ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯದಿ ಸ್ವಿಧ್ವಾ ಸುದೀಪ್ತಾಸ್ಯಾ ವನಧಿತಿರ್ವನೇ ಭೇತ್ತನ್ಯೇ ವೃಕ್ಷಸಮೂಹೇ ನಿಧಾತವ್ಯಾ ಶಸ್ತ್ರೈ-
ಪಸ್ಯಾತ್ | ಅಪೋ ವಿಶಸನಾತ್ಮಕಂ ಸ್ವಕೀಯಂ ಕರ್ಮ ಕರ್ತುಮಿಚ್ಛೇತ್ ತದಾನೀಂ ಸೂರಃ ಪ್ರೇರಕೋಽ-
ಧ್ವರ್ಯುರಧ್ವರೇ ಯಜ್ಞೇ ಗೋಃ ಪಶೋ ರೋಧನಾ ರೋಧನಾಯ ಯೋಪೇ ನಿಯೋಜನಾಯ ಪರಿ
ಭವತಿ | ಸಮರ್ಥೋ ಭವತಿ | ಯದ್ವಾ | ಸ್ವಿಧ್ವಾ ಸೂರ್ಯಕಿರಣೈಃ ಸುದೀಪ್ತಾ ವನಧಿತಿಃ | ವನಮುದಕ-
ಮಸ್ಯಾಂ ಧೀಯತೇ ಇತಿ ವನಧಿತಿರ್ಮೇಘಮಾಲಾ | ಸಾ ಯದ್ಯದಾಪಸ್ಯಾತ್ ಅಪಃ ಪ್ರವರ್ಷಣಲಕ್ಷಣಂ
ಕರ್ಮ ಕರೋತಿ ತದಾನೀಂ ಸೂರಃ ಪ್ರೇರಕ ಇಂದ್ರೋಽಧ್ವರೇ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇಽಧ್ವರ್ತವ್ಯೇಽ-
ಹಿಂಸಿತವ್ಯೇಽಂತರಿಕ್ಷೇ ವರ್ತಮಾನಃ ಸನ್ ಗೋವ್ಯಷ್ಟ್ಯದಕಸ್ಯ ರೋಧನಾ ರೋಧನಾನ್ಯಾವರಣಾನಿ ಪರಿ
ಪರಿತೋ ನಿವಾರಯತೀತಿ ಶೇಷಃ | ಉತ್ತರಾರ್ಧಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕೃತಃ | ಹೇ ಇಂದ್ರ ಸೂರ್ಯಾತ್ಮನಾ ವರ್ತ-
ಮಾನಸ್ತ್ವಂ ಕೃತ್ವಾನ್ | ಕೃತ್ವೀತಿ ಕರ್ಮನಾಮ | ಕರ್ಮಸು ಸಾಧೂನ್ ದ್ಯೂನ್ ದಿವಸಾನನುಲಕ್ಷ್ಯ
ಯದ್ಧ ಯದಾ ಖಲು ಪ್ರಭಾಸಿ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ದೀಪ್ಯಸೇ ತದಾನೀಮನರ್ವಿಶೇಽನಸಾ ಶಕಟೇನೇಂಧನಾ-

ದ್ಯಾಹರಣಾಯಾರಣ್ಯಂ ಪ್ರವಿಶತೇ | ಯದ್ವಾ | ಗಂತವ್ಯಂ ಸ್ಥಲಂ ಪ್ರತಿ ಗಂತುಮಶಕ್ತಾಯ | ಪುರುಷಾಯ
ಪಶ್ಚಿಷೇ ಸಶೂನ್ಯೇರಯತೇ ತುರಾಯ ತ್ವರಮಾಣಾಯ ಗೋಪಾಲಾಯ ಚ ಸಿದ್ಧೇದಭಿಮತಮಿತಿ
ನಾಕೈಶೇಷಃ || ಸ್ವಿಧ್ಯಾ | ಶೋಭನಮಿಧ್ಯಂ ದೀಪ್ತಮಾಸ್ಯಂ ದೀಪ್ತಿರ್ವಾ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ತಥೋಕ್ತಾ |
ನಜ್ಞಾಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅಪಸ್ಯಾತ್ | ಅಪಃಶಬ್ದಾತ್ಸಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ | ಲೇಟ್ಯಾ
ಡಾಗಮಃ | ರೋಧನಾ | ರುಧಿರ್ ಅವರಣೇ | ಲ್ಯುಟ್ಟೇತಿ ಭಾವೇ ಲ್ಯುಟ್ | ಶೇಷಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತಿ
ಶೇಲೋಪಃ | ಅನರ್ವಿಶೇ | ಅನಸಾ ವಿಶತಿ ಪ್ರಾಪ್ನೋತೀತ್ಯನರ್ವಿಟ್ | ವಿಶತೇಃ ಕ್ವಿಪ್ | ಅಹರಾ-
ದೀನಾಂ ಪತ್ಯಾದಿಷೂಪಸಂಖ್ಯಾನಂ | ಮ. ೮-೨-೨೦-೧ | ಇತಿ ಸಕಾರಸ್ಯ ರೇಫಾದೇಶಃ | ಯದ್ವಾ |
ಅರ್ತೇಃ ಕರ್ಮಣಿ ವಿಚ್ | ಅರಂ ಗಂತವ್ಯಂ ಪ್ರತಿ ವಿಶತಿ ಪ್ರಾಪ್ನೋತೀತ್ಯರ್ವಿಟ್ | ನ ಅರ್ವಿಟ್ ಅನ-
ರ್ವಿಟ್ | ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಅತ ಏವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತೈನವಧಾರಣಾದನವಗ್ರಹಃ |
ಪಶ್ಚಿಷೇ | ಇಷ ಗತೌ | ಅಸ್ಮಾದಂತರ್ಭಾವಿತೇಣ್ಯರ್ಥಾತ್ ಕ್ವಿಪ್ಲೇತಿ ಕ್ವಿಪ್ ||

|| ಸತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಸ್ವಿಧ್ಯಾ—ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ ಅಲುಗುಳ್ಳ | ವಸಧಿತಿ—ವಸನನ್ನು ಭೇದಿಸುವ ಆಯುಧಧಾರಿಯು |
ಯೇತ್—ಯಾವಾಗ | ಅಪಸ್ಯಾತ್—(ವಿಶಸನರೂಪ) ಕರ್ಮಮಾಡಲು ಸಿದ್ಧನಾಗುತ್ತಾನೋ | (ತತ್—ಆಗ) |
ಸೂರಃ—ಪ್ರೇರಕನಾದ ಅಧ್ವರ್ಯುವು | ಅಧ್ವರೇ—ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ | ಗೋಃ—ಸಶುವನ್ನು | ರೋಧನಾ—
(ಯೂಪಕ್ಕೆ) ಕಟ್ಟುವುದರಲ್ಲಿ | ಪರಿ (ಭವತಿ)—ಸಮರ್ಥನಾಗುತ್ತಾನೆ ;

ಅಥವಾ

ಸ್ವಿಧ್ಯಾ—ಸೂರ್ಯಕಿರಣಗಳಿಂದ ದೀಪ್ತವಾದ | ವಸಧಿತಿ—ನೀರಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ಮೇಘಮಾಲೆಯು |
ಯೇತ್—ಯಾವಾಗ | ಅಪಸ್ಯಾತ್—ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಕರೆಯುತ್ತದೆಯೋ! (ತತ್—ಆಗ) | ಸೂರಃ—ಪ್ರೇರಕನಾದ
ಇಂದ್ರನು | ಅಧ್ವರೇ—ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ (ಇದ್ದವನಾಗಿ) | ಗೋಃ—ವೃಷ್ಟ್ಯದಕದ | ರೋಧನಾ—ಪ್ರತಿಬಂಧಕಗಳನ್ನು |
ಪರಿ—ನಿವಾರಿಸುತ್ತಾನೆ ; | (ಹೇ ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) | (ಸೂರ್ಯರೂಪಿಯಾಗಿದ್ದು ನೀನು) |
ಕೃತ್ಯಾ (ಯಾಗಾದಿ) ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ (ಯೋಗ್ಯವಾದ) | ದ್ರೋ ಅನು—ದಿನಗಳಲ್ಲಿ | ಯೇತ್ ಹೇ—ಯಾವಾಗ |
ಪ್ರಭಾಸಿ—ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತೀಯೋ | (ತದಾ—ಆಗ) | ಅನರ್ವಿಶೇ ಗಾಡಿಯಲ್ಲಿ (ಇಂಧನಾದಿಗಳಿಗಾಗಿ ಅರಣ್ಯ
ವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುವ ಉದ್ದಿಷ್ಟ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಹೋಗಲಸಮರ್ಥನಾದ) | ತುರಾಯ—ಆತುರರಿಂದ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ
ಪಶ್ಚಿಷೇ—ಸಶುಗಳನ್ನು ಅಟ್ಟುವ ಇಂಧನಾರ್ಥಿಗೆ (ಗೋಪಾಲನಿಗೆ) (ಇಷ್ಟಾರ್ಥ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ) ||

ಭಾವಾರ್ಥ

(ಚಿನ್ನಾಗಿ) ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ ಅಲುಗುಗುಳ್ಳ, ವಸಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವ ಆಯುಧವು ಸಿದ್ಧವಾದಮೇಲೆ,
(ಯಜ್ಞ) ಪ್ರೇರಕನಾದ ಅಧ್ವರ್ಯುವು ಸಶುವನ್ನು ಯೂಪಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟುತ್ತಾನೆ ; (ಸೂರ್ಯಕಿರಣದಿಂದ ದೀಪ್ತವಾದ
ಮೇಘಮಾಲೆಯು ಮಳೆಗರೆಯಲು ಸಿದ್ಧವಾದಾಗ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿದ್ದು, ಇಂದ್ರನು ವೃಷ್ಟಿನಿರೋಧಕವಾದುವುಗಳನ್ನು
ನಿವಾರಿಸುತ್ತಾನೆ) ; (ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಸೂರ್ಯರೂಪಿಯಾಗಿದ್ದು, ನೀನು) (ಯಾಗಾದಿ) ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಶುದ್ಧವಾದ

ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸಿದಾಗ, (ಇಂಧನಾದಿಗಳನ್ನು ತರಲು) ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಗಾಡಿಯಲ್ಲಿ ಹೊರಟು (ಉದ್ದಿಷ್ಟ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ಸಮರ್ಥನಾಗಿ) ಆತುರದಿಂದ ಪಶುಗಳನ್ನು ಅಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ಇಂಧನಾರ್ಥಿಗೂ ಗೋಪಾಲಕನಿಗೂ ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

English Translation

When the bright-edged hatchet is ready for its work, the directing priest is able to have the victim bound in the sacrifice: when, Indra, you shine upon the days that are appropriated to sacred rites, then (success attends) upon the man who goes with his cart (for fuel), the driver (of cattle), or the active (shepherd)

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸಾಯಣರು ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಧದಲ್ಲಿ ಎರಡುವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಮೊದಲನೆಯ ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವನದಲ್ಲಿ ಇರುವ ವೃಕ್ಷಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ ಹರಿತವಾದ ಶಸ್ತ್ರವು ಪಶುಗಳನ್ನು ವಿಶಸನಮಾಡುವದಕ್ಕಾಗಿ ಸಿದ್ಧವಾದಾಗ ಅಧ್ವರ್ಯವು ಪಶುವನ್ನು ಯೂಪಸ್ತಂಭಕ್ಕೆ ಬಂಧಿಸಲು ಸಿದ್ಧನಾಗುವನು ಎಂದು ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ (ಅರ್ಥವು) ವಿಷಯವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದು. ಸ್ವಿಧ್ಮಾ ಶಬ್ದವು ಸೂರ್ಯಕಿರಣವೆಂದೂ ವನಂ ಅಸ್ಯಾಂ ಧೀಯತೇ ಇತಿ ವನಧಿತಿಃ ಮೇಘಮಾಲಾ | ವನ ಎಂದರೆ ಉದಕವೆಂದೂ, ಉದಕವು ಇರುವ ಕಾರಣ ವನಧಿತಿ ಶಬ್ದವು ಮೇಘಮಾಲೆ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ವನಧಿತಿಮೇಘಮಾಲಾ ಯದಾ ಅಸ್ಯಾತ್ ಅಸಃಪ್ರವರ್ಷಲಕ್ಷಣಂ ಕರ್ಮ ಕರೋತಿ ತದಾನೀಂ ಸೂರಃ ಪ್ರೇರಕಃ ಇಂದ್ರಃ ಅಧ್ವರೇ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಅಧ್ವರ್ತವ್ಯೇ ಅಹಿಂಸಿತವ್ಯೇ ಅಂತರಿಕ್ಷೇ ವರ್ತಮಾನಸ್ಸಗೋಃ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಸ್ಯ ರೋಧನಾ ರೋಧನಾನಿ ಆವರಣಾನಿ ಪರಿ ಪರಿಶೋ ನಿವಾರಯತಿ.

ಸೂರ್ಯಕಿರಣದಿಂದ ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾದ ಮೇಘಮಾಲೆಯು ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ವರ್ಷಿಸಲು ಸಿದ್ಧವಾದಾಗ ಪ್ರೇರಕನಾದ ಇಂದ್ರನು ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ನಿಮಿತ್ತವಾದ ಕರ್ಮವು ಸರಿಯಾಗಿ ನಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಇರುವವನಾಗಿ ವೃಷ್ಟಿಯ ಉದಕದ ತಡೆಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸುವನು ಎಂದು ಎರಡನೆಯ ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು. ಈ ಎರಡುವಿಧವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಇಂದ್ರನು ಆಚರಿಸುವ ಯಜ್ಞರಕ್ಷಣೆಯ ವ್ಯಗ್ರತೆಯೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದು. ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನು ಸೂರ್ಯರೂಪದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವನೆಂದೂ ಕರ್ಮಕಾಲಗಳನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಯದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಗಂತವ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಹೊಂದಲಶಕ್ತನಾದವನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವನೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ತುರಾಯತ್ವ—ರಮಾಣಾಯ | ತ್ವರಿಮಾಡುವವನೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಸ್ವಿಧ್ಯಾ—ಶೋಭನಮಿಧ್ಯಂ ದೀಪ್ತಮಾಸ್ಯಂ ದೀಪ್ತಿರ್ವಾ ಯಸ್ಯಾಸ್ಯಾ | ಉತ್ತಮವಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಈ ಋಕ್ತನ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮುಂದಿನ ಋಕ್ತನ ಅರ್ಥದೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ಒಂದೇ ವಾಕ್ಯವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಕೆಲವು ಪದಗಳಿಗೆ ಸಾಯಣರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕ್ಕೂ ಇವರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕ್ಕೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವು ಇರುವುದು.

ಅನರ್ವಿಶೇ ಸಶ್ವಿಷೇ ತುರಾಯ—ಋ ಗತೌ ಅಗತೌ ವಿಶೋ ಯಸ್ಯ ಸೋಽನರ್ವಿತ್ | ಯಸ್ಯ ಮಿತ್ರಾದಯೋ ವಾ ಮನುಷ್ಯಾಃ ಯಷ್ಟ್ವಿತ್ರಾನ್ನರಕಂ ನ ಗತಾಃ ಪರಿಚಾರಕಾ ವಾ ಸರ್ವೇ ಪಶೂನ್ಯ ಇಚ್ಛತಿ ಸ ಪಶ್ವಿತ್ | ದೇರ್ವಾ ಪರಿಚರಿತುಂ ಯಸ್ತ್ವರತೇ ಸ ತುರಃ |

ಯಾಗಶೀಲರಾಗಿರುವ ಮಿತ್ರರೇ ಮೊದಲಾದವರೂ ಕೂಡ ನರಕಗಳನ್ನು ಹೊಂದದೆ, ದೇವತೆಗಳ ಸೇವೆಯಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಾಗಿರುವ ಮತ್ತು ಗವಾದಿ ಪಶುಕಾಮರಾಗಿರುವ ಮತ್ತು ದೇವಾದಿಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸುವುದಕ್ಕೆ ತ್ವರೆಮಾಡುತ್ತಿರುವವರೆಂದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿ ಈ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಇರುವ ಯಜಮಾನರ ಯಜ್ಞವನ್ನು ನಿರ್ವಿಘ್ನವಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಸಾಯಣರು—

ಅನರ್ವಿಶೇ—ಅನಸಾ ಶಕಟೇನ ಇಂಧನಾದ್ಯಾಹರಣಾಯ ಅರಣ್ಯಂಪ್ರವಿಶತೇ ಯದ್ವಾ ಗಂತವ್ಯಂ ಪ್ರತಿ ಗಂತುಮಶಕ್ತಾಯ ಪುರುಷಾಯ |

ಗಾಡಿಯಿಂದ ಸೌದೆಯೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ತರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕಾಡಿಗೆ ಹೋಗುವವನ ಅಥವಾ ತಾನು ಸೇರಬೇಕಾದ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಅಶಕ್ತನಾದ ಪುರುಷನಿಗಾಗಿ, ಎಂದೂ, ಪಶೂ ಪ್ರೇರಯತೇ ತುರಾಯ ತ್ವರಮಾಣಾಯ ಗೋಪಾಲಾಯ ಪಶುಗಳನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಿರುವ ತ್ವರೆಮಾಡುವ ಗೋಪಾಲಕನಿಗೂ ಕೂಡ ಇಷ್ಟವನ್ನು ಇಂದ್ರನು ನೆರವೇರಿಸುವನು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿರುವರು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಸ್ವಿಧ್ಯಾ—ಶೋಭನಂ ಇಧ್ಯಂ ದೀಪ್ತಂ ಆಸ್ಯಂ ದೀಪ್ತಿರ್ವಾ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಸ್ವಿಧ್ಯಾ ನೇಜಾ ಸುಭ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಪಸ್ಯಾತ್—ಅಪಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಸುಪ ಅತ್ಯನಃ ಕ್ಯಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಇಚ್ಛಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ಯಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸನಾದ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪಸ್ಯ ಎಂಬ ಕ್ಯಜಂತವು ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತತ್ವಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರ ಲೋಪ. ಲೇಟೋಽಡಾಟೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಸಾತ್ಯೈರ್ಯದ್ಯದಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಕ್ಯಚ್ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತನಾಗುತ್ತದೆ.

ರೋಧನಾ—ರುಧಿರ್ ಆನರಣೀ ಧಾತು. ಲ್ಯುಟ್ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಮೋರನಾಕೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನಾ ದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ನಪುಂಸಕಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ರೋಧನಾನಿ ಎಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಶೇಷ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಭಾಸಿ—ಭಾ ದೀಪ್ತಾ ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಿಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ತಿಜ್ ಚೋದಾತ್ತವತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅನರ್ವಿಶೇ—ಅನಸಾ ವಿಶತಿ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ ಇತಿ ಅನರ್ವಿಟ್. ವಿಶ ಪ್ರವೇಶನೇ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅನರ್ವಿಶ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಹರಾದೀನಾಂ ಸತ್ಯಾದಿಷೂಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್—(ಪಾ. ಮ. ೮-೨-೭೦-೧) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಅನಸ್ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರೇಫಾದೇಶ. ಅಥವಾ ಋ ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ವಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಅರಂ ಗಂತವ್ಯಂ ಪ್ರತಿ ವಿಶತಿ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿತಿ ಅರ್ವಿಟ್. ನ ಅರ್ವಿಟ್ ಅನರ್ವಿಟ್. ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಈ ರೀತಿಯಾದ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯದಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಪದಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವಗ್ರಹಮಾಡಿಲ್ಲ.

ಪಶ್ವಿಷೇ—ಇಷ ಗತೌ ಧಾತು. ಪ್ರೇರಣಾತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಯಾರ್ಥಕವಾದ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ.

—:೦:—

ಸಂಹಿತಾಶಾಢೆ

ಅಷ್ಟಾ ಮಹೋ ದಿವ ಆದೋ ಹರೀ ಇಹ ದ್ಯುಮ್ನಾಸಾಹಮುಭಿ-
ಯೋಧಾನ ಉತ್ಸಂ |

ಹರಿಂ ಯತೇ ಮಂದಿನಂ ದುಕ್ಷನ್ವಧೇ ಗೋರಭಸಮದ್ರಿಭಿರ್ವಾ-
ತಾಪ್ಯಂ || ೮ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಷ್ಟಾ | ಮಹಃ | ದಿನಃ | ಆದಃ | ಹರಿಃ | ಇತಿ | ಇಹ | ದ್ಯುನ್ಮುನಃ ಸಹಂ |

ಅಭಿ | ಯೋಧಾನಃ | ಉತ್ಸಂ |

ಹರಿಂ | ಯತ್ | ತೇ | ಮಂದಿನಂ | ಧುಕ್ಷನ್ | ವೃಧೇ | ಗೋರಭಸಂ |

ಅದ್ರಿಃ ಭಿಃ | ವಾತಾಪ್ಯಂ || ೮ ||

|| ಸಾಯಜಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಮಹೋ ಮಹತೋ ದಿವೋ ಮಹಕರಸ್ಯ ಸೋಮಸ್ಯಾಷ್ಟಾ ಭೋಕ್ತಾರೌ ಪಾತಾರೌ
ಹರಿಃ ಸ್ವಕೀಯಾವಶ್ವಾನಿಹಾಸ್ಮಿನ್ಯಮೃಣ್ಯಾದಃ | ಸೀತಶೇಷಂ ಸೋಮಂ ಪಾಯಯ | ತಥಾ ದ್ಯುನ್ಮು-
ನಾಹಂ ದ್ಯುನ್ಮುಸ್ಯಾಸ್ತದೀಯಸ್ಯ ಧನಸ್ಯಾಭಿಭವಿತಾರಮುತ್ಸಮುತ್ಸಾ ವಯಿತಾರಂ ತತ್ರಂ ಯೋಧಾನೋ
ಯೋಧನಶೀಲಸ್ತಮುಭಿ ಭವ | ಯದ್ಯದಾ ತೇ ತವ ವೃಧೇ ವರ್ಧನಾಯ ಹರಿಂ ಮನೋಹರಂ ಮಂದಿನಂ
ಮಹಕರಂ ಗೋರಭಸಂ | ಅತ್ರ ಗೋಶಬ್ಧಃ ಪಯಸಿ ವರ್ತತೇ ಪಯೋ ಬಲಂ | ತದ್ವದ್ವೇಗವಂತಂ |
ವೀರ್ಯವಂತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ವಾತಾಪ್ಯಂ ವಾತೇನ ಪ್ರಾಪ್ತವ್ಯಂ | ವಾತತುಲ್ಯೇನ ಶೀಘ್ರಕಾರಿಣಾ ತ್ವಯಾ
ಪಾತವ್ಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಏವಂನಿಧಂ ಸೋಮಮದ್ರಿಭಿರ್ಗ್ರಾವಭಿರ್ಧುಕ್ಷನ್ ದುಹಂತಿ ಋತ್ವಿಜೋಽಭಿಷು-
ಣ್ವಂತಿ | ತದಾನೀಮಸ್ಯೇತಿ ಪೂರ್ವತ್ರ ಸಂಬಂಧಃ || ಅಷ್ಟಾ | ಅಶ ಭೋಜನೇ ತೃಚ್ | ಆಗಮಾನು-
ಶಾಸನಸ್ಯಾನಿತ್ಯತ್ವಾದಿಡಭಾವಃ | ಧುಕ್ಷನ್ | ಪದಕಾಲೀನೋ ಭಷ್ಟಾವಶ್ವಾಂಪಸಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ವೃಧೇ—ವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ | ಹರಿಂ—ಮನೋಹರವಾದುದೂ | ಮಂ-
ದಿನಂ—ಮಹಕಾರಿಯೂ | ಗೋರಭಸಂ—ಕ್ಷೀರದಂತೆ ಬಲಕಾರಿಯೂ | ವಾತಾಪ್ಯಂ—ವಾಯುವಿನಂತೆ ವೇಗ
ವುಳ್ಳ ನಿನ್ನಿಂದ ಪೀಯಮಾನವಾದುದೂ ಆದ (ಸೋಮರಸವನ್ನು) | ಅದ್ರಿಃ—ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ | ದುಕ್ಷನ್—
(ಋತ್ವಿಜರು) ಸಿದ್ಧ ಪಡಿಸಿದರೋ | (ತತ್—ಆಗ) | (ಹೇ ಇಂದ್ರ—ನಿನ್ನೆ ಇಂದ್ರನೇ) | ಮಹಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ |

ದಿವಃ—ಮದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ (ಸೋಮರಸವನ್ನು) | ಅಷ್ಟಾ—ಪಾನಮಾಡುವ | ಹರೀ—(ನಿನ್ನ) ಎರಡು ಅಶ್ವಗಳಿಗೂ | ಇಹ—ಈ ಯಾಗದಲ್ಲಿ | ಅದಃ—(ಪೀತಶೀಷವಾದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿಸು); | (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) | ದ್ಯುಮ್ನಾಸಾಹಂ—(ನಮ್ಮ) ಧನವನ್ನ ಪಹರಿಸುವ | ಉತ್ಸಂ—ಶತ್ರುವನ್ನು | ಯೋಧಾನಃ—ಯೋಧ್ಯವಾದ (ನೀನು) | ಅಭಿ (ಭವ)—ಸೋಲಿಸು ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಋತ್ವಿಜರು ಮನೋಹರವೂ ಮದಕರವೂ, ಸ್ವೀರದಂತೆ ಬಲಿಕಾರಿಯೂ, ವಾಯು(ವೇಗವುಳ್ಳ ನಿನಗೆ) ಪಾನಯೋಗ್ಯವೂ ಆದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಜಜ್ಜಿ (ಋತ್ವಿಜರು) ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದಾರೆ; (ಇಂಥ) ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮತ್ತು ಮದಕಾರಕವಾದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ನಿನ್ನ ಅಶ್ವಗಳಿಗೆ (ನಿನ್ನ ಪೀತಶೀಷವನ್ನು) ಪಾನಮಾಡಿಸು; ಯೋಧ್ಯವಾದ ನೀನು ನಮ್ಮ ದ್ರವ್ಯಾಪಹಾರಿಯಾದ (ನಮ್ಮ) ಶತ್ರುವನ್ನು ಸೋಲಿಸು.

English Translation

Send hither your horses, the quaffers of the exhilarating libation; overcome, warrior, the adversary plundering us of our treasure; when they express with stones, for the increase (of your strength), the delightful, exhilarating, invigorating (juice), to be overtaken by you who are swifter than the wind.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಹರೀ—ಸ್ವಕೀಯಾ ಅಶ್ವೌ | ಹರೀ ಇಂದ್ರಸ್ಯ (ನಿ. ೨-೨೪) ಇಂದ್ರನ (ವಾಹನವಾದ) ರಥದ ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ಹರೀ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಇಂದ್ರನು ತಾನು ಪಾನಮಾಡಿದನಂತರ ಉಳಿದ ಸೋಮವನ್ನು ತನ್ನ ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ಪಾನಮಾಡಿಸಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ದ್ಯುಮ್ನಾಸಾಹಂ ದ್ಯುಮ್ನಸ್ಯ ಅಸ್ಮದೀಯಸ್ಯ ಧನಸ್ಯ ಅಭಿಭವಿತಾರಂ. ಮಘಂ, ರೇಕ್ಷಃ ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತಿಂಟು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ದ್ಯುಮ್ನ ಶಬ್ದವು (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ನಮ್ಮ ಧನವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವವನನ್ನು ಇಂದ್ರನು ನಿಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಉತ್ಸಂ—ಉತ್ಸ್ರವಯಿತಾರಂ. ಉತ್ಸ್ರಶಬ್ದವು ಕೂಪನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಉತ್ಸ್ರ ಉತ್ಸ್ರೇರಣಾದ್ವಾ ಉತ್ಸ್ರದನಾದ್ವಾ ಉತ್ಸ್ರೇಂದನಾದ್ವಾ, ಉನತ್ತೀರ್ವಾ (ನಿ. ೧೦-೧೦) ಉತ್ಸ್ರ ಎಂಬ ಪದವು—ಗತ್ಯರ್ಥವಾದ ಸ್ಯಧಾತುವಿನಿಂದಲಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಗತಿ, ಅವಸಾದನ (ನಾಶ) ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಸದ್ ಧಾತುವಿನಿಂದಲಾಗಲಿ, ಅಥವಾ, ಸ್ರವಿಸುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಸ್ಯಂದು ಧಾತುವಿನಿಂದಲಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಕ್ಲೇದನ (ಜಿನುಗುವುದು) ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಉಂಡೀ ಧಾತುವಿನಿಂದಲಾಗಲಿ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದು. ಇದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಧನಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವವರನ್ನು ಇಂದ್ರನು ನಾಶಮಾಡಲಿ ಎಂದು ವಿನಯಿಸಿದೆ.

ನಾತಾಪ್ಯಂ—ನಾತೇನ ಸ್ವಾಪ್ತವ್ಯಂ ನಾತತುಲ್ಯಶೀಘ್ರಕಾರಿಣಾ ತ್ವಯಾ ಪಾತವ್ಯಂ. ಇಂದ್ರನಿ
ಗಾಗಿ ಋತ್ವಿಜರು ಸಿದ್ಧನಾದಿದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಲಿ ಎಂದು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಬೇರೆ
ವಿಧವಾಗಿ ಈ ಋಕ್ವೇದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಮಹಃ ಮಹತಃ ದ್ಯುಲೋಕಸ್ಯ ಅಷ್ಟಾ ವ್ಯಾಸ್ತಾ ಹರೀ ಹರಿಭ್ಯಾಂ ಉತ್ಸಂ ಮೇಘಂ ಅಭಿ-
ಯೋಧಾನಃ ದ್ಯುಮ್ನಾಸಾಹಂ ದ್ಯುಮ್ನಮನ್ನಂ ಮಾಂಸಮಂಡಾದಿ ಯದ್ಯೇತ್ಸಾದು-
ತ್ಪೇನಾಭಿಮತಂ ತತ್ಸರ್ವಂ ಏನಾಬಿಭವತಿ | ಆದಃ ಅಭಕ್ಷಯಃ |

ಇಂದ್ರನು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕ ಮತ್ತು ಅಂತರಿಕ್ಷಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವನು. ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ರುಚಿಕರವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನೂ,
ಮಾಂಸ, ಮಂಡ ಇವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವವನು. ತನ್ನ ಅಶ್ವಗಳಿಂದ ಮೇಘಗಳ ಸಂಗಡ ಯುದ್ಧ
ಮಾಡಿ ಮಳೆಯನ್ನು ಹುಯ್ಯುವಂತೆ ಮಾಡುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಮತ್ತು

ಗೋರಭಸಂ—ಗಾವಃ ಸ್ತುತಯಃ ಆಪೋ ನಾ | ರಭಸ ಇತಿ ಮಹನ್ನಾಮ | ಗಾವೋ ರಭಯಿ-
ತ್ಪ್ರೋ ಯಸ್ಯ ಸ ಗೋರಭಸಃ | ಗೋಭಿರಧ್ವಿರ್ವಾ ಮಹತ್ಕೃತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ನಾತಾಪ್ಯಂ
ಉದಕರೂಪಂ ಅಥವಾ ನಾತಂ ಪ್ರಾಣಃ | ತಸ್ಯಾಪ್ಯಾಯಿತಾರಂ ಪ್ರಾಣಕರಂ |

ಗೋಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತಿ ಅಥವಾ ಉದಕವೆಂದು ಅರ್ಥ. ರಭಸ ಎಂಬುವುದು ಮಹನ್ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ
(ನಿ. ೩-೧೩) ಹವಿಸ್ಸುಗಳು, ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದಲೂ ಸಂಸ್ಕೃತವಾದ ಉದಕಗಳಿಂದಲೂ ಮಹತ್ಪ್ರಕಾರಿಗಳಾಗಿರುವವು
ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ನಾತಾಪ್ಯ ಎಂದರೆ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಬಲವುಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. ಅಥವಾ ಪ್ರಾಣಕ್ಕೆ
ಹಿತವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಉದಕರೂಪವಾದ ಹವಿಸ್ಸು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವರು.

|| ಪ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಷ್ಟಾ—ಅಶ ಭೋಜನೇ ಧಾತು. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಅಗಮಾನುಶಾಸನಮನಿತ್ಯಮ್
ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ಇಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವೃಶ್ಚಭೃಷ್ಠಸೃಜ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಶಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ವ- ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಸ್ಪೃತ್ವ. ಪ್ರಥಮಾವಕವಚನದಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟಾ
ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಟೆತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಮಹಃ—ಮಹತಃ ಎಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ತಕಾರ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಿನಃ—ಊಡಿದಂ ಪದಾದಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ಯ
ಬರುತ್ತದೆ.

ದ್ಯುಮ್ನಾಸಾಹಮ್—ಷಹ ಅಭಿಭವೇ ಧಾತು. ಧಾತ್ವಾದೇಃಷಃ ಸಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಧಾತ್ವಾದಿಗೆ ಸತ್ವ. ಣೈ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿ. ಅನ್ಯೇಷಾಮಸಿ ದೃಶ್ಯತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವ
ಪದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯೋಧಾನಃ—ಯುಧ ಸಂಪ್ರಹಾರೇ ಧಾತು. ತಚ್ಛೀಲಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ತಾಚ್ಛೀಲ್ಯವಯೋವಚನೇಷು ಚಾನಶ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಾನಶ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧೇಗೆ ಗುಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಂದಿನಮ್—ಮದಿ ಹರ್ಷೇ ಧಾತು. ಇದಿತೋನುಮ್ ಧಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ತಾಚ್ಛೀಲಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಣಿಪ್ರತ್ಯಯ. ಮಂದಿನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಇಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಧುಪ್ತನ್—ದುಹ ಪ್ರಪೂರಣೇ ಧಾತು. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿಲುಜ್ಲಿಲಜ್ಲಿಲಿಟಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಜ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತೆಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರ ಲೋಪ. ರೋಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಂತಾದೇಶ. ಶಲ ಇಗುಪಧಾದನಿಟಃಕ್ಲಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜ್ಲಿಗೆ ಕ್ಲಾದೇಶ. ದುಹ್+ಸ+ಅನ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಹೋಡಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೆಕಾರಕ್ಕೆ ಡತ್ವ. ಷಡೋಃಕಃಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಡಕಾರಕ್ಕೆ ಕತ್ವ. ಕಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ಸಕಾರ ಬಂದುದರಿಂದ ಅದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ವ. ಅತೋಗುಣೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾರ್ಜಯೋಗೈಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪದಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭರ್ಷಭಾವನು ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕ್ಸ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಆದಃ—ಅದ ಭಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಪ್ರೇರಣಾತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಯಾರ್ಥಕವಾದ ಧಾತು. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಇತೆಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರ ಲೋಪ. ಆದಃಸರ್ವೇಷಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೧೦೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಶಸಿಗೆ ಲುಕ್. ಆಡಜಾದೀನಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ ವೃದ್ಧಿ. ಪ್ರತ್ಯಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗ.

—೨೦೦೦—

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತ್ವಮಾಯಸಂ ಪ್ರತಿ ವರ್ತಯೋ ಗೋದ್ರಿವೋ ಅಶ್ಮಾನಮುಪ್
ನೀತನ್ಮುಭ್ವಾ ।

ಕುತ್ಸಾಯ ಯತ್ರ ಪುರುಹೂತ ವನ್ಶಙ್ಖಾಷ್ಟಮನಂತೈಃ ಪರಿ-
ಯಾಸಿ ವದ್ಯೈಃ || ೯ ||

ಪದಪಾಠಃ

ತ್ವಂ | ಆಯಸಂ | ಪ್ರತಿ | ವರ್ತಯಃ | ಗೋಃ | ದಿನಃ | ಅಶ್ಮಾನಂ | ಉಪ್ಸ-
ನೀತಂ | ಋಭ್ವಾ ||

ಕುತ್ಸಾಯ | ಯತ್ರ | ಪುರುಹೂತ | ವನ್ಶನ್ | ಶುಷ್ಕಂ | ಅನಂತೈಃ | ಪ-
ರಿಯಾಸಿ | ವದ್ಯೈಃ || ೯ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ಗೋರ್ಗಂತುಃ ಶುಷ್ಕಸ್ಯಾಸುರಸ್ಯ ವಧಾರ್ಥಮಾಯಸಮಯೋಮಯಂ ವಜ್ರಂ
ಪ್ರತಿ ವರ್ತಯಃ | ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ವ್ಯಸೃಜಃ | ಕೀದೃಶಂ ವಜ್ರಂ | ದಿವೋ ದ್ಯುಲೋಕಾದೃಭ್ವಾ ದೀಪ್ತೇನ
ತ್ವಷ್ಟೋಽಪನೀತಮಾನೀತಂ ಅಶ್ಮಾನಂ ಶೀಘ್ರಂ ಶತ್ರೋವ್ಯಾಪಕಂ | ಯತ್ರ ಯದಾ ಹೇ ಪುರುಹೂತ
ಪುರುಭಿರ್ಬಹುಭಿಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಭಿರಾಹೂತೇಂದ್ರ ಕುತ್ಸಾಯೈತತ್ಸಂಜ್ಞಾಯರ್ಷಯೇ ಶುಷ್ಕಂ ಶೋಷಕಮ-
ಸುರಮನಂತೈರ್ನಿರವಧಿಕೈರ್ವದ್ಯೈರ್ಹನನಸಾಧನೈರಾಯುಧೈರ್ವನ್ಶನ್ ಹಿಂಸನ್ ಪರಿಯಾಸಿ ಪರಿತೋ
ಗಚ್ಛಸಿ | ತದಾನೀಂ ತದ್ವಧಾರ್ಥಂ ವಜ್ರಂ ಪ್ರತ್ಯವರ್ತಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ಅಶ್ಮಾನಂ ಆಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತಾ |
ಅನೈಃಭ್ಯೋಽಪಿ ದೃಶ್ಯಂತ ಇತಿ ಮನಿನ್ | ಋಭ್ವಾ | ಜಸಾದಿಷು ಛಂದಸಿ ವಾವಚನಮಿತಿ ನಾಭಾವಸ್ಯ
ನಿಕಲ್ಪಿತತ್ವಾದಭಾವೇ ಯಣಾದೇಶಃ | ವನ್ಶನ್ | ವನು ಯಾಚನೇ | ಅತ್ರ ಹಿಂಸಾರ್ಥಃ | ತಥಾ ಚ
ಯಾಸುಃ | ವನುಷ್ಯತಿಹಂತಿಕರ್ಮಾನವಗತಸಂಸ್ಕಾರೋ ಭವತಿ | ನಿ. ೫-೨ | ಇತಿ | ವದ್ಯೈಃ | ಹನಶ್ಚ ವಧ
ಇತಿ ಹಂತೇಃ ಕರಣೀಪ್ | ತತ್ಸಂನಿಯೋಗೇನ ವಧಾದೇಶಶ್ಚ | ಸಚಾದಂತೋಽಂತೋದಾತ್ತಃ |
ತಸ್ಯಾತೋ ಲೋಪೇ ಸತ್ಯದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರೇಣ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯೋದಾತ್ತತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಯತ್ರ—ಯಾವಾಗ | ಪುರುಹೂತ—ಅನೇಕ (ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ) ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ |
ಕುತ್ಸಾಯ—ಕುತ್ಸ ಎಂಬ ಋಷಿಗೋಸ್ಕರ | ಶುಷ್ಕಂ—ಹಿಂಸಕನಾದ ಅಸುರನನ್ನು (ಎದುರಿಸಿ) | ಅನಂತೈಃ—

ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾದ | ವಧೈಃ—ವಧಕಾರಿಗಳಾದ ಆಯುಧಗಳೊಡನೆ | ವನ್ದೈಃ—ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಾ | ಪರಿಯಾಸಿ—
ಹೋಗುತ್ತೀಯೋ | (ತದಾ—ಆಗ) | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಗೋಃ—(ವೇಗವಾಗಿ) ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ (ಅಸುರನ ವಧಾ
ರ್ಥವಾಗಿ) | ದಿವಃ—ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಿಂದ | ಋಭವಾ—ತೇಜಸ್ವಿಯಾದ (ಋಭುವಿನಿಂದ) | ಉಪನೀತಂ—
ತರಲ್ಪಟ್ಟರೂ | ಅಶ್ಮಾನಂ—ಶೀಘ್ರವಾಗಿ (ಶತ್ರುವನ್ನು) ಎದುರಿಸುವುದೂ ಆದ | ಆಯಸಂ—ಕಬ್ಬಿಣದಿಂದ ಮಾಡಿದ
(ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು) | ಪ್ರತಿ ವರ್ತಯಃ—ಎಸೆದೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅನೇಕರಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಕುತ್ಸುಮುಷಿಗೋಸ್ಕರ, ಹಿಂಸಕನಾದ ಅಸುರನನ್ನು (ಎದುರಿಸಿ)
ಅನೇಕ ಆಯುಧಯುಕ್ತನಾಗಿ ಹೋದಾಗ, ವೇಗವಾಗಿ ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ ಅವನ ಮೇಲೆ, ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಿಂದ ಋಭುವು
ತಂದುಕೊಟ್ಟ ಮತ್ತು ಕಬ್ಬಿಣದಿಂದ ಮಾಡಿದ (ನಿನ್ನ) ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ.

English Translation

You hurled your iron bolt upon the quick-moving (Asura), the
swift destroyer of foes, that was brought (to you) by Ribhu from heaven;
when you, who are worshipped by many, striking Sushna for the sake of
Kutsa, encompassed him with numberless fatal (weapons).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಋಭವಾ—ದೀಪ್ತೇನ ತ್ವಷ್ಟ್ವಾ | ಋಭು ಶಬ್ದವು ಮೇಧಾವಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ
ಉರು ಭಾಂತೀತಿವಾ (ನಿ. ೧೧-೧೬) ಎಂದು ಯಾಸ್ಮರು ನಿರುಕ್ತಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ವಚನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ
ಬಹಳ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನಾದ ತ್ವಷ್ಟ್ವ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಸಾಯಣರೂ, ಮೇಧಾವಿಯಾದ ಇಂದ್ರನೆಂದು ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿ
ಗಳೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ವನ್ದೈಃ ಪರಿಯಾಸಿ—ಹಿಂಸಕ ಪರಿತಃ ಗಚ್ಛಿಸಿ | ಶುಷ್ಕನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ಹಿಂಸೆಮಾಡುವವನಾಗಿ ಅವನ
ಸುತ್ತಲೂ ಅವನಿಗೆ ಎದುರಾಗಿಯೂ ಇಂದ್ರನು ಹೋಗಿ ಯುದ್ಧಮಾಡುವನೆಂದು ಸಾಯಣರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. ವನ್ದೈಃ
ಯಾಚಿ ಮಾನಃ ಕುತ್ಸಸ್ಯಾಭಿಮತಂ ಪ್ರಾರ್ಥಯಮಾನಃ ಶುಷ್ಕಂ ನಾಮ ಅಸುರಂ ಪರಿಯಾಸಿ | ವಿಯಾತ
ಇತಿ ವಧ ಕರ್ಮಸು ಪಾಠಾತ್ ಯಾತಿರತ್ರ ವಧಾರ್ಥಃ. ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ವನ್ದೈಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಯಾಚನೆ
ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಕುತ್ಸರುಷಿಯ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಿರುವ ಇಷ್ಟವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ಶುಷ್ಕನೆಂಬ
ಅಸುರನನ್ನು ವಧಿಸಿರುವನು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿರುವರು. ಮತ್ತು ಪರಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಯಾಧಾತುವು
ವಧ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ,

ಯಯಾ ವಜ್ರಿವಃ ಪರಿಯಾಸ್ಯಂಹೋ ಮ ಘಾಚಿ ಧೃಷ್ಟೋ ದಯಸೇ ವಿ ಸೂರೀನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೩೭-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿ ವಧೈಃ ಪ್ರಹಾರೈಃ ವಧ ಎಂದರೆ ಪ್ರಹಾರ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು. ವಧೈಃ ಹನನ ಸಾಧನೈರಾಯುಧೈಃ— ಎಂದು ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆ.

ವನ್ವತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಹಿಂಸಾರ್ಥವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಯಾಸ್ಕರು ವನುಷ್ಯತಿರ್ಹಂತಿ ಕರ್ಮಾನವಗತಸಂಸ್ಕಾರೋ ಭವತಿ (ನಿ. ೫-೨) ವನಧಾತುವು ವಧ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಆಯಸಮ್—ಆಯಸಃ ವಿಕಾರಃ ಆಯಸಮ್. ವಿಕಾರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತದ್ವಿಶೇಷ-
ಚಾಮಾದೇಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವರ್ತಯಃ—ವೃತು ವರ್ತನೇ. ಧಾತು. ಹೇತುಮುಕ್ತಿಚ್ಛೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಷೆಚ್. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ರಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ, ಷೆಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮ ಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗೋಃ—ಗಮಲ್ಯ ಗತೌ. ಧಾತು. ಗಮೇರ್ಡೋಸ್—(ಉ. ಸೂ. ೨-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಡೋಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಡಿತ್ವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಟಿಗೆ ಲೋಪ. ಗೋಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಷಷ್ಠೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ದಿವಃ—ದಿವು ಧಾತುವಿಗೆ ದಿನೇರ್ಡಿವಿಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಡಿವಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಟಿಗೆ ಲೋಪ. ದಿನ್‌ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಊಡಿದಂ ಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಶ್ಮಾನಮ್—ಅಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತೌ. ಧಾತು ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಸಿ ದೃಶ್ಯಂತೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನಿನಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಶ್ಮನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಸ್ಥಿತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಉಪನೀತಮ್—ಊಪ್ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ನಿಷ್ಠಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಗತಿರ-
ನಂತರಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಋಭ್ವಾ—ಋಭು+ಅ ಎಂದಿರುವಾಗ, ಜಸಾದಿಷು ಛಂದಸಿ ವಾ ವಚನಮ್—ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ನಾಭಾವನು ವಿಕಲ್ಪಿತವಾದುದರಿಂದ ಅದು ಬಾರದಿರುವಾಗ ಯಣಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ.

ವನ್ವನ್—ವನು ಯಾಚನೇ ಧಾತು. ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥವು ಇರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಹಿಂಸಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಯಾಸ್ಕರೂ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. “ವನುಷ್ಯತಿರ್ಹಂತಿಕರ್ಮಾನವಗತಸಂಸ್ಕಾರೋ ಭವತಿ” (ನಿರು. ೫-೨) ಇತಿ. ಇದಕ್ಕೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಪ್ರತ್ಯಯ.

ಅನಂತೈಃ—ನ ವಿದ್ಯತೆ ಅಂತಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಅನಂತಾಃ ತೈಃ ನೌಘ್ ಸುಭ್ಯಾಮ್— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಸದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪರಿಯಾಸಿ—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷವಿಕವಚನರೂಪ. ಯತ್ರ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಸಾತ್ಯೈರ್ಯದ್ಯದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ತಿಜಃಚೋದಾತ್ತವತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಪರಿ) ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಧೈಃ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತೋಃ | ಹನಶ್ಚ ವಧಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತತ್ ಸನ್ನಿಯೋಗದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ವಧಾದೇಶ. ಇದು ಅಂತೋದಾತ್ತವೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಅತೋಲೋಪಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಯತ್ರೋದಾತ್ತಲೋಪಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. || ೯ ||

|| ಸಂಹಿತಾಸೂತಃ ||

ಪುರಾ ಯತ್ಸಾರಸ್ತಮಸೋ ಅಪೀತೇಸ್ತಮದ್ರಿವಃ ಫಲಿಗಂ

ಹೇತಿಮಸ್ಯ |

ಶುಷ್ಕಸ್ಯ ಚಿತ್ಪರಿಹಿತಂ ಯದೋಜೋ ದಿವಸ್ಪರಿ ಸುಗ್ರಧಿತಂ

ತದಾದಃ | || ೧೦ ||

ಸದಸಾತಃ

ಪುರಾ | ಯತ್ | ಸೂರಃ | ತಮಸಃ | ಅಪೀತೇಃ | ತಂ | ಅದ್ರಿವಃ |

ಫಲಿಗಂ | ಹೇತಿಂ | ಅಸ್ಯ |

ಶುಷ್ಕಸ್ಯ | ಚಿತ್ | ಪರಿಹಿತಂ | ಯತ್ | ಓಜಃ | ದಿವಃ | ಪರಿ | ಸು-
ಗ್ರಥಿತಂ | ತತ್ | ಅ | ಅದರಿತ್ಯದಃ || ೧೦ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಪುರಾ ಯದ್ಯದಾ ಸೂರಃ ಸೂರ್ಯಸ್ತಮಸಸ್ತಮೋರೂಪಸ್ಯ ಶುಷ್ಕಸ್ಯಾಸುರಸ್ಯಾಪೀತೇಃ ಸಂಗ್ರಾ-
ಮಾನ್ತುಕ್ಮೋಽಭವದಿತಿ ಶೇಷಃ | ತದಾನೀಂ ಹೇ ಅದ್ರಿವಃ | ಅದೃಣಾತ್ಯೇನೇತೈದ್ರಿವಜಃ | ತದ್ವ-
ನ್ನಿಂದ್ರ ತಂ ಫಲಿಗಂ | ಮೇಘನಾಮೃತತ್ | ಮೇಘರೂಪೇಣಾವೃಣ್ವಂತಂ ಹೇತಿಂ ಹಂತಾರಂ ಶುಷ್ಕಮ-
ಸುರಮಸ್ಯ | ನಿರಸಿತವಾನಸಿ | ಯದ್ವಾ | ಅಸ್ಯ ಶುಷ್ಕಸ್ಯಾಸುರಸ್ಯ ಹೇತಿಂ ಹನನಸಾಧನಮಾಯುಧಂ
ಫಲಿಗಂ ಮೇಘಲಕ್ಷಣಂ ಪ್ರಾಭಾಂಕ್ಷೀರಿತಿ ಶೇಷಃ | ತಥಾ ಶುಷ್ಕಸ್ಯ ಚಿತ್ ಶೋಷಯಿತುರಸುರಸ್ಯ ಚ
ಯದೋಜ ಆಚ್ಛಾದಕಂ ಬಲಂ ದಿವಸ್ವರಿ ದ್ಯೋತಮಾನಸ್ಯ ಸೂರ್ಯಸ್ಯೋಪರಿ ಪರಿಹಿತಮಾಚ್ಛಾದಿತಂ
ಸುಗ್ರಥಿತಂ ಸುಷ್ಮ ಸೂರ್ಯೇ ಸಕ್ತಂ ತದೋಜಸ್ತಸ್ಮಾತ್ಸೂರ್ಯಾದಾಃ | ಅದೃಣಾಃ | ನಿಶ್ಚಿಷ್ಟಂ
ಕೃತವಾನಸೀತ್ಯರ್ಥಃ || ಅದ್ರಿವಃ | ಛಂದಸೀರ ಇತಿ ಮತುಪೋ ವತ್ಸಂ | ಮತುವಸೋರುರಿತಿ ನಕಾರಸ್ಯ
ರುತ್ವಂ | ಹೇತಿಂ | ಕೃತ್ಯಲ್ಯುಟೋ ಬಹುಲಮಿತಿ ಬಹುಲವಚನಾದ್ಧಂತೇಃ ಕರ್ತರಿ ಕ್ತಿನ್ | ಊತಿಯೂ-
ತೀತ್ಯಾದೌ ನಿಪಾತನಾದ್ರೂಪಸಿದ್ಧಿರಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ ಚ | ಅಸ್ಯ | ಅಸು ಕ್ಷೇಪಣೇ | ಲಟಃ | ಸಿಪ್ | ತಸ್ಯ
ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಹ್ಯಾದೇಶಃ | ಆತೋ ಹೇರಿತಿ ಹೇರ್ಲುಕ್ | ದಿವಸ್ವರಿ | ಪಂಚಮ್ಯಾಃ ಪರಾವಧ್ಯರ್ಥ ಇತಿ
ವಿಸರ್ಜನೀಯಸ್ಯ ಸತ್ವಂ | ಅದಃ | ದ್ವೌ ವಿದಾರಣೇ | ಲಜ್ಞ ಸಿಸಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ
ಲುಕ್ | ಗುಣೇ ಹಲ್ವ್ಯಾಭ್ಯ ಇತಿ ಸಿಲೋಪಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಪುರಾ—ಹಿಂದೆ | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಸೂರಃ—ಸೂರ್ಯನು | ತಮಸಃ—ತಮಸ್ಸಿನೊಡನೆ (ತಮೋ
ರೂಪನಾದ ಅಸುರನೊಡನೆ) | ಅಪೀತೇಃ—ಸಂಗ್ರಾಮದಿಂದ (ಮುಕ್ತನಾದನೋ) | (ತತ್—ಅಗ) | ಹೇ
ಅದ್ರಿವಃ—ಅದ್ರಿಗಳನ್ನು ಭೇದಿಸುವ ವಜ್ರಧಾರಿಯಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತಂ ಫಲಿಗಂ—ಆ ಮೇಘರೂಪದಿಂದ
ಅವರಕನಾದ (ಮೇಘರೂಪನಾದ | ಹೇತಿಂ—ಹಂತ್ಯವಾದ (ಶುಷ್ಕಾಸುರನನ್ನು) ಅಸ್ಯ—ಭೇದಿಸಿದೆ; | (ತಥಾ—
ಹಾಗೆಯೇ) | ಶುಷ್ಕಸ್ಯ ಚಿತ್—ಶುಷ್ಕಾಸುರನದೇ (ಆದ) | ಯತ್ ಓಜಃ—ಯಾವ ಆಚ್ಛಾದಕವಾದ ಬಲವು |
ದಿವಸ್ವರಿ—ದ್ಯೋತಮಾನನಾದ ಸೂರ್ಯನಮೇಲೆ | ಪರಿಹಿತಂ—ಹೊದಿಸಲ್ಪಟ್ಟತ್ತೋ | ಸುಗ್ರಥಿತಂ—ಚೆನ್ನಾಗಿ
ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿತ್ತೋ | ತತ್—ಆ (ಅಸುರನ) ಬಲವನ್ನು | ಅದಃ—ಕತ್ತರಿಸಿದೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಸೂರ್ಯನು (ಅವರಕನಾದ) ತಮಸ್ಸಿನಿಂದ (ತಮೋರೂಪರಾಕ್ಷನೊಡನೆ ಸಂಗ್ರಾಮದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಹೊಂದಿ
ಬಂದಾಗ ಆ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಅಡ್ಡಿಯಾಗಿದ್ದ ಶುಷ್ಕಾಸುರನ) ಆಯುಧರೂಪನಾದ ಮೇಘನನ್ನು, ವಜ್ರಧಾರಿಯಾದ

ನೀನು ಭೇದಿಸಿದೆ; (ಅದೇರಿತೆ) ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡು (ಅವನನ್ನು) ಬಲವಾಗಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿದ್ದ ಶುಷ್ಣಾ ಸುರನ (ಆವರಣವಾದ) ಬಲವನ್ನೂ ನಿವಾರಣೆಮಾಡಿದೆ.

English Translation

When the sun (had emerged) from the struggle with darkness, you broke, wielder of the thunderbolt, the cloud that had been his annoyance, and sundered the well-fastened covering in which Sushna had enveloped him.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಸಾಯಣರು ಶುಷ್ಣನೆಂಬುವನು ಒಬ್ಬ ಅಸುರನೆಂದೂ, ಅವನು ವೃತ್ರನ ಹಾಗೆ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಎದುರಿಸಿ ಯುದ್ಧಮಾಡಿದನೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಫಲಿಗನೆಂಬುವ ಪದವೂ ಶುಷ್ಣ ಪದದ ಹಾಗೆಯೇ ಅಸುರನ ಹೆಸರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಈರಿತೆ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವುದಲ್ಲದೆ ನೇಘರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಅದ್ವಿವಃ—ಆದ್ಯಣಾತಿ ಅನೇನೇತ್ಯದ್ರಿಃ ವಜ್ರಃ | ತದ್ವಕ್ ಇಂದ್ರ | ಅದ್ರಿ ಶಬ್ದವು ಮೇಘನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೧) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ಯಣಾತ್ಯನೇ ನೇತಿ (ನಿ. ೪-೪) ಅದ್ರಿಃ ಅದ್ರಿಸಾರಮಯಮೇವ ಹ್ಯಾಯುಧಂ ಭವತೀತಿ ಅದ್ರಿವಜ್ರ ಉಚ್ಯತೇ | ಅಥವಾ ಸೋಮಾಭಿಷವಗ್ರಾವಭಿಸ್ತದ್ವಾಕ್ ಅದ್ರಿವಾಕ್ ಸ್ಯಾತ್ | ತೈರಸಿ ಹಿ ಸೋಮ ಆದಾಯತೇ. ಅಥವಾ ತೇ ಸೋಮಾದ ಇತಿ ಹ ವಿಜ್ಞಾಯತೇ |

ತೇ ಸೋಮಾದೋ ಹರೀ ಇಂದ್ರಸ್ಯ ನಿಸತೇಂಶುಂ ದುಹಂತೋ ಅಧ್ಯಾಸತೇ ಗವಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೯೪-೯)

ಅಸ್ಥಿಕ್ ಮಂತ್ರೇ ಅತ್ತೇರದ್ರಿಃಸ್ಯಾದಿತಿ ಯಾಸ್ತೇನ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಃ | ಯಾಸ್ಕರು ದೃ ವಿವಾರಣೇ ಸೀಳು ವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ದೃಧಾತುವಿಗೆ ಆಜ್ ಉಪಸರ್ಗವು ಸೇರಿ ಅದ್ರಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗಿದೆ. ಬೆಟ್ಟಕ್ಕೆ ಸಮನಾದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವ ವಜ್ರಾಯುಧವು ಅದ್ರಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವುದಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಅದ್ರಿಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವರು. ಸೋಮರಸವನ್ನು ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಜಜ್ಜುವುದರಿಂದ ಕಲ್ಲುಗಳಿಗೆ ಅದ್ರಿ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ಸೋಮಾದೆ ಎಂದು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದ್—ಭಕ್ತಿಸು ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದಲೂ ಅದ್ರಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಆದ್ದರಿಂದ ಅದ್ರಿಯುಳ್ಳವನು ಅದ್ರಿವ ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವನು. ಇಂದ್ರನೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಸೂರಃ—ಸೂರ್ಯಃ | ತಮಸಃ ತನೋರೂಪಸ್ಯ ಶುಷ್ಣಸ್ಯ ಅಸೀತೇಃ ಸಂಗ್ರಾಮಾತ್ ಮುಕ್ತೋ-ಭವದಿತಿ ಶೇಷಃ | ಸೂರ್ಯರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಇಂದ್ರನು, ತಮಸ್ಸಿನ ರೂಪದಿಂದ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಆವರಿಸಿ ಲೋಕಕ್ಕೆ ತೊಂದರೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಶುಷ್ಣನ ಸಂಗಡ ನಡೆದ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಜಯವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಸೂರ್ಯರೂಪದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸಿದನು.

ತಂ ಫಲಿಗಂ ಹೇತಿಮಸ್ಯ— ಮೇಘನಾಮೈತತ್— ಮೇಘರೂಪೇಣಾವ್ಯಣ್ವಂತಂ ಹಂತಾರಂ ಶುಷ್ಕಮಸುರಂ ನಿರಸಿತವಾನಸಿ | ಯದ್ವಾ ಅಸ್ಯ ಶುಷ್ಕಸ್ಯಾಸುರಸ್ಯ ಹೇತಿಂ ಹನನಸಾಧನಮಾಯುಧಂ ಫಲಿಗಂ ಮೇಘಾಲಕ್ಷಣಂ ಪ್ರಾಭಾಂಕ್ಷೀರಿತಿ ಶೇಷಃ | ಫಲಿಗ ಶಬ್ದವು ಮೇಘನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೧) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಶುಷ್ಕನು ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಆವರಿಸುವಾಗ ಅವನಿಗೆ ಸಹಾಯಕನಾಗಿ ಫಲಿಗನೆಂಬವನು ಮೇಘದ ಆಕಾರವನ್ನು ವಹಿಸಿದ್ದನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಶುಷ್ಕನ ಆಯುಧರೂಪದಿಂದ ಇದ್ದ ಫಲಿಗನನ್ನೂ ಇಂದ್ರನು ನಾಶಮಾಡಿದನೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಶುಷ್ಕಸ್ಯ— ಶೋಷಯಿತುರಸುರಸ್ಯ— ನೀರನ್ನು ಹೀರುವ ಶುಷ್ಕನೆಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಅಸುರನ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಶುಷ್ಕ ಶಬ್ದವು ಮೇಘನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ನ್ಯಾವಿಧ್ಯದಿಲೀವಿಶಸ್ಯ ದೃಹ್ಯಾ ವಿ ಶೃಂಗಿಣಿಮುಭಿನಚ್ಛುಷ್ಣಮಿಂದ್ರಃ |

ಯಾವತ್ತರೋ ಮಘವನ್ ಯಾವದೋಜೋ ವಜ್ರೇಣ ಶತ್ರುಮವಧೀಃ ಪೃತನ್ಯುಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೩೩-೧೨)

ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ (ನಿ. ೬-೨೦) ಶುಷ್ಕ ಎಂಬ ಪದವು ಮೇಘವಾಚಿಯಾಗಿರುವುದು.

ನಿ ಯದ್ವೃಣಿಕ್ಷಿ ಶ್ವಸನಸ್ಯ ಮೂರ್ಧನಿ ಶುಷ್ಕಸ್ಯ ಚಿದ್ವೃಂದಿನೋ ರೋರುವದ್ವನಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೪-೫)

ಶುಷ್ಕಸ್ಯಾದಿತ್ಯಸ್ಯ ಶೋಷಯಿತುಃ (ನಿ. ೫-೧೬) ನೀರನ್ನು ಶೋಷಣೆಮಾಡುವ ಸೂರ್ಯನ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಯಾಸ್ಕರ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು, ಸಾಯಣರು ಈ ಋಕ್ನಿಗೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದಂತೆಯೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಇದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವರು.

ಅತ್ರೇತಿಹಾಸ ಮಾಚಕ್ಷತೇ | ವೃತ್ರಃ ಕಿಲ ಸೂರ್ಯರೋಧನಸಮರ್ಥಂ ತಮಸ್ತತಾನೇ |

ತಂ ಹತ್ವೇಂದ್ರಃ ತಮಸೋ ಅಪನೋದನಾರ್ಥಂ ಸೂರ್ಯಂ ದಿವಿ ಆರೋಹಯಾಂ ಚಕಾರ |

ತದೇತತ್ ಸನ್ಯೇನೋಕ್ತಂ |

ತಮಸಾಮಸಿಧಾನಾವ್ಯ ಷೋರಸಾಧಾರಯಃ ಸರ್ವತೇ ದಾನುಮದ್ವಸು |

ವೃತ್ರಂ ಯದಿಂದ್ರ ಶವಸಾವಧೀರಹಿಮಾದಿತ್ಸೋರ್ಯಂ ದಿನ್ಯಾರೋಹಯೇ ದೃಶೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೧-೪)

ಇತಿ | ತತ್ರ ತಮಸ್ಯವತೋ ವೃತ್ರಸ್ಯ ಫಲಿಗೋಪಿ ಸಹಾಯೋ ಬಭೂವ ತಮಸೀಂದ್ರೋ ಜಘಾನೇತಿ | ಅಥವಾ ಏವಮನ್ಯಥಾ ಅಸ್ಯಾ ಋಚೋ ಅರ್ಥಯೋಜನಾ | ಫಲಿಗ ಇತಿ ಮೇಘನಾಮ | ಯ ಉದಕಂ ನಿರುಧ್ಯ ಸ್ಥಿತಃ ತಂ ಮೇಘಂ ಪ್ರತಿ ಪುರಾ ತತ್ತ್ವತಸ್ಯ ಸೂರ್ಯನಿರೋಧಸಮರ್ಥಸ್ಯ ತಮಸಃ ಅಪಗತೇಃ ವಜ್ರಂ ಕ್ಷಿಪ | ಶುಷ್ಕಸ್ಯ ಚ ಶೋಷಯಿತುರಾದಿತ್ಯಸ್ಯ ಸ್ವಭೂತಂ ರಶ್ಮಿಭಿರಾಹೃತಸ್ಯ ಸರ್ವತೋ ನಿಹಿತಂ ಯದೋಜಃ ಓಜ ಇತ್ಯುದಕನಾಮ | ಉದಕಂ ಸುಗ್ರಧಿತಂ | ತಚ್ಚಾ ದಾರಯ |

ಓಜಃ ಎಂಬ ಪದವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೨-೨೪) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಉದಕವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಇಂದ್ರನು ವೃತ್ರನನ್ನು ನಿಗ್ರಹಮಾಡಿದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ವೃತ್ರಾಸುರನು ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ತಡೆದು ಕತ್ತಲೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂತೆ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದನು. ಇಂದ್ರನು ಆ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ಅವನನ್ನು ಕೊಂದು ಉಳಿದಿರುವ ಕತ್ತಲೆಯ ಸಂಬಂಧವಾದ ಮಲಿನತೆಯನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಸೂರ್ಯಮಂಡಲವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಸೂರ್ಯನ ರೂಪದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸಿದನು. “ವೃತ್ರಂ ಯದಿಂದ್ರ” ಎಂಬ ಅರ್ಥಬುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಈ ವಿಷಯವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಅದನ್ನು ನಾಶವಾಗದಂತೆ ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದ ವೃತ್ರನಿಗೆ ಫಲಿಗನೆಂಬುವನು ಸಹಾಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಇಂದ್ರನು (ಅವನನ್ನು) ಫಲಿಗನನ್ನೂ ಕೊಂದನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಅಥವಾ ಎಂಬುದಾಗಿ ಈ ಮಂತ್ರಕ್ಕೆ ಇವರು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು. ಫಲಿಗ ಎಂಬ ಪದವು ಮೇಘವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದು (ಉದಕ) ನೀರನ್ನು ತಡೆದಿರುವ ಮತ್ತು ಮೇಘರೂಪದಿಂದ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಆವರಿಸಿಕೊಂಡು ಬೆಳಕನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತಿರುವ ಮೇಘದ ಮೇಲೆ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಮಾಡಿ ಇಂದ್ರನು ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಿ ಬೆಳಕು ಉಂಟಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ಸೂರ್ಯನ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಹೀರಲ್ಪಟ್ಟ ಉದಕಗಳನ್ನು ಆಯಾಯ ಪ್ರದೇಶಗಳಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿ ರಕ್ಷಿಸಿದನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವರು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅದ್ರಿವಃ—ಅದೃಣಾತಿ ಅನೇನ ಇತಿ ಅದ್ರಿಃ (ವಜ್ರಾಯುಧ) ಅದ್ರಿಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಅದ್ರಿವಃ ಮತುಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಭಂದಸೀರಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಷಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಸ. ಅದ್ರಿ ವತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. **ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಮತುವಸೋರುಃ ಸಂಬುದ್ಧಾ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ. **ಖರವಸಾನಯೋರ್ವಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ವಿಸರ್ಗ.

ಹೇತಿಮ್—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. **ಕೃತ್ಯಲ್ಯುಟೋಬಹುಲಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೧೩) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಊತಿಯೂತಿಜೂತಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೭) ಎಂಬಲ್ಲಿ ನಿಪಾತಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅಭಿಮತರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರವೂ ಅದ ರಿಂದಲೇ ನಿಪಾತವಾಗಿದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಸ್ಯ—ಅಸು ಕ್ಷೇಪಣೇ ಧಾತು. **ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಹಿ ಆದೇಶ. **ದಿವಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಯನ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಯನ್ ವಿಕರಣ. **ಅತೋಹೇಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಲುಕ್. ಅಸ್ಯ ಎಂದು ರೂಪ ವಾಗುತ್ತದೆ ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪರಿಹಿತಮ್—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ನಿಷ್ಕಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ದಧಾತೇರ್ಹಿಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಗತಿರನಂತರಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಪರಿ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಿವಸ್ವರಿ—ದಿವಃ+ಪರಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಪಂಚಮ್ಯಾಃ ಪರಾವಧ್ಯರ್ಥೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಸತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಉಡಿದಂ ಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅದಃ—ಧ್ವಾ ವಿದಾರಣೇ. ಧಾತು. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತೆಶ್ಚ —ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತ ವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ಉರಣ್ರಪರಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಲಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಅಸೃಕ್ತ ಸಿಪ್ ಬಂದುದರಿಂದ ಹಲ್‌ಜ್ಯಾ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೦ ||

:೦:

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅನು ತ್ವಾ ಮಹೀ ಪಾಜಸೀ ಅಚಕ್ರೇ ದ್ಯಾವಾಕ್ಷಾಮಾ ಮದ-
ತಾಮಿಂದ್ರ ಕರ್ಮನ್ ।

ತ್ವಂ ವೃತ್ರನಾಶಯಾನಂ ಸಿರಾಸು ಮಹೋ ವಜ್ರೇಣ ಸಿಷ್ವ-
ಪೋ ವರಾಹುಂ || ೧೧ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅನು । ತ್ವಾ । ಮಹೀ ಇತಿ । ಪಾಜಸೀ ಇತಿ । ಅಚಕ್ರೇ ಇತಿ । ದ್ಯಾವಾಕ್ಷಾ-
ಮಾ । ಮದತಾಂ । ಇಂದ್ರ । ಕರ್ಮನ್ ।

ತ್ವಂ | ವೃತ್ರಂ | ಅಶಯಾನಂ | ಸಿರಾಸು | ಮಹಃ | ವಜ್ರೇಣ | ಸಿಷ್ಠಪಃ |
ವರಾಹುಂ || ೧೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಮಹೀ ಮಹ್ಯಾ ಮಹತ್ಯಾ ಪಾಜಸೀ ಬಲವತ್ಯಾವಚಿಕ್ರೇ ಅಚಿಂಕ್ರಮಾಣೇ ಸರ್ವತ್ರ
ವ್ಯಾಪ್ತೇ ವರ್ತಮಾನೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥ್ವೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ ಕರ್ಮಣ್ ವೃತ್ರವಧಾದಿಲಕ್ಷಣೇ ಕರ್ಮಣಿ
ಪ್ರವೃತ್ತಂ ತ್ವಾಮನುಮದತಾಂ | ಹೃಷ್ಯಮಕುರುತಾಂ | ಅನ್ವಮನ್ಯೇತಾಂ ನಾ | ತಥಾ ಚ ತೈತ್ತಿರೀ-
ಯಕಂ | ಸ ಇಭ್ಯಾನ್ವೇನ ಪ್ರಸೂತೇ ಇಂದ್ರೋ ವೃತ್ರಮಹನ್ನಿತಿ | ತದನಂತರಂ ತ್ವಮಾಶಯಾನಮಾ
ಸಮಂತಾದ್ವ್ಯಾಪ್ತೇ ವರ್ತಮಾನಂ ವರಾಹುಂ ವರಾಹಾರಂ ವೃತ್ರಮಸುರಂ ಸಿರಾಸು ಸರಣೀಲಾಸ್ತಪ್ಸು
ಮಹೋ ಮಹತಾ ವಜ್ರೇಣ ಸಿಷ್ಠಪಃ | ಅಸ್ತಾಪಯಃ | ವಜ್ರೇಣ ಹತ್ವಾ ಪಾತಿತವಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಮಹೀ |
ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇಃ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘಃ | ಪಾಜಸೀ | ಪಾಜಃಶಬ್ದೋ ಬಲವಾಚಿಕೋ
ಲಕ್ಷಣಯಾತ್ರ ತದ್ವತಿ ವರ್ತತೇ | ಇಯಾದಿಯಾಜೀಕಾರಾಣಾಮುಪಸಂಖ್ಯಾನಮಿತಿ ವಿಭಕ್ತೀರಿಕಾರಾ-
ದೇಶಃ | ದ್ಯಾವಾಪೃಥ್ವೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥ್ವೀ ಚ | ದಿವೋ ದ್ಯಾವೇತಿ ದ್ಯಾವಾದೇಶಃ | ದೇವತಾದ್ವಂದ್ಯೇ
ಚೇತ್ಯುಭಯಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೀರ್ಲೂಕ್ | ಮದತಾಂ | ಮದೀ ಹರ್ಷೇ |
ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶಪ್ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಯೋಗೇಽಪೀತ್ಯದಭಾವಃ | ಮಹಃ ಮಹತಃ | ಕರಣೇ
ಶೇಷಪ್ತೇನ ವಿವಕ್ಷಿತೇ ಸ್ಪಷ್ಟೀ | ಅಚ್ಚಿಬ್ಬಲೋಪಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಸಿಷ್ಠಪಃ | ಇತಿಷ್ಠಪ್ ಶಯೇ | ಅಸ್ತಾ-
ಣ್ಣ್ಯಂತಾಲ್ಪಾಜಿ ಚಿಜಿ ಸಂಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕಸ್ಯ ವಿಧೇರನಿತ್ಯತ್ವಾತ್ ಸ್ವಾಪೇಶ್ಚ ಜಿ | ಪಾ. ೬-೧-೧೮ | ಇತಿ
ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ನ ಕ್ರಿಯತೇ ||

ಪ್ರತಿಸದಾರ್ಥ

ಹೇ ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಮಹೀ—ದೊಡ್ಡವೂ | ಪಾಜಸೀ—ಬಲಯುಕ್ತವೂ | ಅಚಿಕ್ರೇ—
(ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ) ಚಲನವಿಲ್ಲದವೂ, ಅದ | ದ್ಯಾವಾಪೃಥ್ವೀ—ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶಗಳು | ಕರ್ಮಣ್ ಅನು—
(ವೃತ್ರವಧ ರೂಪವಾದ) ಕರ್ಮದಲ್ಲಿನಿರತನಾದ | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಮದತಾಂ—ತುಷ್ಟಿಪಡಿಸಿದವು, (ಅನಂತರ) |
ತ್ವಂ—ನೀನು | ಅಶಯಾನಂ—ಸರ್ವತ್ರವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದ ಮತ್ತ | ವರಾಹುಂ—(ನಾಶಕನಾದ) ಬಳ್ಳಿಯ ಆಹಾರ
ಯುಕ್ತನಾಗಿದ್ದ | ವೃತ್ರಂ—ವೃತ್ತಾಸುರನನ್ನು | ಸಿರಾಸು—ಹರಿಯುತ್ತಿರುವ (ನೀರಿನಲ್ಲಿ) | ಮಹಃ—ಮಹತ್ವಾದ |
ವಜ್ರೇಣ—ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ | ಸಿಷ್ಠಪಃ—ಬೀಳಿಸಿದೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ (ವೃತ್ರವಧರೂಪ) ಕರ್ಮನಿರತನಾದ ನಿನಗೆ ವಿಪ್ಲವವೂ, ಬಲಿಷ್ಠವೂ ವ್ಯಾಪಕವೂ ಆದ
ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶಗಳೆರಡೂ ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದವು ಅನಂತರ ನೀನು, (ಸರ್ವತ್ರ) ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದು,
(ಸರ್ವನಾಶಕನೂ) ಉತ್ತಮ ಆಹಾರ ಯುಕ್ತನೂ ಆದ ವೃತ್ತಾಸುರನನ್ನು (ನಿನ್ನ) ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ
(ಕೊಂದು) ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಎಸೆದೆ.

English Translation

Then the vast, powerful, and immoveable earth and heaven animated you, Indra, to glorious deeds, and you hurled down into the waters, with your mighty thunderbolt, the everywhere-spreading and destroying Vritra.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ ಕರ್ಮಣಿ ಅನು ಮದತಾಂ—ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ ವೃತ್ರವಧಾದಿಲಕ್ಷಣೇ ಕರ್ಮಣಿ ಪ್ರವೃತ್ತಂ ತ್ವಾಂ ಹೃಷ್ಯಮಕುರುತಾಂ ಅನುಮನ್ಯೇತಾಂ ವಾ| ತಥಾ ಚ ತೈತ್ತಿರೀಯಕಂ—ಸ ಅಭ್ಯಾಸೇವ ಪ್ರಸೂತ ಇಂದ್ರೋ ವೃತ್ರಮರ್ಹ (ತೈ. ಸಂ. ೨-೫-೨-೬) ಇತಿ | ಇಂದ್ರನು ವೃತ್ರಾಸುರನ ಸಂಗಡ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತನಾಗಿ ಅವನನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡಲು ಉದ್ಯುಕ್ತನಾಗಿರುವುದನ್ನು ಭೂಮ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಅನುಮೋದಿಸಿದವು. ಇದನ್ನು ನೋಡಿ ಇಂದ್ರನೂ ಸಂತೋಷಪಟ್ಟನು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾದ ಇಂದ್ರನು ವೃತ್ರಾಸುರನನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದನು ಎಂದು ತೈತ್ತಿರೀಯಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವುದನ್ನೇ ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಪಾಜಸೀ—ಬಲವತ್ಯಾ | ಪಾಜಶ್ಯಬ್ಧೋ ಬಲನಾಚಿಕೋ ಲಕ್ಷಣಯೋ ಅತ್ರ ತದ್ವತಿ ವರ್ತತೇ | ಪಾಜಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಬಲವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಮಹೀ—ಮಹತ್ಯಾ ಮಹೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಗೋನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಸಿರಾಸು ಆಶಯಾನಂ ವರಾಹುಂ ವೃತ್ರಂ ವಜ್ರೇಣ ಸಿಷ್ಟಪಃ—ಸರಣೀಲಾಸ್ತಪ್ಸು ಆ ಸಮಂತಾತ್ ವ್ಯಾಪ್ಯ ವರ್ತಮಾನಂ ವರಾಹಾರಂ ವೃತ್ರಾಸುರಂ ವಜ್ರೇಣ ಅಸ್ತಾಪಯಃ ವಜ್ರೇಣ ಹತ್ವಾ ಪಾತಿತನಾಸ ಸೀತ್ಯರ್ಥಃ | ವೃತ್ರ ಶಬ್ದವು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಮತ್ತು ಮೇಘನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ತತ್ಕೋ ವೃತ್ರಃ ಮೇಘ ಇತಿ ನೈರುಕ್ತಾಃ | ತ್ವಾಷ್ಟ್ರೋಽಸುರ ಇತಿ ಐತಿಹಾಸಿಕಾಃ (ನಿ. ೨-೧೬) ಎಂದು ಯಾಸ್ಕರು ವೃತ್ರ ಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ನೈರುಕ್ತಾಃ—ವೈದಿಕಾಃ—ವೇದಗಳ ತತ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿದವರು ಮೇಘವು ವೃತ್ರಶಬ್ದಾರ್ಥವೆಂತಲೂ, ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ತಿಳಿದವರು ತ್ವಾಷ್ಟ್ರಬ್ರಹ್ಮನ ಪುತ್ರನಾದ ಅಸುರನೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಹರಿಯುತ್ತಿರುವ ನದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವವನೂ ಉತ್ತಮವಾದ ಆಹಾರವುಳ್ಳವನೂ ಆದ ವೃತ್ರಾಸುರನನ್ನು ಇಂದ್ರನು (ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ) ಬಲವಾದ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಹೊಡೆದು ಅವನು ಭೂಮಿಗೆ ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡಿರುವನೆಂದು ಅರ್ಥ. ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು—

ಶೇತಿರತ್ರ ಸ್ಥಾನಾರ್ಥಃ ಆಮಾಶಯೋ ಜಲಾಶಯ ಇತಿ ಯಥಾ | ಸಿರಾ ಇತಿ ನದೀನಾಮ | ನದೀಭಿಶ್ಚ ತದೀಯಾ ಅಪೋ ಲಕ್ಷ್ಯಂತೇ | ಅಂತರಿಕ್ಷೇ ಯಾ ನದ್ಯಃ ತದಪ್ಸು ಗೂಹಿತಂ | ವರಾಹುಂ ವರಾಹಾಕಾರಂ ||

ಎಂದು ಹೇಳಿ ಶೀರ್ಷ್ ಧಾತುವು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಮಾಡುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಜಲಾಶಯ ಅನಾಶಯ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ಹಾಗೆ ಸಿರಾಸು ಅಶಯಾನಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಅರ್ಥವು. ಸಿರಾ ಎಂದರೆ ನದಿಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ನದೀ ಶಬ್ದದಿಂದ ನದಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ ನೀರುಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ವೃತ್ತಾಸುರನು ನದಿಯ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅವಿತು ಕೊಂಡಿದ್ದನೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಇವನು ವರಾಹ (ಹಂದಿ) ದ ಆಕಾರವನ್ನೂ ಹೊಂದಿದ್ದನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಹಿರಣ್ಯ ಸ್ತೂಪ ಋಷಿಯು ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವನು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ—

ಅತಿಷ್ಠಂತೀನಾಮನಿನೇಶನಾನಾಂ ಕಾಷ್ಠಾನಾಂ ಮಧ್ಯೇ ನಿಹಿತಂ ಶರೀರಂ |

ವೃತ್ತಸ್ಯ ನಿಣ್ಯಂ ವಿ ಚರಂತ್ಯಾಪೋ ದೀರ್ಘಂ ತಮ ಆಶಯದಿಂದ್ರಶತ್ರುಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೩೨-೧೦)

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಮಹೀ—ಮಹತೀ ಎಂದಿರುವಾಗ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ತಕಾರಲೋಪ. ಮಹೀ+ತೆ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ.

ಪಾಜಸೀ—ಪಾಜಸ್ ಶಬ್ದವು ಬಲವಾಚಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ಅದು ಉಳ್ಳದ್ದು ಎಂಬರ್ಥ ದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೂ ದ್ವಿವಚನ ಔ ಪರವಾದಾಗ ಇಯಾಡಿಯಾಜೀಕಾರಾಣಾಮುಪಸಂಖ್ಯಾ-ನಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೯-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಈಕಾರಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಚಕ್ರೇ—ನಞ್ ಸುಭ್ಯಾಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದ್ಯಾವಾಕ್ಷಾಮಾ—ದ್ಯೌಶ್ಚ ಕ್ಷಾಮಾ ಚ ದ್ಯಾವಾಕ್ಷಾಮಾ | ದಿವೋ ದ್ಯಾವಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ಯಾವಾದೇಶ. ದೇವತಾತ್ವದ್ವೇ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೧) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿ ಲುಕ್.

ಮದತಾಮ್—ಮದೀ ಹರ್ಷೇ. ಧಾತು. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತಸ್ಯೋಽಸ್ಯ—ಸೂತ್ರ ದಿಂದ ತಮಾದೇಶ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶೃನ್ನಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಶಸ್ ವಿಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜೋಯೋಗೇಽಪಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕರ್ಮನ್—ಸಪ್ತಮಾ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್.

ಆಶಯಾನಮ್—ಶೀರ್ಷ ಸ್ವಪ್ನೇ. ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶೀರ್ಷಃ ಸಾರ್ವಧಾತುಕೇ ಗುಣಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ಅಯಾದೇಶ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಹಃ—ಮಹತಃ ಎಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅತಿಗೆ ಲೋಪ. ಅಥವಾ ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್. ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕರಣಕ್ಕೆ ಶೇಷತ್ವ ವಿವಕ್ಷಾನಾಡಿ ದಾಗ ಷಷ್ಠೀ ಶೇಷೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೩-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಷಷ್ಠೀ.

ಸಿಷ್ವಸಃ—ಇೌಪ್ಸವ್ ಶಯೇ. ಧಾತು. ಹೇತುಮತಿ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಿಚ್. ಛಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲುಜ್ ಮಧ್ಯಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಇತೆಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಛಿಶ್ರಿದ್ರುಸ್ರಭ್ಯಃ ಕರ್ತರಿ ಚೆಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಲಿಗೆ ಚಜಾದೇಶ. ಸಂಜ್ಞಾಪೂರ್ವಕೋ ವಿಧಿರನಿತ್ಯಃ ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ಸ್ವಾಪೇಶ್ಚಜ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬರಬೇಕಾದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣವು ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಚೆಜ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೧) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಆದಿಹಲ್‌ಶೇಷ. ಸಸ್ವಲ್ಪಘನಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಸ್ವದ್ಭಾವ ಬರುವುದರಿಂದ ಸನ್ಯತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ವ. ಷೇರನಿಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೯-೪-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಿಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತ್ವಮಿಂದ್ರ ನರ್ಯೋ ಯಾ ಅವೋ ನೃನಿಸ್ತಾ ವಾತಸ್ಯ

ಸುಯುಜೋ ವಹಿಸ್ತಾನ್ |

ಯಂ ತೇ ಕಾವ್ಯ ಉಶನಾ ಮಂದಿನಂ ದಾದ್ವೃತ್ರಹಣಂ ಪಾರ್ಯಂ

ತತಸ್ತ ವಜ್ರಂ || ೧೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತ್ವಂ | ಇಂದ್ರ | ನರ್ಯಾಃ | ಯಾನ್ | ಅವಃ | ನೈನ್ | ತಿಷ್ಠ | ವಾತಸ್ಯ |

ಸುಯುಜಃ | ವಹಿಷ್ಮಾನ್ |

ಯಂ | ತೇ | ಕಾವ್ಯಃ | ಉಶನಾ | ಮಂದಿನಂ | ದಾತ್ | ವೃತ್ರಹನಂ |

ಪಾರ್ಯಂ | ತತಕ್ಷ | ವಜ್ರಂ || ೧೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ನರ್ಯಾಃ ನೈಭ್ಯೋ ಹಿತಸ್ತುಂ ಯಾನ್ಯನ್ನೇತ್ಯನಶ್ವಾನವಃ ಅವಸಿ ರಕ್ಷಸಿ
ತಾನ್ವಾತಸ್ಯ ತುಲ್ಯಾನ್ ತದ್ವಚ್ಛೀಘ್ರಂ ಗಚ್ಛತಃ ಸುಯುಜಃ ಶೋಭನಂ ರಥೇನ ಯುಜ್ಯಮಾನಾನ್ವಹಿಷ್ಮಾ
ನತಿಶಯೇನ ವೋಡ್ಧನಶ್ವಾನ್ತಿಷ್ಠ | ಅತಿಷ್ಠ | ಅರೋಹೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಾವ್ಯಃ ಕವೇಃ ಪುತ್ರ ಉಶನಾ
ಮಂದಿನಂ ಮದಕರಂ ಯಂ ವಜ್ರಂ ತೇ ತುಭ್ಯಂ ದಾತ್ ದತ್ತವಾನ್ ತಂ ವಜ್ರಂ ವೃತ್ರಹಣಂ ವೃತ್ರಸ್ಯಾ-
ಸುರಸ್ಯ ಘಾತಕಂ ಪಾರ್ಯಂ ಶತ್ರುಣಾಂ ಪಾರಣೀತಿಕ್ರಮಣೇ ಸಮರ್ಥಂ ಚ ತತಕ್ಷ | ಕೃತವಾನಸಿ ||
ಅವಃ | ಅವತೇರ್ಲೇಟ್ಯಡಾಗಮಃ | ಇತಕ್ಷ ಲೋಕ ಇತೀಕಾರಲೋಕಃ | ವಹಿಷ್ಮಾನ್ | ವೋಡ್ಧ ಶಬ್ದಾ-
ತ್ಪುಶ್ಪಂದಸೀತೀಷ್ಠನ್ | ತುರಿವೇಮೇಯಃ ಸ್ಥಿತಿ ತೃಲೋಕಃ | ಪಾರ್ಯಂ | ಪಾರ ತೀರಕರ್ಮಸ-
ಮಾಪ್ತೌ ಅಸ್ತಾಣ್ಣ್ಯಂತಾದಚೋ ಯದಿತಿ ಯತ್ | ತತಕ್ಷ | ತಕ್ಷೂ ತಕ್ಷೂ ತನೂಕರಣೇ |
ಪುರುಷವ್ಯತ್ಯಯಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ನಿನ್ನೇ ಇಂದ್ರನೇ | ನರ್ಯಾಃ—ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಹಿತಕರನಾದ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಯಾನ್
ನೈನ್—ಯಾವ ನೇತೃಗಳಾದ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು | ಅವಃ—ರಕ್ಷಿಸುತ್ತೀಯೋ | (ತಾನ್—ಅ) | ವಾತಸ್ಯ—
ವಾಯುವಿಗೆ (ವೇಗದಲ್ಲಿ ಸಮನಾದವೂ) | ಸುಯುಜಃ—ಸುಲಭವಾಗಿ (ರಥಕ್ಕೆ) ಯೋಜಿಸಲ್ಪಡುವವೂ, | ವಹಿ
ಷ್ಮಾನ್—(ಭಾರವನ್ನು) ಹೊರುವುದರಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಸಮರ್ಥವಾದವೂ ಆದ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು | ತಿಷ್ಠ—ಅರೋಹಿಸು; |
ಕಾವ್ಯಃ—ಕವಿಪುತ್ರನಾದ | ಉಶನಾ—ಉಶನಸನು | ಮಂದಿನಂ—ಮದಕರವಾದ | ಯಂ—ಯಾವ
ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು | ತೇ—ನಿನಗೆ | ದಾತ್—ಕೊಟ್ಟನೋ | (ತಂ—ಅ) | ವಜ್ರಂ—ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು |
ವೃತ್ರಹಣಂ—ವೃತ್ರವಧಕಾರಿಯನ್ನಾಗಿಯೋ | ಪಾರ್ಯಂ—ಶತ್ರುಭೇದಕವನ್ನಾಗಿಯೋ (ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸು
ವುದರಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥವನ್ನಾಗಿ | ತತಕ್ಷ—ಮಾಡಿದೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಹಿತಕರನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ವಾಯುವೇಗವುಳ್ಳವುಗಳೂ, (ರಥಗಳಿಗೆ) ಸುಯೋಜ್ಯಗಳೂ, (ಭಾರವನ್ನು) ವಹಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಗಳೂ, ನಿನ್ನಿಂದ ರಕ್ಷಿತವೂ ಆದ ಅಶ್ವಗಳನ್ನೇರಿ, ಕವಿಪುತ್ರನಾದ ಉಶನಸನು ಕೊಟ್ಟ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ವೃತ್ರವಧಕಾರಿಯನ್ನಾಗಿಯೂ, ಶತ್ರುಭೇದಕವನ್ನಾಗಿಯೂ ಮಾಡು.

English Translation.

Indra, friend of man, mount the horses whom you cherish, who are fleet as the wind, are easily yoked, and who bear (their burden) well; you have sharpened the foe-destroying thunderbolt, the slayer of vritra, which inspiring (weapon) Usanas, the son of Kavi, gave you.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸಾರ್ಯಂ—ಶತ್ರುಣಾಂ ಪಾರಣೇ ಅತಿಕ್ರಮಣೇ ಸಮರ್ಥಂ ಚ | ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಶತ್ರುಗಳಿಗಿಂತ ಅತಿಶಯನಾಗಿ ಇರುವುದರಲ್ಲಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು ಎಂದು ಸಾರಯಣರೂ, ಪ್ಲಾ ಸಾಲನ ಪೂರಣಯೋಃ ಸಾಲಯಿತಾರಂ ಸ್ತೋತೃಣಾಂ | ಪಾಲನ-ರಕ್ಷಣ, ಪೂರಣ-ತುಂಬಿ ಸುವಿಕೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಪ್ಲಾ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದಕಾರಣ (ಇಂದ್ರನು) ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದು ಎಂದು ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಕಾವ್ಯ ಉಶನಾ ವಜ್ರಂ ದಾದ್—ಕನೇ: ಪುತ್ರಃ ಉಶನಾ ವಜ್ರಂ ದತ್ತವಾನ್ | ಕವಿ-ಭೃಗು ಋಷಿಯ ಪುತ್ರನಾದ ಶುಕ್ರನು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು—

ಅತ್ರೇತಿಹಾಸಮಾಚಕ್ಷತೇ | ತ್ವಷ್ಟಾ ಇಂದ್ರಾರ್ಥಂ ವಜ್ರಂ ಚಕಾರೇತಿ ತದ್ಧಿರಣ್ಯಸ್ತೋನೋಕ್ತಂ |

ಎಂಬ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ವಜ್ರಾಯುಧವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ದೊರೆತಿರುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ತ್ವಷ್ಟು ಬ್ರಹ್ಮನು ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು ಎಂದು ಹಿರಣ್ಯಸ್ತಾಪನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ—

ಅಹನ್ನಹಿಂ ಸರ್ವತೇ ಶಿಶ್ರಿಯಾಣಂ ತ್ವಷ್ಟಾಸ್ತೈ ವಜ್ರಂ ಸ್ವರ್ಯಂ ತತಕ್ಷ |

ವಾಶ್ರಾಇವ ಭೇನವಃ ಸ್ಯಂದಮಾನಾ ಅಂಜಃ ಸಮುದ್ರಮವ ಜಗ್ಮುರಾಪಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೨-೨)

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ತಂ ಕೃತಮಾನೀಯ ಇಂದ್ರಾಯ ಉಶನಾ ದದಾವಿತಿ | ತ್ವಷ್ಟುಬ್ರಹ್ಮನು ನಿರ್ಮಿಸಿರುವ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ತಂದು ಶುಕ್ರನು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟನು. ತ್ವಷ್ಟಾ ಕೃತಂ ಸಂತಮಾನೀಯ ದತ್ತವಾನ್ | ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿರುವರು. ಮತ್ತು—

ತಂ ತತಕ್ಷ—ತಕ್ಷತಿಃ ಕರೋತಿಕರ್ಮಾ | ಲೋಡರ್ಥೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಃ ಮಧ್ಯಮಪುರು
ಷಸ್ಯ ಸ್ಥಾನೇ | ಅಸ್ಮದೀಯಶತ್ರುವಧಾರ್ಥಂ ಸಂಸ್ಕುರು ವಜ್ರಂ ||

ತಕ್ಷ ಧಾತುವು (ಕರಣ) ಕೆಲಸಮಾಡುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. (ಲೋಟ್) ವಿಧ್ಯಾದ್ಯರ್ಥಗಳಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಭೂತಕಾಲವು ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಇದರಿಂದ ಇಂದ್ರನು ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳ ವಧೆಗಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲಿ ಎಂದು ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಇಂದ್ರ—ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನರ್ಯಃ—ನರಾಯ ಹಿತಃ ನರ್ಯಃ ತಸ್ಮೈ ಹಿತಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಯತೋನಾಮಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಭುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಾನ್—ಯಾನ್+ಅವ ಎಂದಿರುವಾಗ ದೀರ್ಘಾದಟಿ ಸಮಾನಪಾದೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ರುತ್ವ. ಅತೋಟಿ ನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಾಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುನಾಸಿಕತ್ವ.

ಅವಃ—ಅವ ರಕ್ಷಣೀ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ಪಿಗೆ ಹಿ ಅದೇಶ. (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಲೇಟೋ ಡಾಟ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗ. ಯಚ್ಚಬ್ಧ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೈತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತೀವೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ತಿಷ್ಠಾ—ಷ್ಠಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ಪಿಗೆ ಹಿ ಅದೇಶ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಪಾಘ್ರಾಧ್ಮಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ತಿಷ್ಠಾದೇಶ. ಅತೋ ಹೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೫) ಹಿಗೆ ಲುಕ್. ದ್ವೈಚ್ಚವಾದುದರಿಂದ ದ್ವೈಚೋತಸ್ತಿಜಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸುಯುಜಃ—ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ವಹಿಷ್ಠಾನ್—ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಹೋಡಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಧತ್ತ. ಝಷಸ್ತಥೋ—ಎಂಬುದರಿಂದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಧತ್ತ. ಅದಕ್ಕೆ ಷ್ವತ್ತ. ಸಹಿವಹೋರೋದ-ವರ್ಣಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಓತ್ತ. ಡೋಡೇ ಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಧಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ವೋಢ್ಯ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ತುಶ್ಚಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಷ್ಠನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪರವಾದಾಗ ತುರಿಷ್ಠೇನೋಯಃ ಸು (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೫೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ತೃಚಿಗೆ ಲೋಪ. ವಹಿಷ್ಠ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇಷ್ಟಾನ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಮಂದಿನಮ್—ಮದಿ ಹರ್ಷೇ. ಧಾತು. ಇದಿತೋ ನುಮ್ ಧಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ತಾಚ್ಛೀಲಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಣಿನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಇಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ದಾತ್—ಡುದಾಜ್ ದಾನೇ. ಧಾತು. ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಚ್ಲಿಗೆ ಸಿಚ್ ಬಂದಾಗ ಗಾತಿಸ್ಥಾಘುಸಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಯೋಗೇಽಪಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಚ್ಚಬ್ಧ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವೃತ್ರಹನಮ್—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಬ್ರಹ್ಮಭ್ರೂಣ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೮೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಇನ್‌ಹನ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಯಮ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಸಾರ್ಯಮ್—ಸಾರ ತೀರ ಕರ್ಮಸಮಾಪ್ತೌ ಧಾತು. ಹೇತುಮತಿ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್ ಬಂದಾಗ ಅಚೋ ಯತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಣಿಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿ. ಕೇರನಿಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್ಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಯತೋನಾವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತತಶ್ಚ—ತಕ್ಷಾ ತ್ವಕ್ಷಾ ತನೂಕರಣೇ. ಧಾತು. ವೃತ್ಯಯದಿಂದ ಲಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಮ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಏಕವಚನ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದು ರೂಪವಾಗಿದೆ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತ್ವಂ ಸೂರೋ ಹರಿತೋ ರಾಮಯೋ ನೃನ್ಬರಚ್ಚಕ್ರಮೇತಶೋ

ನಾಯಮಿಂದ್ರ |

ಪ್ರಾಸ್ಯ ಪಾರಂ ನವತಿಂ ನಾವ್ಯಾನಾಮಪಿ ಕರ್ತಮವರ್ತಯೋ-

ಯಜ್ಯೂನ್ || ೧೩ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತ್ವಂ | ಸೂರಃ | ಹರಿತಃ | ರಮಯಃ | ನೃನ್ | ಭರತ್ | ಚಕ್ರಂ | ಏತಶಃ | ನ |
ಅಯಂ | ಇಂದ್ರ |

ಪ್ರಾಸ್ಯ | ಪಾರಂ | ನವತಿಂ | ನಾವ್ಯಾನಾಂ | ಅಪಿ | ಕರ್ತಂ | ಅವರ್ತಯಃ |

ಅಯಜ್ಯೂನ್ || ೧೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಸೂರಃ ಸೂರ್ಯಾತ್ಮನಾ ವರ್ತಮಾನಸ್ತ್ವಂ ಹರಿತೋ ಹರಿದ್ವರ್ಣಾನ್ನೇನ್ನೇತ್ಯ-
ನಶ್ವಾನ್ ಯದ್ವಾ ರಸಹರಣಶೀಲಾನ್ ರಶ್ಮೀನ್ ರಮಯಃ | ಉಸಾರಮಯಃ | ಏತಶೋ ನ | ಏತಶ
ಇತಿ ಸೂರ್ಯಾಶ್ಚ ಸ್ಯಾಖ್ಯಾ | ತಥಾ ಚ ಶ್ರೂಯತೇ | ಏತಶೇನತ್ವಾ ಸೂರ್ಯೋ ದೇವತಾಂ ಗಮಯತ್ವಿತಿ |
ನಶಬ್ದಶ್ಚಾರ್ಥೇ | ಏತಶಶ್ಚ ರಥಸ್ಯ ಚಕ್ರಂ ಭರತ್ | ಪ್ರಾವಹತ್ | ಅಪಿ ಚ ತ್ವಂ ನಾವ್ಯಾನಾಂ ನಾನಾ
ತಾರ್ಯಾಣಾಂ ನದೀನಾಂ ನವತಿಂ ನವತಿಸಂಖ್ಯಾಮತೀತ್ಯ ವರ್ತಮಾನಂ ಪಾರಂ ತೀರದೇಶಂ |
ಸಪ್ತಮ್ಯರ್ಥೇ ದ್ವಿತೀಯಾ | ತೀರದೇಶೇತ್ಯಯಜ್ಯೂನಯಜಮಾನಾನ್ ಯಜ್ಞವಿಹೀನಾನಸುರಾದೀನ್
ಪ್ರಾಸ್ಯ ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ಯ ತತ್ರ ಕರ್ತಮವರ್ತಯಃ | ಕರ್ತವ್ಯಮಪಿ ಕೃತ್ವಾ ತಾನಯಜಮಾನಾನವರ್ತಯಃ |
ಪ್ರಾಪಯಃ || ರಮಯಃ | ಲಜಾ ಬಹುಳಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಯೋಗೇಽಪೀತ್ಯಡಭಾವಃ | ಅನ್ಯೇಷಾಮಪಿ
ದೃಶ್ಯತೆ ಇತಿ ಸಾಂಹಿತಿಕೋ ದೀರ್ಘಃ | ಪ್ರಾಸ್ಯ | ಅಸು ಹ್ವೇಪಣೇ | ಅಸ್ತಾಲ್ಲ್ಯಪಿ ರೂಪಂ |
ನಾವ್ಯಾನಾಂ | ನೌವಯೋಧರ್ಮೇತ್ಯಾದಿನಾ ಯತ್ | ತಿತ್ಸ್ವರಿತ ಇತಿ ಸ್ವರಿತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಸೂರಃ—ಸೂರ್ಯರೂಪಿಯಾಗಿರುವ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಹರಿತಃ—ಹರಿದ್ವರ್ಣನಾದ | ನೃಣ್—ನೇತೃಗಳಾದ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು (ರಶ್ಮಿಗಳನ್ನು) | ರಮಯಃ—ಉಪರಮಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದೆ | ಏತಶಃ ನ—ಸೂರ್ಯಾಶ್ವವೂ ಕೂಡ | ಚಕ್ರಂ—(ರಥ) ಚಕ್ರವನ್ನು | ಭರತ್—ಹೊತ್ತಿತು | (ಅಪಿಚೆ—ಮತ್ತೂ) ನಾವ್ಯಾನಾಂ—(ನಾವೆಗಳಿಂದ ದಾಟಿಲ್ಲದಬೇಕಾದ) ನದಿಗಳ | ನವತಿಂ—ತೊಂಭತ್ತನ್ನು (ದಾಟಿ ಇರುವ) | ಪಾರಂ—ತೀರ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ | ಅಯಂಜ್ಯಾನ್—ಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡದೆ ಇರುವ (ಅಸುರರನ್ನು) | ಪ್ರಾಸ್ಯ—ಎಸೆದು | ಕರ್ತಂ—ಕರ್ತವ್ಯವಾದ (ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು) | ಅವರ್ತಯಃ—ಮಾಡಿಸಿದೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಸೂರ್ಯರೂಪಿಯಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಹರಿದ್ವರ್ಣನಾದ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು (ಕಿರಣಗಳನ್ನು) ಉಪರಮಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದೆ; ಸೂರ್ಯಾಶ್ವವೂ (ರಥ) ಚಕ್ರವನ್ನು ಹೊತ್ತಿತ್ತು; ನೀನು ಯಾಗಾದಿವಿಹೀನರಾದ ಅಸುರರನ್ನು ತೊಂಭತ್ತಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ನದಿಗಳ ತೀರದಲ್ಲಿ ಬಿಸುಟು, (ಜನರಿಂದ) ಕರ್ತವ್ಯವಾದ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು (ಅಲ್ಲಿ) ಮಾಡಿಸಿದೆ.

English Translation.

Stop, Sura, your yellow horses, for this Etasa, Indra, drags the wheel: having driven those who offer no sacrifices to the opposite bank of the ninety rivers, you compel them (to do) what is to be done.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಇಂದ್ರನು ಸೂರ್ಯರೂಪದಿಂದ (ಸೂರ್ಯನ) ರಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾ ಲೋಕೋಪದ್ರವಕಾರಿಗಳಾದ ಅಸುರರೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿದ ಸಂಗತಿಯು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಹರಿತಃ ನೃಣ್ ರಮಯಃ ಏತಶೋ ನ ಭರತ್—ಹರಿತವರ್ಣಾನ್ ನೇತೃನ್ ಅಶ್ವಾನ್ ಯಜ್ಞಾ ರಸಹರಣಶೀಲಾನ್ ರಶ್ಮೀನ್ ಉಪಾರಮಯಃ | ಏತಶ ಇತಿ ಸೂರ್ಯಾಶ್ವಸ್ಯಾಖ್ಯಾ ತಥಾ ಚ ಶ್ರೂಯತೇ—ಏತಶೇನ ತ್ವಾ ಸೂರ್ಯೋ ದೇವತಾಂ ಗಮಯತು (ತೈ. ಸಂ. ೧-೬-೪-೬) ಇತಿ ಏತಶಶ್ಚ ರಥಸ್ಯ ಚಕ್ರಂ ಪ್ರಾವಹತ್ ||

ಹಸುರು ವರ್ಣಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ರಥವನ್ನು ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಒಯ್ಯುವುದೂ ಅದ ಅಥವಾ (ನೀರನ್ನು ಹೀರುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ) ಕುದುರೆಗಳನ್ನು (ಅಥವಾ ರಶ್ಮಿಗಳನ್ನು) ರಥಕ್ಕೆ ಇಂದ್ರನು ಸೇರಿಸಿರುವನು. ಸೂರ್ಯನ ರಥದ ಕುದುರೆಗೆ ಏತಶ ಎಂದು ಹೆಸರು ಇರುವುದು. ಈ ವಿಷಯವು ತ್ರೈತ್ತೀಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸ್ಕಂದಪುರಾಣಗಳು—ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಸ್ವಭೂತಾನ್ ಹರಿತಃ ಹರಿತವರ್ಣಾಶ್ವಾನ್ ಮನುಷ್ಯಾಣಾ-

ಮನುಗ್ರಹಾರ್ಥಂ ಸೂರ್ಯಾಶ್ವಾನ್ ರಥೇ ರತಿಂ ಕಾರಿತವಾನ್ | ಸೂರ್ಯನ ಹರಿತವರ್ಣಗಳಾದ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಮನುಷ್ಯರ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿ ರಥಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿ ಇಂದ್ರನು ಸೂರ್ಯರೂಪದಿಂದ ಇರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಭರತ್—ಅಸುರೈರ್ಭಜ್ಯಮಾನಂ ಧಾರಯನ್ ರಕ್ಷನ್ ಸೂರ್ಯರಥಸ್ಯ ಚಕ್ರಂ ಅಶ್ವಂ ಜಾಸುರೈರಪಹ್ರಿಯಮಾಣಂ || ಅಸುರರೊಡನೆ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಸೂರ್ಯರಥದ ಚಕ್ರಗಳು ಮುರಿದು ಹೋಗಿರುವುದನ್ನು ಇಂದ್ರನು ರಕ್ಷಿಸಿರುವನು ಮತ್ತು ಅಸುರರು ಅಪಹರಿಸಿದ ಸೂರ್ಯನರಥದ ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ತನ್ನ ರಥದ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿದನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ—

ತ್ವಮಾವಿಥ ನರ್ಯಂ ತುರ್ವಶಂ ಯದುಂ ತ್ವಂ ತುರ್ವೀತಿಂ ವಯ್ಯಂ ಶತಕ್ರತೋ |

ತ್ವಂ ರಥಮೇತಶಂ ಕೃತ್ವೇ ಧನೇ ತ್ವಂ ಪುರೋ ನವತಿಂ ದಂಭಯೋ ನವ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೪-೬)

ಅಸ್ಮಾ ಇದು ತ್ಯದನು ದಾಯ್ಯೇಷಾಮೇಕೋ ಯದ್ವನ್ನೇ ಭೂರೇರಿಶಾನಃ |

ಪ್ರೈತಶಂ ಸೂರ್ಯೇ ಪಸ್ಪೃಧಾನಂ ಸೌವಶ್ಯೇ ಸುಷ್ಪಿಮಾವದಿಂದ್ರಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೧-೧೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಉದಹರಿಸಿರುವರು.

ಅಯಜ್ಯೂನ್—ಅಯಜನಶೀಲಾನ್ ಅಗಾಧಾಪಗಾನಾಂ ನದೀನಾಂ ನವತೇರ್ಗರ್ತೇ ಕೂಪೇ ಸ್ರಾವರ್ತಯಃ || ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಮಾಡದಿರುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವರನ್ನು ಬಹಳ ಆಳವಾದ ನೀರುಗಳುಳ್ಳ ಅನೇಕ ನದಿಗಳ ಮಡುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬಾವಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇಂದ್ರನು ಹಾಕುವನು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ರಮಯಃ—ರಮು ಕ್ರೇಡಾಯಾಂ ಧಾತು. ಪ್ರೇರಣಾ ತೋರುವುದರಿಂದ ಹೇತುಮತಿ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿ ಬಂದಾಗ, ಇದು ಅಮಂತವಾದುದರಿಂದ ಮಿತ್‌ಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಮಿತಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಶಪ್ ಏಕರಣ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಣಿಚ್ಚಿಗೆ ಗುಣ ಆಯಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಭಂದಸ್ಯಮಾಜಯೋಗೇಽಪಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗ. ಅತಿಜಂತದ ಷರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭರತ್—ಭೃಜ್ ಭರಣೇ. ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಬಂದಾಗ ಇಕಾರಲೋಪ. ಶಪ್ ಏಕರಣ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಗುಣ. ಉರಣ್ರರಪರಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ರಪರವಾಗಿ

ಬರುತ್ತದೆ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಸುಮಾಜೋಯೋಗೇಽಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ್ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಾಸ್ಯ—ಪ್ರ ಉಪಸರ್ಗ. ಅಸು ಕ್ಷೇಪಣೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಾ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಸಮಾಸೇ-
ನೇಞ್ ಪೂರ್ವೇಕ್ವೋ ಲ್ಯಪ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲ್ಯಬಾದೇಶ. ಇದು ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ನಾನ್ಯಾನಾಮ್—ನಾಪಾ ತಾರ್ಯಂ. ನಾನ್ಯಮ್. ನೌವಯೋಧರ್ಮ—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೯೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಾರ್ಯ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಾಂತೋ ಯಿ ಪ್ರತ್ಯಯೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ತಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ತಿತ್ ಸ್ವರಿತಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಷಷ್ಠೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅನರ್ತಯಃ—ವೃತು ವರ್ತನೇ. ಧಾತು. ಹೇತುಮತಿ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಣಿಜಂತದಮೇಲೆ ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಇಕಾರಲೋಪ. ಶಪ್ ವಿಕರಣನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಚ್ಚಿಗೆ ಗುಣ, ಆಯಾದೇಶ. ಅಂಗೆಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಜಂತ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಯಜ್ಯೂನ್—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಷು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕವಾದ ಯುಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನ ಯಜ್ಯಃ ಅಯಜ್ಯಃ ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತ್ವಂ ನೋ ಅಸ್ಯಾ ಇಂದ್ರ ದುರ್ಹಣಾಯಾಃ ಪಾಹಿ ವಜ್ರಿವೋ

ದುರಿತಾದಭೀಕೇ |

ಪ್ರ ನೋ ವಾಜಾನ್ರಥ್ಯೋಽಅಶ್ವಬುಧ್ಯಾನಿಷೇ ಯಂಧಿ ಶ್ರವಸೇ

ಸೂನ್ಯತಾಯೈ || ೧೪ ||

|| ಪದವಾಚಃ ||

ತ್ವಂ | ನಃ | ಅಸ್ಯಾಃ | ಇಂದ್ರ | ದುಃ | ಹನಾಯಾಃ | ಪಾಹಿ | ವಜ್ರಿವಃ |

ದುಃ | ಇತಾತ್ | ಅಭೀಕೇ |

ಪ್ರ | ನಃ | ವಾಜಾನ್ | ರಥ್ಯಃ | ಅಶ್ವಬುಧ್ಯಾನ್ | ಇಷೇ | ಯಂಧಿ | ಶ್ರವಸೇ |

ಸೂನ್ಯತಾಯೈ || ೧೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ವಜ್ರಿವೋ ವಜ್ರವನ್ನಿಂದ್ರ ತ್ವಂ ದುರ್ದಹಾಂಯಾ ದುಃಖೇನ ಹಂತನ್ಯಾಯಾ ಅಸ್ಯಾ
ಅವ್ಯತ್ತೇರ್ವಾರಿದ್ರ್ಯಾನ್ನೋಽಸ್ಮಾನ್ನಾಹಿ | ರಕ್ಷ | ತಥಾ ದುರಿತಾತ್ಪಾಪಾದಭೀಕೇಽಭಿಸ್ರಾಪ್ತೇ ಸಮಾಸವರ್ತಿನಿ
ಸಂಗ್ರಾಮೋಽಸ್ಮಾನ್ನಕ್ಷ | ಅಪಿ ಚ ನೋಽಸ್ಮಭ್ಯಂ ರಥ್ಯೋ ರಥಯುಕ್ತಾನ್ ಅಶ್ವಬುಧ್ಯಾನಶ್ವಾನಾಂ
ಜೋಧಕಾನ್ | ಅಶ್ವಾ ಯಾವದ್ಭಿರ್ಲಭ್ಯಂತೇ ತಾವದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ಅಶ್ವಬುಧ್ಯಾನ್ | ಛಾಂದಸೋ
ವರ್ಣವಿಕಾರಃ | ಅಶ್ವಮೂಲಾನ್ | ಅಶ್ವಪ್ರಮುಖಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಸರ್ವಂ ಹಿ ಧನಮಶ್ವಮೂಲಂ
ದಾಸಾಸವರ್ಗಂ | ಯಥೋಕ್ತಂ | ದಾಸಪ್ರವರ್ಗಂ ರಯಿಮಶ್ವಬುಧ್ಯಂ | ಋಗ್ವೇ. ೧-೯-೮ | ಇತಿ |
ಏವಂವಿಧಾನ್ನಾಜಾನ್ ಧನಾನಿ ಪ್ರ ಯಂಧಿ | ಪ್ರಯಚ್ಛ | ಕಿಮರ್ಥಂ | ಇಷ ಅನ್ನಾರ್ಥಂ ಶ್ರವಸೇ
ಕೀರ್ತ್ಯರ್ಥಂ ಸೂನ್ಯತಾಯೈ | ಸೂನ್ಯತಾ ಪ್ರಿಯಸತ್ಯಾತ್ಮಿಕಾ ವಾಕ್ | ತದರ್ಥಂ ಚ || ದುರ್ದಹಾಂಯಾಃ
ಈಷದ್ವುಃಸುಷ್ಪಿತಿ ಹಂತೇಃ ಕರ್ಮಣಿ ಖಲ್ | ಪಾಹಿ | ಸಾದಾದಿತ್ವಾನ್ನಿಘಾತಾಭಾವಃ | ವಜ್ರಿವಃ |
ವಜ್ರೋಽಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ವಜ್ರೇ ಹಸ್ತಃ | ತದ್ವಾನ್ ವಜ್ರಿನಾನ್ | ಛಂದಸೀರ ಇತಿ ಮತುಪೋ ವತ್ಸಂ |
ಸಂಬುಧ್ಧೌ ಮತುವಸೋ ರುರಿತಿ ನಕಾರಸ್ಯ ರುತ್ವಂ | ರಥ್ಯಃ | ಛಂದಸೀವನಿಪಾವಿತಿ ರಥಶಬ್ದಾನ್ಮತ್ತರ್ಥೀಯ
ಈಕಾರಃ | ಯಂಧಿ | ಯಮ ಉಪರಮೇ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ವಾ ಛಂದಸೀತಿ
ಹೇಃ ಪಿತ್ತೇನ ಜಾತ್ವಾಭಾವಾದಜಾತಶ್ಚ | ಪಾ. ೬-೪-೧೦೩ | ಇತಿ ಹೇರ್ಥಃ ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ವಜ್ರಿವಃ ಇಂದ್ರ—ವಜ್ರಾಯುಧಧಾರಿಯಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, | ತ್ವಂ—ನೀನು | ದುರ್ದಹಾ-
ಯಾಃ—ಕಷ್ಟದಿಂದ ಪರಿಹರ್ತವ್ಯವಾದ | ಅಸ್ಯಾಃ—ಈ ದಾರಿದ್ರ್ಯದಿಂದ | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಪಾಹಿ—
ರಕ್ಷಿಸು ; | ಅಭೀಕೇ—ಸಮಾಸವರ್ತಿಯಾದ (ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ). | ದುರಿತಾತ್—ಪಾಪರೂಪವಾದ (ಅಪರಾಧ-
ದಿಂದ) | (ಪಾಹಿ—ರಕ್ಷಿಸು) | (ಅಪಿ ಚ—ಮತ್ತೂ) | ನಃ—ನನುಗೆ | ರಥ್ಯಃ—ರಥಯುಕ್ತನಾದ |

ಅಶ್ವಬುಧ್ಯಾನ್—ಅಶ್ವಮೂಲವಾದ (ಅಶ್ವವೇ-ಅದಿಯಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಅಶ್ವಬೋಧಕವಾದ ಅಶ್ವಮೂಲ್ಯದಷ್ಟು) |
ವಾಜಾನ್—ಧನವನ್ನು | ಇಷೇ—ಅಹಾರಕ್ಕೋಸ್ಕರಲೂ, | ಶ್ರವಸೇ—ಕೀರ್ತಿಗಾಗಿಯೂ | ಸೂನ್ಯತಾಯೈ—
ಪ್ರಿಯವಾದ ಮತ್ತು ಸತ್ಯವಾದ ವಾಕ್ಯಗೋಸ್ಕರಲೂ | ಪ್ರ ಯಂಧಿ—ಅನುಗ್ರಹಿಸು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ವಜ್ರಧಾರಿಯಾದ ನಿಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಮ್ಮನ್ನು ದುಷ್ಟರಿಹಾರವಾದ ದಾರಿದ್ರ್ಯದಿಂದಲೂ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ
ಅಪಜಯದಿಂದಲೂ ಪಾರುಮಾಡು; (ಮತ್ತು) ನಮಗೆ, ರಥಗಳು ಮತ್ತು ಅಶ್ವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು
(ನಮ್ಮ) ಆಹಾರ, ಕೀರ್ತಿ, ಪ್ರಿಯವಾಕ್ಯ ಇವುಗಳಿಗೋಸ್ಕರ ಅನುಗ್ರಹಿಸು.

English Translation.

Indra, bearer of the thunderbolt, preserve us from this (poverty) that
is so difficult to be destroyed, and from misfortune in war; grant us riches
conspicuous for chariots, remarkable for horses, for the sake of food, of
fame, and of truth.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅಶ್ವಬುಧ್ಯಾನ್—ಅಶ್ವಾನಾಂ ಬೋಧಕಾನ್ ಅಶ್ವಪ್ರಮುಖಾನ್ ಸರ್ವಂ ಹಿ ಧನಂ ಅಶ್ವಮೂಲಂ
ದಾಸಾಪವರ್ಗಂ | ಅಶ್ವಾ ಬುಧ್ಯಾ ಬೋಧವ್ಯಾ ಯೇನ ಧನೇನ ತಾದೃಶಂ | ಧನಸಂಪಾದನೆಗೆ ಅಶ್ವಗಳೇ
ಮುಖ್ಯವಾಗಿರುವವುಗಳೆಂದೂ, ಕೆಲಸಮಾಡುವ ಸೇವಕರನ್ನೂ ಧನವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸುವ ರೂಢಿಯಿರುವುದರಿಂದಲೂ
ಸಾಯಣರು—

ಉಷಸ್ತಮಶ್ಯಾಂ ಯಶಸಂ ಸುವೀರಂ ದಾಸಪ್ರವರ್ಗಂ ರಯಿಮಶ್ವಬುಧ್ಯಂ ||

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸಿರುವರು.

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೨-೮)

ಬಹಳ ಶ್ರಮವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದೂ ನಾಶಪಡಿಸುವುದೂ ಆದ, ದಾರಿದ್ರ್ಯವು ನಮಗೆ ಉಂಟಾಗದಂತೆ
ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ದುರ್ಗತಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಪಾತಕಗಳು ನಮಗೆ
ಸಂಭವಿಸದಂತೆಯೂ, ಯುದ್ಧವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ ಅವುಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಣೆಯು ಆಗಬೇಕೆಂತಲೂ ವರ್ಣಿಸಿ, ಅಶ್ವಗಳೇ
ಮುಖ್ಯವಾಗಿರುವ ರಥಗಳಿಂದಲೂ, ಬಹಳವಾದ ಕೆಲಸಗಾರರಿಂದಲೂ ಸಹಿತವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನೂ ಇಂದ್ರನು
ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದೂ, ಅನ್ನ, ಧನ, ಕೀರ್ತಿ ಮತ್ತು ಹಿತಕರವಾದ ಮಾತನಾಡುವ ಬುದ್ಧಿಯೂ ಉಂಟಾ
ಗುವಂತೆಯೂ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ವಜ್ರಿವಃ—ವಜ್ರೋಽಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ವಜ್ರೀ ಹಸ್ತಃ | ತದ್ವಾನ್ ವಜ್ರಿನಾನ್—ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು
ಹಿಡಿದಿರುವ ಹಸ್ತವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಶ್ರವಸೇ—ಕೀರ್ತ್ಯರ್ಥಂ | ಶ್ರವಃ ಎಂಬಶಬ್ದವು-ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಧನವೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಯೋ ಮೇ ಸಹಸ್ರಮಮಿಮೀತ ಸಮಾನತೂರ್ತೋ ರಾಜಾ ಶ್ರವ ಇಚ್ಛಮಾನಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೨೬-೧)

ಶ್ರವ ಇಚ್ಛಮಾನಃ ಪ್ರಶಂಸಾಮಿಚ್ಛಮಾನಃ (ನಿ. ೯-೧೧) ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕೀರ್ತಿ ಎಂದೂ ಅರ್ಥ. ಶ್ರವ ಇತ್ಯನ್ಮನಾಮ (ನಿ. ೧೦-೩) ಎಂದು ಯಾಸ್ಮರು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅನ್ನ ಎಂದೂ ಅರ್ಥ.

ವಾಜಾನ್—ಧನಾನಿ | ಧನವೆಂದು ಅರ್ಥ. ವಾಜಃ ಶಬ್ದವು ಅನ್ನ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸಂಗ್ರಾಮ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ವಾಜ ಎಂದು ಋಭುವಿನ ಹೆಸರು. (ನಿ. ೧೧-೧೭) ಎಂದೂ ಹೇಳಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಇಲ್ಲಿ ಧನವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಸೂನೃತಾಯೈ—ಪ್ರಿಯಸತ್ಯಾತ್ಮಿಕಾ ವಾಕ್ ತದರ್ಥಂ ಚ | ಹಿತವಾಗಿಯೂ ಸತ್ಯವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಮಾತು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಸೂನೃತ್ ಶಬ್ದವು (ನಿ. ೨-೧೯) ಉಷಸ್ಸು ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ಪದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅನ್ನ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ವಾಕ್ಯ ಎಂಬ ಅರ್ಥವೆಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಸ್ಯಾಃ—ಉಡಿದಂಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಹರ್ಷಾಃ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ದುಸ್ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಈಷದ್ವಿಷ್ಟುಷು—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಖಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಸದಾತ್ ಕೃತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಷ್ಠೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಾಹಿ—ಸಾ ರಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಆದಾದಿ. ಲೋಟ್‌ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಹಿ ಆದೇಶ. ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ತಿಗೆ ಲುಕ್. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿಗೆ ಅಸಿತ್ವ ವಿಧಾನವಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಜ್ರಿವಃ—ವಜ್ರಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ವಜ್ರೀ. ಹಸ್ತಃ (ಕೈ) ಅತಃನಿಶನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಜ್ರೀ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ವಜ್ರಮತ್ ಛಂದಸೀರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧೫.) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಸ. ಸಂಬುಧಿಯಲ್ಲಿ ವಜ್ರಿವನ್ ಎಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಮತುವಸೋರುಃ ಸಂಬುದ್ಧಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ. ಖರವಸಾನಯೋರ್ವಿಸರ್ಜನೀಯಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವಸಾನದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ವಿಸರ್ಗ ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

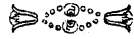
ದುರಿತಾತ್—ದುಸ್ ಉಪಸರ್ಗ. ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ನಿಷ್ಕಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ತರಸದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಂಚಮೀ ಏಕವಚ ನಾಂತರೂಪ.

ರಥ್ಯಃ—ರಥ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ರಥೀ. ಛಂದಸೀವನಿಸೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ವರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈಕಾರ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಯಣಾದೇಶ. ಉದಾತ್ತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಯಣಾದೇಶ ಬಂದು ಅದರ ಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಣಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇಷೇ—ಸಾನೇಕಾಚಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಂಥಿ—ಯನು ಉಪರಮೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸೇರ್ಹ್ಯಪಿಚ್ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ನಾ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಅಸಿತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಿತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಸಾರ್ವಧಾತು-ಕಮಸಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಿತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಜಾತೇಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಧಿತ್ವ. ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ ಪರಸವರ್ಣ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶ್ರವಸೇ—ಶ್ರ ಶ್ರವಣೇ. ಧಾತು. ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯ ಅಸುನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇೌ ತ್ಯಾದಿನಿರ್ನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. || ೧೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಮಾ ಸಾ ತೇ ಅಸ್ಮತ್ಪ್ರಮತಿವಿ ದಸದ್ವಾಜಪ್ರಮಹಃ ಸಮಿಷೋ
ವರಂತ |

ಆ ನೋ ಭಜ ಮಘವನ್ನೋಷ್ಟಯೋ ಮಂಹಿಷಾಸ್ತೇ

ಸಧಮಾದಃ ಸ್ಯಾಮ || ೧೫ ||

|| ಸದಸಾತಃ ||

ಮಾ | ಸಾ | ತೇ | ಅಸ್ಮತ್ | ಸುಮತಿಃ | ನಿ | ದಸತ್ | ನಾಜಃ ಪ್ರಮಹಃ |

ಸಂ | ಇಷಃ | ವರಂತ |

ಅ | ನಃ | ಭಜ | ಮಘವನ್ | ಗೋಷು | ಅರ್ಯಃ | ಮಂಹಿಷಾಃ | ತೇ |

ಸಧಮಾದಃ | ಸ್ಯಾಮ || ೧೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ನಾಜಪ್ರಮಹೋ ನಾಜೈರ್ಧನೈಃ ಪ್ರಮಹನೀಯೇಂದ್ರ ತೇ ತ್ವದೀಯಾ ಸಾ ಸುಮತಿಃ
ಶೋಭನಾನುಗ್ರಹರೂಪಾ ಬುದ್ಧಿರಸ್ಮದಸ್ಯಾಸು ಮಾ ನಿ ದಸತ್ | ಮಾ ನಿಶುಷ್ಯತು | ತಥೇಷೋಽನ್ಯಾ-
ನ್ಯಸ್ಮಾನ್ ಸಂ ವರಂತ | ಸಂವೃತಾನ್ಮುವಂತು | ಹೇ ಮಘವನ್ ಧನವನ್ನಿಂದ್ರ ಅರ್ಯೋ ಧನಪತಿತ್ವಂ
ನೋಽಸ್ಮಾನ್ ಗೋಷ್ವಾ ಭಜ | ಪ್ರಾಪಯ | ತೇ ತವ ಮಂಹಿಷಾ ಅತಿಶಯೇನ ಸ್ತುತಿಭಿಃ ಪ್ರವರ್ಧ-
ಯಿತಾರೋ ವಯಂ ಸಧಮಾದಃ ಸ್ಯಾಮ | ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಭಿಃ ಸಹ ಮಾದ್ಯಂತೋ ಭವೇಮ ||
ಅಸ್ಮತ್ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಾ ಲುಕ್ | ದಸತ್ | ದಸು ಉಪಕ್ಷಯೇ | ಮಾಜ್ಞ ಲುಜ್ಞ
ಪುಷಾದಿತ್ವಾದಜ್ಞಃ | ನಾಜಪ್ರಮಹಃ | ನಾಜೈರ್ಧನೈಃ ಪ್ರಕೃಷ್ಟಂ ಮಹಸ್ತೇಜೋ ಯಸ್ಯ ಸ ತಥೋಕ್ತಃ ||
ಸಾದಾದಿತ್ವಾದಾಪ್ಯಮಿಕನಿಘಾತಾಭಾವಃ | ಷಾಷ್ಟಿಕಮಾಮಂತ್ರಿದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ವರಂತ | ವೃಷಾ
ವರಣೇ | ವೃತ್ಯಯೇನ ಶಪ್ | ಗೋಷು ಸಾನೇಕಾಚಿ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯ ವಿಭಕ್ತೃದಾತ್ತತ್ವಸ್ಯ ನ
ಗೋಶ್ವನ್ನಾವವರ್ಣೇತಿ ಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಅರ್ಯಃ | ಅರ್ಯಃ ಸ್ವಾಮಿವೈಶ್ಯಯೋರಿತಿ ನಿಪಾತ್ಯತೇ | ಅರ್ಯಃ
ಸ್ವಾಮ್ಯಾಖ್ಯಾ ಚೇತ್ | ಫಿ. ೧-೧೮ | ಇತ್ಯಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಮಂಹಿಷಾಃ | ಮಹಿ ವೃದ್ಧಾ |
ಇದಿತ್ವಾನ್ಮಮ್ | ಅರ್ಸಾದಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಯರ್ಥಾತ್ಪ್ರಚ್ಛ | ತುಶ್ಚಂದಸೀತೀಷ್ಠನ್ | ತುರಿಷ್ಠೇಮೇಯಃ
ಸ್ತಿತಿ ತೃಲೋಪಃ | ಸಧಮಾದಃ | ಮದ ತೃಪ್ತಿಯೋಗೇ | ಚಾರಾದಿಕಃ | ಸಹ ಮಾದಯಂತೇ
ತ್ಯಸ್ತಾ ಭವಂತೀತಿ ಸಧಮಾದಃ | ಕ್ವಿಪ್ಲೇತಿ ಕ್ವಿಪ್ | ಜಪ್ | ಸಧಮಾದಸ್ಯಯೋಶ್ಚಂದಸೀತಿ ಸಹಸ್ಯ
ಸಧಾದೇಶಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹೇ ನಾಜಪ್ರಮಹಃ—ಐಶ್ವರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಸಾ ಸುಮತಿಃ—
ಅ ಅನುಗ್ರಹರೂಪವಾದ ಬುದ್ಧಿಯು | ಅಸ್ಮತ್—ನಮ್ಮಲ್ಲಿ | ಮಾ ನಿ ದಸತ್—ಶೋಷಿಸದೆ ಇರಲಿ |
ಇಷಃ—ಅಹಾರವು | ಸಂ ವರಂತ—(ನನುಗೆ ಪುಷ್ಟಿಯನ್ನು ಕೊಡಲಿ) ನಮ್ಮನ್ನು ಸಂವೃತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಿ |

ಹೇ ಮಘವನ್—ಎಲೈ ಧನಾಧಿಪತಿಯೇ | ಅರ್ಯಃ—ಧನಪತಿಯಾದ (ನೀನು) | ನಃ—(ನಮಗೆ) ನಮ್ಮನ್ನು | ಗೋಷು—ಗೋವುಗಳಲ್ಲಿ (ಗೋವುಗಳನ್ನು) | ಆ ಭಜ—ಪ್ರಾಪ್ತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು (ಅನುಗ್ರಹಿಸು) | ತೇ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಮಂಹಿಷಾಃ—(ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ) ವರ್ಧಿಸುತ್ತಿರುವ (ನಾವು) | ಸಧಮಾದಃ—ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟರಾಗಿ | ಸ್ಯಾಮು—ಆಗೋಣ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಐಶ್ವರ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ನಿನ್ನ ಅನುಗ್ರಹವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿರಲಿ; ಧನಾಧಿಪತಿಯಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ ನೀನು, ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನು ವರ್ಧಿಸುತ್ತಿರುವ ನಮಗೆ ಆಹಾರವನ್ನೂ, ಗೋವುಗಳನ್ನೂ, ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಗಳನ್ನೂ, (ಇವುಗಳಿಂದ ಅಗುವ) ಸಂತೋಷವನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸು.

English Translation.

Famous for affluence, Indra, never may your favour be withdrawn from us; may food ever sustain us; opulent Maghavan, make us possessors of cattle, and may we, most assiduous in your adoration, be happy, together (with our families).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ನಾಜಪ್ರಮದಃ—ನಾಜ್ಯಃ ಧನೈಃ ಪ್ರಮದನೀಯಂ ಇಂದ್ರ | ನಾಜಃ ಶಬ್ದವು ಧನವಾಚಕವೆಂದೂ ಧನಗಳಿಂದ ಪೂಜ್ಯನಾದವನು ಇಂದ್ರನು ಎಂದೂ ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆ—ನಾಜಂ ಬಲಂ ಪ್ರಕರ್ಷಣಿ ಮದದ್ಯಸ್ಯ ಸಃ ನಾಜಪ್ರಮಹಾಃ—ಅತಿಶಯವಾದ ಬಲದಿಂದ ಪೂಜ್ಯನು ಎಂದು ಸ್ತಂಭಸ್ವಾಮಿಗಳು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಇಂದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹ ರೂಪವಾದ ಬುದ್ಧಿಯು ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವಂತೆ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಧನಪತಿಯಾದ ಇಂದ್ರನು ನಮಗೆ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದೂ, ಅತಿಶಯವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವಂತೆ ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯು ಇರಲಿ ಎಂದೂ, ನಾವು ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಸಂತೋಷವಾಗಿ ಇರುವಿಕೆಯು ಉಂಟಾಗಲಿ ಎಂದೂ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಅರ್ಯಃ—ಧನಪತಿಃ | ಅರ್ಯಶಬ್ದವು ಈಶ್ವರ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೧) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಈಶ್ವರನೆಂದು ಅರ್ಥ. ಸಾಯಣರು ಧನಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಸ್ತಂಭಸ್ವಾಮಿಗಳು ತಮ್ಮ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುವರು—

ಗೋಷು ಇತಿ ಸಪ್ತಮೀನಿರ್ದೇಶಾತ್ ಸ್ಥಿತಾ ಇತಿ ವಾಕ್ಯಶೇಷಃ ಅರ್ಯಸ್ತ್ವಮಿಶ್ವರಃ | ಅಥವಾ ಅರ್ಯಶಬ್ದೋತ್ತಮಃ ಪಶ್ಯಂತಃ ಅರೀಃ ಸ್ವಭೂತಾಸು ಗೋಷು ಸ್ಥಿತಾನ್ | ಶತ್ರುೋಃ ಯಾಃ ಗಾವಃ ತಾಃ ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ದತ್ತಾ ಅಸ್ಮಾನ್ ಭಜೇತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಗೋಷು ಎಂದು ಸಪ್ತಮೀನಿರ್ದೇಶವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಗೋವುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನಾಗಿರುವ ಇಂದ್ರನು ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಅಥವಾ ಅರ್ಯ ಶಬ್ದವು ಪಶ್ವೀನಿರ್ದೇಶವಾಗಿ ಶತ್ರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು

ಬೋಧಿಸುವುದು. ಶತ್ರುನಿನ ಗೋವುಗಳನ್ನು ನಮಗೆ ಕೊಟ್ಟು ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸು ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸುವರು.

ಸಧಮಾದೇಃ ಸ್ಯಾಮು—ತೇ ತುಭ್ಯಂ ಸಹ ಚ ಮದಿತಾರಃ ಸಹ ಸೋಮಸ್ಯ ಪಾತಾರಃ
ನಿತ್ಯಂ ಭವೇಮು ಇತ್ಯಾಶಾಸ್ತ್ರೋ—ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ ಮದವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಅರ್ಪಿ
ಸೋಣವೆಂದೂ, ನಿನ್ನ ಸಂಗಡ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡುವ ಸ್ಥಿತಿಯು ನಮಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಹಾಗೆ ನೀನು
ಅನುಗ್ರಹಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಇಂದ್ರನನ್ನು ನಾವುಗಳು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಸ್ಮತ್—ಸಪ್ತಮಿಾ ವಿಭಕ್ತಿ ಪರವಾದಾಗ **ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—**(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್.

ದಸತ್—ದಸು ಉಪಕ್ಷಯೇ. ಧಾತು. ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತೆತ್ತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಪುಷಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಪುಷಾದಿದ್ಯುತಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಲಿಗೆ ಅಜಾದೇಶ. ಮಾಜ್ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಮಾಜೋಯೋಗೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಳಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಾಜಪ್ರಮಹಃ—ವಾಜೈಃ ಧನ್ಯೈಃ ಪ್ರಕೃಷ್ಟಂ ಮಹಃ ತೇಜಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವಾಜಪ್ರಮಹಃ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾದುದರಿಂದ ಅಷ್ಟಮಿಕ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವರಂತ—ವೃಜ್ ವರಣೇ. ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ನಾ ಏಕರಣಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಶಪ್ ಏಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ರ್ಋ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ. ಶಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಗುಣ. ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭಜ—ಭಜ ಸೇವಾಯಾಮ್ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗೋಷು—ಏಕಾಚಾದುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಸಾವೇಕಾಚೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರಕ್ಕೆ ನಗೋಶ್ವನ್ ಸಾವವರ್ಣ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರ್ಯಃ—ಅರ್ಯಃ ಸ್ವಾಮಿವೈಶ್ಯಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾಮಿ ರೂಪ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಅರ್ಯಃ ಸ್ವಾಮ್ಯಾಖ್ಯಾ ಚೇತ್ (ಫಿ. ಸೂ. ೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಂಹಿಷಾಃ—ಮಹಿ ವೃದ್ಧೌ. ಧಾತು. ಇದಿತೋ ನುಮ್ ಧಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಪ್ರೇರಣಾ ತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ತೃ

ಯಲ್ಲಿ ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತೃಜಂತದ ಮೇಲೆ ತುಶ್ಚಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಷ್ಠನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತುರಿಷ್ಠೇ ಮೇಯೇಸು (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಷ್ಠನ್ ಪರವಾದಾಗ ತೃಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಮಂಹಿಷ್ಠ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ಪ್ರಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಧಮಾದೇಃ—ಮದ ತೃಪ್ತಿಯೋಗೇ. ಧಾತು. ಚುರಾದಿ. ಸಹ ಮಾದಯಂತೇ ತೃಪ್ತಾ ಭವಂತಿ ಇತಿ ಸಧಮಾದೇಃ ಕ್ವಿಪ್ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚುರಾದಿಯಾದುದರಿಂದ ಸತ್ಯಾಪಸಾಶ- (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಣಿಚ್ ಬಂದಾಗ ಅತಃ ಉಪಧಾಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಕೇರನಿಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್ಚಿಗೆ ಲೋಪ. ನಾದ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಜಸ್. ಸಧಮಾದೇಃ ಸ್ಥಯೋ ಶ್ಚಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಸಹ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಧ ಎಂಬ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಧಮಾದೇಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಸದಾತ್ ಕೃತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ಯಾಮ—ಅಸ ಭುವಿ. ಧಾತು. ವಿಧಿಲಿಜ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ಯಂ ಜಾತೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಲೋಪ. ಯಾಸುಟಾಗಮ. ಶ್ವಸೋರಲ್ಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜ್ಜ ತಿಜಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೫ ||

ವೇದಾರ್ಥಸ್ಯ ಪ್ರಕಾಶೇನ ತನೋ ಹಾರ್ದಂ ನಿವಾರಯನ್ |

ಪುಮರ್ಥಾಂಶ್ಚ ತುರೋ ದೇಯಾದ್ವಿದ್ಯಾತೀರ್ಥಮಹೇಶ್ವರಃ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಜಾಧಿರಾಜಪರಮೇಶ್ವರ ವೈದಿಕಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕ ಶ್ರೀವೀರಬುಕ್ಕ ಭೂಪಾಲ

ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಧುರಂಧರೇಣ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯೇಣ ವಿರಚಿತೇ

ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ ಋಕ್ಸಂಹಿತಾಭಾಷ್ಯೇ

ಪ್ರಥಮಾಷ್ಟಕೇಷ್ವನೋಽಧ್ಯಾಯಃ ಸಮಾಪ್ತಃ

|| ಓಂ ತತ್ಸತ್ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಸಹಿತವೂ ಕರ್ನಾಟಕಭಾಷಾನುವಾದಯುತವೂ ಆದ

ಋಗ್ವೇದಸಂಹಿತೆಯ ಪ್ರಥಮಾಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ

ಎಂಟನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು.

ಯದಕ್ಷರಪದಭ್ರಷ್ಟಂ ಮಾತ್ರಾಹೀನಂ ತು ಯದ್ಭವೇತ್ |

ತತ್ಸರ್ವಂ ಪುನಃ ತಾಂ ದೇವ ವಾಗೀಶ್ವರ ನಮೋಽಸ್ತುತೇ ||

|| ಶುಭಂ ಭೂಯಾತ್ ||

|| ಮಂಗಳಂ ||